

* प्रकाशकीय निवेदन *

आज्ञा की वर्षा आज हमारे हृदय प्रांगण में बरस रही है जिसको शब्दों से हम कैसे व्यक्त करें !!

प. पू. आगमोद्धारक आचार्य श्री सागरानन्द सुरिमहाराज संपादित एवं आगमोद्घ ममिति द्वारा पूर्व प्रकाशित यह अमूल्य भूतनिधान कई वर्षों से सुसुक्ष्मों और नये ज्ञानभक्तों के लिये अप्राप्त था। कई शुभेच्छकों की यह प्रार्थना भी थी—जब कुछ संशोधन न हो सके तो भी उसी रूप में उसका पुनर्मुद्रण हो जाय।

सिद्धान्तमहोदयि १६, पूजपाद आचार्यदेव श्रीमद् विजय प्रेमसूरीश्वरजी महाराज के पट्टपर ग्वावधिशारद प. पू. आचार्य श्रीमद् विजय भुवनेश्वरजी महाराज एवं आपके प्रशिष्यरत्न प. पू. आगममर्मज्ञ पं. श्रीमद् जयशोबनिज महाराज की बार बार पुनीत प्रेरणा प्राप्त होने पर हम इस महाग्रन्थ को प्रकाशित करने के लिये समर्थ बनें। प. पू. प. श्री दौलतसागर महाराज की ओर से एक संशोधित मूल्यवान् प्रत हमें प्रकाशनार्थ प्राप्त हुयी, उसके आधार पर किये गये संशोधन के साथ इस ग्रन्थ का प्रकाशन हो सका एतदर्थ हम उनके प्रति कृतज्ञ हैं।

‘आवश्यकनिर्युक्ति’ शास्त्र अनेक ज्ञातव्य पदार्थ राशि से भरपूर है। जैनदर्शन में यह मूर्धन्य कोटि का ग्रन्थ है। निर्युक्तिकार भुवकेवली श्रीमद् भद्रबाहुस्वामी एवं प्रौढ टीकाकार श्रीमद् हरिभद्रसूरिक अभ्येतावर्य पर अमिट उपकार है जिसको कृतज्ञ जैन सब कभी बिसर नहीं सकता। एवं इस ग्रन्थप्रकाशन में साधन्त सल्लभ मुनिराज श्री पद्मसेन श्री विजय महाराज व मुनिराज श्री जयसुन्दर विजयजी का सहयोग मिला—इनके प्रति हम कृतज्ञ हैं।

भा २ का फोटो मुद्रण करनेवाले I. B. C. S. एवं दिखवशी के साथ अनेकविध मानद सहायता करनेवाले श्री मोहनभाई जे. शहा [कोट-मुम्बई] के हम बड़े आभारी हैं।

हमारे ट्रस्ट के ज्ञाननिधिग्रन्थ में से प्रकाशित यह उत्तम ग्रन्थरत्न सुविहित आचार्य भगवंतो, मुनिगण एवं सुसुक्ष्म अभ्येता वर्ग के कर कमल में सादर समर्पित करते हैं।

प्रकाशक
ट्रस्टीगण
भेरुलाल कनैयालाल कोठारी धार्मिक ट्रस्ट,
पालकेधर-मुम्बई-४००००९.

आवश्यकनिर्युक्ति-द्वितीयभागे विषयानुक्रमः

गाथाक	विषय	पृष्ठाक
	॥ अथ चतुर्विंशतिस्तव ॥	
१०५६	चतुर्विंशते (६) स्तवस्य च (४) निक्षेपा, द्रव्यस्तवे पुष्पादि, भावे स्तुति । भावस्त- दाद्द्रव्यस्तवो बहुगुणो न, समयवत, पुष्पाद्यर्चा न ।	१
२	स्तु लोपसं १०५७ लोकनिक्षेपा (८)	३
१०५८	लोकैर्कार्षिकानि (४)	४
१०५९-१०६२	द्रव्योद्द्योतेऽन्यादि, भावे ज्ञान, लोकालोकयोर्जिना भावोद्द्योतकरा	४
१०६३-१०६४	द्रव्यधर्मे गम्यादि कुलिङ्गश्च, भावे श्रुतचरणम्	५
१०६५-१०६९	तीर्थनिक्षेपा (४), द्रव्ये दाहोप- शमादियुत, भावे क्रोधाद्यष्टविधकर्मच्छेदि दर्शनादियुतम्	६
१०७०-१०७५	करनिक्षेपा (६), द्रव्ये गौमहिष्यादे (१८), भावेऽप्रशस्त कलहादिकर, शस्ते- ऽर्थहितादिकर	६
१०७६-१०९०	जिनस्त्वाहंत्वे, दर्शनादि, देशनाक्रीतिं, अपिशब्दादन्यजिना, केवलित्व च	७
१०८०-१०९१	जिनाना सामान्यविशेषनामहेतव जिनप्रसादप्रार्थना, आरोग्यबोद्धिसमाधि- प्रार्थना च	८ ११
१०९२	नतिकीर्येकार्षिकानि (४-४)	१२
१०९३	मिथ्यात्वज्ञानाव्रततमोभ्यो मुक्ता उत्तमा	१२
१०९४-११०१	प्रार्थनाया अनिदानता, भक्त्या व्यवहारभाषा, उपदेशादस्ते, भक्त्या कर्म- क्षय, तत आरोग्यादिलाभ निर्भक्षित-	१२

गाथाक	विषय	पृष्ठाक
	कोऽजायति, चेत्यादे समय श्रेय ।	१२
११०२	सिद्धिप्रार्थना केवलेन लोकांलोकप्रकाश ॥ इति चतुर्विंशतिस्तव ॥	१३ १४
	॥ अथ वन्दनाध्ययनम् ॥	
११०३	वन्दनैर्कार्षिकानि (४) कस्येत्यादीनि (९) द्वाराणि च	१४
११०४	वन्दनचिरयादिषु शीतलक्षुलकादिदृष्टान्ता १५	१५
११०५-११०७	वन्दनोपायवन्दनीये मालादृष्टान्त, ज्ञानादितोर्थाधिधारसूचा पायवस्थादि- भेदा	१७
११०८-११	पायवस्थादेवन्दने दोषा, तस्य च दुर्लभा बोधि चारित्र्यनाश चम्पकमाला-शकुनी- पारग-वैदूर्यदृष्टान्ता (असत्सङ्गादोषा) १९	१९
११२२-३९	लिङ्गाप्रामाण्यचर्चा, अपूर्वदृष्टे लिङ्गा- वशेष च पर्यायादिमति विधि, प्रतिमामिप, रूप्यदृक्चतुर्भङ्गी	२२
११४०-५२	ज्ञानतीर्थवाद, आलयादिना सुविहित- ज्ञान, प्रत्येकबुद्धालम्बनाना, चारित्र्यनाश, उन्मार्गदेशका अदृष्टव्या	२५
११५३-७०	दर्शनतीर्थवाद चारित्र्यच्छेयो दर्शन, अविरतश्रेणिकादयो नरकपातिका, चारित्र्य- पुष्टि, उद्यमे गुणा	२७
११७१-७४	सालवनसेवा, भगवाना तदेवाप्रधानम्	२९
११७५-८८	नित्यवासे चैत्यभक्ततावायालाभे विकृति- प्रतिबन्धे च सङ्गमाचार्या वज्रस्वामिन	२९

गाथाक	विषय	पृष्ठाक
	उदायनपंथ आलम्बनानि, तद्वादिनिराकरणम् ३०	३०
११८९-९०	मन्दस्य सर्वोऽपि लोक आलम्बनम्, तीव्रस्य सचारित्र्या	३३
११९१-९४	ये शासनयथोपातिनस्तद्वन्दने दोषा, ये यथा कारिणस्तद्वन्दने गुणा	३३
११९५	आचार्यादे (स्वरूप) कृतिकर्म	३३
११९६-९९	अमात्रादिसाधुर्वन्दक, अव्याक्षिप्तादी उपाशान्तादीन् वन्देत	३४
१२००-१२०१	प्रतिक्रमणादौ (८) ध्रुवाध्रुवाणि वन्दनानि	३४
१२०२-०६	पञ्चविंशतिरावश्यकानि तत्फलम्	३५
१२०७-१४	वन्दनदोषा (३२)	३६
१२१५-१७	वन्दनार्कल (विनयादितोऽक्रियान्त) विनयश्रेष्ठता च	३७
	वन्दनकसूत्रम् ।	३७
१२१८-२१	इच्छादीनि (६), इच्छाऽनुज्ञाऽवग्रहाणा निक्षेपा (६-६-६)	३९
१२२२-२३	अनुज्ञाप्य प्रवेष्ट, शिर स्पर्श, यात्रा- यापणे क्षामणा	३९
१२२४-२५	आचार्यवचनानि, वन्दनप्रतीच्छा- विधिपञ्च	४०
१२२६-३०	क्रियमनैक्यप्रतिहार द्वितीयवन्दनशङ्का- परिहार, वृद्धनफल च	४०
	॥ इति वन्दनाध्ययनम् ॥	

गाथाक	विषय	पृष्ठाक
	॥ अथ प्रतिक्रमणाध्ययनम् ॥	
१२३१-३२	प्रतिक्रमणप्रतिक्रमकप्रतिक्रान्तव्यानि, आद्ये त्रिकालिक, द्वितीये प्रशस्तयोगवन्तः ४१	
१२३३-४२	प्रतिक्रमणार्थकानि (८) प्रतिक्रमण- प्रतिचरणा-परिहरणा-वारणा-निवृत्ति-निर्वा- गर्हि-शुद्धीना निक्षेपा, अथवादिनिक्षेपा (६) अथवादिदृष्टान्ता (८) ४१	
१२४३-४६	आलोचने आराधना, आद्यान्तयो सदा चारित्र्ये च द्वे, मध्यमानामपक्षे चारित्र्य चैकम् ४८	
१२४७-४९	दैवसिकरात्रिके, इत्वरयावत्कथिके, पाक्षिकचातुर्मासिकसावत्त्रिकोत्तमाथानि, महाव्रतानि भक्त-परिज्ञा-च यावत्कथिके, उच्चारदादिवत्तरम् ४९	
१२५०-७०	मिथ्यात्वात्समकपाययोगेभ्यः ससारान्ना भावप्रतिक्रमण, गन्धवदत्तदृष्टान्ते क्रोधाद्या नागा, विषोत्तारणे अनन्याहारादिविद्या- प्रयोग ५०	
३ सू	चत्तारि मगल सूत्र ५३	
४ सू	चत्तारि लोपुत्तमा सूत्र ५३	
५ सू	चत्तारि शरण सूत्र ५४	
६ सू	इच्छामि पडिक्कमिड, जो मे देव ५४	
७-१२७१	प्रतिषिद्धकरणादिषु प्रतिक्रमणम् ५५	
७ सू	इच्छामि पडिक्कामिड, इरिया ५५	
८ सू	इच्छामि पडिक्कामिड पणाम ५६	
९ सू	पडिक्कमामि गोयर ५७	
१० सू	पडिक्कमामि चाड ५८ (अतिक्रमादि)	

गाथाक	विषय	पृष्ठाक
११ सू	पडिक्कमामि एगविहे ० । दण्डगुत्तिषूता- हरणानि ५८	
१२ सू	पडिक्कमामि तीहि सल्लेहि । गौरवे मड्वाचार्य, ज्ञानादिप्रत्यनीकता, सञ्ज्ञाहि- तव, विकथा (१६) ५९	
	॥ अथ ध्यानशतकम् ॥	
११	मडल प्रतिज्ञा च (योगीश्वर) ६१	
१२	ध्यानचित्तयोलंक्षणे, भावनानुप्रेक्षाचिन्ता- चित्तानि ६२	
१३-४	ध्यानस्थिति, चिन्ताध्यानान्तरे, ध्यान- सन्तान ६२	
१५	ध्यानभेदस्तत्फल च ६३	
१६-१८	आर्तध्यानभेदा, ससारवर्द्धन, न मुने शरतालम्बनस्य, ससारवीजता तस्य लेश्या- निमित्तानि स्वाभिनिश्च ६३	
१९-२७	रौद्रस्य भेदा, स्वामिनो, लेश्यालिङ्गानि च ६५	
१२८-६४	धर्मध्यानस्य भावनादेशकालासनालम्बनक- मध्यातव्यध्याननुप्रेक्षालेख्यालिङ्गफलानि, ज्ञानदर्शनचारिप्रवेरायभावना, स्थानकाला- नानानि, वाचनादीन्यालम्बनानि, आज्ञाया विशेषस्वरूप, क्रमभङ्गा, गहने श्रद्धा- स्थिति, रागादिदोषध्यान, कर्मप्रदेशादि- ध्यान, लक्षणसंस्थानादि लोकक्षित्यादि जीवलक्षणादि ससारसमुद्रवतपोतध्यान, क्षीणोपशान्ता धमस्य स्वामिन, पूर्वधर-	

गाथाक	विषय	पृष्ठाक
	केवलिन शुक्लस्य, ध्यानोपरमेर्जनित्यताद्या लेश्या पीताद्या श्रद्धादि लिङ्गम् । ६७	
१६५-९२	शुक्लस्य क्षन्त्याखालम्बनानि, विषभारतो- यापनयनवद् योगरोध, नानान्यपूर्वगतैर्न ध्यान, केवलिनोज्ज्वली भेदी, आश्रवद्वारा- द्यनुप्रेक्षा, शुक्ला लेश्या, अवधारीनि लिङ्गानि । ७६	
१९३-१०५	धमशुक्लफलानि, उपसहारस्य । ८०	
	॥ इति ध्यानशतकम् ॥	
१३ सू	पडि ० पचहि किरियाहि (२५ भेदा) ८१	
१४ सू	पडि ० पचहि काम ० । ईर्यासिमस्यादि- दृष्टान्ता ८४	
	॥ अथ पारिष्ठापनिकानिन्युक्ति ॥	
१-४	प्रतिज्ञा एकेन्द्रिये तज्जाताज्जातभेदी आभोगा- नाभोगाजतपरग्रहणानि ।	
	तज्जातस्याकारादी, अनज्जातस्य कर्पूरादी । ८८	
	नोएकेन्द्रियप्रसेषु तज्जातातज्जाते ८९	
	सचित्तस्यतमनुष्यपञ्चेन्द्रियस्याधिवादी कारणोज्जाभोगेन वा दीक्षितस्य कटिपट्ट- कादियतना, व्यवहार, गुणयुक्तसूत्रानवधायन, व्युत्सर्जन, जडु मम्मणं च विधि । ९१	
	अचित्तस्यते गोतायेन परिष्ठापने प्रति- लेखनादीनि द्वाराणि (१६), महोत्स्य पण्डित- प्रत्युपेक्षा (१ प्र) दिक् तत्फल च, अनन्तक- काण्डयोर्ग्रहण, अविषाद, अधिष्ठाने विधि, पुत्तलकविधि, आचमन, तत्तयाऽनित्यतेन,	

गाथाक	विषय	पृष्ठाक	गाथाक	विषय	पृष्ठाक
समा शय्या, ककारतकारकरण, अभिग्राम शीर्षं, चिह्न, उत्थाने त्याग, प्रवेशे योगवृद्धि, नामग्रहणे विधि, अप्र-दक्षिणत्व कायोत्सर्गे विधि, क्षपणाऽऽवा-ध्यायी, शकुना, गति, अक्षिवेऽपवाद । असयते बाले, अचित्तवन्नीपकादौ, नोमनु-जसचित्ताचित्ते जलचरादौ, नोत्रसे आहारादौ, आधाकर्मदौ त्रि स्थान श्रावण, आचार्या-द्यर्थेऽजात, नोआहारोपकरणे, वस्त्रे रेखा पात्रे चीवर (१ प्र) मूलोत्तरशुद्धये एक द्वे त्रीणि, उच्चारदौ छायादिद्वय, अनु-कूलैर्म्यो दानम् ।			२२ परीषद्वा ।	१११	१२९७ सम्यक्त्वे विमलप्रभाकरी
॥ इति पारिष्ठापनिकानिर्मुक्ति ॥			२३ पुण्डरीकादीनि अध्ययनानि	११२	१२९८ समाधौ सुव्रतपि ।
१५ सू पडि० छर्हि जीव०	१०३		२४ देवा ।	११२	१२९९ आचारे ज्वलनदहनौ ।
लेण्यासु जम्बूखादकग्रामघातकदृष्टान्तौ, भगानि मदाश्च ।	१०३		पञ्चविंशतिर्भाविता ।	११२	१३०० वितये निम्बक ।
नव ब्रह्मगुप्तय । दशधा यतिधर्म ।	१०४		२६ उद्देशाना काला	११३	१३०१ धृतिमत्योर्मतिसुमत्यौ ।
११ श्रावकप्रतिमा । १२ साधुप्रतिमा ।	१०५		२७ अनगरगुणा.	११३	१३०२-०३ सवेगे वारत्रकवि ।
१३ क्रियास्थानानि ।	१०६		२८ आचारप्रकल्पा ।	११३	१३०४ द्रव्यप्रणिधौ गुगुल, भावप्रणिधौ भदन्त-मित्रकुणालौ ।
१६ सू चोद्दसर्हि भूयगामेहि ।	१०६		२९ पापश्रुतानि ।	११४	१३०५-०६ सुविधौ वैतरणि ।
१४ भूतग्रामा । १४ गुणस्थानानि ।	१०७		३० मोहनीयस्थानानि ।	११४	१३०७ सवरे नन्दश्री ।
१५ परमाधार्मिका ।	१०७		३१ सिद्धगुणा ।	११५	१३०८ आत्मदोषोपसहारे जिनदेव ।
१६ समयादीन्यध्ययनानि ।	१०८		॥ अथ योगसङ्ग्रहा ॥		१३०९ विरक्तत्वे देवलासुत ।
सप्तदशविध सयम ।	१०८		१२७४-७८ आलोचना निरपलापतादयो योगसङ्ग्रहा (३०)	११६	१३१०-११ मूलगुणप्रत्याख्याने शत्रुञ्जय, उत्तर-गुणप्रत्याख्याने धर्मघोषधर्मयशसौ ।
१८ अन्नह्याणि । १९ ज्ञताध्ययनानि ।	१०८		१२७९ आलोचनायामट्टन दृष्टान्त	११६	व्युत्सर्गे प्रत्येकबुद्धा (४), वृषभेन्द्रध्वज-वलयचूतवृक्षस्वरूपम् ।
१७ एकवीसाए सवलेहि ।	१०९		१२८० निरपलापताया दृढमित्र ।	११७	१३१२-१३ ऋजुवक्रयोर्गुणदोषा ।
			१२८१ द्रव्यापदि धर्मघोष ।	११८	१३१४-१५ अप्रमादे मगधसुन्दरी, 'पत्ते वसतमासे' गीतिका ।
			१२८२ भावापदि दण्ड ।	११८	१३१६ लबालवे विजय ।
			१२८३ अनिश्चितोपधाने महर्गिरि ।	११९	१३१७ ध्याने पुष्पभूति ।
			१२८४ शिक्षाया स्थूलमद्र ,	१२०	१३१८ मारणान्तिके धर्मरश्चि
			१२८५ निष्प्रतिकर्मत्वे नागदत्त	१२१	१३१९ स्नेहत्यागे जिनदेव ।
			१२८६-१२८७ अज्ञातत्वे धर्मवसुष्णिष्यौ, पालक-सुतराष्ट्रवर्धनसुतावन्तीसेनमणिप्रभौ	१२१	१३२० प्रायश्चित्ते घनगुप्त, आराधनाया मरुदेवी
			१२८८-९० अलोभे क्षुल्लक । यशोभद्राराज्यादीना		॥ इति योगसङ्ग्रहा ॥
			'सुटु वाइय' मितिगीतिकाया दान,	१४२	१८ सू तेत्तीसाए आसायणाहि ।
			१२९१-९२ तितिक्षाया सुरेन्द्रदत्त ।	१४२	१९ सू अर्हदाद्याशातना (१९)
			१२९३ आर्जवेऽङ्गवि ।	१४३	२० व्याविद्धादिका (१४) श्रुताशातना ।
			१२९४-९६ शौचे यज्ञयण पुत्रयज्ञदत्तपुत्रनारद (सौमन्धराद्या जिना)		

माथाक	विषय	पृष्ठाक	माथाक	विषय	पृष्ठाक	माथाक	विषय	पृष्ठाक
३१ सू क्षामणासूत्रम् ।	विषय	२०१	३९ सू तृतीय सातिचारम् । (गोष्ठीश्रावक)	विषय	२२१	५१ सू नमस्कारसहितम् ।	विषय	२३८
३२-३५ सू पाक्षिकक्षामणासूत्राणि ।		२०२	४० सू चतुर्थ सातिचारम् । (मात्रादिगमने दृष्टान्ता ,		२२२	१५८७-८८ आहारभेदव्युत्पत्ती ।	प्रतिज्ञा, श्रद्धानज्ञानविनयानुभाषणानुपालना-	२३९
१५२९-३२ देवसिकादिकायोत्सर्गमानम् ।		२०३	कच्छकुलपुत्रकश्च)		२२३	१५८९-९१ मुखेन श्रद्धार्य भेदा ।	भावा. ।	२४०
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४१ सू पञ्चम सातिचारम् । (लोभनन्दि)		२२४	१५९२ शब्दाद्भाव प्रमाणम् ।		२४०
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४२ सू दिव्यत सातिचारम् ।		२२५	१५९३ स्पृष्टपातितशोभिततीरितकीर्तिताराद्ध-		२४१
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४३ सू उपभोगादिपरिमाण सातिचारम् ।		२२६	पदानामर्थ ।		२४१
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४४ सू कर्मादानानि ।		२२६	१५९४-९६ आश्रवद्वारपिधानादि मोक्षान्त फलम् ।		२४१
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४५ सू अनर्थदण्ड सातिचार ।		२२६	१५९७-१६०१ प्रत्याख्याने आकारा ।		२४१
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४६ सामायिके स्वरूप शिक्षादि भेदा सर्वपदा-		२२७	५२ सू पौखोप्रत्याख्यानम् ।		२४१
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			भणनमत्तिचाराश्च ।		२२९	५३ सू एकाग्रानप्रत्याख्यानम् । (विकृतौ अभिग्रहे		२४२
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४७ सू दिव्यत सातिचारम् ।		२३०	च भेदा)		२४२
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४८ सू पोषधोपवास सातिचार ।		२३१	१६०२ विकृतौ अष्टनवाकारस्थानम् ।		२४३
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			४९ सू अतिथिसविभाग ।		२३१	५४ सू निर्विकृतिकप्रत्याख्यानम् ।		२४३
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			५० सू अणुव्रतादीना काल , सम्यक्त्वभेदा , प्रति-		२३२	१६०३-०५ आचामाम्लभेदा कुडङ्गपञ्चक च ।		२४४
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			माद्या , सलेखनाडतिचारा ।		२३२	१६०६-०९ विकृतिकनिर्विकृतिकविचार ।		२४४
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			*१५६३-६५ उत्तरगुणे अनागतातिक्रान्तादि- (१०)		२३३	१६१० पारिष्ठापनिकाविचार ।		२४५
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			प्रत्याख्यानभेदा ।		२३४	१६११-१२ पारिष्ठापनिकाविधि ।		२४६
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५६६-६७ अनागत पर्युपणादितप ।		२३४	१६१३-१६ ज्ञेतरयोश्चतुर्भङ्गी , प्रत्याख्यातृप्रत्या-		२४६
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५६८-७३ अतिक्रान्त कोटिसहित		२३४	ख्यायकस्वरूपम् ।		२४६
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			(प्रथमसहने)		२३४	१६१७ द्रव्येऽज्ञानादि भावेऽज्ञानादि प्रत्याख्येयम् ।		२४७
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५७४ साकारप्रत्याख्यान ।		२३५	१६१८ उपस्थितविनीताव्याप्तोपयुक्ता पर्वदः ।		२४८
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५७५ निराकारम् ।		२३५	१६१९ आज्ञायाऽऽज्ञाग्राह्यो दृष्टान्तादितरो वाच्य ।		२४८
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५७६ दत्त्यादिभि कृतपरिमाणम् ।		२३६	१६२० प्रत्याख्यानस्य फले धम्मिल्लदामवकी		२४९
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५७७ निरवशेषम् ।		२३६	दृष्टान्तौ ।		२४९
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५७८-७९ अङ्गुष्ठमुष्ट्यादि सकेत पीरण्याद्यद्या-		२३६	१६२० प्रत्याख्यानान्मोक्ष ।		२४९
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			प्रत्याख्यान च ।		२३६	१६२२-२३ ज्ञानक्रियानये स्थितपक्षश्च , चरण-		२४९
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५८०-८१ एकविधमेकविधेनैतानि		२३७	गुणस्थित साधुरिति ।		२४९
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-			१५६८ श्राद्धकुलाना दर्शन दान च , शुद्धिषट्क-			॥ इति प्रत्याख्यानाध्ययनम् ॥		
१५३३-३८ गमनगमनादौ भुक्तादौ विहारे उद्दे-						॥ इत्यावश्यके (भाग २) विषयानुक्रम ॥		

श्रीमदावश्यकसूत्रस्योत्तरार्थं

अथ चतुर्विंशतिस्तवाख्यं द्वितीयमध्ययनम्.

साम्प्रतं सामायिकाध्ययनानन्तरं चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनमारभ्यते, इह चाध्ययनोद्देशसूत्रारम्भेषु सर्वेष्वेव कारणाऽभिसम्बन्धौ वाच्याविति वृद्धवादः, यतश्चैवमतः कारणमुच्यते, तच्चेदम्—जात्यादिगुणसम्पत्समन्वितेभ्यो विनेयेभ्यो गुरु-रावश्यकश्रुतस्कन्धं प्रयच्छति सूत्रतोऽर्थतश्च, स च अध्ययनसमुदायरूपो वर्तते, यत उक्तम्—‘एतौ एकेकं पुण, अञ्जयणं कित्तइस्सामि’ प्रथमाध्ययनं च सामायिकमुपदर्शितम्, इदानीं द्वितीयावयवत्वाद् द्वितीयावयवत्वस्य चाधिकारोपन्यासेन सिद्धिः आचार्यवचनप्रामाण्याद्, उक्तं च—‘सौवज्जजोगविरइ उक्कित्तणे’ त्यादि, अतो द्वितीयमुपदर्श्यते, यथा हि किल युगपदशक्योपलम्भपुरूपस्य दिदृक्षोः क्रमेणाज्ञावयवानि दर्श्यन्ते एवमत्रापि श्रुतस्कन्धपुरूपस्येति कारणम्, इदमेव चोद्देशसूत्रेष्वपि योजनीयम्, इदमेव सर्वाध्ययनेष्वपि कारणं द्रष्टव्यं, न पुनर्भेदेन वक्ष्याम इत्यलं विस्तरेण । सम्बन्ध उच्यते—अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने मावद्ययोगविरतिलक्षण सामायिकमुपदिष्टम्, इह तु तदुप-देष्टव्यमर्हतामुत्कीर्तनं कर्तव्यमिति प्रतिपाद्यते, यद्वा सामायिकाध्ययने तदासेवनात्मकमक्षय उक्तः, यत उक्तं निरुक्तिद्वारे—‘सम्महिद्धि अमोहो सोही सम्भाव दंसणं वोही । अविवज्जओ सुदिद्धिच्चि एवमाई निरुत्ताई ॥ १ ॥’ति, इहापि चतुर्विंश-तिस्तवेऽर्हद्गुणोत्कीर्तनरूपाया भक्तेस्तत्त्वतोऽनावेव प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च—‘भेत्तीए जियवराणं खिज्जंती पुवसंचिया

१ अतोऽनन्तरमेकं पुनराध्ययनं कीर्तयिष्यामि । २ उपदर्श्यते इत्यनेन सवन्धः । ३ सापद्ययोगविरतिलक्षणेन । ४ अवान्तरावयवभूतेषु । ५ सम्यग्दृष्टि-सोऽशोधि सत्तावो दर्शनं योऽपि । अपिपर्ययं सुदृष्टिरिति एवमादीनि निरुक्तानि ॥ १ ॥ ६ कर्मक्षयः, ७ भक्तेजिनवराणां क्षीयन्ते पूर्वमचित्तानि कर्मणि

कम्म’तीत्यादि, एवमनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्य सतोऽस्य चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चं वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनमिति । इह चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनशब्दाः प्ररूप्याः, तथा चाह—चउवीसउत्थयस्स उ णिक्खेवो होइ णामणिप्फण्णो । चउवीसइस्स छक्को थयस्स उ चउव्विहो होइ ॥१०५॥

व्याख्या—चतुर्विंशतिस्तवस्य तु निक्षेपो भवति नामनिष्पन्नः, क इत्यन्यस्याश्रुतत्वादयमेव यदुत—चतुर्विंशतिस्तव इति, तुग्वदस्य विशेषणार्थत्वादिदमित्थमवसेयं, तत्रापि चतुर्विंशतेः पङ्क्तः स्तवस्य चतुर्विंशो भवति, तुग्वद्वाध्ययनस्य चेति गाथासमानार्थः ॥१०५॥ अवयवार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यावयवमधिकृत्य निक्षेपोपदर्शनायाह—नामं ठवणा दविण्ण खित्ते काले तहेव भावे अ । चउवीसइस्स एसो निक्खेवो छव्विहो होइ ॥१०६॥ (भा०)

व्याख्या—तत्र नामचतुर्विंशतिर्जीवादेश्चतुर्विंशतिरिति नाम चतुर्विंशतिशब्दो वा, स्थापनाचतुर्विंशति चतुर्विंशतीनां केषाश्चित्स्थापनेति, द्रव्यचतुर्विंशति चतुर्विंशतिर्द्रव्याणि सचित्ताचित्तमिश्रभेदभिन्नानि, सचित्तानि द्विपदचतुष्पद(दाप)दभेदभिन्नानि, अचित्तानि कार्पापणादीनि, मिश्राणि द्विपदादीन्येव कटकाद्यलङ्कृतानि, क्षेत्रचतुर्विंशतिर्यवक्ष्या चतुर्विंशतिः क्षेत्राणि भरतादीनि क्षेत्रप्रदेशा वा चतुर्विंशतिप्रदेशावगाढं वा द्रव्यमिति, कालचतुर्विंशतिः चतुर्विंशतिसमयादय इति एतावत्कालस्थिति वा द्रव्यमिति, भावचतुर्विंशतिः चतुर्विंशतिभावसंयोगाश्चतुर्विंशतिगुणकृष्णं वा द्रव्यमिति, चतुर्विंशतेरेष निक्षेपः ‘पड्विधो भवति’ पदप्रकारो भवति, इह च सचित्तद्विपदमनुप्यचतुर्विंशत्याऽधिकार इति गाथार्थः ॥ १०६ ॥ उक्ता चतुर्विंशतिरिति, साम्प्रतं स्तवः प्रतिपाद्यते, तत्र—

नामं ठवणा दविण्ण भावे अ थयस्स होइ निक्खेवो । दव्वथओ पुप्फाई संतगुणुक्कित्तणा भावे ॥१०७॥ (भा०)

व्याख्या—तत्र ‘नामे’ति नामस्तवः ‘स्थापने’ति स्थापनास्तवः ‘द्रव्य’ इति द्रव्यविषयो द्रव्यस्तवः, ‘भावे’ चेति भाव-विषयश्च भावस्तव इत्यर्थः, इत्थं स्तवस्य भवति ‘निक्षेपो’ न्यासः, तत्र क्षुण्णत्वान्नामस्थापने अनाहत्य द्रव्यस्तवभावस्तव-स्वरूपमेवाह—‘द्रव्यस्तवः पुष्पादि’रिति, आदिशब्दाद् गन्धधूपादिपरिग्रहः, कारणे कार्योपचाराच्चैवमाह, अन्यथा द्रव्य-स्तवः पुष्पादिभिः समभ्यर्चनमिति, तथा ‘सद्गुणोत्कीर्तना भाव’ इति सन्तश्च ते गुणाश्च सद्गुणाः, अनेनासद्गुणोत्कीर्तना-निषेधमाह, करणे च मृपावाद इति, सद्गुणानामुत्कीर्तना उत्-प्रावल्यान परया भक्त्या कीर्तना—संशब्दना यथा—“प्रका-जितं ययैकेन, त्वया सम्यग् जगन्नयम् । समग्रैरपि नो नाथ !, परतीर्थाधिपैस्तथा ॥ १ ॥ विद्योतयति वा लोकं, ययैको-ऽपि निशाकरः । समुद्गतः समग्रोऽपि, किं तथा तारकागणः ? ॥ २ ॥” इत्यादिलक्षणो, ‘भाव’ इति द्वारपरामर्शो भाव-स्तव इति गाथार्थः ॥ १०७ ॥ इह चालितप्रतिष्ठापितोऽर्थः सम्यग्ज्ञानायालमिति, चालनां च कदाचिद्विनेयः करोति कदा-चित्स्वयमेव गुरुरिति, उक्तं च—‘कत्थइ पुच्छइ सीसो कहिंचपुट्ठा कहंति आयरिया’ इत्यादि, यतश्चात्र चित्तपरिणागा-दिना द्रव्यस्तव एव ज्यायान् भविष्यतीत्यल्पबुद्धीनामाशङ्कासम्भव इत्यतस्तद्व्युदासार्थं तदनुवादपुरस्सरमाह—दव्वथओ भावथओ दव्वथओ बहुगुणत्ति बुद्धि सिआ । अनिउणमइवयणमिणं छल्लीवहिअं जिणा चिति ॥१०८॥

व्याख्या—द्रव्यस्तवो भावस्तव इत्यत्र द्रव्यस्तवो ‘बहुगुणः’ प्रभूततरगुण ‘इति’ एवं बुद्धिः स्याद्, एवं चेत् मन्यन्ते

आवश्यकहारिभद्रीया

इत्यर्थः, तथाहि—किलास्मिन् क्रियमाणे वित्तपरित्यागाच्छुभ एवाध्यवसायस्तीर्थस्य चोन्नतिकरणं दृष्ट्वा च तं क्रियमाण-
मन्येऽपि प्रतिबुध्यन्ते इति स्वपरानुग्रहः, सर्वमिदं सप्रतिपक्षमिति चेतसि निधाय 'द्रव्यस्तवो बहुगुण' इत्यस्यासारता-
ख्यापनायाऽऽह—'अनिपुणमतिवचनमिदं'मिति, अनिपुणमतेर्वचनं अनिपुणमतिवचनम्, 'इदं'मिति यद् द्रव्यस्तवो बहु-
गुण इति, किमित्यत आह—'पङ्जीवहितं जिना ब्रुवते' पण्णां—पृथिवीकायादीनां हितं जिनाः—तीर्थकरा ब्रुवते, प्रधानं
मोक्षसाधनमिति गम्यते ॥ किं च पङ्जीवहितमित्यत आह—

छजीवकायसंजमु दव्वधए सो विरुज्झई कसिणो । तो कसिणसंजमविज पुप्फाईअं न इच्छंति ॥१९३॥ (भा०)

व्याख्या—'पङ्जीवकायसंयम' इति पण्णां जीवनिकायानां पृथिव्यादिलक्षणानां संयमः—सङ्घट्टनादिपरित्यागः पङ्-
जीवकायसंयमः, असौ हितं, यदि नामैवं ततः किमित्यत आह—'द्रव्यस्तवे' पुष्पादिसमभ्यर्चनलक्षणे 'स' पङ्जीवकायसं-
यमः, किं ?—'विरुध्यते' न सम्यक् संपद्यते, 'कृत्स्नः' सम्पूर्ण इति, पुष्पादिसंलुब्धनसङ्घट्टनादिना कृत्स्नसंयमानुपपत्तेः,
यतश्चैवं 'ततः तस्मात् 'कृत्स्नसंयमविद्वांस' इति कृत्स्नसंयमप्रधाना विद्वांसस्तत्त्वतः साधव उच्यन्ते, कृत्स्नसंयमग्रहणम-
कृत्स्नमयमविदुषां श्रावकाणां व्यपोहार्यं, ते किम् ?, अत आह—'पुष्पादिकं' द्रव्यस्तवं 'नेच्छन्ति' न बहु मन्यन्ते, यच्चो-
क्तं—'द्रव्यस्तवे क्रियमाणे वित्तपरित्यागाच्छुभ एवाध्यवसाय' इत्यादि, तदपि यत्किञ्चिद् व्यभिचारात्, कस्यचिदल्पसत्त्व-
स्याविवेकिनो वा शुभाध्यवसायानुपपत्तेः, दृश्यते च कीर्त्याद्यर्थमपि सत्त्वानां द्रव्यस्तवे प्रवृत्तिरिति, शुभाध्यवसायभा-
वेऽपि तस्यैव भावस्तवत्वादितरस्य च तत्कारणत्वेनाप्रधानत्वमेव, 'फलप्रधानास्समारम्भा' इति न्यायात्, भावस्तव एव
च सति तत्त्वतस्तीर्थस्योन्नतिकरणं, भावस्तव एव तस्य सम्यगमरादिभिरपि पूज्यत्वमेव (त्वात्तमेव च) दृष्ट्वा क्रियमाणमन्ये-
ऽपि सुतरा प्रतिबुध्यन्ते शिष्टा इति स्वपरानुग्रहोऽपीहैवेति गाथार्थः ॥ १९३ ॥ आह—यद्येवं किमयं द्रव्यस्तव एकान्तत एव
हं यो वर्तते ? आहोस्विदुपादेयोऽपि ?, उच्यते, साधूनां हेय एव, श्रावकाणामुपादेयोऽपि, तथा चाह भाष्यकारः—

अकसिणपवत्तगाणं विरयाविरयाण एस खलु जुनो । संसारपयणुकरणो दव्वधए कूवदिट्ठंतो ॥१९४॥ (भा०)

व्याख्या—अकृत्स्नं प्रवर्तयतीति संयममिति सामर्थ्याद्भ्रम्यते अकृत्स्नप्रवर्तकास्तेषां, 'विरयाविरयानाम्' इति श्रावका-
णाम् 'एष खलु युक्तः' एष—द्रव्यस्तवः खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् युक्त एव, किम्भूतोऽयमित्याह—'संसारप्रतनुकरणः'
संसारक्षयकारक इत्यर्थः, द्रव्यस्तवः, आह—यः प्रकृत्यैवासुन्दरः स कथं श्रावकाणामपि युक्त इत्यत्र कूपदृष्टान्त इति,
जहा णवणयराडमन्निवेसे केइ पभूयजलाभावओ तण्हाइपरिगया तदपनोदार्थं कूपं खणंति, तेसिं च जइवि तण्हादिया
वहंति मट्टिकाकहमाईहि य मलिणिज्जन्ति तहावि तदुब्भवेणं चैव पाणिणं तेसिं ते तण्हाइया सो य मलो पुब्बओ य
फिट्ठइ, सेमकालं च ते तदण्णे य लोगा सुहभागिणो ह्वंति । एवं दव्वधए जइवि असंजमो तहावि तओ चैव सा परि-
णामसुद्धी हवइ जाए असंजमोवज्जियं अण्णं च णिरवसेसं खवेइत्ति । तम्हा विरयाविरएहि एस दव्वधओ कायवो,

१ यथा तत्राग्रादिसत्रिमे केचिप्रभूतजलाभावात् तृष्णादिपरित्यागद्वयोदार्थं कूप एवन्ति, तेषां च यद्यपि तृष्णादिका वर्धन्ते मृत्तिकाकर्ममादिभिश्च
मलिनियन्ते (पद्मादीनि) तथापि तदुद्भवेन पानीयेन तेषां च तृष्णादिका स च मल पूर्वकश्च स्फटति, शेषकालं च ते तदन्ये च लोका सुहभागिनो
भवन्ति । एष द्रव्यस्तवे यद्यपि अत्यमलयापि तत एव सा परिणामसुद्धिर्भवति यथाऽस्तयमोपाजितं अन्यथा निरवसेप क्षपयति । तस्माद्विरयाविरतेरेप
द्रव्यस्तव कर्त्तव्यं, भाष्यकारत एव

सुभाणुवंधी पभूयतरणिज्जराफलो यत्ति काळणमिति गाथार्थः ॥ १९४ ॥ उक्तः स्तवः, अत्रान्तरे अध्ययनशब्दार्थो निरु-
पणीयः, स चानुपोगद्वारेषु न्यक्षेण निरूपित एवेति नेह प्रतन्यते । उक्तो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, इदानीं सूत्रालापकनि-
ष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं चानुगमे, स च द्विधा—सूत्रानुगमो निर्युक्त्यनुगमश्च, तत्र निर्यु-
क्त्यनुगमस्त्रिविधः, तद्यथा—निक्षेपनिर्युक्त्यनुगम उपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमः सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमश्चेति, तत्र निक्षेपनि-
र्युक्त्यनुगमोऽनुगतो वक्ष्यति च, उपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमस्त्वाभ्यां द्वारगाथाभ्यामवगन्तव्यः, तद्यथा—'उद्देसे निद्देसे' इत्यादि,
'किं कट्वित्' मित्यादि । सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमस्तु सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इति स चावसरप्राप्त एव,
युगपच्च सूत्रादयो व्रजन्ति, तथा चोक्तम्—'सुत्तं सुत्ताणुगमो सुत्तालावयकओ य णिकखेवो । सुत्तप्फासियणिज्जुत्ति णया
य समगं तु वच्चंति ॥ १ ॥' विषयविभागः पुनरमीपामयं वेदितव्यः—'होई कयत्थो वोत्तुं सपयच्छेयं सुयं सुयाणुगमो ।
सुत्तालायणामो णामाण्णसविणिओगं ॥ १ ॥ सुत्तप्फासियणिज्जुत्तिणिओगो सेसओ पयत्थाई । पायं सोच्चिय णेगम-
णयाइमयगोयरो भणिओ ॥ २ ॥' अत्राऽऽक्षेपपरिहारा न्यक्षेण सामायिकाध्ययने निरूपिता एव नेह वितन्यत इत्यलं
प्रतिगण, तावद् यावत्सूत्रानुगमेऽखलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदं सूत्रम्—

१ शुभपरिणामानुगन्धी प्रभूततरणिज्जराफलोऽतिट्ठता । २ सूत्र सूत्रानुगम सूत्रालापकट्टतश्च निक्षेप । सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्ति नयाश्च युगपदेव व्रजन्ति
॥ १ ॥ २ भगिनि वृत्ता इव वा सपद-उद्दे सूत्र सूत्रानुगम । सूत्रालापकस्यासौ नामादिन्यासविनियोगम् ॥ १ ॥ सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिनियोग शेष पदार्थादि ।
। स एव नैगमापाठितमगोचरो भवति ॥ २ ॥

आवश्यकहारिभरीया

लोगस्सुज्जोगरे, धम्मतिथ्यरे जिणे । अरिहन्ते किञ्चिदस्सं, पञ्चीसंपि केवली ॥ १ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या अस्या, तल्लक्षणं चेदं—‘संहिता चे’त्यादि पूर्ववत्, तत्रास्खलितपदोच्चारणं संहिता, यद्वा परः संनिकर्ष इति, सा चेयं—‘लोगस्सुज्जोगरे’इत्यादि पाठः । अधुना पदानि, लोकस्य उद्योतकरान् धर्मतीर्थकरान् जिनेन अर्हतः कीर्तयिष्यामि चतुर्विंशतिमपि केवलिनः । अधुना पदार्थः—लोक्यत इति लोकः, लोक्यते—प्रमाणेन दृश्यत इति भावः, अयं चेह तावत्पञ्चास्तिकायात्मको गृह्यते, तस्य लोकस्य किं ?—उद्योतकरणशीला उद्योतकरास्तान्, केवलालोकेन तत्पूर्वकप्रवचनदीपेन वा सर्वलोकप्रकाशकरणशीलानित्यर्थः, तथा दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः, उक्तं च—“दुर्गतिप्रसृतान् जीवा” नित्यादि, तथा तीर्थेतेऽनेनेति तीर्थं धर्म एव धर्मप्रदानं वा तीर्थं धर्मतीर्थं तत्करणशीलाः धर्मतीर्थकरास्तान्, तथा रागद्वेषकपायेन्द्रियपरीपहोपसर्गाद्यप्रकारकर्मजैतृत्वाज्जिनास्तान्, तथा अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तानर्हतः, कीर्तयिष्यामीति स्वनामभिः स्तोष्य इत्यर्थः, चतुर्विंशतिरिति सङ्ख्या, अपिशब्दो भावतस्तदन्य-समुच्चयार्थः, केवलज्ञानमेवां विद्यत इति केवलिनस्तान् केवलिन इति । उक्तः पदार्थः, पदविग्रहोऽपि यथावसरं यानि समासभाजि पदानि तेषु दर्शित एव । साम्प्रतं चालनावसरः, तत्र तिष्ठतु तावत्सा, सूत्रस्पर्शिका निर्युक्तिरेवोच्यते, स्वस्थानत्वाद्, उक्तं च—“अकूखलियमंहियाई वक्खाणचउक्कए दरिसियंमि । सुत्तप्फासियणिञ्जुत्तिविथरत्थो इसो होइ ॥ १ ॥” चालनामपि चात्रैव वक्ष्यामः, तत्र लोकस्योद्योतकरानिति यदुक्तं तत्र लोकनिरूपणायाऽऽह—

१ अत्रलितसंहितायां व्याख्यानचतुके दर्शिते । सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिविलयायोज्य भवति ॥ १ ॥

णामं १ ठवणा २ दविए ३ खित्ते ४ काले ५ भवे अ ६ भाये अ ७ ।

पञ्चवलोगे अ ८ तथा अट्ठविहो लोगणिकखेवो ॥ १०५७ ॥

व्याख्या—नामलोकः स्थापनालोकः द्रव्यलोकः क्षेत्रलोकः काललोकः भवलोकः भावलोकश्च पर्यायलोकश्च तथा, एवमष्टविधो लोकनिक्षेप इति गाथासमासार्थः॥ व्यासार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्र नामस्थापने अनादृत्य द्रव्यलोकमभिधित्सुराह—जीवमजीवे रूवमरूवी सपएसमप्पएसे अ । जाणाहि दव्वलोगं णिच्चमणिच्चं च जं दव्वं ॥ १९५ ॥ (भा०)

व्याख्या—जीवाजीवावित्यत्रानुस्वारोऽलाक्षणिकः, तत्र सुखदुःखज्ञानोपयोगलक्षणो जीवः, विपरीतस्त्वजीवः, एतौ च द्विभेदौ—रूप्यरूपिभेदाद्, आह च—‘रूप्यरूपिणावि’ति, तत्रानादिकर्मसन्तानपरिगता रूपिणः—संसारिणः, अरूपिणस्तु कर्मरहिताः मिद्धा इति, अजीनास्त्वरूपिणो धर्माधर्माकाशास्तिकायाः रूपिणस्तु परमाण्वादय इति, एतौ च जीवाजीवाघोषतः सप्रदेशाप्रदेशावगन्तव्यौ, तथा चाह—‘सप्रदेशाप्रदेशावि’ति, तत्र सामान्यविशेषरूपत्वात्परमाणुव्यतिरेकेण सप्रदेशाप्रदेशत्वं सकलास्तिकायानामेव भावनीयं, परमाणवस्त्वप्रदेशा एव, अन्ये तु व्याचक्षते—जीवः किल कालादेशेन नियमात् सप्रदेशः, लब्ध्यादेशेन तु सप्रदेशो वाऽप्रदेशो वेति, एवं धर्मास्तिकायादिष्वपि त्रिष्वस्तिकायेषु परापरनिमित्तं पक्षद्वयं वाच्यं, पुद्गलास्तिकायस्तु द्रव्याद्यपेक्षया चिन्त्यः, यथा—द्रव्यतः परमाणुरप्रदेशो द्व्यणुकादयः सप्रदेशाः, क्षेत्रत एकप्रदेशादगाढोऽप्रदेशो ह्यादिप्रदेशावगाढाः सप्रदेशाः, एवं कालतोऽप्येकानेकसमयस्थितिर्भावतोऽप्येकानेकगुणकृष्णादिरिति कृतं विस्तरेण, प्रकृतमुच्यते—इदमेवम्भूतं जीवाजीवव्रातं जानीहि द्रव्यलोकं, द्रव्यमेव लोको द्रव्यलोक इति कृत्वा, अस्यैव शेषधर्मोपदर्शनायाऽऽह—नित्यानित्यं च यद् द्रव्यं, चगव्वादभिलाष्यानभिलाष्यादिसमुच्चय इति गाथार्थः ॥ १९५ ॥ साम्प्रतं जीवाजीवयोर्नित्यानित्यतामेवोपदर्शयन्नाह—

गह १ सिद्धा २ भविआया ३ अभविअ ४—१ पुग्गल १ अणागयद्वा य २ ।

तीअद्ध ३ तिन्नि काया ४—२ जीवा १ जीव २ द्विई चउहा ॥ १९६ ॥ (भाष्यम्)

व्याख्या—अस्या सामाधिक्यद् व्याख्या कार्येति, भङ्गास्तु सादिसपर्यवसानाः साद्यपर्यवसानाः अनादिसपर्यवसाना अनाद्यपर्यवसानाः, एवमजीवेषु जीवाजीवयोरष्टौ भङ्गाः । द्वारम् ॥ अधुना क्षेत्रलोकः प्रतिपाद्यते, तत्र—

आगासस्स पएसा उहुं च अहे अ तिरियलोए अ । जाणाहि खित्तलोगं अणंत जिणदेसिअं सम्मं ॥ १९७ ॥ (भा०)

व्याख्या—आकाशस्य प्रदेशाः—प्रकृष्टा देशाः प्रदेशास्तान् ‘ऊर्ध्वं च’ इत्यूर्ध्वलोके च ‘अधश्च’ इत्यधोलोके च तिर्यग्लोके च, किं ?—जानीहि क्षेत्रलोकं, क्षेत्रमेव लोकः क्षेत्रलोक इति कृत्वा, लोक्यत इति च लोक इति, ऊर्ध्वादिलोकविभागस्तु मुञ्ज्यैः, ‘अनन्त’ मित्यलोकाकाशप्रदेशापेक्षया चानन्तम्, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, ‘जिनदेशितम्’ इति जिनकथितं ‘सम्यक्’ शोभनेन विधिनेति गाथार्थः ॥ १९७ ॥ साम्प्रतं काललोकप्रतिपादनायाह—

समयावलिअमुहुत्ता दिवसमहोरत्तपक्खमासा य । संवच्छरज्जुगपलिआ सागरओसप्पिपरिअट्ठा ॥ १९८ ॥ (भा०)

व्याख्या—इह परमनिकृष्टः कालः समयोऽभिधीयते असङ्ख्येयसमयमाना त्वावलिका द्विघटिको मुहूर्तः षोडश मुहूर्तो दिवसः द्वात्रिंशदहोरात्रं पञ्चदशाहोरात्राणि पक्षः द्वौ पक्षौ मासः द्वादश मासाः संवत्सरमिति पञ्चसंवत्सरं युगं पत्यो-

भावश्यकहारिभरीया

पममुञ्जारादिभेदं यथाऽनुयोगद्वारेषु तथाऽवसेयं, सागरोपमं तद्वदेव, दशसागरोपमकोटिकोटिपरिमाणोत्सर्पिणी, एवम-
वसर्पिण्यपि दृष्टव्या, 'परावर्तः' पुद्गलपरावर्तः, स चानन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाणो द्रव्यादिभेदः, तेऽनन्ता जतीतकालः
अनन्त एवैष्यन्निति गाथार्थः ॥ १९८ ॥ उक्तः काललोकः, लोकयोजना पूर्ववद् । अधुना भावलोकमभिधितुग्राह—
णेरद्वैतदेवमणुआ तिरिक्खजोणीगया य जे सत्ता । तंमि भवे वट्टता भवलोगं तं विआणाहि ॥ १९९ ॥ (भा०)

व्याख्या—नारकदेवमनुष्यास्तथा तिर्यग्योनिगताश्च ये 'सत्त्वाः' प्राणिनः 'तंमि'ति तस्मिन् भवे वर्तमाना यदनुभा-
वमनुभवन्ति भवलोकं तं विजानीहि, लोकयोजना पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ १९९ ॥ साम्प्रतं भावलोकमुपदर्शयति—

ओदइए १ ओवसमिए २ खइए अ ३ तहा खओवसमिए अ ४ ।

परिणामि ५ सन्निचाए अ ६ छन्निहो भावलोगो उ ॥ २०० ॥ (भाष्यम्)

व्याख्या—उदयेन निर्वृत्त औदयिकः, कर्मण इति गम्यते, तथोपशमेन निर्वृत्त औपशमिकः, क्षयेण निर्वृत्तः क्षायिकः,
एवं शेषेष्वपि वाच्यं, ततश्च क्षायिकश्च तथा क्षायोपशमिकश्च पारिणामिकश्च सान्निपातिकश्च, एवं षड्विधो भावलोकस्तु,
तत्र सान्निपातिक ओघतोऽनेकभेदोऽवसेयः, अविरुद्धस्तु पञ्चदशभेद इति, उक्तं च—“ओदइअसओवसमे परिणामेकैको (कु)
गइचउकेऽवि । सयजोगेणवि चउरो तदभावे उवसमेणपि ॥ १ ॥ उवसमसेही एयो केवलियोऽवि य तहेव सिद्धस्स ।
अविरुद्धमनिचाइवभेया एमेव पण्णरस ॥ २ ॥” इति गाथार्थः ॥ २०० ॥

१ औत्प्रेयिक क्षायोपशमिकः पारिणामिक एकैको गतिचतुःकेऽपि । क्षययोगेनापि चत्वारः तत्रभावे उपशमेनापि ॥ १ ॥ उपशमश्रेणावेकः वेवहितोऽपि
च तत्रैव सिद्धः । अविरुद्धसान्निपातिकभेदा एवमेव पञ्चदश ॥ २ ॥

निच्चो रागो अदोसो अ, उइना जस्स जंतुणो । जाणाहि भावलोकं, अणंतजिणदेसिअं सम्मं ॥ २०१ ॥ (भा०)

व्याख्या—‘तीव्र’ उक्तः रागश्च द्वेषश्च, तत्राभिप्वद्गलक्षणो रागः अग्रीतिलक्षणो द्वेष इति, एतावदुदीर्णं ‘यस्य
जन्तोः’ यस्य प्राणिन इत्यर्थः, तं प्राणिनं तेन भावेन लोक्यत्वाज्जानीहि भावलोकमनन्तजिनदेशितम्—एकवाक्यतयाऽ-
नन्तजिनकथितं ‘सम्यग्’ इति क्रियाविशेषणम्, अयं गाथार्थः ॥ २०१ ॥ द्वारं, साम्प्रतं पर्यावलोक उच्यते, तत्रैषतः
पर्याया धर्मा उच्यन्ते, इह तु किल नैगमनयदर्शनं मूढनयदर्शनं वाऽधिकृत्य चतुर्विधं पर्यायलोकमाह—

द्वयगुण १ खित्तपज्जव २ भवाणुभावे अ ३ भावपरिणामे ४ । जाण चउन्निहमेअं, पज्जवलोमं समासेणं २०२ (भा०)

व्याख्या—द्रव्यस्य गुणाः—रूपादयः, तथा क्षेत्रस्य पर्यायाः—अगुरुलघवः भरतादिभेदा एव चान्ये, भवस्य च नार-
कादेरनुभावः—तीव्रतमदुःखादिः, यथोक्तम्—“अच्छिणिमिलीयमेत्तं णत्थि सुहं दुक्खमेव अणुवंधं । णरए णेरइआणं
अहोणिमिं पच्चमाणाणं ॥ १ ॥ असुभा उवियणिज्जा सदरसा रुवगंधफासा य । णरए णेरइआणं दुक्खयक्कम्मोवलित्ताणं
॥ २ ॥” इत्यादि, एवं तेषामनुभावोऽपि वाच्यः, तथा भावस्य जीवाजीवसम्बन्धिनः परिणामस्तेन तेन अज्ञानाद् ज्ञानं
नीलाहोहितमित्यादिप्रकारेण भवनमित्यर्थः, ‘जानीहि’ अवबुध्यस्व चतुर्विधमेनमोघतः पर्यायलोकं ‘समासेन’ संक्षेपेणेति
गाथार्थः ॥ २०२ ॥ तत्र यदुक्तं द्रव्यस्य गुणा इत्यादि तदुपदर्शनेन निगमयन्नाह—

१ अग्निमीलनमात्र नास्ति सुप्त दुःखमेवानुपपन्नम् । नरके नैरयिकाणासहंनिश पच्यमानागम् ॥ १ ॥ अशुभा बहुजनीया दावदरसा रूपगन्धस्व-
शोश्च । नरके नैरयिकाणां दुःकृतकर्मोपरिमानाभू । ॥ २ ॥

चत्तरसगंधसंठाणकासट्ठाणगइवन्नमेए अ । परिणामे अ बहुविहे पज्जवलोमं विआणाहि ॥ २०३ ॥ (भा०)

व्याख्या—वर्णरसगन्धसंस्थानस्पर्शस्थानगतिवर्णभेदाश्च, चशब्दाद् रगादिभेदपरिग्रहः, अयमत्र भावार्थः—वर्णादयः
सभेदा गृह्यन्ते, तत्र वर्णः कृष्णादिभेदात् पञ्चधा, रसोऽपि तिक्तादिभेदात्पञ्चधा, गन्धः सुरभिरित्यादिभेदाद् द्विधा,
संस्थानं परिमण्डलादिभेदात्पञ्चधैव, स्पर्शः कर्कशादिभेदादष्टधा, स्थानमवगाहनालक्षणं तदाश्रयभेदादनेकधा, गतिः स्पर्श-
वद्गतिरित्यादिभेदा द्विधा, चशब्द उक्तार्थ एव अथवा कृष्णादिवर्णादीनां स्वभेदापेक्षया एकगुणकृष्णाद्यनेकभेदोपसङ्ग-
हार्थ इति, अनेन किल द्रव्यगुणा इत्येतद्व्याख्यातं । परिणामांश्च बहुविधानित्यनेन तु चरमद्वारं, शेषं द्वारद्वयं स्वयमेव
भावनीयं, तच्च भावितमेवेत्यक्षरगमनिका । भावार्थस्त्वयम्—परिणामांश्च बहुविधान् जीवाजीवभावगोचरान्, किं ?—पर्या-
यलोकं विजानीहि इति गाथार्थः ॥ २०३ ॥ अक्षरयोजना पूर्ववदिति द्वारं, साम्प्रतं लोकपर्यायशब्दान्निरूपयन्नाह—

आलुक्क अ पलुक्क लुक्क संलुक्क अ एगट्ठा । लोगो अट्ठविहो खलु तेणेसो बुचई लोगो ॥ १०५८ ॥

व्याख्या—आलोक्यत इत्यालोकः, प्रलोक्यत इति प्रलोकः, लोभ्यत इति लोकः, संलोक्यत इति च संलोकः, एते
एकार्थिकाः शब्दाः, लोकः अष्टविधः सत्त्वित्यत्र आलोक्यत इत्यादि योजनीयम्, अत एवाऽऽह—तेनैव उच्यते लोको
येनाऽऽलोक्यत इत्यादि भावनीयं, गाथार्थः ॥ १०५८ ॥ व्याख्यातो लोकः, इदानीमुद्योत उच्यते, तत्राह—

इविहो खलु उल्लोओ नायव्वो दव्वभावसंजुत्तो । अग्गी दव्वुज्जोओ चंदो मणी विज्जू ॥ १०५९ ॥

व्याख्या—‘द्विविधः’ द्विप्रकारः खलुद्योतः, खलुशब्दो मूलभेदापेक्षया न तु व्यवत्यपेक्षयेति विशेषणार्थः, उद्योत्यते

प्रकाशयतेऽनेनेत्युद्योतः, 'ज्ञातव्यः' विज्ञेयो, द्रव्यभावसंयुक्त इति—द्रव्योद्योतो भावोद्योतश्चेत्यर्थः, तत्राग्निर्द्रव्योद्योतः घटाद्युद्योतनेऽपि तद्वतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेर्भावात्सकलवस्तुधर्मानुद्योतनाच्च, न हि धर्मास्तिकायादयः सदसन्नित्यादित्याद्यनन्तधर्मात्मकस्य च वस्तुनः सर्व एव धर्मा अग्निना उद्योत्यन्त इत्यत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, ततश्च स्थितमिदम्—अग्निर्द्रव्योद्योतः, तथा चन्द्रः सूर्यो मणिर्विद्युदिति, तत्र मणिः—चन्द्रक्रान्तादिलक्षण परिगृह्यत इति गाथार्थः ॥ १०५९ ॥

नाणं भावुज्जोओ जह भणियं सव्वभावदंसीहिं । तस्स उवओगकरणे भावुज्जोअं विआणाहि ॥ १०६० ॥

व्याख्या—ज्ञायतेऽनेन यथास्थितं वस्तिवति ज्ञानं तज्ज्ञानं भावोद्योतः, घटाद्युद्योतनेन तद्वतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेर्विश्वप्रतिपत्तेश्च भावात्, तस्य तदात्मकत्वादेवेति भावना, एतावता चाविशेषेणैव ज्ञानं भावोद्योत इति प्राप्तम्, अत आह—यथा भणितं सर्वभावदर्शिभिस्तथा यज्ज्ञानं, सम्यग्ज्ञानमित्यर्थः, पाठान्तरं वा 'यद्भणितं सर्वभावदर्शिभि'रिति, तदपि नाविशेषेणोद्योतः, किन्तु तस्य—ज्ञानस्योपयोगकरणे सति, किं?, भावोद्योतं विजानीहि, नान्यदा, तदैव तस्य वस्तुतः ज्ञानत्वसिद्धेरिति गाथार्थः ॥ १०६० ॥ इत्थमुद्योतस्वरूपमभिधाय साम्प्रतं येनोद्योतेन लोकस्योद्योतकरा जिनास्तेनैव युक्तानुपदर्शयन्नाह—

लोगस्सुज्जोअगरा दव्वुज्जोएण न हु जिणा हुंति । भावुज्जोअगरा पुण हुंति जिणवरां चउव्वीसं ॥ १०६१ ॥

* न ह्यग्निं न्व जानाति नवा नियमेन सम्यक्प्रतिपत्तिर्दृष्ट्वा सर्वपर्यायानसप्रकाशात् स्थूलद्रव्यपर्यायप्रकाशनाद्वा

व्याख्या—लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन नैव जिना भवन्ति, तीर्थकरनाम—कर्मोदयतोऽनुलसत्त्वार्थकरणात् भावोद्योतकराः पुनर्भवन्ति जिनवराश्चतुर्विंशतिरिति, अत्र पुनःशब्दो विशेषणार्थः, आत्मानमेवाधिकृत्योद्योतकरास्तथा लोकप्रकाशकवचनप्रदीपापेक्षया च शेषभग्यविशेषानधिकृत्यैवेति, अत एवोक्तं 'भवन्ति' न तु भवन्त्येव, कांश्चन प्राणिनोऽधिकृत्योद्योतकरत्वस्यासम्भवादिति, चतुर्विंशतिग्रहणं चाधिकृतावसर्पिणीगततीर्थकरसङ्ख्याप्रतिपादनार्थमिति गाथार्थः ॥ १०६१ ॥ उद्योताधिकार एव द्रव्योद्योतभावोद्योतयोर्विशेषप्रतिपादनायाऽऽह—

दव्वुज्जोउज्जोओ पगासई परिमियंमि खित्तंमि । भावुज्जोउज्जोओ लोगालोणं पगासेह ॥ १०६२ ॥

व्याख्या—द्रव्योद्योतोद्योतः—द्रव्योद्योतप्रकाश उक्तलक्षण एवेत्यर्थः, पुद्गलात्मकत्वात्तथाविधपरिणामयुक्तत्वाच्च प्रकाशयति प्रभासते वा परिमिते क्षेत्रे, अत्र यदा प्रकाशयति तदा प्रकाश्यं वस्त्वध्याह्रियते, यदा तु प्रभासते तदा स एव दीप्यत इति गृह्यते, 'भावोद्योतोद्योतो लोकालोकं प्रकाशयति' प्रकटार्थम्, अयं गाथार्थः ॥ १०६२ ॥ उक्त उद्योतः, साम्प्रतं करमवसरप्राप्तमपि धर्मतीर्थकरानित्यत्र वक्ष्यमाणत्वाद्विहायेह धर्मं प्रतिपादयन्नाह—

दुह दव्वभावधम्मो दव्वे दव्वस्स दव्वमेवऽहवा । तित्ताइसभावो वा गम्माइत्थी कुलिङ्गो वा ॥ १०६३ ॥

व्याख्या—धर्मो द्विविधः—द्रव्यधर्मो भावधर्मश्च, 'दव्वे दव्वस्स दव्वमेवऽहव' इति द्रव्य इति द्वारपरामर्शः, द्रव्यस्येति, द्रव्यस्य धर्मो द्रव्यधर्मः, अनुपयुक्तस्य मूलगुणोत्तरगुणानुष्ठानमित्यर्थः, इहानुपयुक्तो द्रव्यमुच्यते, द्रव्यमेव वा धर्मो द्रव्यधर्मः धर्मास्तिकायः, 'तित्ताइसभावो व' इति तित्तादिर्वा द्रव्यस्वभावो द्रव्यधर्म इति, 'गम्माइत्थी कुलिङ्गो व' इति गम्यादिधर्मः 'स्त्री'ति स्त्रीविषयः, केपाञ्चिन्मातुलदुहिता गम्या केपाञ्चिदगम्येत्यादि, तथा 'कुलिङ्गो वा' कुतीर्थिकधर्मो वा द्रव्यधर्म इति गाथार्थः ॥ १०६३ ॥

दुह होइ भावधम्मो सुअचरणे आ सुअंमि सज्झाओ । चरणंमि समणधम्मो खंतीमाई भवे दसहा ॥ १०६४ ॥

व्याख्या—द्वेधा भवति भावधर्मः, 'सुअचरणे य' इति श्रुतविषयश्चरणविषयश्च, एतदुक्तं भवति—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च, 'सुअंमि सज्झाओ' इति श्रुत इति द्वारपरामर्शः, स्वाध्यायो—वाचनादिः श्रुतधर्म इत्यर्थः, 'चरणंमि समणधम्मो खंतीमाई भवे दसह' इति तत्र चरण इति परामर्शः, श्रमणधर्मो दशविधः क्षान्त्यादिश्चरणधर्म इति गाथार्थः ॥ १०६४ ॥ उक्तो धर्मः, साम्प्रतं तीर्थनिरूपणाय—

नामं ठवणातित्थं दव्वत्तित्थं च भावतित्थं च । एक्केकंपि अ इत्तोऽणो गविहं होइ णायव्वं ॥ १०६५ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा ॥ नवरं द्रव्यतीर्थं व्याचिख्यासुरिदमाह—

दाहोवसमं तण्हाइछेअणं मलपवाहणं चेव । तिहि अत्थेहि निउत्तं तम्हा तं दव्वओ तित्थं ॥ १०६६ ॥

व्याख्या—इह द्रव्यतीर्थं मागधवरदामादि परिगृह्यते, बाह्यदाहादेरेव तत उपशमसङ्गावात्, तथा चाह—'दाहोपशम'मिति तत्र दाहो—बाह्यसन्तापस्तस्योपशमो यस्मिन् तदाहोपशमं 'तण्हाइछेअणं' इति तृषः—पिपासायाश्छेदनं, जलसङ्घातेन तदपनयनात्. 'मलप्रवाहणं चैवे'त्यत्र मलः बाह्य एवाद्भसमुत्थोऽभिगृह्यते तत्प्रवाहणं, जलेनैव तत्प्रवाहणात्, ततः प्रक्षालनादिति भावः, एवं त्रिभिरर्थैः करणभूतैस्त्रिषु वाऽर्थेषु 'नियुक्तं' निश्चयेन युक्तं नियुक्तं प्रथमव्युत्पत्तिपक्षे प्ररूपितं

आवश्यकहारिभद्रीया

द्वितीये तु नियोजितं, यस्मादेनं बाह्यदाहादिविषयमेव तस्मान्नन्मागधादिद्रव्यतस्तीर्थं, मोक्षसाधकत्वादिति गाथार्थः ॥ १०६६ ॥ भावतीर्थमधिकृत्याह—

कोहंमि उ निग्गहिण दाहस्स पसमणं हवइ तत्थं । लोहंमि उ निग्गहिण तण्हाण छेअणं होइ ॥ १०६७ ॥

व्याख्या—इह भावतीर्थं क्रोधादिनिग्रहसमर्थं प्रवचनमेव गृह्यते, तथा चाह—क्रोध एव निगृहीते 'दाहस्य' द्वेषानल-जातस्यान्तः प्रशमनं भवति, तस्य निरुपचरितं, नान्यथा, लोभ एव निगृहीते सति, किं ?—'तण्हाण छेअणं होइ'ति तृप्त-अभिप्लव्नलक्षणायाः किं ?—'छेदनं भवति' व्यपगमो भवतीति गाथार्थः ॥ १०६७ ॥

अट्टविहं कम्मरयं बहुएहि भवेहिं संचिअं जम्हा । तवसंजमेण धुव्वइ तम्हा तं भावओ तित्थं ॥ १०६८ ॥

व्याख्या—'अट्टविधम्' अष्टप्रकारं, किं ?—'कर्मरजः' कर्मैव जीवानुरञ्जनाद्रजः कर्मरज इति, बहुभिर्भवेः सञ्चितं यस्मात्तपःसंयमेन 'धाव्यते' शोध्यते, तस्मात्तत्-प्रवचनं भावतः तीर्थं, मोक्षसाधनत्वादिति गाथार्थः ॥ १०६८ ॥
दंसणनाणचरित्तोसु निउत्तं जिणवरैहि सव्वेहिं । तिग्गु अत्थेसु निउत्तं तम्हा तं भावओ तित्थं ॥ १०६९ ॥

व्याख्या—दर्शनज्ञानचारित्र्येषु 'नियुक्तं' नियोजितं 'जिनवरैः' तीर्थकृद्भिः 'सर्वैः' ऋषभादिभिरिति, यस्माच्चेत्थम्भू-तेषु त्रिष्वर्थेषु नियुक्तं तस्मात्तत्प्रवचनं भावतः तीर्थं, मोक्षसाधकत्वादिति गाथार्थः ॥ १०६९ ॥ उक्तं तीर्थम्, अधुना कर उच्यते, तत्रेयं गाथा—

णामकरो १ ठवणकरो २ दव्वकरो ३ खित्त ४ काल ५ भावकरो ६ ।

एसो खलु करगस्स उ णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १०७० ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा ॥ नवरं द्रव्यकरमभिधित्सुराह—

गोमहिंसुं द्विपैसूणं छगंलीणंपि अ करा मुणेयव्वा । तत्तो अ तंणपल्ले थुसकंठंभीरपल्ले य ॥ १०७१ ॥

सिउवरंजंभीणं वलिव्वकए धंए अ चम्मे 'अ' । सुल्लंगंकरे अ भणिण अट्टारसमाकरुप्पत्ती ॥ १०७२ ॥

व्याख्या—गोकरस्तथाभूतमेव तद्वारेण वा रूपकाणामित्येवं सर्वत्र भावना कार्यंति, नवरं शीताकरो-भोगः क्षेत्रपरि-माणोद्भव इति चान्ये, उत्पत्तिकरस्तु स्वकल्पनाशिल्पनिर्मितः शतरूपकादिः, शेषं प्रकटार्थमिति गाथाद्वयार्थः ॥ १०७१-१०७२ ॥ उक्तो द्रव्यकर इति, क्षेत्रकराद्यभिधित्सुराह—

खित्तंमि जंमि खित्ते काले जो जंमि होइ कालंमि । दुविहो अ होइ भावे पसत्थु तह अप्पसत्थो अ ॥ १०७३ ॥

व्याख्या—क्षेत्र इति द्वारपरामर्शः, एतदुक्तं भवति—क्षेत्रकरो यो यस्मिन् क्षेत्रे शुल्कादि । काल इति द्वारपरामर्श एव, कालकरो यो यस्मिन् भवति काले कुटिकादानादिः, द्विविधश्च भवति भावे, द्वैविध्यमेव दर्शयति—प्रशस्तस्तथाऽप्रशस्त-श्चेति गाथार्थः ॥ १०७३ ॥ तत्राप्रशस्तपरित्यागेन प्रशस्तसद्भावादप्रशस्तमेवादावभिधित्सुराह—

कलहकरो डमरकरो असमाहिकरो अनिव्वुडकरो अ । एसो उ अप्पसत्थो एवमाई मुणेयव्वो ॥ १०७४ ॥

व्याख्या—आह—उक्तप्रयोजनसद्भावादुपन्यासोऽप्येवमेव किमिति न कृत इति, अत्रोच्यते, आसेवनयाऽयमेव प्रथ-मस्थाने कार्य इति ज्ञापनार्थं, तत्र कलहो-भण्डनं, ततश्चाप्रशस्तः कोपाद्यौदयिकभावतः, तत्करणशीलः कलहकर इति, एवं डमरादिष्वपि भावनीयं, नवरं वाचिकः कलहः, कायवाङ्मनोभिस्ताडनादिगहनं डमरं, समाधानं-समाधिः स्वास्थ्यं न समाधिरसमाधिः-अस्वास्थ्यनिवन्धना सा सा कायादिचेष्टेत्यर्थः, अनेनैव प्रकारेणानिर्घृतिरिति, एषोऽप्रशस्तः, तुशब्द-स्यावधारणार्थत्वादेव एव जात्यपेक्षया न तु व्यक्त्यपेक्षयेति, अत एवाह—एवमादिविज्ञातव्यः व्यक्त्यपेक्षयाऽप्रशस्तभाव-कर इति गाथार्थः ॥ १०७४ ॥ साम्प्रतं प्रशस्तभावकरमभिधानुकाम आह—

अत्थकरो अ हिअकरो कित्तिकरो गुणकरो जसकरो अ । अभयकर निव्वुडकरो कुलगर तित्थंकरंनकरो ॥ १०७५ ॥

व्याख्या—तत्रौघत एव विद्यादिरर्थः, उक्तं च—'विद्याऽपूर्वं धनार्जनं शुभमर्थ' इति, ततश्च प्रशस्तविचित्रकर्मक्षयोप-शमादिभावतः, तत्करणशीलोऽर्थकरः, एवं हितादिष्वपि भावनीयं, नवरं हितं-परिणामपथ्यं कुशलानुबन्धि यत्किञ्चित्, कीर्तिः-दानपुण्यफला, गुणाः-ज्ञानादयः, यशः-पराक्रमकृतं गृह्यते, तदुत्थसाधुवाद इत्यर्थः, अभयादयः प्रकटार्थाः, नवरमन्तः कर्मणः परिगृह्यते, तत्फलभूतस्य वा संसारस्येति गाथार्थः ॥ १०७५ ॥ उक्तो भावकरः, अधुना जिनादिप्रतिपादनायाऽऽह—

आवश्यकहारिभट्टीया

जियकोहमाणमाया जियलाहा तेण ते जिणा हुंति । अरिणो हंता रथं हंता अरिहंता तेण वुचंति ॥ १०७६ ॥

व्याख्या—जितक्रोधमानमाया जितलोभा येन कारणेन तेन ते भगवन्तः, किं?—जिना भवन्ति, 'अरिणो हंता रथं हंते'त्यादिगाथादलं यथा नमस्कारनिर्युक्तौ प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ १०७६ ॥ कीर्तयिष्यामीत्यादिव्याचिख्यासया साम्प्रतमिदमाह—

कित्तेमि कित्तिणिजे सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरित्ते तवविणओ दंसिओ जेहिं ॥ १०७७ ॥

व्याख्या—कीर्तयिष्यामि नामभिर्गुणैश्च, किम्भूतान्?—कीर्तनीयान्, स्तवार्हानित्यर्थः, कस्येत्यत्राह—सदेवमणुआसुरलोकस्य, त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति—'दर्शनज्ञानचारित्राणि' मोक्षहेतूनि (निति), तथा 'तपोविनयः' दर्शितो यैः, तत्र तप एव कर्मविनयाद् विनयः, इति गाथार्थः ॥ १०७७ ॥

चउवीसंति य सग्वा उस्सभाईआ उ भण्णमाणा उ । अविसदग्गहणा पुण एरवयमहापिदेहेसुं ॥ १०७८ ॥

व्याख्या—चतुर्विंशतिरिति सत्त्वा, ऋषभादयस्ते वक्ष्यमाणा एव, अपिगवदग्रहणात्पुनः ऐरवतमहाविदेहेषु ये तद्ग्रहोऽपि वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ १०७८ ॥

कसिणं केवलकप्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तम्हा ते केवली हुंति ॥ १०७९ ॥

व्याख्या—'कृत्स्नं' सम्पूर्णं 'केवलकल्पं' केवलपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—“सामर्थ्ये वर्णनायां च, छेदने करणे तथा । औपम्ये चाधिवामे च, कल्पशब्दं विदुर्बुधाः ॥ १ ॥” 'लोकं' पञ्चास्तिकायात्मकं जानन्ति विशेषरूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे च बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवरं—“निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वयम् ॥ १ ॥” इत्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूह्यमिति, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते केवलिनो भवन्ति, केवलमेवा विद्यत इति केवलिन इतिकृत्वा । आह—इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम्?, उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकैव नियमतः केवलज्ञानावासिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥ व्याख्याता तावद्लोकस्येत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निर्दिश्य(श्ये)ते—तत्र लोकस्योद्योतकरानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह—अशोभनमिदं लोकस्येति, कुतः?, लोकस्य चतुर्दशज्वात्मकत्वेन परिमितत्वात्, केवलोद्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकव्यापकत्वाद्, वक्ष्यति च—'केवलियणाणलंभो लोगालोगं पगासेइ'ति, ततश्चौघत एवोद्योतकरान् लोकालोकयोर्वेति वाच्यमिति, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततश्चाकाशास्तिकायभेद एषालोक इति न पृथगुक्तः, न चैतदनार्थः, यत उक्तम्—'पंचैत्थिकायमइओ लोगो' इत्यादि । अपरस्त्वाह—लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि—ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकैकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवलोकगवदप्रवृत्तेर्मा भूतदुद्योतकरेणवधिविभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्ययः, तस्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह । आह—यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

१ केवलज्ञानलाभो लोकालोक प्रकाशयति २ पञ्चास्तिकायमयो लोक

वास्तु लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु मुधिकया धर्मार्थमवतरणतीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्ययः, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरानप्याहेति । अपरस्त्वाह—जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि—यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूत्कुनयमतानुसारिपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह—जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने—'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥' इत्यादि, तच्चूनं न ते रागादिजेतार इति, अन्यथा कुतो निकारतः पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवो?, बीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्—“अज्ञानपांसुपिहितं पुरातनं कर्मबीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्तं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥” तथा—“दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥” इति । आह—यद्येवं जिनानित्येतावदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना एवोच्यन्ते, तद्यथा—श्रुतजिना अवविजिना मनःपर्यायज्ञानजिनाः छद्मस्थवीतरागाश्च, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्यदुष्टमेव । अपरस्त्वाह—अर्हत इति न वाच्यं, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेकेणापरे भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोष इति । आह—यद्येवं हन्त ! तर्ह्यर्हत एवेत्येतावदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थक्यं, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह—केवलिन इति न वाच्योक्तस्वरूपाणामर्हतां केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यत्वात्, तथा च—

८ विशेषणत्याज

व्यभिचारे च विशेषणमर्थवद्भवति, यथा नीलोत्पलमिति, व्यभिचाराभावे तु तदुपादीयमानमपि यथा कृष्णो भ्रमरः शुक्ला वलाका इत्यादि(वत्) ऋते प्रयासात् कमर्थपुष्पातीति, तस्मात्केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह केवलिन एव यथोक्तस्वरूपा अर्हन्तो नान्य इति नियमनार्थत्वेन स्वरूपज्ञानार्थमेवेदं विशेषणमित्यनवयं, न चैकान्ततो व्यभिचारसम्भव एव विशेषणोपादानसाफल्यम्, उभयपदव्यभिचारे एकपदव्यभिचारे स्वरूपज्ञापने च शिष्टोक्तिषु तत्प्रयोगदर्शनात्, तत्रोभयपदव्यभिचारे यथा नीलोत्पलमिति, तथैकपदव्यभिचारे यथा आपो द्रव्यं पृथिवी द्रव्यमिति, तथा स्वरूपज्ञापने यथा परमाणुरप्रदेश इत्यादि, यतश्चैवमतः केवलिन इति न दुष्टम् । आह—यद्येवं केवलिन इत्येतदेव सुन्दरं, शेषं तु लोकस्योद्योतकरानित्यादिकमनर्थकमिति, अत्रोच्यते, इह श्रुतकेवलिप्रभृतयोऽन्येऽपि विद्यन्त एव केवलिनः, तस्मान्मा भूतेषु सम्प्रत्यय इति तत्प्रतिक्षेपार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यपि वाच्यमिति । एवं ह्यादिसंयोगापेक्षयाऽपि विचित्रनयमताभिज्ञेन स्वधिया विशेषणसाफल्यं वाच्यम्, इत्यलं विस्तरेण, गमनिकामात्रमेतदिति । तत्र यदुक्तं 'कीर्तयिष्यामीति' तत्कीर्तनं कुर्वन्नाह—

उसभमजिअं च वंदे संभवमभिणंदणं च सुमइं च । पउमप्पहं सुपासं जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥ सुविहिं च पुप्फदंतं सीअल सिज्जंस वासुपुज्जं च । विमलमणंतं च जिणं धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥ कुंथुं अरं च माल्लिं वंदे सुणिसुव्वयं नमिजिणं च । वंदामि रिट्ठनेमिं पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

एतास्त्रिंशोऽपि सूत्रगाथा इति, आसां व्याख्या—इहार्हतां नामानि अन्वर्थमधिकृत्य सामान्यलक्षणतो विशेषलक्षणतश्च वाच्यानि, तत्र सामान्यलक्षणमिदं—'वृष उद्धहने' समग्रसंयमभारोद्धहनाद् वृषभः, सर्व एव च भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाऽऽह—

ऊरुसु उसभलंछण उसभं सुमिणंमि तेण उसभजिणो ।

पुंवद्धं । जेण भगवओ दोसुवि ऊरुसु उसभा उप्पराहुत्ता जेणं च मरुदेवाए भगवईए चोइसण्हं महासुमिणाणं पढमो उसभो सुमिणे दिट्ठोत्ति, तेण तस्स उसभोत्ति णामं कयं, सेसतिथगराणं मायरो पढमं गयं तओ वसहं एवं चोइस, उसभोत्ति वा वसहोत्ति वा एगट्ठं । इयाणिं अजिओ—तस्य सामान्येनाभिधाननिवन्धनं परीपहोपसर्गादिभिर्न जितोऽजितः, सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषनिवन्धनाभिधित्सयाऽऽह—

अक्खेसु जेण अजिआ जणणी अजिओ जिणो तम्हा ॥ १०८० ॥

व्याख्या—पेच्छद्धं । भगवओ अम्मापियरो जूयं रमंति, पढमो राया जिणियाइओ, जाहे भगवंतो आयाया ताहे ण राया, देवी जिणइ, तत्तो अक्खेसु कुमारप्राधान्यात् देवी अजिएति अजिओ से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८० ॥

१ पूर्वार्थः । येन भगवतो द्वयोरप्यूरुणोवृषभावुपरीभूतो येन च मरुदेवया भगवत्या चतुर्दशानां महास्वप्नानां प्रथम वृषभो दृष्ट स्वप्न इति, तेन तस्य वृषभ इति नाम कृत, शेषतीर्थकराणां मातरः प्रथम गज ततो वृषभ एव चतुर्दश, ऋषभ इति वा वृषभ इति वैकार्यो । इदानीमजित—२ पश्चार्थः । भगवतो मातापितरौ घृत रमेते, प्रथम राजा जितवान्, यदा भगवन्त आयातास्तदा न राजा, देवी जयति, ततोऽक्षेपु कुमारप्राधान्यात् देवी अजितेति अजित-स्त्व नाम कृतमिति ।

इदानीं सम्भवो—तस्यौद्यतोऽभिधाननिवन्धनं—संभवन्ति प्रकरणेण भवन्ति चतुस्त्रिंशदतिशयगुणा अस्मिन्निति सम्भवः, सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषवीजाभिधित्सयाऽऽह—

अभिसंभूआ सासत्ति संभवो तेण वुच्चई भयवं ।

गवभगए जेण अव्वभहिया सस्सणिप्फत्ती जाया तेण संभवो ॥ इयाणिं अभिणंदणो, तस्य सामान्येनाभिधानान्वर्थः—अभिनन्द्यते देवेन्द्रादिभिरित्यभिनन्दनः, सर्व एव यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाऽऽह—

अभिणंदई अभिक्खं सक्को अभिणंदणो तेण ॥ १०८१ ॥

व्याख्या—पेच्छद्धं ॥ गवभगए अभिक्खणं सक्को अभिणंदियाइओत्ति, तेण से अभिणंदणोत्ति णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०८१ ॥ इदानीं सुमतिः, तस्य सामान्येनाभिधाननिवन्धनं शोभना मतिरस्येति सुमतिः, सर्व एव च सुमतयो भगवन्त इत्यतो विशेषनिवन्धनाभिधानायाह—

जणणी सव्वत्थ विणिच्छएसु सुमइत्ति तेण सुमइजिणो ।

गाहद्धं । जणणी गवभगए सव्वत्थ विणिच्छएसु अईव मइसंपण्णा जाया, दोण्हं सवत्तीणं मयपइयाणं ववहारो छिन्नो,

आवश्यकद्वारिभद्रीया

ताओ भणिआओ-मम पुत्तो भविस्सइ सो जोवणत्थो एयस्सऽसोगवरपायवस्स अहे ववहारं तुव्वं छिंदिहि, ताव एगा-
इयाओ भवह, इयरी भणइ-एवं भवतु, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जउत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-
व्वभगुणेणंति सुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो-तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्-इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्यैव प्रभा
यस्यासौ पद्मप्रभः, सर्व एव जिना यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह-

पउमसयणंमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाओ ॥ १०८२ ॥

व्याख्या-पंचछद्धं ॥ गवभगए देवीए पउमसयणंमि डोहलो जाओ, तं च से देवयाए सज्जियं, पउमवण्णो य भगवं,
तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यौघतो नामान्वर्थः-शोभनानि पार्श्वान्यस्येति सुपार्श्वः, सर्व
एव च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभिधत्सुराह-

गवभगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

व्याख्या-गवभगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति । एवं सर्वत्र सामान्याभिधानं

१ ते भणिते-मम पुत्तो भविष्यति स योऽनस्य पुत्तस्याशोकवरपादपण्याधो व्यवहारं युवयो छेत्सति तावदेकत्र भवत, इतरा भणति-एव भवतु, पुत्र-
माता नेच्छति, व्यवहारं च यतामिति भणति, ज्ञात्वा तस्यैव दत्त, एवमादिगर्भगुणेनेति सुमति । इदानीं पद्मप्रभः २ पश्चार्थः ॥ गर्भगते देव्या पद्मशयने दोहदो
जात, तच्च तस्यैव देवतया सज्जित, पद्मवर्णश्च भगवान्, तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्श्वः-गर्भगते जनन्यास्तीर्थकरानुभावेन शोभनौ पार्श्वौ जाताविति,
तत् सुपार्श्व इति ।

विशेषाभिधानं चाधिकृत्यार्थाभिधानविस्तरौ द्रष्टव्यः, इह पुनः सुज्ञानत्वात् ग्रन्थविस्तरभयाच्च नाभिधीयत इति कृतं विस्तरेण
इयाणिं चंदप्पहो-चन्द्रस्यैव प्रभा-ज्योत्स्ना सौम्याऽस्येति चन्द्रप्रभः, तत्थ सव्वेऽवि तित्थगरा चंद इव सोमलेसा, विसेसो

जणणीए चंदपियणंमि डोहलो तेण चंदाओ ॥ १०८३ ॥

व्याख्या-पंचछद्धं ॥ देवीए चंदपियणंमि डोहलो चंदसरिसवण्णो य भगवं तेण चंदप्पहोत्ति गाथार्थः ॥ १०८३ ॥
इदानीं सुविहित्ति, तत्र शोभनो विधिरस्येति सुविधिः, इह च सर्वत्र कौशल्यं विधिरुच्यते, तत्थ सव्वेऽवि एरिसा, विसेसो पुण

सव्वविहीसु अ कुसला गवभगए तेण होइ सुविहिजिणो ।

व्याख्या-गाहड्डं ॥ भगवंते गवभगए सव्वविहीसु चैव विसेसओ कुसला जणणित्ति जेण तेण सुविहित्ति णामं कयं ॥
इयाणिं सीयलो, तत्र सकलसत्त्वसन्तापकरणविरहादाह्लादजनकत्वाच्च शीतल इति, तत्थ सव्वेऽवि अरिस्स मित्तस्स वा
उवरिं सीयलघरसमाणा, विसेसो उण

पिउणो दाहोवसमो गवभगए सीयलो तेणं ॥ १०८४ ॥

१ इदानीं चन्द्रप्रभ, तत्र सर्वेऽपि तीर्थकराश्चन्द्र इव सौम्यलेखा, विशेष-पश्चार्थः ॥ देव्याश्चन्द्रपाने दोहद चन्द्रसदृशवर्णश्च भगवान् तेन चन्द्रप्रभ ।
इदानीं सुविधिरिति, तत्र सर्वेऽपि ईदृशा, विशेष पुन-गाथार्थः । भगवति गर्भगते सर्वविधिष्वेव विशेषतः कुशला जननीति येन तेन सुविधिरिति नाम
कृत । इदानीं शीतल-तत्र सर्वेऽपि अतीनां मित्राणां वीपरि शीतलगृहसमाणा, विशेष पुन-

व्याख्या-पंचछद्धं ॥ पिउणो पित्तदाहो पुव्वुप्पण्णो ओसहेहिं ण पउणत्ति, गवभगए भगवंते देवीए परामुट्ठस्स
पउणो, तेण सीयलोत्ति गाथार्थः ॥ १०८४ ॥ इयाणिं सेज्जंसो, तत्र श्रेयान्-समस्तभुवनस्यैव हितकरः, प्राकृतशैल्या छान्द-
सत्त्वाच्च श्रेयांस इत्युच्यते, तत्थ सव्वेऽवि तेलोगस्स सेया, विसेसो उण-

महरिहसिज्जारुहणंमि डोहलो तेण होइ सिज्जंसो ।

व्याख्या-गाहड्डं । तस्स रत्तो परंपरागया सेज्जा देवतापरिगहिता अच्चिज्जइ, जो तं अल्लियइ तस्स देवया उवसगं
करेति, गवभत्थे य देवीए डोहलो उवविट्ठा अकंता य, आरसिउं देवया अवकंता, तित्थगरनिमित्तं देवया परिकिखया,
देवीए गवभप्पहावेण एवं सेयं जायं, तेण से णामं कयं सेज्जंसोत्ति ॥ इयाणिं वसुपुज्जो, तत्र वसूनां पूज्यो वसुपूज्यः,
वसवो- देवाः, तत्थ सव्वेऽवि तित्थगरा इंदार्णं पुज्जा, विसेसो उण-

पूएइ वासवो जं अभिक्खणं तेण वसुपुज्जो ॥ १०८५ ॥

व्याख्या-पंचछद्धं ॥ वासवो देवराया, तस्स गवभगयस्स अभिक्खणं अभिक्खणं जणणीए पूयं करेइ, तेण वासुपुज्जोत्ति,

१ पश्चार्थः ॥ पितु पित्तदाहं पूर्वोत्पन्न औषधेनं प्रगुण्यते, गर्भगते भगवति देव्या परामृष्ट प्रगुण, तेन शीतल इति । इदानीं श्रेयांस, तत्र सर्वेऽपि
श्रेयोक्तस्य श्रेयस्करा, विशेष पुन गाथार्थः । तस्य राज परंपरागता शय्या देवतापरिगृहीताऽर्च्यते, यस्मात्प्राप्तमिति तस्य देवतोपसर्गं करोति, गर्भस्थे च
(भगवति) देव्या दोहद उपविष्टाऽऽक्रान्ता च, देवताऽऽरस्यापक्रान्ता, तीर्थकरनिमित्तं देवता परीक्षिता, देव्या गर्भप्रभावेणेव श्रेयो जात, तेन तस्य नाम
कृत श्रेयांस इति । इदानीं वासुपूज्य, तत्र सर्वेऽपि तीर्थकरा इन्द्रादीनां पूज्या, विशेष पुन-पश्चार्थः ॥ वासवो देवराज, तस्य गर्भगतस्याभीक्षणमभीक्षण
जनन्या पूजा करोति तेन वासुपूज्य इति,

आवश्यकहारिभद्रीया

अहवा वसूणि-रयणाणि वासवो-वैसमणो सो गवभगए अभिक्खणं अभिक्खणं तं रायकुलं रयणेहिं पूरेडत्ति वासुपुज्जो ॥
गाथार्थः ॥ १०८५ ॥ इयाणिं विमलो, तत्र विगतमलो विमलः, विमलानि वा ज्ञानादीनि यस्य, सामण्णलक्खणं सवे
सिंपि विमलाणि णाणदंसणाणि सरीरं च, विसैसलक्खणं

विमलतणुवुद्धि जणणी गवभगए तेण होइ विमलजिणो ।

व्याख्या—पुबुद्धं । गवभगए मातूए सरीरं बुद्धी य अतीव विमला जाया तेण विमलोत्ति ॥ इयाणिं अणंतो-तत्रानन्त
कर्माजजयादनन्तः, अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येति, तत्थ सवेहिंपि अणंता कम्मंसा जिया सवेसिं च अणंताणि
णाणाईणि, विसैसो पुण

रयणविचित्तमणंतं दामं सुमिणे तओऽणंतो ॥ १०८६ ॥

व्याख्या—गाहापच्छद्धं ॥ 'रयणविचित्तं' रयणखचियं 'अणंतं' अइमहप्पमाणं दामं सुमिणे जणणीए दिट्ठं, तओ
अणंतोत्ति गाथार्थः ॥ १०८६ ॥ इयाणिं धम्मो, तत्र दुर्गतौ प्रपतन्तं सच्चसद्वातं धारयतीति धर्मः, तत्थ सवेवि एवं-
विहत्ति, विसैसो पुण—

१ अथवा वसूनि-रत्नानि वासवो-वैश्रमण स गर्भगतेऽभोक्षणमभोक्षणं तत् राजकुलं रीतिं पूरयतीति वासुपूज्य । इदानीं विमलः, सामान्यलक्षणं सर्वेषामपि
विमले ज्ञानदर्शने शरीरं च, विशेषलक्षण-पूर्वार्धं । गर्भगते मातुः शरीरं बुद्धिश्चातीव विमला जाता तेन विमल इति । इदानीमनन्तः, तत्र सर्वैरपि अनन्ता
कर्मानां जिताः सर्वेषां चानन्तानि ज्ञानादीनि, विशेष पुनः-गाथापश्चार्धं ॥ रत्नविचित्र-रत्नलघितमनन्तम्-अतिमहत्प्रमाणं दामं स्वप्ने जनन्या इष्टं ततोऽनन्त
इति । इदानीं धर्मः, तत्र सर्वेऽपि एवविधा इति, विशेषः पुनः—

गवभगए जं जणणी जाय सुधम्मत्ति तेण धम्मजिणो ।

व्याख्या—गाहद्धं ॥ गवभगए भगवंते विसैसओ से जणणी दाणदयाइएहिं अहिगारेहिं जाया सुधम्मत्ति तेण धम्म-
जिणो भगवं । इयाणिं संती, तत्र शान्तियोगात्तदात्मकत्वात्तत्कर्तृत्वाद्वा शान्तिरिति, इदं सामण्णं, विसैसो पुण—

जाओ असिबोवसमो गवभगए तेण संतिजिणो ॥ १०८७ ॥

व्याख्या—पच्छद्धं ॥ महंतं असिबं आसि, भगवंते गवभमागए उवसंतंति गाथार्थः ॥ १०८७ ॥ इदानीं कुंधू, तत्र
कुः-पृथ्वी तस्यां स्थितवानिति कुस्थः, सामण्णं सवेवि एवंविहा, विसैसो पुण

थूहं रयणविचित्तं कुंधुं सुमिणंमि तेण कुंधुजिणो ।

व्याख्या—गाहद्धं । मणहरे अब्भुण्णए महप्पएसे थूहं रयणविचित्तं सुमिणे दद्धुं पडिबुद्धा तेण से कुंधुत्ति णामं कयं ।
इदानीं अरो, तत्र-सर्वोत्तमे महासत्त्वकुले य उपजायते । तस्याभिवृद्धये वृद्धैरसावर उदाहृतः ॥ १ ॥ तत्थ सवेऽवि
सब्बुत्तमे कुले विद्धिकरा एव जायंति, विसैसो पुण

१ गाथार्थः । गर्भगते भगवति विशेषतस्तस्य जननीं दानदयादिकेऽधिकारेषु जाता सुधर्मेति तेन धर्मेजिनो भगवान् । इदानीं शान्ति-इदं सामान्यं
विशेष पुनः-पश्चार्धं ॥ महद्बुद्धिवर्मासीत्, भगवति गर्भमागत उपशान्तमिति । इदानीं कुंधू, सामान्यं सर्वेऽप्येवविधा, विशेष पुनः । गाथार्थः । मनोहरेऽ-
भ्युन्नते महाप्रदो ह्यूपं रत्नविचित्रं स्वप्ने दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा तेन तस्य कुंधुरिति नाम कृतं । इदानीमनन्तः-तत्र सर्वेऽपि सर्वोत्तमे कुंभे वृद्धिकरा एव जायन्ते,
विशेष पुनः—

सुमिणे अरं महरिहं पासइ जणणी अरो तम्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पच्छद्धं ॥ गवभगए मायाए सुमिणे सवरयणमओ अइसुंदरो अइप्पमाणो य जम्हा अरओ दिट्ठो तम्हा
अरोत्ति से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८८ ॥ इदानीं मल्लित्ति, इह परीपहादिमल्लजयात्प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च मल्लिः,
तत्थ सवेहिंपि परीसहमल्ल रागदोसा य णिहयत्ति सामण्णं, विसैसो

वरसुरहिमल्लसयणंमि डोहलो तेण होइ मल्लिजिणो

व्याख्या—(गाहद्धं) गवभगए माऊए सब्बोउगवरसुरहिकुसुममल्लसयणिजे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसंमाणो
दोहलो, तेण से मल्लित्ति णामं कयं । इदानीं मुणिसुवयोत्ति-तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः तथा शोभनानि
प्रतान्यस्येति सुव्रतः मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रतः, सवे सुमुणियसवभावा सुव्रया यत्ति सामण्णं, विसैसो

जाया जणणी जं सुव्वयत्ति मुणिसुव्वओ तम्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पच्छद्धं) गवभगए णं माया अईव सुव्वया जायन्ति तेण मुणिसुव्वओत्ति णामं, गाथार्थः ॥ १०८९ ॥ इयाणीं णमित्ति-

१ पश्चार्धं ॥ गर्भगते माया स्वप्ने सर्वैरनमयोऽतिसुन्दरोऽतिप्रमाणश्च यस्यावरको दृष्टस्तस्यादर इति तस्य नाम कृतमिति । मल्लिरिति, तत्र सर्वैरपि परीपह-
मल्ल रागदोषाश्च निहता इति सामान्य विशेष—(गाथार्थं) गर्भगते मातुः सर्वैर्भुक्त्वरसुरभिक्षुसुमालयशायनीये दोहदो जातः, स च देवतया प्रतिसन्मानीतो
बोहद्, तेन तस्य मल्लिरिति नाम कृतं । इदानीं मुनिसुव्रत इति-सर्वे सुमुणित्सर्वभावा सुव्रताश्चेति सामान्य विशेष—(पश्चार्धं) ॥ गर्भगते माताऽतीव
सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम । इदानीं नमिरिति—

भावश्यकहारिभङ्गीया

तत्र प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाल्लक्षणान्तरसम्भवाच्च परीपहोपसर्गादिनमनाज्ञमिरिति । तथा चाष्टौ व्याकरणान्यैन्द्रादीनि लोकेऽपि साम्प्रतमभिधानमात्रेण प्रतीतान्येव, अतः कतिपयशब्दविषयलक्षणाभिधानतुच्छे पाणिनिमत एव नाग्रहः कार्य इति, व्यासादिप्रयुक्तशब्दानामपि तेनासिद्धेः, न च ते ततोऽपि शब्दशास्त्रानभिज्ञा इति, कृतं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतम्— तत्थ सवेहिंवि परीसहोवसगा णामिया कसाय(याय)त्ति सामण्णं, विसेसो—

पणया पच्चंतनिच्चा दंसियमित्ते जिणंमि तेण नमी ।

व्याख्या—(गाहङ्ग) उल्लिखितं पच्चंतपत्थिवेहिं णयरे रोहिज्जमाणे अण्णराईहिं देवीए कुच्छिए णमी उववण्णो, ताहे देवीए गव्वस्स पुण्णसत्तीचोइयाए अट्टालमारोहुं सद्धा समुप्पण्णा, आरुढा य दिट्ठा परपत्थिवेहिं, गव्वप्पभावेण य पणया सामंतपत्थिवा, तेण से णमित्ति णामं कयं । इदाणीं णेमी, तत्र धर्मचक्रस्य नेमिवज्जेमिः, सवेवि धम्मचक्रस्स णेमीभूयत्ति सामण्णं, विसेसो

रिट्ठरयणं च नेमिं उप्पयमाणं तओ नेमी ॥ १०९० ॥

व्याख्या—(पच्छङ्ग)गव्वभगए तस्स मायाए रिट्ठरयणामओ महइमहालओ णेमी उप्पयमाणो सुमिणे दिट्ठोत्ति, तेण

१ तत्र सर्वैरपि परीपहोपसर्गा नामिताः कपायाच इति सामान्य, विशेष (गाथार्थ)—‘सुल्लिखितं’ प्रख्यन्तपार्थिवैर्गरे कथ्यमानेऽन्यराजभिः । देव्याः कुक्षौ नमिष्यन्तः, तदा देव्या गर्भस्य पुण्यशक्तिकोदितया अट्टालकमारोहो श्रद्धा समुत्पत्ता, आरुढा च दृष्टा परपार्थिवैः, गर्भप्रभावेण च प्रणता सामन्तपाथियाः, तेन तस्य नमिरिति नाम कृतं । इदाणीं नेमि—सर्वेऽपि धर्मचक्रस्य नेमीभूता इति सामान्य, विशेषः—(पञ्चार्थ) गर्भगते तस्य मात्राऽरिष्टरत्नमयो महा- तिमहालयो नेमिरूपतश्च स्वमे दृष्ट इति, तेन

से रिट्ठेणेमित्ति णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०९० ॥ इदाणीं पासोत्ति, तत्र पूर्वोक्तयुक्तिकलापादेव पश्यति सर्वभावानिति पार्थः, पश्यक इति चान्ये, तत्थ सवेऽपि सव्वभावाणं जाणगा पासगा यत्ति सामण्णं, विसेसो पुण—

सप्पं सयणे जणणी तं पासइ तमसि तेण पासजिणो ।

व्याख्या—(गाहङ्ग) गव्वभगए भगवन्ते तेलोक्कवंधवे सत्तमिरं णागं सयणिज्जे णिविज्जणे माया से सुविणे दिट्ठत्ति, तहा अंधकारे सयणिज्जगयाए गव्वप्पभावेण य एतं सप्पं पासिऊणं रण्णो सयणिज्जे णिग्गया वाहा चडाविया भणिओ य—एस सप्पो वच्चइ, रण्णा भणियं—कहं जाणसि ?, भणइ—पेच्छामि, दीवएण पलोइओ, दिट्ठो य सप्पो, रण्णा चिंता गव्वस्स एसो अइसयप्पहावो जेण एरिसे तिमिरांधयारे पासइ, तेण पासोत्ति णामं कयं । इदाणीं वद्धमाणो, तत्रोत्पत्तेरारभ्य ज्ञानादिभिर्वर्द्धत इति वर्द्धमानः, तत्थ सवेवि जाणाइगुणेहिं वहुइत्ति, विसेसो वुण

वहुइ नायकुलंति अ तेण जिणो वद्धमाणुत्ति ॥ १०९१ ॥

१ तस्यारिष्टनेमिरिति नाम कृत । इदाणीं पार्थ इति—तत्र सर्वेऽपि सयंभावाना ज्ञायका पश्यकाश्चेति सामान्य, विशेष पुन—(गाथार्थ)गर्भगते भगवति त्रैलोक्यबान्धवे सप्तशिरसि नाग शयनीये निर्विजने माता दृष्टवती तस्य स्वप्न इति, तथाऽन्धकारे शयनीयगतया गर्भप्रभावेण चागच्छन्त सर्वे दृष्टा राज्ञः शयनीयास्त्रि- गतो बाहुश्च दपितो भणितश्च—‘एन णं भजति, राज्ञा भणित—कयं जानासि ?, भणति—पश्यामि, दीपेन प्रलोकित इष्टश्च सर्प, राज्ञश्चिन्ता—गर्भस्य एषो ऽतिशयप्रभावो येनेद्वेने निमित्तरागरे पश्यति, तेन पार्थ इति नाम कृत । इदाणीं वर्द्धमान, तत्र सर्वेऽपि ज्ञानादिगुणैर्वर्द्धन्त इति विशेष पुन—

व्याख्या—गव्वभगएण भगवत्या णायकुलं विसेसेण धणेण वट्ठियाइयं तेण से णामं कयं वद्धमाणेत्ति, गाथार्थः ॥ १०९१ ॥ एवमेतावता ग्रन्थेन निस्सोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—

एवं मए अभिधुआ विहुयरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

अस्या व्याख्या—‘एवम्’अनन्तरोक्तेन प्रकारेण ‘मए’ इत्यात्मनिर्देशमाह, ‘अभिधुता’ इति आभिमुख्येन स्तुता अभिधुता इति, स्वनामभिः कीर्तिता इत्यर्थः, किंविशिष्टास्ते ?—‘विभूतरजोमलाः’ तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थत्वाद्वा अपनीतौ रजोमलौ यैस्ते तथाविधाः, तत्र वध्यमानं कर्म रजो भण्यते पूर्ववद्धं तु मल इति, अथवा वद्धं रजः निवृत्तं मलः, अथवेर्यापथं रजः साम्प्रसारिकं मल इति, यत् एवैवम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणाः, कारणा- भावादित्यर्थः, तत्र जरा—वयोहानिलक्षणा मरणं तु—प्राणत्यागलक्षणं, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्त्येऽपि, ‘जिनवराः’ श्रुतादिजिनप्रधानाः, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति, एतत्समानं पूर्वेण, ‘मे’ मम, किं ?—‘प्रसीदन्तु’ प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—‘क्षीणक्लेशत्वाच्च पूजकानां प्रसाददास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूज्याः क्लेशक्षयादेव ॥ १ ॥ योऽस्तुतः प्रसीदति रोपमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्व- हितदः कथं न भवेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्वह यस्माद्रागद्वेषक्षयात्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चातः सद्भिः सदा पूज्याः ॥ ३ ॥ जीतार्दितेषु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति रागं वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिताः स्वेष्टमश्नुवते ॥ ४ ॥

तद्वर्तीकरान् ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवशीतमपास्य यान्ति शिवम् ॥ ५ ॥” एतदुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिरहितत्वाच्च प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तःकरणशुद्ध्या अभिष्टवकर्तृणां तत्पूर्विकैवाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ तथा—

किञ्चियद्विद्यमहिआ जेण लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुग्गवोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥

इयमपि सूत्रगाथैव, अस्या व्याख्या—कीर्तिताः—स्वनामभिः प्रोक्ताः वन्दिताः—त्रिविधयोगेन सम्यक्स्तुताः मयेत्यात्मनिर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिताः—पुष्पादिभिः पूजिताः, क एत इत्यत आह—य एते ‘लोकस्य’ प्राणिलोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः—प्रधानाः, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमसः, ‘उत्प्रावत्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्विति वचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, ‘सिद्धा’ इति सितं ध्यातमेवामिति सिद्धाः—कृतकृत्या इत्यर्थः, अरोगस्य भाव आरोग्यं—सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभः—प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिर्वोधिलाभोऽभिधीयते तं, स चानिदानो मोक्षायैव प्रशस्यत इति, तदर्थमेव च तावत्किं ?, तत आह—समाधानं—समाधिः, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगस्वास्थ्यं भवति तेषां वाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्थं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह—वरं—प्रधानं भावसमाधिमित्यर्थः, असावपि तारतम्यभेदादनेकधैव अत आह—उत्तमं—सर्वोत्कृष्टं ददतु—प्रयच्छन्तु, आह—किं तेषां प्रदानसामर्थ्यमस्ति ?, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति ?, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च—‘भासा असच्चमोसा’ इत्यादि, नवरं तद्वक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ६ ॥ व्याख्यातं लेशत इदं सूत्रगाथाद्वयम्, अधुना सूत्रस्पर्शिकया प्रतन्यते, तत्राभिष्टवकीर्तनेकाधिकानि प्रतिपादयन्नाह—

धुहथुणणवदणनमंसणाणि एगट्टिआणि एयाणि । कित्तण पसंसणावि अ विणयपणामे अ एगट्टा ॥ १०९२ ॥

व्याख्या—स्तुतिः सवनं वन्दनं नमस्करणम् एकार्थिकान्येतानि, तथा कीर्तनं प्रशंसैव विनयप्रणामौ च एकार्थिका नीति गाथार्थः ॥ १०९२ ॥ साम्प्रतं यदुक्तम् ‘उत्तमा’ इति तद्व्याचिख्यासुरिदमाह—

मिच्छत्तमोहणिज्जा नाणावरणा चरित्तमोहाओ । तिविहत्तमा उम्मुक्का तम्हा ते उत्तमा हुंति ॥ १०९३ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयात् तथा ज्ञानावरणात्तथा चारित्रमोहाद् इति, अत्र मिथ्यात्वमोहनीयग्रहणेन दर्शनसप्तकं गृह्यते, तत्रानन्तानुबन्धिनश्चत्वारः कपायास्तथा मिथ्यात्वादित्रयं च, ज्ञानावरणं मतिज्ञानाद्यावरणभेदात् पञ्चविधं, चारित्रमोहनीयं पुनरेकविंशतिभेदं, तच्चानन्तानुबन्धिरहिता द्वादश कपायास्तथा नव नोकपाया इति, अस्मादेव यतस्त्रिविधतमसः, किम् ?—उम्मुक्ताः—प्रावत्येन मुक्ताः, पृथग्भूता इत्यर्थः, तस्मात्ते भगवन्तः, किम् ?, उत्तमा भवन्ति. ऊर्ध्वं तमोवृत्तेरिति गाथार्थः ॥ १०९३ ॥ साम्प्रतं यदुक्तं ‘आरोग्यबोधिलाभं’ इत्यादि, अत्र भावार्थमविपरीतमनवगच्छन्नाह—आरुग्गवोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं च मे दिंतु । किं नु हु निआणमेअं ति ?, विभासा इत्थ कायव्या ॥ १०९४ ॥

व्याख्या—आरोग्याय बोधिलाभः आरोग्यबोधिलाभस्तं, भावार्थः प्रागुक्त एव, तथा समाधिवरमुत्तमं च ‘मे’ मम ददत्विति यदुक्तम्, अत्र काक्का पृच्छति—‘किं नु हु णियाणमेअं ति’ तत्र किमिति परप्रश्ने, नु इति वितर्के, हु तत्समर्थने, निदानमेतदिति ?,—यदुक्तमारोग्यादि ददतु, यदि निदानमलमनेन, सूत्रे प्रतिपिच्छत्वात्, न चेद् व्यर्थमेवोच्चारणमिति, गुरुराह—‘विभासा एत्थ कायव’त्ति विविधा भाषा विभाषा—विषयविभागव्यवस्थापनेन व्याख्येत्यर्थः, अत्र कर्तव्या, इयमिह भावना—नेदं निदानं, कर्मबन्धहेतुत्वाभावात्, तथाहि—मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगा बन्धहेतवः, न च मुक्तिप्रार्थनायाममीशमन्यतरस्यापि सम्भव इति, न च व्यर्थमेव तदुच्चारणमिति, ततोऽन्तःकरणशुद्धेरिति गाथार्थः ॥ १०९४ ॥ आह—न नामेदमित्थं निदानं, तथापि तु दुष्टमेव, कथम् ?, इह स्तुत्या आरोग्यादिप्रदातारः स्युर्न वा ?, यद्याद्यः पक्षस्तेषां रागादिमत्प्रसङ्गः, अथ चरमः तत आरोग्यादिप्रदानविकला इति जानानस्यापि प्रार्थनायां मृषावाददोषप्रसङ्गः इति, न, इत्थं प्रार्थनायां मृषावादायोगात्, तथा चाह—

भासा असच्चमोसा नवरं भत्तीह भासिआ एसा । न हु खीणपिज्जदोसा दिंति समाहिं च वोहि च ॥ १०९५ ॥

व्याख्या—भाषा असत्यामृषेयं वर्तते, सा चामन्त्रण्यादिभेदादनेकविधा, तथा चोक्तम्—“आमन्तणि आणवणी जायणि तह पुच्छणी य पन्नवणी । पच्चक्खाणी भासा भासा इच्छाणुलोमा य ॥ १ ॥ अणाभेग्गाहेया भासा भासा य अभिग्गाहंमि वोद्धा । संसयकरणी भासा वोयड अवोयडा चेव ॥ २ ॥” इत्यादि, तत्रेह याचन्याऽधिकार इति, यतो याच्नायां वर्तते, यदुत—‘आरुग्गवोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु’त्ति। आह—रागादिरहितत्वादारोग्यादिप्रदानविकलास्ते, ततश्च किमनयेति ?,

आवश्यकहारिभरीया

उच्यते, सत्यमेतत्, नवरं भक्त्या भाषितैषा, अन्यथा नैव 'क्षीणप्रेमद्वेषाः' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति?, अत आह—समाधिं च बोधिं चेति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

जं तेहिं दायव्वं तं दिन्नं जिणवरं हिं सव्वेहिं । दंसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥

व्याख्या—यत्तैर्दातव्यं तद्वत्तं जिनवरैः 'सर्वैः' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्यं?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धि-भूतः आरोग्यादिप्रसाधक एष त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्तं, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्युदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्तं ततः किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधन-सामर्थ्यरहितास्ते?, ततश्च तद्भक्तिः क्षोपयुज्यते इति?, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणवराणं ग्विज्जंती पुण्वसंचिआ कम्मा । आयरिअनमुक्कारेण विज्जा मंता य सिज्जंति ॥ १०९७ ॥

व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षणया 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिन्या हेतुभूतया, किं?, 'क्षीयन्ते' क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभयोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, इत्थंस्वभावत्वादेव तद्भक्तेरिति, अस्मि-न्नेवार्थे दृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तद्भक्तिमतस्तत्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्तत्सिद्धि-प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयं, गाथार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तद्भक्तिः, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वाद्, आरोग्यबोधिलाभादेरपि तन्निर्वर्त्यत्वात्, तथा चाऽऽह—

* मोक्षमार्गकारणमिति ज्ञानविषय

भत्तीइ जिणवराणं परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गवोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंविशिष्टया?—'परमया' प्रधानया भावभवत्येत्यर्थः, 'क्षीणप्रेमद्वेषाणां' जिनानां, किम्?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल-कल्याणान्नासिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्बोधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंयादिनमनुष्ठानप्रमादितं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जह तं विव्वमल ! इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
लद्धिल्लिअं च बोहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइं बोहिं लव्विमसि कयरेण मुल्लेण ॥ ११०० ॥

व्याख्या—'लद्धेल्लियं च'ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां?, 'बोधि' जिनधर्मप्राप्तिम्, 'अकुर्वन्' इति कर्मप-राधीनतया सदानुष्ठानेन सफलामकुर्वन् 'अनागतां च' आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम्?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल!—जडप्रकृते ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं?, 'चुक्किहिसि' देशीवचनतः भ्रश्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं?, कतरेण मूल्येन?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त-त्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते. तदानुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्तत्तत्तत्तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः. स्यादेतद्, एवं सत्याद्यस्य बोधिलाभस्यासम्भवएवोपन्यस्तः, वासनाऽभावात्, न, अनादिसंसारे'राधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथञ्चित्कर्मक्षयतस्तदवाप्तेरित्येतदवेदितमेवोपोद्घात इत्यलं विस्तरेणेति गाथाद्वयार्थः ॥ १०९९—११०० ॥ तस्मात्सति बोधिलाभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्यं, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बनं चेतस्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्सं-यमोद्यमवतश्चैत्यादिषु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

चेइयकुलगणसंघे आयरिआणं च पवयण सुए अ । सव्वेसुवि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेणं ॥ ११०१ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घेषु तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं?, सर्वेष्वपि तेन कृतं, कृत्यमिति गम्यते, केन?, तपःसंयमोद्यमवता साधुनेति, तत्र चैत्यानि—अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुलं—विद्याधरादि, गणः—कुलसमुदायः सङ्घः—समस्त एव साध्यादिसङ्घातः, आचार्याः—प्रतीताः, चशब्दादुपाध्यायादिपरिग्रहः, भेदाभिधानं च प्राधान्यख्याप-नार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, प्रवचनं—द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूपं, श्रुतं सूत्रमेव, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्यं यस्तपःसंयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना—अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनस-म्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव संपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एवं तावद्गतं सूत्र-मूल 'एवं मए अभिधुए'त्यादि गाथाद्वयं, साम्प्रतं—

चंदेसु निम्मलयरा आइच्चेसु अहिअं पयासयरा । सागरचरगंभीरा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

अस्य व्याख्या—इह प्राकृतशैल्या आप्तत्वाच्च पञ्चम्यर्थे सप्तमी द्रष्टव्येति, चन्द्रेभ्यो निर्मलतराः, पाठान्तरं वा 'चंदेहिं निम्मलयर'त्ति, तत्र सकलकर्ममलापगमाच्चन्द्रेभ्यो निर्मलतरा इति, तथा आदित्येभ्योऽधिकप्रभासकराः प्रकाशकरा वा, केवलोद्योतेन विश्वप्रकाशनादिति, वक्ष्यति च निर्युक्तिकारः—'चंदाइच्चगहाण'मित्यादि, तथा सागरवरादपि गम्भीरतराः, तत्र सागरवरः—स्वयम्भूरमणोऽभिधीयते परीपहोपसर्गाद्यक्षोभ्यत्वात् तस्मादपि गम्भीरतरा इति भावना, सितं—ध्मा-तमेतेषामिति सिद्धाः, कर्मविगमात् कृतकृत्या इत्यर्थः, सिद्धिं—परमपदप्राप्तिं 'मम दिसंतु'मम प्रयच्छन्त्विति सूत्रगाथार्थः ॥ ७ ॥ साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यैनामेव गाथां लेखतो व्याख्यानयन्नाह—

चंदाइच्चगहाणं पहा पयासेइ परिमिअं खित्तं । केवलिनानाणलंभो लोगालोगं पयासेइ ॥ ११०२ ॥

व्याख्या—'चन्द्रादित्यग्रहाणा'मिति, अत्र ग्रहा अङ्गारकादयो गृह्यन्ते, 'प्रभा' ज्योत्स्ना 'प्रकाशयति' उद्योतयति परिमितं क्षेत्रमित्यत्र तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशः, यथा मन्त्राः क्रोशन्तीति, क्षेत्रस्यामूर्तत्वेन मूर्तप्रभया प्रकाशनायोगादिति भावना, केवलज्ञानलाभस्तु लोकालोकं 'प्रकाशयति' सर्वधर्मैरुद्योतयतीति गाथार्थः ॥ ११०२ ॥ उक्तोऽनुगमः, नयाः सामायिकवद् द्रष्टव्याः ॥ इति चतुर्विंशतिस्तवटीका समासेति ॥

व्याख्यायाध्ययनमिदं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । जन्मप्रवाहहतये कुर्वन्तु जिनस्तवं भव्याः ॥ १ ॥

इति श्रीचतुर्विंशतिस्तवाध्ययनं सभाष्यनिर्युक्तिवृत्तिकं समाप्तम् ॥

अथ तृतीयं वन्दनाध्ययनम्

साम्प्रतं चतुर्विंशतिस्तवानन्तरं वन्दनाध्ययनं, तस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययने सावद्ययोगविरतिलक्षणसामायिकोपदेष्टृणामर्हतामुत्कीर्तनं कृतम्, इह त्वर्हदुपदिष्टसामायिकगुणवत् एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपाद्यते, यद्वा—चतुर्विंशतिस्तवेऽर्हदुणोत्कीर्तनरूपाया भक्तेः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्—'भक्तीए जियवराणं खिज्जंती पुवसंचिआ कम्म'त्ति, 'वन्दनाध्ययनेऽपि कृतिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तद्वतोऽसावेव प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च—“विणओवचार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थगराण य आणा सुयधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १ ॥” अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा एवमिदं त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनायामैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वमित्यतस्तन्निरूप्यते, इत्थमनेनानेकप्रकारेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चं वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे वन्दनाध्ययनमिति (नाम) तत्र वन्दनं निरूप्यते—'वदि अभिवादनस्तुत्योः' इत्यस्य 'करणाधिकरणयोश्चे' (पा० ३-३-११७) ति ल्युट्, 'युवोरनाकावि' (पा० ७-१-१) त्यनादेशः, 'इदितो नुम् धातो' रिति (पा० ७-१-५८) नुमागमः, ततश्च वन्द्यते—स्तूयतेऽनेन प्रशस्तमनोवाक्कायव्यापारजालेनेति वन्दनम्, अस्याधुना पर्यायशब्दान् प्रतिपादयन्निदं गाथाशकलमाह निर्युक्तिकारः—

वंदणचिहकिहकम्मं पूयाकम्मं च विणयकम्मं च ।

१ विनयोपचार मानस्य भजना पूजना गुरुजनस्य । तीर्थकराणा चाज्ञा श्रुतधर्माधनाऽकिरिया ॥ १ ॥

वन्दनं—निरूपितमेव, 'चिञ् चयने' अस्य 'स्त्रियां क्तिन्' (पा० ३-३-९४) कुशलकर्मणश्च चयनं चित्तिः, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसंहतिरित्यर्थः, चीयते असाविति वा चित्तिः, भावार्थः पूर्ववत्, 'डुक्कञ्ज करणे' अस्यापि क्तिन्प्रत्ययान्तस्य करणं कृतिः अवनामादिकरणमित्यर्थः, क्रियतेऽसाविति वा कृतिः—मोक्षायवनामादिचेष्टैव, वन्दनं च चित्तिश्च कृतिश्च वन्दनचित्तिकृतयः ता एव तासां वा कर्म वन्दनचित्तिकृतिकर्म, कर्मशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते अनेकार्थश्चायं, क्वचित्कारकावचकः 'कर्तुरीप्सिततमं कर्मे' (पा० १-४-४९) ति वचनात्, क्वचित् ज्ञानावरणीयादिवाचकः, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्ष' (तच्चा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियावाचकः, 'गन्धर्वा रज्जिताः सर्वे, सद्गामे भीमकर्मणे' ति वचनात्, इह क्रियावचनः परिगृह्यते, ततश्च वन्दनकर्म चित्तिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुनः क्रियाऽभिधानं विशिष्टावनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजाम्' अस्य 'गुरोश्च हल' (पा० ३-३-१०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा—प्रशस्तमनोवाक्कायचेष्टेत्यर्थः, पूजायाः कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थः, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, चशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थः, 'णीञ् प्रापणे' इत्यस्य एरचि- (पा० ३-३-५६) ति अच्प्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयनं विनयः, कर्मापनयनमित्यर्थः, विनीयते वाऽनेनाष्टप्रकारं कर्मेति विनयस्तस्य कर्मविनयकर्म, चः पूर्ववदेव, अयं गाथार्द्धसंक्षेपार्थः ॥ आह—

काययं कस्स व केण वावि काहे व कइखुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणयं कइसिरं कइहिं च आवस्सएहि परिसुद्धं ।

कइदोसविप्पमुक्कं किहकम्मं कीस कीरइ वा ? ॥ ११०३ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

इदं वन्दनं कर्तव्यं कस्य वा केन वाऽपि 'कदा वा' कस्मिन् वा काले 'कतिकृत्यो वा' कियत्यो वा वाराः ? ।

अवनतिः—अवनतं, कत्यवनतं तद्वन्दनं कर्तव्यं ? , कतिशिरः कति शिरांसि तत्र भवन्तीत्यर्थः, कतिभिरावश्यकैः—
आवर्तादिभिः परिशुद्धं, कतिदोषविप्रमुक्तं, टोलगत्यादयो दोषाः, 'कृतिकर्म' वन्दनकर्म 'कीस कीरइ'त्ति किमिति वा
क्रियत इति गाथाद्वयसंक्षेपार्थः ॥ अवयवार्थ उच्यते, तत्र वन्दनकर्म द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो मिथ्यादृष्टेरनुप-
युक्तसम्यग्दृष्टेश्च, भावतः सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य, चित्तिकर्मापि द्विधैव—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादिलिङ्गग्रहणकर्मा-
नुपयुक्तसम्यग्दृष्टे रजोहरणादिकर्म च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्ता रजोहरणाद्युपधिक्रियेति, कृतिकर्मापि द्विधा—
कृतिकर्म निह्वादीनामवनामादिकरणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, पूजाकर्मापि द्विधा—
द्रव्यतो निह्वादीनां मनोवाक्कायक्रिया अनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, विनयकर्मापि
द्विधा—द्रव्यतो निह्वादीनामनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः उपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां विनयक्रियेति ॥ साम्प्रतं वन्दनादिषु
द्रव्यभावभेदप्रचिकटयिष्या दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सीयले खुडुए कण्हे, सेवए पालए तहा । पंचेते दिहंता किइकम्मे होंति णायन्वा ॥ ११०४ ॥

व्याख्या—सीतलः धुलकः कृष्णः सेवकः पालकस्तथा पञ्चते दृष्टान्ताः कृतिकर्मणि भवन्ति ज्ञातव्या इति । कः पुनः
शीतलः ? , तत्र कथानकम्—एगस्स रण्णो पुत्तो सीयलो णाम, सो य णिविण्णकामभोगो पव्वतिओ, तस्स य भगिणी

१ एगस्स राज्ञ पुत्र शीतलो नाम, स च निविण्णकामभोग प्रव्रजितः, तस्य च भगिनी

अण्णस्स रण्णो दिण्णा, तीसे चत्तारि पुत्ता, सा तेसि कहंतरेसु कहं कहेइ, जहा तुज्झ मातुलओ पुव्वपव्वओ, एवं कालो
वच्चइ । तेऽपि अन्नया तहारूपाणं थेराणं अंतिए पव्वइया चत्तारि, वहुस्सुया जाया, आयरियं पुच्छिउं माउलगं वंदगा जंति ।
एगंमि णयरे सुओ, तत्थ गया, वियालो जाउत्तिकउं वाहिरियाए ठिया, सावगो य णयरं पवेसिउकामो सो भणिओ—
सीयलायरियाणं कहेहि—जे तुज्झं भाइणिज्जा ते आगया वियालोत्ति न पविट्ठा, तेणं कहियं, तुट्ठो, इमेसिंपि रत्तिं सुहेण
अज्झवसाणेण चउण्हवि केवलणाणं समुप्पण्णं । पभाए आयरिया दिसाउ पलोएइ, एत्ताहे मुहुत्तेणं एहिंति, पोरिसिसुत्तं
मण्णे करंति अचंछंति, उगघाडाए अत्थपोरिसिंति, अइचिराविए य ते देवकुलियं गया, ते वीयरागा न आढायंति, उंडओऽणेण
ठविओ, पडिकंतो, आलोइए भणइ—कओ वंदामि ? भणंति—जओ भे पडिहायइ, सो चिंतेइ—अहो दुट्ठसेहा निहज्जत्ति,
तहवि रोसेण वंदइ, चउसुवि वंदिएसु, केवली किर पुव्वपउत्तं उवयारं न भंजइ जाव न पडिभिज्जइ, एस जीयकप्पो,

१ अन्यस्मै राज्ञे दत्ता, तस्याश्चत्वार पुत्रा, सा तेभ्यः कथान्तरेषु (कथावगरेषु) कथा कथयति—यथा युष्माक मातुल पूर्व प्रव्रजितः, एव कालो
व्रजति । तेऽपि अन्यदा तथारूपाणां स्वविराणामन्तिके प्रव्रजिताश्चत्वार, बहुश्रुता जाता, आचार्यं पृष्ट्वा मातुलं वन्दितुं यान्ति । एकस्मिन्गरे श्रुतं, तत्र
गता, विकालो जात इति श्रुत्वा वाहिरिकाया स्थिता, श्रावकश्च नगरं प्रवेष्टुकामः स भणति—शीतलाचार्येभ्यः कथये—ये युष्माक मागिनेयास्ते आगता
विकाल इति न प्रविष्टा, तेन कथितं, तुष्ट, एगमपि राज्ञो शुभेनाध्यवसायेन चतुर्णामपि केवलज्ञानं समुपपन्नं । प्रभाते आचार्यो दिशं प्रलोकयति, अधुना
मुहुर्त्तनं यान्ति, सूत्रपार्ष्णी कुर्वन्त (इति) मन्ये तिष्ठन्ति, बहुवाट्यामयं पौहरीमिति, भतिचिरायिते च ते देवकुलिको गता, ते वीतरागा नाद्रियन्ते,
दण्डकोऽनेन स्थापितं, प्रतिक्रान्तं, आलोचितं भणति—कुतो वन्दे ? , भणन्ति—यतो भवता प्रतिभासते, स चिन्तयति—अहो दुष्टशिक्षा निर्लज्जा इति, तथापि
रोपेण वन्दते, चतुर्णपि वन्दितेषु, केवली किल पूर्वप्रयुक्त उपचारं न भनक्ति यावच्च प्रतिभयते (ज्ञायते), एष जीतकल्पः,

तेषु नत्थि पुव्वपव्वत्तो उवयारोत्ति, भणंति—दव्वंदणएणं वंदिया भाववंदणएणं वंदहि, तं च किर वंदंतं कसायकंडएहिं
छट्ठाणपडियं पेच्छंति, सो भणइ—एयंपि नज्जइ ? , भणंति—वाढं, किं अइसओ अत्थि ? , आसं, किं छाउमत्थिओ केवलियो ? ,
केवलि भणंति—केवलीओ, सो किर तहेव उज्झसियरोमकूवो अहो मए मंदभग्गेण केवली आसातियत्ति संवेगमागओ,
तेहिं चेव कंडगठाणेहिं नियत्तोत्ति जाव अपुव्वकरणं अणुपविट्ठो, केवलणाणं समुप्पण्णं, चउत्थं वंदंतस्स समत्ती । सा
चेव काइया चिट्ठा एगंमि वंधाए एगंमि मोक्खाय । पुढं दव्वंदणं आसि पच्छा भाववंदणं जायं १ ॥ इदानीं धुलकः, तत्रापि
कथानकम्—एगो खुडुगो आयरिएण कालं करमाणेण लक्खणजुत्तो आयरिओ ठविओ, ते सव्वे पव्वइया तस्स खुडुगस्स
आणाणिहेसे वट्ठंति, तेसिं च कडादीणं थेराण मूले पढइ । अण्णया मोहणिज्जेण वाहिज्जंतो भिक्खाए गएसु साहुसु
वित्तिज्जाएण सण्णापाणयं आणावेत्ता मत्तयं गहाय उवहयपरिणामो वच्चइ एगदिसाए, परिसंतो एकहिं वणसंडे वीसमइ.

१ तेषु नास्ति पूर्वप्रवृत्त उपचार इति, भणन्ति—द्रव्यवन्दनकेन वन्दिता आववन्दनकेन वन्दस्व, त च किल वन्दमान कपायकण्डकैः पट्टस्थानपतित
पश्यन्ति, स भणति—एतदपि ज्ञायते ? , भणन्ति—नाह, किमतिशयोऽस्ति ? , ओम्, किं छात्रस्थिक केवलिक ? , केवलिनो भणन्ति—केवलिक, स किल तस्य
बोद्धपितरोमरूप अहो मया मन्दभाग्येन केवलिन आश्रिताता इति सवेगमागत, तैरेव कण्डकस्थानैर्निर्बृत्त इति यावदपूर्वकरणमनुप्रविष्ट, केवलज्ञान
समुपपन्नं, चतुर्थं वन्दमानस्य समाप्ति । संव कायिकी चेष्टा एकस्मिन् वन्धायैकस्मिन् मोक्षाय । पूर्व द्रव्यवन्दनमासीत् पश्चाद्भाववन्दनं जात ॥ एक धुलक
आचार्येण कालं कुर्वता लक्षणयुक्त आचार्य स्थापितं, ते सर्वे प्रव्रजितास्तस्य धुलकस्याज्ञानदिशे वर्तन्ते, तेषां च कृतादीनां स्वविराणां मूले पठति । अन्यदा
मोहनीयेन बाध्यमानो भिक्षाये गतेषु साधुषु द्वितीयेन सञ्ज्ञापानीयमानाय्य मात्रकं गृहीत्वोपहतपरिणामो व्रजति पुरुषिणा, परिश्रान्तं पुरुषिन् वनरूपे निश्राम्यति,

तस्मै य पुण्यिफलियस्स मग्गे समीज्झुकखरस्स पेढं वद्धं, लोगो तत्थ पूयं करेइ, तिलगवडलाईणं न किंचिवि, सो चिंतेइ--(ण)एयस्स पेढस्स गुणेण एई से पूजा किज्जइ, चिईनिमित्तं, सो भणइ--एए किं ण अच्छेह ? ते भणंति--पुविच्छएहिं कण्ठयं एयं, तं च जणो वंदइ, तस्सवि चिंता जाया, पेच्छह, जारिसं समिज्झुकखरं तारिसो मि अहं, अन्नेवि तत्थ बहु-सुया रायपुत्ता डम्भपुत्ता पवइया अत्थि, ते ण ठविया, अहं ठवियो, ममं पूएइ, कओ मग्गं समणत्तणं ? रयहरणणिमित्तं चितीगुणेण वंदंति, पडिनियत्तो । इयरेवि भिक्खाओ आगया मग्गंति, न लहंति सुतिं वा पवित्तिं वा, सो आगओ आलोएइ--जहाऽहं सण्णाभूमिं गओ, मूलाय उच्चाइओ, तत्थ पडिओ अच्छिओ, इयाणिं उवसंते आगओमि, ते तुट्ठा, पच्छा कडाईणं आलोएति, पायच्छित्तं च पडिवज्जइ । तस्स पुविं दवचिई पच्छा भावचिई जाया २ ॥ इदानीं कृष्णस्तत्रकथानकं--वारवईए वासुदेवो वीरिओ कोलिओ, सो वासुदेवभत्तो, सो य किर वासुदेवो वासारत्ते वहवे जीवा वहिज्जंतित्ति णो णीति, सो

१ तस्य च पुण्यितकृतितस्य मध्ये क्षमीशाखायाः पीठं धत्त, लोकस्तत्र पूजां करोमि, तिलकचकुलादीनां न किञ्चिदपि, स चिन्तयति--(न)एतस्य पीठस्य गुणेनेयती अस्य पूजा क्रियते, चित्तिनिमित्तं, स भणति--एतान् किं नार्थयत ? ते भणन्ति--पुरातनैः कृतमेतत्, तं च जणो वन्दते, तस्यापि चिन्ता जाता, पश्यत, यादृशी क्षमीशाखा तादृशोऽस्मि अहं, अन्येऽपि तत्र बहुश्रुता राजपुत्रा इभ्यपुत्रा प्रयजिता सन्ति, तेन स्थापिता, अहं स्थापित, मां पूजयति, कुतो मम श्रमण्य ? रजोहरणमात्रचित्तिगुणेन वन्दन्ते, प्रतिनिवृत्त । इतरेऽपि भिक्षात् आगता मार्गयन्ति, न लभन्ते श्रुतिं वा प्रवृत्तिं वा, स आगत आलोचयति-यथाऽहं सङ्गाभूमिं गत, मूलाद्यावधावित, तत्र पतित स्थित, इदानीमुपशान्ते आगतोऽस्मि, ते तुष्टा, पश्चात् कृतादिभ्य आलोचयति प्रायश्चित्तं च प्रतिप-पते । तस्य पूर्वं द्रव्यचिति पश्चाद्भावचितिजाता ॥ द्वारिकाया वासुदेवो वीरक कोलिक, स वासुदेवभक्त, स च किल वासुदेवो वर्षारात्रे षड्व्यो जीवा वष्यन्ता इति न निर्गच्छति, स

वीरंओ वारं अलभंतो पुप्फळज्जियाए अच्चणं काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, परूढमंसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सवेवि रायाणो उवट्टिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ--वीरओ दुव्वलोत्ति, वारवालेहिं कहियं जहा-वत्तं, रण्णो अणुकंपा जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स । वासुदेवो य किर सवाउ धूयाउ जाहे विवाहकाले पाययं-दियाओ एंति ताहे पुच्छइ--किं पुत्ती ! दासी होहिसि उदाहु सामिणित्ति, ताओ भणंति--सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ--तो खायं पवयह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा मत्था णिकखमणसकारेण सकारियाओ पवयंति, एवं वच्चइ कालो । अण्णया एगाए देवीए धूया, सा चिंतेइ--सवाओ पवाविज्जंती, तीए धूया सिक्खाविद्या-भणाहि दासी होमिति, ताहे मघालंकियविभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ--दासी होमिति, वासुदेवो चिंतेइ--मम धूयाओ संसारं आहिंडंति तह य अण्णेहिं अवमाणिज्जंति तो न लट्ठयं, एत्थं को उवाओ ? जेण अण्णावि एवं न करेहिति चिंतेइ, लट्ठो उवाओ, वीरगं

१ वीरको वेलामलभमान पुष्पलज्जिकया (द्वारशाखाया) अर्चय कृत्वा प्रजति दिने दिने, न च जेमति, परूढमंसूजातं, वृत्ते वर्षारात्रे निर्गच्छति राजा, तरेऽपि राजान उपस्थिता, वीरक पादयो पतित, राजा पृच्छति--वीरक ! दुर्गल इति, द्वारपाले कथित यथावृत्त, राशोऽनुकम्पा जाता, अवारितप्रवेश, वृत्तो धीरकस्य । वासुदेवश्च किल सर्वो दुरित्तूर्यदा विवाहकाले पादवन्दना आयान्ति तदा पृच्छति--किं पुत्रि ! दासी भविष्यति उताहो ग्यामिनीति, ता भणन्ति--ग्यामिन्थो भविष्याम इति, राजा भणति--तदा एयात्तं (प्रसिद्ध) प्रयजत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चान्महता निष्क्रमणसरकारेण पक्कता प्रयजन्ति, एव प्रजति काल । अन्येऽपि दृष्ट्या दुहिता, सा चिन्तयति--सर्वा प्रयजन्ते, तथा दुहिता शिक्षिता-भणेदासी भवामीति, तदा सर्वा लट्ठारिभूषितोपनीता वृष्टा भणन्ति--दासी भवामीति, वासुदेवश्चिन्तयति--मम दुहितर ससार आहिण्डन्ते तथा चान्था अवमन्यन्ते तदा न लट्ठ, अत्र क उवायो ! येनान्था अपि पुत्र न दुर्गुरिति चिन्तयति, लज्ज उपायः, वीरक

पुच्छइ--अत्थि ते किंचि कयपुवयं ? भणइ--णत्थि, राया भणइ--चिंतेहि, तओ सुचिरं चिंतेत्ता भणइ--अत्थि, वयरीए उवरि मरडो सो पाहाणेण आहणेत्ता पाडिओ मओ य, सगडवट्टाए पाणियं वहंतं वामपाएण धारियं उव्वेलाए गय, पज्ज-णप्रडियाए मच्छियाओ पज्जिओ हत्थेण ओहाडिया वं सुमुंगुमंतीउ होउत्ति । वीए दिवसे अत्थाणीए सोलसण्हं रायसह म्माणं मग्गे भणइ--सुणह भो ! एयस्स वीरगस्स कुलुप्पत्ती सुया कम्माणि य, काणि कम्माणि ? वासुदेवो भणइ--'जेण रत्तमिरो नागो, वमंतो वयरीवणे । पाडिओ पुढविस्तथेण वेमई नाम खत्तिओ ॥ १ ॥ जेण चकुम्भखा गंगा, वहंती कलु-मोदयं । धारिया वामपाएणं वेमई नाम खत्तिओ ॥ २ ॥ जेण घोसवई सेणा, वसंती कलसीपुरे । धारिया वामहत्थेण, वेमई नाम खत्तिओ ॥ ३ ॥ एयस्म धूयं देमिति, सो भणिओ--धूयं ते देमिति, नेच्छइ, भिउडीकया, दिण्णा नीया य घं, नयणिजे अच्छइ, डमो मे सवं करेइ, अण्णया राया पुच्छइ--किह ते वयणं करेइ ? वीरओ भणइ--अहं सामिणीए

१ पृच्छति--अनि नर द्वित्रि टाएरे ? भणति--नानि, राजा भणति--चिन्तय, तत् सुचिरं चिन्तयित्वा भणति--अनि, चर्वा उपरि सरट् स पापाणे पादस्य पानितो सुप्र, नरट्ठारयो पानीय वहन् वामपादेन घटा उल्लेख्य गत, पायः पट्टिकाया मक्षिका प्रविष्टा हस्तेनोद्धातिता गुमगुमायमाना भवन्तिवति । द्वितीये दिवसे आन्यान्थां रोडनात् राजमहाराणां मध्ये भणति--शृणुत भो एतस्य वीरस्य उलोपति श्रुता कर्मणि च, काणि कर्मणि ? वासुदेवो भणति--येन रणविता नागो वमन्तं वयरीवने । पानित पृच्छीतमेण वं मतिनाम (न लट्ठ) क्षत्रिय ॥ १ ॥ येन चक्रोक्ष्णा गङ्गा वहन्ती कलुषोदकम् । वामपादेन घटा वं मतिनाम क्षत्रिय ॥ २ ॥ येन घोषवती सेना वसन्ती कलसीपुरे । एता वामहस्तेन वं मतिनाम क्षत्रिय ॥ ३ ॥ एतस्मै दुहितर दत्तामि एव, न भणति--दुहितर ते ग्यामिनी, नेच्छति, भूट्टी घटा, दत्ता नीता च गृह, शयनीये तिष्ठति, अयं तस्या सर्वं करोति, अन्यदा राजा पृच्छति--कथं ते अपन गंगो ! १, वीरको भणति अहं ग्यामिन्था 'ओ गुमुगुमंतीओ

भावश्यकहारिभरीया

दासोत्ति, राया भणइ—सवं जइ ण करावेसि तो ते णत्थि णिफेडओ, तेण रण्णो आकूयं णाऊणं घरगएणं भणिया—जहा पज्जणं करेहत्ति, सा रुद्धा, कोलिया ! अप्पयं ण याणसि ? तेण उट्टेऊण रज्जुएण आहया, कूयंती रत्तो मूलं गया, पायवडिया भणइ—जहा तेणाहं कोलिएण आहया, राया भणइ—तेणं चेवसि मए भणिया—सामिणी होहत्ति, तो दासी त्त्तणं मग्गसि, अहं एत्ताहे न वंसामि, सा भणइ—सामिणी होमि, राया भणइ—वीरओ जइ स मणिणहत्ति, मोइया य पवइया । अरिउणेमिसामी समोसरिओ, राया णिग्गओ, सवे साहू वारसावत्तेण वंदइ, रायाणो परिससंता ठिया, वीरओ वासुदेवाणुवत्तीए वंदइ, कण्हो आचरुसेओ जाओ, भट्टारओ पुच्छिओ—तिहिं सट्टेहिं सएहिं संगामाणं न एवं परिस्सं—तोमि भगवं !, भगवया भणियं—कण्हा ! खाइगं ते सम्मत्तमुप्पाडियं तित्थगरनामगोत्तं च । जया किर पाए विद्धो तदा णिंदणगरहणाए सत्तमाए पुढवीए वद्धेछयं आउयं उवेढंतेण तच्चपुढविमाणियं, जइ आउयं धरंतो पढमपुढविमाणेतो,

१ दास इति, राजा भणति—सवं यदि न कारयसि तदा तव नास्ति निस्फेड, तेन राज्ञा आकृतं ज्ञात्वा गृहगतं भणित—यथा पायनं कुर्विति, सा रुद्धा, कोलिक ! आत्मानं न जानीषी, तेनोत्थाय रज्ज्वाऽऽहता, कूजन्ती राज्ञो मूलं गता, पादपनिता भणति—यथा तेनाहं कोलिकेनाहता, राजा भणति—तेनैवासि मया भणिता—स्वामिनी भवेति, तदा त्वं दासत्वं मार्गयसि, अहमधुना न वसामि (त्वां शासि), सा भणति—स्वामिनी भवामि, राजा भणति—वीरको यदि स मस्यति, मोक्षिता प्रव्रजिता च । अरिउनेमिन्वामी समवसृत, राजा निर्गतः, सर्वान् साधून् द्वादशावर्त्तेन वन्दते, राजानं परिश्रान्ता स्थिता, वीरको वासुदेवानुवृत्त्या वन्दते कृष्ण आचरुस्वेदो जात, भट्टारकं पृष्ट—त्रिभिः पद्मधिकैः शक्ते मन्त्राभिरुपैः परिश्रान्तोऽस्मि भगवन् !, भगवता भणित—कण्हा ! क्षायिकं त्वया सम्यक्प्रसूतं त्वत्पुत्रं त्वत्पुत्राणां गोत्रं च । यदा त्विह पादे विद्धस्तदा निन्दनगर्हाभ्यां सप्तम्यां पृथग्यथा यद्वायुरद्वेष्टयता नृतीयपृथ्वीमानीत, यद्यायुरधारयित्वा प्रथमपृथ्वीमानेष्ट, सावामि

अण्णे भणति—इहेव वंदंतेणंति । भावकिइकम्मं वासुदेवस्स, दवकिइकम्मं वीरयस्स ३ ॥ इदानीं सेवकः, तत्र कथानकम्—एगस्स रण्णो दो सेवया, तेसिं अह्ठीणा गामा, तेसि सीमानिमित्तेण भंडणं जायं, रायकुलं पहाविया, साहू दिट्ठो, एगो भणइ—भावेण 'साधुं दट्ठा धुवा सिद्धिः' पयाहिणीकाउं वंदित्ता गओ, वितिओ तस्स किर उग्गडयं करेइ, सोऽवि वंदइ, तहेव भणइ, ववहारो आवद्धो, जिओ, तस्स दवपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालकः, तत्र कथानकम्—वारवईए वासुदेवो राया, पालयसंवादओ से पुत्ता, णेमी समोसढो, वासुदेवो भणइ—जो कलं सामिं पढमं वंदइ तस्स अहं जं मग्गइ तं देमि, संवेण सयणिज्जाओ उट्टेत्ता वंदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिग्गेण आसरयणेण गंतूण वंदिओ, सो किर अभवसिद्धिओ वंदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निग्गओ पुच्छइ—केण तुज्जे अज्ज पढमं वंदिया ?, सामी भणइ—दवओ पालएणं भावओ संवेणं, संवस्स तं दिण्णं ५ ॥ एवं तावद्वन्दनं पर्यायशब्दद्वारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्तं 'कर्तव्यं करय वे'ति स निरूप्यते, तत्र येषां न कर्तव्यं तानभिधित्सुराह—

१ अन्ये भणन्ति—इहेव वन्दमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्य, द्रव्यकृतिकर्म वीरकस्य ॥ एकस्य राज्ञो द्वौ सेवकौ, तयोरासन्नो ग्रामौ, तयो सीमानिमित्तं भण्डनं जात, राजकुलं प्रधावितौ, साधुरंष्ट, एको भणति—भावेन प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा गत, द्वितीयस्तस्य किलानुवर्त्तनं करोति, सोऽपि वन्दते, तथैव भणति, व्यवहार आचरु, जित, तस्य द्रव्यपूजा इतरस्य भावपूजा । द्वारिकायां वासुदेवो राजा, पालकशाम्बादयस्तस्य पुत्रा, नेमिः समवसृत, वासुदेवो भणति—यं करये स्वामिनं प्रथमं वन्दते तस्माद्यहं यन्मार्गयति तद्दामि, शाम्बेन शयनीयादुत्थाय वन्दित, पालकेन राज्यलोभेन शीघ्रेणाश्ररत्नेन गत्वा वन्दित, स किलाभ्यमिद्धिको वन्दते हृदयेनाक्रोशति, वासुदेवो निर्गतं पृच्छति—केन यूयमद्य प्रथमं वन्दिता ?, स्वामी भणति—द्रव्यतः पालकेन भावत, शाम्बेन, शाम्बाय तद्वत् ।

असंजयं न वंदिज्जा, मायरं पियरं गुरुं । सेणावहं पसत्थारं, रायाणं देवयाणि य ॥ ११०५ ॥

व्याख्या—न संयता असंयताः, अविरता इत्यर्थः, तान्न वन्देत, कं ?—'मातरं' जननीं तथा 'पितरं' जनकम्, असंयतमिति वर्तते, प्राकृत्यशैल्या चाऽसंयतशब्दो लिङ्गत्रयेऽपि यथायोगमभिसंयज्यते, तथा 'गुरुं' पितामहादिलक्षणम्, असंयतत्वं सर्वत्र योजनीयं, तथा हस्त्यश्वरथपदादिलक्षणा सेना तस्याः पतिः सेनापतिः—गणराज्येत्यर्थः, तं सेनापतिं, 'प्रशस्तारं' प्रकर्षेण शास्ता प्रशस्ता तं—धर्मपाठकादिलक्षणं, तथा वज्रसुकुटो राजाऽभिधीयते तं राजानं, दैवतानि च न वन्देत, देवदेवीसङ्ग्रहार्थं दैवतग्रहणं, चशब्दाद्वेलाचार्यादिग्रहो वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ ११०५ ॥ इदानीं यस्य वन्दनं कर्तव्यं स उच्यते—

समणं वंदिज्ज मेहावी, संजयं सुसमाहितं । पंचसमिय तिगुत्तं, अस्संजमदुगुच्छं ॥ ११०६ ॥

व्याख्या—श्रमणः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थः तं श्रमणं 'वन्देत' नमस्कुर्वात्, कः ?—'मेधावी' न्यायावस्थितः, स खलु श्रमणः नामस्थापनादिभेदभिन्नोऽपि भवति, अत आह—'संयतं' सम्—एकीभावेन यतः संयतः, क्रिया प्रति यत्नवानित्यर्थः, असावपि च व्यवहारनयाभिप्रायतो लब्ध्यादिनिमित्तमसम्पूर्णदर्शनादिरपि संभाव्यते, अत आह—'सुसमाहितं' दर्शनादिषु सुष्ठु—सम्यगाहितः सुसमाहितस्तं, सुसमाहितत्वमेव दर्शयते—पञ्चभिरीयांसमित्यादिभिः समितिभिः समितः पञ्चसमितस्तं, तिसृभिर्मनोगुप्त्यादिभिर्गुप्तिभिर्गुप्तस्तं त्रिगुप्तं, प्राणातिपातादिलक्षणोऽसंयमः असंयमं गृहति—जुगुप्सतीत्यसंयमजुगुप्सकस्तम्, अनेन दृढधर्मता तस्यावेदिता भवतीति गाथार्थः ॥ ११०६ ॥ आह—किमिति यस्य कर्तव्यं वन्दनं स एवादौ

नोक्तः १, येन येषां न कर्तव्यमात्रादीनां तेऽप्युक्ता इति, उच्यते, सर्वपार्षदं हीदं शास्त्रं, त्रिविधाश्च विनेया भवन्ति—केचिदुद्धृष्टतज्ञाः केचिन्मध्यमबुद्धयः केचित्प्रपञ्चितज्ञा इति, तत्र मा भूत्प्रपञ्चितज्ञानां मतिः—उक्तलक्षणस्य श्रमणस्य कर्तव्यं मात्रादीनां तु न विधिर्न प्रतिषेध इत्यतस्तेऽप्युक्ता इति, यद्येवं किमिति येषां न कर्तव्यं त एवादा उक्ता इति १, अत्रोच्यते, हिताप्रवृत्तेरहितप्रवृत्तिर्गुरु संसारकारणमिति दर्शनार्थमित्यलं प्रमद्भेन, प्रकृतं प्रस्तुतम्—श्रमणं वन्देत मेधावी संयतमित्युक्तं, तत्रेत्यम्भूतमेव वन्देत, न तु पार्श्वस्थादीन्, तथा चाह—

पंचपहं किङ्कर्मं मालामरुण होइ दिष्टतो । वेरुलियनाणदंसणणीयावासे य जे दोसा ॥ ११०७ ॥

व्याख्या—‘पञ्चानां’ पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तयथाच्छन्दानां ‘कृतिकर्म’ वन्दनकर्म, न कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, अयं च वाक्यशेषः ‘श्रमणं वन्देत मेधावी संयत’ मित्यादि ग्रन्थादवगम्यते, पार्श्वस्थादीनां यथोक्तश्रमणगुणविकलत्वात्, तथा संयतानामपि ये पार्श्वस्थादिभिः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेषामपि कृतिकर्म न कर्तव्यं, आह—कुतोऽयमर्थोऽवगम्यते १, उच्यते, मालामरुकाभ्यां भवति दृष्टान्त इति वचनात्, वक्ष्यते च—‘असुइष्टाणे पडिया’ इत्यादि, तथा ‘पैक्कणकुले’ इत्यादि ‘वेरुलिय’ त्ति संसर्गजदोषनिराकरणाय वैदूर्यदृष्टान्तो भविष्यति, वक्ष्यति च—‘सुचिरं पि अच्छमाणो वेरुलिओ’ इत्यादि, तत्प्रत्यवस्थानं च ‘अँवस्स य निँवस्स ये’त्यादिना सप्रपञ्चं वक्ष्यते, ‘णाण’त्ति दर्शनचारित्रासेवनसामर्थ्यविकला ज्ञानन-

१ अशुचिस्थाने पतिता २ श्वापककुले ३ सुचिरमपि तिष्ठन् वैदूर्यं ४ आन्नस्य च निम्नस्य च

यप्रधाना एवमाहुः—ज्ञानिन एव कृतिकर्म कर्तव्यं, वक्ष्यते च—‘कामं चरणं भावो तं पुण णाणसहिओ समाणेइ । ण य नाणं तु न भावो तेण र णाणी पणिवयामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, ‘दंसण’त्ति ज्ञानचरणधर्मविकलाः स्वल्पमत्त्वा एवमाहुः—दर्शनिन एव कृतिकर्म कर्तव्यं, वक्ष्यते च—‘जह णाणेणं ण विणा चरणं णादसणिस्म इय नाणं । न य दंसणं न भावो ते- ण र दिष्टिं पणिवयामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथाऽन्ये सम्पूर्णचरणधर्मातुपालनाममर्षा नित्यवामादि प्रशंसन्ति सङ्गमस्थविरोदाहरणेन, अपरे चैत्याद्यालम्बनं कुर्वन्ति, वक्ष्यते च—‘आहेऽविय परितंता गामागरनगरपट्टणमडंता । तो केइ नीयवासी संगमथेरं ववइसंति ॥ १ ॥’ इत्यादि, तदत्र नित्यवासे च ये दोषाः चगव्दात् केवलज्ञानदर्शनपक्षे च चैत्यभक्त्याऽऽर्थिकालाभविकृतिपरिभोगपक्षे च ते वक्तव्या इति वाक्यशेषः, एष तावद्भाषासंक्षेपार्थः ॥ साम्प्रतं यदुक्तं ‘पञ्चानां कृतिकर्म न कर्तव्यम्’ अथ क एते पञ्च १, तान् स्वरूपतो निदर्शयन्नाह—

पासत्थो ओसन्नो होइ कुसीलो तहेव संसत्तो । अहंछंदोऽविय एए अवंदणिज्जा जिणमयंमि ॥ १ ॥ (प्र०)

व्याख्या—‘किलेयमन्यकर्तृकी गाथा तथाऽपि सोपयोगा चेति व्याख्यायते । तत्र पार्श्वस्थः दर्शनादीनां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः, अथवा मिथ्यात्वादयो बन्धहेतवः पाशाः पाशेषु तिष्ठतीति पाशस्थः,—‘सो पासत्थो दुविहो सबे देसे य

१ काम चरण भावस्तत् पुनर्ज्ञानसहित संपूरयति । न च ज्ञान नैव भावस्तस्मात् ज्ञानिन प्रणिपतामि ॥ १ ॥ २ यथा ज्ञानेन न विना चरण नादर्शनं इति ज्ञानम् । न च दर्शनं न भावस्तस्मात् दृष्टिमत प्रणिपतामि ॥ १ ॥ ३ यदापि च परितान्ता ग्रामाकरनगरपत्तनमटन्त । तत केचित् नित्यवामिन सगमन्यविर् व्यपदिशन्ति ॥ १ ॥ () ४ स पार्श्वस्थो द्विविध—सर्वस्मिन् देशे च

होइ णायवो । सर्वमि णाणदंसणचरणानं जो उ पासंमि ॥ १ ॥ देसंमि य पासत्थो सिज्जायरऽभिहड रायपिंडं वा । णिययं च अग्गपिंडं भुंजति णिकारणेणं चां ॥ २ ॥ कुलणिस्साए विहरइ ठवणकुलाणि य अकारणे विसइ । संखडिपलोयणाए गच्छइ तह संथवं कुणइ ॥ ३ ॥’ अवसन्नः—सामाचार्यासेवने अवसन्नवदवसन्नः, ‘ओसन्नोऽवि य दुविहो सबे देसे य तत्थ सर्वमि । उववच्चपीढफलगो ठवियगभोई य णायवो ॥ १ ॥’ देशवसन्नस्तु—‘आवस्सगसज्जाए पडिलेहणज्ञाणभिक्षडभ- त्ते । आगमणे णिगमणे ठाणे य णिसीयणतुयइ ॥ १ ॥’ आवस्सयाइ ण करे करेइ अहवावि हीणमधियाइ । गुरुवयण- वलाइ तथा भणिओ एसो य ओसन्नो ॥ २ ॥ गोणो जहा वलंतो भंजइ समिलं तु सोऽवि एमेव । गुरुवयणं अकरंतो वलाइ कुणइ व उँस्सृण्णो ॥ ३ ॥’ ‘भवति कुशीलः’ कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः,—तिविहो होइ कुसीलो णाणे तह दंसणे चरित्ते य । एसो अवंदणिज्जो पन्नत्तो वीयरगेहिं ॥ १ ॥ णाणे णाणायारं जो उ विराहेइ कालमाईयं । दंसणे

१ भवति ज्ञातव्य । सर्वस्मिन् ज्ञानदर्शनचरणानां यस्तु पार्श्वे ॥ १ ॥ देशे च पार्श्वस्थ शय्यातराभ्याहते राजविण्ड वा । नित्य चाग्रपिण्डं भुनक्ति निष्कारणेन च ॥ २ ॥ कुलनिश्रया विहरति स्थापनाकुलानि चाकारणे विशति । सखदीप्रलोकनया गच्छति तथा सत्त्व करोति ॥ ३ ॥ २ अवसन्नोऽपि च द्विविध सर्वस्मिन् देशे च तत्र सर्वस्मिन् । क्रतुवद्वपीढफलक स्थापितभोजी च ज्ञातव्य ॥ १ ॥ आवश्यक्स्वाध्याययो प्रनिलेखनाया ध्याने भिक्षायामभक्तार्थे । आगमने निगमने स्थाने च निषीदने त्वगवर्तने ॥ १ ॥ आवश्यकदि न करोति अथवाऽपि करोति हीनाधिकानि (वा) । गुरुवचनबलात्तथा भणित एष चाह- सन्न ॥ २ ॥ गौर्यया पलान् भनक्ति समिलं तु सोऽप्येवमेव । गुरुवचनमुकुर्न बलात् करोति वावसन्न ॥ ३ ॥ त्रिविधो भवति कुशीलो ज्ञाने तथा दर्शने चारित्र्ये च । एषोऽवन्दनीय प्रज्ञसो वीतरागैः ॥ १ ॥ ज्ञाने ज्ञानाचार यस्तु विराधयति कालादिकम् । दर्शने णि चेव प्र उँस्सोड

भावश्यकहारिभट्टीया

दंसेणाचारं चरणकुसीलो इमो होड ॥ २ ॥ कोउय भूईकम्मे पसिणापसिणे णिमित्तमाजीवे । कक्कुरुए य लक्खण उव-
जीवइ विज्जमंताई ॥ ३ ॥ सोभग्गाइणिमित्तं परेसि ण्हवणाइ कोउयं भणियं । जरियाइ भूइदाणं भूईकम्मं विणिदिद्धं
॥ ४ ॥ सुविणयविज्जाकहियं आइंखणिघंटियाइकहियं वा । जं सासइ अन्नेसिं पसिणापसिणं हवइ एयं ॥ ५ ॥ तीयाइभा-
वकहणं होइ णिमित्तं इमं तु आजीवं । जाइकुलसिपकम्मे तवगणसुत्ताइ सत्तविहं ॥ ६ ॥ कक्कुरुगा य माया णियडीए
जं भणंति तं भणियं । थीलक्खणाइ लक्खण विज्जामंताइया पयडा ॥ ७ ॥ 'तथैव संसक्त' इति यथा पार्श्वस्थादयोऽव-
न्धास्तथाऽयमपि संसक्तवत् संसक्तः, तं पार्श्वस्थादिकं तपस्विनं वाऽऽसाद्य सन्निहितदोषगुण इत्यर्थः, आह च—'संसक्तो
य इदाणी सो पुण गोभक्तलंदए चेव । उच्चिट्टमणुच्चिट्टं जं किंची छुब्भई सबं ॥ १ ॥ एमेव य मूलुत्तरदोसा य गुणा य
जत्तिया केइ । ते तम्मिवि सन्निहिया संसक्तो भण्णई तम्हा ॥ २ ॥ रायविदूसगमाई अहवावि णडो जहा उ बहुल्लो ।

१ दर्शनाचारं चरणकुसीलोऽयं भवति ॥ २ ॥ कौतुकं भूतिकर्म प्रश्नाप्रश्न निमित्तमाजीवम् । कक्कुरुकञ्च लक्षण उपजीवति विद्यामन्त्रादीन् ॥ ३ ॥
सौभाग्यादिनिमित्तं परेपा स्वपनादि कौतुकं भणितम् । ज्वरितादये भूतिदानं भूतिकर्म विनिदिष्टम् ॥ ४ ॥ स्वमविद्याकथितमाहस्तिनीघण्टिकादिकथितं वा । यत्
शान्तिं अन्वेय प्रश्नाप्रश्नं भवत्येतत् ॥ ५ ॥ अतीतादिभावकथनं भवति निमित्तमिदं त्वाजीवनम् । जातिकुलशिल्पकर्माणि तपोगणसूत्राणि सप्तविधम् ॥ ६ ॥
कक्कुरुका च माया निरुत्या यद्गणन्ति तद्गणितम् । स्त्रीलक्षणादि लक्षणं विद्यामन्त्रादिका प्रकटा ॥ ७ ॥ संसक्तश्चेदानीं स पुनर्गोभक्तलन्दके चेव । उच्चि-
ष्टमनुच्छिष्टं यत्किञ्चित् क्षिप्यते सर्वम् ॥ १ ॥ एवमेव च मूलोत्तरदोषाश्च गुणाश्च यावन्तं केचिद् । ते तस्मिन् सन्निरिता संसक्तो भण्यते तस्मात् ॥ २ ॥
राजविदूषकादयोऽपि नटो यथा तु बहुरूपः ।

अहवा वि मेलगो जो हलिदरागाइ बहुवण्णो ॥ ३ ॥ एमेव जारिसेणं सुद्धमसुद्धेण वाऽवि संमिलइ । तारिसओ च्चिय होति
संसक्तो भण्णई तम्हा ॥ ४ ॥ सो दुविकापो भणिओ जिणेहि जियरागदोसमोहेहिं । एगो उ संकिलिद्धो असंकिलिद्धो तहा
अण्णो ॥ ५ ॥ पंचामवप्पवत्तो जो खलु तिहि गारवेहि पडिवद्धो । इत्थिगिहिसंकिलिद्धो संसक्तो संकिलिद्धो उ ॥ ६ ॥
पास्तथाईएसुं संविग्गेसुं च जत्थ मिलती उ । तहि तारिसओ भवई पियधम्मो अहव इयरो उ ॥ ७ ॥ एपोऽमंक्खिष्टः,
'यथाच्छन्दोऽपि च' यथाच्छन्दः—यथेच्छयैवागमनिरपेक्षं प्रवर्तते यः, स यथाच्छन्दोऽभिधीयते, उक्तं च—'उत्सुत्तमायरंतो
उत्सुत्तं चेव पन्नवेमाणो । एसो उ अहाछंदो इच्छाछंदोत्ति एगट्ठा ॥ १ ॥ उत्सुत्तमणुवदिद्धं सच्छंदविगप्पियं अणणु-
वाइ । परतत्ति पवत्तंति णेओ इणमो अहाछंदो ॥ २ ॥ सच्छंदमइविगप्पिय किंची सुहसायविगइपडिवद्धो । तिहिगारवेहिं
मज्जइ तं जाणाही अहाछंदं ॥ ३ ॥' एते पार्श्वस्थादयोऽवन्दनीयाः, क १—जिनमते, न तु लोक इति गाथार्थः ॥
अथ पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य को दोष इति १, उच्यते—

१ अथवाऽपि मेलको यो हरिद्वरागादि बहुवर्ण ॥ ३ ॥ एवमेव याद्वेन शुद्धेनाशुद्धेन वाऽपि सजसति । तादृश एव भवति संसक्तो भण्यते तस्मात्
॥ ४ ॥ स द्वित्रिकरपो भणितो जिनेजितरागद्वेषमोहे । एकस्तु सल्लिष्टोऽसल्लिष्टस्तथाऽन्य ॥ ५ ॥ पञ्चाश्रवप्रवृत्तो यः, पलु त्रिभिर्गौरवै प्रतिबद्ध । स्त्रीगृहि-
मि सल्लिष्ट संसक्त सल्लिष्ट स तु ॥ ६ ॥ पार्श्वस्थादिकेषु सविशेषे च यत्र मिलति तु । तत्र तादृशो भवति म्रियधर्मा अथवा इतरस्तु ॥ ७ ॥ २ उत्सृजमाचरन्
उत्सृजमेव प्रजापयन् । एष तु यथाच्छन्द इच्छाच्छन्द इति एकाधो ॥ १ ॥ उत्सृजमनुपदिष्ट स्वच्छन्दविकरिपतमनुपाति । परतस्ति प्रवर्तयति ज्ञेयोऽयं
यथाच्छन्द ॥ २ ॥ स्वच्छन्दमतिविकल्पितं किञ्चित्सुरासातविकृतिप्रतिबद्धं । त्रिभिर्गौरवैर्माधति तं जानाहि यथाच्छन्दम् ॥ ३ ॥

पास्तथाई वंदमाणस्स नेव किन्ती न निजरा होइ । कायकिलेसं एमेव कुणई तह कम्मबंधं च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—'पार्श्वस्थादीन्' उक्तलक्षणान् 'वन्दमानस्य' नमस्कुर्वतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्तिः—अहो
अयं पुण्यभागित्येवंलक्षणां सा न भवति, अपि त्वकीर्तिर्भवति, नूनमयमप्येवंस्वरूपो येनैषां वन्दनं करोति, तथा निर्जरं
निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थकराज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, चीयत इति कायः—देह-
स्य क्लेशः—अवनामादिलक्षणः कायक्लेशस्तं कायक्लेशम् 'एवमेव' मुधैव 'करोति' निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—
ज्ञानावरणीयादिलक्षणं तस्य बन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापनं तेन वा आत्मनो बन्धः—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणः
कर्मबन्धस्तं कर्मबन्धं च करोतीति वर्तते, चशब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानवाप्नुते, कथं १—भगवत्प्रतिकुलवन्दने आज्ञाभङ्गः,
तं दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषां मिथ्यात्वं, कायक्लेशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना,
तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुमोदनासंयमविराधनेति गाथार्थः ॥ ११०८ ॥ एवं तावत्पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ताः,
साम्प्रतं पार्श्वस्थानामेव गुणाधिरुवन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे वंभचेरभट्टा पाण उडुंति यंभयारीणं । ते होंति कुंटमंटा बोही य सुदुल्लहा तेसिं ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये—पार्श्वस्थादयो भ्रष्टब्रह्मचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थः, ब्रह्मचर्यशब्दो मैथुनविरतिवाचकः, तथौघतः
संयमवाचकश्च, 'पाण उडुंति वंभयारीणं' पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणां वन्दमानानामिति, न तद्वन्द-
ननिषेधं कुर्वन्तीत्यर्थः, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणं विपाकमासाद्य यथा कथञ्चित्कृच्छ्रेण मानुषत्वमासादयन्ति-

तदाऽपि भवन्ति कौटमण्टा 'बोधिश्व' जिनशासनावबोधलक्षणा सकलदुःखविरिक्तभूता मुदुर्लभा तेषां, मकृत्प्राप्तौ मत्या मप्यनन्तसंसारित्वादिति गार्थार्थः ॥ ११०९ ॥ तथा—

सुदुतरं नासंती अप्पाणं जे चरित्तपम्भट्टा । गुरुजण वंदाविंती सुस्समण जहुत्ताकारिं च ॥ १११० ॥ दारं ॥

व्याख्या—‘सुदुतरं’ति सुतगं नाशयन्त्यात्मानं सन्मार्गात्, के ?—ये चारित्रात्—प्राग्विरूपितशब्दार्थात् प्रकर्षेण भट्टाः—अपेताः सन्तः ‘गुरुजनं’ गुणस्थसुसाधुवर्गं ‘वन्दयन्ति’ कृतिकर्म कारयन्ति, किम्भूतं गुरुजनं ?—शोभनाः श्रमणा यस्मिन् स सुश्रमणस्तं, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, तथा यथोक्तं क्रियाकलापं कर्तुं शीलमस्येति यथोक्तकारी तं यथोक्तकारिणं चेति गार्थार्थः ॥ १११० ॥ एवं वन्दकवन्द्यदोषसम्भवात्पार्श्वस्थादयो न वन्दनीयाः, नथा गुणवन्तोऽपि ये तैः सान्द्रं संसर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः, किमित्यत आह—

अमुद्वहणे पडिया चंपगमाला न कीरई सीसे । पासत्थाईठाणेसु चट्टमाणा तह् अगुजा ॥ ११११ ॥

व्याख्या—यथा ‘अशुचिस्थाने’ विद्वप्रधाने स्थाने पतिता चम्पकमाला स्वरूपतः शोभनाऽपि सत्यशुचिस्थानसंसर्गाच्च क्रियते शिरसि, पार्श्वस्थादिस्थानेषु वर्तमानाः साधवस्तथा ‘अपूज्याः’ अवन्दनीयाः, पार्श्वस्थादीनां स्थानानि—व्रमतिनिर्गमभूम्यादीनि परिगृह्यन्ते, अन्ये तु शय्यातरपिण्डाद्युपभोगलक्षणानि व्याचक्षते यत्संसर्गात्पार्श्वस्थादयो भवन्ति, न चैतानि सुष्ठु घटन्ते, तेषामपि तद्भावापत्तेः, चम्पकमालोदाहरणोपनयस्य च सम्यगघटमानत्वादिति । अत्र कथानकं—एगो चंपकपिओ कुमारो चंपगमालाए सिरे कयाए आसगओ वच्चइ, आसेण उच्चयस्म सा चंपगमाला अमेज्जे पडिया, गिण्हामित्ति अमिज्जं दट्ठूण मुक्का, सो य चंपएहिं विणाधित्तिं न लभइ, तहावि ठाणदोसेण मुक्का । एवं चंपगमालत्थाणीया साह् अमिज्जत्थाणिया पासत्थादयो, जो विसुद्धो तेहिं समं मिलइ संवसइ वा सोऽवि परिहरणिज्जो ॥ अधिकृतार्थप्रसाधनार्थं व दृष्टान्तान्तरमाह—

पक्कणकुले वसंतो सउणीपारोऽवि गरहिओ होइ । इय गरहिया सुविहिया मज्झि वसंता कुसीलाणां ॥ १११२ ॥

व्याख्या—पक्कणकुलं—गर्हितं कुलं तस्मिन् पक्कणकुले वसन् सन्, पारङ्गतवानिति पारगः, शकुन्याः पारगः, असावपि ‘गर्हितो भवति’ निन्द्यो भवति, शकुनीशब्देन चतुर्दश विद्यास्थानानि परिगृह्यन्ते, “अज्ञानि चतुरो वेदा, मीमांसा न्यायविस्तरः । पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥ १ ॥” तत्राज्ञानि पदं, तद्यथा—‘शिक्षा कल्पो व्याकरणं, छन्दो ज्योतिर्निरुक्तयः’ इति, ‘इय’ एवं गर्हिताः ‘सुविहिताः’ साधवो मध्ये वसन्तः ‘कुसीलानां’ पार्श्वस्थादीनाम् ॥ अत्र कथानकम्—एगस्स धिज्जाइयस्स पंच पुत्ता सउणीपारगा, तत्थेगो मरुगो एगाए दासीए संपलगो, सा मज्जं पिवइ, इमो न

१ एकश्चम्पकप्रिय कुमार चम्पकमालाया शिरसि कृतायामश्वगतो प्रजति, अश्वेनोद्धते सा चम्पकमालाऽमेध्य पतिता, गृह्णामीति अमेध्य दृष्टा मुक्ता, स च चम्पकर्विना धृति न लभते, तथापि स्थानदोषेण मुक्ता । एवं चम्पकमालास्थानीया साधव अमेध्यस्थानीया पार्श्वस्थादय, यो विशुद्धसौ सम मिलति संवसति वा सोऽपि परिहरणीय । २ एकस्य धिज्जातीयस्य पञ्च पुत्रा शकुनीपारगा, तत्रेको ब्राह्मण एकस्या दास्या समलस, सा मय पिवति, अय न पिबइ, तीए भण्णइ—जइ तुमं ण पिवसि तो ण नेहो, सो (सा) भण्णइ—रत्ती होज्जा, इयरहा विसरिसो संजोगुत्ति, एवं सो बहुसो भण्णतीए पाडत्तो, सो पढमं पच्छणं पिवइ, पच्छा पायडंपि पिविउमाढत्तो, पच्छा अइपसंगेण मज्जमंसासी जाओ, पक्कणेहिं सह लोहेउमाढत्तो, तेहिं चेव सह पिवइ खाइ संवसइ थ, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सव्ववज्जो अप्पवेसो कओ, अण्णया सो पडिभगो, वित्तिओ से भाया सिणेहेण तं कुडिं पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा उवलंभिऊण णिच्छूढो, तइओ वाहिरपाडए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोवि णिच्छूढो, चउत्थो परंपरणेण दवावेइ, सोवि णिच्छूढो, पंचमो गंधंपि ण इच्छइ, तेण मरुगेण करणं चडिऊण सव्वरत्त घरस्स सो सामीकओ, इयरे चत्तारिवि वाहिरा कया लोगगरहिया जाया । एस दिट्ठत्तो, उवणओ से इमो—जारिसा पक्कणा तारिसा पासत्थाई जारिसो धिज्जाइओ तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साह् जहा ते णिच्छूढा एवं णिच्छुवभंति कुसीलसंसर्गं करिंता गरहिया य

१ पिवति, तथा मण्यते—यदि त्व न पितृति न ज्ञेह, स(सा) भणति—रात्री (रति) भवेत्, इतरथा त्रिसदृश सयोग इति, एवं स बहुशो भगवत्या तया पाथित, स प्रथम प्रच्छन्न पिवति, पश्चात्प्रकटमपि पातुमारब्ध, पश्चात् अतिप्रसङ्गेन मयमासाशी जातः, श्रपाके सा अस्मिन्मारब्ध, तै सहैव एवादिति पिवति संवसति च, पश्चात् स पित्रा स्वजनेन च सर्वथाद्य अग्रवेश कृत, अन्यदा स प्रतिभम्, द्वितीयस्तस्य आता ज्ञेहेन ता कुटीं प्रविश्य पृच्छति ददाति च तस्ये किञ्चित्, स उपालभ्य पित्रा निष्काशित, तृतीयो बाह्यपाटके स्थित पृच्छति विरुजति च तस्मै किञ्चित्, सोऽपि निष्काशित, चतुर्थे परम्परकेण दापयति, सोऽपि निष्काशित, पञ्चमो गन्धमपि नेच्छति, तेन मरुगेण न्यायालये गत्वा सर्वस्य गृहस्य स स्वामीकृत, इतरे चत्वारोऽपि बाह्या कृता लोकागर्हिता जाता एव दृष्टान्त, उपनयोऽस्याय—यादशाश्रान्दालादृष्टा पार्श्वस्थादयो यादृग् धिज्जातीयस्तादृगाचार्य यादृश पुत्रान्तादृश साधव यथा ते निष्काशिता एव निष्काश्यन्ते कुसीलसंसर्गं कुर्वन्त गर्हिताश्च

पवयणे भवन्ति, जो पुण परिहरइ सो पुज्जो साइयं अपज्जवसियं च णेवाणं पावइ, एवं संसग्गी विणासिया कुमीलेहिं । उक्तं च—‘जो जारिसेण मिति करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ । कुसुमेहिं सह वमंता तिलावि तग्गंधया होति ॥१॥’ मरु-एत्ति दिट्ठंतो गओ, व्याख्यातं द्वारगाथाशकलम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसम्बन्धः—पार्श्वस्थादिसंसर्ग-दोषादवन्दनीयाः साधवोऽप्युक्ताः, अत्राह चोदकः—कः पार्श्वस्थादिसंसर्गमात्राद्गुणवतो दोषः, ? तथा चाह—

सुचिरं पि अचलमाणो वेरुलिओ कायमणीयउम्मीसो । नोवेइ कायभावं पाहणगुणेण नियएणं ॥ १११३ ॥

व्याख्या—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि कालं तिष्ठन् वैडूर्यः—मणिविशेषः, काचाश्च ते मणयश्च काचमणयः कुत्सिताः काच-मणयः काचमणिकास्तेरुत्—प्रावत्येन मिश्रः काचमणिकोन्मिश्रः ‘नोपैति’ न याति ‘काचभावं’ काचधर्मं ‘प्राधान्यगुणेन’ वैमल्यगुणेन ‘निजेन’ आत्मीयेन, एवं सुसाधुरपि पार्श्वस्थादिभिः सार्द्धं संवसन्नपि शीलगुणेनात्मीयेन न पार्श्वस्थादिभा-वमुपैति, अयं भावार्थ इति गाथार्थः ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्यः—यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलपिता-र्थसिद्धिः संजायते, यतः—

भाबुगअभाबुगाणि य लोए दुविहाणि होति दब्बाणि । वेरुलिओ तत्थ मणी अभाबुगो अन्नदब्बेहिं ॥ १११४ ॥

व्याख्या—भाव्यन्ते—प्रतियोगिना स्वगुणैरात्मभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेलुकादीनि, प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते, अथवा प्रतियोगिनि सति तद्गुणापेक्षया तथाभवन्नशीलानि भावुकानि, लपपतपदस्थाभूवृषेत्यादावुक्तं (पा. ३-२-१५४) तस्य

१ प्रवचने भवन्ति, य पुन परिहरति स पूज्य साधपर्यवसानं च निर्वाणं प्राप्नोति, एव ससर्गा विनाशिका कुशीले । यादृशेन मैत्रो करोति अचिरे-ण (म) तादृशो भवति । कुसुम सह वसन्त तिला अपि तद्गन्धिका भवन्ति । १ । मरु इति दृष्टान्तो गतः । त्यादावु द्वि ‘यो प्र०

ताच्छीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च—नलादीनि लोके ‘द्विविधानि’ द्विप्रकाराणि भवन्ति ‘द्रव्याणि’ वस्तूनि, वैडूर्यस्तत्र मणिरभाव्यः ‘अन्यद्रव्यैः’ काचादिभिरिति गाथार्थः ॥ १११४ ॥ स्यान्मतिः—जीवोऽप्येवम्भूत एव भविष्यति न पार्श्वस्थादिसंसर्गेण तद्भावं यास्यति, एतच्चासत्, यतः—

जीवो अणाइनिहणो तब्भावणभाविओ य संसारे । खिपं सो भाविज्जइ मेलणदोसाणुभावेणं ॥ १११५ ॥

व्याख्या—‘जीवः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, स हि अनादिनिधनः अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थः, ‘तद्भावनाभावितश्च’ पार्श्वस्था-द्याचरितप्रमादादिभावनाभावितश्च ‘संसारे’ तिर्यग्नरनारकामरभवानुभूतिलक्षणे, ततश्च तद्भावनाभावितत्वात् ‘क्षिप्रं’ शीघ्रं स ‘भाव्यते’ प्रमादादिभावनयाऽऽत्मीक्रियते ‘मीलनदोषानुभावेन’ संसर्गदोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११५ ॥ अथ भवतो दृष्टान्तमात्रेण परितोषः ततो महिवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, शृणु—

अंवस्स य निंवस्स य दुण्हं पि समागयाइं मूलाइं । संसग्गीइ विणट्ठो अंवो निंवन्नणं पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतितत्तित्तिन्मिबोदकवासितायां भूमौ आम्नवृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राऽऽन्नस्य च निम्बस्य च द्वयो-रपि ‘समागते’ एकीभूते मूले, ततश्च ‘संसर्ग्या’ सङ्गत्या विनष्ट आम्नो निम्बत्वं प्राप्तः—तित्तफलः संवृत्त इति गाथार्थः ॥ १११६ ॥ तदेवं संसर्गिदोषदर्शनाच्याज्या पार्श्वस्थादिसंसर्गिरिति पुनरप्याह चोदकः—नन्वेतदपि सप्रतिपक्षं, तथाहि—

सुचिरं पि अचलमाणो नलथंभो उच्छुवाडमज्झंमि । कीस न जायइ मधुरो ? जइ संसग्गी पमाणं ते ॥ १११७ ॥

व्याख्या—‘सुचिरमपि’ प्रभूतकालमपि तिष्ठन् ‘नलस्तम्भः’ वृक्षविशेषः ‘इधुवाटमध्ये’ इधुसंसर्ग्या किमिति न जायते मधुरः ?, यदि संसर्गा प्रमाणं तवेति गाथार्थः ॥ १११७ ॥ आहाचार्यः—ननु विहितोत्तरमेतत् ‘भावुग अभावुगाणि य’ इत्यादिग्रन्थेन, अत्रापि च केवली अभाव्यः पार्श्वस्थादिभिः, सरागास्तु भाव्या इति । आह—तैः सहाऽऽलपमात्रतायां संसर्ग्या क इव दोष इति ?, उच्यते—

ऊणगसयभागेणं विंवाइं परिणमंति तब्भावं । लवणागराइसु जहा वज्जेह कुसीलसंसर्गिं ॥ १११८ ॥

व्याख्या—ऊनश्चासौ शतभागश्चोनशतभागोऽपि न पूर्यत इत्यर्थः, तेन तावताऽंशेन प्रतियोगिना सह सम्बद्धानीति प्रक्रमाद्भ्रम्यते ‘विम्बानि’ रूपाणि ‘परिणमन्ति’ तद्भावमासादयन्ति लवणीभवन्तीत्यर्थः, लवणागरादिषु यथा, आदि-गन्दाद्गण्डखादिकारसादिग्रहः, तत्र किल लोहमपि तद्भावमासादयति, तथा पार्श्वस्थाद्यालपमात्रसंसर्ग्याऽपि सुविहि-तास्तमेव भावं यान्ति, अतः ‘वज्जेह कुसीलसंसर्गि’ त्यजत कुसीलसंसर्गिमिति गाथार्थः ॥ १११८ ॥ पुनरपि संसर्गिदो-षप्रतिपादनायैवाऽऽह—

जह नाम मधुरसलिलं सायरसलिलं क्रमेण संपत्तं । पावेइ लोणभावं मेलणदोसाणुभावेणं ॥ १११९ ॥

व्याख्या—‘यथे’त्युदाहरणोपन्यासार्थः ‘नामे’ति निपातः ‘मधुरसलिलं’ नदीपयः तल्लवणसमुद्रं ‘क्रमेण’ परिपात्र्या सम्प्राप्तं सत् ‘पावेइ लोणभावं’ प्राप्नोति—आसादयति लवणभावं—क्षारभावं मधुरमपि सन्, मीलनदोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११९ ॥

एवं खु सीलवंतो असीलवंतेहिं मीलिओ संतो । पावइ गुणपरिहाणि मेलणदोसाणुभावेणं ॥ ११२० ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

व्याख्या—खुशब्दोऽवधारणे, एवमेव शीलमस्यास्तीति शीलवान् स खलु 'अगीलवद्भिः' पार्श्वग्यादिभिः सार्द्धं मीलितः सन् 'प्राप्नोति' आसादयति गुणा—मूलोत्तरगुणलक्षणास्तेषां परिहाणिः—अपचयः गुणपरिहाणिः तां, तयैहिकांश्चापायांस्तत्कृतदोषसमुत्थानिति, मीलनदोगानुभावेनेति गाथार्थः ॥ ११२० ॥ यतश्चैवमतः—

खणमवि न खमं काउं अणाययणसेवणं सुविहियाणं । हंदि समुद्धमइगयं उदयं लवणत्तणमुवेड ॥ ११२१ ॥

व्याख्या—लोचननिमेषमात्रः कालः क्षणोऽभिधीयते, तं क्षणमपि, आस्तां तावन्मुहूर्तोऽन्यो वा कालविशेषः, 'न क्षमं' न योग्यं, किं ?—'काउं अणाययणसेवणं'ति कर्तुं—निष्पादयितुम् अनायतनं—पार्श्वग्याद्यायतनं तस्य सेवनं—भजनम् अनाय-तनसेवनं, केषां ?—'सुविहितानां' साधूनां, किमित्यत आह—'हन्दि' इत्युपदर्शने, समुद्रमतिगतं—लवणजलविं प्राप्तम् 'उदकं' मधुरमपि सत् 'लवणत्वमुपैति' क्षारभावं याति, एवं सुविहितोऽपि पार्श्वग्यादिदोषममुद्रं प्राप्तस्तद्भावमाप्नोति, अतः पर-लोकार्थिना तत्संमर्गिस्त्याज्येति, ततश्च व्यवस्थितमिदं—येऽपि पार्श्वग्यादिभिः सार्द्धं संमर्गं कुर्वन्नि तेऽपि न वन्दनीयाः, सुविहिता एव वन्दनीया इति ॥ अत्राऽऽह—

सुविहियं दुब्बिहियं वा नाहं जानामि हं खु छउमत्थो । लिगं तु पूययामी तिगरणसुंण भावेणं ॥ ११२२ ॥

व्याख्या—शोभनं विहितम्—अनुष्ठानं यस्यासौ सुविहितस्तम्, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, दुर्विहितस्तु पार्श्वग्यादिस्तं दुर्विहितं वा 'नाहं जानामि' नाहं वेद्मि, यतः अन्तःकरणशुद्ध्यशुद्धिकृतं सुविहितदुर्विहितत्वं, परभावस्तु तत्त्वतः सर्व-ज्ञविषयः, 'अहं खु छउमत्थो'ति अहं पुनश्छद्मस्थः, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणगोच्छप्रतिग्रहधरणलक्षणं 'पूजयामि' वन्दे इत्यर्थः, 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' वाक्कायशुद्धेन मनसेति गाथार्थः ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

जइ ते लिंग पमाणं वंदाही निणह्वे तुमे सव्वे । एए अवंदमाणस्स लिंगमवि अप्पमाणं ते ॥ ११२३ ॥

व्याख्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थः 'ते' तव लिङ्गं—द्रव्यलिङ्गम्, अनुस्वारोऽत्र च लुप्तो वेदितव्यः, प्रमाणं—कारणं वन्दनकरणे, इत्थं तर्हि 'वन्दस्व' नमस्य 'निहवान्' जमालिप्रभृतीन् त्वं 'सर्वान्' निरवशेषान्, द्रव्यलिङ्गयुक्तत्वात् तेषामिति, अथैतान् मिथ्यादृष्टित्वाच्च वन्दसे तत् ननु 'एतान्' द्रव्यलिङ्गयुक्तानपि 'अवन्दमानस्य' अप्रणमतः लिङ्ग-मप्यप्रमाणं तव वन्दनप्रवृत्ताविति गाथार्थः ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणतायां प्रतिपादितायां सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदकः—

जइ लिंगमप्पमाणं न नज्जई निच्छएण को भावो ? । दट्ठूण समणलिंगं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥

व्याख्या—यदि 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारणं वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन' परमार्थेन छद्मस्थेन जन्तुना कस्य को भावः ? यतोऽसंयता अपि लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवच्चोदन्ते, संयता अपि च कार-णतोऽसंयतवदिति, तदेव व्यवस्थिते 'दट्ठा' अवलोक्य 'श्रमणलिङ्गं' साधुलिङ्गं किं पुनः कर्तव्यं 'श्रमणेन' साधुना ? पुनःशब्दार्थस्तु शब्दो व्यवहितश्चोक्तो गाथानुलोम्यादिति गाथार्थः ॥ ११२४ ॥ एवं चोदकेन पृष्टः सन्नाहाचार्यः—

अप्पुव्वं दट्ठूणं अवञ्छुट्ठाणं तु होइ कायव्वं । साहम्मि दिट्ठपुव्वे जहारिहं जस्स जं जोरगं ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—'अपूर्वम्' अदृष्टपूर्वं, साधुमिति गम्यते, 'दट्ठा' अवलोक्य, आभिमुख्येनोत्थानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग-लक्षणं, तु शब्दादण्डकादिग्रहणं च भवति कर्तव्यं, किमिति ? कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिविद्याद्यतिशयसम्पन्नः तत्प्र-दानार्थेवाऽऽगतो भवेत्, प्रशिष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स खल्विनीतं सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वास्तु द्विप्रकारा—उद्यतविहारिणः शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साधौ 'दृष्टपूर्वं' उपलब्धपूर्वं 'यथाहं' यथायोग्यम-भ्युत्थानवन्दनादि 'यस्य' बहुश्रुतादेर्यद् योग्यं तत्कर्तव्यं भवति, यः पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानवन्दनाद्युत्स-र्गतः किञ्चित्कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५ ॥ साम्प्रतं कारणतः शीतलविहारिगतविधिप्रतिपादनाय सम्बन्धगाथामाह—

मुक्कधुरासंपागडसेवीचरणकरणपच्चट्टे । लिंगावसेसमित्ते जं कीरइ तं पुणो वोच्छं ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धूः—संयमधूः परिगृह्यते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्येनेति समासः, सम्प्रकटं—प्रवचनोपघातनिरपेक्षमेव मूलो-त्तरगुणजालं सेवितुं शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुक्तधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रहः, तथा चर्यत इति चरणं—व्रतादि-लक्षणं कियत इति करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षणं चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण भ्रष्टः—अपेक्षश्चरणकरणभ्रष्टः, मुक्तधूः—स-म्प्रकटमेवी चामौ चरणकरणभ्रष्टश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या अकारेकारयोर्दीर्घत्वम्, इत्थम्भूते 'लिङ्गावशेष-मात्रे' केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तत्पुनर्वक्ष्ये, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ?—कारणापेक्षं—कारण-माश्रित्य यत्क्रियते तद्वक्ष्ये—अभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेधः कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुक्तधूरपि कदाचि-

तस्मिन्कटसेवी न भवत्यपि अतस्तद्ग्रहणं, संप्रकटसेवी चरणकरणप्रभृष्ट एवेति स्वरूपकथनमिति गाथार्थः ॥ ११२६ ॥ किं तत्क्रियत इत्यत आह—

वायाइ नमोकारो हत्थुस्सेहो य सीसनमणं च । संपुच्छणऽच्छणं छोभवंदणं वंदणं वावि ॥ ११२७ ॥

व्याख्या—‘वायाए’ति निर्गमभूम्यादौ दृष्टस्य वाचाऽभिलापः क्रियते—हे देवदत्त ! कीदृशस्त्वमित्यादिलक्षणः, गुरुतर पुरुषकार्यापेक्षं वा तस्यैव ‘नमोकारो’ति नमस्कारः क्रियते—हे देवदत्त ! नमस्ते, एवं सर्वत्रोत्तरविशेषकरणे पुरुषकार्यभेदः प्राक्तनोपचारानुवृत्तिश्च द्रष्टव्या, ‘हत्थुस्सेहो य’ति अभिलापनमस्कारगर्भः हस्तोच्छ्रयश्च क्रियते, ‘सीसनमणं च’ शिरसा—उत्तमाङ्गेन नमनं शिरोनमनं च क्रियते, तथा ‘सम्पच्छणं’ कुशलं भवत इत्यादि, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, ‘अच्छणं’ति—त [द्वहुमानस्त] तन्निधावासनं कञ्चित्कालमिति, एष तावद्ग्रहिर्दृष्टस्य विधिः, कारणविशेषतः पुनस्तत्प्रतिश्रयमपि गम्यते, तत्राप्येव एव विधिः, नवरं ‘छोभवंदणं’ति आरभट्ट्या छोभवन्दनं क्रियते, ‘वन्दणं वाऽवि’ परिशुद्धं वा वन्दनमिति गाथार्थः ॥ ११२७ ॥ एतच्च वाङ्मस्कारादि नाविशेषेण क्रियते, किं तर्हि ?—

परियायपरिसपुरिसे खित्तं कालं च आगमं नच्चा । कारणजाए जाए जहारिहं जस्स जं जुगं ॥ ११२८ ॥

व्याख्या—पर्यायश्च परिपच्च पुरुषश्च पर्यायपरिपत्पुरुषास्तान्, तथा क्षेत्रं कालं च आगमं ‘णच्च’ति ज्ञात्वा—विज्ञाय ‘कारणजाते’ प्रयोजनप्रकारे ‘जाते’ उत्पन्ने सति ‘यथार्हं’ यथानुकूलं ‘यस्य’ पर्यायादिसमन्वितस्य यद् ‘योग्यं’ समनुरूपं वाङ्मस्कारादि तत्तस्य, क्रियत इति वाक्यशेषः, अयं गाथासमासार्थः ॥ ११२८ ॥ साम्प्रतमवयवार्थं प्रतिपादयन्नाह भाष्यकारः—परियाय वंभचेर परिस विणीया सि पुरिस णच्चा वा । कुलकजादायत्ता आघवउ गुणागमसुयं वा ॥ २०४ ॥ (भा०)

व्याख्या—‘पर्यायः’ ब्रह्मचर्यमुच्यते, तत्प्रभूतं कालमनुपालितं येन, परिपद्भिनीता वा—तत्प्रतिवद्धा साधुसंहतिः शोभना ‘से’ अस्य ‘पुरिस णच्चा व’ति पुरुषं ज्ञात्वा वा, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, कथं ज्ञात्वा ?—कुलकार्यादीन्यनेनायत्तानि, आदिशब्दाङ्गणसङ्घकार्यपरिग्रहः, ‘आघवउ’ति आख्यातः तस्मिन् क्षेत्रे प्रसिद्धस्तद्वलेन तत्रास्यत इति क्षेत्रद्वारार्थः, ‘गुणाऽऽगमसुयं व’ति गुणा—अयमप्रतिजागरणादय इति कालद्वारावयवार्थः, आगमः—सूत्रार्थोभयरूपः, श्रुतं—सूत्रमेव, गुणाश्चाऽऽगमश्च श्रुतं चेत्येकवद्भावस्तद्वाऽस्य विद्यत इत्येवं ज्ञात्वेति गाथार्थः ॥ २०४ ॥

एताइं अकुव्वंतो जहारिहं अरिहदेसिए मग्गे । न भवइ पवचणभत्ती अभत्तिमंतादओ दोसा ॥ ११२९ ॥

व्याख्या—‘एतानि’ वाङ्मनमस्कारादीनि कपायोत्कटतयाऽकुर्वतः, अनुस्वारोऽत्रालक्षणिकः, ‘यथार्हं’ यथायोगमर्हद्—शिते मार्गे न भवति प्रवचनभक्तिः, ततः किमित्यत आह—‘अभत्तिमंतादओ दोसा’ प्राकृतशैल्याऽभवत्यादयो दोषाः, आदिशब्दात् स्वार्थभ्रंशवन्धनादय इति गाथार्थः ॥ ११२९ ॥ एवमुच्यतेतरविहारिगते विधौ प्रतिपादिते सत्याह चोदकः—किं नोऽनेन पर्यायाद्यन्वेपणेन ?, सर्वथा भावशुद्ध्या कर्मापनयनाय जिनप्रणीतलिङ्गनमनमेव युक्तं, तद्गतगुणविचारस्य निष्फलत्वात्, न हि तद्गुणप्रभया नमस्कर्तुर्निर्जरा, अपि त्वात्मीयाध्यात्मशुद्धिप्रभवा, तथाहि—

तित्थयरगुणा पडिमासु नत्थि निस्संसयं वियाणंतो । तित्थयरेत्ति नमंतो सो पाचइ निज्जरं विडलं ॥ ११३० ॥

व्याख्या—तीर्थकरस्य गुणा—ज्ञानादयस्तीर्थकरगुणाः ते ‘प्रतिमासु’ विम्बलक्षणासु ‘णत्थि’ न सन्ति ‘निःसंग्यं’ संशयरहितं ‘विजानन्’ अवबुध्यमानः तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येवं भावशुद्ध्या ‘नमन्’ प्रणमन् ‘स’ प्रणामकर्ता ‘प्राप्नोति’ आसादयति ‘निर्जरां’ कर्मक्षयलक्षणां ‘विपुलां’ विस्तीर्णामिति गाथार्थः ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

लिङ्गं जिणपण्णत्तं एव नमंतस्स निज्जरा विडला । जइवि गुणविप्पहीणं वंदइ अज्झप्पसोहीए ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—लिङ्ग्यते साधुरनेनेति लिङ्गं—रजोहरणादिधरणलक्षणं जिनैः—अर्हद्भिः प्रज्ञप्तं—प्रणीतम् ‘एवं’ यथा प्रतिमा इति ‘नमस्कुर्वतः’ प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणैः—मूलोत्तरगुणैर्विविधम्—अनेकधा प्रकर्षेण हीनं—रहितं गुणविप्रहीणं, ‘वन्दते’ नमस्करोति ‘अध्यात्मशुद्ध्या’ चेतःशुद्ध्येति गाथार्थः ॥ ११३१ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्यमुपदर्शयन्नाचार्य आह—

संता तित्थयरगुणा तित्थयरे तेसिमं तु अज्झप्पं । न य सावज्जा किरिया इयरेसु धुवा समणुमज्जा ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—‘सन्तः’ विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादयः, क ?—‘तीर्थकरे’ अर्हति भगवति इयं च प्रतिमा तस्य भगवतः ‘तेसिमं तु अज्झप्पं’ तेषां—नमस्कुर्वतामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, तथा न च तासु ‘सावद्या’ सपापा ‘क्रिया’ चेष्टा प्रतिमासु, ‘इतरेषु’ पार्श्वस्थादिषु ‘धुवा’ अवश्यंभाविनी सावद्या क्रिया प्रणमतः, तत्र किमित्यत आह—‘समणुमज्जा’ समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्तपार्श्वस्थादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम्, अथवा मन्तस्तीर्थकरगुणाः तीर्थकरे तान् वयं प्रणमामः तेषामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, ततोऽर्हद्गुणाध्यारोपेण चेष्टप्रतिमाप्रणामाच्चनस्कर्तुः न च

आवश्यकद्वारिभद्रीया

सावद्या क्रिया-परिस्पन्दनलक्षणा, इतरेषु-पार्श्वस्थादिषु पूज्यमानेन वशुभक्रियोपेतत्वात्तेषां नमस्कृतुं ध्रुवा समनुजेति गाथार्थः ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदकः—

जह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमियराऽवि। तयभावे नत्थि फलं अह होइ अहेउगं होइ ॥ ११३३ ॥

व्याख्या—यथा सावद्या क्रिया-सपापा क्रिया 'नास्त्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमितराऽपि-निरवद्याऽपि नास्त्येव, ततश्च 'तदभावे' निरवद्यक्रियाऽभावे नास्ति 'फलं' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुकं भवति' निष्कारणं च भवति, प्रणम्यवस्तुगतक्रियाहेतुकत्वा(भावा)त्फलस्येत्यभिप्रायः, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥ ११३३ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

कामं उभयाभावो तद्वि फलं अत्थि मणविसुद्धीए। तीह पुण मणविसुद्धीइ कारणं होति पडिमाउ ॥ ११३४ ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभावः' सावद्येतरक्रियाऽभावः प्रतिमासु, तथाऽपि 'फलं' पुण्यलक्षणम् 'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धेः सकाशात्, तथाहि-स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कृतुः पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मान्तरे फलाभावात्, यद्येवं किं प्रतिमाभिरिति?, उच्यते, तस्याः पुनर्मनोविशुद्धेः 'कारणं' निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः, तद्वारेण तस्याः सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह-एवं लिङ्गमपि प्रतिमावन्मनोविशुद्धिकारणं भवत्येवेति, उच्यते—

जइवि य पडिमाउ जहा सुणिगुणसंकप्पकारणं लिंगं। उभयमवि अत्थि लिंगे न य पडिमासूभयं अत्थि ॥ ११३५ ॥

व्याख्या—यद्यपि च प्रतिमा यथा मुनीनां गुणा मुनिगुणा-व्रतादयस्तेषु सङ्कल्पः-अध्यवसायः मुनिगुणसङ्कल्पस्तस्य कारणं-निमित्तं मुनिगुणसङ्कल्पकारणं 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गं, तथाऽपि प्रतिमाभिः सह वैधर्म्यमेव, यत उभयमप्यस्ति लिङ्गे-सावद्यकर्म निरवद्यकर्म च, तत्र निरवद्यकर्मयुक्त एव यो मुनिगुणसङ्कल्पः स सम्यक्सङ्कल्पः, स एव च पुण्यफलः, यः पुनः सावद्यकर्मयुक्तेऽपि मुनिगुणसङ्कल्पः स विपर्याससङ्कल्पः, क्लेशफलश्चासौ, विपर्यासरूपत्वादेव, न च प्रतिमासूभयमस्ति, चेष्टारहितत्वात्, ततश्च तासु जिनगुणविषयस्य क्लेशफलस्य विपर्याससङ्कल्पस्याभावः, सावद्यकर्मरहितत्वात् प्रतिमानाम्, आह-इत्थं तर्हि निरवद्यकर्मरहितत्वात् सम्यक्सङ्कल्पस्यापि पुण्यफलस्याभाव एव प्राप्त इति, उच्यते, तस्य तीर्थकरगुणाधारोपेण प्रवृत्तेर्नाभाव इति गाथार्थः ॥ ११३५ ॥ तथा चाऽऽह—

नियमा जिणेसु उ गुणा पडिमाओ दिस्स जे मणे कुणह। अगुणे उ विद्याणंतो कं नमउ मणे गुणं काउं? ॥ ११३६ ॥

व्याख्या—'नियमादि'ति नियमेनावश्यतया 'जिनेष्वेव' तीर्थकरेष्वेव, तुल्यवदस्यावधारणार्थत्वात्, 'गुणाः' ज्ञानादयः, न प्रतिमासु, प्रतिमा दृष्ट्वा तास्वधारोपद्वारेण यान् 'मनसि करोति' चेतसि स्थापयति पुनर्नमस्करोति, अत एवासौ तासु शुभः पुण्यफलो जिनगुणसङ्कल्पः, सावद्यकर्मरहितत्वात्, न चायं तासु निरवद्यकर्माभावमात्राद्विपर्याससङ्कल्पः, सावद्यकर्मोपेतवस्तुविषयत्वात्तस्य, ततश्चोभयविकल एवाऽऽकारमात्रतुल्ये कतिपयगुणान्विते चाधारोपोऽपि युक्ति-युक्तः, 'अगुणे उ' इत्यादि अगुणानेव, तुल्यवदस्यावधारणार्थत्वात् अविद्यमानगुणानेव 'विज्ञानन्' अवबुध्यमानः पार्श्वस्थादीन् 'कं नमउ मणे गुणं काउं' कं मनसि गुणं कृत्वा नमस्करोतु तानिति, स्यादेतत्-अन्यसाधुसम्बन्धिनं तेष्वधारोपद्वारेण मनसि कृत्वा नमस्करोतु, न, तेषां सावद्यकर्मयुक्तनयाऽधारोपविषयलक्षणविकलत्वात्, अविषये चाधारोपं कृत्वा नमस्कुरुवतो दोषदर्शनाद् ॥ ११३६ ॥ आह च—

जह वेलं वगलिंगं जाणंतस्स नमओ हवइ दोसो। निद्धंधसमिय नाऊण वंदमाणे धुवो दोसो ॥ ११३७ ॥

व्याख्या—यथा 'विद्धम्वकलिङ्गं' भाण्डादिकृतं 'ज्ञानतः' अवबुध्यमानस्य 'नमतः' नमस्कुरुवतः सतोऽस्य भवति 'दोषः' प्रवचनहीननादिलक्षणः, 'निद्धंधसं' प्रवचनोपघातनिरपेक्षं पार्श्वस्थादिकम् 'इय' एवं 'ज्ञात्वा' अवगम्य 'वन्दमाणे धुवो दोसो' वन्दति-नमस्कुरुवति सति नमस्कर्तरि ध्रुवः-अवश्यभावी दोषः-आज्ञाविराधनादिलक्षणः, पाठान्तरं वा-'निद्धंधसंपि' नाऊणं वंदमाणस्स दोसा उ' इदं प्रकटार्थमेवेति गाथार्थः ॥ ११३७ ॥ एवं न लिङ्गमात्रमकारणतोऽवगतसावद्यक्रियं नमस्कृत्यत इति स्थापितं, भावलिङ्गमपि द्रव्यलिङ्गरहितमित्थमेवावगन्तव्यं, भावलिङ्गगर्भं तु द्रव्यलिङ्गं नमस्कृत्यते, तस्यैवाभिलषितार्थक्रियाप्रसाधकत्वात्, रूपकदृष्टान्तश्चात्र, आह च—

रूपं टंकं विसमाहयक्खरं नवि रूवओ छेओ। दुणहंपि समाओगे रूवो छेयत्तणमुवेइ ॥ ११३८ ॥

व्याख्या—अत्र तावच्चतुर्भङ्गी-रूपम् अशुद्धं टङ्कं विपमाहताक्षरमित्येकः, रूपमशुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति द्वितीयः, रूपं शुद्धं टङ्कं विपमाहताक्षरमिति तृतीयः, रूपं शुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति चतुर्थः, अत्र च रूपकत्वं भावलिङ्गं टङ्ककत्वं द्रव्यलिङ्गम्, इह च प्रथमभङ्गतुल्याक्षरकादयः, अशुद्धोभयलिङ्गत्वात्, द्वितीयभङ्गतुल्याः पार्श्वस्थादयः, अशुद्धभाव-लिङ्गत्वात्, तृतीयभङ्गतुल्याः प्रत्येकबुद्धा अन्तर्मुहूर्तमात्रं कालमगृहीतद्रव्यलिङ्गाः, चतुर्थभङ्गतुल्याः साधवः शीलयुक्ताः

आवश्यकहारिभरीया

गच्छगता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गतः 'अच्छेक' इत्यविकल [इति] तदर्थक्रियार्थिना नोपादीयते, चतुर्थभङ्गनिरूपित एवोपादीयते, एवं भङ्गत्रयनिर्दिष्टाः पुरुषा अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीयाः, चरमभङ्गकनिर्दिष्टा एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि त्वेवं नीयन्ते-रूपं शुद्धाशुद्धभेदं, दृक् विषमाहताक्षरं-विपर्यस्तनिविष्टाक्षरं, नैव रूपकः छेकः, असाव्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरद्वयोः समायोगे सति रूपकश्चेकत्वमुपैतीति गाथार्थः ॥ ११३८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजनां निर्दश्यन्नाह—

रूपं पत्तेयबुद्धा दंके जे लिंगधारिणो समणा । दव्वस्स य भावस्स य छेओ समणो समाओगे ॥ ११३९ ॥ दारं ॥

व्याख्या—रूपं प्रत्येकबुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेपः, दंके ये लिङ्गधारिणः श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवा-शुद्धशुद्धोभयात्मकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमणः समायोगे-समाहताक्षरद्वय-शुद्धरूपकत्वद्रव्यभावलिङ्गसंयोगे शोभनः साधुरिति गाथार्थः ॥ ११३९ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं वैदूर्यद्वारं, ज्ञानद्वारमधुना, इह कश्चिज्ज्ञानमेव प्रधानमप्यगर्वीजमिच्छति, यतः किं एवमागमः-‘जं’ अण्णाणी कम्मं खवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं । तं णाणी तिहि गुत्तो खवेइ उसासमित्तेणं ॥ १ ॥ तथा-‘सुई जहा ससुत्ता ण णासई कयवरंमि पडियावि । जीवो तथा ससुत्तो ण णस्सइ गओऽवि संसारे ॥ २ ॥’ तथा-‘णाणं गिण्हइ णाणं गुणेइ णाणेण कुणइ किच्चाई । भवसंसारसमुदं

१ यदज्ञानी वरं क्षपयति यत्काभिर्प्रेक्ष्यतीति । तज्ज्ञानी त्रिभिर्गुणैः क्षपयत्युच्यताममात्रेण ॥ १ ॥ सूचिर्वथा ससूता न नश्यति कचवरे पतिताऽपि । जीवन्त्या समूत्रेण नश्यति गतोऽपि ससारे ॥ २ ॥ ज्ञानं गृह्णाति ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति कृत्यानि । भवसंसारसमुद्रं ज्ञानी ज्ञाने स्थितमस्मरति ॥ ३ ॥ णाणी णाणे ठिओ तरइ ॥ ३ ॥ तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमप्यगर्वप्राप्तिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह-अनन्तरगाथायामेव द्रव्यभावसमायोगे श्रमण उक्तः तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह-कामं चरणं भावो तं पुण नाणसहिओ समाणेई । न य नाणं तु न भावो तेण रणाणि पणिदयानो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—‘कामम्’ अनुमतमिदं, यदुत ‘चरणं’ चारित्रं ‘भावः’ भावशब्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तत्पुनः ‘ज्ञान-सहितः’ ज्ञानयुक्तः ‘समापयति’ निष्ठां नयति, यत इदमित्थमासेवनीयमिति ज्ञानादेवावगम्यते, तस्मात्तदेव प्रधानं, न च ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी तं ज्ञानिनं ‘प्रणमामः’ पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनश्चरणाभाव एवोक्तः—तस्मात् ण चञ्जकरणं मञ्जपमाणं न यावि चारित्तं । नाणं मञ्ज पमाणं नाणे अ ठिअं जओ तित्थं ॥ ११४१ ॥

व्याख्या—तस्मात् ‘बाह्यकरणं’ पिण्डविशुद्धादिकं मम प्रमाणं, न चापि ‘चारित्रं’ व्रतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्य-भावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति गाथार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यद्-दर्शनं भाव इष्यते, ‘सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गं’ इति (तच्चार्ये अ० १ सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा-अधिगमजं नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायत्तोदयमेव वर्तते, तथा चाह—

नाज्जण य सवभावं अहिगमसंमं पि होइ जीवस्स । जाईसरणनिसग्गुगयावि न निरागसा दिट्ठी ॥ ११४२ ॥

व्याख्या—‘ज्ञात्वा च’ अवगम्य ‘सद्भावं’ सतां भावः सद्भावस्तं, सन्तो जीवादयः, किम् १-अधिगमात्-जीवादि-पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्वं-श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, ‘भवति जीवस्य’ जायते आत्मन इत्यर्थः, नैसर्गिकमाश्रित्याह-जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण-स्वभावेनोद्भूता-सम्भू-ता जातिस्मरणजिसर्गोद्भूता, असावपि न ‘निरागमा’ आगमरहिता ‘दृष्टिः’ दर्शनं दृष्टिरिति, यतः स्वयम्भूरमणमत्स्यादी-नामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिमनुस्मृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्थ-लोचनं च ज्ञानं तस्मादिदमपि ज्ञानायत्तोदयमिति कृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्, अयं गाथार्थः ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानवादिनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाणं सविसयनिययं न नाणमिच्छेण कज्जनिप्फत्ती । मग्गणू दिट्ठतो होइ सचिट्ठो अचिट्ठो य ॥ ११४३ ॥

व्याख्या—‘ज्ञानं’ प्रक्रान्तं, स्वविषये नियतं स्वविषयनियतं, स्वविषयं पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवगतं न ज्ञान-मात्रेण कार्यनिष्पत्तिः, मात्रशब्दः क्रियाप्रतिषेधवाचकः, अत्रार्थं मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, ‘सचेष्टः’ सव्यापारः ‘अचेष्टश्च’ अप्रतिपद्यमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति-यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदेशप्राप्तिलक्षणं कार्यं गगानचेष्टोद्यत एव साधयति, न चेष्टाविकलो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एवं ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि संयमकिं योद्यत एव तत्प्राप्तिलक्षणं कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादलं संयमरहितेन ज्ञानेनेति गाथाहृदयार्थः ॥ ११४३ ॥ ग्रन्थतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्तुराह—

आउज्जनद्वकुसलावि नट्टिया तं जणं न तोसेइ । जोगं अजुंजमाणी निंदं खिसं च सा लहइ ॥ ११४४ ॥

आवश्यकहारिभद्रीया

व्याख्या—आतोद्यानि—मृदङ्गादीनि नृत्तं—करचरणनयनादिपरिस्पन्दविशेषलक्षणम् आतोद्यैः करणभूतैर्वृत्तम् आतोद्यनृत्तं तस्मिन् कुशला—निपुणा आतोद्यनृत्तकुशला, असावपि नर्तकी, अपिशब्दात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'तं जनं' रङ्गजनं 'न तोपयति' न हर्षं नयतीत्यर्थः, किम्भूता सती १—'योगमयुञ्जन्ती' कायादिव्यापारमकुर्वती, ततश्चापरितुष्टाद् रङ्गजनाच्च किञ्चिद् द्रव्यजातं लभत इति गम्यते, अपि तु निन्दां खिसां च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेव या हीलना सा निन्दा, परोक्षे तु मा खिसेति गाथार्थः ॥ ११४४ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनां प्रदर्शयन्नाह—

इयं लिंगनाणसहिओ काइयजोगं न जुंजई जो उ। न लहइ स मुखसुखं लहइ य निंदं सपस्वाओ ॥ ११४५ ॥

व्याख्या—'इयं' एवं लिङ्गज्ञानाभ्यां सहितो—युक्तो लिङ्गज्ञानसहितः 'काययोगं' कायव्यापारं 'न युञ्जे' न प्रवर्तयति, यस्तु 'न लभते' न पामोनि 'स' इत्थम्भूतः किं १—'मोक्षसौख्यं' सिद्धिसुखमित्यर्थः, लभते तु निन्दां स्वपक्षात्, चशब्दात् खिसां च, इह च नर्तकीतुल्यः साधुः, आतोद्यतुल्यं द्रव्यलिङ्गं, नृत्तज्ञानतुल्यं ज्ञानं, योगव्यापारतुल्यं चरणं, रङ्गपरितोपतुल्यः सङ्घपरितोप दानलाभतुल्यः सिद्धिसुखलाभः, शेषं सुगमं, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्यैव कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभावार्थः ॥ ११४५ ॥ चरणरहितं ज्ञानमकिञ्चित्करमित्यस्यार्थस्य साधका बहवो दृष्टान्ताः सन्तीति प्रदर्शनाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जार्णतोऽवि य तरिउं काइयजोगं न जुंजई नईए। सो बुज्झइ सोएणं एवं नाणी चरणहीणो ॥ ११४६ ॥

व्याख्या—ज्ञानत्रयं च त्रीतुं यः 'काययोगं' कायव्यापारं न युञ्जे नद्यां स पुमान् 'उह्यते' ह्रियते 'श्रोतसा' पयः-प्रवाहेण, एवं ज्ञानी चरणहीनः संसारनद्यां प्रमादश्रोतसोह्यत इत्युपनयः, तस्माच्चरणविकलस्य ज्ञानस्याकिञ्चित्करत्वादुभययुक्तस्यैव कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभिप्रायार्थः ॥ ११४६ ॥ एवमसहायज्ञानपक्षे निराकृते ज्ञानचरणोभयपक्षं च समर्थिते सत्यपरस्त्वाह—

गुणाहिणं वंदणं छउमत्थो गुणागुणे अयाणंतो। वंदिज्जा गुणहीणं गुणाहियं चावि वंदीवे ॥ ११४७ ॥

व्याख्या—इहोत्सर्गतः गुणाधिके साधौ वन्दनं कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, अयं चार्थः श्रमणं वन्देतेत्यादिग्रन्थात्सिद्धः, गुणहीने तु प्रतिषेधः पञ्चानां कृतिकर्मेत्यादिग्रन्थाद्, इदं च गुणाधिकत्वं गुणहीनत्वं च तत्त्वतो दुर्विज्ञेयम्, अतश्छन्नस्थस्तत्त्वतो गुणागुणान् आत्मान्तरवर्तिनः 'अजानन्' अनवगच्छन् किं कुर्यात् १, वन्देत वा गुणहीनं कश्चित्, गुणाधिकं चापि वन्दापयेत्, उभयथाऽपि च दोषः, एकत्रागुणानुज्ञापत्ययः अन्यत्र तु विनयत्यागप्रत्ययः, तस्मात्तूष्णीभाव एव श्रेयान्, अलं वन्देनेनेति गाथाभिप्रायः ॥ ११४७ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सति व्यवहारनयमतमधिकृत्य गुणाधिकत्वपरिज्ञानकारणानि प्रतिपादयन्नाचार्य आह—

आलएणं विहारेणं ठाणाचंक्रमणेण य। सक्को सुविहिओ नाउं भासावेणइएण य ॥ ११४८ ॥

व्याख्या—आलयेन—वसतिः सुप्रमार्जितादिलक्षणाऽथवा स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितेति, तेनाऽऽलयेन, नागुणवत एवं-विधं खल्वालयो भवति, विहारः—मासकल्पादिस्तेन विहारेण, स्थानम्—ऊर्ध्वस्थानं, चङ्क्रमणं—गमनं, स्थानं च चङ्क्रमणं चेत्येकवद्भावस्तेन च, अविरुद्धदेशकायोत्तमर्गकरणेन च युगमात्रावनिप्रलोकनपुरस्सराद्भुतगमनेन चेत्यर्थः, शक्यः सुविहितो ज्ञातुं, 'भापावैनयिकेन च' विनय एव वैनयिकं समालोच्य भाषणेन आचार्यादिविनयकरणेन चेति भावना, नैतान्येवम्भूतानि प्रायशोऽसुविहितानां भवन्तीति गाथार्थः ॥ ११४८ ॥ इत्थमभिहिते सत्याह चोदकः—

आलएणं विहारेणं ठाणेचंक्रमणेण य। न सक्को सुविहिओ नाउं भासावेणइएण य ॥ ११४९ ॥

व्याख्या—आलयेन विहारेण स्थानचङ्क्रमणेन (स्थानेन चङ्क्रमणेन) चेत्यर्थः, न शक्यः सुविहितो ज्ञातुं भापावैनयिकेन च, उदायिनृपमारकमाथुरकोट्टइल्लादिभिर्व्यभिचारात्, तथा च प्रतीतमिदम्—असंयता अपि हीनसत्त्वा लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवच्चेष्टन्ते, संयता अपि च कारणतोऽसंयतवदिति गाथार्थः ॥ ११४९ ॥ किं च—

भरहो पसन्नचंदो सविभतरवाहिरं उदाहरणं। दोसुप्पत्तिगुणकरं न तेसि वज्झं भवे करणं ॥ ११५० ॥

व्याख्या—भरतः प्रसन्नचन्द्रः साम्यन्तरवाह्यमुदाहरणम्, आभ्यन्तरं भरतः, यतस्तस्य बाह्यकरणरहितस्यापि विभू-पितस्यैवाऽऽदर्शकगृहप्रविष्टस्य विशिष्टभावनापरस्य केवलज्ञानमुत्पन्नं, बाह्यं प्रसन्नचन्द्रः, यतस्तस्योत्कृष्टबाह्यकरणवतोऽप्यन्नःकरणविकलस्याधः सप्तमनरकप्रायोग्यकर्मबन्धो बभूव, तदेवं दोषोत्पत्तिगुणकरं न तयोर्भरतप्रसन्नचन्द्रयोः 'वज्झं भवे करणं'ति छान्दसत्वादभूत्करणं दोषोत्पत्तिकारकं भरतस्य नाभूदशोभनं बाह्यं करणं गुणकारकं प्रसन्नचन्द्रस्य नाभूच्छोभनमपीति, तस्मादान्तरमेव करणं प्रधानं, न च तदालयादिनाऽवगन्तुं शक्यते, गुणाधिके च वन्दनमुक्तमिति तूष्णीभाव एव ज्यायान् इति स्थितम्, इत्ययं गाथाभिप्रायः ॥ ११५० ॥ इत्थं तीर्थाङ्गभूतव्यवहारनयनिरपेक्षं चोदकमवगम्यान्त्येपा पारलौकिकापायदर्शनायाहाचार्यः—

भावश्चकारिभद्रीया

पक्षेयवद्वकरणे चरणं नासंति जिणवरिदाणं । आह्वभावकहणे पंचहि ठाणेहि पासत्था ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकबुद्ध्याः—पूर्वभवाभ्यस्तोभयकरणा भरतादयस्तेषां करणं तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत-
यश्चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, पाठान्तरं वा 'बोधिं नासंति जिणवरिदाणं' कथं ?—
'आह्वभावकहणे'ति कादाचित्कभावकधने—चाह्यकरणरहितैरेव भरतादिभिः केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणे, कथं नाश-
यन्ति ?—यश्चभिः 'स्थानैः' प्राणातिपातादिभिः पारम्पर्येण करणभूतैः 'पार्श्वस्था' उक्तलक्षणा इति गार्थः ॥ ११५१ ॥ यतश्च—
उम्मग्गटेसणाए चरणं नासंति जिणवरिदाणं । वावन्नदंसणा खलु न हु लब्भा तारिस्सा दहुं ॥ ११५२ ॥ दारं ।

व्याख्या—उन्मार्गदेशनया अनयाऽनन्तराभिहितं चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च,
अतः 'न्यापन्नदर्शनाः खलु' विनष्टसम्यग्दर्शना निश्चयतः, खल्वित्यपिशब्दार्थो निपातः, तस्य च व्यवहितः सम्बन्धस्त-
मुपरिष्ठात् प्रदर्शयिष्यामः, 'न हु लब्भा तारिस्सा दहुं'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, किं पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाभ-
यितुमिति गार्थः ॥ ११५२ ॥ सप्रसङ्गं गतं ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शननयमतावलम्बी कृतिकर्मा-
धिकार एवावगतज्ञाननयमत इदमाह—

जह नाणेणं न विणा चरणं नादंसणिस्स इय नाणं । न य दंसणं न भावो तेन र दिट्ठि पणिवयामो ॥ ११५३ ॥

व्याख्या—यथा ज्ञानेन विना न चरणं, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एवं ज्ञानं, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं
मिथ्यादृष्टेर्विपर्यास' इति वचनात्, तथा न च दर्शनं न भावः, किन्तु भाव एव, भावल्लिङ्गान्तर्गतमित्यर्थः, तेन कारणेन ज्ञानस्य
तद्भावभावितादृशेनस्य ज्ञानोपकारकत्वाद् रेति प्राग्वत् 'दिट्ठि'न्ति प्राकृतशैल्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी तं दर्शनिनं,
'प्रणमामः' पूजयाम इति गार्थः ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्—सम्यक्त्वज्ञानयोर्युगपद्भावादुपकार्योपकारकभावानुपपत्तिरिति,
एतच्चाह, यतः—

जुगवंपि समुप्पन्नं सम्मत्तं अहिगमं विसोहेह । जह कायगमंजणाई जलदिट्ठीओ विसोहंति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'युगपदपि' तुल्यकालमपि 'समुत्पन्नं' सञ्जातं सम्यक्त्वं ज्ञानेन सह 'अधिगमं विशोधयति' अधिगम्यन्ते-
परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगमः—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगमं विशोधयति—ज्ञानं विमलीकरोतीत्यर्थः, अत्रार्थे दृष्टा-
न्तमाह—यथा काचकाञ्चने जलदृष्टी विशोधयत इति, कचको वृक्षस्तस्येदं काचकं फलम्, अञ्चनं—सौवीरादि, काचकं
चाञ्चनं च काचकाञ्चने, अनुस्वारोऽत्रालक्षणिकः, जलम्—उदकं, दृष्टिः—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जलं च
दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशोधयत इति गार्थः ॥ ११५४ ॥ साम्प्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकेनांशतः भावदिकां
प्रतिपादयन्नाह—

जह २ सुज्झइ सलिलं तह २ रुवाहं पासई दिट्ठी । इय जह जह तत्तर्हइ तह तह तत्तागमो होइ ॥ ११५५ ॥

व्याख्या—यथा २ शुद्धयति सलिलं काचकफलसंयोगात् तथा तथा 'रूपाणि' तद्गतानि पश्यति दृष्टिः, 'इय' एवं यथा
यथा 'तत्त्वरुचिः' सम्यक्त्वलक्षणा, संजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्त्वागमः' तत्त्वपरिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारकं
सम्यक्त्वं ज्ञानस्येति गार्थः ॥ ११५५ ॥ स्यादेतत्—निश्चयतः कार्यकारणभाव एवोपकार्योपकारकभावः, स चासम्भवी
युगपद्भाविनोरिति, अत्रोच्यते—

कारणकज्जविभागो दीपपगासाण जुगवज्जमेवि । जुगवुप्पन्नंपि तहा हेऊ नाणस्स सम्मत्तं ॥ ११५६ ॥

व्याख्या—यथेह कारणकार्यविभागो दीपप्रकाशयोः 'युगपज्जन्मन्यपि' युगपदुत्पादेऽपीत्यर्थः, युगपदुत्पन्नमपि तथा
'हेतुः' कारणं ज्ञानस्य सम्यक्त्वं, यस्मादेवं तस्मात्सकलगुणमूलत्वाददर्शनस्य दर्शनिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आत्मनाऽपि
तत्रैव यस्तः कार्यः, सकलगुणमूलत्वादेवेति, उक्तं च—“द्वारं मूलं प्रतिष्ठानमाधारो भाजनं निधिः । धर्महेतोर्द्विपङ्क्तस्य, सम्य-
ग्दर्शनमिष्यते ॥ १ ॥” अयं गार्थाभिप्रायार्थः ॥ ११५६ ॥ इत्थं नोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाणस्स जइवि हेऊ सविसयनिययं तहावि सम्मत्तं । तम्हा फलसंपत्ती न जुज्जए नाणपक्खे व ॥ १ ॥ (प्र०)
जह तिक्खवर्द्धेवि नरो गंतुं देसंतरं नयविहणो । पावेह न तं देसं नयजुत्तो चेव पाउणह ॥ २ ॥ (प्र०)
इय नाणचरणहीणो सम्मदिट्ठीवि मुखदेसं तु । पाउणह नेय नाणाहसंजुओ चेव पाउणह ॥ ३ ॥ (प्र०)

व्याख्या—इदमन्यकर्तृकं गाथात्रयं सोपयोगिमितिकृत्वा व्याख्यायते, ज्ञानस्य यद्यपि 'हेतुः' कारणं सम्यक्त्वमिति
योगः, अपिशब्दोऽभ्युपगमवादसंयोजकः, अभ्युपगम्यापि द्रूमः, तत्त्वतस्तु कारणमेव न भवति, उभयोरपि विशिष्टक्षयो-
पशमकार्यत्वात्, स्वविषयनियतमिति कृत्वा, स्वविषयश्चास्य तत्त्वेषु रुचिरेव, तथाऽपि, 'तस्मात्' सम्यक्त्वात् 'फलसंपत्ती
ण जुज्जए' फलसम्प्राप्तिर्न युज्यते, मोक्षमुखप्राप्तिर्न घटत इत्यर्थः, स्वविषयनियतत्वादेव, असहायत्वादित्यर्थः, ज्ञानपक्ष

आवश्यकद्वारिभङ्गीया

इय, अनेन तत्प्रतिपादितसकलदृष्टान्तसङ्ग्रहमाह—यथा ज्ञानपक्षे मार्गज्ञादिभिर्दृष्टान्तरसहायस्य ज्ञानस्यैहिकामुष्मिकफला-
साधकत्वमुक्तम्, एवमत्रापि दर्शनाभिलाषेन द्रष्टव्यं, दिङ्मात्रं तु प्रदर्श्यते—यथा 'तीक्ष्णरुचिरपि नरः' तीव्रभ्रजोऽपि
पुरुषः, क १—गन्तुं देशान्तरं देशान्तरगमन इत्यर्थः, 'नयविहीनो' ज्ञानगमनक्रियालक्षणनयशून्य इत्यर्थः, प्राप्नोति न तं देशं-
गन्तुमिष्टं तद्विषयश्रद्धायुक्तोऽपि, नययुक्त एव प्राप्नोति, 'इय' एवं ज्ञानचरणरहितः सम्यग्दृष्टिरपि तत्त्वश्रद्धानयुक्तोऽपि मोक्ष-
देशं तु न प्राप्नोति, नैव सम्यक्त्वप्रभावादेव, किन्तु ज्ञानादिसंयुक्त एव प्राप्नोति, तस्मान्नित्यं प्रधानम्, अतस्त्रितययुक्तस्यैव
कृतिकर्म कार्यं, त्रितयं चाऽऽत्मनःऽऽसेवनीयं, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गं' (तच्चा. अ. १ सू. १) इति वचनादयं गाथा-
त्रितयार्थः ॥ १-२-३ ॥ एवमपि तत्त्वे समाख्याते ये खल्वधर्मभूयिष्ठा यानि चासदालम्बनानि प्रतिपादयन्ति तदभिधित्सुराह—
धम्मनियत्तमईया परलोगपरम्मुहा विसयगिद्धा । चरणकरणे असत्ता सेणियरायं वचइसंति ॥ ११५७ ॥

व्याख्या—धर्मः—चारित्रधर्मः परिगृह्यते तस्मान्नित्यता मतिर्येषां ते धर्मनिवृत्तमतयः, परः—प्रधानो लोकः परलोको—मोक्ष-
स्तत्परास्तुताः 'विषयगृद्धाः' शब्दादिविषयानुरक्ताः, ते एवम्भूताश्चरणकरणे 'अशक्ताः' असमर्थाः सन्तः श्रेणिकराजं
व्यपदिशन्त्यालम्बनमिति गाथार्थः ॥ ११५७ ॥ कथं ?—

ण सेणियो आसि तथा बहुस्सुओ, न यावि पत्तत्तिधरो न वायगो ।

सो आगमिस्साइ जिणो भविस्सइ, समिक्ख पज्जाइ वरं खु दंसणं ॥ ११५८ ॥

व्याख्या—न 'श्रेणिकः' नरपतिरासीत् 'तदा' तस्मिन् काले 'बहुश्रुतः' ब्रह्मगमः महाकल्पादिश्रुतधर इत्यर्थः, 'न
चापि प्रज्ञप्तिधरः' न चापि भगवतीवेत्ता 'न वाचकः' न पूर्वधरः, तथाऽप्यसावसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिस्साए'ति
आयत्यामागामिनि काले 'जिनो भविष्यति' तीर्थकरो भविष्यति, यतश्चैवमतः 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन-
निपाकं तीर्थकराख्यफलप्रसाधकं 'वरं खु दंसणं'ति खुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति वाक्यशेषः, अयं
वृत्तार्थः ॥ ११५८ ॥ किंच—शक्य एवोपाये प्रेक्षावतः प्रवृत्तिरुच्यते, न पुनरशक्ये शिरःशूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे
चारित्र्ये, चारित्रं च तत्त्वतः मोक्षोपायत्वे सत्यप्यशक्यासेवनं, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान-
त्यादायासरूपत्वाच्च, नियमेन च छद्मस्थस्य तद्भ्रंश उपजायते सर्वस्यैवातः—

भट्टेण चरित्ताओ सुट्ठयंरं दंसणं गहेयव्वं । सिज्झंति चरणरहिंया दंसणरहिंया न सिज्झंति ॥ ११५९ ॥

व्याख्या—'भट्टेन' व्युत्तेन, कुतः ?—चारित्रात्, सुतरां दर्शनं ग्रहीतव्यं, पुनर्वोधिलाभानुबन्धिशक्यमोक्षोपायत्वात्,
तथा च—मिच्छन्ति चरणरहिताः प्राणिनः—दीक्षाप्रवृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिनः, दर्शनरहितास्तु न सिद्ध्यन्ति, अतो
दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तद्भावभावित्वादित्यं गाथार्थः ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्तः, साम्प्रतमसहाय-
दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्तं—'न श्रेणिक आसीत्तदा बहुश्रुत' इत्यादि, तन्न, तत् एवासौ नरकमगमत्, असहायदर्श-
नयुक्तत्वात्, अन्येऽप्येवंविधा दण्डारसिंहादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स य सेणियस्सा, पेढालपुत्तस्स य सच्चइस्स ।

अणुत्तरा दंसणसंपया तथा, विणा चरित्तेणऽहंरं गइं गया ॥ ११६० ॥

व्याख्या—'दण्डारसिंहस्य' अरिष्ठनेमिपितृव्यपुत्रस्य 'श्रेणिकस्य च' प्रसेनजित्पुत्रस्य पेढालपुत्रस्य च सत्यकिनः 'अनु-
त्तरा' प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?—दर्शनसम्पत् 'तदा' तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्र्येण 'अधरां गतिं
गता' नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सच्चाओचि गइंओ अचिरहिंया नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिणं ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—'सर्वा अपि' नारकातिर्यग्रामरगतयः 'अचिरहिताः' अविमुक्ताः, कैः ?—ज्ञानदर्शनधरैस्सत्त्वैः, यतः—सर्वा-
स्तेव सम्यक्त्वश्रुततामायिकद्वयमस्त्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्राभावात्, तस्माच्चारित्रमेव प्रधानं
मुक्तिकारणं, तद्भावभावित्वादिति, यस्मादेवं 'तं मा कासि पमायं'ति तत्—तस्मान्मा कार्पीः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्ररहि-
तेन, तस्यैष्टफलामाधत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्रमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्रयुक्त एव सम्यक्त्वमद्भावाद्, आह च—

मम्मत्तं अचरित्त्तस्स जृज्ज भयणाइ नियमसो नत्थि । जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स उ नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—'नम्यक्त्वं' प्राग्वर्णितम्बरूपम् 'अचारित्रस्य' चारित्ररहितस्य प्राणिनो भवेत् 'भजनया' विकल्पनया—कदा-
चिन्नयति कदाचिन्न भवति, 'नियमशो नास्ति' नियमेन न विद्यते, प्रभृतानां चारित्ररहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः
पुनश्चारित्रयुक्तः मत्तन्मस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, 'नियमेन' अवश्यं तथा सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतचारित्रयुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणवयणवाहिरा भावणाहिं उव्वट्ठणं अयाणंता । नेरइयतिरियण्णिदिण्हि जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥

व्याख्या—‘जिनवचनवाह्या’ यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिताः प्रत्येकं ज्ञानदर्शननयावलम्बिनः ‘भावणाहिं’ति उक्तेन न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्यां सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेषः, ‘उद्धर्तनामजानानाः’ नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा सिद्ध्यति जीवस्तथोद्धर्तनामजानाना इति योगः, इयमत्र भावना—ज्ञानदर्शनभावेऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तरं मनुष्यभावमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयोः केवलयोरहेतुत्वं मोक्षं प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहि-तेभ्योऽप्युद्धृत्ता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्रपरिणामयुक्त एव सिद्ध्यति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादिः, अत इयमुद्धर्तना कार-णवैकट्यं सूचयतीति गाथार्थः ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्रपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुद्धुवि सम्मद्धिटी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । जं चेव सिद्धिमूलं मूढो तं चेव नासेइ ॥ ११६४ ॥

व्याख्या—‘सुद्धुवि’ अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्ध्यति, किम्भूतः ?—चरणकरणपरिहीणः, तद्वादमेव च समर्थयन्, किमिति ?—‘यदेव सिद्धिमूलं’ यदेव मोक्षकारणं सम्यक्त्वं मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, ‘एकं पिसद्वृत्तं तो मिच्छं’ति वचनात्, अथवा सुद्धुवि सम्यग्दृष्टिः क्षायिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थः, न सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिका-दिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिमूलं—चरणकरणं मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थः ॥ ११६४ ॥ किं च—अयं केवलदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविद्. सुसाधोः, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—

दंसणपक्खो साचय चरित्तमट्ठे य मंदधम्मे य । दंसणचरित्तपक्खो समणे परलोककंखिम्मि ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—दर्शनपक्षः ‘श्रावके’ अपत्याख्यानकपाद्योदयवति भवति ‘चारित्रपक्षे च’ कस्मिंश्चिदव्यवस्थितपुराणे ‘मन्द-धर्मे च’ पार्श्वस्थादौ, दर्शनचारित्रपक्षः श्रमणे भवति, किम्भूतः ?—परलोकाकाङ्क्षिणि, सुसाधावित्यर्थः, प्राकृतशैल्या चेह सप्तमी पष्ठार्थ एव द्रष्टव्या, दर्शनग्रहणाच्च ज्ञानमपि गृहीतमेव द्रष्टव्यम्, अतो दर्शनादिपक्षस्त्रिरूपो वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ ११६५ ॥ अपरस्त्वाह—यद्येवं बह्वीभिरुपपत्तिभिश्चारित्रं प्रधानमुपवर्ण्यते भवता ततस्तदेवास्तु, अलं ज्ञानदर्श-नाभ्यामिति, न, तस्यैव तद्व्यतिरेकेणासम्भवाद्, आह—

पारंपरप्पसिद्धी दंसणनाणेहिं होइ चरणस्स । पारंपरप्पसिद्धी जह होइ तहऽन्नपाणाणं ॥ ११६६ ॥

व्याख्या—पारम्पर्येण प्रसिद्धिः पारम्पर्यप्रसिद्धिः—स्वरूपसत्ता, एतदुक्तं भवति—दर्शनाज्ज्ञानं, ज्ञानाच्चारित्रम्, एवं पारम्पर्येण चरणस्वरूपसत्ता, सा दर्शनज्ञानाभ्यां सकाशाद्भवति चरणस्य, अतस्तद्भावभावित्वाच्चरणस्य त्रितयमप्यस्तु, लौकिकं न्यायमाह—पारम्पर्यप्रसिद्धिर्यथा भवति तथाऽन्नपानयोल्लेखेऽपि प्रतीतैवेति क्रिया, तथा चान्नार्थी स्थालीन्ध-नाद्यपि गृह्णाति पानार्थी च द्राक्षाद्यपि, अतस्त्रितयमपि प्रधानमिति गाथार्थः ॥ ११६६ ॥ आह—यद्येवमतस्तुल्यबलत्वे सति ज्ञानादीनां किमित्यस्थानपक्षपातमाश्रित्य चारित्रं प्रशस्यते भवतेति ?, अत्रोच्यते—

जग्हा दंसणनाणा संपुण्णफलं न दिंति पत्तेयं । चारित्तजुया दिंति उ विसिस्सए तेण चारित्तं ॥ ११६७ ॥

व्याख्या—यस्माद्दर्शनज्ञाने ‘सम्पूर्णफलं’ मोक्षलक्षणं ‘न ददतः’ न प्रयच्छतः प्रत्येकं, चारित्रयुक्ते दत्ते एव, विशेष्यते तेन चारित्रं, तस्मिन्सति फलभावादिति गाथार्थः ॥ ११६७ ॥ आह—विशिष्यतां चारित्रं, किन्तु—

उज्जममाणस्स गुणा जह हुंति ससत्तिओ तवसुएसुं । एमेव जहासत्ती संजममाणे कहं न गुणा ? ॥ ११६८ ॥

व्याख्या—‘उज्जममाणस्स’ति उच्यच्छतः—उद्यमं कुर्वतः साधोः, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, ‘गुणाः’ तपोज्ञानावाप्ति-निर्जरादयो यथा भवन्ति ‘स्वशक्तितः’ स्वशक्त्योद्यच्छतः, एवमेव ‘यथाशक्ति’ शक्त्यनुरूपमित्यर्थः, ‘संजममाणे कहं न गुणा’ति संयच्छमाने—संयमं पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं कुर्वति सति साधौ कथं न गुणाः ?, गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा येनाविकलसंयमानुष्ठानरहितो विराधकः प्रतिपद्यत इति ?, अत्रोच्यते—

अणिगूहंतो चिरियं न विराहेइ चरणं तवसुएसुं । जह संजमेऽवि चिरियं न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—‘अनिगूहन् वीर्यं’ प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क ?—तपःश्रुतयोरिति योगः, किं ?—‘न विराधयति चरणं’ न राण्डयति चारित्रं, यदि ‘संयमेऽपि’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणे ‘वीर्यं’ सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया ‘न निगूहयेत्’ न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन ‘न हाविज्ज’ति ततो न हापयेत् संयमं न खण्डेत्, स्यादेव संयमगुण इति गाथार्थः ॥ ११६९ ॥ संजमजोएसु सया जे पुण संतविरियावि सीयंति । कह ते विसुद्धचरणा वाहिरकरणालसा हुंति ? ॥ ११७० ॥

व्याख्या—‘संयमयोगेषु’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्यापारेषु ‘सदा’ सर्वकालं ये पुनः प्राणिनः ‘संतविरियावि सीयंति’ति वि-द्यमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विशुद्धचरणा भवन्तीति योगः ?, नैवेत्यर्थः, बाह्यकरणालसाः सन्तः—प्रत्युपेक्षणादि-वाह्यवेष्टारहिता इति गाथार्थः ॥ ११७० ॥ आह—ये पुनरालम्बनमाश्रित्य बाह्यकरणालसा भवन्ति तेषु का वार्तेति ?, उच्यते—

आलंघणेण केणह जे मत्ते संयमं पमायंति । न हु तं होइ पमाणं भूयत्थगवेसणं कुज्जा ॥ ११७१ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

व्याख्या—आलम्ब्यत इत्यालम्बनं—प्रपततां साधारणस्थानं तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्ययच्छित्यादिना ये प्राणिनः 'मन्य' इति एवमहं मन्ये 'संयमम्' उक्तलक्षणं 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न हु तं दोह पमाणं' नैव तदालम्बनमात्रं भवति प्रमाणम्—आदेयं, किन्तु ? 'भूतार्थगवेपणं कुर्यात्' तच्चार्थान्वेपणं कुर्यात्—किमिदं पुष्टमालम्बनम् ? आहोस्त्रिप्रेति, यद्यपुष्टमविशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्टं विशुद्धचरणा इति गाथार्थः ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाह—आलम्बनात्को विशेष उपजायते ? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालंबणो पडंतो अप्पाणं दुग्गमेऽवि धारेइ । इय सालंबणसेवा धारेइ जइ असदभावं ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बनं द्विविधं भवति—द्रव्यालम्बनं भावालम्बनं च, द्रव्यालम्बनं गर्तादौ प्रपतता यदालम्ब्यते द्रव्यं, तदपि द्विविधम्—पुष्टमपुष्टं च, तत्रापुष्टं दुर्बलं कुशवच्चकादि, पुष्टं तु बलवत्कठिनवह्यादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन द्विधैव, तत्रापुष्टं ज्ञानाद्यपकारकं, तद्विपरीतं तु पुष्टमिति, तच्चेदं—'काहं अछित्तिं अदुवा अहीहं, तवोवहाणेषु य उज्जमिस्मं । गणं वणीईइ व हु सारविस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मुखं ॥११॥' तदेवं व्यवस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तते इति सालम्बनः, असौ पतत्रापि आत्मानं 'दुग्गमेऽपि' गर्तादौ धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एव सेवनं सेवा प्रतिसेवनेत्यर्थः, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगते प्रपतन्तं धारयति यतिमशठभावं—मातृस्थानरहितमित्येव गुण इति गाथार्थः ॥ ११७२ ॥ साम्प्रतं सिसाधयिपितार्थव्यतिरेकं दर्शयन्नाह—

१ करिण्णाम्यव्युच्छित्तमधवाऽध्वेन्ये तपउपधानयोरुत्पत्तिमि । गण वा नीत्येव सारयिप्पामि सालम्बसेवी समुपेति मोक्षम् ॥ १ ॥

आलंबनहीणो पुण निवडइ खलिओ अहे दुरुत्तारे । इय निक्कारणसेवी पडइ भवोहे अगाहंमि ॥ ११७३ ॥

व्याख्या—आलम्बनहीनः पुनर्निपतति स्खलितः, क १—'अहे दुरुत्तारे'ति गर्तायां दुरुत्तारायाम्, 'इय' एवं 'निष्कारणसेवी' साधुः पुष्टालम्बनरहित इत्यर्थः, 'पतति भवोहे अगाधे' पतति भवगर्तायामगाधायाम्, अगाधत्वं पुनरस्या दुःखेनोत्तारणमम्भवादिति गाथार्थः ॥११७३॥ गतं सप्रसङ्गं दर्शनद्वारम्, इदानीं 'नियावासे'ति अस्यावसरः, अत्य च सम्बन्धो व्याख्यात एव गाथाक्षरगमनिकायां, स एव लेशतः स्मार्यते—इह यथा चरणविकला असहायज्ञानदर्शनपक्षमालम्बन्ति एवं नित्यवासाद्यपि, आहं च—

जे जत्थ जया भग्गा ओगासं ते परं अविंदता । गुंतुं तत्थऽचयंता इमं पहाणंति घोसंति ॥ ११७४ ॥

व्याख्या—'ये' साधवः शीतलविहारिणः 'यत्र' अनित्यवासादौ 'यदा' यस्मिन् काले 'भग्गा' निर्विण्णाः 'अवकाशं' स्थानं ते 'परम्' अन्यत् 'अविंदत'ति अलभमाना गन्तुं 'तत्र' शोभने स्थाने अगच्छन्तः किं कुर्वन्ति ?—इमं पहाणंति घोसन्ति'ति यदस्माभिरङ्गीकृतं साम्प्रतं कालमाश्रित्येदमेव प्रधानमित्येवं घोषयन्ति, दिष्टतो इत्थ सत्येण—

जहा कोइ सत्थो पविरलोदगरुक्खच्छायमद्धाणं पण्णो, तत्थ केइ पुरिसा परिस्संता पविरलासु छायासु जेहिं तेहिं वा पाणिएहिं पडिबद्धा अच्छंति, अण्णे य सदाविंति—एह इमं चेव पहाणंति, तंमि सत्थे केइ तेसिं पडिसुणंति, केइ ण

१ इष्टान्तोत्र सायेंन यथा कोऽपि सार्थं प्रविरलोदकरुक्खच्छायमध्वान प्रपत, तत्र केचित्पुरुषा परिश्रान्ता. प्रविरलासु छायासु यैस्तेषां पानीये प्रतिगच्छन्ति, अन्यथाश्च प्रादुर्भवन्ति—आयातेदमेव प्रधानमिति, तस्मिन् सायें केचित्तेषां प्रतिशृण्वन्ति, केचित् सुणंति, जे सुणंति ते छुहातण्हाइयाणं दुक्खाणं आभागी जाया, जे न सुणंति ते खिप्पमेव अपडिबद्धा अद्धाण सीसं गुंतुं उदयस्स सीयलस्स छायाणं च आभागी जाया । जहा ते पुरिसा विसीयंति तथा पासत्पाई, जहा ते निच्छिण्णा तथा सुसाह । अयं गाथार्थः ॥ ११७४ ॥ साम्प्रतं यदुक्तमिदं प्रधानमिति घोषयन्ति तद्दर्शयति—

नीयावासविहारं चेइयभत्तिं च अज्जियालामं । विगईसु य पडिबधं निदोसं चोइया विंति ॥ ११७५ ॥

व्याख्या—नित्यवासेन विहारं, नित्यवासकल्पमित्यर्थः, चैत्येषु भक्तिश्चैत्यभक्तिस्तं च, चशब्दात्कुलकार्यादिपरिग्रहः, आर्थिकान्यो लाभस्तं, क्षीराद्या विगतयोऽभिधीयन्ते तासु विगतिषु च 'प्रतिबन्धम्' आसङ्गं निर्दोषं चोदिताः अन्येनोद्यतविहारिणा 'ब्रुवते' भणन्तीति गाथार्थः ॥ ११७५ ॥ तत्र नित्यावासविहारे सदोषं चोदिताः सन्तस्तदा कथं वा निर्दोषं ब्रुवत इत्याह—

जाहेवि य परितंता गामागरनगरपट्टणमडंता । तो केइ नीयवासी संगमथेरं ववइसंति ॥ ११७६ ॥

व्याख्या—यदाऽपि च 'परितन्ताः' सर्वथा श्रान्ता इत्यर्थः, किं कुर्वन्तः सन्तः ?—ग्रामाकरनगरपत्तनान्यटन्तस्सन्तः, ग्रामादीनां स्वरूपं पसिद्धमेव, अतः 'केचन' नष्टनाशका नित्यवासिनः, न तु सर्व एव, किं ?—सङ्गमस्थविरमाचार्य व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेन इति गाथार्थः ॥ ११७६ ॥ कथं ?—

१ शृण्वन्ति, ये शृण्वन्ति ते क्षुधाहृणादिकानां दुःखामाभागीनो जाता, ये न शृण्वन्ति ते क्षिप्रमेवाप्रतिबद्धा अध्वन शीघ्रं गत्वोदकस्य शीतं लब्ध्वा छायायां चाभागीनो जाताः । यथा ते पुरया विपीदन्ति तथा पार्श्वस्यादयः, यथा ते निक्षीर्णास्तथा सुसाधव ।

भावश्यकहारिभद्रीया

संगमथेरावरिओ सुहु तवस्सी तहेव गीयथो । पेहिता गुणदोसं नीयावासे पवत्तो उ ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा, कः पुनः सङ्गमस्थविर इत्यत्र कथानकं—कोईलणयरे संगमथेरा, दुब्बिक्खे तेण साहुणो विसज्जिया, ते तं णयरं णव भागे काऊण जंघावलपरिहीणा विहरंति, णयरदेवया किर तेसिं उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो णाम ओहिंओ चिरेण कालेणोदंतवाहगो आगओ, सो तेसिं पडिस्सए ण पविसइ णिययावासिनि काउं, भिक्खवेलाए उग्गाहियं हिंइंताणं संकिलिस्सइ—कोईओस्यं सहकुलाणि ण दाएइत्ति, एगत्थ सेट्ठियाकुले रोवणियाए गहियओ दारओ, छम्मासा रोवंतगस्स, आयरिएहिं चप्पुडिया कया—मा रोव, वाणमंतरीए मुक्को, तेहिं तुट्ठेहिं पडिलाहिया जधिच्छिण्ण, सो विसज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणित्ति, आयरिया सुइरं हिंइंऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुदिद्धा, आवस्सयआलोयणाए आयरिया भणंति—आलोएहि, सो भणइ—तुम्हेहिं समं हिंइंओत्ति, ते भणंति—धाइपिंडो ते भुत्तोत्ति, भणइ—अइसुहुमाणित्ति वइट्ठो, देवयाए अहुरत्ते वासं अंधयारं च विउवियं एस हीलेइत्ति, आयरिएहिं भणिओ—अतीहि,

१ कोहेरनगरे संगमस्थविरा, दुर्भिक्षे त साधजो विवृष्टाः, ते तत्तगर नव भागान् कृत्वा परिक्षीणजङ्घावला विहरन्ति, नगरदेवता किल तेषामुपशान्ता, तेषा निपत्यो दत्तो नामादिपण्डकक्षिरेण कालेनोदन्तवाहक भागत, स तेषां प्रतिश्रये न प्राविक्षत् नित्यवासीति कृत्वा, भिक्षावेलायामीपमहिक हिण्डमानयो सहिरयति, वृद्धोऽयं भ्रातृरुपाणि न दर्शयतीति, एका श्रेष्ठिकुले रोदिग्या गृहीतो दारक, पणमामी रुदति, आचार्यश्चप्पुटिका कृता मा रोदी, एतत्तयो मुक्क, तन्मुट्टे प्रतिलाभिता यादस्तिउकेन, स विवृष्ट, एताणि तानि कुलानीति, आचार्या मुचिर हिण्डयित्वा अन्तर्गन्त गृहीत्वाऽऽगता, समुदिष्टा, आवश्यकालोचनायामाचार्या भणन्ति—आलोचय, स भणति—युष्माभि सम हिविदत इति, ते भणन्ति—धात्रीपिण्डस्वया भुक् इति, भणति—अतिसूक्ष्म सराप्येतानीति उपविष्ट, देवतयाऽर्धरात्रे वर्षा अन्धकारश्च विवृथितो दृषहीलतीति, आचार्यैर्भणित—आगच्छ. * कोहरे + नव हा + कुद्धो य कुण्डोऽय, सो भणइ—अंधयारोत्ति, आयरिएहिं अंगुली पदाडया, सा पज्जलिया, आउट्ठो आलोएइ, आयरियावि णव भागे परिकहंति, एवमयं पुट्टालं वणो ण होइ सवेसिं मंदधम्माणमालं वणन्ति ॥ ११७७ ॥ आह च—

ओमे सीसपवासं अप्पडिवंधं अजंगमत्तं च । न गणंति एगखित्ते गणंति वासं निययवासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—‘ओमे’ दुर्भिक्षे ‘शिष्यप्रवासं’ शिष्यगमनं, तथा तस्यैव ‘अप्रतिबन्धम्’ अनभिष्वङ्गम् ‘अजङ्गमत्वं’ वृद्धत्वं च, चशब्दात्तत्रैव क्षेत्रे विभागभजनं च, इदमालम्बनजालं ‘न गणयन्ति’ न प्रेक्षन्ते, नालोचयन्तीत्यर्थः, किन्तु एकक्षेत्रे गणयन्ति वासं ‘नित्यवासिनः’ मन्दधिय इति गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ नित्यावासविहारद्वारं गतं, चैत्यभक्तिद्वारमधुना—चेद्यकुलगणसंघे अन्नं वा किंचि काउ निस्साणं । अहवावि अज्जवयरं तो सेवन्ती अकरणिज्जं ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घान्, अन्यद्वा ‘किञ्चिद्’ अपुष्टमव्यवच्छित्यादि ‘कृत्वा निश्रां’ कृत्वाऽऽलम्बनमित्यर्थः, कथं ?—नास्ति कश्चिदिह चैत्यादिप्रतिजागरकः अतोऽस्माभिरसंयमोऽङ्गीकृतः, मा भूच्चैत्यादिव्यवच्छेद इति, अथवाऽध्यायैरं कृत्वा निश्रां ततः सेवन्ते ‘अकृत्यम्’ असंयमं मन्दधर्माण इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥

चेद्यपूया किं वयरसामिणा मुणियपुव्वसारेणं । न कया पुरियाइ तओ सुक्खं सावि साहूणं ॥ ११८० ॥

१ न भणति—अन्धकार इति, आचार्यैरुक्ती प्रदर्शिता, सा प्रज्वलिता, आवृत्त आलोचयति, आचार्या अपि नव भागान् परिक्रमयन्ति, एवमयं पुट्टालम्बनो न भवति सर्वेषां मन्दधर्माणामालम्बनमिति ।

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चाधः कथितमेव, तत्र वैरस्वामिनमालम्बनं कुर्वाणा इदं नेक्षन्ते मन्दधियः, किमित्याह—

ओहावणं परेसिं सतित्यउवभावणं च वच्छल्लं । न गणंति गणेमाणा पुव्वुच्चियपुप्फमहिमं च ॥ ११८१ ॥

व्याख्या—‘अपभ्राजनां’ लाञ्छनां ‘परेषां’ शाक्यादीनां स्वतीर्थोद्भावनां च दिव्यपूजाकरणेन तथा ‘वात्सल्यं’ श्रावकाणां, एतन्न गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्तः सन्तः, तथा पूर्वावचितपुष्पमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वावचितैः—प्राग्गृहीतैः पुष्पैः—कुसुमैर्महिमा—यात्रा तामिति गाथार्थः ॥ ११८१ ॥ चैत्यभक्तिद्वारं गतम्, अधुनाऽऽर्विकालाभद्वारं, तत्रेयं गाथा—

अज्जियलाभे गिद्धा सएण लाभेण जे असंतुट्ठा । भिक्खायरियाभग्गा अन्नियपुत्तं ववइसंति ॥ ११८२ ॥

व्याख्या—आर्विकालाभ्यो लाभ आर्विकालाभस्तस्मिन् ‘गृद्धाः’ आसक्ताः ‘स्वकीयेन’ आत्मीयेन लाभेन येऽसन्तुष्टा मन्दधर्माणः भिक्षाचर्याया भग्ना भिक्षाचर्याभग्नाः, भिक्षाटनेन निर्जिण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिताः सन्तोऽभक्ष्योऽयं तपस्विनामिति ‘अन्निकापुत्रम्’ आचार्य व्यपदिगन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अन्नियपुत्तायरिओ भत्तं पाणं च पुप्फचूलाए । उवणीयं भुजंतो तेणेव भवेण अंतगडो ॥ ११८३ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थो निगदसिद्धः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्च योगसङ्गहेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमतय इदमालम्बनं कुर्वन्तः सन्तः इदमपरं नेक्षन्ते, किम् ? अत आह—

गयसीसगणं ओमे भिक्खायरियाअपचलं धेरं । न गणंति सहावि सहा अज्जियलाहं गवेसंता ॥ ११८४ ॥

जावश्यकहारिभद्रीया

व्याख्या—गतः शिष्यगणोऽस्येति समामस्तम् 'ओमे' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपचलः—अममर्थः भिक्षाचर्याऽपचलस्तं 'स्थविर' वृद्धम् एवंगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहावि' समर्थाः, अपिशब्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि, शठा—मायाविनः आर्थिकालाभं 'गवेसंति'ति अन्विपन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभद्वारं, विगतिद्वारमधुना, तत्रेयं गाथा—

भक्तं वा पाणं वा भुत्तूणं लावलवियमचिसुद्धं । तो ऽचज्जपडिच्छन्ना उदायणरिसिं चवड्संति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्तं वा' ओदनादि 'पाणं वा' द्राक्षापानादि 'भुक्त्वा' उपभुज्य 'लावलविय'न्ति लौक्योपेतम् 'अचिसुद्धं' विगतिस्पर्कदोषात्, तथा च—निष्कारणे प्रतिपिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—“विगईविगईभीओ विगइगयं जो उ भुंजए साहू । विगई विगइसहावा विगई विगइं वला जेइ ॥ १ ॥”ति, ततः केनचित्साधुना चोदिताः मन्तः 'अवधप्रतिच्छन्नाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनऋषिं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—

१ विगतिविकृतिभीतो विकृतिगत यस्तु भुक्ते साधु । विकृतिविकृतिस्वभागा विकृतिविगतिं वलात्तयति ॥ १ ॥ वीतभये नगरे उदायनो राजा यावत्प्रमजित, तस्य भिक्षाहास्य व्याधिजित, म वंचेभणित—दक्षा शुद्ध स किल भट्टारको मज्जिकासु स्थित, अन्यदा वीतभय गत, तत्र तस्य भागिनेय केसी राजा, तेनैव राज्ये स्थपित

केसीकुमारोऽमज्ञोहि भणिओ—एस परीमहपराजिओ रज्जं मगइ, सो भणइ—देमि, ते भणंति—ए एम रायधम्मोत्ति बुग्गा हेइ, चिरेण पडिस्सुयं, कि कज्जउ ? विसं तस्स दिज्जउ, एगाए पसुपालीए घरे पयुत्तं—दधिणा सह देहिंति, 'मा पदिण्णा, देवयाए अवहियं, भणिओ य—महरिसि ! तुज्ज विसं दिण्णं, परिहराहि दहिं, सो परिहरिओ, रोगो वंधिउमारज्जो, पुणो पगहिओ, पुणो पउत्तं विमं, पुणो देवयाए अवहरियं, तइयं वारं देवयाए बुद्धइ—पुणोवि दिण्णं, नंपि अवहियं, सा तस्स पच्छओ पहिडिया, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिज्जं, कालगओ, तस्स य सेज्जातरो कुंभगारो, तंमि कालगए देवयाए पंसुवग्गिसं पाडियं, सो अवहिओ अणवराहित्तिकाउं सिणवल्लीए कुंभकारुक्खेवो णाम पट्टणं तस्स णामेण जाणं जत्थ सो अवहरिउं ठविओ, वीतभयं च सबं पंसुणा पेलियं, अज्जवि पुंसुओ अच्छंति, एस कारणिगोत्तिकट्टु न होइ सघेसिमालं वणंति ॥ आह च—

सीयल्लुक्खाऽणुचियं वएसु विगईगएण जाविनं । हट्ठावि भणंति सहा किमासि उदायणो न मुणी? ॥ ११८६ ॥

१ केसिकुमारोऽमज्ञोर्भणित—एष परीमहपराजित राज्य मार्गयति, स भणति—ददामि, ते भणन्ति—एव राजधर्म इति खुद्वाहयति, चिरेण प्रतिश्रुत, किं कियतां ?, विप तस्ये वदात, एकस्या पशुपाल्या गृहे प्रयुक्त दक्षा सह देहीति, सा प्रदत्तवनी, देवतयाऽपहत, भणित—महर्षि ! तुभ्य विप दत्त, परिहर वधि, म परिहृत्यार, रोगो वंधिनुमारवध, पुन प्रगृहीत, पुन प्रयुक्त विप, पुनर्देवतयाऽपहत, तृतीयवार देवतगोच्यते पुनरपि दत्त, तदपि अपहत, सा तस्य पृष्टत प्रहिण्वता, अन्यदा प्रमत्ताया देवताया दत्त, कालगत, तस्य उ शय्यातर कुम्भकार, तस्मिन् कालगते देवतया पाशुत्रयी पतिता, सोऽपहतोऽनपराधी-तिक्त्वा सेनापत्यं कुम्भकारोक्षेपो नाम पचन तस्य नाम्ना जात यत्र सोऽपहत्य स्थापित, वीतभय च सर्वं पासुना प्रेरित, अद्यापि पाशवस्त्रिष्ठन्ति, एष कारणिग इतिक्त्वा न भवति सर्वेषामालम्बनमिति * सो पदिदिण्णा + वद्धि

व्याख्या—शीतलं च तत् रूक्षं च शीतलरूक्षम्, अन्नमिति गम्यते, तस्यानुचितः—अननुरूपः, नरेन्द्रप्रव्रजितत्वाद्रोंगा-भिभूतत्वाच्च शीतलरूक्षानुचितस्तं, 'व्रजेषु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्तं सन्तं 'हट्ठावि'ति समर्था अपि भणन्ति शठाः—किमासीवुदायनो न मुनिः ? मुनिरेव विगतिपरिभोगे मत्यपि, तस्माज्जिदोष एवायमिति ॥ ११८६ ॥ एवं नित्यवासादिषु मन्दधर्माः सद्गमस्थविरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुनः सूत्रादीन्येवाधिकृत्य, तथा चाह—

सुत्तत्थवालवुहे य असहुदन्वाइआवईओ या । निस्साणपयं काउं संथरमाणावि सीयंति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्रं च अर्थश्च वालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थवालवृद्धास्तान्, तथाऽसहृश्च द्रव्याद्यापदश्च असहृद्रव्याद्यापदस्तांश्च, निश्राणाम्—आलम्बनानां पदं कृत्वा 'संस्तरन्तोऽपि' संयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि सन्नः सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—सूत्रं निश्रापदं कृत्वा यथाऽहं पठामि तावत्किं ममान्येन ? एवमर्थं निश्रापदं कृत्वा श्रृणोमि तावत्, एवं बालत्वं वृद्धत्वं असहृम्—असमर्थत्वमित्यर्थः, एवं द्रव्यापदं—दुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापदं—शुद्धकमिदं क्षेत्रं, तथा कालापदं—दुर्भिक्षं वर्तते, तथा भावापदं—गलानोऽहमित्यादि निश्रापदं कृत्वा संस्तरन्तोऽपि सीदन्त्यल्पसत्त्वा इति गाथार्थः ॥ ११८७ ॥ एवम्—

आलंघणाण लोगो भरिओ जीवस्स अजउकामस्स । जं जं पिच्छह लोए तं तं आलंघणं कुणइ ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनानां' प्राप्तिरूपितशब्दार्थानां 'लोकः' मनुष्यलोकः 'भृतः' पूर्णो जीवस्य 'अजउकामस्स'ति अथ-

आवश्यकहारिभट्टीया

तितुकामस्य, तथा च—अयत्तितुकामो यद् यत्पश्यति लोके नित्यवासादि तत् तदालम्बनं करोतीति गाथार्थः ॥११८८॥ किं च—द्विधा भवन्ति प्राणिनः—मन्दश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च, तत्रान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च—

जे जत्थ जया जहया बहुस्सुया चरणकरणपम्भट्ठा । जं ते समाचरंती आलंबणं मंदसङ्काणं ॥ ११८९ ॥

व्याख्या—‘ये’ केचन साधवः ‘यत्र’ ग्रामनगरादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले सुपमदुष्पमादौ ‘जइय’ति यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरणप्रभट्टाः सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्थादिरूपं तदालम्बनं मन्दश्रद्धानां, भवतीति वाक्यशेषः, तथा—हि—आचार्यो मधुराया मज्जुः सुभिक्षेऽप्याहारादिप्रतिवन्धापरित्यागात् पार्श्वस्थतामभजत्, तदेवमपि नूनं जिनैर्धर्मो दृष्ट एवेति गाथाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जत्थ जया जहया बहुस्सुया चरणकरणसंपन्ना । जं ते समाचरंती आलंबणं तिक्कसङ्काणं ॥ ११९० ॥

व्याख्या—‘ये’ केचन ‘यत्र’ ग्रामनगरादौ ‘यदा’ सुपमदुष्पमादौ ‘जइय’ति यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरणसम्पन्नाः, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बनं तीव्रश्रद्धानां भवतीति गाथार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषङ्गिकं, तस्मात् स्थितमिदं—पञ्चानां कृतिकर्म न कर्तव्यं, तथा च निगमयन्नाह—

दंसणनाणचरित्ते तवविणए निच्चकालपासत्था । एए अवंदणिज्जा जे जसघाई पवयणस्स ॥ ११९१ ॥

व्याख्या—‘दंसणनाणचरित्ते’ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचारित्राणां तथा तपोविनययोः ‘निच्चकालपासत्थ’ति सर्वकालं पार्श्वं तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्थाः, नित्यकालग्रहणमित्त्वरप्रमादव्यवच्छेदार्थः, तथा च—इत्त्वरप्रमादान्निश्चयतो ज्ञानाद्यपगमेऽपि व्यवहारतस्तु साधव एवेति, ‘एते’ प्रस्तुता अवन्दनीयाः, ये किंभूताः ?—‘यशोघातिनः’ यशोऽभिनाशकाः, कस्य ?—प्रवचनस्य, कथं यशोघातिनः ? श्रमणगुणोपात्तं यद् यशस्तत्तद्गुणवितथासेवनतो घातयन्तीति गाथार्थः ॥ ११९१ ॥ पार्श्वस्थादिवन्दने चापायान्निगमयन्नाह—

किइकम्मं च पसंसा सुहसीलजणम्मि कम्मबंधाय । जे जे पमायठाणा ते ते उववुहिया हुंति ॥ ११९२ ॥

व्याख्या—‘कृतिकर्म’ वन्दनं ‘प्रशंसा च’ बहुश्रुतो विनीतो वाऽयमित्यादिलक्षणा ‘सुखशीलजने’ पार्श्वस्थजने कर्मबंधाय, कथं ?—यतस्ते पूज्या एव वयमिति निरपेक्षतरा भवन्ति, एवं यानि यानि प्रमादस्थानानि येषु विपीदन्ति पार्श्वस्थादयस्तानि तानि ‘उपवृंहितानि भवन्ति’ समर्थितानि भवन्ति—अनुमतानि भवन्ति, तत्प्रत्ययश्च घन्ध इति गाथार्थः ॥ ११९२ ॥ यस्मादेतेऽपायास्तस्मात् पार्श्वस्थादयो न वन्दनीयाः, साधव एव वन्दनीया इति निगमयन्नाह—

दंसणनाणचरित्ते तवविणए निच्चकालमुज्जुत्ता । एए उ वंदणिज्जा जे जसकारी पवयणस्स ॥ ११९३ ॥

व्याख्या—दर्शनज्ञानचारित्रेषु तथा तपोविनययोः ‘नित्यकालं’ सर्वकालम् ‘उज्जुक्ता’ उद्यता एत एव वन्दनीयाः, ये विशुद्धमार्गप्रभावनया यशःकारिणः प्रवचनस्येति गाथार्थः ॥ ११९३ ॥ अधुना सुसाधुवन्दने गुणमुपदर्शयन्नाह—

किइकम्मं च पसंसा संविग्गजणंमि निज्जरट्ठाए । जे जे विरईठाणा ते ते उववुहिया हुंति ॥ ११९४ ॥

व्याख्या—‘कृतिकर्म’ वन्दनं ‘प्रशंसा च’ बहुश्रुतो विनीतः पुण्यभागित्यादिलक्षणा संविग्गजने ‘निर्जराथार्य’ कर्मक्षयाय कथं ?—यानि (यानि) विरतिस्थानानि येषु वर्तन्ते संविग्गस्तानि तानि ‘उपवृंहितानि भवन्ति’ अनुमतानि भवन्ति, तदनुमत्या च निर्जरा, संविग्गाः पुनर्द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यसंविग्गा मृगाः पत्रेऽपि चलति सदोन्नस्तचेतसः, भावसंविग्गास्तु साधवस्तैरिहाधिकार इति गाथार्थः ॥ ११९४ ॥ गतं सप्रसङ्गं नित्यवासद्वारमिति व्याख्याता सप्रपञ्चं पञ्चानां कृतिकर्म इत्यादिद्वारागाथा, निगमयतोक्तमोक्षतो दर्शनाद्युपयुक्ता एव वन्दनीया इति, अधुना तानेवाऽऽचार्यादिभेदतोऽभिहितपुराह—

आयरिय उवज्झाए पव्वत्ति थेरे तहेच रायणिए । एएसिं किइकम्मं कायच्चं निज्जरट्ठाए ॥ ११९५ ॥

व्याख्या—आचार्य उपाध्यायः प्रवर्तकः स्थविरस्तथैव रत्नाधिकः, एतेषां कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थं, तत्र चाऽऽचार्यः सूत्रार्थोभयवेत्ता लक्षणादियुक्तश्च, उक्तं च—‘सुत्तथविज्ज लक्खणजुत्तो गच्छस्स मेढिभूओ य । गणतत्तिविप्पमुक्को अत्थं भासेइ आयरिओ ॥ १ ॥’ न तु सूत्रं, यत उक्तम्—‘एकगया य ज्ञाणे वुह्ठी तित्थयरअणुकिती गरुआ । आणाक्किज्जमिइ गुरु कयरिणमुक्खा न वाएइ ॥ १ ॥’ अस्य हि सर्वैरेवोपाध्यायादिभिः कृतिकर्म कार्यं पर्यायहीनस्यापि, उपाध्यायः प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, स चेत्यभूतः—‘सम्मत्तणाणसंजमजुत्तो सुत्तथतदुभयविहिज्जू । आयरियठाणजुगो सुत्तं वाएउवज्झाओ ॥ १ ॥’ किं निमित्तं ?—‘सुत्तथेसु थिरत्तं रिणमुक्खो आयतीयऽपडिबंघो । पाडिच्छामोहजओ

१ सूत्रार्थविदु लक्षणयुक्तो गच्छस्स मेढिभूतश्च । गणतत्तिविप्पमुक्कोऽर्थं वाचयत्याचार्यः ॥ १ ॥ एकाग्रता च ध्याने बुद्धिस्तीर्णकरानुवृत्तिर्गुर्वी । साक्षात्स्यै-
र्यमिति गुरव कृतकणमोक्षा न वाचयन्ति ॥ १ ॥ सम्प्रत्यक्षज्ञानसयमयुक्तं सूत्रार्थतदुभयविधिञ्च । आचार्यस्थानयोग्यं सूत्रं वाचयति उपाध्यायः ॥ १ ॥
सूत्रार्थयोः स्थिरत्वं क्षणमोक्षं लायतां चाप्रतिबन्धः । प्रातीच्छकमोहजय (प्रतीच्छनामोहजय) * ० पत्रे दिचलति.

सुत्तं वाएउवज्जाओ ॥ १ ॥ तस्यापि तैर्विनेयैः पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचितं प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्तयतीति प्रवर्तकः, उक्तं च—‘तवसंजमजोगेसुं जो जोगो तत्थ तं पवत्तेइ । असहं च नियत्तेइ गणतत्तिहो पवत्ती उ ॥ १ ॥’ अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदतः साधून्नेहिकामुष्मिकापायदर्शनतो मोक्षमार्ग एव स्थिरीकरोतीति स्थविरः, उक्तं च—‘थिरकंरणा पुणं थेरो पवत्तिवावारिणसु अत्थेसुं । जो जत्थ सीयइ जई संतवलो तं थिरं कुणइ ॥ १ ॥’ अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽप्यत्रानुपात्तोऽपि मूलग्रन्थेऽनावगन्तव्यः, साहचर्यादिति, स चेत्थम्भूतः—‘उद्धावणपाहावणखित्तोवधिमग्गणासु अविसाई । सुत्तत्थतदुभयविज्ज गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥’ अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्यं, रत्नाधिकः—पर्यायज्येष्ठः, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थम्, अन्ये तु भण्णन्ति—प्रथममालोचयद्भिः सर्वैराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पश्चाद् यथारत्नाधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणानन्तरे कृतिकर्मणि ज्येष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथार्थः ॥ ११९५ ॥ प्रथमद्वारगाथायां गतं ‘कस्ये’ति द्वारम्, अधुना ‘केने’ति द्वारं, केन कृतिकर्म कर्तव्यं ? केन वा न कर्तव्यं ? कः पुनरस्य कारणोचितः अनुचितो वेत्यर्थः, तत्र मातापित्रादिरनुचितो गणः, तथा चाह ग्रन्थकारः—

मायरं पियरं वाचि जिह्मं वाचि भायरं । किह्कम्मं न कारिज्जा सव्वे राह्णिणं तहा ॥ ११९६ ॥

१ सूत्रं वाचयति उपाध्याय ॥ १ ॥ तप सयमयोगेषु यो योग्यस्तत्र तं प्रवर्तयति । अमहिष्यं च निरुत्तयति गणचिन्तकं प्रवर्त्ति (चक्र) इति ॥ १ ॥ स्थिरकरणस्यूनं स्थविरं प्रवर्त्तकव्यापारितेव्यर्थेयु । यो यत्र सीदति यतिसहस्रं स्थिरं करोति ॥ ४ ॥ २ सीदमानान् + मूलग्रन्थेऽवगन्तव्यः । अविद्वधनि, उद्धावणप्रधानाक्षेत्रोपधिसार्गणास्वविषादी । सत्रार्थतदुभयविज्ज गणावच्छेदक इत्युक्तो भवति ॥ १ ॥

व्याख्या—मातरं पितरं वाऽपि ज्येष्ठकं वाऽपि भ्रातरम्, अपिशब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रहः, ‘कृतिकर्म’ अभ्युत्थितवन्दनमित्यर्थः, न कारयेत् सर्वान् रत्नाधिकोस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थः, किमिति ? मात्रादीन् वन्दनं कारयतः लोकगर्होपजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्याख्यानसुत्रार्थेषु तु कारयेत्, सागारिकाध्यक्षे तु यतनया कारयेद्, एष प्रव्रज्याप्रतिपन्नानां विधिः, गृहस्थास्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रतं कृतिकर्मकरणोचितं प्रतिपादयन्नाह—

पंचमहव्वयजुत्तो अणलस माणपरिवज्जियमईओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किह्कम्मकरो हवह साह ॥ ११९७ ॥

व्याख्या—पञ्च महाव्रतानि—प्राणानिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि तैर्युक्तः ‘अणलस’ति आलस्यरहितः ‘माणपरिवर्जितमतिः’ जाल्यादिमानपराङ्मुखमतिः ‘संविग्गः’ पागव्याख्यात एव ‘निर्जरार्थी’ कर्मक्षयार्थी, एवम्भूतः कृतिकर्मकारको भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गतं केनेति द्वारं, साम्प्रतं ‘कदे’ त्यायातं, कदा कृतिकर्म कर्तव्यं कदा वा न कर्तव्यं ? तत्र—

वक्खित्तपराहुत्ते अ पमत्ते मा कया हु वंदिज्जा । आहारं च करिंतो नीहारं वा जह करेइ ॥ ११९८ ॥

व्याख्या—व्याक्षिप्तं धर्मकथादिना ‘पराहुत्ते य’ पराङ्मुखं, चशब्दादुद्धू (त्थि)तादिपरिग्रहः, प्रमत्तं क्रोधादिप्रमादेन मा कदाचिद्वन्देत, आहारं वा कुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति, इह च—धर्मान्तरायानवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीषानिर्गमनादयो दोषाः प्रपञ्चेन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देतेत्यत आह—

पसंत आसणत्थे य, उवसंत उवट्ठि । अणुन्नचित्तु मेहावी, किह्कम्मं पज्जए ॥ ११९९ ॥

व्याख्या—‘प्रशान्तं’ व्याख्यानादिव्याक्षेपरहितम् ‘आसनस्थं’ निषद्यागतम् ‘उपशान्तं’ क्रोधादिप्रमादरहितम् ‘उपस्थितं’ छन्देनेत्याद्यभिधानेन प्रत्युद्यतम्, एवम्भूतं सन्तमनुज्ञाप्य मेधावी ततः कृतिकर्म प्रयुज्जीत, वन्दनकं कुर्यादित्यर्थः, अनुज्ञापनायां च आदेशद्वयं, यानि ध्रुववन्दनानि तेषु प्रतिक्रमणादौ नानुज्ञापयति, यानि पुनरौत्पत्तिकानि तेष्वनुज्ञापयतीति गाथार्थः ॥ ११९९ ॥ गतं कदेति द्वारं, कतिकृत्वोद्धारमधुना, कतिकृत्वः कृतिकर्म कार्यं ? कियत्यो वारा इत्यर्थः, तत्र प्रत्यहं नियतान्यनियतानि च वन्दनानि भवन्त्यत उभयस्थाननिदर्शनायाऽऽह निर्युक्तिकारः—

पडिकमणे सज्झाए काउस्सग्गावरौहपाहुणए । आलोयणसंवरणे उत्तमहे य वंदणयं ॥ १२०० ॥

व्याख्या—प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणम्, अपराधस्थानेभ्यो गुणस्थानेषु वर्तनमित्यर्थः, तस्मिन् सामान्यतो वन्दनं भवति, तथा ‘स्वाध्याये’ वाचनादिलक्षणे, ‘कायोत्सर्गे’ यो हि विगतिपरिभोगायाऽऽचाम्लविसर्जनार्थं क्रियते, ‘अपराधे’ गुरुविनयलङ्घनरूपे, यतस्तं वन्दित्वा क्षामयति, पाक्षिकवन्दनान्यपराधे पतन्ति, ‘प्राधूर्णके’ ज्येष्ठे समागते सति वन्दनं भवति, इतरस्मिन्पि प्रतीच्छितव्यम्, अत्र चायं विधिः—‘संभोइय अण्णसंभोइया य दुविहा हवंति पाहुणया । संभोइय आयरियं आपुच्छित्ता उ वंदेइ ॥ १ ॥ इयरे पुण आयरियं वंदित्ता संदिसाविजं तह य । पच्छा वंदेइ जई गयमोहा

आवश्यकहारिभट्टीया

अहं वंदावे ॥ २ ॥” तथाऽऽलोचनायां विहारापराधभेदभिन्नायां ‘संवरणं’ भुक्तेः प्रत्याख्यानम्, अथवा कृतनमस्कार-सहितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभक्तार्थं गृह्यतः संवरणं तस्मिन् वन्दनं भवति, ‘उत्तमार्थं वा’ अन-शनसंलेखनायां वन्दनमित्येतेषु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दनं भवतीति गाथार्थः ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रतं नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

चत्वारि पङ्क्तिमणे किङ्कमा तिसि हुंति सज्जाए । पुञ्चण्हे अवरण्हे किङ्कमा चउदस हवन्ति ॥ १२०१ ॥

व्याख्या—चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति स्वाध्याये पूर्वाह्णे-प्रत्युपसि, कथं?, गुरुं पुषसंज्ञाए वंदित्ता आलोपइसि एयं एकं, अभुष्टियावसाने जं पुणो वंदंति गुरुं एयं विइयं, एत्थ य विही-पच्छा जहण्णेण तिणिण मज्झिमं पंच वा सत्त वा उक्कोसं सधेवि वंदियवा, जइ वाउला धक्खेवो वा तो इक्केण ऊणगा जाव तिणिण अवस्सं वंदियवा, एवं देवसिए, पक्खिए पंच अवस्सं, चाउम्मासिए संवच्छरिएवि सत्त अवस्संति, ते वंदिऊणं जं पुणो आयरियस्स अल्लिविज्जइ तं तइयं, पञ्चनखाणे चउत्थं, सज्जाए पुण वंदित्ता पढवेइ पढमं, पढविए पवेदयंतस्स वित्तिंयं, पच्छा उदिट्ठं समुदिट्ठं पढइ, उदेससमुदेसवंदणाणमिहेवसंतग्भावो, तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, जइण पढिउकामो तो वंदइ,

१ अथवा वन्दयेयुः ॥ १ गुरु पूर्वसंन्यायां वन्दित्वाऽऽलोचयतीति एतदेकं, अभ्युपगमनावसाने यत्पुनर्वन्दते गुरुमेतद्वितीयं, अथ च विधिः—पञ्चाङ्गवन्दनेन त्रयो मध्यमेन पञ्च वा सत्त वा शङ्खेन सर्वेऽपि वन्दितव्याः, यदि व्याकुला व्याक्षेपो वा तदैकेनोपायवत् त्रयोऽप्येव वन्दितव्याः, एयं देवसिके, पाक्षिके पञ्चावश्यं, चातुर्मासिके सांवत्सरिकेऽपि सप्तावश्यमिति, तान् वन्दित्वा यत्पुनराचार्यायाश्रयणाय वीर्यते तत्तृतीयं, प्रत्याख्याने चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वन्दित्वा प्रत्यापयति प्रथमं, प्रत्यापिते प्रवेदयतो द्वितीयं, पञ्चादुद्दिष्टसमुद्दिष्ट पठति, उद्देशसमुद्देशवन्दनानामिहेवान्तर्भाव ततो यदा चतुर्भागावशेषो पीरसी तदा पात्राणि प्रतिलिखति, यदि न पठितुकामस्तदा वन्दते.

अहं पांडुकां तो अवंदित्ता पाए पडिलेहेइ, पडिलेहिता पच्छा पढइ, कालवेलाए वंदिउं पङ्क्तिमइ, एयं तइयं । एवं पूर्वाह्णे सत्त, अपराह्णेऽपि सत्तैव भवन्ति, अनुज्ञावन्दनानां स्वाध्यायवन्दनेष्वेवान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रसिद्धानि, एवमेतानि ध्रुवाणि प्रत्यहं कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभक्तार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानवन्द-नेनाधिकानि भवन्तीति गाथार्थः ॥ १२०१ ॥ गतं कतिकृत्वोद्धारं, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, साम्प्रतं द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कत्यवनतमित्याद्यं द्वारं, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोओणयं अहाजायं, किङ्कम्मं चारसावयं ।

अस्य व्याख्या—अवनतिः—अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिंस्तद् द्व्यवनतम्, एकं यदा प्रथममेव ‘इच्छामि खमासमणो ! वंदिउं जावणिज्जाए निस्सीहियाए’ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीयं पुनर्यदा कृतावर्तो निष्क्रान्तः ‘इच्छामी’त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजातं श्रमणत्वमाश्रित्य योनिनिष्क्रमणं च, तत्र रजोहरणमुखवस्त्रिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जातः, रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गतः, एवम्भूत एव वन्दते, तदव्यतिरेकाच्च यथाजातं भण्यते कृतिकर्मवन्दनं, ‘चारसावयं’ति द्वादशावर्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्या-पारविशेषा यस्मिन्निति समासस्तद् द्वादशावर्तम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य पडावर्ता भवन्ति, ‘अहोकायं कायसंफासं खम-णिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंताणं बहुसुभेण भे दिवसो वइक्कंतो ? जत्ता भे जवणिज्जं च भे’ एतत्सूत्रगर्भा गुरुचरण-

१ अथ पठितुकामस्तदाऽवन्दित्वा पात्राणि प्रतिलिखति, प्रतिलिख्य पञ्चापठति, कालवेलायां वन्दित्वा प्रतिक्रमति, एतत्तृतीयं * गाथाशकलमाह. न्यस्तहस्तशिरःस्थापनारूपाः, निष्क्रम्य पुनः प्रविष्टस्याप्येत एव पडिति, एतच्चापान्तरालद्वारद्वयमाद्यद्वारोपलक्षितमवग-न्तव्यं, गतं कत्यवनतद्वारं, साम्प्रतं ‘कतिशिर’ इत्येतद्वारं व्याचिख्यासुरिदमपरं गाथाशकलमाह—

चउसिरं तिगुत्तं च दुपवेसं एगनिक्खमणं ॥ १२०२ ॥

व्याख्या—चत्वारि गिरांसि यस्मिंस्तच्चतुःशिरः, प्रथमप्रविष्टस्य क्षामणाकाले शिष्याचार्यशिरोद्वयं, पुनरपि निष्क्रम्य प्रविष्टस्य द्वयमेवेति भावना, द्वारं । तिस्रो गुप्तयो यस्मिंस्तत्रिगुप्तं, मनसा सम्यक्प्रणिहितः वाचाऽस्खलिताक्षराण्युच्चारयन् कायेनावर्तानविराधयन् वन्दनं करोति यतः, चशब्दोऽवधारणार्थः, द्वौ प्रवेशौ यस्मिंस्तद्विप्रवेशं, प्रथमोऽनुज्ञाप्य प्रविशतः, द्वितीयः पुनर्निर्गतस्य प्रविशत इति, एकनिष्क्रमणमावश्यक्या निर्गच्छतः, एतच्चापान्तरालद्वारत्रयं कतिशिरो-द्वारेणैवोपलक्षितमवगन्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १२०२ ॥ साम्प्रतं कतिभिर्वाऽऽवश्यकैः परिशुद्धमिति, [द्वारिर्धौऽभिधी-यते, तथा चाऽऽह—

अवणामा दुन्नइहाजायं, आवत्ता चारसेव उ । सीसा चत्तारि गुत्तीओ, तिसि दो य पवेसणा ॥ १२०३ ॥

एगनिक्खमणं चैव, पणवीसं वियाहिया । आवस्सगेहिं परिसुद्धं, किङ्कम्मं जेहि कीरइ ॥ १२०४ ॥

व्याख्या—गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव, एभिर्गाथाद्वयोक्तैः पञ्चविंशतिभिरावश्यकैः परिशुद्धं कृतिकर्म कर्तव्यम्, अन्यथा द्रव्यकृतिकर्म भवति ॥ १२०३-१२०४ ॥ आह च—

अव्ययकहारिभट्टीया

किङ्कर्मपि करितो न होइ किङ्कर्मनिजराभागी । पणवीसामन्नयरं साहू ठाणं विराहितो ॥ १२०५ ॥

व्याख्या—‘कृतिकर्मापि कुर्वन्’ वन्दनमपि कुर्वन् न भवति कृतिकर्मनिजराभागी ‘पञ्चविंशतीनाम्’ आवश्यकानाम्-
न्यतरत् साधुः स्थानं विराधयन्, विद्यादृष्टान्तोऽत्र, यथा हि विद्या विकलानुष्ठाना फलदा न भवति, एवं कृतिकर्मापि
निजराफलं न भवति, विकलत्वादेवेति गाथार्थः ॥ १२०५ ॥ अधुनाऽविराधकगुणोपदर्शनायाऽऽह—

पणवीसा[आवस्मग]परिशुद्धं किङ्कर्मं जो पञ्जइ गुरूणं । सो पावइ निव्वाणं अचिरेण विमाणवासं वा ॥ १२०६ ॥

व्याख्या—पञ्चविंशतिः आवश्यकानि—अवनतादीनि प्रतिपादितान्येव तच्छुद्धं—तदविकलं कृतिकर्म यः कश्चित् ‘प्रयुक्ते’
करोतीत्यर्थः, कस्मै ?—‘गुरवे’ आचार्याय, अन्यस्मै वा गुणयुक्ताय, स प्राप्नोति ‘निर्वाणं’ मोक्षम् ‘अचिरेण’ स्वल्पकालेन
‘विमाणवासं वा’ सुरलोकं वेति गाथार्थः ॥ १२०६ ॥ द्वारं । ‘कतिदोपविप्रमुक्त’मिति यदुक्तं तत्र द्वात्रिंशदोपविप्रमुक्तं
कर्तव्यं, तदोपदर्शनायाह—

अणादियं च थद्धं च, पव्विद्धं परिपिडियं । टोलगइ अंकुसं चेव, तहा कच्छभरिगियं ॥ १२०७ ॥

व्याख्या—‘अनादृतम्’ अनादरं सम्भ्रमरहितं वन्दते १ ‘स्तब्धं’ जात्यादिमदस्तब्धो वन्दते २ ‘प्रविद्धं’ वन्दनकं दददेव
नश्यति ३ ‘परिपिण्डितं’ प्रभूतानेकवन्दनेन वन्दते आवर्तान् व्यञ्जनाभिलाषान् वा व्यवच्छिन्नान् कुर्वन् ४ ‘टोलगति’
तिष्ठुवदुत्प्लुत्य २ विसंस्थुलं वन्दते ५ ‘अङ्कुशं’ रजोहरणमङ्कुशवत्करद्वयेन गृहीत्वा वन्दते ६ ‘कच्छभरिगियं’ कच्छपवत्
रिङ्गितं कच्छपवत् रिङ्गन् वन्दत इति गाथार्थः ७ ॥ १२०७ ॥

मच्छुवत्तं मणसा पडंत्तं तह य वेइयावद्धं । भयसा चेव भयंतं, मित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—‘मत्स्योद्धृतम्’ एकं वन्दित्वा मत्स्यवद् द्रुतं द्वितीयं साधुं द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तनं परावर्तते ८ मनसा
प्रदुष्टं, वन्द्यो हीनः केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सासूयो वन्दते ९ तथा च वेदिकावद्धं जानुनोरुपरि हस्तौ
निवेश्याधो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्गे वा एकं वा जानुं करद्वयान्तः कृत्वा वन्दते १० ‘भयसा चेव’ति भयेन वन्दते, मा
भूङ्गच्छादिभ्यो निर्द्धाटनमिति ११, ‘भयंतं’ति भजमानं वन्दते ‘भजत्ययं मामतो भक्तं भजस्वेति तदार्यवृत्तं’ इति १२,
‘मेत्ति’ति मैत्रीनिमित्तं प्रीतिमिच्छन् वन्दते १३ ‘गारवि’ति गौरवनिमित्तं वन्दते, विदन्तु मां यथा सामाचारीकुण्डलोऽयं
१४, ‘कारण’ति ज्ञानादिव्यतिरिक्तं कारणमाश्रित्य वन्दते, वस्त्रादि मे दास्यतीति १५, अयं गाथार्थः ॥ १२०८ ॥

तेणियं पडिणियं चेव, रुद्धं तज्जियमेव य । सद्धं च हीलियं चेव, तहा विपलिउंचियं ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—‘सैन्य’मिति परेभ्यः खल्वात्मानं गूहयन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघवं भविष्यति १६, ‘प्रत्यनीकम्’
आहारादिकाले वन्दते १७, ‘रुद्धं’ क्रोधाध्मातं वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, ‘तर्जितं’ न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ-
शिव इवेत्यादि तर्जयन्—निर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, ‘गठं’ शाखेन विश्रम्भार्थं वन्दते, ग्लाना-
दिव्यपदेशं वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलितं हे गणिन् ! वाचक ! किं भवता वन्दितेनेत्यादि हीलयित्वा वन्दते
२१, तथा ‘विपलिकुञ्चितम्’ अर्द्धवन्दित एव देशादिकथाः करोति २२, इति गाथार्थः ॥ १२०९ ॥

दिट्ठमदिट्ठं च तहा, सिंगं च करमोअणं । आलिट्ठमणालिट्ठं, ऊणं उत्तरचूलियं ॥ १२१० ॥

व्याख्या—‘दृष्टादृष्टं’ तमसि व्यवहितो वा न वन्दते २३ ‘शृङ्गम्’ उत्तमाङ्गिकदेशेन वन्दते २४ ‘करमोचनं’ करं मन्य
मानो वन्दते न निर्जरा, ‘तहा मोयणं’ नाम न अन्नहा मुखो, एण पुण दिज्जेण मुच्चेमिति वंदनगं देइ २५—२६ ‘आश्लि-
ष्टानाश्लिष्ट’मित्यत्र चतुर्भङ्गकः—रजोहरणं कराभ्यामाश्लिष्यति शिरश्च १ रजोहरणं न शिरः २ शिरो न रजोहरणं ३ न
रजोहरणं नापि शिरः ४, अत्र प्रथमभङ्गः शोभनः शोषेण प्रकृतवन्दनावतारः २७, ‘ऊनं’ व्यञ्जनाभिलाषावश्यकैरसम्पूर्णं
वन्दते २८, ‘उत्तरचूडं’ वन्दनं कृत्वा पश्चान्महता शब्देन मस्तकेन वन्द इति भणतीति गाथार्थः २९ ॥ १२१० ॥

सूर्यं च दहुरं चेव, चुडुलिं च अपच्छिमं । वत्तीसदोसपरिशुद्धं, किङ्कर्म पञ्जइ ॥ १२११ ॥

व्याख्या—‘भूकम्’ आलापकाननुच्चारयन् वन्दते २० ‘दहुरं’ महता शब्देनोच्चारयन् वन्दते ३१ ‘चुडुली’ति उत्कामिव
पर्यन्ते गृहीत्वा रजोहरणं भ्रमयन् वन्दते ३२ ‘अपश्चिमम्’ इदं चरममित्यर्थः, एते द्वात्रिंशदोपाः, एभिः परिशुद्धं कृतिकर्म
कार्यं, तथा चाह—द्वात्रिंशदोपपरिशुद्धं ‘कृतिकर्म’ वन्दनं ‘प्रयुज्जीत’ कुर्यादिति गाथार्थः ॥ १२११ ॥ यदि पुनरन्यतम-
दोषदुष्टमपि करोति ततो न तत्फलमासादयतीति, आह च—

किङ्कर्मपि करितो न होइ किङ्कर्मनिजराभागी । वत्तीसामन्नयरं साहू ठाणं विराहितो ॥ १२१२ ॥

व्याख्या—कृतिकर्मापि कुर्वन् भवति कृतिकर्मनिजराभागी, द्वात्रिंशदोषाणामन्यतरत्साधुः स्थानं विराधयन्निति
गाथार्थः ॥ १२१२ ॥ दोषविप्रमुक्तकृतिकर्मकरणे गुणमुपदर्शयन्नाह—

वत्तीसदोसपरिशुद्धं किङ्कर्मं जो पञ्जइ गुरूणं । सो पावइ निव्वाणं अचिरेण विमाणवासं वा ॥ १२१३ ॥

आवश्यकहारिभद्रीया

व्याख्या—द्वात्रिंशदोषपरिशुद्धं कृतिकर्म यः 'प्रयुक्ते' करोति गुरवे स प्राप्नोति निर्वाणम् अचिरेण विमानवासं वेति गाथार्थः ॥ १२१३ ॥ आह—दोषपरिशुद्धाद्वन्दनात्को गुणः ? येन तत एव निर्वाणप्राप्तिः प्रतिपाद्यत इति, उच्यते—
आवस्सएस्सु जह जह कुणइ पयत्तं अहीणमहरित्तं । तिविहकरणोवउत्तो तह तह से निज्जरा होइ ॥ १२१४ ॥

व्याख्या—'आवश्यकेषु' अवनतादिषु दोषत्यागलक्षणेषु च यथा २ करोति प्रयत्नम् 'अहीनातिरिक्तं' न हीनं नाप्यधिकं, किम्भूतः सन् १—त्रिविधकरणोपयुक्तः, मनोवाक्यैरुपयुक्त इत्यर्थः, तथा २ 'से' तस्य वन्दनकर्तुर्निर्जरा भवति—कर्मक्षयो भवति, तस्माच्च निर्वाणप्राप्तिरिति, अतो दोषपरिशुद्धादेव फलावासिरिति गाथार्थः ॥ १२१४ ॥ गतं सप्रसङ्गं दोषविप्रमुक्तद्वारम्. अधुना किमिति क्रियत इति द्वारं, तत्र वन्दनकरणकारणानि प्रतिपादयन्नाह—

विणओवयार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थयराण य आणा सुअधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १२१५ ॥

व्याख्या—विनय एवोपचारो विनयोपचारः कृतो भवति, स एव किमर्थ इत्याह—'मानस्य' अहङ्कारस्य 'भञ्जना' विनाशः, तदर्थः, मानेन च भग्नेन पूजना गुरुजनस्य कृता भवति, तीर्थकराणां चाऽऽज्ञाऽनुपालिता भवति, यतो भगवद्भिर्चिन्तयमूल एवोपदिष्टो धर्मः, स च वन्दनादिलक्षण एव विनय इति, तथा श्रुतधर्माधना कृता भवति, यतो वन्दनपूर्वं श्रुतग्रहणं, 'अकिरिय'ति पारम्पर्येणाक्रिया भवति, यतोऽक्रियः सिद्धः, असावपि पारम्पर्येण वन्दनलक्षणाद् विनयादेव भवतीति, उक्तं च परमर्षिभिः—तंहारूवं णं भंते ! समणं वा माहणं वा वंदमाणस्स पज्जुवासमाणस्स किंफला

१ तथारूप ध्रमण वा माहन वा वन्दमानस्य पर्थुपासीनस्य किंफला

वंदणपज्जुवामणया !, गोयमा ! सवणफला, सवणे णाणफले, णाणे विण्णाणफले, विण्णाणे पच्चक्खाणफले, पच्चक्खाणे सजमफले, संजमे अणण्हयफले, अणण्हए तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगइगमणफला" । तथा वाचकमुत्तेनाप्युक्तम्—'विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्रवनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥ योगनिरोधश्च वस्तुतस्तत्क्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥' इति गाथार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणओ सासणे मूलं, विणीओ संजओ भवे । विणयाउ विप्पमुक्कस्स, कओ धम्मो कओ तवो ? ॥ १२१६ ॥

व्याख्या—शास्त्रान्तेऽनेन जीवा इति शासनं—द्वादशाङ्गं तस्मिन् विनयो मूलं, यत उक्तम्—'मूलाउ खंधप्पभवो दुमस्स, खंधाउ पच्छा विरुहंति साला (हा) । साहप्पसाहा विरुवं(हं)ति पत्ता, ततो सि पुप्फं च फलं रसो य ॥ १ ॥ एवं धम्मस्स विणओ मूलं परमो से मोक्खो । जेण कित्ती सुयं सिग्घं निस्सेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥' अतो विनीतः संयतो भवेत्,

१ वन्दनपर्थुपासना !, गौतम ! श्रवणफला, श्रवण ज्ञानफल, ज्ञान विज्ञानफल, विज्ञान प्रत्याख्यानफल, प्रत्याख्यान सयमफल, सयमोऽनाश्रवफल ।

अनाश्रवमप फल, तपो वचदानफल, व्यवदान अक्रियाफल, अक्रिया सिद्धिगतिगमनफल । २ मूलात् स्कन्धप्रभवो दुमस्य स्कन्धात् पश्चात् प्रभवति शाखा । शाखायाः प्रशाखा विरोहन्ति (तत) पत्राणि, ततस्तस्य पुष्पं च फलं रसश्च ॥ १ ॥ एव धर्मस्य विनयो मूलं परमस्य मोक्ष । येन कीर्तिं श्रुत शीघ्रं नि श्रेयसं चाधिगच्छति ॥ २ ॥

विनयाद्विप्रमुक्तस्य कुतो धर्मः कुतस्तप इति गाथार्थः ॥ १२१६ ॥ अतो विनयोपचारार्थं कृतिकर्म क्रियत इति स्थितम् । आह—विनय इति कः शब्दार्थ इति, उच्यते—

जम्हा विणयइ कम्मं अट्ठविहं चाउरंतमुक्खाए । तम्हाउ वयंति विज्ज विणउत्ति विलीनसंसारा ॥ १२१७ ॥

व्याख्या—यस्माद्विनयति कर्म—नागयति कर्माष्टविधं, किमर्थ ?—चतुरन्तमोक्षाय, संसारविनाशायेत्यर्थः, तस्मादेव वदन्ति विट्ठांसः 'विनय इति' विनयनाद्विनयः 'विलीनसंसाराः' क्षीणसंसारा अथवा विनीतसंसाराः, नष्टसंसारा इत्यर्थः, यथा विनीता गौर्नष्टक्षीराऽभिधीयते इति गाथार्थः ॥ १२१७ ॥ किमिति क्रियत इति द्वारं गतं, व्याख्याता द्वितीया कल्पवनतमित्यादिद्वारगाथा । अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वाच्चेहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चतो वक्तव्यं यावत्तच्चेदं सूत्रं—

‘इच्छामि खमासमणो ! वंदिउं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिउग्गहं निसीहि, अहोकारं कायसंफासं, खमणिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंताणं वहुसुभेण भे दिवसो वइक्कतो ? जत्ता भे ? जवणिज्जं च भे ? खामेमि खमासमणो ! देवसियं वइक्कमं, आवस्सियाए पडिक्कमामि खमासमणाणं देवसियाए आसायणाए नित्तीमणयराण जंकिंचिमिच्छाए मणहुक्कडाए वयहुक्कडाए कायहुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए

आवश्यकहारिभद्रीया

लोभाए सव्वकालियाए सव्वमिच्छोवयाराए सव्वधम्माइकमणाए आसायणाए जो मेअइयारो कओ तस्स खमासमणो ! पडिक्कमामि निन्दामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सत्रम्)

अस्य व्याख्या—तद्वक्षणं चेदं—‘संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तन्त्रस्य पद्धिधा ॥ १ ॥’ तत्रास्वलितपदोच्चारणं संहिता, सा च—इच्छामि खमासमणो वंदितुं जावणिज्जाए निसीहिआए’ इत्येवं-सूत्रोच्चारणरूपा, तानि चामूनि सर्वसूत्राणि—इच्छामि खमासमणो ! वंदितुं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिउग्गहं निसीहि, अहोकायं कायसंपासं, खमणिज्जो मे किलामो अप्पकिलंतणं बहु सुभेण मे दिवसो वइक्कंतो ?, जत्ता मे ? जवणिज्जं च मे ?, खामेमि खमासमणो ! देवसियं वइक्कमं आवस्सियाए पडिक्कमामि खमासमणाणं देवसियाए आसायणाए तित्तीसणयराए जंकिंचिमिच्छाए मणदुक्कडाए वयदुक्कडाए कायदुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए लोभाए सव्वकालियाए सव्वमिच्छोवयाराए सव्वधम्माइकमणाए आसायणाए जो मे अइयारो कओ तस्स खमासमणो ! पडिक्कमामि निन्दामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । अधुना पदविभागः—इच्छामि क्षमाश्रमण ! वन्दितुं यापनीयया नैपेधिकया अनुजानीत मम मितावग्रहं नैपेधिकी अधःकायं कायसंस्पर्शं क्षमणीयो भवता क्लमः अल्पक्लान्तानां बहुशुभेन भवतां दिवसो व्यतिक्रान्तः ?, यात्रा भवतां ? यापनीयं च भवतां ?, क्षमयामि क्षमाश्रमण ! दैवसिकं व्यतिक्रमं आवश्यिकया प्रतिक्रमामि क्षमाश्रमणानां दैवसिकया आशातनया त्रयस्त्रिंशदन्यतरया यत्किञ्चिन्मिथ्यया मनोदुष्कृतया वचनदुष्कृतया कायदुष्कृतया क्रोधया मानया मायया लोभया सर्वकालिकया सर्वमिथ्योपचारया सर्वधर्मातिक्रमणया आशातनया यो मयाऽतिचारः कृतस्तस्य क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हामि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रतं पदार्थः पदविग्रहश्च यथासम्भवं प्रतिपाद्यते—तत्र ‘इषु इच्छायाम्’ इत्यस्योत्तमपुरुषैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, ‘क्षमपू सहने’ इत्यस्याऽन्तस्य क्षमा, ‘श्रमु तपसि खेदे च’ अस्य कर्तरि ल्युट् श्राम्यत्यसाविति श्रमणः क्षमाप्रधानः श्रमणः क्षमाश्रमणः तस्याऽऽमन्त्रणं, वन्देस्तुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दितुं, ‘या प्रापणे’ अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तथा, ‘पिधु गत्याम्’ अस्य निपूर्वस्य घञि निषेधनं निषेधः निषेधेन निर्वृत्ता नैपेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाद्वा नैपेधिकेत्युच्यते, एवं शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या वक्तव्यः, विनेयासम्मोहार्थं तु न ब्रूमः, अयं च प्रकृतसूत्रार्थः—अवग्रहद्वहिःस्थितो विनेयोऽर्द्धावनतकायः करद्वयगृहीतरजोहरणो वन्दनायोद्यत एवमाह—‘इच्छामि’ अभिलषामि हे क्षमाश्रमण ! ‘वन्दितुं’ नमस्कारं कर्तुं, भवन्तमिति गम्यते, यापनीयया—यथाशक्तियुक्तया नैपेधिकया—प्राणातिपातादिनिवृत्तया तन्वा—शरीरेणेत्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्व्याक्षेपादियुक्तः ‘त्रिविधेने’ति भणति, ततः शिष्यः संक्षेपवन्दनं करोति, व्याक्षेपादिविकलस्तु ‘छन्दसे’ति भणति, ततो विनेयस्तत्रस्य एवमाह—‘अनुजानीत’ अनुजानीध्वं अनुज्ञां प्रयच्छथ, ‘मम’ इत्यात्मनिर्देशे, कं ?—मितश्चासावग्रहश्चेति मितावग्रहसं, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाणं क्षेत्रमवग्रहस्तमनुज्ञां विहाय प्रवेष्टुं न कल्पते, ततो गुरुर्भणति—अनुजानामि, ततः शिष्यो नैपेधिकया प्रविश्य गुरुपादान्तिकं निधाय तत्र रजोहरणं तल्लालटं च कराभ्यां संस्पृशन्निदं भणति—अधस्तात्कायः अधःकायः—पादलक्षणस्तमधःकायं प्रति कायेन—निजदेहेन संस्पर्शः कायसंस्पर्शस्त करोमि, एतच्चानुजानीत, तथा क्षमणीयः—सह्यो भवताम् अधुना ‘क्लमो’ देहग्लानिरूपः, तथा अल्पं—स्तोकं क्लान्तं—क्लमो येषां तेऽल्पक्लान्तास्तेषामल्पक्लान्तानां, बहु च तच्छुभं च बहुशुभं तेन बहुशुभेन, प्रभूतसुखेनेत्यर्थः, भवतां दिवसो व्यतिक्रान्तो?, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—तथेति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेयः—‘यात्रा’ तपोनियमादिलक्षणा क्षायिकमिश्रौपशमिकभावलक्षणा वा उत्सर्पति भवताम्?, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—युष्माकमपि वर्तते ?, मम तावदुत्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो—यापनीयं चेन्द्रियनोऽन्द्रियोपशमादिना प्रकारेण भवतां?, शरीरमिति गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह—एवमामं, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेयः—‘क्षमयामि’ मर्पयामि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत् दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिकस्तं व्यतिक्रमम्—अपराधं, दैवसिकग्रहणं रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति—अहमपि क्षमयामि दैवसिकं व्यतिक्रमं प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेयः प्रणम्यैवं क्षामयित्वाऽऽलोचनाहर्णेण प्रतिक्रमणार्हेण च प्रायश्चित्तेनात्मानं शोधयन्नत्रान्तरेऽकरणतयोत्थायावग्रहान्निर्गच्छन् यथा अर्थो व्यवस्थितस्तथा क्रियया प्रदर्शयन्नावश्यिक्येत्यादि दण्डकसूत्रं भणति, अवश्यकर्तव्यैश्चरणकरणयोगैर्निर्वृत्ता आवश्यिकी तयाऽऽसेवनाद्वारेण हेतुभूतया यदसाध्वनुष्ठितं तस्य प्रतिक्रमामि, विनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति—क्षमाश्रमणानां व्यावर्णितस्वरूपाणां सम्बन्धिन्या ‘दैवसिकया’ दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्यायस्य शातना आशातना तथा, किंविशिष्टया ?—त्रयस्त्रिंशदन्यतरया, आशातनाश्च यथा दशासु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्याः, ‘ताओ पुण तित्तीसंपि आसायणाओ इमासु चउसु मूलासायणासु समोयरंति द्वासायणाए ४, द्वासायणा राइणिण समं भुंजंतो मणुण्णं अप्पणा भुंजइ

आवश्यकहारिभद्रीया

एवं उचहिमंधारगाइसु विभासा, वित्तासायणा आसर्जं गंता भवइ राइणियस्स, कालासायणा राओ वा वियाले वा वाहरमाणस्स तुसिणीए चिठ्ठइ, भावामायणा आयरियं तुमं तुमंति वत्ता भवइ, एवं तिच्चीसंपि चउसु दवाइसु समयरंति' 'यत्किञ्चिन्मिथ्यया' यत्किञ्चिदाश्रित्य मिथ्यया, मनसा दुष्कृता मनोदुष्कृता तथा प्रद्वेषनिमित्तयेत्यर्थः, 'वाग्दुष्कृतया' असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुष्कृतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अशीदेराकृतिगणत्वात् अचप्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया, अयं भावार्थः—क्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्दिनयभ्रंशादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एवं दैवसिकी भणिता, अधुनेह-भवान्यभवगताऽतीतानागतकालसङ्गहार्थमाह—सर्वकालेन—अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तथा, सर्व एव मिथ्योपचा-राः—मात्स्यानगर्भाः क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तया, सर्वधर्माः—अष्टौ प्रवचनमातरः तेषामतिक्रमणं—लङ्घनं यस्यां सा सर्वधर्मातिक्रमणा तथा, एवम्भूतयाऽऽशातनयेति, निगमयति—यो मयाऽतिचारः—अपराधः 'कृतो' निर्वर्तितः 'तस्य' अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! युष्मत्साक्षिकं प्रतिक्रामामि—अपुनःकरणतया निवर्तयामीत्यर्थः, तथा दुष्टकर्मकारिणं निन्दा-म्यात्मानं प्रशान्तेन भवोद्दिनेन चेतसा, तथा गर्हाम्यात्मानं युष्मत्साक्षिकं व्युत्सृजाम्यात्मानं दुष्टकर्मकारिणं तदनुमति-त्यागेन, सामायिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्यः, एवं क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्थ एवाङ्गीवनतकाय एव

१ एतदुपधिमन्तारकादिषु विभाषा, क्षेत्रादातनाऽऽमर्जं गन्ता भवति राक्षस्य, कालाशातना रात्रौ वा निकाले वा व्याहरतस्तूणीकस्तिष्ठति, भावा-शातना आचार्यं च त्वमिति वक्ता भवति, एव प्रयत्तिशब्दपि चत्तएवपि द्रव्यादिषु समवसरति.
भणति—'इच्छामि खमाममणो' इत्यादि सर्वं द्रष्टव्यमित्येवं, नवरमयं विशेषः—'खामेमि रामासमणो' इत्यादि सर्वं सूत्रमाव-शियक्या विरहितं तत् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्मोहार्थं सूत्रस्पर्शिकगाथाः स्वस्थाने खत्वनादृत्य लेशतस्तदर्थकथनयैव पदार्थो निदर्शितः, नाम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकगाथया निदर्शयन्नाह—

इच्छा य अणुन्नवणा अव्यावाहं च जत्त जवणा य । अवराहखामणावि य छट्ठाणा हुंति वंदणए ॥ १२१८ ॥

व्याख्या—इच्छा च अनुज्ञापना अव्यावाहं च यात्रा यापना च अपराधक्षामणाऽपि च पद स्थानानि भवन्ति वन्द-नके ॥ तत्रेच्छा पद्धिधा, यथोक्तम्—

णामं ठवणादविण खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु इच्छाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२१९ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्येच्छा सचित्तादिद्रव्याभिलाषः, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणतः, क्षेत्रेच्छा मग-धादिक्षेत्राभिलाषः, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाषः—र्यणिमहिसारिया उ चोरा परदारिया य इच्छंति । तालायरा सुभिक्षं बहुधण्णा केइ दुच्चिक्खं ॥ १ ॥' भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाषः, अप्रशस्ता ख्याद्यभिलाष इति, अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकारः, क्षमादीना तु पदानां गाथायामनुपन्यस्तानां यथासम्भवं निक्षेपादि वक्तव्यं, क्षुण्ण-त्वाद्धन्धविस्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च पद्धिधा—

नामं ठवणा दविण खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ अणुण्णाए णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२२० ॥

१ रजनीमनिमारिकान्तु चौरा पारदारिकावेच्छन्ति । तालायरा सुभिक्षं बहुधण्णा केचिदुभिक्षम् ॥ १ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यानुज्ञा लौकिकी लोकोत्तरा कुप्रावचनिकी च, लौकिकी सचित्तादिद्रव्यभेदात्रि-विधा, अश्वभृषितयुवतिवद्भूर्याद्यनुज्ञेत्यर्थः, लोकोत्तराऽपि त्रिविधा—केवलशिष्यसोपकरणशिष्यवस्त्राद्यनुज्ञा, एवं कुप्रावच-निकी वक्तव्या, क्षेत्रानुज्ञा या यस्य यावतः क्षेत्रस्य यत्र वा क्षेत्रे व्याख्यायते क्रियते वा, एवं कालानुज्ञाऽपि वक्तव्या, भावानुज्ञा आचाराद्यनुज्ञा, भावानुज्ञाऽधिकारः, अत्रान्तरे गाथायामनुपात्तस्याप्यधुण्णत्वादवग्रहस्य निक्षेपः—

णामं ठवणा दविण खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ उगगहस्सा णिक्खेवो छव्विहो होइ ॥ १२२१ ॥

व्याख्या—सचित्तादिद्रव्यावग्रहं द्रव्यावग्रहः, क्षेत्रावग्रहो यो यत्क्षेत्रमवगृह्णाति, तत्र च समन्ततः सक्रोशं योजनं, कालावग्रहो यो यं कालमवगृह्णाति, वर्षसु चतुरो मासान् ऋतुवज्जे मासं, भावावग्रहः प्रशस्तेतरभेदः, प्रशस्तो ज्ञानाद्य-वग्रहः, इतरस्तु क्रोधाद्यवग्रह इति, अथवाऽवग्रहः पञ्चधा—'दैविंदरायगिहवइ सागरिसाधम्मिउगगहो तह य । पंचविहो पण्णत्तो अवगहो वीयरगेहिं ॥ १ ॥' अत्र भावावग्रहेण साधर्मिकावग्रहेण चाधिकारः—'आयप्पमाणमित्तो चउद्विसिं होइ उगगहो गुरुणो । अणणुण्णातस्स सया ण कप्पए तत्थ पइसरिउं ॥ १ ॥' ततश्च तमनुज्ञाप्य प्रविशति, आह च निर्युक्तिकारः—

याहिरत्तिचंमि ठिओ अणुन्नचित्ता मिउगगहं फामे । उगगह्वेत्तं पविसे जाव सिरेणं फुसइ पाए ॥ १२२२ ॥

१ देवेन्द्रराजगृहपतिमातात्मिकाधर्मिकानग्रहस्तयेन । पञ्चविध प्रशस्तोऽवग्रहो वीतरागे ॥ २ आत्मप्रमाणमात्रश्रुतिर्दश भवत्यवग्रहो गुरो । अननु-ज्ञातस्य सदा न पश्यते तत्र प्रवेष्टुम् ॥ २ ॥

व्याख्या—वहिक्षेत्रे स्थितः अनुज्ञाप्य मितायग्रहं स्पृशेत् इजोहरणेन, पुनश्चायग्रहोऽयं प्रविमेत्, क्रियार्हं यादित्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादाविति गाथार्थः ॥ १२२२ ॥ अग्यावाधं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः गङ्गाद्यावातत्यावाधाकारणविकलस्य भावतः सम्यग्दृष्टेश्चरित्रगतः, अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भवं सानुदात्तव्यं, यात्रा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तापसादीनां स्वक्रियोत्सर्पणं भावतः साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः आपधा दिना कायस्य, भावतस्त्विन्द्रियतोऽन्द्रियोपशमेन शरीरस्य, धामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः कठुपानयन्यैः कायाय-भीरोः भावतः संवेगापन्नस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अन्वावाहं वुषिर्हं दृष्ट्वे भावे य जत्त जवणा य । अवराहग्यामणावि य सविन्दरत्थं विमानिग ॥ १२२३ ॥

एवं शेषपदेऽपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, इत्थं सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य निधिष्ठः निर्युक्तिकृताऽपि न एव व्याख्यातः, अधुना वन्द्यगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकारः—

छंदेणऽणुजाणामि तहसि तुज्झंमि वट्ठं एवं । अत्तमयि रामेमि तुमे वयणाहं वंदणरिहम्म ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति युष्माकमपि वर्तते एतद्वत्तमपि धाम्यामि रत्नां, वचनानि 'वन्दनार्थम्' वन्दन-योग्यस्य, विषयविभागस्तु पदार्थनिरूपणायां निदर्शित एवेति गाथार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणवि पटिच्छियच्चं गारवरहिण सुद्धहियण । किहकम्मकारगस्सा संवेगं संजणनेणं ॥ १२२५ ॥

व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एवं प्रत्येष्टव्यम्, अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वात्तद्वादिगौरवरहिणेन, 'सुद्धहियेन' कयापवि-प्रमुक्तेन, 'कृत्तिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुः संवेगं जनयता, संवेगा—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षोत्सुक्यं येति गाथार्थः ॥ १२२५ ॥ इत्थं सूत्रस्पर्शनिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आवत्ताहमु जुगवं हह भणिओ कायचायवाचारो । दुण्हेगया व किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥ १२२६ ॥

व्याख्या—इहाऽऽवर्तादितु, आदिशब्दावदियक्यादिपरिग्रहः, 'युगपद' एकदा 'भणितः' उक्तः कायचायवाचारः, तथा च सत्येकदा त्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरेकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगव्याभावाद्, अतोऽयुक्तः न व्यापार इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिन्नविसयं निसिद्धं किरियाजुगमेगया ण एगंमि । जोगतिगस्म वि भंगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥

व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यद्योत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमदति च, तत्रोत्प्रेक्षायां यदोपयुक्तो न तदाऽऽने यदा चाऽने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यविरुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियसुयं गुणतो वट्ठं तिविहेऽवि जोगंमो'त्यादि, गतं प्रत्यवस्थानं,—

सीसो पढमपवेसे वंदिउमावस्सिआए पडिक्कमिउं । वित्तिपपवेसांमि पुणो पंदह किं चालणा अहवा ॥ १२२८ ॥

जह दूओ रायाण णमिउं कज्जं निवेइउं पच्छां । वीसज्जिओवि वंदिय गच्छह माहवि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ मङ्गिक श्रुत गुणय १ परोते द्वित्रिषेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमप्रवेशे वन्दितुमावदिययया प्रतिक्रम्य । द्वितीयप्रवेशे पुनर्वन्दने किं चालनाऽप्यया ॥ १ ॥ यथावृत्तो राजानं नत्वा कार्यं निषेधः । एवाह । विसृष्टोऽपि वन्दितुया गच्छति एवमेव साधकोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—इदं प्रत्यवस्थानं, उक्तमानुषङ्गिकं, साम्प्रतं कृत्तिकर्मविधिसंसेवनाफलं समाप्तावुपदर्शयन्नाह—

एयं किहकम्मविहिं जुंजंता चरणरुणमुवउत्ता । साह खवंति कम्मं अणेगभवसंचियमणंतं ॥ १२३० ॥

व्याख्या—'एतम्' अनन्तरदर्शितं 'कृत्तिकर्मविधिं' वन्दनविधिं युजानाशरणकरणोपयुक्ताः साधयः क्षपयन्ति कर्म 'अनेकभवसञ्चितं' प्रभूतभवोपात्तमित्यर्थः, कियद् १—अनन्तमिति गाथार्थः ॥ १२३० ॥ उक्तोऽनुगमः, नयाः सामायिक-निर्युक्ताविव द्रष्टव्याः ॥ इत्याचार्यश्रीहरिभद्रकृतौ शिष्यहितायामावश्यकटीकायां वन्दनाध्ययनं समाप्तमिति । कृत्वा वन्दनविवृतिं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । साधुजनवन्दनमलं सत्त्वा मोक्षाय सेवन्तु ॥ १ ॥

व्याख्यातं वन्दनाध्ययनम्, अधुना प्रतिक्रमणाध्ययनमारभ्यते—अस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययनेऽर्हदुपदिष्ट-सामायिकगुणवत् एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपादितम्, इह पुनस्तदकरणता दिनैव स्वलितस्यैव निन्दा प्रतिपाद्यते, यद्वा वन्दनाध्ययने कृत्तिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तत्त्वतः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्—'विणओवयार भाणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थयराण य आणा सुअधम्माऽऽराहणाऽकिरिया ॥ १ ॥' प्रतिक्रमणाध्ययने तु मिथ्यात्वादिप्रतिक्रमणद्वारेण कर्म-निदाननिषेधः प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च—“मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव अस्संजमेवि पडिक्कमणं । फस्सायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थाणं ॥ १ ॥” अथवा सामायिके चारित्रमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा, एवमिदं

आवश्यकहारिभङ्गीया

त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च चन्दनापूर्वमित्यतोऽनन्तरा-
ध्ययने तन्निरूपितम्, इह तु निवेद्य भूयः शुभेष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमासेवनीयमित्येतत् प्रतिपाद्यते, इत्थमनेनानेक-
रूपेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य प्रतिक्रमणाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चं वक्तव्यानि, तत्र च नामनिष्पन्ने निक्षेपे
प्रतिक्रमणाध्ययनमिति, तत्र प्रतिक्रमणं निरूप्यते—‘प्रति’ इत्ययमुपसर्गः प्रतीपाद्यर्थे वर्तते, ‘क्रमु पादविक्षेपे’ अस्य व्युड-
न्तस्य प्रतीपं प्रतिकूलं वा क्रमणं प्रतिक्रमणमिति भवति, एतदुक्तं भवति—शुभयोगेभ्योऽशुभयोगान्तरं क्रान्तस्य शुभेष्वेव
प्रतीपं प्रतिकूलं वा क्रमणं प्रतिक्रमणमिति, उक्तं च—“स्वस्थानाद् यत्परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः । तत्रैव क्रमणं भूयः,
प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ क्षायोपशमिकाद्वावादौदयिकस्य वशं गतः । तत्रापि च स एवार्थः, प्रतिकूलगमात्स्मृतः ॥ २ ॥’
प्रति प्रति क्रमणं वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगेषु प्रति प्रति वर्तनमित्यर्थः, उक्तं च—“प्रति प्रति वर्तनं वा शुभेषु योगेषु मोक्ष-
फलदेषु । निःशस्यस्य यत्तेर्यत्तद्वा ज्ञेयं प्रतिक्रमणम् ॥ १ ॥” इह च यथा करणात् कर्मकर्त्रोः सिद्धिः, तद्व्यतिरेकेण करण-
त्वानुपपत्तेः, एवं प्रतिक्रमणादपि प्रतिक्रामकप्रतिक्रान्तव्यसिद्धिरित्यतस्त्रितयमप्यभिधित्सुराह निर्युक्तिकारः—

पडिक्रमणं पडिक्रमओ पडिक्रमियव्वं च आणुपुव्वीए । तीए पञ्जुप्पन्ने अणागए चेव कालंमि ॥ १२३१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रमणं’ निरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रमकः कर्ता, प्रतिक्रान्तव्यं च कर्म—अशुभयोगल-
क्षणम्, ‘आनुपूर्व्या’ परिपाद्या, ‘अतीते’ अतिक्रान्ते ‘प्रत्युत्पन्ने’ वर्तमाने ‘अनागते चैव’ एष्ये चैव काले, प्रतिक्रमणादि
योज्यमिति वाक्यशेषः । आह—प्रतिक्रमणमतीतविषयं, यत उक्तम्—‘अतीतं पडिक्रमामि पडुप्पन्नं संवरेमि अणागयं पञ्च-
क्खामि’ति तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति ?, उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सामान्यः
परिगृह्यते, तथा च सत्यतीतविषयं प्रतिक्रमणं निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि संवरणद्वारेणाशु-
भयोगनिवृत्तिरेव, अनागतविषयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथाक्षरार्थः ॥ १२३१ ॥
साम्प्रतं प्रतिक्रामकस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

जीवो उ पडिक्रमओ असुहाणं पावकम्मजोगाणं । ज्ञाणपसत्था जोगा जे ते ण पडिक्रमे साहु ॥ १२३२ ॥

व्याख्या—‘जीवः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः, तुशब्दो विशेषणार्थः, न सर्व एव जीवः
प्रतिक्रामकः, किं तर्हि ?—सम्यग्दृष्टिरुपयुक्तः, केषां प्रतिक्रमकः ?—‘अशुभानां पापकर्मयोगानाम्’ अशोभनानां पापकर्म-
व्यापाराणामित्यर्थः, आह—पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणार्थक्यं, न, स्वरूपान्वाख्यानपरत्वादस्य,
प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यानं च प्रशस्तयोगौ च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य ‘न प्रतिक्रमेत’ न प्रतीपं
वर्तत साधुः, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यख्यापनार्थं पृथग् ध्यानग्रहणं, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्म
शुक्लभेदं प्रशस्तमवगन्तव्यम्, आह—‘यथोद्देशं निर्देश’ इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमनभिधाय प्रतिक्रामक उक्तः?,
तथाऽऽद्यगाथागतमानुपूर्वीग्रहणं चातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रमकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्त्रधीनत्वाच्च क्रियाया इत्य-

१ अतीत प्रतिक्रमामि प्रत्युत्पन्न सवृणोमि अनागत प्रत्याख्यामि

दोषः, इत्थमेवोपन्यासः कस्मान्न कृत इति चेत् प्रतिक्रमणाध्ययननामनिष्पन्ननिक्षेपप्रधानत्वात्तस्येत्यलं विस्तरेणैति गाथार्थः
॥ १२३२ ॥ उक्तः प्रतिक्रमकः, साम्प्रतं प्रतिक्रमणस्यावसरः, नच्छब्दार्थपर्यायैर्व्याचिख्यासुरिदमाह—

पडिक्रमणं पडियरणा परिहरणा वारणा नियत्ती य । निंदा गरिहा सोही पडिक्रमणं अट्टहा होइ ॥ १२३३ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रमणं’ तत्त्वतो निरूपितमेव, अधुना भेदतो निरूप्यते, तत्पुनर्नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाऽऽह—
णामं ठवणा दविण् ग्वित्ते काले तहेव भावे य । एसो पडिक्रमणस्सा णिक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२३४ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थं, द्रव्यप्रतिक्रमणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टेर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निहवस्य
पुस्तकादिन्यस्तं वा, क्षेत्रप्रतिक्रमणं यस्मिन् क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा यतो वा प्रतिक्रम्यते खिलादेरिति, कालप्रतिक्रमणं
द्वेधा—ध्रुवं अध्रुवं च, तत्र ध्रुवं भरतैरावतेषु प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थेष्वपराधो भवतु मा वा ध्रुवमुभयकालं प्रतिक्रम्यते,
विमध्यमतीर्थकरतीर्थेषु त्वध्रुवं—कारणजाते प्रतिक्रमणमिति, भावप्रतिक्रमणं द्विधा—प्रशस्तमप्रशस्तं च, प्रशस्तं मिथ्यात्वादेः,
अप्रशस्तं सम्यक्त्वादेरिति, अथवौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, प्रशस्तेनात्राधिकारः ॥ प्रतिचरणा व्याख्यागते—‘चर
गतिभक्षणयोः’ इत्यस्य प्रतिपूर्वस्य व्युडन्तस्य प्रतिचरणेति भवति, प्रति प्रति तेषु तेष्वर्थेषु चरणं—गमनं तेन तेनाऽऽसेव-
नाप्रकारेणेति प्रतिचरणा, सा च पङ्क्तिधा, तथा चाह—

णामं ठवणा दविण् ग्वित्ते काले तहेव भावे य । एसो पडियरणाए णिक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२३५ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थं, द्रव्यप्रतिचरणा अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेस्तु नेष्वर्थेष्वप्यचरणीयेषु चरणं—गमनं

आवश्यकहारिभद्रीया

तेन तेन प्रकारेण लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निहवस्य सचित्तादिद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रप्रतिचरणा यत्र प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा प्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकाद्याः शालिक्षेत्रादीनि प्रतिचरन्ति, कालप्रतिचरणा यस्मिन् काले प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा कालस्य वा प्रतिचरणा, यथा साधवः प्रादोषिकं वा प्राभातिकं वा कालं प्रतिचरन्ति, भावप्रतिचरणा द्वेषा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, अप्रशस्ता मिथ्यात्वज्ञानाविरतिप्रतिचरणा, प्रशस्ता सम्यग्दर्शन-ज्ञानचारित्रप्रतिचरणा, अथवौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या यतः शुभयोगेषु प्रतीपं क्रमणं-प्रवर्तनं प्रतिक्रमणमुक्तं, प्रतिचरणाऽप्येवमभूतैव वस्तुत इति गाथार्थः ॥ १२३५ ॥ इदानीं परिहरणा, 'हृन् हरणे' अस्य परिपूर्वस्यैव ल्युङन्तस्यैव परिहरणा, सर्वप्रकारैर्वर्जनेत्यर्थः, सा च अष्टविधा, तथा चाह—

नामं ठवणा दविण् परिरय परिहार वज्जणाए य । अणुगह भावे य तहा अष्टविहा होइ परिहरणा ॥ १२३६ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यपरिहरणा हेयं विषयमधिकृत्य अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निहवस्य कण्टकादिपरिहरणा वेति, परिरयपरिहरणा गिरिसरित्परिरयपरिहरणा, परिहारपरिहरणा लौकिक-लोकोत्तरभेदभिन्ना, लौकिकी मात्रादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पार्श्वस्थादिपरिहरणा, वर्जनापरिहरणाऽपि लौकिकलोकोत्तर-भेदैव, लौकिका इत्तरा यावत्कथिका च, इत्तरा प्रसूतसूतकादिपरिहरणा, यावत्कथिका डोम्वादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पुनरित्वरा शय्यातरपिण्डादिपरिहरणा, यावत्कथिका तु राजपिण्डादिपरिहरणा, अनुग्रहपरिहरणा अक्खोडभंगपरिहरणा,

* आस्कोटकानां यो भगवत्स्य परिहरणा प्रतिलेखनादिविधिविराधनापरिहरणेत्यर्थः

भावपरिहरणा प्रशस्ता अप्रशस्ता च, अप्रशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथवौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्यशुभयोगपरिहारेणैवेति, वारणेदानीं, 'वृञ् वरणे' इत्यस्य ण्यन्तस्य ल्युङि वारणा भवति, वारणं वारणा निषेध इत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

नामं ठवणा दविण् खित्ते काले तहेव भावे य । एसो उ वारणाए णिक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलकृष्टादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वा देशनायां उपयुक्तस्य वा निहवस्यापथ्यस्य वा रोगिण इतीयं चोदनारूपा, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वाऽनार्यस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यावर्ण्यते क्रियते वा कालस्य वा विकालादेर्वर्षासु वा विहारस्येति, भाववारणेदानीं, सा च द्विविधा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अप्रशस्ता संयमादिवारणा, अथवौघत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, निवृत्तिरधुना, 'वृत्त वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य क्तिनि निवर्तनं निवृत्तिः, सा च षोढा, यत आह—

नामं ठवणा दविण् खित्ते काले तहेव भावे य । एसो य नियत्तीए णिक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिस्तापसादीनां हलकृष्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थः स्वबुद्ध्या वक्तव्यः, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येहाधिकारः । निन्देदानीं, तत्र 'णिदि कुत्सायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः' (पा० ३-३-१०३) इत्यकारः टप्, निन्दनं निन्दा, आत्माऽध्यक्षमात्मकुत्सेत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

नामं ठवणा दविण् खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु निंदाए णिक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२३९ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा निहवस्या-शोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा संसक्तस्य वेति, कालनिन्दा यस्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रशस्तेतरभेदा, अप्रशस्ता संयमाद्याचरणविषया, प्रशस्ता पुनरसंयमाद्याचरणविषयेति, 'हं ! दुष्टु कयं हा ! दुष्टु कारियं दुष्टु अणुमयं हत्ति । अंतो २ डज्झइ झुसिरुव दुमो वणदवेणं ॥ १ ॥' अथवौघत एवोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटेति गाथार्थः ॥ १२३९ ॥ गर्हेदानीं, तत्र 'गर्ह कुत्साया' मस्य 'गुरोश्च हल' इत्यकारः टप्, गर्हणं गर्हा-परसाक्षिकी कुत्सैवेति भावार्थः, सा च नामादिभेदतः षोढैवेति, तथा चाह—

नामं ठवणा दविण् खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु गरिहाए निक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२४० ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वोपयुक्तस्य वा निहवस्येत्यादिभावार्थो वक्तव्यः यावत्प्रशस्त्येहाधिकारः । इदानीं शुद्धिः 'शुध शौचे' अस्य स्त्रियां क्तिन्, शोधनं शुद्धिः, विमलीकरणमित्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढैव, तथा चाह—

नामं ठवणा दविण् खित्ते काले तहेव भावे य । एसो खलु सुद्धीए निक्खेवो छन्विहो होइ ॥ १२४१ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य वा निह्वयस्य वस्त्रसुवर्णादेर्वा जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्यत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽस्थ्यादिश-
स्योद्धरणमिति, कालशुद्धिर्यत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्खवादिभिर्वा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्द्विधा—प्रश-
स्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अथवौघत
एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः प्रशस्ता, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, एवं प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति
गाथार्थः ॥ १२४१ ॥ साम्प्रतं विनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अर्द्धाणे पासाए दुद्धकाय विसभोजनतलाए । दो कन्नौओ पडमारियाँ य वत्थे य अगए य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्वानः प्रामादः दुग्धकायः विषभोजनं तडागं द्वे कन्ये पतिमारिका च वस्त्रं चागदश्च, तर्था पडिक्कमणे
अर्द्धाणदिदंतो—जहा एगो राया णयरवाहिं पासायं काडकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खगा णित्ता भणिया
य—जइ कोइ इत्थं पविसिज्ज सो मारेयवो, जइ पुण ताणि चैव पयाणि अक्कमंतो पडिओसरइ सो मोयवो, तओ तेसिं
रक्खगाण वक्खित्तचित्ताणं कालहया दो गामिल्लया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खगेहिं दिट्ठा, उकरिसियखगेहि य

१ तत्र प्रतिक्रमणेऽध्वन्यदृष्टान्तः, यथा एको राजा नगराद्वहिं प्रासादं कर्तुंकामः शोभने दिने सूत्राणि नातितवान्, रक्षका नियुक्ता भगिताश्च—यदि
कश्चिद् अत्र प्रविशेत् स मारयितव्यः, यदि एनन्तानेव पादान् आक्राम्यन् प्रत्यवसर्पति स मोक्य, ततस्तेषां रक्षकाणां व्याक्षिप्तचिन्तानां कालहृती द्वौ ग्रामे-
यको पुरुषौ प्रविष्टौ, तौ नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आकृष्टवद्वैश्च

पासाओ रयणभरिओ, सो तं भज्जाए उवणिक्विविउं दिसाजत्ताए गओ, सा अप्पए लुगिया, मंडणपसाहणादिह्वावडा
न तस्स पासायस्स अवलोयणं करेइ, तओ तस्स एगं खंडं पडियं, सा चित्तेइ—किं एत्तिह्वं करोहिइत्ति, अण्णया पिप्प-
लपोतगो जाओ, किं एत्तिओ करोहित्ति णावणीओ तीए, तेण वहुंतेण सो पासाओ भग्गो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ
विणट्ठं पामायं, तेण सा णिच्छुट्ठा, अण्णो पासाओ कारिओ, अण्णा भज्जा आणीया, भणिया य—जति एस पासाओ
विणस्सइ तो ते अहं णत्थि, एवं भणिज्ज दिसाजत्ताए गओ, साऽवि से महिला तं पासायं सद्वादरेण तिसंझं अवलोएत्ति,
जं किंचि तत्थ कट्टकम्मे, लेप्पकम्मे चित्तकम्मे पासाए वा उत्तुडियाइ पासइ तं संठवावेत्ति किंचि दाज्ज, तओ सो पासाओ
तारिसो चैव अच्छइ, वाणियगेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सवस्स धरस्स सामिणी कया, विउलभोगसनण्णागया जाया, इयरा
असणवसणरहिया अच्चंतदुक्खभागिणी जाया, एसा दधपडिचरणा, भावे दिदंतस्स उवणओ—वाणियगत्थाणीएणाऽऽयरिएण

१ प्रासादो रत्नमृतः, स त मार्गायानुपनिक्षिप्य दिव्यान्नायै गतः, सा शरीरे लम्बा, मण्डनप्रासाधनादिव्याघृता च तस्य प्रासादस्यावलोकनं करोति, तत-
कालैको भागं पतितः, सा चिन्तयति—किमेतावत् करिष्यति?, अन्यदा पिप्पलपोतको जातः, पतितः, किमेतावान् करिष्यतीति नापनीतः तथा, तेन वर्धमानेन स
प्रासादो भज्जा, वणिक् आगतः, प्रेक्षते पितृ प्रासादं, तेन सा निष्काशिता, अन्यः प्रासादः कारितः, अन्यः भार्याऽऽनीता, भगिता य—यद्येव प्राप्तादौ विह-
वति तदा तेऽहं नास्ति, एव भणित्वा दिव्यान्नायै गताः, साऽपि तस्य महिला तं प्रासादं सर्वदरेण त्रिसन्ध्यमवलोकयति, यदिकञ्चित्तत्र काष्ठकर्मणि लेप्पक-
र्मणि चित्रकर्मणि प्रासादे वा राज्यादि पश्यति तत् संस्थापयति किञ्चिद्वा, ततः स प्रासादः तादृश एव तिष्ठति, वणिजाऽऽगतेन इष्ट, तुष्टेन सर्वस्य गृहस्य स्वामि-
नी कृता, विउलभोगमन्त्रागता जाता, इतराऽऽशनवसनरहिताऽत्यन्तदुःखभागिनी जाता, पया द्रव्यपरिचरणा, भावे दृष्टान्तस्योपमया—वणिक्स्थानीयेनाचार्येण
संलत्ता—हा दासा! कर्हि एत्थं पविट्ठा?, तत्थेगो काकधट्ठो भणइ—को एत्थं दोसोत्ति इओ तओ पहाथिओ, सो तेहिं
तत्थेव मारिओ, वितिओ भीओ तेसु चैव पएसु ठिओ भणइ—सामि! अयाणंतो अहं पविट्ठो, मा मं मारेह, जं भणह तं
करेमिच्छि, तेहिं भणइ—जइ अण्णओ अण्णकमंतो तेहिं चैव पएहिं पडिओसरसि तओ मुच्चसि, सो भीओ परेण जत्तेण
तेहिं चैव पएहिं पडिनियत्तो, सो मुक्को, इहलोइयाणं भोगाणं आभागीजाओ, इयरो चुक्को, एतं दधपडिक्कमणं, भावे
दिदंतस्स उवणओ—रायत्थाणीएहिं तित्थयरेहिं पासायत्थाणीओ संजमो रक्खियवोत्ति आगत्तं, सो य गामिल्लगत्थाणीएण
एगेण साहुणा अइक्कमिओ, सो रागहोसरक्खगऽब्भाहओ सुच्चिरं कालं संसारे जाइयधमरियघाणि पाविहिति, जो पुण
किह्वि पमाएण अस्संजमं गओ तओ पडिनियत्तो अपुणकरणाए पडिक्कमए सो णिवाणभागी भवइ, पडिक्कमणे अर्द्धाण-
दिदंतो गतो १ । इयाणि पडिचरणाए पासाएण दिदंतो भणइ—एगम्मि णयरे धणसमिद्धो वाणियओ, तस्स अहुणुट्ठिओ

१ सत्सौ—हा दासी! कात्र प्रविष्टौ?, तत्रैक काकधट्ठो भणति—कोऽत्र दोष इति इतस्तत्र प्रघातितः, स तैस्तत्रैव मारितः, द्वितीयो भीतस्त्रयोरेव पदो-
स्थितो भणति—स्यामिन्! अजानानोऽहं प्रविष्टं मा मां भीमर, यद्गणय तत्करोमीति, तैर्मण्यते—यद्यन्यतोऽनाक्राम्यन् तैरेव पद्भिः प्रत्यवसर्पति ततो मुच्यसे,
स भीतः परेण यत्नेन तैरेव पद्भिः प्रतिगृह्यतः, स मुक्कः, ऐहलौकिकानां भोगानामाभागीजातः, इतरो अष्ट, एतद् द्रव्यप्रतिक्रमणं, भावे दृष्टान्तस्योपमया—राज-
स्थानीयैस्तैर्यकैः प्रासादस्थानीय स्यमो रक्षयितव्य इत्याज्ज, स च ग्रामेयकस्थानीयेनैकेन साधुनाऽतिक्रान्तः, स रागद्वेषरक्षकाभ्याहतः सुच्चिरं कालं
संसारे जन्ममरणानि प्राप्स्यति, यः पुन कथमपि प्रमादेनासयमं गतस्तत्र प्रसिनिवृत्तोऽपुन करणतया प्रतिक्राम्यति स निर्वाणभागी भवति, प्रतिक्रमणेऽध्व-
न्यदृष्टान्तः गतः । इदानीं प्रतिचरणायां प्रासादेन दृष्टान्तो भण्यते—एकस्मिन् नगरे घनसमुद्रो वणिग्, तस्याधुनोरित्यत

आवश्यकद्वारिभद्रीया

पासायत्थाणीओ संजमो पडिचरियवोत्ति आणत्तो, एगेण साहुणा सातासुक्खवहुलेण ण पडिचरिओ, सो वाणिगिणीय संसारे दुक्खभायणं जाओ, जेण पडिचरिओ अक्खओ संजमपासाओ धरिओ सो णेवाणसुहभागी जाओ २। इयाणिं परिहरणाए दुद्धकाएण दिट्ठंतो भण्णइ-दुद्धकाओ नाम दुद्धघटगस्सकात्रोडी, एगो कुलपुत्तो, तस्स दुवे भगिणीओ अण्णगामेसु वसंति, तस्स धूया जाया, भगिणीण पुत्ता तेसु वयपत्तेसु ताओ दोवि भगिणीओ तस्स ममगं चैव वरियाओ आगयाओ, सो भणइ-दुण्ह अत्थीण कयरं पियं करेमि १, वच्चेह पुत्ते पेसह, जो खेयण्णो तस्स दाहामित्ति, गयाओ, पेसिया, तेण तेसिं दोण्हवि घडगा समप्पिया, वच्चेह गोउलाओ दुद्धं आणेह, ते कात्रोडीओ गहाय गथा, ते दुद्धघडए भरिऊण कात्रोडीओ गहाय पडिनियत्ता, तत्थ दोणिण पंथा-एगो परिहारेण सो य समो, वित्तिओ उज्जुएण, सो पुण विसमखाणुकंदगवहुलो, तेसिं एगो उज्जुएण पडिओ, तस्स अक्खुडियस्स एगो घडो भिण्णो, तेण पडंतेण विइओवि भिण्णो, सो विरिक्खओ गओ

१ प्रासादस्थानीय संयम प्रतिचरितव्य इत्याश्रय, एकेन साधुना सातासौष्यगुहो न प्रतिचरित, स वणिग्नायेव ससारे दु एमाजन जातः, येन प्रतिचरितोऽक्षत संयमप्रासादो धृत स निर्वाणसुगभागी जात २। इदानीं परिहरणाया दुग्धकायेन दृष्टान्तो भण्यते-दुग्धकायो नाम दुग्धघटकस्य कापोती, एकः कुलपुत्र, तस्य द्वे भगिन्यौ अन्यप्रासयोर्वसत, तस्य दुहिता जाता, भगिन्यो पुत्रौ तयोः वयः प्रासयोः ते द्वे अपि भगिन्यौ तेन सममेव वरिके आगते, स भगति-द्वयोरधिना कतर प्रिय करोमि १, मज्जत पुत्रो प्रेययत, य सेद्वयस्सो द्वास्यामीति, गते, प्रेषितौ, तेन ताभ्यां द्वाभ्यामपि घटौ समर्पितौ, घनत गोकुला-दुग्धमानयत, तां कापोत्यौ गृहीतव गतो, सो दुग्धघटौ भूत्वा कापोत्यौ गृहीतवा प्रतिनिवृत्तौ, तत्र द्वौ पण्यानो-एक परिहरण (भ्रमणेन), स च मम, द्वितीय ऋजुकेन, स पुनविपमस्याणुकण्टकगुहः, तयोरेक ऋजुना प्रस्थित, तस्याम्फालितस्य (स्व स्फलितस्य) एको घटो भिन्न, तेन पतता द्वितीयोऽपि भिन्न, स विरिक्तो गतो

माउलगसगासं, विइओ समेण पंथेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकावोडीए, एयस्स तुट्ठो, इयरो भणिओ-न मए भणियं को चिरेण लहुं वा एहत्ति, मए भणियं-दुद्धं आणेहत्ति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दवपरिहंरणा, भावे दिट्ठंतस्स उवणओ-कुलपुत्तथाणीएहिं तित्थगरेहिं आणत्तं दुद्धत्थाणीयं चारित्तं अविराहंतेहिं कण्णगात्थाणीया सिद्धी पावियवत्ति, गोउलत्थाणीओ मणूसभवो, तओ चरित्तस्स मगो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भगवंतो संघयणधिइसंपण्णा दवखित्तकालभावावइविसमं पि उस्सग्गेणं वच्चेति, वंको थेरकप्पियाण सउस्सग्गावपओ समो मगो, जो अजोगो जिणकप्पस्स तं मगं पडिवज्जइ सो दुद्धघट्टाणियं चारित्तं विराहिऊण कण्णगात्थाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयत्थो दवखित्तकालभावावइसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराधित्ता अचिरेण सिद्धिं पावेइ ३। इयाणिं वारणाए विसभोयणतलाएण दिट्ठंतो-जहा एगो राया परचक्कागमं अदूरागयं च जाणेत्ता गामेसु

१ मातुलसकाश, द्वितीय समेन पथा ज्ञाने २ आगतोऽक्षतया दुग्धकापोत्या, एतस्यै तुष्ट, इतरो भणित-न मया भणित कक्षिणे लघु वाऽऽयातीति, मया भणित-दुग्धमानयतमिति, येनानीत तस्यै दत्ता, इतरो धाटित, एषा द्रव्यपरिहरणा, भावे दृष्टान्तस्योपनय-कुलपुत्रस्थानीयै तीर्थकरैराज्ञस्य दुग्धस्थानीयं चारित्रमविराधयद्भि कन्यकास्थानीया सिद्धि प्राप्स्येति, गोकुलस्थानीयो मनुष्यभव, ततश्चरित्तस्य मार्गं ऋजुको जिनकरिपकाना, ते भगवन्त सहजनधृति-सपन्ना द्रव्यक्षेत्रकालभावावपद्विपमसपि उत्सर्गेण व्रजन्ति, वक्र स्थविरकल्पिकानां सोत्सर्गापवाद् असमो मार्ग, योऽयोगो जिनकल्पस्य त मार्गं प्रतिपद्यते स दुग्धघटस्थानीयं चारित्र विराध्य कन्यकास्थानीयाया सिद्धेरनाभागी भवति, य पुनर्गीतायं द्रव्यक्षेत्रकालभावावसु यतनया यतः स मयम अविराध्याचिरेण सिद्धिं प्राप्तेति ३। इदानीं वारणाया विपभोजनतटाकेन दृष्टान्त-यथेको राजा परचक्रागममद्रागत च ज्ञात्वा प्राप्तेषु

दुद्धदधिभक्त्वभोज्जाइसु विसं पक्खिवावेइ, जाणि य मिट्ठपाणियाणि वावितलागाईणि तेसु य जे य रुक्खा पुप्फफलोवगा ताणिवि चिसेण संजोएऊण अवक्कंतो, इयरो राया आगओ, सो तं विसभावियं जाणिऊण घोसावेइ संधावारे-जो एयाणि भक्खभोज्जाणि तलागाईसु य मिट्ठपाणि पाणियाणि एएसु य रुक्खेसु पुप्फफलाणि मिट्ठपाणिउवभुंजइ सो मरइ, जाणि एयाणि खारकडुयाणि दुणापाणियाणि उवभुंजेह, जे तं घोसणं सुणित्ता विरया ते जीविया, इयरे मत्ता, एसा दववारणा भाववारणा (ए)दिट्ठंतस्स उवणओ-एवमेव रायत्थाणीएहिं तित्थगरेहिं विसन्नपाणसरिसा विसयत्ति काऊण चारिया, तेसु जे पसत्ता ते वहुणि जम्मणमरणाणि पाविहंति, इयरे संसाराओ उत्तरंति ४। इयाणिं णियत्तीए दोण्हं कण्णयाणं पढमाए कोलियकण्णाए दिट्ठंतो कीरइ-एगम्मि णयरे कोलिओ, तस्स सालाए धुत्ता वुणंति, तत्थेगो धुत्तो महुरेण सरेण गायइ, तस्स कोलियस्स धूया तेण समं संपलग्गा, तेणं भण्णइ-नस्साभो जाव ण णज्जामुत्ति, सा भणइ-मम वयंसिया रायकण्णगा,

१ दुग्धदधिभक्ष्यभोज्यान्पि विप प्रक्षेपयति, यानि च मिट्ठपाणीयानि वापीतटाकादीनि तेषु च ये च वृक्षा पुष्पफलोवगास्तान्यपि विषेण संयोज्याप-मान्त, इतरो राजाऽऽगत, स त विपभासित जात्वा घोषयति ऋन्भावारे-य एतानि भक्ष्यभोज्यानि तटाकादिषु च मिट्ठानि पानीयानि एतेषु च द्रव्येषु पुष्पफलाणि मिट्ठानि उपशुद्धे स त्रियने, यान्येतानि क्षारकटुकानि दुर्गन्धपाणीयानि (तानि) उपशुद्ध, ये ता घोषेण श्रुत्वा विरतास्ते जीविता, इतरे मृता, एषा द्रव्यवारणा, भाववारणा, दृष्टान्तस्योपनय-एवमेव राजस्थानीयैस्तीर्थकरैरपि पात्रपात्रसदृशा विषया इतिरूत्वा चारिता, तेषु ये प्रसक्तस्ते बहूनि जन्ममरणानि प्राप्स्यन्ति, इतरे समारान उत्तरन्ति ४। इदानीं निवृत्तौ द्वयोः कन्ययोः प्रथमया कोलिककन्यया दृष्टान्त क्रियते-एकसिद्धगरे कोलिक, तस्य शालायां पूर्ता वपन्ति, तत्रैको धूर्तो मधुरेण स्वरेण गायति, तस्य कोलिकस्य दुहिता तेन सम सप्रलम्भा, तेन भण्यते-नश्यावो यावन्न शयावहे इति, सा भणति-मम वयसा राजकन्या

आवश्यकहारिभद्रीया

तीए समं संगारो जहा दोहिवि एकभज्जाहि होयबंति, तोडहं तीए विणा ण वच्चामि, सो भणइ-मावि आणिज्जउ, तीए कहियं, पडिरसुयं चडणाए, पहाविया महलए पच्चसे, तत्थ केणवि जग्गीयं-‘जइ फुला कणियारया चूयय ! अहिमा-समयंमि घुट्टेमि । तुह न खमं फुट्टेउ जइ पच्चता करिंति डमराइ ॥ १ ॥’ रूपकम्, अस्य व्याख्या—यदि पुष्पिताः के ?-कुत्सिताः कर्णिकाराः-वृक्षविशेषाः कर्णिकारकाः चूत एव चूतकः. संज्ञायां कन्, तस्यामन्त्रणं हे चूतक ! अधिक-मासे ‘घोपिते’ शब्दिते सति तव ‘न धर्म’ न समर्थ न युक्तं पुष्पितुं, यदि ‘प्रत्यन्तका’ गीचकाः ‘कुत्सायामेव कन्’ कुर्वन्ति ‘डमरकानि’ अशोभनानि, ततः किं त्वयाऽपि कर्तव्यानि ?, नैपसतां न्याय इति भावार्थः ॥१॥ एवं च सोडं राय-कण्णा चित्तेइ-एस चूओ वसंतेण उवाळओ, जइ कणियारो रुक्खाण अंतिमो पुष्पिओ ततो तव किं पुष्पिण उत्तिमस्म १, ण तुमे अहियमासघोमणा सुया ?, अहो ! सुद्ध भणियं-जइ कोलिगिणी एवं करेइ तो किं मएवि कायवं १, रयणकरंडओ वीनरिउत्ति एएण छलेण पडिनियत्ता, तद्विवसं च सामंतरायपुत्तो दाइयविप्परओ तं रायाणं सरणमुवगओ, रण्णा य से सा दिण्णा, इट्ठा जाया, तेण ससुरसमग्गेण दाइए णिज्जिऊण रज्जं लज्जं, सा से महादेवी जाया, एसा दवणियत्ती. भाव-

१ तया समं मनेतो यथा द्वाभ्यामप्येकभायोभ्या भवितव्यमिति, तदहं तया विना न वच्चामि, स भणति-साऽप्यागीयतां, तया कथित, प्रतिश्रुतं चानया, प्रधाविता महति प्रत्युये, तत्र केनाप्युद्धीत-। एय च बुत्वा गजकन्या चिन्तयति-एय चूतो वसन्तेनोपालब्ध, यदि कर्णिकारो वृक्षाणामन्त्र. पुरिषत-अन्तरा किं पुष्पितेनोत्तमस ? न त्वयाऽधिकमास्त्वोपपन्ना धृता, अहो सुद्ध भणित-यदि कोलिरी एव करोति तदा किमयाऽपि कर्त्तव्य ?, रत्नकरण्डको विस्मृत इत्येतेन छेत्ता प्रतिनिवृत्ता, तद्विवसे च सामन्तराजपुत्रो दाय्यादधाटितस राजान शरणमुपगत, राज्ञा च तस्मै सा दत्ता, इष्टा जाता, तेन श्वशुरसमग्गेण दाय्यादान् निर्मित्य राज्यं लब्ध, सा तत्र महादेवी जाता, एषा द्रव्यनिवृत्ति ।

णियंतीए दिट्ठेनस्त उवणओ-कण्णगतथाणीया साहू धुत्तथाणीएसु विसएसु आसज्जमाणा गीतथाणीएण आयरिएण जे समणुसिटा णियत्ता ने सुगडं गया. इयरे दुग्गइ गया । वित्थियं उदाहरणं दवभावणियत्तणे-एगंमि गच्छे एगो तरुणो गहणधारणासमत्थोत्तिकाउ तं आयरिया वट्ठाविंति, अण्णया सो असुहकम्मोदएण पडिगच्छामिन्ति पहाविओ, णिग-च्छंतो य गीत सुणेइ, तेण मंगलनिमित्तं उवओगो दिओ, तत्थ य तरुणा सूरजुवाणा इमं साहिणियं गायंति-‘तरि-यथा य पइणिगिया मरियवं वा समरे समत्थएणं । असरिसजणउळावा न हु सहियवा कुलपसूयएणं ॥ १ ॥’ अस्याक्षर-गमनिका ‘तरित्तव्या वा’ निर्वाद्धव्या वा प्रतिज्ञा मर्त्यं वा समरे समर्थेन, असदृशजनोद्भाषा नैव मोढव्याः कुले प्रसू-तेन, तथा केनचिन्महात्मनैतत्संवाद्युक्तं-‘लज्जां गुणौघजननीं जननीमिवाऽऽर्यामत्यन्तं शुद्धहृदयामनुवर्तमानाः । तेज-स्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति, सत्यस्थितित्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ १ ॥’ गीतियाए भावत्यो जहा-केइ लज्जजसा सामिसंमाणिया सुभडा रणे पहारओ विरया भज्जमाणा एगेण सपक्खजसावर्लविणा अप्फालिया-ण सोहिस्सह पडिपहरा गच्छमाणत्ति, तं सोडं पडिनियत्ता, ते य पडिया पडिया पराणीए, भगं च तेहिं पराणीयं, सम्माणिया य पहुणा, पच्छा

१ भावनिवृत्तौ दृष्टान्तलोपनयः-कन्यास्वामीया साधव धूर्त्तस्थानीयेषु विषयेषु आसज्जमाना गीतस्थानीयेनाचार्येण ये समनुशिष्टा निवृत्तास्ते सुगतिं गताः, इतरे दुर्गतिं गताः । द्वितीयसुदाहरणं द्रव्यभावनिवर्त्तने-एकस्मिन् गच्छे एकस्मिन् प्रहणधारणासमर्थ इति कृत्या तमाचार्या वक्ष्यन्ति, अन्यथा सोऽंशुमं कर्मोदयेन प्रतिगच्छामीति प्रधावित, निर्गच्छश्च गीतं शृणोति, तेन मङ्गलनिमित्तमुपयोगो दत्त, तत्र च तरुणा शूरयुवान इमा गीतिकां गायन्ति-गीतिकाया भावार्थो यथा-कैवल्यव्यदास न्यामिसन्मानिता सुमटा रणे पहारतो विरता नश्यन्त एकेन स्वपदशोऽन्तरिणा स्फुरिता-न शोभिन्त्य प्रतिमहारं गच्छन्त इति, तच्छ्रुत्वा प्रतिनिवृत्ता, ते च प्रस्थिता पतिता परानीके, भगं च ते परानीक, न-मानिताश्च प्रशुणा, पश्चात् * ण्णा

सुभदवायं सोभंति वहमाणा, एतं गीयत्वं सोडं तस्स साहुणो चिंता जाया-एमेव संगामत्थाणीया पवज्जा, जइ तओ पराभज्जामि तो असरिसजणेण हीलिस्सामि-एस समणगो पच्चंगलिओत्ति, पडिनियत्तो आलोइयपडिक्कंतेण आयरियाण इच्छा पडिपूरिया ५ । इयाणिं णिदाए दोण्हं कणगाणं विइया कण्णगा चित्तकरदारिया उदाहरणं कीरइ-एगंमि णयरे राया, अण्णेसिं राइणं चित्तसभा अत्थि मम णत्थित्ति जाणिऊण महइमहालियं चित्तसभं कारेऊण चित्तकरसेणीए समप्येइ, ते चित्तेन्ति, तत्थेगस्स चित्तगरस्स धूया भत्तं आणेइ, राया य गयमग्गेण आसेण वेगण्णमुक्केण एइ, सा भीया पलाया किहमवि फिडिया गया, पियावि से ताहे सरीरचिंताए गओ, ताए तत्थ कोट्टिमे वण्णएहिं मोरपिच्छं लिहियं, रायावि तत्थेव एगाणिओ धंक्कमणियाओ करेति, सावि अण्णचित्तेण अच्छइ, राइणो तत्थ दिट्ठी गया, णिण्हामिन्ति इत्थो पसागिओ, णहा दुक्खाविया, तीए हसियं, भणियं चडणाए-तिहि पाएहिं आसंदओ ण ठाइ जाव चउत्थं पायं

१ शोभन्ते सुभदवाद् वहमाना, पुन गीतिकायं श्रुत्वा तस्य साधोश्चिन्ता जाता-एवमेव संग्रामस्थानीया प्रवृत्ता, यदि तत् पराभज्ये तदाऽसदृशजनेन हीर्ये-एष श्रतणक प्रत्यवगलित इति, प्रतिनिवृत्त आलोचितप्रतिक्रान्तेनाचार्याणामिच्छा प्रतिपूरिता ५ । इदानीं निन्दायां द्वयोः कन्ययोर्द्वितीया कन्यका चित्रकरगिरिकोदाहरणं क्रियते-एकस्मिन् नगरे राजा, अन्येषां राज्ञां चित्रमभाऽस्ति मम नाम्नीति ज्ञात्वा महातिमहालयां चित्रसभां कारयित्वा चित्रकरश्रेण्ये समर्पयति, ते चित्रयन्ति, तत्रैकस्य चित्रकरस्य दुहिता भक्तमानयति, राजा च राजमार्गेणाधेन धावता याति, सा भीता पलायिता कथमपि छुटिता गता, पिताऽपि तस्यान्तदा शरीरचिन्तायै गत, तया तत्र कुट्टिमे वर्णकैर्नैयूरपिच्छं लिखित, राजाऽपि तत्रैवैकाकी चङ्क्रमणिका करोति, साप्यन्यचित्तेन तिष्ठति, राजगण दृष्टिगता, गृह्णामीति ह्यत्र प्रसारित, नत्वा दुःखिता, तया हसित, भणित चानया-श्रिभि पादैरासन्दको न तिष्ठति यात्रचतुर्थं पाद * गयामयाह प्र०

आवश्यकहारिभद्रीया

भगन्तीए तुमंसि लज्जो, राया पुच्छइ-किहत्ति?, सा भणइ-अहं च पिउणो भत्तं आणेमि, एगो य पुरिसो रायमग्गे आमण वेगप्पमुक्केण एइ, ण से विण्णणं किहवि कंचि मारिज्जामित्ति, तत्थाहं सएहिं पुण्णंहिं जीविया, एस एगो पाओ, विइओ पाओ राया, तेण चित्तकराणं चित्तसभा विरिक्का, तत्थ इक्किक्के कुट्टुंने वहुआ चित्तकरा मम पिया इक्कओ, तस्सवि तत्तिओ चेव भागो दिज्जो, तइओ पाओ मम पिया, तेण राउलियं चित्तसभं चित्तंतेण पुवविट्ठत्तं णिट्ठवियं, संपइ जो वा मो वा आहारो सो य सीयलो केरिसो होइ?, तो आणीए सरीरचित्ताए जाइ, राया भणइ-अहं किह चउत्थो पाओ?, सा भणइ-सवोवि ताव चित्तेइ-कुतो इत्थ आगमो मोराणं?, जइवि ताव आणित्तिहयं होज्ज तोवि ताव दिट्ठीए णिरि-क्खिज्जइ, सो भणइ-सच्चयं मुखो, राया गओ, पिउणा जिमिए सा घरं गता, रण्णा वरगा पेसिया, तीए पियामाया भणिचा-देह ममंति, भण्णइ य अम्हे दरिदाणि किह रण्णो सपरिवारस्स पूयं काहामो? दधस्स से रण्णाघरं भरियं, दासी

१ मार्गगत्या स्वमसि लब्ध, राजा पृच्छति-कथमिति?, सा भणति-अहं च वित्रे भक्तमानयामि (यन्त्यभूत् तदा) पुरुष पुरषो राजमार्गस्थेन धाव-ताऽऽयाति (यावत्भूत्), न तस्य विज्ञान कथमपि पश्चित् मारयिष्यामीति, तत्राह स्वै पुण्यैर्जायिता, एष एकः पाद, द्वितीयः पादो राजा, तेन चित्रकरे-भ्यश्चित्रसभा विरिक्ता, तत्रैकस्मिन् कुट्टुमे बहुकाश्चित्रकरा मम पितेकाङ्गी, तस्यापि तावानेव भागो दत्त, गृहीतः पादो मम पिता, तेन राजकुलीनां चित्रसभा चित्यता पूर्वजित्ति निष्ठित, सम्प्रति यो वा स वाऽऽहार म च शीतल कीदृशो भवति?, त(य)वाऽऽनीते शरीरचित्तायै गति, राजा भणति-अहं-वयं चतुर् पाद, सा भणति-सर्वोऽपि तावचित्तवति-कुतोऽगमो भूयुराणां?, यद्यपि तावदानां भवेत् नदापि तावदृष्ट्या निर्गम्यते, स भणति-सर्वं मूर्धं, राजा गत, वितरि जिमिते सा गृहं गता, राजा वरकाः प्रेषिता, तस्या मातापितरौ भणितौ-दत्तं मममिति, भणितवन्तौ-वयं दरिदा. कथं राजाः सपरिवारस्स पूजां कुर्यं?, द्रव्येण तस्य राजा गृह भूत, दासी

यऽणाए सिक्खाविद्या-ममं रायाणं संवाहिंती अक्खाणयं पुच्छिज्जासि जाहे राया सोउकामो, जा सामिणी राया पवइइ किंचि ताव अक्खाणयं कहेहि, भणइ, कहेमि, एगस्स धूया, अलंघणिज्जा य जुगवं तिन्नि वरगा आगया, दक्खिण्णेणं माति-भातिपितीहि निण्हवि दिण्णा, जैणत्ताओ आगयाओ, सा य रत्तिं अहिणा खइया मया, एगो तीए समं दह्ठो, एगो अण-सणं वइट्ठो, एगेण देवो आराहिओ, तेण संजीवणो मंतो दिण्णो, उज्जीवाविद्या, ते तिण्णिवि उवट्ठिया, कस्स दायवा?, किं सक्का एक्का दोणहं तिणहं वा दाउं? तो अक्खाहत्ति, भणइ-निहाइया सुवामि, कलं कहेहामि, तस्स अक्खाणयस्स कोउहल्लेणं वित्तिवदिवसे तीसे चेव चारो आणत्तो, ताहे सा पुणो पुच्छइ, भणइ-जेण उज्जियाविद्या सो पिया, जेण समं उज्जीवाविद्या सो भाया, जो अणसणं वइट्ठो तस्स दायवत्ति, सा भणइ-अण्णं कहेहि, सा भणइ-एगस्स राइणो सुवण्ण-कारा भूमिधरे मणिरयणकज्जोया अणिगच्छंता अंतैउरस्स आभरणगणि घडाविज्जंति, एगो भणइ-का उण वेला वइइ?,

१ चानया शिक्षिता-भो राजान सबाहयन्ती पृच्छेयंश राजा स्वपितुकाम, यावत्स्वामिनि! राजा प्रवर्त्तते किञ्चित्तावदाग्राहकं कथय, भणति-कथ-यामि, पुरुष दुहिता, अलङ्घनीयाश्च युगपन्नयो वरका आगता, दाक्षिण्येन मातृभ्रातृपितृभिरभ्योऽपि दत्ता, जनता आगता, सा च राजावहिना दृष्टा मृता, एकस्तया सम दग्ध, एकोऽन्यदशनमुपविष्ट, एकेन देव आराद्ध, तेन मजीरगो मन्यो दत्त, उज्जीविता, ते त्रयोऽपि उपस्थिता, वस्सं दातव्या?, किं शक्य एका द्वाभ्या अभ्यो वा दातु, तत्राग्राहि, भणति-निद्राणा स्वपीमि, कल्ये कथयिष्यामि, तस्याग्राहिकस्य कौतूहलेन द्वितीयदिवसे तस्यायेव चारो दत्त, तत्र सा पुन पृच्छति, भणति-येनोजीविता म पिता, येन सममुज्जीविता स भ्राता, योऽन्यदशनं प्रविष्टस्सै दातव्येति, सा भणति-अन्यद् कथय, सा भणति-एकस्य राज्ञ सुवर्णकारा भूमिधरे मणिरयणकज्जोया अणिगच्छन्तोऽन्त पुरात् आभरणकानि कुर्वन्ति, एको भणति-का पुनर्वेला वर्त्तते? * जणत्ताओ प्र० + पइट्ठो प्र० एगो भणइ-रत्ती वइइ, सो कहं जाणइ?, जो ण चेवं ण सूरं पिच्छइ, तो अक्खाहि, सा भणइ-णिहाइया, वित्तिवदिणे कहेइ-सो रत्तिअवत्तणेण जाणइ, अण्णं अक्खाहत्ति, भणइ-एगो राया तस्स दुवे चोरा उवट्ठिया, तेण मंजुसाए पक्खि-विउण समुदे छुटा, ते किच्चिरस्सवि उच्छल्लिया, एगेण दिट्ठा मंजुसा, गहिया, विहाडिया, मणुस्से पेच्छइ, ताहे पुच्छिया-कइत्थो दिवसो छुटाणं?, एगो भणइ-चउत्थो दिवसो, सो कहं जाणइ?, तहेव वीयदिणे कहेइ-तस्स चाउत्थजरो तेण जाणेइ, अण्णं कहेइ दो सवत्तिणीओ, एक्काए रयणाणि अत्थि, सा इयरीए ण विस्संभइ मा हरेज्जा, तओऽणाए जत्थ णिक्खमंती पविस्संती य पिच्छइ तत्थ वडए छोहूण ठवियाणि, ओलित्तो घडओ, इयरीए विरहं णाउं हरिउं रयणाणि तहेव य घडओ ओलित्तो, इयरीए णायं हरियाणित्ति, तो कहं जाणइ, उलित्तए हरिताणित्ति?, विइए दिवसे भणइ-सो काय-मओ घडओ, तत्थ ताणि पडिभासंति हरिएसु णत्थि, अण्णं कहेहि, भणइ-एगस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

१ एको भणति-रात्रिर्नत्तते, स कथं जानाति? न यश्चन्द्र न सूर्यं प्रेक्षते, तदाग्राहि, सा भणति-निद्रिता, द्वितीयदिवसे कथयति-स रात्र्यन्धवेन जानाति, अन्यदाग्राहीति, भणति-एको राजा तस्मै द्वौ चौरावस्थापितौ, तेन मञ्जूपायां प्रक्षिप्य समुद्रे क्षिप्तौ, सो क्रियद्विरेण पृच्छलितौ, एकेन दृष्टा मञ्जूपा, गृहीता, उद्घाटिता, मनुष्यौ प्रेक्षते, तदा पृष्टा-कृतियो दिवस क्षिप्तयो?, एको भणति-चतुर्थो दिवस, स कथं जानाति?, तथैव द्वितीयदिने कथयति-तस्य चातुर्गुणस्त्रेण जानाति, अन्यत् कथयति-हे सपरन्धौ, एतस्या रत्नानि सन्ति, सा इतरस्येन निश्रम्भति मा हार्णीत्, ततोऽनया यत्र निष्कामन्ती प्रविशन्ती च प्रेक्षते तत्र पटे क्षिप्त्वा स्थापितानि, अपलितो घटकः, इतरयाऽपि रहो ज्ञात्वा हत्वा रत्नानि तथैव च घटकोऽवल्लिख, इतरया ज्ञात हतानीति, तत् कथं जानाति? अपलिते हतानीति, द्वितीयदिवसे कथयति-स काचमयो घटकः, तत्र तानि प्रतिभासन्ते हतेषु न सन्ति, अन्यत् कथय-एकस्य राज्ञश्चत्वारि पुरपरत्नानि. * कहेहि प्र०

१ तद्यथा-नैमित्तिको रयकार सहस्रयोधी तथैव वैधश्च । दत्ता चतुर्भ्यं कन्या परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथं ? तस्य राज्ञोऽपि सुन्दरा दुहिता, सा केनापि विद्याधरेण हृता, न ज्ञायते कुतोऽपीक्षिता, राज्ञा भणित-य कन्यकामानयति तस्यैव सा, ततो नैमित्तिकेन कथित-अम्बुं दिश नीता, रथकारेण आकाशगमनो रथ कृतः, ततश्चत्वारोऽपि त विलग्न्य प्रधाविता, अभ्यागतो विद्याधरः, सहस्रयोधिना स मारितः, तेनापि मार्यमाणेन दारिकाया शीर्षं छिन्नं, वैधेन सजीवन्वोपयोजीविता, आनीता गृह, राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दत्ता, दारिका भणति-कथमहं चतुर्भ्योऽपि भवामि ? तदहमपि प्रविशामि, यो मया समं प्रविशति तस्याहं, एव भवत्विति, तया सम कोऽपि प्रविशति ? कस्मै दातव्या ? द्वितीयदिने भणति-नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञातं यथैषा न मरिच्यतीति तेनाभ्युपगतः, इतरेनैष्ट, दारिकया चित्तास्थानस्याधस्तात् सुरङ्गा खानिता, तत्र तानि चित्तिकानुरूपवर्णानि काष्ठाणि ज्ञातानि, अग्नी रचितो यदा तदा

* सा कण्ठा दायद्वा प्र०.
ताणि सुरंगाए णिस्ससियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णं कहेहि, सा भणइ—एक्काए अविरइयाए पगयं जंतिआए कडगा मग्गिया,
ताहे रूवएहिं वंधएण दिन्ना, इयरीए धूयाए आविद्धा, वत्ते पगए ण चेव अल्लिवेइ, एवं कइवयाणि वरिसाणि गयाणि,
कडइत्तएहिं मग्गिया, सा भणइ—देमिस्ति, जाव दारिया महंती भूया ण सक्केति अवणेउं, ताहे ताए कडइत्तिया भणिया—
अण्णेवि रूवए देमि, मुयह, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हत्था छिंदिउं ?, ताहे भणियं—अण्णे एरिसए चेव कडए घडावेउं
देमो, तेऽवि णिच्छन्ति, तेच्चेव दायद्वा, कहं संठवेयवा ?, जहा य दारियाए हत्था ण छिंदिज्जंति, कहं तेसिमुत्तरं दायवं ?,
आह—ते भणियवा—अम्हवि जइ ते चेव रूवए देह तो अम्हेवि ते चेव कडए देमो, एरिसाणि अक्खाणागाणि कहंतीए
दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मग्गंति, सा य चित्तकरदारिया ओवरणं पविसिऊण एक्का-
णिया चिराणए मणियए चीराणि य पुरओ काउं अप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पितिसंतियाणि

अस्मान् निन्दति-एव चित्रकरदुर्हितः। अस्मां, एतानि तं पित्र्यकृतानि
वैधाणि आभरणाणि य, इमा सिरी रायसिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवंसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोत्तुं राया तुमं अणु-
वत्तइ ता गव्वं मा काहिसि, एवं दिवसे २ दारं ढक्केउं करेइ, सवित्तीहि से कहवि णायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ
विण्णवित्ति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उवरए पविंसिउं कम्मणं करेति, रण्णा जोइयं सुयं च, तुट्ठेण
से महादेविपट्ठो वट्ठो, एसा दवगिंदा, भावणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियवो-जीव ! तुमे संसारं हिडंतेणं निरयतिरि-
यगईसुं कहमवि माणुसत्ते सम्मत्तणाणचरित्ताणि लद्धाणि, जेसिं पसाएण सबलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता भा गव्वं का-
हिसि-जहा अहं बहुस्सुओ उत्तिमचरित्तो वत्ति ६। दवगरिहाए पइमारियाए दिट्ठंतो-एगो मरुओ अज्झावओ, तस्स तरुणी
महिला, सा वलिवइसदेवं करिंती भणइ-अहं काकाणं विभेमिस्सि, तओ उवज्झायनिउत्ता वट्ठा दिवसे २ धणुगेहिं गहिएहिं
रक्खंति वलिवइसदेवं करेति, तत्थेगो वट्ठो चित्तेइ-ण एस मुद्धा जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

१ वक्ष्याम्याभरणानि च, इयं श्री राज्यश्री, अन्या उदितोदितकुलवशाप्रसूता राजसुता मुक्त्वा राजा स्वामनुजसंते तद् गर्वं मा कृया, एव दिवसे २ द्वार स्थगयिष्या करोति, तपस्त्रीभिन्मस्या तत् कथमपि ज्ञात, ता राज्ञे पादपतिता विज्ञपयन्ति-मार्गसे एतया कर्मणकारिण्या, एपाऽपवरके प्रविश्य कामेण करोति, राज्ञा दृष्ट श्रुतं च, हृदेन तस्या महादेवीपट्टो यद्, एपा द्रव्यनिन्दा, भावनिन्दायां साधुनाऽऽत्मा निन्दितव्य-जीव । स्वया ससार हिण्डमानेन नरकतिर्य-गातिषु कथमपि मनुष्यस्य सम्यक्ज्ञानचारित्राणि लब्धानि, येषां प्रसादेन सर्वलोकानां माननीय पूजनीयश्च, तन्मा गर्वं कृया, यथाऽहं बहुश्रुत उत्तमचारित्रो वेति । द्रव्यगर्हायां पतिमारिकाया दृष्टान्त-एको ब्राह्मणोऽध्यापक, तस्य तरुणा महेला, सा वैश्वदेवबलिं कुर्वती भणति-अहं काकेभ्यो विभेसीति, तत उपध्यायनियुक्ताऽछात्रा दिवसे २ धनुर्भि गृहीतै रक्षन्ति वैश्वदेवबलिं कुर्वती, तत्रैकछात्रश्चित्तयति-नैपा सुगंधा या काकेभ्यो विभ्यति, अनादितेपा स तां प्रतिचरति-सा

वै गम्भताए परकूले पिंडारो. तेण समं संपलगिया, अण्णया तं घडणं गम्भयं तरंती पिंडारसगारं वच्चइ, चोरा य उत्तरंति, तेसिमेगो सुंसुमारेण गहिओ, सो रडइ, ताए भण्णइ—अच्छि ढोफेहिच्छि, ढोफिए मुको, तीए भणिओ—किं त्व कुत्तिथेण उत्तिण्णा ? सो खंडिओ तं मुणितो चेव गियत्तो, सा य वितियदिवसे वलि करइ, तस्स य वट्टस्स रक्खण-वारओ, तेण भण्णइ—‘दिया कागाण वीहेसि, रत्तिं तरसि गम्भयं । कुत्तिथाणि य जाणासि, अच्छिढोफणियाणि य ॥ १ ॥’ तीए भण्णइ—किं करेमि ? तुम्हारिसा मे णिच्छंति, सा तं उवयरइ, भण्णइ—ममं इच्छसुत्ति, सो भण्णइ—कहं उवज्जायस्स पुरओ ठाइस्संति ? तीए चितियं—मारेमि एयं अज्झावयं तो मे एम भत्ता भविस्सइत्ति मारिओ, पेडियाए छुभेज्ज अडवीए उज्झिउमारज्जा, वाणमंतरीए थंभिया, अडवीए भमित्तुमारज्जा, छुहं ण सकेइ अहियासिउं, तं च से कुणिमं गलति उवरिं, लोणेण हीलिज्जइ—पइमारिया हिंडइत्ति, तीसे पुनरावत्ती जाया, ताहे सा भण्णइ—देह अम्मो ! पइमारियाए

१ च नर्मदाया परकूले पिण्डारस्तेन सम संपलग्ना, अन्धदा तां घटकेन नर्मदा तरन्ती पिण्डारसकाश प्रजति, चौराश्चोचरन्ति, तेषामेक. शिशुमारेण गृहीत, स रटति, तथा भण्यते—भक्षिणी छादयेति, छादिते शुक्र, तथा भणित—किं कुनीयेनोत्तीर्णा ? स छात्रस जानान (तदुपसेन) एव निवृत्त, सा च द्वितीयदिवसे वलि करोति, तस्य च छात्रस रक्षणवारक, तेन भण्यते—दिवा काफेभ्यो त्रिमेप रात्रौ तरसि नर्मदाम् । कुतीर्णोनि च जानासि, अक्षिच्छादनानि च ॥ १ ॥ तथा भण्यते—किं करोमि ? तदाश्ना मां नेच्छन्ति, सा तसुपचरति, भणति—मामिच्छेति, स भणति—कथमुपाप्यायस्व पुरतः गम्यामीति?, तथा चिन्तित—मारयान्ये-नमध्यापक तदा ममेव भत्ता भविष्यतीति मारिता, पेडिका (मञ्जूषा) या क्षिप्तुःशब्दाभ्यामुज्झितुमारज्जा, प्यन्तर्था सभित्ता, अटव्या भ्रमित्तुमारज्जा, ध्रुव न क्षालयथासितु, तत्तस्य रुधिरं गिलत्युपरि, लोकेन हीरयते—पतिमारिका हिण्डते इति, तस्या पुनरावृत्तिर्गता, तदा सा भणति—इत्ताम्या. ! पतिमारिकायै * पडारो प्र०.

भिवंखंति, एवं बहुकालो गओ, अण्णया साहुणीणं पाएसु पडंतीए पडिया पेडिया, पवइया, एव गरहियवं जं दुच्चरियं ७ । इयाणिं सोहीए वत्थागया दोण्णि दिट्ठंता, तत्थ वत्थदिट्ठंते—रायगिहे सेणिओ राया, तेण खेमजुगलं णिह्वेगस्स सम-प्पियं, कोमुदियवारो य वट्टइ, तेण दोहं भज्जाणं अणुचरंतेण दिण्णं, सेणिओ अभओ य कोमुदीए पच्छण्णं हिंडंति, दिट्ठं, तं वोलेण सित्तं, आगयाओ, रयणेण अंवाडियाओ, तेण खारेण सोहियाणि, गोसे आणावियाणि, सत्त्वावं पुच्छिण्ण कहियं रयण, एस दव्विसोही, एवं साहुणावि अहीणकालमायरियस्स आलोएयवं, तेण विसोही कायवत्ति, अगओ जहा णमोकारे, एवं साहुणाऽवि णिंदाऽगण अतिचारविसं ओसारेयवं, एसा विसुद्धी ॥ उक्तान्येकाधिकानि, साम्प्रतं प्रत्यहं यथा श्रमणेनेयं कर्तव्या, तथा मालाकारदृष्टान्तं चेतसि निधाय प्रतिपादयन्नाह—

आलोचनमालुञ्चन त्रियडीकरणं च भावसोही य । आलोडयंमि आराहणा अणालोडए भयणा ॥ १२४३ ॥

व्याख्या—अवलोचनम् आलुञ्चनं विकटीकरणं च भावशुद्धिश्च, यथेह कश्चिन्निपुणो मालाकारः स्वस्वाम्यस्य सदा द्विसन्ध्यमवलोकनं करोति, किं कुसुमानि सन्ति ? उत नेति, दृष्ट्वा तेषामालुञ्चनं करोति, ग्रहणमित्यर्थः, ततो विकटी-

१ भिक्षामिति, एव बहु कालो गत, अन्धदा साध्वीना पादयो पतन्त्या पतित पेटा, प्रमजिता, गृहीतस्य प्य वट्टरित । इदानीं शुद्धी वखागदौ द्वौ दृष्टान्तौ, तत्र वखदृष्टान्त—राजगृहे श्रेणिको राजा, तेन क्षौमयुगल रजकाय समर्पित, कौमुदीमहश्च वत्तते, तेन द्वयोर्भार्ययोरनुचरता दत्त, श्रेणिकोऽभयश्च कौमुद्यां प्रवृत्त हिण्डते, दृष्ट, तामूलेन सिक्त, आगते, रजकेण निर्भस्मिते, तेन क्षारेण शोधिते, प्रत्युपे आनायिते, सन्नाय वृष्टेन कथित रजकेन, एषा द्वयविशुद्धि, एव साधुनाऽप्यहीनकालमाचार्यालोलोचयितव्य तेन विशुद्धि कर्तव्येति, अगदो यथा नमस्कारे, एव साधुनाऽपि निन्दाऽगद्वेनातिचारित्र्य-मपसारयितव्यम् । एषा विशुद्धि ॥ १ ॥ इयमस्म प्र०

करणं, विकसितमुकुलितार्जमुकुलितानां भेदेन विभजनमित्यर्थः, चशब्दात्पश्चाद्ग्रन्थनं करोति, ततो ग्राहका गृह्णन्ति, ततोऽस्याभिलषितार्थलाभो भवति, शुद्धिश्च चित्तप्रसादलक्षणा, अस्या एव विवक्षितत्वाद्, अन्यस्तु विपरीतकारी माला-कारस्तस्य न भवति, एवं साधुरपि कृतोपधिप्रत्युपेक्षणादिव्यापारः उच्चारालोचनीः प्रत्युपेक्ष्य व्यापाररहितः कायोत्सर्ग-स्थोऽनुपेक्षते सूत्रं, गुरौ तु स्थिते दैवसिकावश्यकस्य मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादेः कायोत्सर्गान्तस्यावलोकनं करोति, पश्चा-दालुञ्चनं स्पष्टबुद्ध्याऽपराधग्रहणं, ततो विकटीकरणं गुरुलघूनामपराधानां विभजनं, चशब्दादालोचनाप्रतिसेवनाऽनुलो-मेन ग्रन्थनं, ततो यथाक्रमं गुरोर्निवेदनं करोति, एवं कुर्वतो भावशुद्धिरुपजायते, औदयिकभावात् क्षायोपशमिकप्राप्ति-रित्यर्थः, इत्थमुक्तेन प्रकारेण ‘आलोचिते’ गुरोरपराधजाले निवेदिते ‘आराधना’ मोक्षमार्गाखण्डना भवति, ‘अनालो-चिते’ अनिवेदिते ‘भजना’ विकल्पना कदाचिद्भवति कदाचिन्न भवति, तत्रेत्यं भवति—‘आलोच्यणापरिणओ सम्मं संप-ट्टिओ गुरुसगासं । जइ अंतरावि कालं करिज्ज आराहओ तहवि ॥ १ ॥’ एवं तु न भवति—‘इहीए गारवेणं बहुस्सुय-मएण वावि दुच्चरियं । जो ण कहेइ गुरुणं न हु सो आराहओ भणिओ ॥ १ ॥’ चि गाथार्थः ॥ १२४३ ॥ इत्थं चालो-चनादिप्रकारेणोभयकालं नियमत एव प्रथमचरमतीर्थकरतीर्थे सातिचारेण निरतिचारेण वा साधुना शुद्धिः कर्तव्या, मध्यमतीर्थकरतीर्थेषु पुनर्नैवं, किन्त्वतिचारवत एव शुद्धिः क्रियते इति, आह च—

१ आलोचनापरिणत सन्त्यक् सप्रस्थितो गुरुसकाशम् । यद्यन्तराऽपि कालं कुर्यादाराधकस्तथापि ॥ १ ॥ अज्ज्ञा गौरवेण बहुश्रुतमदेन चाऽपि दुश्चरितम् ।

१ न कथयति गुरुभ्यो नैव स आराधको भणित ॥ १ ॥

सपडिक्कमणो धम्मो पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स । मज्झिमयाण जिणाणं कारणजाए पडिक्कमणं ॥ १२४४ ॥

व्याख्या—सप्रतिक्रमणो धर्मः पुरिमस्य च पश्चिमस्य च जिनस्य, तत्तीर्थसाधुना ईर्यापथागतेनोच्चारादिविवेके उभय-
कालं चापराधो भवतु मा वा नियमतः प्रतिक्रान्तव्यं, शठत्वात्प्रमादबहुलत्वाच्च, एतेष्वेव स्थानेषु ‘मध्यमानां जिनानाम्’
अजितादीनां पार्श्वपर्यन्तानां ‘कारणजाते’ अपराध एवोत्पन्ने सति प्रतिक्रमणं भवति, अशठत्वात्प्रमादरहितत्वाच्चेति
गाथार्थः ॥ १२४४ ॥ तथा चाह ग्रन्थकारः—

जो जाहे आवन्नो साहू अन्नयरंमि ठाणंमि । सो ताहे पडिक्कमई मज्झिमयाणं जिणवराणं ॥ १२४५ ॥

व्याख्या—‘यः’ साधुरिति योगः ‘यदा’ यस्मिन् काले पूर्वाह्लादौ ‘आपन्नः’ प्राप्तः ‘अन्यतरस्मिन् स्थाने’ प्राणातिपा-
तादौ स तदैव तस्य स्थानस्य, एकाक्येव गुरुप्रत्यक्षं वा प्रतिक्रामति मध्यमानां जिनवराणामिति गाथार्थः ॥ १२४५ ॥
आह—किमयमेवं भेदः प्रतिक्रमणकृतः ? आहोश्विदन्योऽप्यस्ति ?, अस्तीत्याह, यनः—

वावीसं तित्थयरा सामाड्यसंजमं उवडसंति । छेओवट्ठावणयं पुण वयन्ति उसभो य वीरो य ॥ १२४६ ॥

व्याख्या—‘द्वाविंशतिस्तीर्थकरा’ मध्यमाः सामायिकं संयममुपदिशन्ति, यदैव सामायिकमुच्चार्यते तदैव व्रतेषु स्थाप्यते,
छेदोपस्थापनिकं वदतः ऋषभश्च वीरश्च, एतदुक्तं भवति—प्रथमतीर्थङ्करचरमतीर्थकरतीर्थेषु हि प्रव्रजितमात्रः सामायि-
कसंयतो भवति तावद् यावच्छस्त्रपरिज्ञाऽवगमः, एवं हि पूर्वमासीत्, अधुना तु पइजीवनिकायावगमं यावत् तथा पुनः
सूत्रतोऽर्थतश्चावगतया सम्यगपराधस्थानानि परिहरन् व्रतेषु स्थाप्यत इत्येवं निरतिचारः, सातिचारः पुनर्मूलस्थानं प्राप्त
उपस्थाप्यत इति गाथार्थः ॥ १२४६ ॥ अयं च विशेषः—‘आचेलुक्कोदेसिय सिजातररायपिंडकिइकम्मे । वयजिह्वपडिक्कमणे
मासं पज्जोसवणकप्पे ॥ १ ॥’ एतद्वाधानुसारतोऽवसेयः, इयं च सामायिके व्याख्यातैवेति गत प्रासङ्गिकम्, अधुना
यदुक्तं ‘सप्रतिक्रमणो धर्म’ इत्यादि, तत्प्रतिक्रमणं दैवसिकादिभेदेन निरूपयन्नाह—

पडिक्कमणं देसिय राइयं च उत्तरियमावकहियं च । पक्खियचाउम्मासिय संवच्छर उत्तिमट्ठे य ॥ १२४७ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रमणं’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, ‘दैवसिकं’ दिवसनिरवृत्तं ‘रात्रिकं’ रजनिनिरवृत्तम्, इत्वरं तु—अल्पकालिकं
दैवसिकाद्येव ‘यावत्कथिकं’ यावज्जीविकं व्रतादिलक्षणं ‘पाक्षिकं’ पक्षातिचारनिरवृत्तम्, आह—दैवसिकेनैव शोधिते सत्या-
त्मनि पाक्षिकादि किमर्थम् ?, उच्यते, गृहदृष्टान्तोऽत्र—‘जहं गेहं पइदियहंमि सोहियं तहवि पक्खसंधीए । सोहिज्जइ सवि-
सेसं एवं इहयंमि णायवं ॥ १ ॥’ एवं चातुर्मासिकं सांवत्सरिकम्, एतानि हि प्रतीतान्येव, ‘उत्तमार्थं च’ भक्तप्रत्याख्याने
प्रतिक्रमणं भवति, निवृत्तिरूपत्वात्तस्येति गाथासमुदायार्थः ॥ १२४७ ॥ साम्प्रतं यावत्कथिकं प्रतिक्रमणमुपदर्शयन्नाह—

पंच य मत्तवयाई राईछट्ठाइ चाउजामो य । भत्तपरिण्णा य तहा हुणहंमि य आवकहियाई ॥ १२४८ ॥

व्याख्या—पञ्च महाव्रतानि—प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि ‘राईछट्ठाइ’ ति उपलक्षणत्वाद् रात्रिभोजननिवृत्तिप-
द्यानि पुरिमपश्चिमतीर्थकरयोस्तीर्थ इति, ‘चातुर्मासश्च’ निवृत्तिधर्म एव भक्तपरिज्ञा च तथा, चशब्दादिङ्गिनीमरणादि-

१ आचेलवयाभादेशिक शय्यातरराजपिण्डकृतिकर्माणि । व्रतानि ज्येष्ठ प्रतिक्रमणं माम पशुपणाकटप ॥ १ ॥ २ यथा गृह प्रतिदिवसमपि शोधितं
तथापि पक्षमन्थी । श्लोच्यते मन्त्रिदोषमेवमिहापि ज्ञातव्यम् ॥ १ ॥

परिग्रहः, ‘द्वयोरपि’ पुरिमपश्चिमयोः, चशब्दाद् मध्यमानां च यावत्कथिकान्येतानीति गाथार्थः ॥ १२४८ ॥ इत्थं याव-
त्कथिकमनेकभेदभिन्न प्रतिपादितम्, इत्वरमपि दैवसिकादिभेदं प्रतिपादितमेव, पुनरपीत्वरप्रतिपादनायैवाह—

उच्चारे पासवणे ग्वेले मिंघाण पडिक्कमणं । आभोगमणाभोगे सहस्सकारे पडिक्कमणं ॥ १२४९ ॥

व्याख्या—‘उच्चारे’ पुरीये ‘पसवणे’ मूत्रे ‘खेले’ श्लेष्मणि ‘सिद्धानके’ नासिकोद्भवे श्लेष्मणि व्युत्सृष्टे सति सामान्येन
प्रतिक्रमणं भवति. अयं पुनर्विशेषः—‘उच्चारं पासवणं भूमीए वोमिरित्तु उवउत्तो । वोसरिऊण य तत्तो इरियावहिअं पडि-
क्कमट्ठ ॥ १ ॥ वोमिरइ मत्तगे जइ तो न पडिक्कमड मत्तगं जो उ । साहू परिट्ठवेई णियमेण पडिक्कमे सो उ ॥ २ ॥ खेले
मिंघाणं वाऽपडिलेहिय अप्पमज्जिउं तह य । वोमिरिय पडिक्कमई तं पिय मिच्छुक्कडं देइ ॥ ३ ॥’ प्रत्युपेक्षितादिविधि-
विशेषे तु न ददाति, तथाऽऽभोगेऽनाभोगे सहसात्कारे सति योऽतिचारस्तस्य प्रतिक्रमणम्—‘आभोगे जाणंतेण जोऽइ-
यारो कओ पुणो तस्म । जायम्मिअि अणुतावे पडिक्कमणेऽजाणया इयरो ॥ १ ॥’ अनाभोगसहसात्कारे इत्थंलक्षणै—‘पुविं
अपामिऊणं छट्ठे पायंमि जं पुणो पासे । ण य तरइ णियत्तेउं पायं सहसाकरणमेयं ॥ १ ॥’ अस्मिंश्च सति प्रतिक्रमणम्,

१ उच्चार प्रश्रवण भूर्मा व्युत्सृज्योपयुक्त । व्युत्सृज्य च तत् ईर्यापथिनीं प्रतिक्रामति ॥ १ ॥ व्युत्सृजति मात्रके यदि तदा न प्रतिक्राम्यति मात्रक
यन्तु । साधु परिष्ठापयति नियमेन प्रतिक्राम्यति स एव ॥ २ ॥ श्लेष्माण सिद्धान वाऽप्रतिस्तरियाप्रमार्ज्यं तथा च । व्युत्सृज्य प्रतिक्राम्यति तत्रापि च मिथ्या-
दुःकृत वदन्ति ॥ ३ ॥ आभोगे जानता योऽतिचार कून पुनस्तस्य । जातेऽपि चातुतापे प्रतिक्रमणेऽजानतेतर ॥ १ ॥ पूर्वमष्टा क्षिप्ते पादे यत् पुन पश्येत् ।
न च श्रोत्रे निवर्त्तितु पाठ सहसाकरणमेतत् ॥ १ ॥

भावश्यकहारिभट्टीया

अयं गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिकं—‘पडिलेहेउं पमजिय भत्तं पाणं च वोमिरेऊणं । वमहीऊयवरमेव उणियमेण पडिक्कमे साह ॥ १ ॥ हत्थसया आगंतुं गंतुं च मुहुत्तं जहिं चिहे । पंथे वा वच्चंतो णदिसंत्तरणे पडिक्कमट ॥ २ ॥’
गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपगतः पञ्चधा भवतीति, आह च निर्मुक्तिकारः—

मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव अस्संजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसन्थाणं ॥ १२५० ॥
संसारपडिक्कमणं चउत्तिवहं होइ आणुपुत्तीए । भावपडिक्कमणं पुण तिविहं तिविहेण नेघच्चं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते, यदाभोगानाभोगसहसात्कारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव ‘असंयमे’ असंयमविषये प्रतिक्रमणम्, असंयमः—प्राणातिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, ‘कपायाणां’ प्राग्निरूपितशब्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कपायाः प्रतिक्रान्तव्याः, ‘योगानां च’ मनोवाक्कायलक्षणानाम् ‘अप्रशस्तानाम्’ अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्रनारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं भवति ‘आनुपूर्व्या’ परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भादयस्तेषां (पामा) भोगानाभोगसहसात्कारैर्यद्वर्तितमन्यथा वा प्ररूपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्ररामरेष्वपि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायाधनासेव-

१ प्रतिहरिण प्रमुञ्च्य भक्तं पानं च ध्युत्सृज्य । वसतिकचपरमेव तु नियमेन प्रतिक्रान्ते साधु ॥ १ ॥ इत्यशतागमस्य गाथा च सुहृत्कं यमनिषेधः । पंथे वा प्रजनं नदीसंतरणे प्रतिक्रान्तव्यति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निराशंसैर्नैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, ‘भावपडिक्कमणं पुण तिविहं तिविहेण नेयत्तं’ तदेतदनन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—‘मिच्छत्ताइ न गच्छइ ण य गच्छावेइ णाणुजाणेइ । जं मणवइकाएहिं तं भणियं भावपडिक्कमणं ॥ १ ॥’ ‘मनसा न गच्छति’ न चिन्तयति यथा शोभनः शाक्यादिधर्मः, वाचा नाभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा ‘न य गच्छावेइ’ मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्चनिकादिः स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीनामर्पयति, ‘णाणुजाणइ’ कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुस्ववारब्धं कृतं वेति भणति, कायेन न खच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्येति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वादिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कपायाः, तथा चोक्तम्—‘कोहो’ य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइ पुणवभवस्स ॥ १ ॥’ अतः कपायप्रतिक्रमण एवोदाहरणमुच्यते—‘केइ दो संजया संगारं काऊण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणियं—होहिति ते पुत्तो देवलोयवुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ क्रोधश्च मातश्च अतिगृहीतौ माया च लोभश्च परिवर्धमानौ । चत्वार एते कृत्वा कपाया सिद्ध्यन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ सप्तौ सकेत कृत्वा देवलोकं गतौ, इत्यक्षेकस्मिन्नगरे एकस्य श्रेष्ठितो मायां मुप्रनिमित्तं नागदेवतायै वपवासेन स्थिता, तया भणित—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकपुत्र इति, तयोरेकश्च्युत्वा तस्या पुत्रो जातः ।

नागदत्तोत्ति से णामं कयं, वावत्तरिकलाविसारओ जाओ, गंधवं च से अइप्पियं, तेण गंधवणागदत्तो भणइ, तओ सो मित्तजणपरिवारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य णं वहुसो वहुसो वोहेइ, सो ण संजुज्जइ, ताहे सो देवो अवत्तलिणेणं ण णज्जइ जहेस पवइयगो, जेण से रजोहरणाइ उवगरणं णत्थि, सप्पे चत्तारि करंडयहत्यो गहेऊण तस्स उज्जाणियागयस्स य अदूरसामंतेण वीइवयइ, मित्तेहिं से कहियं—एस सप्पखेलावगोत्ति, गओ तस्स मूलं, पुच्छइ—किमेत्थं?, देवो भणइ—सप्पा, गंधवणागदत्तो भणइ—रमामो, तुमं ममच्चएहि अहं तुहच्चएहिं, देवो तस्सच्चएहिं रमति, खइओवि ण मरइ, गंधवणागदत्तो अमरिसिओ भणइ—अहपि रमामि तव संतिएहिं सप्पेहिं, देवो भणइ—मरसि जइ खज्जसि, जाहे णिबंघेण लग्गो ताहे मंडलं आलिहत्ता देवेण चउहिसिं पि करंडगा ठविता, पच्छा से सव्वं सयणमित्तपरियणं मेलिऊण तस्स समक्खं इमं भणियाइओ—

१ नागदत्त इति तस्य नाम कृतं, द्वासप्ततिकलाविशारदो जातः, गान्धर्वं चास्यातिप्रिय, तेन गन्धर्वनागदत्तो मण्यते, ततः स मिप्रजनपरिवारितः सौख्यमनुभवति, देवश्चैनं बहुधा २ बोधयति, स न सम्युच्यते, तदा स देवोऽप्यकलिङ्गेन न ज्ञायते यथैव प्रव्रजितक, येन रजोहरणापुष्पकरणं तस्य नास्ति, सर्पाश्चतुरं करणकदस्तो गृहीत्वा तस्योद्यानिकागतस्यादूरसामीप्येन व्यतिरिजति, मित्रैस्तस्य कथित—एष सर्पकीटक इति, गतस्तस्य मूलं, पृच्छति—किमत्र?, देवो भणति—सर्पा, गन्धर्वनागदत्तो भणति—रमावहे, एव मामकीनैरहं तावकीनैः, देवस्तत्सकै रमते, खादितोऽपि न म्रियते, गन्धर्वनागदत्तोऽमरितो भणति—अहं मपि तव सकैः सर्पै रमे देवो भणति—मरिष्यसि यदि भक्षिष्यसे, यदा निर्वन्धेन लभस्तदा मण्डलमालिख्य देवेन चतसृष्वपि दिक्षु करण्डका स्थापिता, पश्चात्तस्य सर्वे स्वजनमित्रपरिजनं मेलयित्वा तस्य समक्ष इदं भणितवार्—

गंधर्वनागदत्तो इच्छह सप्पेहि खिल्लिउं इहयं । तं जह कहिंवि खज्जह इत्थं हु दोसो न कायन्वो ॥ १२५२ ॥

व्याख्या—‘गन्धर्वनागदत्त’ इति नामा ‘इच्छति’ अभिलपति सर्पैः सार्द्धं कीडितुम्, अत्र स खलु—अयं यदि ‘कथञ्चित्’ केनचित्प्रकारेण ‘खाद्यते’ भक्ष्यते ‘इत्थं हु’ अस्मिन् वृत्तान्ते न दोषः कर्तव्यो मम भवद्भिरिति गाथार्थः ॥ १२५२ ॥ यथा चतसृष्वपि दिक्षु स्थापितानां सर्पाणां माहात्म्यमसावकथयत् तथा प्रतिपादयन्नाह—

तरुणदिवायरनयणो विज्जुलयाचंचलग्गजीहालो । घोरमहाविसदाढो उक्का इव पज्जलियरोसो ॥ १२५३ ॥

व्याख्या—तरुणदिवाकरवद्—अभिनवोदितादित्यवन्नयने—लोचने यस्य स तरुणदिवाकरनयनः, रक्ताक्ष इत्यर्थः, विद्युल्लतेव चञ्चलाऽग्रजिह्वा यस्य स विद्युल्लताचञ्चलाग्रजिह्वाकः घोरा—रौद्रा महाविषाः—प्रधानविषयुक्ता दंष्ट्रा—आस्यो यस्य स घोरमहाविषदंष्ट्राः, उल्केव—बुड्बुलीव गज्वलितो रोषो यस्य स तथोच्यत इति गाथार्थः ॥ १२५३ ॥

उक्को जेण मणूसो कयमकयं न याणहं सुवहुयंपि । अदिस्समाणमच्चुं कहं धिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२५४ ॥

व्याख्या—‘उक्को’ दष्टः ‘येन’ सर्पेण मनुष्यः स कृतं किञ्चिदकृतं वा न जानाति सुबहुपि, ‘अदृश्यमानमृत्युम्’ अदृश्यमानोऽयं करण्डकस्थो मृत्युर्यतर्तते, मृत्युहेतुत्वान्मृत्युः, यतश्चैवमतः कथं ग्रहीष्यसि त्वं ‘महानागं’ प्रधानसर्पम् ?, इति गाथार्थः ॥ १२५४ ॥ अयं च क्रोधसर्पः, पुरुषे संयोजना स्वबुद्ध्या कार्या, क्रोधसमन्वितस्तरुणदिवाकरनयन एव भवतीत्यादि ॥ मेरुगिरितुंगसरिसो अडफणो जमलजुगलजीहालो । दाहिणपासंमि ठिओ माणेण वियट्ठहं नागो ॥ १२५५ ॥

व्याख्या—मेरुगिरेस्तुङ्गानि—उच्छ्रितानि तैः सदृशः मेरुगिरितुङ्गसदृशः, उच्छ्रित इत्यर्थः, अष्टौ फणौ यस्य सोऽष्टफणः जातिकुलरूपवललाभबुद्धिबालभ्यकश्रुतानि द्रष्टव्यानि, तत्त्वतो यमो—मृत्युर्मृत्युहेतुत्वात् ‘ला आदाने’ यमं लान्तीति—आददतीति यमला, यमला युग्मजिह्वा यस्य स यमलयुग्मजिह्वः, करण्डकन्यासमधिकृत्याऽऽह—दक्षिणपार्श्वे स्थितः, दक्षिणदिश्यासस्तु दाक्षिण्यवत उपरोधतो मानप्रवृत्तेः, अत एवाह—‘मानेन’ हेतुभूतेन व्यावर्तते ‘नागः’ सर्प इति गाथार्थः ॥ १२५५ ॥

उक्को जेण मणूसो थडो न गणेह देवरायमवि । तं मेरुपव्वयनिभं कहं धिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२५६ ॥

व्याख्या—‘उक्को’ दष्टः ‘येन’ सर्पेण मनुष्यः स्तब्धः सन्न गणयति ‘देवराजानमपि’ इन्द्रमपि, ‘तम्’ इत्थम्भूतं मेरुपर्वतनिभं कथं गृहीष्यसि त्वं ‘महानागं’ प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२५६ ॥ अयं च मानसर्पः ॥

सललियविल्लहलग्गहं सत्थिअलंछणफणंकिअपडागा । मायामइआ नागी नियडिकवडवंचणाकुसला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सललिता—मृद्धी वेलहला—स्फीता गतिर्यस्याः सा सललितवेलहलगतिः, स्वस्तिकलाञ्छनेनाङ्किता फणापताका यस्याः सा स्वस्तिकलाञ्छनाङ्कितफणापताकेति वक्तव्ये गाथाभङ्गभयादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी ‘निकृति-कपटवञ्चनाकुशला’ निकृतिः—आन्तरो विकारः कपटं—वेषपरावर्तादिर्वाह्यः आभ्यां या वञ्चना तस्या कुशला—निपुणेति गाथार्थः ॥ १२५७ ॥

१ उद्धत प्र०

तं च सि वालग्गही अणोसहिवलो अ अपरिहृत्यो य । सा य चिरसंचियविसा गहणंमि वणे वसइ नागी ॥ १२५८ ॥

व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रौद्रा, त्वं च ‘व्यालग्गही’ सर्पग्रहणशीलः ‘अनौपधिवलश्च’ औपधिवलरहितः ‘अपरिहृत्यश्च’ अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा ‘गहने’ सङ्कुले ‘वने’ कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥

होही ते विणिवाओ तीसे दाढंतरं उवगयस्स । अप्पोसहिमतवलो न हु अप्पाणं विगिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥

व्याख्या—भविष्यति ते विनिपातः तस्या दंष्ट्रान्तरम् ‘उपगतस्य’ प्राप्तस्य, अल्पं—स्तोकं औपधिमन्त्रवलं यस्य तव स त्वं अल्पौपधिमन्त्रवलः, यतश्चैवमतो नैवाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च मायानागी ॥

उत्तरमाणो सव्वं महालओ पुत्तमेहनिग्घोसो । उत्तरपासंमि ठिओ लोहेण वियट्ठहं नागो ॥ १२६० ॥

व्याख्या—‘उत्तरमाणो’स्ति अभिभवन् ‘सर्व’ वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वत्रानिवारितत्वात्, पूर्णः पुष्करावर्त्तस्त्वेव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपार्श्वे स्थितः, उत्तरदिश्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति रूपापनार्यम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन ‘वियट्ठहं’ व्यावर्तते रुष्यति वा ‘नागः’ सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥

उक्को जेण मणूसो होइ महासागरुव्व दुप्पूरो । तं सव्वविससमुदयं कहं धिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दष्टो येन मनुष्यो भवति ‘महासागर इव’ स्वयम्भूरमण इव दुप्पूरः ‘तम्’ इत्थम्भूतं ‘सर्वविषसमुदयं’ सर्वव्यसनकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्वं ‘महानागं’ प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्पः ॥

एण ते पावाही चत्तारिवि कोहमाणमयलोभा । जेहि सया संतत्तं जरियमिव जयं कलकलेइ ॥ १२६२ ॥

आवश्यकहारिभरीया

व्याख्या—एते ते 'पापाहयः' पापसर्पाश्चत्वारोऽपि क्रोधमानगायालोभा यैः सदा सन्तप्तं सत् ज्वरितमिव 'जगद्' भुवनं 'कलकलायति' भवजलधौ कथयतीति गाथार्थः ॥ १२६२ ॥

एएहिं जो खज्जह चउहिहि आसीविसेहि पावेहिं । अवसस्स नरयपडणं णत्थि । सि आलंघणं किंचि ॥ १२६३ ॥

व्याख्या—एभिर्य एव खाद्यते चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' भुजङ्गैः 'पापैः' अशोभनैः तस्य अवशस्य सतः नरकपतनं भवति, 'नास्ति' न विद्यते 'से' तस्यालम्बनं किञ्चिद् येन न पततीति गाथार्थः ॥ १२६३ ॥ एवमभिधायते मुक्ताः । सो खड्गो पडिओ मओ य, पच्छा देवो भणइ—किह जायं ? , ण ठाड्हत्ति वारिज्जंतो, पुवभणिया य ते मित्ता अगदे छुभंति ओसहाणि य, ण किंचि गुणं करेति, पच्छा तस्स सयणो पाएहिं पडिओ—जिआवेहत्ति, देवो भणइ—एवं चेव अहंपि खड्गो, जइ एरिसिं चरियं अणुचरइ तो जीवइ, जइ गाणुपालेइ तो उज्जीविओऽवि पुणो मरइ, तं च चरियं गाथाहिं कहेइ— एएहिं अहं खड्गो चउहिहि आसीविसेहि धोरैहिं । विसनिग्घायणहेउं चरामि विविहं तवोकम्मं ॥ १२६४ ॥

व्याख्या—एभिरहं 'खड्गो'त्ति भक्षितश्चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' भुजङ्गैः धोरै—रौद्रैः 'विपनिर्घातनहेतुः' विपनिर्घातन-निमित्तं 'चरामि' आसेवयामि 'विविधं' विचित्रं चतुर्थपद्याष्टमादिभेदं 'तप कर्म' तपःक्रियामिति गाथार्थः ॥ १२६४ ॥

१ स खादित पतितो मृतश्च, पश्चाद्देवो भणति—कथं जात ? , न स्यात्तस्य वार्यमाण, पूर्वभणितानि च तानि मित्राणि अगदान् क्षिपन्ति औपधानि च, न कश्चिद्गुणं कुर्वन्ति, पश्चात्तस्य स्वजन पादयो पतित—जीवयथेति, देवो भणति—एवमेवाहमपि खादित, यदीदृशा चर्यामनुचरति तदा जीवति, यदि नानुपालयति तदोजीवितोऽपि पुनर्जियते, तं च चर्यां गाथामिः कथयति ।

सेवामि सेलकाणणसुसाणसुन्नघररुक्खमूलाहं । पावाहीणं तेसिं खणमवि न उवेमि वीसंभं ॥ १२६५ ॥

व्याख्या—'सेवामि' भजामि शैलकाननश्मशानशून्यगृहवृक्षमूलानि शैलाः—पर्वताः काननानि—दूरवर्तिवनानि शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्वः, 'पावाहीनां' पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि 'नोपैमि' न यामि 'विश्रम्भं' विश्वासमिति गाथार्थः ॥ १२६५ ॥

अच्चाहारो न सहे अइनिडेण विसया उइज्जंति । जायामायाहारो तंपि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥

व्याख्या—'अत्याहारः' प्रभूताहारः 'न सहे'त्ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्निग्धमल्पं च भोजनं भविष्य-त्येतदपि नास्ति, यतः—अतिस्निग्धेन हविःप्रचुरेण 'विषयाः' शब्दादयः 'उदीर्यन्ते' उद्रेकावस्थां नीयन्ते, ततश्च यात्रामात्राहारो यावत्ता संयमयात्रोत्सर्पति तावन्तं भक्षयामि, तमपि प्रकारं पुनर्नेच्छामीति गाथार्थः ॥ १२६६ ॥

उस्सन्नकयाहारो अहवा विगईविवज्जियाहारो । जं किंचि कयाहारो अवउज्जियथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—'उस्सन्नं' प्रायशोऽकृताहारः, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्वर्जित आहारो यस्य मम सोऽहं विगति-विवर्जिताहारः, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभनं बौदनादि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविधः, 'अवउज्जियथोवमाहारो'त्ति उज्जित—उज्जितधर्मां स्तोकः—स्वल्पः आहारो यस्य मम सोऽहमुज्जितस्तोकाहार इति गाथार्थः ॥ १२६७ ॥ एवं क्रियायु-क्तस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

योवाहारो थोवभणिओ य जो होइ थोवनिहो य । थोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—स्तोकाहारः स्तोकभणितश्च यो भवति स्तोकनिद्रश्च स्तोकोपध्युपकरणः, उपधारेवोपकरणं, तस्य चेत्यभूतस्य देवा अपि प्रणमन्तीति गाथार्थः ॥ १२६८ ॥ एवं जइ अणुपालेइ तओ उडेइ, भणंति—वरं एवंपि जीवंतो, पच्छा सो पुवाभिमुहो ठिओ किरियं पंजिउंकामो देवो भणइ—

सिद्धे नमंसिऊणं संसारत्था य जे महाविज्जा । वोच्छामि दंडकिरियं सव्वविसनिवारणिं विज्जं ॥ १२६९ ॥

व्याख्या—'सिद्धान्' मुक्तान् नमस्कृत्य संसारस्थाश्च ये 'महावैद्याः' केवलचतुर्दशपूर्ववित्प्रभृतयस्तांश्च नमस्कृत्य वक्ष्ये दण्डक्रियां सर्वविपनिवारिणीं विद्यामिति गाथार्थः ॥ १२६९ ॥ सा चेयं—

सव्वं पाणइवायं पच्चक्खाई मि अलियवयणं च । सव्वमदत्तादाणं अव्वंम परिग्गहं स्वाहा ॥ १२७० ॥

व्याख्या—'सर्वं' सम्पूर्णं प्राणातिपातं 'प्रत्याख्याति' प्रत्याचष्टे एष महात्मेति, अनृतवचनं च, सर्वं चादत्तादानम्, अन्नह्य परिग्रहं च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गाथार्थः ॥ १२७० ॥ एवं भणिणउट्ठिओ, अस्मापिईहिं से कहियं, न सद्दइ, पच्छा पहाविओ पडिओ, पुणोवि देवेण तहेव उट्ठविओ, पुणोवि पहाविओ, पडिओ, तइयाए वेलाए देवो णिच्छइ, प्रसादिओ, उट्ठविओ, पडिस्सुयं, अस्मापियरं पुच्छित्ता तेण समं पहाविओ, एगंमि वणसंडे पुवभवे कहेइ, संबुद्धो पत्तेयुद्धो जाओ,

१ एष चणुपालयति तदोच्छिष्टं, भणन्ति—वरमेवमपि जीवन्, पश्चात् स पूर्वाभिमुख स्थित क्रियां प्रयोक्तुकामो देवो भणति—। एव मणिते उरियतो मातापितृभ्यां तस्मै कथित, न श्रद्धाति, पश्चात् प्रधावित पतित, पुनरपि त्रेवेन संयमं ग्रथापित, पुनरपि प्रधावित, पतित, मृतीयायां वेलायां देवो नेच्छति, प्रसादित, उपापित, प्रतिश्रुत, मातापितृवाचस्पृश्य येन समं प्रधावित, एकस्मिन् वनपण्डे पूर्वभवान् कथयति, संबुद्धः प्रत्येकबुद्धो जात,

देवोऽपि पडिगओ, एवं सो ते कसाए नाए सरीरकरंडए छोढूण कओऽपि संचरिउं ण देइ, एवं सो ओदइयस्स आवस्स अकरणयाए अब्भुद्धिओ पडिक्कंतो होइ, दीहेण सामन्नपरियाएण सिद्धो, एवं भावपडिक्कमणं । आह—किणिमित्तं पुणो २ पडिक्कमिज्जइ १, जहा मज्झिमयाणं तहा कीस ण कज्जे पडिक्कमिज्जइ १, आयरिओ आह—इत्थ विज्जेण दिट्ठंतो—एगस्स रण्णो पुत्तो अईव पिओ, तेण चिंतियं—मा से रोगो भविस्सइ, किरियं करावेमि, तेण विज्जा सद्वाविया, मम पुत्तस्स तिगिच्छं करेह जेण गिरुओ होइ, ते भणंति—करेमो, राया भणइ—केरिसा तुज्ज जोगा १, एगो भणइ—जइ रोगो अत्थि तो उवसामेति, अह नत्थि तं चेव जीरंता मारंति, विइओ भणइ—जइ रोगो अत्थि तो उवसामिंति, अह णत्थि ण गुणं ण दोसं करिति, तइओ भणइ—जइ रोगो अत्थि तो उवसामिति, अह णत्थि वण्णरूवजोवणलावणताए परिणमंति, विइओ विधी अणागयपरित्ताणे भावियवो, तइएण रण्णा कारिया किरिया, एवमिमं पि पडिक्कमणं जइ दोसा अत्थि तो

१ देवोऽपि प्रतिगत, एव स तान् कपायान् ज्ञातान् शरीरकरण्डके क्षिप्त्वा कुतोऽपि संचरितुं न ददति, एव स औदयिकस्य भावस्याकरणतयाऽभ्युत्थित, प्रतिक्रान्तो भवति, दीर्घेण श्रामण्यपर्यायेण सिद्धः, एव भावप्रतिक्रमण । किमिमित्तं पुन पुन प्रतिक्रम्यते १, यथा मध्यमकाना तथा कथं न कार्यं प्रति-क्रम्यते १, आचार्य आह—अत्र वैद्येन दृष्टान्त—एकस्य राज्ञः पुत्रोऽतीव प्रियः, तेन चिन्तित—माऽस्य रोगो भूत्, क्रिया कारयामि, तेन वैद्या शब्दिता—मम पुत्रस्य चिकित्सा कुरत येन नीरोगो भवति, ते भणन्ति—कुर्म, राजा भणति—कीदृशा युष्माकं योगा ! एवो भणति—यदि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति, अथ नास्ति त एव जीर्यन्तो मारयन्ति, द्वितीयो भणति—यदि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति अथ नास्ति न गुण न दोष कुर्वन्ति, तृतीयो भणति—यदि रोगोऽस्ति तदोप-शमयन्ति, अथ नास्ति वर्णरूपं यावन् लावण्यतया परिणमन्ति, द्वितीयो विधिरनागतपरित्राणे भावयितव्य, तृतीयेन राज्ञा कारिता क्रिया, एवमिदमपि प्रतिक्रमण यदि दोषा सन्ति तदा

विसोहिज्जंति, जइ णत्थि तो सोही चरित्तस्स सुद्धतरिया भवइ । उक्तं सप्रसङ्गं प्रतिक्रमणम्, अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण प्ररूपितत्वान्नेहाधिक्रियते, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षे-पस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चो वक्तव्यः, यावत्तच्चेदं सूत्रं—करेमि भन्ते! जाव वोसिरामि

अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं चेदं—‘संहिता च पदं चैव’ त्यादि, अधिकृतसूत्रस्य व्याख्यालक्षणयोजना च सामायिकवद् द्रष्टव्या, आह—इदं स्वस्थान एव सामायिकाध्ययने उक्तं सूत्रं, पुनः किमभिधीयते १, पुनरुक्तदोषप्रसङ्गात्, उच्यते, प्रति-पिच्छासेवितादि समभावस्थेनैव प्रतिक्रान्तव्यमिति ज्ञापनार्थम्, अथवा ‘यद्वद्विषयातार्थं मन्त्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति । तद्वद् रागविषयं पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदम् ॥ १ ॥’ रागविषयं चेदं, यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिक्रान्तव्यम् अतः सूत्रकार एव तदभिधित्तुराह—

चत्तारि मंगलं अरिहंता मंगलं सिद्धा मंगलं साहू मंगलं केवलपण्णत्तो धम्मो मंगलं

मङ्गलं प्राग्निरूपितशब्दार्थः, तत्र चत्वारः पदार्था मङ्गलमिति, क एते चत्वारः १, तानुपदर्शयन्नाह—‘अरिहंता मंगल’-मित्यादि, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेऽर्हन्तो मङ्गलं, सितं ध्मातं येषां ते सिद्धाः, ते च सिद्धा मङ्गलं, निर्वाणसाधकान् योगान् साधयन्तीति साधवः, ते च मङ्गलं, साधुग्रहणादाचार्योपाध्याया गृहीता एव द्रष्टव्याः, यतो न हि ते न साधवः, धारयतीति धर्मः, केवलमेव विद्यत इति केवलिनः, केवलिभिः—सर्वज्ञैः प्रज्ञप्तः—प्ररूपितः केव-

१ विशेषयन्ति यदि न सन्ति तदा शुद्धिश्चाग्निश्च शुद्धतरा भवति ।

लिप्रज्ञप्तः, कोऽसौ १-धर्मः—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च मङ्गलम्, अनेन कपिलादिप्रज्ञप्तधर्मव्यवच्छेदमाह । अर्हदादीनां च मङ्गलता तेभ्य एव हितमङ्गलतात् सुखप्राप्तेः, अत एव च लोकोत्तमत्वमेवामिति, आह च—

चत्तारि लोयुत्तमा अरिहंता लोयुत्तमा सिद्धा लोयुत्तमा साहू लोयुत्तमा केवलपण्णत्तो धम्मो लोयुत्तमो अथवा कुतः पुनरर्हदादीनां मङ्गलता १, लोकोत्तमत्वात्, तथा चाऽऽह—‘चत्तारि लोयुत्तमा’ चत्वारः—खल्वनन्तरोक्ता वक्ष्य-माणा वा लोकस्य—भावलोकादेरुत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, क एते चत्वारस्तानुपदर्शयन्नाह—‘अरिहंता लोयुत्तमा, इत्यादि, अर्हन्तः—प्राग्निरूपितशब्दार्थाः, लोकस्य—भावलोकस्य उत्तमाः—प्रधानाः, तथा चोक्तम्—अरिहंता ताव तर्हि उत्तमा हुन्ती उ भावलोयस्स । कम्हा १, जं सवासिं कम्मपयडीपसत्थाणं ॥ १ ॥ अणुभावं तु पडुच्चा वेअणियाऊण णामगोयस्स । भावस्सोदइयस्सा णियमा ते उत्तमा होति ॥ २ ॥ एवं चेव य भूओ उत्तरपगईविसेसणविशिष्टं । भण्णइ हु उत्तमत्तं नमासओ से णिसामेह ॥ ३ ॥ साय मणुयाउ दोण्णी णामप्पगई समा पसत्था य । मणुगइ पणिंदिजाई ओरालियते-यकम्मं च ॥ ४ ॥ ओरालियं गुवंगा समचउरंसं तहेव संठाणं । वइरोसभसंघयणं वण्णरसगधफासा य ॥ ५ ॥ अगुरुलहुं

१ अर्हन्तस्तावत्तज्जोत्तमा भवन्त्येव भावलोकस्य । कस्मात् १ यत्सर्वासां कर्मप्रकृतीनां प्रशस्तानाम् ॥ १ ॥ अनुभाव तु प्रतीत्य पेदनीयायुपोर्नामगोत्रयो भाव औदयिके नियमात् ते उत्तमा भवन्ति ॥ २ ॥ एवमेव च मूय उत्तरप्रकृतिविशेषणविशिष्टम् । भण्यते उत्तमत्वं समासतत्त्वस्य निशामयत ॥ ३ ॥ सातम गुजायुपी द्वे नामप्रकृतयस्तस्यैव समा प्रशस्ताश्च । मनुजगति पञ्चेन्द्रियजातिरौदारिक तैजस कर्मण च ॥ ४ ॥ औदारिकाद्गोपाद्गानि समचतुरस्र तथैव सस्थानम् वज्रप्रभसहस्रं वर्णा रसगन्धस्पर्शाश्च ॥ ५ ॥ अगुरुलघु

‘उवघायं परघाऊसासविहगइ पसत्था । तमवायरपज्जनग पत्तेयधिराधिराइं च ॥ ६ ॥ सुभमुज्जोयं सुभगं सुसरं आदेज्ज तह य जसकित्ती । तत्तो णिमिणत्तित्थगर णामपगइं समेयाइं ॥ ७ ॥ तत्तो उच्चागोयं चोत्तीसेहिं सह उदय-भावेहिं । ते उत्तमा पहाणा अणणणुल्ला भवंतीह ॥ ८ ॥ उवसमिए पुण भावो अरहंताणं ण विज्जइं सो हु । खाइग-भावस्स पुणो आवरणणं दुवेण्हंपि ॥ ९ ॥ तह मोहअंतराईं णिस्सेसखयं पडुच्च एएसिं । भावखए लोगस्स उ भवंति ते उत्तमा णियमा ॥ १० ॥ हवइ पुण सन्निवाए उदयभावे हु जे भणियपुवं । अरहंताणं ताणं जे भणिया खाइगा भावा ॥ ११ ॥ तेहि सया जोगेणं णिप्फज्जइ सण्णिवाइओ भावो । तस्सवि य भावलोगस्स उत्तमा हुंति णियमेणं ॥ १२ ॥ सिद्धाः—प्राप्तिरूपितशब्दार्था एव, तेऽपि च क्षेत्रलोकस्य क्षायिकभावलोकस्य चोत्तमाः—प्रधानाः लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्—‘लोउत्तमत्ति सिद्धा ते उत्तमा होंति खित्तलोगस्स । तेलोउत्तमत्थयत्था जं भणियं होइ ते णियमा ॥ १ ॥’

१ उपपातं पराघातोऽद्वयसो विहायोगतिः प्रज्ञासा । प्रसवादपर्याप्तकाः प्रत्येकदिशस्विराणि च ॥ ६ ॥ शुभमुद्योतं सुभगं सुखरं चादे यंतधाच भवति यथाभीतिः । ततो निमोणं तीर्थंकरवं नामप्रकृतपस्तस्यैताः ॥ ७ ॥ तत्त उच्चैर्गोत्रं चतुर्दिशता सहोदयिकभावे । ते उत्तमाः प्रधाना अनन्यगुदया भवन्तीह ॥ ८ ॥ औपशमिकः पुनर्भावोऽहंतां न विधत्ते सः । क्षायिकभावस्य पुनरावरणयोर्द्वयोरपि ॥ ९ ॥ तथा मोहान्तराधी निःशेषक्षयं प्रतीक्षितेयाम् । भावे क्षायिके लोकस्य तु भवन्ति ते उत्तमा नियमाश्च ॥ १० ॥ भवति पुनः साक्षिपातिके लौदयिकभावे ये भणितपूर्वाः । अहंतां तेषां ये भणिताः क्षायिका भावाः ॥ ११ ॥ ते सदा योगेन निष्पद्यते साक्षिपातिको भावः । तस्यापि च भावलोकास्तोत्तमा भवन्ति नियमेन ॥ १२ ॥ लोकोत्तमा इति सिद्धाद्यो नत्तमा भवन्ति क्षेत्रलोकस्य । क्षेत्रलोकमस्तकस्या पञ्चणित भवति ते निगमाश्च ॥ १ ॥ * सुभमुभगसुसरं वा प्र० ।

णिस्सेसकम्मपगडीण चावि जो होइ खाइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सबपयडिवज्जिया जम्हा ॥ २ ॥ साधवः—प्राग्-निरूपितशब्दार्था एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्रभावलो ह्य उत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्—‘लोगुत्तमत्ति साहू पडुच्च ते भावलोगमेयं तु । दंसणनाणचरित्ताणि तिण्णि जिणइंदभणियाणि ॥ १ ॥’ केवलप्रज्ञसो धर्मः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः, स च क्षायोपशमिकौपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तमाः—प्रधानः लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्—‘धम्मो सुत चरणे या दुहावि लोगुत्तमोत्ति णायवो । खओवसमिओवसमियं खइयं च पडुच्च लोगं तु ॥ १ ॥’ यत एव लोकोत्तमा अतएव शरण्याः, तथा चाऽऽह—‘चत्तारि सरणं पवज्जामि’ अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह—‘चत्तारि सरणं पवज्जामि अरिहन्ते सरणं पवज्जामि सिद्धे सरणं पवज्जामि साहू सरणं पवज्जामि केवलपण्णत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि’ ॥ (सू०)

चत्वा(तु)रः संसारभयपरित्राणाय ‘शरणं प्रपद्ये’ आश्रयं गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह—‘अरिहंते’ त्यादि, अर्हंतः ‘शरणं प्रपद्ये’ सांसारिकदुःखशरणायाहंत आश्रयं गच्छामि, भक्तिं करोमीत्यर्थः, एवं सिद्धान्शरणं प्रपद्ये, साधून् शरणं प्रपद्ये, केवलप्रज्ञसं धर्मं शरणं प्रपद्ये । इत्थं कृतमङ्गलोपचारः प्रकृतं प्रतिक्रमणसूत्रमाह—

‘इच्छामि पडिक्कमिउं जो मे देवसिओ अहआरो कओ, काइओ वाइओ माणसिओ, उस्सुत्तो उग्मग्गो

१ निःशेषकर्मप्रकृतीनां चापि यो भवति क्षायिको भावः । तस्याप्युत्तमास्ते सर्वप्रकृतिविवर्जिता यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साधवः प्रतीक्ष्य ते भाव-लोकमेव तु । दर्शनज्ञानचारित्राणि ग्रीणि जिनेन्द्रभणितानि ॥ १ ॥ ३ धर्मः श्रुत चरणं च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातव्यः । क्षायोपशमिकौपशमिकौ क्षायिक च प्रतीक्ष्य लोकम् ॥ १ ॥ * प्राणाय प्र०

अकप्पो अकरणिज्जो दुड्झाओ दुड्धिचिन्तिओ अणायारो अणिच्छियव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाहए तिण्हं गुत्तीणं चउण्हं कसायाणं पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीवणिकायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवचणमाऊणं नवण्हं वंभचेरगुत्तीणं दसविहे समणधम्मे समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिंयं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रमितुं यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्येवं पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थः—इच्छामि—अभिल-पामि प्रतिक्रमितुं—निवर्त्तितुं, कस्य य इत्यतिचारमाह—मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्त्तितः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, ‘मिच्छामि दुक्कडं’ अनेन तु निष्ठाकालमिति भावना, स पुनरतिचारः उपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह—कायेन—शरीरेण निर्वृत्तः कायिकः कायकृत इत्यर्थः, वाचा निर्वृत्तो वाचिकः—वाकृत इत्यर्थः, मनसा निर्वृत्तो मानसः, स एव ‘मानसिउ’ति मनःकृत इत्यर्थः—ऊर्ध्वं सूत्रादुत्सूत्रः सूत्रानुक्त इत्यर्थः, मार्गः क्षायोपशमिको भावः, ऊर्ध्वं मार्गादुन्मार्गः, क्षायोपशमिकभावत्यागेनौदयिक-भावसङ्क्रम इत्यर्थः, कल्पनीयः न्यायः कल्पो विधिः आचारः कल्प्यः—चरणकरणव्यापारः न कल्प्यः—अकल्प्यः, अत-द्रूप इत्यर्थः, करणीयः सामान्येन कर्तव्यः न करणीयः—अकरणीयः, हेतुहेतुमद्भावाश्चात्र, यत एवोत्सूत्रः अत एवोन्मार्ग इत्यादि, उक्तस्तावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह—दुष्टो ध्यातो दुर्ध्यातः—आर्तैरौद्रलक्षण एकाग्रचित्ततया, दुष्टो निचिन्तितो दुर्विचिन्तितः—अशुभ एव चलचित्तया, यत एवेत्यन्भूतः अत एवासौ न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्यः तप-

स्वयनुचित इत्यर्थः, यत एवाश्रमणप्रायोग्योऽत एवानाचारः, आचरणीयः आचारः न आचारः अनाचारः—साधूनामनाचरणीयः, यत एव साधूनामनाचरणीयः अत एवानेष्टव्यः—मनागपि मनसाऽपि न प्रार्थनीय इति, किंविषयोऽयमतिचार इत्याह—‘णाणे दंसणे चरित्ते’ ज्ञानदर्शनचारित्रविषयः, अधुना भेदेन व्याचष्टे—‘सुए’ति श्रुतविषयः, श्रुतग्रहणं मत्यादिज्ञानोपलक्षणं, तत्र विपरीतप्ररूपणाऽकालस्वाध्यायादिरतिचारः, ‘सामाइय(ए)’ति सामायिकविषयः, सामायिकग्रहणात् सम्यक्त्वसामायिकचारित्रसामायिकग्रहणं, तत्र सम्यक्त्वसामायिकातिचारः शङ्कादिः, चारित्रसामायिकातिचारं तु भेदेनाह—‘तिण्हं गुत्तीण’मित्यादि, तिसृणां गुप्तीनां, तत्र प्रविचाराप्रविचाररूपा गुप्तयः, चतुर्णां कपायाणां—क्रोधमानमायालोभानां, पञ्चानां महाव्रतानां—प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानां, षण्णां जीवनिकायानां पृथिवीकायिकादीनां, सप्तानां पिण्डैपणानां—असंसृष्टादीनां, ताश्चेमाः—‘संसद्धमसंसद्धा उद्धड तह होइ अप्पलेवा य । उग्गहिआ पग्गहिआ उज्झिय तह होइ सत्तमिआ ॥ १॥’

व्याख्या—तत्रासंसृष्टा हस्तमात्राभ्यां चिन्त्या, ‘असंसद्धे हत्थे असंसद्धे मत्ते, अखरडियमिति वुत्तं भवइ’ एवं गृह्यतः प्रथमा भवति, गाथाया सुखमुखोच्चारणार्थमन्यथा पाठः, संसृष्टा ताभ्यामेव चिन्त्या, ‘संसद्धे हत्थे संसद्धे मत्ते, खरडि-इत्ति वुत्तं होइ, एवं गृह्यतो द्वितीया, उद्धृता नाम स्थालादौ स्वयोगेन भोजनंजातमुद्धृतं, ततः ‘असंसद्धे हत्थे संसद्धे मत्ते असंसद्धे वा मत्ते संसद्धे हत्थे’ एवं गृह्यतस्तृतीया, अल्पलेपा नाम अल्पशब्दोऽभाववाचकः निर्लेप—पृथुकादि गृह्यत-

१ असंसृष्टो हस्तोऽसंसृष्ट मात्र अखरण्डित इत्युक्तं भवति २ संसृष्टो हस्तो संसृष्ट मात्र खरण्डित इत्युक्तं भवति. ३ असंसृष्टो हस्तो संसृष्ट मात्र असंसृष्ट वा मात्र संसृष्टो हस्तो “ नैन प्र०.

श्रुती, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूषहितमेव भोजनजातं ततो गृह्यतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवेलायां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यद्भोजनजातं भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भावना षष्ठी, उज्झितधर्मा नाम यत्परित्यागार्हं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नावकाङ्क्षन्ति तदर्ह्यत्यक्तं वा गृह्यत इति हृदयं सप्तमी, एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तानां पानैपणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भृता एव, नवरं चतुर्थ्यां नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमातृणां, ताश्चाष्टौ प्रवचनमातरः—तिस्रो गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—“समिओ णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणमि भइयवो । कुसलवइमुदीरितो जं वयगुत्तोऽवि समिओऽवि ॥ १ ॥” नवानां ब्रह्मचर्यगुप्तीनां—वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुप्त्यादिषु च ये श्रामणा योगाः—श्रमणानामेते श्रामणास्तेषां श्रामणानां योगानां—व्यापाराणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देगतो भग्नं यद्विराधितं—सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभावमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैतद्गोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कडं’ इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रमामि दुष्कृतमेतदकर्तव्यमित्यर्थः, अत्रेयं सूत्रस्पर्शिकगाथा—

१ समितो नियमाद्भुतो गुप्त समित्वे भक्तव्य । कुशलवाचमुदीरयन् यद्भुतोऽपि समितोऽपि ॥ १ ॥

पडिसिद्धाणं करणे किच्चाणमकरणे य पडिक्कमणं । असइहणे य तहा विवरीयपरूवणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिडानां’निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?—प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम् ‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलिप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते, विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिपिडौ रागद्वेषौ तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामायिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि—सूत्रेष्वप्यायोज्यं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिडोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समासेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पडिक्कमिउं हरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्कमणे वीयक्कमणे हरियक्कमणे ओसा-उत्तिगपणगदगमडिमक्कडासंताणासंकमणे जे मे जीवा विराहिया एगिंदिया वेइंदिया तेइंदिया चउरिंदिया पंचिंदिया अभिहआ वत्तिआ लेसिआ संघाहआ संघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उहविआ ठाणाओ ठाणं संकामिआ जीविआओ ववरोविआ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमितुं—निवर्तितुम्, ईर्यापथिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमिति, तत्रैरणमीर्या गमनमित्यर्थः, तत्प्रधानः पन्था ईर्यापथः तत्र भवेर्यापथिकी तस्यां, कैस्यामित्यत आह-विराध्यन्ते-दुःखं स्थाप्यन्ते प्राणिनोऽनयेति विराधना-क्रिया तस्यां विराधनायां सत्यां, योऽतिचार इति वाक्यशेषः, तस्येति योगः, विषयमुपदर्शयन्नाह-गमनं चागमनं चेत्येकवद्भावस्तस्मिन्, तत्र गमनं स्वाध्यायादिनिमित्तं वसतेरिति, आगमनं प्रयोजनपरिसमाप्तौ पुनर्वसतिमेवेति, तत्रापि यः कथं जातोऽतिचार इत्यत आह-'पाणकमणे' प्राणिनो-हीन्द्रियादयस्त्रसा गृह्यन्ते, तेषामाक्रमणं-पादेन पीडनं प्राण्याक्रमणं, तस्मिन्निति, तथा बीजाक्रमणे, अनेन बीजानां जीवत्वमाह, हरिताक्रमणे, अनेन तु सकलवनस्पतेरेव, तथाऽवश्यायोत्तिङ्गपनकदगमृत्तिकामर्कटसन्तानसङ्गमणे सति, तत्रावश्या-जलविशेषः, इह चावश्यायग्रहणमतिशयतः शेषजलसम्भोग-परिवारणार्थमिति, एवमन्यत्रापि भावनीयं, उत्तिङ्गा-गर्दभाकृतयो जीवाः कीटिकानगराणि वा पनकाः-फुलि दगमृत्तिका-चिकखलम्, अथवा दकग्रहणादपकायः, मृत्तिकाग्रहणान् पृथ्वीकायः, मर्कटसन्तानः कोलिकजालमुच्यते, ततश्चावश्याय-श्रोत्तिङ्गश्वेत्यादिद्वन्द्वः, अवश्यायोत्तिङ्गपनकदगमृत्तिकामर्कटसन्तानास्तेषां सङ्गमणं-आक्रमणं तस्मिन्, किं बहुना!, कियन्तो भेदेनाऽऽख्यास्यन्ते?, सर्वे ये मया जीवा विराधिता-दुःखेन स्थापिताः, एकेन्द्रियाः-पृथिव्यादयः, द्वीन्द्रियाः-कृम्यादयः, त्रीन्द्रियाः-पिपीलिकादयः, चतुरिन्द्रिया-भ्रमरादयः, पञ्चेन्द्रिया-मूषिकादयः, अभिहता-अभिमुख्येन हताः, चरणेन घटिताः, उत्क्षिप्य क्षिप्ता वा, वर्तिताः-पुञ्जीकृताः, धूल्या वा स्थगिता इति, श्लेपिताः-पिष्टाः, भूम्यादिषु वा लगिताः.

* किंविशिष्टायां प्र०. + अभिसुखागता.

सद्वातिता-अन्योऽन्यं गात्रैरेकत्र लगिताः, सद्घटिता-मनाक् स्पृष्टाः, परितापिताः-समन्ततः पीडिताः, क्लामिताः-समुद्धातं नीताः ग्लानिमापादिता इत्यर्थः, अवद्राविता-उग्रासिताः स्थानात् स्थानान्तरं सङ्क्रामिताः-स्वस्थानात् परं स्थानं नीताः, जीविताद् व्यपरोपिताः, व्यापादिता इत्यर्थः, एवं यो जातोऽतिचारस्तस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन निष्ठाकालमाह, मिथ्या दुष्कृतं पूर्ववद्, एवं तस्येत्युभययोजना सर्वत्र कार्या । इत्थं गमनातिचारप्रतिक्रमणमुक्तम्, अधुना त्वग्वर्तनस्थानातिचारप्रतिक्रमणं प्रतिपादयन्नाह—

इच्छामि पडिक्कमिडं पगामसिज्जाए निगामसिज्जाए संधाराउव्वट्टणाए परिवट्टणाए आउंटणपसारणाए छप्पइसंधट्टणाए कूइए कक्कराइए छिइए जंभाइए आमोसे ससरक्खामोसे आउलमाउलाए सोअणवत्तिआए इत्थीचिप्परिआसिआए दिट्ठीचिप्परिआसिआए मणचिप्परिआसिआए पाणभोयणचिप्परिआसिआए जो मे देवसिओ अइआरो कओ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (स०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि प्रतिक्रमितुं पूर्ववत्, कस्येत्याह-प्रकामशय्या हेतुभूतया यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमेवेति भावना, एवं सर्वत्र योजना कार्येति, 'शीङ् स्वप्ने' अस्य यप्रत्ययान्तस्य 'कृत्यत्युटो बहुल' (पा० ३-३-११३) मिति वचनात् शयनं शय्या प्रकामं-चानुर्यामं शयनं प्रकामशय्या शेरतेऽस्यामिति वा शय्या-संस्तरकादिलक्षणा प्रकामा-उत्कटा शय्या प्रकामशय्या-संस्तारोत्तरपट्टकातिरिक्ता प्रावरणमधिकृत्य कल्पत्रयातिरिक्ता वा तया हेतुभूतया, स्वाध्यायाद्यकरणतश्चेहातिचारः, प्रतिदिवसं प्रकामशय्यैव निकाम-शय्योच्यते तया हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत्, उद्धर्तनं तत्प्रथमतया वामपार्श्वेन सुप्तस्य दक्षिणपार्श्वेन वर्तनमुद्धर्तन-मुद्धर्तनमेवोद्धर्तना तया, परिवर्तनं पुनर्वामपार्श्वेनैव वर्तनं तदेव परिवर्तना तया, अत्राप्यप्रमृज्य कुर्वतोऽतिचारः, आकुञ्चनं-गात्रसङ्कोचलक्षणं तदेवाकुञ्चना तया, प्रसारणम्-अङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तया, अत्र च कुकुट्टिद्वष्टान्तप्रतिपादितं विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्-'कुकुडिपायपसारे जह आगासे पुणोवि आउंटे । एवं पसारिज्जं आगासि पुणोवि आउंटे ॥ १ ॥ अडकुंडिय सिय ताहे जहियं पायस्स पण्हिया ठाइ । तहियं पमज्जिज्जं आगासेणं तु णेज्जं ॥ २ ॥ पायं ठाविचु तहिं आगामे चैव पुणोवि आउंटे । एवं विहिमकरंते अइयारो तत्थ से होइ ॥ ३ ॥' पट्पदिकानां-यूकानां मद्दुद्धनम्-अविधिना स्पर्शनं पट्पदिकासद्दुद्धनं तदेव पट्पदिकासद्दुद्धना तया, तथा 'कूइए'ति कूजिते सति योऽतिचारः, कूजितं-कामितं तस्मिन् अविधिना मुखवस्तिका करं वा मुखेऽनाधाय कृत इत्यर्थः, विषमा घर्मवतीत्यादिशय्यादोषोद्धारणं सकर्करायितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचारः, इह चाऽऽर्त्थध्यानजोऽतिचारः, ध्रुते-अविधिना जृम्भितेऽविधि-नैव आमर्षणम् आमर्षः-अप्रमृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरजस्कार्मर्षे सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्भस्तु स्पृष्टं तत्तत्स्पर्शं सतीत्यर्थः, एवं जाग्रतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अधुना सुप्तस्योच्यते-'आउलमाउलाए'ति आकुलाकुल्या-हृयादिपरिभोगविवाहयुद्धादिसंस्पर्शननानाप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया-स्वप्ननिमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्मू-

१ कुपुट्टी पादौ प्रसारयेत् यथाऽऽकाशे पुनरप्याहुजयेत् । २ प्रसार्याकाशे पुनरप्याहुजयेत् ॥ १ ॥ अतिधाधित स्यात्तदा यत्र पादस्य पार्श्विका तिष्ठति ।

२ प्रमाज्याकाशे तु नीत्या ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा तत्राकाशं पुन पुनरप्याहुजयेत् । पुन विधिमकुर्वत्यतिचारस्तत्र तस्य भवति ॥ ३ ॥

लोत्तरगुणातिचारविषया भवत्यतो भेदेन तां दर्शयन्नाह—‘इत्थीविपरियासियाए’त्ति स्त्रिया विपर्यासः स्त्रीविपर्यासः—अ-
ब्रह्मासेवनं तस्मिन् भवा स्त्रीवैपर्यासिकी तथा, स्त्रीदर्शनानुरागतस्तदवलोकनं दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् भवा दृष्टिवैपर्या-
सिकी तथा, एवं मनसाऽध्युपपातो मनोविपर्यासः तस्मिन् भवा मनोवैपर्यासिकी तथा, एवं पानभोजनवैपर्यासिक्या,
रात्रौ पानभोजनपरिभोग एव तद्विपर्यासः, अनया हेतुभूतया च इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो
दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः—अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः ‘तस्स मिच्छामि दुक्कडं’ पूर्ववत्,
आह—दिवा शयनस्य निषिद्धत्वादसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि—अपवादतः सुष्यत एव
दिवा अध्वानखेदादौ, इदमेव वचनं ज्ञापकम् ॥ एवं त्वग्वर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारप्रति-
क्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पडिक्कमामि गोयरचरियाए भिक्खायरियाए उग्घाडकवाडउग्घाडणाए साणावच्छादारासंवट्टणाए मंडी-
पाहुडिआए वलिपाहुडिआए ठवणापाहुडिआए संकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए वीय-
भोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकम्मियाए पुरेकम्मियाए अदिट्टहडाए दगसंसट्टहडाए रयसंसट्टहडाए पारि-
साडणियाए पारिठावणिआए ओहासणभिक्खाए जं उग्गमेणं उप्पायणेसणाए अपरिसुद्धं परिगहियं परि-
भुत्तं वा जं न परिट्टविअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (मू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य ?—गोचरचर्यायां—भिक्षाचर्यायां, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति
योगः, गोश्वरणं गोचरः चरणं—चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्या तस्यां गोचरचर्यायां, कस्यां ?—भिक्षार्थं चर्या भिक्षा-
चर्या तस्यां, तथाहि—लाभालाभनिरपेक्षः खल्वदीनचित्तो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलेष्विष्टानिष्टेषु वस्तुषु रागद्वेषावग-
च्छन् भिक्षामटतीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह—‘उग्घाडकवाडउग्घाडणाए’ उद्घाटम्—अदत्तार्गलमीपत्स्थगितं वा
किं तत् ?—रूपाटं तस्योद्घाटनं—सुतरां प्रेरणम् उद्घाटकपाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना तथा हेतुभूतया
इह चाप्रमार्जनादिभ्योऽतिचारः, तथा श्वानवत्सदारकसङ्घट्टनयेति प्रकटार्थं, मण्डीप्राभृतिकया वलिप्राभृतिकया स्थाप-
नाप्राभृतिकया, आसां स्वरूपं—‘मंडीपाहुडिया साहुंमि आगए अगकूरमंडीए । अण्णंमि भायणंमि व काडं तो देइ साहुस्स
॥ १ ॥ तस्य पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियारणं । वलिपाहुडिया भण्णइ चउड्हिसिं काड अच्चणियं ॥ २ ॥
अग्गिमि व छोड्ढणं सिथे तो देइ साहुणो भिक्खं । सावि ण कप्पइ ठवणा (जा) भिक्खायरियाण ठवियाउ ॥ ३ ॥’
आधाकर्मादीनाम्—उद्गमादिदोषाणामन्यतमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचारः, सहसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत
इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचारः, अनेन प्रकारेणानेपणया हेतुभूतया, तथा ‘पाणभो-
यणाए’त्ति प्राणिनो—रसजादयः भोजने—दध्योदनादौ सङ्घट्टयन्ते—विराध्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्यां प्राभृतिकायां सा

१ मण्डिप्राभृतिका साधावागते अग्रदूरमण्ड्ये । अन्यस्मिन् भाजने वा कृत्वा ततो ददाति साधवे ॥ १ ॥ तत्र प्रवर्त्तनदोषो न कल्पते तादृशी सुविहि-
तानाम् । वलिप्राभृतिका भण्यते चतुर्दिश कृत्वाऽर्चनिकाम् ॥ २ ॥ अग्री वा क्षिप्त्वा सिक्वान् ततो ददाति साधवे भिक्षाम् । साऽपि न कल्पते स्थापना(या)
भिन्नाचरेभ्यः स्थापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तथा, तेपा च सङ्घट्टनादि दातृग्राहकप्रभवं विज्ञेयम्, अत एवातिचारः, एवं ‘वीयभोयणाए’ वीजानि
भोजने यस्यां सा वीजभोजना तथा, एवं हरितभोजनया, ‘पच्छाकम्मियाए पुरेकम्मियाए’ पश्चात् कर्म यस्यां पश्चाज्ज-
लोज्जनकर्म भवति पुरःकर्म यस्यामादाविति, ‘अदिट्टहडाए’त्ति अदृष्टाहृतया—अदृष्टोत्क्षेपमानीतयेत्यर्थः, तत्र च सत्त्व-
सङ्घट्टनादिनाऽतिचारसम्भवो, दगसंसट्टाहृतया—उदकसम्ब्रज्जानीतया हस्तमात्रगतोदकसंसृष्टया वा भावना, एवं रजः
संसृष्टाहृतया, नवरं रजः पृथिवीरजोऽभिगृह्यते, ‘पारिसाडणियाए’त्ति परिशाटः—उज्जनलक्षणः प्रतीत एव तस्मिन् भवा
पारिशाटनिका तथा, ‘पारिठावणिआए’त्ति परिस्थापनं—प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोज्जनलक्षणं तेन निर्वृत्ता परिस्थाप-
निका तथा, एतदुक्तं भवति—‘पारिठावणिआए सलु जेण भाणेण देइ भिक्खं तु । तंमि पडिओयणार्हं जातं सहसा परिट्ट-
वियं ॥ १ ॥’ ‘ओहासणभिक्खाए’त्ति विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया ‘ओहासणंति भण्णइ’ तत्प्रधाना या भिक्षा
तथा, कियदत्र भणिण्यामो ? भेदानामेवंप्रकाराणां बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोत्पादनैपणास्ववतरन्त्यत आह—
‘जं उग्गमेण’ मित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन—आधाकर्मादिलक्षणेन उत्पादनया—धात्र्यादिलक्षणया एपणया—शङ्किता-
दिलक्षणया अपरिशुद्धम्—अयुक्तियुक्तं प्रतिगृहीतं वा परिभुक्तं वा यन्न परिष्ठापितं, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोद्भिजितं
परिभुक्तमपि च भावतोऽपुनःकरणादिना प्रकारेण यन्नोद्भिजितम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या
दुष्कृतमिति पूर्ववत् ॥ एवं गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पडिक्कमामि चाउक्कालं सज्जायस्स अकरणयाए उभओक्कालं भंडोवगरणस्स अप्पडिलेहणयाए दुप्पडिले-
हणयाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइक्कमे वइक्कमे अह्यारे अणायारे जो मे देवसिओ अइआरो कओ
तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्कालं—दिवसरजनीप्रथमचरमप्रहरेष्वित्यर्थः, स्वाध्यायस्य—सूत्र-
पौरुषीलक्षणस्य, अकरणतया—अनासेवनया हेतुभूतयेत्यर्थः, यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, तथोभय-
कालं—प्रथमपश्चिमपौरुषीलक्षणं भाण्डोपकरणस्य—पात्रवस्त्रादेः ‘अप्रत्युपेक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा’ तत्राप्रत्युपेक्षणा—मूलत एव
चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तथा, ‘अप्रमार्जनया दुष्प्रमार्जनया’ तत्राप्रमार्जना मूलत एव रजोहरणा-
दिनाऽस्पर्शना दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनेति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया दैवसिकोऽ-
तिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतत्प्राग्वत्, नवरमतिक्रमादीनां स्वरूपमुच्यते—‘आधाकर्मनिमन्त्रणे पडिसुणमाणे
अइक्कमो होइ । पयभेयाइ वइक्कम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥’ अस्य व्याख्या—आधाकर्मनिमन्त्रणे गृहीये एवं
प्रतिशृण्वति सति साधावतिक्रमः—साधुक्रियोलङ्घनरूपो भवति, यत एवम्भूतं वचः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुनः प्रति-
पत्तुं ? ततः प्रभृति भाजनोद्ग्रहणादौ तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरणं, ततः कृते उपयोगे गच्छतः पदभेदादिव्यतिक्रम-
स्तावद् यावदुत्तिष्ठं भोजनं दात्रेति, ततो गृहीते सति तस्मिन्स्तृतीयः, अतिचार इत्यर्थः, तावद् यावद्वसति गत्वैर्यापथ-

१ आधाकर्मनिमन्त्रणे प्रतिशृण्वति अतिक्रमो भवति । पदभेदादि व्यतिक्रमो गृहीते तृतीय इतरो गिलिते ॥ १ ॥

प्रतिक्रमणाद्युत्तरकालं लम्बनोत्क्षेपः, तत उत्तरकालमनाचारः, तथा चाह—‘इतरो गिलिए’ति प्रक्षिप्ते सति कवले अना-
चार इति गाथार्थः ॥ इदं चाधाकर्मोदाहरणेन सुखप्रतिपत्त्यर्थमतिक्रमादीनां स्वरूपमुक्तम्, अन्यत्राप्यनेनैवानु-
सारेण विज्ञेयमिति । अयं चातिचारः संक्षेपत एकविधः, संक्षेपविस्तरतस्तु द्विविधः त्रिविधो यावदसह्येयविधः, संक्षेप-
विस्तरता पुनर्द्विविधः त्रिविधं प्रति संक्षेप एकविधं प्रति विस्तर इति, एवमन्यत्रापि योज्यं, विस्तरतस्त्वनन्तविधः, तत्रैक-
विधादिभेदप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाह—

पडिक्कमामि एगविहे असंजमे । पडिक्कमामि दोहिं वन्धणेहिं—रागवन्धणेणं दोसवन्धणेणं । प० तिहिं दण्डेहिं-
मणदंडेणं वयदंडेणं कायदंडेणं । प० तिहिं गुत्तीहिं—मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए ॥ (सूत्रम्)

प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, एकविधे—एकप्रकारे असंयमे—अविरतिलक्षणं सति प्रतिपिद्धकरणादिना यो मया दैवसिकोऽति-
चारः कृत इति गम्यते, तस्य मिथ्या दुष्कृतमिति भवन्धः, वक्ष्यते च—‘सज्जाए ण सज्जाइयं तस्स मिच्छामि दुक्कडं’
एवमन्यत्रापि योजना कर्तव्या, प्रतिक्रमामि द्वाभ्यां वन्धनाभ्यां हेतुभूताभ्यां योऽतिचारः, वक्ष्यतेऽष्टविधेन कर्मणा येन
हेतुभूतेन तद्वन्धनमिति, तद्वन्धनद्वयं दर्शयति—रागवन्धनं च द्वेषवन्धनं च, रागद्वेषयोस्तु स्वरूपं यथा नमस्कारे, वन्ध-
नत्वं चानयोः प्रतीतं, यथोक्तम्—‘स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य रेणुना श्लिष्यते यथा गात्रम् । रागद्वेषाक्लिन्नस्य कर्मवन्धो भवत्ये-
वम् ॥ १ ॥’ ‘प्रतिक्रमामि त्रिभिर्दण्डैः’ दण्ड्यते—चारित्र्यैश्वर्यापहारतोऽसारीक्रियते एभिरात्मेति दण्डाः द्रव्यभावभेद-
भिन्नाः, भावदण्डैरिहाधिकारः, तैर्हेतुभूतैर्योऽतिचारः, भेदेन दर्शयति—मनोदण्डेन वाग्दण्डेन कायदण्डेन, मनःप्रभृति-
भिश्च दुष्प्रयुक्तैर्दण्ड्यते आत्मेति, अत्र चोदाहरणानि—तत्थं मणदंडे उदाहरणं—कोंकणगखमणओ, सो उहुजाणू अहो-
सिरो चिंतितो अच्छइ, साहणो अहो खंतो सुहज्जाणोवगओत्ति वंदंति, चिरेण संलावं देउमारद्धो, साहहिं पुच्छिओ,
भणइ—खरो वाओ वायति, जइ ते मम पुत्ता संपयं वल्लराणि पलीपिज्जा तो तेसिं वरिसारत्ते सरसाए भूमीए सुवहू सा-
लिसंपया होज्जा, एवं चिंतितं मे, आयरिएण वारिओ ठिओ, तो एवमाइ जं असुहं मणेण चित्तेड सो मणदंडो १ ॥
वइदंडे उदाहरणं—साह सण्णाभूमीओ आगओ, अपिहीए आलोएइ—जहा सूरवदं दिहंति, पुरिसेहिं गंतुं मारियं २ ॥
इयाणिं कायदंडे उदाहरणं—चंडरुद्धो आयरिओ, उज्जेणिं वाहिरगामाओ अणुजाणपेक्खओ आगओ, सो य अईव रोसणो,
तत्थ समोसरणे गणिचाघरविहेडिओ जाइकुलाइसंपण्णो इव्वभदारओ सेहो उवडिओ, तत्थ अण्णेहिं असदहंतेहिं चंडरुद्धस्स
पासं पेसिओ, कलिणा कली घस्सउत्ति, सो तस्स उवडिओ, तेण सो तहेव लोयं काउं पद्दाविओ, पच्चूसे गामं वच्चंताणं

१ तत्र मनोदण्डे उदाहरणं—कोंकणकक्षपक, स ऊर्ध्वजानुरध शिराश्रिन्तयन् तिष्ठति, साधव गहो टुड शुभभयानोपगत इति वन्दन्ते, चिरेण सलाप
दाहमारव्य, साधुभि पृष्ट, भणति—खरो वातो वाति, यदि ते मम पुत्रा साम्प्रत तृणादीनि प्रदीपयेयु तदा तेषा चर्पारात्रे सरसायां भूमी सुवह्वी शाली-
मपत् भवेत्, एव चिन्तित मया, आचार्येण वारित स्थित, तदेवमादि यदशुभ मनसा चिन्तयति स मनोदण्डः । १॥ वाग्दण्डे उदाहरणं—साधु सज्जाम्भे
रागत, अविधिनाऽऽलोचयति—यथा शकरवृन्द दृष्टमिति, पुरपैर्गत्वा मारित २॥ इदानीं कायदण्डे उदाहरणम्—चण्डरुद्ध आचार्य उज्जयिनीं वहिर्ग्रामादनुयानप्रेक्षक
आगत, स चातीव रोषेण, तत्र समवसरणे गणिकागृहविनिर्गतो जातिकुलादिमपत्र इवभदारक शैक्ष उपस्थित, तत्रान्वैरश्रद्धधक्षिणद्वयस्य पार्श्व प्रेषित,
॥ गृण्यता कलिरिति, स तस्योपस्थित, तेन स तथेय लोच कृपया प्रयाजित, प्रत्युपे ग्राम व्रजतो

पुरओ सेहो पिठओ चंडरुहो, आवडिओ रुठो मेहं दंडेण मत्थए हणइ, कहं ते पत्थरो ण दिठोत्ति ? सेहो सम्मं सहइ, आवसयवेलाए रुहिरावलिओ दिठो, चंडरुहस तं पासिऊण मिच्छामि दुक्कडत्ति वेरगणे केवलणाणं उप्पणं, सेहससवि कालेण केवलणाणमुप्पणं ३॥ 'पडिक्कमामि तिहिं गुत्तीहिं-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिकमामि तिसृभिर्गुत्तिभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृत इति, तद्यथा-मनोगुत्त्या वागुत्त्या कायगुत्त्या, गुत्तीनां च करणता अतिचारं प्रति प्रतिपि-
द्धकरणकृत्ता करणाश्चानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासां सामाधिकवद् द्रष्टव्यः, यथासङ्गमुदाहरणानि-
'मणगुत्तीए तहियं जिणदासो सावओ य सेट्ठिसुओ । सो सघराइपडिमं पडिवण्णो जाणसालाए ॥ १ ॥ भज्जुव्भामिग पडंऊं येत्तुं खीलजुत्तमागया तत्थ । तस्सेव पायमुवरिं मंचगपायं ठयेऊणं ॥ २ ॥ अणायारमायरंती पाओ विज्जो य मंच-
कीलेणं । सो ता महई वेदण अहियासेई तहिं सम्मं ॥ ३ ॥ ण य मणदुक्कडमुप्पणं तस्सज्जाणंमि निच्चलमणस्स । दट्ठू-
णवि विलीयं इय मणगुत्ती करेयवा ॥ ४ ॥ वइगुत्तीए साहू सण्णातगपल्लिगच्छए दट्ठुं । चोरगह सेणावइविमोइओ

१ पुरतः शैक्षः पृष्ठतश्चण्डरुहः, आपतितो रष्ट दिप्य दण्डेन मन्त्रके हन्ति, कथं त्वया प्रस्तो न दष्ट इति?, शैक्षः सम्यक् सहते, आवश्यकवेलाया
रुहिरावलिओ दष्ट, चण्डरुहस सट्ठुया मिथ्या मे दुप्पकृतमिति वेरगणे केवलज्ञानमुत्पन्न, शैक्षस्यापि कालेन केवलज्ञानमुत्पन्न । २ मनोगुत्तौ तत्र जिनदास
भावश्च श्रेष्ठियुत । न मरैरात्रिकीप्रतिमा प्रतिपत्तो यानशालायाम् ॥ १ ॥ भार्या उक्कामिका पत्यव्द गृहीत्वा कीलकयुक्तमायाता तत्र । तस्यैव पादस्योपरि
मञ्जकपाद रंगपथिना ॥ २ ॥ अनाचारमाचारन्तो पादो विद्वश्च मञ्जकीलकेन । स तावत् महतीं वेदनामध्यासयति तत्र सम्यक् ॥ ३ ॥ न च मनोदुष्कृतमु-
पन्न नस्य ध्याने निश्चलमनस । दट्ठापि व्यलीक एव मनोगुत्ति कर्त्तव्या ॥ ४ ॥ वागुत्तो साधू सज्जातीयपत्नीं गच्छतो दट्ठा । चोरग्रह सेनापतिना विमोचितो
भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिया य जणजत्ता सण्णायग मिलिय अंतरा चेत्र । मायपियभायमाई सोवि णियत्तो ममं तेहिं
॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिठो ते विति सो इमो साहू । अम्हेहि गहियमुको तो वेंती अम्मया तस्स ॥ ३ ॥ तुज्जेहि
गहियमुको ? आम आणेह वेइ तो छुरियं । जा छिंदामि थणंती किंति सेणावई भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जम्मजात एसो दिट्ठा
नुम्हे तहावि णवि मिट्ठं । किह पुत्तोत्ति ? अह मम किह णवि सिट्ठति ? धम्मकहा ॥ ५ ॥ आउट्ठो उवसंतो मुक्का मज्झं पिथंसि
मायत्ति । सधं समप्पियं से वइगुत्ती एव कायवा ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरणं अज्झाणपवण्णगो जहा साहू । आवासियंमि
सत्थे ण लहइ तहिं थंडिलं किंचि ॥ १ ॥ लज्जं चडणेण कहवी एगो पाओ जहिं पइट्ठाइ । तहियं ठिएगपओ सबं राई
तहि थज्जो ॥ २ ॥ ण ठविय किंचि अत्थंडिलंमि होयवमेव गुत्तेणं । सुमहवभएवि अहवा साहु ण भिंदे गइ एगो ॥ ३ ॥
सक्कपसंन्ना अस्सइहाण देवागमो विउवड य । मंडुक्कलिया साहू जयणा सो संकमे सणियं ॥ ४ ॥ हत्थी विउविओ जो

१ भणति मा चीक्य ॥ १ ॥ चलित्वाश्च यजयात्राये सज्जातीयया मिलिता अन्तरेय । मातापितृभ्रात्रादय सोऽपि निवृत्त सम ते ॥ २ ॥ स्तेनेर्गृहीता
नुयिता दष्टने युवते सोऽय पापु । अस्माभिर्गृहीता मुक्कदा मनीसग्गा तस्य ॥ ३ ॥ युष्माभिर्गृहीतमुक्कः ? ओम् आनयत मूते तत् छुरिकाम् । यच्छि-
नन्नि न्गमिमि किमिति सेनापतिर्भणति ॥ ४ ॥ दुर्जम्मजात एव दट्ठा यूय तथापि नेव शिष्टम् । कथं पुत्र इति अथ मल्ल कथं नेव शिष्टमिति ? धर्मकथा ॥ ५ ॥
थादूत उपशान्तो मुक्ता मम त्रियासति मातरिति । सर्वं समपित तस्या यचोगुत्तिरेव कर्त्तव्या ॥ ६ ॥ कायिकगुत्त्याहरणं अध्वप्रपन्नको यथा साधु । आवा-
यिते सारं न एभते तां स्यदिह एचित् ॥ १ ॥ एव्य चानेन कथमपि एक पादो यत्र प्रतिष्ठति । तत्र स्थितेरुपाद सर्वा रात्रि तत्र सव्य (स्थित) ॥ २ ॥ न स्यापित
द्विदिग्गपिठले भनित्यमेव गुत्तेन । सुमहाभयेऽप्यत्र साधुर्न भित्ति गतिमेक ॥ ३ ॥ शक्रप्रशला अध्वान देवागमो विकुर्वति च । मण्डुकिका
साधुर्नतनय सक्कागति गने ॥ ४ ॥ हन्ती विउर्वितो य

आगच्छइ मग्गओ गुलगुलितो । ण य गइभेयं कुणई गएण हत्थेण उच्छूढो ॥ ५ ॥ वेइ पडंतो मिच्छामिदुक्कडं जिय
विराहिया मेत्ति । ण य अप्पाणे चिता देवो तुठो णमंसइ य ॥ ६ ॥

पडिक्कमामि तिहिं सल्लेहिं-मायासल्लेणं नियाणसल्लेणं मिच्छादंसणसल्लेणं । पडिक्कमामि तिहिं गारवेहिं-इड्ढी-
गारवेणं रसगारवेणं सायागारवेणं । पडिक्कमामि तिहिं विराहणाहिं-णाणविराहणाए दंसणविराहणाए चरित्तवि-
राहणाए । पडिक्कमामि चउहिं कसाएहिं-कोहकसाएणं माणकसाएणं मायाकसाएणं लोहकसाएणं । पडिक्कमामि
चउहिं सण्णाहिं-आहारसण्णाए भयसण्णाए मेहुणसण्णाए परिग्गहसण्णाए । पडिक्कमामि चउहिं विकहाहिं-
इत्थीकहाए भत्तकहाए देसकहाए रायकहाए । पडिक्कमामि चउहिं ज्ञाणेहिं-अट्टेणं ज्ञाणेणं रुहेणं धम्ममेणं सुक्केणं

प्रतिकमामि त्रिभिः शल्यैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-मायाशल्येन निदानशल्येन मिथ्यादर्शनशल्येन, शल्य-
तेऽनेनेति शल्यं-द्रव्यभावभेदभिन्नं, द्रव्यशल्यं कण्टकादि, भावशल्यमिदमेव, माया-निकृतिः सैव शल्यं मायाशल्यम्, इयं
भावना-यो यदाऽतिचारमासाद्य मायया नालोचयत्यन्यथा वा निवेदयत्यभ्याख्यानं वा यच्छति तदा सैव शल्यमशुभ-
कर्मवन्धनेनात्मशल्यनात् तेन, निदानं-दिव्यमानुषर्जिसंदर्शनश्रवणाभ्यां तदभिलाषानुष्ठानं तदेव शल्यमधिकरणानुमो-
दनेनात्मशल्यनात् तेन, मिथ्या-विपरीतं दर्शनं मिथ्यादर्शनं मोहकमोदयजमित्यर्थः, तदेव शल्यं तत्प्रत्ययकर्मादानेनात्म-
शल्यनात्, सत्पुनरभिनिवेशमतिभेदान्यसंस्तयोपाधितो भवति, इह चोदाहरणानि-मायाशल्ये रुद्धो वक्ष्यमाणः पण्डुरार्या

१ आगच्छति पृष्ठतो गुलगुलायमान । न च गतिभेद करोति गजेन हस्तेनोत्क्षिप्त ॥ ५ ॥ मूते पतन् मिथ्यामेदुष्कृत जीवा विराट्वा मयेति । न चात्मनि
चिन्ता देयस्तुष्टो नमस्यति च ॥ ६ ॥

आयश्यकहारिभद्रीया

चोका, निदानशल्ये ब्रह्मदत्तकथानकं यथा तच्चरिते, मिथ्यादर्शनशल्ये गोष्ठामाहिलजमालिभिक्षुचरकश्रावका अभिनि-
वेशमतिभेदान्यसंस्तवेभ्यो मिथ्यात्वमुपागताः, तत्र गोष्ठामाहिलजमालिकथानकद्वयं सामायिके उक्तं, भिक्षुचरकश्रावक-
कथानकं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥ प्रतिक्रमामि त्रिभिर्गौरवैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—ऋद्धिगौरवेण रसगौरवेण सात-
गौरवेण, तत्र गुरोर्भावो गौरवं, तच्च द्रव्यभावभेदभिन्नं, द्रव्यगौरवं वज्रादेः भावगौरवमभिमानलोभाभ्यामात्मनोऽशु-
भभावगौरवं संसारचक्रवालपरिभ्रमणहेतुः कर्मनिदानमिति भावार्थः, तत्र ऋद्ध्या—नरेन्द्रादिपूज्याचार्यादित्वाभिलाष-
लक्षणया गौरवं—ऋद्धिप्राप्त्याभिमानाप्राप्तिसम्प्रार्थनद्वारेणाऽऽत्मनोऽशुभभावगौरवमित्यर्थः, एवं रसेन गौरवम्—इष्टरस-
प्राप्त्यभिमानाप्राप्तिसम्प्रार्थनद्वारेणाऽऽत्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, सातं—सुखं तेन गौरवं सातप्राप्त्यभिमानाप्राप्तिसम्प्रार्थनद्वारे-
णात्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, इह च त्रिष्वप्युदाहरणं मञ्जुः—मथुराएँ अज्जमंगू आयरिया सुवहुसद्धा (द्वया य)
तहियं च । इष्टरसवत्तसयणासणाइ अहियं पयच्छंति ॥ १ ॥ सी तिहिवि गारवेहिं पडिवद्धो अईव तत्थ काल-
गओ । मधुराए निज्जमणे जक्खो य तहिं समुप्पण्णो ॥ २ ॥ जक्खायतणअदूरेण तत्थ साहूण वच्चमाणणं । सण्णा-
भूमिं ताहे अणुपविसइ जक्खपडिमाए ॥ ३ ॥ णिल्लालेउं जीहं णिफेडिऊण तं गवक्खेणं । दंसेइ एव बहुसो पुट्ठो य
कयाइ साहूहिं ॥ ४ ॥ किमिदं ? तो सो वयई जीहादुट्ठो अहं तु सो मंगू । इत्थुवण्णो तम्हा तुब्भेवि एवं करे कोई ॥ ५ ॥

१ मथुरायामार्थमङ्गव आचार्यो, सुवहव* श्राद्धास्तत्र च । इष्टरसवत्तसयनासनादि अधिकं प्रयच्छन्ति ॥ १ ॥ स त्रिभिर्गौरवैः प्रतिबद्धोऽस्तीव
तत्र कालगत । मथुरायाम् निर्धनेन यक्षश्च तत्र समुत्पन्नः ॥ २ ॥ यक्षायातनस्यादूरेण तत्र साधूनां व्रजताम् । संज्ञाभूमिं तदाऽनुप्रविश्य यक्षप्रतिमायाम् ॥ ३ ॥
निर्वात्य जिह्वां निष्कादय तां गवाक्षेण । दर्शयति एव बहुश पृष्ठश्च कदाचित् साधुभिः ॥ ४ ॥ किमिदं ? तदा स वदति जिह्वादुष्टोऽहं तु स मनुः । अत्रोपपन्न-
स्तस्यापुष्पाकमप्येव कुशोक्तोऽपि ॥ ५ ॥

मा' सोवि एवं होहिति जीहादोसेण जीह दाएमि । दद्वण तयं साहू सुदुतरमगारवा जाया ॥ ६ ॥ प्रतिक्रमामि तिसृभि-
र्विराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा—ज्ञानविराधनयेत्यादि, तत्र विराधनं—कस्यचिद्वस्तुनः खण्डनं तदेव
विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञानविराधना—ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तथा, उक्तं च—'णाणपडिणीय णिणहव अच्चासायण
तदंतरायं च । कुणमाणस्सऽइयारो णाणविसंवादजोगं च ॥ १ ॥' तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा—आभि-
निबोधिकज्ञानमशोभनं, यतस्तदवगतं कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चित्करत्वाद-
शोभनमेव, अवधिज्ञानमप्यरूपिद्रव्यागोचरत्वादसाधु, मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभनं,
केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तेरेकसमयेऽकेवलत्वादशोभनमिति, निह्वो—व्यपलापः, अन्यसकाशेऽधीतमन्यं
व्यपदिशति, अच्चासायणा—'कांया वया य तेच्चिय ते चेव पमाय अप्पमाया य । मोक्खाहिगारिणाणं जोइसजोणीहि विं
कज्जं ? ॥ ११ ॥' इत्यादि, अन्तरायमसङ्खडास्वाध्यायिकादिभिः करोति, ज्ञानविसंवादयोगः अकालस्वाध्यायादिना, दर्शनं—
सम्यग्दर्शनं तस्य विराधना दर्शनविराधना तथा, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता श्रायिकदर्शनोऽपि
श्रेणिकादयो नरकमुपगता इति निन्दया, निह्वः—दर्शनप्रभावनीयशास्त्रापेक्षया प्राग्वद् द्रष्टव्यः, अत्याशातना—किमेभिः
कलहशास्त्रैरिति, अन्तरायं प्राग्वत्, दर्शनविसंवादयोगः शङ्कादिना, चारित्रं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं तस्य विराधना चारि-

१ मा सोऽप्येव भविष्यति जिह्वादोषेण जिह्वा दर्शयामि । दृष्ट्वा तत्क साधव सुदुतरमगौरवा जाता ॥ ६ ॥ २ काया व्रतानि च तान्येव स एव प्रमादा
अप्रमादाश्च । मोक्षाधिकारिणा ज्योतिर्योनिभिः किं कार्यम् ? ॥ ११ ॥

त्रविराधना तथा—व्रतादिखण्डनलक्षणया ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः कपायैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—क्रोधकपायेण मानकपायेण
मायाकपायेण लोभकपायेण, कपायस्वरूपं सोदाहरणं यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिः संज्ञाभिर्योऽतिचारः
कृतः, तद्यथा—आहारसंज्ञयेत्यादि ४, तत्र संज्ञानं संज्ञा, सा पुनः सामान्येन क्षायोपशमिकी औदयिकी च, तत्राऽऽद्या
ज्ञानावरणक्षयोपशमजा मतिभेदरूपा, न तयेहाधिकारः, द्वितीया सामान्येन चतुर्विधाऽऽहारसंज्ञादिलक्षणा, तत्राहार-
संज्ञा—आहाराभिलाषः क्षुद्धेदनीयोदयप्रभवः खल्वात्मपरिणाम इत्यर्थः, सा पुनश्चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'ओम-
कोट्याए १ ब्रुहवेयणिज्जस्स कम्मस्सोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवजोगेणं' तत्र मतिराहारश्रवणादिभ्यो भवति, तदर्थोपयो-
गस्त्वाहारमेवानवरतं चिन्तयतः, तथाऽऽहारसंज्ञया, भयसंज्ञा—भयाभिनिवेशः—भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि
चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'हीणसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएणं २ मइए ३ तयट्ठोवओगेणं' तथा, मैथुनसंज्ञा—
मैथुनाभिलाषः वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—'चिथेमंससोणियत्ताए १ वेद-
मोहणिज्जोदएणं २ मइए ३ तयट्ठोवओगेणं ४' तथा, तथा परिग्रहसंज्ञा—परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव आत्मपरिणामः,
इयमपि चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा—'अँविवित्तयाए १ लोहोदएणं २ मईए ३ तदट्ठोवओगेणं ४' तथा ॥ प्रतिक्रमामि
चतसृभिर्विकथाभिः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—'स्त्रीकथये'ति विरुद्धा विनष्टा वा कथा विकथा, सा च

१ भयमकोटयया क्षुधा पेत्तनीयस्य कर्मण उदयेन मत्वा तदर्थोपयोगेन २ हीनसत्त्वतया भयमोहनीयोदयेन मत्वा तदर्थोपयोगेन ३ चित्तमांसतोणित-
पेदमोहनीयोदयेन मत्वा तदर्थोपयोगेन ४ अविनिक्ततया लोभोदयेन मत्वा तदर्थोपयोगेन

भावश्यकहारिभद्रीया

स्त्रीकथादिलक्षणा, तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा तथा, सा चतुर्विधा-जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जातिकथा ब्राह्मणीभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्रादिकुलप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा अन्ध्रप्रभृतीनामन्यतमाया रूपं प्रशंसति-‘अन्ध्रीणां च ध्रुवं लीलाचलितभ्रूलते मुखे । आसज्य राज्यभारं स्वं, सुखं स्वपिति मन्मथः ॥ १ ॥’ इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अन्ध्रीप्रभृतीनामेवान्यतमायाः कच्छटादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्-ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तथा, सा चतुर्विधाऽऽवापादिभेदतः, यथोक्तम्-‘भक्तकहावि चउद्धा आवावकहा तहेव णिघावे । आरंभकहा य तथा णिट्ठाणकहा चउत्थी उ ॥ १ ॥ आवावित्तियदवा सागघयादी य एत्थ उवउत्ता । दसपंचरूव-इत्तियवंचणभेवाइ णिघावे ॥ २ ॥ आरंभ छागतित्तिरमहिसारण्णादिया वधित एत्थ । रूवगसयपंचसया णिट्ठाणं जा सयसहस्सं ॥ ३ ॥’ देशः-जनपदस्तस्य कथा देशकथा तथा, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्ध्वं, यथोक्तम्-‘देसस्स कहा भण्णइ देराकहा देस जणवओ होति । सावि चउद्धा छंदो विही विगप्पो य णेवत्थं ॥ १ ॥ छंदो गम्मागम्मं जह माउल-दुहियमंगलाडाणं । अण्णेसि सा भगिणी गोह्लाईणं अगम्मा उ ॥ २ ॥ मातिसवत्तिउदिच्चाण गम्म अण्णेसि एग पंचण्हं ।

१ भक्तकथापि चतुर्धा आवापकथा तथैव निर्वापे । आरम्भकथा च तथा निष्ठानकथा चतुर्धा च ॥ १ ॥ आवाप ईयद्रूपा शाकष्टादिश्रावोपयुक्ता । दश पञ्चरूपका इयद्-चञ्चल-भेदादिनिर्वापे ॥ २ ॥ आरम्भे छागतित्तिरमहिसारण्यादिका हता अत्र । शतपञ्चशतरूपका निष्ठान यावत् शतसहस्रम् ॥ ३ ॥ देशस्य व-या भण्यते देशस्या देशो जनपदो भवति । साऽपि चतुर्धा छन्दो विधिविकल्पश्च नेपथ्यम् ॥ १ ॥ छन्दो गम्यागम्य यथा मातुलदुहिताऽङ्गलाटानाम् । अन्येषा सा भगिनी गोह्लादीनामगम्या तु ॥ २ ॥ मातुलपत्नी तु उदीच्याना गम्या अन्येषामेका पञ्चानाम् ।

एमाइ देसछंदो देसविहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ जं चावि भुज्जए पढमं । वीवाहविरयणाऽविय चउरंतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाई देसविही देसविगप्पं च सासनिप्पत्ती । जह वप्पकूवसारणिनइरेछगसालिरोप्पाई ॥ ५ ॥ घरदेवकुलविगप्पा तह विनिवेसा य गामनयराई । एमाइ विगप्पकहा नेवत्थकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इत्थीपुरिसाणंपि य माभावि य तहय होइ घेउवी । भेडिगजालिगमाई देसकहा एस भणिएवं ॥ ७ ॥’ राज्ञः कथा राजकथा तथा, इयमपि नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधैव, यथोक्तम्-‘रायकह चउह निगम अइगमण वले य कोसकोट्टारे । निज्जाइ अज्ज राया एरिस इह्वीविभूईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरतणू हत्थीखंधंमि सोहए एवं । एमेव य अइयाई इंदो अलयाउरी चेव ॥ २ ॥ एवइय आसहत्थी रहपायलवलवाहणकहेसा । एवइ कोडी कोसा कोट्टागारा व एवइया ॥ ३ ॥’ प्रतिक्रमामि चतुर्भिर्ध्यानैः करणभूतैरश्रद्धयादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-आर्तध्यानेन ४, तत्र ध्यातिर्ध्यानमिति भावसाधनं,

१ एवमादि देशछन्दो देशविधिविरचना भवति ॥ ३ ॥ भोजनविरचनमणिभूषणानि यद्वापि भुज्यते प्रथमम् । विवाहविरचनानि च चतुरन्तगमादिका (शारिपट्टादिका) भवति ॥ ४ ॥ एवमादि देशविधिर्देशविकल्पश्च शस्यनिप्पत्ति । यथा वप्रकूपसारिणीनदीपूरादिना शालीरोपादि ॥ ५ ॥ गृहदेव-कुलविकल्पा तथा विनिवेशाश्च ग्रामनगरादीनाम् । एवमादिर्विकल्पकथा नेपथ्यकथैषा भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुरुषाणामपि च स्वाभाविककथा भवति विकुर्वी । भेडिजालिकादि (मीलनादि) देशकथेषा भणितैव ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्धा निर्गमोऽतिगमो बल च कोशकोट्टागारे । निर्वालय राजा इदृश्या ऋद्धिवि-भूत्या ॥ १ ॥ चामीरसूरतणुहस्तिरुक्थे शोभते एवम् । एवमेव चातियाति इन्द्रोऽङ्गकापुर्यामिव ॥ २ ॥ एतावन्तोऽस्या हस्तिनो रथा पादात बलवाहनानि कथेषा । इयन्त्य कोट्य कोशा कोट्टागाराणि वेयन्ति ॥ ३ ॥

तत्पुनः कालतोऽन्तर्मुहूर्तमात्रं, भेदतस्तु चतुष्प्रकारमार्तादिभेदेन, ध्येयप्रकारास्त्वमनोज्ञविषयसंप्रयोगादयः, तत्र शोकाक्रन्दनविलपनादिलक्षणमार्तं तेन, उत्सन्नवधादिलक्षणं रौद्रं तेन, जिनप्रणीतभावश्रद्धानादिलक्षणं धर्म्यं तेन, अवधासम्मोहादिलक्षणं शुक्लं तेन, फलं पुनस्तेषां हि तिर्यग्ररकदेवगत्यादिमोक्षाख्यमिति क्रमेण, अयं ध्यानसमासार्थः । व्यासार्थस्तु ध्यानशतकादवसेयः, तच्चेदम्-ध्यानशतकस्य च महार्थत्वाद्दस्तुतः शास्त्रान्तरत्वात् प्रारम्भ एव विघ्नविनायकोपशान्तये मङ्गलार्थमिष्टदेवतानमस्कारमाह—

वीर शुक्लज्ञानगिगदद्गुक्मिधन पणमिऊण । जोईसरं सरण्ण ज्ञाणज्जायण पवक्खामि ॥ १ ॥

व्याख्या-वीर—शुक्लध्यानाग्निदग्धकर्मन्धनं प्रणम्य ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्र ‘ईर गतिप्रेरणयोः’ इत्यस्य विपूर्वस्याजन्तस्य विशेषेण ईरयति कर्म गमयति याति वेह शिवमिति वारस्तं वीरं, किंविशिष्टं तमित्यत आह-शुचं क्लमयतीति शुक्लं, शोकं ग्लपयतीत्यर्थः, ध्यायते-चिन्त्यतेऽनेन तत्त्वमिति ध्यानम्, एकाग्रचित्तनिरोध इत्यर्थः, शुक्लं च तद् ध्यानं च तदेव कर्मन्धनदहनादग्निः शुक्लध्यानाग्निः तथा मिथ्यादर्शनाविरतिप्रसादकपाययोगैः क्रियत इति कर्म-ज्ञानावरणीयादि तदेवातितीव्रदुःखानलनिवृन्धनत्वादिन्धनं कर्मन्धनं ततश्च शुक्लध्यानाग्निना दग्धं-स्वस्वभावापनयनेन भग्मीकृतं कर्मन्धनं येन स तथाविधस्तं, ‘प्रणम्य’ प्रकर्षेण मनोवाक्पाययोगैर्नत्वेत्यर्थः, समानकर्तृकयोः पूर्वकाले क्त्वा-प्रत्ययविधानाद् ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्राधीयत इत्यध्ययनं, ‘कर्मणि ल्युट्’ पठ्यत इत्यर्थः, ध्यानप्रतिपादकमध्ययनं २ तद् याथात्म्यमङ्गीकृत्य प्रकर्षेण वक्ष्ये-अभिधास्ये इति, किंविशिष्टं वीरं प्रणम्येत्यत आह-‘योगेश्वरं योगी-

श्वरं वा' तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्तं, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—‘दधमणोजोएणं मणणाणीणं अणुत्तराणं च । संसयवोच्छित्तिं केवलेण नाऊण सइ कुणइ
॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरला मिच्छित्तरतिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिघाणी वाणी जोयणनिहारिणी जं च ॥ २ ॥
एका य अणेगेसिं संसयवोच्छेयणे अपडिभूया । न य णिघिज्झइ सोया तिप्पइ सघाउएणंपि ॥ ३ ॥ सघसुरेहिंतोवि हु
अहिगो कंतो य कायजोगो से । तहवि य पसंतरूवे कुणइ सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥’ इत्यादि, युज्यते वाऽनेन केवल-
ज्ञानादिना आत्मेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधवस्तैरीश्वरः, तदुपदेशेन तेषां प्रवृत्ते-
स्तत्सम्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्मर्यं—योगि-
चिन्त्यं ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं, तत्र शरणे साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्ववत्सलं रक्षकमि-
त्यर्थः, ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे-
श्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः सामान्यकेवत्यपि भवति,
नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ प्रथमयोगेन मनोजातिनामुत्तराणां च । संसय-युच्छित्तिं केवलेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरला श्लेच्छेतरतिरिच्छन्मणी-
परिणामा । मनोनिर्वापिणी वाणी योजनध्यापनी यच्च ॥ २ ॥ एका चानेकेषां सदायद्युच्छेदनी अपरिभूता । न च निर्विघ्ने श्रोता कृष्यति मर्वायुपाऽपि ॥ ३ ॥
गर्वसुरेभ्योऽपि अधिकं कान्तश्च नाययोगस्तस्य । तथापि च प्रशान्तरूपाः करोति सत्रा प्राणिमघातात् ॥ ४ ॥
भिचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वगुणिभिरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ नाम्प्रतं
ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

ज विरमज्जपसाण त ज्ञाण ज चळ तय चित्त । त होज भावणा या भणुवेहा या भण्व चिंता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’त्युद्देशः स्थिरं—निश्चलम् अध्यवसानं—मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थः, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’
प्रागुक्तिरूपितशब्दार्थः, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्ज्ञानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति यत्पुनरनवस्थित
तच्चित्तं, तच्चौघतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—‘तज्जवेद्भावना वे’ति तच्चित्तं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्याना-
ध्यासक्रियेत्यर्थः, वा विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चादावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिर्ध्यानाद् अष्टस्य चित्तचेष्टे-
त्यर्थः, वा पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या तादृक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता—
मनश्चेष्टा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोघतोऽभिधायधुना ध्यानमेव कालस्याभिभ्यां निरूपयन्नाह—

अतोमुत्तमेत चित्तावस्थानमेवयथुमि । छज्जसाण प्राण जोगनिरोहो जिणाण तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः—सप्तसप्ततिलवप्रमाणः कालनिशेपो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अविभजो तं तु
जाण ममयं तु । समया य असंसेजा भवंति ऊसासनीसासा ॥ १ ॥ हट्टस्त अणवगहट्टस्त, गिरुवकिट्टस्त जंतुणो । एगे

१ काल परमनिरुद्धोऽधिभाउप्रस्तमेव जानीहि समय ए । समयाश्चासत्येया भवत इच्छामति प्राप्ती ॥ १ ॥ हट्टसाणपदवत्स निरुपहिट्टस्य
जानो । एक
ऊसासनीसासे, एस पाणुत्तं बुच्चइ ॥ २ ॥ सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लवे । लवाणं सत्तहत्तरीए, एस मुहुत्ते
वियाहिए ॥ ३ ॥ ’ अन्तर्मध्यकरणे, ततश्चान्तर्मुहूर्तमात्रं कालमिति गम्यते, मात्रशब्दस्तदधिककालव्यवच्छेदार्थः, ततश्च
मित्रमुहूर्तमेव कालं, किं ?—‘चित्तावस्थान’मिति चित्तस्य—मनसः अवस्थानं चित्तावस्थानम्, अवस्थितिः—अवस्थानं,
निष्प्रकम्पतया वृत्तिरित्यर्थः, क्व ?—‘एकवस्तुनि’ एकम्—अद्वितीयं वसन्त्यस्मिन् गुणपर्याया इति वस्तु—चेतनादि एकं
च तद्वस्तु एकवस्तु तस्मिन् २ ‘छद्मस्थानां ध्यान’मिति, तत्र छादयतीति छद्म—पिधानं तच्च ज्ञानादीनां गुणानामावारकत्वा-
ज्ज्ञानावरणादिलक्षणं घातिकर्म, छद्मनि स्थिताश्छद्मस्था अकेवलिन इत्यर्थः, तेषां छद्मस्थानां, ‘ध्यानं’ प्राग्वत्, ततश्चा-
यं समुदायार्थः—अन्तर्मुहूर्तकालं यच्चित्तावस्थानमेकस्मिन् वस्तुनि तच्छद्मस्थानां ध्यानमिति, ‘योगनिरोधो जिनानां
ति’ति तत्र योगाः—तत्त्वत औदारिकादिशरीरसंयोगसमुत्था आत्मपरिणामविशेषव्यापारा एव, यथोक्तम्—“औदारिका-
दिशरीरयुक्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतवागद्रव्यसमूहसाचि-
व्याजीवव्यापारो वाग्योगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसमूहसाचिव्याजीवव्यापारो मनोयोगः”
इति, अमीषां निरोधो योगनिरोधः, निरोधनं निरोधः, प्रलयकरणमित्यर्थः, केषां ?—‘जिनानां’ केवलानां, तुशब्द एव-
कारार्थः स चावधारणे, योगनिरोध एव न तु चित्तावस्थानं, चित्तस्यैवाभावाद्, अथवा योगनिरोधो जिनानामेव ध्यानं

नापेयाम्, अशक्यत्वादित्यलं विस्तरेण, यथा चायं योगनिरोधो जिनानां ध्यानं यावन्न च कालमेतन्नवत्येतदुपरिष्ठाह-
श्याम इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ साम्प्रतं छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यन्नवति तदुपदर्शयन्नाह—

अतोमुहूर्तपरधो चिन्ता क्षाणतरं व होजाहि । सुचिरं हि होजं बहुवत्थुर्मकमे क्षाणसताणो ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘अन्तर्मुहूर्तात् परत’ इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्वं ‘चिन्ता’ प्रागुक्तस्वरूपा तथा ध्यानान्तरं वा भवेत्, तत्रेह न ध्यानादन्यद् ध्यानं ध्यानान्तरं परिगृह्यते, किं तर्हि?—भावनानुप्रेक्षात्मकं चेत् इति, इदं च ध्यानान्तरं तदुत्तरकालभावि-
नि ध्याने सति भवति, तत्राप्ययमेव न्याय इति कृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यतः अतस्तमेव कालमानं वस्तुसङ्क्रमद्वारेण नि-
रूपयन्नाह—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवस्तुसङ्क्रमे सति ‘ध्यानसन्तानः’ ध्यानप्रवाह इति, तत्र
वह्नि च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगतानि मनःप्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्क्रमः
सञ्चरणमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् सप्रसङ्गं ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्सया
ध्यानोद्देशं विशिष्टफलभावं च संक्षेपतः प्रदर्शयन्नाह—

अहं रुद्धं धम्मं सुक्कं क्षाणाहं तत्थं अताहं । निघाणसाहणाहं भवकारणमट्ठरुद्धाहं ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं रौद्रं धर्म्यं शुक्लं, तत्र ऋतं—दुःखं तन्निमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं क्लिष्टमित्यर्थः, हिंसाद्यति-
क्रौर्यानुगतं रौद्रं, श्रुतचरणधर्मानुगतं धर्म्यं, शोधयत्यष्टप्रकारं कर्ममलं शुचं वा क्लमयतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि
वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—‘तत्र’ ध्यानचतुष्टये ‘अन्त्ये’ चरमे सूत्रक्रमप्रामाण्याद्धर्मशङ्के इत्यर्थः, किं?—‘निर्वा-
णसाधने’ इह निर्वृतिः निर्वाणं—सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने—करणे इत्यर्थः, ततश्च—‘अट्ठेण’ तिरिक्खण्ण-
रुद्धञ्जाणेण गम्भती नरयं । धम्मेण देवलोयं सिद्धिगई सुक्कञ्जाणेण ॥ १ ॥’ इति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिसिद्धि-
गत्योः सामान्येन सुखसिद्धेरिति, अथापि निर्वाणं मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादविरोध इति,
तथा ‘भवकारणमार्तरौद्रे’ इति तत्र भवन्त्यस्मिन् कर्मवशवर्तिनः प्राणिन इति भवः—संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्या-
नतो विशेषप्रतिपत्तिः—‘तेः’तिर्यग्ररकभवग्रह इति गाथार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं ‘यथोद्देशस्तथा निर्देश’ इति न्यायादार्तध्यानस्य
स्वरूपाभिधानावसरः, तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भगवता वाचकमुख्येन—‘आर्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगे
तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्वाहारं ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीतं मनोज्ञादीनां ॥ निदानं च ॥ (तत्त्वा० अ० ९ सू० ३१-३२-
३३-३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

अमणुष्णाणं सहाइविसयवद्वूणं दोसमहल्लसं । धणियं विओगचित्तणमसपभोगाणुसरणं च ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘अमनोज्ञाना’मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामि-
त्यत आह—‘शब्दादिविषयवस्तूना’मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिपरिग्रहः, विपीदन्ति एतेषु सक्ताः
प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा वा, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च—शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति
विग्रहस्तेषां, किं?—सम्प्राप्तानां सतां ‘धणियं’ अत्यर्थं ‘वियोगचिन्तनं’ विप्रयोगचिन्तेति योगः, कथं नु नाम ममैभिर्वि-

१ आर्तं तिर्यग्गतिः, रौद्रध्यानेन गम्यते नरक । धर्मेण देवलोक सिद्धिगतिः शुक्लध्यानेन ॥ १ ॥

योगः स्यादिति भावः १, अनेन वर्तमानकालग्रहः, तथा सति च वियोगेऽसम्प्रयोगानुस्मरणं, कथमेभिः सदैव सम्प्रयोगा-
भाव इति १, अनेन चानागतकालग्रहः, चशब्दात् पूर्वमपि वियुक्तासम्प्रयुक्तयोर्वहुमतत्वेनातीतकालग्रह इति, किंविशिष्टस्य
सत इदं वियोगचिन्तनाद्यत आह—‘द्वेषमलिनस्य’ जन्तो रिति गम्यते, तत्राप्रतीलक्षणो द्वेषस्तेन मलिनस्य—तदाकान्तमूर्ते-
रिति गाथार्थः ॥ ६ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिधित्सुराह—

तहं सुलसीसरोगाहवेयणाए व(वि) जोगपणिहाण । तदसपभोगचिता तप्पडियाराडलमणस्स ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘तथे’ति धणियम्—अत्यर्थमेव, शूलशिरोरोगवेदनाया इत्यत्र शूलशिरोरोगौ प्रसिद्धौ, आदिशब्दाच्छेपरो-
गातङ्कपरिग्रहः, ततश्च शूलशिरोरोगादिभ्यो वेदना २, वेद्यत इति वेदना तस्याः, किं?—‘वियोगप्रणिधानं’ वियोगे दृढा-
ध्यवसाय इत्यर्थः, अनेन वर्तमानकालग्रहः, अनागतमधिकृत्याह—‘तदसम्प्रयोगचिन्ते’ति तस्याः—वेदनायाः कथञ्चिद-
भावे सत्यसम्प्रयोगचिन्ता, कथं पुनर्ममानया आयत्यां सम्प्रयोगो न स्यादिति १, चिन्ता चात्र ध्यानमेव गृह्यते, अनेन च
वर्तमानानागतकालग्रहणेनातीतकालग्रहोऽपि कृत एव वेदितव्यः, तत्र च भावनाऽनन्तरगायायां कृतैव, किंविशिष्टस्य
सत इदं वियोगप्रणिधानाद्यत आह—तत्प्रतिकारे—वेदनाप्रतिकारे चिकित्सायामाकुलं—व्यग्रं मनः—अन्तःकरणं यस्य स
तथाविधस्तस्य, वियोगप्रणिधानाद्यार्तध्यानमिति गाथार्थः ॥ ७ ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयन्नाह—

इहाण विसयाईणं वेयणाए य रागरत्तसं । अवियोगज्जवसाणं तहं सजोगाभिलासो य ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘इष्टाना’ मनोज्ञानां विषयादीनामिति विषयाः—पूर्वोक्ताः आदिशब्दाद् वस्तुपरिग्रहः, तथा ‘वेदनायाश्च’

आवश्यकहारिभद्रीया

उष्टाया इति वर्तते, किम् ?—अवियोगाध्यवसानमिति योगः, अविप्रयोगदृढाध्यवसाय इति भावः, अनेन वर्तमानकाल-ग्रहः, तथा संयोगाभिलाषश्चेति, तत्र 'तथेति' धणियमित्यनेनात्यर्थप्रकारोपदर्शनार्थः, संयोगाभिलाषः—कथं मर्मभिर्निपया-दिभिरायत्यां सम्बन्ध इतीच्छा, अनेन किलानागतकालग्रह इति वृत्ता व्याचक्षते, चशब्दात् पूर्वपदतीतकालग्रह इति. किंनिशिष्टस्य सत इदमवियोगाध्यवसानाद्यत आह—रागरक्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, तत्राभिन्वङ्गलक्षणी रागनेन रक्तस्य तद्भावितमूर्तेरिति गाथार्थः ॥ ८ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थमभिधितुराह—

देविदचकवद्विज्ञाण गुणरिन्द्रिपरधनमर्ह्य । अहम पियाणचिन्तनमण्णाणाणुगमयमर्हं ॥ ९ ॥

व्याख्या—दीव्यन्तीति देवाः—भवनवास्यादयस्तेषामिन्द्राः—प्रभो देवेन्द्राः—चमरादयः तवा चर्म—प्रहरणं तेन विज-याधिपत्ये वर्तितुं शीलमेयमिति चक्रवर्तिनो—भरतादयः, आदिशब्दाद्वलदेवादिपरिग्रहः अमीषां गुणरुद्धयः देवेन्द्रचक्र-वर्त्यादिगुणरुद्धयः, तत्र गुणाः—सुरूपादयः ऋद्धिस्तु विभूतिः, तत्प्रार्थनात्मकं तद्याग्न्यामयमित्यर्थः, किं तद् ?—'अधर्म'जघन्यं 'निदानचित्तनं' निदानाध्यवसायः, अहमनेन तपस्त्यागादिना देवेन्द्रः स्यामित्यादिरूपः, आह—किमितीदमधमम् ? उच्यते. यस्मादज्ञानानुगतमत्यन्तं, तथा च नाज्ञानिनो विहाय सांसारिकेषु सुखेष्वन्येषामभिलाष उपजायते, उक्तं च—'अज्ञाना-न्धाश्च दुर्बलवनितापाङ्गविक्षेपितास्ते, कामे सकिं दधति विभवाभोगुतुङ्गार्जने वा । विद्वच्चित्तं भवति च महत् मोक्षकाङ्क्षा-तानं, नाल्पस्कन्धे विटपिनि कपत्यंसमिति गजेन्द्रः ॥ १ ॥' इति गाथार्थः ॥ ९ ॥ उक्तश्चतुर्थो भेदः, साम्प्रतमिदं यथा-भूतस्य भवति यद्वर्द्धनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

एय चश्रिह रागद्वेषमोहत्रिपस्य जीवस्य । अद्वैताण सवारयद्वण तिरियगह्मन् ॥ १० ॥

व्याख्या—'एतद्' अनन्तरोदितं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं 'रागद्वेषमोहाद्वैतस्य' रागादिलाञ्छितस्येत्यर्थः, कस्य ?—'जीवस्य' आत्मनः, किम् ?—आर्तध्यानमिति, तथा च इयं चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंनिशिष्टमित्यत आह—संसारवर्द्धन-मोघतः, तिर्यग्गतिमूलं विशेषत इति गाथार्थः ॥ १० ॥ आह—साधोरपि शूलवेदनाभिभूतस्यानमाधानात् तत्प्रतिकारक-रणे च तद्विप्रयोगप्रणिधानापत्तेः तथा तपःसंयमासेवने च नियमतः सासारिकदुःखवियोगप्रणिधानादार्तध्यानप्राप्तिरिति, अत्रोच्यते, रागादिवशवर्तिनो भवत्येव, न पुनरन्यस्येति, आह च ग्रन्थकारः—

मङ्गल्यस्त उ मुणिषो सकर्मपरिणामजनिष्येति । यत्पुस्तभावधिगणपरस्य तम सहतम्न ॥ ११ ॥

व्याख्या—मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्थः, रागद्वेषयोरिति गम्यते, तस्य मध्यस्थस्य, तुशब्द एवकारार्थः, न चाप्रधारणे, मध्यस्थस्यैव नेतरस्य, मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिस्तस्य मुनेः, साधोरित्यर्थः, स्वकर्मपरिणामजनितमेतत्—शू-लादि, यच्च प्राकर्मविपरिणामिदैवाद्भुभमापतति न तत्र परितापाय भवन्ति सन्तः, उक्तं च परममुनिभिः—'पुर्वं खलु भो ! कडाणं कर्माणां दुष्प्रणिष्ठाणं दुष्प्रडिकंताणं वेदता मोक्षसो, नरिय अवेदइत्ता, तवसा वा शोसट्ते'त्यादि, एवं यस्तुस्व-भावचिन्तनपरस्य 'सम्यक्' शोभनाध्यवसायेन सहमानस्य सतः कुतोऽप्यमाधानम् ? अपि तु धर्ममनिदानमिति वदयतीति गाथार्थः ॥ ११ ॥ परिहृत आशङ्कागतः प्रथमपक्षः, द्वितीयतृतीयावधिकृत्याह—

१ पूर्वं खलु भो. कृतानां कर्मणां दुश्प्रणिष्ठाणां दुष्प्रतिक्रान्तानां चेदयिष्या मोक्षो नास्त्यवेदयिष्या तपना वा क्षपयिष्या.

कुणभो व पसरालपणस्त पडियारमणसावज । तवमजमपडियार च सेवभो धम्ममणियाण ॥ १२ ॥

व्याख्या—कुर्वतो वा, कस्य ?—प्रशस्तं—ज्ञानाद्युपकारकम् आलम्ब्यत इत्यालम्बनं—प्रवृत्तिनिमित्तं शुभमध्यवसानमि-त्यर्थः, उक्तं च—'काहं अञ्जितं अदुवा अहीहं, तयोवहाणेसु य उज्जमिरसं । गणं च णीती अणुसारवेस्तं, सालंवेवी समुवेइ मोक्खं ॥ १ ॥' इत्यादि, यस्यासौ प्रगस्तालम्बनस्तस्य, किं कुर्वत इत्यत आह—'प्रतीकारं' चिकित्सालक्षणं, किंनिशिष्टम् ?—'अल्पसावद्यम्' अवद्यं—पापं सहावद्येन सावद्यम्, अल्पशब्दोऽभाववचनः स्तोत्रवचनो वा, अल्पं सावद्यं यस्मिन्नसावल्प-सावद्यस्तं, धर्ममनिदानमेवेति योगः, कुतः ?—निर्दोषत्वात्, निर्दोषत्वं च वचनप्राप्त्याद्, उक्तं च—'गीयथो जयणाए कडजोगी कारणमि निहोमो'तीत्याद्यागमस्योत्सर्गापवादरूपत्वाद्, अन्यथा परलोकस्य साधयितुमशक्यत्वात्, साधु चैतदिति, तथा 'तपःसंयमप्रतिकारं च सेवमानस्ये'ति तपःसंयमावेव प्रतिकारस्तपःसंयमप्रतिकारः, सांसारिकदुःखाना-मिति गम्यते, तं च सेवमानस्य, चशब्दात्पूर्वोक्तप्रतिकारं च, किं ?—'धर्म्य' धर्मध्यानमेव भवति, कथं सेवमानस्य ?—'अनि-दान'मिति क्रियाविशेषणं, देवेन्द्रादिनिदानरहितमित्यर्थः, आह—कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षो भवत्वितिदमपि निदानमेव, उच्यते, सत्यमेतदपि निश्चयतः प्रतिपिद्धमेव, कथं ?—मोक्षे भवे च सर्वत्र, निस्पृहो मुनिसत्तमः । प्रकृत्याऽभ्यासयोगेन, यत उक्तो जिनागमे ॥ १ ॥ इति, तथापि तु भावनायामपरिणतं सत्त्वमद्गीकृत्य व्यवहारत इदमदुष्टमेव, अनेनैव प्रकारेण तस्य

चित्तशुद्धेः क्रियाप्रवृत्तियोगाच्चेत्यत्र बहु वक्तव्यं तच्च नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति गाथार्थः ॥ १२ ॥ अन्ये पुनरिदं गाथाद्वयं चतुर्भेदमार्थाध्यानमधिकृत्य साधोः प्रतिपेक्षरूपतया व्याचक्षते, न च तदत्यन्तसुन्दरं, प्रथमतृतीयपक्षद्वये सम्यगाशङ्काया एवानुपपत्तेरिति ॥ आह—उक्तं भवताऽऽर्तध्यानं संसारवर्द्धनमिति, तत्कथम् ? उच्यते—वीजत्वात्, वीजत्वमेव दर्शयन्नाह—

रागो दोषो मोहो य जेण संसारहेतवो भणिया । अट्टमि य ते तिण्णिवि तो त संसारतरुवीज ॥ १२ ॥

व्याख्या—रागो द्वेषो मोहश्च येन कारणेन ‘संसारहेतवः’ संसारकारणानि ‘भणिता’ उक्ताः परममुनिभिरिति गम्यते, ‘आर्ते च’ आर्तध्याने च ते ‘त्रयोऽपि’ रागादयः संभवन्ति, यत एवं ततस्तत् ‘संसारतरुवीजं’ भववृक्षकारणमित्यर्थः । आह—यद्येवमोघत एव संसारतरुवीजं ततश्च तिर्यग्गतियूलमिति किमर्थमभिधीयते ? उच्यते, तिर्यग्गतियूलमननिबन्धनत्वेनैव संसारतरुवीजमिति, अन्ये तु व्याचक्षते—तिर्यग्गतावेव प्रभूतसत्त्वसम्भवात् स्थितिबहुत्वाच्च संसारोपचार इति गाथार्थः ॥ १३ ॥ इदानीमार्तध्यायिनो लेख्याः प्रतिपाद्यन्ते—

कावोयनीलकालालेस्साओ णाइसकिलिह्वाओ । अट्टज्झाणोवगयस्स कम्मपरिणामजणिभाओ ॥ १४ ॥

व्याख्या—कापोतनीलकुण्डलेख्याः, किम्भूताः ?—‘नातिसंक्लिष्टा’ रौद्रध्यानलेख्यापेक्षया नातीवाशुभानुभावा भवन्तीति क्रिया, कस्येत्यत आह—आर्तध्यानोपगतस्य, जन्तोरिति गम्यते, किंनिबन्धना एता इत्यत आह—कर्मपरिणामजनिताः, तत्र—‘कुण्डलादिद्रव्यसाचिव्यात्’, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं, लेख्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १४ ॥ एताः कर्मोदयायत्ता इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोघत एवाऽऽर्तध्याता ज्ञायत इति ? उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवोपदर्शयन्नाह—

तत्सऽक्रदणसोयणपरिदेवणताहणाइ छिगाइ । इट्ठाणिट्ठविओगाविओगत्रियणानिमित्ताइ ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ आर्तध्यायिनः आक्रन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽक्रन्दनं—महता शब्देन विरवणं, शोचनं त्वश्रुपरिपूर्णनयनस्य दैन्यं, परिदेवनं—पुनः २ छिष्टभाषणं, ताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशलुञ्चनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि, अमूनि च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदनानिमित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निंदह य नियकयाइ पससइ सविम्वहो विभूर्हो । परयेइ तासु रज्जइ तयज्जणपरायणो होइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निन्दति च’ कुत्सति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पफलविफलानि कर्मशिल्पकलावाणिज्यादीन्येतद्गम्यते, तथा ‘प्रशंसति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्मयः’ साध्व्यः ‘विभूतीः’ परस्मिन् इत्यर्थः, तथा ‘प्रार्थयते’ अभिलषति परविभूतीरिति, ‘तासु रज्जयते’ तास्विति प्राप्तासु विभूतिपुंरागं गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां—विभूतीनामर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्तध्यायीति गाथार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

सहाइविसयगिदो सद्धम्मपरम्मुहो ण्मायपरो । जिणमयमणवेयखतो घट्टइ अट्टमि क्षाणमि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु गृह्यो—मर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराङ्मुखः प्रमादपरः, तत्र दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः संश्र्वासौ धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, ‘प्रमादपरः’ मद्यादिप्रमादासक्तः, ‘जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने’ इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रवचनमित्यर्थः तदनपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिहितसुराह—

तदविरयदेसविरया पमायपरसजयाणु क्षाण । सत्तप्पमायमूल वजेयइ जह्जणेण ॥ १८ ॥

व्याख्या—‘तद्’ आर्तध्यानमिति योगः, ‘अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयतानुग’मिति तत्राविरता—मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयश्च देशविरताः—एकक्याद्यणुव्रतधरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः, नवाप्रमत्तसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो ‘वर्जयितव्यं’ परित्यजनीयं, केन ?—‘यतिजनेन’ साधुलोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्येति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं रौद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—हिसानुबन्धि मृपानुबन्धि स्तेयानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं चोमास्त्रातिवाचकेन—“हिंसाऽनृतस्येयविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र”मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९—सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सत्तवहवेहवधण्डहणं कणमारणाइपणिहाण । अट्टकोहगहधत्थ निविण्णमणसोऽहमविवाग ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्त्वा—एकेन्द्रियादयः तेषां धधवेधवन्धनदहनाङ्गनमारणादिप्रणिधानं तत्र वधः—ताडनं करकशलतादिभि

आवश्यकहारिभद्रीया

वेधस्तु नासिकादिवेधनं कीलिकादिभिः वन्धनं-संयमनं रज्जुनिगडादिभिः दहनं-प्रतीतमुल्मुकादिभिः अङ्कनं-लाञ्छनं श्वशृगालचरणादिभिः मारणं-प्राणवियोजनमसिशक्तिकुन्तादिभिः, आदिशब्दादागाढपरितापनपाटनादिपरिग्रहः, एतेषु प्रणिधानम्-अकुर्वतोऽपि करणं प्रति दृढाध्यवसानमित्यर्थः, प्रकरणाद् रौद्रध्यानमिति गम्यते, किंविशिष्टं प्रणिधानम् ?- 'अतिक्रोधग्रहप्रस्तम्' अतीवोत्कटो यः क्रोधः-रोषः स एवापायहेतुत्वाम्बह इव ग्रहस्तेन ग्रस्तम्-अभिभूतं, क्रोधग्रहणाच्च मानादयो गृह्यन्ते, किंविशिष्टस्य सत इदमित्यत आह-'निर्घृणमनसः' निर्घृणं-निर्गतदयं मनः-चित्तमन्तःकरणं यस्य स निर्घृणमनास्तस्य, तदेव विशेष्यते-'अधमविपाक'मिति अधमः-जघन्यो नरकादिप्राप्तिलक्षणो विपाकः-परिणामो यस्य तत्तथाविधमिति गाथार्थः ॥ १९ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिधित्सुराह—

पिण्डानासन्धासद्भूयभूयसायाह्वयणपणिहणं । मानादिभ्योऽहसंयमनपरस्य पच्छन्नपायस्य ॥ २० ॥

व्याख्या—'पिण्डानासन्धासद्भूतभूतधातादिवचनप्रणिधान'मित्यत्रानिष्टस्य सूचकं पिण्डं पिण्डमनिष्टसूचकं 'पिण्डं सूचकं विदु'रिति वचनात्, सभायां साधु सभ्यं न सभ्यमसभ्यं-जकारमकारादि न सद्भूतमसद्भूतमनृतमित्यर्थः, तच्च व्यवहारनयदर्शनेनोपाधिभेदतस्त्रिधा, तद्यथा-अभूतोद्भावनं भूतनिहवोऽर्थान्तराभिधानं चेति, तत्राभूतोद्भावनं यथा-सर्वगतोऽयमात्मेत्यादि, भूतनिहवस्तु नास्त्येवात्मेत्यादि, गामश्वमित्यादि भुवतोऽर्थान्तराभिधानमिति, भूतानां-सत्त्वानामुपधातो यस्मिन् तद्भूतोपघातं, छिन्धि भिन्धि व्यापादय इत्यादि, आदिशब्दः प्रतिभेदं स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, यथा-पिण्डमनेकधाऽनिष्टसूचकमित्यादि, तत्र पिण्डादिवचनेष्वप्रवर्तमानस्यापि प्रवृत्तिं प्रति प्रणिधानं-दृढाध्यवसानलक्षणं, रौद्रध्यानमिति प्रकरणाद्गम्यते, किंविशिष्टस्य सत इत्यत आह-माया-निकृतिः साऽस्यास्तीति मायावी तस्य मायाविनो-वणिजादेः, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवञ्चनाप्रवृत्तस्य, अनेनाशेषेणैवपि प्रवृत्तिमप्या(स्या)ह, तथा 'प्रच्छन्नपायस्य' कूटप्रयोग-कारिणस्तस्यैव, अथवा धिग्जातिकुत्तीर्थिकादेरसद्भूतगुणं गुणवन्तमात्मानं ख्यापयतः, तथाहि-गुणरहितमप्यात्मानं यो गुणवन्तं ख्यापयति न तस्मादपरः प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थः ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयति—

तद् तिष्ठकोहलोहावलस्य भूओयघायणमणज । परद्वयहरणधिस परलोपायायनिरवेवतं ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाध्यवसायप्रकारसादृश्योपदर्शनार्थः, तीव्रौ-उत्कटौ तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुलः-अभिभूतस्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, किं ?-'भूतोपहननमनार्य'मिति हन्यतेऽनेनेति हननम् उप-सामीप्येन हननम् उप-हननं भूतानामुपहननं भूतोपहननम्, आराध्यातं सर्वहेयधर्मेभ्य इत्यार्यं नाऽऽर्यमनार्यं, किं तदेवंविधमित्यत आह-परद्रव्यहरणचित्तं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, परेषां द्रव्यं २ सचित्तादि तद्विषयं हरणचित्तं २ परद्रव्यहरणचित्तं, तदेव विशेष्यते-किम्भूतं तदित्यत आह-'परलोकापायनिरपेक्ष'मिति, तत्र परलोकापायाः-नरकगमनादयस्तनिरपेक्षमिति गाथार्थः ॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थं भेदमुपदर्शयन्नाह—

सद्वाहविसयसाहणधनसारक्षणपरायणमणिह । सद्वाभिसकणपरोवचापकलुसावळ चित्त ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधनं-कारणं शब्दादिविषयसाधनं च (तच्च) तद्धनं च शब्दादिविषयसाधनधनं तत्संरक्षणे-तत्परिपालने परायणम्-उद्युक्तमिति विग्रहः, तथाऽनिष्टं-सतामनभिलषणीयमित्यर्थः, इदमेव विशेष्यते-सर्वेषामभिज्ञानेनाकुलमिति संबध्यते-न विद्वाः कः किं करिष्यतीत्यादिलक्षणेन, तस्मात्सर्वेषां यथाशक्त्योपधात एव श्रेयानित्येवं परोपधातेन च, तथा कलुषयन्त्यात्मानमिति कलुषाः-कषायास्तैराकुलं-व्याप्तं यत् तत् तथोच्यते, चित्तम्-अन्तःकरणं, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधनं धनविशेषणं किल श्रावकस्य चैत्यधनसंरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ साम्प्रतं विशेषणाभिधानगर्भमुपसंहरन्नाह—

इय करणकारणानुमहविसयमणुचितण चउभमेय । अविरतदेशासंयजणमणससेयियमहण ॥ २३ ॥

व्याख्या—'इय' एवं करणं स्वयमेव कारणमन्यैः कृतानुमोदनमनुमतिः करणं च कारणं चानुमतिश्च करणकारणानुमतयः एता एव विषयः-गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषयं, किमिदमित्यत आह-'अनुचिन्तनं' पर्यालोचनमित्यर्थः, 'चतुर्भेद' इति हिंसानुबन्ध्यादि चतुष्प्रकारं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्वामिद्वारेण निरूपयति-अविरताः-सम्यग्दृष्टयः, इतरे च देशासंयता-श्रावकाः, अनेन सर्वसंयतव्यवच्छेदमाह, अविरतदेशासंयता एव जनाः २ तेषां मनांसि-चित्तानि तैः संसेवितं, सञ्चिन्तितमित्यर्थः, मनोग्रहणमित्यत्र ध्यानचिन्तायां प्रधानाद्वाख्यापनार्थम्, 'अधन्य'-मित्यश्रेयस्करं पापं निन्द्यमिति गाथार्थः ॥ २३ ॥ अधुनेदं यथाभूतस्य भवति यद्वर्जनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

एय चउविह रागदोसमोहावळस्य जीवस्य । रोहज्जाण संसारवज्जण नरयगइमूल ॥ २४ ॥

व्याख्या—'एतद्' अनन्तरोक्तं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं रागद्वेषमोहाद्विषयस्य आकुलस्य वेति पाठान्तरं, कस्य ?-'जीवस्य'

आत्मनः, किं ?-रौद्रध्यानमिति, इयमत्र चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंविशिष्टमिदमित्यत आह-‘संसारवर्जनम्’ ओघतः ‘नर-
कगतिमूलं’ विनेषत इति गाथार्थः ॥ २४ ॥ साम्प्रतं रौद्रध्यायिनो लेख्याः प्रतिपाद्यन्ते—

कायोपनीलकाला लेखाभो तिग्मसकिलिङ्गाभो । रोहज्ज्ञाणोवगयस्म कम्मपरिणामजणियाभो ॥ २५ ॥

व्याख्या—पूर्ववद् व्याख्येया, एतावोस्तु विशेषः-तीव्रसंक्लिष्टाः-अतिसंक्लिष्टा एता इति, आह-कथं पुनः रौद्रध्यायी
ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवोपदर्शयति—

हियाद् तस्म उत्सण्णयदुग्गनाणाविहामरणदोता । तेसिं चिय हिंसादसु वाहिरकरणोवज्जतरत ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘लिङ्गानि’ चिह्नानि ‘तस्य’ रौद्रध्यायिनः, ‘उत्तमन्नबहुलनानाविधामरणदोपा’ इत्यत्र दोषशब्दः प्रत्येकम-
भिन्नेव ध्यते. उत्सन्नदोषः बहुलदोषः नानाविधदोषः आमरणदोषश्चेति, तत्र हिंसानुबन्ध्यादीनामन्यतरस्मिन् प्रवर्तमान
उत्सन्नम्-अनुपगतं बाहुल्येन प्रवर्तते इत्युत्सन्नदोषः, सर्वेष्वपि चैवमेव प्रवर्तत इति बहुलदोषः, नानाविधेषु त्वकृत्वक्षणे-
नयनोत्पन्ननादिषु हिंसाद्युपायेष्वमकृद्ध्येयं प्रवर्तत इति नानाविधदोषः, महदापद्गतोऽपि स्वतः महदापद्गतेऽपि च परे
आमरणादसंज्ञातानुतापः कालस्मौकरिकवद् अपि त्वसमाप्तानुतापानुशयपर इत्यामरणदोष इति तेष्वेव हिंसादिषु, आदि-
गवदान्मृपावादादिपरिग्रहः, ततश्च तेष्वेव हिंसानुबन्ध्यादिषु चतुर्भेदेषु, किं ?-वाह्यकरणोपयुक्तस्य सत उत्सन्नादिदोष-
लिङ्गानीति, वाह्यकरणशब्देनेह वाक्कायो गृह्येते, ततश्च ताभ्यामपि तीव्रमुपयुक्तस्येति गाथार्थः ॥ किं च—

परपमण अहिन्दुह निरपेत्तो निहो निरुत्तापो । हरिमिन्दु कयपापो रोहज्ज्ञाणोवगयचित्तो ॥ २७ ॥

व्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्तस्य व्यसनम्-आपत् परव्यसनं तद् ‘अभिनन्दति’ अतिक्लिष्टचित्त-
त्वाद्बहु मन्यत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतदित्थं संवृत्तमिति, तथा ‘निरपेक्ष’ इहान्यभविकापायभयरहितः, तथा निर्गत-
द्वयो निर्द्वयः, परानुकम्पाशून्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पश्चात्तापरहित इति भावः, तथा किञ्च-‘हृष्यते’
तुष्यति ‘हृतपापः’ निर्वर्तितपापः सिंहमारकवत्, क इत्यत आह-रौद्रध्यानोपगच्छति इति, अमूनि च लिङ्गानि वर्तन्त
इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्तं रौद्रध्यानं, साम्प्रतं धर्मध्यानावसरः, तत्र तदभिधित्तस्यैवादाविदं द्वारगाथाद्वयमाह—

हाणस्त भावणाभो देस वालं तहाऽऽसणविसेस । आलवणं कम्मं शाह्यव्व जे य शायारो ॥ २८ ॥

ततोऽणुवेहाभो लेस्सा लिंग फल च नाकण । धम्म शाह्ज सुणी तगपजोरो तभो सुफ ॥ २९ ॥

व्याख्या—‘ध्यानस्य’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थस्य, किं ?-‘भावना’ ज्ञानायाः, ज्ञात्वेति योगः, किं च-‘देश’ तदुचितं, कालं
तथा आसनविशेषं तदुचितमिति, ‘आलम्बनं’ वाचनादि, ‘कम्म’ मनोनिरोधादि, तथा ‘ध्यातव्यं’ ध्येयमाज्ञादि, तथा ये
च ‘ध्यातारः’ अप्रमादादियुक्ताः, ततः ‘अनुपेक्षा’ ध्यानोपरमकालभाविन्योऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपाः, तथा ‘लेख्याः’
शुद्धा एव, तथा ‘लिङ्गं’ श्रृङ्गानादि, तथा ‘फलं’ सुरलोकादि, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनपरः, एतद् ज्ञात्वा, किं ?-
‘धर्मम्’ इति धर्मध्यानं ध्यायेन्मुनिरिति, ‘तत्कृतयोगः’ धर्मध्यानकृताभ्यासः, ‘ततः’ पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथाद्वय-
समासार्थः ॥ २८-२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं ग्रन्थकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

पुव्वकयन्नासो भावणाहि हाणस्म जोगयसुदो । ताभो य नाणदसणचरित्तवेरगजणियाभो ॥ ३० ॥

व्याख्या—पूर्व-ध्यानात् प्रथमं कृतः-निर्वर्तितोऽभ्यासः-आसेवनालक्षणो येन स तथाविधः, काभिः पूर्वकृता-
भ्यासः ?-‘भावनाभिः’ करणभूताभिः भावनासु वा-भावनाविषये पश्चाद् ‘ध्यानस्य’ अधिकृतस्य ‘योग्यताम्’ अनुरूप-
ताम् ‘उपैति’ यातीत्यर्थः, ‘ताश्च’ भावना ज्ञानदर्शनचारित्र्यवैराग्यनियता वर्तन्ते, नियताः-परिच्छिन्नाः पाठान्तरं वा
जनिता इति गाथार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतं ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

णाणे निचन्नासो गुणइ मणोवारण विसुद्धिं च । नाणगुणमुणियसारो तो शाह् सुनिचलमईभो ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘ज्ञाने’ श्रुतज्ञाने, नित्यं-सदा अभ्यासः-आसेवनालक्षणः ‘करोति’ निर्वर्तयति, किं ?-मनसः-अन्तःकर-
णस्य, चेतस इत्यर्थः, धारणम्-अशुभव्यापारनिरोधेनावस्थानमिति भावना, तथा ‘विसुद्धिं च’ तत्र विशोधनं विसुद्धिः,
मृत्तार्थयोरिति गम्यते, ता, चशब्दाद्वयनिर्वेदं च, एवं ‘ज्ञानगुणमुणितसार’ इति ज्ञानेन गुणानां-जीवाजीवाश्रितानां
‘गुणपर्यायवत् द्रव्य’मिति (तच्चा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणां च तदविनाभावानां मुणितः-ज्ञातः सारः-
परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा-ज्ञानमाहात्म्येनेति भावः ज्ञातः सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविधः,
ततश्च पश्चाद् ‘ध्यायति’ चिन्तयति, किंविशिष्टः सन् ?-सुष्ठु-अतिगमेन निश्चला-निष्प्रकम्पा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृ-
त्तिकम्परहितेति भावः मतिः-बुद्धिर्यस्य स तथाविध इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रतं दर्शनुभावना-
स्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

मकाद्दोमरहिभो पसमयेजाह्गुणगणोपेनो । होह असमूदमणो दसणसुद्धिं हाणमि ॥ ३२ ॥

आवश्यकहारिभङ्गीया

व्याख्या—‘शङ्कादिदोषरहितः’ शङ्कनं-शङ्का, आदिशब्दात् काङ्क्षादिपरिग्रहः, उक्तं च—‘शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्साऽन्य-
दृष्टिप्रज्ञासापरपापण्डसंस्तवा’ सख्यगृहेरतिचाराः (तत्त्वा० अ०.१ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपं प्रत्याख्यानाध्ययने
न्यक्षेण वक्ष्यामः, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वाख्यप्रथमगुणातिचारत्वात् दोषाः शङ्कादिदोषास्तैः रहितः-त्यक्तः, उक्तदो-
षरहितत्वादेव, किं ?-‘प्रश(श्र)मस्थैर्यादिगुणगणोपेतः’ तत्र प्रकर्षेण श्रमः प्रश्रमः-त्येदः, स च स्वपरसमयतत्त्वाधिगमरूपः,
स्थैर्यं तु जिनशासने निष्प्रकम्पता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिग्रहः, उक्तं च—‘सपरसमयकोसलं धिरया जिणसासणे
पभावणया । आययणसेव भक्ती दसणदीवा गुणा पंच ॥ १ ॥’ प्रश्रमस्थैर्यादय एव गुणास्तेषां गणः-समूहस्तेनोपेतो-युक्तो
यः स तथाविधः, अथवा प्रशमादिना स्थैर्यादिना च गुणगणेनोपेतः २, तत्र प्रशमादिगुणगणः-प्रशमसंवेगनिर्वेदानुक-
म्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणः, स्थैर्यादिस्तु दर्शित एव, य इत्थम्भूतः असौ भवति ‘असम्मूढमनाः’ तत्त्वान्तरेऽभ्रान्तचित्त
इत्यर्थः, ‘दर्शनशुद्ध्या’ उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क ?-ध्यान इति गार्थार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साम्प्रतं चारित्र
भावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

नवकम्माणयाण पोराणविणिज्जर सुभायाण । चारित्तभावाणए क्षाणमयत्तेण य समेइ ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘नवकर्मणामनादान’मिति नवानि-उपचीयमानानि प्रत्यग्राणि भण्यन्ते, क्रियन्त इति कर्माणि-ज्ञानाव
रणीयादीनि तेषामनादानम्-अग्रहणं चारित्रभावनया ‘समेति’ गच्छतीति योगः, तथा ‘पुराणविनिर्जरा’ चिरन्तनक्षपणा

१ स्वपरसमयर्तुशाल स्थिरता जिनशासने प्रभावना । आयतनसेवा भक्ति दर्शनदीपना गुणा पञ्च ॥ १ ॥

मित्यर्थः, तथा ‘शुभादान’मिति शुभं-पुण्यं मातसम्यक्त्वहास्यरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं-ग्रहणं.
किं ?-‘चारित्रभावनया’ हेतुभूतया, ध्यानं च चशब्दान्नवकर्मनादानादि च ‘अयत्नेन’ अक्लेशेन ‘समेति’ गच्छति प्राप्तो-
तीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनेति कोऽर्थः ?-‘चर गतिभक्षणयोः’ इत्यस्य ‘अर्तिलूधूसूखनिसहिचर इत्रन्’ (पा० ३-२-
१८४) इतीत्रन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दिमनेनेति चरित्रं-क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एत-
दुक्तं भवति-इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसञ्चयापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसावद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया
इत्यर्थः, तस्य भावना-अभ्यासश्चारित्रभावेति गार्थार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूप-
गुणदर्शनार्थमाह—

सुविदियजगत्सभावो निस्सगो निव्वगो निरामो य । वेरगमायियमणो क्षाणमि सुविचल्लो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु-अतीव विदितः-ज्ञातो जगतः-चराचरस्य, यथोक्तं-‘जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेयं चराचरम्’ स्थो
भावः स्वभावः-‘जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तन्नास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥’
इत्यादिलक्षणो येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह-‘निःसङ्गः’ विषयजस्नेह-
मङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्समयो भवत्यत आह-‘निर्भयः’ इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि
विशिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशंसो भवत्यत आह-‘निराशंसश्च’ इहपरलोकाशमाविप्रमुक्तः, चशब्दात्तथावि-
पन्नोधादिरहितश्च, य एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति
गार्थार्थः ॥ ३४ ॥ उक्ता वैराग्यभावना । मूलद्वारागाथाद्वये ध्यानस्य भावना इति व्याख्यातम्, अधुना देशद्वाराव्याचि-
ख्यामयाऽऽह—

निच चिय सुवइपसूनपुसगकुलीलवज्जिथ जइणो । ठाण विथण भणिथ विसेसभो क्षाणकालमि ॥ ३५ ॥

व्याख्या—‘नित्यमेव’ सर्वकालमेव, न केवलं ध्यानकाल इति, किं ?-‘युवतिपशुनपुंसककुशीलपरिवर्जितं यतेः स्थानं
विजनं भणित’मिति, तत्र युवतिशब्देन मनुष्यस्त्री देवी च परिगृह्यते, पशुशब्देन तु तिर्यक्स्त्रीति नपुंसकं-प्रतीतं
कुत्सितं-निन्दितं शीलं-वृत्तं येषां ते कुशीलाः, ते च तथाविधा द्यूतकारादयः, उक्तं च-‘जूईयरसोलमैठा वइा उव्भाय-
गादिणो जे य । एए होंति कुशीला वज्जेयवा पयत्तेण ॥ १ ॥’ युवतिश्च पशुश्चेत्यादि द्वन्द्वः, युवत्यादिभिः परि-समन्तात्
वर्जितं-रहितमिति विग्रहः, यतेः-तपस्विनः साधोः, ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहण’मिति साध्व्याश्च योग्यं यतिनपुंसकस्य
च, किं ?-स्थानम्-अवकाशलक्षणं, तदेव विशेष्यते-युवत्यादिन्यतिरिक्तशेषजनापेक्षया विगतजनं विजनं भणितम्-उक्तं
तीर्थकर्मणधरैश्चेदमेवम्भूतं नित्यमेव, अन्यत्र प्रवचनोक्तदोषसम्भवात्, विशेषतो ध्यानकाल इत्यपरिणतयोगादिनाऽन्यत्र
ध्यानस्याऽऽराधयितुमशक्यत्वादिति गार्थार्थः ॥ ३५ ॥ इत्थं तावदपरिणतयोगादीनां स्थानमुक्तम्, अधुना परिणतयो-
गादीनधिकृत्य विशेषमाह—

विरकयजोगाण पुण सुणीण क्षाणे सुनिचलमणाण । गाममि जणाहण्णे सुण्णे रण्णे व ण विसेसो ॥ ३६ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

व्याख्या—तत्र स्थिराः—संहननधृतिभ्यां चलन्त उच्यन्ते, कृता—निर्वर्तिता अभ्यस्ता इति यावत्, के ?—युज्यन्त इति योगाः—ज्ञानादिभावनात्यापाराः सत्त्वसूत्रतपःप्रभृतयो वा यैस्ते कृतयोगाः, स्थिराश्च ते कृतयोगाश्चेति विग्रहस्तेषाम्, अत्र च स्थिरकृतयोगयोश्चतुर्भङ्गी भवति, तद्यथा—‘धिरेणामेगे णो कयजोगे’ इत्यादि, स्थिरा वा—पौनःपुन्यकरणेन परिचिताः कृता योगा यैस्ते तथाविधास्तेषां, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?—तृतीयभङ्गवतां न शेषाणां, स्वभ्यस्तयोगानां वा मुनीनामिति, मन्यन्ते जीवादीन् पदार्थानिति मुनयो—विपश्चित्साधवस्तेषां च, तथा ध्याने—अधिकृत एव धर्मध्याने शुष्ठु—अतिशयेन निश्चलं—निष्प्रकम्पं मनो येषां ते तथाविधास्तेषाम्, एवंविधानां स्थानं प्रति ग्रामे जनाकीर्णं शून्येऽग्नये वा न विशेष इति, तत्र ग्रसति बुद्ध्यादीन् गुणान् गम्यो वा करादीनामिति ग्रामः—सन्निवेशविशेषः, इह ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणा’ जगद्वेदकर्वटादिपरिग्रह इति, जनाकीर्णं—जनाकुले ग्राम एवोद्यानादौ वा, तथा शून्ये तस्मिन्नेवारण्ये वा कान्तारे वेति, वा विकल्पे, न विशेषो—न भेदः, सर्वत्र तुल्यभावत्वात्परिणतत्वात्तेषामिति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ यतश्चैवं—

जो (ते) जल्प समाहाण होज मणोययणकायजोगाणं । भूओवरोहरहिओ सो देसो ज्ञायमाणस्स ॥ ३७ ॥

व्याख्या—यत एव तदुक्तं ‘ततः’ तस्मात्कारणाद् ‘यत्र’ ग्रामादौ स्थाने ‘समाधानं’ स्वास्थ्यं ‘भवति’ जायते, केषामित्यत आह—‘मनोवाक्यायोगानां’ प्राप्तिरूपितस्वरूपाणामिति, आह—मनोयोगसमाधानमस्तु, वाक्यायोगसमाधानं तत्र द्वौपयुज्यते ? , न हि तन्मयं ध्यानं भवति. अत्रोच्यते, तत्समाधानं तावन्मनोयोगोपकारकं, ध्यानमपि च तदात्मकं भवत्येव, यथोक्तम्—‘एवंविहा गिरा मे वत्तवा एरिसी न वत्तवा । इय वेयालियवक्कस्स भासओ वाइगं ज्ञाणं ॥ १ ॥’ तथा—‘सुत्तमाहियकरपायस्स अकज्जे कारणंमि जयणाए । किरियाकरणं जं तं काइयज्ञाणं भवे जइणो ॥ २ ॥’ न चात्र समाधानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोधरहितः, तत्र भूतानि—पृथिव्यादीनि उपरोधः—तत्सङ्घट्टनादिलक्षणः तेन रहितः—परित्यक्तो यः ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणाद्’ अनृतादत्तादानमैथुनपरिग्रहाद्युपरोधरहितश्च स देशो ‘ध्यायतः’ चिन्तयतः, उचित इति शेषः, अयं गाथार्थः ॥ ३७ ॥ गतं देशद्वारम्, अधुना कालद्वारमभित्सुराह—

कालोऽपि सोच्चिय जहिं जोगसमाहाणमुत्तम लहइ । न व दिवसनिशावेलाइनियमण ज्ञाहणो भणिय ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कलनं कालः कलासमूहो वा कालः, स चार्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादिरवसेयः, अपिशब्दो देशानियमेन तुल्यत्वसम्भावनार्थः, तथा चाह—कालोऽपि स एव, ध्यानोचित इति गम्यते, ‘यत्र’ काले ‘योगसमाधानं’ मनोयोगादिस्वास्थ्यम् ‘उत्तमं’ प्रधानं ‘लभते’ प्राप्नोति, ‘न तु’ न पुनर्नैव च, तुशब्दस्य पुनःशब्दार्थत्वादेवकारार्थत्वाद्वा, किं ?—दिवसनिशावेलादिनियमनं ध्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशे प्रतीते, वेला सामान्यत एव, तदेकदेशो मुहूर्तादिः, आदिशब्दात् पूर्वाह्णापराह्णादिषु वा एतन्नियमनं दिवैवेत्यादिलक्षण, ध्यायिनः—सत्त्वस्य भणितम्—उक्तं तीर्थकरणधर्मेनैवेति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ गतं कालद्वारं, साम्प्रतमासनविशेषद्वारं व्याचिख्यासयाऽऽह—

१ एवविधा गीर्मेया वक्तव्येदशी न वक्तव्या । इति विचारितवाक्यस्य भाषमाणस्य वाचिक ध्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितकरपादस्याकार्ये कारणे यतनया । क्रियाकरण यत्तत्कायिक भवेत् यत्ते ध्यान ॥ २ ॥

जधिय देहावस्था जिपा ण ज्ञाणोवरोहिणी होइ । ज्ञाहज्जा तदवस्थो ठिओ निसण्णो निवण्णो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इहैव या काचिद् ‘देहावस्था’ शरीरावस्था निपण्णादिरूपा, किं ?—‘जिता’ इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तथाऽनुष्ठीयमाना ‘न ध्यानोपरोधिनी भवति’ नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थः, ‘ध्यायेत् तदवस्थ’ इति सैवावस्था यस्य स तदवस्थः, तामेव विशेषतः प्राह—‘स्थितः’ कायोत्सर्गेणेषन्नतादिना ‘निपण्णः’ उपविष्टो वीरासनादिना ‘निर्विण्णः’ सन्निविष्टो दण्डायतादिना ‘वा’ विभाषायामिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ? , अत्रोच्यते,

सञ्चासु वट्ठमाणा मुणओ ज देसकालचेट्ठासु । वरकेवलाइलाभ पत्ता बहुसो समियपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘सर्वासु’ इत्यशेषासु, देशकालचेट्ठासु इति योगः, चेष्टा—देहावस्था, किं ?—‘वर्तमानाः’ अवस्थिताः, के ?—‘मुनयः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः ‘यद्’ यस्मात्कारणात्, किं ?—वरः—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तं प्राप्ता इति, आदिशब्दान्मनःपर्यायज्ञानादिपरिग्रहः, किं सकृदेव प्राप्ताः ? , न, केवलवर्जं ‘बहुशः’ अनेकशः, किंविशिष्टाः ?—‘शान्तपापाः’ तत्र पातयति नरकादिष्विति पापं शान्तम्—उपशमं नीतं पापं यैस्ते तथाविधा इति गाथार्थः ॥ ४० ॥

तो देगकालचेट्ठानियमो ज्ञाणस्म नथि समयमि । जोगाण समाहाण जह होइ तहा (प)यहय ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्धः, तस्माद्देशकालचेट्ठानियमो ध्यानस्य ‘नास्ति’ न विद्यते, क ?—‘समये’ आगमे, किन्तु ‘योगानां’ मनःप्रभृतीनां ‘समाधानं’ पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) ‘यतितव्यं’ (प्र) यत्नः कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थः ॥ ४१ ॥ गतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

आलंकाराई वायणपुच्छणपरिग्रहणानुविताओ । सामाहयाहयाह सद्धमावस्तयाह च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्ब्यन्त इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रश्रपरावर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचनं वाचना, विनेयाय निर्जरायै सूत्रादिदानमित्यर्थः, शङ्किते सूत्रादौ संशयापनोदाय गुरुप्रच्छनं प्रश्न इति, परावर्तनं तु पूर्वाधीतस्यैव सूत्रादेरविस्मरणनिर्जरानिमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविस्मरणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थः, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्वः, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्धर्मावश्यकानि चेति, अमूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषां तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिकं प्रतीतम्, आदिशब्दान्मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादिलक्षणसकलचक्रवालसामाचारीपरिग्रहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति-शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मावश्यकानि चेति विग्रहः, आवश्यकानि-नियमतः करणीयानि, चः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥ साम्प्रतममीपामेवाऽऽलम्बनत्वे निबन्धनमाह—

विसममि समारोहः दृढदृढालवणो जहा पुरिसो । सुताहकयालयो तह क्षणवरं समारह ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विपमे' निम्ने दुःसञ्चरे 'समारोहति' सम्यगपरिक्रेशेनोर्ध्वं याति, कः ?—दृढं—बलवद्भूयं रज्ज्वाद्यालम्बनं यस्य स तथाविधः, यथा 'पुरुषः' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बनः' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः, 'तथा' तेनैव प्रका-
रेण 'ध्यानवरं' धर्मध्यानमित्यर्थः, समारोहतीति गाथार्थः ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना क्रमद्वारावसरः, तत्र लाघवार्थं धर्मस्य शृङ्खलस्य च (तं) प्रतिपादयन्माह—

क्षणप्यद्विचिन्तकमो होइ मनोजोगनिगहाईओ । भवकाले केवलिनो सेसाण जहासमाहीप ॥ ४४ ॥

व्याख्या—ध्यानं—प्राप्तिरूपितशब्दार्थं तस्य प्रतिपत्तिक्रम इति समासः, प्रतिपत्तिक्रमः—प्रतिपत्तिपरिपाद्यभिधीयते, स च भवति मनोयोगनिग्रहादिः, तत्र प्रथमं मनोयोगनिग्रहः ततो वाग्योगनिग्रहः ततः काययोगनिग्रह इति, किमयं सामान्येन सर्वथैवेतद्धर्मभूतः क्रमो ? न, किन्तु भवकाले केवलिनः, अत्र भवकालशब्देन मोक्षगमनप्रत्यासन्नः अन्तर्मु-
हूर्तप्रमाण एव शैलेयवस्थान्तर्गतः परिगृह्यते, केवलमस्यास्तीति केवली तस्य, शृङ्खलध्यान एवायं क्रमः, शेषस्यान्यस्य धर्म-
ध्यानप्रतिपत्त्युपयोगकालावाश्रित्य किं ?—यथासमाधिने'ति यथैव स्वास्थ्यं भवति तथैव प्रतिपत्तिरिति गाथार्थः ॥ ४४ ॥
गतं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यमुच्यते, तच्चतुर्भेदमाज्ञादिः, उक्तं च—“आज्ञाऽपायविपाकसंस्थानविचयाय धर्म्यं” (तत्त्वा-
र्थे अ० ९ सू० ३७) मित्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सुनिवर्णमणाइणिहण भूयहिय भूयभावणमाहण्य । अमियमजिय महत्थ महाणुभाव महातिसय ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुषु-अतीव निपुणा-कुशला सुनिपुणा ताम्, आज्ञामिति योगः, नैपुण्यं पुनः सूक्ष्मद्रव्याद्युपदर्शकत्वा-
त्तथा मत्यादिप्रतिपादकत्वाच्च, उक्तं च—‘सुयनाणंमि नेउण्णं, केवले तयणंतरं । अप्पणो सेसगाणं च, जम्हा तं परिभा-
वणं ॥ १ ॥’ इत्यादि, इत्थं सुनिपुणां ध्यायेत्, तथा ‘अनाद्यनिधनाम्’ अनुत्पन्नशाश्वतामित्यर्थः, अनाद्यनिधनत्वं च
द्रव्याद्यपेक्षयेति, उक्तं च—“द्रव्यार्थादेशादित्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासी” इत्यादि, तथा ‘भूतहिता’मिति इह भूत-

१ श्रुतज्ञाने नैपुण्य केवले तदन्तरम् । आरमन. दोषकाणां च, यस्मात्तत् परिभाषकम् (प्रकाशकम्) ॥ १ ॥

शब्देन प्राणिन उच्यन्ते तेषां हितां-पश्यामिति भावः, हितत्वं पुनस्तदनुपरोधिनीत्वात्तथा हितकारिणीत्वाच्च, उक्तं च—
'सर्वे जीवा न हन्तव्या' इत्यादि, एतत्प्रभावाच्च भूयांसः सिद्धा इति, 'भूतभावनाम्' इत्यत्र भूतं-सत्यं भाव्यतेऽनयेति
भूतस्य वा भावना भूतभावना, अनेकान्तपरिच्छेदात्मिकेत्यर्थः, भूतानां वा-सत्त्वाना भावना भूतभावना, भावना वास-
सनेत्यनर्थान्तरम्, उक्तं च—‘कूरावि सहावेणं रागविसवसाणुगावि होऊणं । भावियजिणवयणमणा तेलुक्कुसुहावहा होति
॥ १ ॥’ श्रयन्ते च चिलातीपुत्रादय एवंविधा बहव इति, तथा ‘अनर्घ्याम्’ इति सर्वोत्तमत्वादविद्यमानमूल्यामिति भावः,
उक्तं च—‘संघेऽपि य सिद्धंता सदवरयणासया सतेलोक्का । जिणवयणस्स भगवओ न मुल्लमिच्च अणग्घेणं ॥ १ ॥’ तथा
स्तुतिकारेणाप्युक्तम्—“कल्पद्रुमः कल्पितमात्रदायी, चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते । जिवेन्द्रधर्मातिशयं विचिन्त्य, द्वयेऽपि
लोको लघुतामवैति ॥ १ ॥” इत्यादि, अथवा ‘ऋणघ्ना’मित्यत्र ऋणं-कर्म तद्ज्ञामिति, उक्तं च—“जं अज्ञाणी कम्मं खवेइ
पह्याहि वामकोडीहिं । तं नाणी तिहिं शुत्तो खवेइ ऊसासमित्तेणं ॥ १ ॥” इत्यादि, तथा ‘अमिताम्’ इत्यपरिमिताम्,
उक्तं च—“सघनदीणं जा होज्ज वालुया सबउदहीण जं उदयं । एत्तोवि अणंतगुणो अत्थो एगस्स सुत्तस्स ॥ १ ॥” अमृतां
वा मृष्टां वा पथ्या वा, तथा चोक्तम्—“जिणवयणमोदगस्स उ रत्ति च दिवा य खज्जमाणस्स । तित्ति वुहो न गच्छइ

१ कूरा अपि स्वभावेन रागविषयशानुगा अपि भूया । भावितजिनवचनमनसखेलोवयसुत्तावहा भवन्ति ॥ १ ॥ २ सर्वेऽपि च सिद्धान्ता सद्गव्यरक्षा-
धया सखैलोवया । जिनवचनस्य भगवतो न मूल्यमाग्रमन्वेण (धेत्वेन) ॥ १ ॥ ३ यदज्ञानी कर्म क्षपयति बहुकाभिर्घेपकोटीभि । तत् ज्ञानी त्रिभिर्घे
क्षपयत्युच्छातमात्रेण ॥ १ ॥ ४ सर्वनदीना या भवेयु वालुका सर्वाद्धीना यदुदकम् । अतोप्यनन्तगुणोऽर्थ एकस्य सूत्रस्य ॥ १ ॥ ५ जिनवचनमोदकस्य तु
१ दिना च राद्यमानस्य । वृत्तिं उपो न गच्छति

हेतुसहस्रोवगूढस्स ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणसंसारियसबदुक्खरोगाणं । जिणवयणमेगमोसहमपवग्गसुहक्खयंफलं ॥ २ ॥” सजीवां वाऽमृतामुपपत्तिक्षमत्वेन सार्थिकामिति भावः, न तु यथा—‘तेषां कटतदभ्रष्टैर्गजानां मदविन्दुभिः । प्रावर्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥’ इत्यादिवन्मृतामिति, तथा ‘अजिता’मिति शेषप्रवचनाज्ञाभिरपराजितामित्यर्थः, उक्तं च—‘जीवाइवत्थुचिंतणकोसल्लगुणेणऽणणसरिसेणं । सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महाविसयं ॥ १ ॥’ तथा ‘महार्था’मिति महान्-प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा तां, तत्र पूर्वापराविगोधित्वादन्योगद्वारात्मकत्वान्नयगर्भत्वाच्च प्रधानां, महत्त्वां वा अत्र महान्तः-सम्यग्दृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्त्वा तां च, प्रधानप्राणिस्थितामित्यर्थः, महास्यां वेत्यत्र महा पूजोच्यते तस्यां स्थिता महास्या तां, तथा चोक्तम्—‘सैवसुरासुरमाणुसजोइसवंतरसुपूइयं गाणं । जेणेह गणहराणं छुहंति चुण्णे सुरिंदावि ॥ १ ॥’ तथा ‘महानुभावा’मिति तत्र महान्-प्रधानः प्रभूतो वाऽनुभावः-सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्राधान्यं चास्याश्चतुर्दशपूर्वविदः सर्वलब्धिसम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च प्रभूतकार्यकरणाद्, उक्तं च—‘पेभू णं चोइसपुवी घडाओ घटसहस्सं करित्तए’ इत्यादि, एवमिहलोके, परत्र तु जघन्यतोऽपि वैमानिकोपपातः, उक्तं च—‘उववाओ लंतगंमि चोइसपुवीस्स होइ उ जहण्णो । उकोसो सबट्टे सिद्धिगमो वा अकम्मस्स ॥ १॥’

१ हेतुसहस्रोवगूढस्स ॥ १ ॥ नरनारकतिर्यङ्गसुरगणसांसारिकसर्वदुःखरोगाणाम् । जिनवचनमेकमौपधमपवर्गमुखाक्षतफलदम् ॥ २ ॥ २ जीवादिवस्तुचिन्तनकौशल्यगुणेनानन्यसद्वेन । शेषवचनैरजितं जिनेन्द्रवचन महाविषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्कव्यन्तरसुपूजितं ज्ञानम् । येनेह गणधराणां (शीर्षे) क्षिपन्ति चूर्णानि देवेन्द्रा अपि ॥ १॥ ४ प्रभुश्चतुर्दशपूर्वो घटात् घटसहस्रं कर्तुं ५ उपपातो कान्तके चतुर्दशपूर्विका भवति तु जघन्य । उत्कृष्टं सर्वार्थं सिद्धिगमनं वाऽकर्मण ॥ १ ॥

तथा ‘महाविषया’मिति महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, उक्तं च—‘देवओ सुयनाणी उवउत्ते सबदवाइं जाणई’-त्यादि कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

इहाइजा निरवज्ज जिणाणमाण जगप्पह्वाण । अणिज्जणदुण्णेय नयभगपमाणगमगहण ॥ ४६ ॥

व्याख्या—‘ध्यायेत्’ चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, ‘निरवद्या’मिति अवद्यं-पापमुच्यते निर्गतमवद्यं यस्याः सा तथा ताम्, अनृतादिद्वान्निशदोषावधरहितत्वात्, क्रियाविशेषणं वा, कथं ध्यायेत् ?-निरवद्यम्-इहलोकाद्याशंसारहितमित्यर्थः, उक्तं च—‘नो इहलोगद्वयाए नो परलोगद्वयाए नो परपरिभवओ अहं नाणी’त्यादिकं निरवद्यं ध्यायेत्, ‘जिनानां’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थानाम् ‘आज्ञां’ वचनलक्षणां कुशलकर्मण्याज्ञाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा तां, किंविशिष्टां ?-जिनानां-केवलालोकेनाशेषसंशयतिमिरनाशनाज्जगत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विशेष्यते—‘अनिपुणजनदुज्झंयां’ न निपुणः अनिपुणः अकुशल इत्यर्थः जनः-लोकेस्तेन दुर्ज्ञेयामिति-दुरवगमां, तथा ‘नयभङ्गप्रमाणगमगहनान्’ इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमाणानि च गमाश्चेति विग्रहस्तैर्गहना-गहुरा तां, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदाः, तथा भङ्गाः क्रमस्थानभेदभिन्नाः, तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मा नामैकः नो दृढधर्मेत्यादि ॥ तथा प्रमीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि-द्रव्यादीनि, यथा-^{IS} नुयोगद्वारेणु गमाः-चतुर्विंशतिदण्डकादयः, कारण-^{IS} वशतो वा किञ्चिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा पट्टजीवनिका-^{SS} दाविति कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ ननु ^{SS},

१ द्रव्यत श्रुतज्ञानी उपयुक्त सर्वद्रव्याणि जानाति. २ नो इहलोकार्थोय नो परलोकार्थोय नो परपरिभावकोऽहं ज्ञानी.

या एवंविशेषणविशिष्टा सा चोद्धुमपि न शक्यते मन्दधीभिः, आस्तां तावद्ध्यातुं, ततश्च यदि कथञ्चिन्नावबुध्यते तत्र का वार्तत्यत आह—

तथ य महदोव्वलेण तस्सिहायरियविरहओ यीवि । पेयगहणत्तणेण य गाणावरणोदणं च ॥ ४७ ॥

व्याख्या—‘तत्र’ तस्यामाज्ञायां, चशब्दः प्रस्तुतप्रकरणानुकर्षणार्थः, किं ?-जडतया चलत्वेन वा मतिदौर्बल्येन-बुद्धेः सम्यगर्थानवधारणेनेत्यर्थः, तथा ‘तद्विधाचार्यविरहतोऽपि’ तत्र तद्विधः-सम्यगविपरीततत्त्वप्रतिपादनकुशलः आचर्यतेऽसावित्याचार्यः सूत्रार्थावगमार्थं मुमुक्षुभिरासेव्यत इत्यर्थः तद्विधश्चासावाचार्यश्च २ तद्विरहतः-तदभावतश्च, चशब्दः अवोधे द्वितीयकारणसमुच्चयार्थः, अपिशब्दः ‘क्वचिदुभयवस्तूपपत्तिसम्भावनार्थः, तथा ‘ज्ञेयगहनत्वेन च’ तत्र ज्ञायत इति ज्ञेयं-धर्मास्तिकायादि तद्वहनत्वेन-गहुरत्वेन, चशब्दोऽवोध एव तृतीयकारणसमुच्चयार्थः, तथा ‘ज्ञानावरणोदयेन च’ तत्र ज्ञानावरणं प्रसिद्धं तदुदयेन तत्काले तद्विपाकेन, चशब्दश्चतुर्थावोधकारणसमुच्चयार्थः, अत्राह-ननु ज्ञानावरणोदयादेव मतिदौर्बल्यं तथा तद्विधाचार्यविरहो ज्ञेयगहनप्रतिपत्तिश्च, ततश्च तदभिधाने न युक्तममीपामभिधानमिति, न, तत्कार्यस्यैव संक्षेपविन्तरत उपाधिभेदेनाभिधानादिति गाथार्थः ॥ ४७ ॥ तथा—

हेज्जदाहरणासम्भवे य सइ सुहु ज न पुज्जेज्जा । सधण्णुमयमवितह तहावि त चित्तए महम ॥ ४८ ॥

व्याख्या—तत्र हिनोति-गमयति जिज्ञासितधर्मविशिष्टानर्थानिति हेतुः-कारको व्यञ्जकश्च, उदाहरणं-चरितकल्पितभेदं, हेतुश्चोदाहरणं च हेतूदाहरणे तयोरसम्भवः, कश्चन पदार्थं प्रति हेतूदाहरणासम्भवात्, तस्मिंश्च, चशब्दः पञ्चम-

पष्ठकारणसमुच्चयार्थः, 'सति' विद्यमाने, किं?—'यद्' वस्तुजातं 'न सुष्ठु बुद्ध्येत' नातीवावगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमवितथं तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा' निति तत्र सर्वज्ञाः—तीर्थकरास्तेषां मतं सर्वज्ञमतं—वचनं, किं?—वितथम्—अनृतं न वितथम्—अवितथं सत्यमित्यर्थः, 'तथापि' तदबोधकारणे सत्यनवगच्छन्नपि 'तत्' मतं वस्तु वा 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धिमानिति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यत आह—

अणुवकयपराणुगपरायणा ज जिना जगत्पवरा । जियरागदोसमोहा य णणहावादिणो तेण ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अनुपकृते—परैरवर्तिते सति परानुग्रहपरायणा—धर्मोपदेशादिना परानुग्रहोक्तता इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिनाः' प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः, त एव विशेष्यन्ते—'जगत्पवराः' चराचरश्रेष्ठा इत्यर्थः, एवंविधा अपि कदाचिद् रागादिभावाद्वितथवादिनो भवन्त्यत आह—जिता—निरस्ता रागद्वेषमोहा यैस्ते तथाविधाः, तत्राभिप्वद्ध-लक्षणो रागः अप्रीतिलक्षणो द्वेषः अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चशब्द एतदभावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथावादिनः 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथावादिन इति, उक्तं च—'रागाद्वा द्वेषाद्वा' त्यादि गाथार्थः ॥ ४९ ॥ उक्तस्तावद्ध्यातव्यप्रथमो भेदः, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागदोसकसायासवादिकिरियासु वट्टमाणाण । इहपरलोयावाजो झाइजा वज्जपरिवज्जी ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकपायाश्रवादिक्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् ध्यायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकामुष्मिकविरोधिनी, उक्तं च—'रागः सम्पद्यमानोऽपि, दुःखदो दुष्टगोचरः । महाव्याध्यभिभूतस्य, कुपथ्यान्नाभिलापवत् ॥ १ ॥' तथा—'द्वेषः सम्पद्यमानोऽपि, तापयत्येव देहिनम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दावानल इव द्रुमम् ॥ २ ॥' तथा—'दृष्ट्यादि-भेदभिन्नस्य, रागस्यामुष्मिकं फलम् । दीर्घः ससार एवोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥ ३ ॥' इत्यादि, तथा—दोसानलसंसत्तो इह लोए चैव दुक्खिओ जीवो । परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं तत्तो ॥ १ ॥' इत्यादि, तथा कपायाः—क्रोधादयः, तदपायाः पुनः—'कोहो य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणवभवस्स ॥ १ ॥' तथाऽऽश्रवाः—कर्मबन्धहेतवो मिथ्यात्वादयः, तदपायः पुनः—'मिच्छंत्तोमोहियमई जीवो इह-लोग एव दुक्खाइ । निरओवमाइं पावो पावइ पसमाइगुणहीणो ॥ १ ॥' तथा—'अज्ञानं खलु कटं क्रोधादिभ्योऽपि सर्वपापेभ्यः । अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः ॥ १ ॥' तथा—'जीवा पावित्ति इहं पाणवहादविरइए पावाए । नियसु यथायणमाई दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगंमिनि एवं आसवकिरियाहि अजिए कम्मे । जीवाण चिरमवाया निरयाइगई भमंताणं ॥ २ ॥' इत्यादि, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदख्यापकः, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशवन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

१ द्वेषानलसंसत्त इहलोक एव दुक्खितो जीव । परलोके च पाप प्राप्नोति निरयानलं तत् ॥१॥ २ क्रोधश्च मानश्चानिगृहीतो माया च लोभश्च प्रवर्धमानौ । चत्वार एते कृत्वा कपाया सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ कोहो पीड पणसेह माणो विणपणासणो । साया मित्ताणि नासेह लोहो सञ्चिपणासणो ॥ १ ॥ (प्रत्यन्तरेऽधिक प्राक्) ३ मिथ्यात्वमोहितमतिर्जीव इहलोक एव दुःखानि । निरयोपमाणि पाप प्राप्नोति प्रशमादिगुणहीनः ॥१॥ ४ जीवाः प्राप्नुवन्तीह प्राणवधाद्यविरतेः पापिकाया । निजसुतवातादिदोषान् जनगर्हितान् पापा ॥१॥ परलोकेऽन्येवमाश्रवक्रियाभिरर्जिते कर्मेणि । जीवानां चिरमपाया निरपाद्विगतिषु भ्रमताम् ॥ २ ॥

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्यामः, विपाकः पुनः—'किरियासु वट्टमाणा काइगमाईसु दुक्खिया जीवा । इह चैव य परलोए संसारपवहुया भणिथा ॥ १ ॥' ततश्चैवं रागादिक्रियासु वर्तमानानामपायान् ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नित्याह—'वर्ज्यपरिवर्जो' तत्र वर्जनीयं वर्ज्यम्—अकृत्यं परिगृह्यते तत्परिवर्जो—अप्रमत्त इति गाथार्थः ॥ ५० ॥ उक्तः खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेदः, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयइहपप्साणुभावभिन्नं सुहासुहविहत्तं । जोगाणुभावजणिय कम्मविवागं विचिंतेज्जा ॥ ५१ ॥

व्याख्या—'प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्नं शुभाशुभविभक्त'मिति अत्र प्रकृतिशब्देनाष्टौ कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः, स्थितिः—तासामेवावस्थानं जघन्यादिभेदभिन्नं, प्रदेशशब्देन जीवप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाकः, एते च प्रकृत्यादयः शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, ततश्चैतदुक्तं भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नं शुभाशुभविभक्तं 'योगानुभावजनितं' मनोयोगादिगुणप्रभवं कर्मविपाकं विचिन्तयेदिति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ भावार्थः पुनर्वृद्धविवरणादवसेयः, तच्चेदं—इह पयइभिन्नं सुहासुहविहत्तं कम्मविवागं विचिंतेज्जा, तत्थ पयइउत्ति कम्मणो भेया अंसा णाणावरणिज्जाइणो अट्ठ, तेहिं भिन्नं विहत्तं सुहं पुण्णं सायाइयं असुहं पावं तेहिं विहत्तं—विभिन्नविपाकं जहा कम्मपकडीए तथा विसेसेण चिंतिज्जा, किं च—ठिइविभिन्नं च सुहासुहविहत्तं कम्मविवागं विचिंतेज्जा,

१ क्रियासु वर्तमाना कायिक्यादिषु दुक्खिता जीवा । इहैव परलोके च संसारप्रवर्धका भणिता ॥५१॥ २ इह प्रकृतिभिन्नं शुभाशुभविभक्त कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्र प्रकृतय इति कर्मणो भेदा अस्ता ज्ञानावरणादयोऽष्ट, तैर्भिन्नं विभक्तं शुभं पुण्यं सातादिकं अशुभं पापं तैर्भिन्नं विभिन्नविपाकं पया कर्मप्रवृत्तं तथा विशेषेण चिन्तयेत् । किंच—स्थितिविभक्तं च शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्.

ठिङ्गिति तासिं चैव अष्टणहं पयडीणं जहण्णमज्झिमुक्कोसा कालावत्था जहा कम्मपयडीए, किं च-पएसभिन्नं शुभाशुभं
यावत्-‘कृत्वा पूर्वविधानं पदयोस्तावेव पूर्ववद् वर्ग्यो। वर्गघनौ कुर्यातां तृतीयराशेस्ततः प्राग्वत् ॥ १ ॥’ कृत्वा विधान-
मिति २५६, अस्य राशेः पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्येदमेव विपरीतं क्रियते, तत एतावेव
वर्ग्येते, ततस्तृतीयपदस्य वर्गघनौ क्रियते, एवमनेन क्रमेणायं राशिः १६७७७२१^१ चित्तेजा पएसोत्ति जीवपएसणं कम्म-
पएसोहिं सुहुमेहिं एगखेत्तावगाढेहिं पुट्टोगाढअणंतरअणुवायरउद्धाइभेएहिं वद्धाणं वित्थरओ कम्मपयडीए भणियाणं
कम्मविवागं विचित्तेजा, किं च-अणुभावभिन्नं सुहासुहविहत्तं कम्मविवागं विचित्तेजा, तत्थ अणुभावोत्ति तासिं चैव अष्टणहं
पयडीणं पुट्टवद्धनिकाइयाणं उदयाउ अणुभवणं, तं च कम्मविवागं जोगाणुभावजणियं विचित्तेजा, तत्थ जोगा मणवयण-
काया, अणुभावो जीवगुण एव, स च मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपायाः, तेहिं अणुभावेण य जणियमुप्पाइयं जीवस्स कम्मं
जं तस्स विवागं उदयं विचित्तिज्जइ । उक्तस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थं उच्यते, तत्र—

जिणदेसियाइ लक्खणसठाणासणविहाणमाणाइ । उप्पायहिइमगाइ पज्जवा जे य दप्पाण ॥ ५२ ॥

१ स्थितिरिति तासामेवाधाना प्रकृतीना जघन्यमध्यमोत्कृष्टा कालावस्था यथा कर्मप्रकृतौ । किंच-प्रदेशभिन्न-चिन्तयेत्, प्रदेश इति जीवप्रदेशानां
कर्मप्रदेशं सुहमेरेकक्षेत्रावगाढे स्पृष्टावगाढानन्त-अणुवादरोध्वादिभेदेर्धदाना विस्तरत कर्मप्रकृतौ मणिताना कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, किं च अनुभावभिन्न
शुभाशुभविभक्त कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्रानुभाव इति तासामेवाधाना प्रकृतीना स्पृष्टवद्धनिकाधितानामुदयादनुभवनम्, त च कर्मविपाकं योगानुभावज-
नित विचिन्तयेत्, तत्र योगा मनोवचनकाया, अनुभावो जीवगुण एव, तैरनुभावेन च जनितम्-उत्पादित जीवस्य कर्मं यत् तस्या विपाक-उदयो विचिन्तयेत् ।

व्याख्या—जिनाः—प्राग्विरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तैर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—‘लक्षणसंस्था-
नासनविधानमानानि,’ किं ?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पष्ठ्यां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्,
अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं तत्प्रतिपदमायोजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं
मुख्यवृत्त्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘परिमंडले य वट्टे तंसे चउरंस आयते चैव’ जीवश-
रीराणां च समचतुरस्रादि, यथोक्तम्—‘समैचउरंसे नग्गोहमंडले साइ वामणे खुजे । हुंडेवि य सठाणे जीवाणं छ मुणे-
यवा ॥ १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—‘हेट्ठा मज्झे उवरि छवीझल्लरिमुइंगसठाणे ।
लोगो अज्झांगारो अद्धाखेत्तागिई नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि
स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स देसे धम्म-
त्थिकायस्स पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवात्मीयानि, तथोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये
च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः ‘उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदिति’
(तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिः पुनरत्र—‘घटमौलीसुवर्णार्थी, नाशोत्पत्तिस्थितिष्वयम् । शोकप्रमोदमाध्यस्थं, जनो
याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दह्यति, न पयोऽस्ति दधिव्रतः । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डलं वृत्तं त्र्यस्र चतुरस्रमायतमेव २ समचतुरस्रं न्यग्रोधमण्डलं सादि वामनं कुब्जं । हुण्डमपि च सस्यानानि जीवानां पट्टं ज्ञातव्यानि ॥ १ ॥
३ अधस्तान्मध्ये उपरि चैत्रासनशरीरमृदङ्गसंस्थानं । लोको वैशाखाकारो वैशाखक्षेत्राकृतिर्ज्ञेयः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः ।
ततश्च धर्मास्तिकायो त्रिवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मा-
स्तिकायद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तिषु नियतं क्षणेक्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः । सत्योश्चित्यपचित्योरा-
कृतिजातिव्यवस्थानात् ॥ १ ॥’ आदिशब्दादगुरुलघ्वादिपर्यायपरिग्रहः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—

पचत्थिकायमइय लोगमणाइणिहण जिणस्त्राय । णामाइभेयविहिय ति विहमहोलोयभेयाइ ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यात’मिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां काया
अस्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—‘जीवानां
पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थित्युपग्र-
हकारणम् । अधर्मः पुरुषस्येव, तिष्ठासोरवनिर्न्या ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । वदराणां घटो
यद्धदाकाशमवकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिमुक्ताख्यो, जीवः प्रोक्तो
जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः । सद्भातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनदेशिताः ॥ ५ ॥’ तन्मयं—तदा-
त्मकं, लोक्यत इति लोकस्तं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादि-
कृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्य-
स्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादं
च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—‘अनुवादादरवीप्ताभृशार्थविनियोगहेत्वसूयासु । ईपत्सम्भ्रमविस्मयगणनास-

रणेष्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥” तथा हि ‘नामादिभेदविहितं’ भेदतो नामादिभेदावस्थापितमित्यर्थः, उक्तं च—‘नामं दृग्णा द्रविणं स्थिते काले भवेद्य भावे य । पञ्चवलोगो य तथा अद्विहो लोमं (ग) निक्खेवो ॥१॥’ भावार्थश्चतुर्धनस्तिस्त्वविवरणादवसेयः, साम्प्रतं क्षेत्रलोकमधिकृत्याह—‘त्रिविधं’ त्रिप्रकारम् ‘अधोलोकभेदादि’ इति प्राकृतशैल्याऽधोलोकादिभेदम्, आदिशब्दात्तिर्यगूर्ध्वलोकपरिग्रह इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ किं च—तस्मिन्नेव क्षेत्रलोके उदं चेदं च विचिन्तयेदिति प्रतिपादयन्नाह—

विह्वलयद्दीपसागरनरयविमानभवणादसंस्थानं । योमादृष्टदृष्टाण नियय लोमद्विह्वलान् ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘क्षितिवलयद्दीपसागरनरयविमानभवननादिसंस्थानं’ तत्र क्षितयः सल्लु घर्माद्या ईषत्प्राग्भारावसाना अष्टौ भूमयः परिगृह्यन्ते, वलयानि—घनोदधिघनवाततनुवातात्मकानि घर्मादिमत्तपृथिवीपरिक्षेपीण्येकविंशतिः, द्वीपाः—जम्बूद्वीपादयः स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असंख्येयाः, सागरा—लवणसागरादयः स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असंख्येया एव, निरयाः—मीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसानाः सख्येयाः, यत उक्तम्—‘तीर्सा य पन्नवीसा पनरस दसेव सयमहस्साइ । तिन्नेगं पंचूणं पंच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥’ विमानानि—ज्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुत्तरविमानान्तान्यसंख्येयानि, ज्योतिष्कविमानानामसंख्येयत्वात्, भवनानि—भवनवास्यालयलक्षणानि असुरादिदशनिकायसंबन्धीनि संख्येयानि, उक्तं च—

१ नामस्थापनयो द्रव्ये क्षेत्रे च काले भवेद्य भावे च । पर्यवलोकः तथाऽद्विहो लोके निक्षेप ॥ १ ॥ २ त्रिंशत् पञ्चादशतिश्च पञ्चदश दर्शय शतमष्ट-
साणि । मीणि एक पञ्चोन पञ्च च नरका यथाक्रमम् ॥ १ ॥

“सत्तेव य कोडीओ हवन्ति वावत्तरिं सयसहस्सा । एसो भवणसमासो भवणवईणं वियाणेजा ॥१॥” आदिशब्दादसंख्येयव्यन्तरनगरपरिग्रहः, उक्तं च—“हेटोवरिजोयणसयरहिण्यणाए जोयणसहस्से । पढमं वंतगियाणं भोमा नयरा असंरोजा ॥ १ ॥” ततश्च क्षितयश्च वलयानि चेत्यादिद्वन्द्वः, एतेषां संस्थानम्—आकारविशेषलक्षणं विचिन्तयेदिति, तथा ‘व्योमादिप्रतिष्ठानम्’ इत्यत्र प्रतिष्ठितिः प्रतिष्ठानं, भावे व्युद्, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्वाद्यादिपरिग्रहः, व्योमादौ प्रतिष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठानं, लोकस्थितिविधानमिति योगः, विधिः—विधानं प्रकार इत्यर्थः, लोकस्य स्थितिः २, स्थितिः व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तरं, तद्विधानं, किम्भूतं?—‘नियतं’ नित्यं शाश्वतं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ किं च—

व्यवभोगलक्षणमणानिहणमथतर सरीराभो । जीवमरुतिं कारिं भोय च सयस्स कम्मस्स ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोगः—साकारानाकारादिः, उक्तं च—‘स द्विविधोऽष्टचतुर्भेदः’ (तत्त्वार्थे अ० २ सू० ९) न एव लक्षणं यस्य स उपयोगलक्षणस्तं, जीवमिति वक्ष्यति, तथा ‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितं, भवापवर्गप्रवाहापेक्षया नित्यमित्यर्थः, तथा ‘अर्थान्तरं’ पृथग्भूतं, कुतः?—शरीरात्, जातावेकवचनं, शरीरेभ्यः—औदारिकादिभ्य इति, किमित्यत आह—जीवति जीविष्यति जीवितवान् वा जीव इति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘अरूपिणम्’ अगूर्तमित्यर्थः, तथा ‘कर्तारं’ निर्वर्तकं, कर्मण इति गम्यते, तथा ‘भोक्तारम्’ उपभोक्तारं, कस्य?—स्वकर्मणः—आत्मीयस्य कर्मणः, ज्ञानावरणीयादेरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

१ सत्तेव य कोड्यो भवन्ति द्वाससति. शतसहस्राणि । एष भवनसमासो भवनपतीना (इति) विजानीयान् ॥१॥ भवत्तादुपरि योजवशतरहिते इत्याद्योजनसहस्रे । प्रथमे व्यन्तराणां भौमानि नगराण्यसंख्येयानि ॥ १ ॥

तस्स य सकम्मजणियं जम्माइलं कसायपायाळ । वसणसयसावयमण मोहावत्तं महाभीम ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीवस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं?—संसारसागरमिति वक्ष्यति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘जन्मादिजलं’ जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जराभरणपरिग्रहः, एतान्येवातिवहुत्वाज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘कपायपातालं’ कपायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभवजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘व्यसनशतश्चापदवन्तं’ व्यसनानि—दुःखानि द्यूतादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्चापदानि तान्यस्य विद्यन्त इति तद्वन्तं ‘मणं’ति देशीशब्दो मत्वर्थीयः, उक्तं च—‘मनुयत्थंमि मुणिज्जह आलं इल्लं मणं च मणुयं चे’ति, तथा ‘मोहावत्’ मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभयाङ्कमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णाणमारपरियसजोगविजोगवीडसताण । ससारसागरमणोरपारमसुह विचितेजा ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘अज्ञानं’ ज्ञानावरणकर्मादयजनित आत्मपरिणामः स एव तत्प्रेरकत्वान्मारुतः—वायुस्तेनेरितः—प्रेरितः, कः?—संयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तत्र संयोगः—केनचित् सह सम्बन्धः वियोगः—तेनैव विप्रयोगः एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचयः—ऊर्मयस्तत्प्रवाहः—सन्तान इति भावना, संसरणं संसारः (स) सागर इव संसारसागरस्तं, किम्भूतम्? ‘अनोरपारम्’ अनाद्यपर्यवसितम् ‘अशुभम्’ अशोभनं विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवस्येति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

तस्स य संतरणसह सम्महसणसुबंघणमणग्घं । णाणमयकण्णधारं चारित्तमयं महापोयं ॥ ५८ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ संसारसागरस्य ‘संतरणसहं’ सन्तरणसमर्थं, पोतमिति वक्ष्यति, किंविशिष्टं ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभनं बन्धनं यस्य स तथाविधस्तम्, ‘अनघम्’ अपापं, ज्ञानं—प्रतीतं तन्मयः—तदात्मकः कर्णधारः—निर्यामकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्तं, चारित्रं—प्रतीतं तदात्मकं ‘महापोतम्’ इति महाबोहित्यं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५८ ॥

सत्तरकयनिधिद्धं तपपवणाद्भुजङ्गतरवेग । वेरगमगपडिय विसोत्तियावीह्निक्खोभं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रवनिरोधः संवरस्तेन कृतं निदिच्छद्रं—स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षणं तपः तदेवेष्टपुरं प्रति प्रेरकत्वात् पवन इव तपःपवनस्तेनाऽऽविद्धस्य—प्रेरितस्य जवनतरः—शीघ्रतरो वेगः—रयो यस्य स तथाविधस्तं, तथा विरागस्य भावो वैराग्यं, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतितः—गतस्तं, तथा विस्रोतसिका—अपध्या-
नानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्भीचय इव विस्रोतसिकावीचयः ताभिर्निक्षोभ्यः—निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥
एवम्भूतं पोतं किं ?—

आरोहुं मुणिवणिग्या महग्घसीलगरयणपडिपुञ्जं । जह त निघ्माणपुर सिग्घमविग्गेण पावंति ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘आरोहुं’ इत्यारुह्य, के ?—‘मुनिवणिजः’ मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनयः त एवातिनिपुणमाय-
व्ययपूर्वकं प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिजः, पोत एव विशेष्यते—महार्घाणि शीलाङ्गानि—पृथिवीकायसंरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि तान्येवैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्भुजङ्गानि २ तैः परिपूर्णः—भूतस्तं, येन प्रकारेण यथा ‘तत्’ प्रक्रान्तं
‘निर्वाणपुरं’ सिद्धिपत्तनं परिनिर्वाणपुरं वेति पाठान्तरं ‘शीघ्रम्’ आशु स्वल्पेन कालेनेत्यर्थः, ‘अविघ्नेन’ अन्तरायमन्तरेण
‘प्राप्नुवन्ति’ आसादयन्ति, तथा विचिन्तयेदिति वर्तत इत्ययं गाथार्थः ॥ ६० ॥

तस्य य तिरयणविणिओगमह्यमेगतिय निरावाह । सामाविय निरुवम जह सोक्ख अक्खयमुवेत्ति ॥ ६१ ॥

व्याख्या—‘तत्र च’ परिनिर्वाणपुरे ‘निरलविनियोगात्मक’मिति त्रीणि रत्नानि—ज्ञानादीनि विनियोगश्चैषां क्रियाकरणं,
ततः प्रसूतेस्तदात्मकमुच्यते, तथा ‘एकान्तिकम्’ इत्येकान्तभावि ‘निरावाधम्’ इत्यावाधारहितं, ‘स्वाभाविकं’ न कृत्रिमं
‘निरुपमम्’ उपमातीतमिति, उक्तं च—‘नैवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्ख’मित्यादि ‘यथा’ येन प्रकारेण ‘सौख्यं’ प्रतीतम्
‘अक्खयम्’ अपर्यवसानम् ‘उपयान्ति’ सामीप्येन प्राप्नुवन्ति, क्रिया प्राग्वदिति गाथार्थः ॥ ६१ ॥

किं बहुणा ? सन्न चिय जीवाहपयत्थित्थरोवेय । सन्नयसमूहमय क्षापूजा समयसम्भाष ॥ ६२ ॥

व्याख्या—किं बहुना भाषितेन ? ‘सर्वमेव’ निरवशेषमेव ‘जीवादिपदार्थविस्तरोपेतं’ जीवाजीवाश्रवबन्धसंवरनिर्ज-
रामोक्षाख्यपदार्थप्रपञ्चसमन्वितं समयसद्भावमिति योगः, किंविशिष्टं ?—‘सर्वनयसमूहात्मकं’ द्रव्यास्तिकादिनयसद्भा-
तमयमित्यर्थः, ‘ध्यायेत्’ विचिन्तयेदिति भावना, ‘समयसद्भावं’ सिद्धान्तार्थमिति हृदयम्, अयं गाथार्थः ॥ ६२ ॥ गतं
ध्यातव्यद्वारं, साम्प्रतं येऽस्य ध्यातारस्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सन्नप्यमायरहिया मुणो क्षीणोवसतमोहा य । क्षायारो नाणवणा धम्मज्झाणस्स निदिट्ठा ॥ ६३ ॥

१ नैवास्ति मनुष्याणां तत्सीय्य.

व्याख्या—प्रमादा—मद्यादयः, यथोक्तम्—‘मज्जं विसयकसाया निदा विकहा य पंचमी भणिया’ सर्वप्रमादै रहिताः
मर्वप्रमादरहिताः, अप्रमादवन्त इत्यर्थः, ‘मुनयः’ साधवः ‘क्षीणोपशान्तमोहाश्च’ इति क्षीणमोहाः—क्षपकनिर्ग्रन्थाः उप-
शान्तमोहा—उपशामकनिर्ग्रन्थाः, चशब्दादन्ये वाऽप्रमादिनः, ‘ध्यातारः’ चिन्तकाः, धर्मध्यानस्येति मन्वन्धः, ध्यातार
एव विशेष्यन्ते—‘ज्ञानधनाः’ ज्ञानवित्ताः, विपश्चित इत्यर्थः, ‘निर्दिष्टाः’ प्रतिपादितास्तीर्थकरणधरैरिति गाथार्थः ॥ ६३ ॥
उक्ता धर्मध्यानस्य ध्यातारः, साम्प्रतं शुक्लध्यानस्याप्याद्यभेदद्वयस्याविशेषेण एत एव यतो ध्यातार इत्यतो मा भूत्पुनरभि-
धेया भविष्यन्तीति लाघवार्थं चरमभेदद्वयस्य प्रसङ्गत एव तानेवाभिधितुराह—

एप्पच्चिय पुप्फाण पुप्फधरा मुप्पसत्थसंघयणा । दोण्ह सजोगाजोगा सुक्खाण पराण केवल्लिणो ॥ ६४ ॥

व्याख्या—‘एत एव’ येऽनन्तरमेव धर्मध्यानध्यातार उक्ताः ‘पूर्वयोः’ इत्याद्ययोर्द्वयोः शुक्लध्यानभेदयोः पृथक्त्ववित-
र्कसविचारमेकत्ववितर्कमविचारमित्यनयोः ध्यातार इति गम्यते, अयं पुनर्विशेषः—‘पूर्वधराः’ चतुर्दशपूर्वविदस्तदुपयुक्ताः,
इदं च पूर्वधरविशेषणमप्रमादव्यतामेव वेदितव्यं, न निर्ग्रन्थानां, मापनुपमरुदेव्यादीनामपूर्वधराणामपि तदुपपत्तेः, ‘सुप्रश-
स्तमंहनना’ इत्याद्यसंहननयुक्ताः, इदं पुनरोक्त एव विशेषणमिति, तथा ‘द्वयोः’ शुक्लयोः परयोः—उत्तरकालभा-
विनोः प्रधानयोर्मा सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिव्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिलक्षणयोर्यथासङ्गं सयोगायोगकेवल्लिनो ध्यातार इति योगः,

‘एवं च गम्पए—सुकज्ज्ञाणाइदुगं वोलीणस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए ज्ञाणंतरियाए वट्टमाणस्स केवलणाणमुप्पज्जइ, केवली य सुकलेसोऽज्ज्ञाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्ठित्ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उक्तमानुपङ्गिकम्, इदानीमवसरप्राप्तमनुपेक्षा-
द्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

ज्ञाणोपरमेऽपि मुणी णिचमणिचाहभावणापरमो । होइ सुभावियचिन्तो धम्मज्जाणेण जो पुत्ति ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि—तद्विगमेऽपि ‘मुनिः’ साधुः ‘नित्यं’ सर्वकालमनित्यादिचि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिग्रहः, एताश्च द्वादशानुपेक्षा भावयितव्याः, “इष्टजनसम्प्रयोगि-
विषयसुखसम्पदः” (प्रश्नमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सचित्तादिष्वनभिष्वङ्गभवनिर्वेदाविति
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह—‘सुभावितचित्तं’ सुभावितान्तःकरणः, केन ?—‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थेन ‘यः’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आदाविति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुपेक्षाद्वारम्, अधुना लेख्या-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति कमत्रिसुत्ताओ लेसाओ पीयपग्गसुत्ताओ । धम्मज्ज्ञाणोवगयस्स तिस्रमदाइमेयाओ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ संजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धाः, काः ?—लेख्याः, ताश्च पीतपद्मशुक्लाः, एतदुक्तं

१ एव च गम्यते—शुद्धध्यानादिव्य व्यतिक्रान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य एतस्यां ध्यानान्तरिकाया पतमानस्य केवलज्ञानमुत्पद्यते, वेद्यली च शुद्धलेख्योऽध्यानी
च यावत् सूक्ष्मक्रियमनिवृत्तीति

भवति—पीतलेख्यायाः पद्मलेख्या विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेख्येति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह—‘धर्मध्यानोपगतस्य’
धर्मध्यानयुक्तस्येत्यर्थः, किंविशिष्टाश्चैता भवन्त्यत आह—‘तीव्रमन्दादिभेदा’ इति तत्र तीव्रभेदाः पीतादिस्वरूपेण्वन्त्याः,
मन्दभेदास्त्वाद्याः, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥
उक्तं लेख्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वारं विवृण्वन्नाह—

आगमववणुसाणाणिसग्गाओ ज जिणप्पणीयाण । भावाण सहहण धम्मज्ज्ञाणस्स त विंग ॥ ६७ ॥

व्याख्या—इहागमोपदेशाज्ञानिसर्गतो यद् ‘जिनप्रणीतानां’ तीर्थकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां ‘श्रद्धानम्’ अवि-
तथा एत इत्यादिलक्षणं धर्मध्यानस्य तल्लिङ्गं, तत्त्वश्रद्धानेन लिङ्गयते धर्मध्यायीति, इह चागमः—सूत्रमेव तदनुसारेण
कथनम्—उपदेशः आज्ञा त्वर्थः निसर्गः—स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहुगुणकित्तणपससणाविणयटाणसपण्णो । सुअसीलसंजमरओ धम्मज्ज्ञाणी मुणेयवो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नः’ इह जिनसाधवः—प्रतीताः, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्यग्दर्श-
नादयस्तेषामुत्कीर्तनं—सामान्येन संशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोश्लाघ्यतया भक्तिपूर्विका स्तुतिः, विनयः—अभ्युत्थानादि,
दानम्—अशनादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्नः—एतत्समन्वितः, तथा श्रुतशीलसंयमरतः, तत्र श्रुतं—सामायिकादिबिन्दुसारान्तं
शीलं—व्रतादिसमाधानलक्षणं संयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणः, यथोक्तं—‘पञ्चाश्रवा’ दित्यादि, एतेषु भावतो रतः,
किं ?—धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गतं लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसरः, तच्च लाघवाय शुक्लध्यान-
फलधिकारे वक्ष्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्वर्थः प्राप्तिरूपित एव, इहापि च भावनादीनि
फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु धर्मध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यना-
दित्याऽऽलम्बनान्यभिधित्सुराह—

अह एतमिद्वज्जयमुत्तीओ जिणमयप्पहाणाओ । आलवणाइ जेहिं सुकज्ज्ञाण समारुहइ ॥ ६९ ॥

व्याख्या—‘अथे’ त्यासनविशेषानन्तर्ये, ‘क्षान्तिमार्हवार्जवमुक्तयः’ क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपाः, परित्यागश्च
क्रोधनिवर्तनमुदयनिरोधः उदीर्णस्य वा विफलीकरणमिति, एवं मानादिष्वपि भावनीयम्, एता एव क्षान्तिमार्हवार्जव-
मुक्तयो विशेष्यन्ते—‘जिनमतप्रधाना’ इति जिनमते—तीर्थकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधानाः २, प्राधान्यं चासाम-
कपायं चारित्रं चारित्राच्च नियमतो मुक्तिरितिकृत्वा, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राप्तिरूपितशब्दार्थानि, वैरालम्बनैः करणभूतैः
शुक्लध्यानं समारोहति, तथा च क्षान्त्याद्यालम्बना एव शुक्लध्यानं समासादयन्ति, नान्य इति गाथार्थः ॥ ६९ ॥ व्याख्यातं
शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रतं क्रमद्वारावसरः, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मध्यान एवोक्तः, इह पुनरयं विशेषः—

निहुयणविसय कमसो सखियित मणो अणुमि छमामो । शायइ सुनिप्पकपो शण अमणो जिणो होइ ॥ ७० ॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अधस्तिर्यगूर्ध्वलोकभेदं तद्विषयः—गोचरः आलम्बनं यस्य मनस इति इति योगः, तन्निभुवन
विषयं ‘क्रमशः’ क्रमेण परिपाठ्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलाक्षणया ‘संक्षिप्य’ सङ्कोच्य, किं ?—‘मनः’ अन्तःकरणं, क्व ?—‘अणौ

परमाणौ, निधायैति शेषः, कः ?—‘छद्मस्थः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, ‘ध्यायति’ चिन्तयति ‘सुनिष्प्रकम्पः’ अतीव निश्चल इत्यर्थः, ‘ध्यानं’ शुद्धं, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय ‘अमनाः’ अविद्यमानान्तःकरणः ‘जिनो भवति’ अर्हन् भवति, चरमयोर्द्वयोर्ध्यातेति वाक्यशेषः, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्तः, तस्यां च द्वितीयस्येति गाथार्थः ॥ ७० ॥
आह—कथं पुनश्छद्मस्थस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

जह स्रजसरीरगय मतेण विस निरुमए ङके । ततो पुणोऽवणिज्जह पहाणवरमतजोगेणं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—‘यथे’ त्युदाहरणोपन्यासार्थः, ‘सर्वशरीरगतं’ सर्वदेहव्यापकं ‘मन्त्रेण’ विशिष्टवर्णानुपूर्वोलक्षणेन ‘विषं’ मारणात्मकं द्रव्यं ‘निरुध्यते’ निश्चयेन ध्रियते, कः ?—‘ङके’ भक्षणदेशे, ‘ततः’ ङङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह—‘प्रधान-तरमन्त्रयोगेन’ श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थः, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदः परिगृह्यते इति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तह तिहुयणतणुविसय मणोविस जोगमतवळुत्तो । परमाणुमि निरुमइ अवणेइ तभोवि जिणवेजो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा ‘त्रिभुवनतनुविषयं’ त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थः, मन एव भवमरणनिबन्धनत्वाद्विषं मन्त्रयोगबल-युक्तः—जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्नः परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति ‘ततोऽपि’ तस्मादपि परमाणोः, कः ?—‘जिनवैद्यः’ जिनभिषग्वर इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

वस्सारियेधनभरो जह परिहाइ कमसो हुयासुइ । योर्विबणावसेसो निहाइ तभोऽवणीभो य ॥ ७३ ॥

व्याख्या—‘उत्सारितेन्धनभरः’ अपनीतदाह्यसद्भातः यथा ‘परिहीयते’ हानिं प्रतिपद्यते ‘क्रमशः’ क्रमेण ‘हुताशः’ वह्निः, ‘वा’ विकल्पार्थः, स्तोकेन्धनावशेषः हुताशमात्रं भवति, तथा ‘निर्वाति’ विधायति ‘ततः’ स्तोकेन्धनादपनीतश्चेति गाथार्थः ॥ ७३ ॥ अस्यैव दृष्टान्तोपनयमाह—

तह विसइधणहीणो मणोहुयासो कमेण तणुयमि । विसइधणे निरुमइ निहाइ तभोऽवणीभो य ॥ ७४ ॥

व्याख्या—तथा ‘विषयेन्धनहीनः’ गोचरेन्धनरहित इत्यर्थः, मन एव दुःखदाहकारणत्वाद् हुताशो मनोहुताशः, ‘क्रमेण’ परिपाठ्या ‘तनुके’ कुशे, कः ?—‘विषयेन्धने’ अणावित्यर्थः, किं ?—‘निरुध्यते’ निश्चयेन ध्रियते, तथा निर्वाति ततः’ तस्मादणोरपनीतश्चेति गाथार्थः ॥ ७४ ॥ पुनरप्यस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तोपनयमाह—

तोयमिव नालियाए तत्तायसभायणोदरत्थं वा । परिहाइ कमेण जहा तह जोगिमणोजल जाण ॥ ७५ ॥

व्याख्या—‘तोयमिव’ उदकमिव ‘नालिकायाः’ घटिकायाः, तथा तसं च तदायसभाजनं—लोहभाजनं च तसायसभा-जनं तदुदरस्थं, वा विकल्पार्थः, परिहीयते क्रमेण यथा, एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगिमन एवाविकलत्वाजलं २ ‘जानीहि’ अवबुध्यस्व, तथाऽप्रमादानलतसजीवभाजनस्थं मनोजलं परिहीयत इति भावना, अल-मतिविस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ७५ ॥ ‘अपनयति ततोऽपि जिनवैद्य’ इतिवचनाद् एवं तावत् केवली मनोयोगं निरुणद्धी-त्युक्तम्, अधुना शेषयोगनिरोधविधिमभिधातुकाम आह—

एव चिय वयजोगं निरुमइ कमेण कायजोगि । तो सेलेतोइ थिरो सेलेसी केवली होइ ॥ ७६ ॥

व्याख्या—‘एवमेव’ एभिरेव विषादिदृष्टान्तैः, किं ?—वाग्योगं निरुणद्धि, तथा क्रमेण काययोगमपि निरुणद्धीति वर्तते, ततः ‘शैलेश इव’ मेरुरिव स्थिरः सन् शैलेशी केवली भवतीति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ इह च भावार्थो नमस्कार-निर्युक्तौ प्रतिपादित एव, तथाऽपि स्थानाशून्यार्थं स एव लेशतः प्रतिपाद्यते, तत्र योगानामिदं स्वरूपम्—औदारिकादि-शरीरयुक्तस्याऽऽत्मनो वीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतवाग्द्रव्यसमूहसाचिव्या-जीवव्यापारो वाग्योगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसाचिव्याजीवव्यापारो मनोयोग इति, स चामीषां निरोधं कुर्वन् कालतोऽन्तर्मुहूर्तभाविनि परमपदे भवोपग्राहिकर्मसु च वेदनीयादिषु समुद्घाततो निसर्गेण वा समस्थितिषु सत्त्वेतस्मिन् काले करोति, परिमाणतोऽपि—‘पञ्चतन्त्रमिच्छासिद्धिस्त जत्तियाई जहणजोगिस्स । होंति मणोद-वाइं तद्वावारो य जम्मत्तो ॥ १ ॥ तदसङ्खगुणविहीणे समए २ निरुभमाणो सो। मणसो सबनिरोहं कुणइ असंखेजसम-एहिं ॥ २ ॥ पञ्चतन्त्रमिच्छाजहणवज्जोगपज्जया जे उ । तदसंखगुणविहीणे समए २ निरुभंत्तो ॥ ३ ॥ सधवज्जोग-रोहं संखाईएहिं कुणइ समएहिं । तत्तो य सुहुमपणगस्स पढमसमओववन्नस्स ॥ ४ ॥ जो किर जहणजोओ तदसंखे-जगुणहीणमेकैके । समए निरुभमाणो देहतिभागं च मुचंत्तो ॥ ५ ॥ रुंभइ स कायजोगं संखाईएहिं चेव समएहिं । तो

१ पर्याप्तमात्रसंज्ञिनो यावन्ति जघन्ययोगिनः । भवन्ति मनोद्रव्याणि तद्व्यापारश्च यन्मात्र ॥ १ ॥ तदसंखगुणविहीनान् समये २ निरुन्धन् स । मनस सर्वनिरोध करोत्यसंखेयसमये ॥ २ ॥ पर्याप्तमात्रद्विन्द्रियस्य जघन्यवचोयोगिनः पर्याया ये तु । तदसंखगुणविहीनान् समये २ निरुन्धन् ॥ ३ ॥ सर्व-वचोयोगरोध सत्यातीतै करोति समये । ततश्च सूक्ष्मपनकस्य प्रथमसमयोत्पत्त्यस्य ॥ ४ ॥ य किल जघन्यो योगस्तदसंखेयगुणहीनमेकैकस्मिन् । समये २ निरु-न्धन् देहप्रभागं च मुच्यन् ॥ ५ ॥ स्थितिं स काययोग सत्यातीतैरेव समये । तत

आषड्यकहारिभद्रीया

कयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेह ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरु सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी-
होइ थिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुव इसी सेलेसी होइ सो उ थिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥
सीलं व समाहाणं निच्छयओ सबसंवरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्था ॥ ९ ॥ हस्मक्खराइ मज्जेण
जेण कालेण पंच भणंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ झायइ सुहुमकिरिया-
णियहिं सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाई सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेढीए रइयं पुरा कंमं । समए २
खवयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सबं खवेइ तं पुण निछेवं किंचि दुचरिमे समए । किंचिच्च हंति चरमे सेलेसीए
तयं वोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरवेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नामं ॥ १४ ॥
संभवओ जिणणामं नराणुपुवी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निट्ठति ॥ १५ ॥ ओरालियाहिं

१ कृतयोगनिरोध शैलेशीभावणामेति ॥ ६ ॥ शैलेश किल मेरु शैलेशी भवति या तयाऽचलता । भूवा चाशैलेश शैलेशीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥
अथवा शैल इवर्षि शैलपर्वतभवति स एव स्थिरतया । सेवालेइयीभवति शैलेशीभवत्यलोपात् ॥ ८ ॥ शील वा समाधान निश्चयत सर्वमवर स च । तलेता
शीलेश शैलेशीभवति तदवस्थ ॥ ९ ॥ सुखाक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च मण्यन्ते । तिष्ठति शैलेशीगतमावन्मात्र तत कालम् ॥ १० ॥ तणुरोधार-
म्भात् ध्यायति सूक्ष्मक्रियाऽनिवृत्तिं स । व्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेशीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्यतुणया गुणगेष्या रचित पुरा कर्म । समये २ क्षपयन् क्रमदा
शैलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वं क्षपयति तत् पुनर्निर्लेप किञ्चिच्चरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेस्यासद्वक्ष्ये ॥ १३ ॥ मनुजगतिजाती त्रस आवरं च
पर्याप्तसुभगादेयं च । अन्यतरवेदनीय नरायुष्यैर्गौप्यशोनाम ॥ १४ ॥ समवतो जिननाम नराणुपूर्वी च चरममये । शेषा जिनतरका द्विचरमसमये
निस्तिष्ठन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

संवाहिं चयइ विप्पजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुवं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भवत्तं च
विणियत्तए समयं । सम्मत्तणानदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूणं ॥ १७ ॥ उजुमेहिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो ।
एगसमएण सिङ्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥ अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं
ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

उत्पादविहङ्गभगाहपजयाण जमेगयधुमि । नाणानयाणुसरण पुद्गयसुयाणुसारेण ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्’ उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीषां पर्यायाणां
यदेकस्मिन् द्रव्ये—अण्वात्मादौ, किं ? नानानयैः—द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं—चिन्तनं, कथं ?—पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-
विदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमयवज्जजोगतरओ तय पढमसुफ । होइ पुहुत्तवित्त सवियारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘सविचारं’ सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः—अर्थव्यञ्जनयोगसङ्गम इति, आह च—‘अर्थव्यञ्जन-
योगान्तरतः—अर्थः—द्रव्यं व्यञ्जनं—शब्दः योगः—मनःप्रभृति एतदन्तरतः—एतावद्भेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्गा-
मतीति विभाषा, ‘तकम्’ एतत् ‘प्रथमं शुक्लम्’ आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह—‘पृथक्त्ववितर्क सविचारं’ पृथक्त्वेन—

१ सर्वाभिव्यक्ति विप्रजहणाभि यद्गणितम् । नि शेषत्यागेन तथा न यथा देशत्यागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भग्यत्व च विनिवर्तते समकम् ।
सम्पत्त्वज्ञानदर्शनसिद्धत्वानि मुक्त्वा ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणिं प्रतिपद्य, समयप्रदेशान्तरसरूपान् । एकसमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्त स ॥ १८ ॥
भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—‘अरागभावस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

ज पुण सुणिप्पकप निवायसरणप्पहुंमिव चित्त । उप्पायविहङ्गभगाहयाणमेगमि पज्जाए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः ‘सुनिष्प्रकम्पं’ विक्षेपरहितं ‘निवातशरणप्रदीप इव’ निर्गतवातगृहैकदेशस्थदीप इव ‘चित्तम्’ अन्तः-
करणं, क्व ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमयवज्जजोगतरओ तय वितियसुफ । पुद्गयसुयालक्षणमेगत्तवित्तकमवियारं ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्गमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तमेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निष्ठाणगमणकाले केवलिनो दूरनिरुद्धजोगस्स । सुहुमकिरियाऽनियहिं तह्य तणुकायकिरियस्स ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्वाणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवलिनः’ सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्ये’ति
—त्री उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

तस्सेव य सेलेसीगयस्स सेलेसि गिण्यकपस्स । घोच्छिन्नकिरियमप्पहिवाह् ज्ञाणं परमसुख ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘तस्यैव च’ केवलिनः ‘शैलेशीगतस्य’ शैलेशी-प्राग्वणिता तां प्राप्तस्य, किविशिष्टस्य ?-निरुद्धयोगत्वात् ‘शैलेश इव निष्प्रकम्पस्य’ मेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थः, किं ?-व्यवच्छिन्नक्रियं योगाभावात् तद् ‘अप्रतिपाति’ अनुपरतस्वभावमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यानं परमशुक्लं-प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विधं ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रति-
बद्धमेव वक्तव्यताशेषमभिधित्सुराह—

पढमं जोगे जोगेसु वा मय धित्तियमेव जोगमि । तद्दय च कायजोगे सुकमजोगमि य चउत्थ ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘प्रथमं’ पृथक्त्ववितर्कसविचारं ‘योगे’ मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु ‘मतम्’ इष्टं, तच्चागमिकश्रुतपाठिनः, ‘द्वितीयम्’ एकत्ववितर्कमविचारं तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्गमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् ‘अयोगिनि च’ शैलेशीकेवलिन ‘चतुर्थं’ व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ आह-शुक्लध्यानोपरि-
मभेदद्वये मनो नास्त्येव, अमनस्कत्वात् केवलिनः, ध्यानं च मनोविशेषः ‘धै चिन्ताया’मिति पाठात्, तदेतत्कथम् ? उच्यते—

जह छउमत्थस्स मणो ज्ञाण भण्णह् सुनिचलो सतो । तह केवलिणो काधो सुनिचलो भण्ण ज्ञाण ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्थस्य मनः, किं ?-ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्के-
वलिनः कायः सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ आह-चतुर्थं निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभा-
वेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वार्तेति ? उच्यते—

पुप्फभोगो गो विप कम्मविणिज्जरहेउतो याप्ति । सहत्थयहुत्ताजो तह जिणचद्वागमाओ य ॥ ८५ ॥

चित्ताभावेति सया सुहुमोपरयकिरियाह् भण्णति । जीवोवभोगमवभावो भवत्थस्स ज्ञाणाह् ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि शुक्लमोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽ-
निवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रभ्रमणवदिति दृष्टान्तोऽ-
भ्यूहः, यथा चक्रं भ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनःप्रभृतियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसद्भावत्-
भावमनसो भावात् भवत्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेतुनुकर्णार्थः,
एवं शेषहेतवोऽप्यनया गाथया योजनीयाः, विशेषस्तूच्यते—‘कर्मविनिर्जरणहेतुतश्चापि’ कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकश्रेणि-
वत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामिवास्य भवोपग्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेतुनुकर्णार्थः, अपिशब्दस्तु द्विती-
यहेतुसम्भावनार्थ इति, ‘तथा शब्दार्थबहुत्वात्’ ययैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशाखामृगादयोऽनेकार्थाः एवं ध्यानशब्द-
स्यापि न विरोधः, ‘धै चिन्तायां’ ‘धै कावनिरोधे’ ‘धै अयोगित्वे’ इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाच्चैतदेवमिति, उक्तं
च—‘आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः
॥ ८५-८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एवोक्ताः, अधुनाऽनुप्रेक्षाद्वारमुच्यते—

सुफज्झाणसुभावियचित्तो धितेह् ज्ञाणविरमेऽवि । गिययमणुप्पेहाओ चत्तारि चरित्तसपन्नो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुक्लध्यानसुभावितचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरमेऽपि नियतमनुप्रेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य
तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चैताः—

आसयदारावाए तह ससारसुहाणुभाव च । भवसताणमणन्त वयूण विपरिणाम च ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रवद्वाराणि-मिथ्यात्वादीनि तदपायान्-दुःखलक्षणान्, तथा संसारानुभावं च, ‘धी संसारो’ इत्यादि,
भवसन्तानमनन्तं भाविनं नारकाद्यपेक्षया, वस्तूना विपरिणामं च सचेतनाचेतनानां ‘सवट्ठाणाणि असासयाणी’ इत्यादि,
एताश्चतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुप्रेक्षा आद्यद्वयभेदसङ्गता एव द्रष्टव्या इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ उक्तमनुप्रेक्षा-
द्वारम्, इदानीं लेख्याद्वाराभिधित्सयाऽऽह—

सुणाए लेसाए दो तत्तिय परमसुखलेस्साए । धिरयाजियसेलेसि लेसाईय परमसुख ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लायां लेख्यायां ‘द्वे’ आद्ये उक्तलक्षणे ‘तृतीयम्’ उक्तलक्षणमेव, परमशुक्ललेख्यायां ‘स्थिरता-
जितशैलेशं’ मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थः, लेख्यातीत ‘परमशुक्लं’ चतुर्थमिति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ उक्तं लेख्याद्वारम्,
अधुना लिङ्गद्वारं विवरीपुस्तोपा नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

भवहासमोहविवेगविउसग्गा तस्स होति लिंगाह् । लिङ्गिज्जह् जेहिं मुणी सुफज्झाणोवगयचित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अवधासम्मोहविवेकव्युत्सर्गाः ‘तस्य’ शुक्लध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, ‘लिङ्गयते’ गम्यते धैर्मुनिः शुक्लध्यानो-
पगतचित्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

चाटिज्जह् धीमेह् य धीरो न परीसटोयसगोहिं । सुद्धमेसु न समुज्झह् भायेसु न देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीपटोपसर्गैर्विभेति वा ‘धीरः’ बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्गं, ‘सूक्ष्मेण’

अत्यन्तगहनेषु 'न समुह्यते' न सम्मोहमुपगच्छति, 'भावेषु' पदार्थेषु न देवमायासु अनेकरूपास्वित्यसम्मोहलिङ्गमिति गाथाक्षरायः ॥ ९१ ॥

देहविविक्तं पेच्छद्द भष्पाण तद् य सन्नमजोगे । देहोवहिवोसग्ग निस्संगो सन्नहा उणद्द ॥ ९२ ॥

व्याख्या—देहविविक्तं पश्यत्यात्मानं तथा च सर्वसंयोगानिति विवेकलिङ्गं, देहोपधिष्युत्सर्गं निःसङ्गं सर्वथा करोति व्युत्सर्गलिङ्गमिति गाथार्थः ॥ ९२ ॥ गतं लिङ्गद्वारं, साम्प्रतं फलद्वारमुच्यते, इह च लाघवार्थं प्रथमोपन्यस्तं धर्मफलमभिधाय शुक्लध्यानफलमाह, धर्मफलानामेव शुद्धतराणामाद्यशुक्लद्वयफलत्वाद्, अत आह—

हेति सुहासवम्वरविणिज्जारामरसुखानि विवलाद् । ज्ञाणवरस्स फलाद् सुहाणुवधीणि धम्मस्स ॥ ९३ ॥

व्याख्या—भवन्ति 'शुभाश्रवसंवरविनिर्जरा'मरसुखानि 'शुभाश्रवः'—पुण्याश्रवः संवरः—अशुभकर्मागमनिरोधः विनिर्जरा—कर्मक्षयः अमरसुखानि—देवसुखानि, एतानि च दीर्घस्थितिविशुद्धयुपपाताभ्यां 'विपुलानि' विस्तीर्णानि, 'ध्यानवरस्य' ध्यान-प्रधानस्य फलानि 'शुभानुवन्धीनि' सुकुलप्रत्यायातिपुनर्वोधिभोगप्रव्रज्याकेवलशैलेइयपवर्गानुवन्धीनि 'धर्मस्य' ध्यान-स्येति गाथार्थः ॥ ९३ ॥ उक्तानि धर्मफलानि, अधुना शुक्लमधिकृत्याह—

ते य विसेसेण सुभासवादोऽणुत्तगमरसुह च । दोण्ढ सुक्काण फल परिनिष्ठाण परिहोण ॥ ९४ ॥

व्याख्या—ते च विशेषेण 'शुभाश्रवादयः' अनन्तरोदिताः, अनुत्तरामरसुखं च द्वयोः शुक्लयोः फलमाद्ययोः 'परिनिर्वाणं' मोक्षगमनं 'परिहोणं'ति चरमयोर्द्वयोरिति गाथार्थः ॥ ९४ ॥ अथवा सामान्येनैव संसारप्रतिपक्षभूते एते इति दर्शयति—

भासवदारा संसारहेयवो ज ण धम्मसुक्केसु । संसारकारणाद् ततो धुव धम्मसुक्काद् ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आश्रवद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् 'ध्रुवं' नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरविणिज्जाराओ मोक्खस्स पढो तवो पढो तासिं । ज्ञाण च पहाणग तवस्स तो मोक्खहेज्ज ॥ ९६ ॥

व्याख्या—संवरनिर्जरे 'मोक्षस्य पन्थाः' अपवर्गस्य मार्गः, तपः 'पन्थाः' मार्गः 'तयोः' संवरनिर्जरयोः ध्यानं च प्रधानाङ्गं तपसः आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपक्षे दृष्टान्तैः प्रतिपादयन्नाह—

अवरलोहमहीणं कमसो जह मलकलंकपकाणं । सोक्खावणयणसोसे साहेति जलानलाद्वा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—'अम्बरलोहमहीनां' वस्त्रलोहार्द्रक्षितीनां 'क्रमशः' क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्कानां यथासङ्ख्यं शोध्या(ध्य)पन-यनशोषान् यथासङ्ख्यमेव 'साधयन्ति' निर्वर्तयन्ति जलानलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

तद् सोक्खाद्दसमथा जीवजरलोहमेदुणिगयाण । ज्ञाणजलानलसूरा कम्ममलकलरूपकाण ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोध्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगतानां ध्यानमेव जलानलसूराः कर्मेव मलकलङ्कपङ्कास्तेषां मिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

तापो सोसो भेओ जोगाण ज्ञाणओ जहा नियय । तद् तावसोसभेया कम्मस्सवि ज्ञाणो नियमा ॥ ९९ ॥

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत् एव शोषः—दौर्बल्यं तत् एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदा कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमण विसेसणविरयेणोसहविहीहि । तद् कम्मामयसमण ज्ञाणाणसणाज्जोरोहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरचनौषधविधिभिः' अभोजनविरचौषधप्रकारैः, तथा 'कर्मामयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसच्चियमिधणमनलो पवणसहिओ दुयं दहद् । तद् कम्मघणममिय खणेण ज्ञाणाणलो दहद् ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसच्चित्तं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं' शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मेवेन्धनं कर्मेन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन' समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिज्जति । ज्ञाणपपणावहूया तद् कम्मघणा विलिज्जति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मेव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—'स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भावशुद्धया । चन्द्रिकावच्च विज्ञानं, तदावरणमभ्रवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कलायसमुत्पेहि य चाहिज्ज माणसेहि दुक्खेहि । ईमाप्पिसायसोगाहएहिं क्षाणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कयायसमुत्पेधैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तन्न वाध्यते ‘ईर्ष्याविपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विपादः—वैकुण्ठ्यं शोकः—दैन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाहणहि य सारीरेहि सुयदुप्पगारेहि । क्षाणमुनिच्छचित्तो न पहिज्ज निजरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतात्तापादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुवहुप्रकारैः’ अनेकभेदैः ‘ध्यानमुनिच्छचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सद्गुणाधारणं विष्ठाविहसुहसाहणं क्षाण । सुपसत्थं सत्तेय नेय हेय च निचंपि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रगस्तं २, तीर्थकरगणधरादिभिरासेवित्त्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि, आह—एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूनां ध्यानं न भवतीति गाथार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाग्रं १५६९६ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पडिक्कमामि पंचहिं किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवायकिरियाए (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः—व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—‘काइयाए’ इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तथा, सा पुनस्त्रिधा—अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्यादृष्टेरविरतसम्यग्दृष्टेश्चाऽऽद्या अविरतस्य कायिकी—उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मबन्धनिबन्धनाऽविरतकायिकी, एवमन्यत्रापि षष्ठीममासो योग्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा—इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोऽन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः—श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य—इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाक्सज्जननिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोऽन्द्रियेण—मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य—उपरतस्य—सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्—अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता—अधिकरणिकी तथा, सा पुनर्द्विधा—अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहःपशुबन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खड्गादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरुदाहरणैः, अनयोरेवान्तःपातित्वात्तेषां, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः—मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा—जीवप्राद्वेषिक्यजीवप्राद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि—पापाणादौ प्रस्खलितस्तत्प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३, परितापनं—ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव—स्वदेहपारितापनिकी परदेहपारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपारितापनं करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया परहस्तेन कारयत, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः—प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा—स्वप्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणातिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे अन्या अपि विन्यतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तज्जहा—आरंभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अपचक्खणाणकिरिया ५ दिट्ठिया ६ पुट्ठिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२ वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोसवत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्कारंभिया दुविहा—जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया—जं जीवे

१ तस्य—आरम्भिकी पारिग्रहिकी सायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्यायानक्रिया दृष्टिजा रूष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नै शिखरी स्वस्त्रिकी आज्ञापनी त्रिदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी घृणापयिकी चेति । तत्रारम्भिकी द्विविधा—जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी यजीवान्

आवश्यकहारिभद्रीया

आरंभइ अजीवारंभिया-अजीवे आरंभइ १, पारिगहिया किरिया दुविहा-जीवपारिगहिया अजीवपारिगहिया य, जीवपारिगहिया-जीवे परिगिणहइ, अजीवपारिगहिया-अजीवे परिगिणहइ २, मायावत्तिया किरिया दुविहा-आयभाववंचणा य परभाववंचणा य, आयभाववंचणा अप्पणोच्चयं भावं गूहइ नियडीमंलो उज्जुयभावं दंसेइ, संजमाइसिदिलो वा करणफडाडोवं दरिसेइ, परभाववंचणया तं तं आयरति जेण परो वंचिजइ कूडलेहकरणाईहिं ३, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा-अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया य अभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया य, अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया असंणीण संणीणवि जेहिं न किंचि कुत्तिथियमयं पडिवणं, अभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा-हीणाइ-रित्तदंसणे य तवइरित्तदंसणे य, हीणा जहा-अंगुष्ठपद्ममेत्तो अप्पा जवमेत्तो सामागतंदुलमेत्तो वालगमेत्तो परमाणुमेत्तो हृदये जाव्वव्यमानस्तिष्ठति भूललाटमध्ये ४, इत्येवमादि, अहिगा जहा-पंचधनुसइगो अप्पा सधगओ अकत्ता अचेयणो

१ आरंभयति, अजीवारंभिकी अजीवानारंभयति, पारिगहिकी क्रिया द्विविधा-जीवपारिगहिकी अजीवपारिगहिकी च, जीवपारिगहिकी जीवान् परिगृह्णाति अजीवपारिगहिकी अजीवान् परिगृह्णाति, मायाप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-आयभाववंचनता च परभाववंचनता च, आयभाववंचनता आरंभयति निगृह्णाति निगृह्णतान् ऋजुभावं दर्शयति, संयमादिप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-अनभिगृहीतमिध्यादर्शनप्रत्ययिकी च अभिगृहीतमिध्यादर्शनप्रत्ययिकी च, अनभिगृहीतमिध्यादर्शनप्रत्ययिकी असंज्ञितं सज्जिनामपि यैर्न किञ्चित् कुत्तिर्थिकमतं प्रतिपन्नं, अभिगृहीतमिध्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-हीनातिरिक्तदर्शने च तद्व्यतिरिक्तदर्शने च, हीना यथा अणुपद्वयमात्र आत्मा यथमात्र इयामाकतनुलमात्रो वाङ्मयमात्र. परमाणुमात्रः । अधिका यथा पद्मधनुःपातिक आत्मा सर्वगतोऽकर्ता अचेतन

इत्येवमादि, एवं हीणाइरित्तदंसणं, तवइरित्तदंसणं नास्त्येवाऽऽत्माऽऽत्मीयो वा भावः नास्त्ययं लोकः न परलोकः असत्त्वभावाः सर्वभावा इत्येवमादि, अपचक्खवाणकिरिया अपिरतानामेव, तेषां न किञ्चिद्विरतिर(नम)स्ति, सा दुविहा-जीवअपचक्खवाणकिरिया अजीवअपचक्खवाणकिरिया य, न केसुइ जीयेसु अजीयेसु य वा विरती अत्यत्ति ५, दिट्ठिया किरिया दुविहा, तंजहा-जीवदिट्ठिया य अजीवदिट्ठिया य, जीवदिट्ठिया आसाईणं चक्खुदंसणवत्तियाए गच्छइ, अजीवदिट्ठिया चित्तकम्माईणं ६, पुट्ठिया किरिया दुविहा पणत्ता-जीवपुट्ठिया अजीवपुट्ठिया य, जीवपुट्ठिया जा जीवाहियारं पुच्छइ रागेण वा दोसेण वा, अजीवाहियारं वा, अहवा पुट्ठियत्ति फरिसणकिरिया, तत्थ जीवफरिसणकिरिया इत्थी पुरिसं नपुंसगं वा स्पृशति, संघट्टेइत्ति भणियं होइ, अजीवेसु सुहनिमित्तं मियलोमाइ वरयजायं मोत्तिगादि वा रयणजायं स्पृशति ७, पाडुच्चिया किरिया दुविहा-जीवपाडुच्चिया अजीवपाडुच्चिया य, जीवं पडुच्च जो वंधो सा जीवपाडुच्चिया, जो पुण अजीवं पडुच्च रागदोसुभयो सा अजीवपाडुच्चिया ८, सामंतोवणिगइया समन्तादनुपततीति सामंतोवणिगइया

१ एव हीनातिरिक्तदर्शनं, तद्व्यतिरिक्तदर्शनं, अत्रत्याख्यानक्रिया-सा द्विविधा जीवप्रत्याख्यानक्रिया अजीवप्रत्याख्यानक्रिया च, न केपुविजोवेपु अजीवेपु च वा विरतिरस्तीति, दृष्टिना क्रिया द्विविधा, तद्यथा-जीवदृष्टिना च अजीवदृष्टिना च, जीवदृष्टिना अवादीना च उद्देशनप्रययाय गच्छति, अजीवदृष्टिना चित्रमर्शीना, प्राक्षिकी, दृष्टिना क्रिया द्विविधा गच्छता-जीवप्राक्षिकी अजीवप्राक्षिकी च, जीवप्राक्षिकी या जीवप्राक्षिकी पृच्छति रागेण वा द्वेगेण वा, अजीवप्राक्षिकी वा, अथवा स्पृष्टिनेति स्पर्शनक्रिया, तत्र जीवस्पर्शनक्रिया क्षिय पुरं नपुंसकं सप्रवृत्तीति भणितं भवति, अजीवेपु सुखनिमित्तं मृगलोमादि वरज्जात मात्तिकदि वा रज्जात, प्रातीत्यिकी क्रिया द्विविधा-जीवप्रातीत्यिकी अजीवप्रातीत्यिकी च, जीव प्रातीत्य यो यन्ध सा जीवप्रातीत्यिकी, य. पुनरजीव प्रातीत्य रागद्वेषोद्वेग साऽजीवप्रातीत्यिकी, सामन्तोपनिपातिकी-सामन्तोपनिपातिकी

सां दुविहा-जीवसामंतोवणिगइया य अजीवसामंतोवणिगइया य, जीवसामंतोवणिगइया जहा-एगस्स संडो तं जणो जहा जहा पलोएइ पसंसइ य तहा तहा सो हरिसं गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामंतोवणिगइया दुविहा-देससामंतोवणिगइया य सवसामंतोवणिगइया य, देससामंतोवणिगइया प्रेक्षकान् प्रति यत्रैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यसंयतानां सा देससामंतोवणिगइया, सवसामंतोवणिगइया य यत्र सर्वतः समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सवसामंतोवणिगइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसंजयाणं अन्नपाणं प्रति अवंगुरिते संपात्तिमा सत्ता विणस्संति ८, नेसत्थिया किरिया दुविहा-जीवनेसत्थिया अजीवनेसत्थिया य, जीवनेसत्थिया रायाइसंदेसाऽजहा उदगस्स जंतादीहिं, अजीवनेसत्थिया जहा पहाणकंडाईण गोफणधनुहमाइहि निसिरइ, अहवा नेसत्थिया जीवे जीवं निसिरइ पुत्तं सीसं वा, अजीवे सूत्रव्यपेतं निसिरइ वस्त्रं पात्रं वा, सूत्र विसर्ग इति १०, साहत्थिया किरिया दुविहा-जीवसाहत्थिया अजीवसाहत्थिया

१ सा द्विविधा-जीवसामन्तोपनिपातिकी चाजीवसामन्तोपनिपातिकी च, जीवसामन्तोपनिपातिकी यथा एकस्य पण्डितस्य जनो यथा यथा प्रलोकते प्रशंसति च तथा तथा स एव गच्छति, अजीवानपि रयकमर्दीनि, अथवा सामन्तोपनिपातिकी द्विविधा-देशसामन्तोपनिपातिकी च सर्वसामन्तोपनिपातिकी च, देशसामन्तोपनिपातिकी-सा देशसामन्तोपनिपातिकी, सर्वसामन्तोपनिपातिकी च-सा सर्वसामन्तोपनिपातिकी, अथवा प्रमत्तसंयता तामज्जपानं प्रति अनाच्छादिते संपात्तिमा सत्त्वा विनश्यन्ति, न शस्त्रिकी क्रिया द्विविधा-जीवने शस्त्रिकी अजीवने शस्त्रिकी च, जीवने शस्त्रिकी यथा राजादिसदेशात् यथा यज्जादिभिरदवस्य, अजीवने शस्त्रिकी यथा पापाणकाण्डादीनि गोफणधनुरादिभिर्निज्यते, अथवा ने शस्त्रिकी जीवे जीवं निज्यति पुत्रं क्षिप्य वा, अजीवे निज्यति, स्वाहस्तिनी क्रिया द्विविधा-जीवस्वाहस्तिकी अजीवस्वाहस्तिकी च

य, जीवमाहृथिया जं जीवेण जीवं मारेड, अजीवसाहृथिया जहा-असिमाईहिं, अहवा जीवसाहृथिया जं जीवं सह-
त्थेण तालेइ, अजीवसाहृथिया अजीवं सहत्थेण तालेइ वत्थं पत्तं वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा-जीवआणम-
णिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीवं आज्ञापयति परेण, अजीवं वा आणवावेइ १२, वेयारणिया दुविहा-
जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीवं विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थः, एवमजीवमपि, अहवा जीवम-
जीवं वा आभासिएसु विक्रमाणो दो भासित वा विदारेइ परियच्छावेइत्ति भणियं होइ, अहवा जीवं वियारेइ असंतगुणेहिं
एरिसो तारिसो तुमंति, अजीवं वा वेतारणवुद्धीए भणइ-एरिसं एयंति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा-अणाभोगआदि-
यणा य अणाभोगणिवखेवणा य, अणाभोगो-अन्नाणं आदियणआ-गहणं निक्खिवणं-ठवणं, तं गहणं निक्खिवणं वा
अणाभोगेण अपमज्जियाइ गिणहइ निक्खिवइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा-आयणनिक्खिवणाभोगकिरिया य

१ जीवस्वाहृत्तिकी यजीवेन जीव मारयति, अजीवस्वाहृत्तिकी यथाऽस्यादिभि, अथवा जीवस्वाहृत्तिकी यजीव स्वहृत्सेन ताडयति, अजीवस्वाहृत्तिकी
अजीव स्वहृत्सेन ताडयति वस्स पात्र वा, आज्ञापनी क्रिया द्विविधा-जीवाज्ञापनिकी अजीवाज्ञापनिकी च, जीवाज्ञापनी जीवमाज्ञापयति परेण अजीव वाऽऽ-
ज्ञापयति, विज्ञाणानो द्विविधा, जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च, जीवविदारणिकी जीव विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीव वा अभापि
केपु विज्ञाणानो द्वेभाषिको वा विदारयति, प्रपञ्च विधत्ते इति भणितं भवति, अथवा जीव विचारयति असद्भिर्गुणैरीदृशस्तद्वत्त्वमिति, अजीव वा विप्रतार-
णवुत्ता भणति-ईदृशमेतदिति, अणाभोगप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-अणाभोगादानजा अणाभोगनिक्षेपजा च, अणाभोगोऽज्ञान आदान ग्रहण निक्षेपण स्थापन,
तद् ग्रहण स्थापन वाऽऽनाभोगेनाप्रमाजित्तादि गृह्णाति निक्षिपति वा, अथवा अणाभोगक्रिया द्विविधा-आदाननिक्षेपानाभोगक्रिया च
उक्कमणअणाभोगकिरिया य, तत्थादाणनिक्खिवणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीवरणं आदानं
णिवत्थेवं वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लंघणपवणधावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणवकंखवत्तिया किरिया
दुविहा-इहलोइयअणवकंखवत्तिया य परलोइयअणवकंखवत्तिया य, इहलोयअणवकंखवत्तिया लोयविरुद्धां चोरिकाईणि
करेइ जेहिं वहवंधणाणि इह चेव पावेइ, परलोयअणवकंखवत्तिया हिसाईणि कम्माणि करेमाणो परलोयं नावकंखइ १५,
पओयकिरिया तिविहा पणत्ता तं०-मणप्पओयकिरिया वइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकि-
रिया अट्टरुद्धाई इन्द्रियप्रसृतौ अनियमियमण इति, वइप्पओगो-त्रायाजोगो जो तिद्धगरेहिं सावजाई गरहिओ तं
मेच्छाए भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तस्स गमणागमणकुंचणपसारणाइचेइ कायस्स १६, समुदाणकिरिया सम-
गमुपादानं समुदाणं, समुदाओ अट्ट कम्माई, तेसिं जाए उवायाणं कज्जई सा समुदाणकिरिया, सा दुविहा-देसोवघाय-

१ शक्रमणानाभोगक्रिया च, तत्रादाननिक्षेपानाभोगक्रिया रजोहरणेनाप्रमाज्यं पात्रचीवरादीनामादान निक्षेप वा करोति, उक्कमणानाभोगक्रिया लद्ध
मज्जनधावनासमीड्यगमनागमनादि, अनवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-प्रेहलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च पारलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च, पेटलौकिका-
मत्रकाङ्क्षाप्रत्ययिकी लोकविरुद्धानि चौर्योदीनि करोति यैवंधन्वनानि इहैव प्राप्नोति, परलोकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी हिसादीनि कर्माणि कुर्वन् परलोक नावका-
ङ्क्षते, प्रयोगक्रिया त्रिविधा प्रज्ञा, तत्था-मन प्रयोगक्रिया वाक्प्रयोगक्रिया कायप्रयोगक्रिया च, तत्र मन प्रयोगक्रिया आनंदीन्द्रियादीन्द्रियप्रसृतौ अनिय-
मितमना इति, वाक्प्रयोग-वाक्प्रयोग यस्तीरंकरे सावद्यादिर्गाहितस्य स्वेच्छया भाषते, कायप्रयोगक्रिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाकुञ्चनपसारणादि चेष्टा
कायस्य, समुदानक्रिया समग्रमुपादानं समुदानं, समुदायोऽष्ट कर्माणि, तेषां ययोपादानं क्रियते सा समुदानक्रिया, सा द्विविधा-देशोपघात-

समुदाणकिरिया सवोवघायसमुदाणकिरिया, तत्थ देसोवघाएण समुदाणकिरिया कज्जइ कोइ कस्सइ इंदियदेसोवघायं
करेइ, सवोवघायसमुदाणकिरिया सवप्पयारेण इंदियविणासं करेइ १७, पेज्जवत्तिया पेम्म राग इत्यर्थः, सा दुविहा-
मायानिस्सिया लोभनिस्सिया य, अहवा तं वयणं उदाहरइ जेण परस्स रागो भवइ १८, दोसवत्तिया अप्रीतिकारिका
सा दुविहा-कोहनिस्सिया य माणनिस्सिया य, कोहनिस्सिया अप्पणा कुप्पइ, परस्स वा कोहमुप्पादेइ, माणणिरिसिया
सयं पमज्जइ परस्स वा माणमुप्पाएइ, इरियावहिया किरिया दुविहा-कज्जमाणा वेइज्जमाणा य, सा अप्पमत्तसंजयस्स वीय-
रायच्छउमत्थस्स केवलस्स वा आउत्तं गच्छमाणस्स आउत्तं चिट्ठमाणस्स आउत्तं निसीयमाणस्स आउत्तं तुयट्टमाणस्स आउत्तं
भुंजमाणस्स आउत्तं भासमाणस्स आउत्तं वत्थं पडिगहं कंवलं पायपुंछणं गिण्हमाणस्स निक्खिवमाणस्स वा जाव
चक्खुपम्हनिवायमवि सुहुमा किरिया इरियावहिया कज्जइ, सा पढमसमए वद्धा विइयसमए वेइया सा वद्धा पुट्ठा वेइया
निज्जिण्णा सेअकाले अकमंसे यावि भवइ । एयाओ पंचवीस किरियाओ ॥

१ समुदानक्रिया सर्वोपघातसमुदानक्रिया, तत्र देशोपघातेन समुदानक्रिया क्रियते कश्चित् कस्यचिद् इन्द्रियदेशोपघातं करोति, सर्वोपघातसमुदानक्रिया
सर्वप्रकारेणन्द्रियविनाशं करोति, प्रेमप्रत्ययिकी-सा द्विविधा-मायानिश्चिता लोभनिश्चिता च, अथवा तद्द्वचनमुदाहरति येन परस्य रागो भवति, द्वेषप्रत्ययिकी
सा द्विविधा-क्रोधनिश्चिता च माननिश्चिता च, क्रोधनिश्चिता आत्मना कुपयति परस्य वा क्रोधमुत्पादयति, माननिश्चिता स्वयं माद्यति परस्य वा मानमुत्पादयति,
ईर्ष्याप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-क्रियमाणा च वेद्यमाना च, सा अप्रमत्तसयस्य वीतरागच्छास्यस्य केवलिनो वाऽऽयुक्तं गच्छतं आयुक्तं तिष्ठतं आयुक्तं निपीदतं आयुक्तं
त्वग्रचयतं आयुक्तं भुज्जानसायुक्तं भाषमाणसायुक्तं वस्स पात्र कम्पल पादप्रोच्छनं गृह्णाति निक्षिपति वा यावच्चक्षु पद्मनिपातमपि (कुर्वते) सूक्ष्मा क्रिया
ईर्ष्याप्रत्ययिकी क्रियते, सा प्रथमे समये यद्वा द्वितीयसमये वेदित्वा सा यद्वा दृष्ट्वा वेदित्वा निर्वाणां पृथक्काले अकर्मोपप्राप्ति भवति, एता पञ्चविंशति क्रिया

आयश्यं हा रेभद्रीया

‘पडिक्कमामि पंचहिं कामगुणेहिं—सदेणं रुवेणं रसेणं गंधेणं फासेणं । पडिक्कमामि पंचहिं महव्वणहिं, —पाणाइवायाओ वेरमणं सुसावायाओ वेरमणं अदिण्णादाणाओ वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ वेरमणं । पडिक्कमामि पंचहिं समिईहिं—ईरियासमिइए भासासमिइए एसणासमिइए आयाणभंडमत्तनि-
क्खेवणासमिइए उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपारिट्ठावणियासमिइए ॥ सूत्रं ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभिः कामगुणैः, प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—शब्देनेत्यादि, तत्र काम्यन्त इति कामाः—शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणबन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि—शब्दाद्यासक्तः कर्मणा बद्ध्यत इति भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, औदयिकभावगमनेन यत्खण्डनं कृतमित्यर्थः, कथं पुनः करणता महाव्रतानामतिचारं प्रति ?, उच्यते, प्रतिपिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि ?, तत्स्वरूपाभिधित्तयाऽऽ-
ह—प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि क्षुण्णत्वान्न विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभिः समितिभिः करणभूताभिर्योऽ-
तिचारः कृतः, तद्यथा—ईर्यासमित्या भापासमित्येत्यादि, तत्र संपूर्वस्य ‘इण् गता’ वित्यस्य किन्प्रत्ययान्तस्य समि-
तिर्भवति, सन्—एकीभावेनेतिः समितिः, शोभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थः, ईर्यायां समितिरीर्यासमितित्तया, ईर्या-
विषये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थः, तथा च—ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रता-
पितेषु प्रासुकविविक्तेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमनं कर्तव्यमिति, भापणं भापा तद्विषया समितिर्भापासमि-
तित्तया, उक्तं च—“भापासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभापणं” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समि-
तिरेषणासमितित्तया, उक्तं च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ब्राह्म”मिति,
आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, इह च सप्त भङ्गा
भवन्ति—पंचाह न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा—दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो,
आइल्ला छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजल्लानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टे-
त्यर्थः, तथा, उच्चार—पुरीषं, प्रश्रवणं—मूत्रं, खेलः—श्लेष्मा, सिद्धानं—नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जल्लः—मलः, अत्रापि त एव
सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

ऐगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस्स आसणं चलियं, सक्केण देवमज्जे पसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असहहतो
आगओ मच्छियप्पमाणाओ मंडुक्कलियाओ विउवइ पच्छओ य हत्थी, गइ ण भिदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न
सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणणओ, देवयाए पाओ छिण्णो, अण्णाए

१ पात्रादि न प्रतिलिपति न प्रमाज्यति, चतुर्भङ्गिका, तत्र चतुर्थे चत्वारो गमा—दुष्प्रतिलिखित दुष्प्रमार्जित चतुर्भङ्गी, आद्या पट् भ्रमशला, चरम
प्रशस्त, २ एक साधुरीर्यासमित्या युक्त, शक्कस्सास न चलि, शक्केण देवमध्ये प्रशसित, मिष्यादृष्टिदेवोऽभ्रह्मण आगतो मक्षिकाप्रसाणा मण्डूकिका विकुर्वति
पृष्ठतश्च हस्ती, गति न भिनति, हस्तिनोरिक्ष्व पातितः, न शरीराम स्पृहयति, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणत ॥ अथवेर्यासमितावरहस्यक, देव-
तया पादद्विष्ट, अन्यथा

संधिओ ॥ भासासमिईए—साहू, भिक्खुवा नयररोहए कोइ निगंथो चाहिं कडए हिंडतो केणइ पुट्ठो—केवइय आसहत्थी
तह निचयो दारुधन्नमाईणं । निविण्णाऽनिविण्णा नागरया वेंति मं समिओ ॥ १ ॥ वेइ ण जाणामोत्ति सज्झायझाणजोग-
वत्तिवत्ता । हिंडता न वि पेच्छह ? नवि सुणह किह हु तो वेंति ॥ २ ॥ वहुं सुणेइ कण्णेहीत्यादि—वसुदेवपुत्रजन्म आह-
रणं एसणाए समिईए । मगहा नंदिगामो गोयमधिजाइचकयरो ॥ १ ॥ तस्स य धारिणी भज्जा गव्भो तीएकयाइ आहूओ ।
धिज्जाइ मओ छम्मास गव्भ धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसंवहुणकम्मकरणवेयारणा य लोएणं । नत्थि तुह एत्थ
किंचिवि तो वेत्ती माउलो तं च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयस्स तुमं धूयाओ तिण्णि तेसि जेट्ठयरं । दाहामि करे कंमं पकओ
पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छई विसण्णो माउलो वेइ जिइय दाहामि । सावि य तहेव निच्छइ तइयत्ती निच्छए
सावि ॥ ५ ॥ निविण्णनंदिवज्जणआयरियाणं सगासि निक्खंतो । जाओ छट्ठक्कमओ गिण्हइयमभिग्गहमिमं तु ॥ ६ ॥

१ सहित ॥ भापासमितौ—साधु, भिक्षार्थं नगररोधे कोऽपि निर्ग्रन्थो यदि कटके हिण्डमान केवचि पृष्ट—किग्रन्तोऽघा हस्तिनस्तथा निचयो दारु-
धान्याधीनाम् । निर्विण्णा अतिर्विण्णा नागरका । युवत इदं समितः ॥ १ ॥ युवति न जानाम इति स्वाभ्यापयानयोगव्याक्षिप्तः । हिण्डमाना नैव श्लेष्मव ? नैव
श्लेष्म कथं नु ? तदा युवति ॥ २ ॥ बहु श्रुतेति कर्णान्यामित्यादि ॥ वसुदेवपूर्वजन्माहरण एषणाया समितौ । मगवेपु नन्दीप्रसो गोतमो विज्जातीपश्च
॥ १ ॥ तस्य च धारिणीभार्या गर्भस्तस्या कदाचिजात । विज्जातीयो मृगः पम्मासगर्भे विज्जातीया जाते ॥ २ ॥ मातुलसवर्धन कर्मकरण विचारणा च
येकेन । नास्ति तत्रापि किञ्चिदपि तदा प्रवीति मातुलत्वं च ॥ ३ ॥ मा श्रुय लोहस्य एव दुहितस्त्रिभुवः श्लेष्मतरां । दास्यामि कुए कर्मं प्रकृत प्राप्तश्च
॥ ४ ॥ सा नेच्छति विपण्णो मातुलो प्रीति द्वितीयां दास्यामि । सावि च तथैव नेच्छति तृतीयेति नेच्छति सावि ॥ ५ ॥ निर्विण्णो नन्दिवर्धना-
र्याणां सकाशे निष्क्रान्त । जात पट् क्षपको गृह्णाति चाभिग्रहमिमं तु ॥ ६ ॥

बालगिलाणाईयं येयावचं मए उ कायवं । तं कुणइ तिवसद्धो खायजसो सकगुणकिंती ॥ ७ ॥ असद्देहण देवस्स आगमो कुणइ दो समणरूवे । अतिसारगहियमेगो अडविठिओ अइगओ वीओ ॥ ८ ॥ वेति गिलाणो पडिओ वेयावचं तु सद्देहो जो उ । सो उट्ठेऊ खिप्पं सुयं च तं नंदिसेणेणं ॥ ९ ॥ छट्ठोववासपारणयमाणियं कवल घेतुक्कामेण । तं सुयमेत्तं रहसु-
द्धिओ य भण केण कज्जंति ॥ १० ॥ पाणगद्वं च तर्हि जं णत्थि तेण वेइ कज्जं तु । निग्गय हिंडंतो कुणइ अणेसणं नविय पेलेइ ॥ ११ ॥ इय एकवारवित्थियं च हिंडिओ लद्ध ततियवारंमि । अणुकंपाए तुरंतो तओ गओ तस्सगासं तु ॥ १२ ॥ खरफरुसनिद्धुरेहिं अक्कोसइ सो गिलाणओ रुद्धो । हे मंदभग्ग ! फुक्किय तूससि तं नाममेत्तेणं ॥ १३ ॥ साहुवगा-
रित्ति अह समुद्दिसिउमाओ । एयाएउत्थाए तं अच्छसि भत्तलोभिहो ॥ १४ ॥ अमियमिव मण्णमाणो तं फरुसगिरं तु मो उ संभंतो । चलणगओ खामेइ धुवइ य तं असुइमललितं ॥ १५ ॥ उट्ठेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेणं ।

१ बालगिलानादीना वेयावृत्त्य मया कर्तव्यमेव । तस्मिन्नेति तीव्रश्रद्धा खयातयशा शक्रगुणकीर्ति ॥ ७ ॥ अश्रद्धानेन देवस्यागम करोति द्वे श्रमणरूपे । अतिसारगृहीत एकोऽद्वया स्थितोऽस्तिगतो द्वितीय ॥ ८ ॥ प्रवीति रज्ज्वा पतितो वेयावृत्त्य तु श्रद्धानाति यस्तु । स उच्छिद्युः क्षिप्रं क्षुभं च तज्जन्दिषेणेन ॥ ९ ॥ पट्टोपवासपारणकमान्नीत करलान् गृहीतुकामेन । तच्छ्रुतमात्रे रभसोत्थितश्च भण केन कोयमिति ? ॥ १० ॥ पानकद्रव्यं च तत्र यन्नास्ति तेन प्रवीति कार्यं तु । निर्गतो हिण्डमाने करोत्यनेपणा न च भेरयति ॥ ११ ॥ पुत्रमेकवारं द्वितीयं च हिण्डितो लब्धं तृतीयवारे । अनुकम्पया खरयन् ततो गतस्सकसाश तु ॥ १२ ॥ खरपरपनिष्ठुराकोशति स रलानो रुष्ट । हे मन्दभारय ! कुयैव तुष्यसि त्वं नाममात्रेण ॥ १३ ॥ साधुरकार्यमहमिति नामाथ समुद्दिशयाथायत । पतस्या-
भवस्याया त्वं तिष्ठसि भक्तलोलुप ॥ १४ ॥ अमृतमिव मन्यमानस्ता परुषगिरं तु स तु सन्नान्त । चरणगत क्षमयति प्रक्षालयति च तमशुचिमललितम् ॥ १५ ॥ उच्छिष्टं व्रजाव इति तथा करिष्यामि यथाऽचिरेणैव ।

होहिह निरुआ तुब्भे वेती न वएमि गंतुं जे ॥ १६ ॥ आरुहया पिट्ठीए आरुद्धो ताहे तो पयारं च । परमासुइदुग्गंधं सुयई पट्ठीए फरुसं च ॥ १७ ॥ वेइ गिरं धिम्मंउडियं, वेगविघाओ कओत्ति दुक्खविओ । इय बहुविहमकोसइ पए पए सोऽवि भगवं तु ॥ १८ ॥ ण गणेई फरुसगिरं णयावितं दुसइ तारिसं गंधं । चंदणमिव मण्णंतो मिच्छामिह दुक्कं भणइ ॥ १९ ॥ चिंनेइ किह करेमी किह हु समाही हविज्ज साहुस्स ? । इय बहुविहप्पयारं नवि तिण्णो जाहे खोहेउं ॥ २० ॥ ताहे अभिच्छुणंतो सुरो गओ आगओ य इयरो य । आलोएइ गुरुहि य धओत्ति तओ अणुसद्धो ॥ २१ ॥ जह तेणं नवि पेलेइ एसण इय एसणाइ जइयवं । अहवावि इमं अण्णं आहरणं दिट्ठिवादीयं ॥ २२ ॥ जह केइ पंच संजय तण्हल्लुह-
किलंत सुमहमद्धाणं । उत्तिणा वेयालिय पत्ता गामं च ते एणं ॥ २३ ॥ मग्गंति पाणगं ते लोगो य तर्हि अणेसणं कुणइ । न गहिय न लद्धमियरं कालगया तिसाभिभूया य ॥ २४ ॥ चउत्थीए उदाहरणं-आयरिण साहू भणिओ-गामं वच्चाओ,

१ भविष्यति नीरोगस्त्व प्रवीति शक्नोमि न गन्तु ॥ १६ ॥ आरोह पृष्ठौ आरुद्धस्तदा तत प्रचार (विष्टा) च । परमाशुचिदुर्गन्धं मुञ्चति पृष्ठौ पर्यां च ॥ १७ ॥ प्रवीति गिरा धिग्ग मुण्डितं वेगविघातं कृत इति दुःखापित । इति बहुविधमाक्रोशति पदे पदे सोऽपि भगवांस्तु ॥ १८ ॥ न गणयति परुषगिरं न चापि तं दूषयति तादृशं गन्धम् । चन्दनमिव मन्यमानो मिथ्या मे इह दुष्कृतं भणति ॥ १९ ॥ चिन्तयति कथं कुर्वे कथं च समाधिर्भवेत् साधो ? । इति बहुविधप्रकारैर्नैव शक्नो यदा क्षोभयितुम् ॥ २० ॥ सदाऽभिपुवन् सुरो गत आगतश्चेतरश्च । आलोचयति गुरुभिश्च धन्य इति ततोऽनुतिष्ठ ॥ २१ ॥ यथा तेन नैवोल्लङ्घितपणैर्वमेपणाया यतितव्य । अधवापीदमन्यदाहारणं दृष्टिवादिकम् ॥ २२ ॥ यथा केचित्पञ्च सयतास्तृष्णाक्षुभ्यां हिंश्यन्तो सुमहात्म-
ध्वानम् । उत्तीर्णा विकाले च प्राप्ता ग्रामं च ते एकम् ॥ २३ ॥ मार्गयन्ति पानकं ते लोकत्रयं तत्रानेपणां करोति । न गृहीतं न लब्धमितरत् कालगतास्तृषा-
भिभूताश्च ॥ २४ ॥ चतुर्थ्यामुदाहरण-आचार्येण साधुर्मणित -ग्रामं व्रजाम् ।

उग्गाहिए संते केणइ कारणेण ठिया, एक्को एत्ताहे पडिलेहियाणित्ति काउं ठवेउमारद्धो, साहूहिं चोइओ भणइ-किमित्थ सप्पो अच्छइ ?, सन्निहियाए देवयाए सप्पो विउविओ, एस जहण्णओ समिओ, अण्णो तेणेव विहिणा पडिलेहिता ठवेइ, सो उक्कोसओ समिओ, एत्थ उदाहरणं-एक्कस्स आयरियस्स पंच सीससयाई, तेसिमेगो सेट्ठिसुओ पच्चइओ, सो जो जो माहू एइ तस्स तस्स दंडगं निक्खिवइ, एवं तस्स उट्ठियस्स अन्नो एइ अन्नो जाइ, तहावि सो भगवं अतुरियं अचवळं उवरि हेट्ठा य पमज्जिय ठवेइ, एवं बहुण्णवि कालेण न परितम्मइ-चरिमाए समिइए पण्णत्तमिणं तु धीयरएहिं । आहरणं धम्मरूई परिठावणसमिइउवउत्तो ॥ १ ॥ काइयसमाहिपरिठावणे य गहिओ अभिग्गहो तेणं । सकप्पसंसा अस्सद्देहणे देवागमविउवे ॥ २ ॥ सुवहुं पिवीलियाओ वाहा जवावि काइयसमाही । अन्नो य उट्ठिओ हू साहू वेंती तओ गाढं ॥ ३ ॥ अहर्यं च काइयाओ वेई अच्छसु परिट्ठवेमिच्छि । निग्गए निसिरे जहियं पिवीलिया ओसरे तत्थ ॥ ४ ॥ साहू य

१ उद्गाहिते सति केनचित्कारणेन स्थिता, एकोऽधुना प्रतिलिखितानीतिकृत्वा स्थापयितुमारब्ध, साधुभिर्नोदितो भणति-किमत्र सर्पस्तिष्ठति ?, सन्निहितया देवतया सर्पो विकुर्वित, एष जघन्यो समित, अन्यस्तेनैव विधिना प्रतिलिख्य स्थापयति, स वरकृष्ट समित, अग्नौदाहरण-एकस्याचार्यस्य पञ्च शिष्यशतानि, तेप्येकं श्रेष्ठिसुतं प्रव्रजित, स यो य साधु आयाति तस्य तस्य दण्डकं निक्षिपति, एव तस्मिन्नुत्थितेऽन्य आयाति अन्यो याति, तथापि स भगवान् अत्वरितमचपलमुपर्यधस्ताच्च प्रमृज्य स्थापयति, एव यदुनापि कालेन न परित्यागयति । चरमायां समितो प्रज्ञसमिदं तु वीतरागं । आहरणं धर्मरत्नं पारिष्ठापनिकीसमिधुपयुक्त ॥ १ ॥ कायिकीसमाधिपारिष्ठापनिकार्यां च गृहीतोऽभिग्रहस्तेन । शक्रप्रशसा अश्रद्धाने देवागमो विकुर्वित ॥ २ ॥ सुवह्वं पीपिलिका बाधा जवादपि कायिकीसमाधे । अन्य उच्यते साधुर्मेवीति ततो गाढम् ॥ ३ ॥ अहं च कायिकयाऽर्चो प्रवीति तिष्ठ परिष्ठापयामीति । निर्गतो प्युत्सजति यत्र पीपिलिका अवसर्पन्ति तत्र ॥ ४ ॥ साधुश्च

आवश्यकहारिभट्टीया

किंलामिज्जइ पणिए ता वारिओ य देवेणं । सामाइए निसिद्धो मा पिय देओ य आउट्टो ॥ ५ ॥ वंदित्तु गओ विनियं तु दिट्ठिवाइयं खुड्डुए उ एको । तेण ण पेहिय थंडिल काइया लोभओ राओ ॥ ६ ॥ थंडिलं न पेहियंती न वोमिरे देवयाणं उज्जोओ । अणुंरुपाएँ कओ से दिट्ठा भूमिन्ति वोसिरियं ॥ ७ ॥ एसो समिओ भणिओ अण्णो पुण अममिओ उमो भणिओ । सो काइयभोमाई एक्केकं नवरि पडिलेहे ॥ ८ ॥ नवि तिण्णि तिण्णि पेहे वेइ किमित्तं निविट्ठो होज्जुट्ठो । काज्जण उट्ठरुवं च निविट्ठा देवया तत्थ ॥ ९ ॥ सो उट्ठिओ य राओ तत्थ गओ नगरि पेच्छए उट्ठं । विनियं च गओ तत्थवि ततियंयि य तत्थवि णिविट्ठो ॥ १० ॥ तो अण्णो उट्ठविओ तेसुंयि तहेव देवया भणिओ । कीम न वि मत्तगीसं पेहिसी ? सम्मं पडिवण्णो ॥ ११ ॥ उच्चाराई एसा परिट्ठावण वण्णिया समासेणं । वेइ किमेत्तिथं चिय परिट्ठप्पमुआहु अण्णंयि ? ॥ १२ ॥ भण्णइ अण्णंयि कीह तं कीह वा परिट्ठवेयवं । संबंधेण्णं परिट्ठावणिजुत्तिमायाया ॥ १३ ॥

१ आभ्यते प्रणीतयान् तदा वारितश्च देवेन । सामाधिके निषिद्धो मा पा देवध्यायर्जित ॥ ५ ॥ चन्द्रिवा गत द्वितीय इष्टिवादिकं शुद्धमभ्यस्य । तेन न प्रेक्षितं कायिकींश्चिद्विल लोभतो रात्रां ॥ ६ ॥ स्वपिडलं न प्रेक्षितमिति न व्युत्पन्नति देवतयोद्योत । अनुकम्पया कृतं तत्त्व इष्टा भूमिरिति श्रुत्युत्पद्य ॥ ७ ॥ एष समितो भणितोऽन्य पुनरसमितोऽन्य भणित । स कायिकभूषादि एकेकं परं प्रतिष्ठितमिति ॥ ८ ॥ नैव त्रीणि त्रीणि प्रायुषेभ्यस्ते प्रवीति निमित्तोपपत्तिरभवेदुष्ट ॥ ९ ॥ कृतोद्धारं चोपविष्टा देवता तत्र ॥ ९ ॥ स उचितश्च शत्रौ तत्र गत परं प्रेक्षते वद्वम् । द्वितीयं च गतस्तथापि तृतीयमपि तत्राप्युपविष्ट ॥ १० ॥ ततोऽन्य उपापितोऽपि तथैव देवतया भणित । कथं नैव सतिष्ठति प्रत्युपेक्षसे ? सम्यक् प्रतिपद्य ॥ ११ ॥ उच्चारादीनामेवा परिट्ठावणिकी वर्णिता समासेन । प्रवीति किमेतावदेव परिट्ठावणमुताहो अन्यदपि ॥ १२ ॥ भण्यतेऽप्यदप्यस्ति कथं तत् कथा परिट्ठावणित्वम् ? सव्यवर्तनेन परिट्ठावणिकी निर्वृत्तिरायाता ॥ १३ ॥

पारिष्टावणिविधिं चोच्छामि धीरपुरिसपण्णत्त । ज णाज्ज सुविहिता पवयणसार उवल्लहति ॥ १ ॥

व्याख्या—परितः—सर्वैः प्रकारैः स्थापनं परिस्थापनम्—अपुनर्ग्रहणतया न्यास इत्यर्थः, तेन निर्वृत्ता पारिस्थापनिकी तस्या विधिः—प्रकारः पारिस्थापनिकाविधिस्तं 'वश्ये' अभिधास्ये, किं स्वबुद्धयोत्प्रेक्ष्य, नेत्याह—'धीरपुरुषप्रज्ञसम्' अर्थ-सूत्राभ्यां तीर्थकरणधरप्ररूपितमित्यर्थः, तत्रैकान्ततो धीरान्तरायापगमाद्धीरपुरुषः—तीर्थकरो गणधरस्तु धी—बुद्धिस्तया विराजत इति धीरः । आह—यद्ययं पारिस्थापनिकाविधिर्धीरपुरुषाभ्यां प्ररूपित एव किमर्थं प्रतिपाद्यत इत्युच्यते—धीरपुरुषाभ्यां प्रपञ्चेन प्रज्ञसः स एव संक्षेपरुचिसत्त्वानुग्रहायेह सङ्क्षेपेणोच्यत इत्यदोषः, किंविशिष्टं विधिमत आह—यं 'ज्ञात्वा' विज्ञाय 'सुविहिताः' शोभनं विहितम्—अनुष्ठानं येषां ते सुविहिताः, साधव इत्यर्थः, किं ?—प्रवचनस्य सारः प्रवचनसन्दोहस्तम् 'उपलभन्ति' जानन्तीत्यर्थः ॥ सा पुनः पारिस्थापनिकयोपतः एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपरिस्थाप्यवस्तुभेदेन द्विधा भवति, आह—

एणंदियनोएणंदियपरिष्टावणिया समासओ दुविहा । एणंयि तु पयाण पत्तेय परूवणं वोच्छ ॥ २ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रियाः—पृथिव्यादयः, नोएकेन्द्रियाः—त्रसादयस्तेषां पारिस्थापनिकी—एकेन्द्रियनोएकेन्द्रियपरिस्थापनिकी, 'समासतः' संक्षेपेण 'द्विधा' द्विप्रकारा प्रज्ञसोक्तैर्नैव प्रकारेण, 'एणंयि तु पयाणं पत्तेय परूवणं वोच्छं' अनयोः प्रदयोरेकेन्द्रियनोएकेन्द्रियलक्षणयोः 'प्रत्येकं' पृथक् पृथक् 'प्ररूपणा' स्वरूपकथनां वश्ये—अभिधास्य इति गाथार्थः ॥ २ ॥ तत्रैकेन्द्रियपरिस्थापनिकीप्रतिपिपादयिषया तत्स्वरूपमेवादौ प्रतिपादयन्नाह—

पुढवी आरुणाए तेज वाज वणस्सई चेव । एणंदिय पचविहा तज्जाय तहा य अतज्जाय ॥ ३ ॥

व्याख्या—पृथिव्यकायस्तेजो वायुर्वनस्पतिश्चैव एवमेकेन्द्रियाः पञ्चविधाः, एकं त्वग्निन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः 'पञ्चविधाः' पञ्चप्रकाराः, एतेषां चैकेन्द्रियाणां पारिस्थापनिकी द्विविधा भवति, कथमित्याह—'तज्जाय तहा य अतज्जाय' तज्जात-पारिस्थापनिकी अतज्जातपारिस्थापनिकी च, अनयोर्भावायमुपरिष्टाद्वक्ष्यतीति गाथार्थः ॥ ३ ॥ आह—सति ग्रहणसम्भवेऽतिरिक्तस्य परिस्थापनं भवति, तत्र पृथिव्यादीनां कथं ग्रहणमित्यत आह—

दुविह च होइ गहण आयसमुत्थं च परसमुत्थं च । एवेवपि य दुविह आभोगे तहा अणाभोगे ॥ ४ ॥

व्याख्या—'द्विविधं तु' द्विप्रकारं च भवति 'ग्रहणं' पृथिव्यादीनां, कथम् ?—'आत्मसमुत्थं च परसमुत्थं च' आत्मसमुत्थं च स्वयमेव गृह्यतः परसमुत्थं परस्माद्गृह्यतः, पुनरैकमपि द्विविधं भवति, कथमित्याह—'आभोगे तहा अणाभोगे' आभोगनम् आभोगः, उपयोगविशेष इत्यर्थः, तस्मिन्नाभोगे सति, तथाऽनाभोगे, अनुपयोग इत्यर्थः, अयं गाथाक्षरार्थः ॥ ४ ॥ अयं पुनर्भावार्थो वर्तते—तत्त्व ताव आयसमुत्थं कथं च आभोगेण होज्ज ?, साह अहिणा खइओ विसं वा खइयं विसण्णोडिया वा उट्ठिया, तत्त्व जो अचित्तो पुढविकाओ केणइ आणियो सो मग्गिज्जइ, णत्थि आणिल्लओ, ताहे अप्पगावि आणिज्जइ, तत्त्ववि ण होज्ज अचित्तो ताहे मीसो, अंतो हलखणणकुड्डुमाईसु आणिज्जइ, ण होज्ज ताहे अडवीओ पंथे वंमिए वा दवदट्ठए वा, ण होज्ज पच्छा सचित्तोवि घेप्पइ, आसुकारी वा कज्जं होज्जा जो लद्धो सो आणिज्जइ, एवं

१ तत्र तावदारमसमुत्थं कथं चाभोगेन भवेत् ? साधुरहिना दद्ये यिष वा पादित विपरफोटिका योत्थिता, तत्र योऽचित्तः पृथ्वीकाय केनचिदानीत स मागयते, नास्त्यानीतस्तदाऽऽत्मनाऽप्यानीयते, तत्रापि न भवेदचित्तस्तदा मिथ्या, अन्तश्चो हलखणनकुड्डादिभ्य आनीयते, न भवेत्तदाऽऽवीत पथि वस्मीपात्त रूपाद्वा, न भवेत् पश्चात्सचित्तोऽपि गृह्यते, आशुकारि वा कार्यं भवेत् यो लब्धः स आनीयते, एव

लोणं पि जाणंतो, अणाभोडण-तेण लोणं मगियं अचित्तंति काऊणं मीसं सचित्तं वा घेत्तुण आगतो, पच्छा णायं तत्थेव छुट्ठेयव, खंडे वा मगिए एयं खंडति लोणं दिन्नं, तं पि तहि चेव विगिंचियव, ण देज्ज ताहे तं अप्पणा विगिंचियव, एयं आयसमुत्थ दुविहंपि । परसमुत्थं आभोगेण ताव सचित्तदेसमट्ठिया लोणं वा कज्जनिमित्तेण दिण्णं, मगिएण अणाभोगेण खंडं मगियं लोणं देज्ज तस्सेव दायव, तेच्छेज्ज ताहे पुच्छिज्जइ-कओ तुच्छेहि आणियं ? जत्थ साहइ तत्थ विगिंचिज्जइ, न साहेज्ज न जाणामोत्ति वा भणेज्जा ताहे उवलक्खेयव वण्णगंधरसफासहिं, तत्थ आगरे परिट्ठविज्जइ, नत्थि आगरो पंथे वा वट्ठति विगालो वा जाओ ताहे सुक्कं महुरगं कप्परं मगिज्जइ, ण होज्ज कप्परं ताहे वडपत्ते पिप्पलपत्ते वा काऊण परिट्ठविज्जइ १ । आउक्काए दुविहं गहणं आयाए णायं अणायं च, एवं परेणवि णायं अणायं च, आयाए जाणंतस्स विसकुंभो हणियवो विसफोडिया वा सिचियवा विसं वा खइयं मुच्छाए वा पडिओ गिलाणो वा, एवमाइसु (कज्जेसु)

१ लवणमपि जानत् । अनाभोगिकेन-तेन लवण मार्गितमचित्तमितिकृत्वा मिश्र सचित्तं वा गृहीत्वाऽऽगतं, पश्चात् ज्ञात तत्रैव त्यक्तव्यं, एण्डाया वा मार्गितायामेवा खण्डेति लवणं दत्तं, तदपि तत्रैव त्यक्तव्यं, न दद्यात्तदाऽऽत्मना त्यक्तव्यं, एतदात्मसमुत्थं द्विविधमपि । परसमुत्थमाभोगेन तावत् सचित्तदेशा मृत्तिका लवणं वा कार्याय दत्तं मार्गिते अनाभोगेन एण्डाया मार्गिताया लवणं दद्यात् तस्याथेव दातव्यं, नेच्छेत् तदा पृच्छयते-कुतस्त्वयाऽऽनीतं ? यत् कथयति तत्र त्यज्यते, न कथयेन्न जानाम इति वा भणेतदोपलक्षितव्यं वर्णगन्धरसस्पर्शं, तत्राकरे परिष्ठाप्यते नास्त्याकरं पवि वा वर्तन्ते विगालो वा जातस्त्वा शुभं मधुरं कर्पूरं मार्गयते न भवेत्कर्पूरं तदा वटपत्रे पिप्पलपत्रे वा कृत्वा परिष्ठाप्यते । अष्काये द्विविधं ग्रहणमात्मना ज्ञातमज्ञातं च, एव परेणापि ज्ञातमज्ञातं च, आत्मना जानानस्य विपकुंभो हन्तव्यो विपस्फोटिका वा सेक्तव्या विप वा सादितं मूर्च्छयापि वा पतितो ग्लानो वा, एवमादिषु (कार्येषु)

पुंश्चमचित्तं पच्छा मीसं अहुणाधोयं तंदुलोदयाइ आउरे कज्जे सचित्तं पि, कए कज्जे सेसं तत्थेव परिठविज्जइ, न देज्ज ताहे पुच्छिज्जइ-कओ आणीयं ? जइ साहइ तत्थ परिठवेयव आगरे, न साहेज्जा न वा जाणेज्जा पच्छा वण्णाईहिं उवलक्खेडं तत्थ परिठवेइ, अणाभोगा कोकणेसु पाणियं अंघिलं च एगत्य वेतियाए अच्छइ, अविरइया मगिया भणइ-एत्तो गिण्हाहि, तेण अंघिलंति पाणियं गहिं, णाए तत्थेव छुभेज्जा, अह ण देइ ताहे आगरे, एवं अणाभोगा आयसमुत्थं, परसमुत्थं जाणंती अणुकंपाए देइ, ण एते भगवंतो पाणियस्सरसं जाणंति हरदोदगं दिज्जा, पडिणीययाए वा देज्जा, एयाणि से वयाणि भज्जंतुत्ति, णाए तत्थेव साहरियव, न देज्ज जओ आणियं तं ठाणं पुच्छिज्जइ, तत्थ नेऊ परिठविज्जइ, न जाणेज्जा वण्णाईहिं लक्खिज्जइ, ताहे णइपाणियं णइए विगिंचेज्जा एवं तलागपाणियं तलाए अगडवाविसरमाइसु सट्ठाणेसु विगिंचिज्जइ, जइ सुक्कं तडागपाणियं वडपत्तं पिप्पलपत्तं वा अट्ठेऊण सणियं विगिंचइ, जह उज्जरा न जायंति, पत्ताणं

१ पूर्वमचित्तं पश्चान्मिश्रं लघुनाधौतं तन्दुलोदकादि आतुरे कार्यं सचित्तमपि, कृते कार्ये शेषं तत्रैव परिष्ठाप्यते, न दद्यात्तदा पृच्छयते-कुत आनीतं ? यदि कथयेत्तत्र परिष्ठापयितव्यमाकरे, न कथयेन्न वा जानाति पश्चाद्गोदिभिरुपलक्ष्य तत्र परिष्ठापयति, अनाभोगात् कोष्ठे पानीयमम्लं चेक्यं चेद्वि-काया तिष्ठत, अविरतिका मार्गिता भणति-अतो गृहाण, तेनाम्लमिति पानीयं गृहीतं, ज्ञाते तत्रैव क्षिपेत्, अथ न दद्यात्तदाऽऽकरे, एवमनाभोगादात्म-समुत्थं, परसमुत्थं जानानाऽनुकम्पया दद्यात्-नेते भगवन्तं पानीयस्य रसं जानन्ति हृदोदकं दद्यात्, प्रत्यनीकतया वा दद्यात् एतान्यस्य वस्तानि भज्जन्तिवति, ज्ञाते तत्रैव सहर्तव्यं, न दद्यात्तत् आनीतं तत्स्थानं पृच्छयते तत्र नीत्या परिष्ठाप्यते, न जानीयाद्गोदिभिर्लक्ष्यते तदा नदीपानीयं नद्या त्यज्यते एव तटाकं पानीयं तटाके अवटवापीसरभाट्टिषु स्वस्थानेषु त्यज्यते, यदि शुष्कं तटाकपानीयं वटपत्रं पिप्पलपत्रं वाऽवष्टभ्य शनैस्त्यज्यते यथा प्रवाहा न जायन्ते, पत्राणा-असईए भायणस्स कण्णा जाव हेट्ठा सणियं उदयं अहियाविज्जइ ताहे विगिंचिज्जइ, अह कूओदयं ताहे जइ कूवतडा उल्ला तत्थ सणियं निसिरइ, अणुलसिओ सुक्कतडा होज्जा उल्लगं च ठाणं नत्थि ताहे भाणं सिकएण जडिज्जइ, मूले दोरो वज्जइ, उसक्कावेड पाणियं ईसिमसंपत्तं मूलदोरो उक्खिप्पइ, ताहे पलोइइ, नत्थि कूवो दूरे वा तेणसावयभयं होज्जा ताहे सीयलए महुररुक्खस्स वा हेट्ठा सपडिगहं वोसिरइ, न होज्ज पायं ता उल्लियं पुहविकायं मगित्ता तेण परिठवेइ, असइ सुक्कंपि उण्होदएण उल्लत्ता पच्छा परिठविज्जइ, निवाघाए चिक्खल्ले खड्डुं खणिऊण पत्तपणालेण विगिंचइ, सोहि च करेंति, एसा विही, जं पडिनियत्ताए आउक्काएण मीसेड दिण्णं तं विगिंचेइ, जं संजयस्स पुवगहिए पाणिए आउक्काओ अणाभोगेण दिण्णो जइ परिणओ भुंजइ, नवि परिणमइ जेण कालेण थंडिलं पावइ विगिंचियव, जत्थ हरतणुया पडेज्जा तं कालं पडिच्छत्ता विगिंचिज्जइ २ । तेउक्काओ तहेव आयसमुत्थो आहोएण संजयस्स अगणिकाएण कज्जं जायं-अहिडक्को

१ मसति भाजनस्य कर्णा यावदधस्तात् (पश्चात्) शनैरुदकं क्षिप्यन्ति तदा त्यज्यते, अथ कूपोदकं तदा यदि कूपतट आर्द्रं सन्न शनैर्निस्त्यज्यते, अतश्च मानं शुष्कतटो भवेत् आर्द्रं च स्थानं नास्ति तदा भाजनं सिकंकेन वध्यते, मूले दवरको वध्यते, उत्प्लव्य पानीयमीपदसंप्राप्ते मूलदवरकं उक्षिप्यते, तदा प्रलोभ्यते, नास्ति कूपो दूरे वा स्नेतथापदभयं भवेत् तदा शीतले मधुरवृक्षस्याधस्तात् समप्रतिग्रहं व्युत्सृज्यते, न भवेत्पात्रं तदाऽऽर्द्रं पृष्ठीनाय मार्गयित्वा तेन परिष्ठापयति, असति शुष्कमप्युष्णोदकेनार्द्रयित्वा पश्चात् परिष्ठाप्यते, निर्व्याघाते कर्दमे खड्डुं खनित्वा पत्रप्रणालिकया त्यज्यते, शुद्धिं च कुर्यान्ति, गुप विधि, यत् प्रत्यनीकतयाऽष्कायेन मिश्रयित्वा दत्तं तद्विचिष्यते, यदि सयतेन पूर्वं गृहीते पानीयेऽष्कायोऽनाभोगेन दत्तो यदि परिणतो भुज्यते, न परिणमति येन कालेन स्थण्डिकं प्राप्यते त्यक्तव्यं, यत्र हरतल्लं पतेयुक्तं कालं प्रतीच्य त्यज्यते । तेजस्कायस्तथैवात्मसमुत्थं आभोगेन सयतस्वाहिकायेन कार्यं जात-अहिदष्टो

आवश्यकहारिभरीया

वा 'डंभिज्जइ फोडिया वा वायगंठी वा अन्नवृद्धिर्वा, वसहीए दीहजाईओ पविट्टो, पोहसूलं वा तावेयवं, एवमाईहिं आणिए कज्जे कए तथेव पडिबुब्भइ, ण देति तो तेहिं कट्टेहिं जो अगणी तज्जाइओ तथेव विगिंचिज्जइ, न होज्ज सोवि न देज्ज वा ताहे तज्जाएण छारेण उच्छाइज्जइ, पच्छा अण्णजाइएणवि, दीवएसु तेहं गालिज्जइ वत्ती य निप्पीलिज्जइ मल्लगसंपुडए कीरइ पच्छा अहाउगं पालेइ, भत्तपच्चकप्पायगाइसु मल्लगसंपुडए काऊण अच्छत्ति, सारक्किराज्जइ, कए कज्जे तहेव विवेगो, अणाभोगेण खेलमल्लगालोयच्छारादिसु, तहेव परो आभोएण छारेण दिज्ज वसहीए अगणिं जोइक्खं वा करेज्ज तहेव विवेगो, अणाभोएणवि एए चेव पूयलियं वा सइंगालं देज्जा, तहेव विवेगो ३ । वाउक्काए आयसमुत्थं आभोएण, कहं ? वत्थिणा दिइएण वा कज्जं, सो कयाइ सचित्तो अचित्तो वा मीसो वा भवइ, कालो दुविहो-निच्चो लुक्खो य, णिच्चो तिविहो-उक्कोसाइ, लुक्खोवि तिविहो-उक्कोसाइ, उक्कोसए सीए जाहे धंतो भवइ ताहे जाव पढमपोरिसी

१ वा दृश्यते स्फोटिका वा वातप्रस्थिया अन्नवृद्धिर्वा, वसतो दीर्घजातीय. प्रविष्टा, उदरमूलं वा तापयितव्य, एवमादिभिरानीते कार्ये कृते तर्गव्य प्रतिक्षिप्यते, न दद्यात्तदा तैः फाट्योऽग्निस्तज्जातीयस्तत्रैव त्यज्यते, न भवेत् सोऽपि न दद्याद्वा तदा तज्जातेन क्षारेणाच्छाद्यते, पश्चाद्वन्यानीयेनापि, क्षीप्येव सैवं ग्राह्यते वसिर्निष्पीड्यते मल्लकसंपुटे क्रियते पश्चाद्यथायुक्तं पालयति, भक्तप्रत्याप्यानादिषु मल्लकसंपुटे कृत्वा तिष्ठति, सरदयते, कृते कार्ये तर्गव्य निषेक, अनाभोगेन श्लेष्ममल्लकलोचक्षारादिषु, तथैव पर आभोगेन दद्यात्, वसतो अग्निं ज्योतिर्वा ज्ञेयात् तथैव विषेक । अनाभोगेनापि पृते चैव पूयलिकां वा साह्वारा दद्यात् तथैव विषेकः ॥ वायुकाय आत्मसमुत्थमाभोगेन, कथं ? वत्थिणा इत्या वा कार्यं, स कदाचित् सचित्तोऽचित्तो वा मिश्रो वा भवति, कालो द्वित्रिषा-जिगो रुद्धश्च, क्षिप्रक्षिप्रविध-उत्कृष्टादि, रुक्षोऽपि त्रिविध-उत्कृष्टादि, उत्कृष्टे शीते यदा भ्रातो भवति तदा यावत् प्रथमपारंरी

ताव अचित्तो वित्तियाए मीसो तत्तियाए सचित्तो, मज्झिमए सीए वित्तियाए आरद्धो चउत्तीए सचित्तो भवइ, मंदसीए तइयाए आरद्धो पंचमाए पोरिसीए सचित्तो, उण्हकाले मंदउण्हे मज्झे उक्कोसे दिवसा नवरि दो तिणिण चत्तारि पंच य, एवं वत्थिस्स दइयस्स पुव्वंत्तस्स एसेव कालविभागो, जो पुण ताहे चेव धम्मिन्ता पाणियं उत्तारिज्जइ, तस्स य पढमे हत्थसए अचित्तो वित्ति मीसो तइए सचित्तो, कालविभागो नत्थि, जेण पाणियं पगतीए सीयलं, पुवं अचित्तो मग्गिज्जइ पच्छा मीसो पच्छा सचित्तोत्ति । अणाभोएण एस अचित्तोत्ति मीसगसचित्ता गहिया, परोवि एवं चेव जाणंतो वा देज्जा अजाणंतो वा, णाए तस्सेव अणिच्छंते उदरगं सकवाडं पविसित्ता सणियं मुंचइ, पच्छा सालाएवि, पच्छा वणणिगुंजे महुरे, पच्छा संघाडियाउवि जयणाए, एवं दइयस्सवि, सचित्तो वा अचित्तो वा मीसो वा होउ सवस्सवि एस विही, मा अण्णं विराहेहिति ४ । वणस्सइकाइयस्सवि आयसमुत्थं आभोएणं गिलाणाइकज्जे मूलाईण गहण होज्जा, अणाभोएण

१ तावदचित्तो द्वितीयायां मिश्रवृत्तीयायां सचित्त, मध्यमे शीते द्वितीयाया आरभ्य चतुर्थी सचित्तो भवति, मन्दशीते वृत्तीयस्या आरभ्य पञ्चम्यां पौरुष्यासचित्त, उण्णकाले मन्दोष्णे मध्ये उत्कृष्टे दिवसा परं द्वौ त्रीन् चतुर पञ्च च, एव यत्तेतैः, पूर्वभातरस्येव एव कालविभाग, य पुनस्तत्रैव भ्राता पानीय उत्तार्यते, तस्य च प्रथमे हस्तशते अचित्तो द्वितीये मिश्रवृत्तीये सचित्त, कालविभागो नास्ति, येन पानीय प्रकृत्या शीतल, पूर्वमचित्तो सार्यते पश्चा-न्मिश्र पश्चात्सचित्त इति । अनाभोगेन एषोऽचित्त इति मिश्रसचित्तौ गृहीतौ, परोऽप्येवमेव जानन्वा दद्यादजानन्वा, ज्ञाते तस्यै एव अनिच्छति अपवरकं सकपाट प्रविश्य शनैर्मुच्यते, पश्चात् शालायामपि, पश्चाद्वननिकुञ्जे मधुरे, पश्चात् शृङ्गाटिकायामपि यतनया, एव हतेरपि, सचित्तो वाऽचित्तो वा मिश्रो वा भवन्तु सर्वस्याप्येव विधिः, साऽन्य विरात्सीदिति । वनस्पतिकायिकस्य आत्मसमुत्थमाभोगेन शलानादिकार्याय मूलादीनां प्रणय भवति, अनाभोगेन गहियं भत्ते वा लोट्टो पडिओ पिट्ठगं वा कुक्कुसा वा, सो चेव पोरिसिविभागो, दुक्कुट्टिओ चिरंपि होज्जा, परो अल्लगेण मिसियगं चवलगमीसियाणि वा पील्लूणि कूरओडियाए वा अंतो छोड्ढणं करमइएहिं वा समं कंजिओ अन्नयरो वीय-क्काओ पडिओ होज्जा, तिलाण वा एवं गहणं होज्जा, निवं तिलमाइसु होज्जा, जइ आभोगगहियं आभोगेण वा दिज्जं विवेगो, अणाभोगगहिए अणाभोगदिण्णे वा जइ तरइ विगिंचिज्जं पढमं परपाए, सपाए, संथारए लट्ठीए वा पणओ हवेज्जा ताहे उण्हं सीयं व णाऊण विगिंचणा, एसोवि वणस्सइकाओ पच्छा अंतोकाए एसिं विगिंचणविही, अल्लगं अल्ल-गखेत्ते सेसाणी आगरे, असइ आगरस्स निवाघाए महुराए भूमीए, अंतो वा कप्परे वा पत्ते वा, एस विहिति ॥ अन्न तज्जातातज्जातपारिस्थापनिकी प्रत्येकं पृथिव्यादीनां प्रदर्शितैव, भाष्यकारः सामान्येन तल्लक्षणप्रतिपादनायाह—

तज्जायपरिद्ववणा आगरमाईसु होइ वोद्धव्वा । अतज्जायपरिद्ववणा कप्परमाईसु वोद्धव्वा ॥ २०५ ॥ (भा०)

व्याख्या—तज्जाते-तुल्यजातीये पारिस्थापनिका २ सा आगरादिषु परिस्थापनं कुर्वतो भवति ज्ञातव्या, आकराः—

१ गृहीत भक्ते वा लोट्ट * पतितःपिष्ट वा +कुक्कुसा वा, स एव पौरुषीविभाग, दुक्कुट्ट चिरमपि भवेत्, पर आर्द्रकेण मिश्रित चपलकमिश्रितानि वा पील्लनि कूरकोटिकायां (क्षिप्रचटिकायां) वाऽन्त क्षिप्त्वा करमदै सम वा काक्षिक अन्यतरो वा वीजकाय पतितो भवेत्, तिलाना वैव प्रण भवेत्, सिन्ध तैलादिषु भवेत्, यथाभोगगृहीतमाभोगेन वा दत्त विषेक, अनाभोगगृहीतेऽनाभोगदत्ते वा यदि शक्यते स्वर्णं प्रथम परपात्रे स्वपात्रे, सत्तारके लस्यां वा पनको भवेत् तदोष्ण शीत वा ज्ञात्वा त्याग, एषोऽपि वनस्पतिकायिक, पश्चादन्त काय एषां विषेकविधि, आर्द्रमार्द्रकक्षेत्रे शेषाणि आकरे, असत्याकारे निर्व्याघाते मधुरायां मूमी, अन्तर्वा कर्परस्य वा पात्रस्य वा एष विधिरिति । * कङ्कटुक + कणिफा

पृथिव्याद्याकराः प्रदर्शिता एव, अतज्जातीये-भिन्नजातीये परिस्थापनिका २ मा पुनः कर्परादिषु यथा (योगं) परिस्थापनं कुर्वतो बोद्धव्येति गाथार्थः ॥ गतैकेन्द्रियपरिस्थापनिका, अधुना नोएकेन्द्रियपरिस्थापनिकां प्रतिपादयन्नाह—

णोएगिदिएहिं जा सा सा दुविहा होइ भाणुपुत्रीए । तसपाणेहिं सुविहिया ^१ नायवा नोतसेहिं च ॥ ५ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रिया न भवन्तीति नोएकेन्द्रियाः—त्रसादयस्तैः करणभूतैरिति तृतीया, अथवा तेषु सत्सु तद्विषया वेति सप्तमी, एवमन्यत्रापि योज्यं, याऽसौ पारिस्थापनिका सा 'द्वि(वि)धा' द्विप्रकारा भवति 'आनुपूर्व्या' परिपाठ्या, द्वैविध्यमेव दर्शयति—'तसपाणेहिं सुविहिया णायवा णोतसेहिं च' त्रसन्तीति त्रसाः त्रसाश्च ते प्राणिनश्चेति समासस्तैः करणभूतैः सुविहितेति सुशिष्यामन्त्रणम्, अनेन कुशिष्याय न देयमिति दर्शयति, ज्ञातव्या-विज्ञेया 'नोतसेहिं च' त्रसा न भवन्तीति नोत्रसा-आहारादयस्तैः करणभूतैरिति गाथार्थः ॥ ५ ॥

तसपाणेहिं जा सा सा दुविहा होइ भाणुपुत्रीए । विगलिदियतसेहिं जाणे पंचिदिएहि च ॥ ६ ॥

व्याख्या—त्रसप्राणिभिर्याऽसौ सा द्वि(वि)धा भवति आनुपूर्व्या, 'विकलेन्द्रिया' द्वीन्द्रियादयश्चतुरिन्द्रियपर्यन्तास्तैश्च, 'जाणि'ति जानीहि पञ्चेन्द्रियैश्चेति गाथार्थः ॥ ६ ॥

विगलिदिएहिं जा सा सा तिबिहा होइ भाणुपुत्रीए । बियतियचउरो यावि य तज्जाया तहा अतज्जाया ॥ ७ ॥

व्याख्या—विकलेन्द्रियैर्याऽसौ सा त्रिविधा भवति आनुपूर्व्या, 'बियतियचउरो यावि य' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियो-श्चाधिकृत्य, सा च प्रत्येकं द्विभेदा, तथा चाह—'तज्जाय तहा अतज्जाया' तज्जाते-तुल्यजातीये या क्रियते सा तज्जाता, तथा अतज्जाता-अतज्जाते या क्रियत इति गाथार्थः ॥ ७ ॥ ॥ भावार्थस्त्वयं—वेइदिर्याणं आयसमुत्थं जलुगा गंडाइसु कज्जेसु गहिया तत्थेव विगिंचिज्जइ, सत्तुया वा आलेवणनिमित्तं ऊरणियासंसत्ता गहिया विमोहिता आयरे विगिंचेति, असइ आगरस्स सत्तुएहिं समं निवाधाए, संसत्तदेसे वा कत्थइ होज्ज अणाभोगगहणं तं देसं चेव न गंतव, असिवाईहिं गमेज्जा जत्थ सत्तुया तत्थ कूरं मगगइ (ग्रं० १६०००), न लहइ तदेवसिए सत्तुए मगगइ, असइए वितिए जाय ततिए, असइ पडिलेहिय २ गिणहइ, वेला वा अइकमइ अद्धाणं वा, संकिया वा मत्ते धेप्पंति, वाहिं उज्जाणे देउले पडिसयस्स वा वाहिं रयत्ताण पत्थरिऊणं उवरि एक्कं घणमसिणं पडलं तत्थ पल्लच्छिज्जंति, तिन्नि ऊरणयपडिलेहणाओ, नत्थि जइ ताहे पुणो पडिलेहणाओ, तिण्णि मुट्ठिओ गहाथ जइ सुद्धा परिभुज्जंति, एगमि दिट्ठे पुणोवि मूलाओ पडिलेहिज्जंति, जे तत्थ पाणा ते मल्लए सत्तुएहिं समं ठविज्जंति, आगराइसु विगिंचइ, नत्थि वीयरहिएसु विगिंचइ, एवं जत्थ पाणयंपि वीयपाए

१ द्वीन्द्रियाणामात्मसमुत्थजलौका गण्डादिषु कार्येषु गृहीता तत्रैव त्यज्यते, सत्कुका वा आलेपननिमित्तं जर्णिकासक्तता गृहीता विशोध्याकरे त्यजति, असत्याकरे सत्कुके सम निर्व्याघाते, ससक्तदेशे वा कुत्रचिद् भवेदनाभोगग्रहणं त देशमेव न गच्छेत्, अशिवादिभिर्गच्छेत् यत्र सत्कुकास्तत्र कूरो मार्गयन्ते, न लभ्यते तदैव-सिकान् सत्कुकान् मार्गयति, असति द्वैतीयिकान् यावत्तार्त्तीयिकान्, असति प्रतिलिख्य २ गृह्णाति, वेलां वाऽतिक्रामति अध्वान वा (प्रतिपन्ना), शङ्किता वा मात्रके गृह्णाति, बहिरुपाणात् देवकुले प्रतिश्रयस्व वा बहि रज्ज्वाण प्रसीर्य उपर्येकं घनमसृणं पटलं तत्र प्रच्छादयति, त्रिकृत्य ऊरणिकाप्रतिलेखना। नाम्नि यदि तत्र पुनः प्रतिलेखना, तन्नो मुट्ठीगृहीत्वा यदि शुद्धा परिभुज्यन्ते, एकस्या दृष्ट्या पुनरपि मूलात् प्रतिलेखयति, ये तत्र प्राणिनस्ते महत्के सत्कुके। यम स्थाप्यन्ते, आकरादिषु त्यज्यन्ते, न सन्ति वीजरहितेषु त्यजति, एव यत्र पानीयमपि द्वितीयपात्रे.

पडिलेहिता उग्गाहिए छुब्भइ, संसत्तं जायं रसएहिं ताहे सपडिगहं बोसिरउ, नत्थि पायं ताहे अंविलिं पाडिहारियं मगगउ, णो लहेज्ज सुक्कयं अंविलिं उल्लेऊणं असइ अण्णंमिवि अंवलिलीयाणि छोह्ण विगिंचइ, नत्थि वीयरहिएसु विगिंचइ, पच्छा पडिस्मए पाडिहारिए वा अपाडिहारियं वा तिकालं पडिलेहेइ दिणे दिणे, जया परिणयं तत्थ विगिंचइ. भायणं च पडिअप्पिज्जइ, नत्थि भायणं ताहे अडवीए अणागमणपहे छाहीए जो चिक्खलो तत्थ खड्डुं खणिऊण निच्छिड्डुं लिपित्ता पत्तणालेणं जयणए छुब्भइ, एक्कसि पाणएणं भमाडेइ, तंपि तत्थेव छुब्भइ, एवं तिन्नि वारे, पच्छा कप्पेइ सण्ह कट्ठेहि य मालं करंति चिन्विखल्लेणं लिपइ कंटयछायाए य उच्छाएइ, तेण य भाणएणं सीयलपाणयं ण लयइ, अवसा-वणेण कूरेण य भाविज्जइ, एवं दो तिण्णि वा दिवसे, संसत्तगं च पाणयं असंतत्तगं च एगो न धरे, गंधेण विसंसिज्जइ, संसत्तं च गहाय न हिंडिज्जइ, विराहणा होज्ज, संसत्तं गहाय न समुद्दिस्सिज्जइ, जइ परिस्संता जे ण हिंडंति ते लिंति, जे

१ प्रतिलिख्योद्वाहिके क्षिप्यते, ससक्त जात रसजेस्तदा सप्रतिग्रहं व्युत्सृजतु, नाम्नि पात्र तदा चिज्जिणिका प्रातिहारिकीं मार्गयतु, न लभेत शुष्का चिज्जिणिकां आर्द्रयित्रा अमति अन्यस्मिन्नपि चिज्जिणिकावीजानि क्षिप्त्या विविच्यते, नाम्नि वीजरहितेषु त्यज्यते, पश्चात् प्रतिश्रये प्रातिहारिके वा अप्राति-हारिके वा त्रिकालं प्रतिलिखन्ति द्विने द्विने, यदा परिणत तदा विविच्यते, भाजनं च प्रत्यर्प्यते, नाम्नि भाजनं तदाऽऽव्यामनागमनपथे छायायां य कर्दमस्तत्र गन् रसित्वा निश्छिद्रं लिख्वा पत्रनालेन यत्तनया क्षिपति, एकस्य पानीयेनार्द्रयति, तदपि तत्रैव क्षिपति, एवं व्रीन् वारान्, पश्चात् कटपयति शुष्कणाद्यैश्च मालं करोति कर्दमेन लिपति कण्टकच्छायाया चाच्छादयति, तेन च भाजनेन शीतलपानीयं न लाति, अवश्रावणेन कूरेण च भाज्यते, एव द्वो व्रीन् वा दिव-यान्, समक्तं च पानकमसमक्तं चैको न धारयेत्, गन्धेन पित्रास्यते, ससक्तं च गृहीत्वा न टिण्ढयते, विराधना भवेत्, ससक्तं गृहीत्वा न सुज्यते, यदि परि-पान्तान्नाहिं ये न हिण्डन्ते ते ह्यग्नि, ये

यं पाणा दिद्धा ते मया होज्जा, एगेण पडिलेहिंयं वीएण तत्तिएणं, सुद्धं परिभुंजंति, एवं चेव महियस्सवि गालियदहियम्म नवणीयस्स य का विही ?, महीए एगा उट्ठी छुम्भइ, तत्थ तत्थ दीमंति, अमड महियस्स का विही ?, गोरसधोवणे, पच्छा उण्होदयं सियलाविज्जइ, पच्छा महुरे चाउलोदए, तेसु सुद्धं परिभुज्जइ, असुद्धे तहेव विवेगो दहियस्स, पच्छओ जयत्तेता णियत्ते पडिलेहिज्जइ, तीराए सुत्तेसुवि एस विही, परोवि आभोयणाभोयाए ताणि दिज्जा ॥ तेइंदियाण गहणं सच्चुयपाणाण पुव्वभणिओ विही, तिलकीडयावि तहेव दहिए वा रखा तहेव छगणकिमिओवि तहेव संधारगो वा गहिओ घुणाइणा णाए तहेव तारिसए कट्ठे संकामिज्जइ, उद्देहियाहिं गहिए पोत्ते णत्थि तस्स विगिंचणया, ताहे तेसिंवि लोढाट-ज्जइ, तत्थ अइंति लोए, छप्पइयाउ विसामिज्जंति सत्तदिवसे, कारणगमणं ताहे सीयलए निवाघाए, एवमाईणं तहेव आगरे निवाघाए विवेगो, कीडियाहिं संसत्ते पाणाए जइ जीवंति खिप्पं गलिज्जइ, अहे पडिया लेवाडेणेव हत्थेण उद्धरेयया.

१ च प्राणिनो दृष्टास्ते मृता भवेयुः, एकेन प्रतिलेखित द्वितीयेन एतीयेन, शुद्ध परिभुज्जन्ति, एवमेव गोरसस्यापि गालितस्य दाहो नवनीतस्य च को विधिः ?, तत्फलकाऽष्टा क्षिप्यन्ते तत्र तत्र दृश्यन्ते, असति तत्र को विधिः ?, गोरसधावन, पश्चादुष्णोदकं शीतलीयते पश्चात् मधुर तन्दुलोदकं, तेषु शुद्धं परिभुज्यते, अशुद्धे तथैव विवेको दत्तः, पश्चात् अपयन्त्यं आगच्छन्तः प्रतिलेखयन्ति (उव्धपादे) सीतयिषु सुतेष्वपि एष विधिः, परोऽप्याभोयणाभोयणाभ्यां हानि दद्यात् ॥ ग्रीन्ध्रियाणां ग्रहणं सक्तुप्राणिनां पूर्वभणितो विधिः तिलकीटका अपि तथैव दत्ति वा रक्षा. तथैव गोमयकुम्भयोऽपि तथैव स्तारको वा गृहीतो घुणादिभिः ज्ञाते तथैव तादृशे काष्ठे सक्राम्यन्ते, उद्देहिकाभिर्गृहीतो पोते नास्ति तस्य विवेकः, तदा तासांमपि अपतारणं क्रियते, तत्रापययन्ति मयस्यने, पदपदिका विश्राम्यन्ते सप्त दिवसान्, कारणे गमनं तदा शीतले निर्व्याघाते, एवमादीनां तथैवाकरे निर्व्याघाते विवेकः, कीटिकाभिः सप्तके पानीये यदि जीवन्ति क्षिप्रं गाल्यन्ते, अथ पतिता लेपकृतेव हस्तेनोद्धृत्य च,

अलेवडयं चेव पाणयं होइ, एवं मक्खियावि, संघाडएण पुण एगो भतं गेण्हइ मा चेव छुम्भइ, वीओ पाणयं, हत्थो अलेवाडओ चेव, जइवि कीडियाउ मइयाउ तहवि गलिज्जंति, इहरहा मेहं उवहणंति मच्छियाहिं वमी हवइ, जइ तंदु-लोयगमाइसु पूयरओ ताहे पगामे भायणे छुहिता पोत्तेण दइरओ कीरइ, ताहे कोसएण खोरएण वा उक्कहिज्जइ, थोव-एण पाणएण समं विगिंचिज्जइ, आउक्कायं गमित्ता कट्ठेण गहाय उदयस्स ढोइज्जइ, ताहे अप्पणा चेव तत्थ पडइ, एवमाइ तेइंदियाणं, पूयलिया कीडियाहिं संसत्तिया होज्जा, सुक्कओ वा कूरो, ताहे झुसिरे विक्खिरिज्जइ, तहेव तत्थ ताओ पवि-संति, मुहुत्तयं च रक्खिज्जइ जाव विप्पसरियाओ । चउरिंदियाणं आममक्खिया अक्खिंमि अक्खरा उक्कहिज्जइत्ति घेप्पइ, परहत्थे भत्ते पाणए वा जइ मच्छिया तं अणेसणिज्जं, संजयहत्थे उद्धरिज्जइ, नेहे पडिया छारेण गुंडिज्जइ, कोत्थलगारिया वा वच्छरथे पाए वा घरं करेज्जा सबविवेगो, असइ छिंदित्ता, अह अन्नंमि य घरए संकामिज्जंति, सधारए मंकुणाणं

१ अलेपकृदेव पानीयं भवति, एव मक्षिका अपि, संघाटकेन पुनरेको भक्त गृह्णाति, मैन पसन्, द्वितीय पानीय, हस्तोऽलेपकृदेव, यद्यपि कीटिका मृतास्तस्यापि गाल्यन्ते, इतरथा मेधासुपहन्त्यु मक्षिकाभिर्भान्तिर्भवन्ति, यदि तन्दुलोदकादिषु पूतरकास्तदा प्रकरो भाजने क्षिप्त्वा पोते ताच्छादनं क्रियते, सप्त क्रोशेन क्षौरकेण वा निष्काशयन्ते, स्त्रोकेन पानीयेन समं स्वयन्ते, अष्कायं प्राप्य काष्ठेन गृहीत्वोदकाग्रे ध्रियन्ते, तदाऽऽमनैव तत्र पतन्ति, एवमादिस्रीन्द्रियाणां, पूषिका कीटिकाभिः ससक्ता भवेत्, शुष्को वा पूरः, तदा शुषिरे पिकीर्यते, तथैव तां प्रविशन्ति, मुहुत्तं च रक्ष्यन्ते यावद्विप्रसृताः ॥ चतुरिन्द्रियाणां भक्षमक्षिका अक्षुण्णिका निष्काशयन्ति इति गृह्यन्ते, परहस्ते भक्ते पानीये वा यदि मक्षिकास्तदनेपणीय, सयत्तदस्ते उद्गिर्यन्ते, चेहे पतिता क्षारेणावगुण्टयन्ते क्षौरफलकारिका वा यस्ते पात्रे वा गृहं कुप्यात् सर्वविवेकः, असति छिप्त्वा, अधान्यसिन् गृहे वा सक्राम्यन्ते, सस्तारके मंकुणानां

पुव्वगहिए तहेव घेप्पमाणे पायपुंछणे वा, जइ तिल्लि वेलाउ पडिलेहिंजंतो दिवसे २ संसज्जइ ताहे तारिसएहिं चेव कट्ठेहिं संकामिज्जंति, दंडए एवं चेव, भमरस्सवि तहेव विवेगो, सअंडए सकट्ठो विवेगो, पूतरयस्स पुव्वभणिओ विवेगो, एवमाइ जहासंभवं विभासा कायवा । गता विकलेन्द्रियत्रसपारिस्थापनिका, अधुना पञ्चेन्द्रियत्रसपारिस्थापनिकां विवृण्वत्ताह—

पचिदिएहि जा सा सा दुविहा होइ आणुपुवीए । मणुएहि च सुविहिया, नायसा नोत्तमणुएहि ॥ ८ ॥

व्याख्या—पञ्च स्पर्शादीनीन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रियाः—मनुष्यादयस्तैः करणभूतैस्तेषु वा सत्सु तद्विषयाऽसौ पारि-स्थापनिका सा द्विविधा भवत्यानुपूर्व्या, मनुष्यैस्तु सुविहिता । ज्ञातव्या, 'नोमनुष्यैश्च' निर्यग्भिः, चशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्ध इति गाथाक्षरार्थः, ॥ ८ ॥ भावार्थं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥—

मणुएहिं सल्ल जा सा सा दुविहा होइ आणुपुवीए । सजयमणुएहिं तए नायसाऽसंजएहिं च ॥ ९ ॥

व्याख्या—मनुष्यैः सल्लः याऽसौ सा द्विविधा भवति आनुपूर्व्या संयतमनुष्यैस्तथा ज्ञातव्याऽसंयतैश्चेति गाथार्थः ॥ ९ ॥ भावार्थं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः—

सजयमणुएहिं जा सा सा दुविहा होइ आणुपुवीए । सधित्तेहिं सुविहिया । अधित्तेहिं च नायसा ॥ १० ॥

व्याख्या—'संयतमनुष्यैः' साधुभिः करणभूतैर्याऽसौ पारिस्थापनिका सा द्विविधा भवत्यानुपूर्व्या, सह चित्तेन वर्तन्त

१ पूर्वगृहीते तथैव गृह्यमाणे पादप्रोच्छन्ते वा यदि तिष्ठो वारा प्रतिलेख्यमानो दिवसे दिवसे ससज्यते तदा तादृशैरेव काष्ठे सक्राम्यन्ते, दण्डकेऽप्येवमेव, भमरस्यापि विवेकस्तथैव विवेकः, साण्डे सकाष्ठस्य विवेकः, पूतरकस्य पूर्वभणितो विवेकः, एवमादि यथासंभव विभाषा कर्त्तव्या ।

इति सचित्तात्तैः—जीवद्भिरित्यर्थः, सुविहितेति पूर्ववत् 'अचित्तेहिं च णायव'ति अविद्यमानचित्तेश्च—मृनैरित्यर्थः, ज्ञान-
व्या-विज्ञेयेति गाथाक्षरार्थः ॥ १० ॥ इत्थं तावदुद्देशः कृतः, अधुना भावार्थः प्रतिपाद्यते, तत्र यथा सचित्तसंयताना
ग्रहणपारिस्थापनिकासम्भवस्तथा प्रतिपादयन्नाह—

अणभोग कारणेण व नपुसमाहंसु होइ सचित्ता । वोसिरण तु नपुसे सेसे काल पडिक्खिजा ॥ ११ ॥

व्याख्या—आभोगनमाभोगः—उपयोगविशेषः न आभोगः अनाभोगस्तेन 'कारणेन वा' अशिवादिलक्षणेन 'नपुंसका-
दिषु' दीक्षितेषु सत्सु भवति 'सचित्ता' इति व्यवहारतः सचित्तमनुष्यसंयतपरिस्थापनिकेति भावना, आदिशब्दाज्जु-
दिपरिग्रहः, तत्र चायं विधिः—योऽनाभोगेन दीक्षितः स आभोगित्वे सति व्युत्सृज्यते, तथा चाह—'वोसिरणं तु नपुंसं'ति
व्युत्सृजनं—परित्यागरूपं नपुंसके, कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, तुशब्दोऽनाभोगदीक्षित इति विशेषयति, 'सेसे कालं पडिक्खि-
ज्ज'ति शेषः कारणदीक्षितो जड्जादिर्वा, तत्र 'काल'न्ति यावता कालेन कारणसमाप्तिर्भवत्येतावन्तं कालं जड्जादौ वक्ष्य-
माणं च प्रतीक्ष्येत, न तावद्व्युत्सृजेत् इति गाथाक्षरार्थः ॥ ११ ॥ अथ किं तत्कारणं येनासौ दीक्ष्यत इति ?, तत्रानेकभेदं
कारणमुपदर्शयन्नाह—

असिखे ओमोयसिण्णं रायदुद्धे भण्णं व आगाहे । गेल्ले उत्तिमहे नाने तवदसणचरित्ते ॥ १२ ॥

व्याख्या—'अशिवं' व्यन्तरकृतं व्यसनम् 'अवमौदर्यं' दुर्भिक्षं 'राजद्विष्टं' राजा द्विष्ट इति 'भयं' प्रत्यनीकेभ्यः
'आगाहं' भृशम्, अयं चागादशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते अशिवादेषु 'ग्लानत्वं' ग्लानभावः 'उत्तमार्थः' कालधर्मः,
'ज्ञानं' श्रुतादि तथा 'दर्शनं' तत्प्रभावकशास्त्रलक्षणं 'चारित्र्यं' प्रतीतम्, एतेष्वशिवादेषूपकुरुते यो नपुंसकादिरसौ
दीक्ष्यत इति, उक्तं च—'रायदुद्धे भण्णं ताण्डं णिवस्त वाऽभिगमण्डा । वेज्जो व सयं तस्स व तप्पिस्सइ वा गिलाणरस
॥ १ ॥ गुरुणोव अप्पणो वा णाणाई गिण्हमाणि तप्पिहिई । अचरणदेसा णिन्ते तप्पे ओमासिवेहि वा ॥ २ ॥ एएहिं कार-
णेहिं आगाहेहि तु जो उ पवावे । पंडाई सोलसयं कए उ कज्जे विगिंचणया ॥ ३ ॥' जो सो असिवाइकारणेहिं पवाविज्जइ नपुं-
सगो सो दुविहो—जाणओ य अजाणओ य, जाणओ जाणइ जह साहूणं न वट्टइ नपुंसओ पवावेडं, अयाणओ न जाणइ,
तत्थ जाणओ पण्णविज्जइ जह ण वट्टइ तुज्ज पवज्जा, णाणाइमगविराहणा ते भविस्सइ, ता घरत्थो चेव साहूणं वट्टइ
तो ते विउला निजरा भविस्सइ, जइ इच्छइ लट्ठं, अह न इच्छइ तो तस्स अयाणयस्स य कारणे पवाविज्जमाणाणं
इमा जयणा कीरइ—

कटिपट्टं य ठिहली कत्तरीया भण्डु लोय पाठे य । भम्मकहससिराउल ववहारविकिंचणं कुज्जा ॥ वार ॥ १३ ॥

व्याख्या—कटिपट्टं चास्य कुर्यात्, शिखां चानिच्छतः कर्तरिकया केशापनयनं 'भण्डु'ति मुण्डनं वा लोचं वा पाठं

१ राजद्विष्टभयेषु प्राणाधाय नृपस्य वाऽभिगमनार्थम् । वैद्यो वा स्वयं तस्य वा प्रतिजागरिष्यति वा ग्लानम् ॥ १॥ गुरोयोऽऽत्मनो वा ज्ञानादि गृह्यतस्तत्पर्यन्ति ।
अचरणदेशाभिर्गच्छत तत्पर्यन्ति अवमाशिवेषु वा ॥ २ ॥ एतेष्वआगाहेषु कारणेषु तु यस्तु प्रजाजयति । पण्डादि पौष्टशक कृते तु कार्ये विवेक ॥ ३ ॥ य
सोऽशिवद्विकारणे प्रजाज्यते नपुंसक स द्विविध—ज्ञायकोऽज्ञायकश्च ज्ञायको जानाति यथा साधूनां न कल्पते नपुंसक. प्रजाजयितु अज्ञायको न जानाति,
तत्र ज्ञायक प्रजाप्यते यथा न वसति तव प्रमत्या, ज्ञानादिनार्गविराधना ते भविष्यति, तद्गृहे स्थित एव साधूनां (अनुग्रहे) वसन्तस्तत्तस्मिन् विपुला
निर्जरा भविष्यति, यदीच्छति लट्ठ, अथ नेच्छति तदा तस्याज्ञायकस्य च कारणे प्रजाजयमानानामपि यतना क्रियते ।

च विवरीयं धर्मकथां संज्ञिनः कथयेत् राजकुले व्यवहारम्, इत्थं विगिञ्चनं कुर्यादिति गाथाक्षरार्थः ॥ १३ ॥ भावार्थस्त्वयं—
पद्वयंतस्स कटिपट्टओ से कीरइ, भणइ य—अम्हाण पवयंताण एवं चेव कयं, सिहली नाम सिहा सा न मुंडिज्जइ, लोओ
ण कीरइ, कत्तरीए से केसा कण्णिज्जंति, छुरेण वा मुंडिज्जइ, नेच्छमाणे लोओवि कीरइ, जो नज्जइ जणेण जहा एस
नपुंसगो, अनज्जंतेवि एवं चेव कीरइ जणपच्चयनिमित्तं, वरं जणो जाणंतो जहा एस गिहत्थो चेव । पाढगहणेण दुविहा
सिक्खा—गहणसिक्खा आसेवणसिक्खा य, तत्थ गहणसिक्खाए भिक्खुमाईणं मयाइं सिक्खविज्जंति, अणिच्छमाणे जाणि
ससमए परत्तिथियमयाइं ताणि पाढिज्जंति, तंप्पि अणिच्छंते ससमयवत्तवयाएवि अन्नाभिहाणेहिं अत्थविस्वादाणाणि
पाढिज्जंति, अहवा कमेणं उल्लत्थपल्लत्था से आलावया दिज्जंति, एसा गहणसिक्खा, आसेवणसिक्खाए चरणकरणं ण गाहि-
ज्जइ, किंतु—'वीयारगोयरे थेरसंजुओ रत्तिं दूरे तरुणाणं । गाहेह ममंप्पि तओ थेरा गाहिंति जत्तेण ॥ १ ॥ वेरगकहा

१ प्रव्रजतः कटिपट्टकस्तस्य क्रियते, भणति च—अस्माकं प्रव्रजतामेवमेव कृतं, सिहली नाम शिखा सा न मुण्ड्यते, लोचो न क्रियते, कर्तव्यं तस्य केदाः
कल्प्यन्ते, क्षुरमेण वा मुण्ड्यते, अनिच्छति लोचोऽपि क्रियते, यो ज्ञायते जनेन यथैव नपुंसक, अज्ञायमानेऽपि एवमेव क्रियते जनप्रत्ययनिमित्तं, वरं जनो
जानातु यथैव गृहस्य एव । पाठग्रहणेन द्विविधा शिक्षा—ग्रहणशिक्षा शासेवनाशिक्षा च, तत्र ग्रहणशिक्षायां भिक्षुकादीनां मतानि सिद्ध्यन्ते, अनिच्छति यति
स्वयमेव परतीर्थिकमतानि तानि पाठ्यन्ते, तदपि अनिच्छति स्वसमयवत्तव्यतामपि अन्याभिप्रायैरर्थविसवादानां पाठ्यन्ते, अथवा क्रमेण विपर्यस्तास्तस्यै
आलापका दीयन्ते, एषा ग्रहणशिक्षा, शासेवनशिक्षाया चरणकरणं न प्राप्यते, किन्तु विचारगोचरा, स्वविरस्युतो राज्ञो दूरे तरुणानां, पाठ्य मामपि
(यदा भणति) तदा स्थविरा ग्राह्यन्ति यत्नेन ॥ १ ॥ धैरागवकथा

विंशयाण य णिंदा उट्ठणिसियणे गुत्ता चुक्खलिए य बहुसो सरोसमिव तज्जाए तरुणा ॥ २ ॥ सरोसं तज्जिज्जड वरं
त्रिपरिणमंतो,—‘धम्मकहा पाटिंति व, कयकज्जा वा से धम्ममक्खंति—मा हण परंपि लोयं अणुवया दिक्ख णो तुज्झं
॥ १ ॥ मन्नित्ति दारं ॥ एवं पन्नविओ जाहे नेच्छइ ताहे—‘संनि खरकंमिया वा भेमिंति, कओ इहेस संविगो?। निवसट्ठे वा
दिक्खिओ एएहिं अनाए पडिसेहो ॥ १ ॥ सण्णी—सावओ खरकंमिओ अहभदओ वा पुव्वगमिओ तं भेसेइ—कओ एस
तुज्झ मज्जे नपुंसओ ?, सिग्घ नासउ, मा णं ववरोवेहामोत्ति, साहुणोवि तं नपुंसगं वयंति—हरे एस अणारिओ मा वव-
रोविज्जिहिसि, सिग्घं नस्ससु, जइ नट्ठो लट्ठं, अह कयाइ सो रायउलं उवट्ठावेज्जा—एए ममं दिक्खिऊण धाडंति एवं, सो
य ववहारं करेज्जा ‘अज्जाए’ इति जइ रायउलेणं ण णाओ एएहि चेव दिक्खिओ अन्ने वा जाणंतया नत्थि ताहे भण्णइ—

१ विपयाणां च निन्दा, वृत्तान्तिपीदने गुहा, स्फुलिते च बहुश सरोपमिव तर्धयन्ति तरुणा ॥ २ ॥ सरोप तर्धयते वर विपरिणमन्—‘धर्मकथा. पाठ
यन्ति वा, कृतकार्यं वा तस्मै धर्ममाह्वयन्ति—मा जहि परमपि लोक अनुव्रतानि दीक्षा न तव ॥ १ ॥ सजीति द्वारं ॥ एव प्रज्ञापितो यदा नेच्छति तदा
मज्झिं खरकर्मिका वा भाषयन्ति, कुत इदं सविम ? नृपक्षिटे दीक्षित्वा वा एतेरज्ञाते प्रतिपेध ॥ १ ॥ सजी—भावक खरकर्मिको यथाभद्रको वा पूर्वज्ञा-
पितस्व भाषयति—कुत एष पुष्पाक मध्ये नपुंसक ?, शीघ्र नश्यतु, मा त व्यपरोपिष, साधवोऽपि त नपुंसक वदन्ति—हो मेपोऽनार्यो व्यपरोपीदिति शीघ्रं
नश्य, यदि नष्टो लट्ठ, अथ कदाचित् स राजकुलमुपतिष्ठेत्—एते मां दीक्षयित्वा निर्घाटयन्ति एव, स च व्यवहार कारयेत्, अज्ञात इति यदि राजकुलेन न
ज्ञातमेतरेव दीक्षितोऽन्ये वा ज्ञायका न सन्ति तदा भणन्ति—

न एस समणो पेच्छइ से नेवत्थं चोलपट्टकाइ, किं अम्ह एसिं नेवत्थंति ?, अह तेण पुवं चेव ताणि नेच्छियाणि ताहे
भण्णइ—एस सयंगिहीयलिंगी, ताहे सो भण्णइ—

अज्जाणिओ मि एएहिं चेव पडिसेहो, किंचइति ?, तो । छलियकहाइ कट्ठइ कथ जई कथ छलियाइ ? ॥ १४ ॥

पुव्वारसजुत वेरगाकर सततमविरुद्ध । पोरानम इमागभासानियय एवइ सुत्त ॥ १५ ॥

जे सुत्तगुणा वुत्ता तन्नित्तिरीयाणि गाहए पुत्ति । निच्छिण्णकारणाण सा चेव विगिंचणे जयणा ॥ १६ ॥

गाथात्रयं सूत्रसिद्धं, अह कयाइं सो बहुसयणो रायवल्लहो वा न सकइ विगिंचिं तत्थ इमा जयणा—

कापालिपु सरवले तन्नणियवसहलिंगरुवेग । वेदुवगपवइए कायन्न विहीए वोसिरण ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘कापालि’त्ति तृथाभागीत्यर्थः, कापालिकलिङ्गरूपेण तेन सह भवति, ‘सरवलो’त्ति सरजस्कलिङ्गरूपेण,
भौतलिङ्गरूपेणेत्यर्थः, ‘तन्नणिए’त्ति रक्तपट्टलिङ्गरूपेण इत्थं ‘वेदुवगपवइए’ नरेन्द्रादिविशिष्टकुलोद्गतो वेदुन्वगो भण्यते,
तस्मिन् प्रव्रजिते सति कर्तव्यं ‘विधिना’ उक्तलक्षणेन ‘व्युत्सृजनं’ परित्याग इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ भावार्थस्त्वयं—

१ नैष श्रमण प्रेक्षन् तस्य नेपथ्यं चोलपट्टकादि, किमस्माकमीदृशनेपथ्यमिति ?, अथ तेन पूर्वमेव तानि नेटानि सदा भण्यते—एष स्वयंगृहीतलिङ्ग, तदा
त भणति—अभ्यापितोऽन्येतेरेव प्रतिपेध, किं चाधीत?, तत छलितकथादि कथयति फयति क (च) छलितादि? ॥ १ ॥ पूर्वोपरसजुत वेरगाकर स्वतन्त्रम-
विरुद्धम् । पौराणमधर्मागधभाषानियत भवति सूत्रम् ॥ २ ॥ ये सूत्रगुणा उक्तास्तद्विपरीतानि ग्राहयेद् पूर्वम् । निच्छीर्णकारणानां सैव त्यागे यतना ॥ ३ ॥
अथ कदाचित् स बहुस्वनो राजवल्लभो वा न दावयते विवेक्तु तत्रेणा यतना

निपवल्लभबहुपक्वमि वायि तरणसहामिण वेति । भिक्षकहाओ मट्ठाण घडइ इह वद्ध परित्थी ॥ १८ ॥

तुमए समग आमति निग्गाओ भिक्खुमाहएवणे । नासइ भिक्खुकमाइसु छोहण तथोवि विपलाइ ॥ १९ ॥

गाथाद्वयं निगदमिद्धं, एसा नपुंसगविगिंचणा भणिया, इयाणि जडुयत्तवया—

तिविहो य होइ जट्ठो भासा सरीरे य करणजट्ठो य । भासाजट्ठो तिविहो जलमम्मण एलमूओ य ॥ २० ॥

व्याख्या—तत्थ जलमूयओ जहा जले बुड्ढो भासमाणो बुड्ढुबुडेइ, न से किंचिवि परियच्छिज्जइ एसो जस्स सहो
मो जलमूओ, एलओ जहा बुड्ढुएइ एलगमूओ, मम्मणो जस्स वायाउ संचिज्जइ, एसो कयाइ पढावेज्जा मेहावित्तिकां
जलमूयएलमूया न कप्पति पढावेउं, किं कारणं ?—

वसणमाणचरिं तवे य समिद्धंसु करणजोए य । त्वट्ठिपि न गेणहइ जलमूओ एलमूओ य ॥ २१ ॥

णाणयट्ठा दिक्ख मासाजट्ठो अपचलो तस्स । सो य बहिरो य नियमा गाहण उट्ठाह अहिरणे ॥ २२ ॥

तिविहो सरीरजट्ठो पये निवणे य होइ वदणए । एएहिं कारणेहिं जट्ठस्स न कप्पइ दिक्खा ॥ २३ ॥

अन्नाणे पल्लिमो भिक्खायरीयाण अपरित्थो य । दोसा सरीरजट्ठ गच्छे पुण सो अणुण्णाओ ॥ २४ ॥

गाथाचतुष्कं सूत्रसिद्धं, कारणान्तरेण तत्थ य अणोवि इमे भवे दोसा,—

१ एष नपुंसकविशेषो मणित, इदानीं जट्ठवक्त्रयता—तत्र जलमूको यथा जले मूत्रिनो भाषमाणः बृहन्मुञ्चयते, न तस्य किञ्चिदपि परीक्ष्यते ईदृशो
यस्य शब्दः स जलमूत्र, पट्टको यथा भुज्यते पृष्ठमूत्र, मम्मनो यस्य वाच स्फुलन्ति, एष कदाचित् प्रयाज्यते मेधावीति श्रुत्वा, जलमूलेटकमूको न
अन्येने प्रयाज्यतु, किं कारणम्?—कारणान्तरेण तत्र चान्येऽपीमे भवेयुर्दोषा,

वहुस्सासो अपरफमो य गेलन्नलाघवगिगं हिउए । जहुस्स य आगाढे गेलण्ण असमाहिमरण च ॥ २५ ॥
सेपुण कम्ममाई कुच्छे ण धुवणुप्पिलावणा पाणा । नत्थि गल्लो य चोरो निंदिय मुदाइवाए य ॥ २६ ॥
इरियासमिई भासेसणा य आयाणसमिदुत्तीसु । नवि ठाड चरणकरणे कम्ममुदण्ण करणजहु ॥ २७ ॥
एसोवि न दिविगज्ज उस्सगोणमह दिविओ होजा । कारणगएण केणह तल्ल विहिं उवरि वोच्छामि ॥ २८ ॥

गाथाचतुष्कं निगदसिद्धं, तत्थ जो सो मम्मणो सो पद्माविज्जइ, तत्थ विही भणइ—

मोत्तु गिलाणकज्ज दुम्मेह पडियरइ जाव छम्मासा । एहेजे छम्मासा जस्स च दहु विगिचणया ॥ २९ ॥

एकेकेसु कुले गणे संघे छम्मासा पडिचरिज्जइ जस्स च दहु विगिचणया जहुत्तणस्स भवइ तस्सेव सो अहवा जस्सेव दहु लट्ठो भवइ तस्स सो होइ न होइ तओ विगिचणया, सरीरजहु जावजीवंपि परियरिज्जइ—

जो पुण करणे जहु एकोस तस्स होति छम्मासा । कुलगणसघविषेयण एव तु विहिं तां कुजा ॥ ३० ॥

इयं प्रकटार्थैव, एसा सचित्तमणुयसंजयविगिचणया, इयाणि अचित्तसंजयाणं पारिष्ठावणविही भणइ, ते पुण एवं होजा—

आसुफारगिलाणे पच्चमयाए च आणुपुत्तीए । अचित्तसंजयाण वोच्छामि विहीइ वोसिरण ॥ ३१ ॥

१ तत्र य स मन्मन स प्रजायते, तत्र विधिर्भण्यते—एकेकेषु कुले गणे सङ्घे पण्मासान् परिचर्यते 'यस्य वा दृष्टा विवेक जहु (मूक) एवम् भवति तस्यैव स, अथवा यस्यैव दृष्टा लट्ठो भवति तस्य स (आभाष्यो) भवति न भवति विवेक, शरीरजहु जावजीवमपि परिचर्यते । एषा सचित्तमणुयस्यतविवेचना, इदानीमचित्तसंजयतानां पारिष्ठापनविधिर्भण्यते, ते पुनरेव भवेयुः—

व्याख्या—करणं—कारः, अचित्तीकरणं गृह्यते, आशु—शीघ्रं कार आशुकारः, तद्धेतुत्वादहिविपविशूचिकादयो गृह्यन्ते, तैर्यः सत्यचित्तीभूतः, 'गिलाणे'ति ग्लानः—मन्दश्च सन् य इति, 'प्रत्याख्याते वाऽऽनुपूर्व्या' करणशरीरपरिकर्मकरणानुक्रमेण भक्ते वा प्रत्याख्याते सति योऽचित्तीभूत इति भावार्थः, एतेषामचित्तसंजयतानां 'वक्ष्ये' अभिधास्ये 'विधिना' जिनोक्तेन प्रकारेण 'व्युत्सृजनं' परित्यागमिति गार्थार्थः ॥ ३१ ॥

एव य कालगमयी मुणिणा सुत्तयगहियसरेण । न तु कायद विसाओ कायद विहीए वोसिरण ॥ ३२ ॥

व्याख्या—'एवं च' एतेन प्रकारेण 'कालगते' साधौ मृते सति 'मुनिना' अन्येन साधुना, किम्भूतेन ?—'सूत्रार्थगृहीतमारेण' गीतार्थेनेत्यर्थः, 'नहु' नैव कर्तव्यः 'त्रिपादः' स्नेहादिसमुत्थः सम्मोह इत्यर्थः, कर्तव्यं किन्तु 'विधिना' प्रवचनोक्तेन प्रकारेण 'व्युत्सृजनं' परित्यागरूपमिति गार्थार्थः ॥ ३२ ॥ अधुनाऽधिकृतविधिप्रतिपादनाय द्वारगाथाद्वयमाह निर्युक्तिकारः—

पडिलेहणा दिसां णंतणै य काले दिया य राओ य । कुसपडिमा पाणगणियत्तणे य तणसीसंउवगरणे ॥ १२७२ ॥
उट्ठाणंणामगहणे पर्याहिणे काउसंगकरणे य । खंमणे य असज्झाए तत्तो अवलोयणे चैव ॥ १२७३ ॥ दारं ॥

व्याख्या—'पडिलेहण'ति प्रत्युपेक्षणा महास्याण्डित्यस्य कार्या 'दिस'ति दिग्विभागनिरूपणा च 'णंतणै य'ति गच्छमपेक्ष्य सदापग्रहिकं नन्तकं—मृताच्छादनसमर्थ वस्त्रं धारणीयं, जातिपरश्च निर्देशोऽयं, यतो यधन्यतस्त्रीणि धारणीयानि, चगच्छात्तथाविधं काष्ठं च ग्राह्यं, 'काले दिया य राओ य'ति काले दिवा च रात्रौ मृते सति यथोचितं लाञ्छनादि कर्तव्यं कुसपडिम'ति नक्षत्राण्यालोच्य कुसपडिमाद्वयमेकं वा कार्यं न वेति 'पाणगि'ति उपघातरक्षार्थं पानकं गृह्यते, 'नियत्तणे य'ति कथञ्चित्स्याण्डित्यातिक्रमे भ्रमित्वाऽऽगन्तव्यं न तेनैव पथा, 'तणे'ति समानि तृणानि दातव्यानि, 'सीसं'ति ग्रामं यतः गिरः कार्यं 'उवगरणे'ति चिह्नार्थं रजोहरणाद्युपकरणं मुच्यते, गाथासमासार्थः ॥ १२७२ ॥ 'उट्ठाणे'ति उत्थाने मति शवस्य ग्रामत्यागादि कार्यं 'णामगहणे'ति यदि कस्यचित् सर्वेषां वा नाम गृह्णाति ततो लोचादि कार्यं 'पर्याहिणे'ति परिस्थाय प्रदक्षिणा न कार्या, स्वस्थानादेव निवर्तितव्यं, 'काउसंगकरणे'ति परिस्थापिते वसतौ आगम्य कायोत्सर्गकरणं चामेवनीयं 'खमणे य असज्झाए' रक्षाधिकादौ मृते क्षपणं चास्त्राध्यायश्च कार्यः, न सर्वस्मिन्, 'तत्तो अवलोयणे चैव' ततोऽन्यदिने परिज्ञानार्थमवलोकनं च कार्यं, गाथासमासार्थः ॥ १२७३ ॥ अधुना प्रतिद्वारमवयवार्थः प्रतिपाद्यते, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थाभिधित्तयाऽऽह—

जहियं तु मामकप्पं वासावासं च संवसे साहू । गीयत्था पढमं चिय तत्थ महाथंडिले पेहे ॥ १ ॥ (प्र०) ॥

व्याख्या—'यत्रैव' ग्रामादौ सासकल्पं 'वासावासं च' वर्षाकल्पं संवसन्ति 'साधवः' गीतार्थाः प्रथममेव तत्र 'महास्याण्डित्यानि' मृतोज्जनस्थानानि 'पेहे'ति प्रत्युपेक्षणी, एष विधिरित्ययं गार्थार्थः ॥ इयं चान्यकर्तृकी गाथा, दिग्द्वारनिरूपणायाह—

दिस्सा अवरदुमिवणा दक्खिणा य अवर य दक्खिणा पुत्ता । अवरुत्तरा य पुत्ता उत्तरपुत्तरा पेव ॥ ३३ ॥

पवरजपाणपदमा बीयाए मत्तपाण लहति । तद्दियाए उवहीमाहं नत्थि चउथीए सज्झाओ ॥ ३४ ॥

पचमियाए असखि छट्ठीए गणविषेयण जाण । सत्तसिए गेलत्त मरण पुण अहमी यिति ॥ ३५ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

इमीणं वक्त्राणं-अवरदक्खिणाए दिसाए महाथंडिछं पेहियं, एतीसे इमे गुणा भवंति-भत्तपाणउवगरणसमादी भवइ, एयाए दिसाए तिणिण महाथंडिछाणि पडिलेहिज्जंति, तंजहा-आसण्णे मज्झे दूरे, किं कारणं तिणिण पडिलेहिज्जंति ?, वाघाओ होजा, खेत्तं किट्ठं, उदएण वा पलावियं, हरियकाओ वा जाओ, पाणेहिं वा संसत्तं, गामो वा निविट्ठो सत्थो वा आवासिओ, पढमदिसाए विज्जमाणीए जइ दक्खिणदिसाए पडिलेहिंति तो इमे दोसा-भत्तपाणे न लहंति, अलहंते संजमविराहणं पावंति, एसणं वा पेहंति, जं वा भिक्खं अलभमाणा मासकप्पं भंजंति, वच्चंताण य पंधे विराहणा दुविहा-संजमायाए तं पावेति, तम्हा पढमा पडिलेहेयवा, जया पुण पढमाए असई वाघाओ वा उदगं तेणा चाला तया विइया पडिलेहिज्जति, विइयाए विज्जमाणीए जइ तइयं पडिलेहेइ तो उवगरणं न लहंति, तेण विणा जं पावंति, चउत्था दक्खिणपुवा तत्थ पुण सज्झायं न कुणंति, पंचमीया अवरुत्तरा, एताए कलहो संजयगिहत्थअण्णउत्थेहिं सज्जिं, तत्थ उज्झाहो

१ आसा व्याख्यान-अपरदक्खिणया दिशि महास्थण्डिल प्रत्युपेक्षित-य, अस्या इमे गुणा भवन्ति-भत्तपाणोपकरणसमाधिर्भवति, एतस्यां दिशि त्रीणि स्थण्डिलानि प्रतिलिख्यन्ते, तद्यथा-आसजे मध्ये दूरे, किं कारणं त्रीणि स्थण्डिलानि प्रतिलिख्यन्ते ?, व्याघातो भवेत् क्षेत्रं वा कूप उदकेन वा द्वाग्निं हरितकायो वा जात प्राणिभिर्वा संसक्तं गामो घोषितं सार्धं वाऽऽसितं, प्रथमदिशि विद्यमानायां यदि दक्षिणदिशि प्रतिलिख्यन्ति तदमे दोषा-भक्षपानं न कृमन्ते, अलभमाने सयमविराधना प्राप्नुवन्ति एषणा वा प्रेरयन्ति, यदा भिक्षामलभमाना मासकूपं न ज्ञन्ति व्रजता च पथि विराधना द्विविधा-सयमस्यात्मन ता प्राप्नुवन्ति, तस्मात् प्रथमा प्रतिलिखितव्या, यदा पुनः प्रथमायामसत्या व्याघातो वा उदक सेना व्याला तदा द्वितीया प्रतिलिख्यते, द्वितीयस्या विद्यमानायां यदि तृतीया प्रतिलिखति तदोपकरणं न कृमन्ते, तेन विना यत् प्राप्नुवन्ति, चतुर्थी दक्षिणपूर्वा तत्र पुनः स्वाध्यायं न कुर्वन्ति, पञ्चमी अवरुत्तरा, एतस्या कलहं सयतगृहस्थान्यतीर्थिकैः सार्धं, तत्रोद्गाह

विराहणा य, छट्ठी पुवा, ताए गणभेओ चारित्तभेओ वा, सत्तमिया उत्तरा, तत्थ गेलणं जं च परिचावणाइ, पुवुत्तरा अण्णपि मारेति, एए दोसा तम्हा पढमाए दिसाए पडिलेहेयवं, तीए असइ विइयाए पडिलेहेयवं, तीए सो चेव गुणो जो पढमाए, विइयाए विज्जमाणीए जइ तइयाए पडिलेहेइ सो चेव दोसो जो तइयाए, एए जाव चरिमाए पडिलेहे-माणस्स जो चरिमाए दोसो सो भवइ, विइयाए दिसाए अविज्जमाणीए तइयाए दिसाए पडिलेहेयवं, तीए सो चेव गुणो जो पढमाए, तइयाए दिसाए विज्जमाणीए जइ चउत्थं पडिलेहेइ सो चेव दोसो जो चउत्थीए, एवं जाव चरिमाए दोसो सो भवइ, एवं सेसाओवि दिसाओ नेयवाओ । दिसिन्ति विइयं दारं गयं, इयाणि 'णंतए'त्ति, वित्थारायामेणं जं पमाणं भणिय तओ वित्थारेणवि आयामेणवि जं अइरेणं लहइ चोक्खसुइयं सेयं च जत्थ मलो नत्थि चित्तलं वा न भवइ सुइयं सुगंधि ताणि गच्छे जीविउवक्कमणनिमित्तं धारेयवाणि जहन्नेण तिज्जि, एणं पत्थरिज्जइ एगेण पाउणीओ वज्जंति, तइयं

१ विराधना च, पट्ठी पूर्वो, तस्या गणभेदश्चारित्रभेदो वा, सप्तम्युत्तरा, तत्र ग्लानय यद्य परितापनादि, पूर्वोत्तराऽन्यमपि मारयति, एते दोषास्मात् प्रथमाया दिशि प्रतिलिखितव्य, तस्यामसत्यां द्वितीयस्या प्रतिलिखितव्य, तस्यां स एव गुणो य प्रथमार्था, द्वितीयस्या विद्यमानायां यदि तृतीयस्या प्रतिलिखति स एव दोषो यस्तृतीयस्या, एतं यावच्चरमाया प्रतिलिखितो यश्चरमाया दोषः स भवति, द्वितीयाया दिशि अविद्यमानायां तृतीयस्या दिशि प्रतिलिखितव्य, तस्यां स एव गुणो य प्रथमार्था, तृतीयस्या दिशि विद्यमानायां यदि चतुर्थी प्रतिलिखति स एव दोषो यस्तुतुर्थ्या, एव यावच्चरमाया दोषः स भवति, एव शेवा अपि दिशो नेतव्या, दिगिति द्वितीयं द्वारं गत । इदानीमनन्तकमिति-विस्तारायामागया यश्चमाण भणित ततो विस्तारेणापि आयामेनावि यदतिरे कथं कृमन्ते चोक्षं शुचिं श्वेतं च यत्र मलो नास्ति चित्रयुक्ताणि वा न भवन्ति शुचीनि सुगन्धीनि तानि गच्छे जीवितोपक्रमनिमित्तं धारयितव्यानि जघन्येन त्रीणि, एकं प्रसीधंते एकेन प्रावृत्तो वध्यते तृतीय-

उवरिं पाउणिज्जंति, एयाणे तिणिण जहण्णेण उकोसेण गच्छं णाऊण बहुयाणिवि घिप्पंति, जइ ण गेणहइ पच्छिंत्तं पावेइ, आणा विराहणा दुविहा, मइलकुचेले णिज्जंते दट्ठं लोगो भणइ-इहलोए चेव एसा अवत्था परलोए पावतरिया, चोक्खसुइएहि पसंसति लोओ-अहो लट्ठो धम्मोत्ति पवज्जमुवगच्छंति सावयधम्म पडिवज्जति, अहवा णत्थि णत्थंति रयणीए नीणेहामित्ति अच्छावेइ तत्थ उट्ठाणाई दोसो, तत्थ विराहणा णाम कस्सइ गिण्हेजा तत्थ विराहणा, तम्हा घेत्तवाणि णत्थयाणि, ताणि पुण वसहा सारवेंति, पक्खियचाउम्मासियसंवच्छरिए पडिलेहिज्जति, इहरहा मइलिज्जंति दिवसे दिवसे पडिलेहिज्जंताणि, एत्थ गाहा-

पुण द्वालोयण पुण्णि गहणं च णत्तकट्ठस्स । गच्छमि एस कप्पो अनिमित्ते होउउक्कमण ॥ ३६ ॥

इमीसे अक्खरगमणिया-पुणं ठायंता चेव तण्डगलछाराइ दधमालोएंति, पुर्वि गहणं च कट्ठस्स तत्थ अन्नत्थ वा, तत्थ कट्ठस्स गहणे को विही ? वसहीए ठायंतओ चेव सागारियसंतयं वहणकट्ठं पओएंति, किंनिमित्तं वहणकट्ठं अवलोइज्जइ ?,

१ उपरि प्राविष्यते (प्राचार्यते), एतानि त्रीणि जघन्येन उरुर्केण गच्छं ज्ञात्वा बहुकान्यपि गृह्यन्ते, यदि न गृह्यन्ति प्रायश्चित्तं प्राप्नोति-आज्ञा विराधना द्विविधा, मलिनकुचेण गच्छं नीयमानां रूपा लोको भणति-इहलोक एतेषाऽऽस्था परलोक पापतरा, शुचिचोक्षं प्रशंसति लोक-अहो लट्ठो धर्म इति प्रवक्ष्याम्युपगच्छन्ति श्रावकधर्मं प्रतिपद्यते, अथवा नास्त्यनन्तकमिति रज्ज्या नेत्यामीति स्थापयति ततोऽन्यानादिर्ज्ञेयं, तत्र विराधना नाम कश्चिद्दृष्टीयात् तत्र विराधना, तस्मात् प्रहीतव्यान्यन्तं ज्ञाति, तानि पुनः कृपया रक्षन्ति, पाक्षिकचातुर्मासिकसा रसरिकेषु प्रतिलिख्यन्ते, इतरथा मलिनप्यन्ते दिवसे दिवसे प्रतिलिख्यमानानि, अत्र गाथा-अस्या अक्खरगमनिका-पुणं तिष्ठन्त एव तण्डगलक्षारादि द्रव्यमालोकयन्ति, पूरं ग्रहणं च काएस्स तत्रान्या वा, तत्र काएस्स ग्रहणे को विधि ?-नसती तिष्ठन्ते सागारिस्सत्तकं वहन्तकाए प्रलोकयति, किं निमित्तं वरुनकाए अवलोकयते ?,

१ कश्चिदतिमित्तमरणेन कालं कुर्यात् रात्रौ तदा यदि सागारिकं वहनकाष्ठस्य अनुज्ञानं तस्मिन्स्थापयन्ति तदा 'अपकायोद्योता' अपकायोद्योतादयोऽपि
 मरणदोषास्तस्मात्तोष्यापयितव्य, यद्येकं साधु समर्थं नेतुं तदा काष्ठं न गृह्यते, अथ न शक्नोति तदा यावन्तं शक्नुवन्ति ततः तेन पूर्वप्रतिलिखितेन काष्ठेन
 नयन्ति, तच्च काष्ठं तत्रैव यदि परिष्ठापयन्ति ततोऽन्येन गृहीतेऽधिकरणेन, सागारिको वा तदवश्यं एतेनैतन्मिति प्रक्षिप्तोऽप्युच्छेदं कटकमदांदि कुर्यात् तस्मा-
 दानेतव्य, यदि पुनरासीयं तथैव प्रवेशयन्ति तदा सागारिको दृष्ट्वा मिथ्यायं गच्छेत्, एते भगवन्ति यथाऽस्माकमदत्तं न कल्पते इदं चमिगृहीतमिति, अथवा
 भगेत्-भ्रमणा । पुनरपि तदेव नयतेति, अहो अमीमिर्विद्वज्जनका अभिजिता, जुगुप्सुना यद्वत्कं वहित्वा मम गृहमानयन्तीत्युक्त्वाह कुर्यात् अ्युच्छेदं वा कुर्यात्,
 यस्मादेते दोषास्तस्मादानीय एकस्तद्गृहीत्वा वहिस्तिष्ठति, शेषा आयावन्ति, यदि तावत्सागारिको नोत्तिष्ठति (नोत्थितः) तदाऽनीयं तथैव स्थापयन्ति
 यथाऽऽसीत्, अधोत्थितस्तदा कथयन्ति-यूयं प्रसुता

१ अस्मानिर्नोत्थापिता, रात्रावेव कालगत साधु, स त्वदीयया वहन्या नीत, सा किं परिष्ठाप्यतामानीयता (वा) ? यत् स भणति तत् श्रियते, अथ तैरज्ञायमानं स्थापिते पश्चात् सागारिकेण ज्ञातं पथवेरेतया वहन्या परिष्ठाप्य परिस्थापितमिति, तत्र तीव्ररोषोऽनुनेतव्य, आचार्या कैतयेन पृच्छन्ति-वेन कृत ? अमुकेनेति, किं पुनरनापृच्छया करोषि ? स सागारिकस्य पुरतो निर्भर्त्स्य निष्काश्यते केतवेन, यदि सागारिको भणेत-मा निष्ठाशी, मा पुनरेव कुर्या, तदा लष्ट, अथ भणति-मा तिष्ठतु पश्चात् सोऽन्यस्या वसतौ तिष्ठति, द्वितीयस्तस्य दीयते, मातृस्थानेन कश्चित् साधुर्भणति-ममैष निजको यदि निष्काश्यते तदाऽहमपि गच्छामि, अथवा सागारिकेण सह कश्चित् कलहयति, सोऽपि निष्काश्यते, स तस्य द्वितीयो भवति, यदि बहि प्रत्यपायो वसतिर्वा नास्ति तदा मर्धे निर्गच्छन्ति । अनन्तरकाष्टद्वार गत, ब्रह्मदानीं काल इति द्वार, स च दिवसत काल कुर्यात् रात्रौ वा

सहसा कालगयंमिति आसुक्कारिणा—

चित्तासेज दसेज य भीम वा अट्टहास मुयेजा । आभीषण तस्य उ कायघ्न विहीर्षं योत्तिरण ॥ ४० ॥

१ सहसा कालगते इत्याशुकारिणा आसा व्याख्या-‘यस्यां वेलाया कालगत’ इति यस्या वेलायां कालगतो दिया वा रात्रौ वा स तस्या वेलाया नेतव्य ‘निष्कारण’ इति पुत्र ताचनिककारणे ‘कारणे भवेत्तिरोध’ इति कारणे भवेत् निरोधो नाम स्याप्यते, किं च कारणे ? रात्रौ तावत् आरक्षका स्तेन आपदभयानि द्वार वा तावत्सोद्याव्यते महाजनन्यायो वा स तस्मिन् ग्रामे नगरे वा दण्डिकादिभिर्वाऽऽहतो वा स तस्मिन्नगरे धाद्येषु वा कुलेषु लोकादिभ्यस्तो वा प्रत्याप्यातमक्तो वा सहातीया वा तस्य भणन्ति-यदस्याऽभमनापृच्छया न नेतव्य इति, अथवा तस्मिन् लोकस्थे वा स्यापना यथा रात्रौ न नेतव्य, एतेन कारणेन रात्रौ न नीयते

आवश्यकहारिभद्रीया

दिवसओवि चोक्खाणं णंतयाणं असईए दंडिओवा एइ नीइ वा तेण दिवसओ संविक्खाविज्जइ, एवं कारणेण निरुद्धस्म इमा विही 'छेयण वंधण' इत्यादि, जो सो मओ सो लंछिज्जइ, 'बंधण'न्ति अंगुठ्ठाइ वज्जंति, संथारो वा परिट्ठवणनिमित्तं दोरोहिं उग्गाहिज्जइ, 'जग्गण'न्ति जे सेहा वाला अपरिणया य ते ओसारिज्जंति, जे गीयत्था अभीरू जियनिहा उवायकुसला आसुकारिणो महावलपरकमा महासत्ता दुद्धरिसा कयकरणा अप्पमाइणो एरिसा ते जागरंति, 'काइयमत्ते य त्ति जागरंतेहिं काइयामत्तो न परिट्ठविज्जइ 'हत्थउडे'त्ति जइ उट्टेइ तो ताओ काइयमत्ताओ हत्थउडेणं काइयं गहाय सिनंति, जइ पुण जागरंता अट्ठिदिय अवंधिय तं सरीरं जागरंति सुवंति वा आणाई दोसा, कहं ?—'अण्णाइट्ठसरीरे' अन्याविट्ठशरीरं सामान्येन तावद् व्यन्तराधिष्ठितमाख्यायते विमेषे पुण पंता वा देवया वा उट्टेज्जा, पंता नाम पडणीया, सा पंता देवया छलेज्जा कलेवरे पविसिउं उट्टेज्ज वा पणञ्चए वा आहाविज्ज वा, जम्हा एए दोसा तम्हा छिंदिउं वंधिउं वा

१ दिवसेऽपि चोक्षणामान्तकानामसरे दुग्धिको वाऽऽपति गच्छति वा तेन दिवसे प्रतीक्ष्यते, एव कारणेन निरुद्धस्य विधि.—'उट्ठेनवन्धने'त्यादि, य स मृत' स छाण्ठयते, वन्धनमिति अगुष्ठो वध्यते, सत्तारको वा पारिषापनिकीनिमित्तं एवरंकरद्वायते, जागरणमिति ये क्षेप्ता वाला अपरिणताश्च तेऽपसायन्ते, ये गीतायां अभीरयो जितनिद्रा उपायकुसला आशुकारिणो महावलपराकमा महासत्ता दुर्धर्षा कृतकरणा अप्रमादिन इत्याखे जाग्रति, कायिकीमात्र चेति जाग्रति कायिकीमात्रक न परिष्ठाप्यते, हस्तपुट्ठेति यत्पुत्तिष्ठति तदा तत्त कायिकीमात्रकात् हस्तपुटेन कायिकीं गृहीत्वा सिञ्चन्ति, यदि पुनर्जाग्रतोच्छिद्यऽनन्तरं तत् शरीर जाग्रति स्वप्नति वा आज्ञादयो दोषा, कथम् ?—'अन्याविट्ठशरीर—विशेषे पुन प्रान्ता वा देवता बोत्तिष्ठेत्, प्रान्ता नाम प्रत्यनीका, सा प्रान्ता देवता छलेत् कडेवरे प्रविश्योत्तिष्ठेत् प्रवृत्तेऽऽधायेद्वा, यस्मादेते दोषास्तस्मात् शिरा वक्ष्यता वा जागरेयं, अह कयाइ जागरंताणवि उट्टिज्जा ताहे इमा विही 'काइयं डवहत्थेणं' जो सो काइयमत्ताओ ताओ काइयं—पासवणं 'डव्वेण(हत्थे)गे'ति वामहत्थेण वा, इमं च बुच्चइ—'मा उट्टेवुज्ज गुज्जगा' मा संथाराओ उट्टेहिंत्ति, वुज्ज मा पमत्तो भव, गुज्जगा इति देवा, तहा जागरंताणं जइ कहंचि इमे दोसा भवंति 'वित्तासेज्ज हसेज्ज व भीमं वा अट्टहास मुंचेज्जा' तत्थ वित्तासणं—विगरालरूवाइदरिसणं हसणं—साभावियहासं चेव भीमं वीहावणयं अट्टहासं भीसणो रोमहरिसज्जणो सहो तं मुंचेज्ज वा, तत्थ किं कायवं ?—'अभीएणं' अभीहंतेणं 'तत्थ' वित्तासणाइमि 'कायवं' करेयवं विहीए पुवुत्ताए पडिवज्ज-माणए वा 'वोसिरणं'ति परिट्ठवणं, तत्थ जाहे एव कालगओ ताहे चेव हत्थपाया उज्जुया कज्जंति, पच्छा थच्चा न तीरति उज्जुया करेउं, अच्छीण सेसं मीलिज्जंति, तुंडे व से मुहपोत्तियाए वज्जइ, जाणि संधाणाणि अंगुलिअंतराणं तत्थ ईमि

१ जागरितव्य, अथ कदाचित् जाग्रतामपि उत्तिष्ठेत् तदैवो विधि—'कायिकीं वामहस्तेन' य. स कायिकीपतद्वहस्तस्मात् कायिकीं—प्रश्रवण 'डव्वेण' वामहस्तेन वा, इदं चोच्यते—मोत्तिष्ठ बुध्यस्व गुह्यक, मा सत्तारकादुत्तिष्ठेति, बुध्यस्व मा प्रमत्तो भू, गुह्यका इति देवा, तथा जाग्रता जदि कयत्तिदिमे शोषा भवन्ति—वित्रासयेत् हसेद्वा भीम वा अट्टहास मुचेत्, तत्र वित्रासण—विकारालरूपादिदर्शनं हसन—स्वाभाविकहासमेव भवानक भीमं अट्टहास भीषणो रोमहर्षजनन शब्दश्च मुचेद्वा, तत्र किं कर्तव्य ? अभीतेन—अभिम्यता तत्र वित्रासने कर्तव्य विधिना पूर्वोक्तेन प्रतिपाद्यमानेन व्युत्सर्जनमिति परिष्ठापन, तत्र यदत्र कालगतस्तदैव हस्तपादो ऋजुको क्रियेते, पश्चात् स्तन्धौ न तीर्यते ऋजुको विधातु, अक्षिभ्य शोष निमीलति, तुण्डे वा तस्य मुपपोतिका वध्यते, यानि मज्जानानि अहन्त्यन्तराणा तत्रैवत्

फालिज्जइ, पायंगुट्टेसु हत्थंगुट्टेसु य वज्जइ, आहरणमाईणि कहिज्जंति, एवं जागरंति, एसा विही कायवा । कालेत्ति दारं मण्णमं गयं, इयाणि कुसपडिमत्ति दारं, तत्थ गाहा—

दोमि य दिग्गवेत्ते दव्वमया पुत्तला उ कायवा । समखेत्तमि उ एणो अवहुऽभीए ण कायवो ॥ ४१ ॥

द्वौ च सार्द्धक्षेत्रे, नक्षत्र इति गम्यते, दर्भमयौ पुत्तलकौ कार्यौ, समक्षेत्रे च एकः, 'अवहुऽभीए ण कायवो'त्ति उपार्द्ध भोगिष्वभीचिनक्षत्रे च न कर्तव्यः पुत्तलक इति गाथाक्षरार्थः ॥ ४१ ॥ एवमन्यासामपि स्वयुद्धाऽक्षरगमनिका कार्या, भागार्थ तु वक्ष्यामः, प्रकृतगाथाभावार्थः—कालंगए समणे णक्खत्तं पलोइज्जइ, जइ न पलोएति असमाचारी, पलोइए पण-यालीसमुहत्तेसु नक्खत्तेसु दोणिण कज्जंति, अकरणे अन्ने दो कहेइ, काणि पुण पणयालीसमुहत्ताणि ?, उच्यते—

तिण्णेव उत्तराइ पुणवसु रोहिणी विसाहा य । एए छ नक्खत्ता पणयालमुहत्तसंजोगा ॥ ४२ ॥

तीसमुहत्तेसु पुण पणवरससु एगो कीरइ, अकरणे एगं चेव कहुइ, तीसमुहत्तियाणि पुण इमाणि—

अस्मिणिकित्तिमयिसिर पुस्सो मह फणु हत्थ पित्ता य । अणुराट् मूल साढा सवणधणिट्ठा य भव्वया ॥ ४३ ॥

तह रेवइत्ति एए पणवरस हवति तीसइसुहत्ता । नक्खत्ता नायत्ता परिट्ठवणविहीय कुसलेण ॥ ४४ ॥

१ पाण्यते, पादाङ्गुष्ठेषु हस्ताङ्गुष्ठेषु च वध्यते, आहरणादीनि कथ्यन्ते, एव जाग्रति, एव विधि कर्तव्य । काल इति द्वार सप्तसङ्गं गत, इदानीं कुशप्रति-मेति द्वारं, तत्र गाथा—कालगते श्रमणे नक्षत्र प्रलोक्ष्यते, यदि न प्रलोक्ष्यतेऽसमाचारी, प्रलोकिते पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तेषु नक्षत्रेषु द्वे क्रियेते, अकरणे अन्यौ मारयति, कालि पुन पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्तानि ?, त्रिंशन्मुहूर्तेषु पुनः पञ्चदशसु एक क्रियते, अकरणे एक मारयत्येव, त्रिंशन्मुहूर्तकालि पुनरिमाणि.

आवश्यकहरिभद्रीया

पनरसमुहुत्तिः पुण अभीङ्मि य एकोवि न कीरइ, ताणि पुण एयाणि—

सयभिसया भरणीओ अहा अस्तेस साइ जेहा य । एण छ नवखत्ता पनरसमुहुत्तसंजोगा ॥ ४५ ॥

कुसपडिमत्ति दारं गयं, इयाणि पाणयंति दारं—

सुत्तथतदुभयविज पुगओ चेतूण पाणय कुसे य । गच्छइ य जउहाते परिहवेऊण आयमण ॥ ४६ ॥

इमाए वक्खाणं—आगमविहिणू मत्तएण समं असंसट्टपाणयं कुसा य समच्छेया अवरोप्परमसंबद्धा हत्थचउरंगुलप-
माणा घेतुं पुरओ (पिट्ठओ) अणवयक्खंतो गच्छइ थंडिलभिमुहो जेण पुवं थंडिलं दिट्ठं, दब्भासइ केसराणि चुणाणि वा
चिपंति, जइ सागारियं तो परिहवेत्ता हत्थपाए सोएंति य आयमंति य जेहिं वूढो, आयमणगहणेणं जहा जहा उड्ढाहो
न होइ तहा तहा सूयणंति गायार्थ ॥ ॥ इयाणि नियत्तणित्ति दारं—

थटिलवाघाण अहवावि अणिच्छिए अणामोगा । भमिऊण उवागच्छे तेणेव पहेण न नियत्ते ॥ ४७ ॥

एवं निजमाणे थंडिलस्म वाघाएण, वाघाओ पुण तं उदयहरियसंमीसं होज्जा अणामोगेण वा अनिच्छियं थंडिलं तो

१ पद्मदशमुहुत्तिकेयु पुनरभिजिति चैकोऽपि न क्रियते, ताणि पुनरेतानि । कुशप्रतिमेति द्वार गत, इदानीं पानीयमिति द्वार, अस्या व्याख्यान-
भागमविधिज्ञो मात्रेण समससष्टपात्रीया कुशांथ समच्छेदान् परस्परसमयदान् हन्तवतुलप्रमाणान् गृहीत्वा पुरत दृष्टतोऽपश्यन् गच्छति स्थण्डिला-
भिमुख येन पूर्वं दृष्ट, दर्भादिपत्रास्तु पेशराणि चोर्णाणि वा गृह्यन्ते, यदि सागारिक तदा परिष्ठाप्य हस्तपादयो शौच कुर्यन्ति आचामन्ति च यैर्युग्मं,
भावमनग्रहणेन यथा यथोद्गाहो न भवति तथा सूचनमिति । इदानीं निवर्तनमिति द्वार, एव नीयमाने स्थण्डिलस्य व्याघातेन, व्याघात पुनस्तत्त्वदकारित-
समिध नवेत् अणामोगेन वाऽनित्यं स्थण्डिलं तदा

भेमिऊण पयाहिणं अकरेतेहिं उवागच्छियवं, जइ तेणेव मगेण नियत्तंति तो असमायारी, कयाइ उट्टेज्जा, सो य जओ
चेव उट्टेइ तओ चेव पहावेइ, पच्छा जओ चेव उट्टेइ तओ चेव पहावेइ, जओ गामो तओ पहावेज्जा, तम्हा भमिऊण
जओ थंडिलं उवहारियं तत्थ गंतवं, न तेणेव पहेणं, नियत्तणित्ति दारं—

कुसमुट्ठी एगाण अट्ठोत्तिण्णाइ एत्थ धाराण । सथार सथरेज्जा सत्तथ समो उ कायवो ॥ ४८ ॥

व्याख्या—जाहे थंडिलं पमज्जियं भवइ ताहे कुसमुट्ठीए एगाए अवोच्छिण्णाए धाराए संधारो संधरिज्जइ, सो य
सत्तथ समो कायवो, विममंमि इमे दोसा—

विममा जइ एज्ज तणा उवरी मज्जे व हेट्ठओ धावि । मरण गेल्लण वा तिण्हपि व निहिसे तत्थ ॥ ४९ ॥

उवरी आयरियाण मज्जे चमहाण हेट्ठि भिवल्लण । तिण्हपि रक्खण्णा सत्तथ समा उकायसा ॥ ५० ॥

गाथाद्वयमपि पाठसिद्धं, जइ पुण तणा ण होज्जा तो इमो विही—

जय य जयि तणाइ चुण्णेहि तत्थ केसरेहिं वा । कायवोऽय ककारो हेट्ठ तकार च यथेज्जा ॥ ५१ ॥

१ भ्रान्त्या प्रदक्षिणमकुर्वन्निर्वाणान्तरं, यदि तेनेव मार्गेण निवर्तन्ते तदाऽसामाचारी, कदाचिदुत्तिष्ठेत्, स च यत्रैवोत्तिष्ठेत् तत् एव प्रधावति,
पश्चात्त एव उत्तिष्ठति तत् एव प्रधावति, यतो ग्रामन्त एव प्रधावेत्, तस्मात् भ्रान्त्या यत्र स्थण्डिलमवधारितं तत्र गन्तव्यं, न तेनैव पथा, निवर्तन्तेति
द्वार । यदा स्थण्डिलं प्रमाजितं भवति तदा कुशमुपैक्याऽऽयुच्छिज्या धारया सत्तारकं सत्तार्यते, स च सर्वत्र समं कर्त्तव्यं, विपमे इमे दोषा । यति
पुनर्मृणानि न भवेयुस्तदपि विधि

व्याख्या—जत्थ तणा न विज्जंति तत्थ चुण्णेहिं नागकेसरेहिं वा अवोच्छिज्जाए धाराए ककारो कायवो हेट्ठा य तकारो
वंधेयवो, अमइ चुण्णाणं केसराणं वा पलेवयाइडि विरिड । तणत्ति दारं गयं, इयाणि सीसत्ति दारं, तत्थ—

जाए दिमाए गामो ततो सीस तु होइ कायव । उट्टेतरक्खण्णा एव विही से समासेण ॥ ५२ ॥

इमीए वक्खाणं—जाए दिसाए गामो परिट्ठविज्जंतस्स तओ सीसं कायवं, पडिस्सयाओऽवि जीणंतेहिं पुवं पाया जीणयवा
पच्छा सीसं, किनिमित्तं—?, ‘उट्टेतरक्खण्णा’ जओ उट्टेइ तओ चेव गच्छइ सपडिहुत्ते गच्छंते अमंगलतिकड्ड । सीसत्ति
दारं, इयाणि उवगरणेत्ति दारं—

चिण्हट्ठा उवगरण दोसा उ भ अचिपकरणमि । मिच्छत्त सो व राया व कुणइ गामाण घहरण ॥ ५३ ॥

इमीए वक्खाणं—परिट्ठाविज्जंते अहाजायमुवगरणं ठवेयवं—मुहपोत्तिया रयहरणं चोलपट्टओ य, जइ एवं न ठवेत्ति
असमाचारी आणाविराहणा, तत्थ दिट्ठे जणेण दंडिओ सोच्चा कुविओ कोवि उद्विओत्ति गामवहणं करेज्ज मिच्छत्तं

१ यत्र मृणानि न विद्यन्ते तत्र चूर्णनागकेसरीवाऽऽयुच्छिज्या धारया ककारं कर्त्तव्यं अवस्ताप्य तकारो बद्धव्यः, अस्तसु चूर्णेयु केसरेषु वा प्रलेपादि
भिरपि क्रियते । मृणानीति द्वार गत, इदानीं शीर्षमिति द्वार, तत्र—अस्या व्याख्यान—यस्यां दिशि ग्रामं परिष्ठापयत्तस्यां शीर्षं कर्त्तव्यं, प्रतिश्रयादपि नीयमाने
पूर्वं पात्रं निष्क्रान्तमित्यर्थः पश्चाच्छीर्षं, किंनिमित्तं ?, उत्तिष्ठतो रक्षार्थं, यत् उत्तिष्ठति तत् एव गच्छति सप्रतिपक्षे (परावृत्त्य) गच्छत्यमङ्गलमिति कृतम् ।
शीर्षमिति द्वार, इदानीमुपकरणमिति द्वार, अस्या व्याख्यान—परिष्ठाप्यमाने यथाजातमुपकरणं स्थाप्य मुखवस्त्रिकां रजोहरणं चोलपट्टकश्च, यद्येव न स्थाप-
यन्ति ग्रामाचारी आज्ञाविराहणा, तत्र दृष्टे जनेन दण्डिकं श्रुत्वा कुपितः कोऽप्युपद्रुयति इति ग्रामवधं कुर्यात् मिश्यात्

वा गच्छेज्ज, जहा उज्जेणयस्स तद्यणिगयत्तिगेणं कालगयस्स मिच्छत्तं जायं तद्यणिगयपरिसेवणाए, पच्छा आयरिण्हि पडिबोहिओ, जस्स वा गामस्स मगासे परिट्टविओ सो गामो कालेण पडिबडं दवाविज्जड दंडिण, एए दोसा जम्हा अचिन्धकरणे । उवगरणेत्ति दारं गयं, इयाणि उट्ठाणेत्ति दारं, तत्थ गाहाओ—

वसहि निवेसण साही गाममज्जे य गामदारे य । अतरउज्जाणतर निसीहिया उट्टिए योग्ग ॥ ५४ ॥

वसहनिवेसणसाही गामद्व चेव गाम मोत्तवो । मंडलकट्टेसे निसीहिया चेव रज्ज नु ॥ ५५ ॥

इमीणं वक्खाणं—कलेवरं नीणेज्जमाणं वसहीए चेव उट्टेइ वसही मोत्तवा, निवेसणे उट्टेइ निवेसणं मोत्तवं, निवेसणंति एगहारं वइपरिक्खित्तं अणेगघरं फलिहियं, साहीए उट्टेइ साही मोत्तवा, साही घगण पंती, गाममज्जे उट्टेइ गामद्वं मोत्तवं, गामदारे उट्टेइ गामो मोत्तवो, गामस्स उज्जाणस्स य अंतरा उट्टेइ मंडलं मोत्तवं, मंडलंति विसयमंडलं, उज्जाणे उट्टेइ कंडं मोत्तवं, कंडंति देमखंडं मंडलाओ महलतरं भण्णइ, उज्जाणस्स य निमीहियाए य अंतरा उट्टेइ देसो मोत्तवो,

१ वा गच्छेत्त, ययोजयिनीकस्य तद्यणिगक (तद्वर्णिक) लिङ्गेन कालगतस्य मिथ्याय जात तद्यनिकपरिसेवण्या, पश्चादाचार्यं प्रतियोधित, यस्य वा ग्रामस्य एकदेशे परिष्ठापित स ग्राम कालेन प्रतिवेरं दाप्यते दण्डिकेन, एते दोषा यस्मादधिहकरणे । उपवनरणमिति द्वारं गत, इदानीमुत्थानमिति द्वारं, तत्र गाथे—अनयोद्योग्यान—कलेवरं निष्काइयमान वसतावेवोत्तिष्ठति वसतिमोक्तव्या, निवेशने उत्तिष्ठति निवेशन मोक्तव्य निवेशनमिति एकद्वारा वृत्तिपरिक्षिप्ताग्नेकगृह फलहिका, पाटके उत्तिष्ठति पाटको मोक्तव्य, पाटको (शाखा) गृहाणां पङ्क्ति, ग्राममध्ये उत्तिष्ठति ग्रामार्थ मोक्तव्य, ग्रामद्वारे उत्तिष्ठति ग्रामो मोक्तव्य, ग्रामस्योत्थानस्य चान्तरोत्तिष्ठति मण्डल मोक्तव्य, मण्डलमिति विषयमण्डल (देशस्य लघुतमो विभाग), उद्याने उत्तिष्ठति काण्ड (लघुतरो भाग) मोक्तव्य, काण्डमिति देशवण्ड मण्डलाद्वहत्तरं भण्यते, उद्यानस्य नैपेधिकयाश्चान्तरोत्तिष्ठति देशो (लघु) मोक्तव्य

निमीहियाए उट्टेइ रज्जं मोत्तवं, एवं ता निज्जंतस्स विही, तंमि परिट्टविए गीयत्था एगपासं मुहुत्तं संविक्खंति, कयावि परिट्टविओपि उट्टेज्जा, तत्थ निसीहियाए जइ उट्टेइ तत्थेव पडिओ उवस्सओ मोत्तवो, निसीहियाए उज्जाणस्स य अंतरा जइ पडइ निवेसणं मोत्तवं, उज्जाणे पडइ साही मोत्तवा, उज्जाणस्स गामस्स य अंतरा जइ पडइ गामद्वं मोत्तवं, गामदारे पडइ गामो मोत्तवो, गाममज्जे पडइ मंडलं मोत्तवं, साहीए पडइ कंडो मोत्तवो, निवेसणे पडइ देसो मोत्तवो, वमहीए पडइ रज्जं मोत्तवं, तथा चाह भाष्यकारः—

वच्चंते जो उ कमो कलेवर पवेसणंमि वोच्चत्थो । णवरं पुण णाणत्तं गामद्वारंमि वोच्चत्तवं ॥ २०६ ॥ (भा०) ॥

अत्र विपर्यस्तक्रमेऽङ्गीकृते तुल्यतैव नानात्वं, तथा च निर्गमनेऽपि ग्रामद्वारोत्थाने ग्रामपरित्याग उक्तः, इहापि स एवेति तुल्यता, निज्जट्ठो जइ विइयं वारं एत्ति दो रज्जाणि मोत्तवाणि, तइयाए तिणिण रज्जाणि, तेण परं बहुसोऽवि वारे पविमंते तिणिण चेव रज्जाणि मोत्तवाणि—

असिवाइकारणेहि तत्थ वसताण जस्स जो उ तवो । अभिगहियाणभिगहिओ सा तस्स उ जोगपरिबुट्ठी ॥ ५६ ॥

१ नैपेधिकयामुत्तिष्ठति राज्य मोक्तव्य, एव तावत् नीयमाने विधि, तस्मिन् परिष्ठापिते गीतार्था एकपाशं मुहुत्तं प्रनीक्षन्ते, कदाचित् परिष्ठापितोऽप्युत्तिष्ठत्, तत्र नैपेधिकयामुत्तिष्ठति यदि तत्रैव पतित उपाश्रयो मोक्तव्य, नैपेधिकया उद्यानस्य चान्तरा यदि पतति निवेशन मोक्तव्य, उद्याने पतति शाखा (पाटको) मोक्तव्या, उद्यानस्य ग्रामस्य चान्तरा यदि पतति ग्रामार्थ मोक्तव्य, ग्रामद्वारे पतति ग्रामो मोक्तव्य, ग्राममध्ये पतति मण्डल मोक्तव्य, शाखाया पतति काण्ड मोक्तव्य, निवेशने पतति देशो मोक्तव्य, वमतो पतति राज्य मोक्तव्य । निर्यूको यदि द्वितीयमपि वारमायानि द्वे राज्ये मोक्तव्ये तृतीयस्यां त्रीणि राज्यानि, तत्र पर यत्तुशोऽपि वारा प्रविशन्ति त्रीण्येव राज्यानि मोक्तव्यानि

इमीए वक्खाणं—जइ बहिया असिवाइहिं कारणेहिं न निग्गच्छंति ताहे तत्थेव वसंता जोगबुद्धिं करंति, नमोक्कारइत्ता पोरिमिं करंति, पोरिमित्ता पुरिमहुं, सइ सामत्थे आयंविळं पारेइ, असइ निवीयं, अममत्थो जइ तो एकासणयं, एवं सविइयं, पुरिमहुत्तित्ता चउत्थं, चउत्थइत्ता छट्ठं, एवं विभासा । उट्ठाणेत्ति गयं, इयाणि णामगहणेत्ति दारं—

गिण्हइ णाम एगम्म दोण्हमहवावि होज सक्खिं । पिण्ण तु लोयकरण परिण्णगणभेयवारसम ॥ ५७ ॥

इमीए वक्खाणं—जावइयाणं णामं मेण्हइ तावइयाणं खिप्पं लोयकरणं 'परिण्णं'ति वारसमं च दिज्जइ, अतरंतस्स दसमं अट्ठमं छट्ठं चउत्थाइ वा, गणभेओ य कीरइ, ते गणाओ य गिन्ति । णामगहणेत्ति दारं गयं, इयाणि पयाहिणेत्ति दारं—

जो जहिय मो तत्तो निगल्ह पयाहिण न कायस । उट्ठाणाइ दोसा विराहणा याल्लुट्ठाइ ॥ ५८ ॥

इमीए वक्खाणं—परिट्टेत्ता जो जओ सो तओ चेव नियत्तति, पयाहिणं न करेइ, जइ करंति उट्टेइ विराहणा वाल्लुट्ठाइणं, जओ मो जदप्पिमुहो ठविओ तओ चेव धावइ । पयाहिणेत्ति पयं गयं, इयाणि काउस्सगकरणेत्ति दारं गाहा—

१ अस्या श्यापयान—यदि बहिरनिधादिभि कारणैर्न निर्गच्छन्ति तदा तत्रैव वसन्तो योगवृद्धिं कुर्वन्ति, नमस्कारीया पौरुषीं कुर्वन्ति, पौरुषीया पुरिमार्ष, सति सामर्थ्यं शान्तामाय पारयति, असति निर्निर्गच्छति, असमर्थो यदि तदैकाशनक, एव सद्धितीय, पूर्वार्थोपाश्रुतार्थं, चतुर्थीया पष्ठ, एव विभाषा । श्यापयानमिति गत, इदानीं नामग्रहणमिति द्वारं—अस्या श्यापयान—यावत्ता नाम गृह्णाति तावत्ता क्षिप्र लोचकरण 'परिजा' मिति द्वादशमश्च दीयते, अशक्तवतो दशमोऽष्टम पष्ठ चतुर्थीदिर्वा, गणभेदश्च क्रियते, ते गणाश्च नियोजित । नामग्रहणमिति द्वारं गत, इदानीं प्रदक्षिणेति द्वारं—अस्या श्यापयान—परिष्ठाप्य यो यत्र स तत्र एव निवर्तते प्रदक्षिणां १ करोति, यदि कुर्वन्त्युपनिशति विराहना याल्लुट्ठादीनां, यत्र स यदभिमुख स्थापितस्तत्र एव धावति । प्रदक्षिणेति पद गत, इदानीं कापोत्सर्गकरणमिति द्वारं गाया

उद्घाणाई दोसा उ होंति ताथेव काउस्सगमि । आगम्मुवस्सय गुरुसगासे विहीएँ वस्सगो ॥ ५९ ॥

ईमीए वक्खाणं—कोइ भणेज्जा—तत्थेव किमिति काउस्सगो न कीरइ?, भणंति—उद्घाणाई दोसा हवंति, तओ आगम्म चेइहरं गच्छंति, चेइयाई वंदित्ता संतिनिमित्तं अजियसंतिथयं पढंति, तिण्णि वा थुइओ परिहायमाणाओ कट्ठिज्जंति, तओ आगंतुं आयरियसगासे अविहिपारिट्ठावणिआए काउस्सगो कीरइ, एतावान् वृद्धसम्प्रदायः, आयरणा पुण ओमच्छगरयहरणेण गमणागमणं किर आलोइज्जइ, तओ जाव इरिया पडिक्कमिज्जइ तओ चेइयाई वंदित्तेत्यादि सिवे विही, असिवे न कीरइ, जो पडिस्सए अच्छइ सो उच्चारपासवणखेलमत्तगे विगिंचइ वसहिं पमज्जइत्ति काउस्सगदारं गयं, इयाणिं खमणासज्झायस्स दारा भणंति—

खमणे य असज्झाए राइणिण म्हाणिणाय नियगा वा । सेसेसु नत्थि खमण नेव असज्झाइय होइ ॥ ६० ॥

व्याख्या—क्षपणं अस्वाध्यायश्च जइ ‘राइणिओ’त्ति आयरिओत्ति ‘महाणिणाओ’त्ति महाजणणाओ नियगा वा

१ भया ध्यायान—कश्चिद् भणेत—तत्रैव किमिति कायोत्सर्गो न क्रियते?, भण्यते—उ धानावयो दोषा भवन्ति, तत आगम्य चैत्यगृह गच्छन्ति, चैत्यानि वन्दित्वा शान्तिनिमित्तमजितशान्तिस्तव पठन्ति, तिलो वा स्तुती परिहीयमाना कथयन्ति, तत आगत्याचार्यसकाशेऽविधिपरिष्ठापनिक्यै कायोत्सर्गं क्रियते, आचरणा पुनस्मस्तकरजोहरणेन गमनागमनं किलालोच्यते, ततो यावदीयां प्रतिक्रम्यते ततश्चैत्यानि वन्दित्वेत्यादि शिष्ये विधि, अशिष्ये न क्रियते, य प्रनिश्रये तिष्ठति स उच्चारप्रध्वनक्षेत्रममात्रकाणि शोधयति वसतिं प्रमाजयति इति कायोत्सर्गद्वार गत, इदानीं क्षपणास्वाध्याययोर्द्वारे भण्येते—यदि राक्षिक इति आचार्य इति महानिनाइ इति महाजनज्ञातो निजका वा.

मण्णायगा वा से अत्थि, तेसिं अधित्ति कीरइ, ‘सेसेसु नत्थि खमणं’ सेसेसु साहुसु न कीरइ खमणं, णेव असज्झाइयं होइ, सज्झाओवि कीरइत्ति भणियं, एवं ताव सिवे, असिवे खमणं नत्थि जोगवुह्णी कीरइ, काउस्सगो अविहिविगिचणिआए ण कीरइ, पडिस्सए मुहुत्तयं संचिक्खाविज्जइ जाव उवउत्तो, तत्थ अहाजायं न कीरइ, तत्थ जेण संथारएण णीणिओ मो विकरणो कीरइ, जइ न करंति असमाचारी पवहुइ, अहिगरणं आणेज्ज वा देवया पंता तम्हा विकरणो कायवो. खमणासज्झाइगदारा गया, अवलोयणेत्ति दारं—

अवरज्जुयस्स तत्तो सुत्तथविसारएहिं थिरएहिं । अवलोयण कायव्हा सुहासुहगहमिचत्तहो ॥ ६१ ॥

ज दिमि विकट्ठिय खलु सरीरय अक्खुय तु सविकखे । त दिसि सिव चयती सुत्तथविसारया धीरा ॥ ६२ ॥

एएसिं वक्खाणं—‘अवरज्जु (रज्जु) यस्स’त्ति विइयदिणंमि अवलोयणं च कायवधं, सुहासुहजाणणत्थं गइजाणणत्थं च, तं पुण कस्स घेप्पइ?—आयरियस्स महिहियस्स भत्तपच्चक्खाइयस्स अण्णो वा जो महातवस्सी, जं दिसं तं सरीरं कट्ठियं तं

१ सजातीया वा तस्य सन्ति, तेषामवृत्तिरिति क्रियते, ‘शेषेषु नास्ति क्षपणं’ शेषेषु साधुषु न क्रियते क्षपणं, नेवास्वाध्यायिक भवति, स्वाध्यायोऽपि क्रियते इति भणित, एव तावत् शिष्ये, अशिष्ये क्षपण नास्ति योगवृद्धि क्रियते, कायोत्सर्गोऽविधिपरिष्ठापनिक्यै न क्रियते, प्रतिश्रये मुहुत्तं शतीइयते यावदुपयुक्त, तत्र यथाजात न क्रियते, तत्र येन संस्तारकेण निष्काशित सोऽविकट्य क्रियते, यदि न कुर्वन्ति असमाचारी प्रवर्धते, अधिकरणमानयेद्वा देवता प्रान्ता, नसाद्विकरण कर्तव्य, क्षपणास्वाध्यायद्वारे गते, अवलोकनमिति द्वार, एतयोर्व्याख्यान—द्वितीयदिनेऽवलोकनं च कर्तव्य शुभाशुभज्ञानार्थं गतिज्ञानार्थं च, तन् पुन कस्य गृह्यते?, आचार्यस्य महर्षिकस्य प्रत्याख्यातभक्तस्य अन्यो वा यो महातपस्वी, यस्यां दिशि तच्छरीरक कृष्ट

दिनं सुभिक्षं सुहविहारं च वदंति, अह तत्थेव संविकिखयं अक्खुयं ताहे तंमि देसे सिवं सुभिक्षं सुहविहारं च भवइ, जइदियसे अच्छइ तइवरिसाणि सुभिक्षं, एयं सुहासुहं, इयाणिं ववहारओ गइं भणामि—

एथ य थलकरणे विमाणो जोइत्तिओ वाणमत्तर सममि । गइए भवणवासी एस गइं सेसमासेण ॥ ६३ ॥

निगदसिज्जैव, व्याख्यातं द्वारगाथाद्वयं, साम्प्रतं तस्मिन्नेव द्वारगाथाद्वितये यो विधिरुक्तः स सर्वः क्व कर्तव्यः क्व वा न कर्तव्य इति प्रतिपादयन्नाह—

एसा उ विही सक्का कायव्हा सिवमि जो जहिं वसइ । असिवे खमण विवड्ढी कावस्सगं च वज्जेजा ॥ ६४ ॥

व्याख्या—‘एसे’त्ति अणंतरवक्खायविही मेरा सीमा आयरणा इति एगट्ठा, ‘कायव्हा’ करेयव्हा तुशब्दोऽवधारणे ववहियसंबंधओ कायवो एवं, कंमि? ‘सिंमि’त्ति प्रान्तदेवताकृतोपसर्गवर्जिते काले ‘जो’ साह ‘जहिं’ खेत्ते वसइ, असिवे कंह? असिवे खमणं विवज्जइ, किं पुण?, जोगविवड्ढी कीरइ, ‘काउस्सगं च वज्जेजा’ काउस्सगो य न कीरइ ॥ साम्प्रतमुक्तार्थोपसंहारार्थं गाथामाह—

एसो दिवाविभागो नायवो दुविहदवहरण च । वोसिरण अवलोयण सुहासुहगहंविसेसो य ॥ ६५ ॥

१ तस्यां दिशि सुभिक्षं सुहविहारश्च वदन्ति, यदि तत्रैव तत् कृष्ट अक्षुण्णं तदा तस्मिन् देशे शिव सुभिक्षं सुहविहारश्च भवति, यत्तिद्विषयान् तिष्ठति तन्निवर्णानि सुभिक्षं, एतां शुभाशुभ, इदानीं व्यवहारतो गतिं भणामि—अनन्तरो व्याख्यातविधि मर्यादा सीमा आचरणेत्येकार्थो, कर्तव्या, व्यवहित सयन्ध कर्तव्य एव, कस्मिन्?,—य साधुर्ग्रं क्षेत्रे वसति, अशिष्ये कथं?—अशिष्ये क्षपणं विवर्ज्यते, किंपुन?, योगविवृद्धि क्रियते, ‘कायोत्सर्गं च वर्जयेत्’ कायोत्सर्गश्च न क्रियते ।

आवश्यकहारिभरीया

व्याख्या—‘एसो’ इति अणंतरदारगाहादुयस्मस्त्यो किं ?—‘दिसाविभागो णायवो’ दिमिविभागो नाम अचित्तसंजयपरिष्ठावणियविहिं पइ दिसिप्पदरिसणं संखेवेण दिसिपडिवज्जावणंति भणियं होइ, अहवा दिसिविभागो मूलदारगहणं, मेसदारोवलक्खणं चेयं दट्ठवं, अचित्तसंजयपरिष्ठावणियं पइ एसो दारविवेओ णायवोत्ति भणियं होइ, ‘दुविहदधहरणं चे’ति दुविहदधं णाम पुव्वकालगहियं कुसाइ णायवमिति अणुवट्ठए, ‘वोसिरणं’ति संजयसरीरस्स परिट्ठवणं ‘अवलोयणं’ विइयदिणे निरिक्खणंति ‘सुहासुहगइविसेसो य’त्ति सुहासुहगतिविसेसो वंतराइसु उववायभेया यत्ति भणियं होइ, एसा अचित्तसंजयपरिष्ठावणिया भणिया, इयाणि असंजयमणुस्साणं भण्णइ, तत्थ गाहा—

अस्सजयमणुएहिं जा सा दुविहा य आणुपुट्ठीए । सचित्तेहिं सुविहिया ! अचित्तेहिं च नापट्ठा ॥ १९ ॥

इयं निगदसिद्धैव, तत्थ सचित्तेहिं भण्णइ, कहं पुण तीए संभवोत्ति ?, आह—

कप्पट्ठगरूयस्स उ वोसिरण सजयाण वसहीए । उदयपह वहुसमागम विज्जाहलोयण कुज्जा ॥ ६७ ॥

१ अनन्तरगाथाद्विकस्यार्थे, किं ?, ‘दिविभागो ज्ञातव्य’ दिविविभागो नामाचित्तसयतपारिष्ठापनिकीविधिं गतिं दिक्प्रदर्शनं सक्षेपेण दिक्प्रतिपादनमिति भणितं भवति, अथवा दिविविभाग इति मूलद्वारग्रहणं, दोषद्वारोपलक्षणं चैतत् द्रष्टव्यं, अचित्तसयतपारिष्ठापनिकीं प्रति एष द्वारविवेको ज्ञातव्य इति भणितं भवति, द्विविधद्रव्यहरणं चेति द्विविधद्रव्यं नाम पूर्णकालगृहीतं कुसादि ज्ञातव्यमिति अनुवर्तते, प्युत्सजंनमिति संयतसरीरस्य परिष्ठापनं, अवलोकेन द्वितीयदिनसे निरीक्षणमिति शुभाशुभगतिविशेषो व्यन्तरादिपूर्वपातभेदाश्रयेति भणितं भवति । एषाअचित्तसयतपारिष्ठापनिकी भणिता, इदानीमसयतमनुप्याणां भण्यते, तत्र गाथा—तत्र सचित्तैर्भण्यते, कथं पुनस्तस्यां सभव इति ?, आह.

व्याख्या—काइ अविरइया संजयाण वसहीए कप्पट्ठगरूवं साहरेज्जा, सा तिहिं कारणेहिं छुभेज्जा, किं ?—एएसिं उड्डाहो भवउत्ति छुहेज्जा पडिणीययाए, काइ साहम्मिणी लिंगत्थी एएहिं मम लिंगं हरियंति एएण पडिणिवेसेण कप्पट्ठगरूवं पडियस्सयसमीवे साहरेज्जा, अहवा चरिया तवण्णिगिणी वोडिगिणी पाहुडिया वा मा अम्हाणं अजसो भविस्सइ तओ संजओवस्सगसमीवे ठवेज्जा एएसिं उड्डाहो होउत्ति, अणुकंपाए काइ दुक्काले दारयरूवं छड्डुंकांमा चित्तेइ—एए भगवंतो सत्तहियट्ठाए उवट्ठिया, एतेसिं वसहीए साहरामि, एए सि भत्तं पाणं वा दाहिंति, अहवा कहिंवि सेज्जायरेसु वा इयरघरेसु वा छुभिस्संति, अओ साहुवस्सए परिट्ठवेज्जा, भएण काइ य रंडा पउत्थवइया साहरेज्जा, एए अणुकंपिइहिंति, तत्थ का विही ?—दिवसे २ वसही वसहेहिं चत्तारि वारा परियंचियवा, पज्जुसे पओसे अवरणहे अहरत्ते, मा मा एए दोसा होहिंति, जइ विगिंचंती दिट्ठा ताहे बोलो कीरइ—एसा इत्थिया दारयरूवं छड्डेऊण पलाया, ताहे लोगो एइ पेच्छइ य तं

१ काचिद्विरतिका सयताना वसतो कल्पस्थकरूपं सहरत्, सा त्रिभिः कारणैः क्षिपेत्, किं ?, एतेषामुड्डाहो भवत्विति क्षिपेत् प्रत्यनीकतया, काचित् सार्धमिणीं लिङ्गार्थिनीं एतेर्मम लिङ्गं दत्तमिति एतेन प्रतिनिवेशेन कल्पकस्थकरूपं प्रतिश्रयसमीपे सहरत्, अथवा चरिका तद्वर्णिकीं ग्राहणीं प्राश्रितिकां वाऽस्माकमप्यसौ मा भूतत् सयतोपाश्रयसमीपे स्थापयेत् एतेषा उड्डाहो भवत्विति, अनुकम्पया काचिदुक्काले दारकरूपं त्यक्तुकामा चिन्तयति—एते भगवन्त सत्पहिताथोपोपस्थिता, एतेषा वसतो साहरामि, एतेऽस्मै भक्तपानं वा दास्यन्ति, अथवा कुत्रचित् शय्यातरेषु वा इतरगृहेषु वा निक्षेप्यन्ति, अतः साधूपाश्रये परिन्यापयेत्, भयेन काचिच्च रण्डा प्रोपितपतिका सहरत्, एतेऽनुकम्पयिष्यन्ति, तत्र को विधिः ?, दिवसे दिवसे वसतिद्वेषभैश्वर्यं हृत्पयं तस्या—प्रत्युपसिं प्रदोषे अपराद्धे अर्धरात्रे, मा मा एते दोषा भूयन्, यदि त्यजन्ती दृष्टा तदा राव कियते—एषा स्त्री दारकरूपं त्यक्त्वा पलायिता, तदा लोक एति पृच्छति च तं

ताहे सो लोगो जं जाणउ तं करेउ, अहं न दिट्ठा ताहे विगिंचिज्जइ, उदयपहे जणो वा जत्थ पएसे पए निगगओ अच्छइ तत्थ ठवेत्ता पडिचरइ अण्णओमुहो जहा लोगो न जाणउ जहा किंचि पडिक्खंतो अच्छइ, जहा तं सुणएण काएण वा मज्जारेण वा न मारिज्जइ, जाहे केणइ दिट्ठं ताहे सो ओसरइ । सचित्तासंजयमणुयपरिष्ठावणिया गया, इयाणि अचित्तासंजयमणुयपरिष्ठावणिया भण्णइ—

पडिणीयसरीरहुण्णे वणीमगाइंसु होइ अचित्ता । तोवेक्खकालकरणं विप्पजएहिविगिचणं कुज्जा ॥ ६८ ॥

व्याख्या—पडिणीओ कोइ वणीमगसरीरं छुहेज्ज जहा एएसिं उड्डाहो भवउत्ति, वणीमगो वा तत्थ गंतूण मओ, केणइ वा मारेऊण एत्थ निदोसंति छड्डिओ, अविरइयाए मणुस्सेण वा उक्कलंविं होज्जा, तत्थ तहेव वोळं करेंति, लोगस्स कट्ठिज्जइ, एसो णट्ठोत्ति, उक्कलंविं निविण्णेण वरेंताणं रंडताणं मारिओ अप्पा होज्जा ताहे दिट्ठे ण कालक्खेवो कायवो, पडिलेहिऊण जइ कोइ नत्थ ताहे जत्थ कस्सइ निवेसणं न होइ तत्थ विगिंचिज्जइ उप्पेक्खेज्ज वा, पओसो वट्ठइ संचरइ

१ तदा स लोकः यज्जानानु तत्करोतु, अथ न दृष्टा तदा त्यज्यते उदकपथे जनो वा यत्र प्रदेशे प्रगे निर्गतस्तिष्ठति तत्र स्थापयित्वा प्रतिचरति अन्यनोमुषो यथा लोको न जानाति यथा किञ्चित् प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति, यथा तन् शुना काकेन वा मार्जारिणं वा न मार्यते, यदा केनचिदृष्टं तदा सोऽपसरति । मविचासयतमणुयपरिष्ठापना गता, इदानीमचित्तासयतमणुजपरिष्ठापना भण्यते—प्रत्यनीकं कश्चित् वनीपकशरीरं क्षिपेत् यथैतेषामुड्डाहो भवत्विति, वनीपको वा न प्रागल्भ्यं नृत्, केनचिद्वा मारयित्वाऽथ निदोषमिति त्यक्तं, अविरतिकाया मनुष्येण तोढत्तं भवेत्, तत्र नथैव रव कुर्वन्ति, लोकाय कथ्यते—एष नष्ट इति, नष्टे निविण्णेण वारयत्सु रट्ठमु मारित आत्मा भवेत् तदा दृष्टे न कालक्षेपं कर्त्तव्यं, प्रतिक्रियं यदि कोऽपि नास्ति तदा यत्र कस्यचिद्विवेचनं न भवति तत्र त्यज्यते उपेक्ष्यते न, प्रदोषो वर्त्तते सचरति

आवश्यकहारिभट्टीया

लोगो ताहे निस्संचरे विवेगो जहा एत्थ आपसे ण उवेक्खेयवो ताह चेव विगिंचिज्जइ अइपहाए संचिक्खावेत्ता अप्प-
सागारिए विगिंचिज्जइ, जइ नत्थि कोइ पडियरइ, अह कोइ पडियरइ तस्सेव उवरिं छुब्भइ, एवं विप्पजहणा, विगिंचणा
णामं जं तत्थ तस्स भंडोवगरणं तस्स विवेगो, जइ रुहिरं ताहे न छुड्डुज्जइ, एकहा वा विहा वा मग्गो नज्जिहित्ति, ताहे
बोलकरणविभासा । अचित्तासंजयमणुयपारिद्धावणिया गया, इयाणिं णोमणुयपारिद्धावणिया भण्णइ—

णोमणुएहिं जा सा तिरिएहिं सा य होइ दुविहा उ । सच्चित्तेहिं सुविहिया ! अचित्तेहिं च नायन्ना ॥ ६९ ॥

निगदसिद्धा, दुविहंपि एगगाहाए भण्णइ—

चाउलोयगमाईहिं जलचरमाईण होइ सच्चिता । जलयलखहकालगए अचित्ते विगिंचण कुज्जा ॥ ७० ॥

इमीए वक्खाणं—णोमणुस्सा २ सच्चिता अचित्ता य, सच्चिता चाउलोदयमाइसु, चाउलोदयगहणं जहा ओघनि-
ज्जुत्तीए तत्थ निवुड्डुओ आसि मच्छओ मंडुकलिया वा, तं धेत्तूण थेवेण पाणिएण सह निज्जइ, पाणियमंडुको पाणियं

१ लोक तदा निस्मञ्जारे विवेको यथाऽग्रादेशे नोपेक्षितव्यस्तदैव त्यज्यते अतिप्रमाते प्रतीक्ष्याल्पसागारिके त्यज्यते, यदि नास्ति कोऽपि प्रतिचरति, अथ
कोऽपि प्रतिचरति तस्यैवोपरि क्षिप्यते, एव विप्रहानं, विवेको नाम यत्तत्र तस्य भाण्डोपकरण तस्य त्याग, यदि रुधिर तदा न त्यज्यते, एकधा द्विधा वा
मार्गो ज्ञायते इति, तदा बोलकरणविभासा । अचित्तासंयतमनुजपारिष्ठापनिकी गता, इदानीं नोमनुजपारिष्ठापनिकी भण्यते—द्विविधमप्येकगाथया भण्यते—अस्या
व्याख्यान—नोमणुया० (द्विविधा) सच्चिता अचित्ता च, सच्चिता तन्दुलोदकादिषु, तन्दुलोदकग्रहण यथा ओघनिर्युक्तौ तत्र मूढित आसीत् मत्स्यो मण्डूकिकौ
वा, ता गृहीत्वा स्तोकेन पानीयेन सह नीयते, पानीयमण्डूको जल

दंष्ट्रण उड्डेइ, मच्छओ वला छुब्भइ, आइगहणेण संसट्टपाणएण वा गोरसकुंडए वा तेलभायणे वा एवं सच्चिता, अचित्ता
अणिमिसओ केणइ आणीओ पक्खिणा पडिणीएण वा, थलयरो उंदुरो घरकोइलो एवमाई, खहचरो हंसवायसमयूराई,
जत्थ सदोसं तत्थ विवेगो अप्पसागारिए बोलकरणं वा, निहोसे जाहे रुच्चइ ताहे विगिंचइ । तसपाणपारिद्धावणिया
गया, इयाणिं णोतसपाणपारिद्धावणिया भण्णइ

णोतसपाणेहिं जा सा दुविहा होइ आणुपुडीए । आहारमि सुविहिया ! नायन्ना नोअमाहारे ॥ ७१ ॥

णोतस निगदसिद्धा, नवरं नोआहारो उवगरणाइ, तत्थ—

आहारमि उ जा सा सा दुविहा होइ आणुपुडीए । जाया चेव सुविहिया ! नायन्ना तह अजाया य ॥ ७२ ॥

‘आहारे’ आहारविषये याऽसौ पारिस्थापनिका सा ‘द्विविधा’ द्विप्रकारा भवति ‘आनुपूर्व्या’ परिपाठ्या, द्वैविध्यं दर्श-
यति—‘जाया चेव सुविहिया ! नायन्ना तह अजाया य’ तत्र दोषात् परित्यागार्हाहारविषया या सा जाता, ततश्च जाता
चेव ‘सुविहिया’ इत्यामन्त्रणं प्राग्वत्, ज्ञातव्या, तथाऽजाता च, तत्रातिरिक्तनिरवद्याहारपरित्यागविषयाऽजातोच्यत इति
गाथार्थः ॥ ७२ ॥ तत्र जातां स्वयमेव प्रतिपादयन्नाह—

१ इष्टोत्तिष्ठति, मत्स्यो यत्नारिक्ख्यते, आदिग्रहणेन ससृष्टपानीयेन वा गोरसकुण्डे वा तैलभाजने वा एव सच्चिता, अचित्ता—अनिमेष केनचिदानीत।
पक्षिणा प्रत्यनीकेन वा, स्थलचरो मूषको गृहकोकिळा एवमादि, लेचर एसवायसमयूरादि, यत्र सदोषस्तत्र विवेकोऽल्पसागारिके रावकरण वा, निर्दोषे यदा
रोचति तदा त्यज्यते । त्रसप्राणपारिष्ठापनिकी गता, इदानीं नोत्रसप्राणपारिष्ठापनिकी भण्यते

आहाकम्मे य तहा लोहविसे आभिओगिए गहिए । एएण होइ जाया वोच्छं से विहीए वोसिरण ॥ ७३ ॥

व्याख्या—आधाकर्म—प्रतीतं तस्मिन्नाधाकर्मणि च तथा ‘लोहविसे आभिओगिए गहिए’ति लोभाद्वृहीते ‘विसे’ति
विषकृते गृहीते ‘आभिओगिए’ति वशीकरणाय मन्त्राभिसंस्कृते गृहीते सति कथञ्चिन्मक्षिकाव्यापत्तिचेतोऽन्यथात्वादलि-
ङ्गतश्च ज्ञाते सति ‘एतेन’ आधाकर्मादिना दोषेण भवति ‘जाता’ पारिस्थापनिका दोषात्परित्यागार्हाहारविषयेत्यर्थः, ‘वोच्छं
से विहीए वोसिरणं’ति वक्ष्येऽस्या विधिना—जिनोक्तेन व्युत्सर्जनं—परित्यागमित्यर्थः, ॥ ७३ ॥

एगतमणावाए अचित्ते यडिडे गुरुवड्डे । छारेण अकमिन्ना विट्ठाणं सावण कुज्जा ॥ ७४ ॥

व्याख्या—एकान्ते ‘अनापाते’ ख्याद्यापातरहिते ‘अचेतने’ चेतनाविकले ‘स्थाण्डिल्ये’ भूभागे ‘गुरूपदिष्टे’ गुरुणा
व्याख्याते, अनेनाविधिज्ञेन परिस्थापनं न कार्यमिति दर्शयति, ‘छारेण अकमिन्ना’ भस्मना सम्मिश्रय ‘विट्ठाणं सावणं
कुज्ज’ति सामान्येन तिस्रो वाराः श्रावणं कुर्यात्—अमुकदोषदुष्टमिदं व्युत्सृजामि एवं, विशेषतस्तु विषकृताभियोगिकादे-
रेवापकारकस्यैव विधिः, न त्वाधाकर्मादेः, तद्गतं प्रसङ्गेनेहैव भणिष्याम इति गाथार्थः ॥ ७४ ॥ अजातपारिस्थापनिकी
प्रतिपादयन्नाह—

आयरिए य गिलाणे पाहुणए दुछहे सहसलाहे । एसा पल्ल अजाया वोच्छं से विहीए वोसिरण ॥ ७५ ॥

व्याख्या—आचार्ये सत्यधिकं गृहीतं किञ्चिद्, एवं ग्लाने प्राधूर्णके दुर्लभे वा विगिष्टद्रव्ये सति सहसलाभे—विशिष्टस्य
कथञ्चिद्भावे सति अतिरिक्तग्रहणसम्भवः, तस्य च या पारिस्थापनिका एषा खलु ‘अजाता’ अदुष्टाधिकाहारपरित्यागवि-
षयेत्यर्थः, ‘वोच्छं से विहीए वोसिरणं’ प्राग्वदिति गाथार्थः ॥ ७५ ॥

आवश्यकहारिभद्रीया

एगुतमणावाण अचिन्ते थडिले गुरगुह्ते । आलोण तिणिण पुजे तिहण म्माण रुजा ॥ ७६ ॥

व्याख्या—पूर्वार्द्ध प्राग्वत् 'आलो'त्ति प्रकाशे त्रीन् पुञ्जान् कुर्यात्, अत एव मूलगुणदुष्टे त्वेकमुत्तरगुणदुष्टे तु द्वाविति प्रसङ्गः, तथा 'तिहणं सावणं कुज्ज'त्ति पूर्ववदर्थं गाथार्थः ॥ ७६ ॥ गताऽऽहारपारिस्थापनिका, अधुना नोआहारपारिस्थापनिकां प्रतिपादयति—

णोआहारमी जा सा सा दुविहा होइ आणुपुणीए । उवगरणेमि सुपरिया ! नायमा नोयउवगरणे ॥ ७७ ॥

निगदसिद्धा, नवरं नोउपकरणं श्लेष्मादि गृह्यते,—

उवगरणेमि उ जा सा सा दुविहा होइ आणुपुणीए । जाया चेव सुपरिया ! नायमा तए अजाया य ॥ ७८ ॥

निगदसिद्धैव, नवरमुपकरणं वस्त्रादि,—

जाया य वत्थपाए वका पाए य चीवर कुजा । अजायावत्थपाए योचत्थे तुच्छपाए य ॥ १ ॥ (प्र०) ॥

व्याख्या—जाता च वस्त्रे पात्रे च वक्तव्या, चोदनाभिप्रायस्तावद्वस्त्रे मूलगुणादिदुष्टे वद्धानि पात्रे च चीवरं कुर्यात्, अजाता च वक्तव्या—वस्त्रे पात्रे च 'वोच्चत्थे तुच्छपाए य' चोदनाभिप्रायो वस्त्रं विपर्यस्तं—ऋजु स्थाप्यते पात्रं च ऋजु स्थाप्यत इति, सिद्धान्तं तु वक्ष्यामः, एष तावद् गाथार्थः ॥ इयं चान्यकर्तृकी गाथा ।—

दुविहा जायमजाया अभिभोगविसे य सुद्धसुद्धा य । एगं च दोणिण तिणिण य मूलुत्तरसुद्धजाणाहा ॥ ७९ ॥

व्याख्या—द्विविधा जाताअजातापारिस्थापनिका—आभिओगिकी विषे च अशुद्धा शुद्धा च, तत्र शुद्धा अजाता भविष्यति, अयं च प्राप्तिर्दिष्टः सिद्धान्तः—'एगं च दोणिण तिणिण य मूलुत्तरसुद्धि जाणाहि' मूलगुणाऽसुद्धे एको ग्रन्थि पात्रे च रेखा, उत्तरगुणासुद्धे द्वौ, शुद्धे त्रय इति गाथार्थः ॥ अवयवार्थस्तु गाथाद्वयस्याप्ययं सामाचार्यभिजैर्गीत इति—उवगरणे णोउवगरणे य, उवगरणे जाया अजाया य, जाया वत्थे पाए य, अजायावि वत्थे पत्ते य, जाया णाम वत्थपायं मूलगुणअसुद्धं उत्तरगुणअसुद्धं वा अभिओगेण वा विसेण वा, जइ विसेण आभिओगियं वा वत्थं पायं वा एंडाखडिं काऊण विगिंचियवं, सावणा य तहेव, जाणि अइरित्ताणि वत्थपायाणि कालगए वा पडिभग्गे वा साहारणगहिए वा जाएज एत्थ का विगिंचणविही ?, चोयओ भणइ—आभिओगविमाणं तहेव खंडाखंडिं काऊण विगिंचणं मूलगुणअसुद्धवत्थस्म एकं वंके कीरइ, उत्तरगुणअसुद्धस्स दोणिण वंकाणि, सुद्धं उज्जुयं विगिंचिजइ, पाए मूलगुणऽसुद्धे एगं चीर दिजइ, उत्तरगुणअसुद्धे दोन्नि चीरखंडाणि पाए छुवमिति, सुद्धं तुच्छं कीरइ—रित्तयंति भणियं होइ, आयरिया भणंति—एवं सुद्धंपि असुद्धं भवइ, कहं ?, उज्जुयं ठवियं, एगेण वंकेण मूलगुणअसुद्धं जायं, दोहि उत्तरगुणअसुद्धं, एकवंके दुवंके वा होजा दुवंके

१ उपकरणे नोउपकरणे च, उपकरणे जाता अजाता च, जाता वस्त्रे पात्रे च, अजाताऽपि वस्त्रे पात्रे च, जाता नाम वत्थपात्र मूलगुणाशुद्धसुत्तरगुणाशुद्धा अभियोगेन वा विषेण वा, यदि विषेणाभियोगिक वा वस्त्र पात्र वा एण्डश कृत्वा परिष्ठापनीय, रेखाश्च तथैव, यान्यतिरिक्तानि वस्त्रपात्राणि कालगते वा प्रतिभस्ते वा साधारणगृहीते वा याचेत, अत्र क परिष्ठापनविधि ?—चोदको भणति—आभियोगिकविषयो तथैव एण्डश कृत्वा विवेक मूलगुणाशुद्धवत्थस्म एक वक्र क्रियते, उत्तरगुणाशुद्धस्य द्वे वक्के, शुद्धस्य च त्रयवत्, पात्रे मूलगुणाशुद्धे एक चीवर दीयते, उत्तरगुणाशुद्धे द्वे चीवरएण्डे पात्रे क्षिप्यते, शुद्ध तुच्छ क्रियते—रिक्तमिति भणित भवति, आचार्या भणन्ति—एव शुद्धमप्यशुद्ध भवति, कथं ?, ऋजुक स्थापित, एकेन वक्केण मूलगुणाशुद्ध जात, हाभ्यामुत्तरगुणाशुद्ध, एकवक्र द्विवक्र वा भवेत् द्विवक्र

एकवंके वा होजा, एवं मूलगुणे उत्तरगुणे होजा उत्तरगुणे वा मूलगुणे होजा, एवं चेव पाएवि होजा, एगं चीवरं निगयं मूलगुणासुद्धं जायं, दोहि विणिग्गएहिं सुद्धं जायं, जे य तेहिं वत्थपाएहिं परिमुंजिएहिं दोसा तेसिं आवत्ती भवइ, तम्हा जं भणियं ते तं न जुत्तं, तओ कहं दाउं विगिंचियवं ?, आयरिया भणंति—मूलगुणे असुद्धे वत्थे एगो गंठी कीरइ उत्तरगुणअसुद्धे दोणिण सुद्धे तिणिण एवं वत्थे, पाए मूलगुणअसुद्धे अंतो अट्टए एगसण्हिया रेहा कीरइ, उत्तरगुणअसुद्धे दोणिण, सुद्धे तिणिण रेहाओ, एवं णायं होइ, जाणएण कायवाणि, कहिं परिट्टवेयवाणि ?—एगंतमणावाए सह पत्तावंधरयत्ताणेण, असइ पडिलेहणियाए दोरेण मुहे वज्झइ, उद्धमुहाणि ठविजंति, असइ ठाणस्स पासहियं ठविजइ, जओ वा आगमो तओ पुप्फयं कीरइ, एयाए विहीए विगिंचिजइ, जइ कोइ आगारो पावइ तहावि चोसट्टाऽहिरणा

१ वैकटक भवेत्, एव मूलगुण उत्तरगुणे भवेत् उत्तरगुणे वा मूलगुणे भवेत्, एवमेव पात्रेऽपि भवेत्, एक चीवर निर्गत मूलगुणाशुद्ध जात, द्वयोविनिर्गतयो शुद्ध जात, ये च तेपु वक्षपात्रेषु परिशुज्यमानेषु दोषास्तेषामापत्तिर्भवति, तस्मात् यद् भणितं त्वया तन्न युक्तं, तत कथं दत्ता (चिह्न) विवेक्य?, आचार्या भणन्ति—मूलगुणाशुद्धे वस्त्रे एको ग्रन्थि क्रियते उत्तरगुणाशुद्धे द्वौ शुद्धे त्रय एव वस्त्रे, पात्रे मूलगुणाशुद्धे अन्तस्तले एका श्लक्ष्णा रेखा क्रियते उत्तरगुणाशुद्धे द्वे शुद्धे तिष्ठो रेखा, एव जात भवति, जाणानेन कर्त्तव्यानि, क परिष्ठापनीयानि ?, एकान्तेऽनापाते सह पात्रत्रन्धरजपाणाभ्या, असत्यां पात्रप्रतिलेखनिनाया दवरकेण सुखं भव्यते, ऊर्ध्वसुराणि स्थाप्यन्ते, असति स्थाने पार्श्ववर्ति स्थाप्यते, यतो वाऽङ्गमन तत (तस्या त्रिंश) पुष्पक (पृष्ठ) क्रियते, एतेन विभिन्ना त्यज्यते, यदि कश्चित्पवाद प्राप्नोति तथापि द्युत्सृष्टार अधिकरणमाश्रित्य

आवश्यकहारिभट्टीया

सुद्धा साहुणो, जेहिं अण्णेहि साहुहि गहियाणि जइ कारणे गहियाणि ताणि य सुद्धा जावजीवाए परिभुंजति, मूलगुण-
उत्तरगुणेषु उत्पण्णे ते विणिंचइ, गतोपकरणपारिस्थापनिका, अधुना नोउपकरणपारिस्थापनिका प्रतिपाद्यते, आह च—
नोउपकरणे जा मा चउविहा होइ आणुपुणीए । उचारे पासवणे खेले सिंघाणए चेव ॥ ८० ॥

व्याख्या—निगदसिद्धैव, विधिं भणति—

उच्चार कुप्रतो छाया तसपाणरक्खणहाए । कायहुयदिसाभिग्गहे य दो चेवऽभिग्गहे ॥ ८१ ॥

पुढवि तसपाणसमुद्धिहए एत्थ तु होइ चउभगो । पढमपय पसत्थ सेसाणि उ अप्पसत्थाणि ॥ ८२ ॥

इमीणं वक्खाणं—जस्स गहणी संसज्जइ तेण छायाए वोसिरियवं, केरिसियाए छायाए^१—जोताव लोगस्स उवभोगरुक्खो तत्थ
न वोसिरिज्जइ, निरुवभोगे वोसिरिज्जइ, तत्थवि जा सयाओ पमाणाओ निग्गया तत्थेव वोसिरिज्जइ, असइ पुण निग्गयाए त-
त्थेव वोसिरिज्जइ असति रुक्खाणं काएणं छाया कीरइ तेसु परिणएसु वच्चइ, काया दोणिणं—तसकाओ थावरकाओ य, जइ पडि-
लेहेइवि पमज्जइऽवि तो एगिंदियावि रक्खिया तसावि, अह पडिलेहेइ न पमज्जइ तो थावरा रक्खिया तसा परिचत्ता, अह न

१ शुद्धा साधव, धैर्यै साधुभिर्गृहीतानि यदि कारणे गृहीतानि तानि च शुद्धानि यावजीव परिभुजन्ति, मूलगुणोत्तरगुणेषु (शुद्धेषु) उत्पन्नेषु तानि
विविच्यन्ते—अनयोव्याख्यान—यस्य ग्रहणी संसज्यते तेन छायाया व्युत्पन्नस्य, कीदृश्यां छायाया^१, यस्मावलोकस्योपभोगवृक्षस्तत्र न व्युत्पज्यते, निरुपभोगे
व्युत्पज्यते, तत्रापि या स्वकीयात् प्रमाणात् निर्गता तत्रैव व्युत्पज्यते, असत्यां पुनर्निर्गताया तत्रैव व्युत्पज्यते असत्सु वृक्षेषु कायेन छाया क्रियते तेपु
परिणतेषु ग्रज्यते, कायौ द्वौ—त्रसकायं स्थावरकायश्च, यदि प्रतिलेखयत्यपि प्रमार्जयत्यपि तद्वैकेन्द्रिया अपि रक्षिताक्षसा अपि, अथ प्रतिलेखयति न
प्रमार्जयति तदा स्थावरा रक्षिता, त्रसा परित्यक्ता, अथ न

पडिलेहेइ पमज्जइ थावरा परिचत्ता तसा रक्खिया, इयरत्थ दोवि परिचत्ता, सुप्पडिलेहियसुप्पमज्जिएसुवि पढमं पयं
पसत्थं, विइयतइए एक्केकेण चउत्थं दोहिवि अप्पसत्थं, पढमं आयरियवं सेसा परिहरियवा, दिसाभिग्गहे—‘उभे मूत्र
पुरीपे च, दिवा कुर्यादुदञ्जुखः । रात्रौ दक्षिणतश्चैव, तस्य आयुर्न हीयते ॥ १ ॥’ दो चेव एयाउ अभिगेण्हंति, डगलगहणे
तहेव चउभंगो, सूरिये गामे एवमाइ विभासा कायवा जहासंभवं ॥ अधुना शिष्यानुशास्तिपरां परिसमाप्तिगाथामाह—
गुरुमूलेवि वसता अनुकूला जे न होति उ गुरुण । एएलिं तु पयाण दूरदूरेण ते होति ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘गुरुमूले’ गुर्वन्तिकेऽपि ‘वसन्तः’ निवसमानाः अनुकूला ये न भवन्त्येव गुरुणाम्, एतेषां ‘पदानां’ उक्त-
लक्षणानां, तुशब्दादन्येषां च दूरंदूरेण ते भवन्ति, अविनीतत्वात्तेषां श्रुतापरिणतेरिति गार्थार्थः ॥ पारिस्था-
पनिकेयं समासेति ॥

पडिक्कमामि छहिं जीवनिकाएहिं—पुढविकाएणं आउकाएणं तेउकाएणं वाउकाएणं वणस्सइकाएणं
तसकाएणं । पडिक्कमामि छहिं लेसाहिं—किण्हलेसाए नीललेसाए काउलेसाए तेउलेसाए पम्हलेसाए सुक्कले-
साए ॥ पडिक्कमामि सत्ताहिं भयट्ठाणेहिं । अट्ठहिं मयट्ठाणेहिं । नवहिं वंभचेरगुत्तीहिं । दसविहे समणधम्मो ।
एक्कारसहिं उवासगपडिमाहिं । वारसहिं भिक्खुपडिमाहिं । तेरसहिं किरियाठाणेहिं

१ प्रतिलेखयति प्रमार्जयति स्थावरा परित्यक्ता त्रसा रक्षिता, इतरत्र द्वयेऽपि परित्यक्ता, सुप्रत्युपेक्षितसुप्रमार्जितयोरपि प्रथम पद प्रशस्त,
द्वितीयतृतीययोरेकैकेन चतुर्थं द्वाभ्यामपि अप्रशस्त, प्रथममाचरितव्यं शेषा परिहर्तव्या, दिगभिग्रहे—द्वे एवैते अभिगृह्येते, डगलगग्रहणे तथैव चतुर्भङ्गी,
सूर्ये ग्रामे एवमादि विभाषा कर्तव्या यथासंभव ।

प्रतिक्रमामि पडिज्जीवनिकायैः प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—पृथिवीकाये-
नेत्यादि । प्रतिक्रमामि पडिल्लेइयाभिः करणभूताभिर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—कृष्णलेइययेत्यादि—‘कृष्णा-
दिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं, लेइयाशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥’ कृष्णादिद्रव्याणि तु सक-
लप्रकृतिनिप्यन्दभूतानि, आसां च स्वरूपं जम्बूखादकट्टघान्तेन ग्रामघातकट्टघान्तेन च प्रतिपाद्यते—‘जहं जंजुतरुवरोगो
सुपक्कफलभरियनमियसालगो । दिट्ठो छहिं पुरिसेहिं ते विंती जंजु भक्खेमो ॥ १ ॥ किह पुणं ? ते वेत्तेक्को आरुहमाणण
जीवसंदेहो । तो छिंदिऊण मूले पाडेमुं ताहे भक्खेमो ॥ २ ॥ वितिआह एइहेणं किं छिण्णेणं तरूण अम्हंति ? ।
साहा महल छिंदह तइओ वेत्ती पसाहाओ ॥ ३ ॥ गोच्छे चउत्थओ उण पंचमओ वेत्ति गेण्हह फलाइं । छट्ठो वेत्ती
पडिया एएच्चिय खाह घेतुं जे ॥ ४ ॥ दिट्ठतस्सोवणओ जो वेत्ति तरुवि छिन्न मूलाओ । सो वट्ठइ किण्हाए सालमहला उ
नीलाए ॥ ५ ॥ हवइ पसाहा काऊ गोच्छा तेऊ फला य पम्हाए । पडियाए सुक्कलेसा अहवा अण्णं उदाहरणं ॥ ६ ॥

१ यथा जम्बूतरुवर एक सुपक्कफलमारनप्रशालाग्र । एए पडि गुरुपैत्ते भुवते जम्बू भक्षयाम ॥ १ ॥ कथं पुन ? तेषामेको प्रवीति आरहता
जीवसंदेह । तद् व्युच्छिद्य मूलात् पातयामस्ततो भक्षयाम ॥ २ ॥ द्वितीय आह—एतावता तरूणा छिन्नेनास्माकं किम् ? । शाखा महती छिन्त वृतीयो प्रवीति
प्रशालाम् ॥ ३ ॥ गुच्छान् चतुर्थं पुन पञ्चमो प्रवीति गृहीत फलानि । षष्ठो प्रवीति पतितानि एतान्येव खादामो गृहीत्वा ॥ ४ ॥ एष्टान्तस्वोपनयो—यो
धनीति तस्मिन् छिन्त मूलात् । स वचंते कृष्णायां शाखा महती तु नीलायाम् ॥ ५ ॥ भवति प्रशाला कापोती गुच्छान् वैजसी फलानि च पश्यायाम् । पतितानि
शुक्लेश्या अथवाऽन्यदुदाहरणम् ॥ ६ ॥

चौरा गामवहत्थं त्रिणिग्गया एगो वेत्ति घाण्ह । जं पेच्छहूँसंघं दुपयं च चउप्पयं वावि ॥ ७ ॥ विइओ माणुस पुग्गिसे य तइओ साउहे चउत्थे य । पंचमओ जुज्झंते छट्ठो पुण तत्थिमं भणइ ॥ ८ ॥ एक्कं ता हरह धणं वीयं मारेह मा कुण्ह एयं । केवल हरह धणंती उवसंहारो इमो तेसिं ॥ ९ ॥ सगे मारेहत्ती वट्ठइ सो किण्हलेसपरिणामो । एवं कमेण सेना जा चरमो सुक्कलेसाए ॥ १० ॥ आदिहत्तिणिण एत्थं अपसत्था उवरिमा पसत्था उ । अपसत्थासुं वट्ठियं न वट्ठियं जं पसत्थासुं ॥ ११ ॥ एसइयारो एयासु होइ तस्स य पडिक्कमामित्ति । पडिक्कलं घट्टामी जं भणियं पुणो न सेवेमि ॥ १२ ॥

प्रतिक्रमामि सप्तभिर्भयस्थानैः करणभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इति, तत्र भयं मोहनीयप्रकृतिसमुत्थ आत्म-परिणामस्तस्य स्थानानि-आश्रया भयस्थानानि-इहलोकादीनि, तथा चाद् सद्ब्रह्मणिकारः—

इहपरलोयादाणमकम्हाभाजीवमरणमसिलोए' ति

अस्य गाथाशकलस्य व्याख्या—‘इहपरलोअ’ ति इहलोकभयं परलोकभयं, तत्र मनुष्यादिसजातीयादन्यस्मान्मनु

१ चौरा गामवधार्थं विनिर्गता एको गवीति घातयत । य पश्यत त सर्वं द्विपदं च चतुष्पदं वापि ॥ ७ ॥ द्वितीयो मनुष्यान् पुरुषांश्च तृतीयः मायुषान् चतुर्थश्च । पञ्चमो युध्यमागान् पष्ठ पुनस्तपेद् भणति ॥ ८ ॥ एक तापद्वरत धनं द्वितीयं मारयत मां कुरुतेवम् । केवलं हरत धनं उपसंहारोऽयं तस्य ॥ ९ ॥ सर्वान् मारयतेति वक्षते स कृष्णलेइयापरिणाम । एव क्रमेण शेषाः यावच्चरमं शुक्कलेइयायाम् ॥ १० ॥ आधास्त्रिलोऽनाप्रदाना उपरितना प्रदानास्तु । अप्रदानास्तु वृत्तं १ वृत्तं प्रदानास्तु यत् ॥ ११ ॥ एवोऽतिचार एतासु भवति तन्नाप प्रतिक्राम्यामि । प्रतिकूलं यत् यन्नृणित पुनर्न सेवे ॥ १२ ॥

प्यादेरेव सकाशात् भयमिहलोकभयं, विजातीयास्तु तिर्यग्देवादेः सकाशाद्भयं परलोकभयम्, आदीयत इत्यादानं-धनं तदर्थं चौरादिभ्यो यद्भयं तदादानभयम्, अकस्मादेव-चाह्यनिमित्तानपेक्षं गृहादिष्वेवावस्थितस्य राज्यादौ भयम् अकस्माद्भयं, ‘आजीवे’ ति आजीविकाभयं निर्धनः कथं दुर्भिक्षादावात्मानं धारयिष्यामीत्याजीविकाभयं, मरणाद्भयं मरणभयं प्रतीतमेव, ‘असिलोगो’ति अश्लाघाभयम्-अयशोभयमित्यर्थः, एवं क्रियमाणे महदयशो भवतीति तद्भयान्न प्रवर्तत इति गाथाशकलक्षरार्थः ॥ मदः—मान [ग्रन्थाग्रं० १६५००] तस्य स्थानानि-पर्याया भेदा मदस्थानानि, इह च प्रतिक्रमामीति वर्तते, अष्टभिर्मदस्थानैः करणभूतैर्यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इति, एवमन्येष्वपि सूत्रेष्ववायोज्यं, कानि पुनरष्टौ मदस्थानानि १, अत आह सद्ब्रह्मणिकारः—

जाईकुलयरूये तपईसरिए सुए लाहे ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या—कश्चिन्नेरेन्द्रादिः प्रव्रजितो जातिमदं करोति, एवं कुलवलरूपतपेऽर्च्यश्रुतलाभेष्वपि योज्यमिति ॥ नवभिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिभिः, शेषं पूर्ववत्, ताश्चेमाः—

वसंतिक्कंइत्तिजिंदिदिये कुट्टतरपुर्वकीलियपणीए । अइमायाहारेविभूसणा य नय यभगुत्तीओ ॥ १ ॥

व्याख्या—ब्रह्मचारिणा तद्भुज्यनुपालनपरेण न स्त्रीपशुपण्डकसंसक्ता वसतिरासेवनीया, न स्त्रीणामेकाकिनां कथा कथनीया, न स्त्रीणां निषद्या सेवनीया, उत्थितानां तदासने नोपवेष्टव्यं, न स्त्रीणामिन्द्रियाण्यवलोकनीयानि, न स्त्रीणां कुड्यान्तरितानां मोहनसंसक्तानां कणितध्वनिराकर्णयितव्यः, न पूर्वक्रीडितानुस्मरणं कर्तव्यं, न प्रणीतं भोक्तव्यं, स्निग्धमित्यर्थः, नातिमात्राहारोपभोगः कार्यः, न विभूषा कार्या, एता नव ब्रह्मचर्यगुप्तय इति गाथार्थः ॥ श्रमणः—प्राग्निरुपितशब्दार्थस्तस्य धर्मः—क्षान्त्यादिलक्षणस्तस्मिन् दशविधे-दशप्रकारे श्रमणधर्मे सति तद्विषये वा प्रतिषिद्धकरणादिना यो मयाऽतिचारः कृत इति भावना । दशविधधर्मस्वरूपप्रतिपादनायाह सद्ब्रह्मणिकारः—

एत्ती य महवज्जव मुत्ती तव संजमे य योद्धे । सद्य सोय आकिचण च यम च जइधम्मो ॥ १ ॥

क्षान्तिः श्रमणधर्मः, क्रोधविवेक इत्यर्थः, चशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, मृदोर्भावः मार्दवं मानपरित्यागेन वर्तनमित्यर्थः, तथा ऋजुभाव आर्जवं-मायापरित्यागः, मोचनं मुक्तिः, लोभपरित्याग इति भावना, तपो द्वादशविधमनशनादि, संयमश्चाश्रवविरतिलक्षणः ‘वोद्धव्यः’ विज्ञेयः श्रमणधर्मतया, सत्यं प्रतीतं, शौचं संयमं प्रति निरुपलेपता, आकिञ्चन्यं च, कनकादिरहिततेत्यर्थः, ब्रह्मचर्यं च, एष यतिधर्मः, अयं गाथाक्षरार्थः ॥ अन्ये त्वेवं वदन्ति—खंती मुत्ती अज्जव महव तह लाघवे तवे चैव । संयमं चियागऽकिञ्चणवोद्धवे वंभचेरे य ॥ १ ॥ तत्र लाघवम्-अप्रतिवद्धता, त्यागः-संयतेभ्यो वस्त्रादिदानं शेषं प्राग्वत्, गुप्त्यादीनां चाऽऽद्यदण्डकोक्तानामपीहोपन्यासोऽन्यविशेषाभिधानाददुष्ट इति ॥ एकादशभिरुपासकप्रतिमाभिः करणभूताभिर्योऽतिचार इति, उपासकाः-श्रावकास्तेषां प्रतिमाः-प्रतिज्ञा दर्शनादिगुणयुक्ताः कार्या इत्यर्थः, उपासकप्रतिमाः, ताश्चेता एकादशेति—

दसणवयसामाह्य पोसहपदिमा अबम सथिते । आरंभेसवदिह वज्जए समणभूए य ॥ १ ॥

आवश्यकहारिभरीया

ज्याख्या—दर्शनप्रतिमा, एवं व्रतसामायिकपौषधप्रतिमा अन्नह्रासचित्तआरम्भप्रेष्यउद्दिष्टवर्जकः श्रमणभूतश्चेति, अयमासां भावार्थः—सम्मदंसणसंकाइसल्लपामुक्कसंजुओ जो उ । सेसगुणविप्पमुक्को एसा खलु होंति पडिमा उ ॥ १ ॥ विइया पुण वयधारी सामाइयकडो य तइयया होइ । होइ चउत्थी चउइसि अट्टमिमाईसु दियहेसु ॥ २ ॥ पोसह चउ-विहंपी पडिपुणं सम्म जो उ अणुपाले । पंचमि पोसहकाले पडिमं कुणएगराईयं ॥ ३ ॥ असिणाणवियडभोई पगा-सभोइत्ति जं भणिय होइ । दियसओं न रत्ति भुंजे मउलिकडो कच्छ णवि रोहं ॥ ४ ॥ दिय वंभयारि राई परिमाणकडे अपोसहीएछुं । पोसहिण रत्तिमि य नियमेण वंभयारी य ॥ ५ ॥ इय जाव पंच मासा विहरइ हु पंचमा भवे पडिमा । छट्ठीए वंभयारी ता विहरे जाव छम्मासा ॥ ६ ॥ सत्तम सत्त उ मासे णवि आहारे सचित्तमाहारं । जं जं हेट्ठिहाणं तं तो परिमाण सवंपि ॥ ७ ॥ आरंभसयंकरणं अट्टमिया अट्टमास वज्जेइ । नवमा णव मासे पुण पेमारंभे विवज्जेइ ॥ ८ ॥

१ शङ्कादिदोषशल्यप्रमुक्कसम्यक्त्वसमुत्तो यस्तु । दोषगुणविप्रमुक्क एसा खलु भवति प्रतिमा ॥ १ ॥ द्वितीया पुनर्व्रतधारी कृतसामायिकश्च तृतीया भवति । भवति चतुर्थी चतुर्दशपट्यादिषु दिवसेषु ॥ २ ॥ पौषध चतुर्विधमपि प्रतिपूर्णं सम्यग् यस्तु अनुपालयति । पञ्चमी पौषधकाले प्रतिमा करोत्येकरात्रिकीम् ॥ ३ ॥ अन्नानो दिवसभोजी प्रकाशभोजीति यद्वर्णितं भवति । दिवसे न रात्रौ भुङ्क्ते कृतमुक्कल कच्छ नैव यप्ताति ॥ ४ ॥ दिवा ब्रह्मचारी रात्रौ व्रतपरिमाणोऽपौषधिकेषु । पौषधिको रात्रौ च नियमेन ब्रह्मचारी च ॥ ५ ॥ इति यावत् पञ्च मासान् विहरति पञ्चमी भवेत् प्रतिमा । पट्यां ब्रह्मचारी तावत् विहरेत् यावत् पण्मासाः ॥ ६ ॥ सप्तमी सप्तैव मासान् नैवाहारयेत् सचित्तमाहारम् । यद्यदधस्तनीनां तत्तदुपरितनासु सर्वमपि ॥ ७ ॥ आरम्भस्य स्वयंकरणं अट्टम्या अष्ट मासान् वर्जयति । नवमी नव मासान् पुनः प्रेषारम्भान् विवर्जयति ॥ ८ ॥

दसमा पुण दस मासे उद्दिष्टकयंपि भत्त नवि भुंजे । सो होई खुरमुंडो छिहलिं वा धारए जाहिं ॥ ९ ॥ जं निहियमत्थजायं पुच्छंति नियाण नवरि सो आह । जइ जाणे तो साहे अह नवि तो वेंति नवि जाणे ॥ १० ॥ खुरमुंडो लोओ वा रय-हरण पडिगहं च गेण्हत्ता । समणदूओ विहरे णवरिं सण्णायगा उवरिं ॥ ११ ॥ ममिकारअवोच्छिन्ने वच्चइ सण्णा-यपल्लि दट्ठुंजे । तत्थवि साहुब जहा गिण्हइ फासुं तु आहारं ॥ १२ ॥ एसा एकारसमा इकारसमासियासु एयामु । पण्ण-वणवितहअसदहाणभावाउ अइयारो ॥ १३ ॥

द्वादशभिर्भिक्षुप्रतिमाभिः प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृत इति, क्रिया प्राग्वत्, तत्रोद्भूतोत्पादनैषणा-दिशुद्धभिक्षाशिनो भिक्षवः—साधवस्तेषां प्रतिमाः—प्रतिज्ञा भिक्षुप्रतिमाः, ताश्चेमा द्वादश—

मासाहं सत्ता पढमाधितिसत्त (सत्त) राइदिणा । अहराई एगराई भिक्खूपडिमाण थारसग ॥ १ ॥

मासाद्याः सप्तान्ताः 'प्रथमाद्वित्रिसत्त (सप्त) रात्रिदिवा' प्रथमा सप्तरात्रिकी, द्वितीया सप्तरात्रिकी, तृतीया

१ दशमी पुनर्दत्त मासान् उद्दिष्टकृतमपि भक्त नैव भुङ्क्ते । स भवति खुरमुण्डं शिखा वा धारयति यस्याम् ॥ ९ ॥ यस्मिन्निहतमर्थजातं पृच्छतां निजानां परं स ब्रवीति । यदि जानाति तदा कथयति अथ नैव ब्रवीति नैव जाने ॥ १० ॥ खुरमुण्डो लोओ वा रजोहरणं पतद्गहं च गृहीत्वा । श्रमणभूतो विहरति नवरं सप्तातीयानामुपरि ॥ ११ ॥ ममीकारेऽप्युच्छिन्ने व्रजति सप्तातीयपट्यां द्रष्टुम् । तत्रापि साधुवत् यथा गृह्णाति प्रासुकं त्वाहारम् ॥ १२ ॥ एषैकादशी एकादशमासिकी एतासु । वित्तप्रश्रयपनाऽभ्रदानभावात्प्रतिचारः ॥ १३ ॥ मासाद्याः सप्तान्ताः प्रथमा द्वितीया तृतीया सप्तरात्रिन्दिवमाना । अहोरात्रिकी एकरात्रिकी भिक्षुप्रतिमानां द्वादशकम् ॥ १ ॥

सप्तरात्रिकी, अहोरात्रिकी, एकरात्रिकी, इदं भिक्षुप्रतिमानां द्वादशकमिति । अयमासां भावार्थः—पंडिवज्जइ संपुण्णो संघयणधिइजुओ महासत्तो । पडिमाउ जिणमयंमी संमं गुरुणा अणुण्णाओ ॥ १ ॥ गच्छेच्चिय निम्माओ जा पुवा दस भवे असंपुण्णा । नवमस्स तइयवत्थुं होइ जहण्णो सुयाभिगमो ॥ २ ॥ वोसट्ठवत्तंदहो उवसगगसहो जहेव जिण-कप्पी । एसण अभिगगहीया भत्तं च अलेवयं तस्स ॥ ३ ॥ गच्छा विणिक्खमिन्ता पडिवज्जे मासियं महापडिमं । दत्तेग-भोयणस्सा पाणस्सवि एग जा मासं ॥ ४ ॥ पच्छा गच्छमईए एव दुमासि निमासि जा सत्त । नवरं दत्तीउट्ठी जा सत्त उ सत्तमासीए ॥ ५ ॥ तत्तो य अट्टमीया हवइ हू पढमसत्तराईदी । तीय चउत्थचउत्थेणऽपाणएणं अह विसेसो ॥ ६ ॥ तथा चाऽऽगमः—“पढमसत्तराईदियाणं भिक्खूपडिमं पडिवन्नस्स अणगारस्स कप्पइ से चउत्थेणं भत्तेणं अपाणएणं बहिया गामस्स वे”त्यादि, उत्ताणगपासह्दीणैसज्जीवावि ठाण ठाइत्ता । सहउवसग्गे घोरे दिवाइ तत्थ अविकंपो ॥ ७ ॥

१ प्रतिपद्यते एता सपूर्णं सत्तनद्यतियुतो महासत्त । प्रतिमा जिनमते सम्यक् गुरुणाऽनुज्ञात ॥ १ ॥ गच्छे एव निष्णातो यावत् पूर्वोणि दश भयेयुरसपूर्णानि । नवमस्य तृतीयं वस्तु भवति जघन्यं श्रुताधिगम ॥ २ ॥ व्युत्सष्टत्यक्तदेहं उपसर्गसहो यथैते जिनकल्पी । एषणा अभिगृहीता भत्तं चालेपकृतस्य ॥ ३ ॥ गच्छादिनिष्कम्य प्रतिपद्यते मासिकीं महाप्रतिमाम् । दत्तिरेका भोजनस्य पानस्याप्येका यावन्मास ॥ ४ ॥ पश्चाद् गच्छमायाति एव द्विमासिकी त्रिमासिकी यावत् सप्तमासिकी । नवरं दत्तिवृद्धिं यावत् सप्तैव सप्तमास्याम् ॥ ५ ॥ ततश्चाष्टमी भवति प्रथमसप्तरात्रिन्दिव । तस्यां चतुर्थं च तृथं नापानकेनासां विशेषः ॥ ६ ॥ प्रथमा सप्तरात्रिन्दिव भिक्षुप्रतिमां प्रतिपद्यमानगारस्य कल्पतेऽथ चतुर्थेन भक्तैनापानकेन बहिर्गमस्य वेत्यादि, उत्तानः पार्श्वतो नैपथिको वाऽपि न्यानं स्थित्वा । सहते उपसर्गान् चोरन् दिव्यादीन् तत्रात्रिकम् ॥ ७ ॥

दोच्चावि एरिसच्चिय वहिया गामाइयाण णवरं तु । उकुडलंगंडसाई डंडाइतिउव ठाइत्ता ॥ ८ ॥ तच्चाएवि एवं णवरं ठाणं तु तस्स गोदोही । वीरासणमहवावी ठाइज्ज व अंवखुज्जो वा ॥ ९ ॥ एमेव अहोराई छट्टं भत्तं अपाणयं णवरं । गामणयराण वहिया वग्घारियपाणिणं ठाणं ॥ १० ॥ एमेव एगराई अट्टमभत्तेण ठाण वाहिरओ । ईसीपच्चारणए अणि-मिसनयणेगदिट्ठीए ॥ ३ ॥ साहहुदोवि पाए वग्घारियपाणि ठायई ठाणं । वाघारि लंवियभुओ सेस दसासुं जहा भणियं ॥ ४ ॥

त्रयोदशभिः क्रियास्थानैः प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतैर्योऽतिचारः कृत इति, क्रिया पूर्ववत्, करणं क्रिया, कर्मवन्धनिवन्धना चेष्टेत्यर्थः, तस्याः स्थानानि-भेदाः पर्याया अर्थायानर्थायेत्यादयः क्रियास्थानानि, तानि पुनस्त्रयोदश भवन्तीति, आह च सङ्ग्रहणिकारः—

अट्ठाण्ठेहि हित्ताडकंहा दिट्ठी ये मोसंइदिण्णे य । अट्ठमर्थमाणभेत्ते^१ मायालोहे^२ रियावंहिया ॥ १ ॥

व्याख्या—अर्थाय क्रिया, अनर्थाय क्रिया, हिंसायै क्रिया, अकस्मात् क्रिया, 'दिट्ठिय' त्ति दृष्टिविपर्यासक्रिया च सूचनात्सूत्रमितिकृत्वा, मृपाक्रियाऽदत्तादानक्रिया च, अध्यात्मक्रिया, मानक्रिया, मित्रदोषक्रिया, मायाक्रिया, लोभक्रिया

१ द्वितीयाऽपीदृश्येव वहिर्गामादीना पर तु । उकुडकासनो वक्काएणायी वा दण्डायतिको वा स्थिरवा ॥ ८ ॥ तृतीयस्यामप्येष पर स्थान तु तत्र गोदोहिका । वीरासनमथवाऽपि तिष्ठेद्वाऽऽध्रुकुज्जो वा ॥ ९ ॥ एवमेवाहोरात्रिकी पष्ठ भक्तमपानक परम् । ग्रामागरयोर्बहिस्तात् प्रलम्बभुजस्तिष्ठति स्थानम् ॥ १० ॥ पृथमेवकारात्रिकी अष्टमभक्तेन स्थान वहि । ईषप्प्रागभारगतोऽनिमिपनयन एकदृष्टिक ॥ ११ ॥ सहस्र द्वावपि पादौ प्रलम्बतभुजस्तिष्ठति स्थानम् । 'वाघारि' लम्बितभुज शेष द्वाभ्यां यथा भणितम् ॥ १२ ॥

ईयापथक्रिया, अयमासां भावार्थः—तसथावरभूएहिं जो दंडं निसिरई हु कज्जंमि । आय परस्स व अट्ठा अट्ठादंडं तयं वेति ॥ १ ॥ जो पुण सरडाईयं थावरकायं च वणलयाईयं । मारेत्तुं छिंदिऊण व छड्डे एसो अणट्ठाए ॥ २ ॥ अहिमाइ वेरियस्स व हिंसिंसु हिंसइव हिंसिहिई । जो दंडं आरब्भइ हिंसादंडो भवे एसो ॥ ३ ॥ अन्नट्ठाए निसिरइ कंडाइ अन्न-माहणे जो उ । जो व नियंतो सस्सं छिंदिज्जा सालिमाई य ॥ ४ ॥ एस अकम्हादंडो दिट्ठिविवज्जासओ इमो होइ । जो मित्तममित्तंती काउं घाएइ अहवावि ॥ ५ ॥ गामाईघाएसु व अतेण तेणति वावि घाएज्जा । दिट्ठिविवज्जासे सो किरि-याठाणं तु पंचमयं ॥ ६ ॥ आयट्ठा णायगाइण वावि अट्ठाए जो मुसं वयइ । सो मोसपच्चईओ दंडो छट्ठो हवइ एमो ॥ ७ ॥ एमेव आयणायगअट्ठा जो गेण्हइ अदिन्नं तु । एसो अदिन्नवत्ती अज्झत्थीओ इमो होइ ॥ ८ ॥ नवि कोवि किंचि भणई तहविहु हियएण दुम्मणो किंपि । तस्सऽज्झत्थी संसइ चउरो ठाणा इमे तस्स ॥ ९ ॥ कोहो माणो माया

१ प्रसस्यावरभूतेषु यो निरुजति कार्ये । आत्मन परस्य वाऽर्थाय अर्थदण्ड त् भुवते ॥ १ ॥ य पुन सरटादिक स्यावरकाय च वनलतादिकम् । मारा यिरवा छिन्वा वा त्यजति एषोऽनर्थाय ॥ २ ॥ अट्ठादेर्वैरिणे वा अहिंसीत् हिनस्ति वा हिंसिष्यति । यो दण्डमारभते हिंसादण्डो भवेदेव ॥ ३ ॥ अन्या र्थाय निरुजति कण्डादि अन्यमाहन्ति यस्तु । यो वा गच्छन् शस्त्र छिन्वात् प्राक्यादींश्च ॥ ४ ॥ एषोऽकस्मादण्डो दृष्टिनिपर्यासतोऽय भवति । यो मित्रममि प्रमितिकृत्वा घातयत्ययवाऽपि ॥ ५ ॥ ग्रामादिघातेषु वा अस्तेन स्तेनमिति वाऽपि घातयेत् । दृष्टिविपर्यासात् स क्रियास्थान तु पञ्चमम् ॥ ६ ॥ ग्रामार्थं ज्ञातीयादीना वाऽऽनर्थाय यो मृपा वदति । स मृपाप्रत्ययिको दण्डो भवत्येव पष्ठ ॥ ७ ॥ एवमेवात्मज्ञातीयार्थं यो गृह्णात्यदत्तं तु । एषोऽदत्तप्रत्ययोऽध्यात्मस्थोऽय भवति ॥ ८ ॥ नैव कोऽपि किञ्चिन्नणति तथापि हृदये दुर्मेना किमपि । तस्याध्यात्मस्य शसति चरवारि स्थानानीमानि तस्य ॥ ९ ॥ क्रोधो मानो माय-लोहो अज्झत्थकिरिय एवेसो । जो पुण जाइमयाई अट्ठविहेणं तु माणेणं ॥ १० ॥ मत्तो हीलेइ परं खिंसइ परिभवइ माणवत्तेसा । मायपिड्ढायागाईण जो पुण अप्पेवि अवराहे ॥ ११ ॥ तिवं दंडं करेइ डहणंकणवंधतालणाईयं । तं मित्त-दोमवत्ती किरियाठाणं हवइ दसमं ॥ १२ ॥ एक्कारसमं माया अण्णं हिययंमि अण्ण वायाए । अण्ण आयरई या स क-म्मुणा गूढसामथ्यो ॥ १३ ॥ मायावत्ती एमा तत्तो पुण लोहवत्तिया इणमो । सावज्जारंभपरिगहेसु सत्तो महंतेसु ॥ १४ ॥ तह इत्थी कामेसुं गिद्धो अप्पाणयं च रक्खतो । अण्णेसिं सत्ताणं वहवंधणमारणं कुणइ ॥ १५ ॥ एसो उ लोहवत्ती इरियावहियं अओ पवक्खामि । इह खलु अणगारस्ता समिईगुत्तीसुगुत्तस्स ॥ १६ ॥ सययं तु अप्पमत्तस्स भगवओ जाव चक्खुपरहंपि । निवयइ ता सुहुमा विहु इरियावहिया किरिय एसा ॥ १७ ॥

चोइसहिं भूयगामेहिं पन्नरसहिं परमाहंमिएहिं सोलसहिं गाहासोलसएहिं सत्तरसविहे संजमे अट्ठारस-विहे अवंभे एगूणवीसाए णायज्झयणेहिं वीसाए असमाहिठाणेहि ॥

१ लोभोऽध्यात्मक्रिय एवैष । य पुनर्जातिमदादिनाऽदृष्टिधेन तु मानेन ॥ १० ॥ मत्तो हीलयति पर निन्दति परिभवति मानप्रत्ययिकी एषा । माता-पितृजातीयानां य पुनरत्येऽध्यपराधे ॥ ११ ॥ तीव्र करोति दण्डं दहनाङ्कनयन्धतादनादिकम् । तत् मित्रद्वेषप्रत्ययिक क्रियास्थान भवति दशमम् ॥ १२ ॥ पकादनाम माया अन्यत् हृदये अन्यत्वाच्च । अन्यदाचरति स कर्मणा गूढसामर्थ्यं ॥ १३ ॥ मायाप्रत्ययिक्येषा तत् पुनर्लोभप्रत्ययिक्येषा । सावधारंभपरि-ग्रहेषु सफो महत्सु ॥ १४ ॥ तया स्त्रीकामेषु गूढ आत्मानं च रक्षन् । अन्येषां सरयानां वधमारणाङ्कनयन्धनानि करोति ॥ १५ ॥ एष तु लोभप्रत्ययिक ईर्ष्या-प्रत्ययिकमत प्रवक्ष्यामि । इह खल्वनगारस्य समितिगुत्तिसुगुत्तस्य ॥ १६ ॥ सतत त्वप्रमत्तस्य भगवतो यावच्छु पश्यामि । निपतति तावत् सूक्ष्मा ईर्ष्या-प्रत्ययिकी क्रियेषा ॥ १७ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

चतुर्दशभिर्भूतग्रामैः, क्रिया पूर्ववत्, भूतानि—जीवास्तेषां ग्रामाः—समूहा भूतग्रामास्तैः, ते चैवं चतुर्दश भवन्ति—

एगदियसुहुमियरा सणियर पणियया य सवीतिचउ । पज्जापज्जा मेण चोदसग्गामा ॥ १ ॥

व्याख्या—एकेन्द्रियाः—पृथिव्यादयः सूक्ष्मेतरा भवन्ति, सूक्ष्मा वादराश्चेत्यर्थः, संज्ञीतराः पञ्चेन्द्रियाश्च, संज्ञिनोऽसंज्ञिनश्चेति भावना, 'सवीतिचउ'त्ति सह द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियैः, एते हि पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन चतुर्दश भूतग्रामा भवन्ति, स्थापना चेयं स्थानद्वारेण दर्शयन्नाह एवं चतुर्दशप्रकारो भूतग्रामः प्रदर्शितः, अधुनाऽमुमेव गुण-सङ्ग्रहणिकारः—

ए सु ऽप	सु प	वा द ऽप	वा प
	ये ऽप	बे ऽप	
	ते ऽप	ते प	
	च ऽप	च प	
ऽस ऽप	ऽम प	स ऽप	स प

मिच्छदिद्वी सासायणे यं तह सैम्ममिच्छदिद्वी य जविरैसम्मदिद्वी विरैवाविरए पमते र्थ ॥ १ ॥

तत्तो य अँप्पमतो निर्यट्टिनिर्यट्टियायरे सुँहुमे । रँधसत्तलीणमोहे होह सँजोगी अँजोगी य ॥ २ ॥

गाथाद्वयस्य व्याख्या—कश्चिद्भूतग्रामो मिथ्यादृष्टिः, तथा सास्वादनश्चान्यः, सहैव तत्त्वश्रद्धानरसास्वादानेन वर्तत इति सास्वादनः, कणद्वयण्टालालान्यायेन प्रायः परित्यक्तसम्यक्त्वः, तदुत्तरकालं पडावलिकाः, तथा चोक्तम्—“उवस-मसंमत्तातो चयतो मिच्छं अपावमाणस्स । सासायणसंमत्तं तदंतरालमि छावलियं ॥ १ ॥” तथा सम्यग्मिथ्यादृष्टिश्च

१ उपशान्तसम्यक्त्वात् चयवमानस्य मिथ्यात्वं प्रामाण्यवत् । सास्वादनसम्यक्त्वं तदन्तराले पडावलिका ॥ १ ॥

सम्यक्त्वं प्रतिपद्यमानं प्रायः सज्जाततत्त्वरुचिरित्यर्थः, तथाऽविरतसम्यग्दृष्टिः—देशविरतिरहितः सम्यग्दृष्टिः, विरता-विरतः—श्रावकग्रामः, प्रमत्तश्च प्रकरणात्मकसंयतग्रामो गृह्यते, ततश्चाप्रमत्तसंयतग्राम एव, 'णियट्टिअणियट्टिवायरो'त्ति निवृत्तिवादोऽनिवृत्तिवादश्च, तत्र क्षपकश्रेण्यन्तर्गतो जीवग्रामः क्षीणदर्शनसप्तकः निवृत्तिवादो भण्यते, तत ऊर्ध्वं लोभाणुवेदनं यावदनिवृत्तिवादः, 'सुहुमे'त्ति लोभाणून् वेदयन् सूक्ष्मो भण्यते, सूक्ष्मसम्पराय इत्यर्थः, उपशान्तक्षी-णमोहः श्रेणिपरिसमाप्तावन्तर्मुहूर्तं यावदुपशान्तवीतरागः क्षीणवीतरागश्च भवति, सयोगी अनिरुद्धयोगः भवस्थकेवल-ग्राम इत्यर्थः, अयोगी च निरुद्धयोगः शैलेइयां गतो ह्रस्वपञ्चाक्षरोद्गिरणमात्रकालं यावत् इति गाथाद्वयसमासार्थः ॥ व्यासार्थस्तु प्रज्ञापनादिभ्योऽवसेयः ॥ पञ्चदशभिः परमाधार्मिकैः, क्रिया पूर्ववत्, परमाश्च तेऽधार्मिकाश्च २, संक्लिष्टप-रिणामत्वात्परमाधार्मिकाः, तानभिधित्सुराह सङ्ग्रहणिकारः—

'अवे अयरिसी चेव, सामे अ सँबले इय । रहोवेरुईकाले' य, महार्कालेति आवरे ॥ १ ॥

अमिपत्ते धँणकुभे', वँल्ल वेयरेणी इय । परसँसेरे महाघोसे, 'एए पन्नरसाहिपा ॥ २ ॥

इदं गाथाद्वयं सूत्रकृत्रियुक्तिगाथाभिरेव प्रकटार्थाभिव्याख्यायते—धाडँति पहावँति य हणंति वंधंति (विंधंति—विध्यन्ति) तह निसुंभंति । मुंचंति अंवरतले अंवा खलु तत्थ नेरइया ॥ १ ॥ ओहयहए य तहियं निस्सण्णे कप्पणीहि

१ धाटयन्ति (प्रेरयन्ति) प्रधावयन्ति (अग्रयन्ति) च भन्ति घभन्ति तथा भूमी पातयन्ति । मुच्यन्ति अम्बरतलात् अस्या एतत् तत्र नैरयिकान् ॥ १ ॥ उपहतहतान् तत्र च नि सज्जान् कल्पनीभि

कप्पंति । विदलियचटुलयछिन्ने अंवरिसा तत्थ नेरइए ॥ २ ॥ साडणपाडणतुञ्जण (तोदण) विंधण (वंधण) रज्जूत-ल(लय)प्पहारेहि । सामा नेरइयाणं पवत्तयंती अपुण्णाणं ॥ ३ ॥ अंतगयकेफ (यकीक) साणि य हिययं कालेज्जफुप्फुसे चुण्णे । सवला नेरइयाणं पवत्तयंती अपुण्णाणं ॥ ४ ॥ असिसत्तिकुंततोमरसूलतिसूलेसु सूइचिइयासु । पोएंति रुद्धकम्मा नर-यपाला तहि रोहा ॥ ५ ॥ भंजंति अंगमंगाणि ऊरु वाहू सिराणि करचरणे । कप्पंति कप्पणीहि उवरुद्धा पावकम्मरए ॥ ६ ॥ मीरासु सुंडएसु य कंडूसु पयणगेषु य पयंति । कुंभीसु य लोहीसु य पयंति काला उ नेरइया ॥ ७ ॥ कप्पंति कागिणींसंगाणि छिंदंति सीहपुच्छाणि । खायंति य नेरइए महाकाला पावकम्मरए ॥ ८ ॥ हत्थे पाए ऊरु वाहू य सिरं च अंगुवंगाणि । छिंदंति पगामं तु असिनेरइया उ नेरइए ॥ ९ ॥ कण्णोद्धनासकरचरणदसणथणपूअऊरुवाहूणं । छेयणभेयण-साडण असिपत्तधणूहि पाडिति ॥ १० ॥ कुंभीसु य पइणीसु य लोहीसु कंडुलोहकुंभीसु । कुंभी उ नरयपाला हणंति

१ कल्पन्ते । द्विदलवत् तिर्यक्छिन्नान् अम्बरपथस्य नैरयिकान् (कुर्वन्ति) ॥ २ ॥ शातनपातनचयनव्ययनानि रज्जुलतामहारैः । इयामा नैरयिकाणां प्रवर्तयन्ति अपुण्यानाम् ॥ ३ ॥ अन्यगतकीकसाति एदय कालेयकफुप्फुसाति चूर्णयन्ति । शवला नैरयिकाणां प्रवर्तयन्त्यपुण्यानाम् ॥ ४ ॥ असिशक्तिकुन्त-तोमरशूलत्रिशूलेषु सूचिचित्तासु । प्रोतयन्ति रत्नकर्माणस्तु नरकपालास्तु रौद्रा ॥ ५ ॥ भजन्ति अङ्गोपाङ्गानि ऊरुणी वाहू दार करौ चरणौ । कल्पन्ते कल्पनीभि उपरदा पापकर्मरता ॥ ६ ॥ दीर्घसुहृषु शुण्ठकेषु च कुम्भीषु च कन्दूषु प्रचनकेषु (प्रचण्डेषु) च पचन्ति । कुम्भीषु च लोहीषु च पचन्ति कालास्तु नारकान् ॥ ७ ॥ कल्पन्ते काकिणी (छद्मण) मासानि छिन्दन्ति सिंहपुच्छान् (पृष्ठिग्रन्थान्) । खादयन्ति च नैरयिकान् महाकाला पापकर्मर-तान् ॥ ८ ॥ हन्ता पादौ ऊरुणी वाहू च दार अङ्गोपाङ्गानि । छिन्दन्ति प्रकाममेव असिरकपालास्तु नैरयिकान् ॥ ९ ॥ कर्णोद्धनासिक्काकरचरणदशनस्तनपूतोरु-वाहूनाम् । छेदनभेदनशातनानि अल्पिग्रधनुभि पातयन्ति ॥ १० ॥ कुम्भीषु च पचनीषु च लोहीषु कन्दूलोहकुम्भीषु । कुम्भिकासु नरकपाला भन्ति

पाइति नरएसु ॥ ११ ॥ तडतडतडस भुंजति भज्जणे कलंबुवाळुयापट्टे । वाळुयागा नेरइया लोलेंति अंवरतलंमि ॥ १२ ॥ वसपूरुहिरकेसट्टिवाहिणी कलकलंतजउसोत्तं । वेयरणिनिरयपाला नेरइए ऊ पवाहंति ॥ १३ ॥ कप्पंति करगतेहिं कप्पंति परोप्परं परमुण्हिं । संवलयमारुहंती खरस्सरा तत्थ नेरइए ॥ १४ ॥ भीए य पलायंते समंतओ तत्थ ते निरुंभंति । पसुणो जहा पसुवहे महघोसा तत्थ नेरइए ॥ १५ ॥ षोडशभिर्गाथाषोडशैः सूत्रकृताङ्गाद्यश्रुतस्कन्धाध्ययनैरित्यर्थः, क्रिया पूर्ववत्, तानि पुनरमून्यध्ययनानि—

समयो वेयालीय उवसरैगपरिण्णपीरैरिण्णा य । निरयविमैत्तीवीरयओ र्यं कुसीलाने परिहासा ॥ १ ॥

वीरियंमंसमीही मैगसमोसैरेण भैहत्त १५ गयो । जेमइय तए गाहासोर्लसम होइ अज्जयण ॥ २ ॥

गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव,

सप्तदशविधे संयमे, सप्तदशविधे—सप्तदशप्रकारे संयमे सति, तद्विषयो वा प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृत्वा इति, क्रियायोजना पूर्ववत्, सप्तदशविधसंयमप्रतिपादनायाह—

१ पाचयन्ति नरकेषु ॥ ११ ॥ तडतडतडकुर्वन्तो भृजन्ति आटे कदम्बवाळुकापट्टे । वाळुका नैरयिकपाला लोलयन्त्यम्बरतले ॥ १२ ॥ वसापूरयि-
रकेशाभ्यवाहिनीं कलकलजलश्रोतसम् । चैतरणीनरकपाला नैरयिकास्तु प्रचाहयन्ति ॥ १३ ॥ कटपन्ते क्ररुचै वदयन्ति परस्पर परशुभि । शाटमली
मारोहयन्ति खरस्वरास्तत्र नेरयिकान् ॥ १४ ॥ भीतींश्च पलायमानान् समन्ततस्तत्र ताधिरन्धन्ति । पञ्चान् यथा पशुवधे महाघोषास्तत्र नेरयिकान् ॥ १५ ॥

पुंड्रविदग्गभगणिमारुयवणस्सइ 'विदि' चउपणदिअज्जीवो । पेहुंप्पेहंवेमज्जणे परिद्ववणे मंणे 'वेहुकोप' ॥ १ ॥

व्याख्या—पुंड्रवाइयाण जाव य पंचेंदियसंजमो भवे तेसिं । संघट्टणाइ न करे तिविहंणं करणजोएणं ॥ १ ॥ अज्जी-
वेहिवि जेहिं गहिण्हिं असंजमो हवइ जइणो । जह पोत्थदूसपणए तणपणए चम्मपणए य ॥ २ ॥ गंडी कच्छवि मुट्ठी
संपुडफलए तहा छिवाडी य । एयं पोत्थयपणयं पणत्तं वीयराएहिं ॥ ३ ॥ वाहलपुहुत्तेहिं गंडीपोत्थो उ तुल्लगो दीहो ।
कच्छवि अंते तणुओ मज्जे पिहुलो मुण्येवो ॥ ४ ॥ चउरंगुलदीहो वा वट्ठागिइ मुट्ठिपोत्थओ अहवा । चउरंगुलदीहो-
च्चिय चउरस्सो वावि विण्णेओ ॥ ५ ॥ संपुडओ दुगमाई फलगावोच्छं छियाडिमेत्ताहे । तणुपत्तूसियरूवो होइ छिवाडी
बुहा वेत्ति ॥ ६ ॥ दीहो वा हस्सो वा जो पिहुलो होइ अप्पवाहुले । तं मुणियसमयसारा छियाडिपोत्थं भणंतीह ॥ ७ ॥
दुविहं च दूसपणयं समासओ तंपि होइ नायव्वं । अप्पडिलेहियपणयं दुप्पडिलेहं च विण्णेयं ॥ ८ ॥ अप्पडिलेहियदूसे

१ पृथ्वाद्यो यावच्च पञ्चेन्द्रिया सयमो भवेत्तेषाम् । सघट्टनादि न करोति त्रिविधेन करणयोगेन ॥ १ ॥ अजीवेष्वापि येषु गृहीतेषु असयमो भवति
यते । यथा पुस्तकद्वयपञ्चके तृणपञ्चके चर्मपञ्चके च ॥ २ ॥ गण्डी कच्छपी मुष्टि सपुटफलकस्तथा स्यादिका च । एतत् पुस्तकपञ्चक प्रज्ञप्त वीतरागो
॥ ३ ॥ याहयपृथक्चैरगण्डीपुस्तक तु तुल्य दीर्घम् । कच्छपी अन्ते तनुक मध्ये पृथु मुणितव्यम् ॥ ४ ॥ चतरङ्गुल दीर्घं वा वृत्ताकृति मुष्टिपुस्तकमयत्र ।
चतुरङ्गुलदीर्घमेव चतुरस्र वाऽपि विज्ञेय ॥ ५ ॥ सपुट फलकानि द्विकादीनि वक्ष्ये स्यादिकामधुना । तनुपरोच्छितरूप भवति स्यादिका युधा ध्रुवते ॥ ६ ॥
दीर्घो वा ह्रस्वो वा य पृथुर्भवत्यतपवाहृत्य । त ज्ञातसमयसारा स्यादिकापुस्तक भणन्तीह ॥ ७ ॥ द्विविध च दूयपञ्चक समासतस्तदपि भवति ज्ञातव्यम् ।
अप्रतिलेखितपञ्चक दुष्प्रतिलेख च विज्ञेयम् ॥ ८ ॥ अप्रतिलेखितदूयपञ्चके

तूली उवहाणगं च नायव्वं । गंडुवहाणालिंगणि मसूरए चैव पोत्तमए ॥ ९ ॥ पल्लवि कोयवि पावार णवयए तहा य दादि-
गालीओ । दुप्पडिलेहियदूसे एयं वीयं भवे पणयं ॥ १० ॥ पल्लवि हत्थुत्थरणं कोयवओ रूयपूरिओ पडओ । दद्विगालि
धोयपोत्ती सेस पसिद्धा भवे भेया ॥ ११ ॥ तणपणयं पुण भणियं जिणेहि जियरायदोसमोहेहिं । साली वीही कोद्व-
रालग रण्णेतणाई च ॥ १२ ॥ अंधएलगाविमहिसी मिगाणमइणं च पंचमं होइ । तलिगा खल्लग वज्जे कोसग कत्ती य
वीयं तु ॥ १३ ॥ अहवियडहिरन्नाई ताइ न गिण्हइ असंजमो साह । ठाणाइ जत्थ चेत्ते पेहपमज्जित्तु तत्थ करे ॥ १४ ॥
एसा पेहुवपेहा पुणोय दुविहा उ होइ नायव्व । वावारावाचारे वावारे जह उ गामस्स ॥ १५ ॥ एसो उविक्खगो हू अद्या-
वारे जहा विणस्संतं । किं एयं नु उवेक्खसि दुविहाए वेत्थ अहिगारो ॥ १६ ॥ वावारुवेक्ख तहियं संभोइय सीयमाण
चोएइ । चोएई इयरपी पावयणीयंमि कज्जंमि ॥ १७ ॥ अवावार उवेक्खा नवि चोएइ गिहिं तु सीयंतं । कम्मसे

१ तूली उपधानक च ज्ञातव्यम् । गण्डोपधानमालिङ्गिनी मसूरकश्चैव पोतमय ॥ ९ ॥ पल्लवी (प्रल्लहि) कौतपी प्रावारो नवत्वर तथा दद्रा-
गाली तु । दुष्प्रतिलिखितदूये एतद् द्वितीय भवेत् पञ्चकम् ॥ १० ॥ पल्लवी हस्तास्तरण कौतपो रत्नपूरित पट । दद्रागाली धौतपोत दोषो प्रसिद्धो भवेत्ता
भेदो ॥ ११ ॥ तृणपञ्चक पुनर्भणित जिनैजितरागद्वेषमोहे । शालिर्माहि कोद्रव रालकोऽरण्यतृणानि च ॥ १२ ॥ अजैडकगोमहिषाणां मृगाणामजिन च
पञ्चम भवति । तलिका खल्लगो वधं कोश कर्त्तरी च द्वितीय तु ॥ १३ ॥ अय हिरण्यविकटादीनि (अजीवा) तानि न गृह्णाति असयम (मत्वात्) साधु ।
स्यानादि यत्र चिकीर्षेत् प्रेक्ष्य प्रमादयं तत्र कुयोत् ॥ १४ ॥ एषा प्रेक्षा उपेक्षा पुनर्द्विविधा तु भवति ज्ञातव्या । व्यापारेऽव्यापारे व्यापारे यथेव (हृन्दिष्य)
ग्रामस्य ॥ १५ ॥ एव उपेक्षक श्रव्यापारे यथा विनश्यत् । किमेतच्छेषेक्षे द्विविधयाऽप्यव्याधिकार ॥ १६ ॥ व्यापारोपेक्षा तत्र सामागिकान् सीदतश्चोदयति ।
चोदयति इतरमपि प्रावचनीये कार्ये ॥ १७ ॥ अव्यापारोपेक्षा नैव चोदयति गृहिण तु सीदन्तम् । कर्मसु

आवश्यकहारिभट्टीया

बहुविधेषु संजम एसो उवेवखाए ॥ १८ ॥ पाए सागारिएसुं अपमज्जित्तावि संजमो होइ । ते चेव पमज्जंते असागारिए संजमो होइ ॥ १९ ॥ पाणेहिं संसत्तं भत्तं पाणमहवावि अविसुद्धं । उवगरणपत्तमाई जं वा अइरित्त होज्जाहि ॥ २० ॥ तं परिठवणविहीए अवहट्ठु संजमो भवे एसो । अकुसलमणवइरोहे कुसलाण उदीरणं जं तु ॥ २१ ॥ मणवइसंजम एसो काए पुण जं अवस्सकज्जंमि । गमणागमणं भवई तओवउत्तो कुणइ संमं ॥ २२ ॥ तवज्जं कुम्मस्सव सुसमाहियपाणि-पायकायस्स । हवई य कायसंजमो चिद्धंतस्सेव साहुस्स ॥ २३ ॥ अष्टादशप्रकारे अब्रह्माणे-अब्रह्मचर्ये सति तद्वि-षयो वा प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृत इति, क्रिया पूर्ववत्, तत्राष्टादशविधाब्रह्मप्रतिपादनायाह सद्ब्रह्मणिकारः—

ओत्तालिय च दिव्व मणवइकाएण करणजोएण । अणुमोयणकारवणे करणेणऽट्टारसावम ॥ १ ॥

व्याख्या—इह मूलतो द्विधाऽब्रह्म भवति—औदारिकं तिर्यग्मनुष्याणां दिव्यं च भवनवास्यादीनां, चशब्दस्य व्यव-हितः सम्बन्धः, मनोवाक्कायाः करणं त्रिधा, योगेन त्रिविधेनैवानुमोदनकारापणकरणेन निरूपितं, पश्चान्पूर्व्यापन्यासः,

१ बहुविधेषु संजम एव उपेक्षाया ॥ १८ ॥ पादौ सागारिकेषु अप्रमाज्जोपि (अप्रमृज्यपि) संजमो भवति । सावेव प्रमार्जयति असागारिके संजमो भवति ॥ १९ ॥ प्राणिभिः संसक्तं भक्तं पानमयवाऽप्यविशुद्धम् । उपकरणपानादि पद्धाऽतिरिक्तं भवेत् ॥ २० ॥ तत् परिष्ठापनविधिनाऽपहृत्यसंजमो भवेदेव । अकुशलमनोवाचोरोधे कुशलयोऽदीरणं यत् ॥ २१ ॥ मनोवाक्संजमो भवेतौ काये पुनर्यदवश्यकार्यं । गमनागमनं भवति तदुपयुक्तं करोति सम्पत् ॥ २२ ॥ तद्वज्जं कुर्मस्येव सुसमाहितपाणिपादकायस्य । भवति च कायसंजमस्तिष्ठत एव साधोः ॥ २३ ॥

अब्रह्माष्टादशविधं भवति, इयं भावना—औदारिकं स्वयं न करोति मनसा ३, नान्येन कारयति मनसा ३, कुर्वन्तं नानु-मोदते मनसा ३, एवं वैक्रियमपि । प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्चैकोनविंशतिभिर्ज्ञाताध्ययनैरिति वेदितव्यं, पाठान्तरं वा—‘एगूणवीसाहिं णायज्झयणेहिंति’ एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, क्रिया पूर्ववत्, ज्ञाताध्ययनानि ज्ञाताधर्मकथान्तर्वर्तीनि, तान्येकोनविंशति अभिधानतः प्रतिपादयन्नाह सद्ब्रह्मणिकार

उत्तिष्ठतां सदां दे, अडे कुर्मं य सेल्ले । तुभे य रोहिणी मही, मांगदी चदिमा इय ॥ १ ॥

दावेदे उदगणादे, महुंके तेयेलो इय । नदिंकेले भवरंकरा, ओयने सुं सुं पुंरिया ॥ २ ॥

गाथाद्वयं निगदसिद्धं, विंशतिभिरसमाधिस्थानैः, क्रिया प्राग्ब्रह्म, तानि चामूनि—देवदवचारऽपमैज्जिय दुप-मज्जियेऽइरित्तसिज्जआसणिए । राइणियपरिभासिय थेरंभूओवैधाई य ॥ १ ॥ संजलणकोहणो पिद्धिमसिद्धे-ऽभिक्वऽभिक्वमोहारी । अहिकरंणकरोईरणं अकालसंज्ञायकारी या ॥ २ ॥ ससरंखं पाणिपाए सईकरो कल्लं हंमंकारी य । ईरंप्पमाणभोती वीसइमे एसणोसमि ॥ ३ ॥ गाथात्रयम्, अस्य व्याख्या—समाधानं समाधिः—चेतसः स्वास्थ्यं मोक्षमार्गोऽवस्थितिरित्यर्थः, न समाधिरसमाधिस्तस्य स्थानानि—आश्रया भेदाः पर्याया असमाधिस्थानान्यु-च्यन्ते, देवदवचारि दुयं दुयं निरवेक्खो वच्चंतो इहेव अप्पाणं पडणादिणा असमाहीए जोएइ, अस्से य सत्ते वाधंतो

१ हुतद्रुतचारी हुत हुत निरपेक्षो प्रजन्त इहैवात्मानं पतनादिनाऽसमाधिना योजयति अन्यांश्च सत्त्वान् वाध्यमानान्

असमाहीए जोएइ, सत्त्वहजणिएण य कंमुणा परलोएवि अप्पाणं असमाहीए जोएइ, अतो हुत २ गन्तृत्वमसमाधिकार-णत्वादसमाधिस्थानम्, एवमन्यत्रापि यथायोगं स्वबुद्ध्याऽक्षरगमनिका कार्येति, अपमज्जिए ठाणे निसीयणतुयट्ठणाइ आयरंतो अप्पाणं विच्छुगहंकादिणा सत्ते य संघट्टणादिणा असमाहीए जोएइ, एवं दुपमज्जिएवि आयरंतो, अइरित्ते सेज्जाआसणिएत्ति अइरित्ताए सेज्जाए धंघसालाए अण्णेवि आवासेति अहिगरणाइणा अप्पाणं परे य असमाहीए जोएइ आसणं—पीढफलगाइ तं पि अइरित्तमसमाहीए जोएइ, रायणियपरिभासी राइणिओ—आयरिओ अण्णो वा जो महल्लो जाइसुयपरियायादीहिं तस्स परिभासी परिभवकारी असुद्धचित्तत्तणओ अप्पाणं परे य असमाहीए जोयइ, थेरोवघाई थेरा—आयरिया गुरवो ते आयारदोसेण सीलदोसेण य णाणाईहिं उवहणति, उवहणंतो दुद्धचित्तत्तणओ अप्पाणमण्णे य असमाहीए जोएइ, भूयाणि एगिंदिया ते अणट्ठाए उवहणइ उवहणंतो असमाहीए जोएइ, संजलणोत्ति मुहुत्ते २ रूसइ

१ असमाधिना योजयति, सत्त्ववधजनितेन च कर्मणा परलोकेऽपि आत्मानमसमाधिना योजयति १, अप्रमार्जिते स्थाने निपीद्वत्त्ववर्तनापाचरन् आत्मानं दृष्टिकृद्वादिना सत्त्वाश्च संघट्टनादिनाऽसमाधिना योजयति २, एवं दुष्प्रमार्जितेऽप्याचरन् ३, अतिरिक्तशक्त्यासक्तं इति अतिरिक्तार्था शक्त्यायां धृ- (बृहत्) शालायां अन्येऽप्यावाप्तयन्ति अधिकरणादिनाऽऽत्मानं परां ब्राह्मसमाधिना योजयति, आसन-पीढफलकादि तदप्यतिरिक्तमसमाधिना योजयति ४, रात्रिकपरिभाषी रात्रिक—आचार्य अन्यो वा यो महान् जातिश्रुतपर्यायादिभिः सत्य परिभाषी—पराभवकारी अशुद्धचित्तत्वात् आत्मानं परां ब्राह्मसमाधिना योजयति ५, स्वविरोपघाती स्वविरा—आचार्या गुरव तान् आचार्यदोषेण क्षीलदोषेण च ज्ञानादिभिरुपहन्ति, उपपन्नं दुद्धचित्तत्वादात्मानं परांश्च असमाधिना योजयति ६, भूता एकेन्द्रिया तान् अनर्थाद्योपहन्ति उपपन्नं असमाधिना योजयति, संज्वलनं इति मुहुत्ते २ रूपयति

रुसंतो अप्पाणमण्णे य असमाहीए जोएइ, कोहणोत्ति सह कुद्धो अचंतकुद्धो भवइ, सो य परमप्पाणं च असमाहीए जोएइ, एवं क्रिया वक्तव्या, पिड्डिमंसिएत्ति परंमुहस्स अवणं भणइ, अभिक्खभिक्खमोहारीति अभिक्खणमोहारीणि भासं भासइ जहा दासो तुमं चोरो वत्ति जं वा संकिर्यं तं निस्संकिर्यं भणइ एवं चेवत्ति, अहिगरणकरोदीरण अहिगरणाइं करेति अण्णेसिं कलहेइत्ति भणियं होति यन्त्रादीनि वा उदीरति, उवसंताणि पुणो उदीरेति, अकालसज्झायकारी य कालियसुयं उग्घाडापोरिसीए पढइ, पंतदेवया असमाहीए जोएइ, ससरक्खपाणिपाओ भवइ ससरक्खपाणिपाए मह स- रक्खेण ससरक्खे अथंडिल्ला थंडिल्लं संकमंतो न पमज्जइ थंडिल्लाओवि अथंडिल्लं कण्हभोमाइसु विभासा ससरक्खपाणिपाए ससरक्खेहिं हत्थेहिं भिक्खं गेणइ अहवा अणंतरहियाए पुढवीए निसीयणाइ करंतो ससरक्खपाणिपाओ भवति, सहं करेइ असंखडचोलं करेइ विगालेवि महया सद्धेण उ वएइ वेरनियं वा गारत्थियं भासं भासइ, कलहकरेत्ति अप्पाणा कलहं करेइ

१ रप्पन् आत्मानमन्यांश्वासमाधिना योजयति ८, क्रोधन इति सकृत् मुद्दं अत्यन्तकुद्धो भवति, स च परमात्मानं चाममाधिना योजयति ९, पृष्ठमांसाद् इति पराङ्मुखत्वावर्णं भणति १०, अभीष्टमभीष्टमवधारक इति अभीष्टमवधारिणीं भाषां भाषते यथा दामरश्च चोरो वेति यद्वा शक्तिं तत् त्रिःशक्तिं भणति ११, अधिकरणकर उदीरक अधिकरणानि करोति अन्येषां कलहयतीति भणितं भवति, यन्त्रादीनि चोदीरयति, उपदान्तानि पुनरुदीरयति १२-१३, अकाल स्वाध्यायकारी च कालिकश्रुत चोद्घाटयैरप्यां पठति, प्रान्तदेवताऽप्यमाधिना योजयेत् १४, सरजस्कपाणिपादो भवति सरजस्कपाणिपाद् मह रजसा सरजस्क अस्थिङ्गलात् स्थण्डिल सक्रामन् न प्रमाजयति स्थण्डिलादपि अस्थिङ्गलं कृष्णभूमादिषु विभाषा समरजस्कपाणिपाद् मसरजस्काम्पां हन्त्याम्पां भिक्षां गृह्णाति भयघासन्तर्हिनायां पृष्ण्यां निषीदनादि कुप्यन् ससरजस्कपाणिपादो भवति १५, शब्द करोति-कलहबोल करोति विकालेऽपि महता शब्देनैव वदति वैराग्रिं वा गार्हस्थ्यभाषां भाषते १६, कलहकर इति आत्मना कलह करोति

तं करेइ जेण कलहो भवइ, झंझकारी य जेण २ गणस्स भेओ भवइ सवो वा गणो झंझविओ अच्छइ तारिसं भासइ करेइ वा, सूरप्पमाणभोइत्ति सूर एव पमाणं तरस्स उदियमेत्ते आरद्धो जाव न अत्थमेइ ताव भुंजइ सज्झायमाई णं करेति, पडिचोइओ रुसइ, अजीरगाई य असमाहि उप्पज्जइ, एमणाऽसमिएत्ति अणेसणं न परिहरइ पडिचोइओ साहूहिं ममं भंडइ, अपरिहरतो य कायाणमुवरोहे वट्टइ, वट्टतो अप्पाणं असमाहीए जोएइत्ति गाथात्रयसमासार्थः ॥ विस्तरस्तु दशाख्याद् ग्रन्थान्तरादवसेय इति,

एक्कवीसाए सवलेहिं बावीसाए परीसहेहिं तेवीसाए सयगडज्झयणेहिं चउवीसाए देवेहिं पंचवीसाए भावणाहिं छवीसाए दसाकप्पववहारणं उद्देसणकालेहिं सत्तावीसविहे अणगारचरित्ते अट्ठावीसविहे आयारक्कप्पे एगूणतीसाए पावसुयपसंगेहिं तीसाए मोहणियठाणेहिं एगतीसाइ सिद्धाइगुणेहिं यत्तीसाए जोगसंगहेहिं (सूत्रं)

एकविंशतिभिः शबलैः क्रिया प्राग्वत्, तत्र शबलं चित्रमाख्यायते, शबलचारित्रनिमित्तत्वात् करकर्मकरणादयः क्रियाविशेषाः शबला भण्यन्ते, तथा चोक्तं—अबराहंमि पयणुए जेण व मूलं न वच्चई साह । सवलेत्ति तं चरित्तं तम्हा सवलत्तणं वेत्ति ॥ १ ॥ तानि चैकविंशतिशबलस्थानानि दर्शयन्नाह—

१ तत्करोति येन कलहो भवति १७, झंझकारी च येन येन गणस्य भेदो भवति सङ्घो वा गणो झंझितो वर्त्तते तादृश भाषते करोति वा १८, सूर्यप्रमाणभो जीति सूर्य एव प्रमाणं तस्योदयमात्रादरश्च यावत् नास्तमयति तावत् भुनक्ति स्वाध्यायादि न करोति, प्रतिचोदितो रप्पयति, अजीणत्वादि चासमाधिरूपघते १९, एण्णाऽसमित्त इत्यनेपणां न परिहरति प्रतिचोदित साधुभि सम कलहयति, अपरिहरश्च कायानामुपरोधे वर्त्तते, पसंमान आत्मानमसमाधिना योजयति २०, अप-

तजह व हत्थकम्म कुद्धते मेहुण च सेवते । राइ च भुंजमाणे आहाकम च भुजते ॥ १ ॥ ततो य रौप्यपिंड कीय पामिष अभिहंउ छेज्ज । भुजते सवले उ पचत्तियअभिक्खभुंजइ य ॥ २ ॥ छम्मासम्भतरओ गणा गण सकम करंते १ । मासम्भतर तिणिण य दगलेवा ऊ करेमांणे ॥ ३ ॥ मासम्भतरओ वा माइठानाह तिप्पि करेमांणे । पाणाइवायवडि कुंजते मुस वथते ४ ॥ ४ ॥ गिण्हते य अदिण्ण औउट्टि तह अणतरहियाए । पुढवीए ठाणसेज्ज निसीदियं वापि चेतेइ ॥ ५ ॥ एव ससणिद्धाए ससरक्खाचित्तमतमिललेलु । कोलावामपइडा कोल घुणा तेसि आवासो ॥ ६ ॥ सउसपाणसवीओ जाव व सताणए भवे तहिय । ठाणाइ चेयमाणो सबले आउटिआए व ॥ ७ ॥ औउट्टि मूलकदे पुप्फे य फले य धीयहरिए य । भुजते सउलेए तदेव सवच्छरस्सतो ॥ ८ ॥ दूसे दगलेवे कुब्ब तह माइठान दस य वैरिसन्तो । आउट्टिय सीउवग वधारियहत्थमत्ते य ॥ ९ ॥ दधोए भायणेण व दीयत भत्तपाण घेत्तुण । भुजइ सवलो एसो हगवीसो होइ नौयघो ॥ १० ॥

आसां व्याख्या—हत्थकम्मं सयं करंति परेण वा करंते सवले १, मेहुणं च दिवाइ ३ अइक्कमाइसु तिसु सालंबणे य सेवंते सवले २, राइ च भुंजमाणेत्ति, एत्थ चउभंगो-दिया गेणइ दिया भुंजइ हा[४]अतिक्रमाइसु ४ सवले, सालंबणे

० राधे प्रतनुके येन तु न मूलं प्रजति साधु । शबल्यति तत् चारित्र तस्यात् शबलत्वं श्रुते ॥ १ ॥ तद्यथा तु हस्तकर्म कुर्वति मैथुनं च सेवमाने । रात्रौ च भुञ्जाने आधाकर्म च भुञ्जाने ॥ १ ॥ ततश्च राजपिण्डं क्रीतं प्रामिस्य अभिहृतमाच्छेधम् । भुञ्जाने शबलस्तु प्रत्याख्यायाभीष्टं भुनक्ति च ॥ २ ॥ पण्मास्यन्तरतो गणाद् गणं सक्रमं कुर्वन् । मासाभ्यन्तरे त्रींश्च दकलेपास्तु कुर्वन् ॥ ३ ॥ मासाभ्यन्तरतो वा मावस्थानानि त्रीणि कुर्वन् । प्राणातिपातमाइह्या कुर्वन् मृषां वदश्च ॥ ४ ॥ गृह्णाति चादत्तं आकुट्टया तयाऽनन्तर्हितायां । पृष्ण्यां स्थानं शर्यां नैवेधिकीं वाऽपि करोति ॥ ५ ॥ एव सजिग्घायां सरजस्कचित्तं रच्छिलालेलुति । कोलावासं प्रतिष्ठां कोला घुणास्तेयमावासं ॥ ६ ॥ साण्डसप्राणसवीजो यावत् ससतानको भवेत् तत्र । स्थानादि कुर्वन् शबल आकुट्टयेव ॥ ७ ॥ आकुट्टं ग मूलकन्दान् पुष्पाणि च फलाणि च बीजहरितानि च । भुञ्जानं शबल एव तथैव सवसरस्यान्तं ॥ ८ ॥ दश दकलेपान् कुर्वन् तथा दश मावस्थानानि च वर्पन्ति । आकुट्टयां शीतोदकं प्रलम्बिते (अल्पवृद्धे) हस्तमाप्रेण च ॥ ९ ॥ दूर्ग्यां आजनेन वा (उदकाद्रेण) दीयमानं भक्षयान् गृहीत्वा । भुनक्ति शबल एव एकविंशतितमो भवति ज्ञातव्यः ॥ १० ॥ हस्तकर्म स्वयं करोति परेण वा कारयति शबलो मैथुनं च विष्यादि अतिक्रमादिभिस्त्रिभिः सालम्बनश्च सेवमानं शबलं, रात्रौ च भुञ्जाने, अथ चतुर्भङ्गो-दिया गृह्णाति दिवा भुङ्के ४ अतिक्रमादिषु शबलं सालम्बने

आवश्यकहारिभरीया

पुण जयणाए, संनिहिमाईसु पडिमेवणाए चेव, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं ३, 'आहाकंमं च भुंजंते' प्रकटार्थ ४ रायपिड ५ कीयद पामिच्च ७ अभिहड ८ अच्छेज्ज ९ पसिद्धा 'पच्चक्खियभिकख भुंजइ य' असइ पच्चक्खिय २ भुंजए सवलं १०, अंतो छण्हं मासाणं गणाओ गणमंकमं करंते सवले अण्णत्थ णाणदंसणचरित्तद्वयाए ११, 'मासवभंतर तिणिण य दगलेवे ऊ करेमाणे' लेवोत्ति नाभिप्पमाणमुदगं, भणियं च—“जंघद्धा संघट्ठो णामी लेवो परेण लेवुरि”त्ति, अंतो मासस्स तिणि उदगलेवे उत्तरते सवले १२, तिणिण य माडट्टाणाइं पच्छायणाईणि कुणमाणे सवले १३, आउट्टिआए—उपेत्य पुढवाइ पाणाइवायं कुणमाणे सवले १४, सुमं वयंते सवले १५, अदिण्णं च गिण्हमाणे सवले १६, अणंतरहियाए सच्चित्तपुढवीए ठाणं काउस्सगं सेज्जं सयणं निसीहियं च कुणमाणे सवले, मसणिद्धे दगेण ससरक्खा पुढविरएण, चित्तमंतसिला सचेयणा मिलत्ति भणियं होत्ति, लेहू लेहू, कोला—घुणा तेसिमावासो घुणखडयं कट्ठं, तत्थ ठाणाइं करेमाणे सवले, एवं सह अंडाईहिं जं तत्थवि ठाणाइ

१ पुनर्यतनया, सत्तिज्यादे प्रतिपेवणायामेव, आधार्मणि च भुज्जाने, राजपिण्ड शीत प्रामित्य अभिहृत आच्छेद्य प्रसिद्धानि प्रत्याग्याभीक्ष्ण भुनक्ति च—अमरुत् प्रत्याग्याय २ भुज्जे शवल, अन्त एण्ण मासाना गणात् गणसक्रमं कुर्वन् शवल अन्यत्र ज्ञानदर्शनचारित्र्यात्, मासाभ्यन्तरे त्रींशोदकलेपान् कुर्वन्, लेप इति नाभिप्रमाणमुदक, भणित च—जहापं सवहो नाभिलेप परतो लेपोपरिति, अन्त मासस्य त्रीनुदकलेपानुत्तरन् शवल, त्रीणि च मासं गणानि प्रच्छादनादीनि कुर्वन् शवल, ज्ञात्वा पृथ्व्यादिप्राणानिपातं कुर्वन् शवल, सृष्टा वटन् शवल, अदत्तं च गृह्णन् शवल, अनन्तहिताया सचित्तं पृथ्वा स्थान कायोत्पन्नं शय्या (वसति) शयनं नैपेधिकां च कुर्वन् शवल, समिग्घोदकेन सरजस्क पृथ्वीरजमा चित्तमती शिला सचेतना शिलेति भणित भवति, लेहू—लेहू, कोला—घुणा तेपामावासो घुणखादित काष्ठ, तत्र स्थानादि कुर्वन् शवल, एव सहण्डादिभि यत् तत्रापि स्थानादि चेएमाणो सवले १७, आउट्टिआए मूलाइं भुंजंते सवले १८, वरिसस्संतो दस दगलेवे य माइट्टाणाइं कुंवंते सवले, १९-२० सीओदग-प्रधारिय हत्थमत्तेण गलंतेणंति भणियं होइ, एवं दवीए गलंतीए भायणेण य दिज्जंतं घेत्तूण भुंजमाणे सवले २१ अयं च समामार्थः व्यासार्थस्तु दशाख्यग्रन्थान्तरादवसेयः, एवमसम्मोहार्थं दशानुसारेण सवलस्वरूपमभिहितं, सद्ब्रह्मणिकारस्त्वेवमाह—

वरिसतो दंस मासस्स तिणि दगलेवेमाइटाणाइं । आउट्टिया करंतो वेहालियादिण्णमेहुणे ॥ १ ॥

निसिभत्तकर्मनिर्घेपिड कीर्यंमोई भिक्खंस्सवरिई । कदाईं भुजंते उदवलहत्थाइ गह्णिण च ॥ २ ॥

सच्चित्तिलाकोले परविणिवाइं सत्तिणिद्ध संसरक्खो । उम्मासतो गणसकंमं च कैरकमिइ सवले ॥ ३ ॥

अस्य गाथात्रयस्यापि व्याख्या प्राप्तिरूपितसवलानुसारेण कार्या । द्वाविंशतिभिः परीपहै, क्रिया पूर्ववत्, तत्र “मार्गा-च्यवननिर्जरार्थं परिपोढव्याः परीपहाः” (तच्चा० अ०९सू० ८) सम्यग्दर्शनादिमार्गाच्यवनार्थं ज्ञानावरणीयादिकर्म-निर्जरार्थं च परि—समन्तादापतन्तः ध्रुत्पिपासादयो द्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षाः सोढव्याः—सहितव्या इत्यर्थः, परीपहास्तान् स्वरूपेणाभिधित्सुराह—

सुहं पिवासां सीवण्ह दत्ताचेला रईत्थिओ । चरियांनिसीहियां सेज्जा अँकोस वेह जायणो ॥ १ ॥

१ कुर्वन् शवल, ज्ञात्वा मूलादि भुज्जानं शवल, वर्षस्यान्तर्दश दकलेपान् दश च मासस्थानानि कुर्वन् शवल, शीतोदकाद्ब्रह्ममात्राभ्यां शलद्वयमिति भणित भवति, एव दव्यां गलन्त्या भाजनेन च दीयमानं गृहीत्वा भुज्जानं शवल

अँलाभ रोई तण्णकासा मँलसफौरपरीसहा । वेण्णा अँण्णाणसमँत इह यावीस परीसहा ॥ २ ॥

व्याख्या—ध्रुत्परीपह—ध्रुद्वेदनामुदितामशेषवेदनातिशायिनीं सम्यग्विपहमाणस्य जठरान्त्रविदाहिनीमागमविहितेना-न्धसा शमयतोऽनेपणीयं च परिहरतः ध्रुत्परीपहजयो भवति, अनेपणीयग्रहणे तु न विजितः स्यात् ध्रुत्परीपहः, १, एवं पिपासापरीपहोऽपि द्रष्टव्यः २, 'सीयं'ति शीते महत्यपि पतति जीर्णवसनः परित्राणवर्जितो नाकल्प्यानि वासांसि परिगृह्णीयात् परिभुज्जीत वा, नापि शीतार्तोऽग्निं ज्वालयेत् अन्यज्वालितं वा नाऽऽसेवयेत्, एवमनुतिष्ठता शीतपरीप-हजयः कृतो भवति ३, 'उण्ह' उष्णपरितप्तोऽपि न जलावगाहनस्नानव्यजनवातादि वाञ्छयेत्, नैवातपत्राद्युष्णत्राणा-याऽऽददीतेति, उष्णमापतितं सम्यक् सहेत, एवमनुतिष्ठतोष्णपरीपहजयः कृतो भवति ४, 'दंस'ति दंशमशकादिभिर्द-श्यमानोऽपि न ततः स्थानादपगच्छेत्, न च तदपनयनार्थं धूमादिना यत्तेत, न च व्यजनादिना निवारयेदिति, एवम-नुतिष्ठता दंशपरिपहजयः कृतो भवति ५, एवमन्यत्रापि क्रिया योज्या, 'अचेल'त्ति अमहाधनमूल्यानि खण्डितानि जीर्णा-नि च वासांसि धारयेत् न च तथाविधो दैन्यं गच्छेत्, तथा चागमः—'परिजुण्णोहि वत्थेहि, होक्खामिस्सि अचेलए । अदुवा सचेलए होक्खं, इति भिक्खू न चितए ॥ १ ॥' इत्यादि ६, 'अरति'त्ति विहरतस्तिष्ठतो वा यद्यरतिरूपद्यते तत्रो-त्पन्नारतिनाऽपि सम्यग्धर्मारामरतेनैव संसारस्वभावमालोच्य भवितव्यं, 'इत्थीउ'त्ति न स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानहसितल-लितनयनविभ्रमादिचेष्टा चिन्तयेत्, न जातुचिच्चक्षुरपि तासु निवेशयेत् मोक्षमार्गार्गलासु कामबुद्ध्येति ८, 'चरिय'त्ति

१ परिजीर्णेषु वस्त्रेषु भविष्याम्यचेलक । अथवा सचेलको भविष्यामीति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ १ ॥

वर्जितालस्यो ग्रामनगरकुलादिप्रनियतवसतिनिर्ममत्वः प्रतिमामं चर्यामाचरेदिति ९, 'निसीहिय'त्ति निपीदन्यस्यामिति निपद्या-स्थानं तत् स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितां वसतिं मेवेत पश्चाद्भाविनस्त्विष्टानिष्टोपमर्गान् सम्यगधिमहेत १०, 'मेज्ज'त्ति शय्या संस्तरकः—चम्पकादिपट्टो मृदुकठिनादिभेदेनोच्चावचः प्रतिश्रयो वा पांशुत्करप्रचुरः शिशिरो बहुधर्मको वा तत्र नोद्विजेत ११, 'अक्कोस'त्ति आक्कोशः—अनिष्टवचनं तच्छ्रुत्वा सत्येतरालोचनया न कुप्येत १२, 'वह'त्ति वधः—ताडनं पाणिपाणिंलताकशादिभिः, तदपि शरीरमवश्यंतया विध्वंसत एवेति मत्वा सम्यक् सहेत, स्वकृतकर्मफलमुपनतमित्येवमभिसंचिन्तयेत् १३, 'जायण'त्ति याचनं—मार्गणं, भिक्षोर्हि वस्त्रपात्रान्नपानप्रतिश्रयादि परतो लब्धव्यं सर्वमेव, शालीनतया च न याज्यां प्रत्याद्रियते, साधुना तु प्रागल्भ्यभाजा सज्जाते कार्ये स्वधर्मकायपरिपालनाय याचनमवश्यं कार्यमिति, एवमनुतिष्ठता याज्यापरीपहजयः कृतो भवति १४, 'अलाभ'त्ति याचितालाभेऽपि प्रसन्नचेतसैवाविकृतवदनेन भवितव्यं १५, 'रोग'त्ति रोगः—ज्वरातिसारकासश्वामादिस्तस्य प्रादुर्भावे सत्यपि न गच्छनिर्गताश्चिकित्सायां प्रवर्तन्ते, गच्छवासिनस्त्वल्पबहुत्वालोचनया सम्यक् सहन्ते, प्रवचनोक्तविधिना प्रतिक्रियामाचरन्तीति, एवमनुतिष्ठता रोगपरीपहजयः कृतो भवति १६, 'तण्णास'त्ति अशुषिरतृणस्य दर्भादेः परिभोगोऽनुज्ञातो गच्छनिर्गतानां गच्छनिवासिनां च, तत्र येषां शयनमनुज्ञातं निष्पन्नानां ते तान् दर्भान् भूमावास्तीर्य संस्तारोत्तरपट्टकौ च दर्भाणामुपरि विधाय शेरते, चौरापहतोपकरणा वा प्रतनुसंस्तारपट्टकावत्यन्तजीर्णत्वात्, तथाऽपि तं परुषकुशदर्भादितृणस्पर्शं सम्यक् सहेत १७, 'मल'त्ति स्वेदवारिसम्पर्कात्कठिनीभूतं रजो मलोऽभिधीयते, स वपुषि स्थिरतामितो ग्रीष्मोष्मसन्तापजनितधर्मजलादाद्रतां गतो दुर्गन्धिर्महान्तमुद्वेगमापादयति, तदपनयनाय न कदाचिदभिलपेत्—अभिलपं कुर्यात् १८, 'सक्कारपरीसहे'त्ति सत्कारो—भक्तपानवस्त्रपात्रादीनां परतो लाभः पुरस्कारः—सद्गतगुणोत्कीर्तनं वन्दनाभ्युत्थानासनप्रदानादिव्यवहारश्च, तत्रासत्कारितोऽपुरस्कृतो वा न द्वेषं यायात् १९, 'पण्ण'त्ति प्रज्ञायतेऽनयेति प्रज्ञा—बुद्धयतिशयः, तत्प्राप्तौ न गर्वमुद्धहेत् २०, 'अण्णाणं'त्ति कर्मविपाकजादज्ञानान्नोद्विजेत २१, 'असंमत्तं'त्ति असम्यक्त्वपरीपहः, सर्वपापस्थानेभ्यो विरतः प्रकृष्टतपोऽनुष्ठायी निःसङ्गश्चाहं तथापि धर्माधर्मात्मदेवनारकादिभावान्नेक्षे अतो मृषा समस्तमेतदिति असम्यक्त्वपरीपहः, तत्रैवमालोचयेत्—धर्माधर्मौ पुण्यपापलक्षणौ यदि कर्मरूपौ पुद्गलात्मकौ ततस्तयोः कार्यदर्शनानुमानसमधिगम्यत्वं, अथ क्षमाक्रोधादिकौ धर्माधर्मौ ततः स्वानुभवत्वादात्मपरिणामरूपत्वात् प्रत्यक्षविरोधः, देवास्त्वत्यन्तसुखासक्तत्वान्मनुष्यलोके कार्याभावात् दुष्पमानुभावाच्च न दर्शनगोचरमायान्ति, नारकास्तु तीव्रवेदनार्ताः पूर्वकृतकर्मोदयनिगडबन्धनवशीकृतत्वाद्स्वतन्त्राः कथमायान्तीत्येवमालोचयतोऽसम्यक्त्वपरीपहजयो भवति, 'वावीस परीसहे'त्ति एते द्वाविंशतिपरीपहा इति गाथाद्वयार्थः ॥त्रयोविंशतिभिः सूत्रकृताध्ययनैः, क्रिया पूर्ववत्, तानि पुनरमूनि—

उत्तरीयैकियट्ठाण आहारपरिणैपच्चक्खणिकरियो य । अण्णोअर्हदोळ्ळु सोल्लोहा च तेवीसं ॥ १ ॥

गाथा निगदसिद्धैव ॥ चतुर्विंशतिभिर्देवैः, क्रिया पूर्ववत्, तानुपदर्शयन्नाह—

भवणवणजोह्वेमाणिपा य दसअट्ठपंचणविहा । इह चववीसं देवा केह पुण वेति अरहंता ॥ १ ॥

इयमपि निगदसिद्धैव ॥ पञ्चविंशतिभिर्भावनाभिः, क्रिया पूर्ववत्, प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणमहाव्रतसंरक्षणाय भाव्यन्त इति भावनाः, ताश्चेमाः—

हरियासमिण् सया जण्, उवेह भुजेज्ज व पाणभोयण । आयाणनिवत्तेवदुगुछ सजण्, समाहिण् संजमण् मणोवह् ॥ १ ॥ अहस्ससच्चे अणुवीह् मासण् जे कोहलोहभयमेव वज्जण् । स दीहराय समुपेहिया सिया, सुणी हु मोस परिवज्जण् सया ॥ २ ॥ सयमेव व उग्गहजायणे, घटे मत्तिम निसम्म सद्द भिक्खु उग्गह । अणुण्णयिय सुजिज्ज पाणभोयण, जाहत्ता साहमियाण उग्गह ॥ ३ ॥ आहारयुत्ते अविभूसियप्पा, इत्थि न निज्जाह् न सयवेज्जा । बुद्धो सुणी सुद्धकह न कुज्जा, धम्माणुपेही सधण् भभचेरं ॥ ४ ॥ जे सहस्वरसगधमाण्, कासे य संपप्प मणुण्णपावण् । गिहीपदोसं न करेज्ज पडिण्, स होह वत्ते विण्ण् अकिचणे ॥ ५ ॥

गाथाः पञ्च, आसां व्याख्या—ईरणम् ईर्या, गमनमित्यर्थः, तस्यां समितः—सम्यगित ईर्यासमितः, ईर्यासमितता प्रथमभावना यतोऽसमितः प्राणिनो हिसेदतः सदा यतः—सर्वकालमुपयुक्तः सन् 'उवेह भुजेज्ज व पाणभोयणं' 'उवेह'त्ति अवलोक्य भुञ्जीत पानभोजनं, अनवलोक्य भुञ्जानः प्राणिनो हिसेत, अवलोक्य भोक्तव्यं द्वितीयभावना, एवमन्यत्राप्यक्षरगमनिका कार्या, आदाननिक्षेपौ—पात्रादेर्ग्रहणमोक्षौ आगमप्रसिद्धौ जुगुप्सति—करोत्यादाननिक्षेपजुगुप्सकः, अजुगुप्सन् प्राणिनो हिंस्यात् तृतीयभावना, संयतः—साधुः समाहितः सन् संयमे 'मणोवह'त्ति अदुष्टं मनः प्रवर्तयेत्, दुष्टं प्रवर्तयन् प्राणिनो हिंसेत् चतुर्थी भावना, एवं वाचमपि पञ्चमी भावना, गताः प्रथमव्रतभावनाः । द्वितीयव्रतभावनाः प्रोच्यन्ते—'अहस्ससच्चे'त्ति अहास्यात्

भावश्यकहारिभट्टीया

सत्यः, हास्यपरित्यागादित्यर्थः, हास्यादनृतमपि ब्रूयात्, अतो हास्यपरित्यागः प्रथमभावना, अनुविचिन्त्य-पर्यालोच्य भाषेत, अन्यथाऽनृतमपि ब्रूयात् द्वितीयभावना, यः क्रोधं लोभं भयमेव वा त्यजेत्, स इत्थम्भूतो दीर्घरात्रं-मोक्षं ममु-पेक्ष्य-सामीप्येन(दृष्टा) दृष्ट्वा 'सिया' स्यात् मुनिरेव मृषां परिवर्जितं सदा, क्रोधादिभ्योऽनृतभाषणादिति भावनात्रयं, गता द्वितीयव्रतभावनाः । तृतीयव्रतभावनाः प्रोच्यन्ते-‘स्वयमेव’ आत्मनैव प्रभुं प्रभुसंदिष्टं वाऽधिकृत्य अवग्रहयात्रायां प्रवर्तते अनुविचिन्त्यान्यथाऽदत्तं गृहीयात् प्रथमभावना, ‘घडे मइमं निसम्म’ति तत्रैव तृणाद्यनुज्ञापनायां चेष्टेत मतिमान् निशम्य-आकर्ण्य प्रतिग्रहदातृवचनमन्यथा तददत्तं गृहीयात्, परिभोग इति द्वितीया भावना, ‘सइ भिक्खु उग्गहं’ति सदा भिक्षुरवग्रहं स्पष्टमर्यादयाऽनुज्ञाप्य भजेत, अन्यथाऽदत्तं संगृहीयात्, तृतीया भावना, अनुज्ञाप्य गुरुमन्यं वा भुञ्जीत पानभोजनम्, अन्यथाऽदत्तं गृहीयात् चतुर्थी भावना, याचित्वा साधर्मिकाणामवग्रहं स्थानादि कार्यमन्यथा तृतीयव्रतविराधनेति पञ्चमी भावना, उक्तास्तृतीयव्रतभावनाः । साम्प्रतं चतुर्थव्रतभावनाः प्रोच्यन्ते-‘आहारगुत्ते’ति आहारगुप्तः स्यात् नातिमात्रं स्निग्धं वा भुञ्जीत, अन्यथा ब्रह्मव्रतविराधकः स्यात् प्रथमा भावना, अविभूषितात्मा स्याद्-विभूषां न कुर्याद्, अन्यथा ब्रह्मव्रतविराधकः स्यात् द्वितीया भावना, स्त्रियं न निरीक्षेत तदव्यतिरेकादिन्द्रियाणि नाऽऽलोकयेद्, अन्यथा ब्रह्मविराधकः स्यात् तृतीया भावना, ‘न संथवेज्’ति न ख्यादिसंसक्तं वसतिं सेवेत, अन्यथा ब्रह्मविराधकः स्यात् चतुर्थी भावना, बुद्धः-अवगततत्त्वः मुनिः-साधुः क्षुद्रकथां न कुर्यात् स्त्रीकथां स्त्रीणां वेति, अन्यथा ब्रह्मविराधकः स्यात् पञ्चमी भावना, ‘धम्म (धम्माणु) पेही संघए वंभचेरं’ति निगदसिद्धम्, उक्ताश्चतुर्थव्रतभावनाः । पञ्चमव्रतभावनाः प्रोच्यन्ते-यः शब्दरूपरसगन्धानागतान्, प्राकृतशैल्याऽलाक्षणीकोऽनुस्वारः, स्पर्शाश्च संप्राप्य मनोज्ञापकान्-इष्टानिष्टानित्यर्थः, गृह्णिम्-अभिष्वङ्गलक्षणां, प्रद्वेषः प्रकटस्तं न कुर्यात् पण्डितः, स भवति दान्तो विरतोऽकिञ्चन इति, अन्यथाऽभिष्वङ्गादेः पञ्चममहाव्रतविराधना स्यात्, पञ्चापि भावनाः, उक्ताः पञ्चममहाव्रतभावनाः, अथवाऽसम्मोहार्थं यथाक्रमं प्रकटार्थाभिरेव भाष्यगाथाभिः प्रोच्यन्ते-“पणवीस भावणाओ पंचणह महवयाणमे याओ । भणियाओ जिणगणहरपुज्जेहिं नवर सुत्तमि ॥ १ ॥ इरियासमिइ पढमा आलोइयभत्तपाणभोई य । आयाण-भंडनिकखेवणा य समिई भवे तइया ॥ २ ॥ मणसमिई वयसमिई पाणइवायंमि होंति पंचेव । हासपरिहारअणुवीइ भासणा कोहलोहभयपरिणणा ॥ ३ ॥ एस मुसावायस्स अदिन्नदाणस्स होंतिमा पंच । पहुसंदिट्ठ प्हू वा पढमोग्गह जाएं अणुवीई ॥ ४ ॥ उग्गहणसील विइया तत्थोग्गेणहेज्ज उग्गहं जहियं । तणडगलमल्लगाई अणुण्णवेज्जा तहिं तहियं ॥ ५ ॥ तच्चमि उग्गहं तू अणुण्णवे सारिउग्गहे जा उ । तावइय मेर काउं न कप्पई वाहिरा तस्स ॥ ६ ॥ भावण चउत्थ साहं-मियाण सामण्णमण्णपाणं तु । संघाडगमाईणं भुंजेज्ज अणुण्णवियए उ ॥ ७ ॥ पंचमियं गंतूणं साहम्मियउग्गहं अणुण्ण-विया । ठाणाई चेएज्जा पंचेव अदिण्णदाणस्स ॥ ८ ॥ वंभवयभावणाओ णो अइमायापणीयमाहारे । दोच्च अविभूस-णा ऊ विभूसवत्ती न उ हवेज्जा ॥ ९ ॥ तच्चा भावण इत्थीण इंदिया मणहरा ण णिज्झाए । सयणासणा विचिन्ता इत्थि-पसुविवज्जिया सेज्जा ॥ १० ॥ एस चउत्था ण कहे इत्थीण कहं तु पंचमा एसा । सद्दा रूवा गंधा रसफासा पंचमी एए ॥ ११ ॥ रागदोसत्रिवज्जण अपरिगहभावणाउ पंचेव । सद्दा पणवीसेया एयासु न वट्ठियं जं त ॥ १२ ॥”

पङ्क्तिगतिभिर्दशाकल्पव्यवहाराणामुद्देशनकालैः, क्रिया पूर्ववत्, तानेवोद्देशनकालान्-श्रुतोपचारान् दर्शयन्नाह सङ्ग्रहणिकारः

दस उद्देशनकाला दसाण कप्पस्स होंति छेवेव । दस चेव व्यवहारस्स व्होंति सत्तेवि छत्तीस ॥ १ ॥

निगदसिद्धा । सप्तविंशतिप्रकारेऽनगारचारित्रे सति-साधुचारित्रे सति तद्विषयो वा प्रतिपिद्धादिना प्रकारेण योऽ-तिचारः कृत इति प्राग्बत्, सप्तविंशतिभेदान् प्रतिपादयन्नाह सङ्ग्रहणिकारः-

यथच्छर्मिदियाण च तिग्गहो भावकरणसच्च च । खमयाविरागयाविय मणमार्हण निरोहो य ॥ १ ॥

कायाण छक्क जोगाण लुत्तया वेयणाऽटियासणया । सह मारणतियऽटियासणा य एएऽनगारगुणा ॥ २ ॥

गाथाद्वयम्, अस्य व्याख्या-व्रतषट्कं-प्राणातिपातादिविरतिलक्षणं रात्रिभोजनविरतिपर्यवसानम्, इन्द्रियाणां च श्रोत्रादीनां निग्रहः-इष्टेतेरेषु शब्दादिषु रागद्वेषाकरणमित्यर्थः, भावसत्यं-भावलिङ्गम् अन्तःशुद्धिः, करणसत्यं च बाह्यं प्रत्युपेक्षणादिकरणसत्यं भण्यते, क्षमा क्रोधनिग्रहः, विरागता लोभनिग्रहः, मनोवाक्कायानामकुशलानामकरणं कुशलानामनिरोधश्च, कायानां-पृथिव्यादीनां षट्कं सम्यगनुपालनविषयतयाऽनगारगुणा इति, संयमयोगयुक्तता, वेददा-गीतादिलक्षणा तदभिसहना वा, तथा मारणान्तिकाऽभिसहना च-कल्याणमित्रबुद्ध्या मारणान्तिकोपसर्गसहनमित्यर्थः एते-ऽनगारगुणा इति गाथाद्वयार्थः ॥ अष्टाविंशतिविध आचार एवाऽऽचारप्रकल्पः, क्रिया पूर्ववत्, अष्टाविंशतिभेदान् दर्शयति-

सत्यपरिण्णा लोभो विज्जो य सीओसेणिज्ज समेंत । आधति धुवविमोहो उवहाणसुय महापरिण्णां य ॥ १ ॥

पिठेसेणसिज्जि रियो भासज्जाया य धैयपाएसा । उग्गहंपडिमा सत्तेकट्टेय भौवणविधुत्तौओ ॥ २ ॥

उग्गहियमणुग्गहिय भारुवेणा तिविहमो णिसीह ह । इय अट्टावीसविहो आपारपकप्पणामोऽय ॥ ३ ॥

आवश्यकद्वारिभद्रीया

गाथात्रयं निगदसिद्धमेव, एकोनत्रिंशद्भिः पापश्रुतप्रसङ्गः, क्रिया पूर्ववत्, पापपादानानि श्रुतानि पापश्रुतानि तेषां प्रसङ्गाः—तथाऽऽमेयनारुपा उक्ति, पापश्रुतानि दर्शयन्नाह सद्गुणिकारः—

अष्टमिच्छागाहं दिव्युपायतन्त्रिभूमौ च । भगवन्मन्त्रमण्यनेन च । त्रिभिः पुण्योक्तैः ॥ १ ॥

सुखं विचिती तत् वैशिष्ट्यं च पापसुखं अवगम्यते । तन्मोहं हर्षयन्तु भक्तिं चतुर्विधं यत् ॥ २ ॥

गाथाद्वयम्, अस्य व्याख्या—अष्ट निमित्ताज्ञानि दिव्यं—व्यन्तराष्ट्रद्वारासादिप्रियम्, उत्पातं—सहजसुखिगृह्यादि-
प्रियम्, अन्तरिक्षं—ग्रहभेदादिप्रियं, भूमिं—भूमिप्रकारदर्शनादेवास्मादिवं भवतीत्यादिप्रियम्, अद्भुतम्—अद्भुतप्रियं
स्वर—स्वरप्रियं, व्यञ्जनं—मपादि तद्विषयं, तथा च—अद्भुतदर्शनतत्तद्विदो भाविन मुग्धादि जानन्त्येव, त्रिविधं पुनरे-
केक दिव्यादि सूत्रं वृत्तिः तथा वार्तिकं च, इत्यनेन भेदेन—दिपाट्ण मन्त्रं जंगमिज्जाण ह्येति मत्तणं । मुत्तं महस्म
ल । ते य विचिती तह कोडि वसखाणं ॥ १ ॥ अंगरस सयसहरसं मुत्तं विचिती य कोडि विजेया । वसखाणं अपरिमितं इय-
मेन य वृत्तियं जाण ॥ २ ॥ पापश्रुतमेकोनत्रिंशद्विधं, कथम् ? अष्टौ मूलभेदाः सूत्रादिभेदेन त्रिगुणिताश्चतुर्विधतः
गन्धर्वादिसंयुक्ता एकोनत्रिंशद्वन्ति, 'वत्थु'ति वारतुविद्या 'आउ'न्ति धैर्यकं, धैर्यं प्रकटार्थं ॥

१ दिव्यादीनां स्वरपदमन्त्रविनिर्दिष्टां भवति सप्तगायम् । सूत्रं महस्म लक्ष च त्रिगुणा कोटी व्याख्यायाम् ॥ १ ॥ अद्भुतं मनमहन् सूत्रं वृत्तिम कोटी
विजेया । व्याख्यायामपरिमितं इदमेव वार्तिकं जानीहि ॥ २ ॥

त्रिंशद्भिर्मोहनीयस्थानः, क्रिया पूर्ववत्, सामान्येनैकप्रकृतिर्कर्म मोहनीयमुच्यते, उक्तं च—'अष्टविधं यि य कम्मं भणियं
मोहोत्ति जं समासेण मित्वादि, विशेषेण चतुर्विधं प्रकृतिर्मोहनीयं तस्य स्थानानि—निमित्तानि भेदाः पर्याया मोहनीयस्थान-
नानि, तान्यभिधित्सुराह सद्गुणिकारः

'वारिमज्झेवगाहिता, तस्से पाणे विहिंसइ । छाण्ड गुह हरेण, भतोनाय गणेरव ॥ १ ॥ सीसावेडेण पेडिता, मक्खित्तेणेण मारए । सीसमि जे य
आणु, दुहमारेण हिंसइ ॥ २ ॥ वहुजणस्स नेयारंति, धीय ताण च पाणिजं । साहारणे गिलाणमि पट्टं पिच न उव्वइ ॥ ३ ॥ माह अकम्म घग्गाउ, जे
भसेइ उव्वइ । जेयाउवस्स मग्गस्स, धवगारमि वट्टइ ॥ ४ ॥ जिण्णण णवणंणीण, अवण्ण जे य भासइ । आपरिपनयस्सण, गिम्हं सद्धुदीए ॥ ५ ॥
तेसिमेव य णाणीण, मम नो पडित्थइ । पुणो पुणो अतिगरण, वप्पाए तिग्गभेयइ ॥ ६ ॥ जाण आहमिप जोण, पव्वइ पुणो पुणो । कामे वमिता
पयेइ, हएउत्तमविप इयं ॥ ७ ॥ भिररण वट्टमुण्डइति, जो भासइऽयत्तमुण्डे । तहा य भववस्सी व, जो तवविमत्तिऽए पयं ॥ ८ ॥ जायतेण वहुजण,
अनोधूमेण हिंसइ । अकिञ्चमप्पणा काउ, कयमेण भासइ ॥ ९ ॥ नियदुवपिपणिण, पडिउत्ते सीसजोगमुत्ते य । वेदं सव मुम धेयमि, अक्कीणगणप
सयं ॥ १० ॥ अद्धानमि पवेमिता जो, धण हरइ पाणिजं । सीसमिच्छा व्वाण्ण, वारे तस्सेय उव्वइ ॥ ११ ॥ अभिजगमकुमारिहि, कुमारेऽइति
पासइ । णव अयभयारीमि, यमयारिस्सिऽए पयं ॥ १२ ॥ जेणेविस्वरिय णीय, विचे तस्सेय उव्वइ । तप्पमाउहिप पावि, भगराय करेइ से ॥ १३ ॥
सेणावइ पसत्थारे, भत्तार पावि हिंसइ । रहस्स पावि तिगमस्स, पायग सेट्ठिमेव यं ॥ १४ ॥ अपस्समाजो पस्सामि, अए देवेसि या वप । अवज्जेणं च
वेवाण, महामोह पउत्तइ ॥ १५ ॥

१ अष्टविधमपि च कर्म भणित मोह इति यत् समासेन ।

गाथाः पञ्चदश, आसां व्याख्या—'वारिमज्झे' पाणियमज्झे 'अवगाहित'त्ति तिषेण मणसा पाएण अकमित्ता तस्से
पाणे—इत्थिमाई विहिंसइ, 'से' तस्स महामोहमुप्पाएमाणे संकिलिद्धचित्तत्तणओ य भवसयदुहवेयणिजं, अप्पणो महा-
मोहं पकुवइ, एवं सर्वत्र क्रिया वाच्या १, तथा 'छाण्ड' ढंकिउं मुहं 'हत्थेणं'ति उवलक्खणमिदमप्राणि य कस्साईणि
'अंतोनदं'ति हिदए सद्धुक्खमारसंतं 'गलेरवं' गलएण अच्चंतं रडति हिसति २, 'सीसावेडेण' अह्वचंमाइणा कएणाभि
क्खणं वेडेत्ता 'संकिलेसेण' तिपासुहपरिणामेण 'मारए' हिंसइ जीवन्ति ३, सीसंमि जे य आहंतुं—मोगगराइणा विभिं-
दिय सीसं 'दुहमारेण' महामोहजणणेण हिंसइति ४, वहुजणस्स नेयारंति—पहुं सामित्ति भणियं होइ, दीवं समुद्धमिव
बुद्धमाणाणं संसारे आसासयाणभूयं ताणं च—अण्णपाणाइणा ताणकारिणं 'पाणिणं' जीवाणं तं च हिंसइ, से तं विहं-
संते वहुजणसंमोहकारणेण महामोहं पकुवइ ५, साहारणे—सामण्णे गिलाणंमि पट्टं—समर्थो उचएसेण सइकरणेण वा
तप्पिउं तहवि 'किञ्च' ओसहजायणाइ महाघोरपरिणामो न कुवइ मेऽवि महामोहं पकुवइ, सधसामण्णो य गिलाणो
भवइ, तथाजिनोपदेशाद्, उक्तं च—'किं भंते ! जो गिलाणं पडियरइ से धण्णे उदाहु जे तुमं दंसणेण पडिवज्जइ ?,
गोयमा ! जे गिलाणं पडियरइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ ?, गोयमा ! जे गिलाणं पडियरइ से मं दंसणेणं पडिवज्जइ

१ किं भवन्त ! यो ग्लान प्रतिचरति स धन्य उताहो यो युष्माङ् दर्शनेन प्रतिपद्यते ?, गौतम ! यो ग्लानं प्रतिचरति, तद् केनार्थेन भदन्तेव
मुच्यते ?, गौतम ! यो ग्लान प्रतिचरति स मां दर्शनेन प्रतिपद्यते, यो मां दर्शनेन प्रतिपद्यते

आवश्यकहारिभट्टीया

जे मं दंसणेण पडिचज्जइ से गिलाणं पडियरइत्ति, आणाकरणसारं खु अरहंताणं दंसणं, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं बुच्चइ—जे गिलाणं पडियरइ से मं पडिचज्जइ, जे मं पडिचज्जइ से गिलाणं पडिचज्जइत्यादि ६, तथा 'साहुं' तवरिंस अकम्म—बलात्कारेण धम्मा-ओ—सुयचरित्तभेयाओ जे महामोहपरिणामे भंसेतित्ति—विनिवारेइ उवट्ठियं—सामीप्येन स्थितं ७, नेयाउयस्स—नयनशीलस्य मग्गस्स—णाणादिलक्खणस्स दूसनपगारेण अप्पाणं परं च विपरिणामंतो अवगारंमि वट्ठइ, णाणे—'काया वया य तेच्चिय' एवमाइणा, दंसणे 'एते जीवाणंता कहमसंखेज्जपएसियंमि लोयंमि ठाएज्जा १, एवमाइणा, चारित्ते 'जीववहुत्ताउ कहम-हिंसगत्तं चरणाभाव' इत्यादिना ८, तथा जिणाणं—तित्थगराणं अणंतणाणीणं—केवलीणं अवन्नं—निंदं जो महाघोरपरि-णामो 'पभासइ' भणति, कथं १, ज्ञेयाऽनन्तत्वात्सर्वार्थज्ञानस्याभाव एव, तथा च—'अज्जवि धावति णाणं अज्जवि लोओ अणंतओ होइ । अज्जवि न तुहं कोई पावइ सवणणुयं जीवो ॥ १ ॥' एवमाइ पभासइ, न पुणज्जाणति जहा—'खीणा-वरणो जुगवं लोगमलोगं जिणो पगासेइ । ववगयघणपडलो इव परिमियं देसमाइच्चो ॥ १ ॥' ९, आयरियउवज्ज्झाप

१ स ग्लान प्रतिचरनीति, भाज्ञाकरणसारमेवार्हतां दर्शन, तदेतेनार्थेन गौतमैवमुच्यते—यो ग्लान प्रतिचरति स 'मां प्रतिपद्यते यो मां प्रतिपद्यते स ग्लान प्रतिपद्यते (प्रतिचरति) २ । काया व्रताति च तान्येव । ३ एते जीवा अनन्ता कथमसरयेयप्रदेशिके लोके तिष्ठेयुः ? । ४ जीवबहुत्वाद् कथमहिंसकत्वमिति चरणाभाव ५ अद्यापि धावति ज्ञानमद्यापि लोकोऽनन्तको भवति । अद्यापि न तव कोऽपि प्राप्नोति सर्वज्ञतां जीव ॥ १ ॥ ६ क्षीणावरणो युगपद् लोकमलोकं जित् प्रकाशयति । व्यपगतवनपटल इव परिमित देशमादित्य ॥ १ ॥

पसिद्धे 'खिंसइ' निंदइ जच्चाईहिं, अवहुस्सुया वा एए तथावि अम्हेवि एएसिं तु सगासे किंपि कहंचि अवहारियंति 'मंदबुद्धीए' वालेत्ति भणियं होइ १०, 'तेसिमेव' य आयरिओवज्झायाणं परमवंधूणं परमोवगारीणं 'णाणीण' न्ति गुणोवलक्खणं गुणेहिं पभा-विए पुणो तेसिं चैव कज्जे समुप्पण्णे 'समं न पडितप्पइ' आहारोवगरणाईहिं णोवज्जुजेइ ११, 'पुणो पुणो' त्ति असइ 'अहिरण' जो तिसमाइ 'उप्पाए' कहेइ निवज्जत्ताइ 'तित्थभेयए' णाणाइमग्गविराहणत्थंति भणियं होइ १२, जाणं आहंमिए जोए—वसी-करणाइलक्खणे पवंजइ 'पुणो पुणो' असइत्ति १३, 'कामे' इच्छामयणभेयभिण्णे 'वमेत्ता' चइऊण, पव्वज्जमव्भुवगम्म 'पत्थेइ' अभिलसइ इहभविए—माणुस्से चैव अण्णभविए—दिवे १४, 'अभिकखणं २' पुणो २ बहुस्सुएऽहंति जो भासए, बहुस्सुए (बहुस्सुएण) अण्णेण वा पुट्ठो स तुमं बहुस्सुओ १, आर्मति भणइ तुण्हिको वा अच्छइ, साहवो चैव बहुस्सुएत्ति भणति १५, अतवस्सी तवस्मिन्ति विभासा १६, 'जायतेएण' अग्गिणा बहुजणं घरे छोडुं 'अंतो धूमेण' अंभितरे धूमं काऊणहिंसइ १७, 'अकिच्च' पाणाइवायाइ अप्पणा काउं कयमेएण भासइ—अण्णस्स उत्थोभं देइ १८, 'नियडुवहिपणिहीए पलितं चइ' नियडी-अण्णहाकरणलक्खणा माया उवहीतं करेइ जेण तं पच्छाइज्जइ अण्णहाकयं पणिही एवंभूतएव (च) रइ, अनेन प्रकारेण 'पलितचइ' वंचेइत्ति भणियं होइ १९, साइजोगजुत्ते थ—अशुभमनोयोगयुक्तश्च २०, 'वेत्ति' भणइ सवं मुसं वयइ सभाए २१, 'अक्खीणइंझए सया' अक्षीणकलह इत्यर्थः, इंझा—कलहो २२, 'अद्धाणंमि' पंथे 'पवेसेत्ता' नेऊण विस्संभेण जो धणं-सुवण्णाई हरइ पाणिणं—अच्छिदइ २३, जीवाणं, विसंभेत्ता—उवाएण केणइ अतुलं पीइं काऊण पुणो दारे—कलत्ते 'तस्सेव' जेण समं पीइं कया तत्थ लुवभइ २४, 'अभिकखणं' पुणो २ अकुमारे संते कुमारेऽहंति भासइ २५, एवमवंधू-भयारिंमि विभासा २६, जेणेविस्सरियं नीए—ऐश्वर्यं प्रापित इत्यर्थः, 'वित्ते' धणे तस्सेव संतिए लुवभइ २७, तप्पभाबुट्ठिए वावि—लोगसंमयत्तणं पत्ते तस्सेव केणइ पगारेण अंतरायं करेइ २८ सेणावइं रायाणुत्तायं वा चाउरंतसामिं पसत्थारं—लेहारियमाइ भत्तारं वा विहिसइ रट्ठस्स वावि निगमस्स जहासंखं नायगं सेट्ठिमेव वा, निगमो—वणिसंघाओ २९, अप्प-स्समाणो माइट्ठाणेण पासामि अहं देवत्ति वा वए ३०, 'अवळेणं च देवाणं' जह किं तेहिं कामगहहेहिं जे अम्हं न उव-करंति, महामोहं पकुवइ कलुसियचित्तत्तणओ ३१, अयमधिकृतगाथानामर्थः । एकत्रिंशद्भिः सिद्धादिगुणैः, क्रिया पूर्ववत्, सित ध्मातमस्येति सिद्धः आदौ गुणा आदिगुणाः सिद्धस्यादिगुणाः सिद्धादिगुणाः, युगपद्भाविनो न क्रमभाविन इत्यर्थः, तानेवोपदर्शयन्नाह सद्बह्णिक्कारः—

पडिसेहेण सठाणउण्णगघरसकासवेए य । पणपणदुपणट्ठतिहा इगतीसमकायसंगरुहा ॥ १ ॥

अस्या व्याख्या—प्रतिपेधेन संस्थानवर्णगन्धरसस्पर्शवेदानां, कियद्देवानां १—पञ्चपञ्चद्विपञ्चाट्त्रिभेदानामिति, किम् १—एकत्रिंशत्सिद्धादिगुणा भवन्ति, 'अकायसंगरुह'त्ति अकायः—अशरीरः असङ्गः—सङ्गवर्जितः अरुहः—अजन्मा, एभिः सहै-कत्रिंशद्भवन्ति, तथा चोक्तं—“से ण दीहे ण हस्से ण वट्ठे न तंसे न चउरंसे न परिमंडले ५ न किहे न नीले न लोहिए न हालिहे न सुक्किले ५ न सुव्भिगंधे न दुव्भिगंधे २ न तित्ते न कडुए न कसाए न अंबिले न महुरे ५ न कक्खडे न मउए

१ स न दीर्घं न ह्रस्वो न वृत्तो न ध्यन्तो न चतुरस्रो न परिमण्डलो न कृष्णो न नीलो न लोहितो न हारिद्रो न शुद्धो न सुरभिर्न दुर्गन्धो न तित्थो न कटुको न कषायो नास्यो न मधुरो न कर्कशो न मृदुर्न

आवश्यकहारिभद्रीया

न गरुण न लहुण न सीए न उण्हे न निद्धे न लुक्खे न काए ण संगे न रुहे न इत्थी न पुरिसे न नपुंसए,” प्रकारान्तरेण सिद्धादिगुणान् प्रदर्शयन्नाह—

अहवा कमे णव दरिसणमि चत्तारि आउए पच । आहम अते सेसे दोदो णीणभिलायेण इगतीसं ॥ १ ॥

व्याख्या—‘अथवे’ति व्याख्यान्तरप्रदर्शनार्थः, ‘कर्मणि’ कर्मविषया क्षीणाभिलापेनैकत्रिंशद्गुणा भवन्ति, तत्र नव दर्शनावरणीये, नवभेदा इति—क्षीणचक्षुर्दर्शनावरणाः ४ क्षीणनिद्राः ५, चत्वार आगुक्के—क्षीणनरकायुष्कः ४ ‘पंच आ-इमे’ति आद्ये ज्ञानावरणीयाख्ये कर्मणि पञ्च—क्षीणाभिनिबोधिकज्ञानावरणाः ५ ‘अंते’ति अन्त्ये—अन्तराये कर्मणि पञ्चैव क्षीणदानान्तरायः ५ शेषकर्मणि—वेदनीयमोहनीयनामगोत्रलक्षणे द्वौ द्वौ भेदौ भवतः, क्षीणसातावेदनीयः क्षीणसातावेदनीयः क्षीणदर्शनमोहनीयः क्षीणचारित्र्यमोहनीयः क्षीणाशुभनाम क्षीणशुभनाम क्षीणनीचैर्गोत्रः क्षीणोच्चैर्गोत्र इति गाथार्थः ॥

द्वात्रिंशद्विर्योगसङ्ग्रहैः, क्रिया पूर्ववत्, इह युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापाराः, ते चाशुभप्रतिक्रमणाधिका-रात्प्रशस्ता एव गृह्यन्ते, तेषां शिष्याचार्यगतानामालोचनानिरपलापादिना प्रकारेण सङ्ग्रहणानि योगसङ्ग्रहाः प्रशस्तयो-गसङ्ग्रहनिमित्तत्वादालोचनादय एव तथोच्यन्ते, ते च द्वात्रिंशद्वन्ति, तदुपदर्शनायाह निर्युक्तिकारः—
आलोच्येणा निर्वेलावे, आवर्द्धसु दृढधम्मया । अणिस्सिओवहाणे यं, सिक्खौ णिप्पडिकम्मया ॥ १२७४ ॥

१ पुरनं लघुनं शीतो नोष्णो न क्षिप्तो न रुक्षो न कायवान् न सद्भवान् न रहो न खी न पुरुषो न नपुंसक

अण्णायंया अलोहे यं, तित्तिक्खौ अज्जवे सुद्धं । सम्मदिट्ठी सैमाही य, आयारे विणओवए ॥ १२७५ ॥

‘धिई मई य’ संवेगे, ‘पणिहि सुविहि’ संवरे । अत्तदोसोवसंहारो, सच्चकामविरत्तंया ॥ १२७६ ॥

पच्चक्खौणौ विउस्संगे, अप्पमाए लवालवे । ज्ञाणसंवरजोगे य, उदये मारणंतिए ॥ १२७७ ॥

संगाणं च परिण्णं, पायच्छित्तकरणे इय । आराहणा य मरणंति, यत्तीसं जोगसंगहा ॥ १२७८ ॥

आसां व्याख्या—‘आलोच्ये’ति प्रशस्तमोक्षसाधकयोगसङ्ग्रहाय शिष्येणाऽऽचार्याय सम्यगालोचना दातव्या, ‘निरव-लावे’ति आचार्योऽपि प्रशस्तमोक्षसाधकयोगसङ्ग्रहायैव दत्तायामालोचनायां निरपलापः स्यात्, नान्यस्मै कथयेदित्यर्थः, एकारान्तश्च प्राकृते प्रथमान्तो भवतीत्यसकृदावेदितं यथा—‘कयरे आगच्छइ दित्तरूवे’इत्यादि २, ‘आवतीसु दृढधम्मत’ति तथा योगसङ्ग्रहायैव सर्वेण साधुनाऽऽपस्तु द्रव्यादिभेदासु दृढधर्मता कार्या, आपस्तु सुतरां दृढधर्मेण भवितव्यमित्यर्थः, ३, ‘अणिस्सिओवहाणे’ति प्रशस्तयोगसङ्ग्रहायैवानिश्रितोपधानं च कार्यम्, अथवाऽनिश्रित उपधाने च यत्नः कार्यः, उपद-धातीत्युपधानं—तपः न निश्रितमनिश्रितम्—ऐहिकामुष्मिकापेक्षाविकलमित्यर्थः, अनिश्रितं च तदुपधानं चेति समासः ४, ‘सिक्ख’ति प्रशस्तयोगसङ्ग्रहायैव शिक्षाऽऽसेवितव्या, सा च द्विप्रकारा भवति—ग्रहणशिक्षाऽऽसेवनाशिक्षा च ५, ‘निप्पडिक-म्मय’ति प्रशस्तयोगसङ्ग्रहायैव निष्प्रतिकर्मशरीरता सेवनीया, न पुनर्नागदत्तवदन्यथा वर्तितव्यमिति ६ प्रथमगाथासमा-सार्थः ॥ ‘अन्नायय’ति तपस्यज्ञातता कार्या, यथाऽन्यो न जानाति तथा तपः कार्यं, प्रशस्तयोगाः सङ्गृहीता भवन्तीत्ये-तत् सर्वत्र योज्यं ७, ‘अलोहे’ति अलोभश्च कार्यः, अथवाऽलोभे यत्नः कार्यः ८, ‘तित्तिक्ख’ति तित्तिका कार्या, परीपहादि-जय इत्यर्थः ९, ‘अज्जवे’ति ऋजुभावः—आर्जवं तच्च कर्तव्यं १०, ‘सुद्ध’ति शुचिना भवितव्यं, संयमवतेत्यर्थः ११, ‘सम्मदिट्ठी’ति सम्यग्—अविपरीता दृष्टिः कार्या, सम्यग्दर्शनशुद्धेरित्यर्थः १२, समाधिश्च कार्यः, समाधानं समाधिः—चेतसः स्वास्थ्यं १३, ‘आचारे विणओवए’ति द्वारद्वयम्, आचारोपगः स्यात्, न मायां कुर्यादित्यर्थः १४, तथा विनयोपगः स्यात्, न मानं कुर्यादि-त्यर्थः १५, द्वितीयगाथासमासार्थः ॥ ‘धिई मई य’ति धृतिर्मतिश्च कार्या, धृतिप्रधाना मतिरित्यर्थः १६, ‘संवेगे’ति संवेगः कार्यः १७, ‘पणिहि’ति प्रणिविस्त्याज्या, माया न कार्येत्यर्थः १८, ‘सुविहि’ति सुविधिः कार्यः १९, ‘संवरे’ति संवरः कार्यः, न तु न कार्य इति व्यतिरेकोदाहरणमत्र भावि २०, ‘अत्तदोसोवसंहारे’ति आत्मदोषोपसंहारः कार्यः २१, ‘सच्चकामविरत्तय’ति सर्वका-मविरक्तता भावनीया २२, इति तृतीयगाथासमासार्थः ॥ ‘पच्चक्खौणौ’ति मूलगुणउत्तरगुणविषयं प्रत्याख्यानं कार्यमिति द्वारद्वयं २३-२४, ‘विउस्संगे’ति विविध उत्सर्गो व्युत्सर्गः स च कार्य इति द्रव्यभावभेदभिन्नः, २५ ‘अप्पमाए’ति न प्रमादो-ऽप्रमादः, अप्रमादः कार्यः २६, ‘लवालवे’ति कालोपलक्षणं क्षणे २ सामाचार्यनुष्ठानं कार्यं २७, ‘ज्ञाणसंवरजोगे’ति ध्यानसंवरयोगश्च कार्यः, ध्यानमेव संवरयोगः, २८, ‘उदये मारणंतिए’ति वेदनोदये मारणान्तिकेऽपि न क्षोभः कार्य इति २९ चतुर्थगाथासमासार्थः ॥ ‘संगाणं च परिण्णं’ति सङ्गानां च ज्ञपरिज्ञाप्रत्याख्यानपरिज्ञाभावेन परिज्ञा कार्या ३०, ‘पायच्छित्तकरणे इय’ प्रायश्चित्तकरणं च कार्यं ३१ ‘आराहणा य मरणंति’ति आराधना च मरणान्ते कार्या, मरणकाल इत्यर्थः, ३२ एते द्वात्रिंशद् योगसङ्ग्रहा इति पञ्चमगाथासमासार्थः ॥ ॥ आद्यद्वाराभिधित्तयाऽऽह—

उजेणि अट्टणे खलु सीहगिरिसोपारए य पुहइवई । मच्छियमल्ले दूरल्लूविए फलिहमल्ले य ॥ १२७९ ॥

आवश्यकहारिभट्टीया

उज्जेणित्ति णयरी, तीए जियसत्तुरणो अट्टणो मल्लो अतीव वल्लं, सोपारए पट्टणे पुहइवई राया सिंहगिरी नाम मल्लवल्लहो, पतिवरिसमट्टणजओहामिएण अणेण मच्छियमल्ले कए जिएण अट्टणेण भरुगच्छाहरणीए दूरुल्लकूवियाए गामे फलिहमल्ले कएत्ति । एवमक्षरगमनिकाऽन्यासामपि स्ववुद्ध्या कार्या, कथानकान्येव कथयिष्यामः, अधिकृतगथा-प्रतिवद्धकथानकमपि विनेयजनहितायोच्यते-उज्जेणीणयरीए जियसत्तू राया, तस्स अट्टणो मल्लो सबरज्जेसु अजेओ, इओ य समुदतीरे सोपारयं णयरं, तत्थ सीहगिरी राया, सो य मल्लानं जो जिणइ तस्स वहुं दवं देइ, सो य अट्टणो तत्थ गंतूण वरिसे २ पडायं गिणहइ, राया चिंतेइ-एस अन्नाओ रज्जाओ आगंतूण पडायं हरइ, एस मम ओहावणत्ति पडिमल्लं मग्गइ, तेण एगो मच्छिओ दिट्ठो वसं पिवंतो, वलं च से विन्नासियं, नाऊण पोसिओ, पुणरवि अट्टणो आगओ, सो य किर महो होहितित्ति अणागयं चेव सयाओ णयराओ अप्पणो पत्थयणस्स अवल्लं भरिऊण अवावाहेणं एइ,

१ उज्जयिनी नगरी, तस्या जितशत्रुराजोऽट्टणो मल्लोऽतीव प्रलवान्, सोपारके पत्तने पृथ्वीपती राजा सिंहगिरिर्नाम मल्लवल्लभ, प्रतिवर्षमट्टनजया-पञ्चागितेनानेन मात्स्यिकमल्ले कृते जितेऽहनेन शृगुकच्छहरण्यां दूरीयकृषिकाग्रामे कर्पासिकमल्ल कृत इति । उज्जयिनीनगर्यां जितशत्रू राजा, तस्याह्नो मल्ल सर्वराज्येषु अजेय, इतश्च समुद्रतीरे सोपारक नगर, तत्र सिंहगिरी राजा, स च मल्लानां यो जयति तस्मै बहुद्रव्यं ददाति, स चाट्टनस्तत्र गत्वा वर्षे २ पताकां हरति (गृह्णाति), राजा चिन्तयति-एगोऽन्यस्माद् राज्यादागल्य पताकां हरति, एषा समापञ्चाजनेति प्रतिमल्ल मार्गयति, तेनेको मात्स्यिको दृष्टो वसां पिबन्, बलं च तस्य परीक्षित, ज्ञात्वा पोषित, पुनरप्यट्टन आगत, स च किल महो भविष्यतीति अनागत एव स्वस्वात् नगरात् आत्मन पत्थयन्त्य गोर्णो मृत्वाऽन्यावाधेनायाति,

संपत्तो य सोपारयं, जुद्धे पराजिओ मच्छियमल्लेणं, गओ य सयं आवासं चिंतेइ, एयस्स जुह्मी तरुणयस्स मम हाणी, अण्णं मल्लं मग्गइ, सुणइ य-सुरट्टाए अत्थित्ति, एएण भरुयच्छाहरणीए गामे दूरुल्लकूवियाए करिसगो दिट्ठो-एगेण हत्थेण हलं वाहेइ एगेण फलहिओ उप्पाडेइ, तं च दट्ठूण ठिओ पेच्छामि से आहारति, आवल्ला मुक्का, भज्जा य से भत्तं गहाय आगया, पत्थिया, कूरस्स उज्झमज्जीए घडओ पेच्छइ, जिमिओ सण्णाभूमि गओ, तत्थवि पेच्छइ सव्वं वत्तियं, वेगालिओ वसहिं तस्स य धरे मग्गइ, दिन्ना, ठिओ, संकहाए पुच्छइ, का जीविया ?, तेण कहिए भणइ-अहं अट्टणो तुमं ईमरं करेमिच्चि, तीसे भज्जाए से कप्पासमोहं दिन्नं, अवल्ला य, सा सवलज्जा उज्जेणिं गया, वमणविरेयणाणि कयाणि पोसिओ निजुद्धं च सिक्खाविओ, पुणरवि महिमाकाले तेणेव विहिणा आगओ, पढमदिवसे फलहियमल्लो मच्छियमल्लो य जुद्धे एगोवि न पराजिओ, राया विइयदिवसे होहितित्ति अइगओ, इमेवि सए सए आलए गंचा,

१ सम्राटश्च सोपारक, युद्धे पराजितो मात्स्यिकमल्लेन, गतश्च स्वकमावासं चिन्तयति, एतस्य वृद्धिस्वरूपस्य मम हानि, अन्य मल्ल मार्गयति, शृणोति च-शुराह्वयामस्तीति, एतेन शृगुकच्छहरण्यां ग्रामे दूरीयकृषिकाया कर्पको दृष्ट-एकेन हस्तेन हलं वाहयति एकेन कर्पासमुत्पादयति, त च दृष्ट्वा स्थित पश्यामि अस्याहारमिति बलीवर्द्धो मुक्को, भार्यो च तस्य भक्त गृहीत्वाऽऽगता, प्रस्थिता, बहुधाट्टने कूरस्य घटं प्रेक्षते, जिमितं सन्नभूमिं गत, तत्रापि प्रेक्षते तस्य वस्ति, वैकालिको वसति तस्यैव गृहे मार्गयति, दत्ता, स्थित, सकयायां पृच्छति-का जीविका ?, तेन कथिते भणति-अहमट्टनस्वामीश्वरं करोमीति, तस्य भार्यायै तेन कर्पासमूल्यं दत्तं बलीवर्द्धो च, सा सवल्लिवर्द्धोजयिनीं गता (साऽऽसन्ना, तौ उज्जयिनीं गतौ), वमनविरेचनानि कृतानि, पोषितो नियुद्धं च शिक्षित, पुनरपि महिमकाले तेनैव विधिनाऽऽगत, प्रथमदिवसे कर्पासमल्लो मात्स्यिकमल्लश्च युद्धे एकोऽपि न पराजित, द्वितीयदिवसे भविष्यतीति राजाऽस्तिगत, इमावपि स्वक आलये गतौ,

अट्टणेण फलहियमल्लो भणिओ-कहेहि पुत्ता ! जं ते दुक्खाविचियं, तेण कहियं, मक्खित्ताऽक्खेवेणं पुणण्णवीकयं, मच्छियस्सवि रण्णा संमद्गा पेसिया, भणइ-अहं तस्स पिणपि ण विभेमि, को सो वराओ ?, वित्तियदिवसे समजुज्झा, तत्तियदिवसे अंबियपहारो वइसाहं ठिओ मच्छिओ, अट्टणेण भणिओ फलिहित्ति, तेण फलहिगाहेण गहिओ सीसे, तं कुंडियनालगंपिव एगंते पडियं, सक्कारिओ गओ उज्जेणिं, पंचलक्खणाण भोगाण आभागी जाओ, इयरो मओ, एवं जहा पडागा तहा आराहणपडागा, जहा अट्टणो तहा आयरिओ, जहा मल्लो तहा साहू, पहारा अवराहा, जो ते गुरुणो आलोएइ सो निस्सल्लो निवाणपडागं तेलोकरंगमज्जे हरइ, एवं आलोयणं प्रति योगसङ्गहो भवति । एए सीस गुणा, निरवलावस्स जो अन्नस्स न कहेइ एरिसमेतेण पडिसेवियति, एत्थ उदाहरणगाहा-

दंतपुरदन्तचक्रे सचवदी दोहले य वणयरए । घणमित्त घणसिरी य पउमसिरी चेव दढमित्तो ॥ १२८० ॥

१ अहनेन कर्पासमल्लो भणितः-कयय पुत्र ! यत्ते दुःखित, तेन कथित, अक्षित्वा अक्षेपेण पुनर्नवीकृत, मात्स्यिकायापि राज्ञा समर्द्धका प्रेषिता, भणति-अहं तस्य पितुरपि न विभेमि, कः स घराक, द्वितीयदिवसे समयुद्धौ तृतीयदिवसे प्रहाराच्चो वैशाखं स्थितो मात्स्यिक, अहनेन भणित-फलहिती, तेन फलहिगाहेण गृहीतं क्षीरं, तत् कुण्डिकानालमिवैकान्ते पतित, सक्कारितो गत उज्जयिनीं, पञ्चलक्षणाणां भोगानामाभागीजात, इतरो मृत, एव यया पताका तथाऽऽराधनापताका, ययाऽट्टनस्य आचार्य, यया मल्लस्य साधु, प्रहारा अपराधाः, यत्तस्मान् गुरुणामालोचयति स तिश्शब्दो निर्वाणपताकां त्रैलोक्यरश्मये हरति, एवमालोचनां प्रति योगसंग्रहो भवति । एते शिल्पगुणा, निरपलापस्य-योऽन्यस्यै न कथयति-ईदृशमेतेन प्रतिसेवितमिति, अत्रोदाहरणगाथा ।

आवश्यकहारीभट्टीया

अस्या व्याख्या—कथानकादवसेया, तच्चेदं—दंतपुरे णयरे दंतचक्रो राया, सच्चरई देवी, तीमे दोहयो—वहं दंतमण
यासाए अभिरमिज्जइ ? रायाए पुच्छियं, दंतनिमित्तं घोमावियं रण्णा जहा—उचियं मोहं देमि, जो न देइ नग्ग राया
शरीरनिग्गहं करेइ, तत्थेव णयरे धणमित्तो वाणियओ, तस्म दो भारियाओ, धणसिरी महंती पडमसिरी तु उहगिया
पीययरी यत्ति, अण्णया सवत्तीणं भंडणं, धणसिरी भणइ—किं तुमं एवं गयिया ? किं तुज्ज म्हाओ अहियं, जहा मच्च-
वईए तहा ते किं पासाओ कीरेज्जा ? सा भणइ—जइ न कीरइ तो अहं नेवत्ति उवगरए (वरण) वारं वंधित्ता डिया,
राणियओ आगओ पुच्छइ—कहिं पडमसिरी ? दासीहिं कहियं, तत्थेव अइयओ, पमाएड, न पसीयइत्ति, जइ नत्थि
न जीवामि, तस्स मित्तो दहमिच्चो नाम, सो आगओ, तेण पुच्छियं, सयं कहेइ, भणइ—कीरइ, मा इमाए मरंतीण
तुमं पि मरिज्जासि, तुमंमि मरंते अहं, रायाए य घोमावियं, तो पच्छन्नं काययं ताहे सो दहमिच्चो पुलिंदगपाउग्गणि

१ दन्तपुरे नगरे दन्तचक्रो राजा, सत्यवती देवी, तस्या ईश्वरः कथं दन्तमये प्रामादेऽभिरमे, राजा पृष्ट, दन्तनिमित्तं घोषितं राया यया उचियं
मृग्य ददामि, यो न दास्यति तस्य राजा शरीरनिग्रहं करोति, तत्रैव नगरे धामिनी गणित, नगरे द्वे भार्ये, धामिनीमहती पञ्चसिरी तु मन्त्री प्रियवत्ता चेति, भगवत्
सपत्न्योर्भण्डनं, धनधारीभण्डनं—किं एवमेव गर्विता ? किं तय मत् अभिरु, यया सत्यवत्यामय किं प्रामादं कियते ? सा भणति—यदि न त्रियने तस्मात् 'ते-
त्यववरं द्वारं वपुः स्थिता, घणितगतं पृच्छति—य पञ्चधो ? दासीभिः कथित, तत्रैव भिगत, प्रमादयति, न प्रमोदीति, यदि नाति न जीवामि, तत्र
मित्र दहमितो ताम, स आगत, तेन पृष्ट, सयं कथयति, भणति—क्रियतां, माऽन्यां प्रियमाणां ग्रामपि मृया, स्थितिं प्रियमाणेऽहं, राजा च घोषित, तत
पच्छन्नं कर्तव्य, तदा स दहमिच्चं पुलिन्दगपाउग्गणि

मणीयमलत्तगं कंकणं च गहाय अडविं गओ, दंता लद्धा पुंजो कओ, तेण तणपिडिगाण मज्जे वंधित्ता सगडं
भरेत्ता आणीया, णयरे पवेसिज्जंतेसु वमहेण तणपिडगा कट्टिया, तओ खडत्ति दंतो पडिओ, नगरगोत्तिणहिं दिट्ठो
गहिओ रायाए उवणीओ, वज्झो णीणिज्जइ, धणमित्तो सोऊण आगओ, रायाए पायवडिओ विजवेइ, जहा एण मए
आणाविया, सो पुच्छिओ भणइ—अहमेयं न याणामि कोत्ति, एवं ते अउरोप्परं भणंति, रायाए सवत्ताविया पुच्छिया,
अभओ दिण्णो, परिकहियं, पूएत्ता विसज्जिया, एवं निरवलावेण होययं आयरिएणं । वित्तिओ—एगेण एगस्स हत्थे भाणं
वा किंचि पणामियं, अंतरा पडियं, तत्थ भाणिययं—मम दोसो ड्यरेणावि ममंति । निरवलावेत्ति गयं २ । इयाणि आउ-
ईसु दहधम्मत्तणं कायधं, एवं जोगा संगहिया भवन्ति, ताओ य आवइओ चत्तारि, तं—दघावई ४, उदाहरणगाहा—

उज्जेणीए धणवसु अणगारे धम्मघोस चंपाए । अडवीए सत्थविज्जम चोसिरणं सिज्जणा चेव ॥ १२८१ ॥

१ मणिकं अलङ्कक कङ्कणाणि च गृहीत्याऽर्थी गत, दन्ता लब्धा पुञ्ज एत, तेन गृणपिण्डीनां मध्ये वपुः शकटं भृग्याऽऽनीता, नगरे प्रविश्यमा,
नेपु वृषभेण गृणपिण्डय इष्टा, तत एतद्विहितं दन्तं पतित, नगरगतिर्वेष्टो गृहीतश्च, राजा उपनीत, वपुःो निष्काश्यते, धामिनी धुरताऽऽगत, राजा
पादयो पतितो विज्ञपयति—यया मयैते आनामिता, स पृष्टो भणति—अहमेन न जागामि क हति, एव तौ परस्परं भणत, राजा शपथदात्री पृष्टा, अभयं दत्त,
परिकथित, पूजयिष्या विस्तृष्टौ । एव निरपलापेन अवितत्य आचार्येण । द्वितीय—एकैकं वस्त्रं हस्ते भोजनं वा किञ्चित्, अन्तरा पतित, तत्र भणितव्यं—मम
दोष, इतरेणापि ममेति । निरपलापमिति गतम् २ । इदानीमापसु दहधर्मता कर्षणा, एव योगा सगृहीता भवन्ति, ताश्चापदधत्त, तद्यथा—दघावई ४,
उदाहरणगाथा—

अस्या व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—उज्जेणी णयरी, तत्थ वसू वाणियओ, सो चंपं जानुकामो उग्घोसणं कारेइ
जह [नाए] धन्नो, एयं अणुववेइ धम्मघोसो नामणगारो, तेसु दूरं अडविमइएसु पुलिंदेहि विलोलिओ सत्थो इओ
तइओ नट्ठो, सो अणगारो अण्णेण लोएण समं अडविं पविट्ठो, ते मूलानि खायंति पाणियं च पियंति, सो निमंतिज्जइ,
नेच्छइ आहारजाए, एगत्थ सिलायले भत्तं पच्चक्खायं, अदीणस्स अहियासेमाणस्स केवलणानमुप्पणं सिद्धो, दहधम्मयाए
जोगा सगहिया, एसा दघावई, खेत्तावई खेत्ताणं असईए कालावई ओमोदरियाइ, भावावईए उदाहरणगाहा—

महुराए जउण राया जउणावकंण दंडमणगारे । वह्णं च कालकरणं सक्कागमणं च पव्वज्जा ॥ १२८२ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—महुराए णयरीए जउणो राया, जउणावकं उज्जाणं अवरेण, तत्थ जउणाए कोप्परो
दिण्णो, तत्थ दंडो अणगारो आयावेइ, सो रायाए नितेण दिट्ठो, तेण रोसेण असिणा सीस छिन्नं, अन्ने भणंति—फलेण
आहओ, सवेहिवि मणुस्सेहि पत्थररासी कओ, कोवोदयं पइ तस्स आवई, कालगओ सिद्धो, देवागमण महिमाकरणं

१ उज्जयिनी नगरी, तत्र वसुधैकिं, स चम्पा यातुकाम उवघोषणा कारयति, यया धन्यः, एतमनुज्ञापयति धर्मघोषो नामानगर, तेपु दूरमटीम
विगतेपु पुलिन्देर्विलोलितं सार्धं इतस्ततो नष्ट, सोऽनगारोऽन्येन लोकेन सममटवीं प्रविष्ट, ते मूलानि व्यादन्ति पानीयं च पियन्ति, स निमन्त्यते, नेच्छ
ति आहारजात, एकत्र शिलातले भक्त प्रत्याख्यात, अदीनस्याप्यासीनस्य केवलज्ञानमुत्पन्नं सिद्ध, दहधर्मतया योगा सगृहीता, एसा दघावई, क्षेत्राणां
क्षेत्राणामसति कालापद् भवमोदरिकादि भावापमुदाहरणगाथा । २ महुरायां नगर्यां यमुनो राजा यमुनावक्रमुद्यानमपरस्यां, तत्र यमुनायां स्कन्धावारो दत्त,
तत्र दण्डोऽनगर आतापयति, स राजा निर्गच्छता इष्टः, तेन रोषेणासिना क्षीरं छिन्नं, अन्ये भणन्ति—धीजदूरेणाहत्, सर्वेऽपि मनुष्ये प्रस्तरासि एत,
कोपोदयं प्रति तस्य आपद्, कालगतं सिद्धं, देवागमनं महिमाकरणं

आवश्यकहारिभद्रीया

संक्रामणं पालएणं विमाणेण, तस्सवि य रण्णो अधिती जाया, वज्जेण भेसिओ सक्केण—जइ पवइसितो मुच्चसि, पवइओ, थेराण अंतिए अभिगहं गेण्हइ—जइ भिक्खागओ संभरामि ण जेमेमि, जइ दरजिमिओ ता सेसगं विगिंचामि, एवं तेण किर भगवया एगमवि दिवसं नाऽऽहारियं, तस्सवि दव्वावई, दंडस्स भावावई, आवईसु ददधम्मतत्ति गयं ३ । इयाणि अणिसिओवहाणेत्ति, न निश्चितमनिश्चितं, द्रव्योपधानं उपधानकमेव भावोपधानं तपः, सो किर अणिसिओ कायवो इह परत्थ य, जहा केण कओ ?, एत्थोदाहरणगाहा—

पाडलिपुत्त महागिरि अज्जसुहत्थी य सेट्ठि वसुभूती । वहदिस उज्जेणीए जियपडिमा एलकच्छं च ॥ १२८३ ॥

ईमीए वक्खाणं—अज्जथूलभदस्स दो सीसा—अज्जमहागिरी अज्जसुहत्थी य, महागिरी अज्जसुहत्थिस्स उवज्झाया, महागिरी गणं सुहत्थिस्स दाऊण वोच्छिण्णो जिणकप्पोत्ति, तहवि अपडिवद्धया होउत्ति गच्छपडिवद्धा जिणकप्पपरिकम्मं

१ शक्रागमन पालकेन विमानेन, तस्यापि च राज्ञोऽष्टतिजांता, वज्जेण भापित शक्केण—यदि प्रवजसि तर्हि मुच्यसे, प्रवजित, स्थविराणामन्तिकेऽभिग्रह गृह्णाति—यदि भिक्षागत स्वरामि न जेमामि, यदि अर्धजिमितस्तदा शेष त्यजामि, एव तेन किल भगवतैकस्मिन्नपि दिवसे नाहत, तस्यापि द्रव्यापत्, दण्डस्य भावापत्, आपत्सु ददधर्मेतेति गत ३ । इदानीमनिश्चितोपधानमिति, तत् किलानिश्चित कर्त्तव्य इह परत्र च, यथा केन कृत ? अत्रोदाहरणगाथा— २ अस्या व्याख्यान—आर्यसूत्रमद्वय द्वौ शिष्यौ—आर्यमहागिरिरार्यसुहम्नी च, महागिरिरार्यसुहस्तिन उपाध्याय, महागिरिगणं सुहस्तिने दत्त्वा व्युच्छिन्नो जिनकल्प इति, तयाप्यप्रतिवद्धता भवत्विति गच्छप्रतिवद्धा जिनकल्पपरिकर्मणा

करंति, ते विहरंता पाडलिपुत्तं गया, तत्थ वसुभूती सेट्ठी, तेसिं अंतियं धम्मं सोच्चा सावगो जाओ, सो अण्णया भणइ अज्जसुहत्थिं—भयवं ! मज्झ दिन्नो संसारनित्थरणोवाओ, मए सयणस्स परिकहियं तं न तहा लग्गई, तुव्भेवि ता अण्ण-भिजोएणं गंतूणं कहेहत्ति, सो गंतूण पकहिओ, तत्थ य महागिरी पविट्ठो, ते दट्ठूण सहसा उट्ठिओ, वसुभूती भणइ—तुव्भवि अन्ने आयरिया ?, ताहे सुहत्थी तेसिं गुणसंथवं करेइ, जहा—जिणकप्पो अतीतो तहावि एए एवं परिकम्मं करंति, एवं तेसि चिरं कहत्ता अणुवयाणि य दाऊण गओ सुहत्थी, तेण वसुभूइणा जेमिन्ता ते भणिआ—जइ एरिसो साह् एज्ज तो से तुव्भे उज्जंतगाणि एवं करेज्ज, एवं दिण्णे महाफलं भविस्सइ, वीयदिवसे महागिरी भिक्खस्स पविट्ठा, तं अपुवकरणं दट्ठूण चिंतेइ—दव्वाओ ४, णायं जहा णाओ अहंति तहेव अव्वममिते नियत्ता भणंति—अज्जो ! अणेसणा कया, केण ? तुमे जेणसि कलं अभुट्ठिओ, दोवि जणा वत्तिदिसं गया, तत्थ जियपडिनं वंदित्ता अज्जमहागिरी एलकच्छं गया

१ कुर्वन्ति, ते (सुहस्तिन) विहरन्त पाटलीपुत्र गता, तत्र वसुभूति श्रेष्ठी, तेषामन्तिके धर्मं श्रुत्वा श्रावको जात, सोऽन्यदा भणति आर्यसुहस्तिन—भगवन् ! मद्वा दत्त संसारनित्थरणोपाय, मया स्वजनाय परिकथितं तत्र तथा लगति, यूयमपि तत् अनभियोगेन गत्वा कथयतेति, स गत्वा प्रकथित, तत्र च महागिरि प्रविष्ट, तान् दृष्ट्वा सहस्रोत्थित, वसुभूतिर्भणति—युष्माकमप्यन्ये आचार्या ?, तदा सुहस्तिनस्तेषां गुणसंस्तव कुर्वन्ति, यथा जिनकल्पोऽतीतस्तथाप्येते एव परिकर्मं कुर्वन्ति, एव तेभ्यश्चिरं कथयित्वाऽनुमत्तानि च दत्त्वा गत सुहस्ती, तेन वसुभूतिना जिमिन्ता ते भणिता—यद्येतादृश साधुराया-बाव तदा तस्मै यूयमुन्नितकान्येव कुर्वात, एव दत्ते महाफलं भविष्यति, द्वितीयदिवसे महागिरिर्भिक्षायै प्रविष्ट, तदपूर्वकरणं दृष्ट्वा चिन्तयति—द्रव्यत ४, शातं यथा ज्ञातोऽहमिति तथैवाभ्रान्ता निर्गता भणन्ति—आर्य ! अनेपणा कृता, कथं ?, एव येनासि कल्पेऽभ्युत्थित, द्वावपि जनौ विदेश गतौ, तत्र जीव-प्रतिमा वन्दित्वा आर्यमहागिरय एदकाक्ष गता

गैयगपदगं वंदया, तस्स कहं एलगच्छं नामं ?, तं पुवं दसण्णपुरं नगरमासी, तत्थ साविआ एगस्स मिच्छदिट्ठिस्स दिण्णा, वेयालियं आवस्सयं करेति पच्चक्खाइ य, सो भणइ—किं रत्तिं उट्ठित्ता कोइ जेमेइ ?, एवं उवहसइ, अण्णया सो भणइ—अहंपि पच्चक्खामि, सा भणइ—भंजिहसि, सो भणइ—किं अण्णयावि अहं रत्तिं उट्ठित्ता जेमेमि ?, दिन्नं, देवया चिंतेइ—साविअं उवासेइ अज्ज णं उवालाभामि, तस्स भणिणी तत्थेव वसइ, तीसे रुवेण रत्तिं पहेणयं गहाय आगया, पच्चक्खइओ, साविआए वारिओ भणइ—तुव्भच्चएहिं आलपालेहिं किं ?, देवयाए पहारो दिण्णो, दोवि अच्छिगोलगा भूमीए पडिया, सा मम अयसो होहत्ति काउस्सगं ठिया, अहुरत्ते देवया आगया भणइ—किं साविए !, सा भणइ—मम एस अजसोत्ति ताहे अण्णस्स एलगस्स अच्छीणि सप्पएसाणि तक्खणमारियस्स आणेत्ता लाइयाणि, तओ से सयणो भणइ—तुव्भं अच्छीणि एलगस्स जारिसाणित्ति, तेण सबं कहियं, सहो जाओ, जणो कोउहलेण एति पेच्छगो, सबरज्जे फुडं भणइ—

१ गजाग्रपदकवन्दका, तस्य कथमेदकाक्ष नाम ?, तत् पुवं दशार्णपुरं नगरमासीत्, तत्र श्राविका एकस्मै मिथ्यादृष्टये दत्ता, विकाले आवश्यक करोति प्रत्याख्याति च, स भणति—किं राज्ञाबुद्धाय कोऽपि जेमति ?, एवमुपहसति, अन्यदा स भणति—महमपि प्रत्याख्यामि, सा भणति—भगवसि, स भणति—किमन्यदाऽप्यहं राज्ञाबुद्धाय जेमामि, दत्त, देवता चिन्तयति—श्राविकामुद्राजते अद्यैनमुपालभे, तस्य भगिनी तत्रैव वसति, तस्या रूपेण राज्ञी प्रहेणक गृहीत्वाऽऽगता, प्रत्याख्यायक श्राविकया वारितो भणति—त्वदीयै प्रलापै किं ?, देवतया प्रहारो दत्त, द्वावप्यक्षिणोऽहो भूयः पतितौ, सा ममायसो भविष्यतीति कायोस्त्रयं स्थिता, अर्धरात्रे देवताऽऽगता भणति किं श्राविके !, सा भणति—ममैतद्वयं इति, तदाऽन्यसौदृक्स्याक्षिणी समदेहो तत्क्षणमारित-स्थानीयं योजितामि, ततस्तस्य स्वजनो भणति—तथाक्षिणी पदकस्य यादरो इति, तेन सर्वं कथित, श्राविको जातः, जनः कुतूहलेनायाति प्रेक्षक, सर्वरात्रये फुट भण्यते—

कओ एसि १, जत्थ सो एलकच्छओ, अण्णे भणंति-सो चेव राया, ताहे दसण्णपुरस्स एलकच्छं नामं जायं, तत्थ गय-
ग्गपयओ पवओ, तस्स उप्पत्ती, तत्थेव दसण्णपुरे दसण्णभट्टो राया, तस्स पंचमयाणि देवीणोरोहो, एवं सो जोगण
रूवेण य पडिच्चओ एरिसं अण्णस्स नत्थिस्ति, तेणं कालेणं तेणं ममणं भगवओ महावीरस्स दसण्णकूटे समोसरणं, ताहे
सो चित्तेइ-तहा कहे वंदामि जहा केणइ न अण्णेण वंदियपुयो, तं च अज्झत्थियं सफो णाऊण एइ, इमोत्रि मट्ठा इट्ठीए
निग्गओ वंदिओ य सविट्ठीए, सफोवि एरावणं विलग्गो, तत्थ अट्ट दंते त्रिउपेइ, एफेफं दंते अट्ट वासीओ एफेफाए वावीए
अट्ट पडमाइं एफेफं पडमं अट्टपत्तं पत्ते य २ वत्तीसइवज्जनाडगं, एवं सो सविट्ठीए एरावणविलग्गो आयाहिणं पयाहिण
करेइ, ताहे तस्स हत्थिस्स दसण्णकूटे पयए य पयाणि देवप्पहावेण उट्ठियाणि, तेण णामं कयं गयग्गपदग्गोत्ति, ताहे सो
दसन्नभट्टो तं पेच्छिऊण एरिसा कओ अम्हारिसाणमिद्धी?, अहो कएत्तओऽणेण धम्मो, अहमवि करेमि, ताहे सो पयइ,

१ कुत आयासि?, यत्र स एडकाइ, अन्ये भणन्ति-स एव राजा, तदा दशार्णपुरस्यैडकाइ नाम जातं, तत्र गजामपदः परित, तस्योपति-दशार्ण
पुरे दशार्णभट्टो राजा, तस्य पद्मशतानि देवीनामयरोधः, एव स योग्येन रूपेण च प्रतिपद्योऽन्यग्रेदश नामोति, तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवतो
महावीरस्य दशार्णकूटे समोसरण, तदा स चिन्तयति-तथा कस्ये वन्दिताहे यथा येनचिन्ना-येन वन्दितापूर्य, तदप्यन्यत्र च शक्रो ज्ञानाऽऽपारि, अयमपि
महत्या ऋता निर्गतो वन्दिता सर्वेषां, शक्रोऽप्येरावण विलग्ग, तत्राए ज्ञानां रिउं नि, परं तस्मिन् वृत्ते अष्टाए वावी एरिक्क्यां वाप्यामष्टाए पद्मानि
एकक पद्ममष्टाए पत्रे पत्रे च द्वात्रिंशद्वाद त्रोटक, एव स सर्वेषां एरावणविलग्ग आदग्निं प्रक्षिप्य करोति, तदा तस्य हस्तिनो दशार्णकूटे पवते च पादा
देवताप्रभावेनोत्थिता, तेन नाम कृत गजामपदक (दाम) इति, तदा स दशार्णभट्टां भेदय इत्सी तुतोऽस्माकमृष्टि?, अहो हतोऽनेन धर्म, आम्हमि
करोमि, तदा स प्रयजति,

एमा गयग्गपयस्स उप्पत्ती, तत्थ महागिरीहिं भत्तं पच्चकरायं देवत्तं गया, सुहत्थीवि उज्जेणिं जियपडिमं वंदया गया
उज्जाणे ठिया, भणिया य साहुणो-वसहिं मग्गहत्ति, तत्थ एगो संघाडगो सुभट्टाए सिट्ठिभज्जाए धरं भिक्खस्स अडगओ'
पुच्छिया ताए-कओ भगवंतो?, तेहि भणियं-सुहत्थिस्स, वसहिं मग्गामो, जाणसाळाउ दरिसियाउ, तत्थ ठिया, अन्न-
या पओसकाले आयरिया नलिणिगुम्मं अज्झयणं परियट्ठति, तीसे पुत्तो अवंतिसुकुमालो सत्ततले पासाए वत्तीसाहिं
भज्जाहि समं उवललइ, तेण सुत्तविबुद्धेण सुयं, न एयं नाडगंति भूमीओ भूमीयं सुणंतो २ उदिण्णो, वाहि निग्गओ,
कत्थ एरिसंति जाई सरिया, तेसि मूलं गओ, साहइ-अहं अवंतिसुकुमालोत्ति नलिणिगुम्मे देवो आसि, तस्स उस्सुग्गो
पवयामि, असमत्थो य अहं सामन्नपरियागं पालेउं, इंगिणिं साहेमि, तेवि मोयावित्ता, तेणं पुच्छियत्ति, नेच्छति, सयमेव
लोयं करंति, मा सयंगिहीयालिगो हवउत्ति लिगं दिण्णं, मसाणे कंथरे कुंडगं, तत्थ भत्तं पच्चकरायं, सुकुमालएहि

१ एया गजामपदकस्य उत्पत्ति, तत्र महागिरिभिर्भक्त प्रत्याग्यात देवस्य गता, सुहस्तिनोऽपि उज्जयिनीं जीवन्मृतामयन्द्वा गता, उद्याने स्थिता
भणितश्च साधव वसति मार्ग्यतेति, तत्रैक सचाटक सुभट्टाया श्रेष्ठिभार्याया गृध्र भिक्षायातिगत, गृध्रास्तया-तुतो भगवन्त?, तस्मिन्ति-सुहस्तिन,
वसति मार्ग्ययाम, यानशाला दक्षिता, तत्र स्थिता, अन्यदा प्रदोयकाले आचार्यो नलिनीगु-ममध्ययनं परितर्कयन्ति, तस्या, पुत्रोऽन्यसुकुमालः सत्ततले
प्रासादे द्वात्रिंशता भार्याभि सममुपलति, तेन सुसावज्जनेन श्रुत, नैतपाटकमिति भूमेभूमिसुत्तीर्णं शृण्वन्, यहिर्गिंत, वेदनागिति जाति श्रुता, तेया
मूल गत, कथयति-अह अवन्तिसुकुमाल इति नलिनीगुत्मे देवोऽभव, तस्मात्पुत्सुक प्रयजामि, असमर्थश्चाह द्यामस्य पालयितु इक्षिणीं करोमि, तेऽपि
(भणन्ति-) मातुर्मां चयित्वा, तेन वृष्टेति, नेच्छति, स्वयमेव लोच करोति, मा स्वयगृहीतलिङ्गो भूदिति लिङ्ग दत्त, इमंज्ञाने कथेरुत्तर, तत्र भक्त प्रत्या
ग्यात, सुकुमालयो

पाएहिं लोहियगंधेण सिवाए सपेलियाए आगमणं, सिवा एगं पायं खायइ, एगं चिह्णगणि, पढमे जामे जण्णयाणि वीए
ऊरू तइए पोट्टं कालगओ, गंधोदगपुष्पवासं, आयरियाणं आलोयणा, भज्जाणं परंपरं पुच्छा, आयरिएहिं कहियं, सधि-
ट्ठीए सुण्हाहिं समं गया मसाणं, पवइयाओ य, एगा गुविणी नियत्ता, तेसिं पुत्तो तत्थ देवकुलं करेइ, तं इयाणि महा-
कालं जायं, लोएण परिग्गहियं, उत्तरचूलियाए भणियं पाडलिपुत्तेति, समत्तं अणिस्सियतवो महागिरीणं ४ । इयाणि सि-
क्खत्ति पयं, सा दुविहा-गहणसिक्खा आमेवणासिक्खा य, तत्थ-

ग्वित्तिचणउसभकुसग्गं रायगिहं चंपपाडलीपुत्तं । नंदे सगडाले थूलभइसिरिए वररुची य ॥ १२८४ ॥
एईए वक्खाणं-अतीतअट्टाए खिइपइडियं णयरं, जियसचू राया, तस्स णयरस्स वत्थूणि उस्सण्णाणि, अण्णं णयर-
ट्ठाणं वत्थुपाडएहिं मग्गावेइ, तेहिं एगं चणयक्खत्तं अतीव पुप्फेहिं फलेहि य उववेयं दहुं, चणयणयरं निवेसियं.

१ पादयो रघिरगन्धेन शिवाया सतिशुकाया आगमन, एक पाद शिवा खादति, एक शिवाय, प्रथमे यामे जातुरी द्वितीये ऋषी तृतीये वररुचि हारण्य,
गन्धोदकपुष्पवर्ष, आचार्येभ्य आलोचना, भार्याणां परम्परकेण वृच्छा, आचार्यं कथित, सर्वेषां सुपाभि समगता इमंज्ञान, प्रयजिताश्च, एका गर्मिणी पित्रुता,
तेया पुत्रस्तत्र देवकुलं करोति, तदिदानीं महाकाल जात, लोकेन परिगृहीत, उत्तरचूलिकायां भणित पाडलिपुत्रमिति, समाप्त अतिभित्तोपधान महागिरीणा ४ ।
इदानीं शिक्षेति पुत्र, सा द्विविधा-प्रहणशिक्षाआसेचनाशिक्षा च, तत्र-अस्या व्याख्यान-अतीताद्यायां क्षितिप्रतिष्ठित नगरं, जितनाथू राजा, तस्य नगरस्य
वस्तु-पुस्तकानि, अन्यजगत्प्रस्थान वास्तुपाठकैर्मार्गयति, तैरेक चणकलेत्र अतीव पुष्पै फलैश्चोपपेत दृष्ट्वा चणकनगरं निवेतिन,

कालेण तस्स वत्थूणि खीणाणि, पुणोवि वत्थुं मग्गिज्झ, तत्थ एगो वसहो अण्णेहिं पारच्छो एगंमि रण्णे अच्छइ, न तीरइ अन्नेहिं वसहेहिं पराजिणित्तं, तत्थ उस्सभपुरं निवेसियं, पुणरवि कालेण उच्छन्नं, पुणोवि मग्गंति, कुमथंनो दिट्ठो अतीवपमाणाकितिविसिट्ठो, तत्थ कुसग्गपुरं जायं, तंमि य काले पसेणइ राया, तं च णयरं पुणो २ अग्गिणा डज्झइ, ताहे लोगभयजणणनिमित्तं घोसावेइ-जस्स घरे अग्गी उट्ठेइ सो णगराओ निच्छुवभइ, तत्थ महानसियाणं पमाएण रण्णो चेव घराओ अग्गी उट्ठिओ, ते सच्चपइण्णा रायाणो-जइ अपगं ण सासयामि तो कहं अन्नंति निग्गओ णयरओ, तस्स गाउयमित्ते डिओ, ताहे दंडभडभोइया वाणियगा य तत्थ वच्चंति भणंति-कहिं वच्चह?, आह-रायगिहंति, कओ एह? रायगिहाओ, एवं णयरं रायगिहं जायं, जया य राडणो गिहे अग्गी उट्ठिओ तओ कुमारा जं जस्स पियं आसो हत्थी वा तं तेण णीणिए सेणिएण भंभा णीणिया, राया पुच्छइ-केण किं णीणियंति?, अण्णो भणइ-मए हत्थी आसो एवमाइ,

१ कालेन तस्य वस्तूनि क्षीणानि, पुनरपि चास्तु मार्गयति, तथैको वृषभोऽन्यैः प्रारब्ध एकस्मिन्नरण्ये तिष्ठति, न शक्यतेऽन्यैर्दृष्टमैः पराजित, तत्र वृषभपुरं निवेशित, पुनरपि कालेनोच्छिन्न, पुनरपि मार्गयति, कुशान्त्यो दृष्टोऽसीउग्रमाणाकृतिविशिष्टः, तत्र कुशामपुरं जात, तस्मिन् काले प्रसेनजित् राजा, तच्च नगर पुन. २ भूमिना दक्षते, तदा लोकभयजननतिमित्तं घोषयति-यस्य गृहेऽग्निरुत्प्लवितं स नगरात् निष्काशयते, तत्र महानसिकानां प्रमादेन राज एव गृहात् अग्निरुत्प्लवितः, ते सत्यप्रतिपा राजान-यद्यात्मानं न शक्मि तदा कथमन्यमिति निर्गतो नगरात्, तस्मात् गन्तव्यमात्रे स्थितः, तदा दृष्टि कभटभोजिका वणिजश्च तत्र व्रजन्त भणन्ति-क व्रजय?, आह राजगृहमिति, कुत आयाथ?, राजगृहात्, एव नगरं राजगृह जात, यदा च राज्ञो गृहेऽग्नि-रुत्प्लवितस्तत कुमारा यद्यस्य मियमगो हस्ती वा तत्तेन निष्काशिते श्रेणिकेन दद्या नीता, राजा पृच्छति-केन किं नीतमिति?, अन्यो भणति-मया हस्ती अथ एवमादि,

'सेणिओ पुच्छिओ-भंभा, ताहे राया भणइ सेणियं-एस ते तत्थ सारो भंभित्ति?, सेणिओ भणइ-आमं, सो य रण्णो अच्छंतपिओ, तेण से णामं कयं-भंसिसारोत्ति, सो रण्णो पिओ लक्खणजुत्तोत्ति, मा अण्णेहिं मार्गिज्झिहत्ति न किंचिवि देइ, सेसा कुमारा भडचडगरेण नित्ति, सेणिओ ते दट्ठूण अधित्तिं करेति, सो तओ निष्किडिओ वेण्णायडं गओ, जहा नमोकारे-अचियत्त भोगऽदाणं निग्गम विण्णायडे य कासवए । लाभ धरनयण नत्तुग धूया सुस्सूसिया दिण्णा ॥१॥ प्रेसण आपुच्छणया पंडरकुडुत्ति गमणमभिसेओ । दोहल णाम गिरुत्ती कहं पिया मेत्ति रायगिहे ॥ २ ॥ आगमणऽमच्च-मग्गण खुडुग छगणे य कस्स तं? तुज्झं । कहणं माऊआणण विभूसणा वारणा माऊ ॥ ३ ॥ तं च सेणियं उज्जेणिओ पज्जोओ रोहओ जाइ, सो य उड्णो, सेणिओ वीहेइ, अभओ भणइ-मा संकह, नासेमि से वारंति, तेण खंधावार-णिवेसजाणएण भूमीगया दिणारा लोहसंघाडएसु निक्खाया दंडवासत्थाणेसु, सो आगओ रोहइ, जुज्झिया कईवि दिवसे,

१ श्रेणिक वृष्ट-भंभा, तदा राजा भणति श्रेणिक-एष ते सारो भंभेति?, श्रेणिको भणति-ओम्, स च राजोऽत्यन्तप्रियः, तेन तस्य नाम कृत-भंभसार इति, स राज प्रियो लक्षणयुक्त इति, मा अन्यैर्मासीति न विजिदपि ददाति, शेषा कुमारा भटसमूहे निर्गच्छन्ति, श्रेणिकस्तान् दृष्ट्वाऽष्टतिं करोति, स तत् निर्गतो बेजातत गत, यथा नमस्कारे-अप्रीतिर्भोगादान निर्गमो बेजातते च लेखहार । छाओ गृहनयननसा दुहिता शुश्रूषिका दत्ता ॥ १ ॥ प्रेयण आपुच्छा पाण्डुरकुड्या इति गमनमभिपेक । दोहद नाम निरुत्ति क पिता मे इति राजगृहे ॥ २ ॥ आगमन अमात्यमार्गेण सुद्रिका गोमय च कस्य एव? तव । कथन मातुरानयन विभूषण चारण मातु ॥ ३ ॥ तं च श्रेणिकं उज्जयिनीत प्रद्योतो रोधक आयाति, स चोदित, श्रेणिको विभेति, अभयो भणति-मा शङ्कध्व, नाशयामि तस्य वादमिति, तेन स्कन्धावारनिवेशज्ञायकेन भूमिगता दीनारा लोहशृङ्गाटकेषु लिखता दण्डावासस्थानेषु, स आगतो रुणद्धि, पोधिता कतिचिद्विवसात्,

पच्छा अभओ लैह देइ, जहा तव दंडिया सबे सेणिएण भिण्णा णास माऽप्पिहिसि, अहव ण पच्चओ अमग्गस्स दंडस्स अमुग पएसं खणह, तेण खयं, दिट्ठो, नट्ठो य, पच्छा सेणिएण वलं विलोलियं, ते य रायाणो सबे पक्किंति-न एयस्स कारी अम्हे, अभएण एसा माया कया, तेण पत्तीयं । अण्णया सो अत्थाणीए भणइ-सो मम नत्थि? जो तं आणेज्ज, अण्णया एगा गणिया भणइ-अहं आणेमि, नवरं मम वित्तिज्झिगा दिज्जतु, दिण्णाओ से सत्त वित्तिज्झिगाओ जाओ से रुच्चंति मज्झिमवयाओ, मणुस्सावि थेरा, तेहि समं पवहणेसु बहुएण य भत्तपाणेण य पुवं व संजइमूले कवडसहत्तणं गहेऊण गयाओ, अन्नेसु य गामणयेरेसु जत्थ सजया सह्वा य सहि २ अइत्तिओ सुडुधरं बहुसुयाओ जायाओ, रायगिहं गयाओ, वाहिं उज्जाणे ठियाउ चेइयाणि वंदंतीउ घरचेइयरिवाडीए अभयघरमङ्गयाओ निसीहियत्ति, अभओ दट्ठूण उम्मुकभूसणाउ उट्ठिओ सागयं निसीहियाएत्ति?, चेइयाणि दरिसियाणि वंदियाणि य, अभयं वंदिऊण निविट्ठाओ,

१ पश्चादभयो लेख ददाति, यथा तव दण्डिका सर्वे श्रेणिके भेदिता नश्य माऽन्यथा, अथ च न प्रत्ययोऽमुकस्य दण्डिकस्यामुक प्रदेश एतन्, तेन खात, दृष्टो, नष्टश्च, पश्चाच्छ्रेणिकेन बल विलोलित, ते च राजान सर्वे प्रकययन्ति-नैतस्य कर्तारो यय, अभयेनैषा माया कृता, तेन प्रत्ययित । अन्यदा स आन्यान्वा भणति-स मम नास्ति? यस्तमानयेत्, अन्यदैका गणिका भणति-अहमानयामि, नवरं मम साहायिका दीयन्ता, दत्तास्तस्या सप्त द्वितीयका यास्तस्य रोचन्ते मध्यवयस, मनुष्या अपि स्वविरा, तै सम प्रवहणेषु च बहुकेन भक्तपानेन च पूर्वमेव सयतीमूले कपटश्राद्धं गृहीत्वा गता, अन्येषु च ग्रामनगरेषु यत्र सयता श्राद्धाश्च तत्रातिगच्छत्य सुपुत्र बहुश्रुता जाता, राजगृह गता, बहिरुपाने स्थिताश्चैत्यानि वन्दमाना गृहचैत्यपरिपाट्याऽभयगृहमनिगता नैपे धिक्कीति (भणितवन्त्य), अभयो दृष्टोऽमुकभूषणा उर्यित स्वागत नैपेधिकीनामिति, चैत्यानि दर्शितानि चन्दितानि च, अभय चन्द्रित्वा निविष्टा,

आवश्यकहारिभट्टीया

जम्मभूमीउ निम्नमणणाणणिवाणभूमीओ वंदावेति, पुच्छड-ऊओ १, ताओ कहंति-उज्जेणीए अमुगो वाणियपुनो तम्म य भज्जा, सो कालगओ, तस्स भज्जाओ अम्हे पवडइंकामाओ, न तीरति पवडएहिं चंडयाहिं वंदितं पट्टियएण, भणियाओ पाहुणियाउ होह, भणंति-अवभत्तट्टियाओ अम्हे, सुचिरं अच्छित्ता गयाओ, नितियदिवसे अभओ एक्कगो आनेणं पगे पगओ, एह मम घरे पारेधत्ति, भणंति-इम पारगं तुब्भे पारेह, चित्तेड-मा मम घरं न जाहंति भणइ-एवं होउ, पचि-मिओ, संजोडइं महुं पाइओ सुत्तो, ताहे आसरहेण पत्ताविओ, अंतरा अण्णेवि रहा पुण्ड्रिया, एवं परंपरेण उज्जेणिं पाविओ, उवणीओ पज्जोयस्स, भणिओ-कहि ते पंडितं १, धम्मच्छलेण वंचिओ, वड्ढो, पुयाणीया से भज्जा मा उवणीया, तीमे का उवत्ती-सेणियस्स विज्जाहरो मित्तो तेण मित्तया धिरा होउत्ति सेणिएण से सेणा नाम भणिणी ट्टिया निबंधे कए, साविय विज्जाहरस्स इट्ठा, एमा धरणिगोयरा अम्हं पवहाएत्ति विज्जाहरिहिं मारिया, तीसे धूया मा तेण मा एमापि

१ जम्मभूमीनिष्क्रमणज्ञाननिर्वाणभूमीवन्दयति, पृच्छति-उत १, ताः कथयन्ति-इमपिस्वाममुदो घणिपुणः तस्य च भार्या, स बालगता, तस्य भार्यो वय प्रमज्जितुकामाः, न शक्यते प्रमज्जिताभिर्भ्रष्टानि पण्डितं प्रयातुं, भणित्ता-प्राचूर्णिका भवत, भणन्ति-अभक्ताधियो वयं, सुचिरं भिन्ना गताः, द्वितीयदिवसे अभयः एकाकी अश्वेन प्रभाते प्रगताः, आयात मम गृहे पारयतेति, भणन्ति-इह पारणक दूय पारयत, चिन्तयति-मा मम गृह नायामिह, भणन्ति-एव भवतु, प्रमज्जिता, सांयोगिक मधु पाययिष्या मयिता, तदा-भरणेन परिप्रापित, अन्तरा अन्येऽपि रथाः पूर्वस्थाविताः, एवं परस्परवेणोजघिनीं प्रापितः, प्रयोतायोपनीत, भणित-क ते पाण्डित्य १, धर्मच्छलेन वञ्चितो, वडु, पूर्वोक्ता तस्य भार्या सोपनीता, तस्या कोपति १, श्रेणिकस्य विवाहो मित्र, ततो मेध्री मित्रा भवन्ति श्रेणिकेन तस्यै सेनानाप्ती भणिनी दत्ता निबन्ध पृथा, मापिच विवाधरस्वेष्टा, एषा धरणीगोत्राऽस्माक प्रवधायेति जिता-धरीभिर्मागिता, तस्या दुहिता सा तेन मैपाऽपि

मारिज्जिहित्ति सेणियस्स उवणीया खिज्जिओ (उज्जिया) य, सा जोषणत्था अभयस्स दिण्णा, सा विज्जाहरी अभयस्स इट्ठा, सेसाहिं महिलाहिं मार्यंगी उलगिया, ताहिं विज्जाहिं जहा नमोकारे चक्खिदियउदाहरणे जाव पच्चंतेहिं उज्जिया तावसेहिं दिट्ठा पुच्छिया कओसित्ति १, तीए कहियं, तेय सेणियस्स पयया तावसा, तेहिं अम्ह नत्तुगित्ति सारवि-या, अन्नया पट्टविद्या सिवाए उज्जेणीं नेऊण दिण्णा, एवं तीए समं अभओ वसइ, तस्स पज्जोयस्स चत्तारि रयणाणि-लोहजंघो लेहारओ अग्गिभीरुरहोऽनलगिरी हत्थि सिवा देवित्ति, अन्नया सो लोहजंघो भरुयच्छं विसज्जिओ, ते लोका य चित्तेन्ति-एस एगदिवसेण एइ पंचवीसजोयणाणि, पुणो २ सद्धानिज्जामो, एवं मारेमो, जो अण्णो होहिति सो गणि-एहिं दिवसेहिं एहिति, एच्चिरंपि कालं सुहिया होमो, तस्स संवलं पदिण्णं, सो नेच्छइ, ताहे विहीए से दवावियं, तत्थवि से विससंजोइया मोयगा दिण्णा, सेसगं संवलं हरियं, सो कइवि जोयणाणि गंतुं नदीतीरे खामित्ति जाव सउणो चारेइ,

१ मार्यतामिति श्रेणिकायोपनीता, रट्थ (अवरोधाय), सा यौवनस्याऽभवाय दत्ता, सा त्रिधापर्यभयस्वेष्टा, दोषाभिर्भ्रेलाभिर्मातङ्गी अवलगिता, ताभिर्विचाभिर्यथा नमस्कारे चक्षुरिन्द्रियोदाहरणे यावत् प्रत्यन्तरज्जिता तापसेट्ठेष्टा पृथा-उतोऽतीति १, तया कथित, ते च श्रेणिकस्य पर्वगास्त्रापसा, तैर-स्माक नसेति सरक्षिता, अन्यदा प्रस्थापिता वज्जियिनी नीत्वा शिवायै दत्ता, एष तया सममभयो वसति, तस्य प्रद्योतस्य चारवारि रत्नाणि-कोरज्जो लेय-हारकोऽग्गिभीरु रयोऽनलगिरिहंसी शिवा देवीति, अन्यदा स लोहजंघो मृगकण्ठ प्रति विसृष्ट, ते लोकाश्च चिन्तयन्ति-एष एकदिवसेनापाति पञ्चविंशति योजनानि, पुन पुन शब्दापयिष्यामहे, एष मारयाम, योऽन्यो भविष्यति स बहुभिर्दिशयात्यति, इयधिर कालं मुरित्तो भविष्याम, तस्यै शम्भल प्रदत्त, स नेच्छति, तदा विधिना (वीथ्या) तस्यै दापित, तत्रापि विपस्युक्ता मोदकाद्यस्यै दत्ता, शेष शम्भल इत, स कतिपिजोयनानि गत्वा तदीन्तिरे पादामीति पावच्छङ्को वारयति,

उट्ठेत्ता पहाविओ, पुणो दूरं गंतुं पक्खाइओ, तत्थवि वारिओ तइयंपि वारिओ, तेण चित्तिं-भविष्यं कारणेणंति पज्जो-यस्स मूलं गओ, निवेइयं रायकज्जं, तं च से परिकहियं, अभओ वियक्खणोत्ति सद्धानिओ, तं च से परिकहियं, अभओ तं अग्घाइं संवलं भणइ-एत्थ दवसंजोएण दिट्ठीविसो सप्पो सम्मुच्छिमो जाओ, जइ उग्घाडियं होतं तो दिट्ठीविसेण सप्पेण खाइओ होइ(न्तो), तो किं कज्जउ १, वणनिजंजे मुएज्जह, परंमुहो मुक्को, वणाणि दह्वाणि, सो अन्तोमुहुत्तेण मओ, तुट्ठो राया, भणिओ-बंधणविमोक्खवज्जं वरं वरेहत्ति, भणइ-तुब्भं चेव हत्थे अच्छउ, अण्णयाऽनलगिरी वियट्ठो न तीरइ घेचुं, अभओ पुच्छिओ, भणइ-उदायणो गायउत्ति, तो उदायणो कहं वड्ढोत्ति-तस्स य पज्जोयस्स धूया वासवदत्ता नाम, सा बहुयाउ कलाउ सिक्खाविद्या, गंधवेण उदयणो पहाणो सो घेप्पत्ति, केण उवाएणंति १, सो किर जं हत्थि पेच्छइ तत्थ गायइ जाव बंधेपि न याणइ, एवं कालो वच्चइ, इमेण जंतमओ हत्थी काराविओ, तं सिक्खावेइ, तस्स विसयए

१ उपाय प्रधापित, पुरारुंर गत्वा प्रतादितस्त्रापि वारित ततीयमपि वारित, तेन चिन्तित-भवितव्य कारणेणेति प्रद्योतस्य मूले गतो, निवेदित राज्यकार्यं, तच्च तस्यै परिकथित, अभयो विचक्षण इति शब्दित, तच्च तस्यै परिकथित, अभयमत् आत्राय शब्दल भणति-अत्र द्रव्यसंयोगेन दृष्टिपि सर्पं समुत्तिज्जमो जात, यद्युद्घाटितमभविष्यत्तदा दृष्टिपिणेन सर्पेण साधितोऽभविष्यत्, तत् किं कियतां १, पत्तिज्जो मुञ्चत, परादमुक्तो मुक्त, यनानि दग्धानि, सोऽन्तर्मुहूर्त्तं हत, मुट्ठो राजा, भणित-वन्धनविमोक्षपजं वरं वृण्येति, भणति-युष्माकमेव हस्ते तिष्ठतु, अन्यदाऽनलगिरिधिरिक्को न शक्यते प्रहीतु, अभय पृष्ट, भणति-उदायनो गायति, तत् उदायन कथं यइ इति, तस्य च प्रद्योतस्य दुहिता वासवदत्ता नाप्ती, सा बहुका कला शिक्षिता, गान्धर्वेणोदायन प्रधान स गृह्यतामिति, केनोपायेनेति, स किल य हस्तिन मेक्षते तत्र गायति यावत् वन्ध (वध) मपि न जानाति, एष कालो व्रजति, अनेन यन्त्रमयो हस्ती कारित त शिक्षयति, तस्य विषये

आवश्यकहारिभद्रीया

धारिज्जइ, तस्स वणचरेण कहियं, सो गओ तत्थ, खंधावारो परंतहिं अच्छइ, सो गायइ हत्थी ठिओ दुक्को गहिओ य आणिओ य, भणिओ-मम धूया काणा तं सिक्खावेहि मा तं पेच्छसु मा सा तुमं दट्ठूण लज्जिहिति, तीसेवि कहियं—उवज्झाओ कोढिउत्ति मा दच्छिहिसिद्धि, सो य जवाणयंतरिओ तं सिक्खावेइ, सा तस्स सरेण हीरइ कोढिओत्ति न जोएति, अण्णया चित्तेइ-जइ पेच्छामि, तं चित्तेन्ती अण्णहा पढइ, तेण रुठेण भणिया-किं काणे ! विणासेहि ? , सा भणइ-कोढिया ! न याणसि अप्पाणयं, तेण चित्तिं जरिसो अहं कोढिओ तारिसा एसवि काणत्ति, जवणिया फालिया, दिट्ठा, अवरोप्परं संजोगो जाओ, नवरं कंचणमाला दासी जाणइ अम्मधार्इ य सा चेव, अण्णया आलाणखंभाओऽनलगिरी फिडिओ, रायाए अभओ पुच्छिओ-उदायणो निगायउत्ति, ताहे उदायणो भणिओ, सो भणइ-भद्वति हत्थिणिं आरु-हिऊणं अहं दारिगा य गायामो, जवणियंतरियाणि गाणिं गीयंति, हत्थी नेएण अक्खित्तो गहिओ, इमाणिवि पलायाणि,

१ चार्थे, तस्मै वनचरे कथित, स गतस्तत्र, स्कन्धावार पर्यन्तेषु तिष्ठति, स गायति हत्थी स्थित आसन्तीभूतो गृहीतश्रानीतश्च, भणितो-मम दुहिता काणा तां शिक्षय मा तं द्राक्षी मा सा त्वां दृष्ट्वाऽलज्जीविति, तस्मादपि कथित-उपाध्यायः कुटीति मा द्राक्षीरिति, स च यवनिकान्तरितन्तां शिक्षयति, सा तस्य स्वरेणायत्तीभूता कुटीति न पश्यति, अन्यदा चिन्तयति-यदि पश्यामि, तच्चिन्तयन्ती अन्यया पठति, तेन रुठेन भणितो-किं काणे ! विनाशयसि ? , सा भणति-कुच्छिन् ! न जानास्वामान, तेन चिन्तित-यादृशोऽहं कुटी तादृशी एवापि काणेति, पथिका पाटिता दृष्टा, परस्परं सयोगो जातः, नवरं काञ्चनमाला दासी जानाति, अन्यधात्री च सेव, अन्यदाऽऽलानन्मभावनलगिरिश्चुडितः, राज्ञाऽभयः पृष्टः-उदायनो निगीयतामिति, तयोदायनो भणितः, स भणति-भद्र-वतीं हस्तिनीमारुह्यां दारिका च गायाम्, यपतिकान्तरिते गाग गायताः. हत्थी गेये-गाक्षितो गृहीतः, इमे अपि पलायिते,

एस वीओ वरो, अभएण भाणयं-एसोवि तुब्भं चेव पासे अच्छउ, अण्णे भणंति-उज्जाणियागओ पज्जोओ इमा दारिया णिम्माया तत्थ गाविज्जिहिति, तस्स य जोगंधरायाणो अमच्चो, सो उम्मत्तगवेसेण पढइ-यदि तां चैव तां चैव, तां चैवा-ऽऽयतलोचनाम् । न हरामि नृपस्यार्थे, नाहं योगंधरायणः ॥ १ ॥ सो य पज्जोएण दिट्ठो, ठिओ काइयं पवोसरिडं, णाय-रो य कओ पिसाउत्ति, सा य कंचणमाला विभिन्नरहस्सा, वसंतमेठेणवि चत्तारि मुत्तघडियाओ विलइयाओ घोसवती घीणा, कच्छाए वज्झंतीए सक्कुरओ नाम मंतीए अंधलो भणइ-कक्षायां वध्यमानायां, यथा रसति हस्तिनी । योजनानां शतं गत्वा, प्राणत्यागं करिष्यति ॥ १ ॥ ताहे सवज्जणसमुदओ, मज्झे उदयणो, भणइ-एष प्रयाति सार्थः काञ्चनमाला वसन्तकश्चैव । भद्रवती घोषवती वासवदत्ता उदयनश्च ॥१॥ पहाविया हत्थिणी, अनलगिरी जाव संनज्झइ ताव पणवीसं जोयणाणि गयाणि संनट्ठो, मगलगो, अदूरागए घडिया भग्गा, जाव तं उरिंसघइ ताव अण्णाणिवि पंचवीसं, एवं तिण्णिवि,

१ एष द्वितीयो वरः, अभयेन भणित-एपोऽपि युष्माकमेव पार्श्वे तिष्ठतु, अन्ये भणन्ति-उद्यानिकागत प्रद्योत इय च दारिका निष्पाता तत्र गास्यतीति, तस्य च योगंधरायणोऽस्मात्, स उम्मत्तकवेपेण पठति-स च प्रद्योतेन दृष्टः, स्थित कार्थिकीं प्रत्युत्सष्टु, नागरश्च कुत पिशाच इति, सा च काञ्चनमाला विभिन्नरहस्सा, वसन्तमेठेनापि वसन्तो मृगघटिका विलगिता, घोषवती वीणा, कक्षायां वध्यमानाया सक्कुरतो नाम मन्त्री (सरकोरको रवो नाम), मन्त्रिणा-ऽन्धो भण्यते, तदा सर्वजनसमुदयो, मध्ये उदायनो पचंते, भणति-प्रधाविता हस्तिनी अनलगिरियावत् सनद्यते तावत् पञ्चविंशति योजनानां गत नष्ट, मार्गलग्नः, अदूरागते घटिका भग्गा, यावत्तामुज्जिघति तावदन्यान्यपि पञ्चविंशति, एव त्रीन् वारान्,

नगरं च अङ्गओ । अण्णया उज्जेणीए अग्गी उट्ठिओ, णयरं उज्झइ, अभओ पुच्छिओ, सो भणइ-विपस्य विपमौपधं अग्नेरग्निरेव, ताहे अग्गीउ अण्णो अग्गी कओ, ताहे ठिओ, तइओ वरो, एसवि अच्छउ । अण्णया उज्जेणीए असिधं उट्ठियं, अभओ पुच्छिओ भणइ-अब्भितरियाए अत्थाणीए देवीओ विहसियाओ एज्जंतु, जा तुब्भे रायालंकारविभूसिए जिणइ तं मम कहेज्जइ, तहेव कयं, राया पलोएति, सवा हेट्ठाहुत्ती ठायंति, सिवाए राया जिओ, कहियं तव चुल्लमाउ-गाए, भणइ-रत्ति अवसण्णा कुंभवलिं अज्जणियं करेउ, जं भूयं उट्ठेइ तस्स मुहे कूरं छुब्भइ, तहेव कयंति, तियचउक्के अट्ठालए य जाहे सा देवया सिवारूपेण वासइ ताहे कूरं छुब्भइ, भणइ य-अहं सिवा गोपालगमायत्ति, एवं सवाणिवि निज्जियाणि, संती जाया, तत्थ चउत्थो वरो । ताहे अभओ चित्तेइ-केच्चिरं अच्छामो ? , जामोत्ति, भणइ-भट्टारगा ! वरा दिज्जंतु, वरेहि पुत्ता !, भणइ-नलगिरिंमि हत्थिमि तुब्भेहिं मिण्ठेहिं सिवाए उच्छंगे निवज्जो (अग्गिसाहंमि) अग्गिभीरुस्स रहस्स

१ नगरं चातिगत । अन्यदोज्जयिन्यामभिररिधत्, नगरं दृश्यते, अभयः पृष्टः, स भणति-तदाऽग्नेरन्योऽग्निः कृतस्तदा स्थितः, तृतीयो वरः, एपोऽपि तिष्ठतु । अन्यदोज्जयिन्यामशिवसुरियत, अभयः पृष्टो भणति-अभ्यन्तरिकायामास्यान्यां देव्यो विभूषिता आयान्तु, या युष्मान् राजालङ्कारविभूषितान् जयति तां मय कथयत, तथैव कृत, राजा प्रलोकयति, सुवां अधस्तात् तिष्ठन्ति (हीना इत्यन्ते), शिवया राजा जितः, कथित तव लघुमात्रा, भणति-रात्राव-राधा कुम्भयलिकयाऽर्चनिका कुर्वन्तु, यो भूत उत्तिष्ठति तस्य मुपे कूरं क्षिप्यते, तथैव कृतमिति, त्रिके चतुष्केऽष्टालके च यदा सा देवता शिवारूपेण रटति तदा कूरं क्षिप्यते, भणति च-अहं सिवा गोपालकमातेति, एवं सर्वेऽपि निर्जिताः, शान्तिर्जाता, तत्र चतुर्थो वरः । तदाऽभयश्चिन्तयति-कियच्चिरं तिष्ठामि ? , नाम इति, भणति-भट्टारका वरान् वदतु, वृणु च पुत्र !, भणति-अनलगिरी हस्तिनि युष्मासु मेष्ठेषु शिवाया उत्सर्गे निष्पन्नोऽग्निः प्रविशामि, अभिभीरुधस्य

दारुहिं चियगा कीरउ, तत्थ पविमामि, राया विमज्जो, तुट्ठो मफारेउं विमज्जिओ, ताहे अभओ भणइ—अहं तुव्भेहिं छलेणं आणिओ, तुव्भे दिवसओ आइच्चं दीवियं काऊण रउंतं णयरमज्जेण जइ न हगमि तो अगिं अनीमिन्ति, तं भजं गहाय गओ, किचि कालं रायगिहे अच्छित्ता दो गणियादारियाओ अप्पडिस्सयाओ गहाय वाणियगमेमेण उज्जेणीए रायमग्गोगाढं आवारिं गेणहइ, अणया दिट्ठाउ पज्जोएण, ताहिं विमज्जिलामाहिं दिट्ठीहिं निज्झाउओ अंजली य मे कया, अइयओ नियगभवणं, दूतीं पेमेइ, ताहिं परिकुवियाहिं धाडिया, भणउ—गया ण होहिन्ति, वीयदिवसे सणियगं आरुसियाउ, तइयदिवसे भणिया—सत्तमे दिवसे देवकुले अम्ह देवजण्णगो तत्थ त्रितो, इयरहा भाया रक्खइ, तेण य सरिसगो मणूसो पज्जोउत्ति नाम काऊण उम्मतओ कओ, भणइ—मम एम भाया सारवेमि णं, किं करेमि ? एरिमो भाइ—गेहो, सो रुट्ठो रुट्ठो नासइ, पुणो हक्कविऊण रउंतो पुणो २ आणिज्जइ उट्टेह रे अमुगा अमुगा अहं पज्जोओ हीरामित्ति,

१ दारभित्तिका कियतां, तत्र प्रविशामि, राजा विपण्ण, सुष्टः सत्कृत्य विष्ट, तदाऽभवो भणति—अहं युष्माभिश्चलेगानीत, युष्मात् दिवस आदित्य वृषिकां कृत्वा रटन्त नगरमन्वेन दारमि । यदि तदाऽहिं प्रविशामीति, तां भार्या गृहीत्या गतः, कश्चिन्नाह राजगृहे गियाया द्वे गणिकादारिके अमतिरूपे गृहीत्वा यणियवेपेणोज्जयिन्वा राजमागंवागामासपद् गृह्णाति, अन्यदा एते प्रद्योतेन, ताम्या विपणियामाभिरंष्टिभिर्निष्पातः अज्जिस्स तस्मै कृत्वा, अतिगतो निगभवणं, दूतीं प्रेषते, ताम्यां परिकुपिताम्या धाटिता, भणति—राजा न भवतीति, द्वितीयदिवसे जनेराष्टे, तृतीयदिवसे भणिया—सत्तमे दिवसे देवकुलेऽस्माकं देवयज्ञस्य विरहः, इतरथा भ्राता रक्षति, तेन च सद्यो मनुष्य प्रद्योत इति नाम कृतो मत्त कृत, भणति—ममैव भ्राता रक्षामि पुन, किं करोमि आगृहेह इदं, स एवो एवो नश्यति, पुन हकारयित्वा रटन् पुन २ आनीयते उत्तिष्ठत रे अमुका । २ अह प्रद्योतो हिये इति,

तेण सत्तमे दिवसे दूती पेसिया, एउ एक्कलउत्ति भणिओ आगओ, गवक्खए विलगो, मणुस्सेहिं पडिबद्धो पडंकेण समं, हीरइ दिवसओ णयरमज्जेण, विहीकरणमूलेण पुच्छिज्जइ, भणइ—विज्जधरं गेज्जइ, अगओ आसरहेहिं उव्वित्तो पाविओ रायगिहं, सेणियस्स कहियं, असिं अच्छित्ता आगओ, अभएण वारिओ, किं कज्जउ ? सफारित्ता विसज्जिओ, पीई जाया परोप्परं, एवं ताव अभयस्स उट्ठाणपरियावणिया, तस्स सेणियस्स चेहणा देवी, तीसे उट्ठाणपरियावणिया कहिज्जइ, तत्थ रायगिहे पसेणइसंतिओ नागनामा रहिओ, तस्स सुलसा भज्जा, सो अपुत्तओ इंदक्खंदादी णमंसइ, सा साविया नेच्छइ, अन्नं परिणेहि, सो भणइ—तव पुत्तो तेण कज्जं, तेण वेज्जोवएमेण तिहिं सयसहस्सेहिं तिण्णि तेलकुलया पक्का, सक्कालए संलावो—एरिमा सुलसा सावियत्ति, देवो आगओ साहू, तज्जातियरूवेण निसीहिया कया, उट्ठित्ता वंदइ, भणइ—किमागमणं तुज्झं ? सयसहस्सपायतेहं तं देहि, वेज्जेण उवइट्ठं, देमिन्ति अतिगया, उत्तारंतीए भिन्नं,

१ तेन सत्तमे दिवसे दूती प्रेषिता, एकाकी आयाविति भणित आगत, गयाक्षे विलग, मनुष्ये प्रतिपद्य पर्यङ्गेन तम, प्रियते दिवसे नगरमन्वे, वीथिकरणमूलेन वृच्छयते, भणति—वैद्यगृह गीयते, अमत्तोऽश्वरधेरक्षिस्व प्रापितो राजगृह, श्रेणिकाय कथित, असिमाकृष्यागत, अभयेन वारित, किं कियतां ? सफारयित्वा विष्ट, प्रीतिजाता परस्परं, एव तावत् अभयस्सोऽप्याप्यापणिका, तस्स श्रेणिकस्य धिण्णादेवी, तस्या उद्यापप्यापणिका कथ्यते, तत्र राजगृहे प्रसेनजित्स्को नागनामा रथिक, तस्स भार्या सुलसा, सोऽपुत्र इन्द्रस्कन्दादीन् नमस्वति, सा आविता नेच्छति, अन्या परिणय, स भणति—तव पुत्रनेन कर्म्म, तेन वैद्योपदेशो त्रिभि शतसंज्ञैस्त्रय तेलकुलया पक्का, एकदा शकालये संलाप—इंदरी सुलसा आविकेति, देव आगत साधु, तज्जानीयरूपेण नैवेधिकी कृता, उद्याय वन्दते, भणति—किमर्थमागमन युष्माक ? शतमहत्तपाकतैह तदेहि, वैद्येनोपदिष्ट, ददामीत्यतिगता, अवतारयन्त्या भिन्न अन्नपक्कं गहाय निग्गया, तं पि भिण्णं, तइयं पि भिण्णं, तुट्ठो य साहइ, जहाविहिं वत्तीसं गुलियाउ देइ, कमेण खाहि, वत्तीसं पुत्ता होहिन्ति, जया य ते किचि पओयणं ताहे संभरिज्जासि एहामित्ति, ताए चित्तियं—केच्चिरं बालरूपाणं असुइयं महेस्सामि, एयाहि सद्याहिं वि एगो पुत्तो हुज्जा, खइयाओ, तओ उआहया वत्तीसं, पोहं वहुइ, अद्धितीए काउस्सगं ठिया, देवो आगओ, पुच्छइ, साहइ—सद्याओ खइयाओ, सो भणइ—दुहु ते कयं, एगाउया होहिन्ति, देवेण उवसामियं उ असायं, कालेणं वत्तीसं पुत्ता जाया, सेणियस्स सरिसवया वहुंति, तेऽविरहिया जाया, देवदिन्नत्ति विक्खाया । इओ य वेसालिओ चेडओ हेहयकुलसंभूओ तस्स देवीणं अन्नमज्जाणं सत्त धूयाओ, तंजहा—पभावई पउमावई मियावई सिवा जेह्हा सुजेह्हा चेहणत्ति सो चेडओ सावओ परविवाहकारणस्स पच्चक्खायं (ति) धूयाओ कस्सइ न देइ, ताओ मादिमिस्मग्गाहिं रायाणि पुच्छित्ता अन्नेसि इच्छियाणं सरिसयाणं देइ, पभावती वीईभए णयरे उदायणस्स दिण्णा पउमावई

१ अन्यपक्कं गृहीत्या निर्गता, तदपि भिन्न, तृतीयमपि भिन्न, सुष्टश्च कथयति, यथाविधि द्वात्रिंशद्दृष्टिका ददाति, क्रमेण सादये, द्वात्रिंशत् पुत्रा मति प्यन्तीति, यदा च ने किञ्चित् प्रयोजनं तदा सखरे आयास्यामीति, तथा चिन्तित—कियच्चिरं बालरूपाणामशुचि मर्दयिष्यामि, एताभि सर्वाभिरपि एक पुत्रो भवतु, सादिता, तत उत्पन्ना द्वात्रिंशत्, उदर वर्धते, अष्टया कायोत्सर्गे स्थिता, देव आगत, वृष्टति, कथयति, सर्वा खादिता, स भणति—दुष्ट त्वया कृत, एकायुष्का मविष्यन्ति, देवेनोपशमिंत त्वसात, कालेन द्वात्रिंशत् पुत्रा जाता, श्रेणिकस्य सद्ययसो वर्धन्ते, तेऽविरहिता जाता, देवदत्ता इति विख्याता, इतश्च वैशालिकश्चेटको हेहयकुलसंभूतो तस्य देवीनामन्यान्वासां सप्त दुरितर, तद्यथा—प्रभावती पञ्चावती मृगावती सिवा ज्येष्ठा सुजेष्ठा चेहणेति, स चेटक श्रावक परवीयाकरणस्य प्रत्याख्यातमिति दुहिष्ट कर्म्मचित् न ददाति, ता मातृमित्रकादिभि राजान वृष्टाऽन्वेभ्य इष्टेभ्य सदृशेभ्यो दीयते, पभावती वीतभये वृदायनाय दत्ता पञ्चावती

चंपाए दहिवायणस्स मियावई कोसंबीए सयाणियस्स सिवा उज्जेणीए पज्जोयस्स जेद्धा कुंडगामे वद्धमाणसामिणो जेद्धस्स पंदिवद्धणस्स दिण्णा, सुजेद्धा चेळणा य कण्णयाओ अचच्छंति, तं अंतेउरं परिवायगा अइगया ससमयं तासि कहेइ, सुजेद्धाए निष्पिट्ठपसिणवागरणा कया मुहमकडियाहिं निच्छुद्धा पओसमावण्णा निग्गया, अमरिसेण सुजेद्धारुवं चित्तफलहे काऊण सेणिघरमागया, दिद्धा सेणिण, पुच्छिया, कहियं, अधितिं करेइ, दूओ विमज्जिओ वरगो, तं भणइ चेडगो—किहहं वाहियकुले देमिस्सि पडिसिद्धो, घोरतरा अधिती जाया, अभयागमो जहा णाए, पुच्छिए कहियं—अच्छह वीसत्था, आणेमिस्सि, अतिगओ निययभवणं उवायं चित्तंतो वाणियरुवं करेइ, सरभेयवण्णभेयाउ काऊण वेसालिं गओ, कण्णंते-उरसमीवे आवणं गिण्हइ. चित्तपट्टए सेणियस्स रुवं लिहइ, जाहे ताओ कण्णंतेउरवासीओ केज्जगस्स एइ ताहे सुवहुं देइ, ताओवि य दाणमाणसंगहियाओ करेइ, पुच्छंति—किमेयं चित्तपट्टए ?, भणइ—सेणिओ अम्ह सामी, किं एरिसं तस्स

१ चम्पाया दधिवाहनाय मृगायती कौशाम्यां शतानीकाय शिवोज्जयिन्या प्रद्योताय ज्येष्ठा कुण्डग्रामे वर्षमानस्वामिनो ज्येष्ठस्य नन्दिवर्धनस्य वृत्ता, सुज्येष्ठा चेळणा च कन्ये तिष्ठत, तदन्त पुर प्रवाजिकाऽतिगता न्वसमय ताभ्या कथयति, सुज्येष्ठया निस्पृष्टप्रश्रव्याकरणा कृता सुखमकटिकाभिर्विष्काशिता प्रद्वेपमापन्ना निर्गता, अमर्षेण सुज्येष्ठारुवं चित्रफलके कृत्वा श्रेणिकगृहमागता, दृष्टा श्रेणिकेन, पृष्टा, कथित, अष्टंति करोति, दूतो विस्पृष्टो वरकः, त भणति चेटक—कथमह वाहिककुलाय ददामीति प्रतिपिद्ध, घोरतराऽष्टति जाता, अभयागमो यथा ज्ञाते, पृष्टे कथित—तिष्ठत विश्वत्ता, आनयामीति अतिगत निजभवन्, उपाय चिन्तयन् वणिग्रूप करोति, स्वभेदवर्णभेदौ कृत्वा विशाला गत, कन्याऽन्त पुरसमीपे आपण गृह्णाति, चित्रपटके श्रेणिकस्य रूपं लिखति, यदा ता अन्त पुरवासिन्य कस्यायायान्ति तदा सुबहु ददाति, ता अपिच दानमानसगृहीता करोति, दृच्छन्ति—किमेतत् चित्रपटके ?, भणति—श्रेणिकोऽस्माक स्वामी, किमीदृश तस्य

रुवं ?, अभओ भणइ—को समथो तस्स रुवं काउं ?, जं वा तं वा लिहियं, दासचेडीहिं कण्णंतेउरे कहियं, ताओ भणि-याओ—आणेह ताव तं पट्टगं, दासीहि मग्गिओ न देइ, मा मज्झ सामिए अवन्नं काहिहि, बहुयाहि जायणियाहिं दिण्णो, पच्छण्णं पवेसिओ, दिद्धो सुजेद्धाए, दासीओ विभिण्णरहस्साओ कयाओ, सो वाणियओ भणिओ—कहं सेणिओ भत्ता भवि-ज्जइ ?, सो भणइ—जइ एवं तो इहं चेव सेणियं आणेमि, आणिओ सेणिओ, पच्छन्ता सुरंगा खया, जाव कण्णंतेउरं, सुजेद्धा चेळणं आपुच्छइ—जामि सेणिण समंति, दोवि पहावियाओ, जाव सुजेद्धा आभरणणं गया ताव मणुस्सा सुरं-गाए उच्चुडा चेळणं गहाय गया, सुजेद्धाए आराडी मुक्का, चेडगो संनद्धो, वीरंगओ रहिओ भणइ—भट्टारगा ! मा तुम्हे वच्चेह, अहं आणेमिस्सि निग्गओ, पच्छओ लग्गइ, तत्थ दरीए एगो रहमग्गो, तत्थ ते वत्तीसंपि सुलसापुत्ता ठिता, ते वीरंगएण एक्केण सरेण मारिया, जाव सो ते रहे ओसारेइ ताव सेणिओ पलाओ, सोवि नियत्तो, सेणिओ सुजेद्धं संलवइ,

१ रूप ?, अभयो भणति—क समर्थस्तस्य रूपं कर्तुं ?, यद्वा तद्वा लिखित, दासचेटीभिः कन्याऽन्त पुरे कथितं, ता भणिता—आनयत तावत् तं पट्टकं दासीभिर्निर्गता न ददाति, मा मम स्वामिनोऽवशां कार्यात्, बहुकाभिर्याचनाभिर्दत्त, प्रच्छन्न प्रवेशित, दृष्ट सुज्येष्ठया, दास्यो विभिन्नरहस्या कृता, स वणिग्र भणित—कथं श्रेणिको भर्ता भवेत् ?, स भणति—यथेव तदेवैव श्रेणिकमानयामि, आनीत श्रेणिक, प्रच्छन्ता सुरङ्गा खाता, यावत्कन्याऽन्त पुर, सु-ज्येष्ठा चेळणामादृच्छति—यामि श्रेणिकेन सममिति, द्वे अपि प्रधाविते, यावत् सुज्येष्ठा आभरणेभ्यो गता तावत् मनुष्या सुरङ्गाया वधाताश्चेष्टणां गृहीत्वा गता, सुज्येष्ठयाऽऽराटिर्मुक्ता, चेटक सज्जद्, वीराङ्गदो रथिको भणति—भट्टारका ! मा यूयं व्रजिष्ठ, अहमानयामीति निर्गत, पृष्टतो लगति, तत्र दृष्यमेको रथमार्ग, तत्र ते द्वात्रिंशदपि सुलसापुत्रा स्थिता, ते वीराङ्गदेवैकेन शरेण मारिता, स यावत्तान् रथान् अपसारयति तावत् श्रेणिक पलायित, सोऽपि निवृत्तः श्रेणिक सुज्येष्ठां संलपति,

सा भणइ—अहं चेळणा, सेणिओ भणइ—सुजेद्धतुरिया तुमं चेव, सेणियस्स हरिसोवि विसाओवि विसाओ रहियमारणेण हरिसो चेळणालंभेण, चेळणाएवि हरिसो तस्स रुवेणं विसादो भगिणीवंचणेण, सुजिद्धावि धिरत्थु कामभोगाणांति पव-तिया, चेळणाएवि पुत्तो जाओ कोणिओ नाम, तस्स का उप्पत्ती ?, एगं पच्चंतणयरं, तत्थ जियसत्तुरण्णो पुत्तो सुमंगलो. अमच्चपुत्तो सेणगोत्ति पोड्ढिओ, सो हसिज्जइ, पाणिए उच्चोलएहिं मारिज्जइ सो दुक्खाविज्जइ सुमंगलेण, सो तेण निवे-एण वालतवस्सी पवइओ, सुमंगलोवि राया जाओ, अण्णया सो तेण ओगासेण वोलेत्तो पेच्छइ तं चालत्तवस्सि, रण्णा पुच्छियं—को एसत्ति ?, लोगो भणइ—एस एरिसं तवं करेति, रायाए अणुक्कं पा जाया, पुर्वि दुक्खावियगो, निमंतिओ, मम घरे पारेहिति, मासक्खसणे पुण्णे गओ, राया पडिलग्गो न दिण्णं दारपालेहिं दारं, पुणोवि उड्डियं पविट्ठो, संभरिओ, पुणो गओ निमंतेइ, आगओ, पुणोवि पडिलग्गो राया, पुणोवि उड्डियं पविट्ठो, पुणोवि निमंतेइ तइयं, सो तइयाए

१ सा भणति—अहं चेळणा, श्रेणिको भणति—सुज्येष्ठयास्वरिता स्वमेव, श्रेणिकस्य हर्षोऽपि विषादोऽपि, विषादो रथिकमारणेन हर्षश्चेळणालाभेन, चेळ-णाया अपि हर्षस्तस्य रूपेण विषादो भगिनीवञ्चनेन, सुज्येष्ठपि धिगस्तु कामभोगानिति प्रव्रजिता चेळणाया अपि पुत्रो जात कोणिकनामा, तस्य कोपस्तिः । एक प्रत्यन्तनगरं, तत्र जितशत्रुराजस्य पुत्र सुमङ्गल, अमात्यपुत्र सेनक इति महोदर, स हस्यते, पाणिभ्यां उच्चुलकैर्मार्थते, स हु एयते सुमङ्गलेन, स तेन निर्वेदेन चालतपस्वी प्रव्रजित, सुमङ्गलोऽपि राजा जात, अन्यदा स तेनावकाशेन व्यतिमज्जन् पश्यति तं चालतपस्विन, राजा पृष्ट—क एष इति ?, लोको भणति—एष ईदृश तप करोति, राजोऽनुकम्पा जाता, पूर्वं हु खितो, निमन्त्रित मम गृहे पारयेति, मासक्षणे पूर्णं भवति, राजा प्रतिलम्भ (ग्लानो जात), न दत्त द्वारपालैर्द्वारं, पुनरप्युत्थित (प्युट्टिकां) प्रविष्ट, सस्पृष्ट, पुनर्गतो तिमन्त्रयति, आगत, पुनरपि प्रतिभसो राजा, पुनरप्युट्टिकां प्रविष्टः, पुनरपि तिमन्त्रयति तृतीयवार, स तृतीयवार

आगओ दुवारपालेहिं पिट्टिओ, जइवारा एइ तइवारा राया पडिलगइ, सो निगगओ, अह अधितीए निगगओ पवइओ एइणा धरिसिओ, नियाणं करेइ-एयस्स वहाए उववज्जामित्ति, कालगओ, अप्पिडिओ वाणमंतरो जाओ, सोऽवि राया तावसभत्तो तावसो पवइओ सोवि वाणमंतरो जाओ, पुडिं राया सेणिओ जाओ, कुंडी-समणो कोणिओ, जं चेव चेहणाए पोटे उववणो तं चेव चित्तेइ-कहं रायाणं अक्खीहिं न पेक्खेज्जा ?, तीए चित्तिं-एयस्स गवभस्स दोसोत्ति गवभं, साडणेहिवि न पडइ, डोहलकाले दोहलो, किह ?, सेणियस्स उदरवल्लिमंसाणि खायज्जा, अपूरंते परिहायइ, न य अक्खाइ, णिवंधे सवहसावियाए कहियं, तओ अभयस्स कहियं, ससगच्चंमेण समं मंसं कप्पेत्ता वलीए उवरिं दिन्नं, तीसे ओलोयणगयाए पिच्छमाणीए दिज्जइ, राया अलियप-मुच्छियाणि करेइ, चेहणा जाहे सेणियं चित्तेइ ताहे अद्धितीय उप्पज्जइ, जाहे गवभं चित्तेइ ताहे कहं सवं खाएज्जत्ति ?, एवं विणीओ दोहलो, णवहिं मासेहिं दारगो जाओ, रण्णो णिवेइयं, तुट्ठो, दासीए छड्ढाविओ असोगवणियाए, कहियं

१ आगतो द्वारपाले पिट्टित्ति, यत्तिवारा आयाति तत्तिवारा राजा प्रतिभज्यते, स निर्गत, अस्याएत्या निर्गतं प्रव्रजितं तेन धर्षित, निदान करोति-एतस्य वधायोपपद्ये इति, कालगत, अल्पद्विको व्यन्तरो जात, सोऽपि राजा तापसभक्त, तापस प्रव्रजित सोऽपि व्यन्तरो जात, पूर्वं राजा श्रेणिको जात, कुण्ठोऽश्रमण कोणिक, यदेव चेहणाया उदरे उपपन्नस्त्वेव चिन्तयति-कथं राजानमक्षिण्या न प्रेक्षेय, तथा चिन्तित-एतस्य गर्भस्य दोष इति गर्भं, शातनैरपि न पतति, दोहदकाले दोहद, कथं ?, श्रेणिकस्योदरवल्लिमंसाणि खादेय, अपूर्यमाणे परिहीयते, न चाप्याति, निर्वंधे शपथशापितया कथित, ततोऽभयाय कथित, शशकचर्मणा सम मास कल्पयित्वा वल्या उपरि दत्तं, तस्यायवलोकेन गतायै प्रेक्षमाणायै दीयते, राजा अलीकप्रमूहानि करोति, चेहणा यदा श्रेणिक चिन्तयति तदाऽऽतिरूपयते, यदा गर्भं चिन्तयति यदा कथं सर्वं खादेयमिति, एव व्यपनीतो दोहद, न वसु मासेषु दारको जात, राशे निवेदित, तुष्ट, दास्या त्याजितोऽशोकवनिक्काया, कथित

'सेणियस्स, आगओ, अंवाडिया, किं से पढमपुत्तो उज्झिओत्ति ?, गओ असोगवणियं, तेणं सो उज्जीविओ, असोगचंदो से नामं कयं, तत्थवि कुकुडिपिंछएणं कोणंगुलीऽहिविद्धा, सुकुमालिया सा न पणइ, कूणिया जाया, ताहे से दारएहि नामं कयं कूणिओत्ति, जाहे य तं अंगुलिं पूइ गलंति सेणिओ मुहे करेइ ताहे ठाति, इयरहा रोवइ, सो य संवहुइ, इओ य अण्णे दो पुत्ता चेहणाए जाया-हलो विहलो य, अण्णे सेणियस्स ववहे पुत्ता अण्णासिं देवीणं, जाहे य किर उज्जा-णियाखंधावारो जाओ, ताहे चेहणा कोणियस्स गुलमोयए पेसेइ हल्लविहल्लणं खंडकए, तेण वेरेण कोणिओ चित्तेइ-एए सेणिओ मम देइत्ति पओसं वहुइ, अण्णया कोणियस्स अट्ठहिं रायकन्नाहिं समं विवाहो जाओ, जाव उप्पिं पासा-यवरगओ विहरइ, एसा कोणियस्स उप्पत्ती परिकहिया । सेणियस्स किर रण्णो जावतियं रज्जस्स मोल्लं तावतियं देव-दिन्नस्स हारस्स सेयणगस्स गंधहत्थिस्स, एएसिं उट्ठाणं परिकहेयवं, हारस्स का उप्पत्ती-कोसवीए णयरी धिज्जाइणी

१ श्रेणिकाय, आगत, उपाख्खा, किं तथा प्रथमपुत्र उज्झित इति?, गतोऽशोकवनिकां, तेन स उज्जीवित, अशोकचन्द्रस्तस्य नाम कृत, तत्रापि कुण्ड-पिच्छेन कोणेऽगुलिरभिचिद्धा, सुकुमालिका सा न प्रगुणीभवति, वक्रा जाता, तदा तस्य दारकैर्नाम कृत कूणिक इति, यदा च तस्या नहुव्या पूति स्रज्जति श्रेणिको मुपे करोति तदा उपरतद्वितो भवति, इतरथा रोदिति, स च सवर्धते, इतश्चान्यौ द्वौ पुत्रौ चेहणाया जातौ, हलो विहल्लश्च, अन्ये श्रेणिकस्य ववह पुत्रा अन्यासां देवीनां, यदा च किल उद्यानिकास्खंधावारो जातस्तदा चेहणा कोणिकाय गुडमोदकान् प्रपेते हल्लविहल्लाम्यां खण्डाकृतान्, तेन वेरेण कोणि कश्चिन्तयति, एतान् श्रेणिको मल्ल ददातीति प्रद्वेष वहति, अन्यदा कोणिकस्याष्टमि राजकन्यामि सम विवाहो जात, यावत् उपरि प्रासादवरस्य गतो विहरति, एया कोणिकस्योत्पत्ति परिकथिता । श्रेणिकस्य किल यावत् राज्यस्य मूल्यं तावत् देवदत्तस्य हारस्य सेचनकस्य गन्धहस्तिन, एतयोरुत्थान परिकथयितव्य, हारस्य कोत्पत्ति ?-कोशाम्न्यां धिज्जातीया

गुडिणी पइं भणइ-घयमोल्लं विहवेहि, कं मग्गामि ?, भणइ-रायाणं पुप्फेहि ओलग्गाहि, न य वारिज्जिहिसि, सो य उलग्गिओ पुप्फफलादीहिं, एवं कालो वच्चइ, पज्जोओ य कोसंविं आगच्छइ, सो य सयाणिओ तस्स भएण जउणाए दाहिणं कूलं उट्ठवित्ता उत्तरकूलं एइ, सो य पज्जोओ न तरइ जउणं उत्तरिउं, कोसंवीए दक्खिणपासे खंधावारं निवे-सित्ता चिट्ठइ, ता वेइ-जे य तस्स तणहारिगाई तेसिं वायस्सिओ गहियओ कन्ननासादि छिदइ सयाणि य मणुस्सा एवं परिखीणा, एगाए रत्तीए पलाओ, तं च तेण पुप्फपुडियागएण दिट्ठं, रण्णो य निवेइयं, राया तुट्ठो भणइ-किं देमि ?, भणति-वंभणिं पुच्छामि, पुच्छित्ता भणइ-अग्गासणे कूरं मग्गाहित्ति, एवं सो जेमेइ दिवसे २ दीणारं देइ दक्खिणं, एवं ते कुमारामच्चा चित्तेति-एस रण्णो अग्गासणिओ णमाणगिहीओ कीरउत्ति ते दीणारा दंति, खद्धादाणिओ जाओ, पुत्तावि से जाया, सो तं वहुयं जेमेयवं, न तीरइ, ताहे दक्खिणालोभेण वमेउं २ जिमिओ, पच्छा से कोढो

१ गुर्वी पति भणति-धृतमूल्यमुपाज्ये, क मार्गयामि ?, भणति-राजानमवलग पुण्यै, न च वार्यसे, स चावलग पुप्फफलादिभि, एव कालो व्रजति, प्रद्योतश्च कौशाम्बीमागच्छति, स च शतानीकस्तस्य भयेन यमुनाया दक्षिण कूल उत्थाप्योत्तरकूल गच्छति, स च प्रद्योतो न तरति यमुनामुत्तरीत, कौशाम्ब्या दक्षिणपार्श्वे स्तब्धवारं निवेश्य तिष्ठति, तदा ध्रुवति-ये च तस्य तुणहारकादयस्तेषां वागाश्रितो गृहीत कर्णनासादि छिनत्ति शतानि च मनुष्याणां एव परिखीणानि, एकस्यां रात्रौ पलायित, तच्च तेन पुष्पपुटिकागतेन दृष्ट, राज्ञे च निवेदित, राजा तुष्टो भणति-किं ददामि ?, भणति-प्रादक्षिणीं पृच्छामि, पृष्ट्वा भणति-अप्रासनेन सह कूरं मार्गयेति, एव स जेमति दिवसे २ ददाति दीनारं दक्षिणां, एव ते कुमारामात्याधिन्त्यन्ति-एष राज्ञोऽप्रासनिको दानमानगृहीत क्रियतामिति दीनारान् वदति, बहुदानीयो जातः, पुत्रा अपि तस्य जाता, स तत् पट्टक जेमिष्य, न शक्यते, तदा दक्षिणालोभेन चान्त्वा २ जिमित, पश्चात्तस्य कुट्टं

भावइयकहारिभद्रीया

जाओ, अभिग्रस्तस्तेन, ताहे कुमारामात्रा भणंति-पुत्ते ! विसज्जेह, ताहे से पुत्ता जेमेइ, ताणवि तहेव, संतती कालंतरेण पिउणा लज्जिउमारद्धा, पच्छिमे से निलओ कओ, ताओवि से सुण्हाओ न तहा वड्डिउमारद्धाओ, पुत्तावि नाढायंति, तेण चिंतियं-एयाणि मम दवेण वड्डियाणि मम चेव नाढायंति, तहा करेमि जहेयाणिवि घसणं पावित्ति, अन्नया तेण पुत्ता सदाविया, भणइ-पुत्ता ! किं मम जीविएणं ?, अम्ह कुलपरंपरागत पसुवहो तं करेमि, तो अणसणं काहामि, तेहिं से कालगओ छगलओ दिण्णो, सो तेण अप्पगं उल्लिहावेइ, उल्लोलियाओ य खवावेइ, जाहे नायं सुगहियो एस कोढेणंति ताहे लोमाणि उप्पाडेइ फुसित्ति एन्ति, ताहे मारेत्ता भणइ-तुम्हेहिं चेव एस खाएयवो, तेहिं खइओ, कोढेण गहियाणि, सोवि उट्टेत्ता नट्टो, एगत्थ अडवीए पवयदरीए गाणाविहाणं रुक्खाणं तयापत्तफलाणि पडंताणि तिफला य पडिया, सो सारएण उण्हेण कक्को जाओ, तं निविण्णो पियइ, तेणं पोट्टं भिण्णं, सोहिए सज्जो जाओ, आगओ सगिहं,

१ जात, तदा कुमारामात्रा भणन्ति-पुत्रान् विसृज, तदा तस्य पुत्रा जेमन्ति, तेषामपि तथैव, संतति कालान्तरे पितृलज्जितुमारब्धा, पश्चिमे तस्य निलय कृत, ता अपि तस्य स्तुत्या न तथा वर्त्तितुमारब्धा, पुत्रा अपि नाद्रियन्ते, तेन चिन्तित-एते मम द्रव्येण वृद्धा मामेव नाद्रियन्ते, तथा करोमि यथैतेऽपि व्यसन प्राप्तवन्ति, अन्यदा तेन पुत्रा शब्दिता, भणन्ति-पुत्रा ! मम किं जीवितेन ?, अस्माक कुलपरंपरागत पशुवध त करोमि, ततोऽनशन करिष्यामि, तैस्त्रैः कृष्णशृङ्गलो दत्त, स तेनास्मीय (तनु) चुम्बयति, मलगुटिकाश्च खादयति, यदा ज्ञात सुगृहीत एष कुपेनेति तदा रोमाण्युत्पाटयति श्रद्धित्या-यान्ति, तदा मारयित्वा भणन्ति-युष्माभिरैवैष खादितव्य, तै खादित, कुपेन गृहीता, सोऽप्युत्थाय नष्ट, एकत्र अटव्यां पर्वतद्वयां नानाविधानां वृक्षाणां स्वकृपत्रफलानि पतन्ति त्रिफला च पतिता, स शारदेन उरणेन कल्को जात, ततो निर्विण्णस्त पिरति, तेनोदर भिन्न, शुद्धौ सज्जो जात, आगत स्वगृह,

जणो भणइ-किह ते नट्टं, भणइ-देवेहि मे नासियं, ताणि पेच्छइ-सडसडिंताणि, किह तो तुम्हेवि मम खिसह ?, ताहे ताणि भणंति-कि तुमे पावियाणि ?, भणइ-वाढंति, सो जणेण खिसिओ, ताहे नट्टो गओ रायगिहं दारवालिएण समं दारे वसइ, तत्थ वारजक्खणीए सो मरुओ भुंजइ, अण्णया वहू उंडेरया खइया, सामिस्स समोसरणं, सो वारवालिओ तं ठवेत्ता भगवओ वंदओ एइ, सो वारं न छड्डेइ, तिसाइओ मओ वावीए मंडुको जाओ, पुवभवं संभरइ, उत्तिण्णो वावीए पहाइओ सामिवंदओ, सेणियो य नीति, तत्थेणेण वारवालिओ किमोरेण अकंतो मओ देवो जाओ, सक्को सेणियं पसंसइ, सो समोसरणे सेणियस्स मूले कोढियरूवेणं निविट्टो तं चिरिका फोडित्ता सिंचइ, तत्थ सामिणा छियं, भणइ-मर, सेणियं जीव, अभयं जीव वा मर वा, कालसोरियं मा मर मा जीव, सेणियो कुवियो भट्टारओ मर भणियो, मणुस्सो स-णिगया, उट्टिए समोसरणे पलोइओ, न तीरइ णाउं देवोत्ति, गओ घरं, विइयदिवसे पए आगओ, पुच्छइ-सो कोत्ति ?,

१ जनो भणन्ति-कथं तव नष्ट ?, भणन्ति-देवैर्मे नाशित, ते पश्यति-श्रद्धितश्रद्धितानि (पूतीनि स्वाह्वानि), कथं तत् यूयमपि मा निन्दत ?, तदा ते भणन्ति-किं त्वया प्रापिता ?, भणन्ति-वाढमिति, स जनेन निर्भर्त्सित, तदा नष्टो गतो राजगृह द्वारपालकेन सम दारे वसति, तत्र द्वारपक्षावासे स मरुओ भुंज्ते, अन्यदा बहवो वटका भुक्ता, स्वामिन समवसरण, स द्वारपालस्त स्यापयित्वा भगवद्वन्द्वको गत, स द्वार न त्यजति, वृषादिंते मृतो वाप्या मण्डूको जात, पूर्वभवं स्मरति, अवतीर्णो वाप्या प्रधावित स्वामिवन्दक, श्रेणिकश्च निर्गच्छति, द्वारपाल तत्रैकेन किशोरेणाक्रान्तो मृतो देवो जात, शक्रः श्रेणिक प्रशसति, स समवसरणे श्रेणिकस्य मूले (अन्तिके) कुष्ठिरूपेण निविष्ट त स्फोटकान् स्फोटयित्वा सिञ्चति, तत्र स्वामिना क्षुत, भणन्ति-त्रियस्व, श्रेणिक जीव, अभय जीव वा त्रियस्व वा, कालशौकरिक मा त्रियस्व मा जीव, श्रेणिक कुपित भट्टारक (प्रति) त्रियस्वेति भणित, मनुष्या सञ्ज्ञिता, उद्यते समवसरणे प्रलोकित, न शक्यते ज्ञातु देव इति, गतो गृह, द्वितीयदिवसे प्रगे आगत, पृच्छति-स क इति,

तैओ सेडुगवत्तंतं सामी कहेइ, जाव देवो जाओ, ता तुम्हेहिं छीए किं एवं भणइ ?, भगवं ममं भणइ-किं संसारे अच्छह निव्वाणं गच्छेति, तुमं पुण जाव जीवसि ताव सुहं मओ नरयं जाहिसित्ति, अभओ इहवि चेइयसाहुपूयाए पुण्णं समज्जिणइ मओ देवलोगं जाहिति, कालो जइ जीवइ दिवसे २ पंच महिससयाइं वावाएइ मओ नरए गच्छइ, राया भणइ-अहं तुम्हेहि नाहेहि कीस नरयं जामि ? केण उवाएण वा न गच्छेज्जा ?, सामी भणइ-जइ कविलं माहणिं भि-क्खं दावेसि कालसूरियं सूर्णं मोएसि तो न गच्छसि नरयं, वीमंसियाणि सब्बप्पगारेण नेच्छंति, सो य किर अभवसिद्धीओ कालो, धिज्जाइयाणिया कविला न पडिवज्जइ जिणवयणं, सेणिएण धिज्जाइणी भणिया सामेण-साहू वंदाहि, सा नेच्छइ, मारेमि ते, तहावि नेच्छइ, कालोवि नेच्छइत्ति, भणइ-मम गुणेण एत्तिओ जणो सुहियो नगरं च, एत्थ को दोसो ?, तस्स पुत्तो पालगो नाम सो अभएण उवसामिओ, कालो मरिउमारद्धो, तस्स पंचमहिसगसयघातेहिं से ऊणं अहे सत्तमया

१ तत सेटुकवृत्तान्तं स्वामी कथयति, वावदेवो जात, तर्हि युष्माभि क्षुते किमेव भणति ?, णाढ भगवान् मा भणति-किं संसारे तिष्ठत निर्वाण गच्छतेति, त्व पुनर्यावजीवसि तावत्सुखितो मृतो नरक यास्यसीति, अभय इहापि चैत्यसाधुपूजया पुण्यं समुपार्जयति मृतो देवलोक यास्यति, कालिको यदि जीवेत् दिवसे २ महिपञ्चशती व्यापादयति मृतो नरक गमिष्यति, राजा भणन्ति-अहं युष्मासु नायेनु कथं नरकं गमिष्यामि ?, केन बोधयेन न गच्छेय ?, स्वामी भणन्ति-यदि कपिला माक्षणीं भिक्षां दापयसि कालशौकरिकाय् सुतां मोचयसि तदा न गच्छसि नरक, प्रज्ञापितौ सत्यप्रकरणे नेच्छत, स किलामय्य सिद्धि कालिक, धिग्जातीया कपिला न प्रतिपद्यते जिनवचन, श्रेणिकेन धिग्जातीया भणिता साम्ना-साधून् वन्दस्व, सा नेच्छति, मारयामि एवा, तथापि न प्रतिपद्यते, कालिकोऽपि नेच्छतीति, भणन्ति-मम गुणेनेयान् जन सुखी नगरं च, अत्र को दोष, तस्य पुत्र पालको नामामयेन स उपश्रित, कालिको मरुमारब्ध, तस्य महिपञ्चशत्या घातेनायोनमय, सप्तमी-

पाउगं, अणया महिससयाणि पंच पुत्तेण से पलावियाणि, तेण विभंगेण दिट्ठाणि मारियाणि य, सोलस य रोगायंका पाउभूया विवरीया इंदियत्था जाया जं दुग्गंधं तं सुगंधं मज्झइ, पुत्तेण य से अभयस्म कहियं, ताहे चंदणिउदगं दिज्जइ, भणइ-अहो मिट्ठं विट्ठेण आलिप्पइ पूइमंसं आहारो, एवं किसिऊण मओ अहे सत्तमं गओ, ताहे सयणेण पुत्तो से ठविज्जइ सो नेच्छइ, मा नरगं जाइस्सामित्ति सो नेच्छइ, ताई भणंति-अम्हे विगिंचिस्सामो तुमं नयरं एक्कं मारेहि सेसण सवे परियणो मारेहिति, इत्थीए महिसओ विइए कुहाडो य रत्तचंदणेणं रत्तकणवीरोहिं, दोवि डंडीया मा तेण कुहाडएण अप्पा हओ पडिओ विलवड, सयणं भणइ-एयं दुक्खं अवणेह, भणंती-न तीरंति, तो कहं भणह-अम्हे विगिंचामोत्ति ?, एयं पसंगेण भणियं, तेण देवेणं सेणियस्स तुट्ठेण अट्टारसवंको हारो दिण्णो दोणिण य अक्खलिययट्ठा दिण्णा, सो हारो चेत्तणाए दिण्णो पियत्ति काउं, वट्ठा नंदाए, ताए रुट्ठाए किमहं चेडरूवत्तिकाऊण अनिरत्तिसया संभे आवडिया भग्गा,

१ प्रायोग्य, अन्यदा महिपवज्जती पुत्तेण तस्य पलायिता, तेन विभङ्गेन दृष्टा मारिता च, पोद्गल रोगातद्वाध प्रादुर्भूताः विपरीता इन्द्रियाणां जाता यत् दुग्धं तत्सुगन्धि मन्यते, पुत्तेण च तस्याभयाय कथित, तस्मात् सर्वे गृहोदक दीयते, भणति-अहो मिट्ठं विट्ठोपलिप्यते पृथिमांममाहार, एयं पिप्पु मृतोऽथः ससम्या गत, तदा स्वजनेन तस्य पुत्रं स्थाप्यते स नेच्छति, मा नरकं गमयति स नेच्छति, ते भणन्ति-एवं विभङ्गामएव परमेकं मारय शोषान् सर्वान् परिजनों मारयिष्यति, पिया महिपो द्वितीयया कुडारो रक्तचन्दनेन रक्तकणवीरं (मण्डितां), ह्यपि मा दण्डिता भूय तेन कुटारेणामा हत पतितो विलपति, स्वजा भणति-एतद्दुःखमपनयत, भणन्ति-न शक्यते, तत् फलं भणत-उय विभङ्गाम इति ?, एतत्प्रसङ्गेन भणित, तेन देवेन श्रेणिवाय तुट्ठेणाट्टादशसरिको हारो दत्त द्वौ चारुकाट्यपूत्तौ दत्तो, स हारश्रेणिवायै दत्त प्रियेतिकृत्वा, पूत्तौ गन्दायै, तया रट्ठाया किमहं चेदरूपेतिकृत्वा दूरं क्षिप्ति, स्तम्भे आपतितौ भग्ना,

तत्थ एगंमि कुंडलजुयलं एगंमि देवदूसजुयलं, तुट्ठाए गहियाणि, एवं हारस्स उप्पत्ती । मेयणगस्स का उप्पत्ती ?, एगत्थ वणे हत्थिजुहं परिवमइ, तंमि जुहे एगो हत्थी जाए जाए हत्थिचेत्तए मारेइ, एगा गुविणी हत्थिणिगा, सा य ओसरत्ति एक्कलिया चरइ, अणया कयाइ तणपिंडियं सीसे काऊण तावसासमं गया, तेसिं तावमाणं पाएमु पडिया, तेहि गायं-सरणागया वराइ, अणया तत्थ चरंती वियाया पुत्तं, हत्थिजुहेण समं चरंती छिद्देण आगंतूण थणं देइ, एवं संवहइ, तत्थ तावसपुत्ता पुप्फजार्डओ सिंचंति, सोवि सोंडाए पाणियं नेऊण सिचइ, ताहे नामं कयं सेयणओत्ति, संवह्मिओ मयगलो जाओ, ताहे णेण जूहवई मारिओ, अप्पणा जुहं पडिवण्णो, अणया तेहिं तावसेहिं राया गामं दाहित्ति मोयगेहि लोभित्ता रायगिहं नीओ, णयरं पवेसेत्ता वट्ठो सालाए, अणया कुलवती तेण चेव पुव्वभासेण हुक्को किं पुत्ता ! सेयणग ओच्छगं च से पणामेइ, तेण सो मारिओ, अण्णे भणंति-जूहवइत्तणे ठिएणं मा अण्णावि वियात्तित्ति ते

१ तत्रैकस्मिन् कुण्डलयुगलमेकस्मिन् देवदुष्ययुगल, तुट्था गृहीतानि, एव हारस्सोत्पत्तिः । सेचनकस्स कोरपत्ति ? एकत्र पणे हन्मियूथ परिवसति, तस्मिन् यूथे एको हन्ती जातान् जातान् हस्तिफलभान् मारयति, एका गुर्वी हस्तिनी, सा चापसलैकाकिनी चरति, अन्यदा कदाचित् वृणपिण्डिकां शीघ्रं कृत्वा तापसाश्रमं गता, तेषां तापसानां पादयो पतिता, तैर्जात-शरणगता वराकी, अन्यदा तत्र चरन्ती प्रजगितवती पुत्र, हन्मियूथेन समं चरन्ती जप-चरे आगल्य स्नानं ददाति, एवं सर्वधर्ते, तत्र तापसपुत्रा पुप्पजाती सिञ्चन्ति, सोऽपि शुण्डया पानीयमानीय सिञ्चति, तदा नाम हृत सेचनक इति, सट्ठो मदकलो जात, तदाऽनेन यूथपतिमोरित, आत्मना यूथ प्रतिपन्न, अन्यदा तस्मात्सै राजा ग्रामं दास्यतीति लोभयित्वा मोदकं राजगृहं नीत, नगरं प्रवेश्य वट्ठं शालायां, अन्यदा कुलपतिस्तेनैव पूर्वान्यासेनागत, किं पुत्रं सेचनक ! वस च तस्यै क्षिपति, तेन स मारितः, अन्ये भणन्ति-यूथपतिवत् स्थितेन माऽन्यापि प्रजीजनदिति ते

तावसउडया भग्गा तेहिं तावसेहिं रुट्ठेहिं सेणियस्स रण्णो कहियं, ताहे सेणिएण गहियो, एसा सेयणगस्स उप्पत्ती । पुव्वभवो तस्स-एगो धिज्जाडओ जन्नं जयइ, तस्स दासो तेण जन्नवाडे ठविओ, सो भणइ-जइ सेसं मम देहि तो ठामि इयरहा ण, एवं होउत्ति सोवि ठिओ, सेसं साहूण देइ, देवाउयं निवड्ढं देवलीगाओ जुओ सेणियस्स पुत्तो नंदिसेणो जाओ, धिज्जाडओऽवि संसारं हिंडित्ता सेयणगो जाओ, जाहे किर नंदिसेणो विलगइ ताहे ओहयमणसंकप्पो भवइ, विमणो होइ, ओहिणा जाणइ, सामी पुच्छिओ, एयं सवं कहेइ, एस सेयणगस्स पुव्वभवो । अभओ किर सामि पुच्छइ-को अपच्छिमो रायरिसित्ति ?, सामिणा उदायणो वागरिओ, अओ परं वड्ढमउडा न पवयंति, ताहे अभएण रज्जं दिज्जमाणं न इच्छियं, पच्छा सेणिओ चितेइ-कोणियस्स रज्जं दिज्जिहत्ति हलस्स हत्थी दिज्जो विहलस्स देवदिज्जो हारो, अभएण पवयंतेण नंदाए य खोमजुयलं कुंडलजुयलं हलविहल्लाणं दिण्णाणि, महया विभवेण अभओ समाऊओ पवइओ, अणया

१ तापसोडया भग्गास्तेनापसै रुट्ठे श्रेणिकस्य राज्ञः कथित, तदा श्रेणिकेन गृहीत, एषा सेचनकस्सोत्पत्तिः । तस्य पूर्वभव-एको धिज्जातीयो यज्ञं यजते, तस्य दासो यज्ञपादे तेन स्थापित, स भणति-यदि शेषं मया दास्यति तर्हि तिष्ठामि इतरथा न, एव भवत्स्विति सोऽपि स्थित, शेषं साधुभ्यो ददाति, देवा-युर्नियद्ध, देवलोकाद्युत श्रेणिकस्य पुत्रो नन्दिषेणो जात, धिज्जातीयोऽपि संसारं हिण्डित्वा सेचनको जात, यदा किल नन्दिषेणो भारोहति तदोपहतमनः सकारो भवति विमनस्को भवति, अवधिना (विभङ्गेन) जानाति, स्वामीं पृष्ट्वा एतत् सर्वं कथयति, एष सेचनकस्य पूर्वभवः । अभयः किल स्वामि-पृच्छति-कोऽप्यधिको राजपिंसिति ?, स्वामिनोदायनो व्याकृत, अतः परं यत्सुकुटा न प्रवर्जिष्यन्ति, तदाऽभयेन राज्यं दीयमानं नेष्ट, पश्चात् श्रेणिकश्चि-न्तयति-कोणिकायं राज्यं दास्यते इति हलाय हस्तीं दत्तं विहलाय देवदत्तो हारो दत्त, अभयेन प्रवर्जता नन्दायाः क्षोमयुगलं कुण्डलयुगलं च हलविहल्लाभ्यां दत्ते, महता विभवेनाभयं समातृकं प्रवर्जित, अन्यदा

आवश्यकहारिभद्रीया

कोणिओ कालादीहि दसहिं कुमारेहिं समं मंतेइ-सेणियं बंधेत्ता एकारसभाए रज्जं करेमोत्ति, तेहिं पडिसुयं, सेणिओ बडो, पुवणहे अवरणहे य कससयं दवावेइ, चेळणाइ कयाइ ढोयं न देइ, भत्तं वारियं, पाणियं न देइ, ताहे चेळणा कहवि कुम्मासे वालेहिं बंधित्ता सयाउं च सुरं पवेसेइ, सा किर भोवइ सयवारे सुरा पाणियं मव्वं होइ । अण्णया तस्स पडमावईए देवीए पुत्तो उदायितकुमारो जेमंतस्स उच्छंगे ठिओ, सो थाले मुत्तेति, न चालेइ मा दूमिज्जिहिति (जत्ति) मुत्तियं तत्तियं कुरं अवणेइ, मायं भणति-अम्मो ! अण्णस्सवि कस्सवि पुत्तो एप्पिओ अत्थि ? मायाए सो भणिओ-दुरात्मन् तव अंगुली किमिए वमंती पिया मुहे काऊण अच्छियाइओ, इयरहा तुमं रोवंतो अच्छियाइओ, ताहे चित्तं मउयं जायं, भणइ-किह !, तो खाइ पुण मम गुलमोयए पेसेइ !, देवी भणइ-मए ते कया, जं तुमं सदा पिइवेरिओ उदरे आरद्धोत्ति सव्वं कहेइ, तहावि तुज्झ पिया न विरज्जइ, सो तुमे पिया एवं वसणं पाविओ, तस्म अरती जाया,

१ कोणिक् कालादिभिर्दशभिः कुमारैः समं मन्त्रयति-श्रेणिकं बध्ना एकादश भागान् राज्यस्य कुर्म इति, ते प्रतिश्रुत, श्रेणिको बध्न्, एकादशे अपराद्धे च कदाशत दापयति, चेण्णया कदाचिदपि गमनं (वसुं) न ददाति, भक्तं वारितं, पानीयं न ददाति, तदा चेळणा कथमपि कुल्मापान् चालेपु बध्ना स्वयं च सुरां प्रवेशयति, सा किल प्रक्षालयति शतकृत्वा सुरा पानीयं सर्वं भयति । अन्यथा तस्य पद्मावत्या देव्याः पुत्र उदायिकुमारो जेमंत उरगन्ने स्थितः, स स्थाले मूत्रयति, न चालयति मा दौघिदिति (यावति) मूत्रितं तावन्तं कूरमपनयति, मातरं भणति-अम्ब ! अन्यस्यापि कस्यापि पुत्र इत्यप्रियोऽस्ति ?, मात्रा स भणति-तवाजुली कूमीन् वमन्ती पिता (तव) मुखे कृत्वा स्थितवान्, इतरथा त्वं रुदन् स्थितवान्, तदा चित्तं मृदु जातं, भणति-कथं ? किं पुनस्तर्हि मया उग्रमोदकान् अग्रणीत् ?, देवी भणति-मया ते कृता, यच्च सदा पितृवैरिणः, उदरे (आगमनात्) आरभ्येति सर्वं वधितं, तथापि तव पिता न व्यर ह्नीत्, स त्वया पितैव व्यसनं प्रापितं, तस्यास्तिर्जाता,

सुणेतओ चैव उट्ठाग लोहदंडं गहाय नियलाणि भंजामित्ति पहाविओ, रक्खवालागा नेहेणं भणंति-एस सो पावो लोह-दंडं गहाय एइत्ति, सेणिएण चित्तियं-न नज्जइ कुमारेण मारेहित्ति तालउडं विसं खइयं जाव एइ ताव मओ, सुट्ठुयं अधिती जाया ताहे डहिऊण घरमागओ रज्जधुरामुक्कतत्तीओ तं चैव चित्तं अच्छइ, कुमारामच्चेहिं चित्तियं-नट्ठं रज्जं होइत्ति तंविए सासणे लिहत्ता अक्खराणि जुणं काऊण राइणो उवणीयं, एवं पिउणो कीरइ पिडदाणादी, णित्थारि-ज्जइ, तप्पभित्ति पिंडनिवेयणा पवत्ता, एवं कालेण तिसो गो जाओ, पुणरवि सयणपरिभोए य पियसंतिए दट्ठूण अद्धिती होइत्ति तओ निग्गओ चंपारायहाणीं करेइ, ते हल्लविहल्ला सेयणएण गंधहत्थिणा समं सभवणेसु य उज्जाणेसु य पुक्ख-रिणीएसु अभिरमंति, सोवि हत्थी अंतेउरियाए अभिरमावेइ, ते य पडमावई पेच्छइ, णयरमज्जेण य ते हल्लविहल्ला हारेण कुंडलेहि य देवदुसेण विभूसिया हत्थिखंधवरगया दट्ठूण अद्धित्ति पगया कोणियं विण्णवेइ, सो नेच्छइ पिउणा दिण्णंति,

१ मृगवनेवोत्थाय लोहदण्डं गृहीत्वा निगडान् भनजिम इति प्रधामित, छेहेन रक्षपालका भणन्ति-एष स पापो लोहदण्डं गृहीत्वाऽऽयाति, श्रेणिकेन चि न्तिनतं ज्ञापते (केन) कुमारेण मारयिष्यतीति तालपुटं विषं व्यादितं यावदेति तावन्मृतं, सुपुतराश्चिर्जाता, तदा दग्धा गृहमागतो मुक्तराज्यधूस्तस्मिन्नेव चिन्तयन् तिष्ठति, कुमारामात्येचिन्तित-राज्यं नङ्घयतीति ताम्रिकं शालम् लिखित्वाऽक्षराणि जीर्णानि कृत्वा राज्ञ उपनीत, एव पितु क्रियते पिण्डदानादि, निस्तार्यते, तत्प्रभृति पिण्डनिवेदना प्रवृत्ता, एव कालेन विशोको जातः, पुनरपि स्वजनपरिभोगाश्च पितृसत्कान् दट्ठाऽऽहृतिर्भविष्यतीति निर्णेतस्मत्तत्त्वम्प्रां राजधानीं करोति, तां हल्लविहल्लां सेचनेन हस्तिना समं स्वभवनेषु उद्यानेषु पुष्करिणीषु चाभिरमते, सोऽपि हस्ती भन्तं पुरिका अभिरमयते, तौ च पद्मावतीं प्रेक्षते, नगरमध्येन च तौ हल्लविहल्ला हारेण कुण्डलाभ्यां देवदुष्येण च विभूषितौ वरहस्त्रिकण्ठगतो दट्ठाऽऽहृतिं प्रगता कोणिक् विज्ञपयति, स नेच्छति पित्रा दत्तमिति एवं बहुसो २ भणंतीए चित्तं उप्पण्णं, अण्णया हल्लविहल्ले भणइ-रज्जं अद्धं अद्धेण विगिंचामो सेयणं मम देह, ते हि मा सुरक्खं चित्तियं देमोत्ति भणंति गया सभवणं, एकाए रत्तीए सअतेउरपरिवारा वेसालिं अज्जमूलं गया, कोणियस्स कहियं-नट्ठा कुमारा, तेण चित्तियं-तेवि न जाया हत्थीवि नत्थि, चेडयस्स दुयं पेसइ, अमरिसिओ, जइ गया कुमारा गया नाम, हत्थि पेसेह, चेडगो भणइ-जहा तुमं मम नत्तुओ तहा एएवि, कह इयानिं सरणागयाण हरामि, न देमिच्छि दूओ पडिगओ, कहियं च, पुणोवि दुयं पट्टवेइ-देह, न देह तो जुज्झसज्जा होह एमिच्छि, भणइ-जहा ते रुचइ, ताहे कोणिएण कालाइया कुमारा दसवि आवाहिया, तत्थेक्केहस्स तिन्नि २ हत्थिसहस्सा तिन्नि २ आससहस्सा तिन्नि २ रह-सहस्सा तिन्नि २ मणुस्सकोडिओ कोणियस्सवि एत्तियं सव्वाणिवि तिन्नीसं ३३, तं सोऊण चेडएण अट्ठारसगणरायाणो मेलिया, एवं ते चेडएण समं एगूणवीसं रायाणो, तेसिंपि तिन्नि २ हत्थिसहस्साणि तह चैव नवरं सव्वं संखेवेण

१ एव बहुसो २ भणन्त्या चित्तमुत्पादित, अन्यथा हल्लविहल्लौ भणन्ति-राज्यमर्थमर्थं विभजाम सेचनकं मद्यं दत्तं, तौ तु मा सुरक्षं चिन्तितं दावेति भणन्तौ गतौ स्वभवनं, एकया रात्र्या सान्तं पुरपरिवारौ वेशादयामार्यं (मातामह) पादमूलं गतौ, कोणिकाय कथितं-नट्ठा कुमारी, तेन चिन्तितं-तावपि न जातौ हस्त्वपि नास्ति, चेटकाय दूतं प्रेषयति, अमर्षितो, यदि गतौ कुमारी गतौ नाम हस्तिनं प्रेषय, चेटको भणति-यथा एव नत्ता तथैतावपि, कथमिदानीं शरणागतयोहरामि, न ददामीति दूतं प्रतिगतं, कथितं च, पुनरपि दूतं प्रस्थापयति-देहि, न दद्यास्तदा युद्धसज्जो भवेमीति, भणति-यथा ते रोचते, तदा कोणिकेन कालादिका कुमारा दद्याप्याहूता, तथैकैकस्य ग्रीणि २ हस्त्रिसहस्राणि ग्रीणि २ अश्वसहस्राणि ग्रीणि २ रथसहस्राणि तिन्नी २ मनुष्यकोटय कोणिकस्याप्येतावत् सर्वानपि नयस्त्रिंशत्, तत् श्रुत्वा चेटकेनष्टादश गणराजा मेलिता, एव ते चेटकेन सममेकोनविंशती राजान्, तेयामपि हस्तिना त्रिस-हस्त्री २ तथैव नवरं सर्वं संक्षेपेण

सत्तावर्णं, ताहे जुद्धं संपलम्, कोणियस्स कालो दंडणायगो, दो वूहा काया, कोणियस्स गरुडगो चेउगम् मागर-
पूहो, सो जुद्धंतो कालो ताव गओ जाव चेडगो, चेडएण य एगस्स य सरस्स अभिग्गहो ऋओ, सो य अमोहो, तेण
सो कालो मारिओ, भग्गं कोणियवलं, पडिनियत्ता सए २ आवासे गया, एवं दसहि दिवसेहिं दमवि मारिया चेउएण
कालादीया, एकारसमे दिवसे कोणिओ अट्टमभत्तं गिण्हइ, सक्कचमग आगया, सक्को भणइ-चेडगो मागोत्ति अहं न
पहरामि नवरं सारक्खामि, एत्थ दो संगामा महासिलाकंडओ रहमुसलो भाणियघो जहा पण्णत्तीए, ते किर चमरेण
विडविया, ताहे चेडगस्स सरो वडरपडिरुवगे अप्फिडिओ, गणगथाणो नट्ठा सणयरेसु गया, चेडगोवि वेमाळि गओ,
रोहगसज्जो ठिओ, एवं वारस वरिमा जाया रोहिज्जंतस्स, एत्थ य रोहए हल्लविहल्लो सेयणएण निग्गया वलं मारंति दिवे
दिवे, कोणिओवि परिखिज्जइ हत्थिणा, चिंतेइ-को उवाओ जेण मारिज्जेज्जा १, कुमारामच्चा भणंति-जइ नवरं हत्थी

१ सप्तप्रधानात्, तदा युद्धं प्रवृत्तं, कोणिकस्य कालो दण्डनायक, द्वौ व्यूहौ कृतौ, कोणिकस्य गरुड-यूथं अट्टमस्य मागरव्यूह, तं युध्यमानं कालमा-
वृत्ततो यावचेटक, चेटकेन चेकस्य शरस्याभिप्रां कृतं, स चामोघ, तेन स कालो मारित, भग्न कोणिकस्य, प्रतिनिष्ठता स्यके २ आगमे गता, एत-
द्वाभिर्यवसेर्देशापि मारिताश्चेटकेन कालाद्य, एकादशे दिवसे कोणिकोऽष्टमभक्तं गृह्णाति, शक्कचमरावागतौ, शत्रो भणति-चेटक श्रावक इत्यतः न प्रहरामि
नवरं सरक्षयामि, अत्र ह्ये सप्तमो महासिलाकण्टकरथमुशलो भणितव्यो यथा प्रज्ञां, तौ किञ्च चमरेण विकुर्वितौ, तदा चेटकस्य शरो उन्नप्रतिरूपके स्फ-
लित, गणराजा नष्टा स्वागरेषु गता, चेटकोऽपि वैशालीं गत, रोधकसज्ज स्थित, एव द्वादश वर्षाणि जातानि रक्ष्यमाने, अत्र च रोधके हल्लविहल्लौ सेच-
नकेन निर्गतौ वलं मारयत दिवसे दिवसे, कोणिकोऽपि परिचितसे हस्तिना, चिन्तयति-क उपायो येन मार्यंते, कुमारामात्या भणति-यदि नवरं हत्थी

मारिज्जइ, अमरिसिओ भणइ-मारिज्ज, ताहे इंगालपड्ढा कया, ताहे सेयणओ ओहिणा पेच्छइ न चोलेइ खड्डुं, कु-
मारा भणंति-तुज्झ निमित्तं इमं आवडं पत्ता तोवि निच्छसि १, ताहे सेयणएण संधाओ ओयारिया, सो य ताए
खड्डुए पडिओ मओ रयणप्पहाए नेरइओ उववण्णो, तेवि कुमारा सामिस्स सीसत्ति वोसिरंति देवयाए माहरिया जत्थ
भयवं तित्थयरो विहरइ, तहवि णयरी न पडइ, कोणियस्स चिंता, ताहे कूलवालगस्स रुद्धा देवया आगामे भणइ-
'समणे जइ कूलवालए मागहियं गणियं लगेहिती । लाया य असोगचंदए, वेमालिं नगरिं गहिस्सइ ॥ १ ॥ सुणंतओ
चेव चंपं गओ कूलवालं पुच्छइ, कहियं, मागहिया सद्दाविया विडसाविया जाया, पहाविया, का तीसे उप्पत्ती जहा
णमोक्कारे पारिणामियवुद्धीए थूभेत्ति-'सिद्धमिलायलगमणं खुड्डुगसिलोद्वणा य विक्खंभो । सावो मिच्छावाइत्ति
निग्गओ कूलवालतवो ॥ १ ॥ तावसपल्ली नइवारणं च कोहे य कोणिए कहणं । मागहिगमणं वंदण मोदगअइसार

१ मार्यंत, अमरिपितो भणति-मार्यता, तदाऽङ्गारगतां कृता, तदा सेचनकोऽवयिना पश्यति, नातिकामति गर्तो, कुमारी भणत-तव निमित्तमियमा-
पत्ति प्राप्ता तथापि नेच्छसि, तदा सेचनकेन रुद्धादवतारितौ, स च तस्या गताया पतितो मृतो रथप्रभाया नैरयिक उषत्, तावपि कुमारी न्यामिनः
शिष्याप्रिति श्युत्सृजन्तो देवतया सहतौ यत्र भगवान् तीर्थं करो विहरति, तथापि नगरी न पतति, कोणिकस्य चिन्ता, तदा कूलवालकाय रष्टा देवताऽऽकाशे
भणति-भ्रमण कूलवालको यदि मागधिका चेइशा लमिप्पति । राजा चाशोकचन्द्रो वैशालीं नगरीं प्रहीयति ॥ १ ॥ शृण्वन्ते च चम्पा गत कूलवालक
पृच्छति, कथित, मागधिका शब्दिता विटश्राविका जाता, प्रधाविता, का तस्या वयसिर्थाया नमस्कारे पारिणामिकीवुद्धी स्तूप इति, सिद्धशिलातलगमन
कुल्लकेन शिलालोठन च विक्कभ (पादप्रसारिका) । श्रापो मिथ्यावादीति निर्गत कूलवालकतप ॥ १ ॥ तावसपल्ली नदीवारणं च कोधे कोणिकाय
(देवतया) कथित । मागधिकागमन वन्दन मोदका अतीसार

आणणया ॥ २ ॥ पडिचरणोभासणया कोणियगणियत्ति गमणनिग्गमणं । वेसालि जहा घेप्पइ उदिकख जओ गवे-
सामि ॥ ३ ॥ वेसालिगमण मगण साईकारावणे य आउट्ठा । थूभ नरिंदनिवारण इट्ठगनिक्कालणविणासो ॥ ४ ॥ पडि-
यागमणे रोहण गद्दभहल्लाहणापइणाय । चेडगनिग्गम वहपरिणओ य माया चवालद्धो ॥ ५ ॥ कोणिओ भणइ-
चेडग १ किं करोमि १, जाव पुक्खरिणीओ उट्ठेमि ताव मा नगरीं अतीहि, तेण पडिवण्णं, चेडगो सबलोहियं पडिमं गलए
वंधिज्जण उट्ठणो, धरणेण सभवणं नीओ कालगओ देवलोगं गओ, वेसालिजणो सबो महेसरेण नीलवंतंमि साहरिओ ।
को महेसरोत्ति १, तस्सेव चेडगस्स धूया सुजेट्ठा वेरग्गा पवइया, सा उवस्सयस्संतो आयावेइ, इओ य पेढालगो नाम परि-
वायओ विज्जासिद्धो विज्जाउ दाउकामो पुरिसं मग्गइ, जइ वंभचारिणीए पुत्तो होज्जा तो समत्थो होज्जा, तं आयावेंतीं
दट्ठूणं धूमिगावामोहं काज्जण विज्जाविज्जासो तत्थ सेरित्तु काले जाए गम्भे अतिसयणाणीहिं कहियं-न एयाए

१ आनयन ॥ २ ॥ प्रतिचरणमयभासन कोणिकगणिकेति गमन निर्गमन । वैशाली यथा गृह्यते वहीक्षस्व प्रयतो गवेपयामि ॥ ३ ॥ वैशालीगमन मार्गेण
सल्लङ्कारकारणेनावर्जिता । स्तूप नरेन्द्रनिवारण इष्टिकानिष्काशन विनाश ॥ ४ ॥ पतिते गमन रोध (पूर्ति) गर्दभहल्लाहणप्रतिज्ञाया । चेटकनि-
र्गमो वधपरिणतश्च मात्रोपालब्ध ॥ ५ ॥ कोणिको भणति-चेटक । किं करोमि १, यावत् पुक्खरिण्या आगच्छामि तावन्मा नगरीं यासी, तेन प्रतिपन्न, चेटक
सकललोहमयीं प्रतिमा गले बद्धा अवतीर्ण, धरणेन स्वमवन नीत कालगतो देवलोकं गतः, वैशालीजन सर्वो महेसरेण नीलवन्ति सहत । को महेसवर
इति १, तस्सेव चेटकस्य दुष्टिना सुजेष्टा वैराग्यात्प्रयजिता, सोपाश्रयस्यान्तरात्तापयति, इतश्च पेढालको नाम परिवाद विद्यासिद्धो विद्या दातुकाम पुरुष
मार्गयति, यदि महाचारिण्या पुत्रो भवेत् तर्हि समर्थो भवेत्, तामात्तापयन्तीं दृष्ट्वा धूमिकाव्यामोह कृत्वा विद्याविपर्योस तत्र श्युत्सृज्य (तत) काले
जाते गर्भेऽतिशयशान्तिमि कथित-नैतस्या

कामविकारो जाओ, सह्यकुले वट्टाविओ, समोसरणं गओ साहुणीहिं सह, तत्थ य कालसंदीवो वंदित्ता सामिं पुच्छइ-
कओ मे भयं ? सामिणा भणियं-एयाओ सच्चतीओ, ताहे तस्स मूलं गओ, अवण्णाए भणइ-अरे तुमं ममं मारेहि-
सित्ति पाएसु बला पाडिओ, संवट्ठिओ, परिवायगेण तेण संजत्तीणं हिओ, विज्जाओ सिक्खाविओ, महारोहिणिं च साहेइ,
इमं सत्तमं भवं, पंचसु मारिओ, छट्ठे छम्मासावसेसाउएण नेच्छिया, अहं साहेत्तुमारद्धो अणाहमडए चित्तिं काऊण
उज्जालेत्ता अल्लंभं वियडित्ता वामेण अंगुट्टएण ताव चंक्रमइ जाव कट्ठाणि जलंति, एत्थंतरे कालसंदीवो आगओ कट्ठाणि
घुम्भइ, सत्तरत्ते गए देवया सयं उवट्ठिया-मा विग्घं करेहि, अहं एयस्स सिज्झिउकामा, सिद्धा भणइ-एगं अंगं परिचय
जेण पविसामि सरीरं, तेण निलाडेण पडिच्छिया, तेण अइयया, तत्थ विलं जायं, देवयाए से तुट्ठाए तडयं अचिंछ कयं,
तेण पेढालो मारिओ, कीसणेणं मम माया रायधूयत्ति विद्धंसिया, तेण से रुद्धो नामं जायं, पच्छा कालसंदीवं आभोएइ,

१ कामविकारो जात, आदिकुले वर्धित, समोसरणं गत, साध्वीभिस्सह, तत्र च कालसदीवको वन्दित्वा स्वामिनं पृच्छति-कुतो मे भयं ?,
स्वामिना भणितं-एतस्मात् सत्यके, तदा तस्य पार्श्वे गत, अवज्या मणति-अरे त्व मां मारयिष्यसीति पादयोर्बलात् पातित, सवृद्ध, परिप्राजकेन तेन सयतीनां
पार्श्वे हत, विद्या शिक्षिता, महारोहिणीं च साधयति, अयं सप्तमो भव, पञ्चसु मारित, पठे पण्मासावशेषपायुक्तस्यानेष्टा, अथ साधयितुमारब्ध अनाथ-
श्रुतकेन चित्तिकां कृत्वा प्रज्वाल्य आर्द्रचर्म प्रावृत्य वामेनाङ्गुष्ठेन तावत् चङ्कामयति यावत् काष्ठानि ज्वलन्ति, अत्रान्तरे कालसदीपक आगत काष्ठानि क्षिपति,
सत्तरत्ते गते देवता स्वयमुपस्थिता-मा विघ्नं कार्षी, अहमेतस्य सेधितुकामा, सिद्धा मणति-एकमङ्ग परित्यज येन प्रविशामि शरीर, तेन ललाटेन प्रतीष्टा,
तेनातिगता, तत्र दित्तं जात, देवतया तस्मै पुट्टया तृतीयमक्षि कृतं, तेन पेढालो मारित, कथं मम माता राजदुहितेति विध्वस्ता, तेन तस्य रुद्धो नाम जात,
पश्चात् कालसंदीपमाभोगयति,

दिट्ठो, पलाओ, मग्गओ लगइ, एवं हेट्ठा उवरिं च नासइ, कालसंदीवेण तिज्झि पुराणि विउवित्ता, सामिपायमूले
अच्छइ, ताणि देवयाणि पढओ, ताहे ताणि भणंति-अम्हे विज्जाओ, सो भट्टारगपायमूलं गओत्ति तत्थ गओ, एकमेकं
स्वामिओ, अण्णे भणंति-लवणे महापायाले मारिओ, पच्छा सो विज्जाचक्कवट्ठी तिसंझं सव्वतित्थगरे वंदित्ता णइं च
दाइत्ता पच्छा अभिरमइ, तेण इंदेण नामं कयं महेसरोत्ति, सोवि किर धेज्जाइयाण पओसमावण्णो धिज्जाइयकन्नगाण
सयं २ विणासेइ, अण्णेलु अंतरेसु अभिरमइ, तस्स य भणंति दो सीसा-नंदीसरो नंदी य, एवं पुप्फएण विमाणेण अभि-
रमइ, एवं कालो वच्चइ, अन्नया उज्जेणीए पज्जोयस्स अंतरे सिवं मोत्तूणं सेसाओ विद्धंसेइ, पज्जोओ चित्तेइ-को उवाओ
होज्जा जेण एसो विणासेज्जा ?, तत्थेगा उमा नाम गणिया रुवस्सिणी, सा किर धूवग्गहणं गेणहइ जाहे तेणंतेण एइ, एवं
वच्चइ काले उइण्णो, ताए दोणिण पुप्फाणि वियसियं मउलियं च, मउलियं पणामियं, महेसरेण वियसियस्स हत्थो पसारिओ,

१ इष्ट, पलायित, पृष्ठतो लगति, एवमपलायितुपरि च नश्यति, कालसदीवेन त्रीणि पुराणि विकुर्वितानि, स्वामिपुरस्तिष्ठति, ता देवता प्रहृत, तदा ता
भणन्ति-नय विद्या, स भट्टारकपादमूलं गत इति गता, तत्र एकैकेन क्षमितः, अन्ये भणन्ति-लवणे महापाताले मारित, पश्चात् स विद्याचक्रवर्त्ती त्रिसन्ध्यं सयं
तीर्थंकरात् वन्दित्वा नृत्यं च दर्शयित्वा पश्चादभिरमते, तेनैव नाम कृतं महेश्वर इति, सोऽपि किल धिग्जातीयानां प्रदेयमापन्नो धिग्जातीयकन्यकानां शत २
विनाशयति, अन्येष्वन्त पुरेषु अभिरमते, तस्य च मण्येते द्वौ शिष्यौ-नन्दीश्वरो नन्दी च, एव पुष्पकेण विमानेन अभिरमते, एव कालो व्रजति, अन्यदोजयिन्यां
प्रसूतोत्पन्न पुरे शिवा मुक्त्वा शोषा विध्वसयति, प्रघोतश्चिन्तयति-क उपायो भवेत् येन एष विनाश्येत ? तत्रैकोमानाङ्गी गणिका रूपिणी, सा किल धूप
ग्रहणं गृह्णाति यदा तेन मार्गेणति, एव व्रजति काले अवतीर्णः, तया द्वे पुष्पे विकसित मुकुलित च, मुकुलितमर्पयति, महेश्वरेण विकसिताय हस्तं प्रसारित,
सां मउलं पणामेइ एयस्स तुज्जे अरहसित्ति, कहं ?, ताहे भणइ-एरिसिओ कण्णाओ ममं ताव पेच्छइ, तीए सह संवसइ
हियहियओ कओ, एवं वच्चइ कालो, सा पुच्छइ-काए वेलाए देवयाओ ओसरंति ?, तेण सिद्धं-जाहे मेहुणं सेवामि, तीए
रण्णो सिद्धं मा ममं मारेहिसि, पुरिसेहिं अंगस्स उवरिं जोगा दरिसिया, एवं रक्खामो, ते य पज्जोएण भणिया-सह
एयाए मारेह मा य दुरारज्जं करेहिह, ताहे मणुस्सा पच्छण्णं गया, तेहिं संसट्ठो मारिओ सह तीए, ताहे नंदीसरो ताहिं
विज्जाहिं अहिट्ठिओ आगासे सिलं विउवित्ता भणइ-हा दास ! मओसित्ति, ताहे सनगरो राया उल्लपडसाडगो खमाहि
एगावराहंति, सो भणइ-एयस्स जइ तत्थं अच्चेह तो मुयामि, एयं च णयरे २ एवं अवाउडियं ठावेहत्ति तो
मुयामि, तो पडिक्कणो, ताहे आययणाणि कारावियाणि, एसा महेसरस्स उप्पसी । ताहे नगरिं सुणियं कोणिओ अइ-
गओ गद्दभनंगलेण गाहाविया, एत्थंतरे सेणियमज्जाओ कालियादिमादियाओ पुच्छंति भगवं तित्थयरं-अम्हं पुत्ता

१ सा मुकुलमर्पयत्येतस्य स्वमहंसीति, कथं ?, तदा भणति-ईदृश्यं कन्या मां तावत् प्रेक्षस्व, तया सह स्वयसति हतहृदयं कृत, एष व्रजति
शालः, सा पृच्छति-कस्यां वेलायां देवता अपसरन्ति, तेनोक्तं-यदा मैथुनं सेवे, तया राज्ञे कथितं मा मां मारयतेति, पुरैरङ्गस्योपरि योगा
दर्शिता, एव रक्षयामः, ते च प्रघोतेन भणिता-सहैतया मारयत मा दुरारब्धं कार्त्तं, तदा मनुष्या प्रच्छन्न गताः, तैः सल्लिखे मारितः सह तया, तदा-
नन्दीश्वरस्त्वभिर्विद्याभिरधिष्ठित आकाशे शिलां विकुर्वन् मणति-हा दास ! मृतोऽसीति, तदा सनगरो राजाऽज्ज्ञेऽशाटिकापटः क्षमस्वैकमपराधमिति, स भणति
यदि एवमेतदवश्यं भविष्यत, तदा मुञ्चामि, पुनं च नगरे २ एवमप्रावृत स्थापयतेति तदा मुञ्चामि, तदा प्रतिपन्नः, तदाऽऽयतानि कारितानि, एषा महेश्वर-
स्थोत्पतिः । तदा नगरं ध्वन्यां कोणिकोऽतिगत. गर्वमलाङ्गुलेन कृष्टा, अत्रान्तरे श्रेणिकमार्गां कालिकाविका पृच्छन्ति भगवन्त तीर्थंकर-भस्माकं पुत्ताः

संगमाओ (ग्रं० १७५००) एति नवत्ति जहा निरयाचलियाए ताहे पवइयाओ, ताहे कोणिओ चंपं आगओ, तत्थ सामी समोसहो, ताहे कोणिओ चित्तेइ-बहुया मम हत्थी चक्रवट्टीओ एवं आसरहाओ जामि पुच्छामि मामी अहं चक्रवट्टी होमि नहोमिति निग्गओ सव्ववलसमुदण्ण, वंदित्ता भणइ-केवइया चक्रवट्टी एस्सा !, सामी भणइ-सव्वे अतीता, पुणो भणइ-कहिं उववज्जिस्सामि?, छट्ठीए पुढवीए, तमसइहंतो सचाणि एगिंदियाणि लोहमयाणि रयणाणि करेइ, ताहे मघ-वलेणं तिमिमगुहं गओ अट्ठमेणं भत्तेणं, भणइ कयमालगो-अतीता वारस चक्रवट्टिणो जाहिति, नेच्छइ, हत्थिविलग्गो मणीं हत्थिमत्थए काऊण दंडेण दुवारं आहणइ, ताहे कयमालगेण आहओ मओ छट्ठिं गओ, ताहे रायाणो उदाइं ठावंति, उदाइस्स चिंता जाया-एत्थ णयरे मम पिया आसि, अद्धितीए अण्णं णयरं कारावेइ, मग्गह वत्थुंति पेसिया, तेवि एगाए पाडलाए उवरिं अवदारिण तुंडेण चासं पासंति, कीडगा से अप्पणा चेव मुहं अतिंति, किह सा पाडलित्ति,

१ सप्रामात् आगमिष्यन्ति नयेति !, यथा निरयाचलिकायां तदा प्रमज्जिता, तदा कोणिकम्पामागत, तदा स्वामी समवसृत, तदा कोणिकश्चित्त यति-पहवो मम हम्मिनश्चक्रवर्तिन (यथा) एवमथरथा यामि पृच्छामि न्यामिन अहं चक्रवर्त्ता भवामि न भवामीति ? निर्गतं सर्वधम्मसमुदयेन, चन्द्रिया भणति-कियन्तश्चक्रवर्त्तिन एत्था !, स्वामी भणति-सर्वेस्तीता, पुनर्भणति-कोत्तरये !, पट्ठां पृच्छ्यां, तदग्रहपानं सर्वाण्येरेन्द्रियाणि रत्ताणि लोहमयाणि करोति, तदा सर्ववलेण तमिधगुहं गत अष्टमभक्तेन, भणति कृतमालक -अतीता द्वादश चक्रवर्त्तिमो याहीति, नेच्छति, हत्थिविलग्गो मणिं हम्मिमत्थके एत्था वण्डेन द्वारमाहन्ति, तदा कृतमालकेनाहतो मृत पट्ठीं गत, तदा राजान उवाचिन स्वापयन्ति, उदायिनश्चिन्ता जाता-अत्र नगरे मम विताऽऽसीत्, अधृ-त्याऽन्यत्तर कारयति, मार्गयत वास्तु इति प्रेषिता, तेऽप्येकस्या पाटलाया उपयवदारितेन मुण्डेन चाप पश्यति, कीटिकास्तस्यास्मै न युक्तमायान्ति, कथं सा पाटलेति !,

दो मंहुराओ-दक्खिणा उत्तरा य, उत्तरमहुराओ वाणिगदारगो दक्खिणमहुरं दिसाजत्ताएगओ, तस्स तत्थ एगेण वाणिग-गेण सह मित्तया, तस्स भगिणी अणिया, तेण भत्तं कथं, सा य जेमंतस्स वीयणं धरेइ, सो तं पाएसु आरंभ णिवण्णेति अज्झोववन्नो, मग्गाविया, ताणि भणंति-जइ इहं चेव अच्छसि जाव एकं पित्ता दारगरुवं जायं तो देमो, पडि-वण्णं, दिण्णा, एवं कालो वच्चइ, अणया तस्स दारगस्स अंमापितीहिं लेहो विसज्जिओ-अम्हे अंधलीभूयाणि जइ जीवन्ताणि पेच्छसि तो एहि, सो लेहो उवणीओ, सो तं वाएइ असूणि मुयमाणो, तीए दिट्ठो, पुच्छइ, न किञ्चि साहइ, तीए लेहो गहिओ, वाइत्ता भणइ-मा अधितिं करेहि, आपुच्छामि, ताए कहियं सव्वं अम्मापिऊणं, कहिए विसज्जि-याणि, निग्गयाणि दक्खिणमहुराओ, सा य अणिया गुविणी, सा अंतरा पंथे वियाया, सो चित्तेइ-अम्मापियरो नामं कहित्तिस्ति न कथं, ताहे रमावेंतो परियणो भणेइ-अणियाए पुत्तोत्ति, कालेण पत्ताणि, तेहिवि से तं चेव नामं कथं अण्णं

१ द्वे मधुरे-दक्षिणा उत्तरा च, उत्तरमधुराया वणिगदारको दक्षिणमधुरा दिग्गयात्रायै गत, तत्र तस्य एकेन वणिजा सह भैत्री, तस्य भगिनी अर्जिका, तेन भक्त कृत, सा च जेमंतो व्यजनकं धारयति, स ता पादादारम्य पश्यति अभ्युपपन्न, मार्गिता, ते भणन्ति-यदीहैव स्थालसि यावदेकमपि तावत् दारकरूप जात (भवेत्) तदा दम, प्रतिपन्न, दत्ता, एव कालो व्रजति, अन्यदा तस्य दारकस्य मातापितृभ्यां लेगो विष्ट वयमन्धीभूतो यदि जीवन्तो प्रेक्षितुमि-च्छसि तदाऽऽया, स लेख उपनीत, स त वाचयति मुञ्चन्नश्रूणि, तया दृष्ट, पृच्छति, न किञ्चिदपि कथयति, तया लेखो गृहीतो, वाचयित्वा भणति-माधूर्तिं कार्या, आष्टुष्टे, तया कथित सर्व मातापितृभ्यां, कथिते विष्टो, निर्गतौ दक्षिणमधुरात, सा चार्जिका गुर्वी, साऽन्तरा पथ प्रजनितवती, स चिन्तयति-मातरपितर नाम करिष्यतीति न कृत, तदा रमयन् परिजनो भणति-आर्जिकाया पुत्र इति, कालेन प्राप्तौ, तान्यामपि तस्य तदेव नाम कृतमभ्यत्

न पइडिहिति, ताहे सो अणियापुत्तो उम्मुक्कवालभावो भोगे अवहाय पवइओ, थेरत्तणे विहरमाणो गंगायडे पुप्फभदं नामं णयरं गओ ससीसपरिवारो, पुप्फकेऊ राया पुप्फवती देवी, तीसे जमलगाणि दारगो दारिगा य जाया-णि पुप्फचूलो पुप्फचूला य अणमणमणुरत्ताणि, तेण रायाए चितियं-जइ विओइज्जंति तो मरंति, ता एयाणि चेव मिहुणं करेमि, मेलित्ता नागरा पुच्छिया-एत्थं जं रयणमुप्पज्जइ तस्स कोववसाइराया णयरे वा अंतेउरे वा !, एवं पत्तियावेइ, मायाए वारंतीए संजोगो घडाविओ, अभिरमंति, सा देवी साविया तेण निवेएण पवइया, देवो जाओ, ओहिणा पेच्छइ धूयं, तओ से अम्हेहिओ नेहो, मा नरगं गच्छिहिति सुमिणए नरए दंसेइ, सा भीया रायाणं अवयासेइ, एवं रत्तिं २, ताहे पासंडिणो सहाविया, कहेह केरिसा नरया !, ते कहिति, ते अण्णारिसगा, पच्छा अणियापुत्ता पुच्छिया, ते कहेउमारडा-‘निच्चंधयारतमसा०, सा भणइ-किं तुव्भेहिवि सुमिणओ दिट्ठो !, आयरिया भणंति-तित्थयरोवएसोत्ति,

१ न प्रत्यास्यतीति, तदा सोऽर्जिकापुत्र उम्मुक्कवालभावो भोगानपहाय प्रमज्जितः, स्थविरत्वे विचरन् गङ्गातटे पुष्पभद्र नाम नगर गत सक्षिप्यपरीवार, पुष्पकेव राजा पुष्पवती देवी, तस्या युग्म दारको दारिका च जाते-पुष्पचूल पुष्पचूला चान्योन्यमनुरक्ते, तेन राज्ञा चिन्तित-यदि वियोग्येते तर्हि म्रियेते, तदेतावेव मिथुन करोमि, मेलयित्वा नागरा पृष्टा-अत्र यद्रक्षमुत्पद्यते तस्य को व्यवस्यति राजा नगर वा अन्त पुरं वा ? एव प्रत्याययति, मातरि पारय-न्या सयोगो घटित, अभिरमेते, सा देवी आश्रिका तेन निर्वेदेन प्रमज्जिता, देवो जात, अश्रिणा प्रेक्षते दुहितर, तत्तत्तस्याभ्यधिकं सेह, मा नरक गाविति स्वमे नरकान् दर्शयति, सा भीता राजान कथयति, एव रात्रौ रात्रौ, तदा पापण्डिका शब्दिता, कथयत कीदृशा नरका !, ते कथयन्ति, तेऽन्यादृश, पश्चा दर्जिकापुत्रा पृष्टा, ते कथयितुमारब्धा-नित्यान्धकारतमिन्ना ०, सा भणति-किं युष्माभिरपि स्वमो दृष्ट, आचार्या भणन्ति-तीर्थेकरोपदेश इति,

एवं गओ, कालेणं देवो देवलोयं दरिसेइ, तत्थवि तहेव पासंडिणो पुच्छिया जाहे न याणंति ताहे अणियपुत्ता पुच्छिया, तेहिं कहिया देवलोगा, सा भणइ-किह नरगा न गंमंति ?, तेण साहुधम्मो कहिओ, रायाणं च आपुच्छइ, तेण भणियं-मुएमि जइ इहं चेव मम गिहे भिक्खं गिण्हइत्ति, तीए पडिस्सुयं, पवइया, तत्थ य ते आययिया जंघावलपरिहीणा ओमे पवइयगे विसज्जेत्ता तत्थेव विहरंति, ताहे सा भिक्खं अंतंउराओ आणेइ, एवं कालो वच्चइ, अणया तीसे भगवइए मोभणेणऽज्झवसाणेण केवलणाणमुप्पणं, केवली किर पुवपउत्तं विणयं न लंघेइ, अणया जं आयरियाण हिय-इच्छियं तं आणेइ, सिंभकाले च जेण सिंभो ण उप्पज्जइ, एवं सेसेहिवि, ताहे ते भणंति-जं मए चिंतियं तं चेव आणीयं, भणइ-जाणामि, किह ?, अइसएण, केण ?, केवलेण, केवली आसाइओत्ति खामिओ, अण्णे भणंति-वासे पडंते आणियं, ताहे भणंति-किह अज्जे ! वासे पडंते आणेसि ?, सा भणइ-जेण २ अंतेण अच्चित्तो तेण २ अन्तेण आगया, कह जाणासि ?,

१ एव गत, फालेन देवो देवलोक दर्शयति, तत्रापि तथैव पापविद्धन पृष्टा यदा न जानन्ति तदाऽऽचार्या पृष्टा, ते कथिता देवलका, सा भणति-कथ नरका न गम्यन्ते ?, तेन सापुष्पं कथित, राजान चापृच्छते, तेन भणित-मुआमि यदीहैय मम गृहे भिक्षां गृह्णासि, तया प्रतिश्रुत, प्रयजिता, तत्र च ते आचार्या परिहीननद्वायता अवमे प्रयजितान् विसृज्य तथैव विहरन्ति, तदा सा भिक्षामन्त पुरादानयति, एव कालो व्रजति, अन्यदा तस्या मात्रत्या शोभनेनाध्यवसानेन केवलज्ञानमुत्तरं, केवली किर पूर्वेप्रवृत्त विनय न लङ्घयति, अन्यदा यदाचार्याणां हृदीप्सित तदानयति, श्लेषम काले च येन श्लेषमा गोलयन्ते, एव शेषपरि, तदा ते भणन्ति-यन्मया चिन्तित तदेवानीत, भणति-जाणामि, कथ ?, अतिदायेन, केन ?, केवलेन, क्षमित केवदयादानित इति, अन्ये भणन्ति-वर्षाया पतन्त्या आनीत, तदा भणन्ति-कथमायं ! वर्षाया पतन्त्यामानयति ?, सा भणति-येन येन मार्गेणाचित्तो न मार्गेणागता, कथ जानीये ?.

अइसएण, खामेइ, अज्झितं पगओ, ताहे सो केवली भणइ-तुब्भेवि चरमसरीरा सिज्झिहिह गंगं उत्तरंता, तो ताहे चेव पउत्तिण्णो, णावावि जेण २ पासेणऽवलग्गइ तं तं निवुड्डइ मज्जे उट्ठिया सवावि निवुड्डा, तेहिं पाणीए छूढो, नाणं उप्पणं, देवेहिं महिमा कया, पयागं तत्थ तित्थं पवत्तं, से सीसकरोडी मच्छकच्छभेहिं खज्जंती एगत्थ उच्छलिया पुलिणे, सा इओ तओ छुब्भमाणा एगत्थ लग्गा, तत्थ पाडलिवीयं कहवि पविट्ठं, दाहिणाओ हणुगाओ करोडिं भिंदंती पायगो उट्ठिओ, विमालो पायवो जाओ, तत्थ तं चासं पासंति, चिंतंति-एत्थ णयरे रायस्स सयमेव रयणाणि एहिंति तं णयरं निवेसिंति, तत्थ 'पुत्ताणि पसारिज्जंति, नेमिस्सिओ भणइ-ताव जाहि जाव सिवा वासंति तओ नियत्तेज्जासिस्सि, ताहे पुआओ अंताओ अवरासुहो गओ तत्थ सिवा उट्ठिया नियत्तो, उत्तराहुत्तो तत्थवि, पुणोवि पुआहुत्तो गओ तत्थवि, दक्खिणहुत्तो तत्थवि सिवाए वासियं, तं किर वीयणगसठियं नयरं, णयरणाभि ए य उदाइणा चेइहरं कारावियं, एसा

१ अतिदायेन, क्षमयति, अष्टतिं प्रगत, तदा स केवली भणति-यूयमपि चरमसरीरा सेत्थय गङ्गामुत्तरन्त, ततस्तदेव प्रोत्तीर्णं, नौरपि यस्मिन् २ पासेऽवलगति तेन २ मूट्ठि मध्ये उपस्थापिता सर्वापि मृदिता, ते पानीये क्षिप्त, ज्ञानमुत्पन्न, देवैर्महिमा कृत, प्रयागं तत्र तीर्थं जात, तस्य शीर्षकरोटिका मत्स्यकच्छपै श्याघमानैः प्रोच्छलिता पुलिने, सेतस्तत् क्षिप्यमाणैः कृत्वा, तत्र पाटलाधीज कथमपि प्रविष्टं, दक्षिणाद्वनो करोटिं भिन्दन् पादप उच्यते, पादयो विद्यालो जात, तत्र त चाप पश्यन्ति, चिन्तयन्ति-अत्र नगरे राज्ञ स्वयमेव रत्नान्येष्यति तत्र नगर निवेशितमिति, तत्र सूत्राणि प्रसार्यन्ते, पित्तिको भणति-तावघात यापच्छिया वामयति ततो नियत्तं यध्यमिति, तदा पूर्वस्मादन्तादपरामिमुगो गतस्तत्र शिवा रसिता निवृत्त, उत्तरामिमुत्तरापि, पुनरपि पूर्वामिमुगो गतस्तत्रापि, दक्षिणामुत्तरापि शिवाया वासित, तत्किं व्यजनवसत्यत नगर, नगरनाभौ चोदायिना चैत्यगृह कारित, एसा

पाडलिपुत्तस्स उप्पत्ती । सो उदाई तत्थ ठिओ रज्जं भुंजइ, सो य राया ते डंडे अभिक्खणं ओलग्गावेइ, ते चिंतंति-कहमहो एयाए धाडीए मुच्चिज्जामो ?, इओ य एगस्स रायाणस्स कम्हिहवि अवराहे रज्जं हियं, सो राया नट्टो, तस्स पुत्तो भर्मतो उज्जेणिमागओ, एगं रायायं ओलग्गइ, सो य बहुसो २ परिभवइ उदाइस्स, ताहे सो रायपुत्तो पायवडिओ विण्णवेइ-अहं तस्स पीइं पिआमि नवरं मम वित्तिज्जिओ होज्जासि, तेण पडिस्सुयं, गओ पाडलिपुत्तं, वाहिरिगमज्झमि-गपरिसासु ओलग्गिऊण छिहमलभमाणो साहूणो अतिंति, ते अतीतमाणे पेच्छइ, ताहे एगस्स आयरियस्स मूले पवइओ, सवा परिसा आराहिया तस्स पजाया, सो राया अट्ठमिचउइसीसु पोसहं करेइ, तत्थायरिया अतिंति धम्मकहानिमित्तं, अणया वेयालियं, आयरिया भणंति-गेण्हह उवगरणं राउलमतीमो, ताहे सो इडिच्छि उट्ठिओ, गहियं उवगरणं, पुव-संगोविया कंकलोहकत्तिया सावि गहिया, पच्छणं कया, अतिगया राउलं, चिरं धम्मो कहिओ, आयरिया पसुत्ता,

१ पाटलिपुत्रस्थोत्पत्ति । स उदायी तत्र स्थितो राज्यं भुङ्कति, स च राजा तान् (लोकान्) दण्डान् अभीक्ष्णं अवलम्बयति, ते चिन्तयन्ति-कथमहो एतस्या धात्र्या मुन्येमहि, इतश्चैकस्य राज्ञ कस्मिंश्चिदपि अपराधे राज्यं हृत, स राजा नष्ट, तस्य पुत्रो भ्राम्यन् उज्जयिनीमागत, एक राजानमवलम्बयति, स च बहुधा २ परिभूयते उदायिना, तदा स राजपुत्र पादपतितो विश्रमयति-अहं तस्य जीवितं पियामि परं मम द्वितीयो भव, तेन प्रतिश्रुतं, गत पाटलिपुत्र, बाह्यमध्यमृगपर्यस्तु अवलम्बय छिद्रमलभमान साधव आयान्ति तान् आयात प्रेक्षते, तदैकस्याचार्यस्य मूले प्रयजित, सर्वा पर्यप आराद्धा तस्य प्रजाता, स राजाऽष्टमीचतुर्दश्यो पोष्य करोति, तत्राचार्य आयान्ति धर्मकथानिमित्त, अन्यदा वैकालिक, आचार्या भणन्ति-गृहाणोपकरणं राजकुलमतिगच्छाम, तदा स इदंति वरियत, गृहीतमुपकरणं पूर्वसंगोपिता कङ्कलोहकर्करिका सापि गृहीता, प्रच्छन्ना कृता, अतिगतौ राजकुल, चिरं धर्मं कथित, आचार्याः प्रसुता,

रायावि पसुत्तो, तेण उट्टित्ता रण्णो सीसे निवेसिया, तत्थेव अट्टिलगो निग्गओ, थाणडलगावि न वारिंति पवडओत्ति, रुहारेण आयरिया पच्चालिया, उट्टिया, पेच्छंति रायाणं वावाडयं, मा पवयणस्स उड्डाहो होहिडत्ति आलोडयपडिकंनो अप्पणो सीसं छिंदेइ, कालगओ सो एवं । इओ य ण्हावियमालिगए नावियदुयक्खरओ उवज्झायस्म कहेइ-जहा ममऽज्जेतेण णयरं वेदियं, पहाए दिट्ठं, सो सुमिणसत्थं जाणइ, ताहे धरं नेऊण मत्थओ धोओ धूया य से दिण्णा, दिप्पिउमारद्धो, सीयाए णयरं हिंडाविज्जइ, सोवि राया अंतेउरसेज्जावलीहिं दिट्ठो सहसा, कुवियं, नायओ, अउत्तोत्ति अप्पणेण दारेणं नीणिओ सक्कारिओ, आसो अहियासिओ, अविंभतरा हिंडाविओ मज्जे हिंडाविओ वारिं निग्गओ रायकुलाओ तस्स ण्हावियदासस्स पट्ठिं अडेइ पेच्छइ य णं तेयसा जलंतं, रायाभिसेएण अहिसित्तो राया जाओ, ते य डंडभडभोइया दासोत्ति तद्वा विणयं न करंति, सो चिंतेइ जइ विणयं ण करंति कस्स अहं रायत्ति

१ राजाऽपि मसुसा, तेनोप्याय राज्ञः क्षीयं निवेसिता, तर्गय लम्पमुष्टिः (?) निर्गता, प्रातीहारिका भवि न पारमथित प्रमजित इति, रुहारेणा चाया। प्रत्याक्षिता, उरिधता, मेक्षते राजाणं व्यापायितं, मा प्रपचनस्योग्राहो भूयिष्यालोचितमतिक्रान्ता भारमना क्षीयं हिन्दमति, कालगतान् एवं । इतश्च नावितशालायां नावितयास उपपद्यायाप कथयति-यथा ममाद्यायेण नगरं वेष्टितं, प्रभाते दृष्टं, स रजमशात्रं जागति, तदा गृह नीत्वा मन्त्रं ध्यातुं बुद्धिता च तस्मै वृत्ता, दीपितुमारब्ध, शिथिकया नगरं हिण्टयते, सोऽपि राजा भन्त पुरिकाशयपापलिकाभिर्दृष्टः सहसा, पूजितं, ज्ञाता, अनुग्रह इत्यन्येन द्वारेण नीतः सक्कारित, अश्वोऽधिवासित, अभ्यन्तरे हिण्डितो मध्ये हिण्डित बहिर्निर्गतो राजकुलात् त नापितद्वारक पृष्ठं लगयति प्रेक्षते च त तेजसा उवज्ज्वल, राज्याभिषेकेणाभियुक्तो राजा जात, ते च दण्डिकमुभयभोजिका दास इति तथा विनय न कुर्वन्ति, स चिन्तयति-यदि विनयं न कुर्वन्ति कस्याह राजेति

अत्थाणीओ उट्टित्ता निग्गओ, पुणो पविट्ठो, ते ण उट्ठेति, तेण भणियं-गेणहह एए गोहेत्ति, ते अवरोप्परं दट्ठण हसंति, तेण अमरिसेण अत्थाणिमंडलियाए लिप्पकम्मनिम्मियं पडिहारजुयलं पलोडयं, ताहे तेण सरभसुड्डाएण असिहत्थेण मारिया केइ नट्ठा, पच्छा विणयं उवट्टिया, खामिओ राया, तस्स कुमारामच्चा नत्थि, सो मग्गइ । इओ य कविलो नाम वंभणो णयरवाहिरियाए वसइ, वेयालियं च साहुणो आगया दुक्खं वियाले अतिर्यंतुमिति तस्स अग्गिहोत्तस्स घरए ठिया, सो वंभणो चिंतेइ-पुच्छामि ता णे किंचि जाणंति नवत्ति ?, पुच्छिया, परिकहियं आयरिएहिं, सट्ठो जाओ तं चेव रयणि, एवं काले वच्चंते अण्णया अण्णे साहुणो तस्स घरे वासारत्तिं ठिया, तस्स य पुत्तो जायमेत्तओ अंवारवईहिं गहिओ, सो साहुण भायणाणि कपेत्ताणं हेट्ठा ठविओ, नट्ठा वाणमंतरी, तीसे पया धिरा जाया, कप्पओत्ति से नामं केयं, ताणि दोवि कालमयाणि, डमोवि चोइससु विज्जाट्ठाणेसु सुपरिणिट्ठिओ णाम लभइ पाडलिपुत्ते, सो य संतोसेण दाणं

१ आस्थानिकाया उरधाय निर्गत पुन प्रविष्ट, ते नोत्तिष्ठन्ति, तेन भणित-गृहीततान् अधमानिति, ते परस्पर दृष्ट्वा हसन्ति, तेनामर्षेणास्थानमण्डपि काया लेप्यकर्मनिर्मित प्रतीहारयुगलं प्रलोकित, तदा तेन सरभलोद्धाप्रितेन असिहन्नेन मारिता केचिन्नष्टा, पश्चाद्दिनयमुपस्थिता, क्षामितो राजा, तस्य कुमारामात्या न सन्ति, स मार्गयति । इतश्च कपिलो नाम प्राह्मणो नगरवाहिरिकाया वसति, विकाले च साधव भागता दु ख विकालेऽतिगन्तुमिति तस्याग्नि होत्रस्य गृहे स्थिता, स प्राह्मणश्चिन्तयति-पृच्छामि तावत् एते किञ्चिज्ज्ञानन्ति नयेति ?, पृष्ट्वा, परिकथितमाचार्यं, श्राद्धो जातस्यस्यामेव रजन्यां, एव व्रजति काले अन्यदाऽन्ये साधवस्तस्य गृहे वर्षारान्ने स्थिता, तस्य च पुत्र जातमात्रोऽम्बरिवतीभ्या गृहीत, स साधुषु कष्टपयःसु भाजनानामधनान् स्थापित, नष्टे व्यन्तर्यौ, तस्या प्रजा स्थिरा जाता, कल्पक इति तस्य नाम कृत, तौ द्वावपि कालगतौ, अयमपि चतुर्दशसु विद्यास्थानेषु सुपरिनिष्ठितो नाम (रेखा) लभते पाटलीपुत्रे, स च संतोषेण दान

नंइच्छइ, दारियाओ लभमाणीओ नेच्छइ, अणेगेहिं खंडिगसएहिं परिवारिओ हिंडइ, इओ य तस्स अइगमणनिग्गमणपहे एगो मरुओ, तस्स धूया जलूसतवाहिणा गहिया, लाघवं सरीरस्स नत्थि अतीवरूविणित्ति न कोइ वरेइ, महती जाया, रुहिरं से आगयं, तस्स कहियं मायाए, सो चिंतेइ-वंभवज्झा एसा, कप्पगो सच्चसंधो तस्स उवाएण देमि, तेण दारे अगडे खओ, तत्थ ठविया, तेणतेण य कप्पगोऽतीति, महया सहेण पकुविओ-भो भो कविला ! अगडे पडिया जो नित्थारेइ तस्सेवेसा, तं सोऊण कप्पगो क्वाए धाविओ उत्तारिया यऽणेण, भणिओ य-सच्चसंधो होज्जासि पुत्तगत्ति, ताहे तेण जणवायभएण पडिवण्णा, तेण पच्छा ओसहसंजोएण लट्ठी कया, रायाए सुयं-कप्पओ पंडिओत्ति, सहाविओ विण्णविओ य रायाणं भणइ-अहं ग्रासाच्छादनं विनिर्मुच्य परिग्रहं न करोमि, कह इमं किच्चं संपडिवज्जामि ?, न तीरइ निरवराहस्स किंची काउं, ताहे सो राया छिदाइ मग्गइ, अण्णया रायाए जोर्योए साहीए निह्वेवगो सो सहाविओ, तुमं

१ नेच्छति, दारिका लभ्यमाना नेच्छति, यनेकेच्छाग्रहाते परिवृत्तो हिण्डते, इतश्च तस्य प्रवेशनिर्गमपथे एको मरुक, तस्य दुहिता जलोदरग्याधिना गृहीता, लाघव शरीरस्य नाम्नीति अतीवरूपिणीति न कोऽपि दृष्टते, महती जाता, क्रतुस्तस्य जात, तस्मै कथित मात्रा, स चिन्तयति-प्राह्मणस्यैषा, कल्पक सत्यसन्धस्यै उण्येन ददामि, तेन द्वारि भवत खात, सत्र स्थापिता, तेनाप्यना च कल्पक आयाति, महता शब्देन प्रकूजित -भो भो ! कपिल भवते पतिसा यो निस्तारयति तस्यैवैषा, तच्छ्रुत्वा कल्पक कृपया धावित, उत्तारिता चानेन, भणितश्च सत्यसन्धो भव पुत्रक इति, तदा तेन जमापवादभीतेन प्रतिपन्ना, तेन पश्चादोपधसयोगेन लट्टा कृता, राज्ञा श्रुत-कल्पक पण्डित इति, शब्दितो विश्वसत्र राजान भणति न करोमि, कथमिदं कृत्य सप्रतिपत्त्ये ?, न प्रापयते निरप-गस्य किञ्चित् कर्तुं, तदा स राजा छिद्राणि मार्गयति, अन्यथा राज्ञा पाटके (तस्य) जायाया निर्लेपक स शब्दित, एव

कम्पगस्म पोत्ताइं धोवसि नवत्ति !, भणइ-धोवामि, ताहे रायाए भणिओ-जइ एत्ताहे अप्पेइ तो मा दिज्जामित्ति, अण्णया इंदमहे से भणइ भज्जा-से ममयेत्ताइं पोत्ताइं रयाविहि, सो नेच्छइ, सा अभिक्खणं वहेइ, तेण पडिवण्णं, तेण णीयाणि रयगहरं, सो भणइ-अहं विणा सोल्लेण रयामि, सो छणदिवसे पमग्गिओ, अज्जहिज्जोत्ति कालं हरइ, सो छणो वोलीणो, तहवि न देइ, वीए वरिसे न दिण्णाणि, तइएवि वरिसे दिवे २ मग्गइ न देइ, तस्स रोसो जाओ, भणइ-कप्पगो न होमि जइ तव रुहारेण न रयामि, अग्गिं पविमामि, अण्णदिवसे गओ छुरियं घेत्तूण, सो रयओ भज्जं भणइ-आणेहित्ति, दिण्णाणि, तस्स पोइं फालित्ता रुहारेण रयाणि, रयगभज्जा भणइ-रायाए एसो चारिओ किमेएण अवरद्धं !, कप्पस्स चिंता जाया-एस रण्णो माया, तया मए कुमारामच्चत्तणं नेच्छियंति, जइ पवइओ होंतो किमेयं होयंति, वच्चामि सयं मा गोहेहि नेज्जीहामित्ति गओ रायकुलं, राया उट्ठिओ, भणइ-संदिसह किं करेमि !, तं मम वितर्प चिंतियंति, सो

१ कपकस्य वस्त्राणि प्रक्षालयामि नयेति !, भणति-प्रक्षालयामि, तदा राजा भणति-यद्यधुनाऽर्पयति तर्हि मा वृथा इति, अन्यदेन्द्रमहे त भणति भार्या-नय मम तानि वस्त्राणि रजयत, स नेच्छति, माऽभीष्टं कल्पयति, तेन प्रतिपन्न, तेन नीतानि रजकगृह, स भणति-आ विना मृत्येन रजामि, स क्षण-दिवसे प्रमार्गित, जघ घ (स) इति कालमुल्लसते, न क्षणो व्यतिक्रान्त, तथापि न ददाति, द्वितीये वर्षे न दत्ताति, तृतीयेऽपि वर्षे दिवसे २ मार्गयति न ददानि, तस्य रोषो जात, भणति-कल्पको न भवामि यदि तव रुहारेण न रजामि, अग्निं प्रविशामि, अन्यदिवसे गत छुरिका गृहीत्वा, स रजको भार्या भणति-आनयेति, दत्ताति, तस्योदर पाटयित्वा रुहारेण रक्ताति, रजकभार्या भणति-राज्ञेप वारित किमेतेनापराद्ध, कल्पस्य चिन्ता जाता एषा राजो माया, तदा मया कुमारामात्पुत्र नेष्टमिति, यदि प्रव्रजितोऽभविष्य किमिदमभविष्यदिति, प्रजामि स्वयं मा दण्डिऊर्नायिपि इति गतो राजकुल, राजोत्थित, भणति-सदिश किं करोमि, त मम विकल्प चिन्तित, य

भणइ-महाराय ! जं भणसि तं करेमि, रयगमेणी आगया, रायाए समं उल्लवेंतं दहूण नट्ठा, कुमारामच्चो ठिओ, एवं सबं रज्जं तदायत्तं ठियं, पुत्तावि से जाया, तीसे अण्णाणं च ईसरधूयाणं अण्णया कप्पगपुत्तस्स विवाहो, तेण चिंतियं-संते-उरस्स रण्णो भत्तं दायवं, आहरणाणि रण्णो निजोगो घडिज्जइ, जो नंदेण कुमारामच्चो फेडिओ सो तस्स छिद्वाणि मग्गइ, कप्पगटासी दाणमाणमंगहिया कया, जो य तव सामिस्स दिवसोदंतो तं कहेह दिवे २, तीए पडिवण्णं, अण्णया भणइ-रण्णो निजोगो घडिज्जइ, पुवामच्चो य जो फेडिओ तेण छिद् लद्धं, रायाए पायवडिओ विण्णवेइ-जइवि अम्हे तुम्ह अविगणिया तहावि तुम्हं संतिगाणि मित्थाणि धरंति अज्जवि तेण अवस्सं कहेयवं जहा किर कप्पओ तुज्झं अहियं चिंतित्तो पुत्तं रज्जे ठविउकामो, रज्जनिजोगो सज्जिज्जइ, पेसविया रायपुरिसा, सकुडुंनो कूवे हूढो, कोहवोदणसेइया पाणियगलंतिया य दिज्जइ, सबं ताहे सो भणइ-एएण सबेहिंवि मारियवं, जो णे एगो कुलुञ्जारयं करेइ वेरनिज्जायणं च

१ भणति-महाराज ! यन्नगमि तत् करोमि, रजकप्रेणिरागता, राजा सममुद्रापयन्त दह्वा नट्ठा, कुमारामात्पुत्र स्थित, एव सर्वं राज्य तदायत्त स्थित, पुत्रा अपि तस्य जाता, तस्या अन्याना चेश्वरदुहितृणाञ्च, अन्यदा कल्पकपुत्रस्य विवाहो (जात), तेन चिन्तित-सान्त पुरस्य राज्ञो भक्त दातव्य, आभरणाणि राज्ञो निर्योगो घटयते, यो नन्देन कुमारामात्पुत्र स्फोटित स तस्य छिद्वाणि मार्गयति, कल्पकदास्यो दानमानसगृहीता कृता, यश्च तव स्वामिनो दिवसोदन्तस्स कयये दिवा दिवा, तथा प्रतिपन्न, अन्यदा भणति-राज्ञो निर्योगो घटयते, पूर्वामान्यश्च स्फोटितस्तेन छिद् लब्ध, राज्ञे पादपतितो विज्ञपयति-यद्यपि वर्षं युष्माकमविमतास्तथापि युष्मास्तत्कालि मिषधूनि ध्रियन्तेऽद्यापि तेनावश्यं कथयितव्यं यथा किल कल्पको युष्माकमरित चिन्तयन् पुत्र राज्ये स्थापयितुकाम, राज्यनिर्योगं प्रगुणीक्रियते, प्रेषिता राजपुरुषा, सकुटुम्ब कूपे क्षिप्त, कोद्वदोदनसेनिका पानीयस्य गलन्तिका (गर्गरी) च दीयते, सबोन् तदा स भणति-पुत्रेन सर्वेऽपि मारयितव्या, योऽस्माकमेक कुलोद्धार करोति वेरनिर्यातन च

सो जेमेइ, ताणि भणति-अम्हे असमत्थाणि, भत्त पच्चक्खामो, पच्चक्खाय, गयाणि देवलोगं, कप्पगो जेमेइ, पच्चंतरा-तीहि य सुयं जहा कप्पगो विणासिओ, जामो नेण्हामोत्ति, आगएहिं पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदो चिंतेइ-जइ कप्पगो होंतो न एवं अभिह्वंतो, पुच्छिया वारवाला-अत्थि तत्थ कोइ भत्तं पडिच्छइ !, जो तस्स दासो सोवि महामंतित्ति, तेहिं भणियं-अत्थि, ताहे आसंदएण उक्खित्ता नीणिओ, पिळ्ळुकिओ विज्जेहिं संधुकिओ आउसे कारिए पागारे दरिसिओ कप्पगो, दरिसिओ कप्पगोत्ति ते भीया दंडा सासंकिया जाया, नंदं परिहीणं णाऊण सुहुत्तरं अभिह्वंति, ताहे लेहो विसज्जिओ, जो तुज्झ सबेसिं अभिमओ सो एउ तो संधी वा जं तुम्हे भणिहिह तं करेहित्ति, तेहिं दूओ विसज्जिओ, कप्पओ विनिग्गओ, नदीमज्जे मिलिया, कप्पगो नावाए हत्थसण्णाहिं लवइ, उल्लुकलवस्स हेट्ठा उवरिं च छिन्नस्स मज्जे किं होहि, दहिक्कुडस्स हेट्ठा उवरिं च छिन्नस्स धसत्ति पडियस्स किं होहिइत्ति !, एवं भणित्ता तं पयाहिणं करंतो

१ स जेमत्तु, ते भणन्ति-चयमसमर्था, भक्त प्रत्याप्याम, प्रत्याख्यात, गता देवलोक, कल्पको जेमति, प्रत्यन्तराजभिश्च श्रुत यथा कल्पको विनाशित, यामो गृह्णीम इति, आगतैः पाटलिपुत्र रुद्ध, नन्दश्चिन्तयति-यदि कल्पकोऽभविष्यत्तदा नैवमभ्यद्रोष्य, पृष्टा द्वारपाला-अस्ति तत्र कश्चित् ?, भक्त प्रतीच्छति ! पच्छस दास' सोऽपि महामन्त्रीति, तैर्मणित-अस्ति, तदाऽऽस्यन्दकेनोरिक्षप्य निष्काशित, पट्टकृतो वैधै (प्रीतिमान्वित), पटौ जाते प्राकारे दक्षितः कल्पक, दर्शित सन् कल्पक इति ते भीता दण्डा साशङ्का जाता, नन्द परिहीणं ज्ञात्वा सुपुत्ररामभिद्ववन्ति, तदा लेखो विष्ट -यो युष्माक सर्वेपामभिमतः स भायातु, तत सन्धि वा यधूय भणिष्यत तत् करिष्याम इति, तैर्दूतो विष्ट, कल्पको विनिर्गत, नदीमध्ये मिक्षित, कल्पको नादि हस्तसज्जामिर्लपति, इष्टु कक्षापस्यापसादुपरि च छिन्नस्य मध्ये किं भवति !, दधिकुण्डस्यापसादुपरि च छिन्नस्य धसगति पतितस्य किं भवतीति, एव सणित्वा तान् प्रदक्षिणा कुर्वन्

पंडिनियत्तो, इयरोवि विलक्खो नियत्तो पुच्छिओ लज्जड अक्खिउं, पलवइ वडुगोत्ति अवगारं, नट्टा, नंदोवि कप्पण भणिओ—सण्णह, पच्छा आसहत्थी य गहिया, पुणोवि ठविओ तंमि ठाणे, सो य निओगामच्चो विणामिओ, तम्म कप्प-
गस्स वंसो णंदवंसेण समं अणुवत्तइ, नवमए नंदे कप्पगवंसपसूओ सगडालो, थूलभट्टो से पुत्तो सिरिओ य, सत्त धीयरी
य जक्खा जक्खदिन्ना भूया भूयदिण्णा सेणा वेणा रेणा, इओ य वररुइ धिज्जाइओ नंदं अट्टमएणं मिलोगाणमोलगड,
सो राया नुट्ठो सगडालमुहं पलोएइ, सो मिच्छत्तंति काउं न पसंसइ, तेण भज्जा से ओलगिया, पुच्छिओ भणइ—भत्ता
ते ण पसंसइ, तीए भणियं—अहं पसंसावेमि, तओ सो तीए भणिओ, पच्छा भणइ—किह मिच्छत्तं पमंसामिति ?, एवं
दिवसे २ महिलाए करणिं कारिओ अण्णया भणइ—सुभामियंति, ताहे दीणारणं अट्टमयं दिण्णं, पच्छा दिणे २ पदिण्णो,
सगडालो चितेइ—निट्ठिओ रायकोमोत्ति, नंदं भणइ—भट्टारगा ! किं तुव्भे एयस्स देह ?, तुव्भे पमंसिओत्ति, भणइ—अहं

१ प्रतिनिवृत्त, इतरोऽपि निवृत्त पृष्ठे लज्जते आग्यायु, प्रलपति घटुक इति आग्यायु, नट्टा, नन्दोऽपि कप्पेन भणित—मत्तपय, पश्चादद्या
हस्तिश्च गृहीता, पुनरपि स्थापितस्तस्मिन् स्थाने, स च नियोगामाख्यो विनाशित, तस्य कप्पकस्य वसो नन्दवदेन मगममुत्तंते, नम्रे नन्दे कप्पकस्य
प्रसूत शकटाल, स्थूलभट्टमस्य पुत्र श्रीयकश्च, सप्त दुहितरश्च यक्षा यक्षदा भूता भूतदत्ता सेना वेणा रेणा, इत्यत्र वरमन्त्रिधिगजानीयो नन्दमप्यशतेन श्लो-
काना सेवते, स राजा तुष्ट शकटालमुख प्रलोकयति, स मिथ्यात्प्रमितिहृत्वा न प्रशमति, तेन भार्या नख्याराद्धा, प्रष्टो भणति—भर्ता तत्र न प्रशमति, तया
भणित—अहं प्रशमयामि, तत एव तया भणित, पश्चात् भणति—कथं मिथ्यात्प्र प्रशमामि ? इति, पुन दिवसे दिवसे महिलया वाच (प्रशताक्रिया) ग्राहि-
तोऽन्यदा भणति—सुभापितमिति, तदा दीनारणामप्यशत दत्त, पश्चाद्दिने दिने प्रदातुमारब्ध, शकटालश्चिन्तयति—निष्ठितो राजकोश इति, नन्द भणति—भट्टा-
रगा ! किं यूयमेतत्प्र दत्त ?, त्वया प्रशसित इति, भणति—अहं

पंसंसामि लोड्यकवाणि अनट्टाणि पढइ, राया भणइ—कहं लोड्यकवाणि ?, सगडालो भणइ—मम धूयाओवि पढंति,
किमंग पुण अण्णो लोगो ?, जक्खा एंगं पि सुयं गिण्हइ, वितिया टोहि तइया तिहि वाराहि, ताओ अण्णया पविसंति
अंतेउरं, जवणियंतंरियाओ ठवियाओ, वररुई आगओ थुणइ, पच्छा जक्खाए पढियं वितियाए दोणि तइयाए तिणि
वारा सुयं पढियं एवं सत्तहिवि, रायाए पत्तियं, वररुईस्स दाणं वारियं, पच्छा सो ते दीणारे रत्तिं गंगाजले जंते ठवेइ,
ताहे दिवसओ थुणइ गंगं, पच्छा पाएण आहणइ, गंगा देइत्ति एवं लोगो भणइ, कालंतरेण रायाए सुयं, सगडालस्स
कहेइ—तस्स किर गंगा देइ, सगडालो भणइ—जइ मए गए देइ तो देइ, कहं वच्चामि, तेण पच्चइगो पुरिसो पेसिओ
विगाले पच्छन्नं अच्छसु जं वररुई ठवेइ तं आणेज्जासि, गएण आणिया पोड्डलिया सगडालस्स दिण्णा, गोसे नंदोवि गओ,
पेच्छइ थुणंतं, थुए निव्वुडो, हत्थेहि पाएहि य जंतं मगइ, नत्थि, विलक्खो जाओ, ताहे सगडालो पोड्डलियं रण्णो

१ प्रशमामि लौकिककाव्यानि अनर्थकानि पठति, राजा भणति—कथं लौकिककाव्यानि ?, शकटालो भणति—मम दुहितरोऽपि पठन्ति किमं पुनरन्यो
लोक ?, यक्षा ण्कश श्रुत गृह्णाति द्वितीया द्विरुत्तं तृतीया त्रि, ता अन्यदा प्रवेदयति अन्त पुर, ययनिकान्तरिता स्थापिता, वररुचिरागत स्रोति,
पश्चात् यक्षया एकश द्वितीयया द्विकृत्वस्तृतीयया त्रि श्रुत पठित एव सप्तभिरपि, राजा प्रत्ययित, वररुचये दान वारित, पश्चात्स तान् दीनारान् राजो गङ्गा-
जले यन्त्रे स्थापयति, तदा दिवसे स्रोति गङ्गा पश्चात्पादेनाहन्ति, गङ्गा ददातीत्येव लोको भणति, कालान्तरेण राजा श्रुत, शकटालाय कथयति—तस्मै किल गङ्गा
ददाति, शकटालो भणति—यदि मयि गते ददाति तर्हि ददाति, कल्ये व्रजाय, तेन प्रत्ययित पुरुषं प्रेषितो विकाले प्रच्यप तिष्ठ पट्टररवि स्थापयति तद्दानये,
गतेनानीता पोड्डिका शकटालाय दत्ता, प्रत्युपति नन्दोऽपि गत, प्रेक्षते स्तुवन्त, स्तुत्वा मम हस्ताभ्या पादाभ्या च यन्त्र मार्गयति, नास्ति, विलक्षो जात,
तदा शकटाल पोड्डलिका राजे

दरिसेइ, ओहामिओ गओ, पुणोवि छिद्वाणि मगइ सगडालस्स एएण सधं खोडियंति, अण्णया सिरीयस्स विवाहो, रण्णो
अणुओगो सज्जिज्जइ, वररुइणा तस्स दासी ओलगिया, तीए कहियं—रण्णो भत्तं सज्जिज्जइ आजोगो य, ताहे तेण
चित्तिर्यं—एयं छिडुं, डिंभरुवाणि मोयगे दाऊण इमं पाढेइ—‘रायनंदु नवि जाणइ जं सगडालो काहिइ । रायनंदं मारेत्ता
तो सिरियं रज्जे ठवेहिति ॥ १ ॥’ ताइ पढंति, रायाए सुयं, गवेसामि, तं दिट्ठं, कुविओ राया, जओ जओ सगडालो
पाएसु पडइ तओ तओ पराहुत्तो ठाइ, सगडालो धरं गओ, सिरिओ नंदस्स पडिहारो, तं भणइ—किमहं मरामि सवा-
णिवि मरंतु ?, तुमं ममं रण्णो पायवडियं मारेहि, सो कन्ने ठएइ, ‘सगडालो भणइ—अहं तालडडं विसं खामि, पायवडिओ
य पमओ, तुमं ममं पायवडियं मारेहिसि, तेण पडिस्सुयं, ताहे मारिओ, राया उट्ठिओ, हाहा अकज्जं !, सिरियत्ति,
भणइ—जो तुज्ज पावो सो अम्हवि पावो, सक्कारिओ सिरियओ, भणिओ, कुमारामच्चत्तणं पडिवज्जसु, सो भणइ—ममं जेठो

१ दर्शयति, अपभ्रान्तो गत, पुनरपि छिद्वाणि मार्गयति शकटालस्स एतेन सर्वं विनाशितमिति, अन्यदा श्रीयकस्य विवाह, राज्ञो नियोग सज्ज्यते,
वररुचिना तस्य दासी अवलगिता, तया कथित—राज्ञो भक्त सज्ज्यते आयोगश्च, तदा तेन चिन्तित—एतत् छिद्र, डिम्भान् मोदकान् दत्तैतत् पाठयति—‘नन्दो
राजा नैव जानाति यत् शकटाल करिष्यति । नन्दराज मारयित्वा तत् श्रीयक राज्ये स्थापयिष्यती’ति, ते पठन्ति, राजा श्रुत, गयेययामि, तद्वृष्ट, कुपितो राजा,
यतो यत् शकटाल पादयो पतति ततस्तत् पराद्वसुत्तिष्ठति, शकटालो गृह गत, श्रीयको नन्दस्य प्रतीहाराः, त भणति—किमहं त्रिये सर्वेऽपि त्रियन्ता ?,
एव मा राज पदो पतित मारय, स कर्णौ स्थापयति, शकटालो भणति—अहं तालपुट विष खादामि, पादपतित प्रसूत, एवं मा पादपतित मारये, तेन प्रतिश्रुत,
तदा मारित, राजोत्थित—हा हा अकार्यं श्रीयक इति, भणति—यस्वद्येव पाप सोऽस्माकमपि पाप, सत्कृत श्रीयक, भणितः—कुमारामाख्यस्य प्रतिपक्षस्य, स
भणति—मम ज्येष्ठो

भाया धूलभदो वारसमं वरिसं गणियाए घरं पविट्टस्स, सो सद्वाविओ भणइ-चिंतेमि, सो भणइ-असोगवणियाए चिंतेहि, सो तत्थ अइयओ चिंतेइ-केरिसया भोगा रज्जवक्खित्ताणं ?, पुणरवि णरयं जाइवं होहितित्ति, एते णामेरिसया भोगा तओ पंचमुट्ठियं लोयं काऊण कंवलरयणं छिंदित्ता रयहरणं करेत्ता रण्णो पासमागओ धम्मणेण वट्ठाहि एवं चिंतियं, राया भणइ-सुचितियं, निग्गओ, राया भणइ-पेच्छह कवडत्तणेण गणियाघरं पविसइ नवित्ति, आगासतलगओ पेच्छइ, जहा मतकडेवरस्स जणो अवसरइ मुहाणि य ठएइ, सो भगवं तहेव जाइ, राया भणइ-निर्विण्णकामभोगो भगवंति, मिरिओ ठविओ, सो संभूयविजयस्स पासे पवइओ, सिरियओवि किर भाइनेहेण कोसाए गणियाए घरं अल्लियइ, सा य अणुरत्ता धूलभद्रे अण्णं मणुस्सं नेच्छइ, तीसे कोसाए उहरिया भगिणी उवकोसा, तीए सह वररुई चिट्ठइ, सो सिरिओ तस्स छिद्वाणि मग्गइ, भाउज्जायाए मूले भणइ-एयस्स निमित्तेण अम्हे पित्तिमरणं पत्ता, भाइविओगं च पत्ता, तुज्झ विओओ

१ ज्ञाता धूलभद्र द्वादश वर्षे गणिकागृह प्रविष्टस्य, स सद्दिनो भणति-चिन्तयामि, स भणति-अशोकप्रतिकाया चिन्तय, स तत्रातिगनश्चिन्तयति कीदृशा भोगा राज्यव्याप्तिना ? पुनरपि नरक यातव्यं भविष्यतीति, एते नामेदृशा भोगास्त पञ्चमुष्टिकलोक कृत्वा कंवलरल छिन्नवारजोहरणं कृत्वा राज्ञः पार्श्वमागत्य धर्मेण वर्षेभ्यश्च चिन्तित, राजा भणति-सुचिन्तित, निर्गतो, राजा भणति-पइयामि कपटेन गणिकागृह प्रविशति नयेति, आकाशतलगत प्रेक्षते, यथा मृतकलेपरात् जनोऽप्यमरति मुक्तामि च स्वययति स भगवान् तथैव याति, राजा भणति-निर्विण्णकामभोगो भगवानिति, श्रीयक स्यापितः, प संभूति विजयस्य पार्श्वे प्रवर्जित, श्रीयकोऽपि किल भानुमेहेन कोशाया गृहयाध्रयति, सा चानुरका धूलभद्रेऽन्य मनुष्य नेच्छति, तस्या कोशाया लघ्वी भगि म्पुत्रकोशा, तया मह वररुचिच्छिद्रति. स श्रीयकस्य छिद्वाणि मार्गयति, भानुजयाया मूले भणति-एतस्य निमित्तेन अस्माकपिता मरण प्राप्त, आरुवियोग च (वयं) प्राप्ता, तव प्रियोगे

जाओ, एयं सुरं पाएहि, तीए भगिणी भणिया-तुमं मत्तिया एस अमत्तओ जं वा तं वा भणिहिसि, एयंपि पाएहि, सा पपाइया, सो नेच्छइ. अलाहि ममं तुमे. ताहे सो तीए अविओगं मग्गंतो चंदप्पभं सुरं पियइ, लोगो जाणाइ खीरंति, कोसाए मिरियस्स कहियं, राया सिरियं भणइ-एरिसो मम हिओ तव पियाऽऽसी, मिरिओ भणइ-सच्चं सामी !, एएण मत्तवालएण एवं अम्ह कयं, राया भणइ-किं मज्जं पियइ ?, पियइ, कहं ?, तो पेच्छइ, सो राउलं गओ, तेणुप्पलं भावियं मणुस्सहत्थे दिण्णं, एयं वररुइस्स दिज्जाहि, इमाणि अण्णेसि, सो अत्ताणीए पहाइओ, तं वररुइस्स दिन्न, तेणुस्सिधियं, भिंमारिण आगयं निच्छइ, चाउवेज्जेण पायच्छित्तं से तत्त तउयं पेज्जाविओ, मओ । धूलभद्रसामीवि संभूयविजयाणं सगासे घोराकारं तवं करेइ, विहरंतो पाडलिपुत्तमागओ, तिण्णि अणगारा अभिग्गहं गिण्हंति-एगो सीहगुहाए, तं पेच्छंतो सीहो उवमंतो, अण्णो मप्पवसहीए, सोवि दिट्ठीविसो उवसंतो, अण्णो कूवफलए, धूलभदो कोसाए घरं, सा

१ ज्ञात, एन मुरां पायय, तया भगिनी भणिता-एव मत्ता एपोऽमत्तो यद्वा तद्वा भणिष्यसि, एनमपि पायय, सा प्रपायिता, स नेच्छति, अलं मम त्वयं तदा स तस्या अविओगं मृगयमाणश्चन्द्रप्रभा मुरा पियमि, लोयो जानाति-क्षीरमिति, कोशाया श्रीयकान कथित, राजा श्रीयक भणति-ईदृशो मम हितस्तव पिताऽऽसीद्, श्रीयको भणति-सयं स्वामिन् ! एतेन पुनर्ममपायिता एतदस्माक कृत, राजा भणति-किं मद्य पियति ?, पित्रति, कथं ?, तर्हि प्रेक्षष्व, स राजकुल गत, तेनोत्पल आप्त मनुष्यहस्ते दत्त, एतत् वररुचये दत्ता, इमान्यन्येभ्यः, स आस्थान्यां प्रपावित, तत् वररुचये दत्त, तेनाघ्रात, कलशेनाग तमुद्गीर्ण, चातुर्वेधेन प्रायश्चित्ते स तप्त त्रु पायित, मृत । धूलभद्रन्वाभ्यपि संभूतिविजयाना सकाशे घोराकारं तप करोति, विहरन् पाटलिपुत्रमागत, त्रयोऽनगारा अभिग्रह गृह्णन्ति-एक सिंहगुहायां, त प्रेक्षमाण सिद् उपशान्त, अन्य सपेवसतो, सोऽपि दृष्टिविष उपशान्त, अन्य कूपफलके, धूलभद्र कोशाया गृहे, सा

तुष्टा परीसहपराजिओ आगओत्ति, भणइ-किं करेमि ?, उज्जाण घरे ठाणं देहि, दिण्णो, रत्तिं सद्यालंकारविहूसिया आगया, चाडुयं पकया, सो मंदरो इव निक्कंपो न सकए खोहेउं, ताहे धम्मं पडिसुणइ, साविया जाया, भणइ-जइ रायावसेणं अण्णेण समं वसेज्जा इयरहा वंभचारिणियावयं सा गिण्हइ, ताहे सीहगुहाओ आगओ चत्तारि मासे उववासं काऊण, आयरिएहि ईसित्ति अमुट्ठिओ, भणियं-सागयं दुक्करकारगस्सत्ति ?, एवं सप्पइत्तो कूवफलइत्तोवि, धूलभद्र-सामीवि तत्थेव गणियाघरे भिक्खं गेण्हइ, सोवि चउमासेसु पुण्णेसु आगओ, आयरिया संभमेण अमुट्ठिया, भणियं-सागयं ते अइदुक्कर २ कारगत्ति ?, ते भणंति तिण्णिवि-पेच्छह आयरिया रागं वहंति अमच्चपुत्तोत्ति, चित्तियवरिसारत्ते सीहगुहाखमओ गणियाघरं वच्चामि अभिग्गहं गेण्हइ, आयरिया उवउत्ता, वारिओ, अपडिसुणेतो गओ, वसही मगिया, दिज्जा, सा सभायेणं उरालियसरीरा विभूसिया अविभूसियावि, धम्मं सुणेइ, तीसे सरीरे सो अज्झोववन्नो, ओभासइ, सा

१ तुष्टा परीसहपराजित आगत इति, भणति-किं करोमि ?, उपाने गृहे स्थान देहि, वत्त, राज्ञो सर्वालङ्कारविभूषिता आगता, चाडु प्रकृता, स मेहरिय निष्प्रकम्पो न शक्यते क्षोभयितु, तदा धर्मं शृणोति, आश्रयिका जाता, भणति-यदि राजवशेनान्येन सम वसामि इतरथा महाचारिणीवत सा गृह्णाति, तदा सिंहगुहाया आगतश्चतुरो मासानुपवास कृत्वा, आचार्यरीपदिति अमृत्युयित, भणित-स्वागत दुष्करकारकस्तेति ?, एवं सपेदिलसम्प कूपफलतत्तरजोऽपि, धूलभद्रोऽपि स्वामी तथैव गणिकागृहे भिक्षां गृह्णाति, सोऽपि चतुर्मास्यां पूर्णायामागत, आचार्यां सन्नमेणोर्यता, भणित-स्वागत तेऽतिदुष्करदुष्करकार-कस्तेति ?, ते भणन्ति त्रयोऽपि-पश्यत आचार्या राग वहन्ति अमाल्यपुत्र इति, द्वितीयवर्षारात्रे सिंहगुहाक्षपको गणिकागृह प्रजामीति अभिग्रह गृह्णाति, आचार्या उपयुक्ता, वारितोऽप्रतिशृण्वन् गत, वसतिमार्गिता, दत्ता, सा स्वभावेनोदारशरीरा विभूषिता अविभूषिताऽपि, धमं शृणोति, तदा शरीरं सोऽमुपपन्न, याचते, सा

आवश्यकहरिभद्रीया

नेच्छइ, भणइ-जइ नवरि किंचि देसि, किं देमि ? सयमहस्सं, सो मग्गिउमारद्धो, नेपालविसए सावगो राया, जो तहिं जाइ तस्स सयसहस्समोहं कंवलं देइ, सो तं गओ, दिन्नो रायाणएण, एइ, एगत्थ चोरेहिं पंथो वड्डो, सज्जो वासइ-सयसहस्सं एइ, सो चोरसेणावई जाणइ, नवरं एज्जंतं संजयं पेच्छइ, बोलीणो, पुणोवि वासइ-सयसहस्सं गयं, तेण सेणावइणा गंतूण पलोइओ, भणइ-अत्थि कंवलो गणियाए नेमि, मुक्को, गओ, तीसे दिन्नो, ताए चंदणियाए छूढो, सो घारेइ-मा विणासेहि, सा भणइ-तुमं एयं सोयसि अप्पयं न सोयसि, तुमं पि एरिसो चैव होहिसि, उयसामिओ, लज्जा सुद्धी, इच्छामित्ति मिच्छामिदुक्कडं, गओ, पुणोवि आलोएत्ता विहरइ, आयरिएण भणियं-एवं अइदुक्करदुक्करकारगो थूलभदो, पुवपरिचिया असाविया य थूलभदेण अहियासिया य, इयाणिं सट्ठा तुमे अदिट्ठदोसा पथियत्ति उवालद्धो, एवं ते विहरंति, एवं सा गणिया रहियस्स दिण्णा नंदेण, थूलभदसामिणो अभिक्खणं गुणगहणं करेइ, न तहा उवचरइ,

१ नेच्छति, भणति-यदि पर किञ्चिद्दामि, किं द्यामि ? शतसहस्रं, स मार्गितुमारब्धं, नेपालविषये धावको राजा, यः तत्र याति तस्मै शतसहस्रमूल्यं कम्बलं ददाति, स तं गतं, दत्तो राजा, आयाति, एकत्र चारी स्थानं यद्ध, दाकुनो रटति-शतसहस्रमायाति, स चौरसेनापतिर्जानाति, नवरमायान्तं संयतं पश्यति, पश्चाद्व्रतं, पुनरपि रटति-शतसहस्रं गतं, तेन सेनापनिना गत्वा प्रलोकितं, भणति-अग्निं कम्बलो गणिकायै नयामि, मुक्को, गतं, तस्यै दत्तं, तया वर्चोपुद्गे क्षिप्तं, स वारयति-मा विनाशय, सा भणति-स्वमेन शोचसे आत्मानं न शोचसे, स्वमपीदशो भविष्यसि चैव, उपशान्तं, एवमा बुद्धिः, इच्छामी-तिमे मिथ्यादुष्कृतमिति, गतं, पुनरपि आलोच्य विहरति, आचार्येण भणित-एवमतिदुष्करदुष्करकारकं स्थूलभद्रं, पूर्वपरिविता अग्राधिका च स्थूलभद्रेण अध्यासिता च, इदानीं श्राद्धाभ्यासोऽष्टदोषा प्रायितेति उपालब्धं, एव ते विहरन्ति, एव सा गणिका रयिकाय दत्ता नन्देन, स्थूलभद्रस्वामिनोऽभीक्ष्णं गुणग्रहणं करोति, न तथोपचरति

सो तीए अप्पणो विण्णाणं दरिसिउकामो असोगवणियं नेइ, भूमीगएण अंवगपिंडी पाडिया, कंडपुंखे अण्णोणं लायं-तेण हत्थव्भासं आणेत्ता अद्धचंदेण छिन्ना गहिया, तहवि न तूसइ, भणइ-किं सिक्खियस्स दुक्करं ? सा भणइ-पेच्छ ममंति, सिद्धत्थगरासिंमि नच्चिया सूर्खं अग्गयंमि य, सो आउट्ठो, सा भणइ-‘न दुक्करं तोडिय अंवलुंविद्या न दुक्करं नच्चिउ सिक्खियाए । तं दुक्करं तं च महाणुभावं, जं सो मुणी पमयवणंमि वुच्छो ॥ १ ॥ तीए सोवि सावओ कओ । तंमि य काले वारवरिसिओ दुक्कालो जाओ, संजयाइ तओ समुदतीरे अच्छित्ता पुणरवि पाडलिपुत्ते मिलिया, तेसिं अण्णस्स उद्देसो अण्णस्स खंडं एवं संघातंतेहिं एक्कारस अंगाणि संघाड्याणि, दिट्ठिवाओ नत्थि, नेपालवत्तिणीए य भदवाह् अच्छंति चोइसपुवी, तेसिं संघेण संघाडओ पट्टविओ दिट्ठिवायं वाएहत्ति, गंतूण निवेइयं संघकज्जं, ते भणंति-दुक्कालनिमित्तं महापाणं न पविट्ठोमि, इयाणिं पविट्ठो, तो ण जाइ वायणं दाउं, पडिणियत्तेहिं संघस्स अक्खायं, तेहिं

१ स तस्यापारमनो विज्ञानं दर्शयितुकामोऽशोकवर्निको नयति, भूमिगतनाम्नपिण्डी पातिता, वाणपट्टेऽन्योऽन्यं लाता हस्तेनानीयार्थचन्द्रेण छिरवा गृहीता, तथापि न हृष्यति, भणति-किं शिक्षितस्य दुष्करं ? सा भणति-पश्य ममेति, सिद्धार्थकरादौ नत्तिता सूचीनां चामे, स अप्रमत्तः, सा भणति-न दुष्करं श्रोतव्यामामात्रविष्णुनां न दुष्करं सर्वपनसंने(शिक्षिताया) । तदुष्करं तच्च महाणुसाव यस्य भुतिः प्रमदावने वपितः ॥१॥ तया सोऽपि श्रावकः कृतः । तस्मिन् काले द्वादशवार्षिको दुष्काळो जातः, सयतादिका ततः समुद्रतीरे स्थात्वा पुनरपि पाटलिपुत्रे मिलिता, तेषामन्यस्योद्देशोऽन्यस्य खण्डमेव संघातयद्भिरेकादशाहानि संघातितानि, दृष्टिवादो नास्ति, नेपालदेशे च भद्रबाहवसिष्ठान्ति चतुर्दशपूर्वधरा, तेषां सङ्गेन सचाटकः प्रेषितो दृष्टिवादं वाचयेति, गत्वा निवेदितं संघकार्यं, ते भणन्ति-दुष्कालनिमित्तं महापाणं न पविट्ठोमि, इदानीं पविट्ठसतो न वाचनां दातुं समर्थं, प्रतिनिवृत्तं सचायाख्यातः,

अन्नो सिंघाडओ विसज्जिओ, जो संघस्स आणं वइक्कमइ तस्स को दंडो ? ते गया, कहियं, भणइ-ओघाडिज्जइ, ते भणंति, मा उगघाडेहपेसेह मेहावी सत्त पडियाओ देमि, भिक्खायरियाए आगओ १ कालवेलाए २ सण्णाए आगओ ३ वेयालियाए ४ पडिपुच्छा आवस्सए तिण्णि ७, महापाणं किर जया अइयओ होइ तया उप्पण्णे कज्जे अंतोमुहुत्तेण चउइस पुघाणि अणुपेहइ, उक्कइओवक्कइयाणि करेइ, ताहे थूलभद्वप्पमुहाणं पंच मेहावीणं सयाणि गयाणि, ते प (प)ट्ठिया घायणं, मासेणं एणेणं दोहि तिहिं सवे ऊसरिया न तरंति पडिपुच्छएण पडिउं, नवरं थूलभद्वसामी ठिओ, थेवावसेसे महापाणे पुच्छिओ-न हु किलंमसि ? भणइ-न किलामामि, खमाहि कंचि कालं तो दिवसं सव्वं वायणं देमि, पुच्छइ-किं पडियं कित्थियं वा सेसं ? आयरिया भणंति-अट्ठासी य सुत्ताणि, सिद्धत्थगमंदरे उवमाणं भणिओ, एत्तो ऊगतरेणं कालेणं पडिहिसि मा विसायं वच्च, समत्ते महापाणे पडियाणि नव पुघाणि दसमं च दोहिं वत्थुहिं ऊणं, एयंमि अंतरे विहरंता गया पाडलिपुत्तं,

१ तैरन्य सचाटको निष्ठ, य सचस्यजामतिक्राम्यति तस्य को दण्ड ? ते गता, कथित, भणति-उद्घाव्यते, ते भणन्ति, मा वज्जीघट प्रेषयत मेघाघिन सस वाचा द्यामि, भिक्षाचर्याया आगत कालवेलायां सज्जया आगतो विकाले आवश्यकं कृते तिष्ठ, महापाणं किल यदातिगतो भवति तदोपपक्षे कार्यं जन्तुं हूतं चतुर्दश पूर्वाणि अनुपेक्ष्यते, वस्त्रमिकापकमिकानि करोति, तदा स्थूलभद्रप्रमुखानां पञ्च मेघाघिनां शतानि गतानि, ते वाचना पठित्वा रज्ज्वा, मासेनैकेन द्वाभ्यां त्रिभिः सर्वेऽपश्यता न शक्नुवन्ति प्रतिपृच्छकेन (विना) पठितुं, नवरं स्थूलभद्रस्वामी स्थित, स्तोकावदोपे महापाणे पृष्ठ-नैव क्षाम्यति ? भणति-न क्षाम्यामि, प्रतीक्षस्व कश्चित् कालं ततो दिवसं सर्वं वाचनां दास्यामि, पुच्छति-किं पठितं कियत् क्षेप ? आचार्या भणन्ति-अष्टाशीतिः सूत्राणि, विद्वार्थकमन्त्रोपमानं भणित, इत ऊनतरेण कालेन पठित्वं मा विपादं माजी, समासे महापाणे पठितानि नव पूर्वाणि दशम च द्वाभ्यां वरदुष्पामूल, एतस्मिन्तरे विहरन्तो गता पाडलिपुत्रं,

थूलभद्रस्म य ताओ सत्तवि भगिणीओ पवइयाओ, आयरिए भाउगं च वृद्धिं निग्गयाओ, उज्जाणे किर ठविएल्लगा आयरिया, वंदित्ता पुच्छंति—कहिं जेठज्जो ?, एयाए देउलियाए गुणेइत्ति, तेणं ताओ दिट्ठाओ, तेण चित्तिं—भगिणीणं इहिं दरिसेमिस्ति सीहरूवं विउवड, ताओ मीहं पेच्छंति, ताओ नट्ठाओ, भणंति—सीहेण खइओ, आयरिया भणंति—न सो सीहो थूलभद्रो सो, ता जाह एत्ताहे, आगयाओ वंदिओ, खेमं कुसलं पुच्छइ, जहा सिरियाओ पवइओ अवभत्तट्ठेण काल-गओ, महाप्रिदेहे य पुच्छिया तित्थयरा, देवयाए नीया, अज्जा ! दो अज्जयणाणि भावणाविमुत्ती आणियाणि, एवं वंदित्ता गयाओ, विइयदिवसे उद्देमकाले उयट्ठिओ, न उहिंसंति, किं कारणं ?, उवउत्तो, तेण जाणियं, कलत्तणगेण, भणइ, —न पुणो काहामि, ते भणंति—न तुमं काहिमि, अत्रे काहिति, पच्छा महया किलेसेण पडिवण्णा, उवरिल्लाणि चत्तारि पुवाणि पढाहि, मा पुण अण्णम्स दाहिसि, ते चत्तारि तओ वोच्छिण्णा, दसमस्स दो पच्छिमाणि वत्थूणि वोच्छिण्णाणि,

१ धूम्रभद्रस्य च ता सहापि भगिन्य प्रव्रजिता, आचार्यान् भ्रातर च वन्दितु निर्गता, उद्याने किल स्थिता आचार्या, वन्दित्वा पृच्छन्ति—क ज्येष्ठार्य ? इत्यस्या देवकुलिकाया गुणयसि, तेन ता दृष्टा, तेन चिन्तित—भगिनीनां ऋद्धिं दर्शयामीति स्मिरूपं विबुध्वति, ता सिंहं पश्यन्ति, ता नष्टा भणन्ति—गिहेन एतदित, आचार्या भणन्ति— न स सिंहं स्मरन्भद्रं य तत् यातापुना, आगता वन्दित, खेमकुशलं च पृच्छति, यथा श्रीयरु प्रव्रजितोऽभक्ता पन कालगत, मत्ताविदेहेषु च पृष्टास्तीरेकरा, देवतया नीता, आर्य ! द्वे अजयने भावनाविमुक्ती आनीते, एव वन्दित्वा गते, द्वितीयदिवसे उद्देमकाले उपस्थित, मोदितान्ति, किं कारणं ?, उपपुक्त, तेन ज्ञात, दृष्टानीयेन, भणन्ति—न पुन करिष्यामि, ते भणन्ति—न त्वं करिष्यसि, अन्ये करिष्यन्ति, पश्चात् मरुता कुक्षेन-प्रतिपन्नवन्त, उपरितानि चत्तारि पूर्वाणि पठ मा पुनरन्यसै दा, तानि चाचारि ततो द्युच्छिन्नानि, दशमस्य द्वे पश्चिमे वस्तुनी व्यवच्छिन्ने,

दस पुवाणि अणुसज्जंति ॥ एवं शिक्षां प्रति योगाः सङ्गृहीता भवन्ति यथा स्थूलभद्रस्वामिनः । शिक्षेति गतं ५ । इयाणि निष्पडिक्कंमयत्ति, निष्पडिक्कमत्तणेण योगाः सङ्गृह्यन्ते, तत्र वैधर्म्योदाहरणमाह—

पड्ढाणे नागवसू नागमिरी नागदत्त पच्चज्जा । एगविहा सट्ठाणे देवय साहू य विल्लगिरे ॥ १२८५ ॥

अस्याश्चार्थः कथानकादवमेयः, तच्चेदम्—पड्ढाणे णयरे नागवसू सेट्ठी नागसिरी भज्जा, सट्ठाणि दोवि, तेसि पुत्तो नागदत्तो निविण्णकामभोगो पवइओ, सो य पेच्छइ जिणकप्पियाण पूयामकारे, विभासा जहा वचहारे पडिमापडिव णाण य पडिनियत्ताणं पूयाविभासा, सो भणइ—अहंपि जिणकप्पं पडिवज्जामि, आयरिएहिं वारिओ, न ठाइ, सयं चेव-पडिवज्जइ, निग्गओ, एगत्थ वाणमंतरंघरे पडिमं ठिओ, देवयाए सम्महिट्ठियाए मा विणिस्मिहितित्ति इत्थिरूवेण उवहारं गहाय आगंया, वाणमंतरं अच्चित्ता भणइ—गिण्ह सण्णत्ति, पल्लभूयं कूरं भक्खरूवाणि नाणापगाररूवाणि गहियाणि, साइत्ता रत्तिं पडिमं ठिओ, जिणकप्पियन्नं न मुंचति, पोट्टसरणी जाया, देवयाए आयरियाण कहियं, सो सीसो अमुगत्थ,

१ दश पूर्वाणि अनुवपन्ते । प्रतिष्ठाने नगरे तामरसु श्रेष्ठी नागश्रीर्भावा, आद्वे द्वे अपि, तयो पुत्रो नागदत्तो निविण्णकामभोग प्रव्रजित, स च प्रेक्षते जिणकप्पिकानां पूजाप्रकारो, विभाषा यथा व्यवहारे प्रतिमाप्रतिपत्तानां च प्रतिनिवृत्तानां पूजाविभाषा, स अणत्ति—अहमपि जिणकप्पं प्रतिपद्ये, आचार्यैरोरित, न तिष्ठति, स्वयमेव प्रतिपद्यते, निर्गत, एकत्र इत्यन्तरगृहे प्रतिमया स्थित, देवता सम्यग्दृष्टि मा विनक्ष्णदिति स्त्रीरूपेणोपहारं गृहीत्वाऽऽ गता, इत्यन्तरमर्चयित्वा भणति—गृहाण क्षपक इति, पल्लभूत (मिष्ट) कूरं भक्ष्यरूपाणि नानाप्रकारस्वरूपाणि गृहीतानि, खादित्वा राज्ञो प्रतिमा स्थित, जिणकप्पिकता न मुञ्चति, अतिवारो जात, देवतयाऽऽचार्याणां कथित, स शिष्योऽमुत्र,

साहू पेसिया, आणिओ, देवयाए भणियं—विल्लगिरें दिज्जहित्ति दिज्जं, ठियं, सिक्खविओ य—न य एवं कायवं । निष्पडि-कंमत्ति गयं ६ । इयाणि अत्रायएत्ति, कोऽर्थः १—पुर्विं परीसहसमत्थाणं जं उवहाणं कीरइ तं जहा लोगो न याणाइ तहा कायवंति, नायं वा कयं न नज्जेज्जा पच्छन्नं वा कयं नज्जेज्जा, तत्रोदाहरणमाह—

कोसंविज जियसेणे धम्मवसू धम्मघोस धम्मजसे । विगयभया विणयवई इट्ठिविभूसा य परिकम्मे ॥ १२८६ ॥

इमीए वक्खाण—कोसंवीए अजियसेणो राया, धारिणी तस्स देवी, तत्थवि धम्मवसू आयरिया, ताणं दो सीसा—धम्म-घोसो धम्मजसो य, विणयमई मयहरिया, विगयभया तीए सिस्सिणीया, तीए भत्तं पच्चक्खायं, संघेण महया इट्ठिसक्का-रेण निज्जामिया, विभासा, ते धम्मवसुसीसा दोवि परिकम्मं करंति, इओ य—

उज्जेणिवंतिवट्ठणपालगसुयरट्ठवड्ढणे चेव । धारिय(णि) अवंतिसेणे मणिप्पभा वच्छगातीरे ॥ १२८७ ॥

व्याख्या—उज्जेणीए पज्जोयसुया दो भायरो पालगो गोपालओ य, गोपालओ पवइओ, पालगस्स दो पुत्ता—अवंतिवड्ढणो

१ साधव प्रेषिता, आनीत, देवतया भजिता—यीजपूरगर्भं दत्त, दत्त, स्थित, शिक्षितश्च—न चेव कर्त्तव्य । निष्प्रतिकर्मेति गत । इदानीमज्ञात इति, पूर्वं परीपहसमर्थं दुपधान क्रियते तत् यथा लोको न जानाति तथा कर्त्तव्यमिति, ज्ञात वा कृत न ज्ञायेत प्रच्छन्नं वा कृत ज्ञायेत । अस्या व्याख्यान—कोशाम्ब्यामजितसेनो राजा धारिणी तस्य देवी, तत्रापि धर्मवसव आचार्या, तेषां द्वौ शिष्या—धर्मघोषो धर्मपशाश्च, विनयमतिर्गोत्तरिका, विगतनया तस्या शिष्या, तया भक्त प्रत्याख्यात, सङ्घेन महता ऋद्धिसत्कारेण नियामिता, विभाषा, सो धर्मजसुशिष्यो द्वावपि परिकर्मं कुर्वत, इतश्च—वज्रयिन्यां प्रचोत-सुतो द्वौ भ्रातरो—पालको गोपालकश्च, गोपालक प्रव्रजित, पालकस्य द्वौ पुत्रौ—अवन्तीवर्धनौ

रद्वयद्धणो य, पालगो अवंतिवद्धणं रायाणं रद्वयद्धणं जुवरायाणं ठवित्ता पवइओ, रद्वयद्धणस्स भज्जा धारिणी, तीमे पुत्तो अवंतिमेणो । अन्नया उज्जाणे राइणा धारिणी सवगे वीसत्ता अच्छंती दिट्ठा, अज्झोववन्नो, दूती पेसिया, सा नेच्छइ, पुणो २ पेसइ, तीए अधोभागेण भणियं-भाउस्सवि न लज्जसि !, ताहे तेण सो मारिओ, विभामा, तंमि वियाले सयाणि आभरणगणि गहाय कोसंविं सत्थो वच्चइ, तत्थ एगस्स बुद्धस्स वाणियगस्स उवल्लीणा, गया कोसंविं, मंजइओ पुच्छित्ता रण्णो जाणसालाए ठियाओ तत्थ गया, वंदित्ता साविया पवइया, तीए गवभो अहुणोववन्नो माहुणो माण पद्दाविहिंति(त्ति) तं न अक्खियं, पच्छा णाए मयहरियाए पुच्छिया-सवभावेण कहिओ जहा रद्वयद्धणभज्जाऽहं, संजती-मज्जेऽसागारियं अच्छाविया, वियाया रत्तिं, मा साहुणं उड्डाहो होहितित्ति णाममुद्दा आभरणगणि य उक्खिवणिन्ता रण्णो अंगणए ठवित्ता पच्छन्ता अच्छइ, अजियसेणेणागामतलगणं पमा मणीण दिवा दिट्ठा, दिट्ठो य, गदिओ, णेण

१ राष्ट्रवर्धनश्च, पालकोऽवन्तीवर्धन राजान राष्ट्रवर्धो पुत्रराज स्यापयित्वा प्रव्रजित, राष्ट्रवर्धनस्य भार्यो धारिणी, तस्या पुत्रोऽवन्तीयेण । अन्यदे-
धाने राज्ञा धारिणी सर्वाङ्गेषु विश्वस्ता तिष्ठती दृष्टा, अध्युपपन्न, दूती प्रेषिता, सा नेच्छति, पुन २ प्रेषते, तथा तिरस्कारउड्डा भणित-भ्रातुरपि न लज्जसे !,
तदा तेन स मारित, विभागा, तस्मिन् विकाले स्वकान्याभरणानि गृहीत्या कोशाम्भ्यां सार्थो व्रजति तत्रैकस्य वृद्धस्य वणिज पार्श्वमाश्रिता, गता कोशाम्भ्यां,
स्यस्य वृद्धा राज्ञो यानशालाया स्थिता तत्र गता, वन्दिस्वा श्राविका प्रव्रजिता, तया गर्भाऽधुनोत्पन्न राघवो मा प्रविशति तत्राग्यात, पश्चात् ज्ञाते
महत्तरिकया पृष्टा-नन्दाव कथित यथा राष्ट्रवर्धनस्य भार्योऽह, सयतीमध्येऽसागारिक स्यापिता, प्रजनितवती राज्ञी, सा साधूनामुद्गाहो भूति नाममुद्गा-
माभरणानि चोत्क्षिप्य राजोऽङ्गेन स्थापयि या प्रच्छन्ता निष्ठति, अजितमेनेनाकाशतलगतेन मणीनां प्रभा दिश्य दृष्टा, दृष्टश्च, गृहीत, अनेन

अगमहिंसीए दिट्ठो अपुत्ताए, सो य पुत्तो, सा य संजतीहिं पुच्छिया भणइ-उद्दाणं जायं तं मए विगिंचियं, खइयं होहिति, ताहे अंतेउरं णीइ अतीइ य, अंतेउरियाहिं समं मित्तिया जाया, तस्स मणिप्पहोत्ति णामं कयं, सो राया मओ, मणिप्पभो राया जाओ, सो य तीए सजइए निरायं अणुरत्तो, सो य अवंतिवद्धणो पच्छायावेण भायावि मारिओ सावि देवी ण जायत्ति भाउनेहेण अवंतिमेणस्स रज्ज दाऊण पवइओ, सो य मणिप्पहं कप्पाग मरगइ, सो न देइ, ताहे सब-
वलेण कोसंविं पहाविओ । ते य दोवि अणगारा परिकम्मे समत्ते एगो भणइ-जहा विणयवतीए इड्डी तहा ममवि होइ,
णयरे भत्तं पच्चक्खायं, वीओ धम्मजसो विभूस्स नेच्छंतो कोसंवीए उज्जेणीए य अंतरा वच्छगातीरे पवयकंदराए भत्तं पच्चक्खायं । ताहे तेण अवंतिसेणेण कोसंवी रोहिया, तत्थ जणो अप्पणो अहुणो, न कोइ धम्मघोस्सस समीवं अछियइ,
सो य चित्तियमत्थमलभमाणो कालगओ, वारेण निष्फेडो न लब्भइ पागारस्स उवरिण्ण अहिक्खित्तो । मा पवइय

१ अग्रमहिय अपुत्रायै दत्त, स च पुत्र, सा च सयतीमि पृष्टा भणति-मृत जात तन्मया त्यक्त, प्रसिद्ध (विनष्ट ?) भविष्यतीति, तदाऽन्त पुर गच्छ-
त्यायति च, अन्त पुरिकाभि सम मंत्री जाता, तस्य मणिप्रभ इति नाम कृत, स राजा मृत, मणिप्रभो राजा जात, स च तस्या सयत्या नितरामनुरक्त,
स चान्तिवर्धन पश्चात्तापेन भ्रान्ताऽपि मारित साऽपि देवी न प्राप्तेति भ्रातृजेनावन्तीयेणस्य राज्य दत्त्वा प्रव्रजित, स च मणिप्रभ दण्ड मार्गयति, स
१ ददाति, तदा सर्वत्रलेन कौशाम्भ्यां प्रधावित । तो च द्वावपि अनगारो परिकर्मेण समासे (अनशोचतौ) एको भणति-यथा विनयवत्या क्रद्धिमन्या
ममापि मरतु, नगरे भक्त प्रत्याग्यात, द्वितीयो धर्मयशा विभूयामनिच्छन् । कौशाम्भ्या उज्जिन्याश्चान्तरा वस्सकातीरे पर्वतकन्दराया भक्त प्रत्याग्यातवान् । तदा
तनावन्तीयेणेन कौशाम्भ्या रद्धा, तत्र स्वयं जन पीडित, न कश्चिद्दर्शयिष्य समीपमागच्छति, स च चिन्तितमर्थमलभमान कालगत, द्वारेण निष्काशन न
लभ्यते (इति) प्राकारस्योपरिकया बहि क्षिप्त । सा प्रव्रजिता

चित्तेइ-मा जणक्खओ होउत्ति रहस्सं भिंदामि, अंतेउरमइया, मणिप्पहं ओसारेत्ता भणइ-किं भाउणेण समं कलहेसि !,
सो भणइ-कहन्ति, ताहे तं सबं संबंधं अक्खायं, जइ न पत्तियसि तो मायरं पुच्छाहि, पुच्छइ, तीए णायं अवस्सं रह-
स्सभेओ, कहियं जहावत्तं रद्वयद्धणसंतगाणि आभरणगणि नाममुद्दाइ दाडयाइ, पत्तीओ भणइ-जइ एत्ताहे ओसरामि तो
मम अयसो, अज्जा भणइ-अहं तं पडिवोहेमि, एवं होउत्ति, निग्गया, अवंतिसेणस्स निवेइयं, पवइया दद्धुमिच्छइ, अड-
यया, पाए दद्धूण णाया अंगपाडिहारियाहिं, पायवडियाओ परुन्नाओ, कहियं तस्स तव मायत्ति, सो य पायवडिओ
परुन्नो, तस्सवि कहेइ-एस भे भाया, दोवि वाहिं मिलिया, अवरोप्परमवयासेऊणं परुण्णा, किंचि कालं कोसंवीए
अच्छित्ता दोवि उज्जेणि पाविया, मायावि सह मयहारियाए पणीया, जाहे य वच्छयातीरे पवयं पत्ता, ताहे जे तंमि
जणवए माहुणो ते पवए ओरुभते चडंते य दद्धूण पुच्छिया, ताहे ताओवि वंदिउं गयाओ, वित्तियदिवसे राया पहाविओ,

१ चिन्तयति-मा जनक्षयो भूदिति रहस्य भिनन्नि, अन्त पुरमतिगता, मणिप्रभमपसार्य भणति-किं आत्रा सम कहयसि !, स भणति-कथमित्ति,
तदा त सर्वं सन्धयमाग्यातवती, यदि न प्रत्येपि तर्हि मातर पृच्छ, पृच्छति, तया ज्ञात-अयस्य रहस्यमेव, कथित यथापूत राष्ट्रवर्धनसत्त्वानि आभरणानि
नाममुद्गादीनि दक्षितानि, प्रत्ययितो भणति-यद्यधुनापमरामि तर्हि मेऽयश, भार्यो भणति-अहं त प्रतियोगयामि, एव भवत्विति, निर्गता, अवन्तीयेणाय
निवेदित, प्रव्रजिता द्रष्टुमिच्छति, अतिगता, पादौ दृष्ट्वा ज्ञाताऽन्त पुरप्रतिहारिणीभि, पादपतिता प्ररदिता, कथित तस्य तव मातेति, स च पादपतित
प्ररदित, तस्यापि कथयति, पूय तव भ्राता, द्वावपि बहिर्मिलितौ परस्परमालिङ्ग्य प्ररदितो, कश्चित्काल कौशाम्भ्या स्थित्वा द्वावप्युज्जयिनीं प्राप्सौ, मातापि
सह महत्तरिकया नीता, यदा च वस्सकातीरे पर्वत प्राप्ता तदा ये तस्मिन् जनपदे साधवस्त्वान् पर्वतादवतरत आरोहतश्च दृष्ट्वा पृष्टवती, तदा ता अपि
यन्ति गता, द्वितीयदिवसे राजा प्रस्थित,

ताओ भणंति-भत्तं पच्चक्खायओ एत्थं साहु अम्हे अच्छामो, दोवि रायाणो ठिया, दिवसे २ महिंमं करंति, कालगओ एवं ते य गया रायाणो, एवं तस्म अनिच्छमाणस्सवि जाओ इयरस्स डच्छमाणस्सवि न जाओ पूयासक्कारो, जहा धम्म जनेण तहा कायवं। अण्णाययत्तिगयं ७ इयाणिं अलोभेत्ति, लोभविनेगयाए जोगा संगहिया भवंति अलोभया तेण कायघा कहं ? तत्तोटाहरणमाह—

साएए पुंडरीए कंडरिए चैव देविजसभहा । सावत्थिअजियसेणे कित्तिमई खुडुगकुमारो ॥ १२८८ ॥

जसभदे सिरिकंता जयसंधी चैव कण्णपाले य । नट्टविही परिओसे दाणं पुच्छा य पव्वज्जा ॥ १२८९ ॥

सुट्ट वाइयं सुट्ट गाइयं सुट्ट नच्चियं साम सुंदरि । अणुपालिय दीहराइयओ सुमिणंते मा पमायण ॥ १२९० ॥

द्वारागाथात्रयम्, अस्य व्याख्या कथानकादवमेया, तच्चेटं—सागेयं णयं, पुंडरिओ राया, कंडरिओ जुवराया, जुवरओ देवी जसभहा, तं पुंडरीओ चंकमंती दहण अज्झोपवन्नो, नेच्छइ, तहेव जुवराया मारिओ, सावि सत्थेण समं पलाया, अहुणोववन्नगम्भा पत्ता य सावत्थि, तत्थ य सावत्थीए अजियसेणो आयरिओ, कित्तिमती मयहरिया, सा

१ ता भणंति—प्रत्यागताभक्तोऽन साधु ततो वयं तिष्ठाम हावपि राजागो स्थितो, दिग्मे २ महिमानं कुरुत, कालगत, एवं ते राजानो च गता । एतत्प्राप्त्यनुरोधेऽपि जातं प्रजासंस्कार, एतत्प्राप्त्यनुरोधेऽपि जातं पूजासंस्कार, यथा धर्मयशसा तथा कर्त्तव्य । अज्ञातकमिति गत, इदानीं अलोभ इति, लोभविनिमित्तया योगा मयूहीता भवन्ति, अलोभता तेन कर्त्तव्या, कथं?, तत्रोदाहरणमाह । नाकेत नगर, पुण्डरीको राजा, कण्डरीको युवराज, जुवराजस्य देशे यणोभट्टा, तां चन्द्रमन्तीं दृष्ट्वा पुण्डरीकोऽप्युपपन्न, नेच्छति, तथैव युवराजो मारित, साऽपि मायेन समं पलायिता, अनुलोपनगर्भां प्राप्ता च श्रावस्ती, तत्र च धावत्यामजितसेन आचार्य, कीर्तिमनिर्महत्तरिका, सा

तीए मूले तेणेव कमेण पवइया जहा धारिणी तहा विभासियवा, नवरं तीए दारओ न छड्डिओ खुडुगकुमारोत्ति से नामं कयं, सो जोवणत्थो जाओ, चित्तेड-पवज्जं न तरामि काउं, मायरं आपुच्छइ-जामि, सा अणुसासइ तहवि न ठाइ, सा भणइ-तो खाइ मन्निमित्त वारस वरिसाणि करेहि, भणइ-करेमि, पुत्तेसु आपुच्छइ, सा भणइ-मयहरियं आपुच्छामि, तीसेवि वारम वरिसाणि, ताहे आयरियस्सवि वयणेण वारस, उवज्झायस्स वारस, एवं अडयालीसं वरिसाणि अच्छा विओ तह वि न ठाइ, विसज्जिओ, पच्छा मायाए भणइ-मा जहि वा तहिं वा वच्चादि, महलपिया तुज्झ पुंडरीओ राया, इमा ते पित्तिसंतिा मुद्धिया कंवलरयणं च मए नितीए नीणीयं एयाणि गहाय वच्चाहिति, गओणयरं, रण्णो जाण-सालाए आवासिओ कहे रायाणं पेच्छिहामित्ति, अवन्तरपरिसाए पेच्छणयं पेच्छइ, सा नट्टिया सवरत्तिं नच्चिऊण पभा-यकाले निहाइया, ताहे सा धोरिणिणी चित्तेइ-तोसिया परिसा वहुगं च लुद्धं जइ एत्थ वियट्टइ तो धरिसियामोत्ति, ताहे इमं गीतियं पगाइया—‘सुट्ट गाइयं सुट्ट नच्चियं सुट्ट वाइयं साम सुंदरि । अणुपालिय दीहराइयओ सुमिणंते मा पमायण ॥ १ ॥

१ तस्या मूले तेनेव कमेण प्रयजिता य ॥ धारिणी तथा विभासितया, नवरं तथा दारको न त्यक्त. खुडुगकुमार इति तस्य नाम कृत, स यौवनस्यो जात, चिन्तयति—प्रमन्या न शान्तिमि कथं, मातरमापृच्छते—यामि, सा अनुशास्ति तथापि न तिष्ठति, सा भणति—तदा मन्निमित्तं द्वादश वर्षाणि कुरु, भणति—करोमि, पूर्णेषु आपृच्छते, सा भणति—महत्तरिकामापृच्छे, तस्या अपि द्वादश वर्षाणि, तत आचार्यस्यापि वचनेन द्वादश उपाध्यायस्य द्वादश, एवमपृच्छवारिंशत् वर्षाणि स्थापितमथापि न तिष्ठति, पिमृष्ट, पगाद् मात्रा भण्यते—मा यत्र वा तत्र वा प्राजी, पितृव्यस्य पुण्डरीको राजा, इयं च ते पितृसत्का मुद्रिका कम्बलरस मया निर्गच्छन्त्याऽऽनीत, एते गृहीत्या प्रज, गतो नगर, राओ यानदालायासुपित कल्ये राजानं प्रेक्षिष्य इति, अभ्यन्तरपर्वदि प्रेक्षणकं प्रेक्षते, सा नदी सर्वरात्रं नक्षिवा प्रभातकाले निद्राविता, तदा सा नर्चकी चिन्तयति—तोपिता पर्पे वहु च लुद्धं वक्ष्युना प्रमाद्यति तर्हि अपभ्रजिता सा इति, तदेमां गीतिका प्रगीतवती—सुपुगीत सुपु नक्षि सट्ट पादित इयामाया सुन्दरि । अनुपालित दीधरारा स्वमान्ते मा प्रमादी ॥ १ ॥

इयं निगदसिद्धेव, एतदन्तरे खुडुण कंवलरयणं लुद्धं, जसभदेण जुवराइणा कुंडलं सयसहस्समोहं, सिरिकंताए सत्थवा-हिणीए हारो मयसहस्समोहो, जयसंधिणा अमच्चेण कडगो सयसहस्समोहो, कण्णवालो मिठो तेण अंकुसो सयसहस्सो, कंवलं कुंडलं (कडयं) हारेगावलि अंकुसोत्ति एयाइ सयसहस्समोहो, जो य किर तत्थ तूसइ वा देइ वा सो सवो लिखिज्जइ, जइ जाणइ तो तुट्टो अह न याणइ तो दंडो तेसिति सवे लिहिया, पभाए सवे सहाविया, पुच्छिया, खुडुगो ! तुव्भे कीस दिन्नं ?, सो जहा पियामारिओ तं सबं परिकहेइ जाव न समत्थो संजममणुपालेउं, तुव्भ मूलमागओ रज्जं अहि-लसामित्ति, सो भणइ—देमि, सो खुडुगो भणइ—अलाहि, सुमिणंतयं वट्टइ, मरिज्जा, पुवकओवि संजमो नासिहिति, जुवराया भणइ—तुमं मारेउं मग्गामि थेरो राया रज्जं न देइत्ति, सोवि दिज्जंतं नेच्छइ, सत्थवाहभज्जा भणइ—वारस वरिसाणि पउत्थस्स, महे वट्टइ, अन्नं पवेसेमि वीमंसा वट्टइ, अमच्चो—अण्णरायाणएहिं समं घडामि, पच्चंतरायाणो हत्थिमैठं भणति—हत्थि आपोहि

१ अत्रान्तरे खुडुगकुमारेण कम्बलरस क्षिप्त, यशोभदेण युवराजेन कुण्डलं शतसहस्रमूल्य, श्रीकान्तया सार्थवाद्या हार शतसहस्रमूल्य, जयसन्धिनाऽमायेन कटक शतसहस्रमूल्य, कर्णपालो मेण्डनेनाहृश शतसहस्रमूल्य, कम्बल कुण्डलं (कटक) हार एकावलि अणुश हत्येताति शतसहस्रमूल्याणि, यत्र किल तत्र हुप्यति ददाति वा स सर्वो लिख्यते, यदि जानाति तदा तुष्ट अथ न जानाति तदा दण्डलोपामिति सर्वं लिखितं, प्रभाते सर्वं शब्दिता पृष्टा, छुल्लक ! त्वया किं दत्तं ?, स यथा पिता मारित तत् सर्वं परिकथयति यावत्त समर्थं सयममणुपालयितु, युष्माकं पार्श्वमागतं राज्यमभिलष्यामीति, स भणति—ददामि, स छुल्लको भणति अल, स्वमान्तो वर्त्तते, भ्रिये, पूर्वकृतोऽपि सयमो नश्येदिति, युवराजो भणति—त्वां मारयितुं मृगये स्थविरो राजा राज्यं ददातीति सोऽपि दीयमानं नेच्छति, मार्थवाहभार्या भणति—द्वादश वर्षाणि प्रीयितव्यं, पथि वर्त्तते, अन्यं प्रवेक्षयामीति विमर्शोऽभूत्, अमात्य — अन्यराजभि समं मन्त्रयामि, प्रत्यन्तराजानो हस्तिमेण्ठ भणन्ति—हस्तिमानय

भारेह वत्ति, भणंति ते तथा करेहिति भणिया नेच्छति, खुड्गकुमारस्स मग्गेण लग्गा पण्डया, मवेहिं लोभो परिचत्तो, एवं अलोभया कायवा, अलोभेत्ति गयं ८ । इयाणिं तितिकत्ति दारं, तितिकत्ता कायवा-परीमहोवसग्गाणं अतिमहणं भणियं होइ, तत्रोदाहरणगाथाद्वयम्—

इंदपुर इंददत्ते वावीरा सुया सुरिंददत्ते य । महुराए जियसत्तू सगंवरो निवुईए उ ॥ १२९१ ॥

अग्गियए पव्वयए बहुली तह सागरे य बोद्धव्वे । एग्गदिवसेण जाया तत्थेव सुरिंददत्ते य ॥ १२९२ ॥

अस्य व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदम्—इंदपुरं नगरं, इंददत्तो राया, तस्म इष्टाण वराण देवीणं वावीसं पुत्ता, अण्णे भणंति—एगाए देवीए, ते सबे रण्णो पाणसमा, अहेगा धूया अमच्चस्स, सा जं परं परिणतेण दिट्ठा, सा अण्णया कयाइ ण्हाया समाणी अच्छइ, ताहे रायाए दिट्ठा, कस्सेसा ?, तेहिं भणियं—तुव्वं देवी, ताहे सो ताए समं एक्कं रत्तिं वुच्छो, सा य रिण्णया, तीसे गव्वो लग्गो, सा अमच्चेण भणिएल्लिया—जधा तुव्वं गव्वो लग्गइ तथा ममं साहेज्जाहि,

१ मारय वेत्ति, भणन्ति ते तथा कुंरिति, भणिता नेच्छन्ति, धुलकुमारस्य माग्गेण लग्गा प्रवजिता, सर्वलोभं परित्यक्त, एवमलोभता कर्त्तव्या, अलोभ इति गत । इदानीं तितिक्षेतिद्वार, तितिक्षा कर्त्तव्या-परीपरोपमार्गा नधिमहन भणित भवति । इन्द्रपुर नगर, इन्द्रदत्तो राजा, तस्येष्टानां वराणां देवीनां द्वाविंशति पुत्रा, अन्ये भणन्ति—एकस्या देव्या, ते सर्वे राज प्राणसमा, अवेकाऽमात्यस्य दुहिता, सा यत्पर परिणयना इष्टा, सा अन्यदा ऋतुस्त्राता सती तिष्ठति, तदा राज्ञा इष्टा, कस्येसा ?, तेभणित-पुण्माक देवी, तदा य तथा सममेकां रात्रिमुपित, सा च ऋतुस्त्राता, तस्या गर्भो लभ्य, साऽमात्येन भणितपुत्रा—यदा तव गर्भो भवेत्तदा मया कथ्ये,

ताए सो दिवसो सिट्ठो मुहुत्तो वेला जं च राएण उल्लवियं साइतंकारो तेण तं पत्तए लिहियं, सो य सारवेइ, नवण्हं मासाणं दारओ जाओ, तस्स दासचेडाणि तद्विवसं जायाणि, तं०—अग्गियओ पय्यओ बहुलिगो सागरगो, ताणि सहजायाणि, तेण कलायरियस्स उवणीओ, तेण लेहाइयाओ वायत्तरिं कलाओ गहियाओ, जाहे ताओ गाहेइ आव-रिओ ताहे ताणि कुट्टंति विकट्टंति य, पुव्वपरिच्चएण ताणि रोडंति सोवि ताणि न गणेइ, गहियाओ कलाओ, ते अश्रे गाहिज्जंति वावीसंपि कुमारा, जस्स अप्पिज्जंति आयरियस्स तं पिट्टंति मत्थएहि य हणंति, अह उवज्झाओ ते पिट्टेइ अपढंते ताहे साहेति माइमिस्मिगाणं, ताहे ताओ भणंति—किं सुलभाणि पुत्तजम्माणि ?, ताहे न सिक्खियाइ । इओ य महुराए जियसत्तू राया, तस्स सुया निवुई नाम कण्णया, सा अलंक्रिया रण्णो उवणीया, राया भणइ—जो रोयइ सो ते भत्ता, ताहे ताए णायं—जो सूरु वीरो विकत्तो सो पुण रज्ज दिज्जा, ताहे सा य वलं वाहणं गहाय गया इंदपुरं नगरं, रायस्स बहवे पुत्ता सुएल्लिया, दूओ पयट्ठो, ताहे आवाहिया सबे रायाणो, ताहे तेण रायाणएण सुयं—

१ तथा स दिवसो मुहूर्त्ता वेला यच्च राजोत्सव सत्यङ्कार (तत् सर्वमुक्त) तेन तत् पत्रके लिखित, स च सरक्षति, ननु मासेषु दारको जात, तस्य दासचेडास्तद्विवसे जाता, तद्यथा—अग्नि पर्वतक बहुलिक सागर, ते सहजाता, तेन कलाचार्यायोपनीत, तेन लेखादिका द्वाससति कला गृहीता, यदा ता प्राहयत्साचार्यम्नात् तदा ते कुट्टयन्ति विकट्टयन्ति च, पूर्वपरिचयेन ते लुटन्ति, सोऽपि ताज गणपति, गृहीता कला, तेऽन्ये प्राह्वन्ते द्वाविंशतिरपि कुमारा, यस्मै अर्घ्यन्ते आचार्याय त पिट्टयन्ति मस्तकेन च घ्नन्ति, अथोपाध्यायस्तान् पिट्टयति अपठत तदा कथयन्ति मातृप्रभृतीनां, तदा ता भणन्ति—किं सुलभाणि पुत्रजन्मानि, तदा(ते) न शिक्षिता । इतश्च मधुराया जितशत्रू राजा, तस्य सुता निर्द्वैतानाम कन्या, साऽलङ्कृता राज उपनीता, राजा भणति—यो रोचते स ते भर्ता, तदा तथा ज्ञात—य शूरो वीरो विक्रान्त स पुन राज्य द्यात्, तदा सा बल वाहनं च गृहीत्वा गतेन्द्रपुर नगर, राज्ञो बहव सुता श्रुतपूर्वा, कृत प्रवर्त्तित, तदाऽऽहृता अलिता राजान, तदा तेन राज्ञा श्रुत

जहा सा एइ, हट्टतुट्ठो, उस्सियपडागं नयरं कयं, रंगो कओ, तत्थ चक्कं, एत्थ एगंमि अक्खे अट्ठ चक्काणि, तेसिं पुरओ धीया ठविया, सा पुण त्रिधियवा, राया सन्नद्धो निग्गओ सह पुत्तेहिं, ताहे सा कण्णा सवालंकारविहसिया एगंमि पासे अच्छइ, सो रंगो रायाणो य ते य डंडभडभोइया जारिसो दोवतीए, तत्थ रण्णो जेट्टपुत्तो सिरिमाली कुमारो, एसा दारिया रज्जं च भोत्तवं, सो तुट्ठो, अहं नूणं अण्णेहिंतो राईहिं अब्भहिओ, ताहे सो भणिओ—विधहत्ति, ताहे सो अकयकरणो तस्स समूहस्स मज्झे तं धणुं धेत्तूण चेव न चाएइ, किह्वि अणेण गहियं, तेण जत्तो वच्चइ तत्तो वच्चइत्ति कंडं मुक्कं, एवं कस्सइ एगं अरयं वोलियं कस्स दो तिणिण अण्णेसिं वाहिरेण चेव निति, तेणवि अमच्चेण सो नत्तुगो पसाहिंउं तद्विवसमाणीओ तत्थऽच्छइ, ताहे सो राया ओहयमणसंकप्पो करयलपल्हत्थमुहो—अहो अहं पुत्तेहिं लोगमज्झे विगोविओत्ति अच्छइ, ताहे सो अमच्चो पुच्छइ—किं तुव्वे देवाणुप्पिया ओहय जाव झियायह ?, ताहे सो भणइ—

१ यथा सेति, हट्टतुट्ठो, उच्छिन्नपताक नगर कृत, रज्ज कृत, तत्र चक्र, अत्रैकस्मिन् चक्रेऽष्ट चक्राणि तेषां पुरत पुगलिका स्थापिता, सा पुनर्वेद्धव्या, राजा सन्नद्धो निर्गत सह पुत्रै, तदा सा कन्या सर्वोलङ्कारविभूषिता एकस्मिन् पार्श्वे तिष्ठति, स रज्ज ते राजानो दण्डिकभटभोजिका यादशो द्रौपद्या, तत्र राज्ञो ज्येष्ठ पुत्र श्रीमाली कुमार, एषा दारिका राज्यं च भोक्तव्य, स तुष्ट, अहं नूनमन्यराजभ्योऽभ्यधिक, तदा स भणति—त्रिष्येति, तदा सोऽकृतकर गच्छत्य समूहस्य मध्ये तदनुग्रहीतुमेव न शक्नोति, कथमप्यनेन गृहीत, तेन यतो व्रजति ततो व्रजतिविति काण्ड मुक्त, एव कस्यचिदेकमरकव्यतिक्रान्त कस्यचिद्दे श्रीणि अन्येषां बहिरेव निर्गच्छति, तेनाप्यमात्येन स नष्टा प्रसाध्य तद्विवसमानीतस्त्र तिष्ठति, तदा स राजोपहृतमन सकल्प करतलस्यापितमुख अष्टो अष्ट पुत्रैर्लोकमध्ये विगोपित इति तिष्ठति, तदा सोऽमात्यं पृच्छति—किं यूय देवानुप्रिया उपहृतमनःसकल्पा यावत् ध्यायत ?, तदा स भणति—

एहं अहं नहुंरुओ, ताहे भणइ-अरि पुत्तो तुव्भं अण्णोवि, कहं ? सुरिंदत्तो नाम कुमारो, तं सोवि ता विण्णा-
सउ मे. ताहे तं राया पुच्छइ-कओ मम एस पुत्तो ? ताहे ताणि सिट्ठाणि रहस्माणि, ताहे राया तुहो भणइ-सेयं तव
पुत्ता ! एए अट्ट चके भेत्तूण रज्जमोक्कं निपुत्तिदारियं पावित्ताए, ताहे सो कुमारो ठाणं आलीढं ठाइऊण गिण्हइ धणू,
लक्काभिमुहं सरं संधेइ. ताणि चेडरुवाणि ते य कुमारो सपओ रोडंति, अण्णे य दोण्णि पुरिसा असिब्यग्रहसो, ताहे सो
पणामं रण्णो उवज्जागस्म य करेइ, मोवि से उवज्जाओ भयं दावेइ-एए दोण्णि पुरिसा जइ फिडिमि सीसं ते फिट्ठइ (हिसंति)
तेमिं दोण्हवि पुरिमाण ते य चत्तारि ते य वावीसं अगणंतो ताण अट्ठहं रहवक्काणं छिहं जाणिऊण एगंमि छिहं नाऊण
अफिडिचाए डिहीए तमि रुक्खे तेणं अण्णंमि य मणं अकुणमाणेण सा धीतीगा अच्छिमि विज्जा, तत्थ उकुट्टिसीहनाय-
साहुकारो दिण्णो, एसा दपत्तितिकसा, एसा चेय विभासा भावे, उवसंहारो जहा कुमारो तहा साहू जहा ते चत्तारि तहा

१ पुराण कथयति, तदा भगवि-भगि पुत्रो शुभ्याकमन्वोऽपि, क१, सुरेन्द्रपुत्रो नाम कुमारः, तत् सोऽपि तावत् परीक्ष्यतां मम, तदा तं राजा पृच्छति-
कुतो मम पुत्र एव, तदा तस्मिन् दिवापि रहस्यमि, तदा राजा तुहो भगवि-अगम्य पुनः । एतापि अष्ट चत्वारि भिरा राज्ञोऽपि निरुक्तिं दारिकं च प्राप्तुं, तदा स
कुमारः स्वामाजीऽपि ता गृह्णाति धनु, रज्ज्याभिमुगधर सज्जाति, ते चेयस्ते च कुमारो सर्वतो बोल कुर्यान्, अन्ये च द्वौ पुत्रौ, तदा स प्रणाम राज्ञ
व्याख्यायन् च परोति, सोऽपि तन्तोपाध्यायो भय दर्शयति-एता द्वौ पुत्रौ यदि स्वलति शीघ्रं ते पातयिष्यत, तं द्वावपि पुरो ताश्च चतुरस्ताश्च द्वाविंशति
भगवन्पुत्रो नाममात्रं रज्ज्याणां छिहं ज्ञानैर्कनिगिजे ज्ञानाऽपत्तितया रज्ज्या तस्मादङ्गात् अन्यमिन् मरोऽकुर्वता तेन सा पुत्तलिकाऽङ्गि विज्जा,
तत्रोदरिहिनदपुत्रस्वापुत्रो दत्त, एता गृह्णाति शिक्षा, पृथैय विभासा भावे, उवसंहारो यथा कुमारगथा सायु यथा ते चत्तारलथा

चत्तारि कमाया जहा ते वावीसं कुमारो तहा वावीसं परोसहा जहा ते दो मणूमा तहा रागहोमा जहा धित्तिगा विंधेयवा
तहा आराहणा जहा निवुत्तीदारिया तहा सिद्धी । तित्तिक्खत्ति गयं ९, इयाणिं अज्जवत्ति, अज्जवं नाम उज्जयत्तणं,
तत्थुदाहरणगाथा—

चंपाए कोसियज्जो अंगरिसी रुद्धए य आणत्ते । पंथग जोइजसाविय अब्भक्खाणे य संवोही ॥ १२९३ ॥

इमीए वदत्ताणं-चंपाए कोसिअज्जो नाम उवज्जाओ, तस्स दो सीसा-अंगरिसी रुद्धओ य, अंगओ भद्दओ,
तेण से अंगरिसी नामं कयं, रुद्धओ सो गंछिदओ, ते दोवि तेण उवज्जाएण दारुगाणं पट्टविया, अंगरिसी अडवीओ
भारं गहाय पडिअति, रुद्धओ दिवसे रमित्ता वियाले संभरियं ताहे पहाविओ अडविं, तं च पेच्छइ दारुगभारएण एन्तगं,
चित्तेइ य-निच्छुदोमि उवज्जाएणंति, इओ य जोइजसा नाम वच्छवाली पुत्तस्स पंथगस्स भत्तं नेऊण दारुगभार-
एण एड, रुद्धएण सा एगाए खट्ठाए मारिया, तं दारुगभारं गहाय अण्णेण मग्गेण पुरओ आगओ उवज्जायस्स हथे

१ चावरा कथाया यथा ते द्वाविंशति कुमारालथा द्वाविंशति परीपहा यथा ती द्वौ पुरो तथा रागद्वेयो यथा पुत्तलिका वेदव्या तथाऽऽराधना यथा
निर्हृतिदारिका तथा मिद्धि । निरिद्धेति गत, इदानीमाजंघमिति, भार्जव नाम ऋषेय, तत्रोदाहरणगाथा, अस्या व्याख्यान-चम्पायां कौशिकार्यो नामोपा-
ध्याय, तस्य द्वौ शिष्यौ-गर्हपि रज्ज्व, अज्जको भद्रवन्नेन तस्माद्विंशति नाम कृत, रुद्ध स अग्निच्छेदक, तो द्वावपि तेषोपाध्यायेन दारुकेभ्य प्रस्थापितौ,
अद्विपरिवीतो भार गृहीया प्रत्येति, रुद्धो दिवसे रमन्वा विकाले स्मृत यदा तदा प्रधावितोऽटवी, त च प्रेक्षते दारुक्रमारेणायान्त, चिन्तयति च निष्काशि-
तोऽङ्गि उपाध्यायेनेति, इत्यथ उभोतिर्यता नाम वारसपालिका पुत्रस्य पन्थकस्य भक्त नीत्वा दारुक्रमारेणायान्ति, सा रुद्धकैर्नैकयां गर्तायां मारिता, त दारुक-
भार गृहीत्वाऽन्वेन मार्गेण पुरत आगत उपाध्यायस्य हस्ते

धुणमाणो कहेइ-जहा णेण तुज्झ सुंदरसीसेण जोइजसा मारिया, रमणविभासा, सो आगओ, धाडिओ वणसंडे चित्तेइ-सुह-
वज्जमाणेण जाती सरिया सजमो केवलनाणं देवा महिमं करेति, देवेहिं कहियं, जहा एएण अब्भक्खाणं दिन्नं, रुद्धगो लोणेण
हीलिज्जइ, सो चित्तेइ-सच्चं मए अब्भक्खाणं दिन्नं, सो चित्तंतो संवुद्धो पत्तेयवुद्धो, इयरो वंमणो वंमणी य दोवि पवइ-
याणि, उप्पण्णणाणाणि सिद्धाणि चत्तारिवि, एवं कायवं वा न कायवं वेति १० । अज्जवत्ति गयं, इयाणिं सुइत्ति, सुई
नाम सच्चं, सच्चं च संजमो, सो चेव सोयं, सत्यं प्रति योगाः सहृदीता भवन्ति, तत्रोदाहरणगाथा—

सोरिअ सुरंवरैवि अ सिद्धी अ धणंजए सुभद्दा य । वीरे अ धम्मघोसे धम्मजसेऽसोगपुच्छा य ॥ १२९४ ॥

सोरियपुरं नयरं, तत्र सुरवरो जक्खो, तत्थ सेट्ठी धणंजओ नाम, तस्स भज्जा सुभद्दा, तेहिं सुरवरो नमंसिओ, पुत्तका-
मेहिं उवाइयं सुरवरस्म कयं-जइ पुत्तो जायइ तो महिससएणं जण्णं करेमि, ताणं संपत्ती जाया, ताणि संवुद्धेहिन्ति
सामी समोसदो, सेट्ठी निग्गओ, संवुद्धो, अणुवयाणि गिण्हामिति जइ जक्खो अणुजाणइ, सोवि जक्खो उवसामिओ,

१ ददय कथयति-ययाऽनेन तव सुन्दरशिष्येण ज्योतिर्यशा मारिता, रमणविभासा, स आगत, निर्घादितो वनपण्टे चिन्तयति-शुभाध्यवसायेन
जाति स्मृता समय केवलज्ञान महिमान देवा कुर्वन्ति, देवे कथित यथैतेनाभ्याख्यान दत्त, रुद्धको कोकेन हीव्यते, स चिन्तयति-सत्य मयाऽऽयाख्यान
दत्त, स चिन्तयन् सत्तुद प्रत्येकबुद्ध, इतरो ग्राहणो ग्राहणी च द्वे अपि प्रयजिते, उत्पन्नज्ञानाश्रयवरोऽपि सिद्धा । एव कर्त्तव्य वा न कर्त्तव्य वेति ।
भार्जवमिति गत, इदानीं शुचिरिति, शुचिर्नाम सत्य, सत्यं च सयम स एव शीघ्रं, शीघ्रपुर नगरं, तत्र सुरवरो यक्षः, तत्र श्रेष्ठो वनजयो नाम, तस्य भार्या
सुभद्दा, ताम्या सुरवरो नमस्कृत, पुत्रकामाभ्यासुपयाचित सुरवरस्य कृत-यदि पुत्रो भविष्यति तर्हि महिषशक्तेन यक्ष करिष्यामि, तयो सपत्तिर्जाता, तानि
समोस्यन्ते इति स्वामी समवद्यत, श्रेष्ठो निर्गत, सत्तुद, अनुव्रताणि गृह्णातीति यदि यक्षोऽनुजानीते, सोऽपि यक्ष उपशान्तः ।

अण्णे भणंति-एहिं मण्णिहिं मणिओ, दयाए न देइ, नियसरीरसयखंडपवज्जणेण कतिवयखंडेसु कएसु सेट्ठी चिंतेइ-अहोऽहं धण्णे ! जेण इमाए वेयणाए पाणिणो ण जोइयत्ति, सत्तं परिकिखळण सुरवरो सयं चेव पडिबुद्धो, पिट्ठमया वा कया, एए देशशुचिः श्रावकत्वं, सर्वशुची सामिस्स दो सीसा-धम्मघोसो धम्मजसो य, एगस्स असोगवरपायवस्स हेट्ठा गुणेति, ते पुव्वहे ठिया अवरणहेवि छाया ण परावत्तइ, एगो भणइ-तुज्झ सिद्धी, वीओ भणइ-तुज्झ लद्धी, एगो काइग-भूमीए गओ, वितिओवि तहेव, नायं जहा एगस्सवि न होइ एस लद्धी, पुच्छिओ सामी-कहेइ तस्स उप्पत्ती-

सोरियसमुद्विजए जन्नजसे चेव जन्नदत्ते य । सोमिन्ता सोमजसा उच्छविही नारदुप्पत्ती ॥ १२९५ ॥

अणुकंपा वेयहो मणिकंचण वासुदेव पुच्छा य । सीमंधरजुगवाह जुगंधरे चेव महवाह ॥ १२९६ ॥

गाथाद्वितयम्, अस्य व्याख्या-सोरियपुरे समुद्विजओ जया राया आसि तया जण्णजसो तावसो आसी, तस्स भज्जा सोमिन्ता, तीसे पुत्तो जन्नदत्तो, सोमजसा सुण्हा, ताण पुत्तो नारदो, ताणि उच्छवितीणि, एगदिवसं जेमंति एगदिवसं

१ अन्ये भणन्ति-व्रतेषु सन्निहितेषु मार्गित, दयया न ददाति, निजशरीरगतगण्डै प्रपद्यमाने कतिपयेषु खण्डेषु कृतेषु श्रेष्ठी चिन्तयति-अहो अहं धन्यो येन मयाऽनया चेदनया प्राणिनो न योजिता इति, सत्त्व परीक्ष्य सुरवर स्वयमेव प्रतिबुद्ध, पिट्ठमया वा कृता । स्वामिनो द्वौ शिष्यौ-धर्मवोषो धर्मयशाश्च, एकस्य वराशोकपादपस्याधस्ताद् गुणयन्तौ तौ पूर्वाह्ने स्थितौ अपराह्णेऽपि छाया न परावर्त्तते, एको भणति-तव सिद्धि, द्वितीयो भणति-तव लब्धि, एक कायिकीभूमिं गत, द्वितीयोऽपि तथैव, ज्ञात यथा नैकस्याप्येषा लब्धिपरिस्थिति, पृष्ट स्वामी कथयति तत्त्वोत्पत्तिं । शीर्षपुरे नगरे समुद्विजज्यो यदा राजाऽऽसीत् तदा यज्ञयशास्तपस आसीत्, तस्य भार्या सौमिन्त्री आसीत्, तस्या पुत्रो यज्जदत्त, सोमयशा. शुपा, तयो पुत्रो नारद, तापुच्छवृत्ती, एक-सिन् दिवसे जेमत् एकसिन् । २ गद्यपद्यं

उववासं करंति, ताणि तं नारदं असोगरुखहेट्ठे पुव्वहे ठविळण दिवसं उच्छंति, इओ य वेयह्वाए वेसमणकाइया देवा जंभगा तेणं २ वीतीवयंति, पेच्छंति दारणं, ओहिणा आभोएंति, सो ताणं देवनिकायाओ चुओ तो तं अणुकंपाए तं छाहिं थंभंति-दुक्खं उण्हे अच्छइत्ति, पडिनियत्तेहि नीसीहिओ सिक्खाविओ य-प्रद्युम्नवत्, केइ भणंति-एसा असोग-पुच्छा, नारदुप्पत्ती य, सो उम्मुक्कवालभावो तेहिं देवेहिं पुव्वभवपिययाए विज्जाजंभएहि पन्नत्तिमादियाओ सिक्खाविओ, सो मणिपाउआहिं कंचणकुंडियाए आगासेण हिडइ, अण्णया वारवइमागओ, वासुदेवेण पुच्छिओ-किं शौचं इति ?, सो ण तरति णिवेदेइ, वक्खेवो कओ, अण्णाए कहाए उट्ठेत्ता पुव्वविदेहे सीमंधरसामिं जुगवाहवासुदेवो पुच्छइ-किं शौचं ?, तित्थगरो भणइ-सच्चं सोयंति, तेण एगेण पएण सच्चं पज्जाएहि ओवहारियं, पुणो अवरविदेहं गओ, जुगंधरतित्थगरं महावाह नाम वासुदेवो पुच्छइ तं चेव, तस्सवि सक्खं उवगयं, पच्छा वारवइमागओ वासुदेवं भणइ-किं ते तया पुच्छियं ?,

१ दिवसे उपवास कुरुत, तौ त नारदमशोकट्टक्षस्याधस्तात् पूर्वाह्ने स्थापयित्वोच्छंत, इतश्च वैताढ्ये वैश्रमणकायिका देवा जंभकास्तेनाध्वना ध्यति-व्रजन्ति, प्रेक्षन्ते द्वारक, अवधिनाऽऽभोगयन्ति, स तेषा देवनिकायाच्युत, तत्तत्सद्वक्तृकमप्य ता छाया सम्भयन्ति-दु एमुण्णे तिष्ठतीति, प्रतिनिवृत्तं निशीष्य (गुप्ता विद्या) शिक्षित, केचिद् भणन्ति-एसाशोकपृच्छा नारदोत्पत्तिश्च, स उम्मुक्कवालभावसैर्देवैः पूर्वभवमियतया विद्याजुम्भकैः प्रख्यादिका शिक्षिता, स मणिपादुकाभ्यां काञ्चनकुण्डिकयाऽऽकाशेन हिण्डते, अन्यथा द्वारवतीमागतो, वासुदेवेन पृष्ट-स न शार्कोत्युत्तर दातु, उक्तेषु कृत, अन्यथा कथयोत्थाय पूर्वविदेहेषु सीमंधरस्वामिन जुगवाहवासुदेव पृच्छति- तीर्थं करो भणति-सत्त्वं शौचमिति, तेनैकेन पदेन सत्य पर्यावरणधारित, पुनरपरविदेहेषु युगन्धरतीर्थंकर महाबाहुनाम वासुदेव पृच्छति तदेव, तस्मादपि साक्षादुपगत, पश्चाद् द्वारवतीमागतो वासुदेव भणति-किं त्वया तदा पृष्टं ताहे सो तं भणइ-सोयंति, भणइ-सच्चंति, पुच्छिओ किं सच्चं ?, पुणो ओहासइ, वासुदेवेण भणियं-जहिं ते एयं पुच्छियं तहिं पर्यपि पुच्छियं होंतंति खिसिओ, तेण भणियं-सच्चं भट्टारओ न पुच्छिओ, विचिंतेउमारद्धो, जाई सरिया, पच्छा अतीव सोयवंतो पत्तेयबुद्धो जाओ, पढममज्झयणं सो चेव वदइ, एवं सोएण जोगा समाहिया भवंति ११ । सोएत्ति गयं, इयार्णि सम्महिट्ठित्ति, संमहंसणविसुद्धीएवि किल योगाः सज्जहन्ते, तत्थ उदाहरणगाहा-

सागेयस्मि महाबल विमलपहे चेव चित्तकम्मे य । निप्फत्ति छट्ठमासे भुमीकम्मस्स करणं च ॥ १२९७ ॥

अस्या व्याख्या कथानकादवसेया, साएए महबलो राया, अत्थाणीए दूओ पुच्छिओ-किं नत्थि मम जं अन्नेसिं रायाणं अत्थित्ति ?, चित्तसभत्ति, कारिया, तत्थ दोवि चित्तकरावप्रतिमौ विख्यातौ विमलः प्रभाकरश्च, तेसिं अद्धद्धेणं अप्पिया, जवणियंतरिया चित्तेइ, एगेण निम्मवियं, एगेण भूमी कया, राया तस्स तुट्ठो, पूहयो य पुच्छिओ य, -प्रभाकरो पुच्छिओ भणइ-भूमी कया, न ताव चित्तेमिन्ति, राया भणइ-केरिसया भूमी कयत्ति ?, जवणिया अवणीया, इयरं चित्तकम्मं

१ तदा स त भणति-शौचमिति, भणति सत्यमिति, पृष्ट किं सत्यं ?, पुनरपभ्रजते, वासुदेवेन भणित-यत्र त्वयैतत् पृष्ट तत्रैतदपि पृष्टममविषयदिति निर्भरंस्ति, तेन भणित-सत्य भट्टारको न पृष्ट, विचिन्तयितुमारब्ध, आति स्मृता, पश्चादतीव शौचवान् प्रत्येकशुद्धो जात, प्रथममध्ययन स एव (तदेक) वदति । एव शौचेन योगा सगृहीता भवन्ति । शौचमिति गर्तं, हृदानीं सम्यग्दृष्टिरिति, सम्यग्दर्शनविशुद्ध्यापि, सन्नोदाहरणगाथा । साकेते महाबलो राजा, आस्थान्यां दूत पृष्ट -किं नास्ति मम यदन्वेषां राज्ञां अस्ति ?, चित्रसभेति, कारिता, तत्र द्वौ चित्रकरो, साम्यामर्धमर्धौ अर्पितवान्, यवनिकान्तरितौ धियपत, एकेन निर्मित, एकेन भूमी कृता, राजा तस्मै पृष्ट, एजितश्च पृष्टश्च प्रभाकर पृष्टो भणति-सूमी कृता, न तावच्च चित्रयामीति, राजा भणति-कीदृशी भूमि कृतेति, यवनिकाऽपनीता, इतरचित्रकर्म

निर्मलयरं दीसइ, राया कुविओ, विन्नविओ-पभा एत्थ संकंतत्ति, तं छाइयं, नवरं कुहुं, तुष्टेण एवं चेव अच्छउत्ति भणिओ, एवं संमत्तं विसुद्धं कायवं, तेनैव योगाः सगृहीता भवन्ति १२। सम्यग्दृष्टिरिति गतं, इयाणिं समाहितं समाधानं, तत्थोदाहरणगाहा—

णयरं सुदंसणपुरं सुसुणाए सुजस सुव्वए चेव । पव्वज्ज सिक्खमादी एगविहारे य फासणया ॥ १२९८ ॥

व्याख्या—कथानकादवसेया, तच्चेदम्—सुदंसणपुरे सुसुणागे गाहावर्ड, सुजसा से भज्जा, सट्ठाणि, ताण पुत्तो सुवओ नाम सुहेण गम्भे अच्छिओ सुहेण वह्निओ एवं जाव जोवणत्थो संबुद्धो आपुच्छित्ता पवइओ पढिओ, एकलविहारपडि-मापडिवण्णो, सकपसंसा, देवेहिं परिक्खिओ अणुकूलेण, धण्णो कुमारवंभचारी एगेण, वीएण को एयाओ कुलसंताणच्छे-दगाओ अधण्णोत्ति ?, सो भगवं समो, एवं मायावित्ताणि सविसयपसत्ताणि दंसियाणि, पच्छा मारिजंतगाणि, कलुणं कूवेंति, तहवि समो, पच्छा सवेवि उज्ज विउव्विता दिवाए इत्थियाए सविबभमं पलोइयं मुक्कदीहनीसासमवगूढो, तहावि

१ निर्मलतर दृश्यते, राजा उपित, विज्ञप्त-प्रभाऽत्र सक्रान्तेति, तच्छादित, नवरं कुह्य, तुष्टैवमेव तिष्ठति भणित, एव सम्यक्तर विशुद्ध कर्तव्य । इदानीं समाधिरिति, तत्रोदाहरणगाथा । सुदर्शनपुरे शिशुनाग श्रेष्ठी, सुयशालस्य भार्या, श्राद्धौ, तयो पुत्र सुमतो नाम सुखेन गर्भे स्थित सुखे न हृष्ट एव यावत् यावन्मस्य सज्ज, आपृच्छय प्रव्रजित पठित, एकाकिविहारप्रतिमा प्रतिपन्न, शक्रप्रशसा, देवे परीक्षितोऽनुकूलेन, धन्य कुमारप्रशस्यारी एकेन, द्वितीयेन क एतस्मान् कुलसन्तानच्छेदकादयस्य इति ?, स भगवान् सम, एव मातापितरो स्वविषयप्रसक्तौ इति, पश्चात् मार्गमाणी, कश्चन कृत, तथापि सम, पश्चात् सर्वो कृतो निर्वृतिता दिव्या प्रिया सविभ्रम प्रलोकित मुक्कदीर्घनि श्राममुपगूढ तथापि

संजमे समाहिततरो जाओ, णाणमुप्पण्णं, जाव सिद्धो १३। समाहितं गयं, आयारेत्ति इयाणिं, आयारोवगच्छणयाए योगाः सगृह्यन्ते, एत्थोदाहरणगाहा—

पाडलिपुत्त हुयासण जलणसिहा चेव जलणडहणे य । सोहम्मपलियपणए आसलकप्पाइ णट्टविही ॥ १२९९ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—पाडलिपुत्ते हुयासणो माहणो, तस्स भज्जा जलणसिहा, सावगाणि, तेसिंदो पुत्ता-जलणो डहणो य, चत्तारिवि पवइयाणि, जलणो उज्जुसंपण्णो, डहणो मायावहुलो, एहिति वच्चइ, वच्चाहि एइ, सो तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंतो कालगओ, दोवि सोधम्म उववन्ना सकस्स अविंभतरपरिसाए, पंच पल्लिओवमाति ठिती, सामी समोसदो आमलकप्पाए अंवसालवणे चेइए, दोवि देवा आगया, नट्टविहिं दाएत्ति दोवि जणा, एगो उज्जुगं विउविस्सामित्ति उज्जुगं विउवइ, इमस्स विवरीयं, तं च दट्ठूण गोयमसामिणा सामी पुच्छिओ, ताहे सामी तेसिं पुवभवं कहेइ-मायादोसोत्ति,

१ सयमे समाहिततरो जात, ज्ञानगुणस्य यावत् सिद्ध । समाधिरिति गत, आचार इतिदानीं, आचारोपगततया योगा, अत्रोदाहरणगाथा । पाट लिपुत्रे हुताशने ग्राहण, तस्य भार्या ज्वलनशिखा, श्रावकौ, तयोर्द्वौ पुत्री-ज्वलनो दहनश्च, चत्वारोऽपि प्रव्रजिता, ज्वलन क्रजुतासपन्न, दहनो माया-बहुलः, आयाहीति प्रव्रजति व्रजेत्यापाति, स तस्य स्थानस्यागालोचितप्रतिक्रान्त कालगत, द्वावपि सौधर्मे उत्पन्नौ शक्रस्याभ्यन्तरपर्यदि, पञ्च पत्न्यो-पमानि स्थिति, स्वामी समवस्तु आमलकल्पायामाग्रशालवने चैले, द्वावपि देवावागतौ नृत्यविधिं दर्शयत द्वावपि जनौ, एक क्रजु निकुर्वयिष्यामीति क्रजुक विह्वयति, अन्य निपरीन, तच्च दट्ठा गौतमस्वामिना स्वामी पृष्ट, तदा स्वामी तयो पूर्वभव कथयति-मायादोष इति

एवं आयारोपगयत्तणेण जोगा संगहिया भवंति १४। आयारोवगेत्ति गयं, इयाणिं विणओवगयत्तणेण जोगा संगहिया भवंति, तत्थ उदाहरणगाहा—

उज्जेणी अंवरिसी मालुग तह निंवए य पव्वज्जा । संकमणं च परगणे अविणय विणए य पडिवत्ती ॥ १३०० ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—उज्जेणीए अंवरिसी माहणो, मालुगा से भज्जा, सट्ठाणि, निंवगो पुत्तो, मालुगा कालगया, सो पुत्तेण समं पवइओ, सो दुविणीओ काइयभूमीए कंटए निक्खिचइ सज्झायं पडविन्ताणं छीयइ, असज्झायं करेइ, सबं च सामायारीं वितहं करेइ, कालं उवहणइ, ताहे पवइया आयरियं भणंति-अथवा एसो अच्छउ अहवा अम्हेत्ति, निच्छूढो, पियावि से पिडओ जाइ, अन्नस्स आयरियस्स मूलं गओ, तत्थवि निच्छूढो, एवं किर उज्जेणीए पंच पडिस्सगसयाणि सट्ठाणि हिडियाणि, निच्छूढो य सो खंतो सन्नाभूमीए रोवइ, सो भणइ-किं खंता ! रोवसित्ति ?, तुमं नामं कयं निंवओत्ति एयं न अण्णहत्ति, एएहिमणभागेहिं आयारेहि तुज्जंतेण एण्हिं च अहंपि ठायं

१ एवमाचारोपगततया योगा सगृहीता भवन्ति । आचारोपग इति गत, इदानीं विनयोपगतत्वेन योगा, सगृहीता भवन्ति, तत्रोदाहरणगाथा । वज्जिन्यामम्भर्षिर्ग्राहण, मालुका तस्य भार्या, श्राद्धौ, निम्बक पुत्र, मालुका कालगता, स पुत्रेण सम प्रव्रजित, स दुर्विनीत कायिकीभूमौ कण्टकात् निक्षिपति स्वाध्याय प्रस्थापयत्सु (साधुषु) क्षीति, अस्वाध्याय करोति, सर्वो च सामाचारो वितथां करोति, कालमुपहन्ति, तदा प्रव्रजिता आचार्य भणन्ति-अथ चैव तिष्ठत अथवा वयमिति, निष्काशित, पिताऽपि तस्य पृष्टे याति, अन्यस्याचार्यस्य मूलं गत, तथापि निष्काशित, एव किलोजिन्यां पञ्च प्रति श्रपशतानि सर्वाणि हिण्डितौ, निष्काशितश्च स बृद्ध सज्ञाभूमौ रोदिति, स भणति-किं बृद्ध ! रोदिपीति ?, तव नाम कृत निम्बक इति एतन्नान्यथेति, एतैर-भार्येराचारैस्त्वदीयेरधुनाऽहमपि स्थिति

नं छभामि, न य वट्टड उप्पवड्डं, तस्मवि अत्ति ताया, भण्ड-पंता ! एकमिं कहिंचि ठाहिं मग्गाहि, भण्ड-मग्गामि जड विणीओ होसि एकसि नवरं जड, पवडयाणं मूयं गया, पवडयाणा खुहिया, सो भण्ड-न कंहेत्ति, तहवि निच्छंति, आयरिया भणंति-मा अज्जो ! एवं होह, पाहुणा भवे, अज्जकलं जाहिति, ठिया, ताहे खुल्लओ तिणिण २ उच्चारपास-वणाणं वारस भूमीओ पडिलेहत्ता सद्धा सामायागी, विभासियवा अवितहा, साह तुट्ठा, सो निवओ अमयखुड्डुगो जाओ, तरतमजोगेण पंचवि पडिस्सगसयाणि ताणि मंमाणियाणि आराहियाणि, निगंतुं न दिंति, एवं पच्छा सो विणओवगो जाओ, एवं कायवं १५ । विणओवएत्ति गयं, इयाणिं धिइमई यत्ति, धितीए जो मतिं करेइ तस्य योगाः सगृहीता भवन्ति, तत्थोदाहरणगाथा—

नयरी य पंडुमहुरा पंडववंसे मई य सुमई य । वारीवसभारूहणे उप्पाहय सुद्धियविभासा ॥ १३०१ ॥
व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—णयरी य पंडुमहुरा, तत्थ पंच पंडवा, तेहिं पवयंतंहेहिं पुत्तो रज्जे ठवियो,

१ न लभे, न च वसंते व प्रवजितु, तस्याप्यधृतिजाता, भणति-टूड !, एकदा तुत्रापि स्थितिमन्वेपय, भणति-मार्गयामि यदि विनीतो भवत्येकदा, परं यदि, प्रवजिताना मूल गतो, प्रवजिता ध्रुव स भ । ति- - रुपिपनीति, तयापि नेच्छन्ति, आचार्यो भणन्ति-मैव भवतायां, प्रापूर्णकौ भवतां, अद्य कत्ये यास्यत इति, स्थिता, तदा ध्रुव तिर २ उच्चारप्रवणयोदादश भूमी प्रतिस्विय संधा समाचारी (करोति), विभाषिन्या अवितथा, साध-वस्तुता, स निम्बकोऽमृतधुतको जात, तरतमयोगेन पत्रापि प्रतिप्रयत्नतानि तानि समीकृतानि आरादानि, निगंतु न ददति, एव स पश्चात् स विनयो-पगो जात, एव कर्तव्य । विनयोपग इति गत, इदानीं धृतिमतिरिति, धृती यो मतिं करोति तस्य-तत्रोदाहरणगाथा । नगरी च पाण्डुमहुरा, तत्र पञ्च पाण्डवा, ते प्रवजित पुत्रो राज्ये स्थापित

ते अरिष्टनेमिस्म पायमूले पट्टिया, हत्थकप्पे भिक्खं हिंइंता गुणेति-जहा सामी कालगओ, गहियं भत्तपाणं विगिंचित्ता सेत्तंजे पवए भत्तपच्चक्खायं करंति, णाणुप्पत्ती, सिद्धा य । ताण वंसे अण्णो राया पंडुसेणो नाम, तस्स दो धूयाओ-मई सुमई य ताओ उज्जंते चेडयवंदियाओ सुरद्वं वारिवमभेण [वारिवसभो नाम वहणं तेण] समुदेण एइ, उप्पाडयं उद्धियं, लोगो खंदरूहे नमंसइ, इमाहि धणियतरागं अप्पा संजमे जोडओ, एमो सो कालोत्ति, भिन्नं वहणं, संजयत्तंपि सिणायगत्तंपि कालगयाओ सिद्धाओ, एतथ सरीराणि उच्छलियाणि, सुद्धिएण लवणाहिवइणा महिमा कया, देवुज्जोए ताहे तं पभासं तित्थं जायं, दोहिवि ताहे धीतीए मतिं करंतीहि जोगा संगहिया, धिइमई यत्ति गयं १६, इयाणिं संवेगेत्ति, सम्यग् वेगः संवेगः तेण संवेगेण जोगा संगहिया भवन्ति, तत्रोदाहरणगाथाद्वयं—

चंपाए भित्तपभे धणमित्ते धणसिरी सुजाते य । पियंगू धम्मघोसे य अरक्खुरी चेव चंदघोसे य ॥ १३०२ ॥
चंदजसा रायगिहे वारत्तपुरे अभयसेण वारत्ते । सुसुमार धुंधुमारे अंगारवई य पज्जोए ॥ १३०३ ॥

१ तेऽरिष्टनेमे पादमूल प्रस्थिता, हृत्तिकल्पे हिण्डमाना शृण्वन्ति-यथा स्वामी कालगत, गृहीत भक्तपान सत्त्वा शत्रुजये पर्वते भक्तप्रत्याख्यामं कुर्यन्ति, ज्ञानोपपत्ति सिद्धाश्च । तेपा वदो धम्मो राणा पाण्डुपेणो नाम, तस्य द्वे दुहितरो-मति सुमतिश्च, ते उज्जयन्ते वैलवन्दिक्के सुराष्ट्र वाहनेन समुद्रे. णायाव वपात स्थित, लोक रुन्दरद्रो नमस्त्यति, आभ्यां वाढतरमाया सयमे योजित, एव स काल इति, भिन्न प्रवहण, सयतत्वमपि ज्ञातकमपि काळगते सिद्धे, एकत्र शरीरे उच्छलिते, सुस्थितेन लवणाधिपतिना महिमा कृत, देवोद्योते तन प्रभासाय तत् तीर्थं जात, द्वाभ्यामपि तदा धृती मतिं कुर्यन्तीभ्यां योगा सगृहीता । धृतिमतिरिति गत, इदानीं संवेग इति, तेन संवेगेन योगा सगृहीता भवन्ति ।

अस्या व्याख्या कथानकादवसेया तच्चेदं—चंपाए भित्तपभो राया, धारिणी देवी, धणमित्तो सत्थवाहो, धणसिरी भज्जा, तीसे ओवाइयलद्धओ पुत्तो जाओ, लोगो भण्ड-जो एतथ धणसमिद्धे सत्थवाहकुले जाओ तस्स सुजायंति, निवित्ते वारसाहे सुजाओत्ति से नामं कयं, सो य किर देवकुमारो जारितो तस्स ललियमण्णे अणुसिक्खंति, ताणि य सावगाणि, तत्थेव णयरे धम्मघोसो अमच्चो, तस्स पियंगू भज्जा, सा सुणेइ-जहा एरिसो सुजाओत्ति, अण्णया दासीओ भण्ड-जाहे सुजाओ इओ वोलेज्जा ताहे मम कहेज्जह जाव तं णं पेच्छेज्जामित्ति, अण्णया सो भित्तवंदपरिवारिओ तेणंतेण एति, दासीए पियंगूए कहियं, सा निग्गया, अण्णाहि य सवत्तीहिं दिट्ठो, ताए भण्ड-धण्णा सा जीसे भागावडिओ, अण्णया ताओ परोप्परं भणंति-अहो लीला तस्स, पियंगू सुजायस्स वेसं करेइ, आभरणविभूषणेहिं विभूषिया रमइ, एवं वच्चइ सविलासं, एवं हत्थसोहा विभासा, एवं मित्तेहिं समं पि भासइ, अमच्चो अइगओ, नीसट्ठं अंतेउरंति पाए सणियं निक्खिवंतो

१ चम्पाया मित्रप्रभो राजा, धारिणी देवी धनमित्र सार्धवाह, धनश्रीभार्या, तस्या उपयाचितैर्लब्ध पुत्रो जात, लोको भणति-योऽत्र धनसमृद्धे सार्धवाहकुले जातस्तस्य सुजातमिति, निर्दुत्ते द्वादशाहे सुजात इति तस्य नाम द्युत, स च किल देवकुमारो यादृश तस्य ललितमन्येऽनुशिक्षन्ते, ते आचका तत्रैव नगरे धर्मघोषोऽमास, तस्य प्रियङ्गु भार्या, सा शृणोति यथेदं सुजात इति, अन्यदा दासीर्भणति-यदा सुजातोऽनेन वर्धनेन व्यतिक्राम्येत् तदा मम कथयेत् पावत्त प्रेक्षयिष्ये इति, अन्यदा स मित्रवृन्दपरिवारितलेनाध्वना याति, दास्या प्रियङ्गवे कथित, सा निर्गता, अन्याभिन्न सपत्नीभिर्दृष्ट, तया भण्यते-धन्या सा यस्या भाग्ये भाष्यति, अन्यदा ता परस्पर भणन्ति-अहो लीला तस्य, प्रियङ्गु सुजातस्य वेष करोति, आभरणविभूषणैर्विभूषिता रमते, य व्रजति सविलास, एव दलशोभा विभाषा, एव मित्रे सममपि भाषते, अमात्योऽतिगत, विनष्टमन्त्र पुरमिति पादौ शब्दै निक्षिपन्

भारच्छिदेणं पलोएइ, दिद्धा विखुडुंती, सो चिंतेइ-विनहं अंतेउरंति, भणइ-पच्छणं होउ, मा भिण्णे रहस्से सइरा-
याराउ होहिंति, मारेउं मग्गइ सुजायं, वीहेइ य, पिया य से रण्णो निरायं अच्छिओ, मा तओ विणासं होहिंति, उवायं
चिंतेइ, लद्धो उवाओत्ति, अण्णया कूडलेहेहिं पुरिसा कया, जो मित्तप्पहस्स विवक्खो, तेण लेहा विसज्जिया तेणंति,
सुजाओ वत्तवो-मित्तप्पभरायाणं मारेहि, तुमं पगओ राउले, तओ अद्धरज्जियं करेमि, तेण ते लेहा रण्णो पुरओ वाइया,
जहा तुमं मारेयवोत्ति, राया कुविओ, तेवि लेहारिया वज्झा आणत्ता, तेणं ते पच्छण्णा कया, मित्तप्पभो चिंतेइ-जइ
लोगनायं कज्जिहि तो पउरे खोभो होहिंति, ममं च तस्स रण्णो अयसो दिज्ज, तओ उवाएण मारेमि, तस्स मित्तप्पहस्स
एणं पच्चंतणयरं अरक्खुरी नाम, तत्थ तस्स मणूसो चंदज्जओ नाम, तस्स लेहं देइ (अं० १८०००) जहा सुजायं पेसेमि तं
मारेहिंति, पेसिओ, सुजायं सद्दवेत्ता भणइ-वच्च अरक्खुरीं, तत्थ रायकज्जाणि पेच्छाहि गओ तं णयरिं अरक्खुरिं नाम, दिट्ठो

१ द्वारच्छिदेण प्रलोकयति, इष्टा क्रीडन्ती, स चिन्तयति-विनष्टमन्त पुरमिति, भणति-पच्छन्नं भवतु, मा भिक्षे रहस्से स्त्रैराचारा भूयस्त्रिति, मारयितुं
मार्गेयति सुजात, यिमेति च, पिता च तस्य राज्ञो गित्तं गिन, मा ततो विनाशो भूदिति, उपाय चिन्तयति, लब्ध उपाय इति, अन्यथा कूटलेखै
(युक्ता) पुरुषा कृता, यो मित्रप्रभस्य विपक्ष तेन लेख विच्छेदस्तस्यै इति, सुजातो वक्तव्य-मित्रप्रभराज मारय, एव प्रगतो राजकुले, तत आर्षराजिर्न
करोमि, तेन ते लेखा राज पुरतो वाचिता यथा एव मारयितव्य इति, राजा कुपित, ते लेखहारका वप्या आज्ञप्ता, तेन ते पच्छन्ना कृता, मित्रप्रभश्चिन्तयति-
यदि लोकज्ञात क्रियते तदा पुरे क्षोभो भविष्यतीति, मया च तस्य राज्ञोऽयसो दास्यति, तत उपायेन मारयामि, तस्य मित्रप्रभस्यैक प्रत्यन्तनगरमारक्षुर नाम,
तत्र तस्य मनुष्यश्चन्द्रध्वजो नाम, तस्यै लेख ददाति-यथा सुजात प्रेषयामि त मारयेरिति, प्रेषित, सुजात शब्दयित्वा भणति-मजारक्षुर, तत्र रायकार्याणि
प्रेक्षन्, गत तां नगरीमारक्षुरीं नाम, दृष्ट

अच्छउ वीसत्थो मारिज्जिहित्ति दिणे २ एगद्धा अभिरमंति, तस्स रूवं सीलं समुदायारं दड्डूणं चिंतेइ-नवरं अंतेवरियाहिं
समं विणट्ठोत्ति तेण मारिज्जइ, किह वा एरिसं रूवं विणासेमिंति उरसारित्ता सवं परिकहेइ, लेहं च दरिसेइ, तेण सुजा-
एण भणइ-जं जाणसि तं करेहि, तेण भणियं-तुमं न मारेमिंति, नवरं पच्छणं अच्छाहि, तेण चंदजसा भगिणी दिण्णा,
सा य तज्जाइणी तीए सह अच्छइ, परिभोगदोसेण तं वट्ठइ सुजायस्स ईसि संकंतं, सावि तेण साविया कया, चिंतेइ-मम
कएण एसो विणट्ठोत्ति संवेगमावण्णा भत्तं पच्चक्खाइ, तेणं चेव निज्जामिया, देवो जाओ, ओहिं पउंजइ, दड्डूणागओ,
वंदित्ता भणइ-किं करेमि ?, सोवि संवेगमावण्णो चितेइ-जहा अम्मापियरो पेच्छिज्जामि तो पवयामि, तेण देवेण सिला
विउविया नगरस्सुगरिं, नागरा राया य धूवपडिगहहत्था पायवडिया विण्णवेंति, देवो तासेइ-हा ! दासत्ति सुजाओ समणो-
वासओ अमच्चेण अकज्जे दूसिओ, अज्ज भे चूरेमि, तो नवरि मुयामि जइ तं आणेह पसादेह णं, कहिं ?, सो भणइ-एस

१ तिष्ठतु विषयतो मार्यते इति दिने २ एकस्यो अभिरमते, तस्य रूप शील समुदाचार दृष्ट्वा चिन्तयति-नवरमन्त पुरिकाभि सम विनष्ट इति तेन
मार्यते, कथं वेदना रूप विनाशयामीति ?, उपायं सर्वं परिकथयति, लेख च दर्शयति, तेन सुजातेन भण्यते-यज्जानासि तत्तु कुरु, तेन भणित-त्वां न मार
यामीति, नवर पच्छन् तिष्ठ, तेन चन्द्रयदा भगिनी दत्ता, सा च तज्जातीया (स्वरदोषदुष्टा) तथा सह तिष्ठति, परिभोगदोषेण तत्तु वर्त्तते सुजातस्तेष्व
सकान्त, साऽपि तेन श्रान्तिनीट्ठता, चिन्तयति मम कृतेनैव विनष्ट इति संवेगमापन्ना भक्त प्रत्यापयति, तेनैव निर्यामिता, देवो जात, अर्वाधि प्रयुणक्ति,
दृष्ट्वा आगत, वन्दित्वा भणति-किं करोमि ?, सोऽपि संवेगमापन्नश्चिन्तयति-यथा मातापितरौ प्रेक्ष्यं तदा प्रयजेय, तेन देवेन शिला विकुर्विता नगरस्योपरि,
नागरा राजा च धूपप्रतिग्रहहस्ता पादपतिता पित्रपयन्ति, देवस्त्रासयति-हा दासा इति, सुजात श्रमणोपासकोऽमात्येनाकार्यं दूषित, अथ भवतश्चूरयामि,
तर्हि परं मुज्जामि यदि तमानयत प्रमादयतन, क ? , स भणति-एष

उज्जाणे, सणायरो राया निग्गओ खामिओ, अम्मापियरो रायाणं च आपुच्छित्ता पवइओ, अम्मापियरोवि अणुपवइयाणि,
ताणि सिद्धाणि, सोऽवि धम्मघोसो निव्विसओ आणत्तो जेणं तस्स गुणा लोए पयरंति, यथा नेत्रे तथा शीलं, यथा नासा
तथाऽऽर्जवम् । यथा रूपं तथा वित्तं, यथा शीलं तथा गुणाः ॥ १ ॥ अथवा-विपमसमैर्विपमसमाः, विपमैर्विपमाः समैः
समाचाराः । करचरणकर्णनासिकदन्तोष्ठनिरीक्षणैः पुरुषाः ॥ २ ॥ पच्छा सो य निवेयमावण्णो सच्चं मए भोगलोभेण
विणासिओत्ति निग्गओ, हिंडंतो रायगिहे णयरे थेराणं अंतिए पवइओ, विहरंतो बहुस्सुओ वारत्तपुरं गओ, तत्थ अभ-
यसेणो राया, वारत्तओ अमच्चो, भिक्खं हिंडंतो वरत्तगस्स घरं गओ धम्मघोसो, तत्थ महुघयसंजुत्तं पायसथालं नीणीयं,
तओ विंदू पडिओ, सो पारिसाडित्ति निच्छइ, वारत्तओ ओलोयणगओ पेच्छइ, किं मन्ने नेच्छइ ?, एवं चिंतेइ जाव
(ताव) तत्थ मच्छिया उलीणा, ताओ घरकोइलिया पेच्छइ, तं पि सरडो, सरडं पि मज्जारो, तं पि पच्चंतियसुणओ, तं पि
वत्थवगसुणओ, ते दोवि भंडणं लग्गा, सुणयसामी उवट्ठिया, भंडणं जायं, मारामारी, वाहिं निग्गया पाहुणगा वलं

१ वधाने, सनागरो राजा निर्गत क्षामित, मातापितरौ राजान चापृच्छय प्रव्रजित, मातापितरावपि अनुप्रव्रजितौ, ते सिद्धा । सोऽपि धर्मघोषो निर्विषय
म्राज्ञसो येन तस्य गुणा लोके प्रचरन्ति, पश्चात् स च निर्वेदमापन्न सत्य मया भोगलोभेन विनाशित इति निर्गत, हिण्डमानो राजगृहे नगरे स्थविराणामन्तिके
प्रव्रजित, विहरन् बहुश्रुतो वारत्तपुर गत, तत्रामयसेनो राजा, वारत्तकोऽमात्य, भिक्षा हिण्डमानो वारत्तकस्य गृह गतो धर्मघोष, तत्र घृतमधुसयुक
पायसस्थालमानीत, ततो विन्दु पतित, स परित्राटिरिति नेच्छति, वारत्तकोऽनलोकनगत पश्यति, किं मन्ये नेच्छति, एव यावच्चिन्तयति तावत्तत्र मक्षिक
आगता ततो (ता) गृहकोकिला तामपि सरट सरटमपि मार्जारं तमपि प्रत्यन्तिक. आ तमपि वास्तव्य आ, तौ द्वावपि भण्डयितुं कप्तौ, यस्मात्तिनाडु
पस्थितौ, युद्ध जात, दण्डादण्डवादि, यहिर्निर्गता प्राधूर्णका यत्न

'पिडित्ता आगया, महासमरसंघाओ जाओ, पच्छा वारत्तगो चिंतेइ-एण्ण कारणेण भगवं नच्छइत्ति, सोहणं अज्झवसाणं उवगओ, जाई संभरिया, संतुद्धो, देवयाए भंडगं उवणीयं, सो वारत्तरिसी विहरंतो सुसुमारपुरं गओ, तत्थ धुंधुमारो राया, तस्स अंगारवई धूया, साविया, तत्थ परिवायगा उवागया, वाए पराजिया, पदोसमावन्ना से सावत्तए पाडेमिस्सि चित्तं फलए लिहित्ता उज्जेणीए पज्जोयस्स दंसेइ, पज्जोएण पुच्छियं, कहियं चणाए, पज्जोओ तस्स दूयं पेसइ, सो धुंधुमारेण असक्कारिओ निच्छूढो, भणइ पिवासाए-विणएणं वरिज्जइ, दूएण पडियागएण बहुतरणं पज्जोयस्स कहियं, आसुरुत्तो, सव्ववलेणं निगगओ, सुसुमारपुरं वेदेइ, धुंधुमारो अंतो अच्छइ, सो य वारत्तगरिमी एगत्थ नागधरे चच्चरमूले ठिएल्लगो, सो राया भीओ एस महावलवगोत्ति, नेमित्तगं पुच्छइ, सो भणइ-जाह-जाव नेमित्तं गेण्हामि, चेडगरूवाणि रमंति ताणि भेसावियाणि, तस्स वारत्तगस्स मूलं आगयाणि रोवंताणि, ताणि भणियाणि-मा वीहेहिस्सि, सो आगंतूण भणइ-मा

१ पिण्डयिरवा आगता, महासमरसघातो जात, पश्चाद्धारत्रकश्चिन्तयति-एतेन कारणेन भगवाक्षेपीदिति, शोभनमध्यवसानमुपगत, जाति स्मृता, संतुद्ध, देवतयोपकरणमुपनीत, स वारत्रकरूपिर्विहरन् शिशुमारपुर गत, तत्र धुंधुमारो राजा, तस्याद्धारवती दुहिता, श्राविका, तत्र परित्राजिका आगता, वादे (तया) पराजिता, तस्या प्रहेपमापना सापक्ष्ये पातयामीति चित्र फलके लिखित्वोजयिन्या प्रद्योताय दर्शयति, प्रद्योतेन पृष्ट, कथिन चानया, प्रद्योत-स्तस्य दूत प्रेषयति, स धुंधुमारेणासकृतो निष्काशित, भणित पिपासया-विनयेन त्रियने, दूतेन प्रत्यागतेन बहुतर प्रद्योतस्य कथित, कुद्, सर्वत्रलेन निर्गत, शिशुमारपुर वेष्टयति, धुंधुमारोऽन्त तिष्ठति, स च वारत्रकर्पिरेकत्र चच्चरमूले स्थितोऽस्ति, स राजा भीत एव महावल इति, नेमित्तिक पृच्छति, न भणति-यात यावन्निमित्तं गृह्णामि, चेदा रमन्ते ते भाषितास्तस्य वारत्रकस्य पार्श्वमागता रदन्त, ते भणिता-मा भैष्टेति, स आगत्य भणति-मा

वीहेहिस्सि, तुज्जं जओ, ताहे मज्झण्हे ओसण्णद्धाणं उवरिं पडिओ, पज्जोओ वेदित्ता गहिओ, णयरिं आणिओ, वाराणि वद्धाणि, पज्जोओ भणिओ-कओमुहो ते वाओ वाइ ?, भणइ-जं जाणसि तं करेह, भणइ-किं तुमे महासासणेण वहि-एण ?, ताहे से महाविभूईए अंगारवई पदिण्णा, दाराणि मुक्काणि, तत्थ अच्छइ, अण्णे भणंति-तेण धुंधुमारेण देवयाए उववासो कओ, तीए चेडरूवाणि विउविया णिमित्तं गहियंति, ताहे पज्जोओ णयरे हिंडइ, पेच्छइ अप्पसाहणं रायाणं, अंगारवतिं पुच्छइ-कहं अहं गहिओ ?, सा साधुवयणं कहेइ, सो तस्स मूलं गओ, वंदामि निमित्तिगखमणंति, सो उव-उत्तो जाव पवज्जाउ, चेडरूवाणि संभरियाणि । चंदजसाए सुजायस्स धम्मघोसस्स वारत्तगस्स सव्वेसिं संवेगेणं जोगा संग-हिया भवंति, केई तु सुरवरं जाव मियावई पवइया परंपरओ एयंपि कहेइ १७ । संवेगत्ति गयं, इयाणिं पणिहिस्सि, पणिही नाम माया, सा दुविहा-दवपणिही य भावपणिही य, दवपणिहीए उदाहरणगाहा-

१ भैष्टेति, तत्र जय, तदा मध्याह्ने वरसत्रयानामुपरि पतित, प्रद्योतो वेष्टयिरवा गृहीत, नगरीमानीत, द्वाराणि बद्धानि, प्रद्योतो भणित-कुतोमुपल्ले घातो याति ?, भणति-यजानासि तत्कुरु, भणति-किं त्वया महाशासनेन विनाशितेन ?, तदा तस्यै धुंधुमारेण महाविभूषणाद्धारवती दत्ता, द्वाराणि मुक्कलिवानि, तत्र तिष्ठति, अन्ये भणन्ति-तेन धुंधुमारेण देवतायै उपवास कृत, तया चेदा विकुर्विता निमित्तं गृहीतमिति, तदा प्रद्योतो नगरे हिण्डमानः प्रेक्षते राजानमव्यसाधनं, अद्धारवतीं पृच्छति-अहं कथं गृहीत, सा साधुवचनं कथयति, स तस्य पार्श्वे गत, घण्डे नैमित्तिकक्षपणकमिति, स उपयुक्तो यावत् प्रवज्या चेदा स्मृता । चन्द्रयशस सुजातस्य धर्मयोपस्य वारत्रकस्य सर्वेषां संवेगेन योगा संगृहीता भवन्ति, केचित्तु सुरवर यावत् स्मृतापति प्रमजिता (पुषः) परस्परं पुनरपि कथयन्ति । संवेग इति गर्तं, इदानीं प्रणिधिरिति, प्रणिधिमोया, सा द्विविधा-द्रव्यप्रणिधिश्च भावप्रणिधिश्च, द्रव्यप्रणिधा-वुदाहरणगाथा-

भरुयच्छे जिणदेवो भयंतमिच्छे कुणाला भिक्खु य । पइठाण सालवाहणं गुग्गुलं भगवं च णहवाणे ॥ १३०४ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं-भरुयच्छे णयरे नहवाहणो राया कोससमिद्धो, इओ य पइठाणे सालवाहणो राया बलसमिद्धो, सो नहवाणं रोहेइ, सो कोससमिद्धो जो हत्थं वा सीसं वा आणेइ तस्स सयसहस्सगं वित्तं देइ, ताहे तेण नहवाहणमणूसा दिवे २ मारंति, सालवाहणमणूस्सावि केवि मारित्ता आणंति, सो तेसिं न किंचि देइ, सो खीणजणो पडिजाइ, नासित्ता पुणोवि वित्तियवरिसे एइ, तत्थवि तहेव नासइ, एवं कालो वच्चइ, अण्णया अमच्चो भणइ-ममं अव-राहेत्ता निविसयं आणवेह माणुसगाणि य बंधाहि, तेण तहेव कयं, सोवि निगंतूण गुग्गुलभारं गहाय भरुयच्छमागओ, एगत्थ देवउले अच्छइ, सामंतरज्जेसु फुट्टं-सालवाहणेणं अमच्चो निच्छूढो, भरुयच्छे णाओ, केणत्ति पुच्छिओ को सोत्ति, भणइ-गुग्गुलभगवं नाम अहंति, जेहिं णाओ ताण कहेइ जेण विहाणेण निच्छूढो, अहा लहु से गणत्ति, पच्छा नहवाहणेण

१ शृगुकच्छे नगरे नभोवाहनो राजा कोशसमृद्ध, इतश्च प्रतिष्ठाने शालवाहनो राजा बलसमृद्ध, स नभोवाहनं रुणद्धि, स कोशसमृद्धो यो हसं वा श्रीयं पाऽऽनयति तस्मै शतसहस्रद्रव्यं ददाति, तदा तेन नभोवाहनमनुष्या दिवसे २ मारयन्ति, शालवाहनमनुष्या अपि क्राश्र्वापि मारयित्वाऽऽनयन्ति, स तेभ्यः क्रिद्धिपि न ददाति, स क्षीणजन प्रतिपाति, नष्टा पुनरपि द्वितीयवर्षे आयाति, तत्रापि तथैव नश्यति, एव कालो व्रजति, अन्यदाऽमात्यो भणति-मामपराध्य निर्विषयमाश्रयत मनुष्याश्च यथान, तेन तथैव कृत, सोऽपि निगंत्य गुग्गुलभारं गृहीत्वा शृगुकच्छमागत, एकत्र देवकुले तिष्ठति सामन्तराजेषु विच-शालवाहनेनामात्यो निष्काशित, शृगुकच्छे ज्ञात, केनचित् पृष्ट, क स इति, भणति-गुग्गुलभगवान् नामाहमिति, यैर्ज्ञातस्त्रान् कथयति येन विधि-या निष्काशितः, यया लघु (अपराध) ते गणयन्ति, पश्चात्तनभोवाहनेन

सुयं, मणुस्सा विमज्जिया नेच्छइ कुमारामच्चत्तणस्स गंधपि सोडं, सो य राया सयं आगओ, ठविओ अमच्चो, वीसंभं जाणिऊण भणइ-पुण्णेण रज्जं लब्धइ, पुणोवि अण्णस्स जम्मस्स पत्थयणं करेहि, ताहे देवकुलाणि थूभत्तलागवाधीण खणावणादिएहिं दधं खइयं, सालवाहणो आवाहिओ, पुणोवि नाविज्जइ, अमच्चं भणइ-तुमं पंडिओत्ति, सो भणइ-घडामि अंतैउरियाण आभरणेणंति, पुणो गओ पड्डाणंति, पच्छा पुणो संतेउरिओ णिघाहेइ, तम्मि णिघिए सालवाहणो आवाहिओ, नत्थि दायवं, सो विणट्ठो, नट्टं नयरंपि गहियं, एसा दव्वपणिही भावपणिहीए उदाहरणं-भरुयच्छे जिणदेवो नाम आयरिओ, भदंतमित्तो कुणालो य तच्चणिगया दोवि भायरो चाई, तेहिं पड्डहओ निक्कालिओ, जिणदेवो चेइय-वंदगो गओ सुणोइ, वारिओ, राउले वादो जाओ, पराजिया दोवि, पच्छा ते विचितेइ-विणा एएसिं सिद्धंतेण न तीरइ एएसिं उत्तरं दाडं, पच्छा माइठाणेण ताण मूले पवइया, विभासा गोविन्दवत्, पच्छा पढंताण उवगयं, भावओ पडिवच्चा,

१ धुनं, मनुष्या विमुष्टा नेच्छति कुमारामाखगन्धमपि श्रोतुं, स च राजा स्वयमागत, स्थापितोऽमात्यः, विभ्रम्भ ज्ञात्वा भणति-पुण्येन राज्यं लभ्यते, पुनरप्यन्य जन्मन पप्यदुन कुर, तदा देवकुलानि स्मृतटाक्यापीनां पाननादिभिः सर्वं द्रव्यं खादित, सालवाहन आहृत, पुनरपि ताप्यते, भामात्य भणति-य पण्डितोऽस्मि, म भणति-यदाभ्यन्त पुरिकाणामाभरणानि, पुनर्गतं प्रतिष्ठानमिति, पश्चात् पुन सान्त पुरिको निर्वाहयति, तस्मिन्निष्ठे शास्त्रादन आहृत, नामि दानव्य, स विनष्ट, नष्ट नगरमपि गृहीत, एषा द्रव्यप्रणिधि । भावप्रणिधावुदाहरण-श्रुगुके जिनदेवो नामाचार्य, भदन्तमिय कुणालश्च तद्यनिज्ञौ द्वावपि भ्रातरौ वादिनौ, ताभ्यां पड्डहको निष्काशित, जिनदेव चेल्वन्दनार्थं गत श्रुणोति, वारित, राजकुले वादो जात, पराजितौ द्वावपि, पश्चात्तौ विचिन्तयत-विनतेषां सिद्धान्तेन न पृतेषामुत्तरं दातुं दावयते, पश्चात् मानुष्यानेन तेषां पार्श्वे प्रयजितौ, विभाषा पश्चात् पठोत्पगत, भावत प्रतिपद्यी, २ सालिवाहणो * खडिमोत्ति

साहू जाया, एसा भावपणिहिति । पणिहितिं गयं १८ । जहा इयाणिं सुविहिति, सुविहीए जोगा संगहिया, विधिरनुज्ञा विधी जस्स इट्ठा, ओभनो विधिः सुविधिः, तत्रोदाहरणं जहा सामाज्यनिज्जुत्तीए अणुकंपाए अक्खाणगं-
वारवई वेयरणी धन्नंतरि भविय अभविए विजे । कट्ठाणा य पुच्छियंमि य गहनदेसे य संयोही ॥ १३०५ ॥
सो वानरज्जुवई कंतारे सुविहियाणुकंपाए । भागुरवरवोदिधरो देवो वेमाणिओ जाओ (८४७) ॥ १३०६ ॥

जाव साहू माहरिओ साहूण समीवं । सुविहिति गयं १९ । इयाणिं संवरेत्ति, संवरेण जोगा संगहिजंति, तत्थ पडिवक्खेणं उदाहरणगाहा-

वाणारसी य कोट्टे पासे गोवालभइसेणे य । नंदसिरी पडमसिरी रायगिहे सेणिए वीरो ॥ १३०७ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेद-रायगिहे सेणिएण वट्टमाणसामी पुच्छिओ, एग देवी णट्टविहिं उवदंसेत्ता गया का एसा ?, मामी भणइ-वाणारमीए भइसेणो जुन्नसेट्ठी, तस्स भज्जा नंदा, तीए धूया नंदसिरी वरगविवज्जिया,

१ साधू जानो, एषा भावप्रणिधिरिति । प्रणिधिरिति गत, इदानीं सुविधिरिति, सुविधिता योगा सगृह्यन्ते, विधिर्यया यस्सेट, यथा सामायिक-निधुंको अनुकुरपायामाद्यानक-द्वारवती धैतरणि धन्वन्तरिभैरवोऽभयव्यध धैर्यौ । कथं च पृष्टे च गतिनिर्देशश्च सवोधि ॥ १ ॥ स वानरयूथपति कान्तारे सुविहितानुकुरपाया । भागुरवरवोन्दीधरो देवो वैमानिको जात ॥ २ ॥ यावत् साधु सहत साधूना समीप सुविधिरिति गत । इदानीं सवर इति, संवरेण योगा सगृह्यन्ते, तत्र प्रतिपक्षेणोदाहरणगाथा । राजगृहे श्रेणिकेन वर्षमानस्वामी पृष्ट, एका देवी नृत्यविधिसुपददर्शय गता कैपा ?, स्वामी भणति-वाराणस्या भद्रसेनो जीर्णश्रेष्ठी, तस्य भार्या नन्दा, तस्या दुहिता नन्दश्रीरिति, वरनिवर्जिता

तत्थ कोट्टए चेइए पासस्सामी समोसढो, नंदसिरी पवइया, गोवालीए सिस्सिणिया दिण्णा, पुवं उगणेण विहरित्ता पच्छा ओसत्ता जाया, हत्थे पाए धोवेइ, जहा दोवती विभासा, वारिजंती उट्टेऊणं विभत्ताए वसहीते ठिया, तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कता चुद्धिमवंते पडमदहे सिरी जाया देवगणिया, एतीए संवरो न कओ, पडिवक्खो सो न कायवो, अण्णे भणति-हत्थिणियारुवेण वाउक्काएइ, ताहे सेणिएण पुच्छिओ, संवरेत्ति गयं २० । इयाणिं 'अत्तदोसोव-संहारे'त्ति अत्तदोसोवसंहारो कायवो, जइ किचि कहामि तो दुगुणो वधो होहिति, तत्थ उदाहरणगाहा-

वारवइ अरहमित्तो अणुद्धरी चेव तहय जिणदेवो । रोगस्स य उप्पत्ती पडिसेहो अत्तसंहारो ॥ १३०८ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेद-वारवतीए अरहमित्तो सेट्ठी, अणुद्धरी भज्जा, सावयाणि, जिणदेवो पुत्तो, तस्स रोगा उप्पण्णा, न तीरइ तिगिच्छिउं, वेज्जो भणइ-मंसं खाहि, नेच्छइ, सयणपरियणो अम्मापियरो य पुत्तेणेहेणाणुजा-णंति, निद्वंधेवि कहं सुचिरं रक्खियं वयं भंजामि, उक्तं च-"वर प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न चापि भयं चिरसस्त्रितं व्रतम्"

१ तत्र कोट्टे चैले पार्श्वस्वामी समवसृत, नन्दश्री प्रयजिता, गोपाल्यै दिप्या दत्ता, पूर्वमुप्रेण विहृत्य पश्चादवसत्ता जाता, इन्तो पादो प्रक्षालयति, यथा द्रौपदी विभाषा, वार्यमाणोत्थाय विभक्त्या वसतौ स्थिता, तस्य स्थानस्थानालोचितप्रतिक्रान्तां शुलकहिमवति पद्महृदे श्रीजीता देवगणिका, एतया मन्त्रो न कृत, प्रतिपक्ष स न कर्त्तव्य, अन्ये भणन्ति-हन्निनीरुवेण वातमुद्धिरति, (रावान् करोति), तदा श्रेणिकेन पृष्ट, सवर इति गत, इदानीमात्म दोषोपमहोत्ति आत्मदोषोपसहार कर्त्तव्य, यदि किञ्चित् करिष्यामि तर्हि द्विगुणो वन्धो भविष्यतीति, तत्रोदाहरणगाथा-द्वारवत्या अर्हमित्र श्रेष्ठी, अनुद्धरी भार्या, श्रावकौ, जिनदेव पुत्र, तस्य रोगा उपपन्ना, न शस्यन्ते चिकित्सितु, वैद्यो भणति-मासं यादय, नेच्छति, स्वजनपरिजनो मातापितरौ च पुत्रसेवेना-नुजानन्ति, निर्वन्धेऽपि कथं सुचिरं रक्षितं व्रतं मनज्जि,

अत्तदोसोवसंहारो कओ, मरामित्ति सवं साउज्जं पच्चक्खत्तायं, कहवि कम्मखओवसमेणं पउणो, तहावि पच्चक्खत्तायं चेव, पवज्जं कयाइओ, सुहज्जवसाणस्स णाणमुपपणं जाव मिळो । अत्तदोसोवसंहारोत्ति गयं, २१ । इयाणिं सबकामविरत्तयत्ति, सबकामेसु विरंचियवं, तत्रोदाहरणगाथा—

उज्जेणिदेवलासुय अणुरत्ता लोयणा य पउमरहो । संगयओ मणुमइया असियगिरी अज्जसंकासा ॥ १३०९ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—उज्जेणीए नयरीए देवलासुओ राया, तस्स भज्जा अणुरत्ता लोयणा नाम, अन्नया सो राया मेज्जाए अच्छइ, देवी चाले वीयरैइ, पलियं दिट्ठं, भणइ—भट्टारगा । दूओ आगओ, सो ससंभमं भयहरिसाडओ उट्ठिओ, कहिं सो ?, पच्छा मा भणइ—धम्मदूओत्ति, सणियं अंगुलीए वेढित्ताउक्खयं, सोवण्णे थाले खोमजुयलेण वेढित्ता णयरै हिंडाविओ, पच्छा अधितिं करैइ—अजाए पल्लि ए अम्ह पुवया पवयंति, अहं पुण न पवइओ, पउमरहं रज्जे ठवेऊण पवइओ, देवीवि, संगओ दासो मणुमइया दासी ताणिवि अणुरागेण पवइयाणि, सवाणिवि असियगिरितावसासमं तत्थ

१ आमदोपोपसहार कृत, त्रिय इति सर्व सावद्य प्रत्याख्यात, कथमपि कर्मक्षयोपशमेन प्रगुण तथापि प्रत्याख्यातमेव, प्रव्रज्यां कृतान्, शुभाभ्य, वसायस्य ज्ञानमुपपन्न यावत् सिद्ध । आत्मदोपोपसहार इति गत, इदानीं सर्वकामविरक्ततेति, सर्वकामेषु विरक्तस्य, । उज्जिन्यां नगर्यां देवलासुतो राजा तस्य भार्योऽनुरक्ता लोचना नाम्नी, अन्यदा स राजा शय्याया तिष्ठति, देवी बालान् वीणयति (शोधयति), देव्या चाले पठित इष्ट, भणति—भट्टारक ! दूत आगत, स समभ्रम भयहर्षवान् उच्यते, क्व स ?, पश्चान् सा भणति—धर्मेदुत इति, शनैरङ्गया वेष्टयित्वा, सौवर्णेन खोमजुयलेन वेष्टयित्वा नगरे हिण्डित, पश्चादुच्यते करोति—अजाते पलितेऽस्माक पूर्वेजा प्राप्रजिपु, अहं पुनर्न प्रव्रजित, पश्चरथ राज्ये स्थापयित्वा प्रव्रजित, देव्यपि, सगतो दासो मनुमत्तिका दासी तावत्पुत्ररागेण प्रव्रजितौ, सर्वेऽप्यसितगिरितापसाश्रमस्तत्र

गयाणि, संगयओ मणुमतिगा य केणइ कालंतरेण उणवइयाणि, देवीएवि गवभो नक्खाओ पुवं रण्णो, वहिउमारद्धो, राया अधिति पगओ—अयसो जाओत्ति अह, तावसओ पच्छन्नं सारवेइ, सुकुमाला देवी वियायंती मया, तीए दारिया जाया, सा अज्जाणं तावसीणं थणयं पियइ, संवड्डिया, ताहे से अज्जसंकासत्ति नामं कयं, सा जोवणत्था जाया, सा पियरं अडवीओ आगयं विरसामेइ, सो तीए जोवणे अज्जोववन्नो, अज्जं हिज्जो लएमित्ति अच्छइ, अण्णया पहाविओ गिण्हामित्ति उडगकट्टे आवडिओ, पडिओ चित्तेइ—धिद्धी इहलोए फलं परलोए न नज्जइ किं होत्तित्ति संबुद्धो, ओहिनाणं, भणइ—भविष्यवं भो खलु सबकामविरत्तेणं अज्जयणं भासइ, धूया विरत्तेण संजतीण दिण्णा, सोवि सिद्धो । एवं सबकामविरज्जिएण जोगा संगहिया भवंति । सबकामविरत्तयत्ति गयं २२, इयाणिं पच्चक्खाणित्ति, पच्चक्खाणं च दुविहं—मूलगुणपच्चक्खाणं उत्तरगुणपच्चक्खाणं च, मूलगुणपच्चक्खाणे उदाहरणगाथा—

१ गता, सगतो मनुमत्तिका च केनचित्कालान्तरेणोत्प्रव्रजितौ, देव्याऽपि गर्भो नायात पूर्वं राज्ञ, वर्धितुमारब्ध, राजाऽप्युच्यते प्रगत अयशा जातोऽह, तापसात् प्रच्छन्नं सरक्षति, सुकुमाला देवी प्रजायन्ती मृता, तस्या दारिका जाता, माऽन्यासा तापसीनां स्तन पिबति, सर्वाधिता, तदा तस्या अर्धसंकाशेति नाम कृत, सा योवनस्या जाता, सा पितरमटवीत आगत विभ्रमयति, स तस्या योवनेऽप्युपपन्न, अद्य श्वो लास्यामीति तिष्ठति, अन्यदा प्रधावितो गृह्णामीति उडगकट्टे आपतित, पतितश्चिन्तयति—धिग् धिग् इहलोके फल परलोके न ज्ञायते किं भविष्यतीति संबुद्ध, अवधिज्ञान, भगति—भविष्य भो खलु सर्वकामवि रक्तेन अध्ययन भापते, दुहिता विरक्तेन सयतीभ्यो दत्ता, सोऽपि सिद्ध । एवं सर्वकामविरक्तेन योगा सगृहीता भवन्ति । सर्वकामविरक्ततेति गत, इदानीं प्रत्याख्यानमिति, प्रत्याख्यानं च द्विविधं—मूलगुणप्रत्याख्यानमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं च, मूलगुणप्रत्याख्याने उदाहरणगाथा—

कोडीवरिसचिलाए जिणदेवे रयणपुच्छ कहणा य । साएण सत्तुंजे वीरकहणा य संवोही ॥ १३१० ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—साएण सत्तुंजए राया, जिणदेवो सावगो, सो दिसाजत्ताए गओ कोडीवरिसं, ते मिच्छा, तत्थ चिलाओ राया, तेण तस्स रयणाणि अण्णागारे पोत्ताणि मणी य जाणि तत्थ नत्थि ताणि ढोइयाणि, सो चिलाओ पुच्छइ—अहो रयणाणि रुवियाणि, कहिं एयाणि रयणाणि ?, साहइ—अम्ह रज्जे, चित्तेइ—जइ नाम संबुज्जेज्जा, सो राया भणइ—अहं पि जामि रयणाणि पेच्छामि, तुज्जं तणगस्स रण्णो वीहेमि, जिणदेवो भणइ—मा वीहेहि, ताहे तस्स रण्णो लेहं पेसेइ, तेण भणिओ—एउत्ति, आणिओ सावगेण, सामी समोसढो, सेत्तुंजओ निग्गओ सपरिवारो महया इट्ठीए, सयणसमूहो निग्गओ, चिलाओ पुच्छइ—जिणदेवो ! कहिं जणो जाइ ?, सो भणइ—एस सो रयणवाणियओ, भणइ—तो जामो पेच्छामोत्ति, दोवि जणा निग्गया, पेच्छंति सामिस्स छत्ताइछत्तं सीहासणं, विभासा, पुच्छइ—कहं रयणाइं, ताहे

१ साकेते शत्रुञ्जयो राजा, जिनदेव श्रावक, स दिगयात्रया गत कोटीवर्षं, तेऽप्येच्छा, तत्र चिलातो राजा, तेन तस्मै रत्नानि विचित्राकाराणि वस्त्राणि मणयश्च यानि तत्र न सन्ति तानि दौक्षितानि, स चिलात पृच्छति—अहो रत्नानि सुरुपाणि, पैत्तानि रत्नानि ?, कथयन्—अस्माक राज्ये, चिन्तयति—यदि नाम मनुष्येत, स राजा भणति—अहमप्यायामि रत्नानि प्रेक्षे, परं त्वदीयात् राज्ञो धिमेसि, जिनदेवो भणति—मा भैषी, तदा तस्मै राज्ञे लेख ददाति, तेन भणित—आयावित्ति, आनीत श्रावकेण, स्वामी समवसूत, शत्रुञ्जयो निर्गत सपरीवारो महत्पा ऋद्धा, म्वजनसमूहो निर्गत, चिलात पृच्छति—जिनदेव ! क्व जने यानि ?, स भणति—एष रत्नवणिक् स, भणति—तर्हि याव प्रेक्षावहे, द्वावपि जनौ निर्गतौ, प्रेक्षेते—स्वामिनश्चातिच्छत्र सिंहासन, विभाषा, पृच्छति—कथ गत्तानि ?, तदा

सामी भावरयणाणि दवरयणाणि य पणवेइ, चिलाओ भणइ-मम भावरयणाणि देहिति भणिओ रयहरणगोच्छगाइ साहिजंति, पवइओ, एयं मूलगुणपच्चक्खणं, इयाणिं उत्तरगुणपच्चक्खणं, तत्रोदाहरणगाहा—

वाणारसी य णयरी अणगारे धम्मघोस धम्मजसे । मासस्स य पारणए गोउलगंगा व अणुकंपा ॥ १३११ ॥

व्याख्या कथानकादवसेया, तच्चेदं—वाणारसीए दुवे अणगारा वासावासं ठिया—धम्मघोसो धम्मजसो य, ते मासं खमणेण अच्छंति, चउत्थपारणाए मा णियावासो होहितित्ति पढमाए सज्झायं वीयाए अत्थपोरिसी तइयाए उग्गाहेत्ता पहाविया, सारइएणं उण्हेणं अज्झाहया तिसाइया गंगं उत्तरंता मणसावि पाणियं न पत्थेत्ति, उत्तिण्णा, गंगादेवया आउट्ठा, गोउलाणि विउच्चित्ता सपाणीया गोवग्गा दधिविभासा, ताहे सहावेइ—एह साह भिक्खं गेणह, ते उवउत्ता दट्ठण ताण रूवं, सा तेहिं पडिमिज्जा पहाविया, पच्छा ताए अणुकंपाए वासवहलं विउच्चियं, भूमी उल्ला, सियलेण वाएण अप्पाइया गामं

१ स्वामी भावरयानि दवरयानि च प्रज्ञापयति, चिलाओ भणति—मम भावरयान्यर्पयत इति भणितो रजोहरणगोच्छकादि दर्शयन्ति, प्रवर्जित, एतत् मूलगुणप्रत्याग्यान, इदानीमुत्तरगुणप्रत्याग्यान, तत्रोदाहरणगाया—जाराणस्या द्वावनगारौ वर्षाग्राम स्थितौ—धर्मवोशो धर्मेयशास्त्र, तौ मासक्षणमासक्षणणेन निष्ठन, चतु रेपारणरे मा नित्यगामिनो भूयेति प्रथमाया स्वाध्याय द्वितीयस्यामर्गपोर्यौ (इवा) तृतीयस्यामुद्गाह्य प्रधावितो, शारदिकेनोष्णयेनाभ्याहृतौ उदादितौ गङ्गामुत्तरन्तो मनमाऽपि पात्रीय न प्राप्नोत, उत्तीर्णा, गङ्गादेयताऽऽवर्जिता, गोकुल्यानि विरुज्यं सपाणीयान् गोवर्गान् इति विभाषा, तदा गङ्गद्वयनि—भायात साधू' भिक्षा गृहीत, तावुपयुक्तो दृष्टा तेषा रूप, सा ताभ्यां प्रतिपिद्धा प्रधाविता, पश्चात् तयाऽनुकम्पया वर्षद्वर्दलक विरुजित, भूमिराद्रां (जाता), शीतलेन वायनाऽऽप्यायितो ग्राम

पत्ता. भिक्खं गहियं, एवं उत्तरगुणा न भग्गा । एयं उत्तरगुणपच्चक्खणं २३, पच्चक्खणित्ति गयं २३ । इयाणिं विउस्स गेत्ति, विउस्सगो दुविहो—दवओ भावओ य, तत्थ दवविउस्सगो करकंडादओ उदाहरणं, तथाऽऽह भाष्यकारः—

करकंडु कलिगेसु, पंचालेसु य दुम्मुहो । नमीराया विदेहेसु, गंधारेसु य णग्गती ॥ २०५ ॥ (भा०) ॥

वसभे य इंदकेऊ वलए अंवे य पुफिएवोही । करकंडुदुम्मुहस्सा, नमिस्स गंधाररन्नो य ॥ २०६ ॥ (भा०) ॥

इमीए चक्खणं—चंपाए दहिवाहणो राया, चेडगधूया पउमावई देवी, तीसे डोहलो—किहडहं रायनेवत्येण नेवत्यिया उज्जाणकाणणाणि विहरेज्जा !, ओलुग्गा, रायापुच्छइ, ताहे राया य सा य देवी जयहत्थिमि, राया छत्तं धरेइ, गया उज्जाणं, पढमपाउसो य वट्टइ, सो हत्थी सीयलएण, साइयागंधेण अब्भाहओ वणं संभरिकुण वियट्ठो वणाभिमुहो पयाओ, जणो न तरइ ओलगिगउं, दोवि अडविं पवेसियाणि, राया वडरुक्खं पासिकुण देविं भणइ—एयस्म वडस्स हेट्ठेण जाहित्ति तो तुमं सालं गेण्हिज्जासित्ति, सुसंजुत्ता अच्छ, तहत्ति पडिसुणेइ, राया दच्छो तेण साला गहिया, हदरी हिया, सो उइण्णो,

१ प्राज्ञा, भिक्षा गृहीत, पुनमुत्तरगुणा न भग्गा, एतदुत्तरगुणप्रत्याग्यान । प्रत्याग्यानमिति गत, इदानीं व्युत्सर्ग इति, व्युत्सर्गो द्विविध—द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्रव्यव्युत्सर्गं करकण्डादय उदाहरण, तत्राह—भनयोर्व्याग्यान—चम्पायां दधिवान्नो राजा, चेटरुदुहिता प्रमावती देवी, तस्या दौहद-कथमह राजनेपप्येन नेपथितोयानकाननानि विहरयं, क्षीणा, राजपृच्छति, तदा राजा मय च देवी जयहन्मिनि, राजा छत्र धारयति, गतोयान, प्रथमप्रावृद्ध च वर्त्तते, स हन्ती शीतलेन मृत्तिकागन्धेनाभ्याहृतो यन स्मृत्वा मत्तो वनाभिमुप प्रयात, जणो न शक्नोत्यलगितु, द्वावपि अटवीं प्रवेशितौ, राजा वटवृक्ष इमा देवीं भणति—एनम्य वटम्याधक्षात् यास्यति ततस्व साला गृहीया इति, सुसयुक्ता तिष्ठ, तथेति प्रतिश्रुणोति, राजा दक्षन्तेन साला गृहीता, इतरा इतरा, सोऽवनीर्ण,

निराणंदो गओ चंपं णयरि, सावि इत्थिगा नीया णिम्माणुसं अडवि जाव तिसाइओ पेच्छइ दहं महइमहालयं, तत्थ उइण्णो, अभिरमइ हत्थी, इमावि सणिइमोइत्ता उत्तिण्णा, दहाओ दिसा अयाणंती एगाए दिसाए सागारं भत्तं पच्च क्खणत्ता पहाविया, जाव दूरं पत्ता ताव तावसो दिट्ठो, तस्स मूलं गया, अभिवादिओ, तत्थ गच्छइ, तेण पुच्छिया—कओ अम्मो ! इहागया !, ताहे कहेइ सब्भायं, चेडगस्स धूया, जाव हत्थिणा आणिया, सो य तावसो चेडगस्स नियलओ—तेण आसासिया—मा वीहिहित्ति, ताहे वणफलाई देइ, अच्छावेत्ता कइवि दियहे अडवीए निप्फेडित्ता एत्तोहितो अम्हाणं अगइविसओ, एत्तो वरं हलवाहिया भूमी, तं न कपइ मम अतिकमिउं, जाहि एस दत्तपुरस्स विसओ, दंतचक्रो राया, निग्गया तओ अडवीओ, दंतपुरे अज्जाण मूले पवइया, पुच्छियाए गव्वो नाइक्खिओ, पच्छा नाए मयहारियाए आलोवेइ, सा विद्याता समाणी सह णाममुहियाए कंवलरयणेण य वेडिउं सुसाणे उज्जेइ, पच्छा मसाणपालो पाणो, तेण गहियो,

१ निरानन्दो गतध्रपा नगरी, साऽपि स्त्री नीता निर्मात्रुपामटवीं यावत्तुपार्दित प्रेक्षते इद महातिमहालय, तत्रावतीर्ण, अभिरमते हन्ती, इयमपि शनैर्विसुच्योत्तीर्णा, दशदिशोऽज्जानन्ती एकस्या दिशि साकार मय प्रत्याग्याय प्रधाविता, यावद्गता तावत्तापतो दृष्ट, तस्य मूल गता, अभिवादित, तत्र गच्छति, तेन दृष्टा—कुतोऽयं ! इहागता !, तदा कथयति सद्भाव, चेटरुदुहिता, यावद्वस्तिनाऽऽनीता, स च तापसधेटकस्य निजक, तेनाश्रयिता—मा भैपीरिति तदा वनफलानि ददाति, स्थापयित्वा कतिचिद्विषयान् अटवीतो निष्काश्येतोऽस्माकमविषयो गते अत पर एलुट्ठा भूमि, तत् न कल्पतेऽस्माकमतिक्रान्तु याहि दन्तपुरस्य विषयपुप, दन्तचक्रो राजा, निर्गता ततोऽटव्या, दन्तपुरे आर्याणा मूले प्रवर्जिता, दृष्टया गर्भो नाट्यात, जाते पश्चान्महत्तरिकाया आलोचयति, सा प्रजनयन्ती सन्ती सह नाममुदया रत्नकम्यलेन च चेटयित्वा इमशाने उज्जति, पश्चात् इमशानपाल पाणस्तेन गृहीत,

तेण अप्पणो भज्जाए समप्पिओ, मा अज्जा तीए पाणीए सह मेत्तिरं घडेइ, सा य अज्जा मंजतीहिं पुच्छिया-किं गव्भो ?, भणइ-मयगो जाओ, तो मए उज्झिओत्ति, सोवि संवट्टइ, ताहे दारगेहिं समं रमतो डिंभाणि भणइ-अहं तुव्भं राया मम तुव्भे करं देह, सो सुक्कच्छूए गहिए, ताणि भणइ-ममं कंडुयह, ताहे करकंडुत्ति नामं कयं, सो य तीए मंजतीए अणुरत्तो, सा से मोदगे देइ, जं वा भिक्खं लहइ, संवट्टिओ मसाणं रक्खइ, तत्थ य दो मंजया केणट्ट काग्गेण तं मसाणं गया, जाव एगत्थ वंसीकुडंगे दंडगं पेच्छंति, तत्थेगो दंडलक्खणं जाणइ, सो भणइ-जो एयं दंडगं गेणहइ सो राया हवई, किंतु पडिच्छियदो जाव अण्णाणि चत्तारि अंगुलाणि वट्टइ, ताहे जोगोत्ति, तेण मायंगेण एगेण य धिज्जाइएण सुयं, ताहे सो मरुगो अप्पसागारिए तं चउरंगुलं खणिकुण छिंदइ, तेण य चेडेण दिट्ठो, उट्ठालिओ, मो तेण मरुण्ण करणं णीओ, भणइ-देहि मे दंडगं, सो भणइ-न देमि, मम ममाणे, धिज्जाइओ भणइ-अण्णं गिण्ह, सो नेच्छइ, मम एण्ण कज्जं, सो

१ तेनात्मतो भार्यागै सयपितं, सा भार्या तथा पाण्या सह मयीं वय्यति, सा चार्या मयनीभि प्रष्टा-य गर्भं ?, भणति-मृतसो जातगतो मयो-विश्रुत इति, सोऽपि स्ववर्धते, तदा दारके सम रममाणो डिम्भाः भणति-अहं भगतां राजा मय यूय कय दत्त, स धुरकण्डूना गृहीत, नाम् भणति-मां कण्डू-यत, तदा करकण्डूरिति नाम कृत, स च तस्यां मयत्या अनुरक्त, सा तस्मै मोदताः ददाति, यां वा भिक्षा लभते, मरुट्ट इमशान रक्षति, यत्र च द्वौ माधु केनचित्कारणेन तत् इमशान गतौ, माधुदेकत्र वशीकुडो दण्ड प्रेक्षेने, तत्रेको लण्डलक्षण जागति, स भणति-य एव दण्डक गृह्णाति स राजा भवति, किंतु प्रतीक्षितव्यो यावद्व्यान् चतुरोऽङ्गुलान् सधेते, तदा योग्य इति, ततो मातर्नैकेन च धिग्जातीयेन ध्रुत, तदा स घ्राणयोऽप्यसागारिके त चतुरङ्गुल सल्लिखा छिनत्ति, तेन च चेदेन दृष्ट, उट्ठालित, स तेन घ्राणणेन करणं (न्यायालय) गीत, भणति-देहि मय दण्डक, स भणति-य ददामि, मम इमशाने, धिग्जा-तीयो भणति-अन्य गृह्णाण, स नेच्छति, ममेतेन कार्यं, स

दारओ पुच्छिओ-किं न देसि ?, भणइ-अह एयस्स दंडगस्स पहव्रेणं राया भविस्सामि, ताहे कारणिया हसिऊण भणंति-जया तुमं राया भविज्जासि तथा एयस्स मरुयस्स गामं देज्जाहि, पडिवण्णं तेण, मरुएण अण्णे मरुया वित्तिज्जा गहिया जहा मारेमो तं, तस्स पिउणा सुयं, ताणि तिण्णिवि नट्ठाणि जाव कंचणपुं गयाणि, तत्थ राया मरइ, रज्जारिहो अण्णो नट्ठि, आसो अहिवासिओ, सो तस्स सुत्तगस्म मूलमागओ पयाहिणं काऊण ठिओ, जाव लक्खणपाढएहि दिट्ठो लक्खणजुत्तोत्ति जयसदो कओ, नंदितूराणि आहयाणि, इमोवि विर्यंभंतो वीसत्थो उट्ठिओ, आसे धिलग्गो, मायंगोत्ति धिज्जाइया न देति पवेसं, ताहे तेण दंडरयणं गहियं, जल्लिउमारुद्धं, भीया ठिया, ताहे तेण वाडहाणगा हरिएसा धिज्जा-इया कया, उक्तं च-दधिवाहनपुत्रेण, राज्ञा तु करकण्डुना । वाटहानकयास्तव्याश्चाण्डाला ब्राह्मणीकृताः ॥ १ ॥ तस्स पिइघरनामं अवइन्नगोत्ति, पच्छा से तं चेडगरुवकयं नामं पइट्ठियं, करकंडुत्ति, ताहे सो मरुगो आगओ, भणइ-देह

१ दारक प्रष्ट -किं न ददामि ?, भणति-अहमेतस्य दण्डकस्य प्रभावेण राजा भविष्यामि, तदा कारणिका इति या भणन्ति-यदा एव राजा भवेत्तदै-तस्मै घ्राणाय ग्राम दद्या, प्रतिपत्र तेन, मरुकेण अन्ये घ्राणया साहाय्यका गृहीता यथा मारयामस, तस्य पित्रा ध्रुत, ते ययोऽपि नट्टा यावत् काञ्चनपुर गता, तत्र राजा मृत, राज्याहोऽन्यो नामि, अथोऽधिगमि, स तस्य सुसस्य पाधेमागत प्रदक्षिणा कृत्वा स्थितो, यावद्वृक्षपाटीकेट्टो लक्षणयुक्त इति जयसद्व कृत, नन्दीतूर्यागहतानि, अयमपि विजृम्भमाणो विश्रुत उच्यते, अथे मिलन्न, मातङ्ग इति धिग्जातीयो न ददति प्रवेश, तदा तो दण्डरत्न गृहीत, जल्लिउमारुद्ध, भीता स्थिता, तदा तेन वाटहाननाम्नाया हरियेसा धिग्जातीयो कृता । तस्य पितृगृहनामावशीर्णक इति, पश्चात्तस्य तत् चेदककृत नाम प्रतिष्ठित, करकण्डूरिति, तत्रा स घ्राणण आगत, भणति-देहि

मम गामांते, भणइ-ज त रुच्छइ तं गेण्ह, सो भणइ-ममं चंपाए घरं तहिं देहि, ताहे दहिवाहणस्स लेहं देइ, देहि मम एगं गामं अहं तुज्जं रुच्छइ गामं वाणयरं वा तं देमि, सो रुट्ठो-दुट्ठमायंगो न जाणइ अप्पयं तो मम लेहं देइत्ति, दूएण पडियागएण कहियं, करकंडुओ रुट्ठो, गओ रोहिज्जइ, जुद्धं च वट्टइ, तीए संजतीए सुयं, मा जणक्खओ होउत्ति कर-कंडु ओसारेत्ता रहस्सं भिदइ-एस तव पियत्ति, तेण ताणि अम्मापियराणि पुच्छियाणि, तेहिं सव्भावो कहिओ, नाम मुहा कवलरयणं च दावियं, भणइ, माणेण-ण ओमरामि, ताहे सा चंपं अइगया, रण्णो घरभत्तेती णाया, पायवडियाओ दासीओ परुण्णाओ, रायाएवि सुयं, सोवि आगओ वंदित्ता आसणं दाऊण तं गव्भं पुच्छइ, सा भणइ-एस तुमं जेण रोहिओत्ति, तुट्ठो निग्गओ, मिलिओ, दोवि रज्जाइं दहिवाहणो तस्स दाऊण पवइओ, करकंडू महासासणो जाओ, सो य किं गोउलप्पिओ, तस्स अणंगाणि गोउलाणि, अण्णया सरयकाले एगं गोवच्छगं गोग्गत्त सयं पेच्छइ, भणइ-एयस्स

१ मय ग्राममिति, भणति-यस्ते रोचते त गृहाण, स भणति-मम चम्पाया गृहं तत्र देहि, तदा दधिवाहनाय लेख ददाति, दहि मे एक ग्राम अहं तव यो रोचते ग्रामो वा नगरं वा न ददामि, स दृष्ट-दृष्टमातङ्गो न जानाति आत्मा । ततो मय लेख ददामीति, दूतेन प्रत्यागनेन रुधित, करकण्डू दृष्ट, गतो रोधयति, युद्धं च वचते, तथा मयत्या ध्रुत, मा जनक्षयो भूदिति करकण्डुमपसायं रहस्य भिनत्ति-एव तत्र पितेति, तेन तो मातापितरौ प्रष्टौ, ताभ्यां सन्नाय कथित, नाममुद्रा कम्पतरत्र च उच्यते, भणति मानेन-चापसरामि, तदा सा चम्पामनिगता, राजो गृहमायाज्जी ज्ञात, पादपतिता दास्यो रोदितु लप्ता, राजाऽपि ध्रुत, सोऽपि आगमो वन्दितः सदन दद्या त गर्भं पृच्छति, सा भणति-एव स्व येन रद्ध इति, तुष्टो निर्गम, मिलितौ, द्वे अपि राज्ये दधिवाहन-सास्ये दद्या प्रयजित, करकण्डर्महासास्यो जातः, स च किल गोकुलप्रिय, तयानेकानि गोकुलानि, अन्यदा शरत्काले एक गोवत्सक गोरगात्र स्वयं प्रेक्षते, ति-एतस्य

मायरं मा दुहेज्जह, जया वह्निओ होइ तथा अन्नाणं गावीणं दुर्द्धं पाएज्जह, तो गोवाला पडिसुणेंति, सोवि उच्चत्तविसाणो खंधवसहो जाओ, राया पेच्छइ, सो जुद्धिक्कओ कओ, पुणो कालेण आगओ पेच्छइ महाकायं वसहं पड्डुएहिं घडिज्जंतं, गोवे पुच्छइ—कहिं सो वसहोत्ति ? तेहिं दाविओ, पेच्छंतो तओ विसण्णो चिंतंतो संबुद्धो, तथा चाह भाण्यकारः—

सेयं सुजायं सुविभत्तसिंगं, जो पासिया वसभं गोट्टमज्जे ।

रिद्धिं अरुद्धिं समुपेहिया णं, कलिंगरायावि समिक्ख धम्मं ॥ २०७ ॥ (भा०) ॥

गोट्टंगणस्स मज्जे देक्खियसहेण जस्स भज्जंति । दित्तावि दरियवसहा सुतिक्खसिंगा सरिरेण ॥ २०८ ॥ (भा०) ॥
पोराणयगयदप्पो गलंतनयणो चलंतवसभोद्धो । सो चेव इमो वसहो पड्डुयपरिघट्ठणं सहइ ॥ २०९ ॥ (भा०) ॥

गाथात्रयस्य व्याख्या—श्वेतं-शुद्धं सुजातं-गर्भदोषविकलं (सुविभक्त) शुद्धं-विभागस्थसमशुद्धं यं राजा दृष्ट्वा-अभिसमीक्ष्य वृषभं-प्रतीतं गोष्ठमध्ये-गोकुलान्तः पुनश्च तेनैवानुमानेन ऋद्धिं-समृद्धिं सम्पदं विभूतिमित्यर्थः, तद्विपरीतां चाऋद्धिं च संप्रेक्ष्य-असारतयाऽऽलोच्य कलिङ्गा-जनपदास्तेषु राजा कलिङ्गराजः, असावपि समीक्ष्य धर्म-पर्यालोच्य धर्मं सम्बुद्ध इति वाक्यशेषः । किं चिन्तयन् ?—‘गोट्टंगणस्स मज्जे’ ति गोष्ठाङ्गणस्यान्तः देक्षितशब्दस्य यस्य भद्र-

१ मातर मा जेण, यदा वर्धितो भवेत् तदाऽन्यासागया दुग्धपाययेत्, ततो गोपाला प्रतिशृण्वन्ति, सोऽप्युच्चतमविषाण स्कन्धवृषभो जात, राजा प्रेक्षते, स सुद्धीय कृत, पुन कालेनागत प्रेक्षते महाकाय वृषभ महिरीवत्सैर्गट्टगमान, गोपान् पृच्छति-क स वृषभ इति, तैर्दर्शित, प्रेक्षमाणस्ततो विषण्णश्चिन्तयन् सत्तुङ् । * समयाह प्र०

वन्तः, के ?—दीप्ता अपि-रोपणा अपीत्यर्थः, दर्पितवृषभा-चलोन्मत्तवलीवर्दा इत्यर्थः, सुतीक्ष्णशृङ्गा अपि शारीरेण वलेन । पौराणः गतदर्पः गलन्नयन चलद्वृषभोष्ठः, स एवायं वृषभोऽधुना पड्डुगपरिघट्ठणं सहइ, धिगसारः संसार इति, सर्वप्राणभृतां चैवेयं वार्तेति तस्मादलमनेनेति, एवं सम्बुद्धो, जातीसरणं, निगगओ, विहरइ । इओ पंचालेसु जणवएसु कंप्पिहे णयरे दुम्मुहो राया, सोवि इंदकेउं पासइ लोएण महिज्जंतं अण्यकुडभीसहस्सपडिमंडियाभिरामं, पुणोवि लुप्पंतं, पडियं च अमेज्झमुत्ताणमुवरि, सो संबुद्धो, तथाऽऽह भाण्यकारः—

जो इंदकेउं समलंकियं तु, दद्धं पडंतं पविलुप्पमाणं ।

रिद्धिं अरिद्धिं समुपेहिया णं, पंचालराया चि समिक्ख धम्मं ॥ २१० ॥ (भा०)

निगदसिद्धैव, विहरइ । इओ य विदेहाजणवए महिलाए णयरीए नमी राया, गिलाणो जाओ, देवीओ चंदणं घसंति तस्स दाहपममणनिमित्तं, वलयाणि खलखलंति, सो भणइ—कन्नाघाओ, न सहामि, एक्केके अवणीए जाव एक्केको अच्छइ,

१ एव सम्बुद्ध, जाते स्मरण, निर्गत, विहरति । इतश्च पात्रालेषु जनपदेषु काम्पीत्ये नगरे दुर्मुखो राजा, सोऽपि इन्द्रकेतु पश्यति लोकेन मष्टमान अनेकलघुपताकामहन्परिमण्डिताभिराम, पुनरपि लुप्यमान, पतित चामेध्यमृशणामुपरि, स सत्तुङ्, विहरति । इतश्च विदेहजनपदे मिथिलाया नगर्यां नमी राजा, गिलानो जात, देव्यश्चन्दन घर्षयन्ति तस्य दाहप्रशमननिमित्तं, वलयाणि शब्दयन्ति, स भणति—कर्णाघात, न सहै, एकैकस्मिन्पनीते यावदेकैकस्मिन्पतति,

सहो नत्ति, राया भणइ—ताणि वलयाणि न खलखलंति ? अवणीयाणि, सो तेण दुक्खेण अवभाहओ परलोकाभिमुहो चित्तेइ—बहुयाण दोमो एगस्स न दोसो, संबुद्धो, तथा चाह—

बहुयाण सदयं सोचा, एगस्स य असदयं । वलयाणं नमीराया, निक्खंतो मिहिलाहिवो ॥ २११ ॥ (भा०)

कण्ठ्या, विहरइ । इओ य गंधारविसए पुरिमपुरे णयरे नगई राया, सो अन्नया अणुजत्तं निगगओ, पेच्छइ चूयं कुसुमियं, तेण एगा मंजरी गहिया, एवं खंधावारेण लयंतेण कट्ठावसेसो कओ, पडिनियत्तो पुच्छइ—कहिं सो चूयरुक्खो ? अमच्चेण कहियं—एस सोत्ति, कहं कट्ठाणि कओ ? तओ भणइ—जं तुव्भेहि मंजरी गहिया पच्छा सवेण खंधावारेण गहिया, सो चित्तेइ—एवं रजसिरिचि, जाव ऋद्धी ताव सोहेइ, अलाहि एयाए, संबुद्धो । तथा चाह—

जो चूयरुक्खं तु मणाहिरामं, समंजरिं पल्लवपुप्फचित्तं ।

रिद्धिं अरिद्धिं समुपेहिया णं, गंधाररायावि समिक्ख धम्मं ॥ २१२ ॥ (भा०) ॥

१ शब्दो नास्ति, राजा भणति—ताणि वलयाणि न शब्दयन्ति ?, अपनीताति, स तेन तु सेनाभ्याहत परलोकाभिमुखश्चिन्तयति—बहूना दोषो नैकस्य दोष, सत्तुङ् । विहरति, इतश्च गान्धारविषये पुरिमपुरे नगरे नगरी राजा, सोऽन्यदाऽनुयात्रायै निर्गत, प्रेक्षते चूल कुसुमित, तेनैका मंजरी गृहीता, एव स्कन्धावारेण गृह्णाता काष्ठाजनेष कृत, प्रतिनिवृत्त पृच्छति-क स चूलवृक्ष ?, अमात्येन कथित—स एव इति, कथ काष्ठीकृत, ?, ततो भणति—यावया मंजरी गृहीता पश्चात् मर्वेण स्कन्धावारेण गृहीता, स चिन्तयति—एव राज्यश्रीरिति, यावद्विस्वावत् शोभते, अलमनया, सत्तुङ् ।

कण्ठ्या । एवं सो विहरइ । ते चत्तारि विहरमाणा खिडपइद्वियणयरमज्जो चउद्धारं देवउत्तं, पुवेण करकंडू पविट्ठो, दक्खिण-
णेणं दुम्मुहो, एवं सेसावि, किह साहुस्स अन्नहामुहो अच्छामित्ति तेण दम्भिल्लेणावि मुहं कयं, नमी अवग्गेण, तओ-
वि मुहं, गंधारो उत्तरेण, तओ वि मुहं कयंति । तस्स य करकंडूस्स बहुसो कंडू, सा अत्थि चेव तेण कंडूयणं गहाय
मसिणं मसिणं कण्णो कंडूइओ, तं तेण एगत्थ संगोविंयं, तं दुम्मुहो पेच्छइ, — जया रज्जं च रट्ठं च, पुरं अंतेउरं तहा ।
सवमेयं परिच्चज्ज, संचयं किं करेसिमं ? ॥ १ ॥ सिलोगो कंठो जाव करकंडू पडिवयणं न देइ ताव नमी वयणमिमं भणइ—
जया ते पेइए रज्जे, कया किच्चकरा वहू । तेसिं किच्चं परिच्चज्ज, अन्नकिच्चकरो भवं ? ॥ २ ॥ सिलोगो कंठो, किं तुमं एयस्स
आउत्तिगोत्ति । गंधारो भणइ—जया सवं परिच्चज्ज मोक्खाय घडसी भवं । परं गरिहमी कीस ? अत्तनीसेसकारण ॥ ३ ॥
सिलोगो कंठो, तं करकंडू भणइ—मोक्खमग्गं पवण्णाणं, साहूणं वंभयारिणं । अहियत्थं निवारन्ते, न दोमं वत्तुमरिहसि ॥ ४ ॥
सिलोगो—रुसउ वा परो मा वा, विसं वा परिअत्तउ । भासियवा हिया भासा, सपक्खगुणकारिणी ॥ ५ ॥ सिलोगो,
श्लोकद्वयमपि कण्ठ्यं । तथा—

१ एव स विहरति । ते चत्वारो विहरन्त क्षितिप्रतिष्ठितनगरमध्ये चतुर्द्धारं देवकुल (तन) पूर्वेण करकण्डू प्रविष्ट, दक्षिणेन दुर्मुख, एव दोषा
वपि, त्वं साधोरन्यतोमुत्पत्तिगामीति तेन दक्षिणस्यामपि मुख्य कृत, नगिरपरेण, तस्यामपि मुग्ध, गान्धार वत्तरेण, तस्यामपि मुग्ध कृतमिति । तस्य च
करकण्डोर्ध्वो कण्डू, साऽस्त्येव, तेन कण्डूयन गृहीत्वा मसृण मसृण कर्णं कण्डूयित, तत् तेनेक्य संगोपित, तत् दुर्मुख प्रेक्षते, श्लोक कण्ठ्य यावत्
करकण्डू प्रतिवचन ७ ददाति तावत् नमिर्वचनमिदं भणति । श्लोकः कण्ठ्य, किं त्वमेतस्याऽऽयुक्त इति ? गान्धारो भणति—श्लोक कण्ठ्य, त कण्डूयन-
भणति—श्लोक, श्लोक ।

जहा जलंताइ(त) कट्ठाइं, उवेहाइं उ चिरं जले । घट्टिया घट्टिया छत्ति, तम्हा सहइ घट्टणं ॥ १३१२ ॥

सुचिरं पि वंकुडाइं होहिति अणुपमज्जमाणाइं । करमद्विदारुयाइं गयंकुसागारयंटाइं ॥ १३१३ ॥

इदमपि गायद्वायं कण्ठ्यमेव, तार्णं सद्याण दधविउस्सग्गो, जं रज्जाणि उज्झियाणि, भावविउस्सग्गो कोहादीणं, विउ-
स्सग्गेत्ति गयं २५, इयाणि अप्पमाएत्ति, ण पमाओ अप्पमाओ, तत्थोदाहरणगाहा—

रायगिहमगहसुंदरि मगहसिरी पडमसत्थपक्खेवो । परिहरिय अप्पमत्ता नटं गीयं नवि य चुक्का ॥ १३१४ ॥

इमीए वक्खाणं—रायगिहे णयरे जरासंधो राया, तस्स सद्यप्पहाणाओ दो गणिवाओ—मगहसुंदरी मगहसिरी य, मग-
हासिरी चितेइ—जइ एस न होज्जा ता मम अन्नो माणं न खंडेज्जा, राया य करयलत्थो होज्जत्ति, सा य तीसे छिद्वाणि
मगइ, ताहे मगहासिरी नइदिवसंमि कण्णिथारेसु सोवन्नियाओ संवलियाओ विसधूवियाओ सूचीओ केसरसरिसियाओ
खित्ताओ, ताओ पुण तीसे मगहसुंदरीए मयहरियाए ऊहियाओ, कटं भमरा कण्णिथाराणि न अल्लियंति चूएसु निलेंति ?

१ तेपा सर्वथा द्रव्यश्रुत्सर्ग, यत् राज्यान्पुगितानि, भावश्रुत्सर्ग क्रोधादीना । श्रुत्सर्ग इति गत, इदानीमप्रमाद इति, न प्रमादोऽप्रमाद, तत्रो
दाहरणगाथा । अस्या व्याख्यान—राजगृहे नगरे जरासन्धो राजा, तस्य सर्वप्रधाने द्वे गणिके—मगधसुन्दरी मगधश्रीश्च, मगधश्रीधिन्यति, यद्येषा न भवेत्तदा
मम नान्यो मान सपुत्रेव, राजा च करतलस्थो भवेदिति, सा च तस्याल्लिङ्गाणि मार्गयति, तदा मगधश्रीर्नृत्त्यदिवसे कर्णिकारेषु सोवर्णिना मज्ज्य विपवा-
सिता सूचय केदारसदृशा क्षेपितवती, ता पुनस्तथा मगधसुन्दर्यो महत्तरिकया ज्ञाता, कथं भमरा कर्णिकारेषु नागच्छति ? चूतेषु लगन्ति

नूणं सदोमाणि पुष्पाणि, जइ य भणीहामि एएहिं पुष्फेहिं अच्चणिया अचोक्खा विसभावियाणि वा ता गामेल्लगतत्तणं
होहिति उवाएणं वारेमिस्ति, सा य रंगओइणिया, अण्णया मंगलं गिज्जइ, सा इमं गीत्तियं पगीया—

पत्ते वसंतमासे आमोअ पमोअए पवत्तंमि । मुत्तूण कण्णिआरए भमरा सेवंति चूअकुसुमाइं ॥ १३१५ ॥

गीति, इमा निगदसिद्धेव, सो चितेइ—अपुवा गीतिया, तीए णायं—सदोसा कणियारत्ति परिहरंतीए गीयं नच्चियं
च सविलासं, न य तत्थ छलिया, परिहरिय अप्पमत्ता नटं गीयं न कीर चुक्का, एवं साहुणावि पंचविहे पमाए रक्खंतेणं
जोगा संगहिया २६ । इयाणिं लवालवेत्ति, सो य अप्पमाओ लवे अज्जलवे वा पमायं न जाइयवं, तत्थोदाहरणगाहा—
भरुयच्छंमि य विजए नडपिडए वासवासनागघरे । ठवणा आयरियस्स (उ) सामायारीपजंजणया ॥ १३१६ ॥

इमीए वक्खाणं—भरुअच्छे णयरे एगो आयरिओ, तेण विजओ नाम सीसो उज्जेणीं कज्जेण पेसिओ, सो जाइ, तस्स
गिलाणकज्जेण केणइ वक्खेवो, सो अंतरा अकालवासेण रुद्धो, अंडगतणउज्झियंति नडपिडए गामे वासावासं ठिओ, सो

१ नून सदोपाणि पुष्पाणि, यदि चाभणिय एनै पुष्पैरचैनिकाऽचोक्षा विपभावितानि वा तदा ग्रामेयकवमभविष्यदिति उपायेन वारयामि इति,
सा च रत्नावतीर्णोऽन्यदा मङ्गल गायति, सेमा गीति प्रगीतवती—गीति इय, स चिन्तयति—अपूर्वो गीति, तया ज्ञात—सदोपाणि कर्णिकाराणि इति
परिहरन्त्या गीत नर्तित च सविलास, न च तत्र छलिता, परिहृत्य (तानि), अप्रमत्ता नृत्ये गीते च न किल स्तलिता, एव साधुनाऽपि पञ्चविधान् प्रमादान्
रक्षयता योगा सपुहीता । इदानीं लवालव इति, स चाप्रमाद लवेऽर्धलवे वा प्रमाद न यातव्य, तत्रोदाहरणगाथा—अस्या व्याख्यान—भृगुकच्छे नगरे एक
आचार्य, तेन विजयो नाम शिष्य उज्जयिनीं कार्येण प्रेषित, स याति, तस्य ग्लानकार्येण केनचिद् व्याक्षेप, सोऽन्तराऽकालवर्षेण रुद्ध, अण्डकतृणो-
गितमिति नटपेटके ग्रामे वर्षावास स्थित, स

चित्तं ई-गुरुकुलवासो न जाओ, इहं पि करेमि जो उवएसो, तेण ठवणायरिओ कओ, एवमावामगमादीचकवालसामायारी सवा विभासियवा, एवं किल सो सवत्थ न चुको, खणे २ उवजुज्जइ-किं मे कयं?, एवं किर साहुणा कायवं, एवं तेण जोगा संगहिया भवंति २७ । लवालवेत्ति गयं, इयाणिं ज्ञाणसंवरजोगेत्ति, ज्ञाणेण जोगा संगहिया, तत्थोदाहरणं—

णयरं च सिंववद्धण मुंदिस्वयअज्जपूसभूर्ह य । आयाणपूसमित्ते सुहुमे ज्ञाणे धिवादो य ॥ १३१७ ॥

इमीएवक्खाणं—सिंववद्धणे णयरे मुंदिस्वगो राया, तत्थ पूमभूर्ह आयरिया बहुसुया, तेहिं सो राया उवसामिओ सहो जाओ, ताण नीसो पूममित्तो बहुसुओ ओसण्णो अण्णत्थ अच्छइ, अण्णया तेसिं आयरियाणं चिंता-सुहुमं ज्ञाणं पविस्सामि, तं महापाणसमं, तं पुण जाहे पविसइ ताहे एवं जोगसंनिरोहं करेइ जह न किंमि चेएइ, तेसिं च जे मूले ते अगीयत्था, तेहिं पूसमित्तो सदापिओ, आगओ, कहियं, स तेण पडिचन्नं, ताहे एगत्थ उवयरए निवाघाए ज्ञाएत्ति, सो तेमिं ढोयं न

१ चिन्तयति-गुरुकुलवासो न जात, इहापि करोमि य उपदेश, तेन स्थापनाचार्यं कृत, एवमावश्यकारिचक्रवालसामाचारी सर्वो विभाषितव्या, एव किल स सर्वत्र न स्वरहित, क्षणे क्षणे उपयुज्यते-किं मे कृत?, एव किल साधुना कर्तव्य, एव तेन योगा संगृहीता भवन्ति । लवालव इति गत, इदानीं ध्यानमवरयोग इति, ध्यानेन योगा संगृहीता, तत्रोदाहरण । अस्या व्याख्यान-दिग्दर्शनार्थेने नगरे मुण्डिकान्नको राजा, तत्र पुण्यभूतय आचार्या बहुश्रुता, ते स राजोपशमिन धात्रो जात, तेपा शिष्य पुण्यमित्रो यदुष्टतोऽपमनोऽन्या तिष्ठति, अन्यदा तेपामाचार्याणां चिन्ता-सूक्ष्म ध्यान प्रविशामि, तत् महापाणमम, तत् पुण्यदा प्रविशति तदेव योगमनिरोध क्रियते यथा न किञ्चित् चिन्तते, तेपा च ये पार्थं तेऽंगीतार्था, तं पुण्यमित्र शब्दित, आगता, कथित, स (तत्) नेत्र प्रविशत, तदैवापवरणे निर्व्याघाते ध्यायन्ति, स तेपामागन्तु न

देइ, भणइ-एत्तो ठियगा वंदह, आयरिया वाइला, अण्णया ते अवरोपरं मंतंति-किं मण्णे होज्जा गवेसामोत्ति, एगो ओवरगवारे ठिओ निवन्नइ, चिरं च ठिओ, आयरिओ न चलइ न भासइ न फंदइ ऊसासनिस्सासोवि नत्थि, सुहुमो किर तेसि भवइ, सो गंतूण कहेइ अण्णेमिं, ते रुद्धा, अज्जो ! तुमं आयरिए कालगएवि न कहेसि?, सो भणइ-न कालगयत्ति, ज्ञाणं ज्ञायइत्ति, मा वाघायं करेहिंत्ति, अण्णे भणत्ति-पवइओ एसो लिगी मन्ने वेयालं साहेउकामो लक्खणजुत्ता आयरिया तेण ण कहेइ, अज्ज रत्तिं पेच्छहिह, ते आरद्धा तेण समं भंडिउं, तेण वागिया, ताहे ते राया ऊससारेऊण कहित्ता आणीओ, आयरिया कालगया सो लिंगी न देइ नीणेउं, सोवि राया पिच्छइ, तेणवि पत्तीयं कालगओत्ति. पूसमित्तस्स ण पत्तियइ, सीया सज्जीया, ताहेणिच्छयो णायो, विणासिया होहिंत्ति, पुवं भणिओ सो आयरिएहिं-जाहे अगणी अज्जो वा अच्चओ होज्जत्ति ताहे मम अंगुष्ठए छिवेज्जाहि, छित्तो, पडिबुद्धो भणइ-किं अज्जो ! वाघाओ कओ?, पिच्छइ

१ इदानीं, भणति-अत्र म्रिता चन्द्र, आचार्या व्याख्या, अन्यदा ते परस्पर मग्नयन्ते-किं मन्ये भवेत् गवेययाम इति, एकोऽपवरकद्वारे स्थितो निभाषयति, त्रिर च स्थित, आचार्या च चलति न भाषते न स्पन्दते उच्छ्वासनि श्वासावपि न क्त, सूक्ष्मो किल तेषां भवत, स गत्वा कथयति अन्येषां, ते रुद्धा, कार्यं । एवमाचार्यान् काल गगानाऽपि न कथयति, न भगति-न कालगता इति, ध्यान ध्यायन्ति, मा व्याघात काटंति, अण्णान् भणन्ति-प्रमज्जित एव लिङ्गी मन्ये वेनात्ता वाधयितुक्तातो लक्षणयुक्ता आचार्यान्तेन न कथयति, अय रात्रौ प्रेक्षन्, ते आरब्धान्तेन सम भण्डयितु, तेन वारिता, तदा ते राजान ममार्थं कथयिनाऽऽनीयन्त, आचार्या कालगता स लिङ्गी च ददाति निष्काशयितु, सोऽपि राजा प्रेक्षते, तेनापि प्रत्ययित कालगत इति, पुण्यमित्राय न प्रत्यायति शिषिका मज्जिता, तदा निश्चयो ज्ञातो, विनाशिता अविध्यन्ति, पूर्व भणित स आचार्य-यदाऽभिरग्नौ वाऽस्त्यो भवेत् तदा ममाहुष स्पष्टव्य, स्पष्ट, प्रतिपुद्धो भणति-किमर्थं व्याघात कृत?, प्रेक्षन्ते-

एएहिं सीसेहि तुज्ज कयंति, अंवाडिया, एरिमयं किर ज्ञाणं पविसियवं, तो जोगा संगहिया भवंति २८ । ज्ञाणसंवरजोगे यत्ति गय, इयाणि उदए मारणंतिएत्ति, उदए जइ किर उदओ मारणंतिओ मारणंती वेयणा वा तो अहियासेयवं, तत्थोदाहरणगाहा—

रोहीडगं च नयरं लल्लिआ गुट्ठी अ रोहिणी गणिआ । धम्मरुइ कडुअदुद्धियदाणाययणे अ कंसुदए ॥ १३१८ ॥

इमीएवक्खाणं—रोहिडए णयरे लल्लियागोटी रोहिणी जुण्णगणिआ अण्णं जीवणिउवायं अलभंती तीसे गोटीए भत्तं परंधिया, एवं कालो वच्चइ, अण्णया तीए कडुयदोद्धियं गहियं, तं च बहुसंभारसंभियं उवक्खडियं विण्णस्सइ जाव मुहे ण तीरड काउं, तीए चिंतियं-खिसीया होमि गोटीएत्ति अण्ण उवक्खडिइ, एवं भिक्खचराण दिज्जहिंत्ति, मा दवमेवं चेव णासउ, जाव धम्मरुई णाम अणगारो मासक्खमणपारणए पविट्ठो, तस्स दिन्नं, सो गओ उवस्सयं, आलोएइ गुरुणं, तेहि भायणं गहियं, खारगंधो य णाओ, अंगुलिए विण्णासियं, तेहि चिंतियं-जो एवं आहारेइ सो मरइ, भणिओ

१ पुण्यमात्रं शिष्ये कृतमिति, निर्भर्हिता, इदं किल ध्यान प्रवेष्टव्य, ततो योगा संगृहीता भवन्ति । ध्यानमवरयोगा इति गत, इदानीमुद्यो मारणान्तिक इति, यदि किलोद्यो मारणान्तिको मारणान्तिकी वेदना वा तदाऽध्यासितव्य तत्रोदाहरणगाया । अस्या व्याख्यान-रोहिडके नगरे लल्लितगोटी रोहिणी जीर्णगणिका भन्यं नाजीविकोपायमलभमाना तस्या गोष्ठ्या भक्त प्रराज्जती, एव कालो व्रजति, अन्यदा तया कटुक दोग्धक गृहीत, तच्च बहुसंभारसंभृतमुपस्कृत विनश्यति यावत् सुखे न दाक्यते कर्तुं, तया चिन्तित-निन्दिता भविष्यामि गोष्ठ्या इति, अन्यदुपस्करोति, एतत् भिक्षाचरंभ्यो दीयते इति, मा द्रव्यमेवमेव विनृद्धीद, यावत् धर्मरुचिरनगारो मासक्खमणपारणके प्रविष्ट, तस्मै दत्त, स गत उपाधय, आलोचयति गुरुन्, तैर्भोजन गृहीत, विषयगन्ध्र ज्ञात, अशुल्या जिज्ञासित, तैश्चिन्तित-य पुनमाहारयति स त्रियते, भणित —

'विगिंचेहिस्ति, सो तं गहाय अडविं गओ, एगत्थ रुक्खदहुच्छायाए विगिंचामि, पत्तावंधं सुयंतस्स हत्थो लिस्सो, सो तेण एगत्थ फुसिओ, तेण गंधेण कीडियाओ आगयाओ, जा जा खाइ मा सा मरइ, तेण चिंतियं—मए एगेण ममप्पउ मा जीवघाओ होउत्ति एगत्थ थंडिले आलोइयपडिक्कंतेणं मुहाणंतं पडिलेहिस्सा अणिंदंतेण आहारियं, वेयणा य तिघा जाया अहियासिया, सिद्धो, एवं अहियासेयवं, उदए मारणंतियत्तिगयं २९ । इयाणिं मंगाणं च परिहरणंति, मंगो नाम 'पल्ली सङ्गे' भावतोऽभिप्पङ्गः स्नेहगुणतो रागः भावो उ अभिसंगो येनास्य सङ्गेन भयमुत्पद्यते तं जाणणापरिणाए णाऊण पच्चक्खाणपरिणाए पच्चक्खाएयवं, तत्थोदाहरणगाहा—

नयरी य नंपनामा जिणदेवो सत्थवाहअहिस्सत्ता । अडवी य तेण अगणी सावयसंगाण वोसरिणा ॥१३१९॥

इमीए वक्खाणं—चंपाए जिणदेवो नाम मावगो सत्थवाहो उग्घोसेत्ता अहिस्सत्तं वच्चइ, सो मत्थो पुलिंदएहिं विलो-
लिओ, सो सावगो नासंतो अडविं पविट्ठो जाव पुरओ अग्गिभयं मग्गओ वग्घभयं दुहओ पवायं, सो भीओ, अमरणं

१ त्यजेति, स त गृहीत्याऽऽर्यं गत, एकत्र दग्धवृक्षच्छायायां त्यजामीति, पात्रग्रन्थं मुच्यते इत्यो लिख, त तेनेकत्र दृष्ट, तेन गन्धेन कीटिका आगता, या या रान्ति मा सा त्रियते, तेन चिन्तित—मयेकेन समाप्यतां मा जीवघातो भूदिति एकत्र स्थण्डिले मुपानन्तक प्रतिलिख्य आलोचनप्रतिक्रान्तेनानिन्द्य-
ताहारित, वेदना च तीव्रा जाताऽऽवासिता, सिद्ध, एवमभ्यासितव्य, उद्गो मारणान्तिक्क इति गत, इदानीं सङ्गाता च परिहरणमिति, मङ्गो नाम, भावस्व-
भिप्पङ्ग स जाणपरिणया ज्ञाया प्रत्याग्यानपरिणया प्रत्यायातव्य, तत्रोदाहरणगाथा । अस्या व्याख्यान—चम्पायां जिनदेवो नाम भ्रात्रक मार्धवाह उद्घो-
प्याहिच्छां वज्रति, स साथे पुलिन्देर्विलोलित, स भ्रात्रको नश्यन् अटवी प्रविष्टो यावत् पुरतोऽग्निभयं पृष्टो व्याघ्रभयं द्विधात प्रयात, स भीत, अक्षर-
णाऊण मयमेव भावलिंगं पडिवज्जित्ता कयसामाडओ पडिमं ठिओ, सावएहिं खइओ, सिद्धो, एवं संगपरिणाए जोगा संगहिया भवंति ३० । संगणं च परिणन्ति गयं, इयाणिं पायच्छित्तकरणन्ति, जहाविहीए दत्तस्स, विही नाम जहा सुत्ते भणियं जो जित्तिएण सुज्झइ तं सुहु उवडंजिजं दंतेण जोगा संगहिया भवंति दोण्हवि करंतदंतयाणं, तत्थोदाहरणं प्रति गाथापूर्वार्धमाह—

पायच्छित्तपरुवण आहरणं तत्थ होइ धणगुत्ता ।

इमस्स वक्खाणं—एगत्थ णयरे धणगुत्ता आयरिया, ते किर पायच्छित्तं जाणंति दाउं छउमत्थगावि होंतगा जहा एत्तिएण सुज्झइ वा नवत्ति, इगिएण जाणइ, जो ताण मूले वहइ ताहे सो सुहेण णित्थरइ तं चाडयारं ठिओ य सो इ अवभहियं च निज्जरं पावेइ, तहा कायवं, एवं दाणे य करणे य जोगा संगहिया भवंति, पायच्छित्तकरणेत्ति गयं ३१ इयाणिं आराहणा य मारणंतिस्ति, आराहणाए मरणकाले योगाः सङ्गृह्यन्ते, तत्रोदाहरणं प्रति गाथापश्चार्धमाह—

१ ज्ञात्वा न्ययमेव भावलिङ्गं प्रतिपद्य कृतसामाधिक्यं प्रतिमां स्थित, आपदे दादित, सिद्ध, एव सङ्गपरिणया योगा सगृहीता भवन्ति । सङ्गातां च परिजेति गत । इदानीं प्रायश्चित्तकरणमिति यथाविधि दत्तस्य, विधिर्नाम यथा सूत्रे भणित यो यावत्ता शुष्यति तं सुषु वपयुज्य ददता योगा सगृहीता भवन्ति द्वयोरपि कुर्वन्वतो, वज्रोदाहरण । अस्य व्याख्यान—एकत्र नगरे धनगुप्ता आचार्या, ते किल प्रायश्चित्तं जानन्ति दातुं छात्राभ्यां अपि सन्तो यथेयता शुष्यति वा गेति, इदमितेन जानाति, यत्तेषां मूले वहति तदा स सुषु वेन निस्तरति त चातिचार, स्थिरश्च भवति स अभ्यधिकं च प्राप्तोति निर्जरा, तथा कर्त्तव्य, एव दाने करणे च योगा सगृहीता भवन्ति, प्रायश्चित्तकरणमिति गत । इदानीं आराधना च मारणान्तिकीति, आराधनया मरणकाले योगा सगृह्यन्ते,

आराहणाए मरुदेवा ओसप्पिणीए पढम सिद्धो ॥ १३२० ॥

अस्य व्याख्या—विणीयाए णयरीए भरहो राया, उसहसामिणो समोसरणं, प्राकारादिः सर्वः समवसरणवर्णकोऽभिधा-
तव्यो यथा कल्पे,—सा मरुदेवा भरहं विभूसियं दट्ठूण भणइ—तुज्झ पिया एरिसिं विभूतिं चइत्ता एगो समणो हिंडइ, भरहो भणइ—कत्तो मम तारिसा विभूर्इ जारिसा तातस्स?, जइ न पत्तियसि तो एहि पेच्छामो, भरहो निग्गओ सववलेण, मरुदे-
वावि निग्गया, एगंमि हत्थिमि विलग्गा, जाव पेच्छइ छत्ताइत्तं सुरसमूहं च ओवयंतं, भरहस्स वत्थाभरणाणि ओमिलायं-
ताणि दिट्ठाणि, दिट्ठा पुत्तविभूर्इ ? कओ मम एरिसत्ति, सा तोसेण चिंतिउमारज्जा, अपुवकरणमणुपविट्ठा, जाती नत्थि, जेण वणस्सइकाएहिंतो उवट्ठित्ता, तत्थेव हत्थिवरगयाए केवलनाणं उप्पण्णं, सिद्धा, इमीए ओसप्पिणीए पढमसिद्धो । एवमारधनां प्रति योगसङ्ग्रहः कर्त्तव्य इति ३२ ।

१ विनीताया नगर्यां भरतो राजा, कृपमस्वामिन समवसरण, सा मरुदेवी भरतं विभूयित इष्ट्वा भणति—तव पितृदत्तां विभूतिं स्वत्तैक श्रमणो हिण्ठते, भरतो भणति—कुतो मम तादृशी विभूतियादृशी तातस्य ?, यदि न प्रलेपि तदेहिं प्रेक्षावहे, भरतो निर्गत सर्वबलेन, मरुदेव्यपि निर्गता, एकस्मिन् एस्ति पिल्ला, यावत् मेक्षते छात्रातिच्छत्र सुरसमूहं चावपतन्त, भरतस्य वस्त्राभरणान्यवग्लायमानानि दृष्टानि, दृष्टा पुत्रविभूति ? कुतो ममेदृशी ? इति, सा तोयेण चिन्तयितुमारब्धा, अपूर्वकरणमनुमविष्टा, जातिस्मृतिर्नास्ति येन घनस्पतिकायिकादुद्भूता, तत्रैव परहस्तिस्कन्धगताया केवलज्ञानमुत्पन्न, सिद्धा, अस्यामव-
सर्पिण्यां प्रथमं भिदु ।

तेत्तीसाए आसायणाहिं (मृत्रं)

त्रयस्त्रिंशद्विराशातनाभिः. क्रिया पूर्ववत्, आयःसम्पर्गदर्शनाद्यवासिलक्षणः तस्या शातना, तदुपदर्शनायाह सन्नह-
णिकारः—

पुरभो पयगामने गता चिह्ननिमीयणायमणे । आलोयणपडिसुणणा पुद्दालणणे य आलोण ॥ १ ॥

तह उत्तमसुमिमाण मद्दार्इमाण तह अपडिसुणणे । खडति य तत्थ मए कि ह्म तजाइ णो सुमणे ॥ २ ॥

॥ ३ ॥

आसां व्याख्या—इहाकारणे रत्नाधिकस्याऽऽचार्यादेः शिक्षकेणाऽऽज्ञातनाभीरुणा सामान्येन पुरतो गमनादि न कार्यः, कारणे तु मार्गादिपरिज्ञानादौ ध्यामलदर्शनादौ च त्रिपर्ययः अत्र सामाचार्यनुसारेण स्वबुद्ध्याऽऽलोचनीयः, तत्र पुरतः—अग्रतो गन्ताऽऽज्ञातनावानेव, तथाहि—अग्रतो न गन्तव्यमेव, विनयभङ्गादिदोषात्, ‘पक्ख’त्ति पक्षाभ्यामपि गन्ताऽऽज्ञातनावानेव, अतः पक्षाभ्यामपि न गन्तव्यमुक्तदोषप्रसङ्गादेव, आसन्नः पृष्ठतोऽप्यासन्नं गन्तैवमेव वक्तव्यः, तत्र निःश्वामक्षु-तश्लेष्मकणपातादयो दोषाः, ततश्च यावता भूभागेन गच्छत एते न भवन्ति तावता गन्तव्यमिति, एवमक्षरगमनिका कार्या, अन्तर्मोहार्थं तु दशासन्नैरेव प्रकटार्थव्याख्यायन्ते; तद्यथा—‘पुरओ त्ति सेहे रायणियस्स पुरओ गंता भवइ आसायणा सेहस्स १, पक्खत्ति सेहे राइणियस्स पक्खे गंता भवइ आसायणा सेहस्स २, आसण्णत्ति सेहे राइणियस्स णिसीययस्स

१ पुरत इति दक्षो रात्रिकस्य पुरतो गन्ता भयत्यानातना दक्षस्य १, पक्षेति दक्षो रात्रिकस्य पक्षयोर्यन्ता भयत्यानातना दक्षस्य, २ आम्नमिति दक्षो रक्षाधिकस्य निमीदत

आमन्त्रं गन्ता भवइ आमायणा मेहस्स ३, चिट्ठत्ति मेहे रायणियस्स पुरओ चिट्ठत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ४, सेहे राइणि-
यस्स पक्खं चिट्ठत्ता भवइ आमायणा सेहस्स ५, सेहे राइणियस्स आमण्णं चिट्ठत्ता भवइ आमायणा मेहस्स ६, निमीयणत्ति मेहे
रायणियस्स पुरओ निमीइत्ता भवइ आसायणा सेहस्स ७, सेहे राइणियस्स सपक्खं निसीइत्ता भवइ आमायणा सेहस्स ८,
सेहे राइणियस्स आमण्णं निसीयित्ता भवइ आमायणा सेहस्स ९, 'आयमणे'त्ति मेहे राइणिणं सद्धिं वहिया विचारभूमीं
निक्खंते समणे तत्थ सेहे पुत्तरायं आयामत्ति पच्छा रायणिण आसायणा सेहस्स १०, 'आलोयणे'त्ति सेहे रायणिणं
सद्धिं वहिया विचारभूमीं निक्खंते समणे तत्थ सेहं पुत्तरायं आलोएइ आसायणा सेहस्स, 'गमणागमणे'त्ति भावणा
११ 'अपडिमुणणे'त्ति सेहे राइणियस्स राओ वा वियाले वा वाहरमाणस्स अज्जो ! के सुत्ते के जागरइ ?, तत्थ सेहे
जागरमाणे रायणियस्स अपडिमुणेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स १२, 'पुवालवणे'त्ति केइ रायणियस्स पुव्वसंलत्तए
सिया तं सेहे पुव्वतरायं आलवइ पच्छा रायणिण आसायणा सेहस्स १३, आलोएइत्ति अमणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता तं

१ आसन्न गन्ता भयति आघातता दीक्षस्य ३, 'धिदृष्टि दीक्षो रत्नाधिकस्य पुरतः स्थाता भयति आघातता दीक्षस्य ४, दीक्षो रत्नाधिकस्य पार्श्वे स्थाता भवत्याघातता दीक्षस्य ५, दीक्षो रत्नाधिकस्यामग्न्या भवत्याघातता दीक्षस्य ६, 'निपदा'मिति दीक्षो रत्नाधिकस्य पुरतो निरीद्यदिता भवत्याघातता दीक्षस्य ७, दीक्षो रत्नाधिकस्य पार्श्वे निरीनयिता भवत्याघातता दीक्षस्य ८, दीक्षो रत्नाधिकस्यासन्न निरीद्यदिता भवत्याघातता दीक्षस्य ९, 'आचमन'मिति दीक्षो रत्नाधिकेन सार्धं निर्दिष्टारभूमिनिष्पान्त तत्र तत्र दीक्ष पूर्वमेवाचामति पश्चाद् रात्रिक आघातता दीक्षस्य १०, 'आलोचने'ति दीक्षो रात्रिकेन सार्धं निर्दिष्टारभूमिनिष्पान्त तत्र तत्र दीक्ष पूर्वमेवालोचयति आघातता दीक्षस्य, गमनागमनमिति भावना ११, अप्रतिश्रुणमिति दीक्षो रत्नाधिके रात्री वा तिष्ठते वा व्याहरति आर्य । क मुने क जागरति, तत्र दीक्षो जागरन् रात्रिकस्याप्रतिश्रोता भवत्याघातता दीक्षस्य १२, 'पूर्वाल्लपन'मिति कश्चित् रत्नाधिकस्य पूर्वमल्लप्न न्यान त दीक्ष पूर्वमेवाल्लपति पश्चान् रात्रिक आघातता दीक्षस्य १३, 'आलोचयती'ति अशन वा ४ प्रतिगृह्य तत्

पुष्पामेव सेहतरागस्म आलोएति पच्छा रायणियस्स आसायणा सेहस्स १४, 'उवदंसे'त्ति सेहे असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता तं पुष्पामेव मेहतरागस्म उवदसेइ पच्छा रायणियस्स आसायणा सेहस्स १५, निमंतणेत्ति सेहे असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता पुष्पामेव मेहतराग निमंतैइ पच्छा राइणियं आसायणा सेहस्स १६, खड्दत्ति सेहे राइणिएण सड्ढि असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता तं राइणियं अणापुच्छित्ता जस्म जस्म इच्छइ तस्स २ खड्दं सड्ढं दलयइ आसायणा सेहस्स १७, 'आइयण'त्ति सेहे असणं वा ४ पडिग्गाहेत्ता राइणिएण मड्ढि भुंजमाणे तत्थ मेहे सड्ढं २ दायं २ ऊसदं २ रसियं २ मणुण्णं २ मणामं २ णिद्धं २ लुक्खं २ आहरेत्ता भवइ आसायणा सेहस्म, इहं च सड्ढंति वड्डुवड्डुणं लंवणेणं डायं डायंति पन्नशाकः वाडंगणचिन्भड-गएत्तिगादि ऊसदंति वन्नगंधरसफरिसोववेयं रसियंति रसालं रसिय दाडिमंवादि 'मणुण्णं'ति मणसो इहं, 'मणामं'ति २ मणमा मणं मणामं 'निद्धं'ति २ नेहावगादं 'लुक्खं'ति नेहवज्जियं १८, 'अप्पडिसुणणे'त्ति सेहे राइणियस्स वाहरमाणस्स अप-डिसुणेत्ता भवइ आमायणा सेहस्म, सामान्येन दिवसओ अपडिसुणेत्ता भवइ १९ 'खड्दंति य'त्ति सेहे राइणियस्स खड्दं

१ पूर्वमेवाउमराजिकस्य आन्वेषयति पश्चाद्वाज्ञिरस्यादातना दैक्षस्य १४, 'उपदर्शो'मिति दैक्षोऽज्ञान वा ४ प्रतिगृह्य तत् पूर्वमेवाउमराजिकायो पददर्शयति पश्चाद्वाज्ञिकायादातना दैक्षस्य १५, निमग्नप्रणमिति दैक्षोऽज्ञान वा ४ प्रतिगृह्य पूर्वमेवाउमराजिक निमग्नयते पश्चाद् रात्रिक आशातना दैक्षस्य १६ 'पद्म'मिति दैक्षो रात्रियेन सार्धमज्ञान वा ४ प्रतिगृह्य तत् रात्रिकमनाउच्छ्रय यो य हृच्छति तत् प्रचुर प्रचुर ददाति आशातना दैक्षस्य १७, 'अद्व'मिति दैक्षोऽज्ञान वा ४ प्रतिगृह्य रात्रिको सार्धं शुभानमग्न दैक्ष प्रचुरं २ शाक २ सस्कृत रस्य मनोज्ञ मनभप जिग्घ्य रूक्ष २ आहारयिता भवति आशातना दैक्षस्य, इह च गन्धनि दृष्टता दृष्टता लम्बनेन ऊसदमिति वर्णगन्धरसस्यशोषेय रक्षितमिति रसयुक्त दाढिमाम्रादि 'मनोज्ञ'मिति मनस इह 'मनोऽम'मिति मनसा मन्य मनाम, जिग्घमिति ज्ञेहायगाढ 'रूक्षमिति ज्ञेहवर्जित, १८ अप्रतिश्रवणमिति दैक्षक रात्रिके व्याहरति अप्रतिश्रोता भवति आशातना दैक्षकस्य, मामान्येन दिवसेऽप्रतिश्रोता भवति १९, खदेति चेति दैक्षो रात्रिक खद्म

खड्गं वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, उमं च खड्गं—उडुसहेणं खरकफसनिदुरं भणइ २०, 'तत्थ गए'त्ति मेहे राडणिण वाहरिण जत्थ गए सुणइ तत्थ गए चेव उल्लावं देइ आसायणा सेहस्स २१, 'किंति'त्ति सेहे राडणिण आहाए किंति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, किंति—किं भणसित्ति भणइ, गत्तएण वंदामोत्ति भणियवं २२, 'तुमं'ति मेहे राडणियं तुमंति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, को तुमंति चोएत्तए, २३ 'तज्जाए'त्ति सेहे राडणियं तज्जाएणं पडिहणित्ता भवति आसायणा सेहस्स, 'तज्जाएणं'ति कीस अज्जो ! गिलाणस्स न करेसि ?, भणइ—तुमं कीस न करेमि ?, आयरिओ भणइ—तुमं आलसिओ, सो भणइ—तुमं चेन आलसिओ इत्यादि २४, 'णो सुमणो त्ति सेहे राडणियस्स कइं कहमाणस्स नो सुमणसो भवइ आसायणा सेहस्स, इह नो सुमणसेत्ति ओहयमणसंकप्पे अच्छइ न अणुवूहइ कइं अहो सोहणं कहियंति २५, 'णो सरमि'त्ति मेहे राडणियस्स कइं कहमाणस्स णो ममरमित्ति वत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इह च 'णो सुमरसि'त्ति न सुमरमि तुमं एयं अत्थं,

१ एतद् वक्ता भवति आशातना दौक्षस्य, इदं च वक्ष्य-तृहृच्छन्देन स्वरकर्मणापुर भणति २०, 'त' गते' इति दौक्षो रात्रिकेन व्याहृतो यत्र गतः शृणोति तत्र गत एरोह्यप उदाति आशातना दौक्षस्य २१, 'कि' मिति इति दौक्षो रात्रिकेनाहृत किमिति वक्ता भवत्याशातना दौक्षस्य, किमिति किं भणसीति भणमि, मस्तकेन वक्ष्य इति भणितव्य २२, 'य' मिति दौक्षो रात्रिक इति मिति वक्ता भवति आशातना दौक्षस्य, कश्चमिति गोप्यिना २३, 'तज्जात' इति दौक्षो रात्रिक तजाते प्रतिहन्ता भवत्याशातना दौक्षस्य, तजातेनेति कथमर्थः 'शलाख' न करोपि ?, भणति-२४ कथं न करोपि ?, आचार्यो भणति-प्रमत्तम्, स भणति-एवमेवाल्ल इत्यादि २४, 'न सुमा' इति दौक्षो रात्रिके कथां कथयति नो सुमा भवत्याशातना दौक्षस्य, इह न सुगता इति उपहृतमन सक्त्यमिष्ठति नाजुह्वति कथा अहो दोभन कथितमिति २५, न स्वरसीति दौक्षो रात्रिके कथा कथयति न स्वरसीति वक्ता भवति आशातना दौक्षस्य, इदं च न स्वरसीति न स्वरसि त्यनेमर्थः

न एस एवं भवइ २६, कहं छेत्त'त्ति रायणियस्स कहं कहेमाणस्स तं कहं अच्छिदित्ता भवइ आसायणा सेहस्स, अच्छि-
दित्ता भवइत्ति भणइ अहं कहेमि २७, 'परिसं भेत्ते'ति रायणियस्स कहं कहेमाणस्स परिसं भेत्ता भवति आसायणा
सेहस्स, इह च परिसं भेत्तत्ति एवं भणइ-भिक्षावेला समुद्दिणवेला सुत्तत्थपोरिसिवेला, भिंदइ वा परिसं २८, 'अणु-
ट्टियाए कहेइ' राइणियस्स कहं कहेमाणस्स तीए परिसाए अणुट्टियाए अवोच्छिन्नाए अवोगडाए दोच्चंपि तच्चंपि कहं
कहेत्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इह तीसे परिसाए अणुट्टियाएत्ति-निविट्ठाए चैव अवोच्छिन्नाएत्ति-जावेगोवि अच्छइ
अवोगडाएत्ति अविस्सारियत्ति भणियं होइ, दोच्चंपि तच्चंपि-विहिं तिहिं चउहिं तमेवत्ति जो आयरिएण कहिओ अत्थो
तमेवाहिगारं विगप्पइ, अयमवि पगारो अयमवि पगारो तस्सेवेगस्स सुत्तस्स २९, 'संधारपायघट्ठण'त्ति सेज्जासंधारगं पाएण
संघट्ठेत्ता हत्थेण ण अणुण्णवित्ता भवइ आसायणा सेहस्स, इह च सेज्जा-संवंगिया संधारो-अट्ठाइज्जहत्थो जत्थ वा

१ नैप एव भवति २६, कथां छेत्तेति रात्रिके कथा कथयति ता कथां छेदयति आशातना दौक्षस्य, आच्छेता भवतीति भणति—अह कथयामि २७, पर्पद् भेत्तेति रात्रिके कथां कथयति पर्पदो भेत्ता भवति आशातना दौक्षस्य, इह च पर्पदो भेत्तेति एव भणति—भिक्षावेला भोजनवेला सूत्रार्थपरिषेला, भिनत्ति वा पर्पद् २८, अनुस्थितायां कथयति रात्रिके कथा कथयति तस्या पर्पदि अनुस्थितायामभ्युत्थितायामभ्याकृतायां (असत्प्रिकीर्णया) द्विरपि त्रिरपि कथाया कथयिता भवत्याशातना दौक्षस्य, इह तस्या पर्पदि अनुस्थितायामिति निविष्टायामेव अभ्युत्थितायामिति यावदेकोऽपि तिष्ठति, अभ्याकृतायामिति अविसृतायामिति भणित भवति, द्विरपि त्रिरपि—द्विकृतचक्रकृतः चतुर्भि तमेवेति य आचार्येण कथितोऽर्थस्तमेवाधिकार विकटपयति, अयमपि प्रकार अयमपि प्रकार तस्यैरेकस्य सूत्रस्य २९, सस्तरपादघट्टनमिति शय्यासस्तरको पादेन सप्तद्वयत्वा हस्तेन तानुजापयिता भवति आशातना दौक्षस्य, इह च शय्या—सर्वाङ्गीरी सस्तरक—अर्धवृत्तीयहन् यत्र वा

ठाणे अच्छइ संथारो विदलकट्टमओ वा, अहवा सेज्जा एव संथारओ तं पाएण संघट्टेइ, णाणुजाणावेइ-न खामेइ, भणियं च-‘संघट्टेत्ताण काएणे’ त्यादि ३०, ‘चेट्ठ’त्ति सेहे राइणियस्स सेज्जाए संथारे वा चिट्ठित्ता वा निसिइत्ता वा तुय-ट्ठित्ता वा भवइ आसायणा सेहस्स ३१, ‘उच्च’त्ति सेहे राइणियस्स उच्चासणं चिट्ठित्ता वा निसिइत्ता वा भवइ आसायणा सेहस्स ३२, ‘समासणे यावि’त्ति सेहे राइणियस्स समासणं चिट्ठित्ता वा निसीइत्ता वा तुयट्ठित्ता वा भवइ आसायणा सेहस्सत्ति ३३ गाथात्रितयार्थः ॥ ॥ सूत्रोच्चाशातनासम्बन्धाभिधित्तयाह सद्ग्रहणिकारः—

अहवा-अरहताण आसायणादि सज्जाणँ किंचिणाहीय । जा कठसमुद्दिह्वा तेत्तीसासायणा एया ॥ १ ॥ प्रतिक्रमणसङ्गणी समाप्ता ॥

व्याख्या—अथवा—अयमन्यः प्रकारः, ‘अर्हतां’ तीर्थकृतामाशातना, आदिशब्दात्सिद्धादिग्रहः यावत्स्वाध्याये किञ्चिन्नाधीतं ‘सज्ज्ञाए ण सज्ज्ञाइयंति वुत्तं भवइ,’ एताः ‘कण्ठसिद्धाः’ निगदसिद्धा एवेत्यर्थः, त्रयस्त्रिंशदाशातना इति गार्थार्थः ॥ साम्प्रतं सूत्रोक्ता एव त्रयस्त्रिंशद्व्याख्यायन्ते, तत्र—

१ स्थाने तिष्ठति सस्त्रारको द्विदुलकाष्टमयो वा, अथवा शश्वैव सस्त्रारक त पादेन सघट्टयति, नानुज्ञापयति-न क्षमयति, भणित च 'कायेन सघट्टयि
त्येत्यादि ३०, न्यतेति शैक्षो रातिकस्य शश्वयायां सस्त्रारके वा स्याता वा निपीदयिता वा स्ववर्त्तयिता वा भवत्याशातना शैक्षस्य ३१, उच्य इति शैक्षो रातिकास
नात् उच्य आसने स्याता निपीदयिता वा भवत्याशातना शैक्षस्य ३२, समाप्तने चापीति शैक्षो रातिकासनस्य सम आसने स्याता वा निपीदयिता वा
स्ववर्त्तयिता वा भवत्याशातना शैक्षसेति ।

१ स्वयं न कुर्वन्ति ॥ २ ॥ जालोऽपि ज्ञानवृद्धोऽकुलीन इति गुणालय कथं नु ? । दुर्मैत्र्यादीन्वर्षित्वा एव भगतिं असन्ति दुर्मैत्रसः ॥ ३ ॥ जानन्ति नापि चैव च निर्धर्माणो मोक्षकारणं ज्ञानं । नित्यं प्रकाशयन्तो वैद्यादृष्ट्यादि कुर्वन्ति ॥ ४ ॥ योऽज्ञातसमयसारं साधून् समुद्दिश्य भाषते एवम् । अविपहणा अत्यरितगतय भण्टामामुण्डनं चैव ॥ १ ॥ पाणा इव गान इव भुञ्जति एकतम्या विलुपनेपया । एवमादिं वदस्वर्णं मूढो न जानात्येतु ॥ २ ॥ अविपहणादिसमेता सतारम्बमाज्जादेयः । सायनं प्राकृपाया यतोऽतः प्रभुञ्जति ते तथैव ॥ ३ ॥ कलहकारिका घट्टपधिका अधवाऽपि श्रमणोपद्रव श्रमणी । गणिकानां पुत्रमाण्यां दुमस्य वल्ली जलस्य शेवाल ॥ १ ॥ कपायान् कर्मभन्वयीजानि ज्ञात्वा नैव कलहयन्ति । सज्जनानामुदधात् ईषत् कलहेऽपि को दोषः ? ॥ २ ॥ उपधिश्च घट्टिकरूपो प्रहस्रतरक्षणाधर्मितासाम् । भणितो जिनैर्यस्यात् तस्यादुपधौ न दोषः ॥ ३ ॥ श्रमणानां नेता उपद्रव

सम्ममणुसरंताणं । आगमविहिं महत्थं जिणवयणसमाहियपाणं ॥ ४ ॥ श्रावकाणामाशातनया, क्रिया तथैव, जिनशासन-
भक्ता गृहस्थाः श्रावका उच्यन्ते, आशातना तु—लङ्गूण माणुमत्तं नाऊणवि जिणमयं न जे विग्गं । पडिवज्जंति कहं ते
धण्णा वुच्चंति लोग्गं १ ॥ १ ॥ सावगसुत्तासायणमत्थुत्तरं कम्मपरिणइवसाओ । जइवि पवज्जंति न तं तहावि धण्णत्ति
मग्गठिया ॥ २ ॥ सम्यग्दर्शनमार्गस्थितत्वेन गुणयुक्तत्वादित्यर्थः । श्राविकाणामाशातनया, क्रियाऽऽक्षेपपरिहारौ पूर्ववत्,
देवानामाशातनया, क्रिया तथैव, आशातना तु—कामपसत्ता विरईए वज्जिया अणिमिसा थ निच्चिटा । देवा सामत्थंमिवि
न य तित्थस्सुत्तइकरा य ॥ १ ॥ एत्थ पसिद्धी मोहणियसायवेयणियकम्मउदयाओ । कामपसत्ता विरई कम्मोदयउच्चिय
न तेसिं ॥ २ ॥ अणिमिस देवमहावा निच्चिटाणुत्तरा उ कयकिच्चा । कालाणुभावा तित्थुत्तइवि अत्थ कुवंति ॥ ३ ॥
देवीनामाशातनया, क्रियाक्षेपपरिहारौ प्राग्वत् । इहलोकस्याऽऽशातनया, क्रिया प्राग्वत् । इहलोको—मनुष्यलोकः, आशा-
तना तस्य वितथप्ररूपणादिना, परलोकस्याऽऽशातनया, प्राग्वत्, परलोकः—नारकतिर्यगमराः, आशातना तस्य वितथप्र-
रूपणादिनैव, द्वितयेऽप्याक्षेपपरिहारौ स्वमत्या कार्यौ । केवलप्रज्ञस्य धर्मस्याऽऽशातनया, क्रिया प्राग्वत्, स च धर्मो

१ सम्यगनुसरता । आगमविधि महार्थं जिनप्रचनसमाहितात्मना ॥ ४ ॥ लङ्गूणा माणुमत्तं जात्याऽपि जिनप्रचन न ये विरतिं । प्रनिपद्यन्ते कथं ते धन्या
उच्यन्ते लोके ? ॥ १ ॥ श्रावकाशातनामूत्रमत्रोत्तरं कर्मपरिणतिवशात् । यद्यपि न ता प्रतिपद्यन्ते तथापि धन्या मार्गशीला इति ॥ २ ॥ कामप्रसक्ता विरत्या
वर्जिता अनिमेषा निश्चेष्टा । देवा मामर्थेऽपि न च तीर्थोन्नतिकारकाश्च ॥ १ ॥ अत्रोत्तरं मोहनीयमात्रेऽपि यत्कर्मादयात् । कामप्रसक्ता विरतिश्च कर्मोदयस्य
एव न तेषाम् ॥ २ ॥ अनिमेषा देवस्वाभान्यात् निश्चेष्टा अनुचरास्तु कृतकृत्या । कालाणुभावात् तीर्थोन्नतिमपि अन्यत्र कुर्वन्ति ॥ ३ ॥

द्विविधः—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च, आशातना तु—पाययसुत्तनिवद्धं को वा जाणेड पणीय केणेयं ? । किं वा चरणेणं तू दाणेण
विणा उ हवइत्ति ॥ १ ॥ उत्तरं—“वालस्त्रीमूढ (मन्द) मूर्खानां, नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् । अनुग्रहार्थं तत्पञ्चैः, सिद्धान्तः प्राकृतः
कृतः ॥ १ ॥” निपुणधर्मप्रतिपादकत्वाच्च सर्वज्ञप्रणीतत्वमिति, चरणमाश्रित्याह—“दानमौगञ्चिकेणापि, चाण्डालेनापि
दीयते । येन वा तेन वा शीलं, न शक्यमभिरक्षितुम् ॥ १ ॥ दानेन भोगानामिति, यत्र यत्रोपपद्यते । शीलेन भोगान्
स्वर्गं च, निर्वाणं चाधिगच्छति ॥ २ ॥ तथाऽभयदानदाता चारित्रवाञ्छित एवेति । सदेवमनुष्यासुरस्य लोकस्याऽऽशा-
तनया, क्रिया प्राग्वत्, आशातना तु वितथप्ररूपणादिना, आह च भाग्यकारः—

देवादीयं लोयं विवरीयं भणइ सत्तदीवुदही । तह कइ पयावडणं पयईपुरिसाण जोगो वा ॥ २१३ ॥
उत्तरं—सत्तसु परिमियसत्ता मोक्खो सुणणत्तणं पयावड य । केण कउत्तऽणवत्था पयडीए कहं पवित्तित्ति ? ॥ २१४ ॥
जमचेयणत्ति पुरिसत्थनिमित्तं किल पवत्तती सा य । तीसे चिय अपविस्ती परोत्ति सव्वं चिय विरुद्धं ॥ २१५ ॥ (भा०)

सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वानामाशातनया, क्रिया प्राग्वत्, तत्र प्राणिनः—द्वीन्द्रियादयः व्यक्तोच्छ्वासनिःश्वासा अभूवन् भव-
न्ति भविष्यन्ति चेति भूतानि—पृथिव्यादयः जीवन्ति जीवा—आयुःकर्मानुभवयुक्ताः सर्व एवेत्यर्थः सत्त्वाः—सांसारिकसंसा-

१ प्राकृतं सूत्रनिबन्ध इति को वा जानाति केनेदं प्रणीतमिति । किं वा चारित्रेणैव दानेन विना भवति तु ॥ १ ॥ देवादिकं लोकं विपरीतं पदं सप्त
द्वीपेदधय । तथा कृति प्रजापते प्रकृतिपुरोयो सयोगो वा ॥ १ ॥ उत्तरं—सप्तसु परिमिता सत्त्वा अमोक्षं शून्यत्वं वा प्रजापतिश्च । केन कृतं इत्यनवस्था
प्रकृते कथं प्रवृत्तिरिति ? ॥ २ ॥ यद्वेत्तेति पुण्यार्थनिमित्तं किल प्रवर्त्तते सा च । तस्या एवाप्रवृत्ताप्रतिरोऽपि सर्वसंवेगं विरुद्धम् ॥ ३ ॥

रातीतभेदाः, एकार्थिका वा धनय इति, आशातना तु विपरीतप्ररूपणादिनैव, तथाहि—अङ्गुष्ठपर्वमात्रो द्वीन्द्रियाद्यात्मेति,
पृथिव्यादयस्त्वजीवा एव, स्पन्दनादिचैतन्यकार्यानुपलब्धेः, जीवाः क्षणिका इति, सत्त्वाः संसारिणोऽङ्गुष्ठपर्वमात्रा एव
भवन्ति, संसारातीता न सन्त्येव, अपि तु प्रध्यातदीपकल्पोपमो मोक्ष इति, उत्तरं—देहमात्र एवात्मा, तत्रैव सुखदुःखा-
दित्कार्योपलब्धेः, पृथिव्यादीना त्वत्पचैतन्यत्वात् कार्यानुपलब्धिर्नाजीवत्वादिति, जीवा अप्येकान्तक्षणीका न भवन्ति,
निरन्तरनाशो उत्तरक्षणस्यानुत्पत्तेर्निर्हेतुकत्वादेकान्तनष्टस्यासदविशेषत्वात्, सत्त्वाः संसारिणः (देहप्रमाणाः), प्रत्युक्ता एव
संसारातीता अपि विद्यन्ते एवेति, जीवस्य सर्वथा विनाशाभावात्, तथाऽन्यैरप्युक्तं—“नासतो विद्यते भावो, नाभावो
विद्यते सतः । उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १ ॥” इत्यादि । कालस्याऽऽशातनया, क्रिया पूर्ववत्, आशा-
तना तु नास्त्येव काल इति कालपरिणतिर्विष्वमिति, तथा च दुर्नयः—“कालः पचति भूतानि, कालः संहरे
प्रजाः । कालः सुप्तेषु जागर्ति, कालो हि दुरतिक्रमः ॥ १ ॥” इत्यादि, उत्तरं—कालोऽस्ति, तमन्तरेण वकुलचम्पकादीनां
नियतः पुष्पादिप्रदानभावो न स्यात्, न च तत्परिणतिर्विष्वं, एकान्तनित्यस्य परिणामानुपपत्तेः । श्रुतस्याऽऽशातनया,
क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु—को आउरस्स कालो ? मइल्लवरधोवणे य को कालो ? । जइ मोक्खहेउ नाणं को कालो
तस्सऽकालो वा ? ॥ १ ॥ इत्यादि, उत्तरं—जोगो जोगो जिणसासणंमि दु । खक्खया पसंजंतो । अण्णोणमवाहाए

असवत्तो होइ कायवो ॥ २ ॥ प्राग् धर्मद्वारेण श्रुताशातनोक्ता इह तु स्वतन्त्रविषयेति न पुनरुक्तं । श्रुतदेवताया आशा तनया, क्रिया पूर्ववत्, आशातना तु श्रुतदेवता न विद्यतेऽकिञ्चित्करी वा, उत्तरं—न ह्यनधिष्ठितो मौनीन्द्रः खल्वागमः अतोऽसावस्ति, न चाकिञ्चित्करी, तामालम्ब्य प्रशस्तमनसः कर्मक्षयदर्शनात् । वाचनाचार्यस्याऽऽशातनया, क्रिया पूर्ववत्, तत्र वाचनाचार्यो ह्युपाध्यायसंदिष्टो य उद्देशादि करोति, आशातना त्वयि—निर्दुःखसुखः प्रभूतान् वारान् वन्दनं दापयति, उत्तरं—श्रुतोपचार एषः क इव तस्यात्र दोष इति—

जं वाहद्वं वचामेलियं हीणस्वरियं अचक्ष्वरियं पयहीणं विणयहीणं घोसहीणं जोगहीणं सुदुदितं दुदु पडिच्छियं अकाले कओ सज्झाओ काले न कओ सज्झाओ असज्झाए सज्झाह्यं सज्झाए न सज्झाह्यं तस्स भिच्छाभि दुक्कडं (सूत्रं)

ए ए चोदस सुत्ता पुविहिया य एगूणवीसंति ए ए तेत्तीसमासायणसुत्तं । एतानि चतुर्दश सूत्राणि श्रुतक्रियाकाल- गोचरत्वान्न पुनरुक्तभाज्जीति, तथा दोषदुष्टपदं श्रुतं यदधीतं, तद्यथा—व्याविद्धं विपर्यस्तरत्नमालावद्, अनेन प्रकारेण याऽऽशातना तथा हेतुभूतया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमिति क्रिया, एवमन्यत्रापि योज्या, व्यत्यामेडितं कोलिकपायसवत्, हीनाक्षरम्—अक्षरन्यूनम्, अत्यक्षरम्—अधिकाक्षरं, पदहीनं—पदेनैवोनं, विनयहीनम्—अकृतोचितविनयं, घोषहीनम्—उदात्तादिघोषरहितं, योगरहितं—सम्यगकृतयोगोपचारं, सुषुदत्तं गुरुणा दुष्टु प्रतीच्छितं कलुषितान्तरा- ध्वनेति, अकाले कृतः स्वाध्यायो—यो यस्य श्रुतस्य कालिकदेरकाल इति, काले न कृतः स्वाध्यायः—यो यस्याऽऽत्मीयोऽ-

१ अतपन्नो भवति कर्त्तव्य ॥ २ ॥ एतानि चतुर्दश सूत्राणि पूर्वोणि चकासविंशति, एतानि त्रयविंशदाशातनासूत्राणि

ध्ययनकाल उक्त इति, अस्वाध्यायिके स्वाध्यायितं ॥ किमिदमस्वाध्यायिकमित्यनेन प्रस्तावेनाऽऽयाताऽस्वाध्यायिकनिर्यु- क्तिरित्यस्यामेवाऽऽद्यद्वारगाथा—

असज्झाह्यनिज्जुत्ती वुच्छामी धीरपुरिसपण्णत्तं । जं नाऊण सुविहिया पवयणसारं उवलहंति ॥ १३२१ ॥

असज्झाह्यं तु दुविहं आयसमुत्थं च परसमुत्थं च । जं तत्थ परसमुत्थं तं पंचविहं तु नायव्वं ॥ १३२२ ॥

व्याख्या—आ अध्ययनमाध्ययनमाध्यायः शोभन आध्यायः स्वाध्यायः स एव स्वाध्यायिकं न स्वाध्यायिकमस्वाध्यायिकं तत्कारणमपि च रुधिरादि कारणे कार्योपचारात् अस्वाध्यायिकमुच्यते, तदस्वाध्यायिकं द्विविधं—द्विप्रकारं, मूलभेदापे- क्षया द्विविधमेव, द्वैविध्यं प्रदर्शयति—‘आयसमुत्थं च परसमुत्थं च’ आत्मनः समुत्थं—स्वप्नोद्भवं रुधिरादि, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शकः, परसमुत्थं—संयमघातकादि, चः पूर्ववत्, तत्थ जं परसमुत्थं—परोद्भवं तं पञ्चविधं तु—पञ्चप्रकारं ‘मुणेयवं’ जातव्यमिति गार्थः ॥ १३२१—१३२२ ॥ तत्र बहुवक्तव्यत्वात् परसमुत्थमेव पञ्चविधमादावुपदर्शयति—

संजमघाउवव्वाए सादिव्वे वुग्गहे य सारीरे । घोसणयमिच्छरण्णो कोर्डं छलिओ पमाएणं ॥ १३२३ ॥

व्याख्या—‘संयमघातकं’ संयमविनाशकमित्यर्थः, तच्च महिकादि, उत्पातेन निर्वृत्तमौत्पातिकं, तच्च पांशुपातादि, सह दिव्यै सादिव्यं तच्च गन्धर्वनगरादि दिव्यकृतं सदिव्यं वेत्यर्थः, व्युद्ग्रहश्चेति व्युद्ग्रहः—सद्ग्रामः, असावप्यस्वाध्यायिकनि- मित्तत्वात् तयोच्यते, शारीरं तिर्यग्मनुष्यपुद्गलादि, एयंमि पंचविहे असज्झाए मज्झायं करंतस्स आयसंजमविराहणा,

१ एतस्मिन् पञ्चविधेऽस्वाध्यायिके स्वाध्यायं कुर्वत आत्ममयमविराधना,

तत्थ दिष्टंतो, घोसणयमिच्छ इत्यादेर्गाथाशकलस्यार्थः कथानकादवसेय इति गाथासमुदायार्थः, अधुना गाथापश्चार्धाव- यवार्थप्रतिपादनायाह—

मिच्छभयघोसण निवे हियसेसा ते उ दंडिया रण्णा । एवं दुहओ दंडो सुरपच्छित्ते इह परे य ॥ १३२४ ॥

व्याख्या—खिडपडट्टियं णयरं, जियसत्तू राया, तेण सविसए घोसावियं जहा मेच्छो राया आगच्छइ, तो गामकूल- णयराणि मोत्तु समामन्ने दुग्गे ठायह, मा विणस्सिहहि, जे ठिया रण्णो वयणेण दुग्गादिसु ते ण विणट्ठा, जे पुण ण ठिया ते मिच्छया(पाई)हिं विलुत्ता, ते पुणो रण्णा आणाभंगो मम कओत्ति जंपि कंपि हियसेसं तंपि दंडिया, एवमसज्झाए सज्झायं करंतस्स उभओ दंडो, सुरत्ति देवया पछलइ पच्छित्तेत्ति—पायच्छित्तं च पाचइ ‘इह’त्ति इहलोए ‘परे’त्ति परलोए णाणादि विफलत्ति गार्थः ॥ १३२४ ॥ (१९५००) इमो दिष्टंतोवणओ—

राया इह नित्थयरो जाणवया साहू घोसणं सुत्तं । मेच्छो य असज्झाओ रयणधणाहं च नाणाहं ॥ १३२५ ॥

व्याख्या—जहा राया तहा तित्थयरो, जहा जाणवया तहा साहू, जहा घोसणं तहा सुत्तं—असज्झाए सज्झायपडि-

१ तत्र दृष्टान्तः । क्षितिप्रतिष्ठितं नगरं जितशत्रू राजा, तेन स्वविषये घोषितं यथा म्लेच्छो राजा आगच्छति ततो ग्रामकूलनगरादीनि मुक्तवा समाससे हुगें तिष्ठत, मा विनह्वत, ये स्थिता राजो वचनेन दुर्गादिषु तेन विनष्टा, ये पुनर्न स्थितास्ते म्लेच्छपक्षिभिविलुप्ता, ते पुनः राजा आश्रमज्ञो मम हृत इति वदपि किमपि हृतोप तदपि दण्डिता, एतन्मन्वाध्यायिके स्वाध्यायं कुर्वत उभयतो दण्डः, सुर इति देवता प्रच्छलति, प्रायश्चित्तमिति प्रायश्चित्तं च गामोति, इहेति इहलोके पर इति परलोके ज्ञानादीनि विफलातीति । अयं दृष्टान्तोपनय यथा राजा तथा तीर्थं करो यथा ज्ञानपदास्तथा साधवो यथा घोषण तथा सूत्र भन्वाध्यायिके स्वाध्यायप्रति—

सेहंगति, जहा मेच्छो तहा असज्जाओ महिगादि, जहा रयणधणाड तहा णाणादीणि महिगादीहि अपिहीकारिणो हीरति गाथार्थः ॥ १३२५ ॥

धोवावसेसपोरिसिमज्जयणं चावि जो कुणइ सो उ । णाणाडसाररहियस्म तस्म छलणा उ संमारे ॥ १३२६ ॥

व्याख्या—‘धोवानसेसपोरिसि’ कालवेलत्ति जं भणियं होइ, एवं सो उंत्ति मंत्रंधो, अज्जयणं—पाठो अविमहाओ वक्खाणं चावि जो कुणइ आणादिलंघणे णाणाडसाररहियस्म तस्म छलणा उ संमारेत्ति—णाणादिपेफलत्तणओ चैव गाथार्थः ॥ १३२६ ॥ तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

महिया य भिन्नवासे सच्चित्तरए य संजमे तिविहं । दवे ग्वेत्ते काले जहियं वा जविरं सव्वं ॥ १३२७ ॥

व्याख्या—‘महिय’त्ति धूमिगा ‘भिन्नवासे य’त्ति बुद्धुदादौ ‘सच्चित्तरए’त्ति अरण्ये वाउद्धुयपुढविरएत्ति भणियं होइ, संजमघाडयं एवं तिविहं होइ, इमं च ‘दवे’त्ति तं चैव दवं महिगादि ‘ग्वेत्ते कालं जहि वे ति जहिं खेत्ते महिगादि पडइ

१ पेशकमिति, यथा म्लेच्छतथाऽस्वाध्यायो मरिकादि, यथा रणधादि तथा ज्ञानादीनि मरिकादिभिरविधिकारिणो जियन्ते । श्लोकारभेदा पौन-
पीति कालेलेति यशणित भवति, एव म रितिसम्बन्ध, अभयन पाठ अपिशब्दा व्याख्यानं चापि य करोति आज्ञागुल्लसने ज्ञानादियारहितस्य तस्य
छलना तु समार इति ज्ञानादेरैकत्वादेव । मरिकादि धूमिका भिन्नवर्णमिति बुद्धुदादौ सति सच्चित् रज इति अरण्ये वातोद्धूत पृथ्वीरज इति भणित भवति,
सयमघातक्रमेण त्रिविध भवति, इदं च द्रव्य इति तदेव द्रव्य मरिकादि क्षेत्रे काले यत्नेति—यत्र क्षेत्रे मरिकादि पतति

जैच्चिरं कालं ‘सव्वं’ति भावओ ठाणभासादि परिहरिजइ इति गाथासमुदायार्थः ॥ १३२७ ॥ अवयवार्थं तु भाष्यकारः
स्वयमेव व्यावष्टे, इह पञ्चविधासज्जाइयस्स, तं कहं परिहरियवमिति ? तत्पसाहगो इमो दिट्ठतो—
दुग्गाहत्तोसियनिवो पंचणहं देइ इच्छियपयारं । गहिय य देइ मुल्लं जणस्म आहारवत्थाइ ॥ १३२८ ॥

व्याख्या—एगस्स रण्णो पंच पुरिसा, ते बहुसमरलब्धविजया, अण्णया तेहिं अच्चंतविसमं दुग्गं गहियं, तेसिं तुट्ठो
राया इच्छियं नगरे पयारं देइ, ज ते किंचि असणाइ वा वत्थाइयं च जणस्स गिहंति तस्स वेयणयं सव्वं राया पय-
च्छइ इति गाथार्थः ॥ १३२८ ॥

इकेण तोमियतरो गिहमगिहे तस्स सव्वहिं वियरे । रत्थाइसु चउणहं एवं पढमं तु सव्वत्थ ॥ १३२९ ॥

व्याख्या—तेसिं पंचणहं पुरिसाणं एगेण तोसिययरो तस्स गिहावणट्ठानेसु सव्वत्थ इच्छियपयारं पयच्छइ, जो एते
दिण्णपयारे आमाएज्जा तस्स राया दंडं करेइ, एस दिट्ठतो, इमो उवसंहारो—जहा पंच पुरिसा तहा पंचविहासज्जाइयं,
जहा सो एगो अब्भहिततरो पुरिसो एवं पढमं संजमोवघाडयं सव्वं तत्थ ठाणासणादि, तमि वट्ठमाणे ण सज्जाओ नेव

१ यावन्त काल (वा पतति) सर्वमिति भावत स्थानभाषाणि परिजियते । इह पञ्चविधास्वाध्यायिकस्य, तत् कथं परितर्क्यमिति ? तत्प्रसाधकोऽय
दृष्टान्त—एकस्य राज्ञः पञ्च पुरुषा, ते बहुसमरलब्धविजया, अन्यदा तरण्यन्तविषयो दुर्गां गृहीत, तेभ्यस्तुष्टो राजा ईप्सित नगरे प्रचार ददाति, यत्ते किञ्चि-
द्वशादि वा वस्त्रादिक वा जनस्य गृह्णति तस्य वेतनं सव्वं राजा प्रयच्छति । तेन पञ्चानां पुरुषानामेकेन तोषिततर, तस्मै गृहापण्यानेषु सर्वैरेप्सित प्रचार
प्रयच्छति, य एतान् दत्तप्रचारान् आश्नातयेत् तस्य राजा दण्डं करोति, एष दृष्टान्तोऽयमुपमहार—यथा पञ्च पुरुषान् तथा पञ्चविधास्वाध्यायिक, यथा स
एकोऽभ्यधिकतरं पुरुष एव प्रथमं सयमोपघातिकं सर्वं तत्र स्थापनादि, तस्मिन् वर्तमाने न स्वाध्यायो नेव

पंडिलेहणादिकावि चेष्टा कीरइ, इयरेसु चउसु असज्जाइणसु जहा त चउरो पुरिसा रत्थाइसु चैव अणामाडणिज्जा तहा
तेसु सज्जाओ चैव न कीरइ, सेसा सवा चेष्टा कीरइ आवस्सगादि उज्जालियं च पढिज्जइ । महियाइतिविहस्म संजमोव-
घाडस्म इमं वक्खाणं—

महिया उ गव्वभामसे सच्चित्तरओ अ ईसिआयंघो । वामे निज्जि पयारा वुव्नुअ तव्वज्ज फुम्मिए य ॥ १३३० ॥ (भा०)

व्याख्या—‘महिय’त्ति धूमिया, सा य कत्तियमग्गमिराइसु गव्वभामसेसु हवइ, सा य पडणममकालं चैव सुहुम-
त्तणओ सव्वं आउकायभावियं करेति, तत्थ तक्कालसमयं चैव सव्वचेष्टा निरुंमति, व्यवहारसच्चित्तो पुढविकाओ अरण्यो
वाउद्धूओ आगओ रओ भजइ, तस्स सच्चित्तलक्खणं वण्णओ ईसिं आयंघो दिसंतरे दीसइ, सोवि निरंतरपाएण तिण्हं-ति-
दिणाणं परओ सव्वं पुढवीकायभावियं करेति, तत्रोत्पातशङ्कासंभवश्च । भिन्नवासं तिविहं—बुद्धुदादि, जत्थ वासे पडमाणे
उदगे बुद्धुदा भवन्ति तं बुद्धुयवरिसं, तेहि वज्जियं तवज्जं, सुहुम्फुसारेहिं पडमाणेहि फुसियवरिसं, एतेमि जहासंखं

१ प्रतिरेपनादिकाऽपि चेष्टा क्रियते, इत्येतेषु चतुर्षु अन्त्याध्यायिकेषु यथा ते चत्वारः पुरुषा रथादिभेदावाज्ञाननीयान् तथा तेपु म्वाध्याय एव न क्रियते
शेषा सर्वे चेष्टा क्रियन्ते आवश्यकादि उज्जालिक च पश्यन्ते । महिकादिपि लिप्य सयमोपघातिकेत्येदं व्याख्यानं—मरिकादि धूमिका, सा च कार्त्तिकमार्गशिर
भादिषु गर्भमासेषु भवति, सा च पतनसमकालमेव मूलमत्वात् सर्वमपकायभावित करोति, तत्र त कालसमयमेव सर्वं चेष्टा निरण्णति, व्यवहारसच्चित्त
पृथ्वीनाय आरण्यं वायूना आगो रजो भण्यते, तस्य सच्चित्तलक्षणं वर्णत ईपदानात्र दिगन्तरे दृश्यते, तदपि निरन्तरपातेन त्रिदिशा परत सर्वं पृथ्वीका-
यभाषितं करोति । भिन्नवर्णं त्रिविधं, यत्र वर्षं पतति उदके उडुदा भवन्ति स उडुदवर्षं, तैर्वर्जितं तद्वर्जं, सूक्ष्मैर्बिन्दुभिः पतति बिन्दुवर्षं । एतेषां यथासंख्यं

व्याख्या—द्वयो तं चेव दयं महिया सच्चित्तरओ भिण्णवासं वा परिहरिज्जइ। खेत्ते जहिं पडइत्ति—जहिं खेत्ते तं महि-
याड पडइ तहि चेव परिहरिज्जइ, ‘जच्चिरं काल’न्ति पडणकालाओ आरव्व जच्चिरं कालं भवति ‘ठाणाइभाम भावे’त्ति
भावओ ‘ठाणे’त्ति काउस्समगं न करेत्ति, न य भासइ, आइसद्दाओ गमणपडिलेहणसज्झायादि न करेत्ति, ‘मोत्तुं
उस्सासउम्भेत्ते’त्ति ‘मोत्तु’ ति ण पडिसिज्झंति उस्सासादिया, अशक्यत्वात् जीवितव्याघातकत्वाच्च, ग्रेषा. क्रियाः सर्वा
निषिध्यन्ते, एस उस्सगपरिहारो, आइण्णं पुण नच्चित्तरए निणिण भिण्णवासे तिणिण पंच सत्त दिणा, अओ परं सज्झायादि

३ परिहार -मामरधिरयोरहोरात्र स्याध्यायो न क्रियते, अथशेषा पादवादिना यावधिर काल पतन्ति तावन्त काल सूत्र-नान्यादिक न पठन्तीति । पाशुरजवृषानयोरिदं ध्यायमान-यूमाकार भापाण्डुश्च रज अचित्तश्च पाशुर्भण्यते अथशेष रज वद्धातसु पुन पाशुरिका भण्यते, एतेषु घातसरितेषु निवातेषु या सूत्रपार्ष्णी न करोतीति । एतां पाशुरजवृषाती स्यामापिकौ भवेतामस्यामापिकौ वा, तस्यास्यापिकौ यौ पियांतभूमिकम्पचन्द्रोपरागादि-दिष्यमहिनी, ईदृशयोरस्यामाजिकयो कृतेऽपि कायोरसौं न कुर्वन्ति स्वाध्याय, सुग्रीप्मक इति यदि पुनश्चैत्रशुद्धपक्षदशम्या अपराहे योग निक्षिपन्ति इनामीत परतः यावत् पूर्णिमा धनान्तरे श्रीन् दिवसान् उपर्यपि अचित्तरजवृषातनार्थं

काउस्सगं करेति तेरमिमादीसु वा तिसु दिनेसु तो साभात्रिगे पडंतेऽवि संव-उरं म-तायं करति अह उरमगं न करेति तो साभात्रि य पडंते सज्जायं न करेतित्ति गाथार्थः ॥ १३३३ ॥ उपापगति गयं उदाणिं मादित्ति दारं, तच्च—

गंधवदिसाविज्जुक्कगजिए जूअजम्भआलित्ते । इत्तिक पोरिसी गजियं तु दो पोरिसी हणह ॥ १३३४ ॥

व्याख्या—गंधर्व-नगरविउवणं, दिसादाहकरणं विज्जुभरणं उक्कापटणं गजियकरणं, जूअगो वस्समाणलक्खणो, जम्भवा दित्तं-जक्खुदित्तं आगासे भवइ । तत्थ गंधवनगरं जम्भुदित्तं च एए नियमा दिवकया, मेसा भयणिज्जा, जेण फुडं न नजंति तेण तेसिं परिहारो, एए पुण गंधवाद्या मवे एक्केकं पोरिसि उवहणंति, गजियं तु दो पोरिसी उवहण-इत्ति गाथार्थः ॥ १३३४ ॥

दिसिदाह छिन्नमूलो उक्क सेरेहा पगासज्जुत्ता वा । संझाछेयावरणो उ जूवओ मृफि दिण तिन्नि ॥ १३३५ ॥

व्याख्या—अन्यतमदिगन्तरविभागे महानगरप्रदीप्तमिरोद्योतः किन्तूपरि प्रकाशोऽधस्तादन्धकारः ईदृक् छिन्न-मूलो दिग्दाहः, उक्कालक्खणं-सदेहवर्णं रेह करेती जा पडइ सा उक्का, रेहविरहिया वा उज्जोयं करेती पडइ मावि उक्का ।

१ कायावर्गं कुर्वन्ति त्रयोदशपादेषु वा त्रिषु दिवसेषु तत्रा न्याभाधिकयोः पततोरपि सवर्गं न्याभ्याय कुर्वन्ति, अधोऽर्गं न कुर्वन्ति तत्रा न्याभाधिके पतति स्वाभ्याय न करोति । औत्पातिकमिति गत, इदानीं साविष्यमिति द्वार, तच्च-गान्धर्व नगरविकुर्यं दिग्दाहकरणं विषुद्वन उक्कापतनं गर्जितकरणं घूपको-वक्ष्यमाणलक्षणं यक्षादीप्त-यक्षोहीसमाकाशे भवति, नत्र गान्धर्वनगरं यक्षोहीस च एते नियमान् देवकृते, शेषाणि अजनीयानि, येन स्फुटं न ज्ञायन्ते तेन तेषां परिहार । एते गान्धर्वोदिका पुनः सर्व एकेकां पोरियोपपन्नन्ति, गर्जितं तु द्वे पोरियावुपहन्ति । उदकालक्षण-सदेहवर्णं रेहा कुर्वन्ती या पतति मोक्का रेगाविरहिता बोद्यते कुर्वन्ती पतति साप्युक्का ।

जूवगो'त्ति संझप्पहा चंदप्पहा य जेणं जुगवं भवंति तेण जूवगो, सा य संझप्पहा चंदप्पभाविरिया णिण्फिडंती न नजइ सुक्कपक्खपडिवगादिसु दिनेसु, संझाछेयए अणज्जमाणे कालवेळं न मुणंति तओ तित्ति दिणे पाउसियं काळं न मेण्हंति-तिसु दिनेसु पाउसियसुत्तपोरिसिं न करेति त्ति गाथार्थः ॥ १३३५ ॥

केसिंवि हुंतिऽमोहा उ जूवओ ता य हुंति आडन्ना । जेमिं तु अणाडन्ना तेसिं किर पोरिसी तित्ति ॥ १३३६ ॥

व्याख्या—जगस्स सुभासुभकम्मनिमित्तुपाओ अमोहो-आडच्चकिरणविकारजणिओ, आईच्चमुदयत्थमआयंतो(वो) किण्हसामो वा सगडुद्धिसंठिओ ढंडो अमोहत्ति स एव जूवगो, सेसं कंठं ॥ १३३६ ॥ किं चान्यत्—

चंदिममूवरारगे निग्घाए गुंजिए अहोरत्तं । संझा चउ पाडिएया जं जहि सुगिम्हए नियमा ॥ १३३७ ॥

व्याख्या—चंदसूरुवगगो गहणं भन्नइ-एयं वक्खमाणं, साभ्रे निरभ्रे वा गगने व्यन्तरकृतो महागर्जितसमो ध्वनि निर्घातः, तस्यैव वा विकारो गुञ्जावहुज्झितो महाध्वनिर्गुञ्जितं । सामण्णओ एएसु चउसुवि अहोरत्तं सज्जाओ न कीरइ, निग्घायगुंजिएसु विसेसो-वितियदिणे जाव सा वेला णो अहोरत्तछेएण छिजइ जहा अन्नेसु असज्जाएसु, 'संझा चउ'त्ति

१ घूपक इति सन्ध्याप्रभा चन्द्रप्रभा च येन युगपद् भवतन्नेन घूपक, सा च सन्ध्याप्रभा चन्द्रप्रभावृत्ता गच्छन्ती न ज्ञायते शुक्लपक्षप्रतिपदादिषु, दिनेषु, सन्ध्याच्छेदेऽज्ञायमाने कालवेला न जानन्ति तत्तन्त्रोद् दिग्मान् प्रादोपिक कालं न गृह्णन्ति त्रिषु दिवसेषु प्रादोपिकसूत्रादीन् न कुर्वन्तीति । जगतः शुभाशुभकर्मनिमित्तं वपातोऽमोघ-आदित्यकिरणविकारजनित आदित्योद्गमनागतमयने आतात्र कृष्णश्यामो वा शकटोर्द्धिमस्थितो दण्डोऽमोघ इति स एव घूपक इति, शेष कण्य । चन्द्रसूर्योपरागो ग्रहणं भण्यते, एतत् वक्ष्यमाण, सामान्यत एतेषु चतुर्वैपि अहोरात्र स्वाभ्यायो न क्रियते, निर्घातगुक्षितयोर्वि-शेष-द्वितीयदिने यावत् सा वेला नाहोरात्रच्छेदेन छिद्यते यथाऽन्ये'वस्वाभ्यायिकेषु, 'सन्ध्याचतुष्क'मिति

अणुदिए सूरिए मज्झणहे अत्यमणं अहूरत्त य, एयासु चउसु सज्जायं न करेति पुवुत्तं, 'पाडिवए'त्ति चउण्हं महामहाणं चउसु पाडिवएसु सज्जायं न करेतित्ति, एवं अन्नं पि जंति-महं जाणेज्जा जहिति-गामनगरादिसु तं पि तत्थ वज्जेज्जा, सुगिम्हए पुण सवत्थ नियमा असज्जाओ भवति, एत्थ अणागाढजोगा निक्खिवंति नियमा आणाढा न निक्खिवंति, न पढंति त्ति गाथार्थः ॥ १३३७ ॥ के य ते पुण महामहाः १, उच्चन्ते—

आसादी इंदमहो कत्ति य सुगिम्हए य बोद्धवे । एए महामहा खलु एएसिं चेव पाडिवया ॥ १३३८ ॥

व्याख्या—आसादी-आसादपुत्तिमा, इह लाडाण सावणपुत्तिमाए भवति, इंदमहो आसोयपुत्तिमाए भवति, 'कत्ति-य'त्ति कत्तियपुत्तिमाए चेव सुगिम्हओ-चेत्तपुण्णिमा, एए अंतिमदिवसा गहिया, आई उ पुण जत्थ जत्थ विसए जओ दिवसाओ महामहा पवत्तंति तओ दिवसाओ आरब्भ जाव अंतदिवसो ताव सज्जाओ न कायवो, एएसिं चेव पुण्णिमा-णंतरं जे बहुलपडिवया चउरो तेवि वज्जियत्ति गाथार्थः ॥ १३३८ ॥ पडिसिद्धकाले करेतस्स इमे दोसा—

१ अनुदिते सूर्ये मध्याह्ने अस्तमयने अर्धरात्रे च, एतासु चतसृषु स्वाभ्याय १ कुर्वन्ति पूर्वार्क, 'प्रतिपद्' इति चतुर्णां महामहानां चतसृषु प्रतिपत्सु स्वाभ्याय न कुर्वन्तीति, एवमन्यमपि यमिति मह जानीयात् यत्रेति ग्रामनगरादिषु तमपि तत्र वर्जयेत्, सुग्रीमके पुन सर्वत्र नियमाऽस्वाभ्यायो भवति, अत्रानागाढयोगा निक्षिप्यन्ते नियमात् आगाडा न निक्षिपन्ति, न पठन्तीति । के च पुनस्ते महामहा १, चउत्ते-आसादी आसादपुत्तिमा इह लाडान् आवणपुत्तिमायां भवति, इंदमह अक्षयतृतीयायां भवति, कार्तिक इति कार्तिकपुत्तिमायामेव सुग्रीमके-चैत्रपुत्तिमा, एतेऽन्तरदिवसा गृहीता आदिस्तु पुनर्यत्र यत्र देशे यतो दिवसान् महामहा प्रवत्तन्ते ततो दिवसादारभ्य यावदन्त्यो दिवसमात्रं स्वाभ्यायो न कर्तव्य, एतामासेव पूर्णिमानाम-नन्तरा या कृष्णप्रतिपदश्चतुष्मा अपि वर्जिता इति । प्रनिषिद्धकाले कुर्वन् इमे दोषा —

कामं सुओवओगो तवोवहाणं अणुत्तरं भणियं । पडिसेहिगंमि काले तहानि ग्वत्तु कम्मबंधाय ॥ १३३९ ॥
 छलया व मेसणं पाडिचएम्मुं छणाणुमजंति । महवाउलत्तणेणं असारिआणं च संमाणो ॥ १३४० ॥
 अन्नयरपमायजुयं छलिज्ज अप्पिहिओ न उणं जुत्तं । अज्जोदहिद्धिइ पुणं छलिज्ज जयणोवउत्तंपि ॥ १३४१ ॥

व्याख्या—सरागमंजओ सरागसंजयत्तणओ इंदियविसयाअन्नयरपमायजुत्तो हविज्ज म विसेसओ महामहेसु तं पमायजुत्तं पडणीया देवया छलेज्ज । अप्पिहिया खेत्तादि छउणं करेज्ज, जयणाजुत्तं पुण साहुं जो अप्पिहिओ देवो अज्जोदहीओ ऊणठिईओ न चए छलेउं, अज्जसागरोवमठितीओ पुण जयणाजुत्तंपि छलेज्जा । अत्थि मे मामत्थं जं तंपि पुवावरसंबंधमरणओ कोइ छलेज्जत्ति गाथार्थः ॥ १३३९-१३४०-१३४१ ॥ 'चदिममूरुवरागत्ति' अस्या व्याख्या—

उक्कोसेण दुवालस चंदु जहन्नेण पोरिसी अट्ट । सूरु जहन्न वारस पोगिमि उक्कोम दो अट्ट ॥ १३४२ ॥

व्याख्या—चंदो उदयकाले गहिओ संदूसियराईए चउरो अण्णं च अहोरत्तं एवं दुवालस, अहवा उपायगहणे सवराडयं गहणं, सगगहो चैव निवुडो संदूसियराईए चउरो अण्णं च अहोरत्तं एवं वारस । अहवा अजाणओ,

१ मरागमयत सरागमयतवादिन्द्रियविषयाचन्यतरगमादयुक्तो भवेत् स विशेषतो महामहेसु त प्रमादयुक्त प्रवृत्तीनां देवता छलेत्-अल्पद्विक। क्षिप्तादिच्छलना क्रिया, यतनायुक्तं पुन सातु योऽल्पद्विको देवोऽर्थादधिकृतं जनमिन्निको न प्रकरोति छलयितुं, अर्धगागरोपममितिक पुनर्यतनायुक्तमपि छलेत्, अस्मि तस्य सामर्थ्यं यत्तमपि पूर्वापरमन्त्रमन्त्रमरणत कश्चित् उल्लेखितः । चन्द्र उदयकाले गृहीत सद्रूपितरात्रेश्वर अन्यचाहोरात्रमेव द्वादश, अथवा उल्पातग्रहणे सर्वरात्रिक ग्रहण, समग्र एव भूति सद्रूपितरात्रेश्वर अन्यचाहोरात्रमेव द्वादश, अथवा अजात -

अन्मच्छणे संकाए न नज्जइ, केवलं ग्रहणं, परिहरिया राडं पहाए दिट्ठं सगगहो निवुडो अण्णं च अहोरत्तं एवं दुवालस । एवं चंदस्स, सूरस्स अत्थमणगहणे सगगहनिवुडो, उवहयरादीए चउरो अण्णं च अहोरत्तं एवं वारस । अह उदयंतो गहिओ तो संदूसिए अहोरत्ते अट्ट अण्णं च अहोरत्तं परिहरइ एत्तं सोलम, अहवा उदयवेलाए गहिओ उपाडयगहणेणं सबं दिणं गहणं होउं सगगहो चैव निवुडो, संदूसियस्स अहोरत्तस्म अट्ट अण्णं च अहोरत्तं एवं सोलस । अहवा अन्मच्छन्ने न नज्जइ, केवलं होहिति गहणं, दिवसओ संकाए न पडियं, अत्थमणवेलाए दिट्ठं गहणं सगगहो निवुडो, संदूसियस्स अट्ट अण्णं च अहोरत्तं एवं मोलसत्ति गाथार्थः ॥ १३४२ ॥

सगगहनिवुड एवं सराई जेण हुंतिऽहोरत्ता । आइन्नं दिणमुक्के सुच्चिय दिवसो अ राई य ॥ १३४३ ॥

व्याख्या—सगगहनिवुडे एगं अहोरत्तं उवहयं, कहं ? उच्यते, सूरानी जेण हुंतिऽहोरत्तं, सूरउदयकालाओ जेण अहोरत्तस्म आदी भवति तं परिहरितुं संदूसिअं अण्णंपि अहोरत्तं परिहरियवं । इमं पुण आइन्नं-चंदो रातीए गहिओ राई

१ अन्नच्छन्ने शङ्क्या न जायते, केवल ग्रहण, परितृता रात्रि, प्रभाते दृष्ट, समग्रो भूदित, अन्यचाहोरात्रमेव द्वादश, एव चन्द्रस्य, सूर्यस्य तु अस्तमयनग्रहणे समग्रो भूदित, उपहतरात्राश्रयारोऽन्यचाहोरात्रमेव द्वादश, अथोच्छन् गृहीत तत सद्रूपितरात्रस्याष्टौ अन्यचाहोरात्र परिहरियते । एव पोडश, अथवोदयवेलाया गृहीत औल्पातिकग्रहणे, सर्वं दिन ग्रहण भूत्वा समग्र एव भूदित, सद्रूपितस्याहोरात्रस्याष्टौ अन्यचाहोरात्रमेव पोडश, अथवाऽन्नच्छन्ने न जायते केवल भविष्यति ग्रहण, दिवसे शङ्क्या न पडित, अस्तमयनवेलाया दृष्ट ग्रहण समग्रो भूदित, सद्रूपितस्याष्टौ अन्यचाहोरात्रमेव पोडशेति । समग्रो भूदिते एकमहोरात्रमुपहन, कथं ? उच्यते, सूर्यादीनि येन भवन्त्यहोरात्राणि-सूर्योदयकालात् येनाहोरात्रस्यादिभवति, तत् परिहृत्य सद्रूपितमन्यदहोरात्र परिहर्तव्य, इदं पुनराचीर्ण-चन्द्रे गगने गृहीतो रात्रा-

चैवं मुक्को तीसे राईइ सेसं वज्जणीयं, जम्हा आगामिसूरुदए अहोरत्तसमत्ती, सूरस्सवि दियागहिओ दिया चैव मुक्को तस्सेव दिवसस्स मुक्कसेमं राई य वज्जणिज्जा । अहवा सगगहनिवुडे एवं विही भणिओ, तओ सीसो पुच्छइ-कहं चंदे दुवालस सूरु सोलम जामा ? आचार्य आह-सूरानी जेण हुंतिऽहोरत्ता, चंदस्स नियमा अहोरत्तज्जे गएगहणसंभवो, अण्णं च अहोरत्तं, एव दुवालस, सूरस्स पुण अहोरत्तादीए संदूसिएयरं अहोरत्तं परिहरिज्जइ एए सोलसत्ति गाथार्थः ॥ १३४३ ॥ सादेवत्ति गयं, इयाणिं वुग्गहेत्ति दारं, तत्थ—

वोगगह दंडियमादी संखोमे दंडिए य कालगए । अणरायए य सभए जच्चिर निहोच्चऽहोरत्तं ॥ १३४४ ॥

अस्या एव व्याख्यानान्तरगाथा—

सेणाहिर्वई भोइय मयहरपुंसित्थिमल्लजुद्धे य । लोटाइभंडणे वा गुज्जग उड्डाहमचियत्तं ॥ १३४५ ॥

इमाण दोणहवि वक्खाणं—दंडियस्स वुग्गहो, आदिसिहाओ सेणाहिर्वस्स, दोणहं भोइयाणं दोणहं मयहराणं दोणहं

१ यैव मुक्तमस्या रात्रे जेष वर्जनीय, यस्मादागामिनि सूर्योदयेऽहोरात्रमस्ति, सूर्यस्यापि दिवा गृहीतो दिवैव मुक्तस्तस्यैव दिवसस्य मुक्तोऽयं रात्रिश्च वर्जनीया । अथवा समग्रो भूदिते एव विधिर्भणित, तत शिष्य पृच्छति-कथं चन्द्रे द्वादश सूर्ये पोडश यामा ? सूर्यादीनि येनाहोरात्राणि भवन्ति, चन्द्रस्य नियमादहोरात्रेऽर्धे गते ग्रहणमभव अन्यचाहोरात्रमेव द्वादश, सूर्यस्य पुनराहोरात्रादित्वात् सद्रूपिते तरे अहोरात्रे परिहरियेते, एते पोडश । सादिव्यमिति गत, इदानीं व्युद्भूत इति शार, तत्र-अनयोर्द्वयोरपि व्याख्यान-द्विदिकस्य व्युद्भूत, आदिशब्दात् सेनाधिपते, द्वयोर्भोजिकयोर्द्वयोर्महत्तरयोर्द्वयो

भावश्यकद्वारिभट्टीया

पुरिसाणं दोण्हं इत्थियाणं दोण्हं मल्लणं वा जुद्धं, पिट्ठायागल्लोद्धमणं वा, आदिसद्दाओ विसयप्पसिद्धासु भंसलासु । विप्रहाः प्रायो व्यन्तरवहुलाः । तत्थ पमत्तं देवया छलेज्जा, उद्धाहो निहुक्खत्ति, जणो भणेज्जा—अम्हं आवइप्ताणं इमे सज्झायं करेंति, अचियत्तं हवेज्जा, विसहसंखोहो परचक्कागमे, दंडिओ कालगओ भवति, 'अणरायए'त्ति रण्णा कालगए निव्वएवि जाव अन्नो राया न ठविज्जइ, 'सभए'त्ति जीवंतस्सवि रण्णो बोहिगेहिं समंतओ अभिदुयं, जच्चिरं भयं तत्तियं कालं सज्झायं न करेंति, जद्विसं सुयं निदोच्चं तस्स परओ अहोरत्तं परिहरइ । एस दंडिए कालगए विहित्ति गाथार्थः ॥ १३४५ ॥ सेसेसु इमो विही—

तद्विसभोइआई अंतो सत्तण्ह जाव सज्झाओ । अणहस्स य हत्थसयं दिट्ठि विवित्तंमि सुद्धं तु ॥ १३४६ ॥

अस्या एव व्याख्यानगाथा—

मयहरपगए घट्टुपक्खिए य सत्तघर अंतरमए वा । निहुक्खत्ति य गरिहा न पढंति सणीयगं वावि ॥ १३४७ ॥

इमीण दोण्हवि वक्खाणं—गामभोइए कालगए तद्विसंति—अहोरत्तं परिहरंति, आदिसद्दाओ गामरद्धमयहरो अहिगार-

१ पुरपयोद्धंयो छियोद्धंयोमेलुयोवां युद्ध, पृष्ठायातलोद्धमणं वा, आदिशब्दाद्विषयप्रसिद्धासु भंसलासु (कलहविशेषेषु) । तत्र प्रमत्त देवता छल-येत् । उद्धाहो निहुं ला इति, जनो भणेत—अस्मासु आपत्प्राप्तेषु इमे स्वाध्याय कुर्वन्ति, अप्रीतिक भवेत्, वृषभसक्षोभ परचक्कागमे, दण्डिक कालगतो भवति, राज्ञि कालगते निर्भयेऽपि यावत् अन्यो राजा न स्थाप्यते, सभय इति जीवतोऽपि राज्ञो बोधिकै समन्ततोऽभिद्रुत, यावच्चिरं भय तावन्त काल स्वाध्यायं न कुर्वन्ति, यद्विसं सुत निदोच्चं तस्मात्परतोऽहोरात्र परिद्रियते । एष दण्डिके कालगते विधि । शोषेऽप्यविधि । अनयोद्धंयोव्याख्यान—ग्राम-भोजिके कालगते तद्विसमिति अहोरात्र परिहरन्ति आदिशब्दात् ग्रामराष्ट्रमहत्तरोऽधिकार—

निउत्तो बहुसम्मओ य पगओ वहुपाक्खउत्ति—बहुसयणो, वाटगरहिए अहिरे सेज्जायरे अण्णंमि वा अण्णयरघराओ आरब्भ जाव सत्तघरंतरं एएसु मएसु अहोरत्तं सज्झाओ न कीरइ, अह करेंति निहुक्खत्तिकाउं जणो गरहति अक्को-सेज्जा वा निच्छुव्वेज्जा वा, अप्पसहेण वा सणियं करेंति अणुपेहंति वा, जो पुण अणाहो मरति तं जइ उव्विण्णं हत्थ-सयं वज्जेयव्वं, अणुव्विण्णं असज्झायं न हवइ तहवि कुच्चियंत्तिकाउं आयरणाओऽव्वड्डियं हत्थसयं वज्जिज्जइ । विवित्तंमि—परिद्वियंमि 'सुद्धं तु' तं ठाणं सुद्धं भवइ, तत्थ सज्झाओ कीरइ, जइ य तस्स न कोइ परिठव्वंतओ ताहे ॥ १३४७ ॥

सागारियाइ कहणं अणिच्छ रत्तिं वसहा विगिंचंति ।

विकिन्ने व समंता जं दिट्ठ सढेये सुद्धा ॥ १३४८ ॥

व्याख्या—जदि नत्थि परिठव्वंतओ ताहे सागारियस्स आइमद्दाओ पुराणसद्धस्म अहाभद्गस्स इमं छड्डेह अम्ह

१ नियुक्तो बहुसमतश्च प्रकृत, बहुपाक्षिक इति बहुस्वजनो, वाटकरहितेऽधिपे वा शय्यातरे अन्यस्मिन् वा अन्यतरगृहादारभ्य यावत् सप्तगृहान्तरे एतेषु मृतेषु अहोरात्र स्वाध्यायो न क्रियते, अथ कुर्वन्ति निहुं ला इतिकृत्वा जनो गर्हते जाकोशोहा निष्काशेद्वा, अल्पशब्देन वा शनै कुर्वन्ति अनुप्रेक्षन्ते वा, य पुराणयो ध्रियते तस्य यदि पुनरुद्भिन्न हस्तशतं वर्णयितव्य, अनुद्भिन्न अस्वाध्यायिक न भवति तथापि कुत्सितमितिकृत्वा जाचरणातोऽवस्थित हस्त-शताद् वर्णयितव्य, निविके—परिष्ठापिते शुद्धमिति तत् स्थान शुद्ध भवति—तत्र स्वाध्याय क्रियते, यदि च तस्य न कोऽपि परिष्ठापकस्तदा—यदि नास्ति परिष्ठापकस्तदा सागारिकस्य आदिशब्दात् पुराणश्राद्धस्य यथाभद्रकस्येव त्यज अस्माक

सज्झाओ न सुज्जइ, जदि तेहि छाड्डुओ सुद्धो, अह न छड्डेति ताहे अण्णं वसहिं मग्गंति, अह अण्णा वसही न लब्भइ ताहे वसहा अप्पसागारिए विगिंचंति । एस अभिण्णे विही, अह भिन्नं ढंकमादिपहिं समंता विकिण्णं दिट्ठमि विवि-त्तंमि सुद्धा, अदिट्ठे ताव गवेसेंतेहिं जं दिट्ठं तं सव्वं विवित्तंमि छड्डियं, इयरंमि अदिट्ठंमि तत्थत्थेवि सुद्धा—सज्झायं करें-ताणवि न पच्छित्तं, एत्थ एयं पसंगओ भणियंति गाथार्थः ॥ १३४८ ॥ वुग्गहेत्ति गयं, इयाणिं सारीरेत्ति दारं, तत्थ—सारीरंपिय दुविहं माणुस तेरिच्छियं समासेणं । तेरिच्छं तत्थ तिहा जलथलखहजं चउद्धा उ ॥ १३४९ ॥

व्याख्या—सारीरमवि असज्झाइयं दुविहं—माणुससरीररुहिरादि तेरिच्छं असज्झाइयं च । एत्थ माणुसं ताव च्छिड्ड, तेरिच्छं ताव भणामि, तं तिविहं—मच्छादियाण जलजं गवाइयाण थलजं मयूराइयाण खहयरं । एएसिं एकेकं दवाइयं चउविहं, एकेकस्स वा दवादिओ इमो चउद्धा परिहारोत्ति गाथार्थः ॥ १३४९ ॥

पंचिंदियाण दव्वे खेत्ते सट्ठिहत्थ पुग्गलाइन्नं । तिकुरत्थ महंतेगा नगरेवाहिं तु गामस्स ॥ १३५० ॥

१ स्वाध्यायो न शुष्यति, यदि तैस्त्यक्त शुद्धः, अथ न त्यजन्ति तदाऽन्यां वसतिं मार्गयन्ति, अथान्या वसतिर्न लभ्यते तदा वृषभा अत्पसागारिके त्यजन्ति, एषोऽभिज्ञे विधि, अथ भिन्न वक्कादिभि समन्तात् विकीर्णं दृष्टे विविके शुद्धा चट्टे तावत् गवेपयज्जियं दृष्ट तत् सर्वं परिष्ठापित, इतरस्मिन्—अट्टे पयस्सेऽपि शुद्धा—स्वाध्याय कुर्वतामपि न प्रायश्चित्त, अत्रैतत् प्रसङ्गतो मणित । व्युद्ध इति गत, इदानीं शारीरमिति द्वार तत्र—शारीरमपि अस्वाध्यायिक द्विविध—मानुषशरीरधिरादि तैरश्रमस्वाध्याय च, अत्र मानुष्य तावत्तिएषु तैरश्र तावद्गणामि—तन्निविध—मत्स्यादीना जलज गवादीना थलज मयूरादीना खहयर, एतेषामेकैक द्रव्यादिक चतुर्विध, एकेकस्य वा द्रव्यादिकोऽय चतुर्धा परिहार इति ।

आवश्यकहारिभट्टीया

व्याख्या—'पंचिदियाण रुहिराइद्वं असज्झाइयं, खेत्तओ सद्धिहत्थम्भंतरे असज्झाइयं, परओ न भवइ, अहवा खेत्तओ पोग्गलादिणं—पोग्गलं मंसं तेण सधं आकिणं—व्यासं, तस्सिमो परिहारो—तिहिं कुरत्थाहिं अंतरियं सुज्झइ, आरओ न सुज्झइ, अणंतरं दूरट्ठियं न सुज्झइ । महंतरत्था—रायमग्गो जेण राया वलसमग्गो गच्छइ देवजाणरहो वा विविहा य आसवाहणा गच्छंति, सेसा कुरत्था, एसा नगरे विही, गामस्स नियमा वाहिं, एत्थ गामो अविमुज्जणेगमनयदरिसेणेण सीमापज्जंतो, परगामे सीमाए सुज्झइत्ति गाथार्थः ॥ १३५० ॥

काले तिपोरसिऽद्व व भावे सुत्तं तु नंदिमाईयं । सोणिय मंसं चम्मं अट्ठी विय ह्नुंति चत्तारि ॥ १३५१ ॥

व्याख्या—तिरियमसज्झायं संभवकालो जाव तइया पोरुसी ताव असज्झाइयं परओ सुज्झइ, अहवा अट्ठ जामा असज्झाइयंति—ते जत्थाघायणट्ठाणं तत्थ भवन्ति । भावओ पुण परिहरन्ति सुत्तं, तं च नंदिमणुओगदारं तदुल-

१ पन्नेन्द्रियाणां रुहिरादिद्रव्य अस्वाध्यायिक, क्षेत्रत पट्टिहस्ताभ्यन्तरेऽस्वाध्यायिक, परतो न भवति, अथवा क्षेत्रतः पुद्गलाकीर्णं—पुद्गलं—मांस तेन सर्वमाकीर्णं, तन्माय परितार—तिरुभि कुरथ्याभिरन्तरित शुष्यति, आरात् न शुष्यति, अनन्तर दूरस्थितेऽपि न शुष्यति, महद्द्रव्या—राजमार्गं येन राजा वलसमग्रो गच्छति देवयानरथो वा विविधान्यववाहनानि गच्छन्ति, शेसा कुरथ्या, एष नगरे विधि, ग्रामात् नियमतो वहि, अत्र ग्रामोऽविमुज्जनेगमनयदशैनेन सीमापर्यन्त, परग्रामे सीमनि शुष्यति । तैरक्षमस्वाध्यायिक सभयकालात् यावत्तृतीया पौरुषी तावदस्वाध्यायिक परत शुष्यति, अथवा अष्ट जामांस्वस्वाध्यायिकमिति—ते यत्राघातन्यान् तत्र भवन्ति, भावत पुन परिहरन्ति सूत्र, तच्च नन्दी अनुयोगद्वाराणि तदुल-

वेयालियं चंदगविज्जयं पोरुसिमंडलमादी, अहवा असज्झायं चउविहं इमं—मंसं सोणियं चम्मं अट्ठि यत्ति गाथार्थः ॥ १३५१ ॥ मंसासिणा उक्खित्ते मंसे इमा विही—

अंतो वहिं च धोअं सट्ठीहत्थाउ पोरिसी निन्नि । महकाएँ अहोरत्तं रद्धे वुड्डे अ सुद्वं तु ॥ १३५२ ॥

व्याख्यानगाथा—

बहिधोयरद्धपके अंतो धोए उ अवयवा ह्नुंति । महकाय विरालाई अविभिन्ने केइ इच्छंति ॥ १३५३ ॥

इमीणं वक्खाणं—साहु वमहीओ सट्ठीहत्थाणं अंतो वहिं च धोअन्ति भंगदर्शनमेतत्, अंतोधोयं अंतो पक्कं, अंतोधोयं बहिपक्कं वाहिं धोयं अंतो पक्कं, अंतगगहणाउ पढमवित्तिआ भंगा वहीगगहणाउ तत्तिओ भंगो, एएसु तिसुवि असज्झाइयं, जंमि पएसे धोयं आणेत्तु वा रद्धं मो पएसो सट्ठीहत्थेहिं परिहरियवो, कालओ तिन्नि पोरुसिओ । तथा द्वितीयगाथायां पूर्वाद्धेन यदुक्तं 'बहिधोयरद्धपके' एम चउत्तभंगो, एसिं जइ सट्ठीए हत्थाणं अम्भंतरे आणीयं तहावि तं असज्झाइयं न भवइ, पढमवित्तिभंगेसु

१ वैचारिक चन्द्रावेष्यक पौरुषीमण्डलादि, अथवा अस्वाध्यायिक चतुर्विधमिदं—मांस शोणित चर्म अस्थि चेति । सामाशिनोक्षिते मांसेऽयं विधि, अनयोर्वाह्यान—साधु वसते पट्टिहस्तानामन्तर्गद्विष्य धीतमिति, अन्तर्धातं अन्तं पक्कं अन्तर्धातं वहि पक्कं वहिर्धातमन्तं पक्कं, अन्तर्गहणात् प्रथमद्वितीयो भङ्गः गृहीतो वहिर्गहणात् तृतीयो भङ्गः । एतेषु गिर्यस्थस्वाध्यायिक, यस्मिन् प्रदेशे धीत आनीय वा राद्धं स प्रदेश पट्टिहस्ताभ्यन्तरे परिहर्तव्य, कालत-स्मिन् पौरुषी, वहिर्घातपक्कं, एष चतुर्थो भङ्गः, इदम् यदि पट्टिहस्ताभ्यन्तरेऽन्तरमानीतं तथाऽपि तदस्वाध्यायिक न भवति, प्रथमद्वितीयो भङ्गः—

अंतो धोवित्तु तीए रद्धे वा तंमि ठाणे अवयवा पडंति तेण असज्झाइयं, तइयभंगे वहिं धोवित्तु अंतो पणीए मंसमेव असज्झाइयति, त च उक्खित्तमंसं आइणपोग्गलं न भवइ, जं कालसाणादीहिं अणिवारियविप्पइन्नं निज्जइ तं आइण-पोग्गलं भाणियधं । 'महाकाए'त्ति, अस्या व्याख्या—जो पंचिदिओ जत्थ हओ तं आघायठाणं वज्जेयधं, खेत्तओ सट्ठी-हत्था, कालओ अहोरत्तं, एत्थ अहोरत्तछेओ सूरुदण्ण, रद्धं पक्कं वा मंसं असज्झाइयं न भवइ, जत्थ य धोयं तेण पएसेण महंतो उदगवाहो वुड्डो तं तिपोरिसिकाले अपुत्तेवि सुद्धं, आघायणं न सुज्झइ, 'महाकाए'त्ति अस्य व्याख्या—महा-काएत्ति पच्छज्जं, मूसगादि महाकाओ सोऽपि विरालाडणा आहओ, जदि तं अभिन्नं चेव गल्लिउं धेत्तुं वा सट्ठीए हत्थाणं वाहिं गच्छइ तं केइ आयरिया असज्झाइयं नेच्छंति । गाथायां तु यदुक्तं केइ इच्छंति, तत्र स्वाध्यायोऽभिसंवध्यते, धेर-पक्खो पुण असज्झाइयं चेवत्ति गाथार्थः ॥ १३५३ ॥ अस्यैवार्थस्य प्रकटनार्थमाह भाष्यकारः—

१ योरन्त प्रक्षाल्य तत्र राद्धे वा तस्मिन् स्थानेऽवयवा पतन्ति तेनास्वाध्यायिक, तृतीयमग्रे वहि प्रक्षाल्यान्तरानीते मांसमेवास्वाध्यायिकमिति, तच्छोक्षितमांस आकीर्णपुद्गल न भवति, यत् कालादिभिरतिरारित विप्रकीर्णं नीयते तत् आकीर्णपुद्गल भणितव्य । महाकाय इति, य पञ्चेंद्रियो यत्र हतस्मात् आघातस्थानं वर्जयितव्य, क्षेत्रत पट्टिहस्ताभ्यन्तरे कालतोऽहोरात्र, अत्राहोरात्रच्छेदः सूर्योदयेन, राद्धं पक्कं वा मांस अस्वाध्यायिक न भवति, यत्र च धीत तेन प्रदेशेन महान् वदकप्रवाहो व्युत्सर्हि त्रिपौरुषीकालेऽप्येति शुद्ध, आघातन न शुष्यति, महाकाय इत्यस्य व्याख्या—महाकाय इति पञ्चांगं, सृप कादिर्महाकाय सोऽपि मार्जारदिनाऽऽहत यदि तमभिसमेव गृहीत्वा गलित्वा वा पट्टिहस्ताभ्यन्तरे वहिर्गच्छति तत् केचिदाचार्यो अस्वाध्यायिक नेच्छन्ति । केचिदिच्छन्ति स्यविरपक्ष पुनरस्वाध्यायिकमेवेति ।

आवश्यकहारिभद्रीया

सूसाह महाकायं मज्जाराहयाघयण केई । अविभिन्ने गिणहेउं पढंति एगे जहऽपलोओ ॥ २१८ ॥ (भा०) ॥
गतायैवेयं ॥ 'तिरियमसज्झाइयाहियागार एव इमं भन्नइ—

अंतो वहिं च भिन्नं अंडग विंदू तथा विआया य । रायपह वूढ सुद्धे परवयणे साणमादीणं ॥ १३५४ ॥ दारं ॥
व्याख्या त्वस्या भाष्यकार एव प्रतिपदं करिष्यति । लाघवार्थं त्विह न व्याख्यायते 'अंतो वहिं च भिन्नं अंडग विंदु'ति अस्य गाथाशकलस्य व्याख्या—

अंडगमुज्झियकप्पे न य भूमि खणंति इहरहा तिन्नि । असज्झाइयपमाणं मच्छिद्यपाओ जहि न वुद्धे ॥ २१९ ॥ (भा०)
साहुवसहीए सट्टीए हत्थाणंतो भिन्ने अंडए असज्झाइयं वहिभिन्ने न भवइ । अहवा साहुस्स वसहिए अंतो वहिं च अंडयं भिन्नंति वा उज्झियंति वा एगट्ठं, तं च कप्पे वा उज्झियं भूमीए वा, जइ कप्पे तो कप्पं सट्टीए हत्थाणं वाहिं नीणेऊण धोवंति तओ सुद्धं, अह भूमीए भिन्नं तो भूमी खणेउं ण छड्डिज्जइ, न शुध्यतीत्यर्थः । 'इयरह'ति तत्त्वत्ये सट्टिहत्था तिन्नि य पोरुसीओ परिहरिज्जइ, 'असज्झाइयस्स पमाणं'ति, किं विंदुपरिमाणमेत्तेण हीणेण अहिययेरेण वा असज्झाओ भवइ ?, पुच्छा, उच्यते, मच्छियाए पाओ जहिं निवुद्धइ तं असज्झाइयपमाणं । 'इयाणि वियायत्ति' तत्त्व—

१ तेरश्रान्माध्यायिकाधिकार पुत्रे भण्यते । साधुवसते पट्टेहंस्तेभ्योऽत्रो ग् भिन्नेऽण्डेऽन्वाध्यायिक वहिभिन्ने न भवति, अथवा साधोर्गमतेरन्नत्रैहि-
वोऽण्ड भिन्नमिति बोद्धव्यं धेकार्यं, तच्च कल्पे बोद्धव्यं भूमौ वा, यदि कल्पे तर्हि कल्पे पट्टेहंस्तेभ्यो वहि नीत्या धोयन्ति तत् शुद्ध, अथ भूमौ भिन्नं तर्हि
भूमि खनित्वा न त्यज्यते । इतरयेति तत्रत्ये पट्टेहंस्ता तिस्रश्च पौरुष्य परिह्रियन्ते, अस्वाध्यायिकस्य प्रमाणमिति—किं विन्दुमात्रपरिमाणेन हीनेनाधिकतरेण
वाऽस्वाध्यायो भवति ?, पुच्छा, उच्यते, मक्षिकाया पादो यत्र न बृद्धे तदस्वाध्यायिकप्रमाण । इदानीं प्रसूतेति, तत्र ।

अजराउ तिन्नि पोरिसि जराउआणं जरे पडे तिन्नि । रायपह विंदु पडिए कप्पइ वूढे पुणऽन्नत्थ ॥ २२० ॥ (भा०)

व्याख्या—जरं जेसिं न भवति तेसिं पसूयाणं वगुलिमाइयाणं, तासिं पसूडकालाओ आरब्ध तिणिण पोरुसीओ असज्झाओ मुत्तुमहोरत्तं छेदं, आसन्नपसूयाएवि अहोरत्तछेदेण सुज्झइ, गोमादिजराउजाणं पुण जाव जरं लंबड ताव असज्झाइयं 'जरे पडिए'ति जाहे जरं पडियं भवइ ताहे ताओ पडणकालाओ आरब्ध तिन्नि पहरा परिहरिज्जंति । 'राय-
पह वूढ सुद्धे'ति अस्या व्याख्या—'रायपह विंदु' पच्छद्धं साहुवसही आसण्णेण गच्छमाणस्स तिरियस्स जदि रुहिरविंदु गलिया ते जइ रायपहंतरिया तो सुद्धा, अह रायपहे चेव विंदू पडिओ तहावि सज्झाओ कप्पत्तित्ति काउं, अह अण्णपहे अण्णत्थ वा पडियं तो जइ उदगवुद्धवाहेण हियं तो सुद्धो, 'पुणो'ति विशेषार्थप्रतिपादकः, पलीवणणेण वा दहे सुज्झ-
इत्ति गाथार्थः ॥ २२० ॥ मूल गाथायां 'परवयणं साणमादीणि'ति परोत्ति चोयगो तस्स वयणं जइ साणो पोग्गलं समु-
द्विसित्ता जाव साहुवसहीसमीवे चिद्धइ ताव असज्झाइयं, आदिसद्दाओ मंजारादी । आचार्य आह—

१ जरापुयेंपा न भवति तेषां प्रसूताना वल्लुग्यादीनां, तासा प्रसूतिकालात् आरभ्य तिस्र पौरुषीरस्वाध्याय, मुक्त्वाऽहोरात्रछेद—आसन्नप्रसूतानामपि अहो-
रात्रछेदेन शुध्यति, गवादीना जरायुजाना पुनर्यौवत् जरायुर्लभते तावदस्वाध्यायिक जरायो पतिते इति यदा जरायु पतितो भवति तदा तस्मात् पतनकालात्
आरभ्य त्रय प्रहरा परिह्रियन्ते । राजपथव्यूढे शुद्धमिति राजपथे धिन्द्व । पश्चार्थः । साधुवसतेरासन्नेन गच्छत्तिरश्चो यदि रुधिरविन्दवो गलितास्ते यदि
राजपथान्तरितास्माहिं शुद्धा अथ राजपथ एव विन्दु पतित तथापि स्वाध्याय कल्पते इति कृत्वा, अथान्यपथेऽन्यत्र वा पतित तर्हि यद्युदकयेगेन व्यूढ तर्हि शुद्ध,
प्रदीपनकेन वा दग्धे शुध्यतीति । पर इति नोटक तस्य वचन यदि आ पुद्गल मुक्त्वा यावत् साधुवसतिसमीपे तिष्ठति तावदस्वाध्यायिक, आदिशब्दात् मार्जारादय ।

जइ फुसइ तहिं तुंडं अहवा लिच्छारिएण संचिक्खे ।

इहरा न होइ चोयग ! वंतं वा परिणयं जम्हा ॥ २२१ ॥ (भा०)

व्याख्या—साणो भोत्तुं मंसं लिच्छारिएण मुहेण वसहिआसण्णेण गच्छंतो तस्स जइ तोंडं रुहिरेण लिच्छं खोडादिसु
फुसति तो असज्झाइयं, अहवा लेच्छारियंतुंडो वसहिआसन्ने चिद्धइ तहावि असज्झाइयं, 'इयरह'ति आहारिएण चोयग !
असज्झाइयं ण भवति, जम्हा तं आहारियं वंतं अवंतं वा आहारपरिणामेण परिणयं, आहारपरिणयं च असज्झाइयं
न भवइ, अण्णपरिणामओ, मुत्तपुरीसादिवत्ति गाथार्थः ॥ २२१ ॥ तेरिच्छसारीरय गयं, इयाणि माणुससरीर, तत्त्व—

माणुस्सयं चउद्धा अट्ठिं मुत्तूण सयमहोरत्तं । परिआवन्नविचन्ने सेसे तियसत्त अट्ठेव ॥ १३५५ ॥

व्याख्या—तं माणुस्ससरीर असज्झाइयं चउविहं चंमं मंसं रुहिरं अट्ठियं च, (तत्त्व अट्ठियं) मोत्तुं सेसस्स तिचिहस्स
इमो परिहारो—खेत्तओ हत्थसयं, कालओ अहोरत्तं, जं पुण सरीराओ चेव वणादिसु आगच्छइ परियावण्णं विवण्णं वा

१ आ मुक्त्वा मांसं लिप्तेऽमुपेन वसत्यासन्नेन गच्छन् (स्वात्), तस्य मुक्त्वा यदि रधिरेण लिप्तं स्तम्भकोणादिसु दृष्टमिति तदाऽस्वाध्यायिक, अथवा
लिप्तमुप्यो वसत्यासन्ने तिष्ठति तथापि अस्वाध्याय, इतरयेति आहारितेन चोदक ! अस्वाध्यायिक न भवति, यस्मात् तदाहारितं वान्तमवान्तं वाऽऽहारपरि-
णामेन परिणत, आहारपरिणामपरिणतं चास्वाध्यायिक न भवति, अन्यपरिणामात्, मृतपुरीषादिवत् । तेरश्च सारीर गत, इदानीं मातुपसरीर, तत्र—तत्र
मातुपसरीरमस्वाध्यायिक चतुर्विधं—चर्मं मांसं रुधिरं अस्थि च, तत्रास्थि मुक्त्वा शेषस्य त्रिविधस्याय परिहार—क्षेत्रतो हस्ततः फालतोऽहोरात्र, यत् पुन
सरीरादेन व्रणादिवागच्छति पर्यापन विवर्णं वा

आवश्यकहरिभद्रीया

‘तं असज्जाइयं न होति, परियावण्णं जहा रुहरिं चेव पूयपरिणामेणं ठियं, विवण्णं खड्दरककसमाणं रसिगाइयं, सेसं असज्जाइयं हवड । अहवा सेसं अगारीउ संभवति तिणिण दिणा, वियाए वा जो सावो सो सत्त वा अट्ठ वा दिणे असज्जाओ भवति । पुरुसपसूयाए सत्त, जेण सुकुक्कडा तेण तस्स सत्त, जं पुण इत्थीए अट्ठ एत्थ उच्यते ॥ १३५५ ॥

रत्तुकुक्कडा उ इत्थी अट्ठ दिणा तेण सत्त सुक्कहिए । तिणि दिणाण परेणं अणोजगं तं महोरत्तं ॥ १३५६ ॥

व्याख्या—निसेगकाले रत्तुकडयाए इत्थि पसवइ, तेण तस्स अट्ठ दिणा परिहरणिज्जा, सुक्काहियत्तणओ पुरुसं पसवइ तेण तस्स सत्त दिणा । जं पुण इत्थीए तिण्हं रिउदिणाणं परओ भवइ तं सरोगजोणित्थीए अणोजगं तं महोरत्तं परओ भण्णइ, तस्सुस्सगं काउं सज्जायं करेति । एस रुहरे विहित्ति गाथार्थः ॥ १३५६ ॥ जं पुवुत्तं ‘अट्ठिं मोत्तूणं’ति तस्सेदानीं विही भण्णइ—

दंते दिट्ठि विगिंचण सेसट्ठी वारसेव वासाइ । ज्झामिय वूढे सीआण पाणरुहे य मायहरे ॥ १३५७ ॥

व्याख्या—जइ दंतो पडिओ सो पयत्तओ गवेसियवो, जइ दिट्ठो तो हत्थसया उपरि विगिंचिज्जइ, अह न दिट्ठो

१ तत् अन्वाध्यायिक न भवति, पर्यापन्न यथा रुहरि पूयपरिणामेन स्थित, विवर्णं खडिरककसमान रसिकादिक, शेषमन्वाध्यायिक भवति, अथवा शेष-मगारिणीतं संभवति त्रीन् दिनान् प्रसूताया वा य धाव स सप्ताष्टौ वा दिनान् अन्वाध्यायिक (करोतीति) । पुरुषे प्रसूते सप्त, येन शुक्रोक्कटा तेन तस्य सप्त, यत् पुन स्त्रिया अष्ट, अत्रोच्यते—नियेककाले रत्तोक्कटताया स्त्रिय प्रसूते, तेन तस्या अष्टौ दिना परिह्रियन्ते, शुक्राधिकत्वात् पुरुष प्रसूते तेन तस्य सप्त दिना । यत् पुनः स्त्रियास्त्रिभ्य ऋतुदिनेभ्य परतो भवति तत् सरोगयोनिकाया स्त्रिया ननुतुक् तत् अहोरात्र परतो भण्यते तस्योत्सर्गं कृत्वा स्वाध्याय कुर्वन्ति, एष रुधरे विधिरिति । यत्पूर्वमुक्त ‘अस्य सुत्तवे’ति तस्सेदानीं विधि—यदि दन्तः पतित स प्रयत्नेन गवेयणीयो यदि दृष्टस्ति हस्तशतात् उपरि त्यज्यते, अथ न दृष्ट-तो उगघाडकाउस्सगं काउं सज्जायं करेति । सेसट्ठिएसु जीवमुक्कदिणाऽऽरब्ध उ हत्थसतम्भंतरिणिएसु वारसवरिसे असज्जाइयं, गाथापूर्वाद्धं, पश्चाद्धं तु भाष्यकार एव व्याख्या कुर्वन्नाह,—

सीयाणे जं दिट्ठं तं तं मुत्तूणऽनाहनिहयाणि । आडंवरं य रुहे माइसु हिट्ठट्ठिया वारे ॥ २२२ ॥ (भा०) ॥

व्याख्या—‘सीयाणे’ति सुसाणे जाणिऽट्ठियाणि दट्ठाणि उदगवाहेण वूढाणि न ताणि अट्ठियाणि असज्जाइयं करेति, जाणि पुण तत्थ अपणत्थ वा अणाहकडेवराणि परिट्ठवियाणि सणाहाणि वा इंधणादिअभावे ‘निहय’ति निक्खित्ताणि ते असज्जाइयं करेति । पाणत्ति मायंगा, तेसि आडंवरं जक्खो हिरिमेक्कोऽवि भण्णइ, तस्स हेट्ठा सज्जोमयट्ठीणि ठवि-ज्जंति, एवं रुद्धरे मादिधरे य, ते कालओ वारस वरिसा, खेत्तओ हत्थसयं परिहरणिज्जा इति गाथार्थः ॥ २२२ ॥

आवासियं च वूढं सेसे दिट्ठमि मग्गण विवेगो । सारीरगाम वाडग साहीह न नीणियं जाव ॥ १३५८ ॥

एताए पुबद्धस्स इमा विभासा—

असिवोमाघयणेषुं वारस अचिसोहियंमि न करेति । ज्झामिय वूढे कीरइ आवासिय सोहिए चेव ॥ १३५९ ॥

१ स्रोदोवाटकायोत्सर्गं कृत्वा स्वाध्याय कुर्वन्ति । शेषास्त्रिषु जीवमोचनदिनादारभ्य तु हस्तशताभ्यन्तरस्थितेषु द्वादश वर्षाण्यन्वाध्यायिक, सीयाण-मिति श्मशाने यान्यस्थीनि दग्धानि उदकवाहेन ब्यूढानि न तान्यस्थीनि अन्वाध्यायिक कुर्वन्ति, यानि पुनस्तत्रान्यत्र वाऽनायकलेवराणि परिष्ठापितानि सनायानि वा इन्धनाद्यभावे निक्षिप्तानि तान्यन्वाध्यायिक कुर्वन्ति । पाणा इति मातङ्गाश्लेषामाठम्भरो यक्षो ह्रीमैकोऽपि भण्यते, तस्याधस्तात् सद्यो मृतास्थीनि स्थाप्यन्ते, एव रुद्गृहे मानृगृहे च, तानि कालतो द्वादश वर्षाणि, क्षेत्रतो हस्तशत परिहरणीयानि । एतस्या पूर्वाधेस्य विभाषा ।

अस्य गाथाद्वयस्य व्याख्या—‘जं सीयाण जत्थ वा असिवोमे मताणि वट्ठाणि छड्डियाणि, ‘आघातणं’ति जत्थ वा महा-संगामे मया बहू, एएसु ठाणेषु अचिसोहिएसु कालओ वारस वरिसे, खेत्तओ हत्थसयं परिहरंति, सज्जायं न करंती-त्यर्थः । अह एए ठाणा दवग्गिमाडणा दट्ठा उदगवाहो वा तेणंतेण वूढो गामनगरेण वा आवासंतेण अप्पणो घरट्ठाणा सोहिया, सेसपि जं गिहीहिं न सोहियं, पच्छा तत्थ साहू ठिया अप्पणो वसही समंतेण मग्गिन्ता जं दिट्ठं तं विगिंचित्ता अदिट्ठे वा तिणिण दिणा उगघाडणकाउस्सगं करेत्ता असदभावा सज्जायं करेति । ‘सारीरगाम’ पच्छद्धं, इमा विभासा सरीरेत्ति मयस्स सरीरयं जाव डहरगामे ण निप्फिडियं ताव सज्जायं ण करेति, अह नगरे महंते वा गामे तत्थ वाड-गसाहीउ जाव न निप्फेडियं ताव सज्जायं परिहरंति, मा लोगो निहुक्खत्ति भणेज्जा ॥ तथा चाह भाष्यकारः—
डहरगाममए चान करेति जाव ण नीणियं होइ । पुरगामे व महंते वाडगसाही परिहरंती ॥ २२३ ॥ (भा०) ॥

१ यत् श्मशानं यत्र वाऽशिवावमयोर्भूतकानि बहूनि त्यक्तानि, आघातनमिति यत्र वा महासङ्ग्रामे मृतानि बहूनि, एतेषु स्थानेष्वविशोधितेषु कालतो द्वादश वर्षाणि क्षेत्रतो हस्तशत परिहरन्ति—स्वाध्याय न कुर्वन्तीत्यर्थः । अथैतानि स्थानानि द्वाभ्यादिना दग्धानि उदकवाहो वा तेनाध्वना ब्यूढं आम-नगरेण वाऽऽवसताऽऽमनो गृहस्थानानि शोधितानि शेषमपि यद्गृहस्थैर्न शोधितं पश्चात् तत्र साधव स्थिता, आत्मनो वसति समन्तात् मार्गयन्तो यदृष्टं तत् त्यक्त्वाऽदृष्टे वा त्रीन् दिनान् उद्घाटनकायोत्सर्गं कृत्वाऽशठभावा स्वाध्याय कुर्वन्ति । शरीरग्राम पश्चार्धं, इय विभाषा—शरीरमिति मृतस्य शरीर यावच्छ-बुग्रामे न निष्काशितं तावत् स्वाध्याय न कुर्वन्ति, अथ नगरे महति वा ग्रामे तत्र वाटकात् शाखाया वा यावन्न निष्काशितं तावत् स्वाध्याय परिहरन्ति, मा कोको निर्दुं वा इति भणेत ।

भावश्यकहारिभद्रीया

उक्तार्थं, चोदक आह—साधुवसहिसमीवेण मयसरीरस्स निज्जमाणस्स जइ पु'फवत्थादि पडइ असज्झाइयं, आचार्य आह—

निज्जंतं मुत्तूणं परवयणे पुप्फमाहपडिसेहो । जम्हा चउप्पगारं सारीरमओ न वज्जंति ॥ १३६० ॥

व्याख्या—मयसरीर उभओ वसहीए हत्थसतवभंतरं जाव निज्ज ताव तं असज्झाइयं, सेसा परवयणभणिआ पुप्फाई पडिसेहियवा—अमज्झाइयं न भवति, जम्हा सारीरमसज्झाइयं चउविहं—सोणियं मंसं चम्मं अट्ठियं च तओ तेसु सज्झाओ न वज्जणिज्जो इति गाथार्थः ॥ १३६० ॥

एसो उ असज्झाओ तव्वज्जिउऽझाउ तत्थिमा मेरा । कालपडिलेहणाए गंडगमरुएहिं दिट्ठंतो ॥ १३६१ ॥

व्याख्या—एसो संजमघाताइओ पंचविहो असज्झाओ भणिओ, तेहिं चेव पंचहिं वज्जिओ सज्झाओ भवति, 'तत्थ'त्ति तंमि सज्झायकाले 'इमा' वक्ष्यमाणा 'मेर'त्ति सामाचारी—पडिक्कमित्तु जाव वेला न भवति ताव कालपडिलेहणाए कयाए

१ साधुवसते समीपे मृतकशरीरस्य नीयमानस्य यदि पुष्पवत्पादि पतेत् अन्वाध्यायिक, मृतकशरीर वसतेरभयत' हस्तशताभ्यन्तरं यावन्नीयते तावत्तदस्वाध्यायिक, शेषा परवचनभणितानि पु'पाद्य प्रतिपेद्धव्या—अस्वाध्यायिक न भवति, यस्मात् शरीरमस्वाध्यायिक चतुर्विध—शोणित मांसं चर्मं अश्विं च, तत्तलेषु स्वाध्यायो न व्रजनीय ॥ एतत् समयमघातादिकं पञ्चविधमस्वाध्यायिकं भणितं, तेरेव पञ्चभिर्वर्जितं स्वाध्यायो भवति, तत्रेति तस्मिन् स्वाध्यायकाले इयं—वक्ष्यमाणा मेरेति—समाचारी प्रतिक्रम्य यावद्वेला न भवति तावत् कालप्रतिलेखनाया कृताया

गृहणकाले पत्ते गंडगदिट्ठंतो भविस्सइ, गहिण सुद्धे काले पट्टवणवेलाए मरुयगदिट्ठंतो भविस्सत्तित्ति गाथार्थः ॥ १३६१ ॥
स्यादुद्धिः—किमर्थं कालग्रहणम् १, अत्रोच्यते—

पंचविहअसज्झायस्स जाणणट्ठाय पेहए कालं । चरिमा चउभागवसेसियाइ भूमिं तओ पेहे ॥ १३६२ ॥

व्याख्या—पंचविधः संयमघातादिकोऽस्वाध्यायः तत्परिज्ञानार्थं प्रेक्षते (कालं) कालवेलां, निरूपयतीत्यर्थः । कालो निरूपणीयः, कालनिरूपणमन्तरेण न ज्ञायते पञ्चविधसंयमघातादिकं । जइ अग्घेतुं करेति ता चउलहुगा, तम्हा कालपडिलेहणाए इमा सामाचारी—दिवसचरिमपोरिसीए चउभागवसेसाए कालग्रहणभूमिओ ततो पडिलेहियवा, अहवा तओ उच्चारपासवणकालभूमीयत्ति गाथार्थः ॥ १३६२ ॥

अहियासियाइ अंतो आसन्ने चेव मज्झि दूरे य । तिन्नेव अणहियासी अंतो छ छच्च बाहिरओ ॥ १३६३ ॥

व्याख्या—'अंतो'त्ति निवेसणस्स तिन्नि—उच्चारअहियासियथंडिले आसण्णे मज्झे दूरे य पडिलेहेइ. अणहियासियाथंडिलेवि अंतो एवं चेव तिण्णि पडिलेहेति, एवं अंतो थंडिल्ला छ, बाहिं पि निवेसणस्स एवं चेव छ भवंति, एत्थ अहियासिया दूरयरे अणहियासिया आसन्नयरे कायवा ॥ १३६३ ॥

१ ग्रहणकाले प्राप्ते गण्डवट्टान्तो भविष्यति, गृहीते शुद्धे च काले प्रस्थापनवेलाया मरुकरुट्टान्तो भविष्यतीति । यद्यगृहीता कुर्वन्ति तर्हि चतुर्लघुक, तस्मात् कालप्रतिलेखनायामिय सामाचारी—दिवसचरमपोरुण्या चउभागवशेषाया कालग्रहणभूमयस्तिन्न प्रतिलेखितव्या, अथवा तिस्र—उच्चारप्रघणकालभूमय । अन्तरिति—निवेशनस्य त्रीणि उच्चारस्वाध्यासितस्थण्डिलानि आसन्ने मध्ये दूरे च प्रतिलेखयति, अन्ध्यासितस्थण्डिलान्यपि अन्तरेवमेव त्रीणि प्रतिलेखयन्ति, एतन्मन्त स्थण्डिलानि पट्ट, त्रिरपि निवेशनादेवमेव पट्ट भवन्ति, अन्नाध्यामितानि दूरतरे अन्ध्यासितानि आसन्नतरे कर्त्तव्यानि ।

एमेव य पासवणे वारस चउवीसत्ति तु पेहेत्ता । कालस्स य तिन्नि भवे अह सूरु अत्थमुवयाइ ॥ १३६४ ॥

व्याख्या—पासवणे एण्णेव कमेणं वारस एवं चउवीसं अतुरियमसंभंतं उवउत्तो पडिलेहेत्ता पच्छा तिन्नि कालग्रहणथंडिले पडिलेहेति । जहण्णेणं हत्थंतरिए, 'अह'त्ति अनंतरं थंडिलपडिलेहाजोगाणंतरमेव सूरु अत्थमेति, ततो आवस्सगं करेइ ॥ १३६४ ॥ तस्मिं विही—

अह पुण निव्वाघाओ आवासं तो करंति सव्वेऽवि । सट्ठाइकहणवाघाययाइ पच्छा गुरु ठंति ॥ १३६५ ॥

व्याख्या—अथेत्यानन्तर्ये सूरथमणार्णंतरमेव आवस्सयं करेति, पुनर्विशेषणे, दुविहमावस्सगकरणं विसेसेइ—निवाघायं वाघाइमं च, जदि निवाघायं ततो सबे गुरुसहिया आवस्सयं करेति, अह गुरु सट्ठेसु धम्मं कहंति तो आवस्सगस्स साहूहिं सह करणिज्जस्स वाघाओ भवति, जंमि वा काले तं करणिज्जं तं हासंतस्स वाघाओ भन्नइ, तओ गुरु निसिज्जहरो य पच्छा चरित्तितियारजाणणट्ठा काउस्सगं ठाहिति ॥ १३६५ ॥

१ प्रघणणेऽनेनैव क्रमेण द्वादश, एव चतुर्विंशतिमत्परितम सप्तममुपयुक्तं प्रतिलिख्य पश्चात् त्रीणि कालग्रहणस्थण्डिलानि प्रतिलिखयन्ति, जघन्येन हन्तान्तरिते, अथेत्यानन्तरं स्थण्डिलप्रतिलेखनायोगानन्तरमेव सूर्योऽस्तमेति, तत आवश्यकं कुर्वन्ति । तस्यायं विधि—सूर्यास्तमयनानन्तरमेवावश्यकं कुर्वन्ति, द्विविधमावश्यककरणं विशेषयति—निर्गोघातं व्याघातवच्च, यदि निर्गोघातं तत सर्वे गुरुसहिता आवश्यकं कुर्वन्ति, अथ गुरु ब्राह्मणानां धर्मं कथयति तदाऽऽवश्यकं साधुभिः सह करणीयस्य व्याघातो भवति, यस्मिन् वा काले तत् कर्त्तव्यं तद्वासयतो व्याघातो भण्यते, ततो गुरुनिपघाधश्च पश्चात् चारिपातिचारज्ञानार्थं कायोत्सर्गं स्यात् ।

सेसा उ जहासत्तिं आपुच्छित्ताण ठंति सट्ठाणे । सुत्तत्थकरणहेउं आयरिणं ठियंमि देवसियं ॥ १३६६ ॥

व्याख्या—सेसा साहू गुरुं आपुच्छित्ता गुरुणाणस्स मग्गओ आसन्ने दूरे आधाराइणियाए जं जस्स ठाणं तं सठाणं, तत्थ पडिकमंताणं इमा ठवणा । गुरु पच्छा ठायंतो मज्जेण गंतुं सठाणे ठायइ, जे वामओ ते अणंतर सवेण गंतुं सठाणे ठायन्ति, जे दाहिणओ अणंतरसवेण गंतुं ठायंति, तं च अणागयं ठायंति सुत्तत्थसरणहेउं, तत्थ य पुव्वामेव ठायंता करेमि भंते ! सामाइयमिति सुत्तं करंति, पच्छा जाहे गुरु सामाइयं करेत्ता वोसिरामिति भणित्ता ठिया उस्सग्गं, ताहे देवसियाइयारं चिंतंति, अन्ने भणंति—जाहे गुरु सामाइयं करंति ताहे पुव्वट्ठियावि तं मामाइयं करंति, सेसं कंठं ॥ १३६६ ॥ जो हुज्ज उ असमत्थो बालो वुट्ठो गिलाण परितंतो । सो विकहाइ विरहिओ अच्छिज्जा निज्जरापेही ॥ १३६७ ॥

व्याख्या—परिस्संतो—पाहुणगादि सोवि सज्झायझाणपरो अच्छति, जाहे गुरु ठंति ताहे तेवि बालादिया ठायंति एएण विहिणा ॥ १३६७ ॥

१ शेषा साधवो गुरमापृच्छय गुरुस्थानस्य पृष्ठत आसने दूरे यथारतिकतया यस्य यत् स्थान तत् स्वस्थान, तत्र प्रतिक्राम्यतामिय स्थापना—गुरु पश्चात् तिष्ठन् मध्येन गत्वा स्वस्थाने तिष्ठति, ये वामतलेऽनन्तर सन्त्येन गत्वा स्वस्थाने तिष्ठन्ति, ये दक्षिणतोऽनन्तरापसन्त्येन गत्वा तिष्ठन्ति, तत्र चानागत तिष्ठन्ति सूत्रार्थस्मरणहेतोः, तत्र च पूर्वमेव तिष्ठन्त करोमि भदन्त 'सामायिकमिति सूत्रं कर्षयन्ति, पश्चाद्यदा गुरुव सामायिकं कृत्वा व्युत्सजामीति भणित्वा स्थिता इत्यनेन तदा दैवासिकातिचार चिन्तयन्ति, अन्ये भणन्ति—यदा गुरुव सामायिकं कुर्वन्ति तदा पूर्वं स्थिता अपि तत् सामायिकं कुर्वन्ति शेष कण्ठ्यम् । परिश्रान्त—प्रावृणंकादि' एतेऽपि स्वाध्यायध्यानपरतिष्ठति, यदा गुरुवतिष्ठन्ति तदा तेऽपि बालाद्यास्तिष्ठन्ति एनेन विधिना ।

आवासगं तु काउं जिणेवइठं गुरुवएसेणं । तिण्णि थुई पडिलेहा कालस्स इमा विही तत्थ ॥ १३६८ ॥

व्याख्या—जिणेहिं गणहराणं उवइठं ततो परंपरणेण जाव अम्हं गुरुवएसेण आगयं तं काउं आवससयं अण्णे तिण्णि थुतीओ करंति, अहवा एगा एगसिलोगिया, चितिया विसिलोइया ततिया [त] तियसिलोगिया, तेसिं समत्तीए कालपडिलेहणविही कायवा ॥ १३६८ ॥ अच्छउ ताव विही इमो, कालभेओ ताव वुच्चइ

इविहो उ होइ कालो वाघाइम एतरो य नायव्वो । वाघातो घंघसालाएँ घट्टणं सहकहणं वा ॥ १३६९ ॥

व्याख्या—पुव्वद्धं कंठं, पच्छद्धस्म व्याख्या—जा अतिरित्ता वसही कप्पडिगसेविया य सा घंघसाला, ताए अतिताणं घट्टणपडणाइ वाघायदोसो, सहकहणेण य वेलाइकमणदोसोति । एवमादि ॥ १३६९ ॥

वाघाए तइओ सिं दिज्जइ तस्सेव ते निवेएंति । इयरे पुच्छंति दुवे जोगं कालस्स घेच्छामो ॥ १३७० ॥

व्याख्या—तंमि वाघातिमे दोणि जे कालपडियरगा ते निगच्छंति, तेसिं ततिओ उवज्झायादि दिज्जइ, ते काल-

१ जिनैर्गणधरेभ्य उपदिष्ट तत परम्परकेण बाह्वृक्षाक गुरुपदेशेन आगत तत् कृत्याऽऽवश्यक अन्ये तिल. स्तुती कुर्वन्ति, अथवा एका एकश्लोकाद्वितीया द्विश्लोका तृतीया त्रिश्लोका, तासां समाप्ती कालप्रतिलेखनाविधि कर्तव्य । तिष्ठत तावत् विधिरथ, कालभेदस्मादुच्यते । पूर्वार्धं कण्ठ्य, पश्चार्धस्य व्याख्या—वासतिरिका वसति कर्षटिकासेविता च सा बह्वृक्षाला तस्यां गच्छतां घट्टनपतनादिव्याघातदोष, आह्वकपनेन च वेलातिक्रमणदोष इति, एवमादि । तस्मिन् व्याघातवति द्वौ द्वौ कालप्रतिचारकौ तौ निर्गच्छत, तयोस्तृतीय वृषाध्यायादिर्दीयते, तौ काल-

ग्राहिणो आपुच्छण संदिसावण कालपवेयणं च सबं तस्सेव करंति, एत्थ गंडगदिट्ठतो न भवइ, इयरे उवउत्ता चिद्धंति, सुद्धे काले तत्थेव उवज्झायस्स पवेएंति । ताहे दंडधरो वाहि कालपडिचरगो चिद्धइ, इयरे दुयगावि अंतो पविसंति, ताहे उवज्झायस्स समीवे सबे जुगवं पट्टवेंति, पच्छा एगो नीति दंडधरो अतीति, तेण पट्टविए सज्झायं करंति, ॥ १३७० ॥ निवाघाए पच्छद्धं अस्यार्थः—

आपुच्छण किडकम्मे आवासिय पडियरिय वाघाते । इंदिय दिसा य तारा वासमसज्झाइयं चेव ॥ १३७१ ॥

व्याख्या—निवाघाते दोन्नि जणा गुरुं आपुच्छंति कालं घेच्छामो, गुरुणा अणुण्णाया 'कितिकम्मं'ति वंदणं काउं दंडगं घेतुं उवउत्ता आवासियमासज्जं करेन्ता पमज्जन्ता य निगच्छंति, अंतरे य जइ पक्खलंति पडति वा वत्थादि वा विलगति कितिकम्मादि किचि वितहं करंति ततो कालवाघाओ, इमा काल भूमीपडियरणविही, इंदिएहिं उवउत्ता पडियरति, 'दिस'ति जत्थ चउरोवि दिसा दीसंति, उडुंमि जइ तिन्नि तारा दीसंति, जइ पुण न उवउत्ता अणिट्ठो

१ ग्राहिणो शापृच्छासदिशनकालप्रवेदनानि सर्वं तस्मै एव कुरुत, अत्र गण्डगदष्टान्तो न भवति, इत्यरे उपयुक्तास्तिष्ठन्ति, शुद्धे काले तत्रैवोपाध्यायाय प्रवेदयत, तदा दण्डधरो बहि काल प्रातेचरन् तिष्ठति, इतरौ द्वावपि अन्तः प्रविशत, तदोपाध्यायस्य समीपे सर्वे युगपत् प्रस्थापयन्ति, पश्चादेको निर्गच्छति दण्डधर आगच्छति, तेन प्रस्थापिते व्याध्याय कुर्वन्ति । निर्व्याघाते द्वौ जनौ गुरमापृच्छेते कालं ग्राहीष्याव, गुरुणाऽनुज्ञातो कृतिकर्मंति वन्दनं कृत्वा दण्डकं गृहीत्वोपयुक्तौ आवश्यकीमा शय्या कुर्वन्ता प्रमार्जयन्तौ च निर्गच्छत, अन्तरा च यदि प्रसखलत पततो वा वत्सादि वा विलगति कृतिकर्मादि वा किञ्चिद्विधेयं कुरतस्तदा काल व्याघात, अथ कालभूमिप्रतिचरणविधि, इन्द्रियेषूपयुक्तौ प्रतिचरत, दिश इति यत्र चतस्रोऽपि दिशो दृश्यन्ते, ऋतो यत्तिस्तस्मात्कारा दृश्यन्ते, यदि पुनर्नोपयुक्तौ अनिष्टो

आवश्यकहारिभरीया

वा इंदियविसओ 'दिस'त्ति दिसामोहो दिसाओ वा तारगाओ वा न दीसंति वासं वा पडइ, असज्जाइयं वा जायं तो कालवहोत्ति गाथार्थः ॥ १३७१ ॥ कि च—

जइ पुण गच्छंताणं छीयं जोइं ततो नियत्तंति । निज्वाधाए दोणिण उ अच्छंति दिसा निरिक्खंता ॥ १३७२ ॥

व्याख्या—तेसिं चेव गुरुसमीवा कालभूमी गच्छंताणं अंतरे जइ छीतं जोति वा फुसड तो नियत्तंति । एवमाइकारणेहिं अवाहया ते दोनि निवाधाएण कालभूमी गया, संडासगादिविहीए पमज्जित्ता निसन्ना उज्जट्टिया वा एक्केको दो दिसाओ निरिक्खंतो अच्छइत्ति गाथार्थः ॥ १३७२ ॥ कि च—तत्थ कालभूमि ए ठिया—

सज्जायमचित्तंता कणगं दद्वण पडिनियत्तंति । पत्ते य दंडधारी मा वोळं गंडण उवमा ॥ १३७३ ॥

व्याख्या—तत्थ सज्जायं (अ) करेता अच्छन्ति, कालवेलं च पडियरेइ, जइ गिम्हे तिण्णि सिसिरे पंच वासासु सत्त कणगारंति (पडंति) पेच्छेज्ज तहा विनियत्तंति, अह निवाधाएण पत्ता कालगगहणवेला ताहे जो दंडधारी सो अंतो पविसित्ता भणइ—बहुपडिपुण्णा कालवेला मा वोळं करेह, एत्थ गंडगोवमा पुवभणिया कज्जडनि गाथार्थः ॥ १३७३ ॥

१ वेन्द्रियविषयो दिगिति दिग्मोहो दिशो वा तारका वा न दृश्यन्ते वर्षा वा पतति अस्वाभ्यायिह वा जात तर्हि कालवध । तयोरेव गुरुसमीपात् कालभूमि गच्छतोरन्तरा यदि क्षुत् ज्योतिर्वा स्पृशति तदा निवर्त्तते, एवमादिकारणैरव्याहतौ तो द्वावपि निर्व्याधातेन कालभूमि गतौ सदृशकादिविधिना प्रसृत्य निपण्णौ ऊर्ध्वनिर्गतौ वा एकैको द्वे दिशो निरीक्षमाणस्तिष्ठति, तत्र कालभूमौ स्थितौ । तत्र स्वाभ्याय कुर्वन्तौ तिष्ठन् कालवेला च प्रतिचरन्त, यदि ग्रीष्मे ग्रीष्म दिशिरे पञ्च वर्षासु सप्त कणकान् पश्येतां पततस्तदा विनिवर्त्तते, अथ निर्व्याधातेन प्राप्ता कालग्रहणवेला तदा यो दण्डधर सोऽन्तः प्रविश्य भगति—गह्वरप्रतिपूर्णा कालवेला मा गोल कुरुत, अत्र गण्डकोपमा पूर्वभणित कियते ।

आघोसिए बह्णिं सुयंमि सेसेसु निवडए दंडो । अह तं बह्णिं न सुयं दंडिज्जइ गंडओ ताहे ॥ १३७४ ॥

व्याख्या—जहा लोए गामादिदंडगेण आघोसिए बह्णिं सुए थेवेहिं असुए गामादिठिइं अकरंतस्स दंडो भवति, बह्णिं असुए गंडस्स दंडो भवति, तहा इहं पि उवसंहारेयवं । ततो दंडधरे निग्गए कालगगही उट्टेइत्ति गाथार्थः ॥ १३७४ ॥ सो य इमेरिसो—

पियधम्मो ददधम्मो संविग्गो चेव वज्जभीरू य । खेअण्णो य अभीरू कालं पडिलेहए साहू ॥ १३७५ ॥

व्याख्या—पियधम्मो ददधम्मो य, एत्थ चउभंगो, तत्थिमो पढमभंगो, निच्चं संसारभउविग्गो संविग्गो, वज्जं—पार्व तस्स भीरू—जहा तं न भवति तहा जयइ, एत्थ कालविहीजाणगो खेदण्णो, सत्तवंतो अभीरू । एरिसो साहू कालपडिलेहओ, प्रतिजागरकश्च ग्राहकश्चेति गाथार्थः ॥ १३७५ ॥ ते य तं वेलं पडियरंता इमेरिसं कालं तुलेंति

कालो संज्ञा य तहा दोवि समपंपति जह समं चेव । तह तं तुलेंति कालं चरिमं च दिसं असज्जाए ॥ १३७६ ॥

व्याख्या—संज्ञाए धरेंतीए कालगगहणमादत्तं तं कालगगहणं सज्जाए य जं सेसं एते दोवि समं जहा समपंपति तहा तं

१ यथा लोके ग्रामादिदण्डकेनावोपिते बहुभि क्षुत्ते लोकेक्षुत्ते ग्रामादिस्थितिमकुर्वन्तो दण्डो भवति, बहुभिरक्षुत्ते गण्डकस्य दण्डो भवति तथेहाप्युपमहारयितव्य, ततो दण्डधरे निर्गते कालग्राह्युत्तिष्ठति । स च ईदृश—प्रियधर्मा ददधर्मा च, अत्र चचारो भङ्गा, तत्राय प्रथमो भङ्गः, नित्य ससारभयोद्दिग्ग सविग्ग, वज्ज—पाप तस्माद् भीरू—यथा नश्र भवति तथा यतते, अत्र कालविधिज्ञायक खेदज, सर्ववानभीरू, ईदृशा साधु कालप्रतिचरक, तौ च ता वेगं प्रतिचरन्तौ ईदृश काल तोलयत, सन्ध्याया विद्यमानाया कालग्रहणमादत्त, तत् कालग्रहण सन्ध्यायाश्च यत् शेष एते द्वे अपि सम यथा समामृतस्तथा ता कालवेलं तुलेंति, अहवा तिसु उत्तरादियासु संज्ञाए गिण्हंति 'चरिमं'ति अवराए अवगयसंज्ञाएवि गेण्हंति तहावि न दोसोत्ति गाथार्थः ॥ १३७६ ॥ सो कालगगही वेलं तुलेत्ता कालभूमीओ संदिसावणनिमित्तं गुरुपायमूलं गच्छति । तत्थेमा विही—

आउत्तापुवभणियं अणपुच्छा खलियपडियवाधाओ । भासंत मूढसंकिय इंदियविसए तु अमणुण्णे ॥ १३७७ ॥

व्याख्या—जहा निग्गच्छमाणो आउत्तो निग्गतो तहा पविसंतोवि आउत्तो पविसति, पुवनिग्गओ चेव जइ अणापुच्छाए कालं गेण्हति, पविसंतोवि जइ खलइ पडइ जम्हा एत्थवि कालुव उग्घाओ, अहवा घाउत्ति लेद्धुइंगालादिणा । 'भासंत मूढसंकिय इंदियविसए अमणुण्णे' इत्यादि पच्छज्जं सांन्यासिकमुपरि वक्ष्यमाणं । अहवा इत्थवि इमो अत्थो भाणियवो—वंदणं देंतो अन्नं भासंतो देइ वंदणदुगं उवओगेण उ न ददाति किरियासु वा मूढो आवत्तादीसु वा संका कथा न कयत्ति वंदणं देंतस्स इंदियविसओ वा अमणुण्णमागओ ॥ १३७७ ॥

१ कालवेलं तोलयत, अथवोत्तरादिषु तिष्ठतु सन्ध्याया गृह्णन्ति चरमामिति अपरस्यामपगतसन्ध्यायामपि गृह्णन्ति, तथापि न दोष इति । स कालगगही वेला तोलयित्वा कालभूमिमदिशननिमित्तं गुरुपादमूले गच्छति, तत्राय विधि यथा निर्गच्छन्नायुक्तो निर्गतस्तथा प्रविशन्नपि आयुक्तः प्रविशति, पूर्वनिर्गत एव यथागृह्णत काल गृह्णाति प्रविशन्नपि यदि सरलति पतति यस्मादत्रापि काल इवोद्धान, अगत्या एव इति लेप्ताकारादिना, भाषमाणत्वादि, अथवाऽत्राप्ययमर्थो भणितव्य—यन्दनं दन्तं अन्यत् भाषमाणो ददाति यन्दनद्विकमुपयोगेन न ददाति क्रियासु वा मूढ आवत्तादिषु वा दाता कृता न कृता चेति यन्दन ददतोऽमोहो वेन्द्रियविषय आगत

आवश्यकद्वारिभद्रीया

निसीहिया नमुकारे काउस्सगगे य पंचमंगलए । किइकम्मं च करिन्ता थीओ कालं तु पडियरइ ॥ १३७८ ॥
 व्याख्या—पविसंतो तिणिण निसीहियाओ करेइ नमोखमासमणाणं च नमुकारं करेइ, इरियावहियाए पंचउस्सासका-
 लियं उस्सगं करेइ, उस्सारिण नमोअरहंताणं पंचमंगलं चेव कहइ, ताहे 'कितिकम्मं'ति धारसावत्तं वंदणं देइ, भणइ
 य-संदिसह पाउसियं कालं गेण्हामो, गुरुवयणं गेण्हहत्ति, एवं जाव कालग्गाही मंदिमावेत्ता आगच्छइ ताव वित्तिओ
 दंडधरो सो कालं पडियरइ, गाथार्थः ॥ १३७८ ॥ पुणो पुबुत्तेण विहिणा निग्गओ कालग्गाही—

थोवावसेसियाए संज्ञाए ठाति उत्तराहुत्तो । चउवीसगदुमपुण्णियपुण्वगमेक्केकि अ दिसाए ॥ १३७९ ॥

व्याख्या—'उत्तराहुत्तो' उत्तरामुखः दंडधारीवि वामपासे ऋजुतिरियदंडधारी पुवाभिमुहो ठाति, कालगहणनिमित्तं
 च अट्टुस्सासकालियं काउस्सगं करेइ, अण्णे पंचुस्सासियं करेइ, उस्सारिते चउवीसत्थयं दुमपुण्णियं सामण्णपुवं च,
 एते तिणिण अक्खलिए अणुपेहेत्ता पच्छा पुवाए एते चेव अणुपेहेति, एवं दक्खिणाए अवराए इति गाथार्थः ॥ १३७९ ॥
 गेण्हंतस्स इमे उवघाया जाणियव्वा—

१ प्रविशन् तिष्ठो नैपेधिकी करोति क्षमाश्रमणांश्च नमस्करोति ईर्वापथिक्यां पञ्चोच्छ्वासकालिकमुत्सर्गं करोति, उत्सारिते नमोऽर्हन्त्य (कथयित्वा)
 पञ्चमङ्गलमेव कथयति, तदा कृतिकर्मेति द्वादशावर्त्तं वन्दनं ददाति, भणति च—सदिशत प्रादोपिक कालं गृह्णामि, गुरुवचनं गृह्णाणेति, एव यावत् कालप्राप्ती
 सद्विद्यागच्छति तावद्वितीयो दण्डधरः स कालं प्रतिचरति, पुनः पूर्वोक्तेन विधिना निर्गमनं कालप्राप्ती । दण्डधार्यपि वामपार्श्वे ऋजुतिर्यग्दण्डधारी पूर्वाभि-
 मुखः तिष्ठति, कालग्रहणनिमित्तमष्टोच्छ्वासकालिकं कायोत्सर्गं करोति, अन्ये (भणन्ति)—पञ्चोच्छ्वासिकं करोति, उत्सारिते चतुर्विंशतिस्तव दुमपुण्णिकां
 श्रामण्यपूर्वकं च, एतानि त्रीण्यस्त्रलितान्यनुप्रेक्ष्य पश्चात् पूर्वस्यामेतान्येवावुपेक्षते एव दक्षिणस्यामपरस्यां । गृहत् इमे उपघाता ज्ञातव्याः -

बिंदू छीए [य] परिणय सगणे वा संकिए भवे तिण्हं । भासंत मूढ संकिय इंदियविसए य अमणुण्णे ॥ १३८० ॥

व्याख्या—गेण्हंतस्स अंगे जइ उदगविदू पडेज्जा, अहवा अंगे पासओ वा रुधिरविदू, अप्पणा परेण वा जदि छीयं,
 अज्झयणं वा करंतस्स जइ अन्नओ भावो परिणओ, अनुपयुक्त इत्यर्थः, 'सगणे'त्ति सगच्छे तिण्हं साहूणं गज्जिए सका,
 एवं विज्जुच्छीयाइसुवि, ॥ १३८० ॥ 'भासंत' पच्छद्धस्स पूर्वन्यस्तस्य वा विभासा—

मूढो व दिसिज्झयणे भासंतो यावि गिण्हति न सुज्जे । अन्नं च दिसिज्झयणे संकंतोऽनिट्ठविसए वा ॥ १३८१ ॥

व्याख्या—दिसामोहो से जाओ अहवा मूढो दिसं पडुच्च अज्झयणं वा, कहं ? उच्यते, पदमे उत्तराहुत्तेण ठायवं
 सो पुण पुवहुत्तो ठायति, अज्झयणेसुवि पदमं चउवीसत्थओ सो पुण मूढत्तणओ दुमपुण्णियं सामण्णपुवं कं कट्ठति ।
 फुडमेव वंजणाभिलावेण भासंतो वा कट्ठति, बुडुबुडंतो वा गिण्हइ, एवं न सुज्झति, 'संकंतो'त्ति पुवं उत्तराहुत्तेण ठातियवं,
 ततो पुवहुत्तेण ठातवं, सो पुण उत्तराउ अवराहुत्तो ठायति, अज्झयणेसु वि चउवीसत्थयाउ अन्नं चेव खुड्डियाचारगादि

१ गृह्तोऽङ्गे यद्युदकमिन्दु पतेत् अथवाऽङ्गे पार्श्वयोर्वा रुधिरमिन्दु, आत्मना परेण वा यदि क्षुत, अध्ययनं वा कर्पतो यद्यन्यतो भाव
 परिणत, स्वगच्छे त्रयाणां साधूनां गर्जिते शङ्का, एव विद्युच्छ्रुतादिष्वपि, भाषमाणो-पश्चार्थस्य विभाषा । दिग्मोहस्तस्य जातोऽथवा मूढो दिश
 प्रतीत्याध्ययनं वा, कथं ? उच्यते, प्रथममुत्तरोन्मुखेन स्थातव्यं स पुनः पूर्वोन्मुखमिति, अध्ययनेष्वपि प्रथमं चतुर्विंशतिस्तव स पुनर्मूढत्वात् दुमपु-
 ण्णिकं श्रामण्यपूर्वकं वा कथयति । स्फुटमेव व्यञ्जनाभिलाषेन भाषमाणो वा कथयति, मूढमूढायमानो वा गृह्णाति, एव न शुभ्यति, गृह्णमान इति पूर्व-
 मुत्तरोन्मुखेन स्थातव्यं ततः पूर्वोन्मुखेन स्थातव्यं स पुनरुत्तरस्या अपरोन्मुखमिति, अध्ययनेष्वपि चतुर्विंशतिस्तवादित्येव ब्रह्मकाचारादि—

अज्झयणं संकमइ, अहवा संकड किं अमुगिए दिसाए ठिओ ण वत्ति, अज्झयणेवि किं कट्ठियं णवित्ति । 'इंदिय-
 विसए य अमणुण्णे'त्ति अणिट्ठो पत्तो, जहा सोइदिएण रुइयं वंतरेण वा अट्टहासं कयं, रूवे विभीसिगादि विकृतरूपं
 दट्ठं, गंधे कलेवरादिगन्धो रसस्तत्रैव स्पर्शोऽग्निज्वालादि, अहवा इट्ठेसु राग गच्छइ, अणिट्ठेसु इंदियविसएसु दोसन्ति
 गाथार्थः ॥ १३८१ ॥ एवमादिउवघायवज्जियं कालं घेतुं कालनिवेयणाए गुरुसमीवं गच्छंतस्स इमं भण्णइ—

जो गच्छंतंमि विही आगच्छंतंमि होइ सो चेव । जं एत्थं णाणत्तं तमहं वोच्छं समासेणं ॥ १३८२ ॥

व्याख्या—एसा भइवाहुकया गाहा-तीसे अतिदेसे कएवि सिद्धसेणस्वमासमणो पुवद्धभणियं अतिदेसं
 वक्खवाणेइ—

निसीहिआ आसज्जं अकरणे खलिय पडिय वाघाए ।

अपमज्जिय भीए वा छीए छिन्ने व कालवहो ॥ १ ॥ (प्र० सिद्ध०) ॥

व्याख्या—जदि णितो आवस्सियं न करेइ, पविसंतो निसीहियं करेइ अहवा करणमिति (आसज्जं अकरणे इति)

१ अध्ययनं सकाम्यति, अथवा शङ्कते किममुकस्यां दिशि स्थितो नवेति, अध्ययनेऽपि किं कृष्टं नवेति, इन्द्रियविषयश्रामनोऽहं इत्यनेन प्राप्तं यथा
 श्रोत्रेन्द्रियेण रुद्रितं व्यन्तरेण वाऽट्टहासं कृतं रूपे विभीषिकादि विकृतं रूपं दट्ठं गन्धे कलेवरादिगन्धः । अथवेष्टेपु रागं गच्छति अनिष्टेऽपि इन्द्रियविषयेषु
 द्वेषमिति । एवमाद्युपघातवर्जितं कालं गृहीत्वा कालनिवेदनाय गुरुसमीपं गच्छत इदं भण्यते । एषा भइवाहुकता गाथा एतस्यां अतिदेशे कृतेऽपि सिद्धसेन
 क्षमाश्रमणं पूर्वोर्ध्वमणितं अतिदेशं व्याख्यानयति । यदि निर्गच्छन्तं आवशिर्की न कुर्वन्ति प्रविशन्तो नैपेधिकीं (न) कुर्वन्ति अथवाऽऽश्रयमकरणे

आसज्जं न करेइ । कालभूमीउ गुरुसमीवं पट्टवियस्स(पट्टियस्स) जइ अंतरेण साणमज्जारई छिंदंति, सेसपदा पुवभणिया, एएसु सवेसु कालवधो भवति ॥ १ ॥

गोणाइ कालभूमीइ हुज्ज संसप्पगा व उट्टिज्जा ।

कविहसिअ विज्जुयमी गज्जिय उक्काइ कालवहो ॥ २ ॥ (प्र० सिद्ध०) ॥

व्याख्या—पढमयाए आपुच्छित्ता गुरु कालभूमिं गओ, जइ कालभूमिए गोणं निसन्नं संसप्पगादि वा उट्टि(ट्टि)यादि पेच्छेज्ज तो नियत्तए, जइ कालं पडिलेहंतस्स गिण्हंतस्स वा निवेयणाए वा गच्छंतस्स कविहसियादि, तेहिं कालवहो भवति, कविहसियं नाम आगासे विकृतं मुखं वानरसरिसं हासं करेज्जा । सेसा पया गतार्था इति गाथार्थः ॥ २ ॥ कालग्गाही णिवाघातेण गुरुसमीवमागतो—

इरियावहिया हत्थंतरेऽवि मंगल निवेयणा दारे । सव्वेहि वि पट्टविण पच्छा करणं अकरणं वा ॥ १३८३ ॥

व्याख्या—जदिवि गुरुस्स हत्थंतरमेत्ते कालो गहिओ तहावि कालपवेयणाए इरियावहिया पडिक्कमियवा, पंचुस्सास-

१-आशय्य न करोति कालग्रहणभूमे प्रस्थितस्य गुरुसमीप यद्यन्तरा भ्रमार्जारादि छिन्दति, शेषाणि पदानि पूर्व भणितानि, एतेषु सर्वेषु कालवधो भवति । प्रथमतया आपृच्छय गुरु कालभूमिं गत यदि कालभूमौ गा निपण्य ससर्पकादि वा उत्थिता(द्रा)दि पश्येत् तर्हि निवर्त्तत, यदि काल प्रतिनित्तो गृह्यत निवेदने वा गच्छत कपिहमितादि, तै कालवधो भवति, कपिहसित नामाकाशे वानरसदृश विकृत मुखं हासं कुर्यात्, शेषाणि पदानि गतार्थानि । कालग्राही गुरुसमीपे निव्याघातेनागत । यद्यपि गुरोर्हस्तान्तरमात्रे कालो गृहीतस्तथापि कालप्रवेदने ईयापथिकी प्रतिकान्तव्या, पञ्चोच्चास-

मेत्तकालं उस्सगं करंति, उस्सारिणऽवि पंचमंगलयं कट्ठंति, ताहे वंदणं दाउं निवेएति—सुद्धो पाओसिओ कालोत्ति, ताहे डंडधरं मोत्तुं सेसा सवे जुगवं पट्टवेंति, किं कारणम् ?, उच्यते, पुबुत्तं जं मरुगदिट्ठोत्ति ॥ १३८३ ॥

सन्निहियाण वडारो पट्टविय पमादि णो दए कालं । वाहि ठिए पडियरए विसई ताएऽवि दंडधरो ॥ १३८४ ॥

व्याख्या—वडो वंटगो विभागो एगट्ठं, आरिओ आगारिओ सारिओ वा एगट्ठं, वडेण आरिओ वडारो, जहा सौ वडारो सन्निहियाण मरुगाण लब्धइ न परोक्खस्स तहा देसकहादिपमादिस्स पच्छा कालं न देंति, 'दारे'ति अस्य व्याख्या 'वाहि ठिए' पच्छद्धं कंठं ॥ १३८४ ॥ सवेहिवि पच्छद्धं अस्य व्याख्या—

पट्टविय वंदिए वा ताहे पुच्छंति किं सुयं ? भंते । तेवि य कहेंति सव्वं जं जेण सुयं व दिट्ठं वा ॥ १३८५ ॥

व्याख्या—दंडधरेण पट्टविण वंदिए, एवं सवेहि वि पट्टविण वंदिए पुच्छा भवइ—अज्जो ! केण किं दिट्ठं सुयं वा ?

१ मात्रकालमुत्सर्गं कुर्वन्ति, उस्सारितेऽपि पञ्चमङ्गल कथयन्ति, ततो वन्दनं दत्त्वा निवेदयत—प्रादोषिक काल शुद्ध इति, तदा दण्डधरं मुत्तवा शेषा सर्वे युगपत् स्वाध्यायं प्रस्थापयन्ति, किं कारणं ?, उच्यते, पूर्वमुक्तं यस्मात् मरकटद्वयान्त इति । वाटो वण्टको विभाग एकार्था, आरिक्क आगारिक्क सारिक्क इति एकार्था । वाटेनारिक्को वाटार, यथा स वाटार सन्निहितैर्मरुकैर्लभ्यते न परोक्षेण, तथा देशादिविक्रयाप्रमाद्वत पश्चात् कालं न ददति । द्वारमित्यस्य व्याख्या—बाह्यस्थितं पश्चार्धं, कण्ठ्य । सर्वैरपि पश्चार्धं । दण्डधरेण प्रस्थापिते वन्दिते, एव सर्वैरपि प्रस्थापिते वन्दिते पृच्छा भवति—आर्य ! केनचित् किञ्चिद् दृष्टं श्रुतं वा ?,

दंडधरो पुच्छइ अण्णो वा, तेवि सच्चं(वं)कहेंति, जति सवेहिवि भणियं—न किञ्चि सुयं दिट्ठं वा, तो सुद्धे करंति सज्झायं । अह एणेणवि किञ्चि विज्जुमादि फुडं दिट्ठं गज्जियादि वा सुयं तो असुद्धे न करंतित्ति गाथार्थः ॥ १३८५ ॥ अह संकियं—इक्कस्स दोण्ह व संकियंमि कीरइ न कीरती तिण्हं । सगणंमि संकिए परगणं तु गंतुं न पुच्छंति ॥ १३८६ ॥

व्याख्या—जदि एणेण संदिद्धं—दिट्ठं सुयं वा, तो कीरइ सज्झाओ, दोण्हवि संदिद्धे कीरति, तिण्हं विज्जुमादि एग-संदेहे ण कीरइ सज्झाओ, तिण्हं अण्णाणसंदेहे कीरइ, सगणंमि संकिए परवयणाओऽसज्झाओ न कीरइ । खेत्तविभागेण तेसिं चैव असज्झाइयसंभवो ॥ १३८६ ॥ 'जं एत्थं णाणत्तं तमहं वोच्छं समासेणं'ति—अस्यार्थः

कालचउक्के णाणत्तगं तु पाओसियंमि सव्वेवि । समयं पट्टवयंती सेसेसु समं च विसमं वा ॥ १३८७ ॥

व्याख्या—एयं सर्वं पाओसियकाले भणियं, इयाणि चउसु कालेषु किञ्चि सामण्णं किञ्चि विसेसियं भणामि

१ दण्डधरं पृच्छति अन्यो वा, तेऽपि सत्यं कथयन्ति, यदि सर्वैरपि भणितं—न किञ्चित् दृष्टं श्रुतं वा, तदा शुद्धे कुर्वन्ति स्वाध्याय, अथैकेनापि किञ्चिद्विषयदादि स्फुटं दृष्टं गर्जितादि वा श्रुतं तदाऽशुद्धे न कुर्वन्ति । अथ शक्ति-यद्येकेन सद्विद्य-दृष्टं श्रुतं वा, सर्वं क्रियते स्वाध्याय, द्वयोरपि सददे क्रियते, यथाणा विषुदादिके एक (ममान) सददे न क्रियते स्वाध्याय, त्रयाणामन्यान्यसददे क्रियते, स्वगणे शक्तिरे परवचनात् अस्वाध्यायो न क्रियते, क्षेत्रविभागेन तेषामे-वास्वाध्यायिकसंभव । यदत्र नानात्वं तदहं वक्ष्ये समासेनेति । एतत् सर्वं प्रादोषिककाले भणितं, इदानीं चतुर्ष्वपि कालेषु किञ्चित् सामान्यं किञ्चित् विशेषितं भणामि—

आवश्यकहारिभट्टीया

पाओसियं दंडधरं एकं मोचुं सेसा सबे जुगवं पट्टवेंति, सेसेसु तिसु अद्धरत्त वेरत्तिय पाभाइए य समं वा विममं वा पट्टवेंति ॥ १३८७ ॥ किं चान्यत्—

इंदियमाउत्ताणं हणंति कणगा उ तिन्नि उकोसं । वासासु य तिन्नि दिसा उउयद्धे तारगा तिन्नि ॥ १३८८ ॥

व्याख्या—सुद्धु इंदियउवओगउवउत्तेहिं सबकाला पडिजागरियवा—धेत्तवा, कणगेसु कालसंखाकओ विसेमो भण्णइ—तिण्णि गिम्हे उवहणंति, तेण उकोसं भण्णइ, चिरेण उवघाउत्ति, तेण सत्त(तिण्णि)जहणं सेसं मज्झिमं, अस्य व्याख्या—कणगा हणंति कालं ति पंच सत्तेव गिम्हि सिसिरवासे । उक्का उ सरेहागा रेहारहितो भवे कणओ ॥ १३८९ ॥

व्याख्या—कणगा गिम्हे तिन्नि सिसिरे पंच वासासु सत्त उवहणंति, उक्का पुणेगावि, अयं चासिं विसेसो—कणगो सणहेहो पगासरहो य, उक्का महंतरेहा पकासकारिणी य, अहवा रेहारहो विष्फुलिंगो पभाकरो उक्का चेव ॥ १३८९ ॥ 'वासासु तिण्णि दिमा' अस्य व्याख्या—

वासासु य तिन्नि दिसा हवंति पाभाइयंमि कालंमि । सेसेसु तीसु चउरो उडुमि चउरो चउदिसिंपि ॥ १३९० ॥

१ प्रादोपिक दण्डधरमेक मुक्त्वा शेषा सर्वे युगपत् प्रस्थापयन्ति, शेषेषु त्रिषु अर्धरात्रिके वैरात्रिके प्राभातिके च समं वा विमुक्ता वा प्रस्थापयन्ति । सुषु इन्द्रियोपयोगोपयुक्ते सर्वे काला प्रतिजागरितव्या—प्रतीतव्या, कनकरिपये कालकृत सत्याविज्ञेयो भण्यते—त्रयो ग्रीष्मे उपपन्नंतीति तेनोत्कृष्ट भण्यते चिरेणोपघात इति, तेन सप्त जघन्यत शेष मध्यम । कनका ग्रीष्मे त्रय शिशिरे पञ्च वर्षासु सप्तोपपन्नन्ति, उक्का पुनरेकापि, अथ चानयोर्विशेष—कनक श्लक्ष्णरेव प्रकाशरहिताश्च, उक्का महंतरेया प्रकाशकारिणी च, अथवा रेहारहितो विष्फुलिङ्ग प्रभाकर उक्तेव । वर्षासु तिस्रो दिश

व्याख्या—जत्थ ठिओ वामाकाले तिन्निवि दिसा पेक्खइ तत्थ ठिओ पाभाइयं कालं गेणहइ, सेसेसु तिसुवि कालेसु वासासु (उडुवद्धे सवेसु) जत्थ ठिओ चउरोवि दिसाभागे पेक्खइ तत्थ ठिओऽवि गेणहइ ॥ १३९० ॥ 'उडुवद्धे तारगा तिन्नि' अस्य व्याख्या—

तिसु तिन्नि तारगाओ उडुमि पाभानिए अदिट्ठेऽवि । वासासु [य] तारगाओ चउरो छन्ने निविट्ठोऽवि ॥ १३९१ ॥

व्याख्य—तिसु कालेसु पाओसिए अहुरत्तिए वेरत्तिए, जति तिन्नि ताराओ जहण्णेण पेच्छंति तो गिण्हंति, उडुवद्धे चेव अब्भादिसंथडे जइवि एकंपि तारं न पिच्छंति तहावि पाभाइयं कालं गेण्हंति, वासाकाले पुण चउरोवि काला अब्भाइसंथडे तारासु अदीसंतासुवि गेण्हंति ॥ १३९१ ॥ 'छन्ने निविट्ठो'ति अस्य व्याख्या—

ठाणासइ बिंदुसु अ गिण्हं विट्ठोवि पच्छिमं कालं । पडियरइ वहिं एको एको [व] अंतट्ठिओ गिणहे ॥ १३९२ ॥

व्याख्या—जदिवि वसहिस्स वाहिं कालग्गाहिस्म ठाओ नत्थि ताहे अंतो छण्णे उद्धट्ठिओ गेण्हति, अह उद्धट्ठियस्सवि अंतो ठाओ नत्थि ताहे छण्णे चेव निविट्ठो गिण्हइ, वाहिट्ठिओवि एको पडियरइ, वासबिंदुसु पडंतीसु नियमा अंतोठिओ

१ यत्र स्थितो वर्षाशरकाले तिस्रोऽपि दिशः प्रेक्षते तत्र स्थित प्राभातिक काल गृह्णाति, शेषेषु त्रिष्वपि कालेषु वर्षासु यत्र स्थितश्चतुरो दिविभभागान् प्रेक्षते तत्र स्थितोऽपि गृह्णाति । ऋतुयुद्धे तारकास्तिष्ठ । त्रिषु कालेषु प्रादोपिके अर्धरात्रिके वैरात्रिके यदि तिष्ठस्तारका जघन्येन प्रेक्षते तदा गृह्णीयात्, ऋतुयुद्धे एव अत्राद्याच्छादिते यद्यपि एकामपि तारिका न पश्यन्ति तथापि प्राभातिक काल गृह्णन्ति, वर्षाकाले पुनश्चत्वारोऽपि काला अत्राद्याच्छादिते तारास्त्वदृश्यमानान्पि गृह्णन्ति । छन्ने निविट्ठ इति । यद्यपि ऋतुयुद्धे कालग्राहिण स्थान नास्ति तदाऽन्तर्गत्ये ऊर्ध्वस्थितो गृह्णाति, अयोध्वस्थितस्याप्यन्त स्थान नास्ति तदा छन्ने एव निविट्ठो गृह्णाति, वहि स्थितोऽप्येक प्रतिचरति वर्षाविन्दुसु पतस्व नियमादन्त स्थितो

गिण्हइ, तत्थवि उद्धट्ठिओ निसण्णो वा, नवरं पडियरगोवि अतो ठिओ चेव पडियरइ, एस पाभाइए गच्छुवग्गहट्ठा अववायविही, सेसा काला ठाणासति न धेत्तवा, आइण्णतो वा जाणियवं ॥ १३९२ ॥ कस्म कालस्स कं दिसमभिमुहेहिं ठायवमिति भाण्यते—

पाओसि अहुरत्ते उत्तरदिसि पुण्व पेहए कालं । वेरत्तियंमि भयणा पुण्वदिसा पच्छिमे काले ॥ १३९३ ॥

व्याख्या—पाओसिए अहुरत्तिए नियमा उत्तराभिमुहो ठाइ, 'वेरत्तिए भयणा'ति इच्छा उत्तराभिमुहो पुवाभिमुहो वा, पाभाइए नियमा पुवामुहो ॥ १३९३ ॥ इयाणि कालग्गहणपरिमाणं भण्णइ—

कालचउक्कं उकोसएण जहन्न तिथं तु बोद्धव्वं । वीयपएणं तु दुगं मायामयविप्पमुक्काणं ॥ १३९४ ॥

व्याख्या—उस्सग्गे उकोसेणं चत्तारि काला धेपंति, उस्सग्गे चेव जहण्णेण तिगं भवति, 'वित्तिपए'ति अववाओ, तेण कालदुगं भवति, अमायाविनः कारणे अगृह्यमाणस्येत्यर्थः, अहवा उकोसेणं चउक्कं भवति, जहण्णेण हाणिपदे तिगं

१ गृह्णाति, तत्राप्यूर्ध्वस्थितो नियमो वा, नवरं प्रतिचरकोऽपि अन्त स्थित एव प्रतिचरति, एष प्राभातिके गच्छोपग्रहायापवादाविधि, शेषा काला स्थानेऽसति न ग्रहीतव्या, आचरणातो वा ज्ञातव्य । कश्चिन् काले का दिशमभिमुखै स्थानव्यमिति । प्रादोपिके अर्धरात्रिके नियमादुत्तरोन्मुखस्तिष्ठति, वैरात्रिके भजनेति इच्छा उत्तराभिमुख पूर्वोभिमुखो वा, प्राभातिके नियमात् पूर्वोन्मुख । इदानीं कालग्रहणपरिमाणं भण्यते—उस्सग्गे उक्कटतश्चत्वार काला गृह्णन्ते, उस्सग्गे एव जघन्येन त्रिक भवति, द्वितीयपदमिति अपवाद, तेन कालद्विक भवति । अथवोत्कृष्टतश्चतुष्क भवति, जघन्येन हाणिपदे त्रिक

आवश्यकहारिभद्रीया

भवति, एकंमि अगहिए इत्यर्थः, वित्ति ए हाणिपदे कए दुगं भवति, द्वयोरग्रहणत इत्यर्थः, एवममायात्रिणो तिन्नि वा अगिण्हंतस्स एको भवति, अहवा मायाविमुक्तस्य कारणे एकमपि कालमगृह्णतो न दोषः, प्रायश्चित्तं न भवतीति गाथार्थः ॥ १३९४ ॥ कहं पुण कालचउक्कं ?, उच्यते—

फिडियंमि अहुरत्ते कालं घेत्तुं सुवंति जागरिया । ताहे गुरु गुणंती चउत्थि सन्वे गुरु सुअह ॥ १३९५ ॥

व्याख्या—पादोसियं कालं घेत्तुं सवे सुत्तपोरिसिं काउं पुत्तपोरिसीए सुत्तपाढी सुवंति, अत्थचित्तया उक्कालियपाढिणो य जागरंति, जाव अहुरत्तो, ततो फिडिए अहुरत्ते कालं घेत्तुं जागरिया सुवंति, ताहे गुरु उट्ठेत्ता गुणंति, जाव चरिमो पत्तो, चरिमजामे सवे उट्ठिता वेरत्तियं घेत्तुं सज्झायं करेंति, ताहे गुरु सुवंति । पत्ते पाभाइयकाले जो पाभाइयं कालं घेच्छिहिति सो कालस्स पडिक्कमिउं पाभाइयकालं गेण्हइ, सेमा कालवेलाए पाभाइयकालस्स पडिक्कमंति, ततो आवस्सयं करेंति, एवं चउरो काला भवंति ॥ १३९५ ॥ तिणिण कहं ?, उच्यते, पाभाइए अगहिए सेसा तिन्नि, अहवा—

गहियंमि अहुरत्ते वेरत्तिय अगहिए भवइ तिन्नि । वेरत्तिय अहुरत्ते अह उवओगा भवे दुणिण ॥ १३९६ ॥

१ भवति, एकस्मिन्नगृहीते । द्वितीयस्मिन् हानिपदे कृते द्विक भवति, एवममायाविनसीन् वाऽगृह्णत एको भवति, अथवा, कथं पुनः कालचतुष्कः ? । प्रादोषिक कालं गृहीत्वा सर्वे सूत्रपर्यन्तं कृत्वा पूर्णया पौरुष्या सूत्रपाठिन स्वप्नन्ति, अर्थचिन्तका उत्कालिकपाठकाश्च जागरन्ति यावदधरात्रं, तत स्फिटितेऽधरात्रे कालं गृहीत्वा जागरिता स्वप्नन्ति, तदा गुरुव उथाय गुणयन्ति यावच्चरमं प्राप्तं, चरमे यामे सर्वे उथाय वैरात्रिकं गृहीत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति, तदा गुरुव स्वप्नन्ति, प्राप्ते प्राभातिककाले यं प्राभातिकं कालं ग्रहीष्यति स कालं प्रतिक्रम्य प्राभातिककालं गृह्णाति, शेषा कालवेलायां प्राभा-
तिककालस्य प्रतिक्रमयन्ति, तत आवश्यकं कुर्वन्ति, एव च चार काला भवन्ति, त्रयं कथं ?, उच्यते, प्राभातिकेऽगृहीते शेषात्रयं, अथवा—

पडिजग्गियंमि पढमे वीयविचज्जा हवंति तिन्नेव । पाओसिय वेरत्तिय अहउवओगा उ दुणिण भवे ॥ १३९७ ॥

गाथाद्वयस्यापि व्याख्या—वेरत्तिए अगहिए सेसेसु तिसु गहिएसु तिणिण, अहुरत्तिए वा अगहिए तिणिण, दोणिण कहं ?, उच्यते, पाउसियअहुरत्तिएसु गहिएसु सेसेसु अगहिएसु दोणिण भवे, अहवा पाउसियवेरत्तिए गहिए य दोन्नि, अहवा पाउसियपाभाइएसु अगहिएसु दोणिण, एत्थवि कप्पे पाउसिए चेव अणुवहएण उवओगओ सुपडियग्गिएण सब्बकालेण पढंति न दोसो, अहवा वेरत्तिय अहुरत्तियेऽगहिए दोणिण अहवा अहुरत्तियपाभाइयगहिएसु दोणिण अहवा वेरत्तियपाभाइ एसु गहिएसु, जदा एको तदा अण्णतरं गेण्हइ । कालचउक्ककारणा इमे कालचउक्के गहणं उस्सग्गविही चेव, अहवा पाओसिए गहिए उवहए अहुरत्तं घेत्तुं सज्झायं करेंति, पाभाइओ दिवसट्ठा घेतवो चेव, एवं कालचउक्कं दिट्ठं, अणुवहए पाओसिए सुपडिय-
ग्गिए सब्बं राइं पढंति, अहुरत्तिएणवि वेरत्तियं पढंति, वेरत्तिएणवि अणुवहएण सुपडियग्गिएण पाभाइय असुट्ठे उट्ठिं दिवस-
ओवि पढंति । कालचउक्के अगहणकारणा इमे—पाउसियं न गिण्हंति असिवादिकारणओ न सुज्झति वा, अहुरत्तियं न गिण्हंति

१ वैरात्रिकेऽगृहीते शेषेषु त्रिषु गृहीतेषु त्रयं, अधरात्रिके वाऽगृहीते त्रयं, द्वौ कथं ?, उच्यते, प्रादोषिकार्धरात्रिकयोर्गृहीतयो शेषयोरगृहीतयोर्द्वौ भवतः, अथवा प्रादोषिकवैरात्रिकयोर्गृहीतयोर्द्वौ च अथवा प्रादोषिकप्राभातिकयोर्गृहीतयोर्द्वौ, अत्रापि कत्वे प्रादोषिकेणानुपहतेनैवोपयोगतः सुप्र-
तिजागरितेन सर्वकालेषु पठन्ति न दोषः, अथवा वैरात्रिके अधरात्रिकेऽगृहीते द्वौ अथवा अधरात्रिकप्राभातिकयोर्गृहीतयोर्द्वौ, अथवा वैरात्रिकप्राभातिकयोर्गृही-
तयोर्द्वौ, यदेकस्तदाऽन्यतरं गृह्णाति । कालचतुष्ककारणानीमानि—कालचतुष्कग्रहणं उत्सर्गविधिरेव, अथवा प्रादोषिके गृहीते उपहतेऽधरात्रं गृहीत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति, प्राभातिको दिवसार्थं ग्रहीतव्य एव, एव कालचतुष्कं दृष्ट्वा, अनुपहते प्रादोषिके सुप्रतिजागरिते सर्वां रात्रिं पठन्ति, अधरात्रिकेणापि वैरात्रिके पठन्ति, वैरात्रिकेणानुपहतेन सुप्रतिजागरितेन प्राभातिके कालेऽशुद्ध उट्ठि दिवसतोऽपि पठन्ति । कालचतुष्केऽग्रहणकारणानीमानि—प्रादोषिकं न गृह्णन्ति अशिवादिकारणतः न शुष्यति वा, अधरात्रिकं न गृह्णन्ति

कारणतो णं सुज्झति वा पाओसिएण वा सुपडियग्गिएण पढंति न गेण्हंति, वेरत्तियं कारणओ न गिण्हंति न सुज्झइ वा, पाओसिय अहुरत्तेण वा पढंति, तिन्नि वा णो गेण्हंति, पाभाइयं कारणओ न गिण्हइ न सुज्झइ वा वेरत्तिएणव दिव-
सओ पढंति ॥ १३९७ ॥ इयानि पाभाइयकालग्रहणविहि पत्तेयं भणामि—

पाभाइयकालंमि उ संचिक्खे तिन्नि छीयरुत्ताणि । परवचणे खरमाई पावासुय एवमादीणि ॥ १३९८ ॥

व्याख्या त्वस्या भाष्यकारः स्वयमेव करिष्यति । तत्थ पाभाइयंमि काले गहणविही पट्टवणविही य, तत्थ गहणविही इमा—

नवकालवेलसेसे उवग्गहियअट्ठया पडिक्कमइ । न पडिक्कमइ वेगो नववारहए धुवमसज्झाओ ! ॥ (भा०२२४) ॥

व्याख्या—दिवसओ सज्झायविरहियाण देसादिकहासंभववज्जणट्ठा मेहावीतराण य पलिभंगवज्जणट्ठा, एवं सधे-
सिमणुग्गहट्ठा नवकालग्रहणकाला पाभाइए अणुण्णाया, अओ नवकालग्रहणवेलाहि सेसाहिं पाभाइयकालग्गाही

१ कारणतो न शुष्यति वा, प्रादोषिकेण वा सुप्रतिजागरितेन पठन्ति न गृह्णन्ति, वैरात्रिक कारणतो न गृह्णन्ति न शुष्यति वा, प्रादोषिकार्धरात्रिकार्थामेवं पठन्ति, श्रीन् वा न गृह्णन्ति, प्राभातिकं कारणतो न गृह्णाति न शुष्यति वा, वैरात्रिकेणव दिवसे पठन्ति । इदानीं प्राभातिककालग्रहणविधिं वृथक् मणामि—तत्र प्राभातिके काले ग्रहणविधिं प्रस्थापनविधिश्च—तत्र ग्रहणविधिरयं—दिवसे स्वाध्यायविरहितानां देशादिकथासंभववर्जनाय मेधाविनामितरेषा च निमज्जनार्थं, एव सर्वेषामनुग्रहार्थं नवकालग्रहणकाला प्राभातिकेऽनुज्ञाता, अतो नवकालग्रहणवेलासु शेषासु प्राभातिककालप्राही

कालस्स पडिक्कमत्ति, सेसानि तं वेलं पडिक्कमत्ति वा न वा, एगो नियमा न पडिक्कमइ, जइ छीयरुदिदादीहिं न सुज्झइ तो सो चेव वेरत्तिओ सुपडियगिओ होहितित्ति । सोवि पडिक्कंतेसु गुरुणो कालं निवेदिता अणुदिए सूरिए कालस्स पडिक्कमत्ति, जइ घेपंतो नववारे उवहओ कालो तो नज्जइ धुवमसज्जाइयमत्थित्ति न करेंति सज्जायं ॥ २२४ ॥

नववारगहणविही डमो—‘संचिक्खे तिण्णि छीतरुणाणि’त्ति अस्य व्याख्या—

इक्किक्क निन्नि वारे छीयाइहयंमि गिण्हए कालं ।

चोएइ खरो वारस अणिट्टविसए अ कालवहो ॥ २२५ ॥ (भा०) ॥

व्याख्या—एकस्स गिण्हओ छीयरुदादिहए संचिक्खइत्ति ग्रहणाद्विरमतीत्यर्थः, पुणो गिण्हइ, एवं तिण्णि वारा, तओ परं अण्णो अण्णंमि थंडिले तिण्णि वाराउ, तस्सवि उवहए अण्णो अण्णंमि थंडिले तिण्णि वारा, तिण्हं असई दोण्णि जणा णव वाराओ पूरेइ, दोण्हवि असतीए एक्को चेव णववाराओ पूरेइ, थंडिलेसुवि अववाओ, तिसु दोसु वा

१ कालस्स प्रतिक्राम्यति, शेषास्तु तस्या वेलायां प्रतिक्राम्यन्ति वा न वा, एको नियमात्र प्रतिक्राम्यति, यदि क्षुत्तरोदनादिभिर्न शुध्यति तदा स एव वैरात्रिक सुप्रतिजागरितो भविष्यतीति । सोऽपि प्रतिक्राम्य गुरो काल निवेद्यानुदिते सूर्ये कालात् प्रतिक्राम्यति, यदि गृह्यमाणो नववारानुपहत काल-
न्तर्हि जायते ध्रुवमन्वाध्यात्मिकमस्ति इति न कुर्वन्ति स्वाध्याय । नववारग्रहणविधिरय—एकस्मिन् गृह्यति क्षुत्तरोदनादिभिर्न प्रतीक्षते । पुनर्गृह्णाति, एव
त्रीन् वारान्, तत परमन्योऽन्यस्मिन् स्थण्डिले त्रीन् वारान्, तस्याप्युपहतेऽन्योऽन्यस्मिन् स्थण्डिले त्रीन् वारान्, त्रिष्वस्तसु द्वौ जनौ नव वारान् पूरयत,
द्वयोप्यसत्तरेक एव नव वारान् पूरयति, स्थण्डिलेष्वप्यसु अपवाद, त्रिषु द्वयोर्वा

एक्कंमि वा गिण्हंतीति ॥ २२५ ॥ ‘परवयणे खरमाई’ अस्य व्याख्या—‘चोएइ खरो पच्छङ्गं’ चोदक आह—जदि रुदत्तिमणिट्टे काल-
वहो ततो खरेण रडिते वारह वरिसे उवहंमउ, अण्णेसुवि अणिट्टइंदियविसएसु एवं चेव कालवहो भवतु^१, आचार्य आह—
चोअग माणुसऽणिट्टे कालवहो सेसगाण उ पहारो । पावासुआइ पुत्तिव पन्नवणमणिच्छ उग्घाडे ॥ २२६ (भा०) ॥

व्याख्या—माणुससरे अणिट्टे कालवहो ‘सेसग’त्ति तिरिया तेसि जइ अणिट्टो पहारसहो सुवइ तो कालवहो, ‘पावा-
सिय’त्ति मूलगाथायां योऽवयवः अस्य व्याख्या—‘पावासुयाय’ पच्छङ्गं, जइ पाभाइयकालग्रहणवेलाए पावासियभज्जा
पइणो गुणे संभरंती दिवे दिवे रोएती, रुवणवेलाए पुबयरो कालो घेत्तवो, अहवा सावि पच्चुसे रोवेज्जा ताहे दिवा गंतुं
पण्णविज्जइ, पण्णवणमनिच्छाए उग्घाडणकाउस्सगो कीरइ ॥ २२६ ॥ ‘एवमादीणि’त्ति अस्यावयवस्य व्याख्या—

वीसरसइरुअंते अव्वत्तागडिंभगंमि मा गिण्हे । गोसे दरपट्टविए छीए छीए तिगी पेहे ॥ २२७ (भा०) ॥

व्याख्या—अच्चायासेण रुयंतं वीरसं भन्नइ, तं उवहणए, जं पुणमहुरसइं घोलमाणं च तं न उवहणत्ति, जावमजंपिर्

१ एकस्मिन् वा गृह्यन्ति । चोदयति एव पश्चार्ध, यदि रोदयनिष्टे कालवधो रडिते तत खरेण द्वादश वर्षाण्युपहव्यता, (काल) अन्येष्वपि अनिष्टेन्द्रियविषये
ष्वन्येष्वमेव कालवधो भवतु । मनुष्यस्यरेऽनिष्टे कालवध शेषा—तिर्यञ्चक्षेपा यदि अतिष्ठ पहारशब्द श्रूयते तर्हि कालवध, यदि प्राभातिककालग्रहणवेलायां
शेषितपतिका छी पयुगुणान् सरन्ती दिवसे २ रोदिति, रोदनवेलाया पूर्वमेव कालो ग्रहीतव्य, अथ च साऽपि प्रत्युपसि रुद्यात् तदा दिवसे गत्वा
प्रज्ञाप्यते, प्रज्ञापनामनिच्छन्त्यां उद्घाटनकायोत्सर्ग क्रियते । अल्पायासेन रोदन तत् विरस भग्यते, तदुपहन्ति, यत् पुनर्घोलमान मधुरशब्द च तन्मोपहन्ति
यावदजलपाक

तामवत्तं, तं अप्पेणवि वीसरेण उवहणइ, महंतं उस्सुंभरोवणेण उवहणइ, पाभाइयकालग्रहणविही गया, इयाणिं
पाभाइयपट्टवणविही, ‘गोसे दर’ पच्छङ्गं, ‘गोसि’त्ति, उदितमादिच्चे, दिसालोयं करेत्ता पट्टवेत्ति, ‘दरपट्टविए’त्ति अद्ध-
पट्टविए जइ छीतादिणा भगं पट्टवणं अण्णो दिसालोयं करेत्ता तत्थेव पट्टवेत्ति, एवं तत्तियवाराए । दिसावल्लोयकरणे
इमं कारणं—

आइन्न पिसिय महिया पेहत्ता तिन्नि तिन्नि ठाणाइ । नववारहए काले हउत्ति पढमाइ न पढंति ॥ १३९९ ॥

व्याख्या—‘आइण्णा पिसिय’त्ति आइण्णं—योग्गलं तं कागमादीहिं आणियं होज्जा, महिया वा पडिउमारद्धा, एवमाई
एगठाणे ततो वारा उवइए हत्थसयवाहिं अण्णं ठाणं गंतुं पेहंति—पडिलेहेत्ति, पट्टवित्ति वुत्तं भवति, तत्थवि पुबुत्त-
विहिणा तिन्नि वारा पट्टवेत्ति, एवं वित्तियठाणेवि असुद्धे तओवि हत्थसयं अन्नं ठाणं गंतुं तिन्नि वारा पुबुत्तविहाणेण

१ तावदव्यक्त, सदत्तेनापि विस्मरेणोपहन्ति, महान् उद्भुभररोदनेनोपहन्ति, प्राभातिककालग्रहणविधिर्गत, इदानीं प्राभातिकप्रस्थापनविधि—
उदिते आदित्ये दिगवलोक कृत्वा प्रस्थापयन्ति, अर्धप्रस्थापिते यदि क्षुत्तादिना भग्न प्रस्थापन अन्यो दिगवलोक कृत्वा तत्रैव प्रस्थापयति, एव तृतीयवाराया-
मपि, दिगवलोककरणे इद पुन कारण । आकीर्ण—पुद्गल तत् काकादिमिरानीत भवेत् महिका वा पतितुमारब्धा, एवमादिभिरेकस्थाने उपहते त्रीन् वारान्
इत्तशतात् बहिरन्यस्मिन् स्थाने गत्वा प्रतिलेखयन्ति प्रस्थापयन्ति इत्युक्त भवति, तत्रापि पूर्वोक्तविधिना तिन्नी वारा. प्रस्थापयन्ति, एव द्वितीयस्थाने-
ऽप्यष्टादे ततोऽपि इत्तशतापरतोऽन्यस्मिन् स्थाने गत्वा त्रीन् वारान् पूर्वोक्तविधानेन

आवश्यकहारिभरीया

पट्टवैति, जड सुद्धं तो करेति सज्जायं, नववारहए खुताइणा नियमा हओ, (ततो) पट्टमाए पोरिमीए न करेति सज्जायमिति गाथार्थः ॥ १३९९ ॥

पट्टविंशमि सिलोगे छीए पडिलेह तिन्नि अन्नत्थ । सोणिय मुत्तपुरीसे घाणालोअं परिहरिज्जा ॥ १४०० ॥

व्याख्या—जदा पट्टवणाए तिन्नि अज्झयणा समत्ता, तदा उवरिमेगो सिलोगो कट्ठियवो, तंमि ममत्ते पट्टवणं सम-
प्पइ, वित्तिपपादो गयत्थो 'सोणिय'त्ति अस्य व्याख्या—

आलोअंमि चिलमिणी गंधे अन्नत्थ गंतु पकरंति । वाघाइयकालंमी दंडंग मरुआ नवरि नत्थि ॥ १४०१ ॥

व्याख्या—जत्थ सज्जायं करेतेहिं सोणियवच्चिगा दीसंति तत्थ न करेति सज्जायं, कडगं चिलिमिलिं वा अंतरे दातुं करेति, जत्थ पुण सज्जायं चेव करेन्ताण मुत्तपुरीसकलेवरादीयाण गंधे अण्णमि वा असुभगंधे आगच्छंते तत्थ सज्जायं न करेति, अण्णपि वंधणसेहणादिआलोयं परिहरेज्जा, एयं सबं निघाघाए काले भणियं ॥ वाघाइमकालोऽपि एवं चेव, नवरं गंडगमरुगदिट्ठंता न संभवति ॥ १४०१ ॥

१ प्रस्थापयन्ति, यदि शुद्ध तर्हि कुर्वन्ति स्वाध्याय, नववारहते खुतादिना नियमात् हतस्त प्रथमायां पीरुप्या न कुर्वन्ति स्वाध्याय । यदि प्रस्थापने नीपयध्ययनानि समाप्तानि तदोपर्येक श्लोक कथयितव्य, तस्मिन् समाप्ते प्रस्थापन समाप्यते, द्वितीयपादो गतायं, यत्र स्वाध्याय कुर्वन्ति शोणितवर्चिका दृश्यन्ते तत्र न कुर्वन्ति स्वाध्याय, कटक चिलिमिलि वाऽन्तरा दत्त्वा कुर्वन्ति, यत्र पुन स्वाध्यायमेव कुर्वन्ता मूत्रपुरीपादिकलेवरादिहानां गन्धोऽन्यो वा गन्धोऽशुभ आगच्छति तत्र स्वाध्याय न कुर्वन्ति, अन्यमपि बन्धनसेधनाद्यालोक परिहरेत्, एतत् सर्वं निर्व्याघाते काले भणित, व्याघातकालोऽप्येव-
मेव, नवर गण्डगमरकट्टान्तौ न संभवत ।

एएसामन्नयरेऽसज्जाए जो करेइ सज्जायं । सो आणाअणवत्थं मिच्छत्त विराहणं पावे ॥ १४०२ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा ॥ १४०२ ॥ 'असज्जाइयं तु दुविहं' इत्यादिमूलद्वारगाथायां परसमुत्थमस्वाध्यायिकद्वारं सप्रपञ्चं गतं, इदानीमात्मसमुत्थास्वाध्यायिकद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

आयसमुत्थमसज्जाइयं तु एगविध होइ दुविहं वा । एगविहं समणाणं दुविहं पुण होइ समणीणं ॥ १४०३ ॥

व्याख्या—पूर्वार्द्धं कण्ठ्यं, पश्चार्द्धव्याख्या त्रिविधं—एगविहं समणाणं तच्च त्रणे भवति, समणीणं दुविहं—त्रणे ऋतुसंभवे चेति गाथार्थः ॥ १४०३ ॥ एवं त्रणे विधानं—

धोयंमि उ निप्पगले वंधा तिन्नेव हुंति उक्कोसं । परिगलमाणे जयणा दुविहंमि य होइ कायव्वा ॥ १४०४ ॥

व्याख्या—पट्टमं चिय त्रणो हत्थसय वाहिं धोवित्तु निप्पगलो कओ, ततो परिगलंते तिण्णि वंधा जाव उक्कोसेणं गलंतो वाएइ, तत्थ जयणा वक्खमाणलक्खणा, 'दुविहं'मिति दुविहं वणसंभवं उउयं च । दुविहेऽवि एवं पट्टग-
जयणा कायव्वा ॥ १४०४ ॥

समणो उ वणिव्व भगंदरिव्व वंधं करित्तु वाएइ । तहवि गलंते छारं दाउं दो तिन्नि वंधा उ ॥ १४०५ ॥

१ एकत्रिध श्रमणाना तच्च त्रणे भवति, श्रमणीना द्विविध । एव त्रणे विधानं—प्रथममेव त्रणो हस्तशतात् बहि प्रक्षाल्य निप्पगलं कृतं, तत् परि-
कृति त्रयो वन्धा यावदुत्कृष्टेन गलनाभ्यस्तो वाचयति, तत्र यतना वक्ष्यमाणलक्षणा, द्विविध त्रणसंभवमात्रेण च द्विविधेऽप्येव पट्टकयतना कर्त्तव्या,

व्याख्या—त्रणे धोयंमि निप्पगले हत्थसय वाहिरओ पट्टगं दाउं वाएइ, परिगलमाणेण भिन्ने तंमि पट्टगे तस्स उवरिं छारं दाउं पुणो पट्टगं देइ वाएइ य, एवं तइयंमि पट्टगं वंधेज्ज वायणं देज्जा, तओ परं गलमाणे हत्थसय वाहिरं गंतुं त्रण-
पट्टगे य धोविय पुनरनेनैव क्रमेण वाएइ । अहवा अण्णत्थ पटंति ॥ १४०५ ॥

एमेव य समणीणं वणंमि इअरंमि सत्त वंधा उ । तहविय अटायमाणे धोएउं अहव अन्नत्थ ॥ १४०६ ॥

व्याख्या—इयरं तु—उत्तुतं, तत्थवि एयं चेव नवरं सत्त वंधा उक्कोसेणं कायव्वा, तहवि अटायंते हत्थसय वाहिरओ धोवेउं पुणो वाएति । अहवा अण्णत्थ पटंति ॥ १४०६ ॥

एएसामन्नयरेऽसज्जाए अप्पणो उ सज्जायं । जो कुणइ अजयणाए सो पावह आणमाईणि ॥ १४०७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा ॥ १४०७ ॥ न केवलमाज्ञाभङ्गादयो दोषा भवन्ति, इमे य—

सुअनाणंमि अभत्ती लोअविरुद्धं पमत्तछलणा य । विज्जासाहणवइगुन्नधम्मया एव मा कुणसु ॥ १४०८ ॥

व्याख्या—सुयणाणे अणुपयारओ अभत्ती भवति, अहवा सुयणाणभत्तिराएण असज्जाइए सज्जायं मा कुणसु,

१ त्रणे धीते निप्पगले हस्तशतात् बहि पट्टकं दत्त्वा वाचयति, परिगलता भिन्ने तस्मिन् पट्टके तस्योपरि भस्म दत्त्वा पुन पट्टकं ददाति वाचयति च, एव तृतीयमपि पट्टकं यदीयान् वाचनानां च दत्त्वा, तत् परं गलति हस्तशतात् बहिर्गत्वा त्रणं पट्टकांश्च धावित्वा वाचयति, अथवाऽन्यत्र पठन्ति । हतराशानां, तत्राप्येतदेव नवरं सत्त वन्धा उत्कृष्टेन कर्त्तव्या, तथाप्यतिष्ठति हस्तशानाद्विर्होत्रिणा पुनर्वाचयति, अथवाऽन्यत्र पठन्ति, इमे च ।
श्रुतज्ञानेऽनुपचारतोऽभक्तिर्भवति, अथवा श्रुतज्ञानभक्तिरायेणास्वाध्यायिके स्वाध्याय मा कार्षी, ।

आवश्यकहारिभद्रीया

एवएसो एस, जंपि लोयधम्मविरुद्धं च तं न कायवं, अविहीए पमत्तो लब्भइ, तं देवया छलेज्जा, जहा विज्जासाहणवइ-
गुणयाए विज्जा न सिज्झइ तहा इहंपि कम्मक्खओ न होइ । वैगुण्यं-वैधर्म्यं विपरीतभाव इत्यर्थः । धम्मयाते सुय-
धम्मस्स एस धम्मो जं असज्झाइए सज्झाइयवज्जणं, करंतो य सुयणाणायारं विराहेइ, तम्हा मा कुणसु ॥ १४०८ ॥
चोदक आह-जइ दंतमंससोणियाए असज्झाओ नणु देहो एयमओ एव, कहं तेण सज्झायं कुणह ?, आचार्य आह—

कामं देहावयवा दंताई अवज्जुआ तहवि वज्जा । अणवज्जुआ न वज्जा लोए तह उत्तरे चेव ॥ १४०९ ॥

व्याख्या—कामं चोदकाभिप्रायअणुमयत्थे सच्चं तम्मओ देहो, तहवि जे सरीराओ अवज्जुत्तत्ति-पृथग्भूताः ते वज्ज-
णिज्जा । जे पुण अणवज्जुत्ता-तत्थत्था ते नो वज्जणिज्जा, इत्युपदर्शने । एवं लोके दृष्टं लोकोत्तरेऽप्येवमेवेत्यर्थः ॥ १४०९ ॥
किं चान्यत्—

अविंभतरमललित्तोवि कुणइ देवाण अच्चणं लोए । बाहिरमललित्तो पुण न कुणइ अवणेइ य तओ णं ॥ १४१० ॥

१ उपदेश एव, यदपि लोकेधर्मविरुद्धं च तत्र कर्त्तव्यं, अविधो प्रमत्तो जायते, तं देवता छलयेत्, यथा विद्यासाधनवेगुण्यतया विद्या न सिध्यति
तपेहापि फर्मक्षयो न भवति । धर्मतया-श्रुतधर्मस्येव धर्मो यदस्वाध्यायिके स्वाध्यायस्य वर्जनं, कुर्वन् श्रुतज्ञानाचार विराधयति, तस्मात् मा कार्षी । यदि
दन्तमांसशोणितादिव्यस्वाध्यायिकं ननु देह एतन्मय एव, कथं तेन स्वाध्यायं कुरुत ? चोदकाभिप्रायानुमतार्ये, सत्यं तन्मयो देह, तथापि ये शरीरात्
पृथग्भूतान्ते । वर्जनीया, ये पुन तत्रस्थस्ते न वर्जनीया ।

व्याख्या—अभ्यंतरा मूत्रपुरीषादयः, 'तेहिं चेव बाहिरे उवलित्तो न कुणइ, अणुवलित्तो पुण अविंभतरगतेसुवि तेसु
अह अच्चणं करेइ ॥ १४१० ॥ किं चान्यत्—

आउट्टियाऽवराहं संनिहिया न खमए जहा पडिमा । इह परलोए दंडो पमत्तछलणा इह सिआ उ ॥ १४११ ॥

व्याख्या—जा पडिमा 'संनिहिय'त्ति देवयाहिट्टिया सा जइ कोइ अणादिण 'आउट्टिय'त्ति जाणंतो बाहिरमल-
लित्तो तं पडिमं छिवइ अच्चणं व से कुणइ तो ण खमए-खित्तादि करेइ रोगं वा जणेइ मारइ वा, 'इय'त्ति एवं जो
असज्झाइए सज्झायं करेइ तस्स णाणायारविराहणाए कम्मबंधो, एसो से परलोए उ दंडो, इहलोए पमत्तं देवया
छलेज्जा, स्यात् आणाइ विराहणा धुवा चेव ॥ १४११ ॥ कोई इमेहिं अप्ससत्यकारणेहिं असज्झाइए सज्झायं करेज्जा—
रागेण व दोसेण वऽसज्झाए जो करेइ सज्झायं । आसायणा व का से ? को वा भणिओ अणायारो ? ॥ १४१२ ॥

व्याख्या—रागेण वा दोसेण वा करेज्जा, अहवा दरिसणमोहमोहिओ भणेज्जा—का अमुत्तस्स णाणस्स आसायणा ?
को वा तस्स अणायारो ? नास्तीत्यर्थः ॥ १४१२ ॥ तेसिमा विभासा—

१ तैरेव बाहिरपलित्तो न करोति, अनुपलित्त पुनरभ्यन्तरगतेऽपि तेष्वध्यायना करोति, या प्रतिमा देवताधिष्ठिता सा यदि कोऽपि अनादरेण जानानो
बाह्यमललित्तमा प्रतिमा स्मृति अर्चनं वा तस्या करोति तर्हि न क्षमते-क्षिप्तचित्तादि करोति रोग वा जनयति मारयति वा, एव योऽस्वाध्यायिके
स्वाध्याय करोति तस्य ज्ञानाचारविराधनया कर्मबन्ध, एते तस्य पारलौकिकस्तु दण्ड, इहलोके प्रमत्त देवता छलयेत्, आज्ञादिविराधना धुवैव । कश्चिदे-
भिरप्रदानकारणैरन्वाध्यायिके स्वाध्यायं कुर्यात् । रागेण वा द्वेषेण वा कुर्यात्, अथवा दर्शनमोहमोहितो भणेत-अमूर्त्तस्य ज्ञानस्य काऽऽशातना ? को वा
तस्यानाचार ?, तेषामिष विभाषा

गणिसद्दमाडमहिओ रागे दोसंमिं न सहए सहं । सव्वमसज्झायमयं एमाई हुंति मोहाओ ॥ १४१३ ॥

व्याख्या—'महितो'त्ति हृष्टस्तुष्टो नन्दितो वा परेण गणिवायगो बाहरिज्जंतो वा भवति, तदभिलापी असज्झाइएवि
सज्झायं करेइ, एवं रागे, दोसे किं वा गणी बाहरिज्जति वायगो वा, अहंपि अहिज्जामि जेण एयस्स पडिसवत्तीभूओ
भवामि, जम्हा जीवसरीरावयवो असज्झाइयं तम्हा असज्झाइयमयं-न श्रद्धातीत्यर्थः ॥ १४१३ ॥ इमे य दोसा—

उम्मायं च लभेज्जा रोगायकं व पाउणे दीहं । तित्थयरभासियाओ भस्सइ सो संजमाओ वा ॥ १४१४ ॥

व्याख्या—खेत्तादिगो उम्माओ चिरकालिओ रोगो, आसुघाती आयंको, एतेण वा पावेज्जा, धम्माओ भंसेज्जा-मिच्छ-
दिट्ठी वा भवति, चरित्ताओ वा परिवडइ ॥ १४१४ ॥

इहलोए फलमेयं परलोए फलं न दिति विज्जाओ । आसायणा सुयस्स उ कुव्वइ दीहं च संसारं ॥ १४१५ ॥

व्याख्या—सुयणाणायारविवरीयकारी जो सो णाणावरणिज्जं कम्मं बंधति, तदुदया य विज्जाओ कओवयारा-
ओवि फलं न दिति, न सिध्यन्ति इत्यर्थः । विहीए अकरणं परिभवो, एवं सुयासायणा, अविहीए वट्ठतो नियमा अट्ठ

१ परेण गणी वाचको व्याह्रियमाणो वा भवति । अस्वाध्यायिकेऽपि स्वाध्याय करोति, एव रागे, द्वेषे किं वा गणी व्याह्रियते वाचको वा, अहमप्यध्येत्ये
वेनतस्य प्रतिसपत्नीभूतो भवामि, यस्मात् जीवशरीरावयवोऽस्वाध्यायिक तस्मादस्वाध्यायिकमय । इमे च दोषा-क्षिप्तचित्तादिक उन्माद चिरकालिको रोग
आसुघाती आतङ्क, एतेन वा प्राप्नुयात्, धर्मात् नृदयेत्-मिथ्यादृष्टिर्वा भवेत्, चारित्राद्वा परिपतेत् । श्रुतज्ञानाचारविपरीतकारी य स ज्ञानावरणीय कर्म
बध्नाति, तदुदयाच्च विद्या कृतोपचारा अपि फलं न ददति, विधेरकरण परिभव एव श्रुताशातना, अविधौ वर्त्तमानो नियमात् अट्ठ

आवश्यकद्वारिभद्रीया

पगडीओ वंधति हस्तठितियाओ च दीहठितियाओ करेइ मंदाणुभावा य तिवाणुभावाओ करेइ, अप्पमेमाओ बहुपदेसाओ करेइ । एवंकारी य नियमा दीहकालं संसारं निवत्तेइ । अहवा नाणायारविराहणाए दंसणविराहणा, णाण-दंसणविराहणाहिं नियमा चरणविराहणा, एवं तिणह विराहणाए अमोक्खे, अमोक्खे नियमा संमारो, तम्हा असज्झाइए ण सज्झाइवमिति गाथार्थः ॥ १४१५ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्ती कहिया भे धीरपुरिसपन्नत्ता । संजमतवहुगाणं निगंथाणं महरिसीणं ॥ १४१६ ॥
असज्झाइयनिज्जुत्ति जुंजंता चरणकरणमाउत्ता । साहू खवेंति कम्मं अणेगभवसंचियमणंतं ॥ १४१७ ॥

असज्झाइयनिज्जुत्ती समत्ता ॥

व्याख्या—गाथाद्वयं निगदसिद्धं ॥ १४१६-१४१७ ॥ अस्वाध्यायिकनिर्युक्तिः समाप्ता ॥

तथा 'सज्झाए न सज्झाइयं तस्स मिच्छाभिदुक्खं' तथा स्वाध्यायिके—अस्वाध्यायिकविपर्ययलक्षणे न स्वाध्यायितं । इत्थमागतनया योऽतिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमिति पूर्ववत् ।

एयं सुत्तनिवद्धं अत्थेणऽण्णंपि होति विण्णयं । तं पुण अक्खामोहत्थमोहओ संपवक्खामि ॥ १ ॥ तेत्तीसाए उवरिं चोत्तीसं वुद्धवयणअतिसेसा । पणतीस वयणअतिसय छत्तीसं उत्तरज्झयणा ॥ २ ॥ एवं जह समवाए जा सयभिसरिक्ख

१ प्रकृतीर्धेक्षाति इत्थम्यतिक्रम्य दीर्घस्थितिका करोति मन्दानुभावाश्च तीमानुभावा करोति अल्पप्रदेशाग्रा बहुपदेशाग्रा करोति, एवंकारी च नियमान् दीर्घकालिक संसार निर्वर्त्तयति, अथवा ज्ञानाचारविराधनाया दर्शनविराधना ज्ञानदर्शनविराधनयोर्नियमाचरणविराधना, एव त्रयाणां विराधनयाऽमोक्ष, अमोक्षे नियमान् संसार, तस्मादस्वाध्यायिके न स्वप्नेयमिति

होइ सततारं । तथा चोक्तं—सयभिसया नक्खत्ते सएगतारे तहेव पणत्ते ॥ इय संखअसंखेहिं तहय अणंतेहिं ठाणेहिं ॥ ३ ॥ संजममसंजमस्स य पडिसिद्धादिकरणाइयारस्स । होति पडिक्कमणं तू तेत्तीसेहिं तु ताइं पुण ॥ ४ ॥ अवरा-हपदे सुत्तं अंतगय होति णियम सबेवि । सब्बो वऽइयारगणो दुगसंजोगादि जो एस ॥ ५ ॥ एगविहस्सासंजमस्सऽहव दीहपज्जवसमूहो । एवऽतियारविसोहिं काउं कुणती णमोक्कारं ॥ ६ ॥

णमो चउवीसाए इत्यादि, अथवा प्राक्तनाशुभसेवनायाः प्रतिक्रान्तः अपुनःकारणाय प्रतिक्रामन् नमस्कारपूर्वकं प्रतिक्रमन्नाह—

नमो चउवीसाए तित्थगराणं उस्सभादिमहावीरपज्जवसाणाणं (सूत्रम्)

नमश्चतुर्विंशतितीर्थकरेभ्य ऋषभादिमहावीरपर्यवसानेभ्यः, प्राकृते पृष्ठी चतुर्थर्थ एव भवति, तथा चोक्तं—
“बहुवयणेण दुवयणं छडिविभत्तीए भन्नइ चउत्थी । जह हत्था तह पाया नमोऽस्तु देवाहिदेवाणं ॥ १ ॥” इत्थं नमस्कृत्येभ्यं प्रस्तुतस्य व्यावर्णनायाह—

इणमेव निगंथं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं पडिपुणं नेआउयं संसुद्धं सल्लगत्तणं सिद्धिमगं मुत्तिमगं निज्जाणमगं निव्वाणमगं अवितहमविसंधिं सच्चदुक्खप्पहीणमगं, इत्थं ठिया जीवा सिज्झंति वुज्झंति मुचंति परिनिव्वायंति सब्बदुक्खाणमंतं करंति (सूत्रं)

१ एवचनेन द्विवचन पृष्ठीविभक्त्या भण्यते चतुर्थी । यथा हन्ती तथा पाद्री नमोऽस्तु देवाधिदेवेभ्य ॥ १ ॥

'इदमेवे'ति सामायिकादि प्रत्याख्यानपर्यन्तं द्वादशाङ्ग वा गणिपिटकं, निग्रन्थाः—बाह्याभ्यन्तरग्रन्थनिर्गताः साधवः निग्रन्थानामिदं निग्रन्थं 'प्रावचन'मिति प्रकर्षेणाभिविधिनोच्यन्ते जीवादयो यस्मिन् तत्प्रावचनम्, इदमेव निग्रन्थं प्रावचनं किमत आह—सतां हितं सत्यं, सन्तो—मुनयो गुणाः पदार्था वा सद्भूतं वा सत्यमिति, नयदर्शनमपि स्वविषये मत्वं भवत्यत आह—'अणुत्तरं'ति नास्त्योत्तरं विद्यत इत्यनुत्तरं, यथावस्थितसमस्तवस्तुप्रतिपादकत्वात् उत्तममित्यर्थः, यदि नामेदमीत्यभूतमन्यदप्येवम्भूतं भविष्यतीत्यत आह—'केवलियं' केवलमद्वितीयं नापरमित्यभूतमित्यर्थः यदि नामेदमित्यभूतं तथाप्यन्यस्याप्यसंभवादपवर्गप्रापकैर्गुणैः प्रतिपूर्णं न भविष्यतीत्यत आह—'पडिपुणं'ति प्रतिपूर्णमपवर्गप्रापकैर्गुणैर्भूतमित्यर्थः, भूतमपि कदाचिदात्मंभरितया न तन्नयनशीलं भविष्यतीत्यत आह—'नेआउयं'ति नयनशीलं नैयायिकं, मोक्षगमकमित्यर्थः, नैयायिकमप्यसंशुद्धं—मकीर्णं नाक्षेपेण नैयायिकं भविष्यति इत्यत आह—'संसुद्धं'ति मामस्त्येन शुद्धं संशुद्धं, एकान्ताकलङ्कमित्यर्थः, एवंभूतमपि कथञ्चित्थास्वाभाव्यान्नालंभवति बन्धननिकृन्तनाय (इदमपि तथा) भविष्यतीत्यत आह—'सल्लगत्तणं'ति कृन्ततीति कर्त्तनं शल्यानि—मायादीनि तेषां कर्त्तनं, भवनिबन्धनमायादिशल्यच्छेदकमित्यर्थः, परमतनिषेधार्थं त्वाह—'सिद्धिमगं मुत्तिमगं' सेधनं सिद्धिः—हितार्थप्राप्तिः सिद्धेर्मार्गः सिद्धिमार्गः, मोचनं मुक्तिः—अहितार्थकर्मविच्युतिस्तस्या मार्गो मुक्तिमार्ग इति, मुक्तिमार्ग—केवलज्ञानादिहितार्थप्राप्तिद्वारेणाहितकर्मविच्युतिद्वारेण च मोक्षमधिकमिति भावना, अनेन च केवलज्ञानादिविकलाः सकर्मकाश्च मुक्ता इति दुर्नयनिरासमाह, विप्रतिपत्तिनिग-

आवश्यकहारिभट्टीया

सार्थमाह—‘निज्जाणमग्गं निवाणमग्गं यान्ति तदिति यानं ‘कृत्यल्युटो बहुलं’ (पा० ३-३-११३) इति वचनात् कर्मणि ल्युट्, निरुपमं यानं निर्यानि, ईषत्प्राग्भाराख्यं मोक्षपदमित्यर्थः, तस्य मार्गो निर्याणमार्ग इति, निर्याणमार्गः—विशिष्टनिर्वाणप्राप्तिकारणमित्यर्थः, अनेनानियतसिद्धिक्षेत्रप्रतिपादनपरदुर्नयनिरासमाह, निर्वृतिर्निर्वाणं—सकलकर्मक्षयज-मात्यन्तिकं सुखमित्यर्थः, निर्वाणस्य मार्गो निर्वाणमार्ग इति, निर्वाणमार्गः परमनिर्वृतिकारणमिति हृदयं, अनेन च निःसुखदुःखा मुक्तात्मान इति प्रतिपादनपरदुर्नयनिरासमाह, निगमयन्नाह—इदं च “अवितहमविसंधिं सब्बदुक्खप्पही-णमग्गं” अवितथं—सत्यं अविसन्धि—अव्यवच्छिन्नं, सर्वदा अवरविदेहादिषु भावात्, सर्वदुःखप्रहीणमार्ग—सर्वदुःख-प्रहीणो—मोक्षस्तत्कारणमित्यर्थः, साम्प्रतं परार्थकरणद्वारेणास्य चिन्तामणित्वमुपदर्शयन्नाह—“एत्थंद्धि (इत्थंद्धि) या जीवा ‘सिज्झंति’ति ‘अत्र’ नैरन्थे प्रवचने स्थिता जीवाः सिध्यन्तीत्यणिमादिसंयमफलं प्राप्नुवन्ति ‘बुज्झंती’ति बुध्यन्ते केवलिनो भवन्ति ‘मुच्चंति’ति मुच्यन्ते भवोपग्राहिकर्मणा ‘परिनिव्वायंति’ति परि—समन्तात् निर्वान्ति, किमुक्तं भवति !—‘सब-दुक्खाणमंतं करिंति ति सर्वदुःखानां शरीरमानसभेदानां अन्तं—विनाशं कुर्वन्ति—निर्वर्त्तयन्ति । इत्थमभिधायाधुनाऽत्र चिन्तामणिकल्पे कर्ममलप्रक्षालनसलिलौघं श्रद्धानमाविष्कुर्वन्नाह—

तं धम्मं सद्वहामि पत्तियामि रोएमि फासेमि अणुपालेमि, तं धम्मं सद्वहंतो पत्तिअंतो रोयंतो फासंतो अणुपालंतो तस्स धम्मस्स अब्भुट्ठिओमि आराहणाए विरओमि विराहणाए असंजमं परिआणामि संजमं उवसंपज्जामि अवंभं परिआणामि वंभं उवसंपज्जामि अकप्पं परियाणामि कप्पं उवसंपज्जामि अण्णाणं परिआणामि नाणं उवसंपज्जामि अकिरियं परियाणामि किरियं उवसंपज्जामि मिच्छत्तं परियाणामि सम्मत्तं उवसंपज्जामि अवोहिं परियाणामि वोहिं उवसंपज्जामि अमग्गं परियाणामि मग्गं उवसंपज्जामि (सूत्रं)

य एष नैर्ग्रन्थ्यप्रावचनलक्षणो धर्म उक्तः तं धर्मं श्रद्धामहे (धे) सामान्येनैवमयमिति ‘पत्तियामि’ति प्रतिप-द्यामहे (धे) प्रीतिकरणद्वारेण ‘रोएमि’ति रोचयामि, अभिलाषातिरेकेणासेवनाभिमुखतया, तथा प्रीती रुचिश्च भिन्ने एव, यतः क्वचिद्द्वयादौ प्रीतिसद्भावेऽपि न सर्वदा रुचिः, ‘फासेमि’ति स्पृशामि आसेवनाद्वारेणेति ‘अणुपालेमि’ अनुपालयामि पौनःपुन्यकरणेन ‘तं धम्मं सद्वहंतो’ इत्यादि, तं धर्मं श्रद्धानः प्रतिपद्यमानः रोचयन् स्पृशन् अनुपालयन् ‘तस्स धम्मस्स अब्भुट्ठिओमि आराधनाए’ति तस्य धर्मस्य प्रागुक्तस्य अभ्युत्थितोऽस्मि आराधना-याम्—आराधनविषये ‘विरतोमि विराधनाए’ति विरतोऽस्मि—निवृत्तोऽस्मि विराधनायां—विराधनाविषये, एतदेव भेदे-नाह—‘असंजमं परियाणामि, संजमं उवसंपज्जामि’ असंयमं—प्राणातिपातादिरूपं प्रतिजानामीति ज्ञपरिज्ञया विज्ञाय प्रत्या-ख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्यामीत्यर्थः, तथा संयमं—प्रागुक्तस्वरूपं उपसंपद्यामहे (धे), प्रतिपद्याम (हे) इत्यर्थः, तथा ‘अवंभं परिया-णामि वंभं उवसंपज्जामि’ अन्नं—वस्तुनियमलक्षणं विपरीतं ब्रह्म, शेषं पूर्ववत्, प्रधानासंयमाङ्गत्वाच्चाब्रह्मणो निदानपरिहारार्थमनन्तरमिदमाह, असंयमाङ्गत्वादेवाह—‘अकप्पं परियाणामि कप्पं उवसंपज्जामि’ अकल्पोऽकृत्यमा-ख्यायते कल्पस्तु कृत्यं इति, इदानीं द्वितीयं बन्धकारणमाश्रित्याह, यत उक्तं [च]—“असंजमो य एको अण्णाणं अवि-रई य दुविहं” इत्यादि । ‘अण्णाणं परियाणामि नाणं उवसंपज्जामि’ अज्ञानं सम्यग्ज्ञानादन्यत् ज्ञानं तु भगवद्वचनजं, अज्ञानभेदपरिहरणायैवाह—‘अकिरियं परियाणामि किरियं उवसंपज्जामि’ अक्रिया—नास्तिवादः क्रिया—सम्यग्वादाः । तृतीयं बन्धकारणमाश्रित्याह—‘मिच्छत्तं परियाणामि सम्मत्तं उवसंपज्जामि’ मिथ्यात्वं—पूर्वोक्तं सम्यक्त्वमपि, एतदङ्गत्वादेवाह—‘अवोहिं परियाणामि वोहिं उवसंपज्जामि’ अवोधिः—मिथ्यात्वकार्यं बोधिस्तु सम्यक्त्वस्येति, इदानीं सामान्येनाह—‘अमग्गं परियाणामि मग्गं उवसंपज्जामि’ अमार्गो—मिथ्यात्वादिः मार्गस्तु सम्यग्दर्शनादिरिति । इदानीं छद्मस्थत्वादशेषशुद्ध्यर्थमाह—

जं संभरामि जं च न संभरामि जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि तस्स सब्बस्स देवसियस्स अहियारस्स पडि-क्कमामि समणोऽहं संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मो अनियाणो दिट्ठिसंपणो मायामोसविवज्जिओ । (सूत्रं)

यत् किञ्चित् स्मरामि यच्च छद्मस्थानाभोगाच्चेति, तथा ‘जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि’ यत् प्रतिक्रमामि आभोगादिविदितं यच्च न प्रतिक्रमामि सूक्ष्ममविदितं, अनेन प्रकारेण यः कश्चिदतिचारः कृतः ‘तस्स सब्बस्स देवसि-यस्स अतियारस्स पडिक्कमाप्तिं’ति कण्ठ्यं, इत्थं प्रतिक्रम्य पुनरकुशलप्रवृत्तिपरिहारायात्मानमालोचयन्नाह—‘समणोऽहं संजयविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मो अणियाणो दिट्ठिसंपणो मायामोसविवज्जिओ’ति श्रमणोऽहं तत्रापि न चरकादिः, किं तर्हि !, संयतः सामस्येन यतः इदानीं, विरतो—निवृत्तः अतीतस्यैवस्य च निन्दासंवरणद्वारेण अत एवाह—प्रतिहत-प्रत्याख्यातपापकर्मा, प्रतिहतम्—इदानीमकरणतया प्रत्याख्यातमतीतं निन्दया एष्यमकरणतयेति, प्रधानोऽयं दोष इतिकृत्वा तत्तदुच्यतामात्मनो भेदेन प्रतिपादयन्नाह—‘अनिदानो’ निदानरहितः, सकलगुणमूलभूतगुणयुक्ततां दर्शय-न्नाह—‘दृष्टिसंपन्नः’ सम्यग्दर्शनयुक्त इत्यर्थः । वक्ष्यमाणद्रव्यवन्दनपरिहारायाह—मायामृषाविवर्जकः (विवर्जितः)—मायागभमृषा वादपरिहारीत्युक्तं भवति । एवंभूतः सन् किं !—

अर्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु-जम्बूद्वीपधातकीखण्डपुष्करार्द्धेषु पञ्चदशसु कर्मभूमिषु-पञ्चभरतपञ्चरावतपञ्चविदेहा-
भिधानासु यावन्तः केचन साधवः रजोहरणगुच्छप्रतिग्रहधारिणः, निह्वादिबन्धवच्छेदायाह-पञ्चमहाव्रतधारिणः,
पञ्च महाव्रतानि-प्रतीतानि, अतस्तदेकाङ्गविकल्पत्येकबुद्धसङ्ग्रहायाह-अष्टादशशीलाङ्गसहस्रधारिणः, तथाहि-केचिद्
भगवन्तो रजोहरणादिधारिणो न भवन्त्यपि, तानि चाष्टादशशीलाङ्गसहस्राणि दर्शयन्ते, तत्रेयं करणगाथा-जोष करणे
सच्चा इन्दिय भोसाह समणधम्मो य । सीलंगसहस्साणं अट्टारसगस्स निष्फत्ती ॥ १ ॥

इयं भावना—मणेण ण करेइ आहार-

[illegible]

सण्णाविपज्जहो सोत्तिदियसंबुद्धो खंतिंसंपन्नो
पुढवीकायसंरक्खओ १, मणेण ण करेड आ-
हारसण्णाविपज्जहो सोत्तिदियसंबुद्धो खंति-
संपन्नो आउक्कायसंरक्खओ २ एयं तेउ ३ वाउ
४ वणस्सति ५ वि० ६ ति० ७ च० ८ पं० ९

अजीवेसु दम भेदा, एते खंतिपयं अमुयंतेण लद्धा । एवं महवादिषु एकेके दस २ लब्धति, एवं सतं, एते सोतिंदियममुयं-
तेण लद्धा, एव चक्खिदियादियेसुवि एकेके सयं २ जाता सता ५००, एतेवि आहारसण्णाऽपरिच्चायगेण लद्धा, भयादि-
सण्णादिसुवि पत्तेयं २ पंच सया, जाता दो सहस्सा, एते न करंतिस्सि एतेण लद्धा न कारवेदि एतेणवि दो करंते णाणु-
जाणति एतेणवि दो सहस्सा २०००, जाता ६ सहस्सा, एते मणेण लद्धा ६०००, वायाएवि ६०००, काएणवि छत्ति ६०००,
जाता अट्ठारसत्ति १८००० । ‘अक्षताचारचारिन्निणः’ अक्षताचार एव चारिन्, तान् ‘सर्वान्’ गच्छगतनिर्गतभेदान्
‘शिरसा’ उत्तमाङ्गेन मनसा-अन्तःकरणेन मस्तकेन वन्दत(वन्दे) इति वाचा, इत्थमभिवन्द्य साधून् पुनरोधतः सकल-
सत्त्वक्षामणमैत्रीप्रदर्शनायाह—

एवमहं आलोह्य निन्द्य गरह्य दुर्गुच्छ्यं सम्मं । तिविहेण पडिक्कंतो वंदामि जिणे चउवीसं ॥ २ ॥ (सूत्रं)

निगदसिद्धा एवेयं, सवे जीवा खमंतु मेत्ति, मा तेपामप्यक्षान्तिप्रत्ययः कर्मवन्धो भवत्विति करुणयेदमाह । समाप्तौ स्वरूपप्रदर्शनपुरःसरं मङ्गलगाथा—एवेत्यादि निगदसिद्धा, एवं दैवसिकं प्रतिक्रमणमुक्तं, रात्रिकमाधेयम्भूतमेव, नवरंयत्रैव दैवसिकातिचारोऽभिहितस्तत्र रात्रिकातिचारो वक्तव्यः । आह—यद्येवं ‘इच्छामि पडिक्कमिं गोयरचरियाए’ इत्यादि सूत्रमनर्थकं, रात्रावस्य अर्धसंभवादिति, उच्यते, स्वप्नादौ संभवादित्यदोषः । इत्युक्तोऽनुगमः, नयाः प्राग्वत् ॥ इत्याचार्यश्रीमद्भरिभद्रसुरिशक्रविहितायां आवश्यकवृत्तौ शिष्यहितायां प्रतिक्रमणाध्ययनं समाप्तं ॥

व्याख्यातं प्रतिक्रमणाध्ययनमधुना कायोत्सर्गाध्ययनमारभ्यते; अस्य चायमभिसम्बन्धः—अनन्तराध्ययने वन्दनाद्य-
करणादिना स्पष्टितस्य निन्दा प्रतिपादिता, इह तु स्पष्टितविशेषतोऽपराधघ्नविशेषसंभवादेतावताऽशुद्धस्य सतः प्राय-
श्चित्तभेदजेनापराधघ्नचिकित्सा प्रतिपाद्यते, यद्वा प्रतिक्रमणाध्ययने मिथ्यात्वादिप्रतिक्रमणद्वारेण कर्मनिदानप्रतिषेधः
प्रतिपादितः, यथोक्तं—“मिच्छत्तपडिक्कमण’ मित्यादि, इह तु कायोत्सर्गकरणतः प्रागुपात्तकर्मक्षयः प्रतिपाद्यते, वक्ष्यते
च—“जहं करगओ निकंतड दारुं जंतो पुणोऽवि वच्चंतो । इय कितंति सुविहिा काउस्सग्गेण कम्माइं ॥ १ ॥ काउ-
स्सग्गे जह सुट्ठियरस भज्जंति अंगमंगाई । इय भिंदंति सुविहिा अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ २ ॥” इत्यादि, अथवा सामा-
यिके चारित्र्यमुपवर्णितं, चतुर्विंशतिस्तवे त्वहेता गुणस्तुतिः, सा च ज्ञानदर्शनरूपा, एवमिदं त्रितयमुक्तं, अस्य च वित्त-
थामेवमहं हिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वकमित्यतस्तन्निरूपितं, निवेद्य च भूयः शुभे-
ष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमामेवनीयमित्यनन्तराध्ययने तन्निरूपितं, इह तु तथाप्यशुद्धस्यापराधघ्नचिकित्सा प्रायश्चित्त-
भेदजात् प्रतिपाद्यते, तत्र प्रायश्चित्तभेदमेव तावद्विचित्रं प्रतिपादयन्नाह—

आलोचनं पङ्क्तिमणे मीम विवेगे तथा विउत्सङ्गे । तव ह्येय सूल अणवद्वया य पारंरिण जे ॥ १४१८ ॥

‘आलोचनं’ति आलोचना प्रयोजनतो हस्तगताद् वहिर्गमनागमनादौ गुरोर्विकटना, ‘पडिक्कमणे’ति प्रतीप क्रमणं

१ य म कश्चो निरुन्तति दारु यान् पुनरपि व्रजन् । एव हन्तन्ति सुनिहिता कायोत्सर्गेण कर्माणि ॥ १ ॥ कायोत्सर्गे यथा सुग्रितस्य भवन्त अन्तो-
पाद्राणि । पत्र गिन्दन्ति सुनिहिता अट्रिधि कर्मसयातम् ॥ २ ॥

भावश्यकद्वारिभट्टीया

प्रतिक्रमणं, सहसाऽसमितादौ मिथ्यादुष्कृतकरणमित्यर्थः, 'मोग'ति मिश्रं शब्दादिषु रागादिकरणे, विकटना मिथ्यादुष्कृतं चेत्यर्थः, 'विवेगे'ति विवेकः अनेपणीयस्य भक्तादेः कश्चित् गृहीतस्य परित्याग इत्यर्थः, तथा 'विउस्मग्गे'ति तथा व्युत्सर्गं कुस्वप्नादौ कायोत्सर्ग इति भावना, 'तवे'ति कर्म तापयतीति तपः-पृथिव्यादिसंघट्टनादौ निर्विग(कृ)तिकादि, 'छेदे'ति तपसा दुर्दमस्य श्रमणपर्यायच्छेदनमिति हृदयं, 'मल'ति प्राणातिपातादौ पुनर्ब्रतारोपणमित्यर्थः, 'अणवद्वया य'ति हस्ततालादिप्रदानदोषात् दुष्टतरपरिणामत्वाद् व्रतेषु नावस्थाप्यते इत्यनवस्थाप्यता, 'पारं'चित् चैव'ति पुरुषविशेषस्य स्वलिङ्गराजपद्व्याघासेवनायां पारश्चिकं भवति, पारं-प्रायश्चित्तान्तमश्नति-गच्छतीति पारश्चिकं, न तत ऊर्ध्वं प्रायश्चित्तमस्तीति गाथार्थः ॥ १४१८ ॥ एवं प्रायश्चित्तभैषजमुक्तं, साम्प्रतं व्रणः प्रतिपाद्यते, स च द्विभेदः-द्रव्यव्रणो भावव्रणश्च, द्रव्यव्रणः शरीरक्षतलक्षणः, असावपि द्विविध एव, तथा चाह—

दुविहो कायंमि वणो तदुब्भवान्तुओ अ णायव्वो । आगंतुयस्स कारइ सुद्धरणं न इयरस्स ॥ १४१९ ॥
तणुओ अतिक्वलुंडो असोणिओ केवलं तए लग्गो । अवउज्झत्ति मल्लो सल्लो न मल्लिज्जइ वणो उ ॥ १४२० ॥
लग्गुद्धियंमि वीए मल्लिज्जइ परं अदूरगे सल्ले । उद्धरणमलग्गपूरण दूरयरगए तइयगंमि ॥ १४२१ ॥

मा वेअणा उ तो उद्धरित्तु गालंति सोणिय चउत्थे । रुज्झइ लहुंति चिट्ठा वारिज्जइ पंचमे वणिणो ॥ १४२२ ॥
रोहेइ वणं छट्ठे हियमियभोई अभुंजमाणो वा । तित्तिअमित्तं छिज्जइ सत्तमए पूढमंसाई ॥ १४२३ ॥

तहविय अठायमाणो गोणसखइयाइ रुक्कण वावि । कीरइ तयंगळेओ सअट्ठिओ सेसरक्खट्ठा ॥ १४२४ ॥

मूलत्तरगुणरूवस्स ताइणो परमचरणपुरिसस्स । अवराहसल्लपमवो भाववणो होइ नायव्वो ॥ १ ॥ (प्र०) ॥

भिक्षावरियाइ सुज्झइ अइआरो कोइ वियडणाए उ । वीओ असमिओमित्ति कीस सहसा अगुत्तो वा ? ॥ १४२५ ॥

सहाइएसु रागं दोसं च मणा गओ तइयगंमि । नाउं अणेसणिज्जं भत्ताइविगिंचण चउत्थे ॥ १४२६ ॥

उस्सग्गेणवि सुज्झइ अइआरो कोइ कोइ उ तवेणं । तेणवि असुज्झमाणं छेयविसेसा विसोहिंति ॥ १४२७ ॥

द्विविधो-द्विप्रकारः 'कायंमि वणो'ति चीयत इति कायः-शरीरमित्यर्थः तस्मिन् व्रणः-क्षतलक्षणः, द्वैविध्यं दर्शयति-तस्मादुद्भवोऽस्येति तदुद्भवो-गण्डादिः आगन्तुकश्च ज्ञातव्यः, आगन्तुकः कण्टकादिप्रभवः, तत्रागन्तुकस्य क्रियते शल्यो-द्धरणं नेतरस्य-तदुद्भवस्येति गाथार्थः ॥ यद्यस्य यथोद्ध्रियते-उत्तरपरिकर्म क्रियते द्रव्यव्रण एव तदेतदभिधित्सुराह-'तणुओ अतिक्वलुंडो' इति तनुरेव तनुकं कृशमित्यर्थः, न तीक्ष्णतुण्डमतीक्ष्णमुखमिति भावना, नास्मिन् शोणितं विद्यत इत्यशोणितं केवलं नवरं त्वग्लग्नं, उद्धृत्य 'अवउज्झत्ति सल्लो'ति परित्यज्यते शल्यं प्राकृतशैल्या तु पुल्लिङ्गनिर्देशः, 'सल्लो न मल्लिज्जइ वणो य' न च मृद्यते व्रणः, अल्पत्वात् शल्यस्येति गाथार्थः ॥ प्रथमशल्यजे अयं विधिः, द्वितीयादिशल्यजे पुनरयं-'लग्गुद्धियंमि' लग्नमुद्धृतं लग्नोद्धृतं तस्मिन् द्वितीये कस्मिन्?-अदूरगते शल्य इति योगः, मनाग् दृढलग्न इति भावना, अत्र 'मल्लिज्जइ परं'ति मृद्यते यदि परं व्रण इति उद्धरणं शल्यस्य, मर्दनं व्रणस्य, पूरणं कर्णमलादिना तस्यैवैतानि क्रियन्ते दूरगते तृतीये शल्य इति गाथार्थः ॥ 'मा वेअणा उ तो उद्धरेत्तु गालंति सोणिय चउत्थे । रुज्झइ लहुंति चिट्ठा वारिज्जइ' इति मा वेदना भविष्यतीति तत उद्धृत्य शल्यं गालयन्ति शोणितं चतुर्थे शल्य इति, तथा रुद्धतां शीघ्रमिति चेष्टा-परि-स्पन्दनादलक्षणा वार्यते-निपिध्यते, पञ्चमे शल्ये उद्धृते व्रणोऽस्यास्तीति व्रणी तस्य व्रणिनः रांद्रतरत्वाच्छल्यस्येति गाथार्थः ॥

'रोहेइ वणं छट्ठे' इति रोहयति व्रणं पष्ठे शल्ये उद्धृते सति हितमितभोजी हितं-पथ्यं मितं-स्तोकं अभुञ्जन्वेति, यावच्छल्येन दूषितं 'तत्तियमित्तं'ति तावन्मात्रं छिद्यते, सप्तमे शल्ये उद्धृते किं?-पूतिमांसादीति गाथार्थः ॥ 'तहविय अठाये'ति तथापि च 'अठायमाणे'ति अतिष्ठति सति विसर्पतीत्यर्थः, गोणसभक्षितादौ रुक्क(रुक्क)कैवापि क्रियते, तदङ्गछेदः सहाय्यिकः, शेषरक्षार्थमिति गाथार्थः ॥ एवं तावद् द्रव्यव्रणस्तच्चिकित्सा च प्रतिपादिता, अधुना भावव्रणः प्रतिपाद्यते—

'मूलत्तरगुणरूवस्स' गाहा, इयमन्यकर्तृकी सोपयोगा चेति व्याख्यायते, मूलगुणाः-प्राणातिपातादिविरमणलक्षणाः पिण्ड-विशुद्ध्यादयस्तु उत्तरगुणाः, एते एव रूपं यस्य स मूलगुणोत्तरगुणरूपस्तस्य, तायिनः, परमश्चासौ चरणपुरुषश्चेति समासः तस्य अपराधाः-गोचरादिगोचराः त एव शल्यानि तेभ्यः प्रभवः-मम्भवो यस्य स तथाविधः भावव्रणो भवति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ साम्प्रतमस्यानेकभेदभिन्नस्य भावव्रणस्य विचित्रप्रायश्चित्तभैषजेन चिकित्सा प्रतिपाद्यते, तत्र—

'भिक्षावरियाइ' भिक्षाचर्यादिः शुद्ध्यत्यतिचारः कश्चिद्विकटनयैव-आलोचनयैवेत्यर्थः, आदिशब्दाद् विचारभूम्यादिग-मनजो गृह्यते, इह चातिचार एव व्रणः २, एवं सर्वत्र योज्यं, 'वितिउ'ति द्वितीयो व्रणः अप्रत्युपेक्षिते खेलविवेकादौ-हा असमितोऽस्मीति सहसा अगुत्तो वा मिथ्यादुष्कृतमिति विचिकित्सेत्ययं गाथार्थः ॥ 'शब्दादिषु इष्टानिष्टेषु रागं द्वेषं वा मनसा(मनाक) गतः अत्र 'तइओ' तृतीयो व्रणः मिश्रभैषज्यचिकित्सः, आलोचनाप्रतिक्रमणशोध्य इत्यर्थः, ज्ञात्वा अनेपणीयं भक्तादि विगिञ्जना चतुर्थे इति गाथार्थः ॥ 'उस्सग्गेणवि सुज्झइ' कायोत्सर्गेणापि शुद्ध्यति अतिचारः कश्चित्, कश्चित्

तपसा पृथिव्यादिसंघट्टनादिजन्यो निर्धगितिकादिना पण्मासान्तेन, तेनाप्यशुद्ध्यमानस्तथाभूतं गुरुतरं छेदविशेषा विशोधयन्तीति गाथार्थः ॥ १४१९-१४२७ ॥ एवं सप्तप्रकारभावव्रणचिकित्सापि प्रदर्शिता, मूलादीनि तु विषयनिरूपणद्वारेण स्वस्थानादवसेयानि, नेह वितन्यन्ते, इत्युक्तमानुषङ्गिकं, प्रस्तुतं प्रस्तुतम्—एवमेतानेकस्वरूपेण—मन्वन्धेनापातस्य कायोत्सर्गाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चानि वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे कायोत्सर्गाध्ययनमिति कायोत्सर्गः अध्ययनं च, तत्र कायोत्सर्गमधिकृत्य द्वारगाथामाह निर्धुक्तिकारः—

निकलेवे १ गट्ट २ विहाणमग्गणा ३ काल ४ भेयपरिमाणे ५ ।

असद ६ सदे ७ विहि ८ दोसा ९ कस्सत्ति १० फलं च ११ दाराई ॥ १४२८ ॥

‘निकलेवेगट्टविहाण’ निकलेवेति कायोत्सर्गस्य नामादिलक्षणो निक्षेपः कार्यः ‘एगट्ट’ति एकार्थिकानि वक्तव्यानि ‘विहाणमग्गण’ ति विधानं भेदोऽभिधीयते भेदमार्गणाकार्या ‘कालभेदपरिमाणे’ति कालपरिमाणमभिभवकायोत्सर्गादीनां वक्तव्यं, भेदपरिमाणमुत्सृतादिकायोत्सर्गभेदानां वक्तव्यं यावन्तस्त इति, ‘असदसदे’ति अशठः शठश्च कायोत्सर्गकर्ता वक्तव्यः ‘विहि’ति कायोत्सर्गकरणविधिर्वाच्यः ‘दोस’ति कायोत्सर्गदोषा वक्तव्याः ‘कस्सत्ति’ कस्य कायोत्सर्ग इति वक्तव्यं ‘फल’ति ऐहिकामुष्मिकभेदं फलं वक्तव्यं ‘दाराई’ति एतावन्ति द्वाराणीति गाथासमासार्थः ॥ १४२८ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं भाष्यकृदेवाभिधास्यति । तत्र कायस्योत्सर्गः कायोत्सर्ग इति द्विपदं नामेति कृत्वा कायस्य उत्सर्गस्य च निक्षेपः कार्य इति । तथा चाह भाष्यकारः—

काए उस्सग्गंमि य निकलेवे हुंति दुज्जि उ विगप्पा । एएसिं दुण्हंपी पत्तेय परूवणं वुच्छं ॥ २२८ ॥ (भा०) ॥

‘काए उस्सग्गंमि य’ काये कायविषयः उत्सर्गं च—उत्सर्गविषयश्च एवं निक्षेपे—निक्षेपविषयौ भवतः द्वौ एव विकल्पौ—द्वौ भेदौ, अनयोर्द्वयोरपि कायोत्सर्गविकल्पयोः प्रत्येकं परूपणां वक्ष्य इति गाथार्थः ॥ २२८ ॥

कायस्स उ निकलेवो वारसओ छक्कओ अ उस्सग्गे । एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वुच्छं ॥ १४२९ ॥

नामं ठवणं सरीरे गेई निकायत्थिकायं दविणं य । माउय संगह पज्जवं भारे तह भावकाए य ॥ १४३० ॥

काओ कस्सड नामं कीरइ देहोवि वुच्चई काओ । कायमणिओवि वुच्चइ वद्धमवि निकायमाहंसु ॥ १४३१ ॥

अक्खे वराडए वा कट्टे पुत्थे य चित्तकम्मे य । सवभावमसवभावं ठवणाकायं विद्याणाहि ॥ १४३२ ॥

लिप्पगहत्थी हत्थित्ति एस सवभाविया भवे ठवणा । होइ असवभावे पुण हत्थित्ति निरागिई अक्खो ॥ १४३३ ॥

ओरालियवेउव्वियआहारगतेयकम्मए चेव । एसो पंचविहो खलु सरीरकाओ सुणेयव्वो ॥ १४३४ ॥

चउसुवि गेईसु देहो नेरइयईण जो स गइकाओ । एसो सरीरकाओ विसेसणा होइ गइकाओ ॥ १॥ (प्र०) ॥

जंणुवगहिओ वच्चइ भवन्तरं जच्चिरेण कालेण । एसो खलु गइकाओ सतेयणं कम्मगसरीरं ॥ १४३५ ॥

निययमहिओ व काओ जीवनिकाओ निकायकाओ य । अत्थित्तिवहुपएसो तेणं पंचत्थिकाया उ ॥ १४३६ ॥

जं तु पुरक्खडभावं दविणं पच्छाकडं व भावाओ । तं होइ दव्वदविणं जह भविओ दव्वदेवई ॥ २२९ ॥ (भा०) ॥

जह अत्थिकायभावो अपएसो हुज्ज अत्थिकायाणं । पच्छाकडुव्व तो ते हविज दव्वत्थिकाया व ॥ २३० ॥ (भा०) ॥

तीयमणागयभावं जमत्थिकायाण नत्थि अत्थित्तं । तेन र केवलएसुं नत्थीं दव्वत्थिकायत्तं ॥ १४३७ ॥

कामं भवियसुराइसु भावो सो चेव जत्थ यदंति । एसो न ताव जायइ तेन र ते दव्वदेवुत्ति ॥ १४३८ ॥

दुहओऽणंतररहिया जह एवं तो मवा अणंतगुणा । एगस्स एगकाले भवा न जुज्जंति उ अणेगा ॥ १४३९ ॥

दुहओऽणंतरभविणं जह चिट्ठइ आउअं तु जं वद्धं । हुज्जियरेसुवि जह तं दव्वभवा हुज्ज तो तेऽवि ॥ १४४० ॥

संज्ञासु दोसु सरो अदिस्समाणोऽवि पप्प समईयं । जह ओभासइ खित्तं तहेव एयं पि नायव्वं ॥ १४४१ ॥

माउयपयंति नेयं नवरं अन्नोवि जो पयसमूहो । सो पयकाओ भन्नइ जे एगए वहु अत्था २३१ ॥ (भा०) ॥

संगहकाओऽणेगावि जत्थ एगवयणेण धिप्पंति । जह सालिगामसेणा जाओ वसही (ति) निविट्ठत्ति ॥ १४४२ ॥

पज्जवकाओ पुण हुंति पज्जवा जत्थ पिंडिया वहवे । परमाणुमिविकमिवि जह वन्नाई अणंतगुणा ॥ १४४३ ॥

एगो काओ दुहा जाओ एगो चिट्ठइ एगो मारिओ । जीवन्तो अ मएण मारिओ तं लवमाणव! केण हेउणा ॥ १४४४ ॥

दुग तिग चउरो पंच व भावा वहुआ व जत्थ यदंति । सो होइ भावकाओ जीवमजीवे विभासा उ ॥ १४४५ ॥

काए सरीर देहे बुंदी य चय उवचए य संघाए । उस्सय समुस्सए वा फलेवरे भत्थ तण पाणू ॥ १४४६ ॥

तत्र ‘कायस्स उ निकलेवो’ कायस्य तु निक्षेपः कार्य इति ‘वारसउ’ति द्वादशप्रकारः । ‘छक्कओ य उस्सग्गे’ पञ्च-
श्लोत्सर्गविषयः पट्टप्रकार इत्यर्थः, पश्चाच्छ्रं निगदसिद्धं तत्र कायनिक्षेपप्रतिपादनायाह—‘नामं ठवणा’ नामकायः
स्थापनात्तायः शरीरकायः गतिकायः निकायकायः अस्तिकायः द्रव्यकायश्च मातृकायः संग्रहकायः पर्यायकायः भार-

कायः तथा भावकायश्चेति गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारमेव व्याख्यास्यामः, तत्र नामकायप्रतिपादनायाह—
 'काओ कस्सवि'त्ति कायः कस्यचित् पदार्थस्य सचेतनाचेतनस्य वा नाम क्रियते स नामकायः, नामाश्रित्य कायो नाम-
 कायः, तथा देहोऽपि—शरीरसमुच्छ्रयोऽपि उच्यते कायः, तथा काचमणिरपि कायो भण्यते, प्राकृते तु कायः । तथा वज्र-
 मपि किञ्चिल्लेखादि 'निकायमाहंसु'त्ति निकाचितमाख्यातवन्तः, प्राकृतशैल्या निकायेति गाथार्थः, गतं नामद्वारं,
 अधुना स्थापनाद्वारं व्याख्यायते—'अन्धे वराडए' अक्षे—चन्दनके वराटके वा—कपर्दके वा काष्ठे—कुट्टिमे पुस्ते वा—
 वस्त्रकृते चित्रकर्मणि वा प्रतीते, किमित्याह—सतो भावः सद्भावः तस्य इत्यर्थः तमाश्रित्य, तथा असतो भावः असद्भावः अतस्य
 इत्यर्थः, तं चाश्रित्य, किं?—स्थापनाकायं विजानाहीति—गाथार्थः ॥ १४३१ ॥ सामान्येन सद्भावासद्भावस्थापनो-
 दाहरणमाह—'लेप्पगहत्थी' यदिह लेप्पकहस्ती हस्तीति स्थापनायां निवेद्यते 'एस सव्भाविआ भवे ठवण'त्ति
 एषा सद्भावस्थापना भवतीति, भवत्यसद्भावे पुनहस्तीति निराकृतिः—हस्त्याकृतिशून्य एव चतुरङ्गादाविति ।
 तदेवं स्थापनाकायोऽपि भावनीय इति गाथार्थः ॥ १४३२ ॥ शरीरकायप्रतिपादनायाह—'ओरालियवेडविय' उदारैः
 पुद्गलैर्निर्वृत्तमौदारिकं त्रिविधा क्रिया विक्रिया तस्या भवं त्रैक्रियं प्रयोजनार्थिना आह्रियत इत्याहारकं तेजोमयं तैजसं
 कर्मणा निर्वृत्तं कर्मणं, औदारिकं त्रैक्रियं आहारकं तैजसं कर्मणं चैव एष पञ्चविधः खलु गीर्यन्त इति शरीराणि
 शरीराण्येव पुद्गलसङ्घातरूपत्वात् कायः शरीरकायः विज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ गतिकायप्रतिपादनायाह—
 'चउसुवि गइ' इयमप्यन्यकर्तृकी गाथा सोपयोगेति च व्याख्यायते—चतसृष्वपि गतिषु—नारकतिर्यग्ग्नरामरलक्षणासु
 'देहो'त्ति शरीरसमुच्छ्रयो नारकादीना यः स गतौ काय इति कृत्वा गतिकायो भण्यते, अत्रान्तरे आह चोदकः—'एसो
 सरीरकाड'त्ति नन्वेप शरीरकाय उक्तः, तथाहि—नौदारिकादिव्यतिरिक्तानारकतिर्यगादिदेहा इति, आचार्य आह—'विसे-
 सणा होति गतिकाओ'विशेषणाद्—विशेषणसामर्थ्याद् भवति गतिकायः, विशेषणं चात्र गतौ कायो गतिकायः, यथा द्विवि-
 धाः संसारिणः—त्रसाः स्थावराश्च, पुनस्त एव स्त्रीपुंनपुंसकविशेषेण भिद्यन्त इत्येवमत्रापीति गाथार्थः ॥ अथवा सर्वसत्त्वानाम-
 पान्तरालगतौ यः कायः स गतिकायो भण्यते, तथा चाह—'जेणुवगहिओ' येनोपगृहीत—उपकृतो व्रजति—गच्छति भवादन्वो
 भवः भवान्तरं तत्, एतदुक्तं भवति—मनुष्यादिर्मनुष्यभवात् च्युतः येनाश्रयेणा(श्रितोऽ)पान्तराले देवादिभवं गच्छति स ग-
 तिकायो भण्यते, तं कालमानतो दर्शयति—यच्चिरेण 'कालेण'ति स च यावता कालेन समयादिना व्रजति तावन्तमेव कालमसौ
 गतिकायो भण्यते एष खलु गतिकायः, स्वरूपेणैव दर्शयन्नाह—'सतेयगं कम्मगसरीर' कर्मणस्य प्राधान्यात् सह तैजसेन वर्तत
 इति सतैजसं कर्मणशरीर गतिकायस्तदाश्रयेणापान्तरालगतौ जीवगतेरिति भावनी(यम)र्थं गाथार्थः ॥ निकायकायः प्रतिपा-
 द्यते तत्र—'नियय'त्ति गाथार्थं व्याख्यायते 'निययमहिओ व काओ जीवनिकाय'त्ति नियतो—नित्यः कायो निकायः, नित्यता
 चास्य त्रिष्वपि कालेषु भावात् अधिको वा कायो निकायः, यथा अधिको दाहो निदाह इति, आधिक्यं चास्य धर्माधर्मास्ति-
 कायापेक्षया स्वभेदापेक्षया वा, तथाहि—एकादयो यावदसह्येयाः पृथिवीकायिकास्तावत् कायस्त एव स्वजातीयान्यप्रक्षेपापेक्षया
 निकाय इति, एवमन्येष्वपि विभापेत्येवं जीवनिकायसामान्येन निकायकायो भण्यते, अथवा जीवनिकायः पृथिव्यादिभेदभिन्नः
 षड्विधोऽपि निकायो भण्यते तत्समुदायः, एवं च निकायकाय इति, गतं निकायकायद्वारं । अधुनाऽस्तिकायः प्रतिपाद्यते,
 तत्रेदं गाथाशकलं 'अत्थिचिबहुपेदसा तेणं पंचथिकाया उ' अस्तीत्यर्थं त्रिकालवचनो निपातः, अभूवन् भवन्ति
 भविष्यन्ति चेति भावना, बहुप्रदेशास्तु यतस्तेन पञ्चैवास्तिकायाः तुशब्दस्यावधारणार्थत्वाच्च न्यूना नाप्यधिका इति, अनेन
 च धर्माधर्माकाशानामेकद्रव्यत्वादस्तिकायत्वानुपपत्तिरुदासमयस्य च ए (अने)कत्वादस्तिकायत्वापत्तिरित्येतत् परिहृतमवग-
 न्तव्यं, ते चामी पञ्च, तद्यथा—धर्मास्तिकायोऽधर्मास्तिकायः आकाशास्तिकायः जीवास्तिकायः पुद्गलास्तिकायश्चेत्यस्ति-
 काया इति हृदयमयं गाथार्थः ॥ साम्प्रतं द्रव्यकायावसरस्तत्प्रतिपादनायाह—

'जं तु पुरक्खड'त्ति यद् द्रव्यमिति योगः तुशब्दो विशेषणार्थः किं विशिनष्टि?—जीवपुद्गलद्रव्यं, न धर्मास्तिकायादि,
 ततश्चेतदुक्तं भवति—यद् द्रव्यं—यद् वस्तु पुरस्कृतभावमिति—पुरः—अग्रतः कृतो भावो येनेति समासः, भाविनो भावस्य
 योग्यमभिमुखमित्यर्थः । 'पच्छाकडं व भावाओ'त्ति वाशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, ततश्चैवं प्रयोगः—पश्चात्कृतभावं, वाशब्दो
 विकल्पवचनः पश्चात् कृत प्राप्योज्झितो भावः—पर्यायविशेषलक्षणो येन स तथोच्यते, एतदुक्तं भवति—यस्मिन् भावे वर्तते
 द्रव्यं ततो यः पूर्वमासीद् भावः तस्मादपेतं पश्चात्कृतभावमुच्यते, 'तं होति दव्वदवियं' तदित्थंभूतं द्विप्रकारमपि भाविनो
 भूतस्य च भावस्य योग्यं 'दव्वं'ति वस्तुवस्तुवचनो ह्येको द्रव्यशब्दः, किं?—भवति द्रव्यं, भवतिशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः,
 इत्थं द्रव्यलक्षणमभिधायाधुनोदाहरणमाह—'जह भविओ दव्वदेवादि' यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः भव्यो—योग्य द्रव्यदेवा-
 दिरिति, इयमत्र भावना—यो हि पुरुषादिर्मृत्वा देवत्वं प्राप्स्यति ब्रह्मायुष्कः अभिमुखनामगोत्रो वा स योग्यत्वाद् द्रव्य-
 देवोऽभिधीयते, एवमनुभूतदेवभावोऽपि, आदिशब्दाद् द्रव्यनारकादिग्रहः परमाणुग्रहश्च, तथाहि—अमावपि ह्यणुकादि-

काययोग्यो भवत्येव, ततश्चेत्थंभूतं द्रव्यं कायो भण्यत इति गाथार्थः ॥१४३६॥ आह—किमिति तु शब्दविशेषणाज्जीवपु
 ह्गलद्रव्यमङ्गीकृत्य धर्मास्तिकायादीनामिह व्यवच्छेदः कृत इति १, अत्रोच्यते, तेषां यथोक्तप्रकारद्रव्यलक्षणा-
 योगात्, सर्वदेवास्तिकायत्वलक्षणभावोपेतत्वाद्, आह च भाष्यकारः—‘जड् अतिकायभावो’ यद्यनिकाय-
 भावः अस्तिकायत्वलक्षणः, ‘इय एसो होज् अतिकायाणं’ ‘इय’ एवं यथा जीवपुद्गलद्रव्ये विधिप्रपञ्च इति
 एष्यन्-आगामी भवेत्, केषाम् ?—अस्तिकायानां-धर्मास्तिकायादीनामिति, व्याख्यानाद् विशेषप्रतिपत्तिः, तथा
 पश्चात्कृतो वा यदि भवेत् ‘तो ते हविज् दपत्तिकाय’ इति ततस्ते भवेयुरिति द्रव्यास्तिकाया इति गाथार्थः यतश्च—
 ‘तीयमणागय’ अतीतम्-अतिक्रान्तमनागतं भावं यद्-यस्मात् कारणादस्तिकायानां-धर्मास्तिकायादीनां नामि-न विद्यते
 अस्तित्वं-विद्यमानत्वं, कायत्वापेक्षया सदैव योगादिति हृदयं, ‘तेण र’ इति तेन किल केवलं-शुद्धं ‘तेषु’ धर्मास्तिकायादिषु
 नास्ति-न विद्यते, किं ?—‘दवत्तिकाय’ इति द्रव्यास्तिकायत्वं, सदैव तद्भावयोगादिति गाथार्थः ॥ १४३७ ॥ आह-यद्येवं
 द्रव्यदेवाद्युदाहरणोक्तमपि द्रव्यं न प्राप्नोति, सदैव सद्भावयोगात्, तथाहि-स एव तस्य भावो यस्मिन् वर्तते इति । अत्र
 गुरुराह—‘कामं भवियसुरादि’ काममित्यनुमतं यथा ‘भवियसुरादिषु’ भव्याश्च ते सुरादयश्चेति विग्रहः आदिशब्दात् द्रव्यना-
 रकादिग्रहः तेषु-तद्विषये विचारे भावः स एव यत्र वर्तते तदानीं मनुष्यादिभाव इति, किंतु एष्यो-भावो न तावजा-
 यते तदा, ‘तेण र ते दवदेव’ इति तेन ते किल द्रव्यदेवा इति, योग्यत्वाद्, योग्यस्य च द्रव्यत्वात्, न चैतद् धर्मास्तिकायादी-
 नामस्ति, एष्यकालेऽपि तद्भावयुक्तत्वादेवेति गाथार्थः ॥१४३८॥ यथोक्तं द्रव्यलक्षणमवगम्य तद्भावेऽतिप्रसङ्गं च मनस्याधा-
 याह चोदकः—‘दुहओऽणंतररहिया’ ‘दुहउ’ इति वर्त्तमानभावस्थितस्य उभयत एष्यकालेऽतीतकाले च ‘अणंतररहिय’ इति अन-
 न्तरौ एष्यातीतौ अनन्तरौ च तौ रहितौ च वर्त्तमानभवभावेनेति प्रकरणाद् गम्यते अनन्तररहितौ तावपि ‘जड’ इति यदि तस्यो-
 च्यते ‘एवं तो भवा अणंतगुण’ इति एवं सति ततो भवा अनन्तगुणाः, तद्भवद्वयव्यतिरिक्ता वर्त्तमानभवभावेन रहिता एष्या
 अतिक्रान्ताश्च तेऽप्युच्येरस्ततश्च तदपेक्षयापि द्रव्यत्वकल्पना स्यात्, अयोच्येत-भवत्वेवमेव का नो हानिरिति १, उच्यते,
 एकस्य-पुरुषादेरेककाले-पुरुषादिकाले भवा न युज्यन्ते-न घटन्ते अनेके-ब्रह्म इति गाथार्थः ॥१४३९॥ इत्थं चोदकेनोक्ते
 गुरुराह—‘दुहओऽणंतरभवियं’ ‘दुहउ’ इति वर्त्तमानभवे वर्त्तमानस्य उभयतः एष्येऽनीते चानन्तरभविर्कं, पुरस्कृतपश्चात्कृतभव-
 सम्बन्धीत्युक्तं भवति, यथा तिष्ठति आयुष्कमेव तु शब्दस्यावधारणार्थत्वात्, न शेषं कर्म विवक्षितं यद् ब्रह्ममयं गाथार्थः ॥१४४०॥
 पुरस्कृतभवसम्बन्धि त्रिभागावशेषायुष्कः सामान्येन तस्मिन्नेव भवे वर्त्तमानो बध्नाति, पश्चात्कृतसम्बन्धि पुनस्तस्मिन्नेव
 भवे वेदयति । अतिप्रसङ्गनिवृत्त्यर्थमाह—‘होज्जियरेसुवि जड् तं दवभवा होज्ज ता तेऽवि’ भवेत् इतरेष्वपि-प्रभूतेष्वपि तीतेषु
 यद् ब्रह्ममनागतेषु च यद् भोक्ष्यते यदि तस्मिन्नेव भवे वर्त्तमानस्य द्रव्यभवा भवेरस्ततस्तेऽपि, तदायुष्ककर्मसम्बन्धादिति
 हृदयं, न चैतदस्ति, तस्मादसञ्चोदकवचनमिति गाथार्थः ॥१४४१॥ अस्यैवार्थस्य प्रसाधकं लोकप्रतीतं निदर्शनमभिधातुकाम
 आह—‘संज्ञासु दोसु सूरौ’ सन्ध्या च सन्ध्या च सन्ध्ये तयोः सन्ध्ययोर्द्वयोः प्रत्युपप्रदोषप्रतिवद्धयोः सूर्य-आदित्यः अहदय-
 मानोऽपि-अनुपलभ्यमानोऽपि प्रापणीयं-प्राप्यं समतिक्रान्तं-समतीतं च यथाऽवभासते-प्रकाशयति क्षेत्रं, तद्यथा-प्रत्युप-
 सन्ध्यायां पूर्वविदेहं भरतं च, प्रदोषसन्ध्यायां तु भरतमपरविदेहं च, तथैव-यथा सूर्यः इदमपि प्रक्रान्तं ज्ञातव्यं-विज्ञे-
 यमिति, एतदुक्तं भवति-वर्त्तमानभवे स्थितः पुरस्कृतभवं पश्चात्कृतभवं च आयुष्ककर्म सद्रव्यतया स्पृशति, प्रकाशेना-
 दित्यवदिति गाथार्थः ॥ १४४२ ॥ अधुना मातृकाकायः प्रतिपाद्यते, [मातृकेऽपि] मातृकापदानि ‘उप्पण्णेति वे’त्या-
 दीनि तत्समूहो मातृकाकायः, अन्योऽपि तथाविधपदसमूहो बह्वर्थ इति, तथाचाह भाष्यकारः—‘माउ-
 यपर्य’ इति मातृकापदमिति ‘णेमं’ ‘णेमं’ इति चिह्नं, नवरमन्योऽपि यः पदसमूहः-पदसङ्घातः स पदकायो भण्यते
 मातृकापदकाय इति भावना, विशिष्टः पदसमूहः, किं ?—‘जे एगए व्हू अत्था’ यस्मिन्नेकपदे बहवः अर्थास्तेषां पदाना
 यः समूह इति, पाठान्तरं वा ‘जस्सेकपदे व्हू अत्थ’ इति गाथार्थः ॥ १४४३ ॥ संग्रहकायप्रतिपादनायाह—
 ‘संगहकाओ णेगा’ संग्रहणं संग्रहः स एव कायः, स किंविशिष्टः ? इत्याह—‘णेगावि जत्थ एगवयणेण घेप्पंति’ इति प्रभूता
 अपि यत्रैकवचनेन दिश्यन्तो गृह्यन्ते, यथा शालिग्रामः सेना जातो वसति निविष्टति, यथासङ्घः, प्रभूतेष्वपि स्तम्बेषु
 सत्सु जातः शालिरिति व्यपदेशः, प्रभूतेष्वपि पुरुषविलयादिषु वसति ग्रामः, प्रभूतेष्वपि हस्त्यादिषु निविष्टा
 सेनेति, अयं शाल्यादिरर्थः सङ्ग्रहकायो भण्यते इति गाथार्थः ॥ १४४४ ॥ साम्प्रतं पर्यायकार्यं दर्शयति—
 ‘पज्जवकाओ’ पर्यायकायः पुनर्भवति, पर्याया-वस्तुधर्मा यत्र-परमाणावदौ पिण्डिता बहवः, तथा च परमाणावपि
 कर्मिश्चित् सांव्यवहारिके यथा वर्णगन्धरसस्पर्शा अनन्तगुणाः अन्यापेक्षया, तथा चोक्तम्—‘कारणमेव तदन्त्यं सूक्ष्मो
 नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसवर्णगन्धो द्विस्पर्शः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥’ स चैकस्तिकादिरसस्तदन्यापेक्षया तिक्ततर-
 तिक्ततमादिभेदादानन्त्यं प्रतिपद्यते, पञ्चवर्णादिष्वपि विभाषेत्ययं गाथार्थः ॥ अधुना भारकायस्तत्र गाथा—

एको काओ दुहा जाओ' एकः कायः-क्षीरकायः द्विधा जातः, घटद्वये' न्यासात्, तत्र एकस्तिष्ठति, एको मारितः, जीवन् मृतेन मारितस्तदेतलवेति-ब्रूहि हे मानव ! केन कारणेन ? कथानकं यथा प्रतिक्रमणाध्ययने परिहरणायामिति गाथार्थः, भारकायश्चात्र क्षीरभृतकुम्भद्वयोपेता कापोती भण्यते, भारश्चासौ कायश्च भारकायः, अण्णे भर्णन्ति-भारकायः कापोत्येवोच्यते इति ॥ १४४५ ॥ भावकायप्रतिपादनायाह—

'दुगतिगचउरो' द्वौ त्रयश्चत्वारः पञ्च वा भावा-औदयिकादयः प्रभूता वाऽन्येऽपि 'यत्र' सचेतनाचेतने वस्तुनि विद्यन्ते स भवति भावकायः, भावानां कायो भावकाय इति, 'जीवमजीवे विभासा उ' जीवाजीवयोर्विभाषा खल्वागमानुसारेण कार्येति गाथार्थः ॥ १४४६ ॥ मूलद्वारगाथायां कायमधिकृत्य गतं निक्षेपद्वारम्, अधुनैकार्थिकान्युच्यन्ते, तत्र गाथा— कायः शरीरं देहः वोन्दी चय उपचयश्च सङ्घात उच्छयः समुच्छयश्च कडेवरं भन्ना तनुः पाणुरिति गाथार्थः ॥ २३१ ॥ मूलद्वारगाथायां कायमधिकृत्योक्तान्येकार्थिकानि, अधुना उत्सर्गमधिकृत्य निक्षेपः एकार्थिकानि चोच्यन्ते, तत्र निक्षेपमधिकृत्याह—

नामंठवणादविए खित्ते काले तहेव भावे य। एसो उस्सग्गस्स उ निक्खेवो छन्निहो होइ ॥ १४४७ ॥ दब्बुज्झणा उ जं जेण जत्थ अवकिरइ दब्बभूओ वा। जं जत्थ वावि खित्ते जं जच्चिरजंमि वा काले ॥ १४४८ ॥ भावे पसत्थमियरं जेण व भावेण अवकिरइ जं तु। अस्संजमं पसत्थे अपसत्थे संजमं चयइ ॥ १४४९ ॥ खरफरुसाइस्सचेयणमचेयणं दुरभिगंधविरसाइ। दवियमवि चयइ दोसेण जेण भावुज्झणा सा उ ॥ १४५० ॥ उस्सग्ग विउस्सरणुज्झणा य अवगिरण छड्डुण विवेगो। वज्जण चयणुम्मुअणा परिसाडण साडणा चेव ॥ १४५१ ॥ उस्सग्गे निक्खेवो चउक्कओ छक्कओ अ कायव्वो। निक्खेवं काऊणं परुवणा तस्स कायव्वा ॥ १ ॥

सो उस्सग्गो दुविहो चिट्ठाए अभिभवे य नायव्वो।

भिक्षायरियाइ पढमो उवसग्गभिज्जंजणे विडओ ॥ १४५२ ॥

'नामंठवणादविए' अर्थमधिकृत्य निगदसिद्धा, विशेषार्थं तु प्रतिद्वारं प्रपञ्चेन वक्ष्यामः, तत्रापि नामस्थापने गतार्थे, द्रव्योत्सर्गाभिधित्तया पुनराह—'दब्बुज्झणा उ जं जेण' द्रव्योत्सर्गना तु द्रव्योत्सर्गः स्वयमेव 'ज'न्ति यद् द्रव्यमनेपणीयं 'अवकिरति'ति योगः अवकिरति-उत्सृजति 'जेणे'ति येन करणभूतेन पात्रादिनोत्सृजति, 'जत्थ'ति यत्र द्रव्ये उत्सृजति द्रव्यभूतो वा-अनुपयुक्तो वा उत्सृजति एष द्रव्योत्सर्गोऽभिधीयते। क्षेत्रोत्सर्ग उच्यते 'जं जत्थ वावि खित्ते'ति यत्क्षेत्रं दक्षिणदेशाद्युत्सृजति यत्र वाऽपि क्षेत्रे उत्सर्गो व्यावर्ण्यते एष क्षेत्रोत्सर्गः, कालोत्सर्ग उच्यते—'जं जच्चिर जंमि वा काले'ति यत्कालमुत्सृजति यथा भोजनमधिकृत्य रजनीं साधवः 'जच्चिर'ति यावन्तं कालमुत्सर्गः, यस्मिन् वा काले उत्सर्गो व्यावर्ण्यते एष कालोत्सर्ग इति गाथार्थः ॥ १४४८ ॥ भावोत्सर्गप्रतिपादनायाह—

'भावे पसत्थमियरं' 'भावे'ति द्वारपरामर्शः, भावोत्सर्गो द्विधा-प्रशस्तं-शोभनं वस्त्वधिकृत्य 'इतरं'ति अप्रशस्तमशोभनं च, तथा येन भावेनोत्सर्जनीयवस्तुगतेन खरादिना 'अवकिरति जन्तु' उत्सृजति यत् तत्र भावेनोत्सर्ग इति तृतीयासमासः, तत्र असंयमं प्रशस्ते भावोत्सर्गे त्यजति, अप्रशस्ते तु संयमं त्यजतीति गाथार्थः ॥ १४४९ ॥ यदुक्तं येन वा भावेनोत्सृजति तत्प्रकटयन्नाह—'खरफरुसाइस्सचेयण' खरपरुपादिसचेतनं खरं-कठिनं परुषं-दुभाषणोपेतं 'अचेतनं दुरभिगन्धविरसादि यद् द्रव्यमपि त्यजति दोषेण येन खरादिनैव 'भावुज्झणा सा उ' भावेनोत्सर्ग इति गाथार्थः ॥ १४५० ॥ गतं मूलद्वारगाथायामुत्सर्गमधिकृत्य निक्षेपद्वारम्, अधुनैकार्थिकान्युच्यन्ते, तत्रेयं गाथा— 'उस्सग्ग विउस्सरणु' उत्सर्गः व्युत्सर्जना उज्झणा च अवकिरणं छर्दनं विवेकः वर्जनं त्यजनं उन्मोचना परिशातना शातना चैवेति गाथार्थः ॥ १४५१ ॥ मूलद्वारगाथायामुत्सर्गैकार्थिकानि, ततश्च कायोत्सर्ग इति स्थितं, कायस्योत्सर्गः कायोत्सर्गः। इदानीं मूलद्वारगाथागतविधानमार्गणाद्वारावयवार्थव्याचिख्यासयाऽऽह—'सो उस्सग्गो दुविहो' स कायोत्सर्गो द्विविधः, 'चेट्ठाए अभिभवे य नायव्वो' चेष्टायामभिभवे च ज्ञातव्यः, तत्र 'भिक्षायरियादि पढमो' भिक्षाचर्यादौ विषये प्रथमः कायोत्सर्गः, तथाहि-चेष्टाविषय एवासौ भवति, 'उवसग्गभिज्जंजणे विडओ'ति उपसर्गादिव्यादयस्तैरभियोजनमुपसर्गाभियोजनं तस्मिन्नुपसर्गाभियोजने द्वितीयः-अभिभवकायोत्सर्ग इत्यर्थः, दिव्याद्यभिभूत एव महामुनिस्तदैवायं करोतीति हृदयम्, अथवोपसर्गाणामभियोजनं-सोढव्या मयोपसर्गास्तद्भयं न कार्यमित्येवंभूतं तस्मिन् द्वितीय इत्यर्थः। इत्थं प्रतिपादिते सत्याह चोदकः, कायोत्सर्गं हि साधुना नोपसर्गाभियोजनं कार्य—

इयरहवि ता न जुज्जइ अभिओगो किं पुणाइ उस्सग्गे ?। नणु गव्वेण परपुरं अभिरुज्जइ एवमेयंति(पि)॥१४५३॥ मोहपयडीभयं अभिभवित्तु जो कुणइ काउस्सग्गंतु। भयकारणे य तिविहे णाभिभवो नेव पडिसेहो ॥१४५४॥ आगारेऊण परं रणिव्व जइ सो करिज्ज उस्सग्गं। जुंजिज्ज अभिभवो तो तदभावे अभिभवो कस्स ? ॥१४५५॥

अद्विहंपि य कम्मं अरिभूयं तेण तज्जयद्वाए । अब्भुद्धिया उ तवसंजमंभि कुब्धंति निग्गंथा ॥ १४५६ ॥
तस्स कसाया चत्तारि नायगा कम्मसत्तुसिन्नस्स । काउस्सग्गमभग्गं करंति तो तज्जयद्वाए ॥ १४५७ ॥
संवत्सरमुत्तोसं अंतमुहुत्तं च (त) अभिभवुरसग्गे । चिद्वाउस्सग्गस्स उ कालपमाणं उवरि वुच्छं ॥ १४५८ ॥

‘इयरहवि ता ण’ इतरथापि—सामान्यकार्येऽपि तावत् क्वचिदनवस्थानादौ न युज्यतेऽभियोगः कस्यचित् कर्तुं, ‘किं पुणाइ उस्सग्गे’ किं पुनः कायोत्सर्गे कर्मक्षयाय क्रियमाणे?, स हि सुतरां गर्वरहितेन कार्यः, अभियोगश्च गर्वो वर्तते, नन्वित्यसूयायां गर्वेण—अभियोगेन परपुरं—शत्रुनगरमभिरुध्यते, यथा तद्गर्वकरणमसाधु एवमेतदपि कायोत्सर्गाभियोजनमशोभनमेवेति गाथार्थः ॥ एवं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—‘मोहपयडीभयं’ मोहप्रकृतौ भयं २ अथवा मोहप्रकृतिश्चासौ भयं चेति समासः, मोहनीयकर्मभेद इत्यर्थः, तथाहि—हास्यरत्यरतिभयशोकजुगुप्सापदूकं मोहनीयभेदतया प्रतीतं, तत् अभिभवतु अभिभूय यः कश्चित् करोति कायोत्सर्गं तुशब्दो विशेषणार्थः नान्यं कञ्चन बाह्यमभिभूयेति, ‘भयकारणे तु तिविहे’ बाह्ये भयकारणे त्रिविधे द्रव्यमनुष्यतिर्यग्भेदभिन्ने सति तस्य नाभिभवः, अथैतन्भूतोऽप्यभियोग इत्यत्रोच्यते—‘नेव पडिसेहो’ इत्थंभूतस्याभियोगस्य नैव प्रतिषेध इति गाथार्थः ॥ १४५४ ॥ किन्तु—‘आगारेऊण परं’ ‘आगारेऊण’त्ति आकार्य रे रे क यास्ससि डदानीं एवं परम्—अन्यं कञ्चन ‘रणेव’ संग्रामे इव यदि स कुर्यात् कायोत्सर्गं युज्येत अभिभवः, तदभावे—पराभिभवाभावेऽभिभवः कस्य?, न कस्यचिदिति गाथार्थः ॥ १४५५ ॥ तत्रैतत् स्यात्—भयमपि कर्माशो वर्तते, कर्मणोऽपि चाभिभवः खल्वेकान्तेन नैव कार्य इत्येतच्चायुक्तम्, यतः—‘अद्विहंपि य कम्मं’ अद्विधं—अष्टप्रकारमपि, चशब्दो विशेषणार्थः तस्य च व्यवहितः सम्बन्धः, अद्विहंपि य कम्मं अरिभूतं च, ततश्चायमर्थः—यस्मात् ज्ञानावरणीयादि अरिभूतं—शत्रुभूतं वर्तते भवनिबन्धनत्वाच्चशब्दादचेतनं च तेन कारणेन तज्जयार्थ—कर्मजप्रतिमितं ‘अब्भुद्धिया उ’त्ति अभिमुख्येन उत्थिता एव एकान्तगर्वविकला अपि तपो द्वादश-प्रकारं संयमं च सप्तदशप्रकारं कुर्वन्ति निर्यन्थाः—साधव इत्यतः कर्मक्षयार्थमेव तदभिभवनाय कायोत्सर्गः कार्य एवेति गाथार्थः ॥ १४५६ ॥ तथा चाह—तस्स कसाया इति ‘तस्य’ प्रक्रान्तशत्रुसैन्यस्य कपायाः प्राग्निरूपितगन्दार्थाश्चत्वारः क्रोधादयो नायकाः—प्रधानाः, ‘काउस्सग्गमभग्गं करंति तो तज्जयद्वाए’त्ति काउस्सग्गं—अभिभवकायोत्सर्गं अभग्नं—अपीडितं कुर्वन्ति साधवस्ततस्तज्जयार्थ—कर्मजयनिमित्तं तपःसंयमवदिति गाथार्थः ॥ १४५७ ॥ गतं मूलद्वारगाथाया विधानमार्गणाद्वारम्, अधुना कालपरिमाणद्वारावसरः, तत्रेयं गाथा—संवत्सरमुत्तकृष्टं कालप्रमाणं, तथा च बाहुचलिना संवत्सरं कायोत्सर्गः कृत इति, ‘अन्तोमुहुत्तं च’ अभिभवकायोत्सर्गं अन्त्यं—जघन्यं कालपरिमाणं, चेष्टाकायोत्सर्गस्य तु कालपरिमाणमनेकभेदभिन्नं ‘उवरि वुच्छं’त्ति उपरिष्ठाद् वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥ १४५८ ॥ उक्तं तावदोद्यतः कालपरिमाणद्वारं, अधुना भेदपरिमाणद्वारमधिकृत्याह—उस्सिउस्सिओ अ तह उस्सिओ अ उस्सियनिसन्नओ चेव । निसनुस्सिओ निसन्नो निस्सन्नगनिसन्नओ चेव १४५९ ॥ निवणुस्सिओ निवन्नो निवन्ननिवन्नो अ नायव्वो । एएसिं तु पयार्णं पत्तेय परूवणं वुच्छं ॥ १४६० ॥ उस्सिअनिसन्नग निवन्नगे य इक्किक्कंमि उ पयंमि । दव्वेण य भावेण य चउक्कभयणा उ कायव्वो ॥ १४६१ ॥ ‘उस्सिउस्सिओ’ उच्छिन्नोच्छ्रितः उत्सृतश्च उत्सृतनिपण्णश्चैव निपण्णोत्सृतः निपण्णो निपण्णनिपण्णश्चैवेति गाथार्थः ॥ ‘निसणुस्सिओ निवन्नो’ निपण्णोत्सृतः निप(व)ण्णः निपण्ण निपण्णश्च ज्ञातव्यः, एतेषां तु पदानां प्रत्येकं प्ररूपणा वक्ष्य इति गाथासमासार्थः, अवयवार्थं तु उपरिष्ठाद्वक्ष्यामः ‘उस्सिय’ उत्सृतो निपण्णः निपण्णनिपण्णेणु एकैकस्मिन्नेव पदे ‘दव्वेण य भावेण य चउक्कभयणा उ कायव्वो’ द्रव्यत उत्सृत ऊर्द्धस्थानस्थः भावत उत्सृत धर्मध्यानशुद्ध्यायी, अन्यस्तु द्रव्यत उत्सृत ऊर्द्धस्थानस्थः न भावत उत्सृतः ध्यानचतुष्टयरहितः कृष्णादिलेश्यागतपरिणाम इत्यर्थः, अन्यस्तु न द्रव्यत उत्सृतः नोर्द्ध-स्थानस्थः भावत उत्सृतः, शुद्ध्यायी अन्यस्तु न द्रव्यतो नापि भावत इत्ययं प्रतीतिर्य एवमन्यपदचतुर्भङ्गिका अपि वक्तव्याः ॥ १४५९—१४६१ ॥ इत्थं सामान्येन भेदपरिमाणे दर्शितेत्याह चोदकः, ननु कायोत्सर्गकरणे कः पुनर्गुण इत्याहाचार्यः—देहमद्वज्जुसुद्धी सुहदुक्खतितिक्रवया अणुपेहा । ज्ञायइ य सुहं ज्ञाणं एयग्गो काउस्सग्गंमि ॥ १४६२ ॥ अंतोमुहुत्तकालं चित्तस्सेग्गया हवइ ज्ञाणं । तं पुण अट्ठं रुद्धं धम्मं सुक्कं च नायव्वं ॥ १४६३ ॥

तत्थ य दो आइल्ला ज्ञाणा संसारवहणा भणिगा ।

दुन्नि य विमुक्खहेज्जे तेसिऽहिगारो न इयरेसिं ॥ १४६४ ॥

संवरियासवदारा अवावाहे अकटए देसे । काऊण थिरं ठाणं ठिओ निसन्नो निवन्नो वा ॥ १४६५ ॥

चेयणमचेयणं वा वत्थुं अवलंघिं घणं मणसा । ज्ञायइ सुअनत्थं वा दवियं तप्पजए वावि ॥ १४६६ ॥

तत्थ उ भणिज्ज कोई ज्ञाणं जो माणसो परीणामो । तं न हवइ जिणदिट्ठ ज्ञाणं तिविहेवि जोगंमि ॥ १४६७ ॥

वायाईधाऊणं जो जाहे होइ उक्कडो धाऊ । कुविओत्ति सो पवुच्चह न य इअरे तत्थ दो नत्थि ॥ १४६८ ॥
 एमेव य जोगाणं तिण्हवि जो जाहि उक्कडो जोगो । तस्स तहिं निदेसो इअरे तत्थिक्क दो व नवा ॥ १४६९ ॥
 काएविय अज्झप्पं वायाह मणस्स चेव जह होइ । कायवयमणोजुत्तं तिविहं अज्झप्पमाहंमु ॥ १४७० ॥
 जह एगगं चित्तं धारयओ वा निरुभओ वावि । झाणं होइ नणु तहा इअरेसुवि दोसु एमेव ॥ १४७१ ॥
 देसियदंसियमग्गो वचंतो नरवई लहइ सद्दं । रायत्ति एस वच्चइ सेसा अणुगामिणो तस्स ॥ १४७२ ॥
 पढमिलुअस्स उदए कोहस्सिअरे वि तिन्नि तत्थत्थि । नय ते ण संति तहियं न य पाहन्नं तहेयंमि ॥ १४७३ ॥
 मा मे एज्ज काउत्ति अचलओ काहअं हवइ झाणं । एमेव य माणसियं निरुद्धमणसो हवइ झाणं ॥ १४७४ ॥
 जह कायमणनिरोहे झाणं वायाइ जुज्जइ न एवं । तम्हा वई उ झाणं न होइ को वा विसेसुत्थ ॥ १४७५ ॥
 मा मे चलउत्ति तणू जह तं झाणं निरेइणो होइ । अजयाभासविवज्जस्स वाहअं झाणमेवं तु ॥ १४७६ ॥
 एवविहा गिरा मे वत्तव्वा एरिसा न वत्तव्वा । इय वेयालियवक्कस्स भासओ वाइयं झाणं ॥ १४७७ ॥
 मणसा वाचारंतो कायं वायं च तप्परीणामो । भंगिअसुअं गुणंनो वट्ठ निविहेवि झाणंमि ॥ १४७८ ॥

‘देहमतिजडुसुद्धी’ति देहजाड्यशुद्धिः—श्लेष्मादिप्रहाणतः मतिजाड्यशुद्धिः तथावस्थितस्योपयोगविशेषतः, ‘सुहृदुक्खति-
 त्तिक्खय’ति सुहृदुःखतितिक्षा सुखदुःखातिसहनमित्यर्थः, ‘अणुप्पेहा’ अनित्यत्वाद्यनुपेक्षा च तथाऽवस्थितस्य भवति, तथा
 ‘झायइ य सुहं झाणं’ ध्यायति च शुभं ध्यानं धर्मशुक्लक्षणं, एकाग्रः—एकचित्तः श्रेयव्यापाराभावात् कायोत्सर्ग इति,
 इहानुपेक्षा ध्यानादौ ध्यानोपरमे भवतीति कृत्वा भेदेनोपन्यस्तेति गाथार्थः ॥ १४६२ ॥ इह ध्यायति च शुभं ध्यानमि-
 त्युक्तं, तत्र किमिदं ध्यानमित्यत आह—‘अतोमुहुत्तकालं’ द्विषट्ठिको मुहूर्तः भिन्नो मुहूर्तोऽन्तर्मुहूर्त इत्युच्यते, अन्तर्मु-
 हूर्तकालं चित्तस्यैकाग्रता भवति ध्यानं ‘एकाग्रचित्तनिरोधो ध्यानं’ (तत्त्वार्थ अ० सूत्र ९२७) मितिकृत्वा, तत् पुनरार्त्तं रौद्रं
 धर्मं शुक्लं च ज्ञातव्यमित्येषां च स्वरूपं यथा प्रतिक्रमणाध्ययने प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ १४६२—१४६३ ॥
 ‘तत्थ उ दो आइहा’ गाथा निगदसिद्धा । साम्प्रतं यथाभूतो यत्र यथावस्थितो यच्च ध्यायति तदेतदभिधित्सुराह—
 ‘संवरियासवदार’ति संवृतानि—स्थगितानि आश्रवद्वाराणि—प्राणातिपातादीनि येन स तथाविधः, क ध्यायति ?—
 ‘अव्यावाधे अकटए देसे’ति’ अव्यावाधे—गान्धर्वादिलक्षणभावव्यावाधाविकले अकण्टके—पापाणकण्टकादिद्रव्यकण्टक-
 विकले ‘देशे’ भूभागे, कथं व्यवस्थितो ध्यायति ?—‘काऊण थिरं ठाणं ठितो निसण्णो निवन्नो वा’ कृत्वा स्थिरं—निष्कम्पं
 [अव]स्थानं—अवस्थिति विशेषलक्षणं स्थितो निषण्णो निवण्णो वेति प्रकटार्थः, चेतनं—पुरुषादि अचेतनं—प्रतिमादि वस्तु
 अवलम्ब्य—विषयीकृत्वा (त्य) धनं—दृढं मनसा—अन्तःकरणेन यत् ध्यायति, किं ? तदाह—‘झायति सुयमत्यं वा’ ध्यायतीति
 सम्बध्यते, सूत्रं—गणधरादिभिर्वर्द्धं अर्थं वा—तद्गोचरं, किंभूतमर्थमत आह—‘दवियं तप्पज्जे वावि’ द्रव्यं तत्पर्यायान्
 वा, इह च यदा सूत्रं ध्यायति तदा तदेव स्वगतधर्मरालोचयति, न त्वर्थं, यदा त्वर्थं न तदा सूत्रमिति गाथार्थः
 ॥ १४६४—१४६६ ॥ अधुना प्रागुक्तचोद्यपरिहारायाह—तत्र भणेत—ब्रूयात् कश्चित्, किं ब्रूयादित्याह—‘झाणं जो
 माणसो परीणामो’ ध्यानं यो मानसः परीणामः, ‘धै चिन्ताया’मित्यस्य चिन्तार्थत्वात्, इत्यमाशङ्क्योत्तरमाह—‘तं
 न भवति जिणदिट्ठं झाणं तिविहेवि जोगंमि’ तदेतन्न भवति यत् परेणाभ्यधायि, कुतः ?, यस्माज्जि-
 नैर्दृष्टं ध्यानं त्रिविधेऽपि योगे—मनोवाक्कायव्यापारलक्षण इति गाथार्थः ॥ १४६७ ॥ किं तु ?, कस्यचित्
 कदाचित् प्राधान्यमाश्रित्य भेदेन व्यपदेशः प्रवर्त्तते, तथा चामुमेव न्यायं प्रदर्शयन्नाह—‘वायाईधाऊणं’
 वातादिधातूनां आदिशब्दात् पित्तश्लेष्मणोर्यो यदा भवत्युत्कटः—प्रचुरो धातुः कुपित इति स प्रोच्यते
 उत्कटत्वेन प्राधान्यात्, ‘न य इतरे तत्थ दो नत्थि च्ति न चेतरो तत्र द्वौ न स्त इति गाथार्थः ॥ १४६८ ॥ ‘एमेव
 य जोगाणं’ एवमेव च योगानां—मनोवाक्कायानां त्रयाणामपि यो यदा उत्कटो योगस्तस्य योगस्य तदा—तस्मिन्
 काले निर्देशः, ‘इयरे तत्थेक्क दो व णवा’ इतरस्तत्रैको भवति द्वौ वा भवतः, न वा भवत्येव, इयमत्र भावना—केवलिनः
 वाचि उत्कटाया कायोऽप्यस्ति अस्मंदादीना तु मनः कायो न वेति, केवलिनः गैलेइयवस्थायां काययोगनिरोधकाले स एव
 केवल इति, अनेन च शुभयोगोत्कटत्व तथा निरोधश्च द्वयमिति (मपि) ध्यानमित्यावेदित [व्य]मिति गाथार्थः ॥ १४६९ ॥ इत्थं
 य उत्कटो योगः तस्यैवेतत्सद्भावेऽपि प्राधान्यात् सामान्येन ध्यान [त्व]मभिधायाधुना विशेषेण त्रिप्रकारमप्युपदर्शयन्नाह—
 ‘काएनि य’ कायेऽपि च अध्यात्मं अधि आत्मनि वर्त्तत इति अध्यात्मं ध्यानमित्यर्थः, एकाग्रतया एज्जनादिनिरोधात्,
 ‘वायाए च्ति नथा वाचि अ’यात्मं एकाग्रतयैवायनभाषानिरोधात्, ‘मणस्स चेव जह होइ च्ति मनमश्चैव यथा भवत्यध्यात्मं एव
 कायेऽपि वाचि चेत्यर्थः’ एवं भेदेनाभिधायाधुनैकादावपि दर्शयन्नाह—कायवाङ्मनोयुक्तं त्रिविधं अध्यात्ममाख्यातवन्त-

स्तीर्थकरा गणधराश्च, वक्ष्यते च—‘भंगिअसुतं गुणंतो वट्ठति त्रिविहेवि ज्ञाणंमि’त्ति गाथार्थः ॥ १४७० ॥ पराभ्युपगतध्या-
नसाम्यप्रदर्शनेनानभ्युपगतयोरपि ध्यानतां प्रदर्शयन्नाह—‘जइ एगगं’ गाहा, हे आयुष्मन् ! यदप्येकाग्रं चित्तं कचिद्
वस्तुनि धारयतो वा स्थिरतया देहव्यापिविषयत्वं उक्तं इति ‘निरुद्धो वाचि’त्ति निरुन्धानस्य वा तदपि योगनिरोध
इव केवलिनः किमित्याह—‘ध्यानं भवति मानसं यथा ननु तथा इतरयोरपि द्वयोर्वाक्काययोः, एवमेव—एकाग्रधारणा-
दिनैव प्रकारेण तद्व्यवस्थायोऽपि ध्यानं भवतीति गाथार्थः ॥ १४७१ ॥ इत्थं त्रिविधे ध्याने सति यस्य यदोक्तद्वयं
तस्य तदेतरसद्भावेऽपि प्राधान्याद् व्यपदेश इति, लोकलोकोत्तरानुगतश्चायं न्यायो वर्तते, तथा चाह—‘देसिय’
गाहा, देशयतीति देशिकः—अग्रयायी देशिकेन दर्शितो मार्गः—पन्था यस्य स तथोच्यते व्रजन्—गच्छन् नरपती—राजा
लभते शब्दं—प्राप्नोति शब्दं, किंभूतमित्याह—‘रायत्ति एस वच्चति’ राजा एष व्रजतीति, न चासौ केवलः, प्रभूतलोकानुगत-
त्वात्, न च तदन्यव्यपदेशः, तेषामप्राधान्यात्, तथा चाह—‘सेसा अणुगामिणो तस्स’त्ति शेषाः—अमात्यादयः अनुगामिनः—
अनुयातारस्तस्य—राज्ञ इत्यतः प्राधान्याद्वाजेतिव्यपदेश इति गाथार्थः ॥ १४७२ ॥ अयं लोकानुगतो न्यायः, अयं पुनर्लोकोत्तरा-
नुगतः—‘पढमिह’ प्रथम एव प्रथमिलुक्, प्राथम्यं चास्य सम्यग्दर्शनाख्यप्रथमगुणघातित्वात् तस्य प्रथमिलुक् स्य उदये, कस्य?,
क्रोधस्य अनन्तानुबन्धिन इत्यर्थः—‘इतरेवि तिणिण तत्थत्थि’ शेषा अपि त्रयः—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणसङ्घवलनादय-
स्तत्र—जीवद्रव्ये सन्ति, न चातीताद्यपेक्षया तत्सद्भावः प्रतिपाद्यते, यत् आह—‘न य तेण संति तद्दिश्यं’ न च—ते—अप्र-
त्याख्यानप्रत्याख्यानारणादयो न सन्ति, किंतु सन्त्येव, न च प्राधान्यं तेषामतो न व्यपदेशः, आद्यस्यैव व्यपदेशः,—
‘तहेयं’ तथा एतदपि अधिकृतं वेदितव्यमिति गाथार्थः ॥ १४७३ ॥ अधुना स्वरूपतः कायिकं मानसं च ध्यानमावेदय-
न्नाह—‘मा मे एजउ काउ’त्ति एजतु—कम्पतां ‘कायो’ देह इति, एवं अचलत एकाग्रतया स्थितस्येति भावना, किं?, कायेन
निर्वृत्तं कायिकं भवति ध्यानं, एवमेव मानसं निरुद्धमनसो भवति ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४७४ ॥ इत्थं प्रतिपादिते
सत्याह चोदकः—‘जह कायमणनिरोहे’ ननु यथा कायमनसोनिरोधे ध्यानं प्रतिपादितं भवता ‘वायाह जुज्जह न एवं’ति
वाचि युज्यते नैवेति, कदाचिदप्रवृत्त्यैव निरोधाभावात्, तथाहि—न कायमनसो यथा सदा प्रवृत्ते तथा वागिति ‘तम्हा वती
उ ज्ञाणं न होइ’ तस्माद् वाग् ध्यानं न भवत्येव, तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् व्यवहितप्रयोगाच्च, ‘को वा चिसेसो’त्ति
को वा विशेषोऽत्र? येनेत्थमपि व्यवस्थिते सति वाग् ध्यानं भवतीति गाथार्थः ॥ १४७५ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याह गुरुः—
‘मा मे चलउ’त्ति मा मे चलतु—कम्पनामिति शब्दस्य व्यवहितः प्रयोगः तं च दर्शयिष्यामः, तनुः—शरीरमिति—एवं चलन-
क्रियानिरोधेन यथा तद् ध्यानं कायिकं ‘निरेइणो’ निरेजिनो—निष्प्रकम्पस्य भवति ‘अजताभासविज्जिस्स वाइयं ज्ञाण-
मेवंतु’ अयताभापाविवर्जिनो—दुष्टवाक्परिहर्तुरित्यर्थः, वाचिकं ध्यानमेव यथा कायिकं, तुशब्दोऽवधारणार्थ इति गाथार्थः
॥ १४७६ ॥ साम्प्रतं स्वरूपत एव वाचिकध्यानमुपदर्शयन्नाह—‘एवंविहा गिरा’ एवंविधेति निरवधा गीः—वागुच्यते
‘मे’त्ति मया वक्तव्या ‘एरिस’त्ति ईदृशी सावद्या न वक्तव्या, एवमेकाग्रतया विचारितवाक्यस्य सतो भाषमाणस्य वाचिकं
ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४७७ ॥ एवं तावद् व्यवहारतो भेदेन त्रिविधमपि ध्यानमावेदितं, अधुनैकदैव एकत्रैव त्रिवि-
धमपि दर्शयते—‘मणसा वावारंतो’ मनसा—अन्तःकरणेनोपयुक्तः सन् व्यापारयन् कायं—देहं वाचं—भारतीं च ‘तत्परी-
णामो’ तत्परिणामो विवक्षितश्रुतपरीणामः, अथवा तत्परिणामो—योगत्रयपरिणामः स तथाविधः शान्तो योगत्रयपरिणामो
यस्यासौ तत्परिणामः, भङ्गिकश्रुतं—दृष्टिवादान्तर्गतमन्यद् वा तथाविधं ‘गुणंतो’त्ति गुणयन् वर्तते त्रिविधेऽपि ध्याने
मनोवाक्कायव्यापारलक्षणे इति गाथार्थः ॥ १४७८ ॥ अवसितमानुषङ्गिकं, साम्प्रतं भेदपरिमाणं प्रतिपादयताऽथ
उत्सृतोच्छ्रितादिभेदो यो नवधा कायोत्सर्ग उपन्यस्तः स यथायोगं व्याख्यायत इति, तत्र—

धम्मं सुक्कं च दुवे ज्ञायइ ज्ञाणाहं जो ठिओ संतो । एसो काउस्सग्गो उस्सिउसिओ होइ नायव्वो ॥ १४७९ ॥
धम्मं सुक्कं च दुवे नवि ज्ञायइ नवि य अट्टरुद्धाहं । एसो काउस्सग्गो दब्बुसिओ होइ नायव्वो ॥ १४८० ॥
पयलायंत सुसुत्तो नेव सुहं ज्ञायइ ज्ञाणमसुहं वा । अन्वावारियचित्तो जागरमाणोवि एमेव ॥ १४८१ ॥
अचिरोववन्नगाणं मुच्छिद्यअव्वत्तमत्तसुत्ताणं । ओहाडियमव्वत्तं च होइ पाएण चित्तंति ॥ १४८२ ॥
गाढालंवल्लगं चित्तं वुत्तं निरेयणं ज्ञाणं । सेसं न होइ ज्ञाणं मउअमवत्तं भमंतं वा ॥ १४८३ ॥
उम्हासेसोवि सिही होउं लद्धिधणो पुणो जलइ । इय अवत्तं चित्तं होउं वत्तं पुणो होइ ॥ १४८४ ॥
पुण्यं च जं तदुत्तं चित्तस्सेगग्गया हवइ ज्ञाणं । आवन्नमणेगग्गं चित्तं चिय तं न तं ज्ञाणं ॥ १४८५ ॥
आ० मणसहिण उ काएण कुणइ वायाह भासइ जं च । एयं च भावकरणं मणरहिंयं दब्बकरणं च ॥ १४८६ ॥
चो० जइ ते चित्तं ज्ञाणं एवं ज्ञाणमवि चित्तमावन्नं । तेन र चित्तं ज्ञाणं अह नेवं ज्ञाणमन्नं ते ॥ १४८७ ॥
आ० नियमा चित्तं ज्ञाणं ज्ञाणं चित्तं न यावि भइयव्वं । जह खइरो होइ दुमो दुमो य खइरो अखयरो वा ॥ १४८८ ॥

अष्टं रुद्रं च दुवे आयइ ज्ञाणाइं जो ठिओ संतो । एसो काउस्सगो दव्वुसिओ भावउ निसन्नो ॥ १४८९ ॥
 धम्मं सुक्कं च दुवे आयइ ज्ञाणाइं जो निसन्नो अ । एसो काउस्सगो निरनुमिओ होइ नायव्वो ॥ १४९० ॥
 धम्मं सुक्कं च दुवे नवि आयइ नवि य अट्ठरुदाइं । एसो काउस्सगो निसण्णओ होइ नायव्वो ॥ १४९१ ॥
 अष्टं रुद्रं च दुवे आयइ ज्ञाणाइं जो निसन्नो य । एसो काउस्सगो निसन्नगनिसन्नओ नामं ॥ १४९२ ॥
 धम्मं सुक्कं च दुवे आयइ ज्ञाणाइं जो निवन्नो उ । एसो काउस्सगो निवनुमिओ होइ नायव्वो ॥ १४९३ ॥
 धम्मं सुक्कं च दुवे नवि आयइ नवि य अट्ठरुदाइं । एसो काउस्सगो निवण्णओ होइ नायव्वो ॥ १४९४ ॥
 अष्टं रुद्रं च दुवे आयइ ज्ञाणाइं जो निवन्नो उ । एसो काउस्सगो निवन्नगनिवन्नओ नाम ॥ १४९५ ॥
 अतरंतो उ निसन्नो करिज्ज तहवि य सह निवन्नो उ । संवाहुवस्सए वा कारणियमहवि य निसन्नो ॥ १४९६ ॥

धर्मं च शुक्लं च प्राक्प्रतिपादितस्वरूपे ते एव द्वे ध्यायति ध्याने यः कश्चित् स्थितः सन् एष कायोत्सर्ग उत्सृतोत्सृतो भवति ज्ञातव्यः, यस्मादिह शरीरमुत्सृतं भावोऽपि धर्मशुक्लध्यायित्वादुत्सृत एवेति गाथार्थः ॥ गतः खल्वेको भेदोऽधुना द्वितीयः प्रतिपाद्यते—‘धम्मं सुक्कं’ धर्मं शुक्लं च द्वे नापि ध्यायति नापि आर्त्तरौद्रे एष कायोत्सर्गो द्रव्योत्सृतो भवतीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ १४७९-१४८० ॥ आह—कस्यां पुनरवस्थायां न शुभं ध्यानं ध्यायति नाप्यशुभमिति ?, अत्रोच्यते—‘पयलायंतं’ प्रचलायमानं ईषत् स्वपन्नित्यर्थः, ‘सुसुत्तं’ति सुषु सुप्तः स खलु नैव शुभं ध्यायति ध्यानं—धर्मशुक्ल-लक्षणं अशुभं वा—आर्त्तरौद्रलक्षणं न व्यापारितं क्वचिद् वस्तुनि चित्तं येन सोऽव्यापारितचित्तः जाग्रदपि एवमेव—नैव शुभं ध्यायति ध्यानं नाशुभमिति गाथार्थः ॥ १४८१ ॥ किंच—‘अचिरोवन्नगाणं’ ‘न चिरोपपन्नका अचिरोपपन्नकाः तेषामचिरोपपन्नकानामचिरजातानामित्यर्थः, मूर्च्छिताव्यक्तमत्तसुप्तानां—मूर्च्छितानामभिधानादिना अव्यक्तानाम्—अव्यक्त-चेतसां मत्तानां मदिरादिना सुप्तानां निद्रया, इहाव्यक्तानामिति यदुक्तं तत्राव्यक्तचेतसः अव्यक्ताः, तत् पुनरव्यक्तं कीदृगित्याह—‘ओहाडियमवत्तं च होइ पाएण चित्तं तु’ ‘ओहाडिय’न्ति स्थगितं विपादिना तिरस्कृतस्वभावं अव्यक्तं च—अव्यक्तमेव चशब्दोऽवधारणे भवति प्रायश्चित्तमपि, प्रायोग्रहणादन्यथाऽपि सम्भवमाहेति गाथार्थः ॥ १४८२ ॥ स्यादे-तत्—एवंभूतस्यापि चेतसो ध्यानताऽस्तु को विरोध इति ?, अत्रोच्यते, नैतदेवं, यस्मात्—आलम्बने लग्नं २ गाढमाल-म्बने लग्नं २ एकालम्बने स्थिरतया व्यवस्थितमित्यर्थः, चित्त—अन्तःकरणं उक्तं—भणितं, निरेजनं—निष्प्रकम्पं ध्यानं, यतश्चैवमतः शेषं—यदस्मादन्यत् तन्न भवति ध्यानं, किंभूतं ?—‘मदुयमवत्तं भमन्तं वा’ मृदु—भावनायामकठोरं अव्यक्तं पूर्वोक्तं भ्रमन्वा—अनवस्थितं वेति गाथार्थः ॥ १४८३ ॥ आह—यदि मृदुवादि चित्तं ध्यानं न भवति वस्तुतः अव्यक्तत्वात् तत् कथमस्य पश्चादपि व्यक्ततेति ?, अत्रोच्यते—‘उम्हासेसोवि’उष्मावशेषो मन्नागपि उष्णमात्र इत्यर्थः, शिखी—अग्निर्भूत्वा लब्धेन्धनः—प्राप्तकाष्ठादिः सन् पुनर्जलति, ‘इय’ एवं अव्यक्तं चित्तं मदिरादिसर्पकादिना भूत्वा व्यक्तं पुनर्भवत्यग्निवदिति गाथार्थः ॥ १४८४ ॥ इत्थं प्रासङ्गिकं कियदप्युक्तं, अधुना प्रक्रान्तवस्तुशुद्धिः क्रियते, किंच प्रक्रान्तं?, कायिकादि त्रिविधं ध्यानं, यत् उक्तं—‘भंगियसुयं गुणतो वट्टइ तिविहेऽवि ज्ञाणंमि’ इत्यादि, एवं च व्यवस्थिते ‘अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेग-गया भवति ज्ञाणं’ यदुक्तमस्माद् विनेयस्य विरोधशङ्कया सम्मोहः स्यादतस्तदपनोदाय शङ्कामाह—‘पुवं च जं तदुत्तं’ ननु त्रिविधे ध्याने सति पूर्वं यदुक्तं चित्तस्यैकाग्रता भवति ध्यानं ‘अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगगया भवति ज्ञाणं’ति वचनात् चशब्दाद्यच्च तदूर्ध्वमुक्तं—‘भंगियसुयं गुणतो वट्टइ तिविहेवि ज्ञाणंमि’ तदेतत् परस्परविरुद्धं कथयतस्त्रिविधे ध्याने सति आपन्नमनेकविषयं ध्यानमिति, तथा च मनसा किञ्चिद्ध्यायति वाचाऽभिधत्ते कायेन क्रियां करोतीति अनेकाग्रता, आचार्य इदमनाहत्य सामान्येनैकाग्रं चित्तं हृदि कृत्वा काक्काऽऽह—‘चित्तं चिय तं न तं ज्ञाणं’ यदनेकाग्रं तच्चित्तमेव न ध्यानमिति गाथार्थः ॥ १४८५ ॥ आह—उक्तन्यायादनेकाग्रं त्रिविधं ध्यानं तस्य तर्हि ध्यानत्वानुपपत्तिः, न, अभिप्रायापरि-ज्ञानात्, तथाहि—आ०—‘मणसहिण्ण’ मनःसहितेनैव कायेन करोति, यदिति सम्बध्यते, उपयुक्तो यत् करोतीत्यर्थः, वाचा भाषते यच्च मनःसहितया, तदेव भावकरणं वर्त्तते, भावकरणं च ध्यानं, मनोरहितं तु द्रव्यकरणं भवति, ततश्चै-तदुक्तं भवति—इहानेकाग्रतैव नास्ति सर्वेषामेव मनःप्रभृतीनामेकविषयत्वात्, तथाहि—स यत् मनसा ध्यायति तदेव वाचाऽभिधत्ते तत्रैव च कायक्रियेति गाथार्थः ॥ १४८६ ॥ इत्थं प्रतिपादिते सत्यपरस्त्वाह—‘जइ ते चित्तं ज्ञाणं’यदि ते—तव चित्तं ध्यानं ‘अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगगया हवइ ज्ञाणं’ति वचनान्, एवं ध्यानमपि चित्तमापन्नं, ततश्च कायिकवाचिक-ध्यानासम्भव इत्यभिप्रायः, तेन किल चित्तमेव ध्यानं नान्यदिति हृदयं, अथ नैवमिष्यते—मा भूत्, कायिकवाचिके ध्याने न भविष्यत इति, इत्थं तर्हि ध्यानमन्यते—तव चित्तादिति गम्यते, यस्मान्नावश्यं ध्यानं चित्तमिति गाथार्थः ॥ १४८७ ॥ अत्र चाचार्य आह—अभ्युपगमाददोषः, तथाहि—‘नियमा चित्तं ज्ञाणं’ नियमात्—नियमेन उक्तलक्षणं चित्तं ध्यानमेव, ‘ज्ञाणं चित्तं न यावि भइयवं’ ध्यानं तु चित्तं न चाप्येवं भक्तव्यं—विकल्पनीयं, अत्रैवार्थे दृष्टान्तमाह—‘जइ खइरो होइ दुमो दुमो य खइरो

अस्य व्याख्या—‘तस्योत्तरीकरणेन’ ‘तस्ये’ति तस्य—अनन्तरं प्रस्तुतस्य श्रामण्ययोगसङ्घातस्य कथञ्चित् प्रमादात् खण्डितस्य विराहितस्य वोत्तरीकरणेन हेतुभूतेन ‘ठामि काउस्सग’मिति योगः, तत्रोत्तरकरणं पुनः संस्कारद्वारेणोपरिकरणमुच्यते, उत्तरं च तत् करणं च इत्युत्तरकरणं अनुत्तरमुत्तरं क्रियत इत्युत्तरीकरणं, कृतिः—करणमिति, तच्च प्रायश्चित्तद्वारेण भवति अत आह—‘प्रायश्चित्तकरणेण’ प्रायश्चित्तशब्दार्थं वक्ष्यामः तस्य करणं प्रायश्चित्तकरणं तेन, यथा तत्तत्तानिनादीनि प्रतिक्रमणावसानानि विशुद्धौ कर्तव्यायां मूलकरणं, इदं पुनरुत्तरकरणमतस्तेनोत्तरकरणेन—प्रायश्चित्तकरणेनेति, क्रिया पूर्ववत्, प्रायश्चित्तकरणं च विशुद्धिद्वारेण भवत्यत आह—‘विशोदीकरणेण’ विशोधनं विशुद्धिः अपराधमलिनस्यात्मनः प्रक्षालन-

भावश्यकहारिभट्टीया

मित्यर्थः तस्याः करणं तेन हेतुभूतेन, विशुद्धिकरणं च विशल्यकरणद्वारेण भवत्यत आह—‘विसलीकरणेण’ विगतानि शल्यानि—मायादीनि यस्यासौ विशल्यस्तस्य करणं विशल्यकरणं तेन हेतुभूतेन, ‘पावाणं कम्माण णिग्घायणट्ठाए ठामि काउस्सगं’ पापानां संसारनिबन्धनानां कर्मणां—ज्ञानावरणीयादीनां निर्घातार्थं—निर्घातननिमित्तं व्यापत्तिनिमित्तमित्यर्थः, किं ?—‘तिष्ठामि कायोत्सर्गं’ कायस्योत्सर्गः—कायपरित्याग इत्यर्थः तं, एतदुक्तं भवति—अनेकार्थत्वाद् धातूनां तिष्ठामीति—करोमि कायोत्सर्गं, व्यापारवतः कायस्य परित्यागमिति भावना, किं सर्वथा ? नेत्याह—‘अन्नत्थूमसिएणं’ति अन्यत्रोच्छ्वसितेन, उच्छ्वसितं मुक्त्वा योऽन्यो व्यापारस्तेन व्यापारवत इत्यर्थः, एवं सर्वत्र भावनीयं, तत्रोर्ध्वं प्रवलं वा श्वसितमुच्छ्वसितं तेन, ‘नीससिएणं’ति अधःश्वसितं निःश्वसितं तेन निःश्वसितेन, ‘खासिएणं’ति कासितं प्रतीतं, ‘छीएणं’ति क्षुतं प्रतीतमेव तेन—तदपि, ‘जंभाइएणं’ति जृम्भितेन, विवृतवदनस्य प्रवलपवननिर्गमो जृम्भितमुच्यते, ‘उद्दुएणं’ति उद्गारितं प्रतीतं, ‘वायनिसग्गेणं’ति अपानेन पवननिर्गमो वातनिसर्गो भण्यते तेन, ‘भमलीए’ति भ्रमल्या, इयमाकस्मिकी शरीरभ्रमिलक्षणा प्रतीतैव ‘पित्तसंमूर्च्छया’ पित्तमूर्च्छयाऽपि, पित्तप्रावल्यात् मनाग्मूर्च्छा भवति, ‘सुहुमेहिं अंगसंचालेहिं’ सूक्ष्मैरङ्गसञ्चारैर्लक्ष्यालक्ष्यैर्गात्रविचलनप्रकारै रोमोद्गमादिभिः, ‘सुहुमेहिं खेलसंचालेहिं’ सूक्ष्मैः खेलसञ्चारैर्यस्मात् सयोगिवीर्यसद्भव्यतया ते खल्वन्तर्भवन्ति ‘सुहुमेहि दिट्ठिसंचालेहिं’ सूक्ष्मैर्दृष्टिसञ्चारैः—निमेपादिभिः, ‘एवमाइएहिं आगारेहिं अभग्गो अविराहिओ होज्ज मे काउस्सग्गो’ एवमादिभिरित्यादिशब्दं वक्ष्यामः, आक्रियन्त इत्याकारा आगृह्यन्त इति भावना, सर्वथा कायोत्सर्गपवादप्रकारा इत्यर्थः, तैराकारैर्विचयमानैरपि न भग्गोऽभग्गः, भग्गः सर्वथा नाशितः, न विराधितोऽविराधितो, विराधितो देशभग्गोऽभिधीयते, भवेत् सम कायोत्सर्गं, कियन्तं कालं यावदित्याह—‘जाव अरहताणं भगवताणं नमोकारेणं न पारेमि’ यावदहंतां भगवतां नमस्कारेण न पारयामि, यावदिति कालावधारणं, अगोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेषामर्हतां भगः—ऐश्वर्यादिलक्षणः स विद्यते येषां ते भगवन्तस्तेषां भगवतां सम्बन्धिना नमस्कारेण ‘नमो अरहंताणं’ इत्यनेन न पारयामि—न पारं गच्छामि, तावत् किमित्याह—‘ताव कायं ठाणेणं मोणेणं ज्ञाणेणं अप्पाणं वोसिरामि’ति तावच्छब्देन कालनिर्देशमाह, कायं—देहं स्थानेन—ऊर्ध्वस्थानेन तथा मौनेन—वागनिरोधलक्षणेन, तथा ध्यानेन शुभेन, ‘अप्पाणं’ति प्राकृतशैल्या आत्मीयं, अन्ये न पठन्त्येवैनमालापकं, व्युत्सृजामि—परित्यजामि, इयमत्र भावना—कायं स्थानमौनध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासद्वारेण व्युत्सृजामि, नमस्कारपाठं यावत् प्रलम्बभुजो निरुद्धवाक्प्रसरः प्रशस्तध्यानानुगतस्तिष्ठामीति, तथाच कायोत्सर्गपरिसमाप्तौ नमस्कारमपठतस्तद्भङ्ग एव द्रष्टव्य इत्येते तावत् समासार्थः, अवयवार्थं तु भाष्यकारो वक्ष्यति, तत्रेच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गमित्याद्यं सूत्रावयवमधिकृत्याह—कायोत्सर्गस्थानं न कार्यं, प्रयोजनरहितत्वात्, तथाविधपर्यटनवदिति, अत्रोच्यते, प्रयोजनरहितत्वमसिद्धं, यतः—

काउस्सगंमि ठिओ निरेयकाओ निरुद्धवहपसरो । जाणढ सुहुमेगमणो मुणि देवसियाहअइयारं ॥ १ ॥ (प्र०)
परिजाणिऊणय जओ संमं गुरुजणपगासणेणं तु । सोहेइ अप्पगं सो जम्हा य जिणेहिं सो भणिओ ॥ २ ॥ (प्र०)
काउस्सगं मुखपहदेसियं जाणिऊण तो धीरा । दिवसाइयारजाणणट्ठाइ ठायंति उस्सगं ॥ १४९७ ॥

व्याख्या—इह च सम्बद्धगाथाद्वयमन्यकर्तृकं तथापि सोपयोगमिति कृत्वा व्याख्यायते, कायोत्सर्गं उक्तस्वरूपे स्थितः सन् निरेजकायो—निष्प्रकम्पदेह इति भावना, निरुद्धवाक्प्रसरः—मौनव्यवस्थितः सन् जानीते सुखमेकमना—एकाग्रचित्तं, सन् कोऽसौ ?—मुनिः—साधुः, किं ?—दैवसिकातिचारं आदिगव्शान्निकग्रह इति गार्थार्थः ॥ ततः किमित्याह—यस्मात् कारणात् सम्यग्—अशठभावेन गुरुजनप्रकाशनेन—गुरुजननिवेदनेनेति हृदयं, तुगव्दात् तदादिअष्टप्रायश्चित्तकरणेन चः शोधयत्यात्मानमसौ, अतिचारमलिनं क्षालयतीत्यर्थः, तच्चातिचारपरिज्ञानमत्रिकलं कायोत्सर्गव्यवस्थितस्य भवत्यतः कायोत्सर्गस्थानं कार्यमिति, किंच—यस्माज्जिनैर्भगवद्भिरयं कायोत्सर्गो भणित—उक्तः, तस्मात् कायोत्सर्गस्थानं कार्यमिति गार्थार्थः ॥ १—२ ॥ यतश्चैवमतः ‘काउस्सगं मुखपहदेसियं’ति मोक्षपन्थास्तीर्थकर एव भण्यते तत्प्रदर्शकत्वात्, कारणे कार्योपचारात्, तेन मोक्षपथेन देशितः—उपदिष्टः मोक्षपथदेशितस्तं, ‘जाणिऊणं’ति दिवसाद्यतिचारपरिज्ञानोपायतया विज्ञाय ततो धीराः—साधवः, दिवसातिचारज्ञानार्थमित्युपलक्षणं रात्र्यतिचारज्ञानार्थमपि, ‘ठायंति उस्सगं’ति तिष्ठन्ति कायोत्सर्गमित्यर्थः, ततश्च कायोत्सर्गस्थानं कार्यमेव, सप्रयोजनत्वात्, तथाविधवैयानृत्यवदिति गार्थार्थः ॥ १४९७ ॥ साम्प्रतं यदुक्तं ‘दिवसातिचारज्ञानार्थमिति, तत्रौषतो विषयद्वारेण तमतिचारमुपदर्शयन्नाह—

सयणासणणपाणे चेइय जइ सेज्ज काय उचारे । समितीभावणयुत्ती वितहायरणंमि अइयारो ॥ १४९८ ॥

व्याख्या—शयनीयवितथाचरणे सत्यतिचारः, एतदुक्तं भवति—संस्तारकादेरविधिना ग्रहणादौ अतिचार इति, ‘आसणं’ति आसनवितथाचरणे सत्यतिचारः पीठकादेरविधिना ग्रहणादतिचार इति भावना, ‘अण्णपाणं’ति अन्नपानवितथाचरणे सत्यतिचारः अन्नपानस्याविधिना ग्रहणादावतिचार इत्यर्थः, ‘चेतियं’ति चैत्यवितथाचरणे सत्यतिचारः, चैत्यविषयं

आवश्यकहारिभट्टीया

वितथाचरणमविधिना वन्दने अकरणे चेत्यादि, 'जइ'त्ति यतिवितथाचरणे सत्यतिचारः, यतिप्रियं च वितथाचरणं यथाहं चिनयाद्यकरणमिति, 'सेज'त्ति शय्याप्रितथाचरणे सत्यतिचारः, गय्या वसतिरुच्यते, तद्विषयं वितथाचरणमविधिना प्रमार्जनादौ ख्यादिसंसक्तायां वा वसत इत्यादि, 'काय' इति कायिकवितथाचरणे सत्यतिचारः, वितथाचरणं चास्थण्डिले कायिकं व्युत्पृजतः स्थण्डिले वाऽप्रत्युपेक्षितादावित्यादि, 'उच्चार'त्ति उच्चारप्रितथाचरणे सत्यतिचारः उच्चारः-पुरीषं भण्यते वितथाचरणं चैतद्विषयं यथा कायिकायां, 'समिति'त्ति समितिप्रितथाचरणे सत्यतिचारः, समितयश्चेयानमिति-प्रमुखाः पञ्च यथा प्रतिक्रमणे, वितथाचरणं चासामविधिनाऽऽसेवनेऽनासेवने चेत्यादि, 'भावने'ति भावनाप्रितथाचरणे सत्यतिचारः, भावनाश्चानित्यत्रादिगोचरा द्वादश, तथा चोक्तम्—'भाप्रयितव्यमनित्यत्वमशरणत्वं तयैकतान्यत्वे । अशुचित्वं संसारः कर्माश्रवसंवरविधिश्च ॥ १ ॥ निर्जरणलोकविस्तरधर्मस्वाख्याततत्त्वचिन्ताश्च । बोधेः सुवर्लभत्वं च भावना द्वादश विशुद्धाः ॥ २ ॥' अथवा पञ्चविंशतिभावना यथा प्रतिक्रमणे, वितथाचरणं चासामविधिसेवनेनेत्यादि, 'गुस्ति'ति गुस्ति-वितथाचरणे सत्यतिचारः, तत्र मनोगुस्तिप्रमुखास्तिस्रो गुस्तयः यथा प्रतिक्रमणे, वितथाचरणमपि गुस्तिविषयं यथा समिति-प्रिति गाथार्थः ॥ १४९८ ॥ इत्थं सामान्येन विषयद्वारेणातिचारमभिधायानुना कायोत्सर्गगतस्य मुनेः क्रियामभिधित्सुराह—
गोसमुहणंतगाई आलोए देसिए य अहयारे । सन्ने समाणइत्ता हियए दोसे ठविज्जाहि ॥ १४९९ ॥
काउं हिअए दोसे जहक्कमं जा न ताव पारेइ । ताव सुहुमाणुपाणू धम्मं सुक्कं च झाइज्जा ॥ १५०० ॥

गोषः प्रत्युपो भण्यते, 'मुहणंतगं' मुखवस्त्रिका आदिगन्दाच्छेपोपकरणग्रहः, ततश्चैतद्वक्तुं भवति—गोपादारभ्य मुखवस्त्रिकादौ विषये 'आलोए देसिए य अतिचारे'त्ति अवलोकयेत्—निरीक्षेत दैवसिकानतिचारान्—अत्रिधिप्रत्युपेक्षिताप्रत्युपेक्षितादीनि, ततः 'सवे समाणइत्ता' सर्वानतिचारान् मुखवस्त्रिकाप्रत्युपेक्षणादारभ्य यावत् कायोत्सर्गावस्थानमत्रान्तरे य इति 'समाणइत्ता' समाप्य बुद्ध्यवलोकनेन समाप्तिं नीत्वा एतावन्त एत इति, नातः परमतिचारोऽस्ति ततो 'हृदये' चेतसि दोषान्—प्रतिषिद्धकरणादिलक्षणान् आलोचनीयानित्यर्थः, स्थापयेदिति गाथार्थः ॥ १४९९ ॥ कृत्वा हृदये दोषान् यथाक्रममिति प्रतिसेवनानुलोम्येन आलोचनानुलोम्येन च, प्रतिसेवनानुलोम्यं नाम ये यथाऽऽमेविता इति, आलोचनानुलोम्यं तु पूर्वं लघव आलोच्यन्ते पश्चाद् गुरव इति, 'जा न ताव पारेति'त्ति यावन्न तावत् पारयति गुरुर्मस्करेण, 'ताव सुहुमाणुपाणू'त्ति तावदिति कालावधारणं, सूक्ष्मप्राणापानः, सूक्ष्मोच्छ्वासनिश्वास इत्यर्थः, किं ?—'धम्मं सुक्कं च झाइज्जा' धर्मेध्यानं प्रतिक्रमणाध्ययनोक्तस्वरूपं शुक्लं ध्यानं च ध्यायेदिति गाथार्थः ॥ १५०० ॥ एवं—

देसिय राहय पक्खिय चाउम्मासे तहेव वरिसे य । इक्किं तिन्नि गमा नायन्वा पंचसेएसु ॥ १५०१ ॥

व्याख्या—'देवसिय'त्ति दैवसिके प्रतिक्रमणे दिवसेन निर्वृत्तं दैवसिकं, 'राइय'त्ति रात्रिके, 'पक्खिए'त्ति पाक्षिके 'चाउम्मासे'त्ति चानुर्मासिके तथैव 'वरिसि'त्ति तथैव वार्षिके च, वर्षेण निर्वृत्तं वार्षिकं—सांयत्सरिकमिति भावना, एकैकस्मिन् प्रतिक्रमणे दैवसिकादौ त्रयो गमा ज्ञातव्याः, पञ्चस्वेतेषु दैवसिकादिषु, कथं त्रयो गमाः ? सामायिकं कृत्वा कायोत्सर्गकरणं, सामायिकमेव कृत्वा प्रतिक्रमणं, सामायिकमेव कृत्वा पुनः कायोत्सर्गम्, इह च यस्माद् दिवसादि तीर्थं दिवमप्रधानं च तस्माद् दैवसिकमादाविति गाथार्थः ॥ १५०१ ॥ अत्राह चोदक—

आइमकाउस्सग्गे पडिक्कमणे ताव काउ सामहयं । तो किं करेह वीयं तइअं च पुणोऽवि उस्सग्गे ? ॥ १५०२ ॥
समभावमि ठियप्पा उस्सग्गं करिय तो पडिक्कमइ । एमेव य समभावे ठियस्स तइयं तु उस्सग्गे ॥ १५०३ ॥
सज्झायझाणतवओसहेसु उवएसथुइपयाणेसु । संतगुणक्कित्तणेसु अ न हुंति पुणक्कदोसा उ ॥ १५०४ ॥

व्याख्या—'आदिमकायोत्सर्ग' इति प्रथमकायोत्सर्गं कृत्वा सामायिकमिति योगः 'पडिक्कमणे ताव वितियं काउं सामा-इयं'ति योगः, ता किं करेह तइयं च सामाइयं पुणोऽवि उस्सग्गो ? यः प्रतिक्रान्तोपरीति गाथार्थः ॥ १५०२ ॥ चालना चेयम्, अत्रोच्यते—'समभावमि' गाहा व्याख्या—इह समभावस्थितस्य भावप्रतिक्रमणं भवति नान्यथा, ततश्च समभावे—रागद्वेषमध्यवर्तिनि स्थित आत्मा यस्यासौ स्थितात्मा, 'उस्सग्गं काउ (करिय) तो पडिक्कमति' दिवसातिचारपरिज्ञानाय कायोत्सर्गं कृत्वा गुरोरतिचारं निवेद्य तत्प्रदत्तप्रायश्चित्तं समभावपूर्वकमेव प्रपद्य ततः प्रतिक्रामति, 'एमेव य समभावे ठितस्स ततियं तु उस्सग्गे' एवमेव च समभावे व्यवस्थितस्य सतश्चारित्रशुद्धिरपि भवतीतिकृत्वा तृतीयं सामायिकं कायोत्सर्गं प्रतिक्रान्तोत्तरकालभाविनि क्रियत इति गाथार्थः ॥ १५०३ ॥ प्रत्यवस्थानमिदम्—'सज्झायझाण' गाहा व्याख्या निगदसिद्धा, इदानीं 'जो मे देवसिओ अइयारो कओ' इत्यादि सूत्रमधो व्याख्यातत्वादनाहस्य 'तस्स मिच्छामि दुक्कडं'ति सूत्रावयवं व्याचिख्यासुराह—

मिस्सि मिउमइवत्ते छत्ति अ दोमाण छायणे होइ । मिस्सि य मेराइ ठिओ दुत्ति दुगुंछामि अप्पाणं ॥ १५०५ ॥
कत्ति कड मे पावं डत्तिय डेवेमि तं उवसमेणं । एसो मिच्छाउक्कडपयक्खरत्थो समासेणं ॥ १५०६ ॥

इत्थं(दं) गाथायुगलं यथा सामायिकाध्ययने व्याख्यातं तथैव द्रष्टव्यमिति, साम्प्रतं 'तस्योत्तरीकरणेने'ति सूत्रावयवं विवृण्वन्नाह—

खण्डियविराहियाणं मूलगुणाणं सउत्तरगुणाणं । उत्तरकरणं कीरह जह सगडरहंगगेहाणं ॥ १५०७ ॥
पावं छिंदह जम्हा पायच्छित्तं तु भन्नई तेणं । पाएण वावि चित्तं विसोहए तेण पच्छित्तं ॥ १५०८ ॥
दन्वे भावे य दुहा सोही सल्लं च इक्कमिक्कं तु । सव्वं पावं कम्मं भाभिज्जह जेण संसारे ॥ १५०९ ॥

व्याख्या—'खण्डितविराधितानां' खण्डिताः—सर्वथा भग्ना विराधिताः—देशतो भग्ना मूलगुणानां—प्राणातिपातादिवि-
निवृत्तिरूपाणां सह उत्तरगुणैः—पिण्डविशुद्ध्यादिभिर्वर्तत इति सोत्तरगुणास्तेषामुत्तरकरणं क्रियते, आलोचनादिना पुनः
संस्करणमित्यर्थः, दृष्टान्तमाह—यथा शकटरथाङ्गगेहानां—गन्त्रीचक्रगृहाणामित्यर्थः, तथा च शकटानां खण्डितविराधि-
तानां अक्षावलकादिनोत्तरकरणं क्रियत इति गार्थः ॥ १५०७ ॥ अधुना 'प्रायश्चित्तकरणेने'ति सूत्रावयवं व्याचिख्या-
सुराह—'पावं' गाहा, व्याख्या—पापं—कर्मोच्यते तत् पापं छिनत्ति यस्मात् कारणात् प्राकृतशैल्या 'पायच्छित्तं'ति भण्यते, तेन
कारणेन, संस्कृते तु पापं छिनत्तीति पापच्छिदुच्यते, प्रायसो वा चित्तं—जीवं शोधयति—कर्ममलिनं विमलीकरोति तेन
कारणेन प्रायश्चित्तमुच्यते, प्रायो वा—बाहुल्येन चित्तं स्वेन स्वरूपेण अस्मिन् सतीति प्रायश्चित्तं, प्रायोग्रहणं संवरादेरपि
तथाविधचित्तसद्भावादिति गार्थः ॥ १५०८ ॥ अधुना 'विशोधिकरणे'त्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—'द्वे भावे
य दुहा सोही' गाहा—द्रव्यतो भावतश्च द्विविधा विशुद्धिः, शल्यं च, 'एकमेकं तु'ति एकैकं शुद्धिरपि द्रव्यभावभेदेन
द्विधा, शल्यमपीत्यर्थः । तत्र द्रव्यशुद्धिः रूपादिना वस्त्रादेर्भावशुद्धिः प्रायश्चित्तादिनाऽऽत्मन एव, द्रव्यशल्यं कण्टक-
शिलीमुखफलादि, भावशल्यं तु मायादि, सर्व ज्ञानावरणीयादि कर्म पापं वर्तते, किमिति ?—भ्राम्यते येन कारणेन तेन
कर्मणा जीवः संसारे—तिर्यग्गनारकामरभवानुभवलक्षणे, तथा च दग्धरज्जुकल्पेन भवोपग्राहिणाऽल्पेनापि सता केवलिनो-
ऽपि न मुक्तिमासादयन्तीति दारुणं संसारभ्रमणनिमित्तं कर्मेति गार्थः ॥ १५०९ ॥ साम्प्रतम् 'अन्यत्रोच्छ्रितेने'-
त्यवयवं विवृणोति—

उत्सासं न निरुंभइ आभिग्गहिओवि किमुअ चिट्ठा उ? । सज्जमरणं निरोहे सुहुमुत्सासं तु जयणाए ॥ १५१० ॥
कासखुअजंभिए मा हु सत्थमणिलोऽनिलस्स तिबुण्हो । असमाही य निरोहे मा मसगाई अतो हत्थो ॥ १५११ ॥
वायनिसग्गुडोए जयणासदस्स नेव य निरोहो । उड्डोए वा हत्थो भमलीमुच्छासु अ निवेसो ॥ १५१२ ॥
वीरियसजोगयाए संचारा सुहुमवायरा देहे । वाहिं रोमंचाई अंतो खेलाणिलाईया ॥ १५१३ ॥
आ(अव)लोअचलं चक्खू मणुव्व तं दुक्करं थिरं काउं । रुवेहिं तयं खिप्पह सभावओ वा सयं चलइ ॥ १५१४ ॥
न कुणइ निमेसजुत्तं तत्थुवओगे ण ज्ञाण ज्ञाहज्जा । एगनिसिं तु पवन्नो ज्ञायइ साहू अणिमिसच्छोऽवि ॥ १५१५ ॥
अगणीओ छिंदिज्ज व वोहियखोभाइ दीहडको वा । आगारेहिं अभग्गो उत्सग्गो एवमाईहिं ॥ १५१६ ॥

ऊर्ध्वं प्रवलः श्वास उच्छ्वासः तं 'न निरुंभइ'ति न निरुणद्धि, 'आभिग्गहिओवि' अभिगृह्यत इति अभिग्रहः अभि-
ग्रहेण निर्वृत्त अभिग्रहिकः—कायोत्सर्गस्तदव्यतिरेकात् तत्कर्त्ताऽप्याभिग्रहिको भण्यते, असावप्यभिभवकायोत्सर्गकार्य-
पीत्यर्थः, 'किमुत चेष्टा उ'ति किं पुनश्चेष्टाकायोत्सर्गकारी, स तु सुतरां न निरुणद्धि इत्यर्थः, किमित्यत आह—'सज्जमरणं
निरोहे'ति सद्योमरणं निरोधे उच्छ्वासस्य, ततश्च 'सुहुमुत्सासं तु जयणाए'ति सूक्ष्मोच्छ्वासमेव यतनया मुञ्चति, नोत्त्वणं,
मा भूत् सच्चयात इति गार्थः ॥ १५१० ॥ अधुना 'कासिते'त्यादिसूत्रार्थप्रचिकटिपदेदमाह—'कासखुअजंभिए'
गाहा व्याख्या—इह कायोत्सर्गे कासक्षुतजृम्भितादीनि यतनया क्रियन्ते, किमिति ?—'मा हु सत्थमणिलोऽनिलस्स
तिबुण्हो'ति मा शस्त्रं भविष्यति कासितादिसमुद्भवोऽनिलो—वायुरनिलस्य—वाह्यस्य वायोः, किंभूतः ?—तीव्रोष्णः, बाह्यानि-
लापेक्षया अत्युष्ण इत्यर्थः । न च न क्रियन्ते न च निरुध्यन्त एव न 'असमाही य निरोहे'ति (सर्वधारोधे) असमाधिश्च
चशब्दात् मरणमपि सम्भाव्यते कासितादिनिरोधे सति, 'मा मसगाई'ति मा मसकादयश्च कासितादिसमुद्भवपवनश्ले-
ष्माभिहतामरिष्यन्ति जृम्भते च वदनप्रवेशं करिष्यन्ति ततो हस्तोऽग्रतो दीयत इति यतनेयमिति गार्थः ॥ १५११ ॥
आह—निःश्वसितेनेति सूत्रावयवो न व्याख्यायते इति किमत्र कारणम् ? उच्यते, उच्छ्रितेन तुल्ययोगक्षेमत्वादि-
इदानीम् 'उद्गारितेने'त्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—वातनिसर्गः—उक्तस्वरूप उद्गारोऽपि, तत्रायं निधिः—यतना
शब्दस्य क्रियते न निसृष्टं मुच्यत इति, 'नेव य निरोहो'ति नैव च निरोधः क्रियते, असमाधिभावादेव, उद्गारे वा
हस्तोऽन्तरे दीयत इति 'भमलीमुच्छासु य निवेसो' मा सहसापतितस्यात्मविराधना भविष्यतीति गार्थः ॥ १५१२ ॥
साम्प्रतं 'सूक्ष्मैरङ्गसञ्चारै'रित्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यासयाऽऽह—वीर्यसयोगतया कारणेन संचाराः सूक्ष्मवादरा देहे
अवश्यंभाविनो, वीर्यं वीर्यान्तरायक्षयोपशमक्षयजं खल्वात्मपरिणामो भण्यते योगास्तु—मनोवाक्कायास्तत्र वीर्यसयोग-

तथैवातिचाराः सूक्ष्मवादरा भवन्ति न केवलात् वीर्यादिति देह एव च भवति नादेहस्य, तत्र यही रोमश्रादय आदि-
 शब्दादुक्तम्प्रग्रहः 'अन्तो खेलानिलादीया' अन्तः-मध्ये श्लेष्मानिलादयो विचरन्तीत्यर्थः, इति गाथार्थः ॥ १५१३ ॥ अधुना
 'सूक्ष्मैर्दृष्टिसञ्चारै'रिति सूत्रावयवं व्याख्यायति—अवलोकनमालोकस्तस्मिन्प्रवलोके चलं अलोकचलं दर्शनलालसमि-
 त्यर्थः, किं ?—चक्षुः—नयनं, यतश्चैवमतो मनोवद्—अन्तःकरणमिव तच्चक्षुर्दुष्करं स्थिरं कर्तुं न शक्यत इत्यर्थः, यतो रूपै-
 स्तदाक्षिप्यते स्वभावतो वा—स्वभावेन वा नैसर्गिकेण स्वयं चलति, आत्मनैव चलतीति गाथार्थः ॥ १५१४ ॥ यस्मादेवं तस्मात्
 न करोति निमेष(रोध)यत्नं कायोत्सर्गकारी, किमिति ?—'तत्पुत्रयोगे ण ज्ञाण ज्ञाएज्ज'ति तत्र—निर्निमेषयत्ने य उपयोग-
 स्तेन सत्ता मा न ध्यानं ध्यायेत् अनिप्रेतमिति, 'एगनिसं तु पवन्नो ज्ञायद् साह् अणिमिसच्छोऽवि' एकरात्रिकी तु प्रतिमां
 प्रतिपन्नो महासत्त्वो ध्यायति समर्थः अनिमेषाक्षोऽपि—अनिमेषे अक्षिणी यस्य सः अनिमेषाक्षः निश्चलनयन इति गाथार्थः
 ॥ १५१५ ॥ अधुना एवमादिभिराकारैरित्यादिसूत्रावयवव्याचिख्यामयाह—'अगणि'ति यदा ज्योतिः मृशति तदा प्रावर-
 णाय कल्पग्रहणं कुर्वतो न कायोत्सर्गभङ्गः, आह—नमस्कारमेवाभिधाय किमिति तद्ग्रहणं न करोति ? येन तद्भङ्गो न भवति,
 उच्यते, नात्र नमस्कारपारणमेवाविशिष्टं कायोत्सर्गमानं क्रियते, किं तु यो प्रतारिमाणो यत्र कायोत्सर्ग उक्तमन्त ऊर्ध्वं
 परिममासेऽपि तस्मिन्नमस्कारमपठतो भङ्ग इत्यादि, अपरिसमासेऽपि च पठतो भङ्ग एव, न चात्र न भवतीति, एवं सर्वत्र
 भावनीयं, 'छिंदिज्ज व'त्ति मार्जारीमूपकादिभिर्वा पुरतो यायात्, अत्राप्यग्रनः सरतो न कायोत्सर्गभङ्गः, 'वोहियसोभाइ'ति
 बोधिकाः—स्तेनकास्तेभ्यः क्षोभः—संभ्रमः, आदिग्रन्थाद्राजादिक्षोभः पङ्क्तिगुह्ये, तत्रास्थानेऽप्युच्चारयतो(ऽनुच्चारयतो)न न
 कायोत्सर्गभङ्गो 'दीहडको वे'ति सर्पदष्टे चात्मनि परे वा सहसा—अकाण्ड एवोच्चारयत', तथैव आक्रियन्त इत्याकारा-
 स्तौराकारैरभङ्गः स्यात् कायोत्सर्ग एवमादिभिरिति गाथार्थः ॥ १५१६ ॥ अधुनाघतः कायोत्सर्गविधिप्रतिपादनायाह—
 ते पुण ससरिए चिय पासवणुच्चारकालभूमीओ । पेहिता अत्थमिण ठंतुस्सगं मण ठाणे ॥ १५१७ ॥
 जइ पुण निव्वाघाए आवासं तो करिंति सव्वेवि । सट्ठाइकहणवाघाययाइ पच्छा गुरु ठंति ॥ १५१८ ॥
 सेसा उ जहासत्ति आपुछित्ताण ठंति सट्ठाणे । सुत्तथसरणहेउं आयरिए ठियंमि देवसियं ॥ १५१९ ॥
 जो हुज्ज उ असमत्थो घालो वुद्धो गिलाण परितंतो । सो विकहाइविरहिओ झाइजा जा गुरु ठंति ॥ १५२० ॥
 जा देवसिअं दुगुणं चिंतइ गुरु अहिंइओऽचिट्ठं । बहुवावारा इअरे एगगुणं ताव चिंतंति ॥ १५२१ ॥
 पव्वइयाण व चिट्ठं नाऊण गुरु वहुं बहुविहीअं । कालेण तवुचिएणं पारेइ धोवचिट्ठोऽवि ॥ (प्र०१) ॥
 नमुक्कारचउवीसगकिइकम्मालोअणं पडिक्कमणं । किइकम्मदुरालोअ दुप्पडिक्कने य उस्सगो ॥ १५२२ ॥
 एस चरित्तुस्सगो दंसणसुद्धीइ तइयओ होइ । सुअनाणस्स चउत्थो सिद्धाण धुई अ किइकम्मं ॥ १५२३ ॥
 व्याख्या—ते पुनः—कायोत्सर्गकर्तारः ससूर्य एव दिवसे प्रश्रवणोच्चारकालभूमयः (मीः) प्रत्युपेक्षन्ते, द्वादश प्रश्रवण-
 भूमयः आलयपरिभोगान्तः पट् पट् वहिः, एवमुच्चारभूमयो द्वादश, प्रमाणं चासां तिर्यग् जघन्येन हस्तमात्रमधश्चत्वार्यङ्गु-
 लानि यावत् अचेतनं, उत्कृष्टतस्तु स्थण्डिलं द्वादश योजनमानं, न च तेनेहाधिकारः, तिस्रस्तु कालभूमयः—कालमण्डलाख्याः,
 यावच्चैनमन्यं च श्रमणयोगं कुर्वन्ति कालवेलायां तावत् प्रायसोऽस्तमुपयात्येव सविता ततश्च 'अत्थमिण ठंति उस्सगं
 सए ठाणे'ति उक्तमन्यथा यस्य यदैव व्यापारपरिसमाप्तिर्भवति स तदैव सामयिकं कृत्वा तिष्ठतीति गाथार्थः ॥ १५१७ ॥
 अयं च विधिः केनचित् कारणान्तरेण गुरोर्व्याघाते सति । 'जइ पुण निव्वाघाओ' व्याख्या—यदि पुनर्निर्व्याघात एव सर्वे-
 पामावश्यकं—प्रतिक्रमण ततः कुर्वन्ति सर्वेऽपि सहैव गुरुणा 'सट्ठादिकहणवाघाते पच्छा गुरु ठंति'ति निगदसिद्धमिति
 गाथार्थः ॥ १५१८ ॥ यदा च पश्चाद् गुरवस्तिष्ठन्ति तदा—'सेसा उ जहासत्ती' गाहा व्याख्या—शेषास्तु साधवो यथा-
 शक्ति—शक्त्यनुरूपं यो हि यावन्तं कालं स्थातुं समर्थः 'आपुछित्ता गुरु ठंति सट्ठाणे सामायिकं काऊण, किंनिमित्तं ?—'सुत्त-
 थसरणहेउं' सूत्रार्थसरणनिमित्तं—'आयरिए ठियंमि देवसियं' आयरिए पुरओ ठिए तस्स सामाइयावसाणे देवसियं अइ-
 यारं चिंतंति, अण्णे भणंति—जाहे आयरिओ सामाइयं कहुइ ताहे तेवि तयट्ठिया चेव सामाइयसुत्तमणुपेहंति गुरुणा
 सह पच्छा देवसियं'ति गाथार्थः ॥ १५१९ ॥ शेषाश्च यथा शक्तिरित्युक्तं, यस्य कायोत्सर्गेण स्थातुं शक्तिरेव नास्ति स किं
 कुर्यादिति तद्गतं विधिमभिधित्तुराह—'जो हुज्ज उ असमत्थो' गाहा व्याख्या—यः कश्चित् साधुर्भवेदसमर्थः कायो-
 त्सर्गेण स्थातुं, स किंभूत इत्याह—वालो वुद्धो ग्लानः 'परितंतो'ति परिश्रान्तो गुरुवैयावृत्यकरणादिना असावपि
 विकथादिविरहितः सन् ध्यायेत् सूत्रार्थ 'जा गुरु ठंति'ति यावद् गुरवस्तिष्ठन्ति कायोत्सर्गमिति गाथार्थः ॥ १५२० ॥

१ आश्रय गुरुं तिष्ठन्ति स्वस्थाने सामायिकं कृत्वा, किंनिमित्तं ? सूत्रार्थसरणहेते । जाचार्ये स्थिते देवसिक—आचार्य पुरत स्थिते तस्य सामा-
 यिकावसाने देवसिकमतिचारं चिन्तयन्ति, अन्ये भणन्ति—यदाऽऽचार्या सामायिकं कथयन्ति तदा तेऽपि सदवस्थिता एव सामायिकसूत्रमनुमेक्षन्ते गुरुणा
 सह पश्चाद्देवसिक

आचार्ये स्थिते दैवसिकमित्युक्तं तद्गतं विधिमभिधित्सुराह—‘जा देवसियं दुगुणं चिंतइ’ गाहा व्याख्या—निगदसिद्धा, नवरं चेष्टा व्यापाररूपाऽवगन्तव्या ॥१५२॥ ‘नमोकारचउवीसग’ गाहा व्याख्या—‘नमोकारे’ति काउस्सगसमत्तीए नमोकारेण पारंति नमो अरहंताणंति, ‘चउवीसग’त्ति पुणो जेहिं इमं तित्थं देसियं तेसिं तित्थगराणं उसभादीणं चउवीसत्थएणं उक्कित्तणं करंति, लोगस्सुज्जोगरेणंति भणियं होति, ‘कितिकम्मे’ति तओ वंदिउंकामा गुरुं संडासयं पडिलेहिता उवविसंति, ताहे मुहणंतं पडिलेहिय ससीसोवरियं कायं पमज्जति, पमज्जित्ता परेण विणएण तिकरणविसुद्धं कितिकम्मे करंति, वन्दनकमित्यर्थः, उक्तं च—“आलोयणवागरणासंपुच्छणपूयणाए सज्झाए । अवराहेय गुरुणं विणओ मूलं च वंदणम् ॥१॥” मित्यादि ‘आलोयणं’ति एवं च वंदित्ता उत्थाय उभयकरगहियरओहरणाद्धावणयकाया पुवपरिचितिए दोसे जहारायणि-याए संजयभासाए जहा गुरु सुणेइ तहा पवहुमाणसंवेगा भयविप्पमुक्का अप्पणो विशुद्धिनिमित्तमालोयंति, उक्तं च—“विणएण विणयमूलं गंतूणायरियपायमूलंमि । जाणाविज्ज सुविहिओ जह अप्पाणं तह परंपि ॥ १ ॥ कयपावोवि मणुस्सो

१ कायोत्सर्गसमाप्ते नमस्कारेण पारयति नमोऽर्हद्ग इति, चतुर्विंशतिरिति, पुनर्येगिद तीर्थं देशित तेपा तीर्थंकरणासृपभादीना चतुर्विंशतिस्तथेनोत्कीर्णं कुर्वन्ति, लोकस्वोद्योतकरेणेति भणित भवति, कृतिकर्मणि ततो यन्निदुत्तुकाया गुरु सदृशकान् प्रमाज्योपविशन्ति, ततो मुपानन्तक प्रतिलिख्य ससीसु-परित्ता काय प्रमाजयन्ति, प्रसृज्य परेण विनयेन त्रिकरणविशुद्ध कृतिकर्म कुर्वन्ति । आलोचनाव्याकरणसप्रभूपजासु स्वाध्याये । अपराधे च गुरुणा विनयो मूलं च वन्दनम् । एव च वन्दिस्वोत्थायोभयकरगृहीतरजोहरणा अर्थावन्तवाया पूर्वपरिचितितान् दोषान् यथारत्नाधिकं सयतभापया यथा गुरु शृणोति तथा प्रवर्धमानसवेगा भयविप्पमुक्का आरमनो विशुद्धिनिमित्तमालोचयन्ति—विनयेन विनयमूलं गत्वाऽऽचार्यपादमूले । ज्ञापयेत् सुविहितो यथाऽऽमान तथा परमपि ॥ १ ॥ कृतपापोऽपि मनुष्य

आलोइउ निंदिउ गुरुमयासे । होइ अइरेगलहूओ ओहरियभरोव भारवहो ॥ २ ॥ तथा—उप्पण्णाणुप्पन्ना माया अणुम-ग्गओ निहंतवा । आलोयणनिंदणगरहणाहिं ण पुणो सिया वितियं ॥ ३ ॥ तस्स य पायच्छित्तं जं मग्गविज्ज गुरु उव-इसंति । तं तह अणुचरियव्वं अणवत्थपसंगभीएणं ॥ ४ ॥ ‘पडिक्कमणं’ति—‘आलोइऊण दोसे गुरुणा पडिदिण्णपायच्छित्ता उ । सामाइयपुव्वं समभा(वा)वठिया पडिक्कमंति ॥ १ ॥ सम्ममुवउत्ता पर्यपएण पडिक्कमणं कहेति, अणवत्थपसंगभीया, अणवत्थाए पुण उदाहरणं तिलहारगकप्पट्ठोत्ति, ‘कितिकम्मे’ति तओ पडिक्कमित्ता खामणानिमित्तं पडिक्कंतायवत्तनि-वेयणत्थं च वंदंति, तओ आयरियमादी पडिक्कमणत्थमेव दंसेमाणा खामेति, उक्तं च—आयरिउवज्झाए सीसे साहंमिए कुलगणे य । जे मे केऽवि कसाया सवे ति विहेण खामेति ॥ १ ॥ सवस्स समणसंघस्स भगवओ अंजलिं करिय सीसे । सबं खमावइत्ता खमामि सवस्स अहयंपि ॥ २ ॥ सवस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहियनियचित्तो । सबं खमावइत्ता

१ आलोच्य निन्दित्वा पुनमयासे । भवत्यतिशयेन लघुरद्भुतभर इव भारवाह ॥ २ ॥ उप्पन्नाऽनुपन्ना माया प्रतिमार्गं निहन्तव्या । आलोचनानिन्दना-गर्हनाभिर्न स्याद् द्वितीयवारम् ॥३॥ तस्य च प्रायश्चित्तं यन्मार्गविदो गुरव उपदिशन्ति । तत्तथाऽनुचरितव्यमनवस्थाप्रसङ्गभीतेन ॥४॥ आलोच्य दोषान् गुरुणा प्रतिवृत्तप्रायश्चित्तान्नु । सामायिकपूर्वं नमभावावस्थितता प्रतिक्राम्यन्ति ॥ १ ॥ सम्यगुपयुक्ता पदपदेन प्रतिक्रमणसूत्रं कथयन्त्यनवस्थाप्रसङ्गभीता, अन-वस्थायां पुनरुदाहरणं तिलहारकविश्रुतिरिति । तत् प्रतिक्रम्य क्षामणानिमित्तं प्रतिक्रान्ताभात्मवृत्तनिवेदनार्थं च वन्दन्ते, तत् आचार्यादीन् प्रतिक्रमणार्थमेव दर्शयन्त क्षमयन्ति । आचार्याप्याद्यान् शिष्यान् साधर्मिकान् कुलगणाश्च । ये मया केऽपि कपायिता सर्वान् त्रिभिधेन क्षमयामि ॥ १ ॥ सर्वश्रमणसङ्घस्य भगवनेऽङ्गलिं कृत्वा शीर्षं । सर्वं क्षमयित्वा क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ २ ॥ सर्वस्मिन् जीवराशो भावतो धर्मेतिहितनिजचित्तं । सर्वं क्षमयित्वा

खमामि सत्रस्स अहयंपि ॥ ३ ॥” इत्यादि ‘दुरालोइयदुप्पडिक्कंते य उस्सग्गे’त्ति एवं खामित्ता आयरियमादी ततो दुरालो-इयं वा होज्जा दुप्पडिक्कंतं वा होज्जा अणाभोगादिकारणेण ततो पुणोवि कयसामाइया चरित्तविसोहणत्थमेव काउस्सगं करंतित्ति गाथायः ॥ १५२२ ॥ ‘एस चरित्तुस्सग्गो’ गाहा व्याख्या—एस चरित्तुसगोत्ति चरित्तातियारविशुद्धिनिमि-त्तोत्ति भणियं होइ, अयं च पंचासुस्सासपरिमाणो ॥१५२३॥ ततो नमोकारेण पारेत्ता विशुद्धचरित्ता विशुद्धदेसयाणं दंसण-विशुद्धिनिमित्तं नामुक्कित्तणं करंति, चरित्तं विसोहियमियाणि दंसणं विसोहिज्जतिच्चिक्कडु, तं पुण णामुक्कित्तणमेवं करंति, ‘लोगस्सुज्जोगरे’त्यादि, अयं चतुर्विंशतिस्तवे न्यक्षेण व्याख्यात इति नेह पुनर्व्याख्यायते, चतुर्विंशतिस्तवं चाभिधाय दर्शनविशुद्धिनिमित्तमेव कायोत्सर्गं चिकीर्षवः पुनरिदं सूत्रं पठन्ति—

सव्वलोए अरिहंतचेइयाणं करेभि काउस्सगं वंदणवत्तियाए पूअणवत्तियाए सक्कारवत्तियाए सम्माणवत्ति-याए वोहिलाभवत्तियाए निरुवसग्गवत्तियाए सद्धाए मेहाए धिइए धारणाए अणुप्पेहाए वहुमाणीए ठामि काउस्सगं (सूत्रं) ॥

१ क्षमे सर्वस्याहमपि ॥ ३ ॥ एव क्षमयित्वाऽऽचार्यादीन् ततो दुरालोचितं वा भवेत् दुष्प्रतिक्रान्तं वा भवेत् अनाभोगादिकारणेन तत् पुनरपि कृत-सामायिकाश्चारित्र्यशोधनार्थमेव कायोत्सर्गं कुर्वन्ति । एव चारित्र्योत्सर्ग इति चारित्र्यातिचारविशुद्धिनिमित्तं इति भणित भवति, अयं च पञ्चाशदुच्छ्वासप-रिमाण, ततो नमस्कारेण पारयित्वा विशुद्धचारित्र्या विशुद्धदेशकाना दर्शनशुद्धिनिमित्तं नामोत्कीर्णं कुर्वन्ति, चारित्र्यं विशोधितमिदानीं दर्शनं विशुध्य-त्विति कृत्वा, तत्पुनर्नामोत्कीर्णमेव कुर्वन्ति ।

आयक्षकहारिभद्रीया

अस्य व्याख्या—सर्वलोकेऽर्हचैत्यानां करोमि कायोत्सर्गमिति, तत्र लोक्ष्यते—दृश्यते केवलज्ञानभास्यनेति लोकः—चतुर्दशरज्ज्वात्मकः परिगृह्यते इति, उक्तं च—“धर्मादीनां वृत्तिर्द्रव्याणां भवति यत्र तत् क्षेत्रम् । तद्द्रव्यैः सह लोकस्तद्विपरीतं ह्यलोकाख्यम् ॥ १ ॥” सर्वः खल्वधस्तिर्यग्पूर्वभेदभिन्नः, सर्वश्चामां लोकश्च २ तस्मिन् सर्वलोके, धैर्योक्ते इत्यर्थः, तथाहि—अधोलोके चमरादिभवनेषु तिर्यग्लोके द्वीपाचलज्योतिष्कविमानादिषु सन्त्येवार्हचैत्यानि ऊर्ध्वलोके सौधर्मादिषु सन्त्येवार्हचैत्यानि, तत्राशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपां पूजामर्हन्तीत्यन्तः—तीर्थकगलोपां चैत्यानि—प्रतिमाश्रणानि अर्हचैत्यानि, इयमत्र भावना—चित्तम्—अन्तःकरणं तस्य भावे कर्मणि वा वर्णद्वयादिलक्षणे प्यजि कृते चैत्यं भवति, तत्रार्हतां प्रतिमाः प्रशस्तसमाधिचित्तोत्पादनादर्हचैत्यानि भण्यन्ते, तेषां किं ?—करोमीत्युत्तमपुरुषकवचननिर्देशनात्माऽभ्युपगमं दर्शयति, किमित्याह—कायः—शरीरं तस्योत्सर्गः—कृताकारस्य स्थानमौनध्यानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासमधिकृत्य परित्याग इत्यर्थः, तं कायोत्सर्गं, आह—कायस्योत्सर्ग इति पृष्ट्वा समासः कृतः, अर्हचैत्यानामिति प्रागुक्तं, तत् किमर्हचैत्यानां कायोत्सर्गं करोति ?, नेत्युच्यते, पृष्टीनिर्दिष्टं तत्पदं पदद्वयमतिक्रम्य मण्डूकहृत्या वन्दनप्रत्ययमित्यादिभिः सम्बध्यते, ततोऽर्हचैत्यानां वन्दनप्रत्ययं करोमि कायोत्सर्गमिति द्रष्टव्यम्, तत्र वन्दनम्—अभिवादनं प्रशन्नकायवाञ्छनःप्रवृत्तिरित्यर्थः, तत्प्रत्ययं—तन्निमित्तं, तत्फलं मे कथं नाम कायोत्सर्गादित्यतोऽर्थगिन्येवं सर्वत्र भावना कार्या, तथा ‘पूषणवत्तियाए’ति पूजनप्रत्ययं—पूजानिमित्तं, तत्र पूजनं—गन्धमान्यादिभिरभ्यर्चनं, तथा ‘मण्णावत्तियाए’ति सत्कारप्रत्ययं—सत्कारनिमित्तं, तत्र प्रवरवस्त्राभरणादिभिरभ्यर्चनं सत्कारः, आह—यदि पूजनसत्कारप्रत्ययः कायोत्सर्गः क्रियते ततस्तावेव कस्मान्न क्रियेते ?, उच्यते, द्रव्यस्त्वत्वादप्रधानत्वाद्, उक्तं च—‘दत्तथउ भावत्थउ’ इत्यादि, अतः श्रावकाः पूजनसत्कारावपि कुर्वन्त्येव, साधवस्तु प्रशस्ताध्यवसायनिमित्तमेवमभिदधति, तथा ‘सम्मानवत्तियाए’ति सम्मानप्रत्ययं—सम्माननिमित्तं, तत्र स्तुत्यादिभिर्गुणोन्नतिकरणं सम्मानः, तथा मानसः प्रीतिविशेष इत्यन्वे, अथ वन्दनपूजनसत्कारसम्माना एव किंनिमित्तमित्यत आह—‘बोहिलाभवत्तियाए’ बोधिलाभप्रत्ययं—बोधिलाभनिमित्तं प्रेत्य जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिर्बोधिलाभो भण्यते, अथ बोधिलाभ एव किंनिमित्तमित्यत आह ‘निरुवसगवत्तियाए’ निरुपसर्गप्रत्ययं—निरुपसर्गनिमित्तं, निरुपसर्गो—मोक्षः, अथ च कायोत्सर्गः क्रियमाणोऽपि श्रद्धा(दि)विकलस्य नात्रिलपितार्थप्रसाधनायालमित्यत आह—‘सद्धाए मेहाए धिईए धारणाए अणुप्पेहाए वद्धमाणीए ठामि काउस्सगं’ति श्रद्धया हेतुभूतया तिष्ठामि कायोत्सर्गं न बलाभियोगादिना श्रद्धा—निजोऽभिलाषः, एवं मेधया—पटुत्वेन, न जडतया, अन्ये तु व्याचक्षते—मेधयेति मर्यादावत्तित्वेन नासमञ्जसतयेति, एव धृत्या—मनःप्रणिधानलक्षणया न पुना रागद्वेषाकुलतया, धारणया—अर्हद्गुणाविष्करणरूपया न तच्छून्यतया, अनुप्रेक्षया—अर्हद्गुणानामेव मुहुर्मुहुरिच्युतिरूपेणानुचिन्तनया न तद्वैकल्येन, वर्द्धमानयेति प्रत्येकमभिसम्बध्यते, श्रद्धया वर्द्धमानया एवं मेधयेत्यादि, एवं तिष्ठामि कायोत्सर्गम्, आह—उक्तमेव प्राकरोमि कायोत्सर्गं साम्प्रतं तिष्ठामीति किमर्थमिति ?, उच्यते, ‘वर्त्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा (पा० ३-३-१३१) इति कृत्वा करोमि करिष्यामीति क्रियाभिमुख्यमुक्तमिदानीं त्वासन्नतरत्वात् क्रियाकालनिष्ठाकालयोः कथञ्चिदभेदात् तिष्ठाम्येव, आह—किं सर्वथा ?, नेत्याह—‘अन्नत्थुससिएणमित्यादि पूर्ववत् यावद्वोसिरामि’ति, एयं च सुत्तं पढित्ता पणवीसूसासपरिमाणं काउस्सगं करेति, ‘दंसणविसुद्धीय तइ’ति, तृतीयत्वं चास्यातीचारालोचनविषयप्रथमकायोत्सर्गोपेक्षयेति, ततो नमोकारेण पारेत्ता सुयणाणपरिवुद्धिनिमित्तं अतियारवि-सोहणत्वं च सुयधम्मस्स भगवओ पराए भत्तीए तप्परूवगनमोकारपुवयं थुई पढंति, तंजहा—

पुक्खरवरदीवहे धायइसंडे य जंबुद्दीवे य । भरहेरवयविदेहे धम्माइगरे नमंसांमि ॥ १ ॥ तमतिमिरपडल-विहंसणस्स सुरगणनरिंदमहिअस्स । सीमाधरस्स वंदे पण्कोडियमोहजालस्स ॥ २ ॥ जाईजरामरणसोग-णासणस्स, कल्लाणपुक्खलविसालसुहावहस्स । को देवदानवनरिंदगणच्चिअस्स, धम्मस्स सारसुवलब्भ करे पमायं ? ॥ ३ ॥ सिद्धे भो ! पयओ णमो जिणमए नंदी सया संजमे, देवंनागसुवण्णकिण्णरगणस्सब्भूअभाव-चिए । लोगो जत्थ पडट्ठिओ जगमिणं तेलुक्कमचासुरं, धम्मो वहुउ सासओ विजयऊ धम्मोत्तरं वहुउ ॥ ४ ॥ सुअस्स भगवओ करेमि काउस्सगं वंदणं अन्नत्थं । (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—पुष्कराणि—पद्मानि तैर्वरः—प्रधानः पुष्करवरः २ आसौ द्वीपश्चेति समासः, तस्यार्धं मानुषोत्तराचलार्वाग्र-वर्त्ति तस्मिन्, तथा धातकीनां खण्डानि यस्मिन् स धातकीखण्डो द्वीपस्तस्मिंश्च, तथा जम्घोपलक्षितस्तत्प्रधानो वा द्वीपो जम्बूद्वीपस्तस्मिंश्च, एतेष्वर्द्धतृतीयेषु द्वीपेषु महत्तरक्षेत्रप्राधान्याद् द्वीकरणतः पश्चानुपूर्व्यापन्यस्तेषु यानि भरतैरावतविदेहानि प्राकृतशैल्या त्वेकवचननिर्देशः द्वन्द्वैकवद्भावाद् भरतैरावतविदेह इत्यपि भवति, तत्र धर्मादिकरणान्नमस्यामि—‘दुर्गति-प्रसृतान् जीवान्, यस्माद् धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुभस्थाने, तस्माद् धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥’ स च द्विभेदः—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च, श्रुतधर्मेणैहाधिकारः, तस्य भरतादिष्वादी करणशीलास्तीर्थकरा एवातस्तेषां स्तुतिरुक्ता, साम्प्रतं

आवश्यकहारिभट्टीया

श्रुतधर्मस्य प्रोच्यते—‘तमतिमिरपडलविड्मणस्स सुरगणे’त्यादि, तमः—अज्ञानं तदेव तिमिरं अथवा तमः—वड्मस्पृष्टनिधत्तं ज्ञानावरणीयं निकाचितं तिमिरं तस्य पटलं—वृन्दं तमस्तिमिरपटलं तद् विध्वंसयति नाशयतीति तमस्तिमिरपटलविध्वंसनः तस्य, तथा चाज्ञाननिरामेनैवास्य प्रवृत्तिः, तथा सुरगणनरेन्द्रमहितस्य, तथा चागममहिमानं कुर्वन्त्येव सुरादयः, तथा सीमां—मर्यादा धारयतीति सीमावरः, सीम्नि वा धारयतीति तस्येति, द्वितीयायै पष्ठी—तं वन्दे, तस्य वा यत् माहात्म्यं तद् वन्दे, अथवा तस्य वन्द इति वन्दनं करोमि, तथाहि—आगमवन्त एव मर्यादां धारयन्ति, किंभूतस्य ?—प्रकर्षेण स्फोटितं मोहजालं—मिथ्यात्वादि येन स तयोच्यते तस्य, तथा चास्मिन् सति विवेकिनो मोहजालं विलयमुपयात्येव, इत्थं श्रुतधर्ममभिवन्द्याधुना तस्यैव गुणोपदर्शनद्वारेण प्रमादागोचरतां प्रतिपादयन्नाह—‘जाईजरामरणे’त्यादि, जातिः—उत्पत्तिः जरा—वयोहानिः मरणं—प्राणत्यागः शोकः—मानसो दुःखविशेषः, जातिश्च जरा च मरणं च शोकश्चेति द्वन्द्वः, जातिजरामरणशोकान् प्रणाशयति—अपनयति जातिजरामरणशोकप्रणाशनस्तस्य, तथा च श्रुतधर्मोक्तानुष्ठानाज्जात्यादयः प्रणश्यन्त्येव, अनेन चास्यानर्थप्रतिपातित्वमाह, कल्यम्—आरोग्यं कल्यमणतीति कल्याणं, कल्यं शब्दवतीत्यर्थः. पुष्कलं—सम्पूर्णं न च तदल्पं किं तु विशालं—विस्तीर्णं सुखं—प्रणीतं कल्याणं पुष्कलं विशालं सुखमावहति—प्रापयतीति कल्याणपुष्कलविशालसुखावहस्तस्य, तथा च श्रुतधर्मोक्तानुष्ठानादुक्तलक्षणमपवर्गमुखमवाप्स्यत एव, अनेन चास्य विशिष्टार्थप्रसाधकत्वमाह, कःप्राणी देवदानवनरेन्द्रगणार्चितस्य श्रुतधर्मस्य मारं—सामर्थ्यमुपलभ्य-दृष्ट्वा विज्ञाय कुर्यात् प्रमादं सचेतननः ? चारित्रधर्मे प्रमादः कर्तुं न युक्त इति हृदयम्, आह—सुरगणनरेन्द्रमहितस्येत्युक्तं पुनर्देवदानवनरेन्द्रगणार्चितस्येति किमर्थमिति ? अत्रोच्यते, तन्निगमनत्वाददोषः, तस्यैवगुणस्य धर्मस्य सारमुपलभ्य क. सकर्णः प्रमादी भवेच्चारित्रधर्म इति, यत्तद्व्यवमतः ‘मिद्वे भो पयओ नमो जिणमये’ इत्यादि, सिद्धे—प्रतिष्ठिते प्रख्याते भो इत्येतदतिशयिनामामन्त्रणं पश्यन्तु भवन्तः प्रयतोऽह—यथाशक्त्योद्यतः प्रकर्षेण यतः, इत्थं परसाक्षिकं भू(कु)त्वा पुनर्नमस्करोति—‘नमो जिनमते’ अर्थाद् विभक्तिपरिणामो नमो जिनमताय, तथा चास्मिन् सति जिनमते नन्दि—समृद्धिः सदा—सर्वकालं, क ?—संयमे—चारित्र्ये, यथोक्तं—‘पढमं णाणं तओ दये’त्यादि, किंभूते संयमे ?—देवनागसुवर्णकिन्नरगणैः सद्भूतभावेनार्चिते, तथा च संयमवन्तः अर्चयन्त एव देवादिभिः, किंभूते जिनमते ?—लोक्यतेऽनेनेति लोकः—ज्ञानमेव स यत्र प्रतिष्ठितः, तथा जगदिदं ज्ञेयतया, केचित् मनुष्यलोकमेव जगत् मन्यन्ते इत्यत आह—त्रैलोक्यमनुप्यासुरं, आधाराधेयरूपमित्यर्थः, अयमित्थंभूतः श्रुतधर्मो वर्द्धतां—वृद्धिमुपयातु शाश्वतः—द्रव्यार्थादेशान्नित्यः, तथा चोक्तं—‘द्रव्यार्थादेशात् इत्येपा द्वादशाङ्गी न कदाचिद् नासीदि’त्यादि, अन्ये पठन्ति—धर्मो वर्द्धतां शाश्वतं इति, अस्मिन् पक्षे क्रियाविशेषणमेतत्, शाश्वतं वर्द्धतां अप्रच्युत्येति भावना, विजयता कर्मपरप्रवादि विजयेनेति हृदयं, तथा धर्मोत्तरं—चारित्रधर्मोत्तरं वर्द्धतु, पुनर्वृद्धयभिधानं मोक्षार्थिना प्रत्यहं ज्ञानवृद्धिः कार्येति प्रदर्शनार्थं, तथा च तीर्थकरनामकर्महेतून् प्रतिपादयतोक्तं—‘अप्पुवणाणगहणे’ति, ‘सुयस्म भगवओ करेमि काउस्सगं वदणवत्तिथाए’ इत्यादि प्रागवत्, यावद्वोसिरामि । एयं सुत्तं पढित्ता पणुवी-सुस्साममेव काउस्सगं करेमि, आह च—‘सुयणाणस्स चउत्थो’ति, तओ नमोकारेण पारिणा विसुद्धचरणदंसणसुयाइ-यारा मंगलनिमित्तं चरणदंसणसुयदेसगाणं मिद्धाणं थुइं कट्ठेति, भणियं च—‘मिद्धाण थुइं य’ति, सा चेयं स्तुतिः—

सिद्धाणं बुद्धाणं पारगयाणं परंपरगयाणं । लोयग्गमुवगयाणं नमो सया सन्वसिद्धाणं ॥ १ ॥ जो देवाणवि देवो जं देवा पंजली नमंसंति । तं देवदेवमहिअं सिरसा वंदे महावीरं ॥ २ ॥ इक्कोऽवि नमुक्कारो जिणवरवसहस्स वद्धमाणस्स । संसारसागराओ तारेइ नरं व नारिं वा ॥ ३ ॥ उज्जितसेलसिहरे दिक्खा नाणं निसीहिआ जस्स । तं धम्मचक्खवट्ठिं अरिट्ठेनेमिं नमंसांमि ॥ ४ ॥ चत्तारि अट्ठ दस दो य वंदिआ जिणवरा चउन्वीसं । परमट्ठनिट्ठिअट्ठा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ५ ॥ (सूत्रं)

अस्य व्याख्या—सितं ध्मातमेपामिति सिद्धा निर्दग्धकर्मन्धना इत्यर्थस्तेभ्यः सिद्धेभ्यः, ते च सामान्यतो विद्यासिद्धा अपि भवन्त्यत आह—बुद्धेभ्यः, तत्रावगताशेषाविपरीततत्त्वा बुद्धा उच्यन्ते, तत्र कैश्चित् स्वतन्त्रतयैव तेऽपि स्वतीर्थोज्ज्वलनाय इहागच्छन्ति इत्यभ्युपगम्यन्ते अत आह—‘पारगतेभ्यः’ पारं—पर्यन्तं संसारस्य प्रयोजनव्रातस्य च गताः पारगताः तेभ्यः, तेऽपि चानादिसिद्धैकजगत्पतीच्छावशात् कैश्चित् तथाऽभ्युपगम्यन्ते अत आह—‘परम्परगतेभ्यः’ परम्परया एकेनाभिव्यक्तार्थादागमात् (कश्चित्) प्रवृत्तोऽन्येनाभिव्यक्तार्थादन्योऽन्येनाप्यन्य इत्येवंभूतया गताः परंपरगतास्तेभ्यः, आह—प्रथमएव केनाभिव्यक्तार्थादागमात् प्रवृत्त इति ? उच्यते, अनादित्वात् सिद्धानां प्रथमत्वानुपपत्तिरिति, अथवा कथञ्चित् कर्मक्षयोपशमात् दर्शनं दर्शनात् ज्ञानं ज्ञानाच्चारित्रमित्येवंभूतया परम्परया गतास्तेभ्यः, तेऽपि च कैश्चित् सर्वलोकापन्ना एवेत्यन्त इत्यत आह—‘लोकाग्रमुपगतेभ्यः’ लोकाग्रम्—ईषत्प्राग्भाराख्यं तमुपगताः तेभ्यः, आह—कथं पुनरिह सकलकर्मविप्रमुक्तानां लोकाग्रं यावद्भक्तिर्भवति ? भावे वा सर्वदेव कस्मान्न भवतीति ? अत्रोच्यते, पूर्वाधेवशाद् दण्डादिच-

कृत्रमणवत् समयमेवैकमवसेयेति, नमः सर्वदा-सर्वकालं 'सर्वसिद्धेभ्यः' तीर्थसिद्धादिभेदभिन्नेभ्यः, अथवा सर्वं साध्यं सिद्धं येषां ते तथा तेभ्यः, इत्थं सामान्येन सर्वसिद्धेनमस्कारं कृत्वा पुनरासन्नोपकारित्वाद् वर्तमानतीर्थाधिपतेः श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनः स्तुतिं कुर्वन्ति—'जो देवाणवि देवो जं देवा पंजली'त्यादि, यो भगवान् महावीरः देवानामपि-भवन-वास्यादीनां देवः, पूज्यत्वात्, तथा चाह-यं देवाः प्राञ्जलयो नमस्यन्ति-विनयरचितकरपुटाः सन्तः प्रणमन्ति, तं 'देव-देवमहियं' देवदेवाः-शक्रादयः तैः महितं-पूजितं शिरसा उत्तमाङ्गेनेत्यादरप्रदर्शनार्थमाह, वन्दे, तं कं ?—'महावीरं' 'ईर गतिप्रेरणयो'रित्यस्य विपूर्वस्य विशेषेण ईरयति-कर्म गमयति याति वा शिवमिति वीरः, महांश्चासौ वीरश्च महावीरः तं, इत्थं स्तुतिं कृत्वा पुनः फलप्रदर्शनार्थमिदं पठति—'एकोऽवि नमोकारो जिणवरवसहस्से'त्यादि, एकोऽपि नमस्कारो जिनवर-वृषभस्य वर्द्धमानस्य संसारसागरात्तारयति नरं वा नारीं वा, इयमत्र भावना-सति सम्यग्दर्शने परया भावनया क्रिय-माण एकोऽपि नमस्कारः तथाभूताध्यवसायहेतुर्भवति यथाभूताच्छ्रेणिमवाप्य निस्तरति भवोदधिमित्यतः कारणे कार्योपचारादेतदेवमुच्यते, अन्यथा चारित्रादिवैफल्यं स्यात् । एतास्तिष्ठः स्तुतयो नियमनोच्यन्ते, केचिदन्या अपि पठन्ति, न च तत्र नियमः, 'कितिकम्मं' पुणो संडंसयं पडिलेहिय उवविसंति, मुहपोत्तिं पडिलेहंति समीसोवरियं कायं पडिलेहिता आयरियस्स वंदणं करेति'त्ति गाथार्थः ॥ १५२३ ॥ आह—किनिमित्तमिदं वन्दनकमिति ? उच्यते—

सुकयं आणत्तिं पिव लोणे काऊण सुकयकिहकम्मं । वट्ठंतिया थुईओ गुरुथुइगहणे कए तिन्नि ॥ १५२४ ॥

'सुकयं आणत्तिपिव लोए काऊण'ति जहा रण्णो मणुस्सा आणत्तिगाए पेसिया पणामं काऊण गच्छंति, तं च काऊण पुणो पणामपुव्वं निवेदंति, एवं साहुणोऽवि सामाइयगुरुवंदणपुव्वं चरित्तादिविसोहिं काऊण पुणो सुकयकितिकम्मा संतो गुरुणो निवेदंति—भगवं ! कयं ते पेसणं आयविसोहिकारगंति, वंदणं च काऊण पुणो उक्कुडुया आयरिया-भिमुहा विणयरतियंजलिपुडा चिट्ठंति, जाव गुरु थुइगहणं करेति, ततो पच्छा समत्ताए पढमथुतीए थुई कट्ठंति विण-उत्ति, तओ थुई वट्ठंतियाओ कट्ठंति तिण्णि, अहवा वट्ठंतिया थुइओ गुरुथुतिगहणे कए तिण्णित्ति गाथार्थः ॥ १५२४ ॥ तओ पाउसियं करेति, एवं ताव देवसियं करेति, गतं देवसियं, राइयं इदाणि, तत्थिमा विही, पढमं चिय सामाइयं कट्ठि-ऊण चरित्तविमुद्धिनिमित्तं पणुवीसुस्सासमित्तं काउस्सगं करेति, तओ नमोक्कारेण पारित्ता दंसणविसुद्धीनिमित्तं चउ-वीसत्थयं पढंति, पणुवीसुस्सासमेत्तमेव काउस्सगं करेति, एत्थवि नमोक्कारेण पारेत्ता सुयणाणविसुद्धीनिमित्तं सुयणाणत्थयं,

१ यथा राजा मनुष्या आज्ञया प्रेषिता प्रणाम कृत्वा गच्छन्ति, तच्च कृत्वा पुन प्रणामपूर्वक निवेदयन्ति, एव साधवोऽपि सामायिकगुरुवन्दनपूर्व चारित्रादिविशुद्धिं कृत्वा पुन सुकृतकृतिकर्माण सन्तो गुरुभ्यो निवेदयन्ति-भगवन् ! कृतं तव प्रेषणमात्मविशुद्धिकारकमिति, वन्दनं च कृत्वा पुनरुक्कुडुका आचार्याभिमुखा विनयरचिताञ्जलिपुटान्तिष्ठन्ति यावद्गुरुव स्तुतिग्रहणं कुर्वन्ति, तत पश्चात् समासाया प्रथमस्तुतौ स्तुती कथयन्ति विनय इति, तत. स्तुतीवर्धमाना कथयन्ति तिस्रोऽथवा वर्धमाना स्तुतय । तत प्रादोपिक कालं कुर्वन्ति, एव तावद्देवसिकं कुर्वन्ति, गतं देवसिकं, रात्रिकमिदार्मी, वप्पायं विधि-प्रथममेव सामायिक कथयित्वा चारित्रविशुद्धिनिमित्तं पञ्चविंशत्युच्छ्वासमान कायोस्सगं कुर्वन्ति, ततो नमस्कारेण पारयित्वा दर्शनविशुद्धिनिमित्तं चतुर्विंशतित्थयं पठन्ति पञ्चविंशत्युच्छ्वासमात्रमेव कायोस्सगं कुर्वन्ति, अत्रापि नमस्कारेण पारयित्वा श्रुतज्ञानविशुद्धिनिमित्तं श्रुतज्ञानस्तव कट्ठंति, काउस्सगं च तस्सुद्धिनिमित्तं करति, तत्थ य पाओसियथुइमादीयं अधिकयकाउस्सगपज्जंतमइयारं चित्तेइ, आह—किनिमित्तं पढमकाउस्सगो एव राइयाइयारं ण चित्तेति ? उच्यते,

निहामत्तो न सरइ अइयारं मा य घट्ठणं ऽणोऽञ्जं । किइअकरणदोसा वा गोसाई तिन्नि उस्सग्गा ॥ १५२५ ॥

निहामत्तो—निहामिभूओ न सरइ-न संभरइ सुष्ठु अइयारं मा घट्ठणं ऽणोऽण्णं अंधयारे वंदंतयाणं, कितिअकरण-दोसा वा, अंधयारे अदंसणाओ मंदसद्धा न वंदंति, एएण कारणेण गोसे-पच्चूसे आइए तिण्णि काउस्सग्गा भवन्ति, न पुण पाओसिए जहा एक्कोत्ति ॥ १५२५ ॥

एत्थ पढमो चरित्ते दंसणसुद्धीए वीयओ होइ । सुयणाणस्स य ततिओ नवरं चितंति तत्थ इमं ॥ १५२६ ॥ तइए निसाइयारं चितंइ चरमंमि किं तवं काहं ? । छम्मासा एगदिणाइहाणि जा पोरिसि नमो वा ॥ १५२७ ॥ अहमवि भे खामेसी तुवभेहिं समं अहं च वंदामि । आयरियसंतियं नित्थारगा उ गुरुणो अ वयणाइं ॥ १५२८ ॥

ततो चित्तिऊण अइयारं नमोक्कारेण पारेत्ता सिद्धाण थुई काऊण पुव्वभणिण विहिणा वंदित्ता आलोएति, तओ-

१ कथयन्ति, कायोस्सगं च तत्तुद्धिनिमित्तं कुर्वन्ति, तत्र च प्रादोपिकस्तुत्यादिक अधिकृतकायोस्सगपर्यन्तमतिचार चिन्तयन्ति । आह—किनिमित्तं पण-मकायोस्सगं एव रात्रिकातिचारं न चिन्तयन्ति ?—निहामत्त-निहामिभूतो न सरति सुष्ठुतिचार मा घटनमन्योऽन्य वन्दमानाणामन्धकारे कृतिकर्मकरण-दोषा वा-अन्धकारेऽदर्शनाद् मन्दधृद्धा न वन्दन्ते, एतेन कारणेन प्रत्युपे आदौ त्रय कायोस्सगं भवन्ति, न पुन प्रादोपिके यथैक इति, ततश्चिन्तयित्वाऽ-तिचारान् नमस्कारेण पारयित्वा सिद्धाणमिति स्तुतिं कृत्वा पूर्वभणितेन विधिना वन्दित्वाऽऽलोचयन्ति, तत

सामाज्यपुत्र्यं पडिक्रमंति, तओ वंदणापुत्र्यं खामेति, वंदणं काऊणं तओ सामाज्यपुत्र्यं काउस्सगं करेति, तत्थ चिंतयंति—कम्मि य निउत्ता वयं गुरुहि !, तो तारिसयं तवं पवज्जामो जारिसेण तस्म हाणि न भवति, तओ चिंतयंति—छम्मासखमणं करेमो ?, न सक्केमो, एगदिवसेण ऊणं ?, तहवि न सक्केमो, एवं जाव पंच मासा, तओ चत्तारि तओ तिन्नि तओ दोन्नि, ततो एकं ततो अद्धमासं चउत्थं आयंवलं एगठाणयं पुरिमहं निग्गिइयं, नमोकारसहियं वत्ति, उक्तं च—‘चरिमे किं तवं काहं’ति, चरिमे काउस्सगं छम्मासमेगूण (दिणादि) हाणी जाव पोरिसि नमो वा, एवं जं समत्था काउं तमसढभावा हिअए करेति, पच्छा वंदित्ता गुरुसक्खयं पवज्जंति, सबे य नमोकारइत्तगा समगं उट्ठेति वोसिरावेनि निसीयंति य, एवं पोरिसिमादिसु विभासा, तओ तिण्णि थुई जहा पुवं, नवरमप्पसहं दैति जहा घरकोइलादी सत्ता न उट्ठेति, तओ देवे वंदंति, तओ बहुवेलं संदिसावेति, ततो रयहरणं पडिलेहंति, ततो उवधिं संदिसावेति पडिलेहंति य,

१ सामाधिकपूर्वकं प्रतिक्राम्यन्ति, ततो वन्दनरूपपूर्वकं क्षमयन्ति, वन्दनं कृत्वा ततः सामाधिकपूर्वकं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, तत्र चिन्तयन्ति—कस्मिन् युक्ताश्च यय गुरुभिः तत्तत्सादृशं तपः प्रपद्यामहे यादृशेन तस्य हानिर्न भवति, ततश्चिन्तयन्ति—पण्णामक्षपणं कुर्म ? न शक्नुमः, एकदिवसेनो न, तथापि न शक्नुमः, एव यावत् पञ्च मासा, ततश्चतुर, ततस्त्रिंशत् ततो द्वौ तत एकं ततोऽर्द्धमासं चतुर्थं भक्तमाचामासं पुरुस्थानकं पूर्वार्धं निर्विकृतिकं नमस्कारसहितं वेति, चरमे कायोत्सर्गं पण्णामा ण्णदिनादिहानिर्यावत् पौर्या नमस्कारसहितं वा, एवं यत् समर्था कर्तुं तदशढभावा हृदि कुर्वन्ति, पश्चात् वन्दित्वा गुरुसाक्षिकं प्रतिपद्यन्ते, सर्वे च नमस्कारसहिते पारका समक्रममुत्तिष्ठन्ति व्युत्पन्नं निपीदन्ति च, एव पौर्यादिषु विभाषा, ततस्त्रिंशत् स्तुतीर्यथा पूर्वं, नवरमल्पशब्दं ददति यथा गृहकोकिलाया सत्त्वा नोत्तिष्ठन्ति, ततो देवान् वन्दन्ते, ततो बहुवेलं सदिशन्ति, ततो रजोहरणं प्रतिलिखन्ति, तत उवधिं सदिशन्ति प्रतिलिखन्ति च तओ वसहिं पडिलेहिय कालं निवेदंति, अण्णे य भणंति—थुइसमणंतरं कालं निवेदंति, एवं तु पडिक्रमणकालं तुलंति जहा पडिक्रमंताणं थुइअवसाणे चेव पडिलेहणत्तेला भवति, गयं राडयं, इयाणिं पाक्खियं, तत्थिमा विही—जाहे देवसियं पडिक्रंता भवंति निवट्ठगपडिक्रमणेणं ताहे गुरु निविसंति, तओ साहू वंदित्ता भणंति—

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओमि अविंभतरपक्खियं खामेउं, पन्नरसण्हं दिवसाणं पन्नरसण्हं राईणं जं किंचि अपत्तियं परपत्तियं भत्ते पाणे विणए वेयावच्चे आलावे संलावे उच्चासणे समासणे अंतरभासाए उवरिभासाए जं किंचि मज्झ विणयपरिहीणं सुहुमं वा वायरं वा तुब्भे जाणह अहं न याणामि तस्स मिच्छामि दुक्कडं (सूत्रं)

इदं च निगदसिद्धमेव, नवरमन्तरभाषा—आचार्यस्य भाषमाणस्यान्तरे भाषते, उपरिभाषा तूत्तरकालं तदेव किलाधिकं भाषते, अत्राचार्यो यदभिधत्ते तत् प्रतिपादयन्नाह—‘अहमवि खामेमि’ गाहा व्याख्या—अहमवि खामेमि तुब्भेति

१ ततो वसतिं प्रतिलिख्य कालं निवेदयन्ति, अन्ये च भणन्ति—स्तुतिसमान्तरकालं निवेदयन्ति, एव तु प्रतिक्रमणकालं तोलयन्ति यथा प्रतिक्राम्यता स्तुत्यवमान एव प्रतिलेखनावेला भवति । गतं रात्रिकं, इदानीं पाक्षिकं, तत्रायं विधि—यदा दैवसिकं प्रतिक्रान्ता भवन्ति निर्वर्त्तितप्रतिक्रमणेन तदा गुरवो निपीदन्ति, ततः साधवो वन्दित्वा भणन्ति—अहमपि क्षमयामि पुष्मान् इति भणितं भवति, एव जघन्येन त्रय उरुहृतं सर्वं भणियं होति, एवं जहणणेणं तिण्णि उक्कोसेणं सबे खामिज्जंति, पच्छा गुरु उट्ठेऊणं जहाराइणियाए उट्ठिओ चेव खामेति, इयरेवि जहाराइणियाए सबेवि अत्रणउत्तमंगा भणंति—देवसियं पडिक्रंते पक्खियं खामेमो पण्णरसण्हं दिवसाणमित्यादि, एवं सेसगावि जहाराइणियाए खामेति, पच्छा वंदित्ता भणंति—देवसियं पडिक्रंते पक्खियं पडिक्रमावेह, तओ गुरु गुरु-संदिद्धो वा पक्खियपडिक्रमणं कट्ठति, सेसगा जहासत्तिं काउस्सगादिसंठिया धम्मज्झाणोवगया सुणंति, कट्ठिए मुलुत्तर-गुणेहिं जं खंडियं तस्स पायच्छित्तनिमित्तं तिण्णि ऊसाससयाणि काउस्सगं करेति, वारसउज्जोयकरेत्ति भणियं होति, पारिए उज्जोयकरे थुई कट्ठंति, पच्छा उवविट्ठा मुहणंतगं पडिलेहित्ता वंदंति पच्छा रायाण पूसमाणवा अतिक्रंते मंगलिज्जे कज्जे बहुमन्नंति, सत्तुपरक्रमेण अखंडियनियवलस्स सोमणो कालो गओ अण्णोऽवि एवं चेव उवट्ठिओ, एवं पक्खिय-विणओवचारं खामेति वित्तियखामणासुत्तेणं, तच्चेदं—

१ क्षाम्यन्ते, पश्चात् गुरुकथाया यथारात्रिकमूर्ध्वस्थित एव क्षमयति, इतरेऽपि यथारात्रिकं सर्वेऽप्यवनतोत्तमाङ्गा भणन्ति—दैवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिकं क्षमयाम पञ्चदशसु दिवसेषु, एव शेषा अपि यथारात्रिकं क्षमयन्ति, पश्चाद् वन्दित्वा भणन्ति—दैवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिकं प्रतिक्रामयत, ततो गुरुगुरु-संदिष्टो वा पाक्षिकप्रतिक्रमणं कथयति, शेषा यथाशक्ति कायोत्सर्गादिसंस्थिता धर्मप्यानोपगता शृण्वन्ति, कथिते मूलोत्तरगुणेषु यत् खण्डितं तस्य प्रायश्चित्त-निमित्तं धीण्युच्छ्वासशतानि कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, द्वादशोद्योतकरामिति भणितं भवति, पारिते उद्योतकरे स्तुतिं कथयन्ति, पश्चादुपविष्टा मुखानन्तकं प्रतिलिख्य वन्दन्ते, पश्चात् राजानं पुष्पमाणवा अतिक्रान्ते माङ्गलिके कार्ये बहुमन्यन्ते—शत्रुपराक्रमणेनाखण्डितजिज्वलस्य शोभनः कालो गतः प्रवेगवान्योऽपि इष-स्थितः, एव पाक्षिकविनयोपचारं क्षमयन्ति द्वितीयक्षामणासूत्रेण,

आवश्यकहारिभङ्गीया

इच्छामि खमासमणो ! पियं च मे जं भे हट्ठाणं तुट्ठाणं अप्पायंकाणं अमग्गजोगाणं मुसीलाणं सुच्चयाणं सायरियउवज्जायाणं णाणेणं दंसणेणं चरित्तेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणाणं बहुसुमेणं भे दिवसो पोमत्तो पक्खो वतिकंतो, अण्णो य भे कट्ठाणेणं पज्जुवट्ठिओ सिरसा मणसा मत्थण्ण वंदामि (सत्तम्)

निगदसिद्धं, आयरिआ भणंति-साहूहिं समं जमेयं भणियंति, तओ चेइयवंडावणं माधुगंदावणं च निवेदितुं कामा भणन्ति—

इच्छामि खमासमणो ! पुण्वि चेइयाहं वंदित्ता नमंसित्ता तुज्झं पायसूले विहरमाणेणं जे केइ बहुदेव-सिया साहुणो दिट्ठा सम(सा)णा वा वसमाणा वा गामाणुगामं दूइजमाणा वा, गट्ठणिआ संपुच्छंति ओमरा-इणिआ वंदंति अज्जा वंदंति अज्जियाओ वंदंति सावया वंदंति मावियाओ वंदंति अहंपि निस्सहो निक्का-साओ (तिकट्ट) सिरसा मणसा मत्थण्ण वंदामि ॥ अहमवि वंडावेमि चेइयाहं (सत्तम्)

निगदसिद्धं, नवरं समणो-बुहुवासी वसमाणो-णवविगप्पविहारी, बुहुवामी जंघावळपरिहीणो णव विभागे खेत्तं काऊण विहरति, नवविगप्पविहारी पुण उववज्जे अट्ठ मासा मासकपेण विहरति, एए अट्ठ विगप्पा, वासावासं णमि चेव ठाणे

१ आचार्यो भणन्ति-साधुभि सम यदेतत् भणितमिति, तत्तत्त्ववन्दन साधुवन्दन च निवेदयितुं कामा भणन्ति-नवर श्रमणो-वृद्धासम दधमणो (वसन्)-नवविगप्पविहार, वृद्धावास परिक्षीणजट्टापलो नव विभागान् क्षेत्रं कृत्वा विहरति, नवकटपविहार पुन अतुण्डेऽष्ट मासान् मासकपेण विहरति, एतेऽष्ट विकल्पा वषावासमेकस्मिन् स्थाने

करंति, एस णवविगप्पो अत्राचार्यो भणति-मत्थण्ण वंदामि अहंपि तेसंति, अण्णे भणंति-अहसवि वंडावेमिस्ति, तओ अप्पगं गुरूणं निवेदंति चउत्थखामणासुत्तेणं, तच्चेदं—

इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओमि तुवभण्हं संतियं अहा कप्पं वा वत्तं वा पडिग्गहं वा कंवलं वा पायपुच्छणं वा (रयहरणं वा) अक्खरं वा पयं वा गाहं वा सिलोणं वा (सिलोणं वा) अट्ठं वा हेडं वा पमिणं वा बागरणं वा तुवभेहिं (सम्मं) चियत्तेण दिण्णं मए अविणएण पडिच्छियं तस्स मिच्छामि दुक्खं (सत्तम्)

निगदसिद्धं, आयरिआ भणंति-‘आयरियसंतियं’ति य अहंकारवज्जणत्थं, किं ममात्रेति, तओ जं विणइया तमणु-सट्ठिं बहु मन्तंति पंचमखामणासुत्तेण, तच्चेदं—

इच्छामि खमासमणो ! कयाहं च मे कितिकम्माहं आचारमंतरे विणयमंतरे सेहिओ सेहाविओ संगहिओ उवगहिओ सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ अब्भुट्ठिओहं तुवभण्हं तवतेयसिरीए इमाओ चातुरंत-संसारकंताराओ साहट्ठु नित्थरिस्सामित्तिकट्ठु सिरसा मणसा मत्थण्ण वन्दामि (सत्तम्)

निगदसिद्धं, संगहिओ-णाणादीहिं सारिओ-हिए पवत्तिओ वारिओ-अहियाओ निवत्तिओ चोइओ-खलणाए पडिचोइओ—

१ करोति, एष नवमो विवरूपः ॥ मस्तकेन वन्देऽहमपि तेषामिति, अन्ये भणन्ति-अहमपि वन्दयामीति, तत् आत्मानं गुरुर्यो निवेदयन्ति चतुर्थेक्षामणासूत्रेण, आचार्यो भणन्ति-आचार्यसत्कमिति चाहंकारवर्जनार्थं, ततो यत् विचार्यतास्त्वामनुशास्ति बहु मन्यन्ते पञ्चमक्षामणासूत्रेण, सगृहीत-ज्ञादिभि सारित-हिते प्रवर्तित वारितोऽहितात् निवर्तित. चोदिन स्त्रलनाया प्रतिचोदित

पुणो २ अवत्थं उवट्ठिउत्ति, पच्छा आयरिओ भणइ-‘नित्थारगपारग’त्ति नित्थारगपारगा होहत्ति, गुरूणोत्ति, एयत्तं वयणाइंति वक्कसेसमयं गाथार्थः ॥ १५२९ ॥ एवं सेसाणवि साहुणं खामणावंदणं करंति, अहं वियालो वाघाओ वा ताहे सत्तण्हं पंचण्हं तिण्हं वा, पच्छा देवसियं पडिक्कमंति, केइ भणंति-सामण्णेणं, अन्ने भणंति-खामणाइयं, अण्णे चरि-त्तुस्सग्गाइयं, सेज्जदेवयाए य उस्सगं करंति, पडिक्कंताणं गुरूसु वंदिएसु बहुमाणीओ तिणिण थुइओ आयरिया भणंति, इमेवि अंजलिमउलियग्गहत्था समत्तीए नमोक्कारं करंति, पच्छा सेसगावि भणंति, तद्विवसं नवि सुत्तपोरिसी नवि अत्थ-पोरुसी थुइओ भणंति जस्स जत्तियाओ एंति, एसा पक्खियपडिक्कमणविही मूलटीकाकारेण भणिया, अण्णे पुण आयरणाणुसारेण भणंति-देवसिए पडिक्कंते खामिए य तओ पढमं गुरू चेव उट्ठित्ता पक्खियं खामेंति जहाराइणिआए, तओ उवविसंति, एवं सेसगावि जहाराइणिआ खामेत्ता उवविसंति, पच्छा वंदित्ता भणंति-देवसियं पडिक्कंते पक्खियं

१ पुन पुनरवस्थामुपस्थापित, पश्चादाचार्यो भणन्ति-नित्थारकपारगा भवतेति, गुरूणामिति एतानि यचनानीति वाच्यशेषः । एव शेषाणामपि साधूनां क्षामणावन्दनं कुर्वन्ति, अथ विकालो व्याघातो वा तदा सप्तानां पञ्चानां त्रयाणां वा, पश्चाद्देवसिकं प्रतिक्रामयन्ति, केचित् भणन्ति-सामान्येन, अन्ये भणन्ति-क्षामणादिक, अन्ये चारित्रोत्सर्गादिक, प्रायः देवतायाश्चोत्सर्गं कुर्वन्ति, प्रतिक्रामयन्तु गुरूषु वन्दिषु (च) वर्धमानास्ति स्तुतीपुरवो भणन्ति, इमेऽपि मञ्जलि-मुकुलितामहस्ता समासौ नमस्कारं कुर्वन्ति, पश्चाच्छेषा अपि भणन्ति, तद्विवसे वै पुनरुत्तरं देवसिकं भणन्ति येषां भणन्ति येषां भणन्ति, एष ताक्षकप्रतिक्रमणविधिर्मूलटीकाकारेण भणित, अन्ये पुन आचरणानुसारेण भणन्ति-देवसिके प्रतिक्रान्ते क्षामिते च तत् प्रथमं गुरुरेवो धाय पाक्षिक क्षमयन्ति पयारादिक, तत् उपविशन्ति, एव शेषा अपि यथारादिक क्षमयित्वोपविशन्ति, पश्चाद्भुत्वा भणन्ति-देवसिकं प्रतिक्रान्तं पाक्षिक

पडिक्कमावेह, इत्यादि पूर्ववत्, एवं चाउमासियंपि, नवरं काउस्सगो पंचुस्माससयाणि, एवं संवच्छरियंपि नवरं काउ-
स्सगो अट्टसहस्सं उस्सासाणं, चाउमासियसंवच्छरिएसु सवेवि मूलगुणउत्तरगुणाणं आलोयणं दाउं पडिक्कमंति, खेत्त-
देवयाए उस्सगं करंति, केई पुण चाउमासिगे सिज्जदेवयाएवि उस्सगं करंति, पभाए य आवस्सए कए पंचकल्लाणगं
गिण्हंति, पुव्वगहिए य अभिगगहे निवेदंति, अभिग्रहा जइ संभं गाणुपालिया तो कुइयककराइयस्स उस्सगं करंति,
पुणोऽवि अण्णे गिण्हंति, निरभिगगहाण न वट्ठइ अच्छिउं, संवच्छरिए य आवस्सए कए पाओसिए पज्जोसवणा कप्पो
कट्ठिज्जति, सो पुण पुविं च अणागयं पंचरत्तं कहिज्जइ य, एसा सामायारित्ति, एनामेव कालतः उपसंहरन्नाह भाण्यकारः—
चाउम्मासियवरिसे आलोअण नियमसो हु दायन्वा । गह्णंअभिगगहाण य पुव्वगहिए निवेएउं ॥२३२॥ (भा०)
चाउम्मासियवरिसे उस्सगो ग्वित्तदेवयाए उ । पक्खिय सिज्जसुरीए करंति चउमासिए वेगे ॥ २३३ ॥ (भा०)
गाथाद्वयं गतार्थ । अधुना नियतकायोत्सर्गप्रतिपादनायाह—

१ प्रतिक्रामयन्, एउ चातुर्मासिकमपि, पर कायोत्सर्गं पञ्चोद्धामशतानि, एउ साउत्तरिकमपि नवर कायोत्सर्गोऽष्टसहस्रमुच्छासाना । चातुर्मासिक-
साउत्तरिकयो मत्तंऽपि मूलोत्तरगुणानामालोचना दत्ता प्रतिक्रामयन्ति, क्षेत्रदेवताया उस्सगं कुर्वन्ति, केचित् पुनश्चातुर्मासिके शय्यादेवताया अपि कायो-
त्सर्गं कुर्वन्ति, प्रभाते चावश्यके कृते पञ्चकल्याणक गृह्णन्ति, पूर्वगृहीताश्चाभिग्रहान् निवेदयन्ति, अभिग्रहा यदि पुन सम्यग् नातुपालितास्तदा कृजितक-
र्त्तायित्ततोत्सर्गं कुर्वन्ति, पुनरपि अन्यान् गृह्णन्ति, निरभिग्रहंनं वर्त्तते स्यात्, साउत्तरिके चावश्यके कृते प्रदोषे पशुपणाकए कथ्यते, स पुन पूर्वमेवानागते
पञ्चरात्रे कथ्यते च, एषा सामाचारिति ।

देसिय राइय पक्खिय चउमासे या तहेव वरिसे य । एएसु हुंति नियया उस्सगगा अनिअया सेसा ॥ १५२९ ॥
साय सयं गोसज्जं तिन्नेव सया ह्वंति पक्खंमि । पंच य चाउम्मासे अट्टसहस्सं च वारिसण ॥ १५३० ॥
चत्तारि दो दुवालस वीसं चत्ता य हुति उज्जोआ । देसिय राइय पक्खिय चाउम्मासे अ वरिसे य ॥ १५३१ ॥
पणवीसमद्धतेरस सिलोग पन्नत्तरिं च वोद्धन्वा । सयमेगं पणवीसं वे वावन्ना य वारिसिए ॥ १५३२ ॥

निगदसिद्धाः, नवरं शेषा-गमनादिविषया इति, साम्प्रतं नियतकायोत्सर्गानामोघत उच्छासमानं प्रतिपादयन्नाह—
'साय'त्ति सायं-प्रदोषः तत्र शतमुच्छासानां भवति, चतुर्भिरुद्योतकरैरिति, भावित एवायमर्थः प्राक्, 'गोसज्जं'ति प्रत्यूपे
पञ्चाशद्यतस्तत्रोद्योतकरद्वयं भवति, शेषं प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ १५३० ॥ उच्छासमानं चोपरिष्ठाद् वक्ष्यामः 'पायसमा
उस्सासा' इत्यादिना । साम्प्रतं दैवसिकादिपूद्योतकरमानमभिधित्सुराह—'चत्तारि'त्तिगाहा भावितार्था ॥ १५३१ ॥ अधुना
श्लोकमानमुपदर्शयन्नाह—'पणवीसे'त्तिगाहा निगदसिद्धैव, नवरं चतुर्भिरुच्छासैः श्लोकः परिगृह्यते ॥ १५३२ ॥ इत्युक्ता
नियतकायोत्सर्गकव्यता, इदानीमनियतकायोत्सर्गकव्यतावसरः, तत्रेयं गाथा—

गमणागमणविहारे सुत्ते वा सुमिणदंसणे राओ । नावानइसंतारे इरियावहियापडिक्कमणं ॥ १५३३ ॥
भत्ते पाणे सयणासणे य अरिहंतसमणसिज्जासु । उच्चारे पासवणे पणवीसं हुंति उस्सासा ॥ २३४ ॥ द्वारम् (भा०)
नियआलयाओ गमणं अन्नत्थ उ सुत्तापोरिसिनिमित्तं । होइ विहारो इत्थवि पणवीसं हुंति उस्सासा ॥ १ ॥ (प्र०)
उद्देससमुद्देसे सत्तावीसं अणुन्नवणियाए । अट्ठेव य उस्सासा पट्ठवण पडिक्कमणमाई ॥ १५३४ ॥

जुजइ अकालपट्ठियाइणसु दुट्ठु अ पडिच्छियाईसु । समणुन्नसमुद्देसे काउस्सगगस्स करणं तु ॥ १५३५ ॥
जं पुण उद्दिसमाणा अणट्ठकतावि कुणह उस्सगं । एस अरुओवि दोसो परिधिप्पइ किं सुहा भंते ! ॥ १५३६ ॥
पाउग्घाई कीरइ उस्सगो मंगलंति उद्देसो । अणुवहियमंगलाणं मा हुज्ज कहिंवि णे विग्घं ॥ १५३७ ॥
पाणवहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिगगहे चेव । सयमेगं तु अणूणं उस्सासाणं हविज्जाहि ॥ १५३८ ॥
नावा(ए) उत्तरिउं वहमाई तह नइं च एमेव । संतारेण चलेण व गंतुं पणवीस उस्सासा ॥ १ ॥ (प्र०)

गमणं भिक्षादिनिमित्तमन्यग्रामादौ, आगमणं ततो चेव, इत्थ इरियावहियं पडिक्कमिऊण पंचवीसुस्सासो काउस्सगो
कायवो ॥ १५३३ ॥ तथा चासुमेवावयवं विवृण्वन्नाह भाण्यकारः—'भत्ते पाणे सयणासणे' गाहा, भत्तपाणनिमित्तमन्नग्रामा-
दिगया जइ न ताव वेलेति ता ईरियावहियं पडिक्कमिऊण अच्छंति । आगयावि पुणोऽवि पडिक्कमंति, एवं सयणासणनि-
मित्तपि, सयणं-संधारणो वसही वा, आसणं-पीढगादि, 'अरहंतसमणसेज्जासु'त्ति चेइधरं गया पडिक्कमिऊण अच्छंति,
एवं समणसेज्जंमि-साहुवसतिमित्यर्थः, 'उच्चारपासवणे'त्ति उच्चारे वोसरिए पासवणे य जतिवि हत्थमेत्तं गया

१ गमन भिक्षादिनिमित्तमन्यग्रामादौ आगमन तत एवात्रेयापथिकीं प्रतिक्रम्य पञ्चविंशत्युच्छास कायोत्सर्गं कर्त्तव्य, भत्तपाणनिमित्तमन्यग्रामादि-
गता यदि तावन्न वेलेति तदेयापथिकीं प्रतिक्रम्य तिष्ठन्ति, आगता अपि पुनरपि प्रतिक्रामयन्ति, एव शयनासननिमित्तमपि, शयन सत्कारको वसतिवो, आसन
पीठादि 'अर्हच्छमणशय्यास्विति' चैत्यगृह गता प्रतिक्रम्य तिष्ठन्ति, एव श्रमणशय्यास्विति साधुवसतौ 'उच्चारप्रश्रवण'इति उच्चार ह्युत्सृज्य प्रश्रवण च
यद्यपि हस्तमात्र गता—

तोऽपि आगया पडिक्कमंति, अह मत्तए वोसिरियं होज्ज ताहे जो तं परिठवेति सो पडिक्कमति, सठाणेसु पुग जइ हत्थ-सयं नियत्तस्स वाहिं तो पडिक्कमंति, अह अंतो न पडिक्कमंति, एतेसु ठाणेसु काउस्सग्गपरिमाणं पणुवीसं होति ऊसा-सत्ति गाथार्थः 'विहारे'त्ति विहारं व्याचिख्यासुराह—'निययालायउ गमणं'गाहा [गाथा]ऽन्यकर्तृकी सोपयोगा च निगदसिद्धा च । 'सुत्ते व'त्ति सूत्रद्वारं व्याचिख्यासुराह—'उद्देससमुद्देसे' गाहा व्याख्या—सुत्तस्स उद्देसे समुद्देसे य जो काउस्सग्गो कीरइ तत्थ सत्तावीसमुत्तासा भवंति, अणुणवणवाए य, एत्थ जइ असढो सयं चेव पारेइ, अह सढो ताहे आयरिया अट्टेव ऊसासा, 'पट्टवणपडिक्कमणमाई' पट्टविओ कज्जनिमित्तं जइ खलइ अट्टस्सासं उस्सग्गं करिय गच्छइ, वितियवारं जति तो सोलस्सुत्तासं, ततियवारं जइ तो न गच्छति, अण्णो पट्टविज्जति, अवस्सकज्जे वा देवे वं-दिय पुरओ साहू ठवेत्ता अण्णेण समं गच्छति, कालपडिक्कमणेवि अट्टउस्सासा, आदिमद्वाओ कालगिण्हण पट्टवणे य

१ स्तवाऽप्यागता प्रतिक्राम्यन्ति, अथ मात्रके व्युत्पद्य भवेत् तदा यस्त परिष्ठापयेत् स प्रतिक्राम्येत्, स्वम्यानात् पुनर्यदि एत्तशतनिर्मुक्ताहस्मिन्ना प्रतिक्राम्यन्ति, अथान्तर्न प्रतिक्राम्यन्ति, एतेषु स्थानेषु कायोःसर्गपरिमाणं पञ्चविंशतिश्चासा इति । सूत्रस्योद्देशे समुद्देशे च य कायोःसर्गं क्रियते तत्र सप्तविंशतिरुच्छासा भवन्ति, अनुजाया च, अत्र यद्यशठ स्वयमेव पारयति, अय शठमदाऽऽचार्या अष्टोच्छासान्, प्रस्थापनप्रतिक्रमणादो-प्रस्थापितं कार्य-निमित्तं यदि स्फलति अष्टोच्छासमुत्सर्गं कृत्वा गच्छति, द्वितीयवारं यदि तदा पोउशोच्छासम्, तृतीयवारं यदि तदा न गच्छति, अन्य प्रस्थाप्यते, अत्रयकार्यं वा देवान् वन्दिता पुरत साधुन् स्थापयित्वाऽन्येन सम गच्छति, कालप्रतिक्रमणेऽप्यष्टोच्छासा, आदिशब्दात् कालग्रहणे प्रस्थापने च

गोयंरचरियाए सुयखंधपरियट्टणे अट्ट चेव, केसिंचि परियट्टणे पंचवीस, तथा चाह—'सुयखंधपरियट्टण मंगलत्थं (उज्जोय) काउस्सग्गं काऊण कीरइ'त्ति गाथार्थः ॥ १५३४ ॥ अत्राह चोदकः—'जुजइ अकालपट्टियाइ' गाथा, युज्यते—संगच्छते घटते अकालपठितादिषु कारणेषु सत्सु अकालपठितमादिशब्दात् काले न पठितमित्यादि, दुष्पु च प्रतीच्छितादि—दुष्टविधिना प्रतीच्छितं आदिशब्दात् श्रुतहीलनादिपरिग्रहः, 'समणुणसमुद्देशे'त्ति समनुज्ञासमुद्देशयोः, समनुजाया च समुद्देशे च कायो-त्सर्गस्य करणं युज्यत एवेति योगः, अतिचारसम्भवादिति गाथार्थः ॥ १५३५ ॥ यत् पुनरुद्दिश्यमानाः श्रुतमननिक्रान्ता अपि निर्विषयत्वादपराधमप्राप्ता अपि 'कुणह उस्सग्गं'त्ति कुरुत कायोत्सर्गं एषः अकृतोऽपि दोषः कायोत्सर्गशोधः परिगृह्यते किं मुधा भदन्त !, न चेत् परिगृह्य(ते) न कर्तव्यः तर्ह्युद्देशकायोत्सर्ग इति गाथाभिप्रायः ॥ १५३६ ॥ अत्राहाचार्यः—'पावुग्घाई कीरइ' गाहा निगदसिद्धा ॥ १५३७ ॥ 'सुमिणंदसणे राउ'त्ति द्वारं व्याख्यानयन्नाह—'पाणवहमुसावाए' गाहा, सुमिणंमि पाण-वहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिगहे चेव आसेविए समाणे सयमेगं तु अणूणं उस्सासाणं भविज्जाहि, मेहुणे दिट्ठिविपरिया-सियाए सयं इत्थीविपरियासयाए अट्टसयंति ॥ उक्तं च—'दिट्ठिविपरियासे सय मेहुणंमि थीविपरियामे । ववहारेणट्ट-सय अणभिससंगस्स साहुस्स ॥ १ ॥' गाथार्थः ॥ १५३८ ॥ 'णावाणतिसंतार'त्ति द्वारत्रयं व्याचिख्यासुराह—'नावाए उत्तरिं वहागई' गाहा, गाथेयमन्यकर्तृकी सोपयोगा च निगदसिद्धा, इदानीमुच्छासमानप्रतिपादनायाह—

१ गोचरचर्याया श्रुतस्वन्धपरावर्त्तनेऽट्टेव, केपावित् परावर्त्तने पञ्चविंशति, श्रुतस्वन्धपरावर्त्तनं मङ्गलार्थं कायोत्सर्गं कृत्वा क्रियते । २ स्वमे प्राणवधमुपा-धादादत्तमैथनपरिग्रहेष्वासेवितेषु सत्सु शतमेकमनूतमुच्छासानां भवेत्, मैथुने दृष्टिविपर्यासे शत खीविपर्यासेऽष्टशतमिति

पायसमा ऊसासा कालपमाणेण हुंति नायव्वा । एयं कालपमाणं उस्सग्गेणं तु नायव्वं ॥ १५३९ ॥

'पायसमा उस्सासा काल' गाहा व्याख्या—नवरं पादः—श्लोकपादः ॥ १५३९ ॥ व्याख्याता गमनेत्यादिद्वारगाथा. अधुनाऽऽद्यद्वारगाथागतमशठद्वारं व्याख्यायते, इह विज्ञानवता शाठ्यरहितेनात्महितमितिकृत्वा स्ववलापेक्षया कायो-त्सर्गः कार्यः, अन्यथाकरणेऽनेकदोषप्रसङ्गः, तथा चाह भाष्यकारः—

जो खलु तीसडवरिसो सत्तरिवरिसेण पारणाइसमो । विसमे व कूडवाही निव्विज्जाणे हु से जइ ॥ २३५ ॥ (भा०) समभूमेवि अइभरो उज्जाणे किमुअ कूडवाहिस्स ? । अइभारेणं भज्जइ तुत्तयघाएहि अ मरालो ॥ २३६ ॥ (भा०) एमेव वलसमग्गो न कुणइ मायाइ सम्ममुस्सग्गं । मायावडिअं कम्मं पावइ उस्सग्गकेसं च ॥ १ ॥ (प्र०) मायाए उस्सग्गं सेसं च तवं अकुव्वओ सहुणो । को अन्नो अणुहोही सकम्मसेसं अणिज्जरियं ? ॥ १५४० ॥ निकूडं सविसेसं वयाणुरूवं वलाणुरूवं च । खाणुव्व उद्वदेहो काउस्सग्गं तु ठाज्जा ॥ १५४१ ॥

व्याख्या—यः कश्चित् साधुः, खलुशब्दो विशेषणार्थः, त्रिंशद्वर्षः सन् खलुशब्दाद् वलवानातद्गरहितश्च सप्ततिवर्षे-णान्येन वृद्धेन साधुना पारणाइसमो—कायोत्सर्गप्रारम्भपरिसमाप्त्या तुल्य इत्यर्थः । विषम इव—उद्वेकादाविव कूटवाही वली-वर्ध इव निर्विज्ञान एवासौ 'जडे' जडुः, स्वहितपरिज्ञानशून्यत्वात्, तथा चात्महितमेव सम्यक्कायोत्सर्गकरणं स्वकर्म-क्षयफलत्वादिति गाथार्थः ॥ २३५ ॥ अधुना दृष्टान्तमेव विवृण्वन्नाह—'समभूमेवि अइभरो'गाहा व्याख्या—समभूमा-वपि अतिभरविषमवाहित्वात् 'उज्जाणे किमुअ कूडवाहिस्स'ऊर्द्धं यानमस्मिन्नित्युद्यानम्—उदकं तस्मिन्नुद्याने किमुत ? , सुत-

रामित्यर्थः, कस्य ?-कूटवाहिनो-वलीवर्दस्य, तस्य च दोषद्वयमित्याह-‘अतिभारेण भज्जति तुत्तयघाएहि य मरालो’
 त्ति अतिभारेण भज्यते यतो विपमवाहिन एवातिभारो भवति, तुत्तयघातैश्च विपमवाहोऽथ पीड्यते, तुत्तगो-पावणगो
 मरालो-गलिरिति गाथार्थः ॥ २३६ ॥ साम्प्रतं दार्ष्टान्तिकयोजनां कुर्वन्नाह-‘एमेव वलसमगो’गाहा व्याख्या-इयमन्य-
 कर्तृकी सोपयोगा च व्याख्यायते, ‘एमेव’मरालवलीवर्दवत् वलसमग्रः सन्(यो)न करोति मायया करणेन सम्यक्-साम-
 र्थ्यानुरूपं कायोत्सर्गं स मूढः मायाप्रत्ययं कर्म प्राप्नोति नियमत एव, तथा कायोत्सर्गकेशं च निष्फलं प्राप्नोति, तथाहि-
 निर्मायस्यापेक्षारहितस्य स्वशक्त्यनुरूपं च कुर्वत एव सर्वमनुष्ठानं सफलं भवतीति गाथार्थः ॥ अधुना मायावतौ
 दोषानुपदर्शयन्नाह-‘मायाए उस्सगं’गाहा, मायया कायोत्सर्गं शेषं च तपः-अनशनादि अकुर्वतः ‘सहिष्णोः’समर्थस्य
 कश्च तस्मादन्योऽनुभविष्यति ?, किं-स्वकर्म[वि]शेषमनिर्जितं, शेषता चास्य सम्यक्त्वप्राप्त्योत्कृष्टकर्मापेक्षयेति, उक्तं. च-
 “सत्तहं पगडीणं अर्द्धिभतरओ उ कोडीकोडीए । काऊण सागराणं जइ लहइ चउण्हमण्णयरं ॥ १ ॥” अन्ये पठन्ति-
 ‘एमेवय उस्सगं’ति, न चायमतिशोभनः पाठ इति गाथार्थः ॥ १५४० ॥ यतश्चैवमतः-‘निक्कूडं सविसेसं’गाहा, ‘निष्कूट’-
 मित्यशठं ‘सविशेष’मिति समवलादन्यस्मात् सकाशात्, न चाहमहमिकया, किं तु वयोऽनुरूपं, स्थाणुरिवोद्धेदो
 निष्कम्पः समगद्गुम्भिः कायोत्सर्गं तु तिष्ठेत्, तुगच्चादन्यच्च भिक्षाटनाद्येवंभूतमेवानुतिष्ठत(ष्ठेत्) इति गाथार्थः ॥ १५४१ ॥
 इदानीं वयो वलं चाधिकृत्य कायोत्सर्गकरणविधिमभिधत्ते-

१ सप्तानां प्रकृतीनामन्यन्तरे तु कोडीकोट्याः । कृत्वा सागरोपमाणा यदि लभते चतुर्णामन्यतरत् (तर्हि लभते) ॥ १ ॥

तरुणो वलचं तरुणो अ दुब्बलो थेरओ वलसमिद्धो । थेरो अवलो चउसुवि भंगेसु जहावलं ठाई ॥ १५४२ ॥

तरुणो वलवान् १ तरुणश्च दुर्बलः २ स्थविरो वलसमृद्धः ३ स्थविरो दुर्बलः ४ चतुर्ष्वपि भङ्गकेषु यथावलं तिष्ठति
 वलानुरूपमित्यर्थः, न त्वभिमानतः, कथमनेनापि वृद्धेन तुल्य इत्यवलवतापि स्थातव्यम्, उत्तरत्रासमाधानग्लाना-
 दावधिकरणमभवादिति गाथार्थः ॥ १५४२ ॥ गतं सप्रसङ्गमशठद्वारं, साम्प्रतं शठद्वारावसरस्तत्रेयं गाथा-

पयलायड पडिपुच्छइ कंटययवियारपासवणधम्मे । नियडी गेलन्नं वा करेइ कूडं हवइ एयं ॥ १५४३ ॥

कायोत्सर्गकरणवेलायां मायया प्रचलयति-निद्रां गच्छति, प्रतिपृच्छति सूत्रमर्थं वा, कण्टकं अपनयति, ‘वियार’त्ति
 पुरीपोत्सर्गाय गच्छति, ‘पासवणे’त्ति कायिकां व्युत्सृजति, ‘धम्मे’त्ति धर्मं कथयति, ‘निकृत्या’ मायया ग्लानत्वं
 वा करोति कूटं भवत्येतद्-अनुष्ठानमिति गाथार्थः ॥ १५४३ ॥ गतं शठद्वारम्, अधुना विधिद्वारमाख्यायते,
 तत्रेयं गाथा-

पुब्बं ठंति य गुरुणो गुरुणा उस्सारियंमि पारेंति । ठायंति सविसेसं तरुणा उ अनूणविरिया उ ॥ १५४४ ॥

चउरंगुल मुहपत्ती उज्जुए डव्वहत्य रयहरणं । वोसट्टचत्तदेहो काउस्सगं करिज्जाहि ॥ १५४५ ॥

घोडग लयाइ खंभेकुट्टे माले अ सवरि बहु नियले । लंबुत्तर थण उद्धी संजय खलि[णे य] वायसकविट्टे ॥ १५४६ ॥

सीसुक्कंपिय सई अंगुलिभमुहा य वारुणी पेहा । नाहीकरयलक्कुप्पर उस्सारिय पारियंमि थुई ॥ १५४७ ॥

‘पुब्बं ठंति य गुरुणो’ गाहा प्रकटार्थः ॥ १५४४ ॥ ‘चउरंगुल’त्ति चत्तारि अंगुलाणि पायाणं अंतरं करेयवं, मुहपोत्ति
 ‘उज्जुए’त्ति दाहिणहत्थेण मुहपोत्तिया धेत्तवा, डव्वहत्ये रयहरणं कायवं, एतेण विहिणा ‘वोसट्टचत्तदेहो’त्ति पूर्ववत्,
 काउस्सगं करिज्जाहिति गाथार्थः ॥ १५४५ ॥ गतं विधिद्वारम्, अधुना दोषावसरः, तत्रेयं गाथाद्वयं-‘घोडगे’त्यादि-

आसुव विसमपाय गाय ठाविजु ठाई उस्सगो । कपइ काउस्सगो लयव्व खरपवणसगेण ॥ १ ॥ खमे वा कुट्टे वा अवठभिय ठाई
 काउसग तु । माले य उत्तमग अवठभिय ठाई उस्सग ॥ २ ॥ सनरी वसणविरहिया करेहि सागारिय जह ठवेइ । ठइऊण गुज्जदेस करेहि तो
 कुणइ उस्सग ॥ ३ ॥ अवणांमिउत्तमगो काउस्सगं जहा कुलवहुव्व । नियलियओविव चलणे वित्थारिय अहव मेलविउ ॥ ४ ॥ काऊण चोलपट्ट
 अविधीए नाभिमडलसुवरि । हिट्ठा य जाणुमिच चिट्ठई लवुत्तरुस्सगं ॥ ५ ॥ उच्छाईऊण य थणे चोलगपट्टेण ठाई उस्सग । दसाइरक्खण्डा
 अहवा अन्नाणदोसेण ॥ ६ ॥ मेलितु पण्हियाओ चलणे वित्थारिऊण वाहिरओ । ठाउस्सग एसो वाहिरउद्धी मुणेयव्वो ॥ ७ ॥ अगुट्टे मेलविउं
 वित्थारिय पण्हियाओ वाहिं तु । ठाउस्सगं एसो मणिओ अर्द्धिभतरुद्धि ॥ ८ ॥ कप्प वा पट्ट वा पाहणिउ सजइव्व उस्सगं । ठाइ य खलिण
 व जहा रयहरण अगगथो काउ ॥ ९ ॥ माभेइ तहा दिट्ठिं चलचित्तो वायसुव्व उस्सगो । लप्पइआण मएण कुणई अ पट्ट कविट्ट व ॥ १० ॥ सीसं
 परुपमाणो जक्खाइट्टव्व कुणइ उस्सग । मूयव्व हुअहुअतो तहेव छिज्जतमाईसु ॥ ११ ॥ अगुलिभमुहाओवि य चालतो तहय कुणइ
 उस्सग । आलावगगणण्डा सठवणत्थ च जोगाणं ॥ १२ ॥ काउस्सगमि ठिओ सुरा जह बुडबुडेइ अव्वत्तं । अणुपेहतो तह वानरुव्व
 चालेइ ओट्टउडे ॥ १३ ॥ एए काउस्सग कुणमाणेण विवुहेण दोसा उ । सम्मं परिहरियव्वा जिणपडिक्कुट्टिकाऊण ॥ १४ ॥

‘नाभीकरयलकुप्पर उस्सारे पारियंमि थुई’त्ति निर्युक्तिगाथाशकलं लेशतोऽदुष्टकायोत्सर्गावस्थानप्रदर्शनपरं विध्य-

न्तरसंग्रहपरं च, तत्र 'नाभि'त्ति नाभीओ हेट्टो चोलपट्टो कायवो, करयलेत्ति सामण्णेणं हेट्टा पलंवरयले 'जाय कोप्परे'त्ति सोऽविय कोप्परेहिं धरेयवो, एवंभूतेन कायोत्सर्गः कार्यः, उस्मारिए य-काउस्सग्गे पारिए नमोक्कारेण अवमणो थुई दायवेत्ति गाथार्थः ॥ १५४७ ॥ गतं प्रासज्जिकं, साम्प्रतं कस्येति द्वारं व्याख्यायते, तत्रोक्तदोपरहितोऽपि यस्याय कायोत्सर्गो यथोक्तफलो भवति तमुपदर्शयन्नाह—

वासीचंदणकप्पो जो मरणे जीविए य समसण्णो । देहे य अपडिबद्धो काउस्सग्गो हवह तस्स ॥ १५४८ ॥
तिविहाणुवसग्गाणं दिन्वाणं माणुसाण तिरियाणं । राम्ममहियासणाण काउस्सग्गो हवह मुद्धो ॥ १५४९ ॥
इहलोगंमि सुभद्धा राया उहओद सिद्धिभज्जा य । सोदासखग्गयंभण सिद्धी सग्गो य परलोए ॥ १५५० ॥

'वासीचंदनकप्पो'गाहा व्याख्या—वासीचन्दनकल्पः—उपकार्यपकारिणोर्मध्यस्थः, उक्तं च—“जो चंदणेण चाहं आलिंपइ वासिणा य तच्छेइ । संथुणइ जो व निंदइ महारिणिणो तत्थ समभावा ॥ १ ॥” अनेन परं प्रति माध्यस्थमुक्तं भवति, तथा मरणे—प्राणत्यागलक्षणे जीविते च—प्राणसंधारणलक्षणे चशब्दादिहलोकादौ च समसञ्जः तु यदुद्धिरित्यर्थः, अनेन चात्मानं प्रति माध्यस्थमुक्तं भवति, तथा देहे च—शरीरे चाप्रतिबन्धः चशब्दादुपकरणादौ च, कायो-

१ नाभितोऽधस्तात् चोलपट्टक कर्तव्य, करतलेति सामान्येन अधमान् प्रलम्बकरतलं यावत् कर्णरास्या-मोऽपि च कर्णरास्या भारियव्य, इत्यारिते च—कायोत्सर्गं पारिते नमस्करेणावमाने स्तुतिर्दत्तव्या । २ यश्चन्दनेन ब्राह्ममालिङ्गपति वात्या वा नक्षयति । नन्वाति यो या निन्दति महर्षयणा समभावा ॥ १ ॥

त्सर्गो यथोक्तफलो भवति तस्येति गाथार्थः ॥ १५४८ ॥ तथा—‘तिविहाणुवसग्गाणं’गाहा, त्रिविधानां—त्रिप्रकाराणां दिव्यानां—व्यन्तरादिकृतानां मानुषाणां—म्लेच्छादिकृतानां तैरश्चानां—सिंहादिकृतानां सम्यक्-मध्यस्थभावेन अतिसहनाया सत्यां कायोत्सर्गो भवति शुद्धः—अविपरीत इत्यर्थः । ततश्चोपसर्गमहिष्णोः कायोत्सर्गो भवतीति गाथार्थः ॥ १५४९ ॥ द्वारं । साम्प्रतं फलद्वारमभिधीयते, तच्च फलमिहलोकपरलोकापेक्षया द्विधा भवति, तथा चाह ग्रन्थकारः—‘इहलोगंमि’ गाहा व्याख्या—इहलोके यत् कायोत्सर्गफलं तत्र सुभद्रोदाहरणं—कथं? यंसंतपुरं नगरं, तत्थ जियसत्तुराया, जिणदत्तो सेट्ठी संजय-सहुओ, तस्स सुभद्धा दारिया धुया, अतीवरूवस्सिणी ओरालियसरीरा साविगा य, सो तं अमाहंमियाणं न वेइ, तच्च नियसट्ठेणं चंपाओ वाणिज्जागएण दिट्ठा, तीए रूवलोभेण कवडसहुओ जाओ, धम्मं सुणेइ, जिणसाह पूजेइ, अण्णपा भावो समुप्पण्णो, आयरियाणं आलोएइ, तेहिवि अणुसासिओ, जिणदत्तेण से भावं नाऊण धूया दिण्णा, वित्तो विवाहो, केच्चिरकालस्सवि सो तं गहाय चंपं गओ, नणंदसासुमाइयाओ तवणिणयसहिगाओ तं खिम्ति, तओ जुयगं घरं कयं,

१ वसन्तपुरं नगरं, तत्र जितशत्रू राजा, जिनदत्त श्रेष्ठो सयतश्राद्ध, तस्य सुभद्रा बालिका दुरिताज्जीव रूपिणी उदारशरीरा श्रानिका च, स तान साधार्मिकाय न ददाति, तच्चनिकश्राद्धेन चम्पातो वाणिज्यागतेन दृष्टा, तस्या रूपलोभेन कपटश्राद्धो जात, धर्मं शृणोति, जिनमाधून् पूजयति, अन्यदा भाव समुत्पन्न, आचार्याणां कथयति, तेरप्यनुशिष्ट, जिनवत्तेन तस्य भाव ज्ञात्वा दुहिता दत्ता, द्यूतो विवाह, कियच्चिरेण कालेन सोऽपि तां गृहीत्वा चम्पा गतः, ननन्दश्च आदिकासच्चनिकश्राद्धपक्षा निन्दन्ति, नत पृथग्गृह कृत,

तैत्थाणेगे समणा समणीओ य पाउग्गनिमित्तमागच्छंति, तवणिणयसहिगा भणंति, एसा संजयाणं दहं रत्तत्ति, भत्तारो से न पत्तियइत्ति, अण्णया कोई वण्णरूवाइगुणगणनिप्फणो तरुणभिक्षू पाउग्गनिमित्तं गओ, तस्स य वाउच्चुयं अच्छिमि कणगं पविट्ठं, सुभद्धाए तं जीहाए लिहिऊण अवणीयं, तस्स निलाडे तिलओ संकंतो, तेणवि वक्खित्तचित्तेण ण जाणिओ, सो नीसरति ताव तच्चणिगसहिगाहिं अथक्कायस्स भत्तारस्स स दंसिओ, पेच्छ इमं वीसत्थरमियसंकंतं भज्जाए संगतं तिलगंति, तेणवि चिंतियं—किमिदमेवंपि होज्जा?, अहवा बलवंतो विसया अणेगभवन्भत्तया य किन्न होइत्ति?, मंद-नेहो जाओ, सुभद्धाए कहवि विदिओ एस वुत्तंतो, चिंतियं च णाए—पावयणीओ एस उड्डाहो कहं फेडिउ (डेमि) त्ति, पवयणदेवयमभिसंधारिऊण रयणीए काउस्सग्गं ठिया, अहासंनिहिया काइ देवया तीए सीलसमायारं नाऊण आगया, भणियं च तीए—किं ते पियं करेमिति, तीए भणियं—उड्डाहं फेडेहि, देवयाए भणियं—फेडेमि, पच्चुसे इमाए नयरीए

१ तत्रानेके श्रमणा श्रमण्यश्च प्रायोग्यनिमित्तमागच्छन्ति, तच्चनिकश्राद्धो भणन्ति—एसा सयतेपु दहं रक्तेति, भत्ता तस्या न प्रत्येतीति, अन्यदा कोऽपि पर्णरूपादिगुणगणयुक्तस्तरुभिक्षु प्रायोग्यनिमित्तं गत, तस्य च वायुदुत रजोऽक्षिणं प्रविष्ट, सुभद्रया तजिहयोदिरयापनीत, तस्य ललाटे तिलकं समानं, तेनापि व्याक्षिप्तचित्तेन न ज्ञात, स निस्मरति तावत्तच्चनिकश्राद्धीभिरकाण्डागताय भयं स दर्शित, पश्येद विश्वस्तरमणसक्रान्त भार्याया संगत तिलकमिति, तेनापि चिन्तित—किमिदमेवमपि भवेत्?, अथवा बलवंतो विपया अनेकभवाम्यस्तकाश्चेति किं न भवतीति मन्त्र्येहो जात, सुगम्यात् चम्पाणि शत एव वृत्तान्त, चिन्तित चानया—प्रायचनिक एष वड्डाह कथं स्फेटयामीति?, प्रवचनदेवतामभिसंधार्य रजनौ कायोत्सर्गं स्थिता, यथासहिहिता काचिदेवता तस्या शीलसमाचारं ज्ञात्वाऽऽगता, भणितं च तया—किं ते भियं करोमीति, तया भणितं—उड्डाह स्फेटय, देवतया भणितं—स्फेटयामि, प्रत्युपेऽस्या नगर्या

द्वाराणि धंभेमि, ततो आलम्गे (अङ्गणे) सु नागरेषु आगासत्था भणिस्सामि—जाए परपुरिसो मणेणावि न चित्तिओ सा इत्थिया चालणीए पाणियं छोहूणं गंतूणं तिणिण वारे छंटेउं उग्घाडाणि भविस्संति, तओ तुमं विण्णामिउं सेसनागरिएहिं वाहि पच्छा जाएज्जासि, तओ उग्घाडेहिसि, तओ फिट्ठिही उड्डाहो, पसंसं च पाविहिसि, तहेव कयं पसंसं च पत्ता, एयं ताव इहलोइयं काउस्सग्गफलं, अन्ने भणंति—वाणारसीए सुभद्दाए काउस्सग्गो कओ, एलगच्छुप्पत्ती भाणियवा । राया 'उदिओ' दए'त्ति, उदितोदयस्स रण्णो भज्जा (धम्म) लाभागयं णिवरोहियस्स उवसग्गए व समणजायं, कहाणं जहा नमोक्कारे । 'सेट्ठि' भज्जा य'त्ति चंपाए सुदंसणो सेट्ठिपुत्तो, सो सावगो अट्ठमिचाउद्दीसु चच्चरे उवासग्गपडिमं पडिवज्जइ, सो महादे' वीए पत्थिज्जमाणो णिच्छइ, अण्णया वोसट्ठकाओ देवपडिमत्ति वत्थे चेडीए वेढिउं अंतेउर अत्तिणीओ, देवीए निव्वं' भेवि कए नेच्छइ, पउट्टाए कोलाहलो कओ, रण्णा वज्झो आणत्तो, निज्जमाणे भज्जाए से मित्तवतीए सावियाए सुत्तं,

१ द्वाराणि स्वगिष्यामि, ततोऽदृष्टिमापन्नेषु नागरेषु आकाशस्था भणिष्यामि—यथा परपुरयो मनस्ताऽपि न चिन्तितः सा स्त्री चालिष्यामुदकं क्षिप्या गावा श्रीन् चारान् छन्दयति उग्घाटानि भविष्यन्ति, सतएव परीक्ष्य शोपनागरेः सह बहिः पश्चाद्याया', तत उग्घाटयिष्यसि, तत. स्फोटिष्यस्युद्गाहः प्रशासं च प्राप्स्यसि, तथेव कृतः, प्रशासं च प्राप्ता, एतत्तावदेहलौकिकं कायोत्सर्गफलं, अन्ये भणन्ति—पाराणस्यो सुभद्दया कायोत्सर्गं कृतः, एडकाक्षोत्पत्तिर्भणितस्या । राजा उदितोदय इति, उदितोदयस्य राज्ञः भार्यो धर्मलाभागत अन्तःपुररत्न समणमुपसर्गयति कथानकं यथा नमस्कारे । श्रेष्ठिभार्या चेति श्रमपार्यां सुदर्शनः श्रेष्ठिपुत्रः, स आश्रकोऽहमीचगुर्दश्योश्चखरे वपासकप्रतिमां प्रतिपद्यते, स महादेव्या प्रार्थ्यमानो नेच्छति, अन्यदाऽप्युत्प्रेष्टकायो देवप्रतिमेति चेज्या धर्मेवैद्ययिवा अन्तःपुर-सानीताः, देव्या निर्वन्दे कृतेऽपि नेच्छति, प्रद्विहया कोलाहलः कृतः, राज्ञा पथ्य आज्ञसा, नीयमानो भार्यया तस्य मिश्रयत्वा आविकया श्रुतः,

सञ्चाणजक्खस्ससावण्णा काउस्सग्गे ठिता, सुदंसणस्सवि अट्ठखंडाणि कीरंतुत्ति खंधे असी वाहितो, सञ्चाणजक्खेण पुप्फदामं कतो, मुक्को रक्षा पूइतो, ताधे मित्तवतीए पारियं । तथा 'सोदास'त्ति सोदासो राया, जहा नमोक्कारे, 'खग्गयंभणे'त्ति कोइ विराहियसामण्णो खग्गो समुप्पण्णो, वट्टाए मारेति साहू, पहाविया, तेण दिट्ठा आगओ, इयरवि काउस्सग्गेण ठिया, न पहवइ, पच्छा तं दहूण उवसंतो । एतदैहिकं फलं, 'सिद्धी सग्गो य परलोए'सिद्धिः—मोक्षः स्वर्गो—देवलोकाः चण्णदात् चक्रयत्तित्वादि च परलोके फलमिति गाथार्थः ॥ १५५० ॥ आह—सिद्धिः सकलकर्मक्षयादेवाप्यते, 'कृत्स्नकर्म-क्षयान्मोक्षः' इति वचनात्, स कथं कायोत्सर्गफलमिति ? उच्यते, कर्मक्षयस्यैव कायोत्सर्गफलत्वात्, परम्पराकारणस्यैव विवक्षितत्वात्, कायोत्सर्गफलत्वमेव कर्मक्षयस्य कथं ? यत आह भाष्यकारः—

जह करगओ निक्कितइ दारं इंतो पुणोविचचंतो । इअ कंतंति सुविहिया काउस्सग्गेण कम्माइं ॥ २३७ ॥ (भा०)
काउस्सग्गे जह सुट्ठियस्स भज्जंति अंगमंगाइं । इय भिंदंति सुविहिया अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ १५५१ ॥
अत्तं इमं सरीरं अन्नो जीवुत्ति एव कयवुड्डी । दुक्खपरिकिलेसकरं छिंद ममत्तं सरीराओ ॥ १५५२ ॥
जावइया किर दुक्खा संसारे जे मए समणुभूया । इत्तो दुव्विसहतरा नरएसु अणोवमा दुक्खा ॥ १५५३ ॥

१ सत्याणपक्षेण आश्रवणाय (असपत्ना) कायोत्सर्गे स्थिता, सुदर्शनस्याप्यष्ट कण्ठा भवन्ति इत्यन्वेषः प्रकृतः, सत्याणपक्षेण पुष्पदामीकृतः, सुत्तो राज्ञा पूजितः, तदा मिश्रयत्वा पारितः । सोदासेति सोदासो राजा, यथा नमस्कारे, कृत्स्नकर्ममिति, कश्चिद्विराद्विभ्रामण्या खग्गः समुत्पन्नः, पत्न्या मारयति साधून्, साधवः प्रधाविताः, तेन दृष्टा आगतः, इतरेऽपि कायोत्सर्गेण स्थिताः, न प्रभवति । पश्चात्तद्विषयान्तः,

तम्हा उ निम्ममेणं मुणिणा उवल्लसुत्तसारेणं ।

काउस्सग्गो उग्गो कम्मखयट्ठाय कायव्वो ॥ १५५४ ॥ काउस्सग्गनिज्जुत्ती समत्ता (ग्रन्थाग्र २५३९)

व्याख्या—यथा 'करगतो'त्ति करपत्रं निकृन्तति—छिनत्ति विदारयति दारु—काष्ठं, किं कुर्वन् ?—आगच्छन् पुनश्च प्रजन्तित्यर्थः, 'इय' एवं कृन्तन्ति सुविहिताः—साधवः कायोत्सर्गेण हेतुभूतेन कर्माणि—ज्ञानावरणादीनि, तथाऽन्यत्राप्युक्तं—“संवरेण भवे गुत्तो, गुत्तीए संजमुत्तमे । संजमाओ तवो होइ, तवाओ होइ निज्जरा ॥ १ ॥ निज्जराएऽसुभं कम्मं, खिज्जई कमसो सया । आवस्सग्गेण)जुत्तस्स, काउस्सग्गो विसेसओ ॥ २॥” इत्यादि, अयं गाथार्थः ॥ २३७ ॥ अत्राह—किमिदमित्थमित्यत आह—'काउस्सग्गे' गाहा व्याख्या—कायोत्सर्गे सुस्थितस्य सतः यथा भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि 'इय' एवं चित्तनिरोधेन 'भिन्दन्ति' विदारयन्ति मुनिवराः—साधवः अष्टविधं—अष्टप्रकारं कर्मसङ्घातं—ज्ञानावरणीयादिलक्षणमिति गाथार्थः ॥ १५५१ ॥ आह—यदि कायोत्सर्गे सुस्थितस्य भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि ततश्च दृष्टापकारत्वादेवालमनेनेति ? अत्रोच्यते, सौम्य ! मैवं—'अत्तं इमं' गाहा व्याख्या—अन्यदिदं शरीरं निजकर्मोपात्तमालयमात्रमशाश्वतम्, अन्यो जीवोऽस्याधिष्ठाता शाश्वतः स्वकृतकर्मफलो पभोक्ता य इदं त्यजत्येव, एवं कृतबुद्धिः सन् दुःखपरिक्लेशकरं छिन्दि ममत्वं शरीरात्, किं च—यद्यनेनाप्यसारेण कश्चिदर्थः सम्पद्यते पारलौकिकस्ततः सुतरां यत्नः कार्य इति गाथार्थः ॥ १५५२ ॥ किं चैवं विभावनीयम्—'जावइया' गाहा व्याख्या—याव-

१ संवरेण भवेद्वसो गुह्या सयमोत्तमो भवेत् । संयमात्तपो भवति तपसो भवति निर्जरा ॥ १ ॥ निर्जरायाऽशुभं कर्म क्षीयते क्रमशः सदा । आप-
इयकेन युक्तस्य कायोत्सर्गे विशेषतः ॥ १ ॥

न्यकृतजिनप्रणीतधर्मेण किलशब्दः परोक्षागमवादसंसूचकः दुःखानि शारीरमानसानि संसारे-तिर्यग्नरनारका-
मरभवानुभवलक्षणे यानि मयाऽनुभूतानि ततः-तेभ्यो दुर्विपहतप्राण्यग्रतोऽप्यकृतपुण्यानां नरकेषु-सीमन्तकादिषु अनुप-
मानि-उपमारहितानि दुःखानि, दुर्विपहत्वमेतेषां शेषगतिसमुत्थदुःखापेक्षयेति गाथार्थः ॥ १५५३ ॥ यतश्चैवं 'तस्मा'
गाथा, तस्मात् तु निर्गमेन-ममत्वरहितेन मुनिना-साधुना, किंभूतेन ?-उपलब्धसूत्रसारेण-विज्ञातसूत्रपरमार्थेनेत्यर्थः,
किं ?-कायोत्सर्गः-उक्तस्वरूपः उग्रः-शुभाध्यवसायप्रबलः कर्मक्षयार्थं नतु स्वर्गादिनिमित्तं कर्तव्य इति गाथार्थः ॥ १५५४ ॥
उक्तोऽनुगमः, नयाः पूर्ववत् ॥ शिष्यहितायां कायोत्सर्गाध्ययनं समाप्तम् ।

कायोत्सर्गविवरणं कृत्वा यदवासमिह मया पुण्यम् । तेन खलु सर्वसत्त्वाः पञ्चविधं कायमुज्झन्तु ॥ १ ॥

॥ इत्याचार्यश्रीहरिभद्रकृतायां शिष्यहिताख्यायामावश्यकवृत्तौ कायोत्सर्गाध्ययनं समाप्तं ॥

॥ अथ प्रत्याख्यानोध्ययनं ॥

व्याख्यातं कायोत्सर्गाध्ययनं, अधुना प्रत्याख्यानोध्ययनमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-अनन्तराध्ययने स्वल-
नविशेषतोऽपराधघ्नणविशेषसम्भवे निन्दामात्रेणाशुद्धस्वीकृतः प्रायश्चित्तभेदजेनापराधघ्नणचिकित्सोक्ता, इह तु गुणधा-
रणा प्रतिपाद्यते, भूयोऽपि मूलगुणोत्तरगुणधारणा कार्येति, सा च मूलगुणोत्तरगुणप्रत्याख्यानरूपेति तदत्र निरूप्यते,
यद्वा कायोत्सर्गाध्ययने कायोत्सर्गकरणद्वारेण प्रागुपात्तकर्मक्षयः प्रतिपादितः, यथोक्तं-‘जह करगओ नियंतई’त्यादि,
‘कावस्सगो जह सुद्धियस्से’त्यादि, इह तु प्रत्याख्यानकरणतः कर्मक्षयोपशमक्षयजं फलं प्रतिपाद्यते, वक्ष्यते च-‘इहलोइ-
यपरलोइय वुविह फलं होइ पच्चखाणस्स । इहलोइ धम्मिलादी दामण्णगमाइ परलोए ॥ १ ॥ पच्चखाणमिणं सेविज्जण
भावेण जिणवरुहिट्ठं । पत्ता अणंतजीवा सासयसोक्खं लहुं मोक्खं ॥ २ ॥’ इत्यादि, अथवा सामाधिके चारित्रमुपवर्णितं,
चतुर्विंशतिस्तवेऽर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा, एवमिदं त्रितयमुक्तं, अस्य च वितथासेवनमैहिकामुष्मिका-
पायंपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वकमित्यतस्तन्निरूपितं, निवेद्य च भूयः शुभेष्वेव स्थानेषु प्रतीपं क्रमण-
मासेवनीयमिति तदपि निरूपितं, तथाऽप्यशुद्धस्य सतोऽपराधघ्नणस्य चिकित्सा आलोचनादिना कायोत्सर्गपर्यवसान-
प्रायश्चित्तभेदजेनानन्तराध्ययन उक्ता, इह तु तथाप्यशुद्धस्य प्रत्याख्यानतो भवतीति तन्निरूप्यते, एवमनेकरूपेण
सम्बन्धेनायातस्य प्रत्याख्यानोध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चं वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे प्रत्याख्यानो-
ध्ययनमिति प्रत्याख्यानमध्ययनं च, तत्र प्रत्याख्यानमधिकृत्य द्वारगाथामाह निर्युक्तिकारः-

पच्चक्खाण पच्चक्खाओ पच्चक्खेयं च आणुपुव्वीए । परिसा कहणविही या फलं च आईह छब्भेया ॥ १५५५ ॥

अस्या व्याख्या-‘ख्या प्रकथने’ इत्यस्य प्रत्याङ्पूर्वस्य ल्युङन्तस्य प्रत्याख्यानं भवति, तत्र प्रत्याख्यायते-निषिध्यते-
ऽनेन मनोवाक्यक्रियाजालेन किञ्चिदनिष्टमिति प्रत्याख्यानं क्रियाक्रियावतोः कथञ्चिदभेदात् प्रत्याख्यानक्रियैव प्रत्या-
ख्यानं प्रत्याख्यायतेऽस्मिन् सति वा प्रत्याख्यानं “कृत्यल्युटो बहुल”मिति (पा० ३-३-१२) वचनादन्यथाऽप्यदोषः
प्रति आख्यानं प्रत्याख्यानमित्यादौ, तथा प्रत्याख्यातीति प्रत्याख्याता-गुरुर्विनेयश्च, तथा प्रत्याख्यायत इति प्रत्या-
ख्येयं-प्रत्याख्यानगोचरं वस्तु, चशब्दस्त्रयाणामपि तुल्यकक्षतोद्भावजनार्थं, आनुपूर्व्या-परिपाद्या कथनीयमिति वाक्य-
शेषः, तथा परिपद् वक्तव्या, किंभूतायाः परिपदः कथनीयमिति, तथा कथनविधिश्च-कथनप्रकारश्च वक्तव्यः, तथा
फलं चैहिकामुष्मिकभेदं कथनीयं, आदावेते पड् भेदा इति गाथासमासार्थः । व्यासार्थं तु यथाऽवसरं भाष्यकार एव
वक्ष्यति, तत्राद्यावयवव्यासार्थप्रतिपिपादयिष्याह-

नामंठवणादविए अहच्छ पडिसेहमेव भावे य । एए खलु छब्भेया पच्चक्खाणंमि नायव्वा ॥ २३८ ॥ (भा०)
दन्वनिमित्तं दन्वे दन्वभूओ व तत्थ रायसुआ । अहच्छापच्चक्खाणं वंभणसमणान (अ) इच्छत्ति ॥ २३९ ॥ (भा०)
असुगं दिज्जउ मज्झं नत्थि ममं तं तु होइ पडिसेहो । सेसपयाण य गाहा पच्चक्खाणस्स भावंमि ॥ २४० ॥ (भा०)
तं दुविहं सुअनोसुअ सुयं इहा पुव्वमेव नोपुव्वं । पुव्वसुय नवमपुव्वं नोपुव्वसुयं इमं चेव ॥ २४१ ॥ (भा०)
नोसुअपच्चक्खाणं मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य । मूले सव्वं देसं इत्तरियं आवकहिंयं च ॥ २४२ ॥ (भा०)

मूलगुणाविद्यदुविहा समणाणं चेव सावयाणं च । ते पुण विभज्जमाणा पंचविहा हुंति नायच्चा ॥ १ ॥ (प्र०)
पाणिवहमुसावाए अदत्तमेहुणपरिग्गहे चेव । समणाणं मूलगुणा तिविहंतिविहेण नायच्चा ॥ २४३ ॥ (भा०)

व्याख्या—नामप्रत्याख्यानं स्थापनाप्रत्याख्यानं 'दविए'त्ति द्रव्यप्रत्याख्यानं, 'अदिच्छ'त्ति दातुमिच्छा दित्ता न दित्ता अदित्ता सैव प्रत्याख्यानमदित्ताप्रत्याख्यानं 'पडिसेहे'त्ति प्रतिषेधप्रत्याख्यानं, 'एवं भावे'त्ति एवं भावप्रत्याख्यानं च, 'एए खलु छब्भेया पच्चक्खाणंमिनायव'त्ति गाथादलं निगदसिद्धमयं गाथासमुदायार्थः । अवयवार्थं तु यथावसरं वक्ष्यामः, तत्र नामस्थापने गतार्थे ॥ २३८ ॥ अधुना द्रव्यप्रत्याख्यानप्रतिपादनायाह—'दवनिमित्तं' गाथाशकलम्, अस्य व्याख्या—द्रव्य-निमित्तं प्रत्याख्यानं वस्त्रादिद्रव्यार्थमित्यर्थः, यथा केपाञ्चित् साम्प्रतक्षपकाणां, तथा द्रव्ये प्रत्याख्यानं यथा भूम्यादौ व्यव-स्थितः करोति, तथा द्रव्यभूतः—अनुपयुक्तः सन् यः करोति तदप्यभीष्टफलरहितत्वात् द्रव्यप्रत्याख्यानमुच्यते, तुशब्दाद् द्रव्यस्य द्रव्याणां द्रव्येण द्रव्यैर्द्रव्येष्विति, क्षुण्णश्चायं मार्गः, 'तत्थ रायसुय'त्ति अत्र कथानकं—एगस्स रण्णो धूया अण्णस्स रण्णो दिण्णा, सो य मओ, ताहे सा पिउणा आणिया, धम्मं पुत्त ! करेहि त्ति भणिया, सा पासंडीणं दाणं देति, अण्णया कत्तिओ धम्ममासोत्ति मंसं न खामित्ति पच्चक्खायं, तत्थ पारणए अणेगाणि सत्तसहस्साणि मंसत्थाए उवणीयाणि, ताहे

१ एकस्य राज्ञो दुहिताऽन्यस्यै राज्ञे दत्ता, स च मृतः, तदा सा पित्रानीता, धर्मं पुत्रिके 'कुर्विति भणिता, सा पापपिण्डभ्यो दानं ददाति, अन्यदा कर्तिको धर्ममास इति मासं न खादामीति प्रत्याख्यात, तत्र पारणकेऽनेका शतसहस्रा (पशवो) मासायैमुपनीता, तदा भूतं दिज्जति, तत्थ साह अदूरेण वोलेता निमंतिया, तेहि भूतं गहियं, मंसं नेच्छंति, सा य रायधूया भणइ—किं तुज्झं न ताव कत्तियमासो पूरइ?, ते भणंति जावजीवाए कत्तिउत्ति, किं वा कह वा, ताहे ते धम्मकहं कहंति, मंसदोसे य परि-कहंति, पच्छा संबुद्धा पवतिया, एवं तीसे दवपच्चक्खाणं, पच्छा भावपच्चक्खाणं जातं, अधुना अदित्ताप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं गाथार्द्धं, अदित्ताप्रत्याख्याने 'वंभणसमणा अदिच्छ'त्ति हे ब्राह्मण हे श्रमण अदित्सेति—न मे दातुमिच्छा, न तु नास्ति यद् भवता याचितं, ततश्चादित्सैव वस्तुतः प्रतिषेधात्मिकेति प्रत्याख्यानमिति गाथार्थः ॥ २३९ ॥ अधुना प्रतिषेधप्रत्याख्यानव्याचिख्यासयेदं गाथाशकलमाह—'अमुगं दिज्जउ मज्झ'गाथा व्याख्या—अमुकं घृतादि दीयता मह्यं, इतरस्त्वाह—नास्ति मे तदिति, न तु दातुं नेच्छा, एष इत्थंभूतो भवति प्रतिषेधः, अयमपि वस्तुतः प्रत्याख्यानमेव, प्रति-षेध एव प्रत्याख्यानं २ । ॥ २४० ॥ इदानीं भावप्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं गाथार्द्धं 'सेसपयाण य गाहा पच्चक्खा-णस्स भावंमि' शेषपदानामागमनोआगमादीना साक्षादिहानुक्तानां प्रत्याख्यानस्य सम्बन्धिना गाथा कार्येति योगवाक्य-शेषौ, इह गाथा प्रतिषेच्यते, निश्चितिरित्यर्थः, 'गाथु प्रतिटालिप्सयोर्ग्रन्थे चे'ति धातुवचनात्, 'भावंमि'त्ति द्वारपरा-मर्शः, भावप्रत्याख्यान इति । तदेतद्वर्णयन्नाह—'तं दुविहं सुतणोसुय'गाहा, 'तद्'भावप्रत्याख्यानं द्विविधं—द्विप्रकारं 'सुत-

१ भक्त दीयते, तत्र साधवोऽदूरे व्यतिप्रजन्तो निमग्नता, तैर्भक्तं गृहीत, मासं नेच्छन्ति, सा च राजदुहिता भणति—किं युष्माकं न तावत् कर्तिकमाम पूर्णं ?, ते भणन्ति—यावज्जीव कर्तिक इति, किं वा कथं वा ?, तदा ते धर्मकथा कथयन्ति, मासदोषाश्च परिकथयति, पश्चात् सन्तुष्टा प्रनजिता, एव तस्या द्रव्यप्रत्याख्यानं पश्चाद् भावप्रत्याख्यानं जातं

नोसुत'त्ति श्रुतप्रत्याख्यानं नोश्रुतप्रत्याख्यानं च 'सुयं दुहा पुवमेव नोपुवं' श्रुतप्रत्याख्यानमपि द्विधा भवति—पूर्वश्रुतप्रत्या-ख्यानं नोपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं च, 'पुवसुय नवमपुवं' पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं नवमं पूर्वं, 'नोपुवसुय इमं चेव' नोपूर्वश्रुतप्रत्या-ख्यानमिदमेव—प्रत्याख्यानाध्ययनमित्येतच्चोपलक्षणमन्यच्चतुरप्रत्याख्यानमहाप्रत्याख्यानादि पूर्ववाह्यमिति गाथार्थः ॥ २४१ ॥ अधुना नोश्रुतप्रत्याख्यानप्रतिपादनायाह—'नोसुयपच्चक्खाणं' गाहा 'णोसुयपच्चक्खाणं'त्ति श्रुतप्रत्याख्यानं न भवतीति नोश्रुतप्रत्याख्यानं, 'मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य' मूलगुणांश्चाधिकृत्योत्तरगुणांश्च, मूलभूता गुणाः २ त एव प्राणातिपातादिनिवृत्तिरूपत्वात् प्रत्याख्यानं वर्त्तते, उत्तरभूता गुणाः २ त एवाशुद्धपिण्डनिवृत्तिरूपत्वात् प्रत्या-ख्यानं तद्विपर्यं वा अनागतादि वा दशविधमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं, 'सवं देसं'त्ति मूलगुणप्रत्याख्यानं द्विधा—सर्व-मूलगुणप्रत्याख्यानं देशमूलगुणप्रत्याख्यानं च, सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं पञ्च महाव्रतानि, देशमूलगुणप्रत्याख्यानं पञ्चाणुव्रतानि, इदं चोपलक्षणं वर्त्तते यत् उत्तरगुणप्रत्याख्यानमपि द्विधैव—सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं देशोत्तरगुण-प्रत्याख्यानं च, तत्र सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं दशविधमनागतमतिक्रान्तमित्याद्युपरिष्ठाद् वक्ष्यामः, देशोत्तरगुणप्रत्या-ख्यानं सप्तविधं—त्रीणि गुणव्रतानि चत्वारि शिक्षाव्रतानि, एतान्यप्यूर्ध्वं वक्ष्यामः, पुनरुत्तरगुणप्रत्याख्यानमोघतो द्विविधं—'इत्तरियमावकहियं च' तत्रेत्वरं—साधूनां किञ्चिदभिग्रहादिः श्रावकाणां तु चत्वारि शिक्षाव्रतानि, याव-त्कधिकं तु नियन्त्रितं, यत् कान्तारदुर्भिक्षादिष्वपि न भज्यते, श्रावकाणां तु त्रीणि गुणव्रतानीति गाथार्थः ॥ २४२ ॥ साम्प्रतं स्वरूपतः सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानमुपदर्शयन्नाह—'पाणिवहमुसावाए' गाहा, प्राणा—इन्द्रि-

आवश्यकहारिमद्रीया

यादयः, तथा चोक्तम्—“पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिश्वासमथान्यदायुः । प्राणा दर्शते भगवद्विरुक्ता, एषां वियोगीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥” तेषां वधः प्राणवधो [न] जीववधस्तस्मिन्, मृषा वदनं मृषावादस्तस्मिन्, अमदभिधान इत्यर्थः, ‘अदत्तं’ति उपलक्षणत्वाददत्तादाने परवस्त्वाहरण इत्यर्थः, ‘मेहुण’ति मैथुने अग्रहसेवने यदुक्तं भवति, ‘परिग्रहे चैव’ति परिग्रहे चैव, एतेषु विषयभूतेषु श्रमणानां—साधूनां मूलगुणाः त्रिविधत्रिविधेन योगत्रयकरणत्रयेण नेतव्याः—अनुसरणीयाः, इयमत्र भावना—श्रमणाः प्राणातिपाताद्विरतास्त्रिविधं त्रिविधेन तत्त्व ‘त्रिविध’न्ति न करोति न कारयेद् ३ करंतंपि अण्णं पाणुजाणेति, ‘त्रिविहं’ति मणेणं वायाए काएणं, एवमन्यत्रापि योजनीयमिति गाथार्थः ॥ २४३ ॥ इत्थं तावदुपदर्शितं सर्वमूलगुणप्रत्याख्यानं, अधुना देशमूलगुणप्रत्याख्यानानुसरः, तच्च श्रावकाणां भवतीतिकृत्वा विनेयानुग्रहाय तद्धर्मविधिमैवौघतः प्रतिपिपादयिपुराह—

सावयधम्मस्स विहिं बुच्छामी धीरपुरिसपन्नत्तं । जं चरिज्जण सुविहिद्या गिहिणोवि सुहाडं पावन्ति ॥ १५५६ ॥
साभिग्गहा य निरभिग्गहा य ओहेण सावया दुविहा । ते पुण विभज्जमाणा अट्टविहा ढुं नि नायन्वा ॥ १५५७ ॥
दुविहतिविहेण पढमो दुविहं दुविहेण वीयओ होइ । दुविहं एगविहेणं एगविहं चैव त्रिविहेणं ॥ १५५८ ॥
एगविहं दुविहेणं इक्खिक्खिहेण छट्ठओ होइ । उत्तरगुण सत्तमओ अविरयओ चैव अट्टमओ ॥ १५५९ ॥
पणय चउक्कं च तिगं दुगं च एगं च गिण्हइ वयाइं । अहवाऽवि उत्तरगुणे अहवाऽवि न गिण्हइ किंचि ॥ १५६० ॥
निस्संक्रियनिक्कंखिय निव्वित्तिगिच्छा अमूढट्ठिटीय । वीरवयणंमि एए वत्तीसं सावया भणिया ॥ १५६१ ॥

व्याख्या—तत्राभ्युपेतसम्यक्त्वः प्रतिपन्नाणुव्रतोऽपि प्रतिदिवसं यतिभ्यः सकाशात् साधूनामगारिणां च सामाचार्यी शृणोतीति श्रावक इति, उक्तं च—“यो ह्यभ्युपेतसम्यक्त्वो, यतिभ्यः प्रत्यहं कथाम् । शृणोति धर्मसम्ब्रज्जामसौ श्रावक उच्यते ॥ १ ॥” श्रावकाणां धर्मः २ तस्य विधितं वक्ष्ये—अभिधास्ये, किंभूतं ?—‘धीरपुरुषप्रज्जतं’ महासत्त्वमहाबुद्धि-तीर्थकरगणधरप्ररूपितमित्यर्थः, यं चरित्त्वा सुविहिता गृहिणोऽपि सुखान्यैहिकामुष्मिकाणि प्राप्नुवन्तीति गाथार्थः ॥ १५५६ ॥ तत्र—‘साभिग्गहा य निरभिग्गहा य’ गाहा, अभिगृह्यन्त इत्यभिग्रहाः—प्रतिज्ञाविशेषाः सह अभिग्रहैर्वर्तन्त इति साभिग्रहाः, ते पुनरनेकभेदा भवन्ति, तथाहि—दर्शनपूर्वकं देशमूलगुणोत्तरगुणेषु सर्वेष्वेकस्मिंश्च (स्मिन्) वा भवन्त्येव तेषामभिग्रहः, निर्गता—अपेता अभिग्रहा येभ्यस्ते निरभिग्रहाः, ते च केवलसम्यग्दर्शनिन एव, यथा कृष्णसत्यकिश्रेणिकादयः, इत्थं ओधेन—सामान्येन श्रावका द्विधा भवन्ति, ते पुनर्द्विविधा अपि विभज्यमाना अभिग्रहग्रहणविशेषेण निरूप्यमाणा अष्टविधा भवन्ति ज्ञातव्या इति गाथार्थः ॥ १५५७ ॥ तत्र यथाऽष्टविधा भवन्ति तथोपदर्शयन्नाह—‘दुविहतिविहेण’ गाहा, इह योऽसौ कञ्चनाभिग्रहं गृह्णाति स ह्येवं—‘द्विविध’मिति कृतकारितं ‘त्रिविधेने’ति मनसा वाचा कायेनेति, एतदुक्तं भवति—स्थूल-प्राणातिपातं न करोत्यात्मना न कारयत्यन्यैर्मनसा वचसा कायेनेति प्रथमः, अस्यानुमतिरप्रतिपिद्धा, अपत्यादिपरिग्रह-सद्भावात्, तद्व्यापृतिकरणे च तस्यानुमतिप्रसङ्गाद्, इतरथा परिग्रहापरिग्रहयोरविशेषेण प्रव्रजिताप्रव्रजितयोरभेदापत्तेरिति भावना, अत्राह—ननु भगवत्यामागमे त्रिविधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणः, तच्च श्रुतोक्तत्वादन-वद्यमेव, तदिह कस्मान्नोक्तं निर्युक्तिकारेणेति ?, उच्यते, तस्य विशेषविषयत्वात्, तथाहि—किल यः प्रविब्रजिषुरेव प्रतिमा प्रतिपद्यते पुत्रादिसन्ततिपालनाय स एव त्रिविधं त्रिविधेनेति करोति, तथा विशेष्यं वा किञ्चिद् वस्तु स्वयम्भूरमण-स्यादिकं तथा स्थूलप्राणातिपातादिकं चेत्यादि, न तु सकलसावयव्यापारविरमणमधिकृत्येति, ननु च निर्युक्तिरूपेण स्थूलप्राणातिपातादानपि त्रिविधं त्रिविधेनेति नोक्तो विकल्पः, ‘वीरवयणंमि एए वत्तीसं सावया भणिया’ इति वचनाद-न्यथा पुनरधिकाः स्युरिति ?, अत्रोच्यते, सत्यमेतत्, किंतु बाहुल्यपक्षमेवाङ्गीकृत्य तिर्युक्तिकारेणाभ्यधायि, यत् पुनः क्वचिदवस्थाविशेषे कदाचिदेव समाचर्यते न सुष्ठु समाचार्यनुपाति तन्नोक्तं, बाहुल्येन तु द्विविधं त्रिविधेनेत्यादिभिरेव पङ्क्तिर्विकल्पैः सर्वस्यागारिणः सर्वमेव प्रत्याख्यानं भवतीति न कश्चिद् दोष इत्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतः, ‘दुविहं त्रिविहेण वित्तियओ होति’ति ‘द्विविध’मिति स्थूलप्राणातिपातं न करोति न कारयति ‘द्विविधेने’ति मनसा वाचा, यद्वा मनसा कायेन, यद्वा वाचा कायेन, इह च प्रधानोपसर्जनभावविवक्षया भावार्थोऽवसेयः, तत्र यदा मनसा वाचा न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिरहित एव वाचापि हिंसकमशुवज्जेव कायेनैव दुश्चेष्टितादिना करोत्यसंज्ञि-वत्, यदा तु मनसा कायेन च न करोति न कारयति तदा मनसाभिसन्धिरहित एव कायेन च दुश्चेष्टितादि परिहरन्नेव अनाभोगाद्वाचैव हिंसकं ब्रूते, यदा तु वाचा कायेन च न करोति न कारयति तदा मनसैवाभिसन्धिमधिकृत्य करो-तीति, अनुमतिस्तु त्रिभिरपि सर्वत्रैवास्तीति भावना, एवं शेषविकल्पा अपि ग्राहनीया इति, ‘दुविहं एगविहेणं’ति द्विविधमेकविधेन, ‘एक्कविहं चैव त्रिविहेणं’ति एकविधं चैव त्रिविधेनेति गाथार्थः ॥ १५५८ ॥ ‘एगविहं दुविहेणं’ति एकविधं द्विविधेन ‘एक्केक्कविहेण छट्ठओ होइ’ एकविधमेकविधेन पष्ठो भवति भेदः, ‘उत्तरगुण सत्तमओ’ति प्रतिपन्नोत्तरगु-

णः सप्तमः, इह च सम्पूर्णासम्पूर्णोत्तरगुणभेदमनादृत्य सामान्येनैक एव भेदो विवक्षितः, 'अविरयओ चैव अद्वमओ'त्ति अविर-
रतश्चैवाष्टम इति अविरतसम्यग्गृह्येति गार्थः ॥ १५५९ ॥ इत्थमेते अष्टौ भेदाः प्रदर्शिताः, एत एव विभज्यमाना
द्वात्रिंशद् भवन्ति, कथमित्यत आह—'पणग'त्ति पञ्चाणुव्रतानि समुदितान्येव गृह्णाति कश्चित्, तत्रोक्तलक्षणाः पङ्क भेदा
भवन्ति, 'चउक्कं च'त्ति तथाऽणुव्रतचतुष्टयं गृह्णात्यपरस्तत्रापि पडेव, 'तिग'न्ति एवमणुव्रतत्रयं गृह्णात्यन्यस्तत्रापि पडेव,
'दुगं च'त्ति इत्थमणुव्रतद्वयं गृह्णाति, तत्रापि पडेव, 'एक्कं व'त्ति तथाऽन्य एकमेवाणुव्रतं गृह्णाति, तत्रापि पडेव, 'गिण्हइ
वयाइ'त्ति इत्थमनेकधा गृह्णाति व्रतानि, विचित्रत्वात् श्रावकधर्मस्य, एवमेते पञ्च पट्कार्खिशद् भवन्ति, प्रतिपन्नोत्तर-
गुणेन महैकत्रिशत्, तथा चाह—'अहवावि (य) उत्तरगुणे'त्ति अथवोत्तरगुणान्—गुणव्रतादिलक्षणान् गृह्णाति, समुदितान्येव
गृह्णाति, केवलसम्यग्दर्शना सह द्वात्रिंशद् भवन्ति, तथा चाह—'अहवावि न गिण्हती किंचि'त्ति अथवा न गृह्णाति
तानप्युत्तरगुणानिति, केवलं सम्यग्गृह्येति गार्थः ॥ १५६० ॥ इह पुनर्मूलगुणोत्तरगुणानामाधारः सम्यक्त्वं-वर्तते
तथा चाह—'निस्संक्रियनिकंखिय'गाहा, शङ्कादिस्वरूपमुदाहरणद्वारेणोपरिष्ठाद् वक्ष्यामः 'वीरवचने' महावीरं वर्द्धमानस्वामि-
प्रवचने 'एते' अनन्तरोक्ता द्वात्रिंशदुपासकाः—श्रावका भणिताः—उक्ता इति गार्थः ॥ १५६१ ॥ एते चैव वत्तीसतिविहा
करणतियजोगतियकालतिणं विसेसेज्जमाणा सीयालं समणोवासगसयं भवति, कहं ? पाणाइवायं न करेति मणेणं, अथवा
पाणातिपातं न करेइ वायाए, अहवा पाणातिपातं न करेइ काएणं ३, अथवा पाणातिवातं न करेति मणेणं वायाए य, अथवा
पाणातिवायं न करेति मणेणं काएण य, अथवा पाणातिपातं न करेति वायाए काएण य ६, अथवा पाणातिपातं न करेति
मणेणं वायाए काएण य', एते सत्त भंगा करणेणं, एवं कारवणेणवि एए चैव सत्त भंगा १४, एवं अणुमोयणेणवि सत्त
भंगा २१, अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा १ अहवा न करेइ न कारवेइ वचसा, २ अहवा न करेइ न कारवेइ काएण
३ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा वयसा ५ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा कायेणं ५ अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा काय-
सा ६ अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ७, एते करणकारावणेहिं सत्त भंगा ७ एवं करणाणुमोयणेहिवि
सत्त भंगा ७, एवं कारावणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा, एवं करणकारावणाणुमोयणेहिवि सत्त भंगा ७, एवेते सत्त सत्त-
भंगाणं एगूणपण्णासं विगप्पा भवन्ति, एत्थ इमो एगूणपण्णासइमो विगप्पो—पाणातिवायं न करेइ न कारवेइ करेत्तं
अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए काएणंति, एस अंतिमविगप्पो पडिमापडिवन्नस्स समणोवासगस्स तिविहंतिविहेणं
भवतीति, एवं ताव अतीतकाले पडिक्कमंतस्स एगूणपण्णा भवन्ति, एवं पडुपण्णेवि काले संवरेंतस्स एगूणपण्णा भवन्ति, एवं
अणागएवि काले पच्चक्खायंतस्स एगूणपण्णासा भवन्ति, एवमेता एगूणपण्णासा तिणिण सीयालं सावयसयं भवति—

सीयाल भगसयं जस्स विसोहीए होति उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खाने कुसलो सेसा अकुसला उ ॥ १ ॥ एवं पुण पंचहिं अणुवएहिं
गुणियं सचसयाणि पचचीसाणि सानयाण भवन्ति,—सीयालं भगसय गिहिपच्चक्खानभेयपरिमाणं । जोगत्तियकरणत्तियकालतिण गुणेयव्वं
॥ २ ॥ सीयाल भगसय पच्चक्खानमि जस्स उवलद्धं । सो खलु पच्चक्खाने कुसलो सेसा अकुसला य ॥ ३ ॥ सीयाल भगसयं गिहि-
पच्चक्खानभेयपरिमाणं । त च विहिणा इमेण भावेयव्वं पयत्तेणं ॥ ४ ॥ तिन्नि तिया तिन्नि दुया तिन्निक्किा य हुति जोगेसुं । तिदुइक्क
तिदुइक्कं तिदुएग चैव कणाइ ॥ ५ ॥ पढमे लब्भइ एगो सेसेसु पएसु तिय तिय तियंति । दो नव तिय दो नवगा तिगुणिय सीयाल भग-
सय ॥ ६ ॥ अहवा अणुवए चैव पडुच एक्कागदिसजोगदुवारेण पभूयतरा भेदा निर्दसिज्जंति, तत्रेयमेकादिसयोगपरिमाणप्रदर्शनपराऽ-
न्यकर्तुमी गायाम् ॥

पंचण्हमणुवयाणं इक्कगदुगतिगचउक्कपणएहिं । पंचगदसदसपणइक्कगे य संजोग कायव्वा ॥ १ ॥

एतीए वक्खानं—पंचण्हमणुवयाणं पुवभणियाणं 'एक्कगदुगतिगचउक्कपणएहिं' चित्तिज्जमाणाणं 'पंचगदसदसपणगए-
क्कगे य संजोग णातवा' एक्केण चित्तिज्जमाणाणं पंच संजोगा, कहं?, पंचसु घरएसु एगेण पंचेव भवन्ति, दुगेण चित्तिज्ज-
माणाणं दस चैव, कहं?, पढमवीयधरेण एक्को १ पढमतियधरेण २ पढमचउत्थधरेण ३ पढमपंचमधरेण ४ वित्तियततिय-
धरेण ५ वीयचउत्थधरेण ६ वीयपंचमधरेण सत्तमो ७ ततियचउत्थधरेण ८ ततियपंचमधरेण ९ चउत्थपंचमधरेण १० ॥
तिगेण चित्तिज्जमाणाणं दस चैव, कहं?, पढमवियततियधरेण एक्को १ पढमवित्तियचउत्थधरेण २ पढमवित्तियपंचमधरेण
३ पढमतियचउत्थधरेण ४ पढमतियपंचमधरेण ५ पढमचउत्थपंचमधरेण ६ वित्तियततियचउत्थधरेण ७ वित्तियततिय-
पंचमधरेण ८ वित्तियचउत्थपंचमधरेण ९ ततियचउत्थपंचमधरेण १० । चउक्कगेण चित्तिज्जमाणाणं पंच हवंति, कहं?, पढमवि-
तियततियचउत्थधरेण एक्को पढमवित्तियततियपंचमधरेण २ पढमवित्तियचउत्थपंचमधरेण ३ पढमतियचउत्थपंचमधरेण
४ वित्तियततियचउत्थपंचमधरेण ५, पंचगेण चित्तिज्जमाणाण एगो चैव भवत्तिगार्थः ॥ १ ॥ एत्थ य एक्कगेण य
जे पंच संजोगा दुगेण जे दस इत्यादि, एएसिं चारणीयापओगेण आगयफलागाहाओ तिणिण—

वयमिक्कगसंजोगाण हुंति पंचण्ह तीसई भंगा । दुगसंजोगाण दसण्ह तिन्नि सट्ठा सया हुंति ॥ १ ॥

संजोगाण दसण्ह भंगसयं इक्कीसई सट्टा । चउसंजोगाण पुणो चउसट्टिसयाणिऽसीयाणि ॥ २ ॥
 सत्तुत्तरिं सयाइं छसत्तराइं च पंच संजोए । उत्तरगुण अविरयमेलियाण जाणाहि सन्वग्गं ॥ ३ ॥
 सोलस चैव सहस्मा अट्टसया चैव होंति अट्टहिया । एसो उवासगाणं वयगहणविही समामेणं ॥ ४ ॥ (प्र०)
 व्याख्या—एताश्चतस्रोऽप्यन्यकृताः सोपयोगा इत्युपन्यस्ताः, एतामिं भावणाविही इमा-तत्र तावदियं स्थापना,

प्रा०	मृ०	अ०	मै०	प०
२।३	२।३	२।३	२।३	२।३
२।२	२।२	२।२	२।२	२।२
२।१	२।१	२।१	२।१	२।१
१।३	१।३	१-३	१।३	१।३
१।२	१।२	१।२	१।२	१।२
१।१	१।१	१।१	१।१	१।१

थूलगपाणातिवातं पच्चक्खाइ दुविहं तिविहेण १ दुविहं दुविहेणं २ दुविहं एकविहेणं ३ एग-
 विहं तिविहेणं ४ एगविहं दुविहेण ५ एगविहं एगविहेण ६, एवं थूलगमुसावायअदत्तादाण-
 मेहुणपरिग्गहेसु, एक्केके छभंगा, एए सवेवि मिलिया तीसं हवंति, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'वय
 एकगसंजोगाण होंती पंचण्ह तीसई भंगं त्ति तद् भावितं, इयाणिं दुगचारणिया-थूलगपाणाड-
 वायं थूलगमुसावायं पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगपाणाडवायं दुविहंतिविहेण थूलगमुसा-
 वायं पुण दुविहं दुविहेण २ थूलगपाणाडवायं २-३ थूलगमुसावायं पुण दुविहं एगविहेण ३
 थूलगपाणाडवायं २-३ थूलगमुसावायं पुण एगविहंतिविहेण ४ थूलगपाणाडवायं २-३ थूलगमु-

सावायं पुण एगविहं दुविहेण ५ थूलगपाणातिवायं २-३ थूलगमुसावायं पुण एगविहंएगविहेण ६, एवं थूलगअदत्तादा-
 णमेहुणपरिग्गहेसु एक्केके छभंगा, सवेवि मिलिया चउवीसं, एए य थूलगपाणाडवायं पढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, एवं विति-
 यादिघरएमु पत्तेयं चउवीस हवंति, एए य सवेवि मिलिया चोवालं सयं, चालिओ थूलगपाणाडवाओ, इयाणिं थूलगमुसा-
 वायाइ चिंतिज्जइ-तत्थ थूलगमुसावायं थूलगअदत्तादाणं पच्चक्खाति दुविहं तिविहेणं १ थूलगमुसावायं दुविहं तिविहेण
 अदत्तादाणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुवकमेण छभंगा नायवा, एवं मेहुणपरिग्गहेसु पत्तेयं पत्तेयं छ २, सवेवि मिलिया
 अट्टारस, एते मुसावायं पढमघरगममुंचमाणेण लद्धा १८, एवं वीयादिघरेसुवि पत्तेयं २ अट्टारस २ भवन्ति, एए
 सवेवि मेलिया अट्टुत्तरं सयंति, चारिओ थूलगमुसावाओ, इयाणिं थूलगादत्तादाणादि चिंतिज्जति, तत्थ थूलगादत्तादाणं
 थूलगमेहुणं वा पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १, थूलगअदत्तादाणं २-३ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २-२ एवं पुवकमेण
 छभंगा नायवा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छभंगा, मेलिया वारस, एए य थूलगअदत्तादाणं पढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, एवं
 वितियाइसुवि पत्तेयं छ २ हवंति, एते सवेवि मेलिया वावत्तरि हवंति, चारितं थूलगादत्तादाणं, इदाणिं थूलगमे-
 थुणादि चिंतिज्जति, तत्थ थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं च पच्चक्खाति दुविधं तिविधेण १ थूलगमेथुणं थूलगपरिग्गहं
 पुण दुविधं दुविधेण २ एवं पुवकमेण छभंगा, एते थूलगमेथुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, एवं वीयादिसुवि पत्तेयं २
 छ २ हवंति, सवेवि मेलिया छत्तीसं, एते य मूलाओ आरब्ध सवेवि चोतालसयं अट्टुत्तरसयं वावत्तरि छत्तीसं मेलिता
 तिणिण सत्ताणि सट्टाणि हवंति, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'दुगसंजोगाण दसण्ह तिन्नि सट्टा सत्ता होंति'त्ति तदेतद् भावितं,
 इदाणि तिगचारणीयाएथूलगपाणातिवातं थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं पच्चक्खाति दुविधं तिविधेण १ थूलग-
 पाणातिवातं थूलगमुसावादं २-३ थूलगादत्तादाणं पुण दुविधं दुविधेण २ थूलगपाणातिवायं थूलगमुसावायं २-३
 थूलगादत्तादाणं पुण दुविह एगविहेणं ३ एवं पुवकमेण छभंगा, एव मेहुणपरिग्गहेसुवि पत्तेयं २ छ २, सवेवि मेलिया
 अट्टारस, एते य थूलगमुसावादपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, एवं वीयादिसुवि पत्तेयं २ अट्टारस २ हवंति, सवेवि मेलिया अट्टु-
 त्तरं सयं, एवं च थूलगपाणाडवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, एवं वीयाइसुवि पत्तेयं २ अट्टुत्तरं २ सयं हवंति, एए य सवेवि
 मिलिया छ सयाणि अडयालाणि, एवं थूलगपाणातिवाओ तिगसंजोएण थूलगमुसावाएण सह चारिओ, एवं अदत्तादाणेण
 सह चारिज्जति, तत्थ थूलगपाणाडवायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ थूलगपाणाडवायं
 थूलगादत्तादाणं २-३ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुवकमेण छभंगा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छ मेलिया
 दुवालस, एते य अदत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, एवं वीयाइसुवि पत्तेयं २ दुवालस २, सवेवि मेलिया वावत्तरिं
 हवंति, एते य पाणाडवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, एते वितियाइसुवि पत्तेयं वावत्तरि २, सवेवि मिलिया चत्तारि
 सया वत्तीसा हवंति, एवं थूलगपाणाडवाओ तिगसंजोएण थूलगादत्तादाणेण सह चारिओ, इयाणिं थूलगमेहुणेण परिग्ग-
 हेण सह चारिज्जइ, तत्थ थूलगपाणाडवायं थूलगमेहुणं थूलगपरिग्गहं २-३ पाणातिवायं मेहुणं २-३ परिग्गहं दुविहं दुवि-
 हेण २ एवं पुवकमेण छभंगा, एए य थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वितियादिसुवि पत्तेयं २ छ छ, सवेवि मेलिया
 छत्तीसं, एते य थूलगपाणातिवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वितियादिसुवि पत्तेयं २ छत्तीसं, सवेवि मेलिया सोलसत्तरा दो स-
 या । एवं थूलगपाणातिवाओ तिगसंजोएणं मेहुणेण सह चारिओ, चारिओ य तिगसंजोएणं पाणातिवाओ, इदाणिं मुग्गसंभो
 चिंतिज्जइ, तत्थ थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाति दुविहं तिविहेण १ थूलगमुसावायं थूलगा-
 दत्तादाणं २-३ थूलगमेहुणं पुण दुविहं दुविहेण २ एवं पुवकमेण छभंगा, एवं थूलगपरिग्गहेणवि छ, मेलिया दुवालस,

एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं दुवालस २, सवेऽवि मेलिया वावत्तरि, एते य थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसु पत्तेयं वावत्तरि २ सवेवि मेलिया चत्तारि सया वत्तीसा, एवं थूलगमुसावाओ तिगसंजोएण थूलगादत्तादाणेण सह चारिओ इयाणिं थूलगमेहुणेण सह चारिज्जइ, तत्थ थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं थूलगपरिगहं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं २-३ थूलगपरिगहं पुण दुविहंदुविहेण २ एवं पुवक्कमेण छब्भंगा, एए थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं २ छ २ हवंति, सवेऽवि मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगमुसावादपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं छत्तीसं २ हवंति, सवेऽवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, चारिओ तिगसंजोएण थूलगमुसावाओ, इयाणिं थूलगादत्तादाणादि चित्तिज्जइ, तत्थ थूलगादत्तादाणं मेहुणं परिगहं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं २-३ थूलगपरिगहं पुण दुविहंदुविहेण २, एवं पुवक्कमेण छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं छ २, सवेऽवि मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियाइसु पत्तेयं छत्तीसं २, सवेऽवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एते य मूलाओ आरब्ध सवेऽवि अडयाला छ सया वत्तीसा चउसया सोलसुत्तरा दो सया य वत्तीसा चउसया सोलसुत्तरा दो सया, एए सवेऽवि मेलिया इगवीससयाइं सट्ठाइं भंगाणं भवंति, ततश्च यदुक्तं प्राग् 'तिगसंजोगाण दसण्ह भंगसया एकवीसईं सट्ठा' तदेतद् भावितं, इयाणिं चउक्कचारणिया, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगपाणातिवायाइ २-३ थूलगमेहुणं पुण दुविहंदुविहेण २, एवं पुवक्कमेण छब्भंगा, थूलगपरिगहेणवि छ, एएवि मेलिया दुवालस, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं दुवालस २, सवेवि मेलिया वावत्तरि, एते उ थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियासुवि पत्तेयं वावत्तरि २, सवेवि मेलिया चत्तारि सया वत्तीसा, एते य थूलगपाणातिवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं चत्तारि २ सया वत्तीसा, सवेवि मेलिया दो सहस्सा पंच सया वाणउया, इदाणि अण्णो विगप्पो-थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं थूलगपरिगहं च पच्चक्खाति दुविहंदुविहेण २, एवं पुवक्कमेण छब्भंगा, एते उ थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसु पत्तेयं २ छ छ सवे मेलिया छत्तीसं, एते उ थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं छत्तीसं २, सवेवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एए थूलगपाणाइवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं २ दो २ सया सोलसुत्तरा, सवेवि मेलिया दुवालस सया छउउया, इयाणिं अण्णो विगप्पो-थूलगपाणाइवायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं थूलगपरिगहं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १, थूलगपाणातिवायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं २-३ थूलगपरिगहं च पुण दुविहंदुविहेण २, एवं पुवक्कमेण छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणस्त पढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि छ २, मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं छत्तीसं २, सवेऽवि मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एते य थूलगपाणाइवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं दो दो सया सोलसुत्तरा, सवेऽवि मेलिया दुवालस सया छणउया, इदाणिमण्णो विगप्पो-थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं थूलगपरिगहं च पच्चक्खाति दुविहंतिविहेण १ थूलगमुसावायाति २-३ थूलगपरिगहं पुण दुविहंदुविहेण २, एवं पुवक्कमेण * तिपिहेणं थूलगमुसावायं थूलगमेहुणं २-३ थूलगपरिगहं पुण दुविहं।

छब्भंगा, एते य थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियादिसुवि पत्तेयं छ २, मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियाइसुवि धरेसु पत्तेयं २ छत्तीसं २, मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एते थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियाइसुवि पत्तेयं दो दो सया सोलसुत्तरा, सवेवि मेलिया दुवालस सया छणउया, एए य मूलाओ आरब्ध सवेवि दो सहस्सा पंचसया वाणउया, दुवालससया छणउया ३, मेलिया छसहस्सा चत्तारि सया असीया, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'चउसंजोगाण पुण चउसद्विसयाणऽसीयाणि' ति, इयाणिं पंचगचारणिया, तत्थ थूलगपाणाइवायं थूलगमुसावायं थूलगादत्तादाणं थूलगमेहुणं थूलगपरिगहं च पच्चक्खाइ दुविहंतिविहेण १ पाणातिवायाति २-३ थूलगपरिगहं दुविहं दुविहेण २ एवं पुवक्कमेण छब्भंगा, एए थूलगमेहुणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वीयाइसुवि पत्तेयं २ छ छ, मेलिया छत्तीसं, एते य थूलगादत्तादाणपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वीयादिसुवि पत्तेयं २ छत्तीसं २, मेलिया दो सया सोलसुत्तरा, एए य थूलगमुसावायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियाइसुवि पत्तेयं २ दो सया सोलसुत्तरा २, मेलिया दुवालस सया छउउया, एए य थूलगपाणातिवायपढमघरगममुंचमाणेण लद्धा, वित्तियाइसुवि पत्तेयं २ दुवालस सया छणउया, सवेवि मेलिया सत्तसहस्सा सत्तसया छावुत्तरा, ततश्च यदुक्तं प्राक् 'सत्ततरीसयाइं छसत्तराइं तु पंचसंजोए' एतद् भावितं, 'उत्तरगुणअविरयमेलियाण जाणाहि सवग्गं' ति उत्तरगुणगाही एगो चेव भेओ, अविरयसम्मदिट्ठी वित्तिओ, एएहि मेलियाण सवेमिं पुवभणियाण भेयाण जाणाहि सवग्गं इमं जातं, परुवणं पडुच तं पुण इमं-सोलस चेवेत्यादि

गाथा भाविताऽथैवेत्यभिहितमानुषद्विकं, प्रकृतं प्रस्तुतः, तत्र यस्मात् श्रावकधर्मस्य तावत् मूलं सम्यक्त्वतस्माद् तद्गतमेव विधिमभिधातुकाम आह—

तत्थ समणोवासओ पुन्वामेव मिच्छत्ताओ पडिक्कमइ, संमत्तं उवसंपज्जइ, नो से कप्पइ अज्जप्पभिहं अन्नउत्थिए वा अन्नउत्थिअदेवयाणि वा अन्नउत्थियपरिग्गहियाणि अरिहंतचेहयाणि वा वंदित्तए वा नमंसित्तए वा पुन्वि अणालत्ताएणं आलवित्तए वा संलवित्तए वा तेसिं असणं वा पाणं वा ग्वाहमं वा साहमं वा दाउं वा अणुप्पयाउं वा, नत्तथ रायाभिओगेणं गणाभिओगेणं वलाभिओगेणं देवयाभिओगेणं गुरुनिग्गहेणं वित्तीकंतारेणं, से य संमत्ते पसत्थसमत्तमोहणियकम्माणुवेयणोवसमग्गयसमुत्थे पसमसंवेगाइलिंगे सुहे आयपरिणामे पन्नत्ते, सम्मत्तस्स समणोवासएणं इमे पंच अहयारा जाणियन्वा न समायरियन्वा, तंजहा—संका कंखा वित्तिगिच्छा परपासंडपसंसा परपासंडसंधवे (सत्रम्) ॥

अस्य व्याख्या—श्रमणानामुपासकः श्रमणोपासकः श्रावक इत्यर्थः, श्रमणोपासकः 'पूर्वमेव' आदावेव श्रमणोपासको भवन् मिथ्यात्वात्—तत्त्वार्थश्रद्धानरूपात् प्रतिक्रामति—निवर्तते, न तन्निवृत्तिमात्रमत्राभिप्रेतं, किं तर्हि ? तन्निवृत्तिद्वारेण सम्यक्त्वं—तत्त्वार्थश्रद्धानरूपं उप—सामीप्येन प्रतिपद्यते, सम्यक्त्वमुपगम्यन्नस्य सतः न 'से' तस्य 'कल्पते' गृह्यते 'अद्यप्रभृति' सम्यक्त्वप्रतिपत्तिकालादारभ्य, किं न कल्पते ?—अन्यतीर्थिकान्—चरकपरिव्राजकभिक्षुभौतादीन् अन्यतीर्थिकदेवतानि—रुद्रविष्णुसुगतादीनि अन्यतीर्थिकपरिगृहीतानि वा(अर्हत्)चैत्यानि—अर्हत्प्रतिमालक्षणानि यथा भौतपरिगृहीतानि वीरभद्रमहाकालादीनि वन्दितुं वा नमस्कृतुं वा, तत्र वन्दनं—अभिवादनं, नगस्करणं—प्रणामपूर्वकं प्रणस्तं चनिभिर्गुणोत्कीर्तनं, को दोषः स्यात् ? अन्येषां तद्भक्तानां मिथ्यात्वादस्थिरीकरणादिरिति, तथा पूर्व—आदौ अनालसेन सता अन्यतीर्थिकैस्तानेवाल्लभुं वा सल्लभुं वा, तत्र सकृत् सम्भाषणमालपनं पौनःपुन्येन संलपनं, को दोषः स्यात् ? तेहि तसतरायोगोलकल्पाः खत्वासनादिक्रियायां नियुक्ता भवन्ति, तत्प्रत्ययः कर्मबन्धः, तथा तेन वा प्रणयेन गृहागमनं कुर्युः, अथ च श्रावकस्य स्वजनपरिजनोऽगृहीतसमयसारसैः सह सम्बन्धं यायादित्यादि, प्रथमालसेन त्वमभ्रमं लोकापवादभगात् कीदृशस्त्वमित्यादि वाच्यमिति, तथा तेषामन्यतीर्थिकानां अगनं—घृतपूर्णादि पानं—द्राक्षापानादि खादिमं—त्रपुपफलादि स्वादिमं—कक्कोलवज्जादि दातुं वा अनुप्रदातुं वा न कल्पत इति, तत्र सकृद् दानं पुनः पुनरनुप्रदानमिति, किं सर्वथैव न कल्पत इति ? न, अन्यथा राजाभियोगेनेति—राजाभियोगं मुक्त्वा वलाभियोगं मुक्त्वा देवताभियोगं मुक्त्वा गुरुनिग्रहेण—गुरुनिग्रहं मुक्त्वा वृत्तिकान्तारं मुक्त्वा, एतदुक्तं भवति—राजाभियोगादिना दददपि न धर्ममतिक्रामति ।

इह चोदाहरणानि, 'कहं रायाभिओगेण देतो णातिचरति धम्मं ? तत्रोदाहरणम्—हत्थिणाउरे नयरे जियसच्चू राया, कत्तिओ मेट्ठी नेगमसहस्सपढमासणिओ सावगवणणगो, एवं कालो वच्चइ, तत्थ य परिवायगो मासंमासेण खमइ,

१ कथं राजाभियोगेन ददन्नानिचरति धर्मं हत्थिनापुरे नगरे जितशत्रू राजा, कार्तिक श्रेष्ठी निगमसहस्रप्रथमामानिक श्रावकवर्णक, एव कालो प्रजति, तत्र च परिव्राजको मासमासेन क्षपयति,

तं सव्वलोगो आढाति, कत्तिओ नाढाति, ताहे से सो गेरुओ पओसमावणणो छिद्दाणि मग्गति, अणण्या रायाए निमंतिओ पारणए नेच्छति, वहुसो २ राया निमंतेइ ताहे भणइ—जइ नवरं मम कत्तिओ परिवेसेइ तो नवरं जेमेमि, राया भणइ—एवं करेमि, राया समणूसो कत्तियस्स घरंगओ, कत्तिओ भणइ—संदिसह, राया भणति—गेरुयस्स परिवेसेहि, कत्तिओ भणति—न वइइ अम्हं, तुम्ह विसयवासित्ति करेमि, चिंतेइ—जइ पवइओ होंतो न एवं भवंतं, पच्छा णेण परि वेसियं, सो परिवेसेज्जंतो अंगुलिं चालेति, किह ते ? पच्छा कत्तिओ तेण निवेएण पवइओ नेगमसहस्सपरिवारो मुणिसुवयसमीवे, वारसंगाणि पढिओ, वारस वरिसाणि परियाओ, सोहम्मे कप्पे सक्को जाओ, सो परिवायओ तेणाभिओगेण आभिओगिओ एरावणो जाओ, पेच्छिय सक्कं पलाओ गहिउं सक्को विलग्गो, दो सीसाणि कयाणि, सक्कावि दो जाया, एवं जावइयाणि सीसाणि विउवति तावतियाणि सक्को विउवति सक्करूवाणि, ताहे नासिउमारद्धो,

२ त सर्वलोक आद्रियते, कार्तिको नाद्रियते, तदा तस्यै स गैरिक प्रहेषमापन्नभिक्षाणि मार्गयति, अन्यदा राजा निमज्जित पारणके नेच्छति, वहुसो २ राजा निमज्जयति तदा भणति—यदि परं कार्तिक मा परिवेपयति तर्हि नवरं जेमामि, राजा भणति—एवं करोमि, राजा समनुप्य कार्तिकस्य गृह गत, कार्तिको भणति—सद्विदा, राजा भणति—गैरिक परिवेपय, कार्तिको भणति—न वत्तंतेऽस्माक, युष्मद्विषयवासीति करोमि, चिन्तयति—यदि प्रमज्जितोऽभविष्य नैत्रमभविष्य, पश्चादनेन परिवेपित, स परिवेप्यमाणोऽङ्गुलिं चालयति, कथं तव ? पश्चात् कार्तिकस्तेन निर्वेदे प्रमज्जितो नैगमसहस्रपरिवारो मुनिसुवयसमीपे, द्वादशाङ्गानि पठित, द्वादश वर्षाणि पर्याय, सौधमं कल्पे शक्नो जात, स परिवाद् तेनाभियोगेनाभियोगिक ऐरावणो जात, इद्वा च शक पलायित गृहीत्या शक्नो विलग्न, द्वे शीर्षं कृते, शक्नो अपि द्वौ जातौ, एव यावन्ति शीर्षाणि विकुर्वन्ति तावन्ति शक्नरूपाणि विकुर्वन्ति शक, तदा नष्टमारब्ध,

संकेणाहओ पच्छा ठिओ, एवं रायाभोभोगेण देंतो नाइक्कमति, केत्तिया एयारिसया होहिंति जे पवइस्संति, तम्हा न दायवो । गणाभोभोगेण वरुणो रहमुसले निउत्तो, एवं कोऽवि सावगो गणाभोभोगेण भत्तं दवाविज्जा दिंतोवि सो नाइचरइ धम्मं. वलाभोभोगेवि एमेव, देवयाभोभोगेण जहा एगो गिहत्थो सावओ जाओ, तेण वाणमंतराणि चिरपरि-
चियाणि उज्झियाणि, एगा तत्थ वाणमंतरी पओसमावण्णा, गावीरक्खगो पुत्तो तीए वाणमंतरीए गावीहिं समं अवहरिओ, ताहे उइण्णा साहइ तज्जंती-किं ममं उज्झसि न वत्ति ?, सावगो भणइ, नवरि मा मम धम्मविराहणा भवतु, सा भणइ-
ममं अच्छेहि, सो भणइ-जिणपडिमाणं अवसाणे ठाहि, आमं ठामि, तेण ठविया, ताहे दारगो गावीओ आणीयाओ, एरिसा केत्तिया होहिंति तम्हा न दायवं, दवाविज्जंतो णातिचरति । गुरुनिग्गहेण भिक्खुउवासगपुत्तो सावगं धूयं मग्गति, ताणि न देंति, सो कवडसहृत्तणेण साधू सेवेति, तस्स भावओ उवगयं, पच्छा साहेइ-एएण कारणेण पुर्विं दुक्कोमि,

१ शकेणाहत पश्चात् स्थित, एव राजाभियोगेन ददत् नातिक्रामति, कियन्त पतादृशो भविष्यन्ति ये प्रव्रजिष्यन्ति तस्मान्न दातव्य । गणाभियोगेन वरुणो रथमुसले नियुक्त, एव कोऽपि श्रावको गणाभियोगेन भक्त दाप्यते ददपि स नातिचरति धर्मं । वलाभियोगोऽप्येवमेव । देवताभियोगेन यथेको गृहस्थ श्रावको जात, तेन व्यन्तराश्विरपरिचिता उज्झिता, एका तत्र व्यन्तरी प्रद्वेषमापन्ना, गोरक्षक पुत्रस्तया व्यन्तर्या गोभि सममपहत, तदाऽवनीर्णा कथयति तज्जयन्ती-किं मासुज्झसि न वेति ?, श्रावको भणति-नवर मा मे धर्मविराधना भूत्, सा भणति-मामर्चय, स भणति-जिनप्रतिमानां पार्श्वं तिष्ठ, ओ तिष्ठामि, तेन स्थापिता, दारको गावश्च तदानीत्ता, इदंशा कियन्तो भविष्यन्ति तस्मान्न दातव्य, दाप्यमानो नातिचरति । गुरु निग्रहेण भिक्खुपास-
कपुत्र श्रावक दुहितर याचते न तौ दत्त, स कपटश्राद्धतया साधून् सेवते, तस्य भायेनोपगत, पश्चात् कथयति-एतेन कारणेन पूर्वमागतोऽस्मि

इयाणिं सत्भावसावओ, सावओ साह पुच्छइ, तेहिं कहियं, ताहे दिण्णा धूया, सो सावओ जुयगं घरं करेइ, अण्णया तस्स मायापियरो भत्तं भिक्खुगाण करेति, ताइं भणंति-अज्ज एकसि वच्चाहिं, सो गओ, भिक्खुएहिं विज्जाए मंतिऊण फलं दिण्णं, ताए वाणमंतरीए अहिड्डिओ घरं गओ तं सावयधूयं भणइ-भिक्खुगाणं भत्तं देमो, सा नेच्छइ, दासाणि सयणो य आरद्धो सज्जेउं, साविआ आयरियाण गंतुं कहेति, तेहिं जोगपडिभेओ दिण्णो, सो से पाणिण दिण्णो, सा वाणमंतरी नट्टा, साभाविओ जाओ पुच्छइ कहं वत्ति ?, कहिए पडिसेहेति, अण्णे भणंति-तीए मयणमिंजाए वमाविओ, सो तो साभाविओ जाओ, भणइ-अम्मापिउल्लेण मणा विवंचिउत्ति, तं किर फासुगं साहूणं दिण्णं, एरिसा केत्तिया आयरिया होहिंति तम्हा परिहरेज्जा । वित्तीकंतारेणं देज्जा, सोरट्टो सट्टओ उज्जेणिं वच्चड दुक्काले तच्चणिण-
एहिं समं, तस्स पत्थयणं, खीणं भिक्खुएहिं भणइ-अम्हएहिं वहाहि पत्थयणं तो तुज्झवि दिज्जिहिंति, तेण पडिवण्णं,

१ इदानीं सद्भावश्रावक, श्रावक साधून् पृच्छति, तैः कथित, तदा दत्ता दुहिता, स श्रावक पृथग्गृह करोति, अन्यदा तस्य मातापितरो भक्त भिक्खुकाणां कुरुत, तौ भणत-अर्चकश्च आगच्छ, स गत, भिक्खुकैर्विधया मग्नयित्वा फल दत्त, तया व्यन्तर्याऽधिष्ठितो गृह गत तां श्रावकदुहितर भणति-भिक्खुकैर्म्यो भक्त वट्ठ, सा नेच्छति, दासा स्वजनश्च भारव्य सज्जयितु, श्राविकाऽऽचार्यान् गत्वा कथयति, ते योगप्रतिभेदो दत्त, स तस्मै पानीयेन दत्त, सा व्यन्तरी नट्टा, स्वाभाविको जात पृच्छति-कथं वेति ?, कथिते प्रतिपेयति, अन्ये भणन्ति-तया मदनधीजेन वमित, स तत स्वाभाविको जातो, भणति-मातापितृ-
वृत्तेन मनाक् विवर्जित इति, तत्किल प्राप्नुक साधुभ्यो श्रुत, इदंशा कियन्त आचार्या भविष्यन्ति तस्मात् परिहरेत् । वृत्तिकान्तारेण दद्यात्, सौराष्ट्र श्रावक उज्जयिनीं व्रजति दुक्काले तच्चनिकै सम, तस्य पत्थयन क्षीण, भिक्खुकैर्भण्यते-अस्मदीय वह पथयन्त तहि तुभ्यमपि दीयते इति, तेन प्रतिपन्न,

अण्णया तस्स पोट्टसरणीं जाया, सो चोवरहिं वेढिओ तेहिं अणुकंपाए, सो भट्टारगाण नमोक्कार करेत्तो कालगओ देवो वेमाणिओ जाओ, ओहिणा तच्चणियसरीर पेच्छइ, ताहे सभूसणेण हत्थेण परिवेसेति, सट्टाण ओहावणा, आयरियाण आगमणं, कहणं च, तेहिं भणियं-जाह अग्गहत्थं गिण्हऊण भणह-नमो अरहंताणंति, जुज्झ गुज्झगा २, तेहि गंतूण भणिओ संवुद्धो वंदित्ता लोगस्स कहेइ-जहा नत्थि एत्थ धम्मो तम्हा परिहरेज्जा ॥

अत्राह-इह पुनः को दोषः स्याद् येनेत्यं तेषामशनादिप्रतिषेध इति ?, उच्यते, तेषा तद्भक्तानां च मिथ्यात्वस्थिरीकरणं, धर्मवुद्ध्या ददत्तः सम्यक्त्वलाञ्छना, तथा आरम्भादिदोषश्च, करुणागोचरं पुनरापन्नानामनुकम्पया दद्यादपि, यदुक्तं-
“संवेहिपि जिणेहिं दुज्जयजियरागदोसमोहेहिं । सत्ताणुकंपणट्ठा दाणं न कहिंचि पडिसिद्धं ॥ १ ॥” तथा च भगवन्तस्तीर्थ-
करा अपि त्रिभुवनैकनाथाः प्रविब्रजिपवः सांवत्सरिकमनुकम्पया प्रयच्छन्त्येव दानमित्यलं विस्तरेण । प्रकृतमुच्यते-
ममत्तस्म समणोवासएणं मित्यादि सूत्रं, अस्य व्याख्या ‘सम्यक्त्वस्य’ प्रागुनिरूपितस्वरूपस्य श्रमणोपायकेन-श्रावकेण ‘एते’
वक्ष्यमाणलक्षणाः अथवाऽमी ये प्रक्रान्ताः पञ्चेति सह्यावाचकः अतिचारा मिथ्यात्वमोहनीयकर्मोदयादात्मनोऽशुभाः परि-

१ अन्यदा तस्यानीसारो जात, स जीवैर्वेष्टितमैरनुकम्पया, स भट्टारकैर्म्यो नमस्कारं कुर्वन् कालगतो देवो वैमानिको जात, अवधिता तच्चनिकपारीण प्रेक्षते, तदा सभूयणेन हत्तेन परिवेषयति, श्रावकानामपश्रजना, आचार्याणामागमन, कथन च, तैर्भणित-याताम्राह्म गृहीत्वा भणत-नमोऽहंजय इति, पुष्पस्य गुहक १, तैर्गत्वा भणित सउट्टो वदित्वा लोकाय कथयति-यया मास्वत्र धर्मस्तस्यापरिहरेत् ॥ २ ॥ सर्वैरपि जिनेर्मित्तुर्जयरागद्वेषमोहे । सत्त्वानुकम्पनार्थं दानं न कुर्यापि प्रतिपिद्धम् ॥ १ ॥

णामविशेषा इत्यर्थः, यैः सम्यक्त्वमतिचरति, ज्ञातव्याः ज्ञपरिज्ञया न समाचरितव्याः, नामेव्या इति भावार्थः । 'तद्यथे'—
त्युदाहरणप्रदर्शनार्थः, शङ्का काङ्क्षा विचिकित्सा परपापण्डप्रशंसा परपापण्डसंस्तवश्चेति, तत्र शङ्कनं शङ्का, भगवदर्हत्-
प्रणीतेषु पदार्थेषु धर्मास्तिकायादिष्वत्यन्तगहनेषु मतिदौर्बल्यात् सम्यगनवधार्यमाणेषु संशय इत्यर्थः, किमेवं स्यात् नैव-
मिति संशयकरणं शङ्का, सा पुनर्द्विभेदा-देशशङ्का सर्वशङ्का च, देशशङ्का देशविषया, यथा किमयमात्माऽसंज्ञेयप्रदे-
शात्मकः स्यादथ निष्प्रदेशो निरवयवः स्यादिति, सर्वशङ्का पुनः सकलास्तिकायजात एव किमेवं नैवं स्यादिति ।
मिथ्यादर्शनं च त्रिविधम्—अभिगृहीतानभिगृहीतसंशयभेदात्, तत्र संशयो मिथ्यात्वमेव, यदाह—“पयमक्खरं च एकं जो
न रोएइ सुत्तनिदिट्ठं । सेसं रोयंतोयि हु मिच्छदिट्ठी मुणेयवो ॥ १ ॥” तथा—“सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचनादक्षरस्य भवति नरः ।
मिथ्यादृष्टिः सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाज्ञा च (जिनाभिहितं) ॥ १ ॥ एकस्मिन्नप्यर्थे सन्दिग्धे प्रत्ययोऽर्हति हि नष्टः । मिथ्यात्वदर्शनं
तत्तत्तादिहेतुर्भवगतीनाम् ॥ २ ॥” तस्मात् मुमुक्षुणा व्यपगतशङ्केन सता जिनवचनं सत्यमेव मामन्यतः प्रतिपत्तव्यं, संशया-
स्पदमपि सत्यं, सर्वज्ञाभिहितत्वात्, तदन्यपदार्थवत्, मतिदौर्बल्यादिदोषान्तु कार्त्स्न्येन सकलपदार्थम्भवावधारणमशक्यं
छद्मस्थेन, यदाह—“न हि नामानाभोग^१ छद्मस्थस्येह कस्यचिन्नास्ति । जानावरणीयं हि जानावरणप्रकृति कर्म ॥ १ ॥”
इह चोदाहरणं—जो संकं करेइ सो विणस्मति, जहा सो पेजायओ, पेजाए मासा जे परिभज्जमाणा ते छूढा, अधगारए

१ पदमक्षर चैक यो न रोचयति सूनिर्दिष्टम् । दोष रोचयन्नपि मिथ्यादृष्टिर्ज्ञातव्य ॥ १ ॥ २ य शङ्का करोति स विनश्यति यथा स पेयापायी, पेयायां
मापा ये परिभुज्यमानास्ते क्षिता, अन्यकारे

लेहसालाओ आगया दो पुत्ता पियंति, एगो चिंतेति—एयाओ मच्छियाओ, संकाए तस्म वग्गुलो वाउ जाओ, मओ य, विडओ
चिंतेइ—न मम माया मच्छिया देइ जीओ, एते दोसा । काङ्क्षणं काङ्क्षा—सुगतादिप्रणीतदर्शनेषु ग्राहोऽभिलाष इत्यर्थः,
तथा चोक्तं—‘कंखा अन्नन्नदंसणगाहो’सा पुनर्द्विभेदा—देशकाङ्क्षा सर्वकाङ्क्षा च, देशकाङ्क्षकदेशविषया, एकमेव सौगतं
दर्शनं काङ्क्षति, चित्तजयोऽत्र प्रतिपादितोऽयमेव च प्रधानो मुक्तिहेतुर्गुल्यतो घटमानकमिदं न दूरापेतमिति, सर्वकाङ्क्षा
तु सर्वदर्शनान्यवकाङ्क्षति, अहिंसादिप्रतिपादनपराणि सर्वाण्येव कपिलकणभक्षाक्षपादादिमत्तानीह लोके च नात्यन्तक्लेश-
प्रतिपादनपराण्यतः शोभनान्येवेति, अथैवहिकामुष्मिकफलानि काङ्क्षति, प्रतिपिद्धा चेयमर्हद्भिरतः प्रतिपिद्धानुष्ठानादेनां
कुर्वतः सम्यक्त्वातिचारो भवति, तस्मादेकान्तिकमन्यावाधमपवर्गं विहायान्यत्र काङ्क्षा न कार्येति, एतयोदाहरणं, राया
कुमारामच्चो य आसेणावहिया अडविं पविट्ठा, छुहापरट्ठा वणफलानि खायंति, पडिनियत्ताण राया चिंतेइ. लडुयपूयलग-
मादीणि सवाणि खामि, आगया दोवि जणा, रण्णा सूयारा भणिया—जं लोए पयरइ तं सबं सवे रंधेहत्ति, उवट्ठवियं च रन्नो,
सो राया पेच्छणयदिट्ठंतं करेइ, कप्पडिया वल्लिहं धाडिज्जइ, एवं मिट्ठस्स अवगासो होहितित्ति कणकुंडगमंडगादीणि वि

१ लेहसालाया आगतौ द्वौ पुत्री पियत, एकश्चिन्तयति—एता मक्षिका, शङ्कया तस्य वग्गुलो वायुर्जातो मृतश्च, द्वितीयश्चिन्तयति—न मम माता
मक्षिका दद्यात् जीमिंत, एते दोसा । २ मत्रोदाहरण राजा कुमारामात्यश्चाधेनापहतावर्तौ प्रविष्टौ, छुहापरिगतौ वनफलानि खादत, प्रतिनिवृत्तयो राजा
चिन्तयति—लडुकापूपादीनि सर्वाणि खादामि, आगतौ द्वावपि जनौ, राज्ञा सूदा भणिता—यलोके प्रचरति तत् सर्वं सर्वं राध्यतेति, उपम्यापित च राज्ञे,
स राजा प्रेक्षणकदृष्टान्तं करोति, कर्पटिका यक्षिभिर्धाव्यन्ते, एव मिट्ठस्यावकाशो भविष्यतीति कणकुण्डकमण्डकादीन्यपि

खड्याणि, तेहि सूलेण मओ, अमच्चेण वमणविरेयणाणि कयाणि, मो आभागी भोगाण जाओ, इयरो विणट्ठो । चिकित्सा
मतिविभ्रमः, युक्त्यागमोपपन्नेऽप्यर्थे फलं प्रति सम्मोहः, किमस्य महत्तत्त्वपक्लेशायासस्य सिकताकणकवलनादेरायत्यां मम
फलसम्पद् भविष्यति किं वा नेति, उभयथेह क्रियाः फलवत्यो निष्फलश्च दृश्यन्ते कृपीवलानां, न चेयं शङ्कातो न भिद्यते
इत्याशङ्कनीयं, शङ्का हि सकलासकलपदार्थभाक्त्वेन द्रव्यगुणविषया इयं तु क्रियाविषयैव, तत्त्वतस्तु सर्व एते प्रायो
मिथ्यात्वमोहनीयोदयतो भवन्तो जीवपरिणामविशेषाः सम्यक्त्वातिचारा उच्यन्ते, न सूक्ष्मेक्षिकाऽत्र कार्येति, इयमपि
न कार्या, यतः सर्वज्ञोक्तकुशलानुष्ठानाद् भवत्येव फलप्राप्तिरिति, अत्र चोदाहरणं—सावगो नंदीसरवरगमणं दिव्गंधाणं (तं)
देवसंघरिसेण मित्तस्स पुच्छणं विज्जाए दाणं साहणं मसाणे चउप्पायं सिक्कग, हेट्ठा इंगाला खायरो य सूलो, अट्ठसयं वारा
परिजवित्ता पाओ सिक्कगस्स छिज्जइ एव वित्तिओ तइए चउत्थे य छिण्णे आगामेणं वच्चति, तेण विज्जा गहिया,
किण्हचउदसिरत्तिं साहेइ मसाणे, चोरो य नगरारक्खिएहि परिउभमाणो तत्थेव अतियओ, ताहे वेढेउं सुसाणे डिया

१ याद्विज्ञानं, ते शूलेन मृत, अमायेन घमनपरेचनानि कृतानि, स भोगानामाभागी जात, इनरो विनष्ट । २ चोरोदाहरण ध्रावको नन्दीसरवरग-
मन देवसंघर्षेण दिव्यगन्ध मित्रस्य वृच्छा विद्याया दान साधन इमशाने चतुःपाद सिद्धकमधस्ताद् अङ्गारा खादिरश्च स्तम्भ अष्टशत वारान् परिज-
पाद मिदकस्य छेद्यते ण्य द्वितीयं तृतीये चतुर्थे च छिन्ने आकाशेन गम्यते, तेन विद्या गृहीता, कृष्णचतुर्दशीरात्रौ साधयति इमशाने, चौरश्च नगरारक्षके
रभ्यमानस्रैवातिगतमन्दा वेष्टयित्वा इमशाने (ने) स्थिता

पेभाए धिप्पिहितित्ति, सो य भमंतो तं विज्जासाहयं पेच्छड, तेण पुच्छिओ भणति-विज्जं साहेमि, चोरो भणति-केण दिण्णा ? , सो भणति-सावगेण, चोरेण भणियं-इमं दधं गिण्हाहि, विज्जं देहि, सो सट्ठो वित्तिगिच्छति-सिज्जेज्जा न वत्ति, तेण दिण्णा, चोरो चिंतेइ-सावगो कीडियाएवि पावं नेच्छइ, सच्चमेयं, सो साहिउमारद्धो, सिद्धा, इयरो सट्ठो गहिओ, तेण आगासगण लोओ भेसिओ ताहे सो मुक्को, सट्ठवां दोंवि जाया, एवं निवित्तिगिच्छेण होयवं, अथवा विद्धज्जुगुप्ता, विद्धांसः-साधवः विदितसंसारस्वभावाः परित्यक्तसमस्तसङ्गाः तेषां जुगुप्सा-निन्दा, तथाहि-तेऽस्मानात्, प्रस्वेदजलक्लिन्नमलत्वात् दुर्गन्धवपुषो भवन्ति तान् निन्दति-को दोषः स्यात् यदि प्रासुकेन वारिणाऽङ्गक्षालनं कुर्वीरन् भगवन्तः ? , इयमपि न कार्या, देहस्यैव परमार्थतोऽशुचित्वात्, एतथ उदाहरणं-एको सट्ठो पच्चंते वसति, तस्स धूयाविवाहे कहवि साहवो आगया, सा पिउणा भणिया-पुत्तग ! पडिलाहेहि साहुणो, सा मंडियपसाहिया पडिलाभेति, साहुण जलगंद्धो तीए अग्याओ, चिंतेइ-अहो अणवज्जो भट्टारगेहिं धम्मो देसिओ जइ फासुएण ण्हाएज्जा ? , को दोसो होज्जा ? , सा तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता

१ प्रभाते गृहीष्यते इति, स च भ्रात्र्यन् त विद्यासाधक प्रेक्षते, तेन पृष्ठो भणति-विद्यां साधयामि, चोरो भणति-केन दत्ता ? , स भणति-भ्रावकेण, चोरेण भणित-इदं द्रव्यं गृह्णान विद्यां देहि, स आद्धो विचिक्खित्ति सिप्पेन्न वेत्ति, तेन दत्ता, चौरश्चित्तयति-भ्रावक कीटिकाया अपि पापं नेच्छति, सत्यमेतत्, स साधयितुमारब्ध, सिद्धा, इतर पारो गृहीत, तेगाकाशगतेन लोरो भाषित, तदा स मुक्क, अद्धावन्तो द्वावपि जातौ, एवं निर्विचिक्खित्तेन भवितव्य । २ अत्रोदाहरण एक आद्ध प्रत्यन्ते वसति, तस्य दुहितृविवाहे कथमपि साधव आगता, सा पित्रा भणिता-पुत्रिके ! प्रतिलम्भय साधून्, सा मण्डितप्रसाधिता प्रतिलम्भयति, साधूनां जलगन्धस्तयाऽऽघ्रात, चिन्तयति-अहो अनवद्यो भट्टारकैर्धर्मो देशित यदि प्रासुकेन ज्ञायान् को दोषो भवेत् ? , सा तस्य स्थानस्थानालोचितप्रतिक्रान्ता

कालं किञ्चा रायगिहे गणियाए पोटे उचवन्ना, गवभगता चेव अरइ जणेति, गवभपाडणेहि य न पडइ, जाया समाणी उज्झिया, सा गंधेण तं वर्णं वासेति, सेणिओ य तेण पएसेण निग्गच्छड सामिणो वंदगो, सो खंधावारो तीए गंधं न सहइ, रण्णा पुच्छियं-किमेयंति, कहियं दारियाए गंधो, गंतूण दिट्ठा, भणति-एसेव पढमपुच्छति, गओ सेणिओ, पुवु-हिट्ठवुत्तंते कहिते भणइ राया-कहि एसा पच्चणुभविस्सइ सुहं दुक्खं वा ? , सामी भणइ-एएण कालेण वेदियं, सा तव चेव भज्जा भविस्सति अगमहिसी, अट्ठ संवच्छराणि जाव तुज्जं रममाणस्य पुट्ठीए हंसोवल्लीलीं काही तं जाणिज्जासि, वंदित्ता गओ, सो य अवहरिओ गंधो, कुलपुत्तएण साहरिया, संवड्डिया जोधणत्था जाया, कोमुड्वारे अम्मयाए समं आगया, अभओ सेणिओ (य)पच्छण्णा कोमुड्वारं पेच्छंति, तीए दारियाए अंगफासेण अज्झोववण्णो णाममुहं दसियाए तीए बंधति, अभयस्स कहियं-णाममुदा हारिया, मग्गाहि, तेण मणुस्सा दारेहि ठविथा, एक्केकं माणुस्सं पलोएणं नीणिज्जइ, सा

१ काल कृत्वा राजगृहे गणिकाया उदरे उत्पन्ना, गर्भगतेवारतिं जनयति, गर्भपातनेरपि च न पतति, जाता सन्तुष्टिता, सा गन्धेन तद्वन चासयति, श्रेणिकश्च तेन प्रवेदोऽन निर्गच्छति, स्वामिनो वन्दनार्थं, स स्कन्धावारमस्या गन्धं न सट्ते, राज्ञा पृष्ट-किमेतदिति ? , कथित दारिकाया गन्धं, गत्वा दृष्टा, भणति-एवैव प्रथमपृच्छेति, गत श्रेणिकं, पूर्वोद्विष्टे वृत्तान्ते कथिते भणति राजा-प्रेया प्रत्यनुभविष्यति सुखं दुःखं वा ? , स्वामी भणति-एतेन कालेन वेदितं, सा तत्रैव भार्या भविष्यति अग्रमहिषी, अष्ट सवत्सरान् यावत्तव रममाणस्य पृष्टां हसोलीं करिष्यति ता जानीया, वन्दिता गत, स चापहतो गन्धं, कुलपुत्रकेण सहता सबुद्धा च बोधनस्या जाता, कौमुदीनासरेऽप्यया सममागता, अभय श्रेणिकश्च प्रच्छन्नौ कोमुदीनासरं प्रेक्षते, तस्या दारिकाया अङ्गस्पर्शो-भाष्युपपन्नो नाममुद्रा तस्या दशार्थां यध्नाति, अभयाय कथित-नाममुद्रा हारिता, मार्गय, तेन मनःशास्त्रादि स्थापिता, एकेको मनुष्य प्रलोभ्य निष्काशयते, सा दारिया दिट्ठा चोरोत्ति गहिया, परिणीया य, अण्णया य वज्जुकेण रमंति, रायाणिउ तेण पोत्तेण वाहंति, इयरा पोत्तं देंति, सा विलग्गा, रण्णा सरियं, मुक्का य पवइया, एयं विउदुगुच्छाफलं । परपाण्डानां-सर्वज्ञप्रणीतपापण्डव्यतिरिक्तानां प्रशंसा प्रशंसनं प्रशंसा स्तुतिरित्यर्थः । परपाण्डानामोघतस्त्रीणि शतानि त्रिपष्ट्यधिकानि भवन्ति, यत् उक्तम्-“असीयसयं किरियाणं अकिरियवाईणं होइ चुलसीती । अण्णाणिय सत्तट्ठी वेणइयाणं च वत्तीसं ॥ १ ॥ गाहा”, इयमपि गाथा विनेयजनानुग्रहार्थं ग्रन्थान्तरप्रतिवद्धाऽपि लेखतो व्याख्यायते-“असियसयं किरियाणं”ति अशीत्युत्तरं शतं क्रिया-वादिनां, तत्र न कर्त्तारं विना क्रिया सम्भवति तामात्मसमवायिनीं वदन्ति ये तच्छीलाश्च ते क्रियावादिनः, ते पुनरा-त्माद्यस्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणाः अनेनोपायेनाशीत्यधिकशतसङ्ख्या विज्ञेयाः, जीवाजीवाश्रवबन्धसंघरनिर्जरापुण्यापुण्यमोक्षा-ख्यान् नव पदार्थान् विगच्छय परिपाद्या जीवपदार्थस्याधः स्वपरभेदादुपन्यसनीयौ, तयोरधो नित्यानित्यभेदौ, तयो-रप्यधः कालेश्वरात्मनियतिस्वभावभेदाः पञ्च न्यसनीयाः, पुनश्चेत्थं विकल्पाः कर्त्तव्याः-अस्ति जीवः स्वतो नित्यः कालत इत्येको विकल्पः, विकल्पार्थश्चायं-विद्यते खल्वयमात्मा स्वेन रूपेण नित्यश्च कालतः, कालवादिनः, उक्तेनैवाभिलापेन द्वितीयो विकल्पः ईश्वरवादिनः, तृतीयो विकल्प आत्मवादिनः ‘पुरुष एवेदं सर्व’मित्यादि, नियतिवादिनश्चतुर्थो विकल्पः, पञ्चमविकल्पः स्वभाववादिनः, एवं स्वत इत्यत्यजता लब्धाः पञ्च विकल्पाः, परत इत्यनेनापि पञ्चैव लभ्यन्ते, नित्यत्वा-

१ दारिका दृष्टा चौर इति गृहीता परिणीता च, अन्यथा च बाह्यकीडया रमन्ते, राज्यम् पोतेन वाहयन्ति, इतरा पोतं ददति, सा विलग्गा, राज्ञा स्पृष्ट, मुक्का च प्रवतिता, एतत् विद्धज्जुगुप्ताफलं ।

परित्यागेन चैते दश विकल्पाः एवमनित्यत्वेनापि दशैव, एकत्र विंशतिर्जीवपदार्थेन लब्धाः, अजीवादिष्वप्यष्टस्वैवमेव प्रतिपदं विंशतिर्विकल्पानामतो विंशतिर्नवगुणा शतमशीत्युत्तरं क्रियावादिनामिति । ‘अक्किरियाणं च भवति चुलसीति’त्ति अक्रियावादिनां च भवति चतुरशीतिर्भेदा इति, न हि कस्यचिदवस्थितस्य पदार्थस्य क्रिया समस्ति, तद्भाष एवावस्थितेरभावादित्येवं वादिनोऽक्रियावादिनः, तथा बाहुरेके—“क्षणिकाः सर्वसंस्काराः, अस्थितानां कुतः क्रिया ? । भूतिर्येषां क्रिया सैव, कारकं सैव चोच्यते ॥ १ ॥” इत्यादि, एते चात्मादिनास्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणा अमुनोपायेन चतुरशीतिर्द्रष्टव्याः, एतेषां हि पुण्यापुण्यवर्जितपदार्थसप्तकन्यासस्तथैव जीवस्याधः स्वपरविकल्पभेदद्वयोपन्यासः, असन्वादात्मनो नित्यानित्यभेदौ न स्तः, कालादीनां तु पञ्चानां पष्ठी यदृच्छा न्यस्यते, पश्चाद्विकल्पभेदाभिलापः,—नास्ति जीवः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः, एवमीश्वरादिभिरपि यदृच्छावसानैः, सर्वे च पट्टविकल्पाः, तथा नास्ति जीवः परतः कालत इति पदेव विकल्पाः, एकत्र द्वादश, एवमजीवादिष्वपि पदसु प्रतिपदं द्वादश विकल्पाः एकत्र, सप्त द्वादशगुणाश्चतुरशीतिर्विकल्पा नास्तिकानामिति । ‘अण्णाणिय सत्तट्ठि’त्ति अज्ञानिकानां सप्तपट्ठिर्भेदा इति, तत्र कुत्सितं ज्ञानमज्ञानं तदेवामस्तीति अज्ञानिकाः, नन्वेवं लघुत्वात् प्रकमस्य प्राक् बहुव्रीहिणा भवितव्यं ततश्चाज्ञाना इति स्यात्, नैष दोषः, ज्ञानान्तरमेवाज्ञानं मिथ्यादर्शनसहचारित्वात्, ततश्च जातिशब्दत्वाद् गौरवखरवदरण्यमित्यादिवदज्ञानिकत्वमिति, अथवा अज्ञानेन चरन्ति तत्प्रयोजना वा अज्ञानिकाः—असंचित्य कृतवैफल्यादिप्रतिपत्तिलक्षणाः, अमुनोपायेन सप्तपट्ठिर्ज्ञातव्याः, तत्र जीवादिनवपदार्थान् पूर्ववत् व्यवस्थाप्य पर्यन्ते चोत्पत्तिमुपन्यस्याधः सप्त सदादयः उपन्यसनीयाः, सत्त्वमसत्त्वं सदसत्त्वं अवाच्यत्वं सदवाच्यत्वं असदवाच्यत्वं सदसदवाच्यत्वमिति चैकैकस्य जीवादेः सप्त सप्त विकल्पाः, एते नवसप्तकाः त्रिपट्ठिः, उत्पत्तेस्तु चत्वार एवाद्या विकल्पाः, तद्यथा—सत्त्वमसत्त्वं सदसत्त्वं अवाच्यत्वं चेति, त्रिपट्ठिमध्ये क्षिप्ताः सप्तपट्ठिर्भवन्ति, को जानाति जीवः सन्नित्येको विकल्पः, ज्ञातेन वा किं ? , एवमसदादयोऽपि वाच्याः, उत्पत्तिरपि किं सतोऽसतः सदसतोऽवाच्यस्येति को जानातीति ? , एतन्न कश्चिदपीत्यभिप्रायः । ‘वेणइयाणं च वत्तीस’त्ति वैनयिकानां च द्वात्रिंशद् भेदाः, विनयेन चरन्ति विनयो वा प्रयोजनमेवामिति वैनयिकाः, एते चानवधृतलिङ्गाचारशाखा विनयप्रतिपत्तिलक्षणा अमुनोपायेन द्वात्रिंशदवगन्तव्याः—सुरनृपतियतिज्ञातिस्थविराधममातृपितृणां प्रत्येकं कायेन वचसा मनसा दानेन च देशकालोपपन्नेन विनयः कार्य इत्येते चत्वारो भेदाः सुरादिष्वप्यसु स्थानकेषु, एकत्र मिलिता द्वात्रिंशदिति, सर्वसङ्ख्या पुनरेतेषां त्रीणि शतानि त्रिपष्ट्यधिकानि, न चैतत् स्वमनीषिकाव्याख्यानं, यस्मादन्यैरप्युक्तं—“आस्तिकमतमात्माद्या नित्यानित्यात्मका नव पदार्थाः । कालनियतिस्वभावेश्वरात्मकृताः (तवाः) स्वपरसंस्थाः ॥ १ ॥ कालयदृच्छानियतीश्वरस्वभावात्मनश्चतुरशीतिः । नास्तिकवादिगणमतं न सन्ति भावाः स्वपरसंस्थाः ॥ २ ॥ अज्ञानिकवादिमतं नव जीवादीन् सदादिसप्तविधान् । भावोत्पत्तिं सदसद्वैतावाच्यां च को वेत्ति ? ॥ ३ ॥ वैनयिकमतं विनयश्चेतोवाक्कायदानतः कार्यः । सुरनृपतियतिज्ञातिस्थविराधममातृपितृषु सदा ॥ ४ ॥” इत्यलं प्रसङ्गेन प्रकृतं प्रस्तुमः, एतेषां प्रशंसा न कार्या—पुण्यभाज एते सुलब्धमेभिर्भेदं जन्मेत्यादिलक्षणा, एतेषां मिथ्यादृष्टित्वादिति । अत्र चोदाहरणं—पांडलिपुत्ते चाणक्यो,

१ पांडलीपुत्रे चाणक्य ,

चंदंगुत्तेणं भिक्खुगाणं वित्ती हरिता, ते तस्स धम्मं कहंति, राया तूसति चाणकं पलोएति, ण य पसंसति ण देति, तेण चाणकभज्जा ओलग्गिता, ताए सो करणिं गाहितो, ताधे कथितेण भणितं तेण—सुभासियंति, रण्णा तं अण्णं च दिण्णं, विट्ठियदिवसे चाणक्यो भणति—कीस दिन्नं ? , राया भणइ—तुज्झेहि पसंसितं, सो भणइ—ण मे पसंसितं, सत्वारंभपवित्ता कइं लोमं पत्तियावित्ति १, पच्छा ठितो, केत्तिया एरिसा तम्हा ण कायवा । परपापण्डैः—अनन्तरोक्तस्वरूपैः सह संस्तवः परपापण्डसंस्तवः, इह संवासजनितः परिचयः संवसनभोजनालापादिलक्षणः परिगृह्यते, न स्तुतिरूपः, तथा च लोके प्रतीत एव संपूर्वः स्तांतिः परिचय इति, ‘असंस्तुतेषु प्रसभं कुलेष्वि’त्यादाविति, अयमपि न समाचरणीयः, तथा हि एकत्र संवासे तत्प्रक्रियाश्रयणात् तत्क्रियादर्शनाच्च तस्यासकृदभ्यस्तत्वाद्वाससहकारिकारणात् मिथ्यात्वोदयतो दृष्टिभेदः संजायते अतोऽतिचारहेतुत्वान्न समाचरणीयोऽयमिति । अत्र चोदाहरणं—सोरेट्टसङ्गो पुवभणितो । एवं शङ्कादिसकलशल्परहितः सम्यक्त्ववान् जेपाणुव्रतादिप्रतिपत्तियोग्यो भवति, तानि चाणुव्रतानि स्थूलप्राणातिपातादिनिवृत्तिरूपाणि प्राक् लेशतः सूचितान्येव ‘दुविधन्तिविधेण पढमो’ इत्यादि(ना) अधुना स्वरूपतस्तान्येवोपदर्शयन्नाह—

थूलगपाणाडवायं समणोवासओ पचक्खाड, से पाणाडवाए दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—संकप्पओ अ आरंमओ

१ चन्द्रगुप्तेन भिक्षुकाणां वृत्तिर्हता, ते तस्मै धर्मं कथयन्ति, राजा तुष्यति, चाणक्यप्रलोकयति, तान् न प्रशंसति न वदति, तैश्चाणक्यभाषां सेवितुमाख्या, तथा स करणिं प्राद्वित, तदा कथितेन भणितं तेन—सुभाषितमिति, राजा तदव्यस्य दत्त, द्वितीयदिवसे चाणक्यो भणति—कथं वत्त ? , राजा भणति—युष्माभिः प्रशंसित, स भणति—न मया प्रशंसितं स्यात्प्रमृत्ता कथं लोक प्रत्याययन्ति ? , पश्चात् स्थित, कियन्त ईदृशास्तस्मात् कर्तव्याः । २ सौराष्ट्रप्रावक पूर्वगणितः

अ, तत्थ समणोवासओ संकप्पओ जावज्जीवाए पच्चक्खाइ, नो आरंमओ, थूलगपाणाइवाचवेरमणस्स समणोवासएणं इमे पंचअह्यारा जाणियन्वा, तंजहा—यंधे वहे छविच्छेए अहभारे भत्तपाणवुच्छेए १। (सूत्रं)॥

अस्य व्याख्या—स्थूलाः—द्वीन्द्रियादयः, स्थूलत्वं चैतेषां सकललौकिकजीवत्वप्रसिद्धेः, एतदपेक्षयैकेन्द्रियाः (णां) सूक्ष्माधिगमेना(न)जीवत्वसिद्धेरिति. स्थूला एव स्थूलकास्तेषां प्राणाः—इन्द्रियादयः तेषामतिपातः स्थूलप्राणातिपातः तं श्रमणोपासकः श्रावक इत्यर्थः प्रत्याख्याति, तस्माद् विरमत इति भावना । स च प्राणातिपातो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तीर्थकरणधरैर्द्विविधः प्ररूपित इत्यर्थः, 'तद्यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः, सङ्कल्पजश्च आरम्भजश्च, सङ्कल्पाज्जातः सङ्कल्पजः, मनसः सङ्कल्पाद् द्वीन्द्रियादिप्राणिनः मांसास्थिचर्मनखवालदन्ताद्यर्थं व्यापादयतो भवति, आरम्भाज्जातः आरम्भजः, तत्रारम्भो—हलदन्तालम्बननस्तत्(लवन) प्रकारस्तस्मिन् शङ्खचन्दनकपिपीलिकाधान्यगृहकारकादिसङ्घट्टनपरितापापद्रावलक्षण इति, तत्र श्रमणोपासकः सङ्कल्पतो यावज्जीवयापि प्रत्याख्याति, न तु यावज्जीवयैव नियमत इति, 'नारम्भज'मिति, तस्यावश्यतयाऽऽरम्भसद्भावादिति, आह—एवं सङ्कल्पतः किमिति सूक्ष्मप्राणातिपातमपि न प्रत्याख्याति ?, उच्यते, एकेन्द्रिया हि प्रायो दुष्परिहाराः सद्भावासिनां सङ्कल्पयैव सचित्तपृथ्व्यादिपरिभोगात्, तत्थ पाणातिपाते कज्जमाणे के दोसा ? अकज्जंते के गुणा ?, तत्थ दोसे उदाहरणं कोंकणगो, तस्म भज्जा ग्या, पुत्तो य से अत्थि, तस्स दारगस्स दाडयभएण दारियं ण लभति, ताधे सो अन्नलक्खेण रमतो

१ तत्र प्राणातिपाते क्रियमाणे के दोषा ? अक्रियमाणे च के गुणा ?, तत्र दोषे उदाहरणं कोङ्कणक, तस्य भार्यं मृता, पुत्रश्च तस्य अस्ति, तस्य दारकस्य दयादभयेन दारिका न लभते, तत्रा मोऽन्यलक्षणेन रममाणो

विधिति । गुणे उदाहरणं सत्त्वदिओ । विदियं उज्जेणीए दारगो, मालवेहिं हरितो सावगदारगो, सूतेण कीतो, सो तेण भणितो—लावगे ऊमासेहि, तेण मुक्का, पुणो भणिओ मारेहिति, सो णेच्छति, पच्छा पिट्टेत्तुमारद्धो, सो पिट्टिज्जंतो कूवति, पच्छा रण्णा सुतो, सद्भावेत्तूण पुच्छितो, ताधे साहति, रण्णावि भणिओ णेच्छति, ताधे हत्थिणा तासितो तथावि णेच्छति, पच्छा रण्णा सीसरक्खो ठवितो, अण्णता थेरा समोसद्भा, तेसि अंतिए पवडतो । ततियं गुणे उदाहरणं—पाडलिपुत्ते नगरे जियसत्तू राया, येमो से अमच्चो चडविधाए बुद्धीए संपण्णो समणोवामगो सावगगुणसंपण्णो, सो पुण रण्णो हिउत्तिकारं अण्णेसिं ढंडभडभोइयाणं अप्पितो, तस्स विणासणमिचित्तं खेमसंतिए पुरिमे दाणमाणेहि सक्कारिति, रण्णो अभिमरए पडंजंति, गहिता य भणंति हम्ममाणा—अम्हे खेमसंगता तेण चैव खेमेण णिउत्ता, खेमो गहितो भणति—अहं सवसत्ताणं खेमं करेमि किं पुण रण्णो सरीरस्सत्ति ?, तथावि वज्झो आणत्तो, रण्णो य असोगवणियाड(ए) अगाहा पुक्खरिणीसंछण्णपत्तभि

१ विधिति । गुणे उदाहरणं सप्तपदिक द्वितीय, उज्जयिन्या दारको, मालवैर्देहत श्रावकदारक, सूतेन कीत, स तेन भणित—लावकान् मारय, तेन मुक्का, पुनर्भणित—मारयेति, स नेच्छति, पश्चात्पिट्टयितुमारब्ध, स पिट्टयमानं कूजति, पश्चाद् राज्ञा श्रुत, शब्दयित्वा पिट्ट, तदा कथयति, राज्ञाऽपि भणितो नेच्छति, तत्रा हस्तिना प्रासितमनयापि नेच्छति, पश्चाद्राज्ञा शीर्षरक्षकं स्थापित, अन्यदा स्वयिरा समपसृतास्तेषामस्तिके प्रमज्जित । तृतीयमुदाहरणं गुणे—पाटलिपुत्रे नगरे जितशत्रू राजा, क्षेममत्स्य अमात्यश्चतुर्विधया बुद्ध्या संपन्न श्रमणोपासक श्रावकगुणसंपन्न, स पुत्रा राज्ञे हित इति कृत्वाऽन्येषां दण्डभटभोजिकानामप्रिय, तस्य विनाशननिमित्तं क्षेममत्स्यान् पुरोगन् दानसन्मानाभ्यां सत्कारयन्ति, राज्ञोऽभिमरकान् प्रयुज्जन्ति, गृहीताश्च भणन्ति हन्यमाना—यय क्षेममत्स्यो तेन क्षेमेण निपुक्ता, क्षेमो गृहीतो भणति—अहं सर्वसंज्ञानां क्षेमं करोमि किं पुत्रा राज्ञे शरीरस्थेति ?, तथापि कथं आज्ञस, राज्ञश्चाशोकविक्रयामगाथां पुष्करिणीं सच्छन्नपत्रभि—

समुणाला उप्पलपडमोपसोभिता, सा य मगरगाहेहिं दुरवगाहा, ण य ताणि उप्पलादीणि कोड उच्चिणिउं समत्थो, जो य वज्झो रण्णा आदिस्सति सो बुद्धति—एत्तो पुक्खरिणीतो पडमाणि आणेहिति, ताधे खेमो उट्टेऊण नमोऽत्थु णं अरहंताणं भणित्तु जट्ठिहं निरावगाधी तो मे देवता साणेज्झं देतु, सागारं भत्तं पच्चक्खायितुं ओगाढो, देवदासाण्णेज्झेणं मगरपुट्टीठितो बहूणि उप्पलपडमाणि गेण्हितुत्तिण्णो, रण्णा हरिसितेण खामितो उवगूढो य, पडिपक्खणिग्गहं कात्तूण भणितो—किं ते वरं देमि ?, तेण णिरंभमाणेणत्रि पवज्जा चरित्ता पवडतो, एते गुणा पाणातिपातवेरमणे । इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह—'स्थूले त्यादि, स्थूलकप्राणातिपातविरमणस्य विरतेरित्यर्थः' श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचाराः 'जाणियवा' ज्ञपरिजया न समाचरितव्याः—न समाचरणीयाः, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, तत्र बन्धनं बन्धः—संयमनं रज्जुदामनकादिभिर्हननं वनः ताडनं कमादिभिः छवि—शरीर तस्य छेदः—पाटनं करपत्रादिभिः भरणं भारः अतीव भरणं अतिभारः—प्रभूतस्य पुगफलादेः स्कन्धगृष्णादिप्राणोपणमित्यर्थः, भक्तं—अशनमोदनादि पान—पेयमुदकादि तस्य च व्यवच्छेदः—निरोधोऽदानमित्यर्थः, एतान् समाचरन्तिचरन्ति प्रयमाणुव्रतं, तदत्रायं तस्य विधिः—

१ शमूणाला उप्पलपडोपसोभिता, सा य मगरगाहेर्दुरवगाहा, ण च तान्युप्पलादीनि कोऽप्युत्तेतु समर्थ, यथ वध्यो राज्ञाऽऽदिश्यते स उच्यते—इत्त पुष्करिणीत पद्मान्यायेति, तत्रा क्षेम उक्थाय नमोऽस्तु अर्हद्गो भणिया यय निरपराधमदा मय देवता साक्षिष्य ददातु, साकार भक्तप्रत्याग्यायावगाण, देवतासाक्षिष्येन मरुगृष्टिभ्यतो बहून्पुण्यपद्मानि गृहीत्वोत्तीर्ण, राजा गृष्टेन क्षामित अपगृह्य, प्रतिपन्नमिग्रहं कृत्वा भणित—किं ते वरं ददामि ?, तेन निरध्यमानेनापि प्रमग्ना चीर्णां प्रमज्जित, एते गुणा प्राणातिपातविरमणे ।

आवश्यकहारिभरीया

बन्धो दुविधो-दुष्पदानं चतुष्पदानं च, अष्टाए अणष्टाए य, अणष्टाए न वट्टति बंधेत्तुं, अष्टाए दुविधो-निरवेक्खो सावेक्खो य, गिरवेक्खो गेच्चलं धणितं जं बंधति, सावेक्खो जं दामगण्ठिणो जं व सक्केति पलीवणगादिसुं मुंचितुं छिदितुं वा तेण संसरपासएण बंधेतव, एवं ताव चतुष्पदानं, दुपदानंपि दासो वा दासी वा चोरो वा पुत्तो वा ण पढंतगादि जति वज्झति तो सावेक्खाणि बंधितव्याणि रक्खितव्याणि य जधा अग्निभयादिसु ण विणस्संति, ताणि किर दुपदचतुष्पदाणि सावगेण गेण्हितव्याणि जाणि अवज्झाणि चेव अच्छंति, व्हो तधा चेव, वधो णाम तालणा, अणष्टाए गिरवेक्खो णिहयं तालेति, सावेक्खो पुण पुव्वमेव भीतपरिसेण होतव, मा हणणं कारिज्जा, जति करेज्ज ततो मम्मं मोत्तूणं ताधे लताए दोरेण वा एक्कं दो तिणिण वारे तालेति, छविल्लेदो अणष्टाए तधेव गिरवेक्खो हत्थपादकण्णणक्काइं णिहयत्ताए छिंदति, सावेक्खो गंडं वा अरुयं वा छिंदेज्ज वा डहेज्ज वा, अतिभारो ण आरोवेतवो, पुढं चेव जा वाहणाए जीविया सा मोत्तवा,

१ बन्धो द्विविधो-द्विपदानां चतुष्पदानां च, अर्थायानर्थाय च, अर्थाय न वट्टते वज्जु, अर्थाय द्विविध-निरपेक्षस्तोषेक्षश्च, निरपेक्षो यन्निश्चल बध्नाति बाधं, सापेक्षो यद्दामप्रन्थिना यच्च शक्नोति प्रदीपनकादिषु मोचयितुं छेत्तुं वा तेन संसरपासाकेन बन्धव्य, एवं ताव चतुष्पदानां, द्विपदानामपि दासो वा दासी वा चोरो वा पुत्रो वाऽपठदादिवर्गं विध्यते तदा सापेक्षाणि यद्व्यव्यानि रक्षितव्यानि च यथाऽग्निभयादिषु न विनश्यन्ति, ते किल द्विपदचतुष्पदां श्रावकेण प्रहीतव्या येऽप्येव एव तिष्ठन्ति, वधोऽपि तथैव, वधो नाम ताडन, अनर्थाय निरपेक्षो निर्दय ताडयति, सापेक्ष पुन पूर्वमेव भीतपरिसेण भवितव्य मा घात कुर्या, यदि कुर्यात् ततो मम्मं मुक्त्वा तदा रतया दवरकेण वा एकशो द्विस्त्रिंशोरान् ताडयति, छविच्छेदोऽनर्थाय तथैव निरपेक्षो हन्तपादकण्ठनासिकादि निर्दयतया छिनत्ति, सापेक्षो गण्ड वा अरुयं छिन्ध्याद्वा ददेद्वा, अतिभारो नारोपयितव्य, पूर्वमेव वा वाग्नैनाजीविका सा मोक्तव्या,

णं होज्जा अण्णा जीविता ताधे दुपदो जं सयं उक्खिवति उत्तारेति वा भारं एवं वहाविज्जाति, वड्डाणं जधा साभाविया-ओवि भारातो ऊणओ कीरति, हलसगडेसुवि वेलाए मुयति, आसहत्थीसुवि एस विही, भत्तपाणवोच्छेदो ण कस्सइ कातवो, तिबल्लुद्धो मा मरेज्ज, तधेव अणष्टाए दोसा परिहरेज्जा, सावेक्खो पुण रोगणिमित्तं वा वायाए वा भणेज्जा-अज्ज ते ण देमिस्सि, संतिणिमित्तं वा उववासं कारावेज्जा, सवत्थवि जतणा जधा थूलगपाणातिवातस्स अतिचारो ण भवति तथा पयतितव, गिरवेक्खवंधादिसु य लो गोवघातादिया दोसा भाणियवा । उक्तं सातिचारं प्रथमाणव्रतं, अधुना द्वितीयमुच्यते, तत्रेदं सूत्र—

थूलगमुसावायं समणोवासओ पच्चक्खाइ, से य मुसावाए पंचविहे पज्जते, तंजहा-कन्नालीए गवालीए भोमालिए नासावहारे कूडसक्खिज्जे । थूलगमुसावायवेरमणस्स समणोवासएणं इमे पंच०, तंजहा-सहस्स-वभक्खाणे रहस्सवभक्खाणे सदारमंतभेए मोसुवएसे कूडलेहकरणे २ ॥

अस्य व्याख्या-मृपावादो हि द्विविधः-स्थूलः सूक्ष्मश्च, तत्र परिस्थूलवस्तुविषयोऽतिदुष्टविषयासमुद्भवः स्थूलो, विपरीत-

१ न भवेद्व्या जीविका तदा द्विपदो य स्वयमुपलक्षित उत्तारयति वा भार एव वालते, बलिवर्दाना यथा स्वाभाविकादिपि भारादून' क्रियते, हलशकटेष्वपि वेलाया मुच्यति, अश्वहस्तादिव्यव्येप एव विधि, भक्तपाणव्यवच्छेदो न कस्यापि कर्तव्य तीव्रकुन्मा मृत, तथैवानर्थाय दोषाय (तस्मात्) परिहरेत्, सापेक्ष पुन रोगनिमित्तं वा वाचा वा भणेत्-अथ तुभ्य न वदामीति, शान्तिनिमित्तं वोपवास कारयेत्, सर्वत्रापि यतना यथा स्थूलप्राणातिप्रावत्यातिचारो न भवति तथा प्रयतितव्य, निरपेक्षवन्धादिषु च लोकोपघातादयो दोषा भणितव्या ।

स्त्वितर', तत्र स्थूल एव स्थूलकः २ श्वासो मृपावादश्चेति समासः, तं श्रमणोपासकः प्रत्याख्यातीति पूर्ववत्, स च मृपावादः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः-पञ्चप्रकारः प्ररूपितस्तीर्थकरणधरैः, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, कन्याविषयमनृतं अभिन्नकन्यकामेव भिन्नकन्यकां वक्ति विपर्ययो वा, एवं गवानृतं अल्पक्षीरामेव गां बहुक्षीरां वक्ति विपर्ययो वा, एवं भूयनृतं परसत्कामेवात्मसत्कां वक्ति, व्यवहारे वा नियुक्तोऽनाभवद्व्यवहारस्यैव कस्यचिद् भागाद्यभिभूतो वक्ति-अस्येयमाभवतीति, न्यस्यते-निक्षिप्यत इति न्यासः-रूप्यकाद्यर्पणं तस्यापहरणं न्यासापहारः, अदत्तादानरूपत्वादस्य कथं मृपावादत्वमिति ?, उच्यते, अपलपतो मृपावाद इति, कूटसाक्षित्वं उत्कोचमात्सर्याद्यभिभूतः प्रमाणीकृतः सन् कूटं वक्ति, अविधवाद्यनृतस्यात्रैवान्तर्भावो वेदितव्यः । मुसावादे के दोसा ? अकज्जंते वा के गुणा ?, तत्थ दोसा कण्णगं चेव अकण्णगं भणंते भोगंतरायदोसा पदुद्धा वा आतघातं करेज्ज कारवेज्ज वा, एवं सेसेसुवि भाणियवा । नासावहारे य पुरोहितोदाहरणम्-सो जधा णमोक्कारे, गुणे उदाहरणं-कौकणगसावगो मणुस्सेण भणितो, घोडए णासंते आहणाहिति, तेण आहतो मतो य करणं णीतो, पुच्छितो-को ते सक्खी ?, घोडगसामिण भणियं, एतस्स पुत्तो मे सक्खी, तेण दारएण भणितं-सच्चमेतन्ति, तुद्धा पूजितो सो, लोणेण

१ मृपावादे के दोषा ? अक्रियमाणे वा के गुणा ?, तत्र दोषा कन्यकामेधाकन्यकां भणति भोगान्तरायदोषा प्रद्विष्टा वाऽऽत्मघात कुर्यात्कारयेद्वा, य दोषेष्वपि भणितव्या । न्यासापहारे च पुरोहितोदाहरण-स यथा नमस्कारे, गुणे उदाहरण-कौकणकथावको अनुष्येण भणित-घोटक नश्यन्त आजहि इति, तेनाहतो मृतश्च करण नीताः, घटाः-कस्तब साक्षी ?, घोटकस्वामिकेन भणित-मृतस्य पुत्रो मे साक्षी, तेन दारकेण भणित-सत्यमेतदिति, घटाः (सभ्या) पूजित स, लोकेन

यं पसंसितो, एवमादिया गुणा मुसावादवेरमणे । इदं चातिचाररहितमनुपालनीयम्, तथा चाह—‘थूलगमुसावादवेरमणस्स’ व्याख्या—स्थूलकमुपावादविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचाराः ज्ञातव्याः श्रपरिज्ञया न समाचरितव्याः, तद्यथेति पूर्ववत्, सहसा-अनालोच्य अभ्याख्यानं सहसाऽभ्याख्यानं अभिशंसनम्-असदध्यारोपणं, तद्यथा-चौरस्त्वं पारदारिको वेत्यादि, रहः-एकान्तस्त्र भवं रहस्यं तेन तस्मिन् वा अभ्याख्यानं रहस्याभ्याख्यानं, एतदुक्तं भवति-एकान्ते मन्त्रयमाणान् वक्ति-एते हीदं चेदं च राजापकारित्वादि मन्त्रयन्ति, स्वदारे मन्त्रभेदः स्वदारमन्त्रभेदः-स्वदारमन्त्र[भेद]प्रकाशनं स्वकलत्रविश्रब्धविशिष्टावस्थामन्त्रितान्यकथनमित्यर्थः, कूटम्-असद्वृत्तं लिख्यत इति लेखः तस्य करणं-क्रिया कूटलेखक्रिया-कूटलेखकरणं अन्यमुद्राक्षरविम्बस्वरूपलेखकरणमित्यर्थः, एतानि समाचरन्तिचरति द्वितीयाणुव्रतमिति, तत्रापायाः प्रदर्श्यन्ते, ‘सहसऽभक्खाणं खलपुरिसो सुणेज्जा सो वा इतरो वा मारिज्जेज्जा वा, एवं गुणो, वेसित्ति भएणं अप्पाणं तं वा विरोधेज्जा, एवं रहस्सव्भक्खाणेऽवि, सदारमंतभेदे जो अप्पाणो भज्जाए सद्धिं जाणि रहस्से बोझिताणि ताणि अण्णेसिं पगासेति पच्छा सा लज्जिता अप्पाणं परं वा मारेज्जा, तत्थ उदाहरणम्-मथुरावाणिगो दिसीयत्ताए गतो, भज्जा सो जाधे ण एति ताधे वारसमे वरिसे अण्णेण समं घडिता, सो आगतो, रत्तिं अन्नायवेसेण

१ च प्रशंसित, एवमादिका गुणा मृगावादविरमणे । २ सहसाऽभ्याख्यानं खलपुरुष शृणुयात् न वेतरो वा मारयेत् एव गुण, द्वेपीति भयेनात्मनं त वा विरोधयेत्, एव रहोऽभ्याख्यानेऽवि, स्वदारमन्त्रभेदे य आत्मनो भार्यया सम यानि रहसि उक्तानि तान्यन्येषां प्रकाशयति पश्चात्, सा लज्जिताऽऽत्मानं पर वा मारयेत्, तत्रोदाहरण-मथुरावाणिगं दिव्याग्रायै गतं, भार्या तस्य यदा नायाति तदा द्वादशे वर्षेऽन्येन सम स्थिता, स आगत, रात्रौ अज्ञातवेषेण केष्यडियत्तणेण पविसति, ताणं तद्विवसं पगतं, कप्पडिओ य मग्गति, तीए य वहितवगं खज्जागदि, ताधे णियगपत्तिं वाहेति, अण्णातचज्जाए ताधे पुणरवि गंतुं महता रिद्धीए आगतो सयणाण समं मिलितो, परोचदेसेण वयस्साण सव्वं कधेति, ताए अप्पा मारितो । मोसुवत्तेसे परिद्यायगो मणुस्सं भणति-किं किलिस्ससि ?, अहं ते जदि रुच्चति णिसण्णो चेव दव्वं विट्ठावाधेमि, जाहि किराडयं उच्छिण्णं मग्गाहि, पच्छा कालुदेसेहिं मग्गेज्जासि, जाधे य वाडलो जणदाणगहणेण ताधे भणिज्जासि, सो तधेव भणति, जाधे विसंवदति ताधे ममं सक्खि उद्दिसेज्जति, एवं करणे उ हारितो जितो(न)दवाचितो य, कूडलेहकरणे भइरधी अण्णे य उदाहरणा । उक्तं सातिचारं द्वितीयाणुव्रतं, अधुना तृतीयं प्रतिपादयन्नाह—

थूलगअदत्तादानं समणो, मे अदिन्नादाने दुविहे पन्नत्ते, तंजहा-मचित्तादत्तादाने अचित्तादत्तादाने अ । थूलादत्तादानवेरमणस्स समणोवासएणं इमे पंच अइयारा जाणियव्वा, तंजहा-तेनाहडे तक्करपओगे विन्दरज्जाडक्कमणे कूडतुलकूडमाणे तप्पडिस्सवगवचहारे ३ ॥

१ कार्पटिकत्वेन प्रशंसित, तयोस्तद्विवसे प्रकृत, कार्पटिकश्च मार्गयति, तस्याश्च वहनीय स्वाद्यकादि, तदा निजकपत्तिं वाहयति, अज्ञातचर्यया तदा पुनरपि गता मत्स्या ऋत्या आगता स्वर्गं सम मिलति, परोपदेशेन वयस्यानं कथयति सर्वं, तयाऽऽत्मा मारित । त्रयोपदेशे परिवाजको मनुष्य भणति-किं क्काम्यनि ?, अहं ते यदि रोचते निपण्ण एव द्रव्यमुपार्जयामि, याहि किराटक (द्रव्यसमूह) उद्यतक मार्गय, पश्चात् कालोद्देशे मार्ग्यसे, यदा च व्याकुलो जनदानप्रवहेन तदा भणे, स तथैव भणति, यदा विम्वदति तदा मा साक्षिणमुद्दिशेरिति, एव करणेऽपि पराजितो जितो न दापितश्च, कूटलेखकरणे भगिरधी अन्ये चोदाहरणानि

व्याख्या—अदत्तादानं द्विविधं-स्थूलं सूक्ष्मं च, तत्र परिस्थूलविषयं चौर्यारोपणहेतुत्वेन प्रतिपिद्धमिति, दुष्टाध्यवसायपूर्वकं स्थूलं, विपरीतमितरत्, स्थूलमेव स्थूलकं स्थूलकं च तत् अदत्तादानं चेति समासः, तच्छ्रमणोपासकः प्रत्याख्यातीति पूर्ववत्, सेगच्छः मागधदेशीप्रसिद्धो निपातस्तच्छब्दार्थः, तच्चादत्तादानं द्विविधं प्रज्ञप्तं-तीर्थकरणधरैर्द्विप्रकारं प्ररूपितमित्यर्थः, तद्यथेति पूर्ववत्, सह चित्तेन सचित्तं-द्विपदादिलक्षणं वस्तु तस्य क्षेत्रादौ सुन्यस्तदुन्यस्तविस्मृतस्य स्वामिनाऽदत्तस्य चौर्यबुद्ध्याऽऽदानं सचित्तादत्तादानं, आदानमिति ग्रहणं, अचित्तं-वस्त्रकनकरत्नादि तस्यापि क्षेत्रादौ सुन्यस्तदुन्यस्तविस्मृतस्य स्वामिनाऽदत्तस्य चौर्यबुद्ध्याऽऽदानमचित्तादत्तादानमिति, अदत्तादाने के दोषाः ?, अकज्जंते वा के गुणा ?, एत्थ इमं चैवोदाहरणम्-जधा एगा गोष्टी, सावगोऽवि ताए गोष्टीए, एगत्थ य पगरणं वट्ठति, जणे गते गोष्टीएहिं घरं पेडितं, थेरीए एक्केको मोरपुत्तपाएसु पट्ठंतीए अंकिनो, पभाए रण्णो णिवेदितं, राया भणति-कथं ते जाणियव्वा ?, थेरी भणति-एते पादेसु अंकिता, णगरसमागमे दिट्ठा, दो तिण्णि चत्तारि सवा गोष्टी गहिता, एगो सावगो भणति-ण हरामि ण लंछितो य, तेहिंवि भणितं-ण एस हरति मुक्को, इतरे सासिता, अविद्य सावयेण गोष्टिं ण पविसितव्वं, जं किंचिचि पयोयणेण

१ अक्रियमाणे वा के गुणा ?, अत्रेदमेवोदाहरण-यथैका गोष्टी, श्रावकोऽपि तस्यां गोष्ठ्यां, एकं च प्रकरणं धरंते, जने गते गोष्टीकैरुहं लुण्ठित, स्वधिर्यैकेको मयूरपुत्रपादे प्रतिघ्नत्याडकित, प्रमाते राशो निवेदित, राजा भणति-कथं ते ज्ञातव्या ?, स्वविरा भणति-एते पादेव्वहिता, नगरसमागमे दृष्टा, द्वौ प्रय सर्वा गोष्टी गृहीता, एक श्रावको भणति-न मुष्णामि न च काञ्चित्त, तैरपि भणित-नैव मुष्णाति मुफा, इतरे शासिता अपि च श्रावकेण गोष्ठ्यां न प्रवेष्टव्य, यत् केनापि प्रयोजनेन

आवश्यकहारिभरीया

पविसति ता ववहारगहिंसादि ण देति, ण य तेसिं आयोगठाणेसु ठाति । इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह-
'धूलगे'त्यादि स्थूलकादत्तादानविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातीचारा ज्ञातव्याः, न समाचरितव्याः, तद्यथा-स्तेना-
हृतं, स्तेनाः-चौरास्तेनाहृतं-आनीतं किञ्चित् कुङ्कुमादि देशान्तरात् स्तेनाहृतं तत् समर्थमिति लोभाद् गृह्यतोऽतिचारः,
तस्कराः-चौरास्तेपां प्रयोगः-हरणक्रियायां प्रेरणसम्यनुज्ञा तस्करप्रयोगः, तान् प्रयुङ्क्ते-हरत यूयमिति, विरुद्धनृपयोर्यद्व
राज्यं तस्यातिक्रमः-अतिलङ्घनं विरुद्धराज्यातिक्रमः, न हि ताभ्यां तत्र तदाऽतिक्रमोऽनुज्ञातः, 'कूटतुलाकूटमानं' तुला
प्रतीता मानं-कुडवादि, कूटत्वं-न्यूनाधिकत्वं, न्यूनया ददतोऽधिकया गृह्यतोऽतिचारः, तेन-अधिकृतेन प्रतिरूपकं-
सहस्रं तत्प्रतिरूपकं तस्य विविधमवहरणं व्यवहारः-प्रक्षेपस्तत्प्रतिरूपको व्यवहारः, यद्यत्र घटते व्रीह्यादि घृतादिषु
पलज्जीवसादि तस्य प्रक्षेप इतियावत्, तत्प्रतिरूपकेण वा वसादिना व्यवहरणं तत्प्रतिरूपकव्यवहारः, एतानि समाचर-
न्नतिचरति तृतीयाणुव्रतमिति । दोसो पुण तेणाहडगहिते रायावि हणेज्जा, सामी वा पच्चभिजाणेज्जा ततो दंडेज्जा वा
मारेज्जा वा इत्यादयः, शेषा अपि वक्तव्याः । उक्तं सातिचारं तृतीयाणुव्रतं, इदानीं चतुर्थमुपदर्शयन्नाह-

परदारगमणं समणो० पच्चक्खाति सदारसंतोसं वा पडियज्जइ, से य परदारगमणे द्रुविहे पन्नसे, तंजहा-

१ प्रविशति तन्ना प्यपहारकहिंसादि न ददाति न च तेनामायोगस्थानेषु तिष्ठति । २ दोषा पुन स्तेनाहने गृहीते राजाऽपि हन्तात्, स्वामी वा प्रत्य-
भिजानीयात् ततो दण्डयेत्, मारयेद्वा,

ओरालियपरदारगमणे वेडञ्चियपरदारगमणे, सदारसंतोसस्म समणोवा० इमे पंच०, तंजहा-अपरिगहि-
यागमणे इत्तरियपरिगहियागमणे अणंगकीडा परवीवाहकरणे कामभोगतिव्वाभिलासे ४ ॥ (सू०)

आत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्तस्य दाराः-कलत्रं परदारास्तस्मिन् (तेषु)गमनं परदारगमनं, गमनमासेवनरूपतया
द्रष्टव्यं, श्रमणोपासकः प्रत्याख्यातीति पूर्ववत्, स्वकीया दाराः-स्वकलत्रमित्यर्थः, तेन (तैः) तस्मिन् (तेषु) वा संतोषः स्वदार-
सन्तोषः तं वा प्रतिपद्यते, इयमत्र भावना-परदारगमनप्रत्याख्याता यास्वेव परशब्दः प्रवर्तते, स्वदारसन्तुष्टस्त्वेकानेकस्वदार-
व्यतिरिक्ताभ्यः सर्वाभ्य एवेति, शेषशब्दः पूर्ववत्, तच्च परदारगमनं द्विविधं प्रज्ञप्तं, तद्यथेति पूर्ववत्, औदारिकपरदारगमनं-
ख्यादिपरदारगमनं वैक्रियपरदारगमनं-देवाङ्गनागमनं, तथा चउत्थे अणुवते सामण्येण अणियत्तस्स दोसा-मातरमवि
गच्छेज्जा, उदाहरणं-गिरिणगरे तिण्णि वयंसियाओ, ताओ उज्जेतं गताओ, चोरेहिं गहिताओ, गेत्तुं पारसकूले विक्री
तातो, ताण पुत्ता डहरगा घरेसु उज्झियता, तेवि भित्ता जाता, मातासिणेहेण वाणिज्जेणं गता पारमडलं, ताओ य गणियाओ
सहदेसियाउत्ति भाडिं देंति, तेवि संपत्तीए सयाहि सयाहि गया, एगो सावगो, ताहि यऽपणीयाहि मातमिस्सियाहिं समं

१ चतुर्थेऽणुवते सामान्येनानितुत्तस्य दोषा मातरमपि गच्छेत्, उदाहरणं-गिरिणगरे तिस्रो वयस्या, सा उज्जयन्त गताक्षोरेगृहीता, नीत्वा पारसकूले
विक्रीता, तासा पुत्रा क्षुलका गृहेषु उज्झिता, तेऽपि मित्राणि जाता, मातृक्षेहेन वाणिज्येन गता पारसकूल, ताश्च गणिका सदेशीया इति भाटीं ददति,
तेऽपि भवितव्यतया स्वकीयाया २ (मानु पार्श्वे) गता, एक श्रावक, ताभिश्चात्मीयाभिर्मानुमिश्राभि सम-

बुच्छा, सेट्ठो गेच्छति, महिला अणिच्छं तातुं तुण्णिक्का अच्छति, कातो तुज्जे आणीता ?, ताए सिट्ठं, तेण भणितं-अम्हे
चेव तुम्हे पुत्ता, इयरेसि सिट्ठं मोइया पघइता, एते अणिवित्ताणं दोसा । विदियं-धूताएवि समं वसेज्जा, जधा गुविणीए भज्जाए
दिसागमणं, पेसितं जधा ते धूता जाता, सोऽवि ता ववहरति जाव जोवणं पत्ता, अण्णा (अण्ण) णगरे दिण्णा सो ण याणति
जधा दिण्णत्ति, सो पडियंतो तस्मि णगरे मा भंडं विणस्सिहितित्ति चरिसारत्तं ठितो, तस्स तीए धूताए समं घडितं,
तहवि ण याणति, वत्ते वासारत्ते गतो सणगरं, धूतागमणं, दट्ठणं विलियाणि, नियत्तु ताए मारितो अप्पा, इयरोऽवि
पघत्तितो । ततियं-गोटीए समं चेडो अच्छति, तस्स सा माता हिंडति, सुण्हा से णियगएत्ति णो साहइ पतिं, सा तस्स
माता देवकुलठितेहि धुत्तेहिं गच्छंती दिट्ठा, तेहिं परिभुत्ता, मातापुत्ताणं पोत्ताणि परियत्तित्ताणि, तीए भण्णत्ति-महि-
लाए कीस ते उवरिहं पोत्तं गहितं ?, हा पाव ! किं ते कतं ?, सो णट्ठो पघइतो । चउत्थं-जमलाणि गणियाए उज्झिताणि,

१ सुपिता, स इष्टो नेच्छति, महिला अतिच्छं ज्ञात्वा तृतीया तिष्ठति, कुतो यूयमानीता, ?, तयोक्त, तेन भणित-वयमेव युष्माकं पुत्रा, इतरेषां
शिशु, मोषिताः प्रवजिता, प्तेऽनिवृत्ताना दोषा । द्वितीय-बुद्धिःऽपि सम वसेत्, यथा गर्भिण्या भार्यायां दिग्गमन, प्रेरित यथा ते दुहिता जाता,
सोऽपि सायत् व्यवहरति यावत्सावन प्राप्त, अन्याऽन्यस्मिन् नगरे वत्ता स न जानाति यथा दत्तेति, स प्रत्यागच्छन् तस्मिन्नगरे मा भाण्ड विनेशदिति वर्षारात्र
स्थित, तस्य तया दुहित्रा सम सयोगो जात, तथापि न जानाति, तृते वर्षारात्रे गत न्यनगर, उरित्रागमन, दट्ठा विलज्जितो, निवृत्य तया मारित
शास्त्रा, इतरोऽपि प्रवजित । तृतीय-गोष्ठा सम चेटस्तिष्ठति, तस्य सा माता हिण्णत्ते, स्तुपा तस्या निजकेति न कथयति पत्ने, सा तस्य माता देवकुलस्थि-
रैर्धर्मगच्छन्ती दट्ठा ते परिभुक्ता, मातृपुत्रयोर्धर्मो परावृत्ते, तया भण्यते-महेलाया कथ एवयोपरितन वच्च गृहीत ?, हा पाव ! किं एवया कृत ?, स नष्टः
प्रवजितः । चतुर्थ-यमल गणिकयोऽज्ञित,

आवश्यकहारिभरीया

पंचेहि मित्तेहिं गहिताणि वट्टंति, तेसिं पुवसंठितीए संजोगो कतो, अण्णदा सो दारगो ताए गणियाए पुवमाताए सह लग्गो, सा मे भगिणी धम्मं सोतुं पवइता, ओहीणाणमुप्पण्णं, गणियाघरं गता, तेण गणियाए पुत्तो जातो, अज्जा गहाय परियंदाइ, कहं १, पुत्तोऽसि मे भत्तिज्जओऽसि मे दारगा देवरोऽसि मे भायामि मे, जो तुज्झ पिता सो मज्झ पिता पती य ससुरो य भाता य मे, जा तुज्झ माया सा मे माया भाउज्जाइया सवत्तिणी सासू य, एवं नाऊण दोसे वज्जेयवं । एते इहलोए दोसा परलोए पुण्णपुंसगतविरूपियविषयोगादिदोमा भवन्ति, गियत्तस्स इहलोए परलोए य गुणा, इहलोए कच्छे कुलपुत्तगाणि सहाणि आणंदपूरे, एगो य धिज्जातिओ दरिदो, सो थूलेसरे उववासेण वरं मग्गति, कोवे (र) । चाउवेज्जभत्तस्स मोलं देहि, जा पुण्णं करेमि, तेण वाणमंतरेण भणितं—कच्छे मावगाणि कुलपुत्ताणि भज्जपतियाणि, एयाणं भत्तं करेहि, ते महप्फलं होहि, दोणिं वारा भणितो गतो कच्छं, दिण्णं दाणं सावयाणं भत्तं दक्खिणं च, भणति—साहध किं तुज्झं तवचरणं जेण तुज्झे

१ प्रासंगिकगृहीतं वर्तते, तयोः पूर्वसंस्थित्या सयोगः कृतः, अन्यदा स दारकृत्या गणिकया पूर्वमात्रा स एव, सा तस्य भगिनी धर्मं धृत्वा प्रवृत्ता, भवधिज्ञानमुपपन्न, गणिकागृह गता, तेन गणिकायां पुत्रो जातः, आर्या गृहीत्वा क्रीडयति (वहापयति), कय १, पुत्रोऽसि मे आरुव्योऽसि मे दारक । देवाऽसि मे भाताऽसि मे, यन्मय पिता स मम पिता पति आरुवो भाता च मे, या तत्र माता सा मे माता आरुजाया यधू सपत्नी च, एव शाखा दोषान् वर्जयितव्यः । एते इहलोके दोषा परलोके पुनर्नैवमद्वयविरूपयविषयोगादयो दोषा भवन्ति, निरुत्तम्येहलोके परलोके च गुणा, इहलोके कच्छे कुलपुत्रौ आर्द्धा आनन्दपुरे, एव धिज्जातिओ दरिद्र, स थूलेधरे (व्यन्तर) वपनासे ताराय चर मार्गयति—कुबेर । चातुर्वैयभक्तस्य मूल्यं देहि यत् पुण्य करोमि, तेन व्यन्तरेण कथित—कच्छे धावकौ कुलपुत्रौ भायांपती, एताभ्यां भक्त देहि, तव महप्फलं भविष्यति, द्विर्भणितो गतः कच्छं, दत्तं दानं धावकभ्यां भक्तं दक्षिणां च, भणति—व्ययत किं सुवयोन्मपश्चरण येन युवां

देवस्स पुज्जाणि १, तेहिं भणितं—अम्हे वालभावे एगंतरं मेधुणं पच्चक्खायं, अण्णदा अम्हाणं किहवि संजोगो जातो, तं च विवरीयं समावडियं, जहिवसं एगस्स वंभचेरपोसधो तहिवसं विड्यस्स पारणगं, एवं अम्ह धरंगताणि चेव कुमारगाणि, धिज्जातितो संवुद्धो । एते इहलोए गुणा, परलोए पधानपुरिसत्तं देवस्से पहाणातो अच्छराओ मणुयस्से पधानाओ मानुसीतो विउला य पंचलक्खणा भोगा पियसंपयोगा य आसण्णसिद्धिगमणं चेति । इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह—‘सदारसंतोसस्स’ इत्यादि, स्वदारसन्तोपस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्यास्तद्यथा—इत्वरपरिगृहीतागमनं अपरिगृहीतागमनं अनङ्गक्रीडा परविवाहकरणं कामभोगतीव्राभिलाषः, तत्रेत्वरकालपरिगृहीता कालशब्दलोपादित्वरपरिगृहीता, भाटिप्रदानेन कियन्तमपि कालं दिवसमासादिकं स्ववशीकृतेत्यर्थः, तस्या गमनम्—अभिगमो मैथुनासेवना इत्वरपरिगृहीतागमनं, अपरिगृहीताया गमनं अपरिगृहीतागमनं, अपरिगृहीता नाम वेद्या अन्यसत्कागृहीतभाटी कुलाङ्गना वाऽनाधेति, अनङ्गानि च—कुचकक्षोरुवदनादीनि तेषु क्रीडनमनङ्गक्रीडा, अववाऽनङ्गो मोहोदयोद्भूतः तीव्रो मैथुनाध्यवसायाख्यः कामो भण्यते तेन तस्मिन् वा क्रीडा कृतकृत्यस्यापि स्वलिङ्गेन आहार्यैः काष्ठफलपुस्त—मृत्तिकाचर्मादिघटितप्रजननैर्योपि दवाच्यप्रदेशासेवनमित्यर्थः, परविवाहकरणमितीह स्वापत्यव्यतिरिक्तमपत्यं

१ देवस्यापि पुत्रौ १, ताभ्यां भणितं—आवाम्सां बात्वे एकान्तरित मैथुनं प्रत्याएवात्, अन्यदाऽऽवयो कयमपि सयोगो जातः, तच्च विपरीतमापतितं, नहिवस्से एकस्य प्रायश्चर्ययोग्यं तहिवस्से द्वितीयस्य पारणस्मेयमाया गृहगतायेव कुमारौ, धिज्जातीय सयुद्ध । एते पेहलोकिका गुणा, परलोके प्रधानपुरणव देवते प्रधाना अण्णग्गो मनुजये प्रधाना मानुष्यो विपुलाश्च पञ्चलक्खणा भोगा पियत्तप्रयोगाश्चासन्नमिद्धिगमनं च ।

परशब्देनोच्यते तस्य कन्याफललिप्सया स्नेहवन्धेन वा विवाहकरणमिति, अवि य—उत्सर्गो गियगावच्चाणवि वरणसंवरणं ण करेति किमंग पुण अण्णेमि १, जो वा जत्तियाण आगारं करेइ, तत्तिया कप्पंति, सेसा ण कप्पंति, ण वट्टति महती दारिया दिज्जउ गोधणे वा संडो छुपेज्जेति भणितं । काम्यन्त इति कामाः—शब्दरूपगन्धा भुज्यन्त इति भोगा—रसस्पर्शाः, कामभोगेषु तीव्राभिलाषः, तीव्राभिलाषो नाम तदध्यवसायित्वं, तस्माच्चेदं करोति—समासरतोऽपि योपिन्मुखोपस्थकर्णकक्षा-न्तरेष्वतृप्ततया प्रक्षिप्य लिङ्गं मृत इव आस्ते निश्चलो महतीं वेलामिति, दन्तनखोत्पलपत्रकादिभिर्वा मदनसुतेजयति, वाजीकरणानि चोपयुक्ते, योपिदवाच्यदेशं वा मृदुनाति । एतानीत्वरपरिगृहीतागमनादीनि समाचरन्नतिचरति चतुर्थाणु-व्रतमिति । एतं य आदिह्ला दो अतियारा सदारसंतुट्टस्स भवन्ति णो परदारविवज्जगस्स, सेसा पुण दोण्हवि भवन्ति, दोसा पुण इत्तरियपरिगृहीतागमणे विदिण्णसिद्धिं वेर होज्ज मारेज्ज तालेज्ज वा इत्यादयः, एवं सेसेसुवि भाणियवा । उक्तं साति-चारं चतुर्थाणुव्रतं । अधुना पञ्चमं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं सूत्रम्—

अपरिमियपरिगहं समणो० इच्छापरिमाणं उवसंपज्जइ, से परिगहे वुविहे पन्नत्ते, तंजहा—सच्चित्तपरिगहे अचित्तपरिगहे य, इच्छापरिमाणस्स समणोवा० इमे पंच०—वणधन्नपमाणाइक्कमे खित्तवत्थुपमाणाइक्कमे हिरन्नमुवन्नपमाणाइक्कमे दूपयचउप्पयपमाणाइक्कमे कुवियपमाणाइक्कमे ५ ॥ (सू०)

१ अपि च द्यमर्ग निजकापस्यानामपि वरणसंवरणं न करोति किं पुनरन्येषां १, यो वा यातामाकार करोति तावन्तं कल्पन्ते, शेषा न कल्पन्ते, न युज्यन्ते महतीं दारिका दृष्ट्वा गोधने वा पण्ड क्षिपयति भणितं । २ अत्र चार्था द्वौवतिचारी स्वदारसंतुष्टस्य भवत न परदारविवर्जकस्य, शेषा पुनर्द्वयोरपि भवन्ति, शेषा पुनरित्तरपरिगृहीतागमने द्वितीयेन सार्धं वरं भवेत् मारयेत् तादृयेह, एव शेषेभ्योऽपि भणितव्या, ,

‘अपरिमितपरिग्रहं समणोवासतो पञ्चखाति’ परिग्रहं परिग्रहः अपरिमितः—अपरिमाणः तं श्रमणोपासकः प्रत्याख्याति, सचित्तादेः अपरिमाणात् परिग्रहाद् विरमतीति भावना, इच्छायाः परिमाणं २ तदुपसम्पद्यते, सचित्तादिगोचरे-च्छापरिमाणं करोतीत्यर्थः । स च परिग्रहो द्विविधः प्रज्ञसः, तद्यथेत्येतत् प्राग्वत्, मह चित्तेन सचित्तं—द्विपदचतुष्पदादि तदेव परिग्रहः अचित्तं—रत्नवस्त्रकुप्यादि तदेव चाचित्तपरिग्रहः । एतत् य पञ्चमअणुयते अणियत्तस्म दोमे नियत्तस्म य गुणे, तत्थोदाहरणम्—लुद्धनंदो कुसीमूलियं लुद्धु विणट्ठो नंदो सावगो पृड्ढो भंडागारवती उवितो, अह्वावि वाणिणी रतणाणि विक्रिणति लुद्धाए मरती, सट्ठेण भणिता—एत्तिअपरिक्खओ णत्थि, अण्णस्स णीताणि, ताए भण्णति—जं जोगं तं देहि, सो पत्थं देइ, मुभिकखे तीए भत्तारो आगतो, पुच्छति—रतणाणि कहिं ?, भणति—विक्रियाणि मए, कहं ?, मा भणइ—गोहुमसेइयाए एक्केकं दिन्नं अमुगस्स वाणियगस्स, सो वाणियगो तेण भणिओ—रयणा अप्पेह पूरं वा मोलं देहि, सो नेच्छइ, तओ रण्णो मूलं गतो एरिसे अग्घे वट्ठमाणे एतस्स एतेण एत्तियं दिण्णं, सो विणासितो, पढमं पुण ताणि

१ अत्र च पञ्चमाणुयते भतिवृत्तस्य दोषा निवृत्तस्य च गुणा, तत्रोदाहरण—सोभनन्दः कुसीमूलिकां लुद्धा विट्ठ, नन्दः श्रावक पूजितो माण्डागारपति स्थापित, अथवाऽपि वणिग्भार्या रत्नानि विक्रीणति धुधा धियमाणा, आत्मेन भण्यते—इयंपरीक्षको नाग्यि, अन्यस्य पार्श्वं नीतानि, तथा भण्यते—यद्योग्य तदेहि, स प्रथ्य ददाति, सुभिक्षे तस्या भर्त्ताऽऽगत, पृच्छति—रत्नानि क ? भणति—विक्रीतानि मया, कय ? सा भणति—गोधूमसेतियैकैकं दत्तममुकस्त्रं वणिजे, स वणिज् तेन भणित—रत्नान्यर्पय पूर्णं वा मूढ्य देहि, स नेच्छति, ततो राज्ञो मूलं गत—इदोऽर्थं वर्त्तमाने एतस्यैतेनैववत्, स विनाशित प्रथम पुनस्तानि

रतणाणि सावगस्स विक्रिणियाणि तेण परिग्रहपरिमाणाइरित्ताइंनिकाउं न गहियाणि, सावगेण णेच्छितं, सो पूड्ढो । इदं चातिचाररहितमनुपालनीयं, तथा चाह—‘इच्छापरिमाणस्स समणोवासएणं’ इच्छापरिमाणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथेति पूर्ववत्, क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमः तत्र गस्योत्पत्तिभूमिः क्षेत्रं, तच्च सेतुकेतुभेदाद् द्विभेदं, तत्र सेतुक्षेत्रं अरघट्टादिसेक्यं, केतुक्षेत्रं पुनराकाशपतितोदकनिष्पाद्यं, वास्तु—अगारं तदपि त्रिविधं—खातमुत्सृतं खातोच्छितं च, तत्र खातं—भूमिगृहकादि उत्सृज्य—प्रासादादि, खातोच्छितं—भूमिगृहस्योपरि प्रासादः, एतेषां क्षेत्रवास्तूनां प्रमाणातिक्रमः, प्रत्याख्यानकालगृहीतप्रमाणोलङ्घनमित्यर्थः । तथा हिरण्यसुवर्णप्रमाणातिक्रमस्तत्र हिरण्यं—रजतमघटितं घटितं वा अनेकप्रकारं द्रुमादिः, सुवर्णं प्रतीतमेव तदपि घटिताघटितं, एतद्ग्रहणाच्चेन्द्रनीलमरकताद्युपलग्रहः, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तथा धनधान्यप्रमाणातिक्रमः, तत्र धनं—गुडशर्करादि, गोमहिष्यजाविकाकरभतुरगाद्यन्ये, धान्यं—व्रीहिकोद्वयमुद्गमापतिलगोधूमयवादि, अक्षरगमनिका प्राग्वदेव, तथा द्विपदचतुष्पदप्रमाणातिक्रमः, तत्र द्विपदा—नि—दासीमयूरहंसादीनि, चतुष्पदानि—हस्त्यश्वमहिष्यादीनि, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तथा कुप्यप्रमाणातिक्रमः, तत्र कुप्यं—आसनशयनभण्डककरोटकलोहाद्युपस्करजातमुच्यते, एतद्ग्रहणाच्च वस्त्रकम्बलपरिग्रहः, अक्षरगमनिका पूर्ववदेव, तान् क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रमादीन् समाचरन्नतिचरति पञ्चमाणुव्रतमिति । एतत् य दोसा जीवघातादि भणितवा । उक्तं सातिचारं पञ्चमाणुव्रतम् इत्युक्तान्यणुव्रतानि, साम्प्रतमेतेषामेवाणुव्रतानां परिपालनाय भावनाभूतानि

१ रत्नानि श्रावकाय विक्रेतुं नीतानि, तेन परिग्रहप्रमाणातिरिक्तानीति कृत्या न गृहीतानि, श्रावकेण नेष्ट, स पूजित, २ अत्र च दोषा जीवघातादयो भणितव्या गुणव्रतान्यभिधीयन्ते—तानि पुनस्त्रीणि भवन्ति, तद्यथा—दिग्व्रतं उपभोगपरिमाणं अनर्थदण्डपरिवर्जनमिति, तत्राद्य-गुणव्रतस्वरूपाभिधित्तयाऽऽह—

दिसिवए तिविहे पन्नत्ते—उह्ददिसिवए अहोदिसिवए तिरियदिसिवए, दिसिवयस्स समणो० इमे पञ्च० तंजहा—उह्ददिसिपमाणाइक्कमे अहोदिसिपमाणाइक्कमे तिरियदिसिपमाणाइक्कमे वित्तवुद्धी सहअंतरद्धा ६ ॥ (सूत्रं)

दिशो ह्यनेकप्रकाराः शास्त्रे वर्णिताः, तत्र सूर्योपलक्षिता पूर्वा शेषाश्च पूर्वदक्षिणादिकास्तदनुक्रमेण द्रष्टव्याः, तत्र दिशां संबन्धि दिक्षु वा व्रतमेतावत्सु पूर्वादिविभागेषु मया गमनाद्यनुष्ठेयं न परत इत्येवंभूतं दिग्व्रतं, एतच्चौघतः त्रिविधं प्रज्ञसं तीर्थकरणधरं, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, ऊर्ध्वादिग् ऊर्ध्वं दिग् तत्सम्बन्धि तस्यां वा व्रतं ऊर्ध्वं दिग्व्रतं, एतावती दिग् ऊर्ध्वं पर्वताद्यारोहणादवगाहनीया न परत इत्येवंभूतं इति भावना, अधो दिग् अधोदिक् तत्सम्बन्धि तस्या वा व्रतं अधोदिग्व्रतं—अर्वाग्दिग्व्रतम्, एतावती दिग्ध इन्द्रकूपाद्यवतरणादवगाहनीया न परत इत्येवंभूतमिति हृदयं, तिर्यक् दिग्धस्तिर्यग्-दिशः—पूर्वादिकास्तासा सम्बन्धि तासु वा व्रतं तिर्यग्व्रतं, एतावती दिग् पूर्वणावगाहनीया एतावती दक्षिणेनेत्यादि, न परत इत्येवभूतमिति भावार्थः । अस्मिंश्च सत्यगृहीतक्षेत्राद् बहिः स्थावरजङ्गमप्राणिगोचरो दण्डः परित्यक्तो भवतीति गुणः । इदमतिचाररहितमनुपालनीयमतोऽस्मैवातिचारानभिधित्युराह—‘दिसिवयस्स समणो०’ दिग्व्रतस्य उक्तरूपस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—ऊर्ध्वदिक्प्रमाणातिक्रमः यावत्प्रमाणं परिगृहीतं तस्यातिलङ्घनमित्यर्थः, एधमन्यत्रापि भावना कार्या, अधोदिक्प्रमाणातिक्रमः, तिर्यग्दिक्प्रमाणातिक्रमः, क्षेत्रस्य वृद्धिः

क्षेत्रवृद्धिः [इति]—एकतो योजनशतपरिमाणमभिगृहीतमन्यतो दश योजनानि गृहीतानि तस्यां दिशि समुपन्ने कार्ये योजनशतमध्यादपनीयान्यानि दश योजनानि तत्रैव स्वबुद्ध्या प्रक्षिपति, संवर्द्धयत्येकत इत्यर्थः, स्मृतेर्भ्रंशः—अन्तर्द्धानं स्मृत्यन्तर्द्धानं किं मया परिगृहीतं कया मर्यादया व्रतमित्येवमननुस्मरणमित्यर्थः, स्मृतिमूलं नियमानुष्ठानं, तद्भ्रंशे तु नियमत एव नियमभ्रंश इत्यतिचारः । एतद् य सामाचारी—उद्धं जं पमाणं गहितं तस्स उवरिं पवतसिहगे रुक्खे वा मक्कडो पक्खी वा सावयस्स वत्थं आभरणं वा गेण्हितुं पमाणातिरेकं उवरि भूमि वच्चेज्जा, तत्थ सें ण कप्पति गंतुं, जाधे तु पडित अण्णेण वा आणितं ताधे कप्पति, इदं पुण अट्ठावयहेमकुडसम्मयसुपतिट्ठउज्जेतचित्तकूडअंजणगमंदरादिसु पवत्तेसु भवेज्जा, एवं अधेवि कूवियादिसु विभासा, तिरियं जं पमाणं गहितं तं तिविधेणवि करणेण णात्तिकमित्तवं, खेत्तबुद्धी सावगेण ण कायवा, कथं ? सो पुवेण भंडं गहाय गतो जाव तं परिमाणं ततो परेण भंडं अगघातित्तिकातुं अवरेण जाणि जोयणाणि पुव्वदिसाए संछुभति, एसा खेत्तबुद्धी सेणकप्पति कातुं, सिय जति बोलीणो होज्जा णियत्तियवं, विस्सारिते य

१ अत्र च सामाचारी ऊर्ध्वं यत् प्रमाणं गृहीत तस्योपरि पर्वतशिखरे वृक्षे वा मर्कटं पक्षी वा श्रावकस्य वस्त्रमाभरणं वा गृहीत्वा प्रमाणातिरेकासुपरि भूमिं ब्रजेत्, तत्र तस्य न कल्पते गन्तु, यदा तु पतित अन्येन वा आनीत तदा कल्पते, इदं पुनरुपपत्तौ मकुण्डममेतसुप्रतिष्ठोजयन्तचित्रकूटाञ्जनकमन्दरादिषु पर्वतेषु भवेत्, एवमधोऽपि कूवियादिषु विभाषा, तिर्यग् यत् प्रमाणं गृहीत तत् त्रिविधेनापि करणेन तन्नातिक्रान्तव्यं, क्षेत्रवृद्धि श्रावकेण न कर्तव्या, कथं ? स पूर्वस्यां भाण्डं गृहीत्वा गतो यावत्प्रमाणं तत परतो भाण्डमर्धतीति कृत्वाऽपरस्यां यानि योजनानि (तानि) पूर्वस्यां दिशि क्षिपति, एषा क्षेत्रवृद्धिस्तस्य न कल्पते कर्तुं, स्थापयति कान्तो भवेत् निवर्त्तितव्यं, विस्मृते च

णं गंतव्यं, अण्णोवि ण विसज्जितवो, अणाणाए कोवि गतो होज्ज जं विसुमरियखेत्तगतेण लद्धं तं ण गेण्हेज्जत्ति । [ग्रं० २१०००] उक्तं सात्तिचारं प्रथमं गुणव्रतं अधुना द्वितीयमुच्यते, तत्रेदं सूत्रं—

उपभोगपरिभोगवए दुविहे पन्नत्ते तंजहा—भोअणओ कम्मओ अ । भोअणओ समणोवा० इमे पञ्च०—सच्चित्ताहारे सचित्तपडिवद्वाहारे अप्पउलिओसहिभक्खणया तुच्छोसहिभ० दुप्पउलिओसहिभक्खणया ७ ॥

उपभुज्यत इत्युपभोगः, उपशब्दः सकृदर्थे वर्त्तते, सकृद्भोग उपभोगः—अशनपानादि, अधवाऽन्तर्भोगः उपभोगः—आहारादि, उपशब्दोऽन्तर्भोगः, परिभुज्यत इति परिभोगः, परिशब्दोऽन्तर्भोगः वर्त्तते, पुनः पुनर्भोगः वस्त्रादेः परिभोग इति, अधवा बहिर्भोगः परिभोग एवमेव वसनालङ्कारादेः, अत्र परिशब्दो बहिर्भोग इति, एतद्विपर्ययं व्रतं—उपभोगपरिभोगव्रतं, एतत् तीर्थकरगणधरैर्द्विविधं प्रज्ञप्तं, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, भोजनतः कर्मतश्च, तत्र भोजनत उत्पन्नेन निरवद्याहार-भोजिना भवितव्यं, कर्मतोऽपि प्रायो निरवद्यकर्मानुष्ठानयुक्तेनेत्यक्षरार्थः । इह चेयं सामाचारी—‘भोयणतो सावगो उस्सग्गेण फासुगं आहारं आहारेज्जा, तस्सासति अफासुगमवि सचित्तवज्जं, तस्स असती अणंतकायवहुवीयगाणि परिहरित्वाणि,

१ न गन्तव्यं, अन्योऽपि न विसर्जनीय, अनाज्ञया कोऽपि गतो भवेत् यद्विस्मृतक्षेत्रे च गतेन लब्धं तन्न गृहीयात् इति । २ भोजनत श्रावक उत्सर्गेण प्रासुकमाहारमाहरेत्, तस्मिन्नपि अप्रासुकमपि सचित्तवजं, तस्मिन्नसति अनन्तकायवहुवीयजकानि परिहर्त्तव्यानि,

इमं च अण्णं भोयणतो परिहरति—असणे अणतकायं अल्लगमूलगादि मंसं च, पाणे मंसरसमज्जादि, खादिमे उदुंवरका-उंवरवडपिप्पलपिल्लुमादि, सादिमं मधुमादि, अचित्तं च आहारेयवं, जदा किर ण होज्ज अचित्तो तो उस्सग्गेण भत्तं पच्चक्खातितवणं तरति ताधे अववाएण सचित्तं अणंतकायवहुवीयगवज्जं, कम्मतोऽपि अकम्मा ण तरति जीवितुं ताधे अञ्चतसावजाणि परिहरिज्जन्ति । इदमपि चात्तिचाररहितमनुपालनीयमित्यतस्तस्यैवात्तिचारानभिधित्सुराह—‘भोयणतो समणोवासाएण’ भोजनतो यद्व्रतमुक्तं तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चात्तिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—‘सच्चित्ताहारः’ सचित्तं चेतना संज्ञानमुपयोगोपधानमिति पर्यायाः, सचित्तश्चासौ आहारश्चेति समासः, सचित्तो वा आहारो यस्य सचित्तमाहारयति इति वा मूलकन्दलीकन्दकार्दकादिसाधारणप्रत्येकतरुशरीराणि सचित्तानि सचित्तं पृथिव्याद्या-हारयतीति भावना । तथा सचित्तप्रतिवद्वाहारो यथा वृक्षे प्रतिवद्भो गुन्दादि पक्वफलानि वा । तथा अपक्वौषधभक्षणत्वमिदं प्रतीतं, सचित्तसंमिश्राहार इति वा पाठान्तरं, सचित्तेन संमिश्र आहारः सचित्तसंमिश्राहारः, वह्यादि पुष्पादि वा संमिश्रं, तथा दुष्पक्वौषधभक्षणता दुष्पक्वाः—अस्विन्ना इत्यर्थः तद्भक्षणता, तथा तुच्छौषधभक्षणता तुच्छा हि असारा मुद्गफलीप्रभृतयः, अत्र हि महती विराधना अल्पा च तुष्टिः, वह्निभिरप्येहिकोऽप्यपायः सम्भाव्यते । ऐतद्

१ इदं चान्यत् भोजनत परिहरति—अशनेऽनन्तकाय आर्द्रकमूलकादि मांसं च, पाणे मांसरसमज्जादि, खाद्ये उदुंवरकाकोन्दुवरवटपिप्पलप्लक्षादि स्वाद्ये मध्वादि, अचित्तं चाहर्त्तव्यं, यदा किल न भवेत् अचित्त उत्सर्गेण भक्त प्रत्यान्यासव्यं न शक्नोति तदाऽपवादेन सचित्तं अनन्तकायवहुवीयजकवजं, कर्मतोऽप्य कर्मा न शक्नोति जीवितुं तदाऽलन्तमायद्यानि परिह्रियन्ते । २ अत्र

सिंगाखायकोदाहरणं—खेत्तरक्खगो सिंगातो खाति, राया णिग्गच्छति, मज्झण्हे पडिगतो, तधावि खायति, रण्णा कोसणं पोहं फालावितं केत्तियाओ खइताओ होज्जति, णवरि केणो अन्नं किंचि णत्थि, एवं भोजन इति गतं । अधुना कर्मतो यत् व्रतमुक्तं तदप्यतिचाररहितमनुपालनीयं इत्यतोऽस्यातिचारानभिधिसुराह—

कम्मओ णं समणोवा० इमाइं पन्नरस कम्मादाणाइं जा०, तंजहा—इंगालकम्मे वणकम्मे साडीकम्मे भाडीकम्मे फोडीकम्मे, दंतवाणिज्जे लक्खवाणिज्जे रसवाणिज्जे केसवाणिज्जे विमवाणिज्जे, जंतपीलणकम्मे निहंछणकम्मे दवग्गिदावणया सरदहतलायसोसणया अमईपोसणया ७ ॥ (मृत्रं) ॥

कर्मतो यद् व्रतमुक्तं णमिति वाक्यालङ्कारे तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामूनि—प्रस्तुतानि पञ्चदशोत्तिसङ्गा कर्मादानानीत्यसावद्यजीवनीपायाभावेऽपि तेषामुक्तदज्ञानावरणीयादिकर्महेतुत्वादादानानि कर्मादानानि ज्ञातव्यानि न समाचरितव्यानि । तद्यथेत्यादि पूर्ववत्, अङ्गारकर्म—अङ्गारकरणविक्रयक्रिया, एवं वनशकटभाटकस्फोटना दन्तलाक्षारसविप-केशवाणिज्य च यंत्रपीडननिर्लोच्छनदवदापनसरोहदादिपरिशोषणासतीपोषणास्वपि द्रष्टव्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं—‘इंगालकम्मे’ति, इंगाला निदहितुं विक्रिणति, तत्थ छण्हं कायाणं वधो तं न कप्पति, वणकम्मे—जो वणं किणति,

१ शिम्भासादक उदाहरण क्षेत्ररक्षक शिम्बा सादति, राजा निर्गच्छति, मप्याहे प्रतिगत, तत्रापि खादति, राजा कौतुकेनोदरं पादित कियलः खादिता भवेयुरिति, नवर केन, अन्यत्किमपि नास्ति । २ अङ्गारकर्म—अङ्गारान् निर्दह्य विक्रीणाति तत्र पण्णां कायानां वधस्तत् कल्पते, वनकर्म यो वनं क्रीणाति,

पच्छा रुक्खे छिंदित्तुं मुखेण जीवति, एवं पणिगादि पडिसिद्धा हवन्ति, साडीकम्मं—सागडीयन्त्रेण जीवति, तत्थ वंधवधमाई दोसा, भाडीकम्मं—सएण भंडोवक्खरेण भाडएण वहइ, परायणं ण कप्पति, अण्णेसिं वा सगडं बलहे य न देति, एवमादी कातुं ण कप्पति, फोडिकम्मं—उदत्तेणं हलेण वा भूमीफोडणं, दंतवाणिज्जं—पुविं चैव पुलिंदाणं मुहं देति दंते देज्जा वत्ति, पच्छा पुलिंदा हत्थी घातेंति, अचिरा सो वाणिज्यओ एहिइत्तिकातुं, एवं धीम्मरगाणं संखमुहं देति, एवमादी ण कप्पति, पुषाणीतं किणति, लक्खवाणिज्जेऽपि एते चैव दोसा—तत्थ किमिया होंति, रसवाणिज्जं—कलालत्तणं सुरादि तत्थ पाणे बहु-दोसा मारणअकोसवधादी तस्सा ण कप्पति, विसवाणिज्जं—विसविक्रयो से ण कप्पति, तेण बहूण जीवाण विराधणा, केस-वाणिज्जं—दासीओ गहाय अण्णत्थ विक्रिणति जत्थ अग्यंति, एत्थवि अणेगे दोसा परवसत्तादयो, जंतपीलणकम्मं—तेल्लियं जंतं उच्छुज्जंतं चक्रादि तं पि ण कप्पते, निहंछणकम्मं—वद्धेजं गोणादि ण कप्पति, दवग्गिदावणताकम्मं—वणदवं देति

१ पश्चाद्भक्षान् छिरया मूलेन जीवति, एव पण्याया प्रतिपिद्धा भवन्ति, शाकटिककर्म—शाकटिकत्वेन जीवति, तत्र बन्धवधादिका दोषा, भाटीकर्म—स्वकीयेषां भाण्डेष्वस्त्रेण भाटकेन वहति परकीयं न कल्पते, अन्येभ्यो वा शाकटं बलीवर्दीं च न ददाति, एवमादि कर्तुं न कल्पते, स्फोटिकर्म—तुदरेण हलेन वा मृमिम्कोटन, दन्तवाणिज्य—पूर्वमेव पुलिन्द्रेभ्यो मूल्यं ददाति, दन्तान् दद्यातेति, पश्चात् पुलिन्द्रा हस्तिनो घातयन्ति अचिरात् स वणिक् भायाससीति-क्षत्रा, एत धीम्मरगाणां शङ्खमूल्यं ददाति, एतमादि न कल्पते, पूर्वानीतं क्रीणाति, लाक्षावाणिज्येऽपि पुन एव दोषास्तत्र कृतमयो भवन्ति, रसवाणिज्य—कौला-ल्यं सुरादि तत्र पाणे बहूयो दोषा मारणाकोशवधादयस्तस्मात् न कल्पते, विपवाणिज्य विपविक्रयस्तस्य न कल्पते, तेन बहूना जीवानां विराधना, केशवा-णिज्य—दामीर्गृहीयान्पन्नं मित्रीणाति यत्रार्थेति, भ्रातृप्यनेके दोषा परवसत्तादय, यन्त्रपीडनकर्म—तैलिक यन्त्र इक्षुयन्त्र चक्रादि तदपि न कल्पते, निर्लोच्छनकर्म—वर्षयिगु गत्रादीन् न कल्पते, दवग्गिदापनताकर्म वादव ददाति

छेत्तरक्खणणिमित्तं जधा उत्तरावहे पच्छा दट्ठे तरुणग तणं उट्ठेति, तत्थ सत्ताणं सत्तसहस्साण वधो, सरदहतलागपरिसो-सणताकम्मं—सरदहतलागादीणि सोसेति पच्छा वाविज्जंति, एवं ण कप्पति, असदीपोसणताकम्मं—असदीपो सोसेति जधा गोहविमए जोणीपोसगा दासीण भाडिं गेण्हेंति, प्रदर्शनं चैतद् बहुसावधानां कर्मणां एवंजातीयानां, न पुनः परिगण-नमिति भावार्थः । उक्तं सातिचारं द्वितीयं गुणव्रतं, साम्प्रतं तृतीयमाह—

अणत्थदंढे चउत्थिहे पन्नत्ते, तंजहा—अवज्झाणायरिए पमत्तायरिए हिंसपण्याणे पावकम्मोवएस्से, अण-त्थदंढेवरमणस्स समणोवा० इमे पञ्च० तंजहा—कंदप्पे कुकुहए मोहरिण संजुत्ताहिगरणे उवभोगपरिभो-गाहरेंगे ८ ॥ (मृत्रम्)

अनर्थदण्डशब्दार्थः, अर्थः—प्रयोजनं, गृहस्थस्य क्षेत्रवास्तुधनशरीरपरिजनादिविषयं तदर्थं आरम्भो—भूतोपमर्दोऽर्थ-दण्डः, दण्डो निग्रहो यातना विनाश इति पर्यायाः, अर्थेन—प्रयोजनेन दण्डोऽर्थदण्डः स चैव भूतविषयः उपमर्दनलक्षणो दण्डः क्षेत्रादिप्रयोजनमपेक्षमाणोऽर्थदण्ड उच्यते, तद्विपरीतोऽनर्थदण्डः—प्रयोजननिरपेक्षः, अनर्थः अप्रयोजनमनुप-योगो निष्कारणतेति पर्यायाः, त्रिनेव कारणेन भूतानि दण्डयति सः, तथा कुठारेण प्रहृष्टस्तरुस्कन्धशाखादिषु प्रहरति कृकलानपिपीलिकादीन् व्यापादयति कृतमङ्गलः, न च तद्व्यापादने किञ्चिदतिशयोपकारि प्रयोजनं येन विना गार्हस्थ्यं प्रतिपालयितुं न शक्यते, सोऽयमनर्थदण्डः चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘अपध्यानाचरित’ इति अपध्यानेनाचरितः अप-

१ क्षेत्ररक्षणनिमित्तं यथोत्तरावहे, पश्चात् दण्डे तरुणं मूलमुत्तिष्ठते, तत्र मारणानां लघुमहत्तानां च, सरोज-तटाकपरिशोषणाकर्म—सरोह-तटाकादीन् शोषयति, पश्चाद्दण्डे, एव न दण्डे, अण्वीपोषणाकर्म—अश्वती पोषयति यथा गौदण्डिये योपिपोषता दामीनां मारि गृह्णति

आवश्यकहारिभट्टीया

ध्यानाचरितः समासः, अप्रशस्तं ध्यानं अपध्यानं, इह देवदत्तश्रावककोट्ठकसाधुप्रभृतयो ज्ञापकं, 'प्रमादाचरितः' प्रमादेनाचरित इति विग्रहः, प्रमादस्तु मद्यादिः पञ्चधा, तथा चोक्तम्—“मज्जं विसयकसाया विकथा णिहा य पंचमी भणिया” अनर्थदण्डत्वं चास्योक्तशब्दार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या भावनीयं. 'हिमाप्रदानं' इह हिंसाहेतुत्वादायुधानलविपादयो हिंसोच्यते, कारणे कार्योपचारात्, तेषां प्रदानमन्यस्मै क्रोधाभिभूतायानभिभूताय वा न कल्पते, प्रदाने त्वनर्थदण्ड इति, 'पापकर्मोपदेशः' पातयति नरकादाविति पापं तत्प्रधानं कर्म पापकर्म तस्योपदेश इति समासः, यथा—कृष्यादि कुरुत, तथा चोक्तं—“छित्ताणि कमध गोणे दमेध इच्चादि सावगजणस्स । णो कप्पति उवदिसिउं जाणियजिणवयणसारस्स ॥ १ ॥” इदमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यतोऽस्यैवातिचाराभिधित्तयाऽऽह—“अणद्वंद्वे”त्यादि, अनर्थदण्डविरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—कन्दर्पः—कामः तद्धेतुर्विशिष्टो वाक्प्रयोगः कन्दर्प उच्यते, रागोद्रेकात् प्रहासमिश्रो मोहोद्दीपको नर्मेति भावः । इह सामाचारी—सावगस्स अद्विष्टहासो न कल्पति, जति णाम हसियवं तो ईसिं चेव विहसितंति । कौकुच्यं—कुत्सितमंकोचनादिक्रियायुक्तः कुचः कुकुचः तद्भावः कौकुच्यं—अनेकप्रकारा मुखनयनोष्ठकरचरणभ्रविकारपूर्विका परिहासादिजनिका भाण्डादीनामिव विडम्बनक्रियेत्यर्थः । एतथ सामायारी—तारिसगाणि भासितुं ण कप्पति जारिसेहिं लोगस्स हासो उपपज्जति, एवं गतीए ठाणेण वा ठातितुन्ति । मौख्यं—धार्म्यप्रायमसत्या-

१ क्षेत्राणि रूपं गा इत्यदि धावकजनस्य । न कल्पते उपदेष्टुं ज्ञातजिज्ञासुचनसारस्य ॥ १ ॥ २ श्रावकस्याद्विष्टहासो न कल्पते, यदि नाम हसितव्यं तर्हि त्रैपदेव विहसितव्यमिति । ३ अत्र सामाचारी—तादृश भाषितुं न कल्पते यादृशोर्लोकस्य हास्यमुत्पद्यते, एव गत्या स्थानेन वा स्यादुमिति

सम्बद्धप्रलापित्वमुच्यते, मुंहेण वा अरिमाणेति, जधा कुमारामञ्चेणं सो चारभट्टो विसज्जितो, रण्णा णिवेदितं, ताए जीविकाए वित्ति दिण्णा, अण्णता रुट्ठेण मारितो कुमारामञ्चो । संयुक्ताधिकरणं—अधिक्रियते नरकादिष्वनेनेत्यधिकरणं—वास्तूद्रूपलशिलापुत्रकगोधूमयन्त्रकादि संयुक्तं—अर्थक्रियाकरणयोग्यं संयुक्तं च तदधिकरणं चेति समासः । एतथ सामाचारी—सावगेण संजुत्ताणि चेव सगडादीनि न धरेतवाणि, एवं वासीपरसुमादिविभासा । 'उपभोगपरिभोगातिरेक' इति उपभोगपरिभोगशब्दार्थो निरूपित एव तदतिरेकः । एतथ सामायारी—उपभोगातिरिक्तं यदि तेहामलए बहुए गेण्हति ततो बहुगा ण्हायगा वच्चति तस्स लोलियाए, अण्हविण्हायगा ण्हायंति, एतथ पूतरगाआउकायवधो, एवं पुप्फतंवल्लमादिविभासा, एवं ण वट्ठति, का विधी मावगस्म उवभोगे ण्हाणे ?, घरे ण्हायवं णत्थि ताधे तेहामलएहिं सीसं धंसित्ता सवे साडेतूणं ताहे तडागाईतडे निविट्ठो अंजलिहि ण्हाति, एवं जेसुं य पुप्फेसु पुप्फकुंथुताणि ताणि परिहरति । उक्तं सातिचारं

१ सुवेन वाऽरिमानयति, यथा कुमारामाखेन न चारभट्टो विरुष्ट, राज्ञो निवेदित, तथा जीविकया वृत्तिर्दत्ता, अण्णदा रथेन मारित कुमारामाख । २ अत्र सामाचारी श्रावकेण संयुक्तानि शकटादीनि न धारणीयानि, एव वामीपार्श्वदिविभाषा । ३ अत्रापि सामाचारी—उपभोगातिरिक्तं यदि तेहामलकादीनि बहुनि गृह्णाति ततो पट्टं ज्ञानकारका धज्जति तस्य लौक्येन, अन्येऽस्त्रायका अपि ज्ञान्ति, अत्र पूतरकाद्युपायवधो, एव पुष्पतामूलादिविभाषा, एव न वर्तते, को विधि श्रावकस्योपभोगे ज्ञाने ?—गृहे ज्ञातव्यं नाम्नि तदा तेलमलकं शीपं पट्टा सर्वाणि शार्दयन्ता तत्तन्महाकादीना तटे निवेद्याञ्जलिमि ज्ञाति, एव येप पुप्फेसु पुप्फकुंथुताणि परिहरति ।

तृतीयगुणव्रतं, व्याख्यातानि गुणव्रतानि, अधुना शिक्षापदव्रतानि उच्यन्ते, तानि च वत्वारि भवन्ति, तद्यथा—सामायिकं देशवकाशिकं पापधोषवामः अतिविसंविभागश्चेति, तत्राद्यशिक्षापदव्रतप्रतिपादनायाह—

सामाहअं नाम सावज्जजोगपरिवज्जणं निरवज्जजोगपडिसेवणं च । सिक्खा दुविहा गाहा उवचायट्ठिं गट्ठं कसाया य। वंपंता वेयंता पडिवज्जाइकमे पंच ॥ १ ॥ सामाहअंमि उ कए समणो हव सावओ हवइ जम्हा । एएण कारणेणं यहुसो सामाहअं कुज्जा ॥ २ ॥ सच्चंति भाणिऊणं विरईं ग्वलु जस्म सन्निवया नत्थि । सो मच्चविरइयार्हं चुफ्फइ देमं च सच्चं च ॥ ३ ॥ सामाहअस्स समणो० इमे पञ्च०, तंजहा—मणदुप्पणिहाणे वइदुप्पणिहाणे कायदुप्पणिहाणे सामाहअस्स सइअकरणया सामाहअस्स अणवट्ठियस्स करणया ९ ॥ (सूत्रम्) ॥

समो—रागद्वेषवियुक्तो यः सर्वभूतान्यात्मवत् पश्यति, आयो लाभः प्राप्तिरिति पर्यायाः, समस्यायः समायः, समो हि प्रतिक्षणमपृथेर्जनदर्शनचरणपर्यायैर्निरूपमसुखहेतुभिरधःकृतचिन्तामणिकल्पद्रुमोपमैर्युज्यते, स एव समायः प्रयोजनमस्य क्रियानुष्ठानस्येति सामायिकं समाय एव सामायिकं, नामशब्दोऽलङ्कारार्थः, अवधं—गर्हितं पापं, सहावद्येन सावद्य' योगो—व्यापार' कायिकादिस्तस्य परिवर्जनं—परित्याग' कालावधिनेति गम्यते, तत्र मा भूत् सावद्ययोगपरिवर्जनमात्रमणः पव्यापारामेयनशून्यमित्यत आह—निरवद्ययोगप्रतिसेवनं चेति, अत्र सावद्ययोगपरिवर्जनवन्निरवद्ययोगप्रतिसेवनेऽप्यहर्निशं यत्नः कार्य इति दर्शनार्थं चशब्दः परिवर्जनप्रतिसेवनक्रियाद्वयस्य तुल्यकक्षतोद्भावनार्थः । एतथ पुन सामाचारी—सामाहअं

आवश्यकहारिभट्टीया

सावण कथं कायवंति ? इह सावगो दुविधो-इहूपत्तो अणिट्ठिपत्तो य, जो मो अणिट्ठिपत्तो सो चेतियघरे माधुम-
मीपे वा घरे वा पोसधसालाए वा जत्थ वा विममति अच्छते वा निवावागे सवत्थ करेति तत्थ, चउसु ठाणेसु गियमा
कायवं-चेतियघरे साधुमूले पोपधसालाए घरे आवासगं करेत्तोत्ति, तत्थ जति माधुमगामे करेति तत्थ का विधी ?
जति परं परभयं नत्थि जतिवि य केणइ समं विवादो णत्थि जति कम्मइ ण धरेइ मा तेण अंछवियच्छियं कज्जिहिंति,
जति य धारणगं दइण न गेणहति मा णिज्जिहिंति, जति वाचारं ण वाचारेति, ताधे घरे चैव सामायिकं कानूणं
वच्चति, पंचसमिओ तिगुत्तो ईरियाउवजुत्ते जहा साहू भासाए सावज्जं परिहरंती एमणाए कट्ठं लेट्ठं वा पडिलेहिउं
पमज्जेत्तुं, एवं आदणे णिक्खेवणे, खेलसिंघाणे ण विगिंचति, विगिंचतो वा पडिलेहेति य पमज्जति य, जत्थ चिट्ठति
तत्थवि गुत्तिणिरोधं करेति । एताए विधीए गत्ता तिविधेण णमित्तु माधुणो पच्छा मामाडयं करेति, 'करेमि भन्ते !
सामाडयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविधं तिविधेण जाव साधू पज्जुवासामित्ति कातूणं, पच्छा ईरियावहियाए

१ श्रावकेण कथं कर्त्तव्यमिति ? इह श्रावको द्विविध-ऋद्धिप्राप्तोऽनुद्धिप्राप्तश्च, य सोऽनुद्धिप्राप्तः स चैत्यगृहे माधुममीपे वा गृहे वा
पौपधशालायां वा यत्र वा विश्राम्यति तिष्ठति वा निष्कार्यार सर्वेण करोति तत्र, चतुर्गृहेषु नियमात् कर्त्तव्य-चैत्यगृहे साधुमूले पौपधशालायां गृहे वा-
ऽऽवश्यकं कुर्वन्ति, तत्र यदि साधुमकाशे करोति तत्र को विधि ?-यदि परं परभयं नास्ति यदि च ने तापि सार्धं गितान्ते नास्ति यदि कर्मविघ्नं घायति मा
तेनाकर्षविकर्षं भूदिति, यदि वाधमणं दप्पा न गृहेय मा नीयेयेति, यदि व्यापारं करोति, तत्र गृहं ण्य मामायिकं न प्रजति, पत्रावमित्तुपुस ईरांघुपयुत्तो
गया साधु भाषाया सावय परिहरं पण्णया लेट्ठ काष्ठ वा प्रतिलिप्य प्रमुज्य एवमादाने निदेषे, येनमिदाने न त्यजति, त्यजत त्र प्रतिलिप्यति च प्रमाहिं
च, यत्र तिष्ठति तत्रापि गुत्तिनिरोधं करोति, एतेन विधिना गत्वा त्रिविधेन गत्वा साधू पश्चात् सामायिकं करोति-करोमि भदन्त ! सामायिकं यात्रय योग
प्रत्याख्यामि द्विविधं त्रिविधेन यावत् साधू पर्युपासे इतिहत्ता, पश्चात् देशपरिवर्त्ति

पंडिकमति, पच्छा आलोएत्ता वंदति आयरियादी जधारातिणिया, पुणोवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहिंत्ता णिविट्ठो
पुच्छति पढति वा, एवं चेतियाइएसुवि, जदा सगिहे पोसधसालाए वा आवासए वा तत्थ णवरि गमणं णत्थि, जो
इहूपत्तो(सो) सब्बिहीए एति, तेण जणस्स उच्छाहोवि आढिता य साधुणो सुपुरिमपरिग्गहेणं, जति मो कयसामाडतो एति
ताधे आसहत्थिमादिणा जणेण य अधिकरणं वट्ठति, ताधे ण करेति, कयसामाडएण य पादेहिं आगंतवं, तेणं ण करेति,
आगतो साधुसमीवे करेति, जति सो सावओ तो ण कोइ उट्ठेति, अह अहामहओ ता पूता कता होतुत्ति भण(ण)ति,
ताधे पुवरइतं आसणं कीरति, आयरिया उट्ठिता य अच्छंति, तत्थ उट्ठेतमणुट्ठेते दोसा विभासितवा, पच्छा सो इहो-
पत्तो सामाडयं करेइ अणेण विधिणा-करेमि भन्ते ! सामाडयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविधं तिविधेण जाव नियमं पज्जु-
वासामित्ति, एवं सामाडयं काडं पडिक्कतो वंदित्ता पुच्छति, सो य किर सामाडयं करेत्तो मउडं अवणेति कुंडलाणि णाममुहं
अइरियं

१ प्रतिक्रामति, पश्चात् आलोच्य वन्दते आचार्यादीन् यथारात्रिक, पुनरपि गुरुं वन्दित्वा प्रतिलिप्य त्रिविधं पृच्छति पठति वा, एव चैत्यादिपि, यदा स्वगृहे
पौपधशालायां वा आवासके वा तदा नवरं गमनं नास्ति, य ऋद्धिप्राप्तः स सर्वद्वयोऽऽयाति, तेन जनस्थोऽस्ताह अपि च साधव आदत्ता सुपुरपरिमहेण, यदि
स कृतसामायिकं भाषाति तदाऽहहत्थादिना जनेन चाधिकरणं वचंते ततो न करोति, कृतसामायिकेन च पादाभ्यामागन्तव्यं तेन न करोति, भागत साधु-
समीपे करोति, यदि स श्रावकमदान कोऽपि अभ्युत्तिष्ठति, अथ यथासमकमदानाऽऽदतो भवति वि भण्यते, तदा पूर्वचित्तमासनं क्रियते, आचार्याश्रोयितादि
हन्ति, तत्रोत्तिष्ठत्यनुत्तिष्ठति च दोषा विभाषितव्या, पश्चात् स ऋद्धिप्राप्तः सामायिकं करोत्यनेन विधिना-करोमि भदन्त ! सामायिकं सावय योग
प्रत्याख्यामि द्विविधं त्रिविधेन यात्रययोगं पर्युपासे इति, एव सामायिकं कृत्वा प्रतिक्रान्तो वन्दित्वा पृच्छति, स किल सामायिकं कुर्वन् मुकुटं वपनयति कुण्डले नाममुहं

पुष्पतंबोलपावारगमादी वोसिरति । एसा विधी सामाडयस्स । आह-सावययोगपरिवर्जनादिरूपत्वात् सामायिकस्य कृतसा-
मायिकः श्रावको वस्तुतः साधुरेव, स कस्माद् इत्वरं सर्वसावययोगप्रत्याख्यानमेव न करोति त्रिविधं त्रिविधेनेति ? अत्रोच्यते,
सामान्येन सर्वसावययोगप्रत्याख्यानस्यागारिणोऽसम्भवादारम्भेष्वनुमतेरव्यवच्छिन्नत्वात्, कनकादिषु चाऽऽत्मीयपरिग्रहाद-
निवृत्तेः, अन्यथा सामायिकोत्तरकालमपि तदग्रहणप्रसङ्गात्, साधुश्रावकयोश्च प्रपञ्चेन भेदाभिधानात् । तथा चाह ग्रन्थकारः-

सिक्ख्वा दुविधा गाहा, उववातठिती गती कसाया य । वंधंता वेदेन्ता पडिवज्जाइक्कमे पंच ॥ १ ॥

इह शिक्षाकृतः साधुश्रावकयोर्महान् विशेषः, सा च शिक्षा द्विधा-आसेवनाशिक्षा ग्रहणशिक्षा च, आसेवना-प्रत्युपे-
क्षणादिक्रियारूपा, शिक्षा-अभ्यासः, तत्रासेवनाशिक्षामधिकृत्य सम्पूर्णमेव चक्रवालसामाचारी सदा पालयति साधुः,
श्रावकस्तु न तत्कालमपि सम्पूर्णमपरिज्ञानादसम्भवाच्च, ग्रहणशिक्षां पुनरधिकृत्य साधुः सूत्रतोऽर्थतश्च जघन्येनाष्टौ
प्रवचनमातर उत्कृष्टतस्तु विन्दुसारपर्यन्तं गृह्णातीति, श्रावकस्तु सूत्रतोऽर्थतश्च जघन्येनाष्टौ प्रवचनमातर उत्कृष्टतस्तु
पङ्जीवनिकायां यावदुभयतोऽर्थतस्तु पिण्डैपणा यावत्, नतु तामपि सूत्रतो निरवशेषामर्थत इति । सूत्रप्रामाण्याच्च त्रिजेषः,
तथा चोक्तम्-"सामाडयंमि तु कते समणो इव सावओ हवइ जम्हा । एतेण कारणेणं बहुसो सामाडयं कुज्जा ॥ १ ॥" इति,
गाथासूत्रं प्राग् व्याख्यातमेव, लेशतस्तु व्याख्यायते-सामायिके पाग्निरूपितशब्दार्थं, तुजब्दोऽवधारणार्थः, सामायिक-
एव कृते न शेषकालं श्रमण इव-साधुरिव श्रावको भवति यस्मात्, एतेन कारणेन बहुश-अनेकशः सामायिकं कुर्यादि-

आवश्यकहारिभद्रीया

त्यत्र श्रमण इव चोक्तं न तु श्रमण एवेति यथा समुद्र इव तडागः न तु समुद्र एवेत्यभिप्रायः । तथोपपातो विशेषकः, साधुः सर्वार्थसिद्ध उत्पद्यते श्रावकस्त्वच्युते परमोपपातेन जघन्येन तु द्वावपि सौधर्म एवेति, तथा चोक्तं—“अविराधित-
सामण्यस्त माधुणो सावगस्त उ जहण्णो । सोधम्मे उववातो भणिओ तेलोक्कदंसीहिं ॥ १ ॥” नथा स्थितिभेदिका, साधो-
रुक्कृष्टा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि जघन्या तु पल्योपमपृथक्त्वमिति, श्रावकस्य तूत्कृष्टा द्वाविंशतिः सागरोपमाणि जघन्या
तु पल्योपममिति । तथा गतिभेदिका, व्यवहारतः साधुः पञ्चस्वपि गच्छति, तथा च कुरटोत्कुरटौ नरकं गतौ कुणाला-
दृष्टान्तेनेति श्रूयते, श्रावकस्तु चतसृषु न सिद्धगताविति, अन्ये च व्याचक्षते—साधुः सुरगतौ मोक्षे च, श्रावकस्तु चत-
सृष्वपि । तथा कपायाश्च विशेषकाः, साधुः कपायोदयमाश्रित्य सञ्ज्वलनापेक्षया चतुस्त्रिंशेककपायोदयवानकपायोऽपि भवति
छद्मस्थवीतरागादिः, श्रावकस्तु द्वादशकपायोदयवान् अष्टकपायोदयवांश्च भवति, यदा द्वादशकपायवांस्तदाऽनन्तानुबन्ध-
वर्जा गृह्यन्ते, एते चाविरतस्य विज्ञेया इति, यदा त्वष्टकपायोदयवान् नदाऽनन्तानुबन्धिअप्रत्याख्यानकपायवर्जा इति,
एते च विरताविरतस्य । तथा बन्धश्च भेदकः, साधुर्मूलप्रकृत्यपेक्षया अष्टविधबन्धको वा सप्तविधबन्धको वा पट्टविधबन्धको
वा एकविधबन्धको वा, उक्तं च—“सैत्तविधवंधगा हुंति पाणिणो आउवज्जगाणं तु । तह सुहुमसंपरागा छविहवंधा विणि-
दिट्ठा ॥ १ ॥ मोहाउयवज्जाणं पगडीणं ते उ वंधगा भणिया । उवसंतखीणमोहा केवल्लिणो एगविधवंधा ॥ २ ॥ ते पुण

१ अविराद्धश्रमणस्य साधो श्रावकस्यापि जघन्यत । सौधर्मे उपपातो भणितल्लेलोक्कदंसीहिं ॥ १ ॥ २ सप्तविधबन्धका भवन्ति प्राणिन आयुर्वर्जानां तु ।
तथा सुहुमसंपरागा पट्टविधवंधा विनिर्दिष्टा ॥ १ ॥ मोहायुर्वर्जानां प्रकृतीनां ते तु बन्धका भणिता । उपशान्तक्षीणमोहो केवल्लिण एकविधबन्धका ॥ २ ॥ ते पुन-
दुसमयठितीयस्स वंधगा ण पुण संपरागस्स । सेलेसीपडिवण्णा अवंधगा होंति विण्णेया ॥ ३ ॥” श्रावकस्तु अष्टविध-
बन्धको वा सप्तविधबन्धको वा । तथा वेदनाकृतो भेदः, साधुरष्टानां सप्तानां चतसृणां वा प्रकृतीनां वेदकः, श्रावकस्तु
नियमादष्टानामिति । तथा प्रतिपत्तिकृतो विशेषः, साधुः पञ्च महाप्रतानि प्रतिपद्यते, श्रावकस्त्वैकमणुव्रतं द्वे त्रीणि चत्वारि
पञ्च वा, अथवा साधुः सकृत् सामायिकं प्रतिपद्य सर्वकालं धारयति, श्रावकस्तु पुनः २ प्रतिपद्यत इति । तथाऽति-
क्रमो विज्ञेयकः, साधोरेकप्रतातिक्रमे पञ्चप्रतातिक्रमः, श्रावकस्य पुनरेकस्यैव, पाठान्तरं वा किं च—इतरश्च सर्वशब्दं न
प्रयुङ्क्ते, मा भूद्देशविरतेरप्यभाव इति, आह च—“सामाइयंमि उ कए” ‘संवन्ति भाणिऊणं’ गाहा, सर्वमित्यभिधाय—सर्व
सावधं योगं परित्यजामीत्यभिधाय विरतिः खलु यस्य ‘सर्वा’ निरवशेषा नास्ति, अनुमतेनैत्यप्रवृत्तत्वादिति भावना, स
एवंभूतः सर्वविरतिवादी ‘चुक्कड’त्ति भ्रज्यति देशविरतिं सर्वविरतिं च प्रत्यक्षमृषावादित्वादित्यभिप्रायः । पर्याप्तं प्रसङ्गेन
प्रकृतं प्रस्तुतम् । इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यत आह—“सामाइयस्स समणो” [गाहा], सामा-
यिकस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—मनोदुष्प्रणिधानं, प्रणिधानं—प्रयोगः दुष्टं
प्रणिधानं दुष्प्रणिधानं मनसो दुष्प्रणिधानं मनोदुष्प्रणिधानं, कृतसामायिकस्य गृहसत्केतिकर्त्तव्यतासुकृतदुष्कृतपरिचिन्त-
नमिति, उक्तं च—“सामाइयंति (तु)कातुं धरचिन्तं जो तु चितये सड्ढो । अट्टवसट्टमुवगतो निरत्थयं तस्स सामइयं ॥ १ ॥

१ द्विसमयप्रतिकस्य बन्धका न पुन सांपरायिकस्य । शैलेक्षीप्रतिपत्ता अन्धका भवन्ति विज्ञेया ॥ ३ ॥ २ सामायिक(तु) कृत्वा गृहचिन्ता (कार्यं)
यन्द् चिन्तये—गच्छ । आर्त्तवशात्समुपगतो निरर्थक तस्य सामायिकम् ॥ १ ॥

वागदुष्प्रणिधानं कृतसामायिकस्यासभ्यनिष्ठुरमावद्यवाक्यप्रयोग इति, उक्तं च—“कडसामइओ पुवं बुद्धीए पेहितूण भासेज्जा ।
सइ णिरवज्जं वयणं अण्णह सामाइयं ण भवे ॥ २ ॥” कायदुष्प्रणिधानं कृतसामायिकस्याप्रत्युपेक्षितादिभूतलादौ करच-
रणादीनां देहावयवानामनिभृतस्थापनमिति, उक्तं च—“अणिरिक्खियापमज्जिय थंडिल्ले ठाणमादि सेवेन्तो । हिंसाभावेवि
ण सो कडसामइओ पमादाओ ॥ १ ॥” सामायिकस्य स्मृत्यकरणं—सामायिकस्य सम्बन्धिनीया स्मरणा स्मृतिः—उपयोगलक्षणा
तस्या अकरणम्—अनामेव्रनमिति, एतदुक्तं भवति—प्रवलप्रमादवान् नैव स्मरत्यस्यां वेलाया मया यत्सामायिकं कर्तव्यं कृतं
न कृतमिति वा, स्मृतिमूलं च मोक्षसाधनानुष्ठानमिति, उक्तं च—“ण सरइ पमादजुत्तो जो सामइयं कदा तु कातव्वं । कतमकतं
वा तस्स हु कयंमि विफलं तयं णेयं ॥ १ ॥” सामायिकस्यानवस्थितस्य करणं अनवस्थितकरणं, अनवस्थितमल्पकालं वा कर-
णानन्तरमेव त्यजति, यथाकथञ्चिद्वाऽनवस्थितं करोतीति, उक्तं च—“कानूण तक्खणं चिय पारेति करोति वा जधिच्छाए ।
अणवट्टिय सामइयं अणादरातो न तं सुट्ठं ॥ १ ॥” उक्तं सातिचारं प्रथमं शिक्षापदव्रतमधुना द्वितीयं प्रतिपादयन्नाह—

दिसिन्वयगहिंयस्म डिम्मापरिमाणस्स पड्दिणं परिमाणकरणं देसावगासियं, देसावगासियस्स समणो ० इमे
पञ्च०, तंजहा—आणवणप्पओगे पेसवणप्पओगे मद्दाणुवाए रूवाणुवाए वहिया पुग्गलपक्खेवे ॥ १० ॥ (सूत्रं)

१ कृतसामायिक पूर्व बुद्ध्या प्रेक्ष्य भायेत । सदा निरवशेष वचनमन्यथा सामायिक न भवेत् ॥ १ ॥ २ अनिरीक्ष्याप्रयुज्य स्वविद्वान् स्थानादि सेव
मानः । हिमाऽभावेऽपि न स कृतसामायिक प्रमादात् ॥ १ ॥ ३ न स्मरति, प्रमादयुक्तो य सामायिक तु कदा कर्त्तव्य । कृतमकृतं वा तस्य हु कृतमपि
विफलं तत्कालं ज्ञेय ॥ १ ॥ ४ कृत्वा तत्क्षणमेव पारयति करोति वा यदच्छया । अनवस्थित सामायिकमनादरात् न तत् बुद्धम् ॥ १ ॥

दिग्ब्रतं प्राग् व्याख्यातमेव तद्गृहीतस्य दिक्परिमाणस्य दीर्घकालस्य यावज्जीवमवतमरचतुर्मासिभेदस्य योजनशतादिरूपत्वात् प्रत्यहं तावत्परिमाणस्य गन्तुमशक्तत्वात् प्रतिदिनं-प्रतिदिवसमित्येतच्च प्रहरमुहूर्ताद्युपलक्षणं प्रमाणकरणं-दिवसादिगमनयोग्यदेशस्थापनं प्रतिदिनप्रमाणकरणं देशावकाशिकं, दिग्ब्रतगृहीतदिक्परिमाणस्यैकदेशः-अंशः तस्मिन्नवकाशः-गमनादिचेष्टास्थानं देशावकाशस्तेन निर्वृत्तं देशावकाशिकं, एतच्चाणुव्रतादिगृहीतदीर्घतरकालाप्रधिविस्तरतेरपि प्रतिदिनसङ्ख्येयुपलक्षणमिति पूज्या वर्णयन्ति, अन्यथा तद्विषयसङ्ख्येयाभावाद् भावे वा पृथक्शिक्षापदभावप्रसङ्गादित्यलं विस्तरेण । एतत् य सप्पदिष्टं आयरिया पणवयन्ति, जधा मप्पस्म पुंयं से वारमजोयणाणि विमओ आसि, पच्छा विजावादिण ओसारेंतेण जोयणे दिष्टिविसओ से ठवितो, एवं नावओवि दिग्घनागारे वहुयं अवग्ज्झियाउ, पच्छा देसावगासिएणं तं पि ओसारेति । अथवा विसदिष्टतो-अगतेण एक्काए अंगुलीए ठवितं, एवं विभासा । इदमपि शिक्षाप्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमित्यत आह-‘देमा० देशावकाशिकस्य-प्राग्निरूपितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा-‘आनयनप्रयोगः’ इह विजिष्टे देशाधि(दि)के भूदेशाभिग्रहे परतः स्वयं गमनायोगाद्यदन्यः सचित्तादिद्वयानयने प्रयुज्यते सन्देशकप्रदानादिना त्वयेदमानेयमित्यानयनप्रयोगः, वलात् विनियोज्यः प्रेयः’ तस्य प्रयोगः यथाऽभिगृहीतप्रविचारदेशव्यतिक्रमभयात् त्वयाऽवश्यमेव गता मम गवाद्यानेयमिदं वा तत्र कर्तव्यमित्येवंभूतः प्रेयप्रयोगः । तथा शब्दानुपातः स्वगृहवृत्तिप्राकारकादिव्यवच्छिन्नभूदेशाभिग्रहेऽपि बहिः प्रयोजनो-

अत्र च सर्पदृष्टान्तमाचार्यो प्रज्ञापयन्ति, यथा पूर्वं तस्य सर्पस्य द्वादश योजनानि प्रियय आसीन्, पश्चाद्विजावादिनाऽपमारयता योजने तस्य दृष्टिप्रिय स्थापित, एव श्रावकोऽपि दिग्ब्रतकारे बह्वपराद्धजान पश्चात् देशावकाशिकेन तद्व्यपसारयति । अथवा विपदशान्त-अगतेन कल्पामङ्गलो स्थापित, एव विभाषा तत्पत्तौ तत्र स्वयं गमनायोगात् वृत्तिप्राकारप्रत्यासन्नवर्तिनो बुद्धिपूर्वकं ध्रुतकासितादिशब्दकरणेन समवासितकान् बोधयतः शब्दस्यानुपातनम्-उच्चारणं तादृग् येन परकीयश्रवणविवरमनुपतत्यसाविति, तथा रूपानुपातः-अभिगृहीतदेशाद् बहिः प्रयोजनभावे शब्दमनुच्चारयत एव परेषां समीपानयनार्थं स्वशरीररूपदर्शनं रूपानुपातः, तथा बहिःपुद्गलप्रक्षेपः अभिगृहीतदेशाद् बहिः प्रयोजनभावे परेषां प्रबोधनाय लेष्वादिक्षेपः पुद्गलप्रक्षेप इति भावना, देशावकाशिकमेतदर्थमभिगृह्यते मा भूद् बहिर्गमनागमनादिव्यापारजनितः प्राण्युपमर्द्द इति, स च स्वयं कृतोऽन्येन वा कारित इति न कश्चित् फले विशेषः प्रत्युत गुणः स्वयंगमने ईर्यापथविशुद्धेः परस्य पुनरनिपुणत्वादशुद्धिरिति कृतं प्रसङ्गन ॥ व्याख्यातं सातिचारं द्वितीयं शिक्षापदव्रतं, अधुना तृतीयमुच्यते, तत्रेहं सूत्रम्—

पोसहोववासे चउव्विहे पन्नत्ते, तंजहा-आहारपोसहे सरीरसत्कारपोसहे वंभचेरपोसहे अव्वावारपोसहे, पोसहोववामस्स समणो० इमे पञ्च०, तंजहा-अप्पडिलेहिण्णुप्पडिलेहिणसिज्जासंधारए अपमज्जियदुप्पमज्जियमिज्जामंधारए अप्पडिलेहिण्णुप्पडिलेहिणउच्चारपासवणभूमीओ अप्पमज्जियदुप्पमज्जियउच्चारपासवणभूमीओ पोसहोववासस्स सम्मं अणुपाल(ण)या ॥ ११ ॥ (सूत्रं)

इह पौषधशब्दो रुढ्या पूर्वसु वर्तते, पर्वाणि चाष्टम्यादितिथयः, पूरणात् पूर्व, धर्मोपचयहेतुत्वादित्यर्थः, पौषधे उपवसनं पौषधोपवासः नियमविशेषाभिधानं चेदं पोषधोपवास इति, अयं च पोषधोपवासश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-‘आहारपोषधः’ आहारः प्रतीतः तद्विषयस्तन्निमित्तं पोषध आहारपोषधः, आहारनिमित्तं धर्मपूरणं पर्वेति भावना, एवं शरीरसत्कारपोषधः ब्रह्मचर्यपोषधः, अत्र चरणीयं चर्य ‘अत्रो यदि’त्यस्मादधिकारात् ‘गदमदचरयमश्चानुपसर्गात्’ (पा० ३-१-१००) इति यत्, ब्रह्म-कुशलानुष्ठानं, यथोक्तं-“ब्रह्म वेदा ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञानं च शाश्वतम् ।” ब्रह्म च तत् चर्य चेति समासः शेषं पूर्ववत् । तथा अव्यापारपोषधः । एतत् पुण भावत्यो एस-आहारपोसधो दुविधो-देसे सवे य, देसे अमुगा विगती आर्यविलं वा एक्कसि वा दो वा, सवे चतुविधोऽपि आहारो अहोरत्तं पञ्चखातो, शरीरपोषधो ण्हाणुवट्टणवण्णगविलेवणपुप्फगंधंतवोलाणं वत्थाभरणा णं च परिच्चागो य, सोवि देसे सवे य, देसे अमुगं सरीरसत्कारं करोमि अमुगं न करोमिति, सवे अहोरत्तं, वंभचेरपोषधो देसे सवे य, देसे दिवारत्तिं एक्कसि दो वा वारेत्ति, सवे अहोरत्तिं वंभयारी भवति, अवावारे पोमधो दुविहो देसे सवे य, देसे अमुगं वावारं ण करोमि, सवे सयलवावारे हलसगडधरपरकमादीओ ण करोति, एतत् जो देसपोसधं करोति सामाज्यं करोति वा ण वा, जो सबपोसधं करोति सो णियमा कयसामाइटो, जति ण करोति तो णियमा वंचिज्जति, तं कहि ?, चेति यधरे साधूमूले वा घरे वा पोसधसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवण्णो पढंतो पोत्यगं वा वार्यंतो

१ अत्र पुनर्भाष्यं एव-आहारपोषधो द्विविध-देशतः सर्वतश्च, देशे अमुका विवृति आचामाग्ल वा एकसो द्विर्वा, सर्वतश्चतुर्विधोऽप्यारोऽरोरात्र प्रत्याग्यात्, शरीरपोषधं ज्ञानोद्भूतं नृणकविलेपनपुष्पगन्धतामूलानां वस्त्राभरणानां च परित्यागात्, सोऽपि देशतः सर्वतश्च देशतोऽमुक शरीरसत्कारं करोम्यमुक न करोमि, सर्वतोऽहोरात्र, ब्रह्मचर्यपोषधो देशतः सर्वतश्च, देशतो दिवा रात्रौ वा एकसो द्विर्वा, सर्वतोऽहोरात्र ब्रह्मचारी भवति, अव्यापारपोषधो द्विविधो देशतः सर्वतश्च, देशतोऽमुक व्यापारं न करोमि सर्वतः सकल व्यापारान् हलशकटगृहपरकमादिकान् न करोति, अत्र यो देशपोषधं करोति सामायिकं करोति वा न वा, य सर्वपोषधं करोति न निमात् कृतसामायिक, यदि न करोति तदा नियमादुच्यते, तत् क ? , चेत्युद्देशे साधुमूले वा गृहे वा पोषधशालाया वा, उम्मुक्कमणिसुवर्णं पठन् पुस्तकं वा वाचयन्

धम्मं ज्ञाणं ज्ञायति, जथा एते साधुगुणा अहं असमत्थो मंदभग्नो धारेतुं विभासा । इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचारर-
हितमनुपालनीयमित्यत आह—‘पोषधोपवासस्य समणो’० पोषधोपवासस्य निरूपितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा
ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्तारौ, इह संस्तीर्यते यः प्रतिपन्नपोषधोपवासेन
दर्भकुशकम्बलीवस्त्रादिः स संस्तारः शय्या प्रतीता प्रत्युपेक्षणं—गोचरापन्नस्य शय्यादेश्वक्षुषा निरीक्षणं न प्रत्युपेक्षणं अप्रत्यु-
पेक्षणं दुष्टम्—उद्भ्रान्तचेतसा प्रत्युपेक्षणं दुष्प्रत्युपेक्षणं ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितौ शय्यासंस्तारौ चेति समामः, शय्यैव
वा संस्तारः शय्यासंस्तारः, इत्येवमन्यत्राक्षरगमनिका कार्येति, उपलक्षणं च शय्यासंस्ताराद्युपयोगिनः पीठ(फल)कादेरपि । एतथै
पुन गमायारी—कडपोसधो गो अप्पडिलेहिया सज्जं दुरुहति, संधारगं वा दुरुहइ, पोसहमालं वा सेवइ, दब्भवत्थं वा सुद्ध-
वत्थं वा भूमीए संधरति, काइयभूमितो वा आगतो पुणरपि पडिलेहति, अण्णधातियारो, एवं पीढगादिसुवि विभासा ।
तथा अप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारौ, इह प्रमार्जनं—शय्यादेरासेवनकाले वस्त्रोपान्तादिनेति, दुष्टम्—अविधिना
प्रमार्जनं शेषं भावितमेव, एवं उच्चारप्रश्रवणभूमावपि, उच्चारप्रश्रवणं निष्ठचूतखेलमलाद्युपलक्षणं, शेषं भावितमेव । तथा
पोषधस्य सम्यक्—प्रवचनोक्तेन विधिना निष्प्रकम्पेन चेतसा अननुपालनम्—अनामेव्रनम् । एतथै भावना—कतपोसधो

१ धर्मेयान ध्यायति, यथा साधुगुणानेतानह मन्दभायोऽसमर्थो धारयितुं विभाषा । २ अत्र पुन सामाचारी—कृतपोषधो नामप्रतिष्ठित शय्यामारोहति
संस्तारक वारोहति पोषधशालां वा सेवते दर्भवस्त्रं वा शुद्धवस्त्रं वा भूमीं सत्प्राणाति, कायिकीभूमित आगतो वा पुनरपि प्रतिलिखति, अन्यथाऽतिचारः,
एव पीठकादिवपि विभाषा । ३ अत्र भावना कृतपोषधो—

अधिरचित्तो आहारे ताव सव्वं देसं वा पत्थेति, विदियदिवसे पारणगस्स वा अप्पणो अट्टाए आढत्तिं कारेइ, करेइ वा
इमं २ वत्ति कहे धणियं वट्टइ, सरीरसक्कारे सरीर वट्टेति, दाडियाउ केसे वा रोमराइ वा सिंगाराभिप्पायेण संठवेति,
दाहे वा सरीर सिचति, एवं सवाणि सरीरविभूसाकरणाणि(ण)परिहरति वंभचेरे, इहलोए परलोए वा भोगे पत्थेति संवा-
धेति वा, अथवा सहफरिसरसरुवगंधे वा अहिलमति, कइया वंभचेरपोसहो पूरिहिइ, चडत्ता मो वंभचेरेणंति, अवावारे
सावज्जाणि वावारेति कतमकतं वा चित्तेइ, एवं पंचतियारसुद्धो अणुपालेतवोत्ति । उक्तं सातिचारं तृतीयशिक्षापदव्रतं,
अधुना चतुर्थमुच्यते, तत्रेदं सूत्रम्—

अतिहिंसंविभागो नाम नायागयाणं कप्पणिज्जाणं अन्नपाणाईणं दब्बाणं देसकालसद्धासत्कारकम-
ज्जुअं पराए भत्तीए आयाणुग्गहवुद्धीए संजयाणं दाणं, अतिहिंसंविभागस्म समणो० इमे पच्च० तंजहा-
सच्चित्तनिव्वेवणया सच्चित्तपिहणया कालइक्कमे परववएसे मच्छरिया य १२ ॥ (सूत्रं)

इह भोजनार्थं भोजनकालोपस्थाप्यतिरुच्यते, तत्रात्मार्थं निष्पादिताहारस्य गृहिव्रतिनः मुख्यः साधुरेवातिथिस्तस्य

१ अतिरचित्त आहारे तावत् सर्वं देशं वा प्राप्यते द्वितीयदिवसे वाऽऽत्मनः पारणकस्यार्थं आहतिं करोति कुरु नेदमिदं वेति कथायामत्यन्तं घर्त्तते,
शरीरसंस्कारे शरीरं वर्त्तयति इत्युक्तेष्वान् वा रोमराजं वा शृङ्गाराभिप्रायेण मस्थापयति, निदाधे वा शरीरं सिचति, एवं सर्वाणि शरीरविभूसाकरणाणि न
परिहरति ब्रह्मचर्यं गेहलाकिकान् पारल्लिकान् वा भोगान् प्राप्यते सवाधयति वा, अथवा शब्दस्पर्शरसरूपगन्धान् आभिलषति, कदा ब्रह्मचर्यपोषधं पूर-
यिष्यति त्याजितां स्मो ब्रह्मचर्येणंति । अस्यापरे सावधानं व्यापारयति कृतमकृतं वा चिन्तयति, एवं पञ्चातिचारशुद्धोऽनुपालनीयः ।

संविभागोऽतिथिसंविभागः, सांघेभागग्रहणात् पश्चात्कर्मादिदोषपरिहारमाह, नामशब्दः पूर्ववत्, ‘न्यायागतानां’मिति
न्यायः द्विजलत्रियविद्वद्ब्राह्मणानां स्ववृत्त्यनुष्ठानं स्वस्ववृत्तिश्च प्रसिद्धं प्रायो लोकहेर्या तेन तादृशा न्यायेनागतानां—प्राप्तानाम्,
अनेनान्यायागतानां प्रतिषेधमाह, कल्पनीयानामुद्गमादिदोषपरिवर्जितानामनेनाकल्पनीयानां निषेधमाह, अन्नपानादीनां
द्रव्याणाम्, आदिग्रहणाद् वस्त्रपात्रौषधभेषजादिपरिग्रहः, अनेनापि हिरण्यादिव्यवच्छेदमाह, ‘देशकालश्रद्धासत्कार-
क्रमयुक्तं’ तत्र नानाग्रीहिकोद्वकङ्कुगोधूमादिनिष्पत्तिभाग् देशः सुभिक्षदुर्भिक्षादिः कालः विशुद्धश्चित्तपरिणामः श्रद्धा
अभ्युत्थानात्मनदानवन्दनानुव्रजनादिः सत्कारः पाकस्य पेयादिपरिपाद्या प्रदानं क्रमः, एभिर्देशादिभिर्भुक्तं—समन्वितं,
अनेनापि विपक्षव्यवच्छेदमाह, ‘परया’ प्रधानया भक्तयेति, अनेन फलप्राप्तौ भक्तिकृतमतिशयमाह, आत्मानुग्रहवुद्ध्या
न पुनर्यत्ननुग्रहवुद्धयेति, तथाहि—आत्मपरानुग्रहपरा एव यतयः संयता मूलगुणोत्तरगुणसम्पन्ना साधवस्तेभ्यो दानमिति
सूत्राक्षरार्थः । एतस्य सामाचारी—सावनेण पोसधं पारंतेण णियमा साधूणमदातुं ण पारेयव्वं, अन्नदा पुण अनियमो—दातुं
वा पारेति पारितो वा देइति, तम्हा पुवं साधूणं दातुं पच्छा पारेतव्वं, कधं ?, जाधे देसकालो ताधे अप्पणो सरीरस्स
विभूस् काउं माधुपडिस्सयं गुंतुं णिमंतेति, भिक्खं गेण्हधत्ति, साधूण का पडिवत्ती ?, ताधे अण्णो पडलं अण्णो मुहणंतयं

१ अत्र सामाचारी—श्रावकेण पोषधं पारयता नियमात् साधुभ्योऽदृष्ट्वा न पारयितव्यं अन्यथा पुनरनियमं दृष्ट्वा वा पारयति पारयित्वा वा ददातीति,
तस्मात् पूर्वं साधुभ्यो दत्त्वा पारयितव्यं, कथं ?, यदा देशकालसद्धाऽऽत्मनः शरीरस्य विभूषां कृत्वा साधुप्रतिश्रयं गत्वा निमग्नयते भिक्षां गृहीतेति, साधूनां
का प्रतिपत्तिः ?—तद्वाऽन्यं पटलं अन्यो मुपानन्तक

अण्णो भाणं पडिलेहेति, मा अंतराइयदोसा ठवित्तगदोसा थ भविस्सति, सो जति पढमाए पोरुसीए णिमंतेति अत्थि णमोक्कारमहिताइतो तो गेज्झति, अधव णत्थि ण गेज्झति, तं वहित्तघयं होति, जति घणं लगेजा ताधे गेज्झति संचिक्खाविज्जति, जो वा उग्घाडाए पोरिसिए पारेति पारणइत्तो अण्णो वा तस्स दिज्जति, पच्छा तेण मावगेण समं गम्मति, संघाडगो वच्चति, एगो ण वट्ठति पेसितुं, साधू पुरओ सावगो मग्गतो, घरं गेऊण आसणेण उवणिमंतिज्जति, जति णिविट्ठा तो लट्ठयं, अध ण णिवेसंति तथावि विणयो पउत्तो, ताधे भत्तं पाणं सयं चेव देति, अथवा भाणं धरेति भज्जा देति, अथवा ठितीओ अच्छति जाव दिण्णं, साधूवि सावसेसं दधं गेण्हति, पच्छाकम्मपरिहारणञ्ज, दानूण वंदित्तुं विसज्जेति, विसज्जेत्ता अणुगच्छति, पच्छा सयं भुंजति, जं च किर साधूण ण दिण्णं तं सावगेण ण भोत्तवं, जति पुण साधू णत्थि ता रे देसकालवेलाए दिमालोगो कातवो, विसुद्धभावेण चित्तिवयं—जति माधुणो होता तो णित्थारितो

१ अन्यो भाजन प्रतिजिहति माऽऽन्तराधिकारो दोषा भूतन् रूपनाशोपाश्र, स यदि प्रथमाया पोरुसी निमन्त्रयते अग्नि नमस्कारमहितमन्त्रा गृह्यते-
य च नास्ति न गृह्यते तद्गोऽप्य भवेत्, यदि घन एवेत् तदा गृह्यते सरइयते, यो बोद्धाटपौरुषा पारयति पारणानन्यो वा तस्मै दीयते, पश्चात्तेन श्राप-
केण सम गम्यते मघाटको व्रजति एको न वत्तेते प्रेषितु, साधु पुरत श्रावक प्रष्टत, गृह गी-माऽऽमनेन निमन्त्रयति, यदि निनिष्ठा लट् नाम निविशन्ति
तथापि विनाय प्रयुक्तो (भवति), तदा भक्त पान वा न्ययमेव ददाति अथवा भाजन धारयति भागं ददाति, अथवा स्थित पुत्र निष्ठति यावद्वत्, साधुरपि
सावशेष द्रव्य गृह्णाति पश्चात्कर्मपरिहरणार्थं, दत्त्वा वन्दित्वा विमर्जयति विमृश्यानुगच्छति, पश्चात् स्वयं शुद्धे, यच्च किल साधुभ्यो न दत्त न तच्छ्रावणेण
भोक्तव्य, यदि पुन साधुर्नास्ति तदा देशकालत्रेलाया दिगलोक कर्त्तव्य, विशुद्धभावेन चिन्तयितव्य—यन् साधवोऽभविष्यन् तदा निम्नारितोऽ

होतीति विभासा । इदमपि च शिक्षापदव्रतमतिचाररहितमनुपालनीयमिति, अत आह—अतिविमंविभागस्य—प्रागूनिरू-
पितशब्दार्थस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—‘सचित्तनिक्षेपणं’ सचित्तेषु—ब्रीह्या-
दिषु निक्षेपणमन्नादेरदानबुद्ध्या मातृस्थानतः, एवं ‘सचित्तपिधानं’ सचित्तेन फलादिना पिधानं—स्थगनमिति समासः,
भावना प्राग्वत्, ‘कालातिक्रम’ इति कालस्यातिक्रमः कालातिक्रम इति उचितो यो भिक्षाकालः साधूनां तमतिक्रम्यानागतं
वा भुङ्क्तेऽतिक्रान्ते वा, तदा च किं तेन लब्धेनापि कालातिक्रान्तत्वात् तस्य, उक्तं च—“काले दिण्णस्स पधेयणस्स
अगूघो ण तीरते काउं । तस्सेव अकालपणामियस्स गेण्हंतया णत्थि ॥ १ ॥” ‘परव्यपदेश’ इत्यात्मव्यतिस्क्तो योऽन्यः स
परस्तस्य व्यपदेश इति समासः, साधोः पोषधोपवासपारणकाले भिक्षायै समुपस्थितस्य प्रकटमन्नादि पश्यतः श्रावकोऽभिधत्ते—
परकीयमिदमिति, नास्माकीनमतो न ददामि, किञ्चिद्वाचितो वाऽभिधत्ते—विद्यमान एवामुक्तस्येदमस्ति, तत्र गत्वा मार्गयत
यूयमिति, ‘मात्सर्य’ इति याचितः कुप्यति सदपि न ददाति, ‘परोन्नतिवैमनस्यं च मात्सर्य’मिति, एतेन तावद् द्रमकेण याचितेन
दत्तं किमहं ततोऽप्यून इति मात्सर्याद् ददाति, कपायकलुषितेनैव चित्तेन ददतो मात्सर्यमिति, व्याख्यातं सातिचारं चतुर्थ
शिक्षापदव्रतं, अधुना इत्येव श्रमणोपासकधर्मः । आह—कानि पुनरणुव्रतादीनामित्वराणि यावत्कयिकानीति ?, अत्रोच्यते—

इत्थं पुण समणोवासगधम्मं पंचाणुव्वयाहं तिन्नि गुणव्वयाहं आवकहियाहं, चत्तारि सिक्खाव्वयाहं इत्त-
रियाहं, एयस्स पुणो समणोवासगधम्मस्स मूलवत्थुं सम्मत्तं, तंजहा—तं निसग्गेण वा अभिगमेण वा पंच-

१ भविष्यदिति विभाषा । २ काले दत्तस्य ग्रहेणकल्पार्थो न शक्यते कर्तुम् । तस्मैवाकालदत्तस्य ग्राहका न सन्ति ॥ १ ॥

अर्हयारविसुद्धं अणुव्वयगुणव्वयाहं च अभिगग्गा अन्नेऽवि पडिमादओ विसेसकरणजोगा, अपच्छिमा मारणं-
तिया संलेहणाश्चसणाराहणया, इमीए समणोवासएणं इमे पञ्च०, तंजहा—इहलोगासंसप्पओगे परलोगासं-
सप्पओगे जीवियासंसप्पओगे मरणासंसप्पओगे कामभोगासंसप्पओगे ॥ १३ ॥ (सूत्र)

अत्र पुनः श्रमणोपासकधर्मे पुनःशब्दोऽवधारणार्थः, अत्रैव न शाक्यादिश्रमणोपासकधर्मे, सम्यक्त्वाभावेनाणुव्रता-
द्यभावादिति, वक्ष्यति च—‘एत्थ पुण समणोवासगधम्मं मूलवत्थुं संमत्तं’मित्यादि, पञ्चाणुव्रतानि प्रतिपादितस्वरूपाणि त्रीणि
गुणव्रतानि उक्तलक्षणान्येव ‘यावत्कयिकानी’ति सकृद्गृहीतानि यावज्जीवमपि भावनीयानि, चत्वारीति सङ्ख्या ‘शिक्षा-
पदव्रतानी’ति शिक्षा—अभ्यासस्तस्य पदानि—स्थानानि तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, ‘इत्तराणी’ति तत्र प्रतिदिवसानु-
ष्ठेये सामायिकदेशावकाशिके पुनः पुनरुच्चार्ये इति भावना, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न
प्रतिदिवसाचरणीयाविति । आह—अस्य श्रमणोपासकधर्मस्य किं पुनर्मूलवस्त्विति ?, अत्रोच्यते, सम्यक्त्वं, तथा चाह
ग्रन्थकारः—‘एतस्स पुणो समणोवासग०’ अस्य पुनः श्रमणोपासकधर्मस्य, पुनःशब्दोऽवधारणार्थः अस्यैव, शाक्यादि-
श्रमणोपासकधर्मे सम्यक्त्वाभावात् न मूलवस्तु सम्यक्त्वं, वसन्त्यस्मिन्नणुव्रतादयो गुणास्तद्भावभावित्वेनेति वस्तु मूलभूतं
द्वारभूतं च तद् वस्तु च मूलवस्तु, तथा चोक्तम्—“द्वारं मूलं प्रतिष्ठानमाधारो भाजनं निधिः । द्विपट्टकस्यास्य धर्मस्य, सम्यक्त्वं
परिकीर्तितम् ॥ १॥” सम्यक्त्वं—प्रशमादिलक्षणं, उक्तं च—“प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणं सम्यक्त्वं” (तत्त्वा०
भाष्ये अ० १ सू० २) मिति, कथं पुनरिदं भवत्यत आह—‘तस्मिन्संगेण०’तत्—वस्तुभूतं सम्यक्त्वं निसर्गेण वाऽधिगमेन वा भवतीति

आवश्यकद्वाराभेदीया

क्रिया, तत्र निसर्गः—स्वभावः अधिगमस्तु यथावस्थितपदार्थपरिच्छेद इति, आह—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मक्षयोपशमादेरिदं भवति कथमुच्यते निसर्गेण वेत्यादि १, उच्यते, स एव क्षयोपशमादिर्निसर्गाधिगमजन्मेति न दोषः, उक्तं च—“ऊसरदेसं दहिल्लयं च विज्झाई वणद्वो पप्प । इय मिच्छस्स अणुदये उवसमसम्मं लभति जीवो ॥ १ ॥ जीवादीणमधिगमो मिच्छत्तस्स तु खयोवसमभावे । अधिगमसम्मं जीवो पावेइ विसुद्धपरिणामो ॥ २ ॥” इति, अलं प्रसङ्गेन, इह भवोदधौ दुष्प्रापं सम्यक्त्वादिभाववत्त्वावसिं विज्ञायोपलब्धजिनप्रवचनसारेण श्रावकेण नितरामप्रमादपरेणातिचारपरिहाग्वना भवितव्यमित्यस्यार्थस्योक्तस्यैव विशेषख्यापनायानुक्तशेषस्य चाभिधानायेदमाह ग्रन्थकारः ‘पञ्चातिचारविसुद्ध’मित्यादि सूत्रं, इदं च सम्यक्त्वं प्राग्निरूपितशङ्कादिपञ्चातिचारविशुद्धमनुपालनीयमिति शेषः, तथा अणुव्रतगुणव्रतानि—प्राग्निरूपितस्वरूपाणि दृढमतिचाररहितान्येवानुपालनीयानि, तथाऽभिग्रहाः—कृतलोचघृतप्रदानादयः शुद्धा—भङ्गाद्यतिचाररहिता एवानुपालनीयाः, अन्ये च प्रतिमादयो विशेषकरणयोगाः सम्यक्परिपालनीयाः, तत्र प्रतिमाः—पूर्वोक्ताः ‘दंमणवयसामाहय’ इत्यादिना ग्रन्थेन, आदिशब्दादनित्यादिभावनापरिग्रहः, तथा अपश्चिमा मारणान्तिकी संलेखनाजोपणाराधना चातिचाररहिता पालनीयेत्यध्याहारः, तत्रैव पश्चिमैवापश्चिमा मरणं—प्राणत्यागलक्षणं, इह यद्यपि प्रतिक्षणमावीचीमरणमस्ति तथाऽपि

१ ऊपरदेश दग्ध च विधायति वनद्वयं प्राप्य । एव मिथ्यात्वस्यानुदये ओपशमिकसम्यक्त्व लभते जीव ॥ १ ॥ जीवादीणमधिगमो मिथ्यात्वस्य क्षयोपशमभावे । अधिगमसम्यक्त्व जीव प्राप्नोति विशुद्धपरिणाम ॥ २ ॥

न तद् गृह्यते, किं तर्हि १, सर्वायुष्कक्षयलक्षणमिति मरणमेवान्तो मरणान्तः तत्र भवा मारणान्तिकी बह्वचू (पूर्वपदात्) इति ठञ् (पा० ४-४-६४) सल्लिख्यतेऽनया शरीरकपायादीति संलेखना—तपोविशेषलक्षणा तस्याः जोषणं—सेवनं तस्याराधना—अखण्डकालस्य करणमित्यर्थः, चगद्दः समुच्चयार्थः । एतत् सामायारी—आसेवितगिहिधम्मणे किल सावगेण पच्छा णिक्खमित्तवं, एवं सावगधम्मो उज्जमितो होति, ण सकति ताधे भत्तपच्चक्खाणकाले संधारसमणेण होतवन्ति विभासा । आह उक्तम्—‘अपश्चिमा मारणान्तिकी संलेखनाजोपणाऽऽराधना’ऽतिचाररहिता सम्यक् पालनीयेति वाक्यशेषः, अथ के पुनरस्या अतिचारा इति तानुपदर्शयन्नाह—‘इमीए समणोवासएणं’ अस्या—अनन्तरोदितसंलेखनामेवनाराधनायाः श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्याः न समाचरितव्याः, तद्यथा—इहलोकाशंसाप्रयोगः, इहलोको—मनुष्यलोकस्तस्मिन्नाशंसा—अभिलाषस्तस्या प्रयोग इति समासः श्रेष्ठी स्याममात्यो वेति, एवं ‘परलोकाशंसाप्रयोगः’ परलोके—देवल्लोके, एव जीविताशंसाप्रयोगः, जीवितं—प्राणधारणं तत्राभिलाषप्रयोगः—यदि बहुकालं जीवेयमिति, इयं च वस्त्रमात्यपुस्तकवाचनादिपूजादर्शनात् बहुपरिवारदर्शनाच्च, लोकश्लाघाश्रवणाच्चैवं मन्यते—जीवितमेव श्रेयः प्रत्याख्यातागनस्यापि, यत् एवंप्रिधा मनुद्देणेनेयं विभूतिर्विद्यत इति, ‘मरणाशंसाप्रयोगः’ न कश्चित् प्रतिपन्नानशनं गवेपयति न सपर्ययाऽऽद्रियते नैव कश्चित् श्लाघते, तत्तत्सत्यैवंविधश्चित्परिणामो जायते—यदि शीघ्रं स्त्रियेऽहमपुण्यकर्मति, ‘भोगाशंसाप्रयोगः’ जन्मान्तरे चक्रवर्त्ती स्याम् वासुदेवो महामण्डलिकः शुभरूपवानित्यादि । उक्तः श्रावकधर्मः, व्याख्यातं सप्रभेद देशो-

१ अत्र सामायारी—आसेवितगृहिधर्मेण किल श्रावकेन पञ्चातिष्णान्तव्य, एव श्रावकधर्मो भवत्युद्यत, न शक्नोति तदा भक्तप्रत्याख्यातकाले सत्तारक्षमणेन भवितव्य, विभाषा ।

उत्तरगुणप्रत्याख्यान, अधुना सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानमुच्यते, तत्रैवं गाथा—‘पच्चक्खाणं’ गाहा । अर्थात् देशोत्तरगुणप्रत्याख्यानं श्रावकाणामेव भवतीति तदधिकार एवोक्तं, सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानं तु लेशत उभयसाधारणमपीत्यतस्तदभिधित्तयाऽऽह—

पच्चक्खाणं उत्तरगुणेसु खमणाहयं अणेगविहं । तेण य इहयं पगयं तं पि य इणमो दसविहं तु ॥ १५६३ ॥

अणागयमइहकं कोडियसहिअं निअंठिअं चेव । सागारमणागारं परिमाणकडं निरवसेसं ॥ १५६४ ॥

संकेयं चेव अट्ठाए, पच्चक्खाणं तु दसविहं । समयेवणुपालणियं, दाणुवएसे जह समाही ॥ १५६५ ॥

व्याख्या—प्रत्याख्यानं प्राग्निरूपितशब्दार्थः, ‘उत्तरगुणेपु’ उत्तरगुणविषयं प्रकरणात् साधूना तावदिदमिति—क्षपणादि, क्षपणग्रहणाच्चतुर्थादिपरिग्रहः, आदिग्रहणाद्विचित्राभिग्रहपरिग्रहः, ‘अनेकविध’मित्यनेकप्रकारं, प्रकारश्च वक्ष्यमाणस्तेनानेकविधेन, चशब्दादुक्तलक्षणेन च, ‘अत्रे’ति सामान्येनोत्तरगुणप्रत्याख्याननिरूपणाधिकारे, अथवा चशब्दस्यैवकारार्थत्वात् तेनैव, ‘अत्रे’ति सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानप्रक्रमे प्रकृतम्—उपयोगोऽधिकार इति पर्यायस्तदपि चेदं दशविधं तु—मूलापेक्षया दशविधं दशप्रकारकमेवेति गाथार्थः ॥ १५६३ ॥ अधुना दशविधमेवोपन्यस्यन्नाह—‘अणागतं’ गाथा, अनागतकरणादनागतं, पर्युपणादावाचार्यादिवैयावृत्त्यकरणान्तरायसद्भावादारात् एव तत्तत्पःकरणमित्यर्थः, एवमतिक्रान्तकरणादतिक्रान्तं, भावना प्राग्वत् । ‘कोटिसहित’मिति कोटीभ्यां सहितं कोटिसहितं—मिलितोभयप्रत्याख्यानकोटि, चतुर्थादिकरणमेवेत्यर्थः, ‘नियन्त्रितं चैव’ नितरां यन्त्रितं नियन्त्रितं प्रतिज्ञातदिनादौ ग्लानाद्यन्तरायभावेऽपि नियमात् कर्त्तव्यमिति हृदयं, ‘साकारं’ आक्रियन्त इत्याकाराः—प्रत्याख्यानापवादहेतवेऽनाभोगादयः सहाकारैः साकारं, तथाऽविद्यमानाकार-

मनाकारं, 'परिमाणकृत'मिति दत्त्यादिकृतपरिमाणमिति भावना 'निरवशेष'मिति समग्राशनादिविषय इति गाथार्थः ॥ १५६४ ॥ 'सङ्केतं चैवे'ति केतं—चिह्नमनुष्ठादि सह केतेन सङ्केतं सचिह्नमित्यर्थः, 'अङ्गा य'न्ति कालाख्या, अङ्गामाश्रित्य पौरुष्यादिकालमानमपीत्यर्थः, 'प्रत्याख्यानं तु दशविधं' प्रत्याख्यानशब्दः सर्वत्रानागतार्थो सम्बध्यते, तुशब्दस्यैवकारार्थत्वाद् व्यवहितोपन्यासाद् दशविधमेव, इह चोपाधिभेदात् स्पष्ट एव भेद इति न पौनरुक्त्यमाशङ्कनीयमिति । आह—इदं प्रत्याख्यानं प्राणातिपातादिप्रत्याख्यानवत् किं तावत् स्वयमकरणादिभेदभिन्नमनुपालनीयं आहोश्विदन्यथा ? अन्यथैवेत्याह—स्वयमेवानुपालनीयं, न पुनरन्यकारणे अनुमतौ वा निषेध इति, आह च—'दाणुवदेसे जघ समाधि त्ति अन्याहारदाने यत्तिप्रदानोपदेशे च 'यथा समाधिः' यथा समाधानमात्मनोऽप्यपीडया प्रवर्तितव्यमिति वाक्यशेषः, उक्तं च—'भावितजिणवयणाणं ममत्तरहियाण णत्थि हु विसेसो । अप्पणंमि परंमि य तो वज्जे पीडमुभओवि ॥१॥' इति गाथार्थः ॥ १५६५ ॥ साम्प्रतमनन्तरोपन्यस्तदशविधप्रत्याख्यानाद्यभेदावयवार्थाभिधितस्याऽऽह—

होही पज्जोसवणा मम य तथा अंतराहयं होज्जा । गुरुवेयावच्चेणं तवस्सिगेलन्नयाए वा ॥ १५६६ ॥

सो दाह तवोक्कम्मं पडिवज्जे तं अणागए काले । एयं पच्चक्खाणं अणागयं होह नायव्वं ॥ १५६७ ॥

भविष्यति पर्युपणा मम च तदा अन्तरायं भवेत्, केन हेतुनेत्यत आह—गुरुवैयावृत्त्येन तपस्विग्लानतया वेत्युपलक्षणमिदमिति गाथासमासार्थः ॥ १५६६ ॥ स इदानीं तपःकर्म प्रतिपद्येत तदनागतकाले तत्प्रत्याख्यानमेवम्भूतमनागत-

१ भावितजिनवचनानां ममत्तरहितानां नास्त्येव विशेष । आत्मनि परस्मिन् ततो वर्जयेत् पीडामुभयोरपि ॥ १ ॥

करणादनागतं ज्ञातव्यं भवतीति गाथार्थः ॥ १५६७ ॥ ईमो पुण एत्थ भावत्थो—अणागतं पच्चक्खाणं, जघा अणागतं तव करेज्जा, पज्जोसवणागहणं एत्थ विकिद्धं कीरति, सबजहन्नो अट्ठमं जघा पज्जोसवणाए, तथा चातुम्मासिए छट्ठं पक्खिए अवभत्तट्ठं अण्णेषु य ण्हाणाणुजाणादिसु तर्हि ममं अंतराहयं होज्जा, गुरु—आयरिया तेसिं कातव्वं, ते किं ण करेति ?, असह होज्जा, अथवा अण्णा काइ आणत्तिगा होज्जा कायविया गामंतरादि सेहस्स वा आणेयव्वं सरीरवेयावडिया वा. ताधे सो उववासं करेति गुरुवेयावच्चं च ण सक्केति, जो अण्णो दोण्हवि समत्थो सो करेतु, जो वा अण्णो समत्थो उववासस्स सो करेति णत्थि ण वा लभेज्जा न याणेज्ज वा विधिं ताधे सो चेव पुवं उववासं कातूणं पच्छा तद्विसं भुंजेज्जा, तवसी णाम खमओ तस्स कातव्वं होज्जा, किं तदा ण करेति ?, सो तीर पत्तो पज्जोसवणा उस्सारिता, असहस्से वा सयं पारावित्तो, ताधे सयं हिडेत्तुं समत्थो जाणि अवभासे तत्थ वच्चउ, णत्थि ण लहति सेसं जया गुरूणं विभासा, गेलण्णं—जाणत्ति जघा तर्हि

१ अयं पुनरत्र भावार्थ—अनागतं प्रत्याख्यानं यथाऽनागतं तप कुर्यात्, पर्युपणाग्रहणमत्र विकृतं क्रियते, सर्वजघन्यमष्टमं यथा पर्युपणाया, तथा चतुर्मासां षष्ठं पाक्षिकेऽभक्तार्थं, अन्येषु वा ज्ञानानुयागादिषु तदा समान्तराधिकं भविष्यति, गुरुव—आचार्यान्तेषां कर्तव्यं, ते किं न कुर्वन्ति ?, असहिष्णुतो पा स्तु, अथवा अन्या वा काश्चिदाजति कर्तव्या भवेत् ग्रामान्तरगमनादिकां श्लेषकस्य वाऽऽनेतव्यं शरीरवैयावृत्त्यं वा, तदा स उपवासं करोति गुरुवैयावृत्त्यं च न शक्नोति, योऽन्यो द्वयोरपि समर्थः स करोतु, अन्यो वा य समर्थो उपवासाय स करोति नान्ति न वा लभेत न जानीयाद्वा विधिं तदा स चैत्रोपवासं पूर्व कृत्वा पश्चात् तद् (पर्व) दिवसे भुञ्जीत, तपस्वी नाम क्षणकस्य कर्तव्यं भवेत्, किं तदा न करोति ?, स तीरं प्राप्तं पर्युपणा उस्सारिता, असहिष्णुत्वाद्वा स्वयं पारितयान्, तदा स्वयं हिण्डितं समर्थो यानि समीपे तत्र व्रजत्, नान्ति न लभते शेषं यथा गुरूणां विभासा, ग्लानय—जानाति यथा तत्र

दिवसे असह होति, विज्जेण वा भासितं अमुगं दिवसं कीरहति, अथवा सयं चेव सो गंडरोगादीर्हि तेर्हि दिवसेर्हि असह भवत्ति, सेसविभासा जघा गुरुस्मि, कारणा कुलगणसंधे आयरियगच्छे वा तथैव विभासा, पच्छा सो अणागतकाले काऊणं पच्छा सो जेमेज्जा पज्जोसवणात्तिमु, तस्स जा किर णिज्जरा पज्जोसवणादीर्हि तथैव सा अणागते काले भवति । गतमनागतद्वारम्, अधुनाऽतिक्रान्तद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

पज्जोसवणाह तव्वं जो खलु न करेह कारणज्जाए । गुरुवेयावच्चेणं तवस्सिगेलन्नयाए वा ॥ १५६८ ॥

सो दाह तवोक्कम्मं पडिवज्जे तं अहच्छिए काले । एयं पच्चक्खाणं अहकंतं होह नायव्वं ॥ १५६९ ॥

पट्टवणओ अ दिवसो पच्चक्खाणस्स निट्टवणओ अ । जहियं समितिं दुन्निवि तं भन्नह कोडिसहियं तु ॥ १५७० ॥

मासे २ अ तवो अमुगो अमुगे दिणंमि एवहओ । हट्ठेण गिलाणेण व कायव्वो जाच ऊसासो ॥ १५७१ ॥

एयं पच्चक्खाणं निर्यट्ठियं धीरपुरिमपन्नत्तं । जं गिण्हत्तं ऽणगारा अणित्तिस्सि(विम)अप्पा अपडिवद्धा ॥ १५७२ ॥

चउदसपुच्ची जिणकप्पिएसु पढमंमि चेव संघयणे । एयं विच्छिन्नं खलु थेरावि तथा करेसी य ॥ १५७३ ॥

पर्युपणाया तपो यः खलु न करोति कारणजाते सति, तदेव दर्शयति गुरुवैयावृत्त्येन तपस्विग्लानतया वेति गाथासमा-

१ दिवसेऽसहिष्णुर्भवति, यैद्येन वा भाषितं अमुष्मिन् दिवसे करिष्यते, अथवा स्वयमेव स गंडरोगादिभिस्तेषु दिवसेषु असहिष्णुर्भवीति, शेषविभासा यथा गुरो, कारणात् कुलगणसंधेऽपि आचार्यं गच्छे वा तथैव विभासा, पश्चात्सोऽनागतकाले कृत्वा पश्चात् स जेमेत् पर्युपणादिषु, तस्य वा किल निर्जरा पर्युपणादिभिश्चैव साऽनागते काले भवति ।

सार्थः ॥ १५६८ ॥ स इदानीं तपःकर्म प्रतिपद्यते तदतिक्रान्ते काले एतत् प्रत्याख्यानं—एवंविधमतिक्रान्तकरणादति-
क्रान्तं भवति ज्ञातव्यमिति गाथासमासार्थः ॥ १५६९ ॥ भावत्यो पुण पज्जोसवणाए तवं तेहिं चेव कारणेहिं न करेह,
जो वा न समत्थो उववासस्स गुरुतवस्सिगिलाणकारणेहिं सो अतिक्रान्ते करेति, तथेव विभासा । व्याख्यातमतिक्रान्त-
द्वारं, अधुना कोटीसहितद्वारं विवृण्वन्नाह—प्रस्थापकश्च—प्रारम्भकश्च दिवसः प्रत्याख्यानस्य निष्ठापकश्च—समाप्तिदिव-
सश्च यत्र—प्रत्याख्याने 'समिति' ति मिलतः द्वावपि पर्यन्तौ तद् भण्यते कोटीसहितमिति गाथासमासार्थः ॥ १५७० ॥
भावत्यो पुण जत्थ पच्चक्खाणस्स कोणो कोणो य मिलति, कथं?—गोसे आवस्सए अभत्तट्ठो गहितो अहोरत्तं अच्छिऊण
पच्छा पुणरवि अभत्तट्ठं करेति, वितियस्स पट्ठवणा पढमस्स निट्ठवणा, एते दोऽवि कोणा एगद्धा मिलिता, अट्ठमादिसु
दुहत्तो कोडिसहितं जो चरिमदिवसे तस्सवि एगा कोडी, एवं आयंविण्विणीतियएगासणा एगद्धाणगाणिवि, अधवा इमो
अण्णो विही—अभत्तट्ठं कतं आयंविणेण पारितं, पुणरवि अभत्तट्ठं करेति आयंविण्वं च, एवं एगासणगादीहि वि संजोगो कातवो,
णिघीतिगादिसु सवेमु सरिसेसु विसरिसेसु य । गतं कोटिसहितद्वारं, इदानी नियन्त्रितद्वारं न्यक्षेण निरूपयन्नाह—मासे २

१ भावार्थे पुन पयुपणायां तपमरेव कारणेन करोति, यो वा न समर्थ उपवासाय गुरुतपम्विगलाकारणेः सोऽतिक्रान्ते करोति, तथेव विभासा ।
२ भावार्थे पुनर्यत्र प्रत्याख्यानस्य कोण कोणश्च मिलतः, कथं?, प्रत्युपे भाव्यकेऽभक्तार्थो गृहीत अहोरात्र स्थित्वा पश्चात् पुनरपि अभक्तार्थं करोति, द्वितीयस्य
प्रस्थापना प्रथमस्य निष्ठापना, एते द्वावपि कोणा एकत्र मिलितौ, अट्ठमादिसु द्विधात कोटीसहित यश्चरमदिवस (स) तस्याप्येका कोटी, एवमाचामाग्लनिर्वि-
कृतिकैकासनैकरूपानकान्यपि, अथवाऽयमन्यो विधि—अभक्तार्थं कृत आचामाग्लेन पारयति, पुनरप्यभक्तार्थं करोति आचामाग्लं च, एत एकासनादिभिरपि
सयोग कर्त्तव्य, निर्विकृत्यादिवसु सर्वेषु मदोप गिरमेणु च ।

च तपः अमुकं अमुके—अमुकदिवसे एतावत् पष्ठादि हृष्टेन—नीरुजेन ग्लानेन वा—अनीरुजेन कर्त्तव्यं यावदुच्छ्वासो
यावदायुरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७१ ॥ एतत् प्रत्याख्यानमुक्तस्वरूपं नियन्त्रितं धीरपुरुषप्रज्ञसं—तीर्थकरगणधरप्र-
रूपितं यद् गृह्णन्ति—प्रतिपद्यन्ते अनगारा—साधवः 'अनिभृतात्मानः' अनिदाना अप्रतिवद्धाः क्षेत्रादिष्विति गाथासमासार्थः
॥ १५७२ ॥ इदं चाधिकृतप्रत्याख्यानं न सर्वकालमेव क्रियते, किं तर्हि? चतुर्दशपूर्विजिनकल्पिकेषु प्रथम एव वज्रकु-
षभनाराचसंहनने, (अधुना तु) एतद् व्यवच्छिन्नमेव, आह—तदा पुनः किं सर्व एव स्थविरादयः कृतवन्तः आहोम्विजिनकल्पिका-
दय एवेति?, उच्यते, सर्व एव, तथा चाह—स्थविरा अपि तथा (दा-) चतुर्दशपूर्व्यादिकाले, अपिशब्दादन्ये च कृतवन्त इति गाथा-
समासार्थः ॥ १५७३ ॥ भावत्यो पुण नियन्त्रितं णाम णियमितं, जथा एत्थ कायवं, अधवाऽच्छिण्णं जथा एत्थ अवस्सं कायवंति,
मासे २ अमुगेहिं दिवसेहिं चतुत्यादि छट्ठादि अट्ठमादि एवतिओ छट्ठेण अट्ठमेण वा, हट्ठो ताव करेति चेव, जति गिलाणो
हवति तयावि करेति चेव, णवरि ऊसासधरो, एतं च पच्चक्खाणं पढमसंघतणी अपडिवद्धा अणिस्सिता इत्थ य परत्थ
य, अवधारणं मम असमत्थस्म अण्णो काहिति, एवं सरीरए अपडिवद्धा अणिस्सिता कुवंति, एतं पुण चोदसपुवीसु

१ भावार्थे पुनर्नियन्त्रितं नाम नियमितं यथाऽत्र कर्त्तव्यं, अथवाऽच्छिन्नं यथाऽत्रावश्य कर्त्तव्यमिति, मासे २ अमुभिन् दिवसे चतुर्थादि पष्ठादि अट्ठ
मादि एतावत्, पठेनाष्टमेन वा, हृष्टेनावत् करोत्येव, यदि ग्लानो भवति तथापि करोत्येव, पर उच्छ्वासधर, एतच्च प्रत्याख्यानं प्रथमसहनतिनोऽप्रतिपद्धा
अनिश्रिता अत्र चामत्र च, अत्रधारणं समासम गत्यान्य करिष्यति, एवं सरीरेऽप्रतिपद्धा अनिश्रिता कुर्वन्ति, एतत् पुनश्चतुर्दशपूर्विभि
पढमसंघतणेण जिणकपेण य समं वोच्छिण्णं, तस्मिन् पुण काले आयारियपज्जन्ता थेरा तदा कर्त्ता आसन्ति । व्याख्यातं
नियन्त्रितद्वारं, माम्प्रतं साकारद्वारं व्याचिख्यासुराह—

मयहरगागारेहिं अन्नत्थवि कारणंमि जायंमि । जो भत्तपरिज्जायं करेह सागारकडमेयं ॥ १५७४ ॥

अयं च महानयं च महान् अनयोरतिशयेन महान् महत्तरः, आक्रियन्त इत्याकाराः, प्रभूतैवंविधाकारसत्ताख्यापनार्थं
ब्रह्मवचनमतो महत्तराकारहेतुभूतैरन्यत्र वा—अन्यस्मिन्नानाभोगादौ कारणजाते सति भुजिक्रिया करिष्येऽहमित्येवं यो भक्त-
परित्यागं करोति सागारकृतमेतदिति गाथाार्थः ॥ १५७४ ॥ अवयवत्यो पुण सह आगारेहि सागारं, आगारा उवरिं सुत्ताणुगमे
भणिण्हिति, तत्थ महत्तरगागारेहिं—महत्प्रययोगेहि, तेण अभत्तट्ठो पच्चक्खातो ताये आयरिएहिं भण्णति—अमुगं गामं गंतवं,
तेण निवेडयं जथा मम अज्ज अब्भत्तट्ठो, जति ताव समत्थो करेतु जातु य, ण तरति अण्णो भत्तट्ठितो अभत्तट्ठितो वा
जो तरति सो वच्चतु, णत्थि अण्णो तस्स वा कज्जस्स असमत्थो ताथे तस्स चेव अभत्तट्ठियस्स गुरु विसज्जयन्ति, एरि-
वस्स तं जेमंतस्म अणभिलासस्स अभत्तट्ठितणिज्जरा जा सा से भवति गुरुणिओएण, एवं उस्सूरलंभेवि विणस्सति अच्चंतं

१ प्रथमसहननेन जिनकपेन च सम ष्यच्छिन्नं, तस्मिन् पुन काले आचार्या जिनकल्पिकाः स्थविरास्तदा कुर्वन्त आसन् । २ अत्रयवार्थे पुन सहाकारै
साकार, आगारा अपरि सूत्रानुगमे भणिण्यन्ते, तत्र महत्तराकारे—महत्प्रयोजनं, तेनाभक्तार्थे प्रत्याख्यात तदाऽऽचार्यैर्भण्यते—अमुक ग्रामं गन्तव्यं, तेन निवेदित
यथा मसाद्याभक्तार्थं, यदि तावत्प्रमथं करोतु यातु च, न शक्नोति अन्यो भक्तार्थाऽभक्तार्थो वा य शक्नोति स व्रजतु, नास्त्यन्यस्तस्य वा कार्यस्य ऽसमर्थः तदा
तमेवाभक्तार्थिकं गुरोरो विसृजन्ति, ईदृशस्य तं जेमतोऽनभिलाषस्याभक्तार्थनिर्जरा या सा तस्य भवति गुरुनियोगेन, एतमुत्तरलंभेऽपि विनोदयति अत्यन्त

विभासा, जति थोवं ताथे जे णमोकारइत्ता पोरुसिइत्ता वा तेसिं विमज्जेज्जा जे ण वा पारणइत्ता जे वा अमहू विभासा, एवं गिलाणकज्जेसु अण्णतरे वा कारणे कुलगणसंघकज्जादिविभासा, एवं जो भत्तपरिचागं करेति सागारकडमेतंति । गतं साकारद्वारं, इदानीं निराकारद्वारं व्याचिख्यासुराह—

निज्जायकारणमी मयहरगा नो करंति आगारं । कंतारवित्तिदुग्भिक्खयाह एयं निरागारं ॥ १५७५ ॥

निश्चयेन यातं—अपगतं कारणं—प्रयोजनं यस्मिन्नसौ निर्यातकारणस्तस्मिन् साधौ महत्तराः—प्रयोजनविशेषास्तत्फलाभावाच्च कुर्वन्त्याकारान् कार्याभावादित्यर्थः, कः?—कान्तारवृत्तौ दुर्भिक्षतायां च—दुर्भिक्षभावे चेति भावः, अत्र यत् क्रियते तदेवंभूतं प्रत्याख्यानं निराकारमिति गाथार्थः ॥ १५७५ ॥ भावत्यो पुण निज्जातकारणस्म तस्मज्जा णत्थि एत्थ किंचिवि वित्ति ताहे महत्तरगादि आगारे ण करेति, अणाभोगसहसकारे करेज्ज, किं निमित्तं?, कट्ठं वा अंगुलिं वा मुधे छुहेज्ज अणाभोगेणं सहसा वा, तेण दो आगारा कज्जंति, तं कहिं होज्जा?, कंतारे जथा मिणपडिमादीसु, कंतारेसु वित्ती ण

१ विभासा, यदि श्लोक तद्वा ये नमस्कारमहितका पोरुपीया वा तेषां विसर्जयेत ये न वा पारणान्तो ये वाऽस्तत्पिण्य विभासा, पुन श्लोकार्थेषु अन्यतरस्मिन् वा कार्यं कुलगणसंघकार्यादितिभासा, एव यो भक्तपरित्याग करोति साकारकृतमेतत् । २ भावार्थं पुनर्निर्यातकारणस्य तस्य यथा नाम्नि अत्र काचिद्वृत्ति तदा महत्तरादीनाकारान् करोति, अणाभोगसहसकारो दुर्गात्, किं निमित्तं?, काष्ठं वाऽङ्गुलिं वा मुधे क्षिपेत् अणाभोगेण सहसा वा, तेन द्वावाकारं क्रियेते तत् फ भवेत्?, कान्तारे यथा क्षणपर्यादिव, कान्तारेषु वृत्ति न

लहति, पडिणीएण वा पडिसिद्धं होज्जा, दुग्भिक्खं वा वट्टइ हिंडंतस्मवि ण लब्धति, अथवा जाणति जथा ण जीवामित्ति ताथे गिरागारं पच्चवखाति । व्याख्यातमनाकारद्वारम्, अधुना कृतपरिमाणद्वारमधिकृत्याह—

दत्तीहि उ कवलेहि व घरेहिं भिक्खाहिं अहव दब्बेहि । जो भत्तपरिचायं करेद्व परिमाणकडमेयं ॥ १५७६ ॥

दत्तीभिर्वा कवलैर्वा गृहैर्भिक्षाभिरथवा द्रव्यैः—ओदनादिभिराहारायामितमानैर्यो भक्तपरित्यागं करोति 'परिमाणकडमेतं'—ति कृतपरिमाणमेतदिति गाथासमासार्थः ॥ १५७६ ॥ अवेयवत्थो पुण दत्तीहिं अज्ज मए एगा दत्ती दो वा ३-४-५ दत्ती, किं वा दत्तीए परिमाणं?, वच्चंगवि(सित्थगपि)एक्कसिं छुब्धति एगा दत्ती, डोवलिंयपि जतियाओ वारातो पप्फोडेति तावतियाओ ताओ दत्तीओ, एवं कवले एकेण २ जाव वत्तीसं दोहि ऊणिया कवलेहिं, घरेहिं एगादिएहिं २ ३ ४ । भिक्खाओ एगादियाओ २ ३ ४, दवं अमुगं ओदणे खज्जगविही वा आयंविं वा अमुगं वा कुसणं एवमादिविभासा । गतं कृतपरिमाणद्वारं, अधुना निरवशेषद्वारावयवार्थं अभिधातुकाम आह—

सव्वं असणं सव्वं पाणगं सव्वखज्जमुज्जविहं । वोसिरइ सव्वभावेण एयं भणियं निरवसेसं ॥ १५७७ ॥

१ लभते, प्रत्यनीकेन वा प्रतिपिद्ध भवेत्, दुर्भिक्षं वा वर्तते हिडमानेनापि न लभते, अथवा जानाति यथा न जीविष्यामीति तदा निराकार प्रत्याख्याति । २ अवयवार्थं पुनर्दत्तिभि अद्य मया एका दत्तिहं वा ३ ४ ५ दत्तय, किं वा दत्ते परिमाणं?, सिक्खकम्मपेकस क्षिपति एका दत्ति द्वावमपि पावतो वारान् प्रस्फोटयति तावत्सत्ता दत्तय, एव कवले एकेन यावत् द्वात्रिंशता द्वाभ्यामूना कवलाभ्यां, गृहेरेकादिभिं भिक्षा एकादिका २ ३ ४, द्रव्यममुकमोदन खाद्यकविधिर्यो आचामाग्ल वा अमुक वा द्विदल एवमादि विभासा ।

सर्वमशनं सर्वं वा पानकं सर्वखाद्यभोज्य—विविधं खाद्यप्रकारं भोज्यप्रकारं च व्युत्पज्जति—परित्यजति सर्वभावेन—सर्वप्रकारेण भणितमेतन्निरवशेषं तीर्थकरणधरैरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७७ ॥ वित्थरत्थो पुण जो भोअणस्स सत्तरविधस्स वोसिरति पाणगस्स अणेगविधस्स खंडपाणमादियस्स खाइमस्स अंवाडयस्स सादिमं अणेगविधं मधुमादि एतं सवं जाव वोसिरति एतं गिरवसेमं । गतं निरवशेषद्वारम्, इदानीं सङ्केतद्वारविस्तरार्थप्रतिपादनायाह—

अंगुट्टमुट्ठिगंठीघरसेउस्सासथिवुगजोइक्खे । भणियं सकेयमेयं धीरेहिं अणंतनाणीहिं ॥ १५७८ ॥

अङ्गुष्ठश्च मुट्ठिश्चेत्यादिद्वन्द्वः अङ्गुष्ठमुट्ठिग्रन्थिगृहस्वेदोच्छ्वासस्तिबुक्कज्योतिष्कान् तान् चिहं कृत्वा यत् क्रियते प्रत्याख्यानं तत् भणितम्—उक्तं सङ्केतमेतत्, कैः?—धीरैः—अनन्तज्ञानिभिरिति गाथासमासार्थः ॥ १५७८ ॥ अवेयवत्थो पुण केतं नाम चिध, सह केतेन सङ्केतं, सचिहमित्यर्थः, 'साधू सावगो वा पुण्णेवि पच्चक्खाणे किंचि चिहं अभिगिण्हति, जाव एवं तावार्थं ण जिमेमिच्छि, ताणिमाणि चिहानि, अंगुट्टमुट्ठिगंठीघरसेउस्सासथिवुगदीवताणि, तत्थ ताव सावगो पोरुसीपच्चक्खाइतो ताथे छेत्तं गतो, घरे वा ठितो ण ताव जेमेति, ताथे ण किर वट्टति अपच्चक्खाणस्स अच्छित्तुं, तदा

१ विस्मयार्थं पुनर्यो भोजन सप्तदशविधं व्युत्पज्जति पानीयमनेकविधं खण्डापानीयादि स्वाद्यमात्रादि स्वाद्यमनेकविधं मध्वादि पुनर् सर्वं यावद्व्युत्पज्जति एतत् निरवशेषं । २ अवयवार्थं पुन केतं नाम चिहं साधु श्रान्तो वा पूर्णोऽपि प्रत्याख्याने किञ्चिच्चिहं अभिगृह्णाति यावदेव तावदह न जेमामि, तानीमानि चिहानि अङ्गुष्ठ मुट्ठिग्रन्थिगृह स्वेदविन्दुरुच्छ्वासमिबुको दीप, तत्र तावन् श्रावक पोरुपीप्रत्याख्यानवान् तदा क्षेत्र गत गृह वा स्थित न तावज्जेममि, तदा किल न वर्ततेऽप्रत्याख्यानेन स्थातु, तदा

अंगुष्ठचिह्नं करोति, जाव ण मुयामि ताव न जेमेमिति, जाव वा गंठिं ण मुयामि, जाव घरं ण पविसामि, जाव सेओ ण णस्सति जाव वा एवतिया उस्सासा पाणियमंचिताए वा जाव एत्तिया थिवुगा उस्साविंदूथिवुगा वा, जाव एस दीवगो जलति ताव अहं ण भुंजामिति, न केवलं भत्ते अण्णेषुवि अभिगगहविसेसेसु संकेतं भवति, एवं ताव सावयस्स, साधुस्सवि पुण्णे पच्चक्खाणे किं अपच्चक्खाणी अच्छउ ? तम्हा तेणवि कातवं सङ्केतमिति । व्याख्यातं सङ्केतद्वारं, साम्प्रतम-
द्धाद्वारप्रतिपिपादयिष्याह—

अद्धा पच्चक्खाणं जं तं कालप्पमाणच्छेएणं । पुरिमहूपोरिसीए मुहुत्तमासद्धमासेहिं ॥ १५७९ ॥

अद्धा—काले प्रत्याख्यानं यत् कालप्रमाणच्छेदेन भवति, पुरिमाद्धपौरुषीभ्यां मुहुत्तमासाद्धमासैरिति गाथासङ्केपार्थः ॥ १५७९ ॥ अवयवार्थो पुन अद्धा णाम कालो कालो जस्स परिमाणं तं कालेणावबद्धं कालियपच्चक्खाणं, तंजथा-
णमोक्कार पोरिसि पुरिमहूपकासणग अद्धमासमासं, चशब्देन दोणिण दिवसा मासा वा जाव छम्मासिस्ति पच्चक्खाणं, एतं अद्धापच्चक्खाणं । गतमद्धाप्रत्याख्यानं, इदानीं उपसंहरन्नाह—[ग्रं० २१५००]

१ भङ्गुष्ठचिह्नं करोति यावन्न मुद्यामि तावन्न जेमासि यावद्वा ग्रंथिं न मुद्यामि यावद्वा गृहं न प्रविशामि यावद्वा स्वेदो न महयति यावद्वा एताघन्त
बद्धासा पानीयमञ्चिकायां वा यावदेतावन्तं स्निग्धा अवाधायविन्दुवो वा यावदेप दीपको उज्जलति तावदहं न भुञ्जे, न केवलं भक्तेऽन्येष्वपि अभिग्रह-
विशेषेषु संकेतं भवति, एव तावत् श्रावकस्य, साधोरपि पूर्णं प्रत्याख्याने किमप्रत्याख्यानी तिष्ठतु ? तस्मात् तेनापि कर्त्तव्यं संकेतमिति । २ अवयवार्थः पुन,
अद्धा नाम काल, कालो यस्य परिमाणं तत् कालेनावबद्धं कालिकप्रत्याख्यानं, तद्यथा—नमस्कारसहितं पौरुषी पूर्वार्धकाशनाधेमासमासानि चशब्देन द्वौ दिवसौ
मासौ वा यावत् पणमासा इति प्रत्याख्यानं, एतद्धाप्रत्याख्यानं

भणियं दसविहमेयं पच्चक्खाणं गुरुवएसेणं । कयपच्चक्खाणविहिं इत्तो वुच्छं समासेणं ॥ १५८० ॥

आह जह जीवचाए पच्चक्खाणं न कारणं अन्नं । भंगभयाऽऽसणदाणे धुव कारवणे य नणु दोसे ॥ १५८१ ॥

नो कयपच्चक्खाणो, आयरियाईणं दिज्ज असणाई । न य विरट्ठेपालणाओ वेयावच्चं पहाणयरं ॥ १५८२ ॥

नो ति विहंति विहेणं पच्चक्खइ अन्नदाणकारवणं । सुद्धस्स तओ मुणिणो न होइ तव भंगहेउत्ति ॥ १५८३ ॥

सयमेवणुपालणियं दाणुवएसो य नेह पडिसिद्धो । ता दिज्ज उवइसिज्ज व जहा समाहीइ अन्नेसिं ॥ १५८४ ॥

कयपच्चक्खाणोऽवि य आयरियगिलाणवालवुद्धानं । दिज्जासणाइ संते लाभे कयवीरियायारो ॥ १५८५ ॥

भणितं दशविधमेतत् प्रत्याख्यानं गुरुपदेनेन, कृतं प्रत्याख्यानं येन स तथाविधस्तस्य विधिस्तं 'अतः' उद्धृष्टं वक्ष्ये
'समासेन' सङ्क्षेपेणेति गाथार्थः ॥ १५८० ॥ प्रत्याख्यानाधिकार एवाह परं, किमाह ?—यथा जीवघाते—प्राणातिपाते
प्रत्याख्याते सत्यसौ प्रत्याख्याता न कारयत्यन्यमिति—न कारयति जीवघातं अन्यप्राणिनमिति, कुतः ?—भङ्गभयात्—
प्रत्याख्यानभङ्गभयादित्यर्थः; भावार्थः—अश्नत इत्यशनम्—ओदनादि तस्य दानम्—अशनदानं तस्मिन्नशनदाने, अशनशब्दः पा-
नाद्युपलक्षणार्थः, ततश्चैतदुक्तं भवति—कृतप्रत्याख्यानस्य सतः अन्यस्मै अशनादिदाने ध्रुवं कारणमिति—अवश्यं भुजिक्रिया-
कारणं, अशनादिलाभे सति भोक्तुर्भुजिक्रियासद्भावात् ततः किमिति चेत्, ननु दोषः—प्रत्याख्यानभङ्गदोष इति गाथार्थः
॥ १५८१ ॥ अतः—'नो कयपच्चक्खाणो आयरियाईणं दिज्ज असणाई' यतश्चैवमतः न कृतप्रत्याख्यानः पुमानाचार्या-
दिभ्य आदिशब्दादुपाध्यायतपस्विशैक्षकगलानवृद्धादिपरिग्रहः दद्यात्, किम् ?—अशनादि, स्यादेतद्—ददतो वैयवृत्य-
लाभ इत्यत आह—न च विरतिपालनाद् वैयवृत्यं प्रधानतरमतः सत्यपि च लाभे किं तेनेति गाथार्थः ॥ १५८२ ॥
एवं विनेयजनहिताय पराभिप्रायमाशङ्क्य गुरुराह—न 'त्रिविधं' करणकारणानुमतिभेदभिन्नं 'त्रिविधेन' मनोवाक्काय-
योगत्रयेण 'प्रत्याख्याति' प्रत्याचष्टे प्रकान्तमशनादि अतोऽनभ्युपगतोपालम्भश्चोदकमते, यतश्चैवम् अन्यस्मै दानम-
शनादेरिति गम्यते, तेन हेतुभूतेन कारणं भुजिक्रियागोचरमन्यदानकरणं तच्छुद्धस्य—आशंसादिदोषरहितस्य ततः—
तस्मात् मुनेः—साधोः न भवति तद्भङ्गहेतुः—प्रकान्तप्रत्याख्यानभङ्गहेतुः, तथाऽनभ्युपगमादिति गाथार्थः ॥ १५८३ ॥ किंच—
स्वयमेव—आत्मनैवानुपालनीयं प्रत्याख्यानमुक्तं निर्युक्तिकारेण, दानोपदेशौ च नेह प्रतिपिद्धौ, तत्रात्मनाऽऽनीय वितरणं दानं
दानश्राद्धादिकुलाख्यानं तूपदेश इति, यस्माद् एवं तस्माद् दद्यादुपदिशेद्वा, यथासमाधिना वा यथासामर्थ्येन 'अन्येभ्यो'
वालादिभ्य इति गाथार्थः ॥ १५८४ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह 'कय' इत्यादि, निगदसिद्धा, एतत् पुन सामायारी—सयं अभुं-
जंतोवि साधूणं आणेत्ता भत्तपाणं देज्जा, संतं वीरियं ण निगूहितवं अप्पणो, संते वीरिए अण्णो णाऽऽणावेववो, जथा अण्णो
अमुगस्स आणेदु दिति, तम्हा अप्पणो संते वीरिए आयरियगिलाणवालवुद्धानुपाहुणगादीण गच्छस्स वा संणायकुलेहिंतो वा
असण्णातएहिं वा लद्धिसंपुण्णो आणेत्ता देज्ज वा दवावेज्ज वा परिचिएसु वा संखडीए वा दवावेज्ज, दाणेत्ति गतं, उवदिसेज्ज

१ अत्र पुन सामायारी—स्वयमभुजानोऽपि साधून् आनीय भक्त्याने दद्यात् सद्गुरोर्न न निगृहीतव्य आरामेन, सति वीर्येऽन्यो नाऽऽज्ञापयितव्य यथाऽन्यो
ऽमुकस्मै आनीय ददातु, तस्मात् आरामेन सति वीर्यं आचार्यगलान्वालावृद्धप्रापूर्णाकादिभ्यो गच्छाय वा सज्ञातीयकुलेभ्यो वाऽसज्ञातीयभ्यो वा लब्धिसपूर्णा
आनीय दद्यात् दापयेद्वा, परिचितेभ्यो वा सद्गुरुवा दापयेत्, दानमिति गतं, उपदिशेद्वा

वा संविग्गअण्णसंभोइयाणं जथा एताणि दाणकुलाणि सहगकुलाणि वा, अतरंतो मंभोइयाणवि उवदिमेज्ज ण दोमो, अह पाणगरस्स सण्णाभूमिं वा गतेण संखडीभत्तादिगं वा होज्ज ताहे साधूणं अमुगत्य संगडित्ति एवं उवदिसेज्जा । उवदे-
सत्ति गतं । जहासमाही णाम दाणे उवदेसं अ जहासामर्थं, जति तरति आणेदुं देति, अह न तरति तो दवावेज्ज वा
उवदिसेज्ज वा, जथा जया साधूण अण्णो वा समाधी तथा तथा पयतित्तं जहाममाधित्ति वक्खाणिधं । अमुमेवार्थ-
मुपदर्शयन्नाह भाण्यकारः—

संविग्गअण्णसंभोइयाण देसेज्ज सहगकुलाहं । अतरंतो वा मंभोइयाण देजा जहसुमाही ॥ २४४ ॥ (भा०)

गतार्था, णवरमतरंतस्स अण्णसंभोइयस्सवि दातव्यं । साम्प्रतं प्रत्याख्यानशुद्धिः प्रतिपाद्यते, तथा चाह भाण्यकारः—
सोही पच्चक्खाणस्स छन्विहा समणसमयकेऊहिं । पच्चत्ता तित्थयरेहिं तमहं वुच्चं समामेणं ॥ २४५ ॥ (भा०)
सा पुण सहहणा जाणणा य विणयाणुभासणा चेव । अणुपालणा विसोही भावविसोही भवे छट्ठा ॥ १५८६ ॥
शोधनं शुद्धिः, सा प्रत्याख्यानस्य—प्रागुनिरूपितशब्दार्थस्य पट्टविधा—पट्टप्रकारा श्रमणसमयकेतुभिः—माधुमिद्वान्तचिह्न-

१ सविग्गअण्णसंभोइयाणो यथतानि दाणकुलानि शादककुलानि वा, अशक्यं साभोगिकभ्योऽप्युपदिशेत् दोष, अथ पाणकण मनाभूमिं
वा गतेन संखडीभत्तादिगं वा भवेत् तदा साधुभ्योऽमुकत्र मण्डीत्येवमुपदिशेत्, उपदेश इति गत, यथाममाधिताम दाणे उपदेशो च यथासामर्थ्यं, यदि
शक्नोति आनीय उदाति अथ न शक्नोति तदा दापयेद्वोपदिशेद्वा, यथा यथा साधूणामात्मनो वा समाधिप्रथा तथा प्रयत्नादथ यथाममाधीति व्याख्यात ।
२ नवरमशक्नुवतोऽन्यमाभोगिकायापि दातव्य

भूतैः प्रज्ञप्ता—प्ररूपिता, कैः ?—तीर्थकरैः—ऋषभादिभिः, तामहं वक्ष्ये, कथं ?—ममामेन—सङ्क्षेपेणेति गाथार्थः ॥ २४५ ॥
अधुना पट्टविधत्वमुपदर्शयन्नाह—सा पुनः शुद्धिर्यं पट्टविधा, तद्यथा श्रद्धानशुद्धिः ज्ञानशुद्धिश्च विनयशुद्धिः अनुभा-
षणाशुद्धिश्चैव, तथाऽनुपालनाविशुद्धिश्चैव भावशुद्धिर्भवति पट्टी, पाठान्तरं वा 'सोहीसहहणे' त्यादि, तत्र शुद्धिशब्दो
द्वारोपलक्षणार्थः, निर्युक्तिगाथा चेयमिति गाथासमासार्थः ॥ १५८६ ॥ अवयवार्थं तु भाण्यकार एव वक्ष्यति, तत्राद्य-
द्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

पच्चक्खाणं सच्चत्तुदेमिअं जं जहिं जया काले । तं जो सहहह नरो तं जाणसु सहहणसुद्धं ॥ २४६ ॥ (भा०)
पच्चक्खाणं जाणइ कप्पे जं जंमि होइ कायव्वं । मूलगुणे उत्तरगुणे तं जाणसु जाणणासुद्धं ॥ २४७ ॥ (भा०)

प्रत्याख्यानं सर्वज्ञभाषितं—तीर्थकरप्रणीतमित्यर्थः 'य'दिति यत् सप्तविंशतिविधस्यान्यतमं, सप्तविंशतिविधं च पञ्चविधं
साधुमूलगुणप्रत्याख्यानं दशविधमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं द्वादशविधं श्रावकप्रत्याख्यानं 'यत्र' जिनकल्पे चतुर्यामे पञ्चयामेवा
श्रावकधर्मे वा 'यदा' सुभिक्षे दुर्भिक्षे वा पूर्वाह्णे पराह्णे वा काल इति—चरमकाले तत् यः श्रद्धते नरः तत् तदभेदोपचा-
रात् तस्यैव तथापरिणतत्वाज्जानीहि श्रद्धानशुद्धमिति गाथार्थः ॥ २४६ ॥ ज्ञानशुद्धं प्रतिपाद्यते, तत्र—प्रत्याख्यानं
जानाति—अवगच्छति कल्पे—जिनकल्पादौ यत् प्रत्याख्यानं यस्मिन् भवति कर्त्तव्यं मूलगुणोत्तरगुणविषयं तज्जानीहि ज्ञान-
शुद्धमिति गाथार्थः ॥ २४७ ॥ विनयशुद्धमुच्यते, तत्रेय गाथा—

किइरुम्मस्स विसोही पंजजई जो अहीणमहरित्तं । मणवयणकायगुत्तो तं जाणसु विणयओ सुद्धं ॥ २४८ ॥ (भा०)

अणुभासइ गुरुवयणं अक्खरपयवज्जणेहिं परिसुद्ध । पंजलिउडो अभिसुहो तं जाणणु भासणासुद्धं ॥ २४९ ॥ (भा०)

कंतारे वृत्तिभक्त्वे आर्यं वा महई समुप्पत्ते । जं पालियं न भग्गं तं जाणणु पालणासुद्धं ॥ २५० ॥ (भा०)

रागेण व दोसेण व परिणामेण व न दूमियं जं तु । तं खलु पच्चक्खाणं भावविसुद्धं मुणेयव्वं ॥ २५१ ॥ (भा०)

एएहि छहिं ठाणेहिं पच्चक्खाणं न दूमियं जं तु । तं सुद्धं नायव्वं तप्पडिवक्खे असुद्धं तु ॥ २५२ ॥ (भा०)

धंभा कोहा अणाभोगा अणापुच्छा अमंतहं । परिणामओ असुद्धो अवाउ जम्हा विउ पमाणं ॥ २५३ ॥ (भा०)

पच्चक्खाणं समत्तं

कृतिकर्मणः—वन्दनकस्येत्यर्थः विशुद्धिं—निरवद्यकरणक्रियां प्रयुक्ते यः सः प्रत्याख्यानकाले अन्यूनातिरिक्तां विशुद्धिं

मनोवाक्कायगुप्तः सन् प्रत्याख्यातपरिणामत्वात् प्रत्याख्यानं जानीहि विनयतो—विनयेन शुद्धमिति गाथार्थः ॥ २४८ ॥

अधुनाऽनुभाषणशुद्धं प्रतिपादयन्नाह—कृतकृतिकर्मा प्रत्याख्यानं कुर्वन् अनुभाषते गुरुवचनं, लघुतरेण शब्देन भणतीत्यर्थः,

कथमनुभाषते?—अक्षरपदव्यञ्जनैः परिशुद्धं, अनेनानुभाषणायत्नमाह, णवरं गुरु भणति वोसिरति, इमोवि भणति—वोसि-

रामो'त्ति, सेसं गुरुभणितमरिसं भाणितव्वं । किभूतः सन् १, कृतप्राज्ञलिरभिमुखस्तज्जानीह्यनुभाषणाशुद्धमिति गाथार्थः

॥ २४९ ॥ साम्प्रतमनुपालनाशुद्धमाह—कान्तारे—अरण्ये दुर्भिक्षे—कालविभ्रमे आतङ्के वा—ज्वरादौ महति समुत्पन्ने सति

यत् पालितं यत्र भग्नं तज्जानीह्यनुपालनाशुद्धमिति । एतत् उगमदोसा सोलस उप्पादणाएवि दोसा सोलस एसणादोसा

१ पर गुरु भणति—पुनरुजति, अयमपि भणति व्युत्पत्ताम इति, दोष गुरुभणितसदृश भणितव्य । २ अग्रोद्गमदोषा पोदश उप्पादनाया अपि दोषा
पोदश प्यणादोषा

इस एते सबे बातालीसं दोसा णिच्चपडिसिद्धा, एते कंतारे दुर्भिक्षादिसु ण भज्जंतिसि गाथार्थः ॥ २५० ॥ इदानीं भावशुद्धमाह—रागेण वा—अभिप्वल्लक्षणेन द्वेयेण वा—अप्रीतिलक्षणेन, परिणामेन च—इहलोकाद्याशंसालक्षणेन स्तम्भादिना वा वक्ष्यमाणेन न दूषितं—न कलुषितं यत् तु—यदेव तत् खल्विति—तदेव खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् प्रत्याख्यानं भावविशुद्धं ‘मुणेयवं’ति ज्ञातव्यमिति गाथासमासार्थः ॥ अवयवत्थो पुण—रागेण एस पूइज्जदित्ति अहंपि एवं करेमि तो पुज्जिहामि एवं रागेण करेति, दोसेण तहा करेमि जहा लोगो ममहुत्तो पडति तेण एतस्स ण अट्ठायति एवं दोसेण, परिणामेण णो इहलोगट्ठयाए णो परलोगट्ठयाए नो कित्तिजसवण्णसद्दहेतुं वा अण्णपाणवत्थलोभेण सयणासणवत्थहेतुं वा, जो एवं करेति तं भावशुद्धं ॥ २५१ ॥ एभिर्निर्नन्तरव्यावर्णितैः पङ्क्तिभिः स्थानैः श्रद्धानादिभिः प्रत्याख्यानं न दूषितं—न कलुषितं यत् तु—यदेव तत् शुद्धं ज्ञातव्यं । तत्प्रतिपक्षे—अश्रद्धानादौ सति अशुद्धं तु—अशुद्धमेवेति गाथार्थः ॥ २५२ ॥ परिणामेन वा न दूषितमित्युक्तं तत्र परिणामं प्रतिपादयन्नाह—स्तम्भात्—मानात्, क्रोधात्—प्रतीतात्, अनाभोगात्—विस्मृतेः अनापृच्छातः असन्ततेः (ज्ञातः) परिणामात् अशुद्धः अपायो वा निमित्तं यस्मादेवं तस्मात् प्रत्याख्यानचिन्तायां विद्वा-

१ इहा, एते सर्वे द्विचाचारिणस्तु दोषा नित्य प्रतिपिद्धा, एते कान्तारदुर्भिक्षादिसु न भज्यन्ते इति । २ अवयवार्थं पुनरागेणैव पूज्यते इत्यहमपि पूर्वं करोमि तत् पूजयिष्ये एव रागेण करोति, द्वेयेण तथा करोमि यथा लोको ममायत्तो पतति तेनैव नाद्विपते एव द्वेयेण, परिणामेन नेहलोकार्थाय न परलोकार्थाय न कीर्तिवर्णयसा शब्दहेतोर्वा असपातवत्त्वलोभेन शयनासनयस्त्रहेतोर्वा, य एव करोति तत् भावशुद्धः ।

न प्रमाणं निश्चयनयदर्शनेनेति गाथार्थः ॥ २५३ ॥ धंभेण एसो माणिज्जति अहंपि पच्चक्खामि तो माणिज्जामि, क्रोधेण पडिच्चोदणाइ अंवाडिओ णेच्छति जेमेतुं क्रोधेण अब्भत्तट्ठं करेति, अणाभोगेण णयाणति किं मम पच्चक्खान्ति जिमिएण संभरितं भग्गं पच्चक्खानं, अणापुच्छाणाम अणापुच्छाए चैव भुंजति मा वारिज्जिहामि जहा तुमे अब्भत्तट्ठो पच्चक्खादो-त्ति, अहवा जेमेमि तो भणिहामि वीसरितंति, ‘असंतति’चि णत्थि एत्थ किंचि भोत्तवं वरं पच्चक्खातंति परिणामतोऽशुद्धोत्ति दारं । सो पुववण्णितो इहलोगजसकित्तिमादि, अहवा एसेव धंभादि अवाउत्ति, अहं पच्चक्खामि, मा णिच्छुभी-हामिसि, अहवा एए ण पच्चक्खाति । एवं ण कप्पति विदू णाम जाणगो तस्स सुद्धं भवति सो अण्णधा ण करेति जम्हा, कम्हा ?, जाणगो, तम्हा विदू पमाणं, जाणंतो सुहं परिहरतिसि भणितं होति, सो पमाणं, तस्य शुद्धं भवतीत्यर्थः । ‘पच्चक्खानं समत्तं’ मूलद्वारागाथायां प्रत्याख्यानमिति द्वारं व्याख्यातं । शेषाणि तु प्रत्याख्यात्रादीनि पञ्च द्वाराणि नामनिष्पन्न-निक्षेपान्तर्गतान्यपि सूत्रानुगमोपरि व्याख्यास्यामः, किमिति?, अत्रोच्यते, येन प्रत्याख्यानं सूत्रानुगमेन परमार्थतः समाप्तिं

१ अन्धेनैव मान्यते अहमपि प्रत्याख्यामि ततो मानयिष्ये, क्रोधेन प्रतिनोदनया निर्भक्षितो नेच्छति जिमिहो क्रोधेनाभकार्यं करोति, अनाभोगेन न जानाति किं मम प्रत्याख्यानमिति जिमितेन स्मृतं मम प्रत्याख्यातं, अनापृच्छा नाम अनापृच्छयैव भुनक्ति मा वारिणि यथा स्वयाभकार्यं प्रत्याख्यात इति, अथवा जेमामि ततो भणिष्यामि विस्मृतमिति, असदिति मास्त्वत्र किञ्चि भोक्तव्यं वरं प्रत्याख्यातमिति परिणामतोऽशुद्ध इति द्वार । स पूर्ववर्णित इहलोकयसा — कीर्तिवर्णादि, अथैव एव स्तम्भादिराव इति, अहं प्रत्याख्यामि मा निश्चिकाशिपमिति, अथैवैव न प्रत्याख्यामि, एव न कल्पते, विदुर्नाम ज्ञायक तस्य शुद्धं भवति, सोऽन्यथा न करोति यस्मात्, कस्मात् ?, ज्ञायक, तस्माद्विदुः प्रमाणं, जानान सुख परिहरतीति भणितं भवति, स प्रमाण ।

यास्यतीति । अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितस्यात्रेह प्रतन्यते, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, नाम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं चानुगमे, स च द्विधा—सूत्रानुगमो निर्युक्त्यनुगमश्च, तत्र निर्युक्त्यनुगमस्त्रिविधः, तद्यथा—निक्षेपनिर्युक्त्यनुगम उपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमः सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमश्चेति, तत्र निक्षेपनिर्युक्त्यनुगमोऽनुगतो वक्ष्यते च, उपोद्घातनिर्युक्त्यनुगमस्त्वाभ्यां द्वारागाथाभ्यामवगन्तव्यः, तद्यथा—‘उद्देसे णिद्देसे य’ इत्यादि, ‘किं कतिविध’मित्यादि, सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमस्तु सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इति, स चावसरप्राप्त एव, युगपच्च सूत्रादयो व्रजन्ति, तथा चोक्तं—“सुत्तं सुत्ताणुगमो सुत्तालावयगतो य णिकखेवो । सुत्तप्फासियनिज्जुत्ति णया य समगं तु वच्चंति ॥ १ ॥” अत्राक्षेपपरिहारो न्यक्षेण सामायिकाध्ययने निरूपितावेव नेह वितन्यते इत्यलं विस्तरेण । तत्रेदं सूत्रं—

सूत्रे उग्गए णमोक्कारसहितं पच्चक्खाति चउविहंपि आहारं असणं पाणं खाइमं साइमं, अण्णत्थ अणाभोगेणं सहसाकारेणं वोसिरामि ।

अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं—संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तन्त्रस्य पङ्क्तिविधा-
ख्याति, अनुविधमपि
इते—तत्र ‘अशु भोजने’

इत्यस्य ल्युङन्तस्य अद्यत इत्यशनं भवति, तथा 'पा पाने' इत्यस्य पीयत इति पानमिति, 'ग्राह भक्षणै' इत्यस्य च वक्त-
व्यादिमन्प्रत्ययान्तस्य खाद्यत इति खादिमं भवति, एवं 'स्वद म्यर्द आस्वादने' इत्यस्य च स्वाद्यत इति स्वादिमं अथवा
खाद्यं स्वाद्यं च, 'अन्यत्रे'ति परिवर्जनार्थं यथा 'अन्यत्र द्रोणभीष्माभ्यां, सर्वे योधाः पराजुष्ठा' इति. तथा आभोगनमा-
भोगः न आभोगोऽनाभोगः, अत्यन्तविस्मृतिरित्यर्थः, तेन, अनाभोगं मुक्त्येत्यर्थः, तथा महमाकरणं महमाकारः—अति-
प्रवृत्तियोगादनिवर्त्तनमित्यर्थः, तेन तं मुक्त्या—व्युत्सृज्यतीत्यर्थः । एष पदार्थः, पदविग्रहस्तु समामभारूपद्वयप्रिय इति क्वचि-
देव भवति न सर्वत्र, स च यथासम्भवं प्रदर्शित एव, चालनाप्रत्ययस्थाने च निर्युक्तिकारः स्वयमेव दर्शयिष्यतीति सूत्र-
समुदायार्थः ॥ अधुना सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्येदमेव निरूपयन्नाह—

असणं पाणगं चैव, ग्राहमं साहमं तथा । णसो आहारविन्नी, चउच्चिहो होह नायव्वो ॥ १५८७ ॥

आसुं खुहं समेहं, असणं पाणाणुवग्गहे पाणं । खे माह खाहमंति य, साण्ह गुणे तओ माहं ॥ १५८८ ॥

अशनं—मण्डकौदनादि, पानं चैव—द्राक्षापानादि, खादिमं—फलादि तथा स्वादिमं—गुडतामूलपूगफलादि, एष आहार-
विधिश्चतुर्विधो भवति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ १५८७ ॥ साम्प्रतं समयपरिभाषया शब्दार्थनिरूपणायाह—आशु—शीघ्रं
धुधं—बुभुक्षां शमयतीत्यशनं, तथा प्राणानाम्—इन्द्रियादिलक्षणानां उपग्रहे—उपकारे यद् वर्त्तत इति गम्यते तत् पानमिति,
खमिति—आकाशं तच्च मुखविचरमेव तस्मिन् मातीति खादिमं, स्वाद्यतिगुणान्—रमादीन् संयमगुणान् वा यतस्ततः स्वादिमं,
हेतुत्वेन तदेव स्वाद्यतीत्यर्थः । विचित्रं निरुक्तं पाठात्, भ्रमति च रंति च भ्रमर इत्यादिप्रयोगदर्शनात्, माधुरेवायम-
न्वर्थ इति गाथार्थः ॥ १५८८ ॥ उक्तः पदार्थः, पदविग्रहस्तु समामभारूपद्वयप्रिय इति नोक्तः । अधुना चालनामाह—
सव्वोऽविचि आहारो असणं सव्वोऽवि चुचई पाणं । सव्वोऽवि ग्राहमंति य सव्वोऽवि य माहमं होहं ॥ १५८९ ॥

यद्यनन्तरोदितपदार्थोपेक्षया अशनादीनि ततः सर्वोऽपि चाहारश्चतुर्विधोऽपीत्यर्थः अशनं, सर्वोऽपि चोच्यते पानं
सर्वोऽपि च खादिमं सर्व एव स्वादिमं भवति, अन्यथा विशेषात्, तथाहि—यथैवाशनमोदनमण्डकादि धुधं शमयति तथैव
पानकं द्राक्षाक्षीरपानादि खादिममपि च फलादि स्वादिममपि तामूलपूगफलादि, यथा च पानं प्राणानामुपग्रहे वर्त्तते
एवमशनादीन्यपि, तथा चत्वार्यपि खे मान्ति चत्वार्यपि वा स्वाद्यन्ति आस्वाद्यन्ते वेति न कश्चिद् विशेषः, तस्मादयु-
क्तमेवं भेद इति गाथार्थः ॥ १५८९ ॥ इयं चालना, प्रत्ययस्थानं तु यद्यपि एतदेवं तथापि [तुल्यार्थत्वप्राप्तावपि] रुद्धितो
नीतितः प्रयोजनं सयमोपकारकमस्ति एवं कल्पनायाः, अन्यथा दोषः, तथा चाह—

जह असणमेव सव्वं पाणग अविचज्जणंमि सेसाणं । हवइय(अ)सेसविवेगो तेण विहत्ताणि चउरोऽवि ॥ १५९० ॥

यद्यशनमेव सर्वमाहारजातं गृह्यते ततः शेषपरिभोगेऽपि पानकादिवर्जने—उदकादिवर्जित्यागे शेषाणामाहारभेदानां
निवृत्तिर्न कृता भवतीति वाक्यशेषः, ततः का नो हानिरिति चेत् ? भवति शेषविवेकः—अस्ति च शेषाहारभेदपरित्यागः,
न्यायोपपन्नत्वात्, प्रेक्षापूर्विकारितया त्यागपालनं न्यायः, स चेह मम्भवति, तेन विभक्तानि चत्वार्यपि अशनादीनि, तदेक-
भावेऽपि तत्तद्भेदपरित्यागे एतदुपपद्यत एवेति चेत्, सत्यमुपपद्यते दुरवसेयं तु भवति, तस्यैव देशस्त्यक्तस्तस्यैव नेति
'अर्द्धं कुबुद्ध्याः पच्यते अर्द्धं प्रसवाय कल्प्यते' इति, अपरिणतानां श्रद्धानं च न जायते, एवं तु सामान्यविशेषभेद-
निरूपणायां सुखावसेयं सुखश्रद्धेयं च भवति इति गाथार्थः ॥ १५९० ॥ तथा चाह—

असणं पाणगं चैव, ग्राहमं साहमं तथा । एवं परुवियंमी, सहहिउं जे सुहं होह ॥ १५९१ ॥

अशनं पानकं चैव खादिमं स्वादिमं तथा, एवं परुषिते—सामान्यविशेषभावेनाख्याते, तथावबोधात् श्रद्धानुं सुखं
भवति, सुखेन श्रद्धा प्रवर्त्तते, उपलक्षणार्थत्वाद् दीयते पाल्यते च सुखमिति गाथार्थः ॥ १५९१ ॥ आह—मनसाऽन्यथा
संप्रधारिते प्रत्याख्याने त्रिविधस्य प्रत्याख्यानं करोमीति वागन्यथा विनिर्गता चतुर्विधस्येति गुरुणाऽपि तथैव दत्तमत्र
कः प्रमाणं ? उच्यते, शिष्यस्य मनोगतो भाव इति, आह च—

अन्नत्थ निवडिण वंजणंमि जो खलु मणोगओ भावो । तं खलु पचक्खाणं न पमाणं वंजणच्छलणा ॥ १५९२ ॥

अन्यत्र निपतिते व्यञ्जने—त्रिविधप्रत्याख्यानचिन्तायां चतुर्विध इत्येवमादौ निपतिते शब्दे यः खलु मनोगतो भावः
प्रत्याख्यातुः खलुशब्दो विशेषणे अधिकतरसंयमयोगकरणापहतचेतसोऽन्यत्र निपतिते न तु तथाविधप्रमादात् यो मनो-
गतो भावः आद्यः तत् खलु प्रत्याख्यानं प्रमाणं, अनेनापान्तरालगतसूक्ष्मविवक्षान्तरप्रतिषेधमाह, आद्याया एव प्रवर्त्तक-
त्वात्, व्यवहारदर्शनस्य चाधिकृतत्वाद्, अतः न प्रमाणं व्यञ्जने—तच्छिष्याचार्ययोर्वचनं, किमिति ? छलनाऽसौ व्यञ्ज-
नमात्रं, तदन्यथाभावसद्भावादिति गाथार्थः ॥ १५९२ ॥ इदं च प्रत्याख्यानं प्रधाननिर्जराकारणमिति विधिवदनुपा-
लनीयं, तथा चाह—

पासियं पालियं चैव, सोहियं तीरियं तहा । किट्टिअमाराहिअं चैव, एरिसयंमी पयइयन्वं ॥ १५९३ ॥

स्पष्टं—प्रत्याख्यानग्रहणकाले विधिना प्राप्तं पालितं चैव—पुनः पुनरुपयोगप्रतिजागरणेन रक्षितं शोभितं—गुर्वादिप्रदानशेषभोजनासेवनेन तीरितं—पूर्णेऽपि कालावधौ किञ्चित्कालावस्थानेन कीर्तितं—भोजनवेलायाममुकं मया प्रत्याख्यातं तत् पूर्णमधुना भोक्ष्य इत्युच्चारणेन आराधितं—तथैव एभिरेव प्रकारैः सम्पूर्णैर्निष्ठां नीतं यस्मादेवंभूतमेव तदाज्ञापलनादप्रमादाच्च महत्कर्मक्षयकारणं तस्माद् ईदृशि प्रयतितव्यमिति एवंभूत एव प्रत्याख्याने यत् कार्य इति गार्थार्थः ॥ १५९३ ॥ साम्प्रतमनन्तरपारम्पर्येण तत्प्रत्याख्यानगुणानाह—

पञ्चक्खणंमि कए आसवदाराहं हुंति पिहियाहं । आसववुच्छेएणं तण्हावुच्छेअणं होइ ॥ १५९४ ॥
तण्हावोच्छेदेण य अउलोवसमो भवे मणुस्साणं । अउलोवसमेण पुणो पञ्चक्खणं हवइ सुद्धं ॥ १५९५ ॥
तत्तो चरिस्सधम्मो कम्मविवेगो तओ अपुण्वं तु । तत्तो केवलनाणं तओ अ मुक्खो सयासुक्खो ॥ १५९६ ॥

प्रत्याख्याने कृते—सम्यग्निवृत्तौ कृतायां किम् ?—आश्रयद्वाराणि भवन्ति पिहितानि—तद्विषयप्रतिबद्धानि कर्मबन्धद्वाराणि भवन्ति स्थितानि, तत्रावृत्तेः, आश्रयव्यवच्छेदेन च कर्मबन्धद्वारस्थगनेन च संवरणेनेत्यर्थः, किं ?—तद्व्यवच्छेदनं भवति—तद्विषयाभिलापनिवृत्तिर्भवतीति गार्थार्थः ॥ १५९४ ॥ तद्व्यवच्छेदेन च तद्विषयाभिलापनिवृत्तौ च अनुलः—अनन्यसदृशः उपशमो—मध्यस्थपरिणामो भवति मनुष्याणां—जायते पुरुषाणां, पुरुषप्रणीतः पुरुषप्रधानश्च धर्म इति ख्यापनार्थं मनुष्यग्रहणम्, अन्यथा स्त्रीणामपि भवत्येव, अनुलोपशमेन पुनः—अनन्यसदृशमध्यस्थपरिणामेन पुनः प्रत्याख्यानं—उत्कलक्षणं भवति—शुद्धं जायते निष्कलङ्कमिति गार्थार्थः ॥ १५९५ ॥ ततः प्रत्याख्यानाच्छुद्धाचारित्रधर्मः स्फुरतीति वाक्यशेषः, कर्मविवेकः—कर्मनिर्जरा ततः—चारित्रधर्मात्, ततश्चेति द्विरागचर्यते ततश्च—तस्माच्च कर्मविवेकात् 'अपूर्व'मिति क्रमेणापूर्वकरणं भवति, ततः—अपूर्वकरणाच्छेपिक्रमेण केवलज्ञानं, ततश्च—केवलज्ञानाद् भवोपग्राहिकर्मक्षयेण मोक्षः सदासौख्यः—अपवर्गो नित्यसुखो भवति, एवमिदं प्रत्याख्यानं सकलकल्याणैककारणं अतो यत्नेन कर्त्तव्यमिति गार्थार्थः ॥ १५९६ ॥ इदं च प्रत्याख्यानं महोपाधेर्भेदाद् दशविधं भवति आकारसमन्वितं वा गृह्यते पाल्यते वा, अत इदमभिधिसुराह—

नमुक्कारपोरिसीए पुरिमहेगासणेगठणे य । आयंथिल अभत्तट्टे चरमे य अभिग्गहे विगई ॥ १५९७ ॥
दो छच्च सत्त अट्ट सत्तट्ट य पंच छच्च पाणंमि । चउ पंच अट्ट नव य पत्तेयं पिंडए नवए ॥ १५९८ ॥
दोखेव नमुक्कारे आगारा छच्च पोरिसीए उ । सत्तेव य पुरिमहे एगासणंमि अट्टेव ॥ १५९९ ॥
सत्तेगट्टाणस्स उ अट्टेवायंथिलंमि आगारा । पंचेव अभत्तट्टे छप्पाणे चरिमि चत्तारि ॥ १६०० ॥
पंच चउरो अभिग्गहि निव्वीए अट्ट नव य आगारा । अप्पाउराण पंच उ हवंति सेसेसु चत्तारि ॥ १६०१ ॥

नमस्कार इत्युपलक्षणात् नमस्कारसहिते पौरुष्यां पुरिमाज्जे एकाशने एकस्थाने च आचाम्ले अभक्तार्थे चरमे च अभिग्रहे विकृतौ, किं ? यथासङ्गमेते आकाराः, द्वौ पद् च सप्त अष्टौ सप्ताष्टौ पञ्च पद् पाने चतुः पञ्च अष्टौ नव प्रत्येकं पिण्डको नवक इति गाथाद्वयार्थः ॥ १५९७-१५९८ ॥ भावार्थमाह—द्वावेव नमस्कारे आकारौ, इह च नमस्कारग्रहणान्नमस्कारसहितं गृह्यते, तत्र द्वावेवाकारौ, आकारौ हि नाम प्रत्याख्यानापवादहेतुः, इह च सूत्र 'सूरे उगगए णमोक्कारसहितं पञ्चक्खाइ' इत्यादि सागारं व्याख्यातमेव, पद् चेति पौरुष्यां तु, इह च पौरुषी नाम—प्रत्याख्यानविशेषस्तस्यां पद् आकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रम्—

पोरुसिं पच्चक्खाति, उगगते सूरे चउच्चिहंमि आहारं असणं ४ अण्णत्थऽणाभोगेणं सहसाकारेणं पच्छन्नकालेणं दिसामोहेणं साधुवयणेणं सव्वसमाहिवत्तिआगारेणं वोसिरइ ।

अनाभोगसहसाकारसंगतिः पूर्ववत्, प्रच्छन्नकालादीनां त्विदं स्वरूपं—पच्छण्णातो दिसा उ रएण रेणुणा पवएण वा अण्णएण वा अंतरिते सूरेण दीसति, पोरुसी पुण्णत्तिकालुं पारितो, पच्छा णातं ताहे ठाइतवं ण भग्गं, जति भुंजति तो भग्गं, एवं सवेहिवि, दिसामोहेण कस्सइ पुरिसस्स कम्महि खेत्ते दिसामोहो भवति, सो पुरिमं पच्छिमं दिसं जाणति, एवं सो दिसामोहेण—अङ्गरुग्गदंमि सूरं दद्धं उस्सूरीभूतंति मण्णति णाते ठाति, साधुणो भणंति—उगगडपोरुसी ताव सो पजिमितो, पारित्ता मिणति अन्नो वा मिणइ, तेणं से भुज्जंतस्स कहितं ण पूरितंति, ताहे ठाइदवं, समाधी णाम तेण य पोरुसी

१ प्रच्छन्ना दिवो रजसा रेणुना पर्यतेन वाशन्येन वाऽन्तरिते सूर्यो न दृश्यते, पौरुषी पूर्णविकृता पारितवात्, पश्चात् ज्ञात तदा स्यात्तस्य, न भग्न यदि सुद्धं तदा भग्न, सर्वस्येव, दिग्मोहेन कस्यचित् पुरुषस्य कस्मिन्नपि क्षेत्रे दिग्मोहो भवति, स पूर्वापश्चिमां दिशं जानाति, एव स दिग्मोहेन अचिरोद्धतमपि सर्वं दृष्ट्वा उत्सूर्यभूतमिति मन्यते ज्ञाते तिष्ठति, साधवो भणन्ति—वृद्धाटा पौरुषी तावत् स प्रजिज्ञित पारयित्वा मिनोति अन्यो वा मिनोति, तेन तस्मै शुभानाय कथितं न पूरितमिति, तदा स्यात्तस्य । समाधिर्नाम तेन च पौरुषी

पञ्चकखाता, आसुकारितं च दुक्खं जातं अण्णस्स वा, ताहे तस्स पसमणणिमित्तं पाराविज्जति ओसहं वा दिज्जति, एत्थंतग
णाते तहेव विवेगो, ससैव च पुरिमार्द्धे-पुरिमार्द्धे प्रथमप्रहरद्वयकालावधिप्रत्याख्यानं गृह्यते तत्र सप्त आकारा भवन्ति, इह
च इदं सूत्रं—‘सूरे उग्गते’ इत्यादि, पडाकारा गतार्थाः, नवरं महत्तराकारः सप्तमः, असावपि सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्याने साकारे
कृताधिकारे अत्रैव व्याख्यात इति न प्रतन्यते, एकाशने अष्टावेव, एकाशनं नाम सकृदुपविष्टपुताचालनेन भोजनं, तत्रा-
ष्टावाकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रं—

‘एक्कासण’मित्यादि ‘अण्णत्थ अणाभोगेणं सहसाकारेणं सागारियागारेणं आउंटणपसारणेणं गुरुअब्भु-
ट्टाणेणं पारिष्ठावणियागारेणं महत्तरागारेणं सच्चममाहिवत्तियागारेणं वोसिरति । (सूत्रं)

अणाभोगसहसाकारा तहेव, सागारियं अद्धसमुद्दिट्ठस्स आगतं जति वोल्नि पडिच्छति, अह थिरं ताहे सज्झायवा-
घातोत्ति उट्ठेअं अण्णत्थ गंतूणं समुद्दिसति, हत्थं पादं वा सीसं वा (आउंटेज्ज) पसारेज्ज वा ण भज्जति, अब्भुट्टाणारिहो आय-
रिओ पाहुणगो वा आगतो अब्भुट्ठेतव तस्स, एवं समुद्दिट्ठस्स परिष्ठावणिया जति होज्ज कप्पति, महत्तरागारसमाधि तु

१ प्रत्याख्याता, आसुकारि च दु ए जातमन्यस्य वा, तदा तस्य प्रथमनामिचित् पार्यते ओषध वा दीयते, अजान्तरे ज्ञाते तथैव विवेक । अनाभोग-
सहसाकारौ तथैव, सागारिकोऽर्थसमुद्दिष्टे आगतं यदि व्यतिक्राम्यति प्रतीक्ष्यते अथ स्थिरस्तदा स्थाप्याख्याघात इति उपायान्यत्र गाथा समुद्दिष्टपते, हस्तं
पादं वा शीर्षं वा आकुञ्चयेत् प्रसारयेत् वा न भज्यते, अभ्युत्थानार्हं आचार्यं प्राघूर्णको वाऽऽगतोऽभ्युत्थानस्य तस्य, एवं समुद्दिष्टे पारिष्ठावणिकी यदि भवेत्
कल्पते, महत्तरागारसमाधी तु तथैव ।

तहेव’त्ति गाथार्थः ॥ १५९९ ॥ ‘ससैकस्थानस्य तु’ एकस्थानं नाम प्रत्याख्यानं तत्र सप्ताकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रं—
‘एगट्टाण’मित्यादि एगट्टाणं जहा अंगोवंगं ठवितं तेण तहावट्ठितेणेव समुद्दिसियव्वं, आगारा से सत्त, आउंटणपसारणा
णत्थि, सेसं जहा एक्कासणए । अट्टेवाचाम्लस्याकारा, इदं च बहुवक्तव्यमिति कृत्वा भेदेन वक्ष्यामः ‘गोणं णामं तिविधं’-
मित्यादिना ग्रन्थेन, असम्मोहार्थं तु गाथैव व्याख्यायते, ‘पञ्चाभक्तार्थस्य तु’ न भक्तार्थोऽभक्तार्थः, उपवास इत्यर्थः,
तस्य पंचाकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रं—‘सूरे उग्गते’ इत्यादि, तस्स पंच आगारा-अणाभोग० सहसा० पारि० महत्तरा०
सवसमाधि० जति तिविधस्स पञ्चकखाति तो विक्किंचणिया कप्पति, जति चतुविधस्स पञ्चकखातं पाणं च णत्थि तदान
कप्पति, तत्थ छ आगारा-लेवाडेण वा अलेवाडेण वा अच्छेण वा वहलेण वा सत्थिथेण वा असत्थिथेण वा वोसिरति,
वुत्तत्था एते छप्पि, एतेन पट्टपान इत्येतदपि व्याख्यातमेव, ‘चरिमे च चत्वार’ इत्येतच्चरिमं दुविधं-दिवसचरिमं भवच-
रिमं वा, दिवसचरिमस्म चत्तारि, अण्णत्थणाभोगेणं सहसाकारेणं महत्तराकारेणं सवसमाहिवत्तियागारेणं, भव-
चरिमं जावजीवियं तस्सवि एते चत्तारित्ति गाथार्थः ॥ १६०० ॥ पञ्च चत्वारश्चाभिग्रहे, निर्विकृतौ अष्टौ नव वा आकाराः,

१ एकस्थानक यथा अन्नोपाह्न स्थापित तेन तथावस्थितैरेव समुद्दिष्टस्य, आकारास्तस्मिन् सप्त, आकुञ्चनप्रसारण नास्ति, शेष यथैकाशनके । तस्य
पञ्चाकारा-अनाभोग० सहसा० पारि० महत्तराकार० सर्वसमाधि०, यदि त्रिविधं प्रत्याख्याति तदा पारिष्ठावणिकी कल्पते, यदि चतुर्विधस्य प्रत्याख्यातं पानक
च नास्ति तदा न कल्पते, तत्र पडाकारा-लेपकृता वा अलेपकृता वा अच्छेन वा वहलेन वा सत्थिथेन वा असत्थिथेन वा द्युत्सृजति, उक्तार्था एते पठपि,
चरम द्विविध-दिवसचरम भवचरम च, दिवसचरमे चत्वार अल्पज्ञाना० सहसा० महत्तरा० सर्वसमाधि०, भवचरम जावजीविक तस्याप्येते चत्वार ।

अप्रावरण इति-अप्रावरणाभिग्रहं पञ्चवाकारा भवन्ति, शेषेष्वभिग्रहेषु दण्डकप्रमार्जनादिषु चत्वार इति गाथाऽक्षरार्थः १६०१ ॥
भावार्थस्तु ‘अभिग्रहेषु वा उडत्तणं कोऽपि पञ्चकखाति, तस्स पंच-अणाभोग० सहसागार० (महत्तरा०) चोलपट्टागार० सवसमा-
हिवत्तियागार० सेसेसु चोलपट्टागारो णत्थि, निविगतीए अट्ट नव य आगारा इत्युक्तं, तत्थ दस विगतीओ-खीरं दधि णवणीयं
घयं तेहं गुडो मधुं मज्जं मंसं ओगाहिमं च, तत्थ पंच खीराणि गावीणं महिसीणं अजाणं एलियाणं उट्ठीणं, उट्ठीणं दधि
णत्थि, णवणीतं घतं पि, ते दधिणा विणा णत्थित्ति, दधिणवणीतघताणि चत्तारि, तेलाणि चत्तारि खर (तिल) अदसिक्कुसुंभ-
सरिसवाणं, एताओ विगतीओ, सेसाणि तेलाणि निविगतीतो, लेवाडाणि पुण होन्ति, दो वियडा-कट्टणिप्फणं उच्छु-
माईपिट्ठेण य फाणित्ता, दोणिण गुडा दवगुडो पिंडगुडो य, मधूणि तिणिण, मच्छियं कोत्तियं भामरं, पोमगलाणि तिणिण,
जलयरं थलयरं खहयरं, अथवा चम्मं मंसं सोणितं, एयाओ णव विगतीतो, ओगाहिमं दसमं, तावियाए अदहियाए
एगं ओगाहिमेगं चलचलेंतं पच्चति सफेणं वित्तियततियं, सेसाणि अ जोगवाहीणं कप्पति, जति णज्जति अह एगेण चेव

१ अभिग्रहेषु प्रावरण कोऽपि प्रत्याख्याति, तस्य पञ्च-अनाभोग० सहसा० महत्तरा० चोलपट्टा० सर्वसमाधि०, शेषेषु चोलपट्टाकारो नास्ति, निर्विकृतौ अष्टौ
नव चाकारा । तत्र विहृतयो दत्ता-क्षीरं दधि तवतीत एत तैल गुडो मधु मज्जं मांसं अवगाहिमं च, तत्र पञ्च खीराणि गावीं महिषीणां अजानां पुट्टकानामुट्ठीणां,
उट्ठीणां दधि नास्ति, नवतीत घृतमपि, ते दत्ता विना (न स इति) दधि नवतीतघृताणि चत्वारि, तैलाणि चत्वारि तिलाकसीकुसुम्भमपेपाणां, एता विहृतय,
दोषाणि तैलाणि निर्विकृतय, लेपकारीणि पुनर्भवन्ति, द्वे मये-काष्ठनिष्पन्न इहवादिपिष्टेन च फाणयित्वा, द्वौ गुडौ-द्रवगुडं पिण्डगुडश्च, मधूनि त्रीणि-
माशिक कौन्तिक भ्रामर, पुट्टकानि त्रीणि-जलयरं थलयरं खहयरं च, अथवा चर्मं मांसं सोणितं, एता नव विहृतय, अवगाहिमं दत्तम, तापिकायामा-
मरणे एकमवगाहिमं चलचलत् पचते सफेणं द्वितीयं घृतीयं च, दोषाणि च योगवाहिना कल्पन्ते, यदि जायते अथैकेनवा

आवश्यकहारिभरीया

पूअएण सबो चेव तावगो भरितो तो वितियं चेव कप्पति णिविगतियपच्चक्खाणाइतस्स, लेवाडं होति, एसा आयरिय-परंपरागता सामायारी । अधुना प्रकृतमुच्यते, काष्ठौ क वा नवाकारा इति १, तत्र—

नवणीओगाहिमए अद्वदहि(व)पिसियघयगुले चेव । नव आगारा तेसिं सेसदवाणं च अट्टेव ॥ १६०२ ॥

‘नवणीते ओगाहिमके अद्वदवे’निगालित इत्यर्थः, पिमिते—मांसे घृते गुडे चैव, अद्रवग्रहणं सर्वत्राभिसम्बन्धीयं, नव आकारा अमीपां विकृतिविशेषाणां भवन्ति शेषद्रवाणां—विकृतिशेषाणां अष्टावेवाकारा भवन्ति, उत्क्षिप्तविवेको न भवतीति गाथार्थः ॥ १६०२ ॥ इह चेदं सूत्रं—

‘णिच्चियतिथं पच्चक्खाती’त्यादि अन्नत्थज्जाभोगेणं सहसाकारेणं लेवालेवेणं गिहत्थसंसद्वेणं उक्खित्त-विवेगेणं पडुच्चमक्खिण्णं पारिट्ठावणियागारेणं महत्तरागारेणं सन्वसमाहियत्तियागारेणं वोसिरति । (सूत्रं)

इदं च प्रायो गतार्थमेव, विशेषं तु ‘पंचेव य खीराइ’ इत्यादिना ग्रन्थेन भाष्यकारोपन्यासक्रमप्रामाण्यादुत्तरत्र वक्ष्यामः, अधुना तदुपन्यस्तमेवाचामाम्लमुच्यते—

गोत्रं नामं तिविहं ओअण कुम्मास सत्तुआ चेव । इक्किंपि य तिविहं जहन्नयं मज्झिमुक्कोसं ॥ १६०३ ॥

आयामाम्लमिति गोणं नाम, आयामः—अवशायनं आम्लं—चतुर्थरसं ताभ्यां निर्वृतं आयामाम्लं, इदं चोपाधिभेदात्

१ उपर्युक्तं सर्वं एव तापक पूरितम् । द्वितीयमेव कल्पते निर्विकृतिकप्रत्याख्यानं, लेपकत्वं भवति । एषाऽऽचार्यपरम्परागता सामाचार्यः

त्रिविधं भवति, ओदनः कुल्मापाः सक्तवश्चैव, ओदनमधिकृत्य कुल्मापान् सक्तंश्चेति, एकैकमपि चामीपां त्रिविधं भवति-जघन्यकं मध्यम उत्कृष्टं चेति । कथमित्यत्राह—

दव्वे रसे गुणे वा जहन्नयं मज्झिमं च उक्कोसं । तस्सेव य पाउगं छलणा पंचेव य कुडंगा ॥ १६०४ ॥

द्रव्ये रसे गुणे चैव द्रव्यमधिकृत्य रसमधिकृत्य गुणं चाधिकृत्येत्यर्थः, किं १—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं चेति, तस्यैवायामाम्लस्य प्रायोग्यं वक्तव्यं, तथा आयामाम्लं प्रत्याख्यातमिति दध्ना भुज्जानस्यादोषः प्राणातिपातप्रत्याख्याने तदनासेव नवदिति छलना वक्तव्या, पञ्चैव कुडङ्गा—चक्रविशेषा इति । तद्यथा—

लोए वेण समए अन्नाणे खलु तहेव गेलन्ने । एए पंच कुडंगा नायव्वा अंघिलंमि भवे ॥ १६०५ ॥

लोके वेदे समये अज्ञाने खलु तथैव ग्लानत्वे लोकमङ्गीकृत्य कुडङ्गाः, एवं वेदान् समयान् अज्ञानं ग्लानत्वं च एते पञ्च कुडङ्गा ज्ञातव्याः, आयामाम्ले भवन्ति, आयामाम्लविषय इति गाथासमासार्थः ॥ १६०५ ॥ विस्तरार्थस्तु वृद्धसम्प्रदाय-समधिगम्यः, स चाय—‘एतय आयंघिलं च भवति आयंघिलपाउगं च, तत्थोदणे आयंघिलं आयंघिलपाउगं च, आयंघिला सकूरा, जाणि कूरविहाणाणि आयंघिलपाउगं, तंदुलकणियाउ कुडंतो पीटं पिहुगा पिट्टपोवलियाओ रालगा मंडगादि, कुम्माना पुवं पाणिणए कट्ठिज्जंति पच्छा उखलीए पीसंति, ते तिविधा—सण्हा मज्झिमा थूला, एते आयंघिलं, आयं-

१ अत्राचामाम्लं भवति आचामाम्लप्रायोग्यं च, तत्रोदने आचामाम्लमाचामाम्लप्रायोग्यं च, आयामाम्लं सकूरा, यानि कूरविधानानि आचामाम्लप्रायोग्यं, तन्दुलकणिजा, कुण्डान्तं पिष्टेन पृथुकीकृता, पृष्टपोलिका रालगा मण्डकायाः, कुल्मापा पूर्वं पानीयेन कथ्यन्ते पश्चात् तदूखल्या पिप्यन्ते, ते त्रिविधा—छलणा मध्या सूता, एते आचामाम्ल, आचा-

घिलपाउगानि पुन जे तस्स तुसमीसा काणयाउ ककडुगा य एवमादि, सत्तुया जवाणं गोधूमाणं विहाआणं वा, पाउगं पुण गोधूमभुज्जियापिचुगाला य जाव भुज्जिजा, जे य जंतएण ण तीरति पिसितुं, तस्सेव णिहारो कणिकादि वा, एयाणि आयंघिलपाउगानि, तं तिविधंपि आयंघिलं तिविधं—उक्कोसं मज्झिमं जहन्नं, दवतो कलमसालिकूरो उक्कोसं जं वा जस्स तत्वं रुच्चति वा, रालगो सामागो वा जहन्नो, सेसा मज्झिमा, जो सो कलमसालीकूरो सो रसं पडुच्च तिविधो उक्कोसं ३, तं चेव तिविधंपि आयंघिलं णिज्जरागुणं पडुच्च तिविधं—उक्कोसो णिज्जरागुणो मज्झिमो जहण्णोत्ति, कलमसालिकूरो दवतो उक्कोम दवं चउत्तरमिणए समुहिसति, रसओवि उक्कोसं तस्सच्चएणवि आयामेण उक्कोसं रसतो गुणतो जहण्णं थोवा-णिज्जरत्ति भणितं भवति, सो चेव कलमोदणो जदा अण्णेहिं आयामेहिं तदा दवतो उक्कोसो रसतो मज्झिमो गुणतोवि मज्झिमो चेव, सो चेव जदा उण्होदएण तदा दवतो उक्कोसं रसतो जहण्णं गुणतो मज्झिमं चेव, जेण दवतो उक्कोसं न

१ माम्लप्रायोग्याणि पुनर्या तस्य तुपमिश्रा कणिजा काकडुकाश्च एवमादि, सूक्तो यवानः गोधूमाना व्रीहीणा वा, प्रायोग्यं पुनर्गोधूममृष्ट निर्गलित यावद् भुञ्जीत, ये च यन्त्रकेण न शक्यन्ते वेष्टु, तस्यैव निर्धार कणिकाविर्वा, एतानि आचाम्लप्रायोग्याणि, तत् त्रिविधमप्याचामाम्लं त्रिविधं—उत्कृष्ट मध्यम जघन्य, द्रव्यत कलमसालिकूर उत्कृष्ट यद्वा यस्मै पथ्य रोचते वा, रालक इयामाको वा जघन्य, शोपा मध्यमा, य स कलमसालिकूर स रस प्रतीत्य त्रिविध उत्कृष्ट ३, तदेव त्रिविधमप्याचामाम्लं निर्जरागुण प्रतीत्य त्रिविध—उत्कृष्टो निर्जरागुणो मध्यमो जघन्य इति, कलमसालिकूरो द्रव्यत उत्कृष्ट द्रव्य चतुर्थरसेन भुज्यते, रसतोऽपि उत्कृष्ट तस्य सत्केनाप्याचामाम्लेन उत्कृष्ट रसतो गुणतो जघन्य स्तोका निर्जरेति भणितं भवति, स एव कलमोदो यदाऽन्यराचामाम्लेन द्रव्यत उत्कृष्टो रसतो मध्यमो गुणतोऽपि मध्यम एव, स एव यदोष्णोदकेन तदा द्रव्यत उत्कृष्ट रसतो जघन्य गुणतो मध्यममेव, येन द्रव्यत उत्कृष्ट न

रसतो, इदाणि जे मज्झिमा ते चाउलोदणा ते दधतो मज्झिमा आयंविणेण रसतो उक्कोसा गुणतो मज्झिमा, तहेव च उण्होदएण दधतो मज्झं रसतो जहणं गुणतो मज्झं मज्झिमं दधंतिकाउणं, रालगतणकूरा दधतो जहणं आयंविणेण रसतो उक्कोसं गुणओ मज्झं, ते चेव आयामेण दधओ जहणं रसओ मज्झं गुणओ मज्झं, ते चेव उण्होदएण दधओ जहणं रसओ जहणं गुणओ उक्कोसं बहुणिज्जरत्ति भणितं होति, अहवा उक्कोमे तिणिण विभामा-उक्कोमउक्कोमं उक्कोममज्झिमं उक्कोसजहणं, कंजियआयामउण्होदएहिं जहणा मज्झिमा उक्कोसा णिज्जरा, एतं तिसु विभासितपं । छलणा णाम एगेणायंविणं पच्चक्खातं, तेण हिंडंतेण सुद्धोदणो गहितो, अण्णाणेण य खीरेण निमित्तं घेत्तुण आगतो आलोएत्तुं पजि-सितो, गुरुहिं भणितो-अज्ज तुज्झ आयंविणं पच्चक्खातं, भणइ-सच्चं, तो किं जेमेमि ?, जेण मए पच्चक्खातं, जहा

१ रसत । इदानीं ये मध्यमास्ते तण्डुलादास्ते द्रव्यतो मध्यमा आचामाम्लेन रसत उरुहृष्टा गुणतो मध्यमा, तथैवोष्णोदकेन द्रव्यतो मध्यमं रसतो जघन्य गुणतो मध्यम मध्यम द्रव्यमिति कूरा, रालगतणकूरा द्रव्यतो जघन्य आचामाम्लेन रसत उरुहृष्ट गुणतो मध्य, त एवाचामाम्लेन द्रव्यतो जघन्य रसतो मध्य गुणतो मध्य, त एवोष्णोदकेन द्रव्यतो जघन्य रसतो जघन्य गुणत उरुहृष्ट, बहुतिजरेति भणितं भवति, अथवा उरुहृष्टे तिष्ठो विभाषा -उरुहृष्टो-रुहृष्ट उरुहृष्टमध्यम उरुहृष्टजघन्य, काष्ठिकाचामाम्लोष्णोदकेर्जघन्या मध्यमोरुहृष्टा निर्जरा, एष त्रिषु विभाषितव्यः । छलना नाम एकेनाचामाम्ल प्रत्याप्यात, तेन हिण्डमानेन शुद्धोदणो गृहीत अज्ञानेन न क्षीरेण नियमितं गृहीत्वाऽऽगत आलोच्य प्रजिमितं, गुरुभिर्भणितं-असं प्याऽऽचामाम्ल प्रत्याप्यात, भणति-सत्यं, तर्हि किं जेममि ?, येन मया प्रत्याप्यात, यथा

पाणातिपाते पच्चक्खाते ण मारिज्जति एवायंविणं पच्चक्खाते तं ण कीरति, एसा छलणा, परिहारस्तु प्रत्याख्यायं भोजने तन्निवृत्तौ च भवति, भोजने आयामाम्लप्रायोग्यादन्यत् तत् प्रत्याख्याति आयाम्ले च वर्त्तते, तन्निवृत्तौ चतुर्विधमप्या-हारं प्रत्याचक्ष्णस्य, तथा लोक एवमेव प्रत्याख्यायानार्थः दोसु अत्येसु वट्टति भोजने तन्निवृत्तौ च, तेण एसच्छलणा णिरत्थया । पंच कुडंगा-लोए वेदे समए अण्णाणे गिलाणे कुडंगोत्ति, एगेणायंविणस्स पच्चक्खातं, तेण हिंडंतेण संखडी संभावित्ता, अण्णं वा उक्कोसं लद्धं, आयरियाण दंसेति, भणितं-तुज्झ आयंविणं पच्चक्खातं, सो भणति-खमाममणा ! अरुहं वहुणि लोइयाणि सत्थाणि परिमिलितानि, तत्थ य आयंविणमहो णत्थि, पढमो कुडंगो १, अहवा वेदेसु चउसु संगोवंगेसु णत्थि आयंविणं विदिओ कुडंगो २, अहवा समए चरगचीरियभिकखुपंडरंगाणं, तत्थवि णत्थि, ण जाणामि एस तुज्झं कतो आगतो ? तइओ कुडंगो ३, अण्णाणेण भणति-ण जाणामि खमासमणा ! केरिसियं आयंविणं भवति ?, अहं जाणामि-कुनणेहिवि जिम्मडत्ति तेण गहितं, मिच्छामिदुक्कडं, ण पुणो गच्छामि, चउत्थो कुडंगो गिलाण भणति-

१ पाणातिपाते प्रत्याप्याते न मार्यते एवमाचामाम्लेऽपि प्रत्याप्याते तत्र क्रियते, एसा छलना, द्वयोरर्थयोर्वर्त्तते तेषां छलना निरर्थिका । पच्च कुडङ्गा-लोके वेदे समये अज्ञाने ग्लाने कुडङ्ग इति, एकेनाचामाम्लस्य प्रत्याप्यात, तेन हिण्डमानेन सप्तजी संभावित्ता, अन्यद्वोरुहृष्ट लब्ध, आचार्येभ्यो दर्शयते, भणित-सव्याचामाम्ल प्रत्याप्यात, स भणति-क्षमाश्रमण ! अस्माभिर्दह्मि लोकिकानि शास्त्राणि परिमिलितानि, तत्र चाचामाम्लशब्दो नास्ति प्रथम कुडङ्ग, अथवा वेदेषु चतुर्षु साङ्गोपाङ्गेषु नास्त्याचामाम्ल द्वितीय कुडङ्ग, अथवा समये चरकचीरिकभिधुपाण्डुरङ्गाणां, तत्रापि नास्ति, न जानामि पुष्पाक एष कुत आगतः ?, तृतीय कुडङ्ग, अज्ञानेन भणति-न जानामि क्षमाश्रमणा ! कीदृशमाचामाम्ल भवति ?, अहं जाने कुसणैरपि जेम्यते इति तेन गृहीत, मिथ्या मे दुष्कृतं, न पुनर्गमिष्यामि, चतुर्थ कुडङ्गो, ग्लानो भणति-

पंतरामि आयंविणं काडं सूलं मे उट्टति, अण्णं वा उट्टिसि रोगं, ताहे ण तीरति करेत्तुं, एस पंचमो कुडंगो । तस्स अट्ट आ-गारा-अण्णत्थणाभोगेणं सहस्सागारेणं लेवालेवेणं गिहत्थसंसट्ठेणं उक्खित्तविवेगेणं पारिट्ठावणियागारेणं महत्तरागारेणं सव्वसमाहिवत्तियागारेणं चोसरति । अणाभोगसहसकारा तहेव लेवालेवो जति भाणे पुवं लेवाडगं गहितं समुदिट्ठं संलिहियं जति तेण आणेति ण भज्जति, उक्खित्तविवेगो जति आयंविणे पतति विगतिमाती उक्खित्तं विगित्तं मा णवरि गलतु अण्णं वा आयंविणस्स अप्पाडगं जति उद्धरितुं तीरति उद्धरिते ण उवहम्मति, गिह-त्थसंसट्ठेवि जति गिहत्थो डोवलिं भणियं वा लेवाडं कुसणादीहिं तेण ईसित्ति लेवाडं तं भुज्जति, जइ रसो आलिखि-ज्जति बहुओ ताहे ण कप्पति, पारिट्ठावणितमहत्तरासमाधीओ तहेव । व्याख्यातमतिगम्भीरबुद्धिना भाष्यकारेणोप-न्यस्तक्रममायामाम्लम्, अधुना तदुपन्यासप्रामाण्यादेव निर्विकृतिकाधिकारशेषं व्याख्यायते, तत्रेदं गाथाद्वयम्-

पंचेव य खीराइं चत्तारि दहीणि सप्पि नवणीता । चत्तारि य तिह्ठाइं दो णियडे फाणिए दुन्नि ॥ १६०६ ॥
महुपुग्गलाइं निन्नि चलचलओगाहिमं तु जं पक्कं । एएसिं संसट्ठं वुच्छामि अहाणुपुञ्जीए ॥ १६०७ ॥

१ न शातोप्याचामाम्लं कर्तुं शूलं मे उट्टिष्ठे, अन्यथा रोग कथयति ततो न शक्यते कर्तुं, एष पञ्चम कुडङ्ग । तस्याष्टावकारा-अन्यप्राणाभोग-सहसकारो तथैव, लेपालेपो यदि भाजने पूर्वं लेपकृत् गृहीत समुद्दिष्टं मल्लिखितं यदि तेनानयति न भज्यते, उक्खित्तविवेको यस्याचामाम्ले पतति विरुद्धादिरुक्षियं विवेचयतु मा परं गलत्वन्यद्वा आचामाम्लस्याप्रायोग्यं यद्युद्धतुं शक्यते उद्धते नोपहन्यते, गृहस्थमसृष्टेऽपि यदि गृहस्थेन इच्छादीतेला-न्वितं भाजनं कृतं व्यञ्जनादिभिर्वा लेपकृतं तेनेपदिति लेपकृत् तदुज्जयते, यदि रस आलिख्यते बहुसदा न कप्पते । पारिष्टायिकात्मन्तरागनायकस्तथैव ।

आयश्यकहारिभद्रीया

‘पंचेव य खीगई’ गाहा ‘मधुपोगल’ति गाथा, इदं विकृतिस्वरूपप्रतिपादकं गाथाद्वयं गतार्थमेव, अधुना एतदाकारा व्याख्यायन्ते-तत्थ अणाभोगसहसकारा तहेव, लेवालेवो पुण जधा आयंविळे तहेव दडवो, गिहत्थसंसटो बहुवत्तवोत्ति गाहाहिं भणति, ताओ पुण इमातो-

खीरदहीवियडाणं चत्तारि उ अंगुलाइ संसटं । फाणियतिह्ययाणं अंगुलमेगं तु संसटं ॥ १६०८ ॥

महुपुगलरसयाणं अहंगुलयं तु होइ संसटं । गुलपुगलनवणीए अहामलयं तु संसटं ॥ १६०९ ॥

गिहत्थसंसटस्स इमा विधी-खीरेण जति कुसणातिओ कूरो लब्धति तस्स जति कुडंगस्स उदणातो चत्तारि अंगुलाणि दुद्धं ताहे णिविगतिगस्स कप्पति पंचमं चारव्व विगती य, एवं दधिससवि वियडस्सवि, केसु विसएसु विअडेण मीसि-जति ओदणो ओगाहिमओ वा, फाणितगुडस्स तेह्यताण य, एतेहिं कुसणिते जति अंगुलं उवरि अच्छति तो वट्ठति, परेण न वट्ठति, मधुस्स पोगलरसयस्स अहंगुलेण संसटं होति, पिडगुलस्स पुगलस्स णवणीतस्स य अहामलगमेत्तं

१ तत्रानाभोगमहसा तदर्थे, लेवालेप पुनर्थेयाऽऽचामास्ते तथेव दृश्य, गृहस्थसंघो बहुवत्तव्य इति गाथाभिर्भण्यते, ते पुनरिमे-। गृहस्थ-समूहस्य पुनरय विधि-धरेण यदि कुसणादिक कूरो लभ्यते तस्मिन् कुडङ्गे यद्योदनात् चत्वारि अंगुलानि दुग्धं तदा निर्विकृतिरस्य कल्पते पञ्चमं चारव्व विकृतिश्च, एव दक्षोऽपि सुराया अपि, केपुचिद्वियेषु विरटेन मिश्र्यते ओदनोऽवगाहिम वा, फाणितगुडस्य तैलपृतयोश्च, एताभ्यां कुसणिते यद्यद्गुलमुपरि तिष्ठति तदा वत्तंते (कटते), परतो न वत्तंते, मधुन पुट्टलरसस्य चार्धाङ्गुलेन संसट भवति, पिण्डगुडस्य पुट्टलस्य नन्वीतस्य चार्धमलकमात्र

संसटं, जदि वहुणि एतप्पमाणाणि कप्पंति, एगंमि बहुए ण कप्पदित्ति गाथार्थः ॥ १६०८-१६०९ ॥ उक्खित्तविवेगो अहा आयंविळे जं उडरितुं तीरति, सेसेसु णत्थि, पडुच्चमक्खियं पुण जति अंगुलीए गहाय मक्खेति तेहेण वा घटे-ण वा ताथे णिविगतियस्स कप्पति, अध धाराए छुब्धति मणागं पि ण कप्पति । इदाणि पारिट्ठावणियागारो, सो पुण एगा-सणेगठानादिसाधारणेत्तिकट्टु विसेसेण परुविज्जति, तन्निरूपणार्थमाह-

आयंविलमणायंविल चउथां वालयुद्धमहुअसहू । अणहिंदियहिंदियए पाहुणयनिमंतणावलिया ॥ १६१० ॥

‘आयंविलए’ गाथा व्याख्या-यद्वाऽत्रान्तरे प्रबुद्ध इव चोदकः पृच्छति-अहो ताव भगवता एगासणएगट्ठाणग-आयंविलचउत्थछट्टमणिविगतिएसु पारिट्ठावणियागारो वणिताओ, ण पुण जाणामि केरिसगस्स साधुस्स पारिट्ठावणियं दातव्वं वा न दातव्वं वा?, आयरिओ भणइ, ‘आयंविलमणायंविले’ गाथा व्याख्या-पारिट्ठावणियभुंजणे जोग्गा साधू दुविधा-आयंविलगा अणायंविलगा य, अणायंवलिया आयंविलविरहिया, एकासणेकट्ठाणचउत्थछट्टमणिविगति-य-

१ समष्ट, यदि बहुयेतत्प्रमाणानि तदा कल्पन्ते, एकस्मिन् बृहति न कल्पते । उरिक्षसविधेको यथाऽऽचामास्ते पदुद्धतुं शक्यते, शेषेषु नास्ति । प्रती-म्यप्रक्षित पुनर्थेयद्वया गृहीत्वा अक्षयति तैलेन वा घृतेन वा तदा निर्विकृतिरस्य कल्पते, अध धारया क्षिपति मनागपि न कल्पते । इदानीं पारिष्ठापनिकाकारः, स पुनरेकानैकस्थानादिमाधारण इतिरुद्धा विशेषेण प्ररूप्यते । अहो तावद् भगवता एकाक्षनैकस्थानाचारमलचतुर्थपट्टाष्टमनिर्विकृतिहेषु पारिष्ठापनिकाकारो वर्णितो, न पुनर्नानामि कीदृशस्य माधो पारिष्ठापनिक दातव्य वा न दातव्य वा ?, आचार्यो भणति-पारिष्ठापनिकभोजने योग्या साधवो द्विविधा-आचा-माग्लका अनाचामाग्लकाश्च, अनाचामाग्लका आचामाग्लविरहिता, एकाक्षनैकस्थानचतुर्थपट्टाष्टमनिर्विकृति-

पञ्चवमाणा, दममभत्तियादीणं मंडलीए उडरितं पारिट्ठावणियं ण कप्पति दातुं, तेसिं पेज्जं उण्हय वा दिज्जति, अहि-ट्टिया य तेमि देवतावि होज्ज, एगो आयंविलगो एगो चउत्थभत्तितो होज्ज कस्स दातव्वं ?, चउत्थभत्तियस्स, सो दुविहो-वालो बुद्धो य, वालस्म दातव्वं, वालो दुविहो-महू असहू य, असहुस्स दातव्वं, असहू दुविहो-हिंडंतो अहिंडंतो य, हिडयस्स दातव्वं, हिंडंतो दुविधो-वत्थवगो पाहुणगो य, पाहुणगस्स दातव्वं, एवं चउत्थभत्तो वालोऽसहू हिंडंतो पाहु-णगो पारिट्ठावणियं भुंजाविज्जति, तस्स असति वालो असहू हिंडंतो वत्थवो २ तस्स असति वालो असहू अहिंडंतो पाहु-णगो ३ तस्स अमति वालो असहू अहिंडंतो वत्थवो, एवमेतेण करणोवाएण चतुहिवि पदेहि सोलस आवलियाभंगा वि-भासितवा, तत्थ पढमभंगिअस्स दातव्वं, एतस्स असति वितियस्स, तस्सासति तदियस्स, एवं जाव चरिमस्स दातव्वं, पडरपारिट्ठावणियाए वा सव्वेसि दातव्वं, एवं आयंवलियस्स छट्टभत्तियस्स सोलसभंगा विभासा, एवं आयंवलियस्स

१ कायमाना, दशमप्रभृतिभ्यो सण्डल्यामुद्धृत पारिष्ठापनिक न कल्पते दातु, तेस्य पेयमुष्ण वा दीयते, अधिष्ठिता च तेषां देवता भवेत् । एक आचा-मग्लक एकचतुर्थभक्ति भोजने कसं दातव्य ?, चतुर्थमक्काय, स द्विविधो-वालो बुद्धश्च, वालाय दातव्य, वालो द्विविध-सहिष्णुरसहिष्णुश्च, असहिष्णवे दातव्य, असहिष्णुद्विविध-हिण्डमानोऽहिण्डमानश्च, हिण्डमानाय दातव्य, हिण्डमानो द्विविध-वाग्लय प्रापूर्णकश्च, प्रापूर्णकाय दातव्य, एव चतुर्थभक्तो वालोऽसहो हिण्डमान प्रापूर्णक पारिष्ठापनीय भोज्यते, तस्मिन्नसति वालोऽसहो हिण्डमानो वाम्भय, तस्मिन्नसति वालोऽसहोऽहिण्डमान प्रापूर्णक तस्मिन्नसति वालोऽसहोऽहिण्डमानो वाम्भय, एवमेतेन करणोपायेन चतुर्भि पदे पोटशावलिकामङ्गा विभाषितव्या, तत्र प्रथमभक्तिकाय दातव्यं, एतस्मिन्नसति द्वितीयसं, तस्मिन्नसति तृतीयसं, एव यावच्चरमाय दातव्य, प्रचुरपारिष्ठापनिकाया वा सत्रभ्यो दातव्य, एवमाचामाग्लपट्टभक्तिकयो पोटश मङ्गा विभागा एवमाचामाग्ल-

अष्टमभक्तियस्स सोलस भंगा, एवं आयंविलियस्स निवितियस्स सोलस भंगा, णवरं आयंविलियस्स दातव, एवं आयंविलियस्स एकासणियस्स सोलस भंगा, एवं आयंविलियस्स एगट्ठाणियस्स सोलस भंगा, एवमेते आयंविलियस्स उक्खेवग-संजोगेसु सवगणे छणवति आवलियाभंगा भवन्ति, आयंविलियस्सो गतो, एगो चउत्थभत्तितो एगो छट्ठभत्तितो, एत्थवि सोलस, नवरं छट्ठभक्तियस्स दातव, एव चउत्थभक्तियस्स सोलस भंगा, एगो एक्कामणितो एगो एगट्ठाणिओ एगट्ठाणियस्स दातव, एगो एकासणितो एगो णिधीतिओ, एकासणियस्स दातव, एत्थवि सोलस, एगो एगट्ठाणिओ एगो णिधीतिओ एगट्ठाणियस्स दातव, एत्थवि सोलसत्ति गाथार्थः ॥ १६१० ॥ तं पुण पारिट्ठावणितं जहाविधीए गहितं विधिभुत्तसेसं च तो तेसिं दिज्जइ, तत्र—

विहिगहियं विहिभुत्तं उच्चरियं जं भवे असणमाई । तं गुरुणाऽणुत्तायं कप्पह् आर्यं धिलाईणं ॥ १६११ ॥
(विहिगहिअं विहिभुत्तं) तह् गुरुहिं (जं भवे) अणुत्तायं ताहे वंदणपुव्वं भुंजइ से संदिसावेउं (पाठान्तरम्) ॥ १६११ ॥

१ काष्ठमभक्तिकयो पोडश भङ्गा, एवमाचामास्लतिरिक्कितिकयो पोडश भङ्गा, नवरमाचामास्लकाय दातव्य, एवमाचामास्लकाशनयो पोडश भङ्गा, एवमाचामास्लैकस्यानकयो पोडश भङ्गा, एवमेते आचामास्लैकसयोगेन सर्वांगेण पणवतिरावलिकाभङ्गा भवन्ति, आचामास्लैक्ये गत, एकश्रुत-यभक्तिक एक पष्ठभक्तिक, अत्रापि पोडश, नवर पष्ठभक्तिकाय दातव्य, एव चतुर्भक्तिकस्य पोडश भङ्गा, एक एकाशनिक एक एकस्यानिक एकस्यानिकाय दातव्य, एक एकाशनिक एको निरिक्कितिक एकाशनिकाय दातव्य, अत्रापि पोडश, एक एकस्यानिक एको निरिक्कितिक एकस्यानिकाय दातव्य, अत्रापि पोडश भङ्गा । तत् पुन पारिष्ठापनिकं यथाविधि गृहीत विधिभुत्तये च तदा तेभ्यो दीयते ।

‘विहिगहियं विहिभुत्तं’ गाहा व्याख्या—विधिगहितं णाम अलुद्धेण उगमितं, पच्छा मंडलीए कडपदरगसीहसइदेण वा विधीए भुत्तं, एवंविधं पारिट्ठावणियं, जाहे गुरु भणति-अज्जो इमं पारिट्ठावणियं इच्छाकारेण भुज्जाहिति, ताहे से कप्पति वंदणं दाउं संदिसावेत्ति भोत्तुं, एत्थ चउभंगविभासा—

चउरो य हुंति भंगा पढमे भंगंमि होइ आवलिया । इत्तो अ तइयभंगो आवलिया होइ नायन्वा ॥ १६१२ ॥

‘चउरो य हुंति भंगा’ गाहा व्याख्या—विधिगहितं विधिभुत्तं विधिगहितं अविधिभुत्तं अविधिगहीतं विहिभुत्तं अविधिगहितं अविधिभुत्तं, तत्थ पढमभंगो, साधू भिक्खं हिंदति, तेण य अलुद्धेण वाहिं संजोअणदोमे विप्पजडेण ओ-हारितं भत्तपाणं पच्छा मंडलीए पत्तरगच्छेदातिसुविधीए समुद्दिट्ठं, एवंविधं पुव्ववणियाण आवलियाणं कप्पते समुद्दिसिउं, इदाणिं वित्तियभंगो तथेव विहीगहितं भुत्तं पुण कागसियालादिदोसदुट्ठं, एवं अविधिए भुत्तं, एत्थ जति उच्चरति तं

१ विधिगृहीत नामालुद्धेनोद्धमित, पश्चात् मण्डल्या कटप्रतरकसिखलादितेन विधिना भुत्त एवविध पारिष्ठापनिक, यदा गुरुभणति-आर्य ! इदं पारिष्ठापनिक इच्छाकारेण भुद्धेवेति, तदा स कप्पते वन्दन दत्त्वा सदित्थेति भोक्ता अत्र चत्वारो भङ्गा, विभाषा, विधिगृहीत विधिभुत्तं विधिगृहीतमविधिभुत्तं अविधिगृहीत विधिभुत्तं अविधिगृहीतमविधिभुत्तं, तत्र प्रथमो भङ्ग, साधुभिक्षा हिण्डते, तेन चालुद्धेन बहि संयोजनादोपविप्रहीनेनावहृत भक्तपाण पश्चात् मण्डल्यां प्रतरकच्छेदादिसुविधिना समुद्दिट्ठ, एवविध पूर्ववर्णितानामावलिकाना कप्पते समुद्दिट्ठ, इदानीं द्वितीयभङ्ग तथैव विधिगृहीत भुत्त पुन काकशृगाणादिदोषदुट्ठ, एवमविधिना भुत्त, अत्र यदुच्चरति तत्

छंडिज्जति, ण कप्पति, छुद्दिमादीदोसा तम्मि, एरिसं जो देति जो य भुंजति दोणहवि विवेगो कीरति, अपुणकारए वा उव-द्वितार्णं पंचकल्लायं दिज्जति, इदाणिं तइयभंगो, तत्थ अविधिगहितं-वीसुं वीसुं उक्कोसगाणि दत्ताणि भायणि पच्छा कच्छपुडगंपिव पडिसुद्धे विरेएति, एतेसिं भोत्तवन्ति आगतो, पच्छा मंडलिगराइणिण समरसं कातुं मंडलिए विधीए समुद्दिट्ठं, एवंविधे जं उच्चरितं तं पारिट्ठावणियागारं आवलियाणं विधिभुत्तं तिकाउं कप्पति, चउत्थभंगो आवलियाण ण कप्पेति भुत्तुं, ते चैव पुव्ववणियाण दोसा, एवमेतं भावपच्चक्खाणं भणितमिति गाथार्थः ॥ १६१२ ॥ व्याख्यातं मूलगाथो-पन्यस्तं प्रत्याख्यानमधुना प्रत्याख्यातोच्यते, तथा चाह—

पच्चक्खाण कया पच्चक्खावितएवि सूआए (उ) । उभयमवि जाणगेअर चउभंगे गोणिदिट्ठंतो ॥ १६१३ ॥

‘पच्चक्खाण’ गाहा व्याख्या—प्रत्याख्याता-गुरुस्तेन प्रत्याख्यात्रा कृता प्रत्याख्यापयितर्यपि शिष्ये सूचा-उल्लि-ङ्गना, न हि प्रत्याख्यानं प्रायो गुरुशिष्यावन्तरेण भवति, अण्णे तु-‘पच्चक्खाणेण कय’त्ति पठन्ति, तत् पुनरयुक्तं, प्रत्या-

१ स्वयते, न कप्पते, छर्पादयो दोषास्तस्मिन्, ईदृश यो ददाति यश्च भुङ्क्ते द्वयोरपि विधेकः क्रियते, अपुन करणया चोत्थितयो पच्चक्खाणक दीयते, इदानीं तृतीयभङ्ग, तत्राविधिगृहीत-विष्णु विष्णु उल्लुहानि द्रव्याणि आजने पश्चात्पुनरुत्तमिव प्रतिशुद्धे विरेचयति, एतानि भोक्तव्यानि इत्यागत, पश्चात् साण्डलिकारिकेन समरसं कृत्वा मण्डल्यां विधिना समुद्दिट्ठ, एवविधे यदुच्चरति तत् पारिष्ठापनिकाकारमावलिकानां विधिभुत्तमितिकृत्वा कप्पते, चतुर्थो भङ्ग भावलिकानां न कप्पते भोक्ता, स एव पूर्ववर्णितो दोषा, एवमेतत् भावप्रत्याख्यानं भणितम्

आवश्यकहारिभट्टीया

ख्यातुर्निर्गुक्तिकारेण साक्षादुपन्यस्तत्वात् सूचाऽनुपपत्तेः, प्रत्याख्यापयितुरपि तदनन्तरङ्गत्वादिति, अत्र च ज्ञातर्यज्ञातरि च चत्वारो भेदा भवन्ति, तत्र चतुर्भङ्गे गोणिदृष्टान्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ १६१३ ॥ भावार्थं तु स्वयमेवाह—

मूलगुणउत्तरगुणे सन्वे देसे य तहय सुद्धीए । पच्चक्खाणविहिन्नू पच्चक्खाया गुरु होइ ॥ १६१४ ॥

‘मूलगुण’ गाथा व्याख्या—मूलगुणोत्तरगुणेषु च एवं सर्वोत्तरगुणेषु देशोत्तरगुणेषु च, तथा च शुद्धौ—पञ्चविधयां श्रद्धानादिलक्षणायां प्रत्याख्यानविधिज्ञः, अस्मिन् विषये प्रत्याख्यानविधिमाश्रित्येत्यर्थः, प्रत्याख्यातीति प्रत्याख्याता गुरुः—आचार्यो भवतीति गाथार्थः ॥ १६१४ ॥

किङ्कम्माइविहिन्नू उवओगपरो अ असहभावो अ । संविग्गधिरपइन्नो पच्चक्खावितओ भणिओ ॥ १६१५ ॥

‘किङ्कम्मा’गाथा व्याख्या—कृतिकर्मादिविधिज्ञः—वन्दनाकारादिप्रकारज्ञ इत्यर्थः, उपयोगपरश्च प्रत्याख्यान एव चोपयोगप्रधानश्च अगठभावश्च—शुद्धचित्तश्च संविज्ञो—मोक्षार्थी स्थिरप्रतिज्ञः—न भाषितमन्यथा करोति, प्रत्याख्यापयतीति प्रत्याख्यापयिता—शिष्यः एवंभूतो भणितः तीर्थकरणधरैरिति गाथार्थः ॥ १६१५ ॥

इत्थं पुण चउभंगो जाणगहअरंभि गोणिनाएणं । सुद्धासुद्धा पढमंतिमा उ सेसेसु अ विभासा ॥ १६१६ ॥

‘इत्थं पुण गाथा व्याख्या—एत्थ पुण पच्चक्खायंतस्स पच्चक्खावेतस्स य चउभंगो—जाणतो जाणगस्स पच्चक्खाति शुद्धं

१ अत्र पुन प्रत्याख्यातु प्रत्याख्यापयितुश्च चतुर्भङ्गी—ज्ञो ज्ञस्य सकाशात् प्रत्याख्याति शुद्ध

पच्चक्खाणं, जम्हा दोवि जाणंति किमपि पच्चक्खाणं णमोक्कारसहितं पोरुसिमादियं वा, जाणगो अयाणगस्स जाणावेउं पच्चक्खा(वे)ति, जहा णमोक्कारसहितादीणं अमुगं ते पच्चक्खातंति सुद्धं अन्नहा ण सुद्धं, अयाणगो जाणगस्स पच्चक्खाति ण सुद्धं, पभुसंदिट्ठा(ई)सु विभासा, अयाणगो अयाणगस्स पच्चक्खाति, असुद्धमेव, एत्थं दिट्ठतो गावीतो, जति गावीण पमाणं सामिओवि जाणति, गोवालोवि जाणति, दोणहंपि जाणगाणं भूतीमोछं सुहं सामीओ देति इतरो गेण्हति, एवं लोइयो चउभंगो, एवं जाणगो जाणगं पच्चक्खावेति सुद्धं, जाणगो अजाणगेण केणइ कारणेण पच्चक्खावेन्तो सुद्धो णिक्कारणे ण सुद्धति, अयाणगो जाणयं पच्चक्खावेति सुद्धो, अयाणओ अयाणए पच्चक्खावेति ण सुद्धोति गाथार्थः ॥ १६१६ ॥ मूलद्वारगाथायामुक्तः प्रत्याख्याता, साम्प्रतं प्रत्याख्यातव्यमुक्तमप्यध्ययने द्वाराशून्यार्थमाह—

दन्वे भावे य दुहा पच्चक्खाइव्वयं हवइ दुविहं । दव्वंमि अ असणाई अन्नाणाई य भावंमि ॥ १६१७ ॥

‘दवे भावे’गाथा व्याख्या—द्रव्यतो भावतश्च द्विधा प्रत्याख्यातव्यं तु विज्ञेयं, द्रव्यप्रत्याख्यातव्यं अज्ञादि, अज्ञा-

१ प्रत्याख्यानं, यस्माद्भावपि जानीत किमपि प्रत्याख्यानं नमस्कारसहितं पौरुष्यादिकं वा, ज्ञोऽज्ञं ज्ञापयित्वा प्रत्याख्यापयति, यथा नमस्कारसहिता दिव्यमुक्तं त्वया प्रत्याख्यातमिति शुद्धमन्यथा न शुद्ध, अज्ञो ज्ञस्य पार्श्वे प्रत्याख्याति न शुद्ध, प्रभुसंदिट्ठादियु विभाषा, अज्ञोऽज्ञस्य प्रत्याख्याति, असुद्धमेव, अत्र दृष्टान्तो गात्र, यदि गाथा प्रमाणं स्वार्थपि जानाति गोपाळोऽपि जानाति, द्वयोरपि जानानयोर्भूतिसून्यं सुखं स्वामी ददाति इतरो गृह्णाति, एव क्कांस्सि चतुर्भङ्गी, एव ज्ञो ज्ञं प्रत्याख्यापयति शुद्ध, ज्ञोऽज्ञेन केनचित्कारणेन प्रत्याख्यापयन् शुद्ध निष्कारणे न शुद्धति, अज्ञो ज्ञं प्रत्याख्यापयति शुद्ध, अज्ञोऽज्ञं प्रत्याख्यापयति न शुद्ध ।

नादि तु भावे—भावप्रत्याख्यातव्यमिति गाथार्थः ॥ १६१७ ॥ मूलद्वारगाथायां गतं तृतीयं द्वारं, ईदानीं परिसा, सा य पुर्वि वणिता सामाज्यणिजुत्तीए सेलघणकुडगादी, इत्थं पुण सविसेसं भण्णति—परिसा दुविधा, उवट्ठिता अणुवट्ठिता य, उवट्ठिताए कहेतव्वं, अणुवट्ठिताए ण कहेतव्वं, जा सा उवट्ठिता सा दुविधा—सम्मोवट्ठिता मिच्छोवट्ठिता य, मिच्छोवट्ठिता जहा अज्जगोविंदा तारिसाए ण वट्ठति कहेतुं, सम्मोवट्ठिता दुविधा—भाविता अभाविता य, अभाविताए ण वट्ठति कहेतुं, भाविता दुविधा—विणीता अविणीता य, अविणीताए ण वट्ठति, विणीताए कहेतव्वं, विणीता दुविधा—वक्खित्ता अवक्खित्ता य, वक्खित्ता जा सुणेति कम्मं च किंचि करेति खिज्जति वा अण्णं वा वावारं करेति, अवक्खित्ता ण अण्णं किंचि करेति केवलं सुणति, अवक्खित्ताए कहेतव्वं, अवक्खित्ता दुविधा—उवउत्ता अणुवउत्ता य, अणुवउत्ता जा सुणेति अण्णमण्णं वा चित्तेति, उवउत्ता जा निच्चिन्ता, तम्हा उवउत्ताए कहेतव्वं । तथा चाह—

१ इदानीं पर्यन्तं, सा च पूर्व वणिता सामाजिकनिर्गुक्तौ बौलघनकुटादिका, अत्र पुन सविशेषं भण्यते—पर्यन्तं द्विविधा—उपस्थिता अनुपस्थिता च, उपस्थितायै कथयितव्यं अनुपस्थितायै न कथयितव्यं, या उपस्थिता सा द्विविधा—सम्यगुपस्थिता मिथ्योपस्थिता च, मिथ्योपस्थिता यथा आर्यगोविन्दा, तादृशै न युज्यते कथयितुं, सम्यगुपस्थिता द्विविधा—भाविता अभाविता च, अभावितायै न युज्यते कथयितुं, भाविता द्विविधा—विनीता अविनीता च, अविनीतायै न युज्यते कथयितुं, विनीतायै कथयितव्यं, विनीता द्विविधा—व्याक्षिप्ता अव्याक्षिप्ता च, व्याक्षिप्ता या शृणोति कर्म च किञ्चित् करोति विच्यते या अन्य ता व्यापारं करोति, अव्याक्षिप्ता नान्यत् किञ्चित् करोति केवलं शृणोति, अव्याक्षिप्तायै कथयितव्यं, अव्याक्षिप्ता द्विविधा—उपयुक्ता अनुपयुक्ता च, अनुपयुक्ता या शृणोति अन्यदन्वद्वा चिन्तयति, उपयुक्ता या निश्चिन्ता (सोपयुक्ता), तस्मात् उपयुक्तायै कथयितव्यं ।

सोडं उवट्टियाण विणीयवक्खित्ततदुवउत्ताए । एवंविहपरिसाए पच्चक्खाणं कहेयन्वं ॥ १६१८ ॥ ङारम् ॥

‘सोडं उवट्टिताए’ गाहा व्याख्या—गतार्था, एवमेसा उवट्टिता सम्मोवट्टिता भाविता विणीयाऽवक्खित्ता उवयुत्ता य, पढमपरिसा जोग्गा कहणाए, सेसा उ तेवट्टी परिसाओ अजोग्गाओ, अजोग्गाण इमा पढमा—उवट्टिता सम्मोवट्टिता भाविता विणीया अवक्खित्ता अणुवउत्ता, एसा पढमा अजोग्गा, एवं तेवट्टिपि भाणित्वा,—‘उवट्टियसम्मोवट्टियभावि तविणया य होइ वक्खित्ता । उवउत्तिगा य जोग्गा सेस अजोगातो तेवट्टि ॥ १ ॥’ एतं पच्चक्खाणं पढमपरिसाए कहेज्जति, तवतिरित्ताए ण कहेतव्धं, ण केवलं पच्चक्खाणं सबमवि आवस्सयं सबमवि सुयणाणंति । मूलद्वारगाथायां परिपविति गतमधुना कथनविधिरुच्यते, तत्रायं वृद्धवादः—काए विधीए कहितव्वं ? पढमं मूलगुणा कहेति पाणातिपातवेरमणाति, ततो साधुधम्मं कथिते पच्छा असढस्स सावगधम्मो, इह्रा कहिज्जति सत्तिट्ठोवि सावयधम्मं पढमं सोतुं तत्थेव

१ एवमेसा उपस्थिता सम्यगुपस्थिता भाविता विनीताऽव्याक्षिप्ता उपयुक्ता च प्रथमा पर्यद् योग्या कथनायै, दोषा अयोग्याः त्रिपटि पर्यद्, अयोग्या-नामिय प्रथमा—उपस्थिता सम्यगुपस्थिता भाविता विनीता अव्याक्षिप्ता अनुपयुक्ता, एसा प्रथमा अयोग्या, एव त्रिपटिरपि भणितव्या,—उपस्थिता सम्यगुप-स्थिता भाविता विनीता च भवत्यव्याक्षिप्ता उपयुक्ता च योग्या दोषा अयोग्यास्त्रिपटि ॥ १ ॥ एतत् प्रत्याख्यान प्रथमायै पर्यदे कथ्यते, तव्यतिरिक्तयै न कथयितव्य, न केवलं प्रत्याख्यान सर्वमप्यावश्यक सर्वमपि श्रुतज्ञानमिति । केन विधिना कथयितव्य ? प्रथमं मूलगुणं कथ्यते प्राणातिपातविरमणादयः, ततः साधुधर्मे कथिते पश्चाद् अशराय श्रावकधर्मं, इतरथा कथ्यमाने सत्त्ववानपि श्रावकधर्मं प्रथमं श्रुत्वा तथैव

विर्त्ता करेइ, [उत्तरेत्ति] उत्तरगुणेषुवि छम्मासियं आदि काउ जं जरस जोगं पच्चक्खाणं तं तस्स असढेण कहेतव्वं । अधवाऽयं कथनविधिः—

आणागिज्झो अत्थो आणाए चेव सो कहेयन्वो । दिट्ठंतिउ दिट्ठंता कहणविहि विराहणा इअरा ॥ १६१९ ॥ ङारम् ॥

‘आणागिज्झो अत्थो’ गाहा व्याख्या—आज्ञा—आगमस्तद्ग्राह्यः—तद्विनिश्चयोऽर्थः, अनागतातिक्रान्तप्रत्याख्यानादिः आज्ञयैव—आगमेनैवासौ कथयितव्यो, न दृष्टान्तेन, तथा दार्ष्टान्तिकः—दृष्टान्तपरिच्छेद्यः प्राणातिपाताद्यनिवृत्तानामेते दोषा भवन्तीत्येवमादिर्दृष्टान्तात्—दृष्टान्तेन कथयितव्यः, कथनविधिः—एषः कथनप्रकारः प्रत्याख्याने, यद्वा सामान्येनैवा-ज्ञाग्राह्योऽर्थः—सौधर्मादिः आज्ञयैवासौ कथयितव्यो न दृष्टान्तेन, तत्र तस्य वस्तुतोऽसत्त्वात्, तथा दार्ष्टान्तिकः—उत्पादादि मानात्मा वस्तुत्वाद् घटवदित्येवमादिर्दृष्टान्तात् कथयितव्यः, एषः कथनविधिः, विराधना इतरथा—विपर्ययोऽन्यथा कथन-विधेः अप्रतिपत्तिहेतुत्वाद् अधिकतरसम्मोहादिति गार्थार्थः ॥ १६१९ ॥ मूलद्वारगाथोपन्यस्त उक्तः कथनविधिः, साम्प्रतं फलमाह—

पच्चक्खाणस्स फलं इहपरलोए अ होइ दुविहं तु । इहलोइ धम्मिलाई दामन्नगमाई परलोए ॥ १६२० ॥

‘पच्चक्खाणस्स’ गाहा व्याख्या—प्रत्याख्यानस्य—उत्कलक्षणस्य फलं—कार्यं इहलोके परलोके च भवति द्विविधं—द्विप्र-कारं, तुशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, तथा चाह—इहलोके धम्मिलादय उदाहरणं दामन्नकादयः परलोके इति

१ वृत्ति गरोति, वत्तरेति उत्तरगुणेष्वपि पाण्मासिकमासौ कृत्वा यद्यस्य योग्यं प्रत्याख्यानं तत्तस्मै अशदेन कथयितव्यं,

गाथाऽक्षरार्थः । कथानकं तु धम्मिलोदाहरणं धम्मिल्लहिंङितो णायव, आदिसद्दातो आमोसधमादीया धेप्पंति । दामण्णगोदाहरणं तु—रायपुरे नगरे एगो कुलपुत्तो जातीतो, तस्स जिणदासो मित्तो, तेण सो साधुसगासं णीतो, तेण मच्छ-यमंसपच्चक्खाणं गहितं, दुब्भक्खे मच्छाहारो लोगो जातो, इतरोवि सालेहिं महिलाए खिसिज्जमाणो गतो, उदिण्णे मच्छे दहुं पुणरावत्ती जाता, एवं तिण्णि दिवसे तिण्णि वारं गहिता मुक्का य, अणसणं कातुं रायगिहे नगरे मणियारसेट्ठिपुत्तो दामण्णगो णाम जातो, अट्ठवरिसस्स कुलं मारीए उच्छिण्णं, तथेव सागरवोदसत्थवाहस्स गिहे चिड्डइ, तत्थ य गिहे भिक्खुदं साधुणो पइडा, साधुणा संघाडइल्लस्स कहितं, एतस्स गिहस्स एस दारगो अधिपती भविस्सति, सुतं सत्थवाहेण, पच्छा सत्थवाहेण पच्छन्नं चंडालाण अप्पितो, तेहि दूरं गेतुं अंगुलिं छेतुं भेसितो णिविसओ कतो, णासंतो तस्सेव गोसं-धिण्ण गहितो पुत्तोत्ति, जोवणत्थो जातो, अण्णता सागरपोत्तो तत्थ गतो तं दहूण उवाएण परियणं पुच्छति—कस्स

१ धम्मिल्लहिंङितो ज्ञातव्य, आदिसद्दात्तं आमोसोपपत्त्या गृह्यन्ते, दामन्नकोदाहरणं तु राजपुरे नगरे एकं गुरुपुत्रो जात्य, तस्य जिनदासो मित्र, तेन स साधुमकाशं गीतः, तेन मास्यमासप्रत्याख्यानं गृहीतं, दुर्भिक्षे मत्स्याहारो लोको जातः, इतरोऽपि इयालमहिंलाभ्यां तिन्धमातो गत, पीडितान् मत्स्यान् दृष्ट्वा पुनरावृत्तिं तांता, पयं ग्रीन् दिवसान् जीन् वारान् गृहीता मुक्काद्य, अनशनं कृत्वा राजगृहे नगरे मणिकारश्रेष्ठिपुत्रो दामन्नको नाम जात, अष्टवर्षस्य मास्यो कृत्स्नगृह, तत्रैव सागरपोतमायवाहस्य गृहे निष्ठति, तत्र च गृहे भिक्षार्थं साधय प्रविष्टा, साधुता सघाटकोपाय कथित—एतस्य गृहस्यैव दारकोऽधिपति-भोगी, श्रुतं माधेगादेन, पश्चात् सार्धवादेन प्रच्छन्नं चाण्डालेभ्योऽर्पितं, तैर्दूरं गीत्वाऽङ्गुलिं छित्त्वा भाषितं निर्धियं कृतं, नदपन् तस्यैव गोसंधियेन (गोलाधिपतिना) गृहीतं पुन इति, धीवास्तो जात, अन्यदा सागरपोतमात्रं गतं तं दृष्ट्वापायेन परिजानं वृच्छति—कस्यैव ?

एस १, कथितं अणाधोत्ति इहागतो, इमो सोत्ति, ता लेहं दाउं घरं पावेहिति विमज्जितो, गतो, रायगिहस्स बाहिपरिसरे देवउले सुवत्ति, सागरपोतधूता विसा णाम कण्णा तीए अञ्चणियवावडाए दिट्ठो, पितुमुद्धमुद्धितं लेहं ददं वाएति-एतस्स दारगस्स असोइयमक्खितपादस्स विसं दातव्वं, अणुस्सारफुसणं, कण्णगदानं, पुणोवि मुदेति, णगरं पविट्ठो, विसाऽण्णेण विवाहिता, आगतो सागरपोतो, मात्तिघरअञ्चणियविसज्जणं, सागरपुत्तमरणं सोतुं सागरपोतो हितयफुट्ठणेण मतो, रण्णा दामण्णगो घरसामी कतो, भोगसमिद्धी जाता, अण्णया पण्णहे मंगलिएहिं पुरतो से उग्गीयं-‘अणुपुंखमावयंतावि अणत्था तस्स बहुगुणा होति । सुहदुक्खकच्छपुडतो जस्स कतंतो वहइ पक्खं ॥ १ ॥’ सोतुं सतसहस्सं मंगलियाण देति, एवं तिण्णि वारा तिण्णि सतसहस्साणि, रण्णा सुतं, पुच्छितेण सव्वं रण्णो सिट्ठं, तुट्ठेण रण्णा सेट्ठी ठावितो, बोधिलाभो, पुणो धम्माणुट्ठाणं देवलोगगमणं, एवमादि परलोए । अहवा सुट्ठेण पच्चक्खाणेण देवलोगगमणं पुणो बोधिलाभो सुकुल-

१ कथितमनाध इति इहागत, अय स इति, ततो लेख दत्ता गृह प्रापयेति विसृष्टो गत, राजगृहस्य बहि परिसरे देवकुले सुप्त, सागरपोतदुहिता विषानाम्नी कन्या, तयाऽर्चनिकाव्यावृत्तया दृष्ट, पितृमुद्रामुद्रित लेख दृष्ट्वा वाचयति, एतस्मै दारकाय अर्धांताप्रक्षितपादाय विष दातव्य, अनुस्वारस्फेदनं कन्यादान, पुनरपि मुद्रयति, नगर प्रविष्ट, विषाऽनेन विवाहिता, आगत सागरपोत, मातृगृहाचैनिकायै विसर्जन, सागरपुनमरण श्रुत्वा सागरपोत हृदय-स्फोटनेन मृत, राज्ञा दामनको गृहस्थामी कृत, भोगसमृद्धिर्जाता, अन्यदा च पर्वोहनि माङ्गलिकै पुरतस्तस्योद्गीत-श्रेण्या आपनन्तोऽप्यनर्थास्तस्य बहुगुणा भवन्ति । सुखदुःपक्वपुटको यस्य कृतान्तो वहति पक्ष ॥ १ ॥ श्रुत्वा शतसहस्र माङ्गलिकाय ददाति, एव भीन् वारान् ग्रीणि शतसहस्राणि, राज्ञा श्रुत, पृष्टेन सर्वं शिष्ट राज्ञे, तुष्टेन राज्ञा श्रेष्ठी स्थापिता, बोधिलाभः, पुनर्धर्मानुष्ठान देवलोकगमन, एवमादि परलोके । अथवा शुद्धेन प्रत्याख्यानेन देवलोकगमन पुनर्बोधिलाभ सुकुल-

पञ्चायाती सोक्खपरंपरेण सिद्धिगमणं, केसिंचि पुणो तेणेव भवग्गहणेण सिद्धिगमणं भवतीति । अत एव प्रधानफलो-पदर्शनेनोपमंहरन्नाह—

पच्चक्खाणमिणं सेविज्जण भावेण जिणवरुद्धिं । पत्ता अणंतजीवा सासयसुक्खं लहुं सुक्खं ॥ १६२१ ॥

‘पच्चक्खाणमिणं’ गाहा व्याख्या—प्रत्याख्यानमिदं—अनन्तरोक्तं आसेव्य भावेन अन्तःकरणेन जिनवरोद्धिं—तीर्थकर-कथितं, प्राप्ता अनन्तजीवाः, शाश्वतसौख्यं शीघ्रं मोक्षम् ॥ आह—इदं फलं गुणनिरूपणायां ‘पच्चक्खाणमि कते’ इत्यादिना दर्शितमेव पुनः किमर्थमिति १, उच्यते, तत्र वस्तुतः प्रत्याख्यानस्वरूपद्वारेणोक्तं, इह तु लोकनीतित इति न दोषः, यद्वा इत एव द्वारादवतार्य स्वरूपकथनत एव प्रवृत्तिहेतुत्वात् तत्रोक्तं इत्यनपराध एवेत्यलं विस्तरेण । उक्तोऽनुगमः साम्प्रतं नयाः, ते च नैगममद्भव्यवहारकजुसूत्रगवदममभिरुद्धैर्बभूतभेदभिन्नाः खल्वौघतः सप्त भवन्ति, स्वरूपं चैतेषामध-स्तात् सामायिकाध्ययने न्यक्षेण प्रदर्शितमेवेति नेह प्रतन्यते, इह पुनः स्थानाशून्यार्थ एते ज्ञानक्रियान्तरभावद्वारेण समासतः प्रोच्यन्ते, ज्ञाननयः क्रियानयश्च, तत्र ज्ञाननयदर्शनमिदं—ज्ञानमेव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं, युक्ति-युक्तत्वात्, तथा चाह—

नायंमि गिण्हियव्वे अगिण्हियव्वंमि चेव अत्थंमि । जइयव्वमेव इह जो उवएसो सो नओ नाम ॥ १६२२ ॥

१ प्रत्यायाति सौख्यपरम्परकेण सिद्धिगमन, केपात्रित् पुनर्नेनेव भवग्रहणेन सिद्धिगमन भवतीति ।

सव्वेसिंपि नयाणं वट्टविहवत्तव्वयं निसामित्ता । तं सव्वनयविसुद्धं जं चरणगुणट्ठिओ साह ॥ १६२३ ॥

॥ इति पच्चक्खाणनिज्जुत्ती समत्ता । श्रीभद्रबाहुम्वामिविरचितं श्रीमदावश्यकसूत्रं सम्पूर्णम् ॥

‘णातम्मि गेण्हितव्वे’ गाहा व्याख्या—ज्ञाते-सम्यक्परिच्छिन्ने ‘गेण्हितव्वे’ति ग्रहीतव्ये उपादेये ‘अगिण्हितव्वंमि’त्ति अग्रहीतव्ये अनुपादेये, हेय इत्यर्थः, चशब्दः खलुभयोर्ग्रहीतव्याग्रहीतव्ययोर्ज्ञातत्वानुकर्षणार्थः, उपेक्षणीयसमुच्चयार्थो वा, एवकारस्त्वधारणार्थः, तस्यैव च व्यवहितः प्रयोगो द्रष्टव्यः, ज्ञात एव ग्रहीतव्ये अग्रहीतव्ये तथोपेक्षणीये च ज्ञात एव नाज्ञाते ‘अत्थंमि’त्ति अर्थ ऐहिकामुष्मिके, तत्रैहिको ग्रहीतव्यः सकृच्चन्दनाङ्गनादिः अग्रहीतव्यो विपशस्त्रकण्ट-कादिः उपेक्षणीयस्तृणादिः आमुष्मिको ग्रहीतव्यः सम्यग्दर्शनादिरग्रहीतव्यो मिथ्यात्वादिरुपेक्षणीयो विपक्षाभ्युदयादिरिति, तस्मिन्नर्थे यतितव्यमेव इति—ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना सत्त्वेन यतितव्यमेव, प्रवृत्त्यादिलक्षणः प्रयत्नः कार्य इत्यर्थः । इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यं, सम्यग्ज्ञाने वर्तमानस्य फलाविस्वादादर्शनात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्—“विज्ञप्तिः फलदा पुंसां, न क्रिया फलदा मता । मिथ्याज्ञानात् प्रवृत्तस्य, फलाविस्वादादर्शनात् ॥ १ ॥” तथाऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना हि ज्ञान एव यति-तव्यं, तथाऽऽगमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः, यत उक्तं—“पदेमं णाणं ततो दया, एवं चिट्ठति सबसंजते । अण्णणी किं काहिन्नि किं वा णाहिति छेयपावयं १ ॥ १ ॥” इतश्चैतदेवमङ्गीकर्तव्यं—यस्मात् तीर्थकरगणधरैरगीतार्थानां केवलानां विहारकि

१ प्रथम ज्ञान ततो दया एव तिष्ठति सर्वसयत । अज्ञानी किं करिष्यति किं वा ज्ञासति छेक पापक वा ॥ १ ॥

याऽपि निषिद्धा, तथा चागमः—“गीतार्थो य विहारो विदितो गीतार्थमीसितो भणितो । एतौ ततियविहारो णाणुण्णातो जिणवरोहि ॥ १ ॥” न यस्मादन्धेनान्धः समाकृष्यमाणः सम्यक्प्रधानं प्रतिपद्यत इत्यभिप्रायः । एवं तावत् क्षायोपशमिकं ज्ञानमधिकृत्योक्तं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव विज्ञेयं, यस्मादर्हतोऽपि भवाम्भोधेस्तदस्थस्य दीक्षा-प्रतिपन्नस्य उत्कृष्टतपश्चरणवतोऽपि न तावदपवर्गप्राप्तिः सञ्जायते [यतो] यावज्जीवाद्यखिलवस्तुपरिच्छेद्यरूपं केवलज्ञानं नोत्पन्नमिति, तस्मात् ज्ञानमेव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितं ‘इति जो उवदेमो सो णभो णाम’सि इति—एवं उक्तेन न्यायेन य उपदेशः ज्ञानप्राधान्यख्यापनपरः स नयो नाम ज्ञाननय इत्यर्थः । अयं च नामादौ षड्विधप्रत्याख्याने ज्ञानरूपमेव प्रत्याख्यानमिच्छति, ज्ञानात्मकत्वादस्य, क्रियारूपं तु तत्कार्यत्वात् तदायतच्चापेच्छति, गुणभूतं चेच्छतीति गाथार्थः । उक्तो ज्ञाननयोऽधुना क्रियानयावसरः, तद्दर्शनं चेदं—क्रियैव प्रधानं ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं, युक्तियुक्तत्वात्, तथा चायमप्युक्तलक्षणमेव स्वपक्षसिद्धये गाथामाह—‘णायम्मि गेण्हितव्वे’ इत्यादि, अस्याः क्रियानयदर्शनानुरारेण व्याख्या—ज्ञाते ग्रहीतव्ये अग्रहीतव्ये चैवमर्थं ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना यतिनव्यमेव, न यस्मात् प्रवृत्त्यादिलक्षणप्रयत्नव्यतिरेकेण ज्ञानवतोऽप्यभिलषितावाप्तिर्दृश्यते, तथा चान्यैरप्युक्तं—“क्रियैव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात् सुखितो भवेत् ॥ १ ॥” तथाऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिनाऽपि

१ गीतार्थश्च विहारो द्वितीयो गीतार्थमिति भणित । इतस्तृतीयविहारो नानुज्ञातो जिणवरो ॥ १ ॥

क्रियैव कर्त्तव्या, तथा मुनीन्द्रवचनमप्ययं व्यवस्थितं, यत उक्तम्—“चेइयकुलगणसंघे आयरियाणं च पवयण सुए य । सवे-सुवि तेण कयं तवसंजममुज्जमतेण ॥ १ ॥” इतश्चैतदेवमङ्गीकर्तव्यम्—यस्मात् तीर्थकरणधरैः क्रियाविकलानां ज्ञानमपि विफलमेवोक्तं, तथा चागमः—“सुवहुं पि सुयमहीयं किं काही चरणविप्रहीणस्स ? । अंधस्स जह पलित्ता दीवमयसहस्सको-डीवि ॥ १ ॥” इति क्रियाविकलत्वात् तस्यैव अभिप्रायः । एवं तावत् क्षायोपशमिकं चारित्रमङ्गीकृत्योक्तं, चारित्रं क्रियेत्यनर्थान्तरं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य प्रकृष्टफलसाधकत्वं तस्यैव विज्ञेयं, यस्मादर्हतोऽपि भगवतः समुपपन्नकेवलज्ञानस्यापि न तावत् मुक्त्यवाप्तिः सञ्जायते यावदखिलकर्मेन्धनानलभूता ह्रस्वपञ्चाक्षरोद्गिरणमात्रकालावस्थायिनी मर्यसंस्वररूपा चारित्रक्रिया नावासेति, तस्मात् क्रियैव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति य उपदेशः—क्रियाप्राधान्यख्यापनपरः स नयो नाम क्रियानय इत्यर्थः । अयं च नामादौ षड्विधे प्रत्याख्याने क्रियारूपमेव प्रत्याख्यानमिच्छति, तदात्मकत्वादस्य, ज्ञानं तु तदर्थमुपादीयमानत्वादप्रधानत्वान्नेच्छति गुणभूतं चेच्छतीति गाथार्थः । उक्तः क्रियानयः, इत्थं ज्ञानक्रियानय-स्वरूपं श्रुत्वाऽविदिततदभिप्रायो विनेयः संशयापन्नः सन्नाह—किमत्र तत्त्वं ? , पक्षद्वयेऽपि युक्तिसम्भवाद्, आचार्यः पुन-राह—‘सन्वेसि’गाथा, अथवा ज्ञानक्रियानयमत्तं प्रत्येकमभिधायधुना स्थितपक्षमुपदर्शयन्नाह—‘सन्वेसि’गाथा व्याख्या—‘सर्वेषा’मिति मूलनयाना अपिशब्दात् तद्भेदानां च नयानां—द्रव्यास्तिकादीनां बहुविधवक्तव्यतां—सामान्यमेव विशेषा

१ चैत्यकुलगणसंघे आचार्येषु च प्रवचने श्रुते च । सर्वेष्वपि तेन कृतं तप सयमयोपपद्यता ॥ १ ॥ २ सुपदपि श्रुतमधीत किं करिष्यति चरण-विप्रहीणस्य । अन्धस्य यथा प्रदीप्ता दीपपातसदृशकोट्यपि ॥ १ ॥

एव उभयमेवानपेक्षं इत्यादिरूपां अथवा नामादीनां नयानां कः कं साधुमिच्छतीत्यादिरूपां निशम्य—श्रुत्वा तत सर्वनय-विशुद्धं—सर्वनयसम्मतं वचनं यच्चरणगुणस्थितः साधुः, यस्मात् सर्वे नया एव भावनिक्षेपमिच्छन्तीति गाथार्थः ॥ १६२३ ॥ इति शिष्यहितायां प्रत्याख्यानविवरणं समाप्तमिति । व्याख्यायाध्ययनमिदं यदवासमिह शुभं मया पुण्यम् । शुद्धं प्रत्या-ख्यानं लभतां भव्यो जनस्तेन ॥ १ ॥ समाप्ता चेयं शिष्यहितानामावश्यकटीका ॥ कृतिः सिताम्बराचार्यजिनभट्टनिग-दानुसारिणो विद्याधरकुलतिलकाचार्यजिनदत्तशिष्यस्य धर्मतो जाङ्गीमहत्तरासूनोरूपमतेराचार्यहरिभट्टस्य ।

यदिहोत्सूत्रमज्ञानाद्, व्याख्यातं तद् बहुश्रुतैः । क्षन्तव्यं कस्य सम्मोहः, छद्मस्थस्य न जायते ? ॥ १ ॥ यदर्जितं विरच(मच)यता सुजोर्ध्या, पुण्यं मयाऽऽवश्यकशास्त्रटीकाम् । भवे भवे तेन ममैवमेवं, भूयाजिनोक्तानुमते प्रयासः ॥ २ ॥ अन्यच्च सन्त्यज्य समस्तसत्त्वा, मातसर्यदुःखं भववीजभूतम् । सुखात्मकं मुक्तिपदावहं च, सर्वत्र माध्यस्थ्यमवामुवन्तु ॥ ३ ॥

समाप्ता चेयमावश्यकटीका । द्वाविंशतिः सहस्राणि, प्रत्येकाक्षरणनया(संख्यया) । अनुष्टुप्छन्दसा मानमस्या उद्देशतः

कृतम् ॥ १ ॥ अंकतोऽपि ग्रन्थाग्रं २२०००

